دونوں قادریہ سلسلے

شیخ الحدیث حلقہ نقشبندیہ

زۇنۇن قادىرئەسەرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت پولات

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: جاك لۇسا

زۇنۇن قادىر ئەسەرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت پولات

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى 54 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 3 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

فورماتى: 850 × 1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 23.75 قىستۇرما ۋاراقى: 4
1992 يىل 5 ئاي 1 - نەشرى
1992 يىل 5 - ئاي 1 بېسىلىشى
تىراژى 3,950 ——
ISBN 7 — 228 02 014 -- 6/I·685
باھاسى 7.80 يۈەن

زۇنۇن قادىر بىر قىسىم يازغۇچى - شائىرلار بىلەن.
ئالدىنقى رەت (ئوڭدىن) زۇنۇن قادىر، ئىبراھىم ياراتقا، ئا. خوجا.
ئابلىز نازىر، تېيىپجان، قىيۇم تۇردى، زوردۇن، ر. جارى.

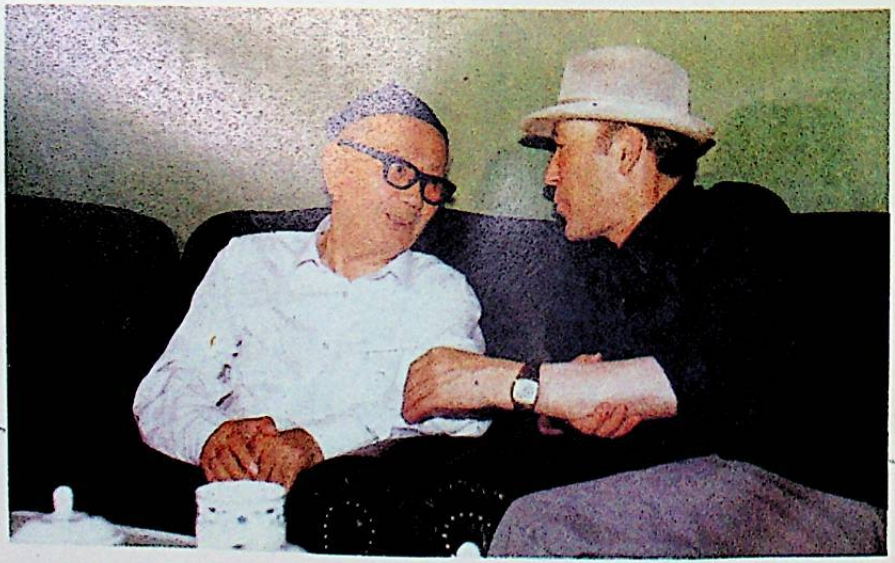

زۇنۇن قادىر يازغۇچى ئەخمەت تۇردى بىلەن سۆھبەتتە.

زۇنۇن قادىر بىر قىسىم ئوتتۇرا ياشلىق يازغۇچى شائىرلار بىلەن بىللە.

زۇنۇن قادىر ئىلى دەريا‌سى بويىدا.

زۇنۇن قادىر بىر قىسىم دوستلىرى بىلەن. ئالدىنقى رەت (ئوڭدىن) پېشقەدەم شائىر ئىزىز نىياز، يازغۇچى زۇنۇن قادىر، شۇكۇر يالقۇن، ئەھمەت زىيائى، مۇھەممەت روزى، ئابدۇرېشىت ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئابدۇللا تالىپ، ئادىل (قازاق)، سۇزۇك ھاجى.

زۇنۇن قادىر خوتەن ئىجادىيەت يىغىنىدا بىر قىسىم ئاپتورلار بىلەن سۆھبەتتە.

مۇندەرىجە

ژۇنۇن قادىر ئىجادىيىتىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى
مۇھەممەت پولات 1

ھېكايە ۋە ئوچېركلار

مۇئەللىمنىڭ خېتى 47
رودۇپاي 56
كۇچۇككە ھۇجۇم 65
ئىككى بارمىقىم بىلەن 69
پەرمان 75
ماغدۇر كەتكەندە 79
چېنىقىش 104
گۇمان 140
رەھمەت 151
ئەسلەش 160
قىزىلگۇل 176
شەپقەت ھەمشىرىسى 186
ئەخمەتجان قاسىمى 195
خاتىرجەم بولغان ئائىلە 220
بىر دېھقان يىگىت بىلەن سۆھبەت 229
بەختخانىنىڭ ھاياتى 237

سەھنە ئەسەرلەر

غۇنچەم 249
گۈلنسا 336
توي 392
ئۇچراشقاندا 450

خاتىرىلەر

ئاتا ـ ئانىمىز 465
كونا مەكتەپ 469
دار ئويۇنى 488
موللاقچىلىقنى ئۆگىنىش 499
كىتابخانىلىققا بېرىش 507
تۇردى قادىر 511
ساتىراشخانىدا 520
پىرىزىخان موماي 526
باي قەلەندەر 537
ئانارچى قارى 541
ھەسەن 544
ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت 554
ھېلىم ئاشىق 561
چوكان باخشى 565
ئۇچ سودىگەر بىلەن سەپەردە 570
دادام بىلەن ئاكامنىڭ ئوتتۇرىسىدا 593
ئىسلىم ئىزلەش يولىدا 601
خەيرىيە مەكتەپتە 631

ماقالىلەر

ماكسىم گوركى..... 645
«ئىنتىپاق» ژۇرنىلى ئىككى ياشقا قەدەم قويدى..... 650
دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى 654
يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارايلى..... 657
يازغۇچىلار، سەنئەتچىلەر چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى-دېھقان - ئەسكەرلەر ئىممىسىنىڭ ئىچىگە بېرىشى كېرەك..... 663
روھىي ئوزۇق توغرىسىدا 669
غۇلجا تېياتىرچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە 677
بىزنىڭ مۇنبىرىمىز 688
سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە..... 694

مەسەلىلەر ۋە چۆچەكلەر

چۆجە بىلەن سېغىزخان 701
قوشچى بىلەن چاشقان..... 703
بۇلبۇل بىلەن سوئگۇلۇگۈچ..... 704
قاغا بىلەن كەپتەر 706
يىلان بىلەن پاقا 708
كاككۇكنىڭ غەيرىتى 709
ھەسەل ھەرە بىلەن كۆك چىۋىن 710
كېپىنەك بىلەن ھەرىلەر 712
لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈل 715
ئالتۇننىڭ تەسىرىدە 750

زۇنۇن قادىر ئىجادىيىتىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى

زۇنۇن قادىرھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پىشقەدەم ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ ئەدەبىياتىمىزغا رېئالىستىك پروزىنىي ئېلىپ كىرگەن، دراماتۇرگىيىمىزدە بىرىنچى بولۇپ رېئال ئىجتىمائى مەسىلىلەرنى يورۇتۇشنى باشلاپ بەرگەن تالانتلىق يازغۇچى ۋە دراماتۇرگدۇر.

ئۇ ئۆزىنىڭ قىرىق نەچچە يىللىق ئىجادىي ھاياتىدا «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «گۈلنىسا»، «غۇنچەم»، «توي» قاتارلىق 10 غا يېقىن دراما، «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ماغدۇر كەتكەندە»، «چېنىقىش»، «گۈمان» قاتارلىق 20 دىن ئوشۇق ھېكايە؛ «چىمەنگۈل» «تىكىشا دۇنيا»، «قوشچى بىلەن چاشقان» قاتارلىق 30 غا يېقىن شېئىر، مەسەل؛ «فولكلورغا قانداق نۇقتىئىنەزەردە قاراش كېرەك»، «بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى ئوغرىنسىدا» قاتارلىق 10 غا يېقىن ئەدەبىي ئىلمىي ماقالە يېزىپ، ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى ئا. م. گوركىنىڭ «ئانا» ۋە لىيونكا»، سوۋېت ئۆزبېك يازغۇچىسى مىركەرىم ئاسىمنىڭ «ئاستىرابات»، سوۋېت تاتار يازغۇچىسى ئادىل قۇتېينىڭ «تاپشۇرۇلمىغان خەتلەر»، شىنجاڭ قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى شائىر تاجىرىبەنىڭ «گۈندىپاي» قاتارلىق داستان، پوۋېست، ھېكايىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، بىرمۇنچە چۆچەك، قوشاق، ماقال ـ تەمسىلىلەرنى توپلاپ ئېلان قىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا زور تۆھپە قوشتى. زۇنۇن قادىرنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىجادىي ئەمگىكى ئۇنى ئۆز خەلقى بىلەن مۇستەھكەم باغلىدى. ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ھەرقايسى تەرەپلەردىن ئۆزىگە خاس بەدىئىي

يىخ سەئىدىنىڭ «گۈلىستان» غا ئوخشاش مەشھۇر كىتابلىرى بىلەن تونۇشتى. رۇس ئەدەبىيات كلاسسىكلىرىنىڭ ۋە ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ئا. م. گوركىنىڭ تاتار ۋە ئۆزبېك تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى، سەدرىدىن ئەينىنىڭ «قۇللار»، «ئادىنا»، «داخۇندا» قاتارلىق كىتابلىرىنى، سۇۋېت ئۇيغۇر يازغۇچىسى ئۆمەر مۇھەممىدى ۋە نۇر ئىسرايىل قاتارلىقلارنىڭ ھېكايە، پوۋېستلىرىنى ئوقۇدى. دېمەك، زۇنۇن قادىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، كلاسسىك ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرى ۋە باشقا مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئىلغار ئەدەبىياتى تەسىرىدە شەكىللەندى.

زۇنۇن قادىر 1937 - يىلدىن باشلاپ يېزىشقا كىرىشتى. ئۇ ئەڭ ئاۋۋال مەرىپەتچىلىك تەرغىب قىلىنغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ئوچۇق پەردىلىك سەھنە ئەسىرىنى يېزىپ، جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلدى. شۇندىن باشلاپ ئۇنىڭ «غۇنچەم»، «گۈلنىسا»، «ئۇچراشقانىدا» قاتارلىق 10 دىن ئوشۇق دراممىسى ئارقا - ئارقىدىن ئاممىلىشىپ يۇز كۆرسەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا 1941 - يىلى ئىلىدا «غېرىب - سەنەم» سەھنىسىدە ئويناپلغانىدا زۇنۇن قادىر بۇ مەشھۇر ئوپېرانىڭ شىكار ئۇسۇلى ۋە مەكىتەپ كۆرسەتمىلىرىنى يازدى.

1944 - يىلدىن باشلاپ زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت دائىرىسى كۆرسەتمىلىك ھالدا كېڭەيدى. ئۇ دراما ئىجادىيىتى بىلەن بىللە يەنە ھېكايە، مەسەل ۋە شېئىرىيەت بىلەنمۇ ئىزچىل شۇغۇللىنىپ، جەمئىيەت ئۇچۇن مۇھىم بولغان بىر قاتار ئىجتىمائىي مەسىلىلەر كۆتۈرۈلگەن بىرمۇنچە ياخشى ئەسەرلەرنى ياراتتى. ئۇنىڭ مۇشۇ يىللار ئىچىدە ئىلان قىلىنغان ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار سىياسىي ئىستېتىك قاراشلىرى سىڭدۈرۈلگەن ئەدەبىي سىياسىي ئوبزورلىرى جامائەتچىلىك ئىچىدە خېلى چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى.

يۇكسەكلىكتە يورۇتۇپ بەرگەن بىر قاتار ئەسەرلىرى خەلقىمىز-
نىڭ بېسىپ ئۆتكەن جەڭگىۋار ھايات مۇساپىسىنىڭ ئەڭ ياخ-
شى بەدىئىي خاتىرىسى، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ يەنە بىر پار-
لاق سەھىپىسى بولۇپ قالدى.

زۇنۇن قادىر 1911 - يىلى تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ دۆر-
بىلجىن ناھىيىسىدە شەھەر كەمبەغەل ئائىلىسىدە دۇنياغا كەل-
دى، 5 يېشىدا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ كەل-
دى. شۇ يىلى ئانىسى ۋاپات بولۇپ، ئاتا تەربىيىسىدە قالدى.
7 ياشقا تولغاندا دادىسى ئۇنى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇشقا بەردى.
كېيىن ئۇ ئىلدا ئېچىلغان يېڭىچە مەكتەپكە كىرىپ، خەت سا-
ۋادىنى چىقاردى. 13 ياشقا كىرگەندە دادىسى ۋاپات بولۇپ
ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغنى ئۈچۈن، باشقا-
لارنىڭ ئىشكىدە ئوششاق - چۈششەك، يۇگۇر- يېتىم ئىشلار بىلەن
شۇغۇللاندى. 1936- يىلى ئىلدا ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلار تەربىيە-
لەش كۇرسىغا ئوقۇشقا كىرىپ 1937 - يىلى مەكتەپنى تۈگىتىپ،
غۇلجا شەھىرى بەيتۇللا باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولدى.
1938 - يىلى ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئوتتۇرا مەكتەپتە 2 يىل، ئۆل-
كىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكۇمىدا بىر يىل ئوقۇدى. كېيىن غۇل-
جىغا بېرىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم، 1940 - يىلى غۇلجا
شەھىرىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشما قارىمىقىدىكى تىياتىر ئۆمىكىدە
ئارتىس، قوشۇمچە ئەدەبىيات بۆلۈم مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدى.
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدە گېزىت - ژۇرناللاردا تەھرىر
بولدى.

زۇنۇن قادىر كېچىكىدىن باشلاپلا خەلق داستانلىرى ۋە
چۆچەكلىرىنى، مەددالارنىڭ قىسسە ۋە جەڭنامىلىرىنى بېرىلىپ
ئاڭلىدى. ئۇ ساۋاتى چىقىش بىلەنلا ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قىزە-
قىپ، ناۋايى، مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇش-
قا كىرىشتى. كېيىنچە ئوبۇلقاسىم پىردەۋسىنىڭ «شاھنامە»، شە-

نۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى مەزمۇن ۋە شەكىل يېقىندىن يۇكسىلىپ رېئالىستىك پروزىنىڭ ئىزىغا چۈشتى. ھەمدە زۆرۈر بەدىئىي ۋاستىلەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، رېئاللىقنى ئۆز قىياپىتى بويىچە ئىچىپ بېرىشنىڭ يېڭى پەللىسىگە كۆتۈرۈلدى. ئەنە شۇ يىللاردا ئىلان قىلىنغان «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ئىككى بارمىقىم بىلەن»، «كۆچۈككە ھوجۇم»، «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىلىرىدە جەمئىيەتنىڭ رېئال، ماھىيەتلىك زىددىيەتلىرىگە بىۋاستە مۇراجىئەت قىلىپ، تۇرمۇشنى سىنىپىي مۇناسىۋەتلەر نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ، ئەدەبىياتىمىزدا جەڭگىۋار رېئالىستىك پروزىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۈچۈن يول ئېچىپ بەردى.

«ماغدۇر كەتكەندە» — زۇنۇن قادىرنىڭ 1948 - يىلى يازغان ھېكايىسى. بۇ چاغدا يازغۇچى پروزا ئىجادىيىتى ساھەسىدە رەسمىي كۆزگە كۆرۈنگەن، خېلى يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت سەۋىيىسىگە ئېرىشكەن چاغلىرى ئىدى. زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە ھېئىودالىق ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ بېسىمى ئاستىدا، روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مەجبۇرىي ھالدىن كەتكەن دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلەپ، زۇلۇم ۋە خورلۇق بىلەن تولغان جىنايەتلىك كونا جەمئىيەتنىڭ خۇنۇك مەنزىرىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا سىزىپ بەردى.

ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز ھېكايىسىنى بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازالىدى؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۇكى، ئاپتور ھېكايىسىدە ئەڭ ئاۋۋال باقىدىن ئىبارەت تىپىك پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا ئىگە قىلدى. مەلۇمكى، ئوبرازچانلىق — بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. ھەممىنى ئوبراز ئارقىلىق سۆزلەش، تۇرمۇشتىكى خىلمۇ خىل زىددىيەتلەرنى، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى نازۇك ۋە ئىنچىكە سىرلارنى، ئادەملەر روھىي دۇنياسىدىكى مۇرەككەپ قارىمۇ قارشىلىقلارنى روشەن ۋە كونكرېت ئېچىپ بېرىپ، ئوقۇ-

ئازادلىقتىن كېيىن زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئۆستى. مارکسىزملىق سەنئەت تەلىماتى بىلەن ئىنقىلابىي رېئالىزملىق ئىجادىيەت مېتودى يازغۇچىنى تېخىمۇ كەڭ ۋە تېخىمۇ ئۇنۇملۇك ئىجادىيەت زېمىنى بىلەن تەمىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئون يىلغا يەتمىگەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە سەرگۈزەشتە خاراكتېرلىك رومان «غەزەپ» نىڭ تولۇق ۋە مۇكەممەل لايىھىسىنى، «غېرىب - سەنەم» دراممىسى ۋە «غېرىب - سەنەم» كىنو سىناريىسىنى يېزىپ چىقتى. ئەپسۇسكى، بۇ ئەسەرلەر «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دېگى قالايمىقانچىلىقتا يوقاپ كەتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئىككى دراما، 10 غا يېقىن ھېكايە يېزىپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

* * *

زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇتقىنىنى پروزا ۋە دراماتۇرگىيە بولۇپ، ھېكايە ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى سېپىگە كىرىپ كەلگەن يىللىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر پروزىسى ئەدەبلا شەكىللىنىشكە باشلىغان چاغلار بولۇپ، خەلق چۆچەكلىرى ۋە رىۋايەتلىرى ۋەقەلىكىنى يېڭىچە روھ بىلەن بېيىتىپ، ئۇنىڭ كلاسسىك پروزىمىزنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ ئېچىپ بېرىش ئارقىلىق ئىجتىمائىي رېئاللىقنى گەۋدىلەندۈرۈش — ئۇ چاغدىكى پروزىمىزنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ئىدى. بۇ ساھەدە زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئالاھىدە زور بولدى. 40 - يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا كەلگەندە، زۇ-

گه، ئۇنىڭ ساددا ۋە پاكىز روھىي دۇنياسىغا يەنى تۇرمۇشىنىڭ كونكرېتلىقىغا ئىگە بولغان ئەھمىيەتلىك تەرىپىگە باشلايدۇ. باغ-قىنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرى بىلەن تۇرمۇش رېئاللىقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى، ئۇنىڭ كىشىنى ئېچىندۇرىدىغان ھايات پاجىئەسىنى جەمئىيەتنىڭ ئورتاق ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلىرى نۇقتىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلەرنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولغان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ جانلىق ۋەقەلىكلىرى نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ بېرىدۇ. ھېكايىدە باقىنىڭ تۇرمۇش برلىكى ۋە پسىخىك ئالاھىدىلىكىدىن ھالقىپ كەتكەن بىرەر بەدىئىي دېئالنى ياكى ئۇنىڭ تۇرمۇش مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان بىرەر ئالاھىدە ۋەقەنى تاپقىلى بولمايدۇ. باقىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتلىرىدىن ئېلىنغان ئۇششاق، لېكىن ئەھمىيەتلىك ئۇزۇندىلەر، بەكمۇ ئادەتتىكىچە بولغان، لېكىن ئوقۇغۇچىنىڭ قەلبىنى تىترىتىدىغان تەسىرلىك ۋەقەلەر ئوقۇغۇچىنى تويۇتۇغرا تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىگە، باقىنىڭ ھايات پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈپ ئىجتىمائىي سەۋەبلەر دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ. بۇ ھال ھېكايىنىڭ تۇرمۇشلۇقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇنىڭ بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئوبدان مۇۋاپىقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساداقا ۋە ئاق كۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىمىغان، ئۆز ئەتراپىدا كۆندە دېگۈدەك تەكرارلانىپ تۇرىدىغان ھەر خىل مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن تېخى قاراڭغۇ. ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى شەكىلەن ھادىسىلەردىن قايمۇقۇپ، ئاسان ئۇمىدلىنىدىغان دېھقان خاراكتېرىنىڭ چوڭقۇر تەسىرى بولغانلىقتىن، ھايات دولقۇنلىرى بىلەن تۇرمۇش تاساداپلىرىغا نىسبەتەن ھېچقانداق روھىي تەييارلىق يوق. شۇڭا

قۇغۇچىلارغا تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيەتلىك تەرەققىياتىنى ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈش ــ بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى، شۇڭا يازغۇچى بىرەر ئەسەر ئۈستىدە ئىشلىگەن چېغىدا ئۆز زېھنىگە ھەممە زېھنىي كۈچىنى ئەكس ئاۋۇال بەدىئىي ئوبراز يارىتىشتىن ئىبارەت مۇشۇ تۈپ تەلەپ ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرىدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇ ھەر قانچە كۆپ كۈچ سەرپ قىلغان تەقدىردىمۇ، ئوقۇغۇچى قەلبىدە بەلگىلىك ئىستېتىك تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەر يارىتالمايدۇ. بىز زۇنۇن قادىرنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىدىن بۇ نۇقتىنى چۈشىنىۋالدۇق.

ھېكايە باشلىنىش بىلەنلا بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا مۇشەققەتلىك يېزا تۇرمۇشى نامايان بولىدۇ. تىرىكچىلىك ئازابىدا قەددى پۈكۈلگەن جاپاكەش دېھقانلارنىڭ يۈزەكنى ئىزدىغان مۇڭلۇق ناخشىلىرى قۇلىقىمىز تۈۋىدە جارانلايدۇ. ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى باقى كەشتە ئىغىر ۋە ئازابلىق سېزىم پەيدا قىلىدىغان ئەنە شۇنداق تەسۋىرلەر ئىچىدە بەدىئىي سەھنىگە كۆتۈرۈلىدۇ. ئەنە، خوجايىننىڭ ئاياغ سېلىنغان خامىنى، ئات ئايلىنىشتىن توختاپ ھە دەپ ئۇنچە - يېمەكتە. ھالىدىن كەتكەن باقى ئارىسىنى قولتۇقلىغىنىچە بىر چەتتە ئۇخلىماقتا. ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان، چىرايى كىشىنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە سەت ۋە كۆرۈمسىز. ئۇ نېمىشقا بۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ؟

ھېكايىنىڭ كېيىنكى بۆلۈملىرى باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەركەز قىلغان ھالدا راۋاجلىنىدۇ. ئاپتور باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى تەسۋىرلىگەن چېغىدا يېزا تۇرمۇشنىڭ چوڭ ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىگە، ئۇقۇم تۇسىدىكى ئابستراكت تەسىراتلارغا بېرىلمەي، ئوقۇغۇچىنى بىۋاستە تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپىگە، پېرسونازنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش بىرلىكـ

دىن كەتكەن جاپاكەش دېھقاننىڭ بەدىئي ئوبرازىنى يارىتىدۇ.

ئەمدى ھېكايىنىڭ بەدىئي ئىپادە قىلىش تەرىپىدىكى بەزى بىر ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە شۇنى ئېيتىش ھۆكمىنكى، ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە ئەينى ۋاقىتتىكى پروزىمىزدا قېلىپلىشىپ قالغان ئۇمۇمىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى دائىرىسىدىن ھالقىپ، ئۆزىگە خاس يېڭى يول تاپقان. ئۇ باقىنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتلىرىنى تەپسىلىي بايان، ئىزچىل ھېكايە قىلىپ بېرىش ئۇسۇلىغا تايىنىپ ئەمەس، ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىكى بىر نەچچە ئەھمىيەتلىك ئۇزۇندىلەرنى تاللاپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئېچىپ بەرگەن. بۇنداق سەكرەتمىلىك تەسۋىر، ھېكايە سيۇژېتىنىڭ ئوبيېكتىپلىقىغا ئىگە ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەردىن تۇزۇلگەنلىكى ئوبرازنى تېخىمۇ كۈچلۈك، جانلىقلىق ۋە ھەرىكەتچانلىققا ئىگە قىلغان. ئۇنىدىن باشقا ئاپتور ھېكايىسىدە بايان ۋە تەسۋىردىكى بەدىئي ئورگانىكىلىققا ئۆزىنىڭ ئىخچام ۋە مەزمۇنلۇق مۇلاھىزىلىرىنى قوشۇپ، ھېكايىنى قويۇق لىرىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىپ، مەنزىرە بىلەن ھېسسىياتنىڭ تەبىئي بىرلىكىگە ئېرىشكەن. ھېكايىدىكى بۇ خىل خۇسۇسىيەت، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ۋەزمىن ۋە ئېغىر ھېسسىيات بىلەن سۇغۇرۇلغانلىقى، كىشىدە ئازابلىق تۇيغۇ پەيدا قىلىدىغان ھۆك - قايغۇنىڭ ھېكايىگە باشتىن-ئاخىر سىڭدۈرۈلگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ. گەرچە ھېكايىدە پېرسوناژ تۇرمۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى خۇشاللىق كەچۈرمىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بەزىبىر ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئوقۇغۇچىدا ھېچقانداق بەختلىك سېزىم پەيدا قىلمايدۇ. ئەكسىچە، ئۇنىڭ قەلبىدە ئويغانغان ئازابلىق تۇيغۇنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ.

ھېكايە ۋەقەلىكلىرىنىڭ مانا مۇشۇنداق ئېغىر ۋە ھۆكۈملۈق بەدىئىي ۋەزىندە تۇزۇلگەنلىكى ئۇنىڭ تېمىسىغا يەنى ئۆتمۈش جەمئىيەتتىكى ئازابلىق تۇرمۇشنىڭ تۈپ ماھىيىتىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ.

ئۇ كىچىككىنە زەربىگە يولۇقۇشى بىلەنلا ئۆزىنىڭ ياشاش ئىقتى-
دارىنى يوقىتىپ، ھالاكەت گىردابىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۆزىنىڭ
شۇنچە مۇشەققەتتە ئېرىشكەن قەدىرلىك نەرسىلىرىنىڭ بۇنچىلىك
ئاسان قولدىن كېتىش مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەي ھەيران بولىدۇ.
شۇڭا ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ خۇشال ۋە بەختلىك مىنۇتلىرى ئۈستى-
دە سۆزلىگەن چېغىدا ھاياجىنىنى باسالماي قالىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا
قولدىن بېرىپ قويغان نەرسىلىرى گويا ھازىرلا قايتىپ كېلىدە-
غاندەك شادلىنىدۇ.

«— راست، بىز ناخشا ئېيتقان، كۇچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغ-
دا قانداق يىگىت ئىدۇق. بىلەمسەن؟ بىزنىڭ پىشانىمىزگىمۇ يەر
پۈتكەن، ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ ...، تورغاي چوڭ
چىللىغاندا قوپۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان،
كەتمەن چاپقان، ئوما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق. بىز ئېچىق ئې-
تىش ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمىنى ئىككى - ئۈچ ئادەم
كۆتۈرەلمەيدىغانىدى. ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئار-
لىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز، ھەي ... ئەمدى كۇچ يوق، يۈرەك
يوق!» گەرچە بۇنداق ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ قەلب يارىلىرىنى قوز-
غاپ، ئۇنى ھەسرەت ۋە نادامەت ئوتىدا كۆيدۈرىدىغان بولسىمۇ،
لېكىن ئۇ يەنىلا مۇشۇنداق خاتىرىلەر بىلەن ئۆزىگە تەسەللى
بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ ئائىلىسىنىڭ پاجىئەسىنى كەل-
تۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي ئامىللارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوب-
دان بىلىپ تۇرسىمۇ، ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسىتىش خىيالىدا
بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزىدە بۇنىڭغا لايىق بىرەر ئىقتىدار بو-
لۇشى مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ.

ئاپتور باقىنىڭ خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىك-
لەرگە باشتىن - ئاخىر سادىق بولۇپ، ئۇنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشـ-
تىلىرىنى شۇنىڭغا ماس بولغان كونكرېت ۋەقەلىكىلەر ئېگىزىدە يورۇ-
تۇپ بېرىپ ئۆتمۈشنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىدە ھەقىقىي ماغدۇرى-

زىمىزنىڭ ئازادلىقىچە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ ياخشى مۇۋەپپەقـ
يىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«چېنىقىش» — يازغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ ئازادلىقتىن كېـ
يىن يازغان تۇنجى ھېكايىسى. ئۇ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق
ھېكايىسىدە ھېئوداللىق زۇلۇم ئاسارىتىدە ياشاش ئىقتىدارىدىن
ئايرىلغان ۋەيرانە بىر دېھقانىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى ئە-
كس ئەتتۈرگەن بولسا، «چېنىقىش» ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتـ
تە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسىيالىزم تەسىرـ
دە ئۆزگىرىپ ياراملىق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىنى تەسۋىرلەپ،
بىر - بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈـ
زۈمنىڭ بەدىئىي سىلىشتۇرمىسىنى ياراتتى.

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا مەملىكىتىمىز بويىچە
ئېلىپ بېرىلغان يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى
شىنجاڭ يېزىلىرىدىمۇ غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلـ
تۈردى. دېھقانلار ئۆز - ئۆزىگە خوجا ئازاد ئادەملەر سۈپىتىدە كولـ
لېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام - تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ، يېڭى بەخـ
تىيار ھايات قۇرۇشنىڭ سەلتەنەتلىك جېڭىنى باشلىندى.

زۇنۇن قادىر «چېنىقىش» ھېكايىسىدە مانا مۇشۇ زور ئىجـ
تىمائىي رېئاللىقنى يەنى يېزا تۈرمۇشىدا بارلىققا كەلگەن يېڭى
ئۆزگىرىش، يېڭى مۇناسىۋەتلەرنى يارقىن ئوبراز، تىپىك خاراكـ
تېرلار ئارقىلىق جانلىق ھالدا ئېچىپ بېرىپ سوتسىيالىزمغا چىن
يۈرىكىدىن مەدھىيە ئوقۇدى.

ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى مەتنىياز — ھايات ئىرادىسىنى
يوقاتقان، ياشاشقا قابىلىيەتسىز ھۇرۇن بىر ئادەم. ئۇ تىرىكلىك
ئېھتىياجى ئۇچۇنلا ئاز - تولا مىدىرلاپ قويۇشقا ئادەتلەنگەن، بولـ
مىسا ھويلىسىدىكى كونا سۇپا ئۈستىدە خۇددى ئاپتاپتا قالغان
سازاڭدەك ھەپتىلەپ توپىغا مىلىنىپ يېتىشقا رازى. لېكىن ئۇ قوـ
لىدىن ئىش كېلىدىغان، بىر مۇنچە ھۇنەرلەرنى ئوبدان بىلىدـ

يۇقىرىقىلاردىن باشقا ھېكايىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە پېرسوناژنىڭ ھەرىكىتى ۋە كەچۈرمىشلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە، ئاپتور بايانى بىلەن پېرسوناژ ھېكايىسىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللانغان. بولۇپمۇ باقىنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ ئىنچىكە ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىنى كۆپرەك ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشى بىلەن ئاچقان. پىروزا ئىجادىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ ھەقىقەتەن، مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە بىر ئىش. لېكىن ئاپتور بۇ ئۇسۇل بىلەن كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ئاجايىپ تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنى يارىتىپ، قەھرىمان خاراكتېرىنىڭ ئىندىۋىدۇئال نازۇكلۇقىنى ناھايىتى روشەن ئېچىپ بەرگەن.

«— مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق چىرايلىق، بىر - بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئاشلىقلار. ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەس بولۇپ سايرىغان بۇدۇنلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ ... كۆز يەتمەس يەردە ئاۋرال تاغ چوقچىيىپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ ئاۋرال تاغ باغرىدا باھار ئۆيقۇغا كەتكەندۇ. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە توپىماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن، ئوھۇ! ... بۇ قاناداق ناخشىلار ... يۇرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم».

بىز ھېكايىنىڭ بۇنداق سەھىپىلىرىدىن جانلىق ۋە ئوبرازلىق خەلق تىلى بىلەن چىن ۋە رېئال بەدىئىي تەسۋىرنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى، يېزا تۇرمۇشىنىڭ ساددا ۋە رەڭمۇ رەڭلىكى بىلەن دېھقان پسىخىكىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئوبدان كۆرەلەيمىز.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بۇ ھېكايە ئۆزىنىڭ ئىدىيە ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردىكى بىر قاتار ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن پروز-

غوۋلىشقىمۇ جۇرئەت قىلالماي، سايىدا ياتقىنىچە ھەسرەت چېكىدۇ. يېزىغا كەلگىنىگە، ھەتتا دۇنياغا تۆغۇلغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلىدۇ. ھاياتتىنمۇ، تەبىئەتتىنمۇ، ھەتتا يېنىدا چىرىلداۋاتقان چېكەتكىلەردىنمۇ بېزىدۇ. ئاپتور مەتنىيازنىڭ بۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىنى تۆۋەندىكىچە تەسۋىرلەيدۇ:

«— ھە، ھى، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا، — دەپ غودۇكشىدى مەتنىياز ئۇزۇمزىنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توڭ قاغىغا قاراپ. ئونىلاپ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تومشۇقىنى كېرىپ ھەلقىمىنى لەپىلدىتىپ تۇراتتى. مەتنىياز بولسا، تەر پۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كۆكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان، يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوكدا ياتاتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋا ـ چاتقاللار پېتىپ، بېزەكچىلىكەر بولسا، ئۇ يېرىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى. مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان ـ جانىۋارلارمۇ، مېھنەتمۇ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ. بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ، ئەنە شۇ ھاسراۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنىدى، يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت 23 تۇپ ئۇنۇپ چىقىپ تۇ. ئەسلىدە بۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقانىدى. مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۇزۇمزىنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتكەر يەپ كەتتى ـ دە، قاغىنىڭ پەيىنسىز لىپىلداپ تۇرغان ھەلقىمىگە قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن، ھارام تاماق، — دېدى ـ دە، ئەمدى دۇم ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات ـ پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر، بۇنى ئاز دەپ چۈشىنەرىنىڭ غېيىلداپ غىدىقلاشلىرى ئۇيقۇ بەرمەيتتى».

غان يېتىمچى، بىرەر ئادەمدىن رەنجىشنى بىلمەيدىغان، ھېچكىمگىمۇ يامانلىقنى راۋا كۆرمەيدىغان ئاقكۆڭۈل بىر ئادەم. لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ ھاياتنىڭ ھېچنېمىسىدىن بەھرىمەن بولالمايدۇ. كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ مۇشەققەتلىك ئېغىر يۈكى ئۇنىڭ يەلكىسىدىن كەتمەيدۇ. نېمىشقا شۇنداق؟ بۇنى مەتنىياز-نىڭ ئائىلە ۋە جەمئىيەت تەربىيىسى تەسىرىدە شەكىللەنگەن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز تەبىئىتى بەلگىلىگەن. ئۇ — تۇرمۇشقا پەر-ۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن غايىسىز بىر ئادەم. ئۇنىڭغا ھايات ۋە ئۇنىڭ گۈزەللىككە ئىنتىلىش، ئارزۇ - ئىستەككە ئوخشاش نەرسىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ پەقەت دۇنياغا تۈگۈلغىنى ئۈچۈنلا ئالماسلا ياشاشقا رازى. ئاپتور مەتنىيازنىڭ مەنسىز تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىدە شەكىللەنگەن يۇقىرىقىدەك خاراكتېرىنى ناھايىتى قىزىقارلىق، سەمىمىي يۇمۇرلۇق تەسۋىرلەر بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ. بۇنىڭدا ئۇ مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ دېھقانچىلىققا كىرىشكەن دەسلەپكى يىلىنى، يەنى ئۇنىڭ يازلىق يېغىم ۋاقتىدىكى روھىي كەچۈرمىشلىرىنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەش يولىنى تاللىۋالىدۇ.

مەتنىياز ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن شەھەردە بىر مەزگىل لاغايلاپ يۈرۈپ ياشاش يولىنى تاپالماي، ئاخىرى دېھقان بولۇش ئۈچۈن يېزىغا كېلىدۇ. لېكىن يېزىنىڭ جاپالىق ئەمگەك ئۇستىگە قورۇلغان ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادىتى ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمايدۇ. ئۇ دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن دەسلەپكى كۈنىدىن باشلاپلا تۆگىمەس جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاددىي، لېكىن ناھايىتى چوڭقۇر ھايات پاجىئەسى باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچ كېلىپ، خاراكتېرىدىكى پۇقىرىقىدەك ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمىدە تېرىپ ئۆستۈرگەن تەييار قىچىسىنى يە-

رەپكە كەشنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئۇ ئۇچ ئۆينىڭ ئورنىچلىك يەردىكى قىچنى ئورىغاندى».

شۇنداق قىلىپ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى يەنىلا ئورۇلماي قېپ قالدۇ. گەرچە ئۇنى ھەمكارلىق كۆرۈپىپا ئەزالىرى يارەم قىلىپ ئورۇپ بەرسىمۇ، لېكىن مەتنىيازنىڭ ئۇنى ۋاقتىدا يىغىۋېلىشىغا قۇربى يەتمىگەنلىكتىن، قالغان بىر قىسىم قىچنى كالا - توپاقلار دەسسەپ تۆگىتىدۇ.

يۇقىرىقى بىر قاتار تېپىك ۋەقەلەر، كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى مەتنىيازنىڭ بوشاڭ، ئىرادىسىز تەبىئىتى بىلەن ئۇنىڭ زىددىيەتلىك روھىي دۇنياسىنى ناھايىتى ئوبدان ئېچىپ بېرىدۇ. ئەمدى ھالال، ئاق كۆڭۈللۈكىنى كۆرسىتىدىغان تۆۋەندىكى ۋەقە بولسا مەتنىيازنىڭ خاراكتېر ئۆزگىچىلىكىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇنى ئۆزىگە خاس ئادەت ۋە كۆز قاراشلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان جانلىق ئادەم سۈپىتىدە كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ.

زىرائەتلەر يىغىلىپ بولغان كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەتنىياز باشقىلار بىلەن بىللە ئۆستەڭ چېپىشقا ماڭىدۇ. لېكىن، بىردىن ئۇنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ، ئىشتىن قېچىپ ئۇرۇڭ ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالغان چېغىدا، باشقىلار كۆرۈپ قالىدۇ. ئەسلىدە ئۇنىڭ ئورنىدا باشقا بىر كىشى بولغىنىدا ئىدى، بىر مۇنچە سەۋەبلەر بىلەن ئۆزىنى ئاقلاپ بۇنداق ئۇياتلىق ئىشتىن قۇتۇلۇپ كەتكەن بولاتتى. لېكىن مەتنىياز ئۇنداق قىلمايدۇ. كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي ئېيتىۋېتىپ بۇرۇنقى تۇز ۋە راستچىللىقى بويىچە قىلىۋېرىدۇ.

«بايا تىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى - دەپ — ھە، ئۇقۇلدى، مەتنىيازنىڭ بۇ قىلغىنى ئويۇن ئەمەس

مەتنیاز ئەنە شۇنداق ھەسرەتلىك خىياللار بىلەن ئازابلىنىپ تۇرغان چېغىدا، يىراقتىن ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرىغا چۇشلۇك تاماق ئېلىپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئايالىلار ئۆتۈپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ھەمكارلىق گۇرۇپپا باشلىقى ھەمرانىڭ تۇل سىڭلىسى ئىززەتخانىمۇ بار ئىدى. يالغۇزلۇقنىڭ جاپا - مۇشەققىتى تۆپەيلىدىن ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشنىڭ زۆرۇرىيىتىنى ھېس قىلىپ يەتكەن مەتنياز بۇ ئايالغا ئۆزىچە قىزىقىپ يۇرەتتى. شۇڭا ئۇ ئىززەتخاننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئاتاپ تىكىۋاتقان توپلىيىنى ھازىرغىچە پۈتتۈرۈپ بېرەلمىگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، قاتتىق خىجالەتچىلىك ھېس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناھايىتى چوڭ غەيرەت ۋە چىدام بىلەن ئاران باشلىغان بۇ ئىشنى تاشلاپ قويۇپ، ئۆيىگە بېرىپ ئىززەتخانىنىڭ توپلىيىنى پەردەز قىلىشقا كىرىشىدۇ. ئۇ بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ قالغان قىچىسىنى پاك - پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ، ئۈزۈن ئۆتمەيلا ھۇرۇنلۇقى قوزغىلىپ بىردەمدىلا ئىشتىن بېزىدۇ:

ـ ۋاي - ۋاي - ۋاي، كاساپەت ئەجەب ئاغرىيدىكەنا! ئۇ ئىككى بىقىنىنى قاماپ تۇرۇپ گەۋدىسىنى توغرىلىدى. بىر نەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۋۇلاپ، ئورغاقنى يەنە قولغا ئالدى. بۇ ئومىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن، زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ، گاھىدا تىزلىنىپ يۇرۇپ، ئوما ئورىدى. مەيدە ۋە غولىدىكى چوكقۇرلۇقنى بويلاپ تەر شۇرقۇراپ ئاقاتتى. ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ كەتكەن كۆڭلەكنى تېنىدىن سۆيۈپ ياقىسىدىن تۆمشۇقىنى تىقىپ پۈۋەيتتى، قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تەرنى سىرىپ قولىنى سىلكەتتى. ئاخىرى تامىقى قۇرۇپ، مىدىرلىغىچىلىك دەرمانى قالماغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا، ئۇزۇمە سايىسى تە-

غان مۇھەببەتنىڭ چوڭقۇرلىشىشى قاتارلىق مەنىۋى ئامىللار ئۇنىڭ
غا تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر
تونۇتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەتنىياز ئۆزىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى
ھەقىقىي ھالدا چۈشىنىپ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام — تاشقىنى
غا ئۆزىنى ئېتىپ، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ ياراتقۇچىلىرىنىڭ بىرى
بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئاپتور مەتنىيازدىكى ماھىيەتلىك بۇ-
رۇلۇشنى يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر
ئۆزگىرىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېچىپ بېرىپ، خاراك
تېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۈكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ. شۇڭا
ھېكايىنى ئوقۇپ چىققان كىتابخان باشتىكى بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز
مەتنىيازنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاكتىق
ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلىدۇ.
بۇ — ئاپتورنىڭ ماھارەتلىك قەلىمىدە يارىتىلغان بەدىئىي چىن
لىقنىڭ، يەنى تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنىڭ ئادەم ھېس قى-
لالايدىغان كونكرېت ئوبراز ئارقىلىق روشەن يورۇتۇپ بېرىل-
گەنلىكىنىڭ نەتىجىسى.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، مەتنىياز ئوبرازىنى ھازىرقى زا-
مان ئۇيغۇر پروزىسىدا بىرىنچى قېتىم بارلىققا كەلگەن، رېئالىق
نىڭ ئومۇمىي تۈپ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە تولۇق ئەكس
ئەتتۈرگەن، ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرگە ئىگە مۇكەم-
مەل بەدىئىي تىپ دېيىشكە بولىدۇ.

ھېكايىدە مەتنىيازدىن باشقا يەنە ھەمرا، سېيىت، ساۋۇت -
جان، ئىززەتخان قاتارلىق بىر نەچچە پىرسوناژلار بار بولۇپ،
ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر بىرىدىن رو-
شەن پەرقلىنىدۇ.

ھەمرا — كوللېكتىپلىشىش جەريانىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن يې-
زا ئاكتىپى. ئۇ — ئېنىق غايە، مۇقىم سىياسىي قاراشقا ئىگە بول-
غان ئاكتىق تەشكىلاتچى. ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى تەلەپچانلىق

كەن، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن - دە، بۇ نېمە دېگەن ساختىپەزلىك؟ مانا قاراڭلار! — دېدى.

— شۇنداق. ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى - دە، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم.

— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ.

— مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇرىدۇق. نېمە قىلساڭلار، ئىختىيار سىلەردە، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بوينىنى ئەككەن ھالدا.

كۆپنچە كىشىلەر دائىم دېگۈدەك ئۆزلىرىنىڭ ئىززەت - نەپسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشتىن خالىي بولالمايدۇ، بۇ — ھەممە كىشىدە دېگۈدەك ئوخشىمىغان دەرىجىدە بولىدىغان بىرخىل ئەھۋال. مەتنىيازدا بولسا ھەتتا مۇشۇ نەرسىمۇ يوق. شۇڭا ئۇ ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن. بۇ — ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئېغىر ۋە مەنسىز تۇرمۇش شارائىتىغا ھازىرغىچە كۆنۈپ كەلگەنلىكىنىڭ تۈپ سەۋەبى. شۇنداقلا بۇ پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش مەنتىقىسىنىڭ تېپىك ۋە جانلىق ۋەقەلىك نېگىزىدە يارقىن ئېچىپ بېرىلىشىدۇر.

ئاپتور مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئۆزگىرىش جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىمۇ خۇددى يۇقىرىقىدەك زور بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئېرىشكەن. ئۇ بۇنىڭدا مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنىڭ يېڭىلىنىشى، ماددىي - ئىقتىسادىي ئاممىلارنىڭ تەسىرى ياكى بىرەر شەخسنىڭ مەنىۋى غەمخورلۇقى قاتارلىق ئوماۋىي خاراكتېر ئالغان نەرسىلەرنى تەسۋىرلىمىگەن، بەلكى ھەممە نەرسىنى ئۇنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مەنتىقىلىق راۋاجىدىن ئىزلەپ، ئۇنىڭغا ھەقىقىي تەسىر كۆرسەتكەيدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرىنى تالىغان. كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ زوق - شوقى، ئەركىن ۋە ئازادە تۇرمۇش، كوللېكتىپنىڭ ئىشەنچ ۋە مېھرىبانلىقى، ئىززەتخانغا بولغان

يازغۇچى. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى مەزمۇن ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردە بىر مۇنچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، تەلەپچان يازغۇچىنىڭ كەشپ قىلىش ۋە ئىجاد قىلىشقا بولغان قىزغىن ئىنتىلىشى بىلەن تولغان.

زۇنۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ چىنلىق قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ تۇرمۇشنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپلىرىگە بىردەك كۆڭۈل بۆلۈپ، رېئاللىقنى ھەر قايسى تەرەپلەردىن چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدىغان خىلمۇ خىل بەدىئىي ئوبرازلارنى ياراتتى. ئۇ غايىۋى مەزمۇننى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئۆزىگە خاس يول تۇتۇپ، ئىجادىي زېھنىنى كۆپرەك سەلبىي ۋەقەلەر ئۇستىگە مەركەزلەشتۈرۈپ، ھېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي ۋەزىنىنى يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم، مەسخىرىلىك كۈلكە بىلەن يۇغۇرۇپ، سەلبى ھادىسىلەر تەسۋىرى ئارقىلىق ئىجابىي ھادىسىلەرنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى. بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆز كىتابخانىنى تۇرمۇشنىڭ تېخى ھېس قىلىنمىغان يېڭى گۈزەللىكىگە باشلىدى.

تۆۋەندە بىز زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز:

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ باي ۋە خىلمۇ خىللىقىدا كۆرۈلىدۇ. تەبىئىيكى، بۇ نەرسە زۇنۇن قادىرنىڭ چوڭقۇر تۇرمۇش بىلىمىگە ئىگە ئىكەنلىكىدىن ئايرىلمايدۇ. ھەقىقەتەنمۇ زۇنۇن قادىر — ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي سەرگۈزەشتىلىرىنى پىشىق بىلىدىغان، ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، روھى — پسىخىك ھالىتى، ھېس - تۇيغۇ ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان يازغۇچى. ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دىت بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ تۇرمۇشنىڭ تېخى ئېچىلمىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن، كىشىلەر مۇناسى-

ۋە ئەمەلىيەتچانلىق. ئۇ مەتنىيازنىڭ كەلگۈسىگە چوڭقۇر ئىشىنىدۇ. ھەتتا مەتنىيازغا بولغان ئادىل قارىشى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان بىر مۇنچە سۆز - چۆچەكلەرگە قالغان چاغلاردىمۇ، ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزمەيدۇ. ئۇنىڭ بولمىغۇر قىلىقلىرىنى تەنقىد قىلىپ، ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇشقا يېتەكلەيدۇ. تۇرمۇش ئۇنى قىينىغان، ئازابلىغان پەيتلەردە ئۇنىڭغا سەمىمىي مەدەت بېرىدۇ. نەتىجىدە مەتنىياز ئۇنىڭ تەسىرى ۋە ئىشەنچىسى بىلەن چىدام ۋە غەيرەتكە ئۆگىنىپ، مەنىلىك تۇرمۇش يولىغا كىرىدۇ. كىتابخان ھەمرا ئوبرازىدىن كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا يېزىلىرىمىزدا بارلىققا كەلگەن سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەرنىڭ ئالىيجاناب پەزىلەتلىرىنى كۆرەلەيدۇ. ئوتتۇرا دېھقان سېيىتنىڭ ئوبرازىنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ئوبراز دېيىشكە بولىدۇ. ئاپتور ئۇنىڭدا ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىدىيىۋى خۇسۇسىيىتىنى گەۋدىلىك ھالدا كۆرسىتىپ، كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ ئۇلارنى شەخسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئۇلۇغ ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئىكەنلىكىنى روشەن ئېچىپ بېرىدۇ. ئىززەتخان ئوبرازى ھېكايىدە ئانچە كۆپ كۆرۈلمەيدۇ. لېكىن، شۇنداق بولۇشقا قارىماي، ئوقۇغۇچىغا ئەركىن ۋە شوخ تەبىئەتلىك يېزا ئاياللىرىنىڭ يېقىملىق قىياپىتىنى ئەسلىتىدۇ.

قىسقىسى، «چېنىقىش» ھېكايىسى ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى، ئوبرازلىرىنىڭ روشەن ۋە كونكرېتلىقى، تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ جانلىق ۋە رەڭدارلىقى بىلەن كىتابخاندا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ.

* * *

زۇنۇن قادىر — ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇب شەكىللەندۈرگەن تالانتلىق

تىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتىنى، ئۇلارنىڭ ئۆز-
زىگە خاس تۇرمۇش ئادەتلىرىنى، ئەمگەك، مۇھەببەت، دىن ۋە
ئىكاھقا بولغان مۇناسىۋەتلىرى بىلەن جەمئىيەتكە بولغان كۆز
قاراشلىرىدا ئەكس ئەتكەن ئىجتىمائىي ئاڭ - پىكىرلىرىنى،
شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئوخشاشلا سادىدا ۋە يارقىن بول-
غان پاك روھىي دۇنياسىنى تولۇق كۆرۈۋالالايسىز. ئەمدى كە-
شىنى مەپتۇن قىلىدىغان رەڭمۇ رەڭ تۇرمۇش مەنزىرىلىرى
بىلەن جانلاندۇرۇلغان «گۈمان» دېگەن ھېكايىنى ئو-
قۇپ چىقسىڭىز، ئاپتورنىڭ بۇنچىلىك كەڭ تۇرمۇش مەزمۇنىنى
قانداق قىلىپ بىر نەچچە بەتلا كېلىدىغان قىسقا بىر ھېكايىگە
سىغدۇرالغانلىقىغا ھەيران قالىسىز. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى
ئەنە شۇنداق قويۇق تۇرمۇش پۈرىقىغا ئىگە بولغانلىقتىن، ئو-
قۇغۇچىغا ئالاھىدە بىر خىل بەدىئىي كۈچ بىلەن تەسىر قىلىپ،
ئۇنى يېڭىدىن يېڭى ھېسسىياتلار دۇنياسىغا باشلاپ كىرە-
لەيدۇ.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر خۇسۇسىيىتى كو-
چۇزىتىسىيە ۋە سيۇژېت قۇرۇلۇشى جەھەتتىكى مۇكەممەللىكىدە كۆ-
رۈلىدۇ. كومپوزىتسىيە ئەسەرنىڭ تۈزۈلۈشىدىن ئىبارەت بولۇپ،
ئەسەردىكى ھەر قايسى بەدىئىي بۆلەكلەرنىڭ بىر - بىرىگە تە-
بىئىي باغلىنىشى، قىسىملارنىڭ مۇۋاپىق ھالدا جايلاشتۇرۇلۇش-
ىدىن بارلىققا كېلىدۇ. كومپوزىتسىيىنىڭ قانداق تۈزۈلۈشىگە
ئىگە بولۇشى، ئەڭ ئاۋۋال ئاپتورنىڭ تەسەۋۋۇرلىمەكچى بولغان
ۋەقە - ھادىسىلەر ھەققىدىكى پىكىر ۋە خۇلاسىلىرىگە باغلىق.
شۇڭا ئۇ ئەسەر ۋەقەلىكلىرى پېرسوناژلار ئوبرازى، ئىجتىمائىي
مۇھىت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرى بىلەن ئورگانىك بىرلىككە ئىگە
بولۇشى لازىم.

ئەمدى سيۇژېتقا كەلسەك، ئۇ — ئەسەردىكى پېرسوناژلار-

ۆمتىدىكى ئۇششاق، لېكىن خاراكتېرلىك ۋەقەلەرگە بولغان قىزىقىشىدا كۆرۈلىدۇ. بىلىنسكىي مۇنداق دەيدۇ: «ھەر قانداق خەلقنىڭ ئىككىخىل پەيلاسوپىيسى بار. بىرى، ئىلمىي، كىتابى، تەنتەنىلىك ۋە شەۋكەتلىك پەيلاسوپىيسى، ئىككىنچىسى، كۈندىلىك، ئائىلىۋى، تۇرمۇشتىكى پەيلاسوپىيسى، كۆپىنچە بۇ ئىككى پەيلاسوپىيە بىر - بىرىگە بىرمۇنچە يېقىن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەتنى تەسۋىرلىمەكچى بولغان كىشى بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىلەن تونۇشىشى، لېكىن كېيىنكىسىنى ئالاھىدە ئۆگىنىشى لازىم».①

زۇنۇن قادىرنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمەلىيىتىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ئۆگىنىش ۋە كۆزىتىشتە بۇ مۇھىم تەلەپكە ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ ھېكايىلىرىدە كىتابى بىلىملەرگە، ئابستراكت ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەرگە، جەمئىيەت ئۇچۇن ئورتاق بولغان ئومۇمىي ھادىسە ۋە سەلتەنەتلىك ۋەقەلەرگە بېرىلمەيدۇ، ئەكسىچە، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان ئۇششاق تېپىك ۋەقە ۋە تېپىك كۆرۈنۈشلەرگە ئىنتىلىدۇ. ئۇ ئوقۇغۇچىنى ئۆز پېرسونا‌ژىنىڭ ئەڭ كىچىك تۇرمۇش بىرلىكىگە، ئۇنىڭ خانىسىگە، روھىي دۇنياسىنىڭ ئەڭ يوشۇرۇن بۆلۈملىرىگە باشلاپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ پېرسونا‌ژلىرى ھەر قاچان تۇرمۇشنىڭ قايىنمىدا، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىقىلارنىڭ مەركىزىدە نامايان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلام، قايسى تەبىقىسى تەسۋىرلەنگەن بولسۇن ياكى تۇرمۇشتىكى قانداق بىر شەخسنىڭ بەدىئىي قىياپىتى سىزىلغان بولسۇن، ئۇلار ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك روشەن گەۋدىلىنىدۇ. «ماغدۇر كەپتكەندە» نى ئېلىك، ئۇنىڭدا ئەكىس ئەتكەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى نېمە دېگەن باي - ھە؟ سىز بۇ ھېكايىدىن ئۆتمۈش

① بىلىنسكىي - «تاللانغان ئەسەرلەر» نۆزىبېكچە نەشرى، 348 - بەت.

گەن، بۇنىڭدا ئۇ ئەڭ كىچىك بىر دېتالنىمۇ تەۋرەتكىلى بولماي-
دىغان، مۇبادا ئاشۇنداق قىلمىسا، ھېكايىنىڭ ئىزچىللىقى بۇزۇ-
لۇپ ئوبراز خىرەلىشىدىغان، بىز ئۇچراشقان ساددا ۋە ئاق‌كۆڭۈل
مەتنىياز تۇرمۇشتىكى باشقا مەتنىيازلارغا ئوخشىمايدىغان
بەدىئىي مۇقىملىقنى شەكىللەندۈرگەن. دېمەك، زۇنۇن قادىر
ھېكايە كومپوزىتسىيىسىنى تېما ۋە پېرسوناژ خاراكتېرىنى ئېچىپ
بېرىشنىڭ تەلەپ ۋە زۆرۈرىيىتىگە قاراپ قۇرۇپ، ئوبراز بىلەن
قۇرۇلمىنىڭ يۇكسەك بىرلىكىگە ئېرىشكەن.

زۇنۇن قادىر سىيۇژېتنى تەشكىللەشتە كۇندىلىك تۇرمۇش-
تىكى ئۇششاق ماھىيەتلىك زىددىيەتلەرگە، خاراكتېرلىك توقۇنۇش-
لارغا مۇراجىئەت قىلىپ، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىنى جانلىق
ۋە قىزىقارلىق ئەھۋالىكلەر نېگىزىدە ئېچىپ بېرىشكە تىرىشىدۇ.
ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ھەر قاچان ئۆزلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدە-
لىكى يول قويغان پائالىيەت دائىرىسىدىلا ھەرىكەت قىلىدۇ.
ئۆزىگە مۇناسىپ بولمىغا ئىش - ھەرىكەتلەرگە چېپىلمايدۇ. ئۇلار
ئۆزلىرىنىڭ ئادەتتىكى ئىش ھەرىكەتلىرى، ساددا پىكىر - خىيال
لىرى بىلەنمۇ ئوقۇغۇچى قەلبىدە ئاجايىپ يۇكسەك ھېس - تۇيۇ-
غۇلارنى قوزغىتالايدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايىلىرى كۆپىنچە سىيۇژېتنىڭ بىر لە-
نىيىلىك تەرەققىياتى بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. مۇرەككەپ
ۋە ئەگىر - توقاي ۋەقەلەر، پېرسوناژلار پائالىيىتىنىڭ كۆپ
تەرەپلىمىلىك تەرەققىياتى بولمايدۇ. بۇ ھال ئاپتورغا تۇرمۇشنى
تېخىمۇ يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش
ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ھېكايىسى «چېنىقىش»نى
مىسالغا ئالساق، ئۇنىڭدا مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە مۇھەببەت سە-
ر-گۈزەشتىسىگە تەئەللۇق بولغان بىر يېتەكچى ۋەقە بىلەن ئۇنىڭ
ئادەت ۋە كۆز قاراشلىرىنىڭ يېڭىچە مۇناسىۋەتلەر مۇھىتى بە-
لەن توقۇنۇشۇشىدىن پەيدا بولغان بىر چوڭقۇر مەنىۋى زىددە-

نىك خاراكتېر ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق تېمىنى ئېچىپ بېرىدىغان، بىر - بىرىگە باغلانغان ۋەقەلەر تىزمىسى، شۇڭا سيۇژېت رېئال ھاياتتىن ئېلىنىشى، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن ھالدا، تۈرمۇشنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشى، ئۇنىڭدىكى ھەر بىر ئىپىزوت ۋە ھەر بىر ۋەقە چوقۇم تېمىنى يورۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم.

دېمەك، كومپوزىتسىيە ۋە سيۇژېت — ئەسەرنىڭ ئومۇرتقىسى ۋە جېنى، ئۇنىڭسىز ھەر قانداق بەدىئىي ئەسەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

زۇنۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە تېما ۋە پېرسوناژ خاراكتېرلىرىنىڭ مەنتىقىسىگە سادىق بولۇپ، يېتەكچى ۋەقەلىكتىن تارتىپ ئەڭ كىچىك دېتالغىچە بولغان ھەممە نەرسىنى ئىورگانىك ھالدا بىر - بىرىگە باغلاپ، ھەر قانداق ئېھتىياتسىز قولنىڭ تېگىشىنى كۆتۈرمەيدىغان جانلىق ۋە نازۇك بەدىئىي گەۋدە تۈزەيدۇ. مۇبادا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ بىرەر بۆلۈكىگە تېگىلسە، ئۇ چاغدا ھېكايىنىڭ پۈتۈن قىسمى تەسىرگە ئۇچرايدۇ. «چېنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرۈپ باقايلى. ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسيالىستىك جەمئىيەتتە ئۆزگىرىپ يارامليق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىغا دائىر جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرمەكچى بولغان. بۇنىڭ ئۈچۈن مەتنىيازنىڭ شەھەردىكى مەنسىز تۇرمۇشى، يېزىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىدىيىۋى كەچۈرمىشى، ئەمگەك ۋە تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى، مۇھەببەت ۋە كوللېكتىپقا بولغان مۇناسىۋىتى، مۇرەككەپ ئېچكى زىددىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىر مۇنچە ئۇششاق ۋەقەلىكلەردىن قۇرۇلغان بەدىئىي بۆلەكلەرنى ماھىرلىق بىلەن بىر - بىرىگە باغلاپ، مەتنىيازنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرىدىغان مۇكەممەل بەدىئىي قۇرۇلما تۈزۈ-

پسخىك نازۇكلۇقىنى ئەكس ئەتتۇرگەن بولىدۇ ۋە شۇنداق بولۇشى لازىم. پەقەت مۇشۇنداق خاراكتېرلا شۇ مىللەت خەلقىگە نىسبەتەن تىپىكلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ھەقىقىي بەدىئىي ئوبرازلار بولالايدۇ. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدە خاراكتېرنىڭ بۇ مۇھىم ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش بىرلىكىدە، مىللىي ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تولغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرى زېمىنىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۇلار ھەممە نەرسىگە ئۆزىچە قارايدۇ. ھەممە نەرسىنى ئۆزىچە چۈشىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسسىيات، پىكىر - خىيالى، ئارزۇ - ئارمان، خۇشاللىق ۋە قايغۇلىرىدا ئۇيغۇر پسخىكسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى نامايان بولىدۇ. بىز يۇقىرىدا توختىلىپ ئۆتكەن باقى ۋە مەتنىياز ئوبرازلىرى ئەنە شۇنداق خاراكتېرلىك ئوبرازلاردۇر. بۇ ئوبرازلار ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتى ياراتقان ھەقىقىي جانلىق خاراكتېرلار بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسى، خۇلقى - مىجەزى، روھىي كەچۈرمىشى ۋە ئەقىل - ئىدرىكىدىكى ئايرىمىلىقلىرى بىلەن باشقا خەلقلەر ئەدەبىياتىدا بار بولغان ھۇشۇ خىلدىكى ھەر قانداق بەدىئىي ئوبرازلاردىن پەرق قىلىدۇ. بىز «چىنىقىش» ھېكايىسىدىكى مەتنىيازنىڭ خاراكتېرىگە باغلىق بولغان تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەسلىكى كېرەك. ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۋال ئون - ئونبەش مىنۇتقىچە قورۇق ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. كېيىن ئوچمىغا سۇ ئېلىپ ئۈششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ، چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قولاق چۆرىلىرى ۋە

يەتلا بار. بۇ ۋەقە ۋە زىددىيەت ھېكايىدىكى باشقا بىر مۇنچە ئۇششاق ۋەقە ــ ئىپىزوتلارنى، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلقىلارنى، ئەسلىمە ۋە قىستۇر ملارنى، تەبىئىي ھالدا ـ بىر بىرىگە باغلايدۇ. ئۇلارنى خۇددى يىپقا مەرۋايىت تىزغاندەك بىر بەدىئىي ئىزغا سېلىپ، بىر يول بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدىغان ئاددىي ۋە جانلىق ۋەقەلەر تىزمىسىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مەتنىيازىنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى ئەنە شۇ ۋەقەلەر تىزمىسى ئاساسىدا تەدرىجىي ئېچىلىدۇ.

پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتىدۇر.

خاراكتېر ــ ئوبرازنىڭ جېنى، ئۇنىڭ ئورگانىزمىدا ئايلىنىپ يۈرگۈچى ھاياتىي قان. ئۇ ــ پېرسوناژنىڭ ئاساسىي مەسىلەك كۆز قارىشىنى بەلگىلىگۈچى، نىسبىي تۇراقلىقتا ئىگە تۈپ خىسلىتى، يازغۇچى تەرىپىدىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تارىخىي ئىجتىمائىي شارائىتقا مەنسۇپ بولغان خۇلقى ـ مىجەزنىڭ تىپى. ئۇ پېرسوناژلارنىڭ رېئاللىققا بولغان مۇناسىۋىتىدە بولۇپ مۇ كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە، ھەرىكىتى، پىكرى، كەچۈرمىشىدە ئىپادىلىنىدۇ. شەخسنىڭ ئىندىۋىدۇئال ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ماھىيەتلىك بەلگىلىگۈچى ئامىلىدۇر، ھەر قانداق خاراكتېر بەلگىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە تۈرمۇش مۇھىتى شارائىتىدا شەكىللەنگەنلىكتىن، روشەن دەۋر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇش بىلەن بىللە يارقىن مىللىي خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە بولىدۇ ۋە بولۇشى لازىم. ئۇ ئۆزى تەۋە بولغان خەلقنىڭ مىللىي تۈرمۇش بىرلىكى، پسىخىك ئۆزگۈچىلىكىنى زىممىدە شەكىللەنىشى، شۇ مىللەت خەلقنىڭ ھەممە تارىخىي، ئىجتىمائىي، پەلسەپىۋى، سەنئەت قاراشلىرىنى ۋە ئۆزىگە خاس تۈرمۇش مۇھىتىنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئۆزىگە يىغقان، خۇلقى ـ مىجەز ۋە

سىيەتلەر تولۇق تېپىلدۇ:

«سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭ. ساڭلار، كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن، 5 — 6 تۇپ ئالما ۋە ئاچچىق ئۇرۇكى بار، ئوتتۇرىسىدىكى غولىنىرى قۇرۇپ قالغان، لېكىن تۈۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر. باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار: ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق.... ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدوزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۇچۇن كېرەكلىك تۇرلۇك جابدۇقلار بىر-بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ. قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قوتىلار، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار، ئۇششاق ۋېنتا، گايكا، كونا تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان، ئويۇقتا قېلىن، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەگنامە كىتابتىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ. تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە ئىلمە شىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە، ياغاچ تېشىدىغان ئۇچكە، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن». («چىنىقىش») بۇ تەسۋىرنىڭ چىن ۋە رېئاللىقى، ھەممە نەرسىنىڭ خۇددى رەڭدار سۈرەتتەك ئېنىق ۋە يارقىنلىققا ئىگە بولۇشى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ. مانا بۇنى ئوقۇغۇچىدا كونكرېت تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي جانلىق بەدىئىي تەسۋىر دېسە بولىدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ پورترېت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرىمۇ خۇددى شۇنداق ئېنىق ۋە يارقىنلىققا ئىگە. ئۇ پورترېت تەسۋىرىدە پېرسوناژ قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ

قاشلىرىنى بويلاپ يۇندا ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى ھۆل قىلىۋېتىدۇ. ساتىراش بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن، ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالاتتى. تاكى تاش ئۈستىدە مۆكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى: «ئۇستام، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ؟» دېگەندىن كېيىن مەتنىياز يەنە ھۆللەپ ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۇگىمەس قىسسىلىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايتتى.

— پادىشاھى جەمشىت لەيلىۋەشكە ھەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلسۆزنى قىمارغا تىكتى. لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالىدى — دە، ھى، ھى، ھى ...، — ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھۆزۈر قىلىپ كۈلەتتى».

بۇ پارچىدا مەتنىيازنىڭ ئۆزىگە خاس چۈشەنچىسى، ئۇرۇمۇش ئادىتى، خۇلقى - مىجەزى، ھەۋەس - قىزىقىشى، مىللىي تۇرمۇشنىڭ كىشى ھېس قىلالايدىغان كونكرېت كۆرۈنۈشلىرى ئارقىلىق روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلگەن. مەتنىيازغا ئوخشاش بۇنداق ئالاھىدە خاراكتېر — ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن بۇنداق ئەزمە، بوشاڭ پېرسوناژ پەقەت شۇنداق تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن.

تەسۋىرنىڭ چىن ۋە يارقىنلىقى — زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى، بۇ — پروزا ئەسەرلىرىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى. چۈنكى تەسۋىر ئارقىلىق ئوقۇغۇچى پېرسوناژ ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئىجتىمائىي شارائىت، تەبىئىي مۇھىت بىلەن تونۇشىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، خۇلقى - مىجەزى، چىراي ۋە قىياپەت ئالاھىدىلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. شۇڭا تەسۋىر ئىنچىكە، تەپسىلىي، خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك ئېنىق ۋە روشەن بولۇشى كېرەك.

زۇنۇن قادىرنىڭ بەدىئىي تەسۋىرلىرىدە بۇ خىل خۇسۇس-

چىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئېگىشكەندە ئىككىسى مەڭزىددىن ئىال دىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويياتتى».

يۇقىرىقىدىكى پارچىلارنىڭ بىرىنچىسىدە زۇلۇم ۋە خورلۇق دەستىدىن ھايات باھارى سولغان ۋەيرانە بىر دېھقانىنىڭ ھەسرەتلىك ئىچكى دۇنياسى يورۇتۇپ بېرىلگەن بولسا، كېيىنكىسىدە ھاياتقا يېڭىلا كۆز ئاچقان، تۇرمۇشنىڭ جاپا - مۇشەققىتىنى تېخى ھېس قىلىپ يەتمىگەن شوخ ۋە ئەركىن يېزا قىزىنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان گۈزەل قىياپىتى جانلىق سۈرەتلەپ بېرىلگەن.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى تەپسىلاتلىرىنىڭ چىن ۋە جانلىق لىقى بىلەنمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ.

تەپسىلات دېگىنىمىز ئەسەرنىڭ مەلۇم دەرىجىدە نىسبى مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك دېتالى، پېرسوناژ تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيەتلىك ئۇششاق ئۈزۈندىسى، ئۇنىڭ مىجەز - خۇلقىنىڭ بىردەملىك ۋاقىت ئىچىدىكى تىپىك ئىنكاسى. ئۇ ئەسەردە سيۇژېتنى جانلاندۇرۇپ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك تەرەپلىرىنى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىش رولىنى ئويناىدۇ. شۇڭا تەجرىبىلىك يازغۇچى باشقا ھەر قانداق نەرسىگە قارىغاندىمۇ تەپسىلاتقا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئۇنىڭ تېپىش ۋە ئېكس ئەتىۋارلىشىنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىكلىكىگە قارىماي ئىجادكارغا خاس جۇرئەت بىلەن رېئاللىقنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ قاتلىمىغا چۆكۈپ، ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى ئىزلەپ تاپىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەسىرنىڭ ھاياتلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئالاھىدە تەرەپلىرىنى روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنى بۇ ساھەدە ياخشى بىر بەدىئىي ئۇلگە دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى ئوقۇغۇچىنى ۋەقەلىكنىڭ ماھىيىتىگە، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىغا ياشلاپ

بىرىشكە ياردەمى بولمىغان ماھىيەتلىك تەرەپنىرىنى تاللاپ تەسۋىرلىسە، تەبىئەت تەسۋىرىدە پىرسوناژنىڭ ئىچكى كەچۈرمە شىنى يورۇتۇپ بىرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ. «مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ ئاسمانغا قارىدىم، يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇن ئاي مارىلاپ تۇراتتى. يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلار تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىنى نازغىتىپ ئويناياتتى. كېچە بەك چىرايلىق ئىدى» («ماغدۇر كەتكەندە»). «قىشچە قارىنىڭ ئاستىدا ياتقان يوپۇرماقلار سەمرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراقلار قوزغالماقتا. نەملەشكەن مۇڭلىك ياغاچلارنىڭ پۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۇس يوپۇرماقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەب يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۈرەتتى» («چېنىقىش»).

بۇ ئىككى تەسۋىرىدە مەنزىرىلەر ئۇستىلىق بىلەن جانلاندۇرۇلۇپ، تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ ھەربىرىدە ئالاھىدە ئەكىس ئېتىدىغان ھەقىقىي گۈزەللىكى جانلىق ۋە كۆركەم ھالدا ئىچىپ بېرىلىپ، پىرسوناژلارنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى روشەن گەۋدىلەندۇرۇلگەن.

ئاپتورنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى ئىككى پورتىرىت تەسۋىرى تېخىمۇ ئاجايىپ: «ئىچىلغان قوساقنىڭ يورۇقىدا باقىنىڭ يۈزىگە سەپسالغاندىم. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاقلاۋاتقان گۈل، بوستان، بۇلبۇل، باھار دېگەن چىرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى. چۈنكى، ئۇنىڭ چىرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆرگۈم كەلدى».

«ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده نانده‌ك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۇستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تامـ

يېڭى مەزمۇنغا ماس هالدا تەشكىللەپ، بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ ئوقۇغۇچىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان بەدىئىي مۇھىت يارىتىدۇ. ئۇ فېئودالىلىق زۇلۇم شارائىتىدىكى دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىلىرىنى تەسۋىرلەشكە بېغىشلانغان «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىنى كىشى قەلبىنى ئېزىدىغان ئېغىر مۇڭ ۋە ھەسرەتلىك ھېسسىيات بىلەن سۇغارساڭ، كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بوشاڭ بىر ئادەمنىڭ يېڭى جەمئىيەتتىكى ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «چېنىقىش» ھېكايىسىنى سەممىي يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم بىلەن يۇغۇرىدۇ. شۇنداقلا ئەمگەكچى خەلقنىڭ قان - تەرى بەدىلىگە بېيىغان ئاچكۆز ئەمەلدارلارنى پاش قىلىدىغان «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ناملىق ھېكايىسىنى ئۆتكۈر ھەجۋى، نەپرەتلىك كۈلكە بىلەن جانلاندۇرسا، ئۆز ئەيبىنى چۈشىنىپ يەتكەن گۇمانخور ئېرىنىڭ رومى كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن «گۇمان» ھېكايىسىنى چوڭقۇر ئۈيات ۋە ئېغىر قورۇنۇش تۇيغۇسى بىلەن يۇغۇرىدۇ. دېمەك، زۇنۇن قادىر ھەر بىر ھېكايىسىدە ئىدىيەۋى مەزمۇنغا ماس بولغان ئالاھىدە بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى تاللاپ ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك ئۇرۇنغاللىققا ئىگە قىلىدۇ. بۇنى زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتكەن بەدىئىي ماھارىتىنىڭ كىشىنى قايىل قىلىدىغان ئۇسلۇبى بىر تەرەپتىن دېيىشكە بولىدۇ.

يۇقىرىقىدەكىلەردىن باشقا زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىمۇ بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭ ھېكايە تىلىنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقتىن ئىبارەت. ئەدەبىي ئەسەر ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ بەكمۇ مۇھىم بىر تەرەپ. چۈنكى، ساددىلىق بولماي تۇرۇپ ئېنىقلىق ۋە روشەنلىككە ئېرىشكىلى، ئەدەبىي تىلنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇ-

كىرەلەيدىغان جانلىق تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىغا باي بولغانلىقتىن ئۇزاققىچە كىشىنىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ. تۆۋەندىكى قۇرلارنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇش ھوكۇم سۈرەتتى. باللار تاماقنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتىدۇ. قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن، تاماقنىڭ تاتقىسى قالغان قولىنى يالاپ شۇمۇرۇپ ئانىسىغا «يەنىچۇ» دېگەن مەنىدە بويىنىنى سىغايان قىلىپ تەلمۇرۇپ قارايدۇ» («ماغدۇر كەتكەندە»)

«ئۇ ئەتىياز ئىززەتخاننىڭ پۈتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا دوسلاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكىنى يادىغا چۈشۈرۈپ بىئارام بولدى. ئۇ ئىززەتخاننىڭ يۈيۈپ يېيىپ قويغان كۆڭلىكىنى كۆرگەندىمۇ ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى» («چېنىقىش»).

بۇ پارچىلاردا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى شۇنچىلىك چىن ۋە روشەنكى، ئۇلارنى ئوقۇغان ھەر بىر كىتابخان ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى بىلەن تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىنى ھېچبىر قىينالمايلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ. بۇ ھال كىتابخانىڭ ھېكايە پېرسوناژلىرىنى تېخىمۇ ئېنىق ۋە كونكرېت تەسەۋۋۇر قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىكەت پائالىيەتلىرى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىدىيەۋى مەزمۇنىنى تولۇق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي پورىما ۋە ھېسسىيات ۋەزنى يېقىندىكى ئالاھىدىلىكلىرىمۇ كىشىنى قايىل قىلىدۇ. ئۇ ھېكايىلىرىنىڭ سيۇژېت، ئىپزوت، تەپسىلات ۋە تىل قۇرۇلمىلىرى بىلەن بايان، تەسۋىر، دىئالوگ ۋە مۇلاھىزىگە ئوخشاش بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھېكايىسىنىڭ ئىدىيە

نى قىزىقتۇرىدىغان ئاجايىپ مىجەز - خۇلقىنىمۇ بىلمۇالالايمىز.

ئەمدى «چىنىقىش» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى دىئالوگلارنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«— شۇنداق — شۇنداق، بۇ توغرا، ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ! ياپسام پىشامدىكىن، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ، بەلنى چىڭ باغلاپ ئورۇپ يېغىش كېرەك.

— يېغىشنىمۇ يېغارەمىز، راستىنى ئېيتسام، يېغىش تەس كېلىۋاتىدۇ - دە.

— ھەي ئۇستام، — دېدى ھەمرا ئىچىنغان قىياپەت بىلەن، — ئاشلىقنى يېغىپ تېپىۋېلىش ئۇنى يېقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس. ھەممىسگە چىدام كېرەك، چىدام.

— غەيرەت لازىم دېسىلە»

«چىنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرمىگەن، ئۇنىڭدىكى ھەمرا ۋە ھەتتىيازلاردىن خەۋىرى بولمىغان ھەر قانداق بىر كىتابخانمۇ بۇ دىئالوگلارنى ئوقۇپلا، سۆزلىشۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى دەرھال بىلمۇالالايدۇ. چۈنكى ھەمرانىڭ سۆزىدىن ئۆز ئىشىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان، غەيرەتلىك ۋە تەلەپچان بىر ئادەمنىڭ قىياپىتى كۆرۈنسە، ھەتتىيازنىڭ سۆزىدىن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز بىر ئادەمنىڭ ساددا مۇغەمبەرلىكى سېزىلىدۇ. بۇنىڭدىن زۇنۇن قادىرنىڭ پېرسوناژلار تىلىنى ئىنىدىۋىدۇئالالاشتۇرۇشتا قانچىلىك يۇقىرى سەۋىيىگە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

* * *

بىزدە زۇنۇن قادىردىن بۇرۇنمۇ تىياتىر بار ئىدى. لېكىن كەسكىن ۋە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئاساسىغا قۇرۇلـ

غلى بولمايدۇ. ژۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلى خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك ساددا ۋە يارقىن بولۇپ، ئۆز پېرسونـاژلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىدا ئېنىق چۈشەنچە پەيدا قىلالمايدىغان، دەبدەبىلىك، يالتـراق جۈملىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ ـــ سۆزنى تەجەپ ئىشلىتىدىغان، ئاز سۆز بىلەن كۆپ مەنىنى ئىپادىلەشنى بىلمەيدىغان يازغۇچى. ئۇ قىسقىغىنا بىر نەچچە جۈملە بىلەنلا ۋەقە ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى، پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتىنى، تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ زىددىيەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى ئېچىۋېتەلەيدۇ. ئۇ پېرسوناژلار تىلىنى ماھىرلىق بىلەن ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى ئۆزىگە خاس تىل بىلەن سۆزلىتىپ، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. ژۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىدىن ئانا تىلىمىزنىڭ ھەقىقىي كۈچىنى، ئۇنىڭ بايـ يارقىن ۋە ئوبرازلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تولۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى: «ئىززەتخان بالىسـدىن توپلىينى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا، مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئىسـسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى. مەتنىياز سىمابتەك تىترەپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران - ئاران توتۇۋالدى. ئۇ بـۇ ھالەتنىڭ يەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى. بىراق ئىززەتخان توپلىينى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇستام ئانىسىنىڭ پۈرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پـۈراپ ئەركىلىتەتتى» («چېنىقىش»).

بۇ جۈملىلەردىكى سادىدىلىق ۋە ئېنىقلىقنى قارامـ! ئۇنىڭ ھەممىسى خەلقنىڭ جانلىق تىلىدىن كەلگەن ئاددىي جۈملىلەر. لېكىن ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن مەنە شۇنچىلىك كەڭ ۋە شۇنچىلىك ئېنىقكى، ئۇنىڭدىن مەتنىيازنىڭ خاراكتېرىنىمۇ، ئۇنىڭ تۇرمۇشقا بولغان ئىنتىلىشىنىمۇ، مۇھەببەت ۋە ئارزۇ - ھەۋىسىنىمۇ، كىشـ

سهرني ئالمى بىلەن ئۇچراشتۇردى. دراماتۇرگىيىمىزدىكى قۇ-
رۇلما تۇزلىكى، ۋەقەلەر ئەينەنلىكى، بەدىئىي ئاددىيلىقنى درامـا-
تىك دولقۇن، ئىجادىي ئوبرازچانلىق ۋە بـەدىئىي ھۆرەككەپلىك
بىلەن ئالماشتۇرۇپ، دراماتۇرگىيىمىزنى يېڭى بىر ئىجادىي سەۋـ
يىگە كۆتۈردى. شـۇڭا زۇنۇن قادىرنىڭ دراملىرى مىللىي تۇر-
مۇشىمىزنىڭ پۈتۈن بىر دەۋرلىك تارىخىي مەنزىرىسىنىڭ يارقىن
ئىپادىسى سۈپىتىدە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسـ
مىغا ئايلىنىپ كـەتتى. ئۇنىڭ ئـۆز دراملىرىدا ئـەكـس ئـەتـ
تۇرگەن پىكىر ۋە غايىسى بىلەن ئەقىدە ۋە ئېتىقادى ئۆز خەلقـ
نىڭ ئەقىل ۋە ۋىجدانىغـا قـوشۇلـۇپ يېڭىچە ھـاياتىي قۇدرەت
تاپتى. ئۇنىڭ بۇنىڭدىن قىرىـق نـەچچە يىل بۇرۇن يېزىـلغـان
«غۇنچەم» ۋە «گۈلنسا» دراملىرى تـا ھـازىرغىچە سـەھنىدىـن
چۈشمەي ئويىنلىپ كېلىۋاتامدۇ؟ نۇرۇم، غۇنچەم، گۈلنسالارنىڭ
ناخشا ـ قوشاقلىرى تېخىچە توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ سورۇنلىرـ
دىن قالماي ئېيتىلىۋاتامدۇ؟ بىزنىڭچە ھۆشۇ بىر دەلىلنىڭ ئـۆـ
زىلا بىزنىڭ يۇقىرىقى پىكرىمىزنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئىسپاتلاپ
بېرەلەيدۇ. ئۇنداقتا زونۇن قادىر دراملىرىنى بـۇنچىلىك كـەڭ
ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە قىلغان ۋە ئۇنى خەلقنىڭ روھى ۋە ئېـ
ڭىغا سىڭدۇرۇۋەتكەن تۈپ ئامىل نېمە؟ بىر سـۆز بىلەن ئېيتقانـ
دا ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن، كىتابخانىنىڭ ۋۇجۇدىنى لـەرزىگە سېـ
لىشقا قادىر بولغان بىر خىل بەدىئىي سېھرىي كۈچتۇر.

زۇنۇن قادىر دراملىرى ئالدى بىلەن تېماتىك مەزمۇنـ
نىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن كىتابخانىنىڭ دىققىتىنى تـارـ
تىدۇ. ئۇ ئەسەرلىرى ئۇچۇن جەمئىيەتنىڭ مۇھىم ئەھمىلىي مەسـ
ىلىلىرىنى تېما قىلىپ تـاللاپ ئېلىپ ئـۇنـى رېئال تـۇرمۇشنىڭ
ماھىيەتلىك بىرەر تەرىپىنىڭ جانلىق بەدىئىي تەسۋىرىگە تايىنىپ
چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدۇ. بۇ چاغدا ئاپتور جەمئىيەت ۋە كىشىلـەر
مۇناسىۋىتىنىڭ ھەممە ساھەسىگە، ھەر قايسى سىنىپ ۋە قاتـلام-

غان. هایاتنك تۆپ ماهیەتنی ئېچىپ بېرەلەيدىغان كەسكىن دراماتىك توقۇنۇشلار بىلەن جانلاندۇرۇلغان ھەقىقىي ھايـاتىي دراملار يوق ئىدى. ئۇ چاغدىكى دراملارنىڭ مۇتلەق كۆپىنـ چىسى خەلق داستانلىرى بىلەن رىۋايەتلەرنـى ئـۆزلەشتۈرۈش، ئۇلارنى سەھنە سەنئىتىنىڭ ئادەتتىكـى تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىش ئارقىلىق يارىتىلغان بولۇپ، ئـۇلارنىڭ تـۆپ مەزـ مۇنى ئاساسەن غايىۋى مۇھەببەت ۋە ئادالەتنى ئـۇلـۇغلاپ، ۋاپـا ۋە ساداقەتلىكنى مەدھىيىلەشتىن ئىبارەت ئىدى. ئـادەتتىكى ئـە دەپ - ئەخلاق تەلەپلىرىنى ئـەكس ئەتتۇرىدىغان، ئـابستراكـت تەرىبىيە ۋە نەسىھەت روھىدا يېزىلغان بۇ ئەسەرلەردە، ھاياتتىن يىراق بولغان خىيالىي قەھرىمانلارنىڭ غايە ۋە ئىنتىلىشى ئارقـا لىق ئۆز دەۋرىنىڭ رېئال كىشىلىرىنى تەرىبىيىلەش ۋە يېتەكلەش مەقسەت قىلىناتتى. بۇ دىراملارنىڭ ۋەقەلىكى ئادەتتە، زىددىيەتـ لەر توقۇنۇشى ئاجىز، پېرسوناژلار خاراكتېرى بىر خىل بولۇپ ئىدىيە مۇئەييەن دراماتىك توقۇنۇشلار پەللىسىدە ئېچىلمايتتى. شۇڭا ئۇ ئەسەرلەرنى ھەقىقىي بەدىئىي دراما دېگەندىـن كۆرە ئادەتتىكى تىياتىر ئىتودى، ياكى سەھنە ھېكايىسى دېگەن تۈزۈك ئىدى.

پەقەت زۇنۇن قادىرلا ئەدەبىياتىمىزغا ھەقىقىي بـەدىئىي دراما‌نى ئېلىپ كىردى. ئۇ دراماتۇرگىيىمىزدە بىرىنچـى بـولـۇپ رېئال ئىجتىمائىي مەسىلەرنى، جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولـ غان زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلارنى ئۆز دەۋرى كىشىلىرىنىڭ روھىي ۋە ئىدىيىسىنى يورۇتۇشنى باشلاپ بېرىپ، دراماتۇرگىيىمىزنى يېڭىچە ئىستېقباللىق تەرەققىيات يولىغا ئېلىپ چىقتى. ئـۇ تىيا‌ـ تىرچىلىقىمىزنى ئۆتمۈشتىن ئۆز زامانىسىغا قايتۇرۇپ، ئـۇنى رە‌ـ ۋايەت ۋە ئەپسانىلەر ئـۇيغىدىـن رېئال ئـەقلى دۇنياغا باشلاپ كىردى. دراماتىك تەپەككۇر ۋە بەدىئىي تەسەۋۋۇرنى دراماتۇر‌ـ گىيىمىز تېخى قىياس قىلىپ يەتمىگەن ھاياتىي ھېكمەتلەرنىڭ

تىمائىي ئادالەتسىزلىكى بىلەن فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ دەھشىتىنى ۋە رەزىللىكىنى پاش قىلىدىغان ئومۇمىي ئەيىبنامىگە ئايلىنىدۇ.

زۇنۇن قادىر دىرامىلىرى تېماتىك مەزمۇن يېقىدىن رەڭدار، بەدىئىي ئۇسلۇب يېقىدىن مۇقىم ۋە ئۆزگىرىشچان بولۇپ، ئۇلاردا ئاساسەن جەمئىيەت ھاياتى بىلەن شەخسلەر تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇن، ماھىيىتىنى تەشكىل قىلىدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي كۈچ، ئىككى خىل ئەقىدە ۋە چۈشەنچە ئوتتۇرىسىدىكى شىددەتلىك كۈرەش، يەنى، بىر - بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مەنىۋى دۇنيانىڭ شەپقەتسىز ئېلىشىشى تەسۋىرلەنىدۇ. ئۇلاردا تەسۋىرلەنگەن ھەر قانداق پېرسوناژ ئۆزىگە خاس پىكىر ۋە چۈشەنچىگە ئىگە بولغان، ئىجتىمائىيلىقى بىلەن شەخسىيىتى خۇددى رېئال ئادەمنىڭ ئۆزىدەك بىر پۈتۈن نەرسىگە ئايلىنىپ كەتكەن جانلىق ۋە ھەرىكەتچان ئادەم سۈپىتىدە قەد كۆتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاياتنى ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە ئۆزگەرتىشنى، تۈرمۇشنى ئۆز ئادىتى بويىچە يېڭىدىن قۇرۇشنى، ئەقىدە - ئېتىقادىغا تەگكەن ھەر قانداق بىر غەيرىي نەرسىنى، ئۆزۈنىڭ ئىرادە ۋە ئەقلىي كۈچى بىلەن يىمىرىپ، ئۆزۈنىڭ ياشاش ۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىنى ساقلاپ قېلىشقا ئىنتىلىدۇ. دەل شۇ نەرسە زۇنۇن قادىر دىرامىلىرىنى ناھايىتى كەڭ، ناھايىتى ئۆتكۈر دراماتىك مۇھىتقا، كىشى ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالىدىغان دراماتىك پەللىگە ئىگە قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەخلاقىي تېمىغا بېغىشلانغان «گۈلنسا» دراممىسىدىكى پىولات ۋە گۈلنسا بىلەن ئايخان ۋە قادىرنى يەنە بىر ئېسىلەپ باقايلى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقىي - مەنىۋى ئىنتىلىش، ئەقىدە ۋە ئېتىقاد يولىدىكى تىركىشىش، كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان جاھىلانە ئىرادە كۈچى شۇنچىلىك ئۆتكۈر، شۇنچىلىك شىددەتلىك. بۇنى ئاشۇ پېرسوناژلارنىڭ ئەقلىي كۈچىمۇ، ئەنئەنىۋى مۇناسىۋەت مىزانلىرىمۇ، ھەتتا ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ كېلىشتۇرۇشكە ئاجىز. بۇنىڭ

لارنىڭ ئىدىيىۋى روھىي ھالىتىگە ئوخشاش نەزەر ئاغدۇرۇپ، ئۇ-لاردىن ئۆز ئەسىرىنىڭ تېمىاتىك مەزمۇنىغا مۇناسىۋەتلى بولغان، ئۇنى تېخىمۇ كەڭلىك ۋە يارقىنلىققا ئىگە قىلىدىغان جانلىق، ئەمەلىي كۆرۈنۈشلەرنى تاللاپ تىپىكلەشتۈرۈپ، ئۇلارنى ئەسىر-دىكى ئومۇمىي دراماتىك ئېقىم بىلەن بىللە تەسۋىرلەپ، ئەسەر-لىرىنى بىر پۈتۈن دەۋر ياكى ئومۇمىي جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان مول ئىدىيىۋى مەزمۇنغا ئىگە قىلىدۇ. زۇنۇن قادىر دراملىرىدىكى بۇنداق روشەنلىك ۋە كونكرېتلىق، كەم تېپىلە-دىغان ئاجايىپ مەزمۇن سىغىمچانلىقى، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن ھەر قايسى سىنىپ ۋە قاتلام كىشىلىرىنىڭ ئۆز - ئۆزىگە خاس تۇرمۇش ئادىتىنىڭ رەڭدار بەدىئىي تەسۋىرى، كىتابخانىنى ئىخ-تىيارسىز ئەسىرده تەسۋىرلىنىۋاتقان دەۋر تۇرمۇشىنىڭ ئومۇمىي ھالىتىگە، ئۇنىڭ زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلار بىلەن تو-لۇپ تاشقان ئىجتىمائىي ماھىيىتىگە باشلاپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان «غۇنچەم» دراممىسىدا ئۇزۇندىن بۇ-يان بىر مەھەللىدە تىرىكچىلىك قىلىپ كەلگەن نۇرۇم، غۇنچەم-لەر بىلەن ئۆمەر شائىيۇ ۋە شەرۋانەم ئوتتۇرىسىدىكى بەكمۇ ئو-مومىي بولغان ئاددىي بىر زىددىيەت تەسۋىرلىنىدۇ. لېكىن ئاپتور دراممىسىدا بۇ زىددىيەت توقۇنۇشنى شەخسلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئادەتتىكى قارشىلىق ۋە كېلىشمەسلىك دائىرىسىدىن چىقىرىپ، ئۇنى پۈتۈن جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان ئىجتىمائىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، پىرسوناژلىرىنىڭ ھەربىرىگە - پائالىيىتى بىلەن پىكىر ۋە چۈشەنچىلىرىنى ئۆز دەۋرىنىڭ ھەممە زۆرۈر ما-ھىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن باغلاپ، ئۇزۇنچە بىر خىل يېڭى تۇرمۇش مەنزىرىسى يارىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تىرىكچىلىك ھە-ۋەسكارلىقىدىن باشقا غېمى بولمىغان بۇ كىچىككىنە قالاق يېزىدا، يۇز بەرگەن ئادەتتىكى بىر ۋەقە، يەنى ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكتىن پەيدا بولغان كىچىككىنە بىر پاجىئە، بىر پۈتۈن دەۋرنىڭ ئىجـ

زۇنۇن قادىر دراملىرىدا تەسۋىرلەنگەن ھەممە تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى، دراماتىك دېتال ۋە تەپسىلاتلار مىللىي تۇرمۇشنىڭ مەركىزىدە، مىللىي روھ ۋە مىللىي ئېقىلىنىڭ قاينىمىدا تاۋلانغان، پەقەت ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن بولغان ھاياتىي كۆرۈنۈشلەردۇر. ئۇلار خەلقىمىزنىڭ مىللىي ئېڭى بىلەن مىللىي پسىخىكىسىنى، ئۆزىنىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس بولغان مىللىي ئىندىۋىدۇئاللىقىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ. يەنە كېلىپ بۇنداق كۆرۈنۈشلەر زۇنۇن قادىر قەلىمىدە ئۆزىگە خاس يەرلىك پۇراقتا، مەھەللىۋى رەڭگە ئىگە بولۇپ، كىتابخانىنىڭ خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك يېقىن نەرسىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

ئۇنىڭ «غۇنچەم» دراممىسىدىكى يېگىت تىلى كۆرۈنۈشى بىلەن «گۈلنسا» دراممىسىدىكى قىتمارۋاز لۇكچەكلەرنىڭ يېغىلىشى ئەنە شۇنداق مىللىلىك ۋە يەرلىك پۇراق بىلەن جانلانغان كۆرۈنۈشلەردۇر. سىز بۇ كۆرۈنۈشلەر تەسۋىرىنى ئوقۇمىسىڭىز ئۇلارنىڭ شەكلى بىلەنمۇ، مەزمۇنى بىلەنمۇ، ماھىيىتى بىلەنمۇ، ساددىلىق، سەمىمىيلىك ۋە زوق - شوقى بىلەنمۇ پەقەت ئۇيغۇرلارغىلا خاس بولغان ھايات لەۋھەسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايسىز. شۇنداقلا بۇ ئىككى كۆرۈنۈشنى ھەر قانداق قىلىپمۇ بىر - بىرىگە ئارىلاشتۇرۇۋېتەلمەيسىز. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىمۇ يېزا ھاياتىنىڭ قىزىقىش ۋە زوق - شوقىنا تولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرىگە ئىملى دېھقانلىرىنىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس بولغان خاراكتېر ۋە پسىخىكىسىنىڭ تامغىسى بېسىلغان. يەنە بىرىگە بولسا جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا تۇرمۇشىنىڭ باشقا ھەر قانداق يەردە تېپىلمايدىغان ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى سىڭگەن.

زۇنۇن قادىر دراملىرىنى خاراكتېرلار ئىندىۋىدۇئاللىقىنىڭ بەدىئىي سەھنىسى دېيىش كېرەك. ئۇلاردا تەسۋىرلەنگەن

ئۇچۇن كىمدۇر ئۆمۈرلۈك غالىبلىق شارابىنى ئىچىشى، كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ ئادالەتسىز قۇربانىسى بولۇپ، ھاياتتىن مەڭگۈلۈك كۆز يۇمۇشى كېرەك. زۇنۇن قادىر دراملىرى مانا مۇشۇنداق پەزىلەتكە يەنى زىددىيەتلەر توقۇنۇشىنى ئەڭ ئۆتكۈر، ئەڭ يۇكسەك دراماتىك پەللىدە ھەل قىلىدىغان ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغانلىقتىن، ھەر قانداق كىتابخانىنىڭ ئەقلىي ۋە روھىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ.

زۇنۇن قادىر دراملىرى ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزنىڭ كەڭ ۋە باي زېمىندا تۇغۇلغان ۋە شۇ زېمىندا يىلتىزلانغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن ھەر بىر ۋەقە، ھەر بىر پېرسوناژدىن مىللىي تۇرمۇشىمىزنىڭ ھاياتىبەخش نەپىسى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. بۇ تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ شۇنچىلىك چىن ۋە رېئاللىقى، تەپسىلاتلىرىنىڭ شۇنچىلىك جانلىق ۋە تىپىكلىكى مىللىلىك ۋە يەرلىك پۇراقنىڭ شۇنچىلىك كۈچلۈكلىكى، پېرسوناژلار روھىي دۇنياسىنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئۆزگە خاسلىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. «غۇنچەم» دراممىسىنىڭ بىرىنچى پەردىسىدىكى نۇرۇم بىلەن غۇنچەمنىڭ ئۇچرىشىشى، ئىككىنچى پەردىسىدە تەسۋىرلەنگەن ئۆمەر شائىيۇ بىلەن شەرۋانەمنىڭ سۆھبىتى ئەنە شۇنداق تۇرمۇش رېئاللىقى بىلەن سەنئەت چىنلىقىنىڭ تەبىئىي بىرىكىشىدىن پەيدا بولغان رەڭدار ھاياتىي لەۋھەلەر دۇر. ئۇلارغا سىڭدۈرۈلگەن تۇرمۇش مەزمۇنى بىلەن ھاياتىي مەنە شۇنچىلىك كۈچ ۋە چوڭقۇركى، كىتابخان ئۇلاردىن ئەينى يىللاردىكى يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىنىمۇ، ھەر قايسى سىنىپ ۋە تەبىقىلەرنىڭ روھىي قىياپىتىنىمۇ، كونكرېت شەخسلەرنىڭ ئوي - پىكرى ۋە تىرىكچىلىك ھالەتلىرىنىمۇ تولۇق تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆتمۈش جەمئىيەتنىڭ مۇدھىش، خۇنۇك سۈرىتى، خورلۇق ۋە ئادالەتسىزلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىسى پەيدا بولىدۇ.

كار بىر يىگىت. پولات بولسا ساددا، جىگەرلىك، زېرەك، لېكىن ئەنئەنىۋى ئەدەب - ئەخلاق دائىرىسىدە ئۆزىنى چەكلەپ تۇرۇشقا ئادەتلەنگەن، مىجەزى ئېغىر يىگىت، ئۇ پەقەت ئىشنىڭ ماھىيىتىگە تولۇق يەتكەندىلا ئاندىن بىردىن ئويغىنىپ، تۇيۇقسىز پارتلايدىغان قەھرلىك ئادەم. بۇنداق خاسلىق بىلەن ئىنددۇندۇئال روشەنلىك زۇنۇن قادىر دراملىرىدىكى باشقا پېرسۇناژلارغىمۇ يات ئەمەس، ئەلۋەتتە.

بىزنىڭ دراماتۇرگىيىمىزدە ئۇزۇندىن بۇيان مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان كەمچىلىكلەرنىڭ بىرى دراماتىك توقۇنۇشلارنىڭ بوشلۇقى، زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىڭ سۇسلىقى، ۋەقەلەر راۋاجىنىڭ بەكمۇ سوزۇلۇپ كەتكەنلىكىدىن ئىبارەت. بۇ نەرسىلەر دراممىزنىڭ، دراماتىك قەھرىمانىنىڭمۇ تۇغۇلۇشىنى بۇغدىغان، ئۇنىڭ بەدىئىي ۋەزنى بىلەن، دراماتىك كەسكىنلىكىنىڭ ئەۋجىنى بىر نۇقتىدا چۇشەپ قويىدىغان، دراممىڭ جىددىيلىك ۋە كەسكىنلىك دەرىجىسىنى چۇشۇرۇپ، ئۇنى زېرىكەرلىك سەھنە ھېكايىسىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ئەجەللىك يېتەرسىزلىكلەر دۇر. زۇنۇن قادىر دراملىرىنى ئوقۇساق ئۇنىڭ بۇ خىل ئىللەتلەردىن خالىي ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. ئۇنىڭ دراملىرىدا بەدىئىي سەھنە يىغىنچاق بولۇپ، پېرسوناژلارنىڭ پائالىيەت مەيدانى مۇئەييەن بىر ئورۇنغا مەركەزلەشكەن. زىددىيەتلەر زىنچ ۋە قويۇق، توقۇنۇش ۋە قارىمۇ قارشىلىقلار ھەرىكەتچان ۋە كۆپ تەرەپلىمىلىك بولۇپ، باشتىن - ئاخىر پېرسوناژلارنىڭ مەنىۋى ئېلىشىشى، ئىرادە ۋە ئەقىدە تىركىشىشى بىلەن تولغان. زۇنۇن قادىر، دراملىرى ئۇچۇن، ھەر قاچان قەھرىمانلىرى ھاياتىنىڭ ئەڭ ماھىيەتلىك مۇئەييەن بىر ۋاقتىنى تاللاپ، ئۇنى ئەڭ قىسقا ۋاقىت بىرلىكى ئىچىگە قويۇپ تەسۋىرلەيدۇ. دراماتىك جەريان بىلەن زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىڭ راۋاجىنى تېز ۋە شىددەتلىك راۋاجلاندۇرۇپ كىتابخان كۇتمىگەن دراماتىك ئۇ-

هەر بىر پىرسوناژ ئۆزىگە خاس پسىخىك ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇلار پىكىر - چۈشەنچىسى، تۇرمۇش ئادىتى مىجەز - خۇلقى تەرەپلەردىكى ئۆزگىچىلىكى، تەكرارلانماسلىقى بىلەن بىر - بىرىدىن تۇپتىن پەرقلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە، پەقەت بەدىئىي قىستۇرما سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىپ، غىل - پاللا كۆرۈنۈپ ئۆتىدىغان ئەڭ كىچىك، ئەڭ ئاددىي پىرسوناژلارمۇ قانداقتۇر بىر ماھىيەتلىك خاراكتىر بەلگىلىرى بىلەن كىتابخانىنىڭ ئېسىدە ئۇزۇنغىچە ساقلىنىپ قالىدۇ. «غۇنچەم» دراممىسىدىكى شەرۋانەم، نۇرۇملار بىلەن، «گۈلنسا» دراممىسىدىكى ئايخان، پولاتلار يېشىمۇ، تۇرمۇش شارائىتىمۇ، ئىجتىمائىي ئورنىمۇ بىر - بىرىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان، ئىدىيىۋي خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان پىرسوناژلار، ئۇلار جەمئىيەتنىڭ رېئال ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرى تەسىرىدە شەكىللەنگەن ئومۇمىي ئىدىيىۋى ئورتاقلىقىدىن باشقا، كونكرېت ۋە مۇستەقىل ئادەم بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزىنىڭ شەخسىي تۇرمۇش بىرلىكى بىلەن تىرىكچىلىك ئادىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن خاراكتېر ئايرىملىقىغىمۇ ئىگە. شەرۋانەم سالماق، پاراسەتلىك، ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتۇشنى ۋە ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشنى بىلىدىغان، قۇۋلۇق ۋە ھىيلىگەرلىكى بىلەن ھەر قانداق ئادەمنى بېسىپ چۈشۈشكە قادىر بولغان، چىرايلى ناز - كەرەشمە بىلەن ئىچى زەھەر ۋە شۇملۇق بىلەن تولغان سېھرىگەر ئىبلىس. ئايخان بولسا كەم ئەقىل، ئىشىنىك كەينىنى ئويلىمايدىغان باغرى تاش، ھازىرۇل. ئۇ قەلبىدە ئادەملەرگىمۇ، ھاياتقىمۇ قىلچە مۇھەببىتى بولمىغان، ھەر قانداق نەرسىدىنمۇ يىرگىنىدىغان ۋە نەپرەتلىنىدىغان، قولىدىن كەلسە ھەممە نەرسىنى ۋەيران قىلىۋېتىشتىن يانمايدىغان بىر قارام لۇكچەك. نۇرۇم بولسا دادىل، قورقماس، ئۆز سۆزلۈك، لازىم بولغاندا ھېچكىمدىن يانمايدىغان، ئەقىدە ۋە ئېتىقاد يولىدا ھەتتا جان بېرىشتىنمۇ قايتمايدىغان قىسا-

سەنئەت ۋە ھەقىقىي ئەدەبىياتنى يارىتىپ، مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى بىرىنچى بولۇپ پۈتۈن نەسلى - ۋەسلى بىلەن ئۇيغۇر بولغان ھەقىقىي مىللىي پېرسوناژغا ئىگە قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق مىللىي بەدىئىي پىكرىمىز بىلەن، مىللىي تەپەككۇرىمىزنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈردى. ئۇ ھەقىقەتەن يول ئاچقۇچى، باشلىغۇچى، يازغۇچى سۈپىتىدە ئىجادىيەت سېپىگە ئەدەبىياتىمىزنىڭ بىر پۈتۈن ئەۋلادىنى باشلاپ كىردى. زۇنۇن قادىر ئۇلارغا ھەم دوست ھەم ئۇستاز بولدى. ئۇنىڭ «غۇنچەم» ۋە «گۈلنسا» دراملىرىدىكى ھەسرەت ۋە غەزەپ، «چىنىقىش» ۋە «گۇمان» ھېكايىلىرىدىكى سەمىمىي يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم، «ماغدۇر كەتكەندە» ۋە «مۇئەللىمنىڭ خېتى» ھېكايىلىرىدىكى يۇرەكنى ئېزىدىغان ئىچىر مۇڭ، «ئىككىسى بارمىقىم بىلەن» ۋە «كۆچۈككە ھۆجۇم» ھېكايىلىرىدىكى غەزەپلىك كۈلكە ئۇلارنى ئۆزىنى چۈشىنىشكە، بەدىئىي ئەدەبىياتنى سۆيۈشكە، ئۇنىڭغا ۋىجدان ۋە ئىجادىي روھ بىلەن ياندىشىشقا ئۆگەتتى. دېمەك زۇنۇن قادىر مىللىي ئەدەبىيات ۋە مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ ئۆسۈشى ۋە راۋاجلىنىشىغا غايەت زور توھپە قوشتى. ئۇنىڭ بۇ تۆھپىسى سەنئەتخۇمار خەلقىمىز بىلەن، ئۇنىڭ گۈللەپ - ياشناۋاتقان سوتسىيالىستىك مىللىي ئەدەبىياتى بىلەن بىللە ياشايدۇ. ئۇنىڭ نادىر ئەسەرلىرى خەلقىمىز قەلبىدە تېخىمۇ زور بەدىئىي مەزمۇن تاپىدۇ.

نۇمگە ئېرىشىدۇ. «كۆلنسا» دراممىسىنى ئۇنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەڭ ياخشى گەۋدىلەندۈرگەن مۇنەۋۋەر ئەسەر دېيىش كېرەك. ئۇنىڭدا زۇنۇن قادىرنىڭ بەدىئىي دىت، بەدىئىي ماھارەت ۋە دراماتىك ئىزدىنىشلىرى مۇكەممەل دەرىجىدە مۇجەسسەملەنگەن.

يۇقىرىقى مۇلاھىزىلىرىمىزدىن شۇ خۇلاسىگە كېلىمىزكى، زۇنۇن قادىر دىراما ئىجادىيىتىدە ئۆزىگە خاس يېڭى يول ئاچقان، دراماتىك پىكىر ۋە تەسەۋۋۇرنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈپ، مىللىي ئەدەبىيات ۋە مىللىي تىياتىرچىلىقىمىزنى يېڭى مەزمۇن ۋە يېڭى سەنئەت ئۇپۇقىغا ئېلىپ كىرگەن تالانتلىق سەنئەتكاردۇر.

* * *

زۇنۇن قادىرغا كۆپ يېزىش نېسىپ بولمىدى. لېكىن ئۇ مۇشۇ ھالدىمۇ ئەدەبىياتىمىز تەرەققىيات تارىخىنىڭ مۇئەييەن بىر دەۋرىنىڭ مۇناسىپ ۋەكىلى سۈپىتىدە، ئۆز زىممىسىگە يۈكلەنگەن ئىجادىي بۇرچىنى ۋىجدانەن ئورۇنلاپ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ غۇرۇرى ھېسابلىنىدىغان بىر قاتار ئەسەرلەرنى يارىتىپ، خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىي دەۋرلىك ئىجتىمائىي ھايات سەرگۈزەشتىسىنىڭ يارقىن بەدىئىي خاتىرىسىنى بارلىققا كەلتۈردى.

زۇنۇن قادىرنىڭ نامى ئەدەبىيات تارىخىمىزدا رېئالىستىك پروزىنىڭ باشلىغۇچىسى، ھەقىقىي جەڭگىۋار بەدىئىي دراممىنى ئېلىپ كىرگۈچى تۆھپىكار ئەدىب سۈپىتىدە ئەڭ پەخرىلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىك تۇرى بولغان بۇ ئىككى ژانىرنىڭ ئىجادىيىتىدە يولىغا بىرىنچى بولۇپ قەدەم قويدى. لېكىن ئۇ بۇ يولدا شۇنداقلا مېڭىپ قويمىدى. ئۇ مۇشەققەتلىك مۇساپىنى بېسىپ، ھەقىقىي

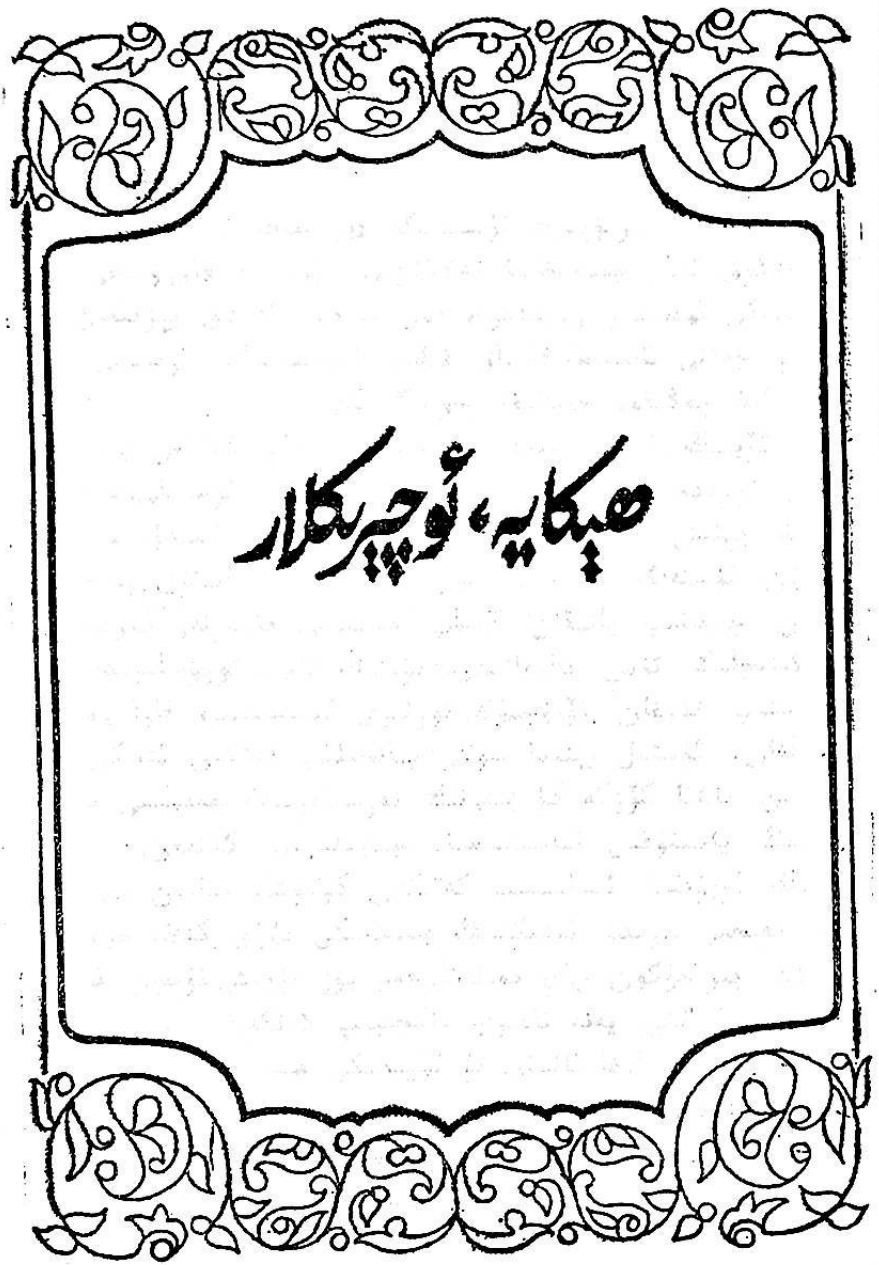
ھپکایہ، ٹوچپر بکلار

مۇئەللىمنىڭ خېتى

مۇئەللىم كونۇبىرت ئۇستىگە «بۇ خەت غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق ئانام چىمەنخانغا تەگسۇن»، تۆۋەنىگە «ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئوغلىڭىز روزىدىن» دەپ يازدى. ئەمدى يېزىلغان بۇ سالام خەتنى ئانىسىغا قانداق قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ، ئۇ چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەنىدى.

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا مايلىشىپ قارىداپ كەتكەن بىر ئۇستەل تۇرىدۇ. بۇ ئىشلەش ھەم تاماق يېيىش ئۈستىلى. كېچىسى بولسا، يېتىش ئۈچۈن كارىۋاتنىڭمۇ خىزمىتىنى قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستەلگە يېيىلغان جاپاكەش كۆرپە، ياستۇق ۋە قالايمىقان چېچىلىپ ياتقان كىتاب، دەپتەر، قەغەزلەر كىرلىشىپ يىرگىنچلىك تۈس ئالغانىدى. ئۆينىڭ تام - تورۇسلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرغان ئۆمۈچۈك تورلىرى ئىسلىشىپ، قارا رەڭگە بويالغان. ئۇستەل يېنىدا سوئى يانجىلىپ كەتكەن ئەسكى شۇ ۋەكتىن باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەللىمنىڭ ياستۇقى ئاستىغا جايلىشىپ كەتكەن. پەنجىرىنىڭ ئويۇقىدا ئىسلىشىپ كەتكەن كۇرۇشكا بىلەن بىر دانە قارا ھېجىر تۇرىدۇ. ئىشكىنىڭ يېنىدىكى تۆۋى كەڭ، جۇمىكى ئۇزۇن بىر چۆگۈن چاي دەملەش ھەم يۇز يۇيۇش ئۈچۈن كېرەك بولۇپ تۇراتتى. يەنە ئاغزى ماكچىيىپ كەتكەن بىر ئەسكى چامادانىنى ئېتىبارغا ئالساق بۇ ئۆيدىكى ھەممە جابدۇقنى ساناپ تۈگەتكەن بولىمىز.

چامغۇرغا ئورنىتىپ قويغان شامنىڭ پوتلىسى ئۆسۈپ ئىسلاشقان بۇ زەي ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا.

هاقارەت، زورلۇق، زۇلۇم، ۋەھشىيلەرچە قىينىشلار، ئادەم سويدى-
غان قۇشخانىلاردا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قانلىق پاجىئەلىرىدىنمۇ نەچ-
چە- ھەسسە دەھشەتلىكىرەك قىيىناپ ئۆلتۈرۈشلەرنى سېزەتتى.
مۇئەللىمنىڭ بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرىنىڭ تولىسى بىركەچە-
دىلا كۆڭ ماشىنىغا چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنىدى. ئەنە ئۇلار-
نىڭ بىرىنى ئادەم ئوغرىلىرى بېشىنى چۈمكەپ ھايۋانەك يېتە-
لەپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنى سويسا كېرەك.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا: قارنى يېرىلغان، باشلىرى مىجىلغان
ياكى يۈرەكلىرى سۇغۇرۇپ ئېلىنىپ، تىللىرى كېسىلگەن گەۋدە-
لەرنىڭ قانغا مىلىنىپ يېتىشلىرى، ئۆزىنىڭ تىرىك كۆمۈلىدىغان
ئوريىنى كولاۋاتقان بىچارە مەھبۇسلارنىڭ ھالسىز ھەسرەتلىك
قىياپەتلىرى، تاغ ئارىسىدا قاغجىراپ ياتقان ئادەم بېشىنىڭ
قوروق سۆڭەكلىرى قاتار تىزىلىپ كەلدى.

مۇئەللىم ئادەم قاسساپلىرىنىڭ بۇگۈن چولىسى تېگىپ بۇ
يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىغا جەزمەن ئىشەنىدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۇ ئۇلۇغ - كىچىك بىر تىنىدى - دە، ئالدىراشلىق بىلەن
قالايمىقان كىيىنىشكە باشلىدى.

— ھەي روزى، روزى بارمۇ — سەن ئۆزۈڭ!

— مەن، مەن ... مانا ھازىر، — دېدى مۇئەللىم ھودۇ-
قۇپ، — خاپا بولماڭلار ... چاپىنىمنى ...— ئۇنىڭ ھاسىرىغان
ئاۋازى پەنجىرىدىن ھويلىغا ئاشكارا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— قورقما ھوي روزەم! مەن سادىق. ئىشىنكى ئاچ. مۇئەل-
لىم روزى ئۆزىنى تامام دەھشەت ئوريۇغالىغانلىقىنى ئەمدى
سەزدى. پېشانىسىدىن بۇژۇلداپ چىققان تەرنى چاپىنىنىڭ يېڭى
بىلەن سۈرتۈپ.

— ۋاي خۇمپەر! كېچىدە كېلىپ ئادەمنى شۇنچىمۇ قور-
قۇتامسەن، — دېدى - دە، ئىشىكنى ئاچتى. ھازىر ئۆيگە كىر-
گەن مېھماننىڭ دەررۇ قاراشتا مۇئەللىمنىڭ دوستى سادىق دەپ

پەرۋانىلەر شامنىڭ پىلىلدىغان كۈچسىز نۇرىنى سىلكىتىپ مۇئەللىمنىڭ خىيالىنى تېخىمۇ تۇمانلاشتۇراتتى.

كوچا تېخىمۇ قاراڭغۇ، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار مۇ كۆرۈنمەيدۇ. گويا شەھەر تا ئاسمانغىچە كۆمۈرگە ئايلىنىپ قاپقارا بولۇپ قېتىپ قالغان، ئەل قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمۈپ پۈتۈن ئەتراپتا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرەتتى. ناھايىتى بۇ سۈرلۈك كېچىنىڭ تىنچلىقىنى قەيەردىندۇر، يىراق يەرلەردىن ئاڭلىنىۋاتقان كۆكەمە ئىتلارنىڭ ئاچچىق قاۋاشلىرى ۋە پەنجىرىدىكى قاتتىق ئان پارچىلىرىنى غاجاۋاتقان چاشقانلارنىڭ كىتىرلاشلىرى بۇزۇپ تۇراتتى. ئۆينىڭ قاراڭغۇلىششى بىلەن مۇئەللىمنىڭ ھەربىر تەسىز جىسم بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن چۇچۇنلەر ئۆمىلىشىپ، بۇرگىلەر بولسا سەكرىشىپ ئۇنىڭ قېنىنى شوراشقا كىرىشتى. لېكىن مۇئەللىم بۇ ھادىسىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى سەزمەيدۇ. ئۇ مەيدىسىنى ياستۇقىغا قويۇپ، بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا قويغان ھالدا جەينىكىنىڭ ئاغرىشىنمۇ تۇيماستىن دۇم ياتىدۇ.

ئەگەر چەتتىن قارىغان كىشى ئۇنىڭ ئۇيقۇدا ئىكەنلىكىنى ياكى ئويغاقلىقىنى پەرق قىلالمايتتى.

— روزى، روزى، ھەي روزەم!

پەنجىرىدىن كىرىۋاتقان تۇيۇقسىز ئاۋاز مۇئەللىمنى سەسكەندۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ چىگىش كىرىپ كەتكەن خىياللىرى دەھشەتلىك بىر قورقۇنچقا ئورۇن بېرىپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈردى — دە، بىر نۇقتىغا قاراپ بەزگەك كىشىدەك تىترەشكە باشلىدى. چۈنكى مۇشۇ ھالەتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جاللات شېكى شىسەينىڭ خەلقە كۆرسىتىۋاتقان دەھشەتلىك قانلىق كارتىنىلىرى ئۆتۈشكە باشلىغانىدى.

مىڭلاپ - مىڭلاپ كىشىلەر تۇيۇقسىزلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ غايىب بولاتتى. ئۇلار نېمە گۇناھ قىلدى ۋە نەگە ئېلىپ كېتىلدى؟ ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى. لېكىن تۇرمىلەردە بولۇۋاتقان

ئاپەتلىرىگە ئۇچرىدى. خەلقنى مەدەنىيەتكە باشلايدىغان دۆلەتلىمىزنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇنداق.

بەخت - سائادەتنىڭ جايى زىندان بولدى. تەقىپ قىلىش، چېقىمچىلىق، مۇتەھەملىك، خىيانەت، تۆھمەت، ئوغرىلىقلار ئۇچىغا چىقتى. تېخى بۇ گېزەندىلەر ئۇيالماستىن ئۇچ ۋىلايەتتە زۇلۇمغا، ھوقۇقسىزلىققا قارشى قوزغالغانلارنى ئوغرىلار دەپتەشۋىقات قىلمۇاتىدۇ. ئۆز ھوقۇقى ئۈچۈن كۆرەشكۈچىلەر ئوغرى بولسا، خەلقنى بۇلاپ - تالىغۇچىلارغا، ھوقۇقنى ئايىغ - ئاستى قىلغۇچىلارغا، نېمە دەپ نام بېرىشكە بولىدۇ. مانا بۇ تالاش ئۈستىدىن ئادىل ھۆكۈم چىقارغۇچىلار گومىنداڭچىلارنى ئوغرى دەپ، ئازادلىقنى تەلەپ قىلغۇچىلارنى تىوغرا دەيدۇ. ھە، روزى مانا قارا ئەگەر بىزمۇ ئازادلىقنى خالايدىكەنمىز، مۇنداق بۇلۇڭ-پۇچقاقتا ئىسلىشىپ كىرگە، ئەخلەتكە چۆكۈپ ياتقۇچە ئۇچ ۋىلايەتتە باشلانغان كۆرەشنىڭ ماھىيىتىنى خەلقە چۈشەندۈرۈپ، خەلق ئازادلىقى يولىدا قولىمىزدىن كەلگەن ياردەمنىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك.

— توغرا ئېيتتىڭ سادىق، ئەلۋەتتە مۇنداق پەيتتە بىز جەڭگە كىرەلمەي قالغان بولساقمۇ، بۇ يەردىكى خەلقە كىم ئوغرى، كىم توغرى، يەنى دوست كىم، دۈشمەن كىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش بىزنىڭ ئۈستىمىزدىكى قەرز. ئىككى مۇئەللىم خېلى ۋاقىتقىچە سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشۇپ قالدى.

روزى بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ، سادىققا بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ، يەنە توختاپ قالدى. نېمىشقا ئۇ كۆڭلىگە كەلگەن سۆزىنى دوستىغا ئېيتالمىدى. چۈنكى روزى ناھايىتى ئېھتىياتچان ئىدى. ئىككىنچىدىن، بۇ ۋاقىتتا كىشىلەر بىر - بىرىگە ئانچە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن روزى ئۇرۇمچىدىكى ياشلار ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى بولۇۋاتقان مەخپىي ھەرىكەتنى سادىققا تامامەن سۆزلەپ بېرىپ، ئۇنىمۇ بۇ ھەرىكەتنى

ئېيتىشقا بولمايدۇ. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇنىڭ بالدۇرقى ئاق دو-
ملاق يۈزى قارايغان، كۆزلىرى ئىچكىرى كىرىپ، چوڭقۇر
چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى كېلىش-
كەن گەۋدىسىمۇ ۋېجىكلەپ قالغانىدەك بولۇپ كۆرۈنەتتى.
ئۆڭۈپ، يىرتىلىپ كەتكەن كىيىم - كېچەكلىرى ئۇنىڭ ھازىرقى
قىياپىتىنى تېخىمۇ سەت كۆرسىتەتتى. سادىق ئۆشنىسىدىكى تو-
پا باسقان بوپسىنى پەنجىرە تۈۋىگە قويۇپ ئولتۇردى - دە،
روزىنىڭ ياتقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ:

— بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيران ئىكەنسەن. ئوقۇت-
قۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟

— خاتىرجەمسىز ھاياتتا قولۇڭ قانداق ئىشقا بارىدۇ
ئاداش. كۆڭۈللۈك ئۆيۈ تۇتۇش ئۇچۇن، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش
كېرەك، — دەپ روزى شامنىڭ پوتلىسىدىن قارايغان قولىغا
تۇكۈردى.

— ھازىرقى روھىي چۈشكۈنلۈك، ئەندىشىلىك ئەھۋالىمىز-
دا بۇ سۆزنى قىلىشقا ھەقلىسەن. ئەمما ئوقۇتقۇچى بولغان
كىشىنىڭ ئۆزىنى تۇتالماسلىقى، بىپەرۋالىقى ئوسال ئىش.

— پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ —
دېدى روزى، سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ.

— ۋارقىراپ - ۋارقىراپ ئاڭلىتالمايمۇ، ئاخىرى تامدىن
چۈشتۇم.

— ئوغرىلىقنىمۇ ئۆگىنىپسەن - دە؟

— ئەھۋال مۇشۇنداق بولسا ھەر نېمە بولىمىز - دە، —
دېدى سادىق بېشىنى لىڭشىتىپ، ئۇ غەزەپلىنىپ مۇشتۇمىنى تىز-
غا ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ گومىنداڭ
چىلارنىڭ پەيلى مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بىزنى
بەخت - سائادەتكە، مەدەنىيەتكە ئېلىپ بارىمىز دېگەنلىكى مەلۇم
بولدى. خەلق ئاچ - يالىڭاچ قېلىپ خورلۇق، گادايلىق، نادانلىق

ئالدىغا توپتوغرا كىرىپ باردىم. شىەنجاڭ بىر قولىدا تاماكا، بىر قولىدا چاي قۇيۇلغان ئىستاكاننىڭ ئۈستىدىن تۆتۈپ ئالدىدىكى قەغەزگە قاراپ ئولتۇرۇپتىكەن. مانا بويىنى بۇراپ گەپ قىلماستىن قاراپ تۇردى. مەن ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن ھېچ نەرسە ئۇقالمىدىم - دە:

— شىەنجاڭ جانابلىرى، مەن نېمە ئىش قىلىمەن؟ ئالتە كۈن بولدى، زېرىكىپ ياتىمەنغۇ، دېدىم - دە، قىزىرىپ تىترەپ كەتتىم. ئۇ بىپەرۋالىق بىلەن ھېجىيىپ ئازراق ئويلۇۋالغاندىن كېيىن:

— بۇ يەردە ھازىر ئۇيغۇر مەكتىپى يوق. سەن خاتا چىقىپ قاپسەن، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا مەن قايتىپ كېتەيمۇ؟ — دېگەنىدىم، شىەنجاڭ خۇددى مەندىن شۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىسالىم:

— مۇمكىن. مەن ئىشلىيەلمەيدىكەنمەن دەپ بىر پارچە ئەرز يېزىپ بېرىپ ئاندىن كەتسەك بولىدۇ، — دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ. كېيىن قولىدىكى تاماكىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى چېكىۋېتىپ ئىستاكاندىكى چاينى سۈمۈرۈپ جىم بولۇپ قالدى. شۇ كۈنلا ئەرز يېزىپ تاپشۇردۇم. شىەنجاڭ مەندىن قۇتۇلغانغا خۇش، مەنمۇ ئىگىسىز ئىشتەك كەچكىچە زەي يەردە زېرىكىپ ئاچ يېتىشتىن قۇتۇلغىنىمغا خۇش. شۇ كۈنى كەچ كىرگەنگە قاراي بوپامىنى دۇمبەمگە ئارتىپ، پىيادە يولغا چۈشتۇم. مانا بۇگۈن ئۇرۇمچى شەھىرىگە كەلگىلى ئۈچ ئاي بولدى.....

— ئۈچ ئايدىن بېرى نېمە ئىش قىلدىڭ؟

— سايۋاقتا كېلىپ كېسەك قۇيدۇم.

— بەللى، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دېگىن.

— زەي يەرگە كىرىۋېلىپ، سازائىدەك بىكار ياتقاندىن كۆرە، ئەمگەك قىلىش قانداق ياخشى. قور ساقمۇ تويىدۇ، تەنمۇ چېنىقىدۇ.

كىشە تارتىشتىن ئۇھتىيات قىلدى «كىم بىلسۇ، بىر قانچە ۋاقىت-تىن بېرى سادىق قەيەردە، كىملەر بىلەن بولدى. بىر- بىرىنى تۇتۇپ بېرىدىغانلار ئازمۇ ھازىر ...» دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن روزىنىڭ سادىق توغرىسىدىكى ،ۇنداق گۇمانلىق ئويلىرى توغرا ئەمەس ئىدى.

سادىق كۇلۇمسىرەپ:

— ھە، بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ توختاپ قالدىڭغۇ؟ سۆز-لە قورقۇنچاق، — دەپ روزىغا قارىدى.

— قويساڭچۇ سادىق! — دېدى روزى بىر نەرسىدىن يىرگەنگەندەك چىرايىنى تۇرۇپ، — ئۆزۇڭنىڭ ئەھۋالى قانداق ئاداش؟

— نېمىنى سورايسەن، جاۋۇتىڭدا سەندوبادىكى مەكتەپ-كە شىاۋجاڭلىققا سايلاندىڭ دېگەن گەپنى ئاڭلاپ چىققىنىمدا سىلەر «مانا سادىق مۇدىر بوپتۇ. بىز بولساق مۇئەللىم، بەختىڭ بار ئىكەن، — بەختىڭ» دېيىشىپ مېنى تەبرىكلىشىپ قالدىڭلار. مەن سىلەر بىلەن خۇشال خوشلىشىپ ھارۋا ئىزدەپ دەڭگە يۈگۈرۈپ كەتتىم. ئاخىر بىر ئۆلەرمەن كالا ھار-ۇسىنى تېپىپ شۇنىڭ بىلەن يولغا چىقىپ، ئۇچ كۈن دېگەندە ئەتراپى سازلىق، ساڭگىلاپ تۇرغان زەي بىر تاشلاندۇق ئۆيدە بەش كۈن قوندۇق. چىلە پۇراپ تۇرىدىغان سېسىقچىلىقتا پاشا-نىڭ دەستىدە قېنىپقىنا بىردەم ئۇخلىيالمىدىم. بەش كۈن ئىچىدە ھېچكىم مەن بىلەن تۇزۇكرەك گەپلەشمىدى، ياكى قىلى-دىغان ئىشىمغا ئەۋەتمىدى. توغرىسى مەن بۇ يەرگە ئوقۇتقۇ-چىلىق ۋەزىپىسى بىلەن چىقتىمۇ ياكى مەھبۇس بولۇپ پالان-دىمۇ ئۇنى ئاجرىتىۋالالمىدىم. ئېسىت، بىر نەچچە يىل ئوقۇغۇ-نىم نەگە كەتتى. يىراق يەرلەردىن كېلىپ ئوقۇغۇنىمغا مىڭ پۇ-شايمان قىلدىم. ئاخىرى چىدىيالمىغىنىمدىن كېيىن، سولىساڭ جىراق سولا ياتارمەن دېدىم - دە، باتۇرلۇق قىلىپ شىيەنجاڭنىڭ

جهنم ئانا! باراۋەر هوقۇققا ئىگە بولغان جايلاردىكى ئۇقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ بەختلىك هاياتىنى كۆرۈپ، يۈرەك پاردەم ئوغلۇمنى ئوقۇتسام، بەختلىك بولار، دېگەن شېرىن ئارزۇلار بىلەن بار - يوقۇغا قارىماي مېنى ئوقۇتقانسىدىڭ. لېكىن مەن بەختسىز بولۇپ چىقتىم. خاتىرجەم ئەمەسمەن. هەتتا ئۆزۈمنىڭ سايىسىدىن ئۆزۈم قورقىدىغان بولۇپ قالدىم. هەر كۈنى چۈشۈمدە زىندان، ئۆلۈم، زۇلۇم كۆرىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنمۇغا هەمىشە قان پۈركىگى كېلىدۇ. يۈرىكىم سىقىلىدۇ ..... ياق، مەن تۈگۈلغاندا مۇنداق بەختسىز، بىئارام ئەمەس ئىدىم ..... كېلەچىكىمنىڭمۇ بەختسىز ئەمەسلىكىگە ئىشىنىمەن. ئانا ئوغلۇڭنى هازىرچە بەختسىز قىلغان ۋە ئۆز خەلقىگە مۇئىللىمنى رودو، سەت قىلىش كۆرسەتكەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ياخشى چۈشەندىم. ئۇ تەڭسىز جەمئىيەت، ئۇ ئىستىبدات هاكىمىيەت. ئانا، سىلەر ئىلىدا تۇرۇپ كۈلۈۋاتىسىلەر! بىزنىمۇ سېغىنغانسىلەر؟ خۇشاللىقىڭلارغا، بەختىڭلارغا بىزنىمۇ شېرىك قىلغىڭلار كېلىدىغاندۇ؟ سىلەرگىمۇ مۇئەللىم كېرەكتۇ. مەن ياخشى بىلىمەن، ئەلۋەتتە كېرەك. ئۆز بالىسىدىن، ئۆز ئانىسىدىن، خەلقىدىن، ۋەتىنىدىن كېچىدىغان كىشىلەر سېنىڭ بىلەن بىز ئەمەس. مېهرىبان ئانا! ئوغلۇڭ بۇنىڭدىن ئۆزگەردىمىكىن دەپ هەرگىز گۇمان قىلما. مەنمۇ ئازادلىق يولىدا، بەخت يولىدا كۈرەشكە تاييار!

1945 - يىل، ئاۋغۇست.

— هه مۇدىر، ئىش شۇنداق دېگىن.

— مەنمۇ سىفەتلى تۇمشۇقۇمنى تىرەپ يۇرۇپ تۇگەتكەنىدىم. ئاخىرى مۇئەللىم بولالماي قالدىم. سەن ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن، — دەپ سورىدى سادىق.

— مېنىڭ مۇئەللىملىكىم سېنىڭ تەمىرەپ يۇرۇشىڭدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. بۇ ئەھۋاللارنى ئاتا - ئانىمىزدىن يوشۇرۇپ قېلىشقا ئانچە ئورۇنمۇ قالمىدى ئاداش، — دەپ روزى مۇلايىم بىر قىياپەتتە ياستۇق ئاستىدىكى خەتنى ئېلىپ سادىققا ئۇزاتتى. سادىق ئوقۇشقا كىرىشكەن خەتتە مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى.

«سېغىنىشلىق سالام خەت:

مېھرىبانىم ئانا! غەم - قايغۇلار ئىچىدە قالغان دەردلىك ئوغلۇڭ روزىدىن سالام!

جېنىم ئانا! ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ. سەن كەچ كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى مېنى يۇيۇندۇرۇپ، چىرايلىق كىيىندۈرۈپ - دۇڭ. گۈللەپ تىكىلگەن جىلىتىنى بويۇمغا ئېسىپ قويدۇڭ. ئانىلىق مېھرىڭنى چېچىپ يۇمشاق قولۇڭ بىلەن بۇدۇر چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ، مېنىڭ ئوغلۇم بۇگۈندىن تارتىپ، بەخت يولىغا كىرىدۇ. يۇر قارا كۆزۈم، مەن سېنى بەخت ئۆيىگە تاپشۇرىمەن، دەپ مەھەللىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىڭ. مەن شۇ كۈندىن تارتىپ ئوقۇشقا كىرىشتىم. مانا بۇ يىل توغرا 13 يىل ئوقۇدۇم.

قارىغىنا! مېھرىبان ئانا چىرايىمغا، مەنمۇ بۇرۇن ئالدىڭدىكى بالاكەتلەرگە ئوخشاش بۇدرۇققىنا، قىزىل يۇزلۇك ئوغلۇڭ روزى ئەمەسمىدىم. شۇنداق، مەن شۇ روزى. بىراق ھازىرقى ھوقۇقسىزلىق، ئەندىشىلىك ھاياتىمدا 22 ياشلىق روزىنىڭ سەبىلىغان قارا بۇدۇر چاچلىرى ئاقاردى. چىرايلىرى سارغىيىپ پېشانىسىگە سىزىقلار تارتىلدى.

لىرى يولۇقتى. مەن ئۇلارغا سەدىقە بەردىم. ئۇلار خۇشال بولۇپ قېلىشتى. بەزىلەر شۇلارنى سۈرۈشتۇرمەيلا رودۇپاي دەيدىكەن، ياق، ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار غېرىب - مىسكىن، ئاچ - يالىڭاچ قالغان كىشىلەر. ھىندىستان بىلەن ماڭغۇچىلارغا راس رودۇپايلا ئۇچراپتۇدەك، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە: رودۇپاينىڭ پۇتلىرى تولغىماچ - تولغىماچ بولۇپ سۆرۈلۈپ يۈرىدىكەن. ئۆزى قەبرىپ كېتىپتۇ، لېكىن كۆزى ھۇقۇشنىڭكىدەك يامان ئىكەن. ئەمما ياۋاش كۆرۈنۈشكە كىرىۋېلىپ، خەلقتىن يارىدەم سورايدىكەن، ئۇنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىپ يېقىنلاشساڭ چاپلىشۋالىدىكەن.

— ئەمىسە رودۇپاي دېگەن قانداق يەردە يۈرىدىكەن، ئۇنىڭ سۈرىتى نېمىگە ئوخشايدىكەن؟

— ئۇ ئادەملەرگە ئارىلىشىپ يۈرىدىكەن. ئۆزىمۇ خۇددى ئادەم سۈرىتىدە بولسا كېرەك. ئەمما ئۇ ئاچكۆز ۋە تويماس بولىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە ئېغىرلىقنى يەلكەڭگە ئاتىپ قويىدىكەندە، ئاستا - ئاستا تۇيغۇزمايلا قېنىڭنى شورايدىكەن. ئۇنى ھاپاشلاپ يۈرۈپبرىپ دەرمانسىزلىنىپ يىقىلساڭمۇ، ئۇ گېزەندە ئۇچاڭدىن ھېچ چۈشمەيدىكەن - دە.

كىشىلەرنىڭ ئەركىن يۈرۈش - تۇرۇشى ئۈچۈن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىڭ شۇنچىلا يامان توسالغۇ بولۇشى مېنىڭ غەزىپىمنى كەلتۈرگەنلىكتىن:

— رودۇپايدىن قۇتۇلۇشنىڭ زادى چارىسى يوقمىكەن، بۇۋا؟ — دېگەنىدىم.

— بار، — دېدى بوۋام ۋە رودۇپاينىڭ جاجىسىنى بەرگەن بىر كىشىنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى.

بۇ ۋەقە چوڭ بىر كىتاب، ئۇنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرەلمەيمەن، مەزمۇنىنىلا ئېيتسام، مانا مۇنداق:

— سانۇبەر دېگەن بىر باتۇر يىگىت گۈلىيار دېگەن پەرى قىزغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇ گۈلىيارنى ئىزلەپ نەچچە

رودۇپاي

ئاڭلىغان بولسىمۇ، كۆرمىگەنلەر بار، كۆرسىمۇ، كۆرمەسكە سالىدىغانلار بار، لېكىن كۆرگەنلەر كۆپ.

ئادەملەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قېلىشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلىشىدۇ، لېكىن پالاكەت قانداق سۈرەتتىك نەرسە، ئۇ قەيەردە يۈرىدۇ، نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ دېسە «تاڭەي» دەيدىغانلار بار. ئۆزلىرى بولسا، پالاكەتنى ئۇچىسىدا كۆتۈرۈپ بېقىپ يۈرۈپ چوڭ قىلىدۇ، يەنى ئۇنى تونۇمايدۇ. نامىدىن ئەندىشە قىلىدۇ. ئەمما «پالاكەتكە يولۇقمىسا، ئەجەب راھەت، ئەركىن ياشايدۇ كىشى» — دېگەننى ئويلايدۇ.

پالاكەتلەرنىڭ ئۇسۇلى توغرىسىدا ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن كېلىۋاتقان بىر چۈشەنچە: مەككىنىڭ يولىدا رودۇپاي بار، ئۇ پالاكەت ئۇچراپ قالسا، ساڭا چاپلىشىۋالىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاجرىماق تەس. رودۇپاينىڭ كۆزىنى چوقۇيدىغان بىر قۇش بار. سەن، ئاشۇ قۇشنى ئۇچراتقۇچە، ئۇ گېزەندىنى كۆتۈرۈپ يۈرسەن» دېيىشىدۇ.

مەن ئۇ پىشكەلدىن ناھايىتى ئەندىشە قىلىپ، بىر كۈنى بوۋامدىن:

— بوۋا، سەن ھەجىگە بارغاندا يولدا رودۇپاي ئۇچرىمىدىمۇ؟ ساڭا چاپلاشمىدىمۇ؟ ئۇ ئادەمگە ئوخشامدىكەن ...؟— دەپ سورىدىم.

بوۋام مېنىڭ كەلسە - كەلمەس نېمىلەردىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگىنىمگە كۈلدى، كېيىن ئويلۇپلىپ چۈشەندۈردى.

— ماڭا يولدا مەككىنىڭ ناھايىتى تولا غېرىپ - مىسكىن

باقتا تەۋەككۇل دېدى ـ دە، كىرىپ قالدى. قايسى كۆزى بىلەن كۆرسۇن، تازا پىشقان ئالما تۇۋىدە مۇلايىم قىياپەتلىك بىر ئادەمنىڭ ھەجمىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ھە، مانا ئەمدى پەلەكنىڭ چاقى دۇرۇس چۆگىلەپتۇ، دەپ ئويلىدى ـ دە، مانا بەخت ئاتا! ... دەپ يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، ھېلىقى ئادەمنى قۇچاقلىدى.

ـــ نېمە قىلىپ ئولتۇرىسىز، ھۇرمەتلىك ئاتا، بۇ يەردە؟

ـــ جېنىم بالام، ـــ دېدى ئۇ يىغلامسىراپ، يالۇرۇپ، ـــ مەن باغۋەنلىدىم، زەي يەردە يېتىپ پالەچ بولۇپ قالدىم. ئايلاپ ـ يىللاپ باغقا قارايمەن، لېكىن ئۆز قولۇم بىلەن شەخدا تۇرغۇزۇپ بىرمۇ ئالما ئۇزۇپ يېيەلمەيمەن. مېنىڭ دۇنيادا بىرلا مۇرادىم بار، ئۇ بولسىمۇ شۇ ئۆز قولۇم بىلەن بىر تال مېۋە ئۇزۇپ يېسەم، بېشىڭدىن مىڭ ئۆرگىلەي، ياردەم قىلساڭ ئىدى.

ـــ بولدى، يىغلاپ دەردلەنگەن يۇرەكنى تىترەتمە، ماڭا ھاپاش بول. ئالما ئۈستىگە ئېلىپ چىقاي، ئۆز قولۇڭ بىلەن قانچىنى يېسەڭ يە، مۇرادىڭ ھاسىل بولسۇن، ـــ دېدى مەرد يىگىت. پالەچ باغۋەننى ئالما ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى. يىگىت قو يۇق ئالمىسى بار بىر شاختا مىنىپ ئارقىسىغا قارىدى.

ـــ سەن يەۋاتامسەن؟ رۇخسەت قىلساڭ مەنمۇ بەش ـ ئال تە تال ئالما يېسەم، ـــ دەپ سورىغانىدى، باغۋەندىن ھېچ قانداق ئىۇن چىقمىدى. ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇياپىلاقىنىڭ كۆزىدەك پارقىراپ، ئاغزى ھەجمىيىپ تۇراتتى. «پالەچ مۇرادىغا يەتكەنلىكى ئۈچۈن خۇشاللىقىدىن تىلى سۆزگە كەلمەيۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلىدى يىگىت، ئۆزى تويغۇچە ئالما يېدى.

ـــ مەنمۇ ئالماڭنى تويغۇچە يېدىم، سەنمۇ يېگەنسەن، ئەمدى چۇشۇپ كېتەيلىمۇ؟ ـــ دەپ يەنە ئارقىسىغا قارىدى.

لېكىن باغۋەندىن زۇۋان چىقمىدى. ئۇ پۇشۇلداپ يىگىتنىڭ

يىل تاغ - تاش، چۆل - جەزىرىلەرنى پىيادە كېزىپ يۈرۈپ جىق مۇشەققەتلەرنى چېكىپتۇ، ئۇ يوللاردا ئاجايىپ ۋە غارايىپ ھادىسىلەرنى ئۇچراتقانىدى. ھەممە نەرسىلىرى تەلتۆكۈس بول غان ئاسمان پەلەك ئېسىل بىنالارنى كۆردى، لېكىن ئىگىسىز، بىرمۇ جان يوق. يەنە بىر جايدا ئاجايىپ مەرمەر تاشتىن سې لىنغان زىننەتلىك ساراي ئىچىدە ئالتۇن جابدۇقلار، گۆھەرلىك نەقىشلەر، ئادەمزات كۆرۈنمەيدۇ. لېكىن تەخت ئۈستىگە غەلىتە ھايۋانلار چىقىپ ئولتۇرۇشۇۋالغان. يەنە بىر جايدا ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر بىلەن تولغان باغلىق ئىمارەتلەر ئىچىدە نەچچە يەرگە قازان ئېسىلىپ، جاھاندا بارلىكى ھەر تۈرلۈك تاماقلار پىشۇاتقان. تۈرلۈك نازۇنېمەتلەر بىلەن بېزەلگەن داستە خانلار سېلىنىپ قاچا - قومۇچ جاي - جايىدا تىزىلغان، چوڭ توي ھازىرلىقى تۇرۇپتۇ. لېكىن ھېچ ئىنسان كۆرۈنمەيدۇ. گىياھ لارنىڭ يىلتىزلىرىنى يەپ يۈرگەن ئاچ يىگىت مۇنداق نازۇ - نېمەتلەرنى، مۇنداق ئېسىل تاماقلارنى كۆرگەندە «يا بەخت» دەپتۇ - دە، چوڭ ئىشتىها بىلەن تاماقلارنى يېيىشكە كىرىشىپتۇ. مانتا يېمەكچى بولۇپ قول سوزغانسىكەن، قاسقان سەكرەپ كې تىپتۇ - دە، ئۇنى ھارغىچە ئۇرۇپ قوغلۇۋېتىپتۇ. ھالۋا يەي دەپ قول سوزغانسىكەن، چۆمۈچ ئۇرۇپ، ئۇنىڭ باش - كۆزىنى يېرىۋېتىپتۇ. بۇ، ئادەم ھەيران قالغۇدەك قىزىق ھادىسە بوپتۇ. ھېچ قازان ئۇنىڭغا بىر چىشلەم تاماق بەرمەپتۇ، ئازار بېرىپتۇ يە تەخسىلەر بىر تال قاق، يا دەرەخلەر بىر تال مېۋە بەرمەپتۇ. ھەممىسى ئۇرۇپ قوغلۇۋېتىپتۇ.

يىگىت مۇنداق ھادىسىلەرنى جىق كۆرگەن، مۇنداق تاياق لارنى جىق يېگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئارتۇق ئەجەبلىنىپ تۇر ماي يەنە يولغا راۋان بولدى.

ئاشىق يىگىت ئىنسانلارنىڭ يوزىنى كۆرۈشكە زار ئىدى بىر كۈنى ئۇ چارچىدى، ئاچلىققا چىدىمايى يەنە شۇنداق بىر

بىر بالادىن قوتۇلۇپ،
مىڭ بالاغا ئوچرىدىم.
مىڭ بالادىن قوتۇلۇپ،
رودۇپايغا ئوچرىدىم.

دېدى - دە، رودۇپاينى ھاپاش قىلىپ يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولدى.

ئاشىق يىگىت بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ، قوتلۇق چۆلـ لەرنى، مۇزلۇق داۋانلارنى ئاشتى. ئۇ كۈندىن - كۈنگە سامانـ دەك ساغرىپ ماغدۇرسىزلىنىپ باراتتى. ئاخىرى بىچارىنىڭ قوـ ۋۇرغىلىرى ئېچىلىپ، تاپانلىرى تېشىلىپ، ئوستىخانلىرى كۆرۈـ نۈپ قالدى. لېكىن ئۇ چىدام ۋە غەيرەت بىلەن ئۆز يولىدا يۈـ رۈشنى توختاتمىدى.

يىگىت كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆلەي - ئۆلەي دەپ قالغاندا، يىقىلىپ، قوپۇپ ئاجايىپ چىرايلىق مەنزىرىلىك بىر جايغا يېتىپ كەلدى. سۇپسۈزۈك چايقىلىپ تۇرغان، قىرغاقلىرىغا كۆز يەتمەيدىـ غان چوڭ بىر كۆل. بۇ كۆل يېنىدا يوغان بىر چىنار باراقسان شاخلىرىنى ئەتراپلىرىغا يېيىپ سۇ بويىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇراتـ تى. سالقىن شامالدا ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى بىر - بىرى بىلەن ئويىنىشىپ قانداقتۇر سىرلىق بىر ئاۋاز ئاشىق يىگىتنىڭ قۇلىقـ غا پىچىرلاۋاتقاندەك بولۇپ تۇيۇلاتتى. كۆلنىڭ پۈتۈن ئەتراپىـ دىكى ئوتلاقلار كۆلنىڭ سېرىق نۇرى ئاستىدا يىراقلاردىن يېاـ يېشىل دۇخاۋدەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. ئوتلاقلاردا رەڭمۇ رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ، يېاش قىزلاردەك ئەركىلەپ تەلپۈنۈپ تۇرۇـ شاتتى.

ئاشىق يىگىت بۇ جاينىڭ ساپ ھاۋاسىدىن كۆكسى توىـ غۇچە نەپەس ئېلىپ ئېغىر بىر تىنىپ: «ئەمدى رودۇپاينى كۆـ تۇرۇپ بۇنىڭدىن ئارتۇق يۈرسەم ئۆلىمەن. ئاخىرقى قېتىم بار

دۇمبىسنى يالاۋاتاتتى. يىگىت «بۇنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ يامشىپ يەرگە چۈشتى.

— قېنى ئەمسە ئاستا چۈشە، — دەپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى. پالەچتىن زۇۋان چىقمايدۇ، ئۇ بارغانسېرى كانىدەك مەھكەم چاپلىشىپ، تېخىلا پۇشۇلداپ تىلى بىلەن يىگىتنىڭ دۇمبىسنى يالاۋاتىدۇ، يىگىتنىڭ غەدىقى كەلدى.

— ھوي نېمە قىلىۋاتسەن؟!

. . .

— مۇرادىمغا يەتتىم دەپ، يەنە ئۇچامدا ئۆلۈپ قالما، چۈش!

. . .

— ھوي بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟

. . .

— زۇۋان سۈرەيسەنغۇ، چۈشە - چۈش؟

باغۇمن تىلىنى سۆزگە بەرمەيدۇ، ھامان يالاۋاتىدۇ. يىگىت تېرىكىشكە باشلاپ، مۇرىسنى قارمۇالغان پالەچنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا ئىتتەردى.

— ئويۇن - چاقچاق شۇنچىلىك بولغىنى ياخشى چۈشە، مەن يولۇمدىن قالماي!

. . .

يىگىتنىڭ بويى شۇركۈندى، ئۇنى سىلكىندى، نەچچە قېتىم ئولتۇرۇپ قوپتى، پېشانىسىدىن ئارقىغا ئىتتەردى. پالەچ زادىلا چۈشمەيدۇ. يا گەپ قىلمايدۇ، يىگىت غەزەپلىنىپ پالەچنى تىللىدى. قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ مۇشتلىدى، ئالما ياغاچلىرىغا ئاپتى. ئۈردى ۋە بىرقانچە قېتىم ئېگىز - ئېگىز سەكردى. پالەچ بولسا، بارغانسېرى مەھكەمرەك تۇرۇپ چاپلىشىپ كېتىپ بارماقتى. يىگىت ئۇچىسىغا چاپلىشىپ قالغان پالەچنىڭ مۇلايىم باغۇمن ئەمەس، رودۇپاي دېگەن پالاكەت ئىكەنلىكىنى ئەمدى سەزدى، ئۆز ھالىغا ئېچىنىپ:

تەسۈرلەشكە قەلەمسەم، سۆزلەشكە تىلسم تاجىزلىق قىلىدۇ.

سىلەر ئاشىق يىگىتنىڭ گۈلياری نە قاتارلىق چىرايلىق، سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرەمسۈچە دەن ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىمەن، دەپ ماختىنالمايمەن. شۇنداق قىلىپ دۇنيادا بىرىنچى قېتىم رودۇپاينى يانجىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرگۈچى گۈلياريڭ ئاشىقى سانۇبەر دېگەن باتۇر يىگىت بولغانىكەن.

مەن بۇ ھېكايىدىن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىمۇ يوقىتىش مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ يۈرەتتىم. ئەمما بىزنىڭ باغلاردا رودۇپاي يوق. بىز خاتىرجەم كۈن كەچۈرىمىز، دەپ ئويلايتتىم. كېيىن ئېسىمىزنى تاپقاندا بايقاپباقساق، ئۇنداق ئەمەس ئىكەن. بىزنىڭ باغلاردىمۇ رودۇپايلار بار ئىكەن. ئۇلار كۆپچىلىك تېرىپ - تىكىپ ئۆستۈرگەن باغلارغا يالغاندىن باغۋەن بولۇۋېلىپ، خەلقنە ئۆزىنىڭ يېتىشتۈرگەن مېۋىسىنى بەرمەيدىكەن. خەلق بولسا، يوقسۇزلۇق، گادايلىقتىن زارلىنىدىكەن. لېكىن بۇ-نىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىدىغانلار بار ئىكەن. ئۇلار بولسا، رودۇپاي-لارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئەپتى - بە-شىرىلىرىنى ئېچىپ:

— ھاي خالايىق، زارلىنىسىلەر، ئازابتا ئىڭرايسىلەر، بۇ پالاكەتنى سىلىۋاتقانلار كىم؟ قېنىڭلارنى شوراۋاتقان ئەنە ئاشۇ تەييارتاپ رودۇپايلارنى نېمىشقا كۆرەمەيسىلەر! — دەپ خىتاب قىلىشقا باشلىدى. خەلقىمۇ كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئەترافىقا قاراشقا ۋە پالاكەتلىكلەرنىڭ يىلتىزلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدى ...

ئاخىر بىزمۇ رودۇپاي دېگەن پالاكەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ تاپتۇق.

سانۇبەر رودۇپاينىڭ بوينىنى ئاچا ياغاچقا قىسىپ قويۇپ، بېشىنى ئۆزۈپ تاشلىغاندىن بېرى، رودۇپاينىڭ ئەۋلادى بارلىق ياغاچتىن، شۇنىڭدەك تاياق - توقماقتىن قورقىدىغان بولۇپ قالـ

كۆچۈمنى يىغىپ بۇ پالاكەت بىلەن ئېلىشىشاي، ئەگەر ئۆل سەم ئاجايىپ چىرايلىق خۇش ھاۋالىق جاي ئىكەن، جەستىم مۇشۇ يەردە قالسۇن» دەپ ئويلىدى. ئۇ چىنارغا يۆلىنىپ دەم ئالدى ۋە كۆلنىڭ سۈيىدىن قانغۇچە سۈمۈرۈپ - سۈمۈرۈپ ئىچتى. سۇ ئۇنىڭغا كۈچ بەرگەندەك بولدى. ئوڭدا يېتىپ كۆپ - كۆك ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ كەتتى، ئۇنىڭ ئويىغا ناھايىتى بىر ياخشى پىكىر كەلدى. چىنارنىڭ ئۇستىگە يامىشىپ چىقتى. چىنارنىڭ كېلىشكەن بىر ئاچىسىغا رودۇپاينىڭ بېشىنى قىسىپ پېشانىسىدىن بېسىپ، بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى كۆلگە ئاتتى.

يىگىت چايقىلىپ - چايقىلىپ يۈيۈنۈپ چىققاندى. پۈتۈن ئەزالىرى تاپىتازا، خۇددى بۇرۇنقى باتۇر يىگىت بولۇپ قالدى.

باتۇر يىگىت بىردىن ئېسىلغان رودۇپايغا قارىدى، ئۇ ناھايىتى چەت ئاۋاز بىلەن چىرقىراپ تېپىرلاۋاتقۇدەك جاھانىنى تۈتەك بېسىپ ھەرخىل سۈرلۈك ئۇنلەر پەيدا بولدى، دەھشەتلىك قارا بوران چىقىپ چىنارنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۆكۈلدى. گۈللەر توزۇپ كەتتى. بىردەمنىڭ ئىچىدە كۆل مۇزلاپ، شۇنىڭ غانلار ئويناپ ھۇشقۇتتى. باتۇر يىگىت بۇ ھادىسىلەر ئىچىدە ھودۇقۇپ كەتمىدى، غەيرەت ۋە چىدام بىلەن چىنار ئۇستىگە چىقىپ، رودۇپاينى مىجىپ تاشلىدى.

جاھان كۆلدى، مۇزلار ئېرىپ، ياغاچلار كۆكەردى. گۈللەر بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق چىرايلىق بولۇپ يەنە ئېچىلدى. باتۇر يىگىتنى نەچچە يىللار ئازابلىغان تىلسىم سۇنىدى. يىگىت ئەمدى ھېچقانداق تەھدىدىستىن ئەركىن نەپەس ئالدى ...

ئاخىر بېرىپ - بېرىپ ئۇ گۈلزار ئىچىدىكى گۈلياڭاچ بىلەن ئۇچراشتى. گۈلياڭاچ شۇنداق چىرايلىق قىز ئىدىكى، ئۇنىڭ

كۆچۈككە ھۆجۈم

1946 - يىلى. كەچكۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇرۇمچى ئاسمىنىڭ قاپقى تۇرۇلگەن، چىرايى سۆرۈن بولۇپ تۇراتتى. كوچىلاردا يۇرۇش - تۇرۇشمۇ شۇنداقلا كۆڭۈلسىز بولۇپ تۇرغان بىر پەيتتە، نەنگۈەن كوچىسىدىكى ئاشپۇزۇلدىن خوتۇنى بىلەن بىر ھەربىي ئادەم چىقتى. ئېرى ئېگىزرەك، خوتۇنى بولسا پاكاراق ئىدى. بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت شۇلا. ھەربىي كىشىنىڭ ئېتىنى بىز بىلمەيمىز، ئەمما ئۇنىڭ ھۆرمىتىدە چاپراس تاسمىسى ساغۇچ يېڭى ھەربىي كىيىمى بولۇپ، بەلۋىغىنىڭ ئالدى ئوڭ تەرىپىدە يالتىراق قاپلىق تاپانچىسى ئېسىقلىق تۇراتتى. ئۇنىڭ ياقىسىدا قانداقتۇر ھەربىي ئۇنۋاننىڭ بەلگىلىرى تۇراتتى. بۇ قىياپەتتىكى كىشىنى كۆرگەنلەر، ھە، ئەلۋەتتە، بۇ خىلى چوڭ ئوفىتسېر ئىكەنغۇ، دەپلا قويۇشاتتى. ئۇ ئىزۋۇت كوماندىرىمۇ، روتا كوماندىرىمۇ، ياكى كىچىكرەكمۇ، كاپىتانمۇ بەلكى پولك كوماندىرىمۇ، ئۇنى سۇرۇشتۇرگىلى بولا مدۇ؟ ئەگەر سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمە، نېمە خىزمەت قىلىسىز؟ — دەپ سوراساق، بىزگە ئېيتىپ بېرەتتىمۇ؟ ياق، ئۇنداق ئىشتىن ھەزەر قىلىش كېرەك. بولمىسا سەن سوراپ باققىنا قېنى؟ ئۇنىڭ يۈزى سۇرۇنلىشىپ، قاپىقىدىن مۇز يېغىپ كېتىدۇ ۋە ئاغزىدىن زەھەر-دەك ئاچچىق سۆزلەر چىقىپ، چېچىلىپ تۆكۈرۈۋەتسە، يۈزۈڭ ئېچىشىپ كېتىدۇ. ھەتتا چىدىمىغىنىدىن ئۆزىمۇ ئورنىدا تۇرۇپ ئۇچ قېتىم سەكرەيدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئورغۇنلىغان شېرىكلىرىنىڭ شۇنداق كۆڭۈلگە تەگكۈدەك ئالاقە قىلغانلىقى بىزگە ئاھايىتى ئوچۇق بولغانلىقى، ئۇچۇن ئېھتىيات قىلىمىز - دە.....

غانىدى. بىز مانا شۇلاردىن پايدىلىنىپ بىغىمىزدىكى رود
پايلارنى تازا دۇمبالىدۇق. ئايهاي ... رودۇپاي تاياقتىن شۇنىدا
قورقىدىكەنكى، بىكار يېتىپ يەپ، سەمرىپ ماڭالماي قالغان پ
لەچلەر ئالدى - كەينىگە قارىماي قاچتى.

1945 - يىلى، غۇلجا.

ئوفتسهر ئۇ تەرەپكە بىر قەدەم مېڭىپ ھەيۋە قىلدى. كۆچۈك بولسا، ئارقىسىغا ئىككى قەدەم چېكىنىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە قاراپ تۇردى. ئوفتسهر ئۇنىڭ قورقىنالىسىنى سېزىپ، يەنە خاتىرجەم بولۇپ ئالدىغا قاراپ مېڭىشنى داۋام قىلدى. لېكىن كۆچۈك ئۇنىڭدىن قورقمىغانىكەن، يەنە ئارقىسىدىن ماراپ كېلىۋەردى. ئوفتسهر بولسا، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنى تىللىدى. كۆچۈكمۇ ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاشنى توختاتمىدى. ئوفتسهرنىڭ سەپرايى بىردىنلا ئۆرلەپ كەتتى. چىرايى پۈرۈشۈپ، بىر قېشى ۋە سول تەرەپ كالپۇكى كۆتۈرۈپ كىرىشىكەن چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى ... كۆچۈكتىمۇ شۇنداق بىر قىياپەت پەيدا بولغانىدى.

مانا ئەمدى جەڭ باشلىنىپ كەتتى. بىردەم كۆچۈك قاچىدۇ، بىردەم ئوفتسهر، ئوفتسهر قورقسا كۆچۈك قاۋايدۇ. كۆچۈك قورقسا، ئوفتسهر تىللايدۇ. خەيرىيەت، جەڭ ماجىرادىن كېيىن غالىبىيەت ئوفتسهرنىڭ بولۇپ چىقتى. كۆچۈك كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھالسىزلىنىپ يېقىلدى. يەڭگۈچى بولسا، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ دەسسەپ تېپىۋاتىدۇ. يېڭىلگۈچىنىڭ ئاغزىدىن قان قۇيۇلۇپ تۇرسىمۇ، تېخىلا تىرىشىپ غەڭشۇۋاتىدۇ. ئوفتسهرنىڭ خوتۇنى بىلىكىدىن تۇتۇپ:

— بولدى ئەمدى، بولدى! كەرەك يوق، — دەپ ئۇنى سۆرەپ ئارىن يولنىڭ چېتىگە ئېلىپ چىقتى.

لېكىن ئوفتسهرنىڭ ئاچچىقى تېخىلا ئۆرلەپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز دۈشمىنىنى يانجىپ يەر يۈزىدىن يوق قىلمۇقتەكچە قويۇپ بەرمىگەن خوتۇنىنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ، ئۇنىمۇ ھەم جان تالىشىۋاتقان كىچىككىنە كۆچۈكنىمۇ تىللايتتى.

— تۇفى لالمى! تېخى مېنى قورقاقچى بولىدۇ! — دېدى ئۇ كۆچۈك تەرەپكە تۈكۈرۈپ. ئۇنىڭ ئاچچىقىغا چىدىماي، يېرىم گەز، بىر گەز سەكرەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خەلق

مانا بۇنداق ئادەملەرنى بىز سەپرا مىجەز ياكى كۆكەمە دەيمىز. مۇنداق ھەربىي كىشىلەر خېلى كۆپىيىپ قالغانىدى. ئۇلار ئۆزلىرىچە «خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىمىز» دەپ يۈرىدۇ. لېكىن خەلق ھەقىقىي ئەركىنلىك توغرىسىدا ئۇلاردىن بىر نەرسە سوراپ قالسا، ھېلىقىدەك ساپرايى ئۆرلەيدۇ - دە، پىلىموتلىرىنى سۆرەپ چىقىدۇ - گويا قورالسىز، قويدەك يۇۋاش خەلق ئۇلار بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلگەنمىش. ھەقىقەتتە ئۆلكىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدە بولسا گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن جەڭمۇ بولۇۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلغان بولۇشى كېرەك.

بىز ھېلىقى ئېتنىنى بىلمەيدىغان ئۇقتىسىر توغرۇلۇق گەپ قىلماقچى ئىدۇق. لېكىن سەل چەتكە چىقىپ كەتسەك كېرەك. ئەسلىدە سىلەرگە سۆزلەپ بەرمەكچى بولغان ھېكايىمىز تۆۋەندىكىچە:

ئۇقتىسىر خوتۇنى بىلەن ئاشپۇزۇلدا ياخشى ئاماق يېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ۋاقتى چاغ، ئالدىرىمايلا كېتىپ باراتتى. ئاشپۇزۇلنىڭ بوسۇغىسىنى پۇراپ، ھېچ نەرسە تاپالمىغان كىچىك، ئورۇق كۆچۈك ھەردىملا بۇرۇلۇپ ئۇقتىسىرنىڭ ئارقىسىغا چۈشتى. ئېھتىمال ئۇقتىسىردىن مايلىق تاماقنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلىپ بۇرنىغا پۇرىدىمۇ ياكى ئۇنىڭ مايلاتقان باجىنگىرىنىڭ پۇرىقىنى پۇرىدىمۇ، ھەر ھالدا كۆچۈك ئەگەشكۈدەك بىر پۇراق بولسا كېرەك.

كۆچۈك ئۇقتىسىرنىڭ بەتبىكىسىنى پۇرىدى. ئاۋۋال ئۇقتىسىر ئۆزىنىڭ سۆلەتلىك مېڭىشىنى بۇزماي بەتبىكىسىنىڭ ئۆكچىسى بىلەن كۆچۈكنى ئېتىتىۋەتتى. كۆچۈك ئۇقتىسىردىن ياخشىلىق كۆرمىگىنى ئۈچۈن ئۇنى قاغاپ قاۋاشقا باشلىدى. ئۇقتىسىر ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا ئالايدى. كۆچۈكمۇ ئۇنىڭغا كىچىككىنە دۈگىلەك كۆزلىرى بىلەن ئالىسىپ قاراپ تۇردى.

ئىككى بارمىقىم بىلەن

ياق ۋە جىك دېگەن جىياڭجۇنلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دەۋرلەردە ئۇرۇمچىدىكى قارا بوت ئۆزىنىڭ بايلىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇ يەر - زېمىن ۋە كىرىم بېرىپ تۇرىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ كۆپلوكى بىلەن شىنجاڭدىكى پۈتۈن بۇتلارنىڭ خوجايىنى دېگۈدەك ئورۇندا تۇراتتى. قارا بۇتنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرغۇچىلار ئۇنى باشقا تىرىك جازانىخورلاردىن ئۆزىنى ئۇستۇن تۇتىدىغان دوكاراق، چوڭ جازانىخورلارغا ئايلانىدۇرۇپ قويدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار پارچە - پۇرات كىشىلەرگە پۇل بېرىشكە نومۇس قىلىپ، شىيەنگەن، دوتەي ۋە لويېلىق مەنسەپلىرىنى ئېلىشقا دەۋالىشىۋاتقان بولغۇسى ئەمەلدارلارغا ئايىماي پۇل بېرىپ تۇراتتى. نەتىجىدە قارا بۇتنىڭ مېھمانخانىلىرىدا جاڭجۇندىن مەنسەپ سوراپ بىر نەچچە يىللاردىن بېرى ياتقان مەنسەپ سېتىۋالغۇچى ئەمەلدارلار ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن قەرزدار بولۇپ قالاتتى.

ئون يىللاپ ئەمەل كۈتۈپ، يېنىچە ياتماق ئاسان ئىش ئەمەس. ئۇلار ئەپيۇن چېكىپ كەيپ بولۇپ، ئاچچىق - چۈچۈك ۋە تاتلىق خىيال سۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى قىسقا ئويلايدىغان قورقاقلىرى پىلدىرلاپ تۇرغان جىن چىراغنىڭ يېنىدا يېتىپ ئەپيۇن شوراپ قورقۇنچلۇق خىيالارغا چۆمۈپ كېتىدۇ: «قەرزىم تاغدەك ئۆسۈپ كېتىپ بارىدۇ. بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ مېنى باسماقتا. ئايمۇ ئاي كۆكلەپ ئۆسۈمى كۆپەيمەكتە. ھەي، ئىسىت، ئۆمۈچۈكنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالدىم - دە، مۇشۇنداق چىرمىلىۋەرسەم، ھالاكەتكە ئۇچرىماي

كۆلۈشۈپ كەتتى. ئوفتسىر ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ، تاتىرىپ، تېخىمۇ قاتتىقىراق تېرىكسە، مانا ئەمدى ئاچچىقى ئەڭ جىققىسىغا چىقتى. ئۇ شارت قىلىپ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، توپلانغان كىشىلەرگە تەڭلىدى.

— ھەممىڭ ئىت، يوقال! مانا مۇشۇنداق ئېتىپ تاشلايمەن، — دېدى - دە، ئۆلۈك كۆچۈكنىڭ جەسىتىگە ئوچ پاي ئوق ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى دەسسەپ يانجىۋەتتى.

تاماشىچىلاردىن بىرى ئوفتسىرغا ئاڭلاتماستىن زادىلىق قىلىپ:

— قالتىس «قەھرىمان» ئىكەن بۇ! دۇنيادا مۇشۇنداق غەيرەتلىك «قەھرىمان» ئۆتكەنمىدۇ؟ — دېدى.

— ھە، ئۆتكەن. مانا بۇ گومنداڭ ئوفتسىرىدىنمۇ «غەيرەتلىكرەك» ھەتتا قويلارغىمۇ ھۇجۇم قىلىدىغان دونكىخوت دېگەن «قەھرىمان» ئۆتكەن.

تاماشىچىلار ئېھتىيات بىلەن ئاستا كۆلۈشۈپ تارقىلىشتى. ئوفتسىر بولسا، جەڭدە دۈشمىننى قىرىپ تاشلاپ، غەزەپ ئوتى پەسەيگەن مەغرۇر غالىپ «دونكىخوت قەھرىمان» دەك ئېغىر چامداپ ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى. خوتۇنى بولسا خەلقنىڭ كۆلكىسىدىن خىجالەت بولۇپ ئۇنىڭغا يېتىشۈېلىپ ئالدىراپ ئارقىسىدىن ماڭدى. شۇنىڭ بىلەن كوچا جىمىپ قالدى.

1946 - يىلى، غۇلجا.

مانا كۆنلەرنىڭ بىربىدە ھېلىقى قارا بۇتنىڭ قەرزدارلىرىدىن قىسقا ئۇيلايدىغان بىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ شېھنجاڭىنىڭ مەنسىپىگە سايلىنىپ قالدى. بۇ يېڭى شېھنجاڭنىڭ قولىغا شېھنگەنلىك گۇۋاھنامە تېگىشى بىلەن ھاياجان ئىچىدە ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ گۇۋاھنامىنى نەچچە قېتىم ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ ئوقۇدى. ئىمىر - چىمىر بولۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى بىر قانچە قېتىم ئۇۋۇلىدى. خۇشاللىقىدىن زەي پۇراپ تۇرغان ئۆيىنىڭ ئىچىدە نەچچە قېتىم ئايلاندى. خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى بۇ يېڭى شېھنگەنلىك كىرلىشىپ كەتكەن مىلەكزىسىگە ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشىنىڭ قولى تەگمىگەنىدى. كىشىلەر بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا قوتۇر كۆچۈكلەرمۇ بىرەر نەرسە تاما قىلىپ بۇ مىلەكزىنى پۇرىماس بولۇپ قالغانىدى. بۇگۈن بولسا جىمجىتلىق ۋە قايغۇ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان بۇ ئۆيىنىڭ ئالدىدا دوست - يارەنلەرنىڭ تەبرىكلەپ ئاتقان پوچاكىزىلىرىنىڭ ئاۋازى چاكىلدىماقتا. قىزىل قەغەزلەرگە يېزىلغان تەبرىكنامىلەر چاپلانماقتا. سالپىيىپ تۇرغان مۇكۈچ مىلەكزە مۇبارەكلەپ كەلگەن مېھمانلارنىڭ قولىدا تىنماي ئويناپ تۇرماقتا.

مانا ئەمدى بۇ تەنتەنە باشلانغان ئۆيدە قەشقەر شەھىرىنىڭ تەقدىرى قولغا تاپشۇرۇلغان «ئۇلۇغ» ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىغا ھېچكىم گۇمان قىلمايتتى. خېلى ۋاقىتلارغىچە مۇشۇ زەي ئۆيدە قۇرۇتتەك لۆمشۇپ ياتقان بۇ كىشى قولىدىكى «مۇبارەك» گۇۋاھنامىلەنلا شۇنداق كۆچلۈك بىر كىشىگە ئايلاندىكى، ئۇ ھازىر خالىسا قەشقەر خەلقىنى يۇغۇرۇپ پوكزەك قىلىپ تېپىدۇ، خالىسا لەغمەن قىلىپ سوزىدۇ.

يېڭى شەنجاڭ ئىشەنچلىك كاتتا ئادەمگە ئايلانغانلىقى ئۈچۈن قارا بۇتنىڭ غەزىنىسىدىن خالىغىنىچە قەرز پۇل ئېلىپ، مەپە بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ كۆچاردىن ئۆتكۈچە ئۆي - جابدۇق ۋە تۇرلۇك ماللارنى بېسىپ تۇرۇمچىگە كېلىپ

مەنمۇ؟ ھە، ئەلۋەتتە چاپسانراق مەنسەپ ئالالمىسام ياكى مۇت-
لەق ئالالمىسام قەرز تېخى ئاستىدا يانجىلىپ كېتىمەن. نەمىشقا
بۇ جياڭجۇن يامۇلدىكى ئەمەلدارلار شۇنچە بەرگەن پارەمگە
تېخىلا تويمايدۇ. بۇ پارىلارنىڭ، بۇ يالۋۇرۇپ باش قويۇشلارنىڭ
ئاقىۋىتى قاچان تۈگەيدىكىن؟ ئەگەر مەنسەپ ئالسام، ئۇنىڭدىن
كېيىنغان دارامەت قەرزىمنى قاپلاپ كېتەرمۇ؟ ...».

لېكىن ھەممىسلا مۇنداق قىسقا ئويلىمايتتى. بەزى ئۇزاق-
نى كۆرىدىغان پاراسەتلىك، بولغۇسى مەنسەپدارلار باشقىراق
ئويلايتتى: «چوڭراق شەھەرنىڭ شىەنگەنلىكى تېگىپ قالسا، ئۇھە
بەخت - تەلەيي دېگەن مانا شۇ. تىيانشاندەك ئېغىر قەرزىم بول-
سىمۇ، ئالتە ئاي ئۆتمەي تۆلەيمەن. ئەگەر ئىككى يىل شىەنـ-
جاڭلىق قىلىۋالسام، بالامدىن - بالامغا قالىغۇدەك دۇنياغا ئىگە
بولۇپ قالىمەن. يان - يانداكى ئىشكىلەردىن كىرىۋاتقان ئال-
تۇن، كۈمۈش، يامبۇ ۋە پۇللار، گىلەم، سامساۋارغا ئوخشاش
ئۆي - جاھازلارنىڭ ھېسابىنى ئېلىشقا ۋاقىت كېرەك، يۇرتنى
سوراش ئىشىدىن ئۇنى سوراش ئىشىغا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىش
كېرەك. مانا بۇنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كۆكۈلدىكىدەك شېرىكلەر
كېرەك. مۇنداق دوست - يارانلارنى ئەلۋەتتە يەرلىك بەگلەردىن،
خۇشامەتچى مۆتىۋەرلەردىن تاپىمەن - دە ،.....».

بۇ خىياللارنى قىلغۇچىلار شۇ دەۋرنىڭ ئەمەلىيىتىگە قاراپ،
جاھالەت ۋە زۇلۇم زەنجىرىگە چىرمالغان خەلقنىڭ ئۇستىدىن
ھەر قانداق زورلۇق، زۇلۇم ۋە بۇلاڭ - تالاڭچىلىق قولىدىن
كېلىدىغان كىشىلەر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق ئىشلارنى
قۇرۇق خىيال دېگىلى بولمايتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ دوست -
يارەنلىرى بۇنداق ئىشلارنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە نۇرغۇن
مەنسەپ سودىگەرلىرى شۇنداق شىەنگەنلىكنىڭ مېغىزىنى چاقىنا-
دى. بارغانسىرى يەردىن قازىنىمۇ، چۆمۈچىمۇ ياغ بولۇپ
قايتىقانىدى.

تېخىمۇ نۇرغۇن بايلىق توپلايدىغان ئورنۇمنى تارتىۋالدىڭ، ئومدى يەنە مەندىن نېمە سورىماقچىدىڭ دېگەن مەنىنى بىلە دۇرەتتى. لېكىن يېڭى شىيەنگەن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىداۋىتى بارلى قىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن تەنە قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەستىن، ئۇمۇ نۇرغۇن دۇنيا توپلاشنىڭ قايغۇسىدا بىلىۋالماقچى بولغان سىرى نى سوراۋەردى.

— ئۆزلىرىدىن سورىماقچى بولغىنىم، تەقسىر، شۇ قاتارلىق كۆپ بايلىقنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە قانداق يول بىلەن توپلاشقا مۇمكىن بولدىكىن؟

كونا شىيەنگەن غاگزىسىنى ئاغزىدىن چىقاردى - دە، بىر مۇرىسىنى سەل كۆتۈرۈپ ئەپيۇندا ساغرىپ كەتكەن چىشىنى كۆرسەتتى.

— مەن — دېدى ئۇ، پەخرلەنگەن قىياپەتتە ئىككى بارمىقىنى كۆرسىتىپ — مانا مۇشۇ ئىككى بارمىقىم بىلەن توپلىدىم.

— شۇنچە دۇنيانى توپلاشقا ئىككى بارماقنىڭ كۈچى يەتەرمۇ تەقسىر، جانابلىرى ... بۇنىڭدا بىرەر سىر بولۇشى كېرەك قۇ، دەيمەن .....

— ئەخمەق! مەن سېھرىگەر ياكى جادىگەر ئەمەسمەن، بۇنىڭدا سىر نېمە ئىش قىلىدۇ.

— خوش، تەقسىر، شۇنداق ئەلۋەتتە، مەسىلەن، بولمىسا بۇنىڭ ماھىيىتى قەيەردىكىن.

— سەن ناھايىتى قىسقا ئويلايدىكەنسەن. شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمىسە، نېمە دەپ شىيەنجاڭلىقنى تالاشتىڭكىن.

— قېنى — قېنى پاراسەتلىك جانابلىرى، بىزگىمۇ ئۆگىتىپ قويسىڭىز، كۆرسەتكەن ياردىمىڭىزنى ئۇنتۇماس ئىدۇق، — دەپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلدى يېڭى شىيەنجاڭ.

— سەن ئىداره قىلىدىغان يەردىكى خەلقنى قوتاندىكى قويۇم ياكى سېغىن كالام، دەپ پەرەز قىلساڭ بولىۋېرىدۇ.

ۋاتقان ئوتتۇز نەچچە ھارۋىنى ئۇچراتتى.

ئۇ ھارۋىكەشلەردىن:

— بۇ كىمنىڭ يۇكى؟ — دەپ سوراپ ماڭاتتى.

ھارۋىكەشلەر:

— ئورنىدىن چۈشكەن شىيەنگەننىڭ، — دەپ جاۋاب بېرىشەتتى.

يېڭى شىيەنگەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، ئۆز يولىنى داۋام قىلاتتى. چۈنكى بۇ قىسقا ئويلايدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ئىككى يىل شىيەنگەن بولۇپ شۇنچە دۇنياغا ئىگە بولۇشقا كۆزى يەتمەيتتى. ئۇ ئاقسۇدىن ئۆتكۈچە يەنە كونا شىيەنجاڭنىڭ ئون نەچچە ھارۋا يۇكىنى ئۇچراتتى. مارالبېشىدىن ئۆتكەندە بولسا، كونا شىيەنگەن بىلەن يېڭى شىيەنگەن يول ئۈستىدە ئۇچرىشىپ قالدى. كونا شىيەنگەن يەتتە ئات قوشقان ھارۋىغا ئالتۇن، كۈمۈش، گىلەم ۋە يىپەك ماللارنى بېسىپ ئۈستىگە ئۆي ياساپ كىرىۋالغانىدى. ئۇ قاتمۇ قات تاۋار كۆرپىلەر ئۈستىدە غاڭزىسىنى شوراپ سېسىق كېكىرىپ ئولتۇراتتى. يېڭى شىيەنگەن بولسا، شامالدا ئۇچۇۋاتقان پانۇس لەگلىگەندەك لەپىلدەپ كېتىپ بارغان ئورۇق بىر ئات قوشقان مەپدە ئەسنەپ ئولتۇراتتى.

يېڭى شىيەنگەن كونا شىيەنگەننىڭ ئىككى يىل ئىچىدىلا شۇنچە دۇنيا - دەپنىگە ئىگە بولۇشتا مەلۇم بىر سىر بولۇش كېرەك، دەپ ئويلىدى. مانا شۇنى بىلىۋېلىپ چاپسانراق باي بولۇشنى ئارزۇ قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كونا شىيەنگەندىن تۆۋەنچىلىك بىلەن سوراشقا باشلىدى.

— ھۆرمەتلىك دارىن جانابلىرى، ئەگەر مالال كەلمىسە، ئۆزلىرىدىن بىرەر نەرسىنى سورىۋالغۇم كېلىدۇ.

— خوش قېنى يەنە نېمە سورىماقچىسەن؟ — دېدى ئورنىدىن چۈشكەن شىيەنگەن تەنە قىلىۋېراق، بۇ تەنە ئۇنىڭ «يەنە» دېگەن سۆزىدە ئىپادە قىلىناتتى. چۈنكى بۇ «يەنە» سەن —

پەرمان

بار ئىكەندە، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەندە، توق ئىكەن. بىزنىڭ يۇرتىمىزدا تۇيۇقسىزلا «باشقان» دېگەن بىر ئىدارە پەيدا بولغانىكەن. ئۇنىڭ باشلىقى ئەخمەق ئىكەن. خەلق بىشارام ئىكەن.

— «باشقان» بۇ نېمە دېگەن سۆز؟

— مەن نېمە بىلەي، ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم ئاڭلىدىم.

— سەن بىلەمسەن؟

— سەنچۇ؟

خەلق تېخى شۇ بىر سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولۇپ يۈرسە، بىر كۈنى باشقانىڭ رەئىسى:

«ھەر بىر كويلۇلىرىڭ چالىشىپ بىردەن بۇيرە ياپىپ باشقا نىيەگە گېلدىرمىشىن بيۇرۇيۇرەم ...» دېگەن مەزمۇندا پەرمان يېزىپ دېھقانلارغا چىقىرىپتۇ. لېكىن دېھقانلار ئارىسىدا بۇ پەرماننىڭ مەزمۇنىغا چۈشەنگۈدەك بىرمۇ كىشى تېپىلماستىن نۇرغۇن غۇلغۇلا بوپتۇ.

— بىزچە خەتتەك تۇرىدىغۇ بۇ، سەن نېمىشقا ئوقۇيالمايسەن، ھە؟

— پەقەت چۈشىنەلمىدىم.

— ئىسىت، سىلەرنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغىنىڭلار! — دېدى بوۋاي، — خەتنى ئۇچىنچى ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدىن جۇدۇن بىلەن تارتىۋېلىپ، يەنە بىرىگە سوندى.

تۆتىنچى ئوقۇغۇچى:

— ھەر بىر كويلۇ ... لەك ... لىرىڭ ...

— خوش — خوش شۇنداق ئەلۋەتتە. قېنى — قېنى سىلە ئۇلارنى قانداق سۆيۈپ، قانداق ساغدىلا؟ تەقسىر. خۇددى مانا شۇنى ئىلتىپات قىلىپ، مانا شۇنى.

— مەسىلەن، بېشىنى ئېگىزرەك كۆتۈرگەن بىرىنى «سەن يامان!» دەپ ئىشارەت بارمىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام، قورقۇپ كېتىپ، بار دۇنياسىنى ئايماي ئۆيۈمگە ئەكىلىپ بېرىدۇ. ئەگەر بەزىسى «سەن ياخشى» دەپ باشمالتىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام، خۇشامەت قىلىپ ئۇمۇ ئەك ياخشى نەرسىلىرىنى ئۆيۈمگە توشۇيدۇ. مانا قارا شۇ ئىككى بارمىقىم بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ.

— ھە، مۇنداق دېسىلە، جانابلىرى، بۇنىڭ ئۇچۇن ئانچە كۆپ ئەقىل كەتمەيدىكەنغۇ.

كونا شېھنجاڭ بىلەن يېڭى شېھنجاڭ خوشلىشىپ ئۆز يولىغا چۇشتى. كونىسىنىڭ ئېغىر ھارۋىسىدىكى يوغان چاقلار ئاستا پىرقىرايتتى. يېڭىسىنىڭ بولسا، يېنىك مەپىنىڭ چاقلىرى ئىتتىك پىرقىراپ كېتىپ باراتتى.

1947 - يىلى، غۇلجا.

دىن ۋاقىپلانغان بولۇشسا كېرەك. «ھەر بىر دېھقاننىڭ باش ئىداربگە بىردىن بۇرى تۇتۇپ ئەكىلىپ بېرىشى» بۇيرۇلغانمىش.

دېھقانلار ھېچقاچان مۇنچە سەرگەردان بولۇپ ئازاب چەكمىگەن بولغىيتتى. ئەر - خوتۇن ھەممىسى تاغۇ - تاشلارنى كېزىپ مىڭ بىر بالالىقتا بىر نەچچە بۇرىنى تىرىك تۇتۇشتى. ئۇلار تاياق - توقماقلار بىلەن قوراللانغان ھالدا قورقۇنچ ۋە دەھشەت ئىچىدە ئۇلارنى سۆرەپ يۇرۇپ ئاران دېگەندە باشقانغا ئېلىپ كېلىشتى.

باشقان رەئىس ئوردىسىنىڭ بۇرىلەر بىلەن تولغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورقۇپ كەتتى. ئۇ شۇنچە ئېغىر نەپەس ئالاتتىكى ھەر تىنغاندا ئىككىلىك ئورۇقلاپ كەتكەندەك بولاتتى. بىردەمدىلا ئۇنىڭ ئۇزۇن ئىنچىكە بوينى ياغاچتەك قېتىپ قالدى. ئاقارغان چاچلىرى ۋە قىسقا قىرقىلغان ئاق بۇرۇتلىرى، يىڭنە دەك بولۇپ ھەر تەرەپكە تىك تۇرۇپ كەتتى. دېھقانلار ئۇنىڭ مۇرىدىدەك قېتىپ قالغان سۆرۈن قىياپىتىگە قاراپ، چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە جىم تۇرۇشاتتى. بىر ھازادىن كېيىن رەئىس جان كىرىۋاتقان مۇرىدىدەك كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى - دە، جېنىنىڭ بارىچە:

— ئاھ، ۋەھشىيلەرنىڭ پالاكىتى!! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. ئۇ بۇ ھادىسىنى باشقان رەئىسكە بولغان قارشىلىق دەپ چۈشەندى - دە، دېھقانلارغا قاتتىق جازا بېرىشنى بۇيرۇدى.

دېھقانلار بىر نەچچە كېچە - كۈندۈز تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرى، ئاچ ۋە ھارغىنلىقلىرى ئۇستىگە يەنە بىر قانچىدىن تاياق يەپ، ھاقارەتلىنىپ ئىككىنچى بۆرى تۇتماسلىققا تۇۋا قىلدۇرۇلدى. ئۇلار بۆرىلىرىنى يەنە دالىغا ئېلىپ چىقىپ، قويۇپ بېرىشكە پەرمان ئېلىپ، ئاران قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىشتى. ئەسلىدە پەرمان: «دېھقانلار تىرىشىپ بىردىن بورا توقۇپ ئې-

— نېمە، نېمە دەيسەن، يەنە كويلەك؟

— نېمە دېسەك بولىدىكىن - تاك، بىردىن كۆڭلەك دېگەن-دەك قىلىدىغۇ.

— سەنمۇ بىلمىدىك، مە، ئەمدى سەن ئوقۇپباق! — دې-دى هېلىقى بوۋاي. ئەرز ۋە سالام خەت يېزىپ كۇن كەچۇر-دىغان دۇمچەك بىر كىشى ئوقۇشقا باشلىدى:

— هەر بىر ... كويلەر ... لىر ... لىرىك. چالىق، لىشپ، .مردەن، بىر بويىر ... كورە ...

— ئەستاغپۇرۇللا، بۇ نېمە گەپ، زادى نېمە دەيدىغاندۇ؟

— چار ئارىلاشمىغان بىر دادەن بىر كۇرىسىدىن بۇغداي بېرىسىلەر دېگەنگە ئوخشايدۇ.

توپلىشۋالغان دېھقانلارنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. يەنە ئاز - تولا ئەرەبچە سۆزنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىدىغان بىر كىشى.

— ياق، توختاڭلار! بۇ بۇغداي سېلىقى تۇغرىسىدىكى سۆز ئەمەس، مانا بۇ يەردە باشنى يە، دەپتۇ.

— توۋا، زادى شۇ باشنى يە دېگەن نېمە دېگەن سۆز؟

— باشنى يە، — ياق، بۇلار يە دېمەيدۇ، — بەر دەيدۇ. ئالاھەزەل قىياس جىق ماجىرا بولىدى. دېھقانلار بۇ پەر-ماندىن ھېچ نەرسە ئۇقالماي، ئەنسىرەپ ئاخىرى شەھەرگە كىرىش-تى. شەھەردە خەنزۇچە تىلدا يېزىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ، چۈ-شەندۈرگۈدەك خېلى كىشىلەر ئۇچرىسىمۇ، تېخى بۇ خىلدىكى غەلىتە يېڭى پەرمانلارنى ئوقۇپ بېرىدىغان «مەلۇماتلىق» كىشى-لەرنى ئۇچرىتىش ناھايىتى قىيىن بولدى.

دېھقانلارمۇ شۇ پەرمان چىققان باشقانىنىڭ ئۆزىگە كېلىپ قەستەن شۇنداق تىلدا سۆزلەيدىغان كىشى تېپىپ تەرجىمە قىلدۇردىمۇ، يا بولمىسا شەھەردە شۇنداق بىر كىشى ئۇچراپ قالدىمۇ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم، ھەر ھالدا پەرماننىڭ مەزمۇن-

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىر نەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتۇق. مەھەللىمىزدە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ، يەنە بېرىنى تېرىيالمىغان بىر نەچچە دېھقانلار بىلەن ئوتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئوتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتىسى يازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى.

يازىچە بۇغداينى سوغۇرۇپ، ئاسىراپ ئۆستۈردۇق. مانا ئەمدى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز. ئوتاقچى باي بولسا ئومىغا ئىككى ئەمگەك، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ. تۇلۇقنى بىز ھەيدەيمىز، بايىنىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۇتىدۇ.

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۈچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تۇلۇق ھەيدەۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامازدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۇلۇقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۇتۇن ئەزالىرىم سىرقىراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغاندەك. ئۇزۇمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چۈشىغا

لىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىدى. خاتالىق تەرجىماندىن بولدىمۇ ياكى يۇرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىمۇ، ئىشقىلىپ ئۆتكەن. توغرىسىنى ئېيتقانداء، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىر نەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتۇق. مەھەللىمىزدە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىر نەچچە دېھقانلار بىلەن ئوتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئوتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتىسى يازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى.

يازنىچە بۇغدايىنى سوغۇرۇپ، ئاسىراپ ئۆستۈردۇق. مانا ئەمدى كۆزدە بۇغدايىنى بىز ئورۇپ يىغىمىز. ئوتاقچى باي بولسا ئومىغا ئىككى ئەمگەك، خامان ئىلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ. تۆلۈقىنى بىز ھەيدەيمىز، بايىنىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۇتىدۇ.

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن سالىغىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۈچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تۆلۈق ھەيدەۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامازدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۆلۈقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىرقىراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغانىدى. ئۇزۇمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چۈشىغا

لىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىدى. خاتالىق تەرجىماندىن بولدىمۇ ياكى يۇرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇتكەن. توغرىسىنى ئېيتقاندا، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۇگىتىپ ئون خوچە بۇغـ داي ساقلاپ قويۇش كېرەك .... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇ- لۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەتراپىمنى ئورىۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقانىدى. ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا پۇرقۇشى بىلەن خامانـدا تۇلۇق ھەيدىۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارـ نى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى ساماننىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئۇشۇشۇق، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۇستىدە تۇكۇرۇك كۆپۈكچىلىرى گىزىلـ داپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇـ راتتى كۆينەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بۆكى ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتـ لەشتۇرۇپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈلگە غەشلىك سالىدىغان قـ يا پىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم.

«بۇ — بولۇمسىز ھۆرۈن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن، «بۇ گاڭگىراپ كەتكەن ئادەم مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۇزۇگىرەك يول تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن - دە!» دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرـ لىمەن.

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق يامان كۈنلەرگە قالـ لىدۇ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى. كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم.

بىر - بىرىگە توتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسىـ رىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل - دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇياق، بۇياقتىكى خامانلار-

كۆچۈمنىڭ بارىچە بىر نەچچە قېتىم ئۇرىمەن، دېۋىتىپ تىزگىنىنى سىلكىيمەن. ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ. بەش - ئالتە قېتىم چۆگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ، دىمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن. «دۇكانداراڭنى قارا، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ، تەرلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدا ئولتۇرۇشىدۇ. ساختىپەزلىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ». «خامان ئالماق — شەھەر ئالماق» دېگەنلەر راست ئېيتقانىكەن. تېخى مۇشۇ دۆۋىلەكلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشىتىش كېرەك. بۇغدايىنى ساماندىن، توپىدىن، چاڭدىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلىش كېرەك. چەش بۇرنىنى ئايرىيمىز. قەلەندەرلەر يۇگۇرۇشۇپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر - ئىككى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز. ئۇ كۇنى خامانغا مانتۇ قويغانلارغا ئىككى پۇت بېرىمىز. ئومىچىلارغا تۆت خو بوغداي بېرىش كېرەك. ئوندىن بىرىنى ئۆشرە ئايرىيمىز. ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۇگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دان، ھەم ئۆشرە ئالسا، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ. بىرىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە - پارىقىنى ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئوتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ. ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن. ئارپا، بېدە سېلىقى بار. ئۇنىڭمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىقى، كۆۋرۈ سەيسىسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەردى بالالىرى بارکىن. بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقى تۆت خو، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىرىق خو بولار. بونىڭدىن بىزگە يېگىرمە خو تېگىپ، ئون خوسى دانغىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەنلا يىلىنىڭ ئوزۇقلىقى كېلەر يىلى ئوزۇقلا ئاشامدۇ - يوق؟ ئاشمايدۇ. ئەگەر دانغا

پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۇگىتىپ ئون خوچە بۇغـ داي ساقلاپ قويۇش كېرەك .... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇ- لۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەتراپىمنى ئورىۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقانىدى. ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا پۇرقۇشى بىلەن خاماندا تۇلۇق ھەيدىۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارـ نى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى سامانىنىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئۇشۇشۇق، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۇستىدە تۇكۇرۇك كۆپۈكچىلىرى گىزىلـ داپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇـ راتتى كۆينەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بۆكى ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتـ لەشتۇرۇپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىگە غەشلىك سالىدىغان قـ ياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم.

«بۇ — بولۇمسىز ھۇرۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن، «بۇ گاڭگىراپ كەتكەن ئادەم مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۇزۇگىرەك يول تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن - دە!» دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرـ لىمەن.

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق يامان كۈنلەرگە قالـ لىدۇ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى. كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم.

بىر - بىرىگە توتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسېـ رىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل - دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇياق، بۇياقتىكى خامانلارـ

كۆچۈمنىڭ بارىچە بىر نەچچە قېتىم ئۇرىمەن، دېۋىتىپ تىزگىنىنى سىلكىيمەن. ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ. بەش - ئالتە قېتىم چۆگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ، دىمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن. «دۇكانداركا» نى قارا، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ، تەرلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدا ئولتۇرۇشىدۇ. ساختىپەزلىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ». «خامان ئالماق — شەھەر ئالماق» دېگەنلەر راست ئېيتقانىكەن. تېخى مۇشۇ دۆۋىلەگىلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشتىش كېرەك. بۇغداينى ساماندىن، توپىدىن، چادىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلىش كېرەك. چەش بۇرۇنىنى ئايرىيمىز. قەلەندەرلەر يۇگۇرۇشۈپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر - ئىككى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز. ئۇ كۈنى خامانغا مانتۇ قويغانلارغا ئىككى پۇت بېرىمىز. ئومىچىلارغا تۆت خو بۇغداي بېرىش كېرەك. ئوندىن بىرىنى ئۆشرە ئايرىيمىز. ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۇگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دان، ھەم ئۆشرە ئالسا، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ. بىرىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە - پارىقىنى ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئوتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ. ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن. ئارپا، بېدە سېلىقى بار. ئۇنىڭمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىقى، كۆۋرۈ سەيسىسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەردى بالالىرى بارکىن. بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقىمى تۆت خو، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىردىق خو بولار. بونىڭدىن بىزگە يېگىرمە خو تېگىپ، ئون خوسى دانغىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەنلا يىللىق ئوزۇقلىقا كېلەر يىلى ئوزۇقلا ئاشامدۇ - يوق؟ ئاشمايدۇ. ئەگەر دانغا

ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىسالىم. ئاچ بۆرىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— ھوي باقى! — دەپ ۋارقىرىدى، ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى بىلەن ئىتتىرىپ، — مۇشۇ ئىش بولدىما؟ ئۆلۈمتۇك.

باقى تەمتىرەپ قويۇپ:

— يۈمشاپ كېتىپتىغۇ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايسەن؟ — دەپ ماڭا قارىدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە ئوتاقچى خوجا يېنى جۇدۇن بىلەن:

— سېنى خامانغا بېرىپ ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن، — دەپ ئەۋەتمىگەن - دە، كۇنلۇكۈڭگە ئالىدىغان يېرىم پۇت بۇغداينى ھالاللاپ ئالساڭ بولمامدۇ؟ — دېدى.

— مېجەزىم يوق، — دېدى باقى، ئارتۇق سۆز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى.

— تاشلا ئارىنى! مېجەزى يوقمىش، مېجەزى يوق ئادەم ئىشلىيەلمەيمەن دېيىش كېرەك. تەپسە تاغنى ئۆرىيدىغان نېمىلەر ئىش تاپالماي يۈرىدۇ، ھەر ھالدا ئۇششاق باللىرى بار تاپاۋەتمىز بولۇپ قالسۇن دەپ كۇنلۇكىگە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەننى بىلمەيدۇ. مېجەزى يوق كىشى ئۆزىنىڭ گۆرىگە كىرىپ ياتسۇن، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس، بىلىپ قوي بۇ — خامان!!

خوجايىننىڭ زەردە بىلەن قىلغان ئاچچىق سۆزلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن باقى گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالاپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا مەھەللە تەرەپكە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يۇرۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئۇچ كۇندىن بېرى كېسەلدىن قىينىلىپ يۇرۇپ ئىشلىگەن ھەققىمۇ بىكار كەتتى. خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان

دىن ئاسمانغا فونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بۇغدايـ
لاردا مۆكچىيىپ بەس - بەس بىلەن ئۆمۈلەپ كېتىپ بارغان
ئادەملەرنىڭ ھەربىرىلىرى توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى
يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى
كۆرىستىپ تۇراتتى. يىراق جايلاردىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىپ
تۇرىدۇ:

ئومىنى تولا ئورۇپ،
بىلىكىڭ تالدىمۇ ياردىم.
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرىكىڭ قاندىمۇ ياردىم.
«ئالتۇن، ئامرىقىم، ئومىقىم...»

ئوھۇ! نەقەدەر چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ؟
ئارزۇ - ئارمانلارغا قانمىغان ھەسرەتلىك يۈرەكلەردىن شۇنـ
داق پارقىراپ تۇرىدىغان ئۇنچىدەك سۆزلەر ئۇزۇلۇپ چىقىدىـ
كەن - دە.

ئەنە ئاشۇ يۈرەكلەرنى ئېزدۈەتكۈدەك دەردلىك ناخشا ئېيـ
تىۋاتقان ئومىچى يىگىت تىنىماي ئىشلەپ قانچىلىك ھوسۇل
ئالىدىكىن؟ ھە، تاينىلىق، ھە قاچان ئومىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانـ
خورلارغا بىر مۇنچە قەرزدار بولغاندۇ. ياخشى، توق تۇرمۇش
كەچۈرىمىز دەپ ئارزۇ قىلغان، لېكىن يار بويى ئىشلەپ، ئايـ
غىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا، گۈرجەكنى قولتۇقلاپ قالغان دېھـ
قانلار ئازمۇ؟.....

ئەتىدىن - كەچكىچە ئالتە قىرلىق ئېغىر تاش تۇلۇقنى سۆـ
رىگەن ئات، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىۋالغان مەن بۇ بىر تۈگىمەس
دائىرىنى ئايلانساق، يۈقىرىقىدەك ئاخىرى ئۇزۇلمەس چىگىش
خىياللاردىن مېنىڭ بېشىم ئايلىناتتى.....

خامانغا بىزنىڭ ئوتاقچى خوجايىن كەلدى. ئۇ قورسىقىنى
ئالدىغا چىقىرىپ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا

گىنىگە ئوخشاشلا بىر نەرسە. ئويۇقتا ئۇرۇن - كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان، يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز: چېلەك، چۆگۈن، چۆمۈش، تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس، دېھقانلار ئۆزى تېرىۋالغان قاپاقلار. تاھايىتى بۇ ئۆيدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە — كىچىككىنە بىر قازان. بىراق بۇ قۇم قازانمۇ، ياكى چويۇن قازانمۇ بايقۇالالمىدىم. بەلكى جەزمەن قۇم قازاندۇر. مەن دېھقانلارنىڭ قۇم قازان، قۇم چۆگۈن ئىشلىتىدىغانلىقىنى جىق كۆرگەنىدىم.

ئۆينىڭ بولۇڭلىرىدا توشقاندەك تۇگۇلۇپ ئۇچ - تۆت بالا ئولتۇرىدۇ. ئانا - بالىلارنىڭ بىر - بىرىدىن پەرق قىلمايدىغان توپىرەڭ چىرايىدىن ئادەمگە يارىشىدىغان ئىستىقلىق — خۇشاللىقلار كۆرۈنمەيدۇ. ھەممە قاپاقلار تۇرۇك، ئۆيدە غەمكىن بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسز ئۆي مازار» دېگەن سۆزلەر بۇ ئۆيدە قېنى؟ «ئىھ - ئىھ» لىغان ئۇنلەر، قايسى بىرىنىڭ قاتتىقراق ئىڭىرىغان ئاۋازى ئاڭلانغانىدى. دادىسى قاغاشقا باشلىدى.

— سەپرايمنى ئۆرلەتمە! ھازىر ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن! يا ئۆلمىدى بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەپكەنلەر ... خۇدايىم تىلىگەنلەرگە بەرسە بولمامدىغاندۇ بۇ ئىتنىڭ كۆچۈكلىرىنى .....

— نېمانچە سەپرالىق بۇ !؟ جان ئاغرىغاندىن كېيىن داتلىمامدۇ. ئۆزلىرىمۇ تاك ئاتقۇچە غىڭشىپ يۆتىلىپ ياتالمايدىلىغۇ، — دېدى باھارخان باقماڭ تىكىلىپ.

يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ كەتتى. قارا چىراغتىن بىر غېرىچ ئۆرلەپ تارقىلىۋاتقان ئىس تام - تورۇسلارنى قارا رەڭگە بويىماقتا. ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۇگۇملىشىپ ئىچىدىكى ئادەملەر خىيالىي بىر گەۋدىلەرگە ئايلانماقتا. مەن ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ ئۆيگە كىرىشتىن كەچتىم.

ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەرزان ھەق بىلەن ئىشلىتىشنى ئويلىغانىدى. ئەمدىچۇ، مۇشۇ بانا بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بوغدىيىنىمۇ بەرمەيدىغان بولدى. باقى كەمبەغەللىكتە ئۇ-تتېيشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى چىرايلىق، زىل بولغىنى ئۈچۈن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن ئۇ ئاشتىن ئۆلسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ. ئۇ- كەم-بەغەللەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن قەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى.

3

باھارخان كىچىككىنە قىزىنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي ئۇنىڭ يېرىلغان پۈتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتقانىدى.

— ئەزبىرايى خۇدا، تويدۇم مۇشۇ كۈندىن، — دېدى باقى قولىدىكى بەتىنكىنى يەرگە ئېتىپ، بىگىز سانجىلغان قولىنى سىلكىدى، — بۇنىڭ جايى قېغ، ئالۋاستىنىڭ ... ئۈچاققا تاشلاپ كۆيدۈرىمەن!

— ئەۋەي تۆمۈر بولسىمۇ ئۈپرايدۇ، بۇ يىل قىش چىقا-شۇ بەتىنكىگە بەش يىل بولىدۇ. ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئايلاپ يالاڭ-غىداق يۈرىمەن.

باقى خوتۇنىنىڭ بەتىنكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى. يامان-قۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق، كەندىر چىگە بىلەن ئۇ-ياقتىن- بۇياقتىن تارتىپ پۈرۈشتۈرەتتى. چىرىپ كەتكەن قى-رىم چاك تۇتالماس ئىندى. باقى بەتىنكىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بى-لەن بېرىلىپ تىكىشكە كىرىشتى. يېڭىنە ئۆتكەن جايىغا تۇكۇرۇ-كىنى پۈركۈپ، بارماق بىلەن بېسىپ تۇرۇپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى.

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئۆي، بۇنى ئۆي دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ، مومايلارنىڭ «ئالۋاستى كەپسى» دې-

ئىش بارمۇ؟ يوق، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەس قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قالىدۇ.

باھارخان نان ياققان جايىدىن بىر ئىككى ئىسسىق نان، توقاش گايى چاغدا كىر يۇغان جايىدىن كوزىدا، يا ھەجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆيى تەرەپكە قايرىلىدىمۇ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ. باھارخان نېمىكى تاپسا، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى. چوڭ ئادەم نەپسىنى يېغىۋېلىش مۇمكىن، لېكىن چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك بالىلارنىڭ كۆزىگە تەكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس. كۆكۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان بۇنىڭ تەسىرىنى قورسىقى توق كىشىلەرگە چۈشەندۈرۈپ بېرىشمۇ تەس. بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھۆكۈم سۈرەتتى. بالىلار تاماقنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىپ چايناي يۇتىدۇ. قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن تاماقنىڭ تاتلىقى قالغان بارماقلىرىنى يالاپ، شۇمۇپ ئانىسىغا «يەنىچۇ» دېگەندەك بوينىنى سىكايان قىلىپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

مەن بالىلارنى مۇنداق قىيابەتتە كۆرگەندە ئىچىمنى نېمە دۇر بىر نەرسە تاتلاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ، چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم.

4

كەچ كۈزنىڭ بىر كەچىسى تونۇر بېشىدا ئولتۇراتتۇق.

— بىز ھايۋان ئەۋلادى ئەمەسمۇ! توۋا قىلدىم، — دېدى باقى ياقىسىنى تۈتۈپ، — ھېچكىم بىزنى ئېلىۋەتكەن تىرىنىڭغا ئالمايدۇ. خۇددى بىر سۈپۈرەندى — ئەخلەت. بىزمۇ جاھان تۈپ كۆرگەنغۇ، ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل، خىلىغا خىل قوبۇغان، مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق.

ئۇ بىر نەرسە تىكىشاۋاتقان ئادەمدەك بوينىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى. مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ، ئاسمانغا

بىچارە ئادەمگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلەي دېگەن خىيالىم — سۇ
چۇشكەن قاردەك ئېرىپ كەتكەنسىدى. پەنجىرە تۇۋىدىن ئا
تا - ئاستا بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم.

ئۆيگە بېرىپ ياتقاندا تىنچ ئۇخلىيالمىدىم. ئۇنىڭ بالىلىر
شۇنچە مۇلايىم. ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدەك كوچىنى
ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا قىقاس - چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ
تال چۆنقىتىن ئات ئېتىپ، كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈشنىمۇ بىلمەيدۇ
بوسۇغىدا، ئۆيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا دەرمانسىز شۇمشىيى
ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. ئويناش ئۈچۈن قورساق توق
كۆڭۈل خاتىرجەم، تەن ساق بولۇشى كېرەكتە. ھەممىسى ئاغرىق
يەنە ئۇنىڭ ئۇستىگە يۈرەكلەرگە نەشتەردەك سانجىلىدىغان سۆزلە
سىلكىش، ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تەكرىدىن ئۆلۈم تىلەش
ئاتا - ئانىلىرىمۇ ئاغرىق، ئۇقەت قىلىدىغان كىشى يوق. پەقەت
ئۇلار قارغىش رەنجىش، كۆڭۈل ئاغرىقىنى كەسىپ قىلىۋالغان
دەكلا كۆرۈنىدۇ. بۇ نە قاتارلىق ئوسال كۈن كەچۈرۈش - ھەي
باقى ھەر كۈنى مىجىت ئالدىدا يانپاشلاپ ياتىدۇ. باھارخان
مەھەللە بېشىدىن ياكى ئايىغىدىن كۈلۈمسىرەپ، بولمىسا سولتىيىپ كې
لىدۇ. ئۇنىڭ پاخپايغان چاچلىرى، چاپاق بېسىپ قىزارغان كۆز
لىرى، جۇلجۇل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ يىرتىقلىرىدىن كۆ
رۈنۈپ تۇرغان كۈلرەڭ تېنى، كۈلسىمۇ، يىغلىسىمۇ باقسىنىڭ
«ئالۋاستى» دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى. لېكىن
دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن بەھرىمان باشقا ھېچ نەرسە پۈتمىگەنى
دى. مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بو
لىدۇ. بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكىسى كەلمىگەن بىلەن
دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر
ئادەم بولمايدۇ. ئۇرۇش - تىللىشىش، رەنجىشىش بۇ ئائىلىگە
ئەسلى خاس ئەمەس. ئۇلار بىر - بىرىگە نېمە يامانلىق قىلىشقان
گۇنايى ئۈچۈن زەردە قىلىشىدۇ، نېمە تالىشىدۇ. ئۇرۇشقۇدەك

بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتاتتىم، مانا بۇنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن، ھەي، ئىست ياشلىق چاغلار! ..... قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز!

باقى ناھايىتى 45 ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ، ئۆزىنى سەكسەن، توقسان ياشلاردىكى بوۋاي چاغلايتتى. چۈنكى تەڭسىز تۇرمۇشنىڭ ئەزگۈچى قاتتىق قولى، ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان، سولۇكلەر قېنىنى شوراپ، ئۇنى قۇرۇق قاقشال قىلىپ ماغدۇرسىز، ئاپئاق ساقال بوۋاي قىلىپ قويغانىدى.

ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامىقىنى ھۆللەپ، تۆكۈرۈكىنى يۇتۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

— ئۆرۈكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى. ھاۋا تىنجىق. ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆڭلىكسىنىڭ ھەممە ئىزىلىرىنى شېشىۋەتتىم. بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي، پۈتۈمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئۆتۈك. تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ چۈشۈپ، جاڭگاللىق باغلاردا ئۆرۈك تالىلاپ يەپ يۈرگەنىدىم. قويۇق ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىدىن ئۇچ - تۆت بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى. مەن ئۇنى تونۇدۇم. ئۇ ئۇششاق ئۆرۈلگەن قويۇق قارا چاچلىق، پىستە كۆزلۈك، لەۋلىرى جىنەستىدەك قىزارغان سۈمباتلىق باھار ئىدى. بىز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر - بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتۇق. باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋزىقىدىكى زىننىقى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كۆرسىتەتتى.

ئەنە، ئۇلار توپتوغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. ئالدىمدىكى ئېگىز ئۆسكەن باراقسان شاخلىق ئۆرۈك ئۇستىگە چىقىۋالدىم.

باھار شۇ ئۆرۈك تۈۋىگە كېلىپ:

— تېرىكلار ئوكسىلىرىم، مۇشۇ ياخشى ئۆرۈك، — دېدى - دە، قولىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ، ئۆرۈك تېرىشكە باشلىدى.

قارىدىم. يېقىن بىر جايدىكى قارا ياغاچ شاخلىرى ئارىسىدى
تولۇن ئاي ماراپ تۇراتتى. يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇ
ماقلارنىڭ تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىسىنى ئويناپتتى. كېچ
بەك چىرايلىق ئىدى. يىراق يەرلەردە ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايت
قان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. مەن يەنە پۈ
تۇمنى تونۇرغا سالغىلىتىپ:

— جىمىپ، كەتتىگىزغۇ باقىكا، جاھاننىڭ كارى تۈگىمەيدۇ
قېنى ناخشا ئېيتقا! — دېدىم. ئۇ خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇ
زۇن بىر ئۇھ تارتىپ، چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتتى.

— راست بىز ناخشا ئېيتقان. كۇچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغد
قانداق يىگىت ئىدۇق بىلەمسەن! بىزنىڭ پىشانىمىزگىمۇ يە
پۈتكەن — ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ. بىر ئات، بىر
ھارۋا، سېغىپ ئىچىدىغان بىر كالىمىز، ئۆز ئالدىمىزغا قوشقا
قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيمىز بار ئىدى. توغاي چوڭ چىللىغاندا
قويۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان، كەتمەن
چاپقان، ئوما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق، بىز ئېچىق ئېتىش
ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى - ئۈچ ئادەم ئاران
كۆتۈرەلەيدىغانىدى. ناخشىنى مانا شۇ چاغدىلا ئېيتىپ ئارىلى
شىپ كەتكەن دېگىنە بىز، ھەي ..... ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك
يوق!

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ياش يىگىتلىك چاغلىرىدىكى
شېرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە چۈشتى.

— مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن -
دە، راستىنى ئېيتقاندا، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېيـ
تالايدىغان كىشى يوق ئىدى، مەن بولغان توي - تۆكۈن، مەشـ
رەپلەر ئالايىتەن قىزىپ كېتەتتى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەر خىل
بىر گۈلى ئىدىم. ھەممە مېنى باقەم - باقەم دېيىشىپ ئاغزىدىن
چۈشۈرمەيتتى.

قويغانىدىم.

— رەھمەت بالام. خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن. باھار ئۆزى قەيەردە قالدى؟ — دېدى.

مېنىڭ گۇناھىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگىنىنى سېزىپ:

— كېلىۋاتىدۇ، — ھازىرچە مەندىن خۇش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ، — دېدىم ئىچىمدە ئارتۇق سۆز قىلماستىن ئارقامغا ياندىم.

— ھىم، تازا ئىشلىتىۋالدىممۇ — تازا، — غورىنىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىقىقان بۇ گەپ مېنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئىتتىك ئارقىغا قارىسام، باھار كۇلۇمسىرەپ تۇرىدۇ.

— ۋاي تاۋى نازۇك، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭزما؟ — دېدىم.

ئۇ ئۇنچىقماي چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۇلۇمسىرەپ خۇمالاشقان كۆزىدىن رەنجىگەنلىك سېزىلمەيتتى. «تاۋى نازۇك» دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاب قايتۇرماستىن شۇنداق يېقىملىق، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى «مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن» دەۋاتقانىدەك، خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئۇ «گەھ» دېسەم قولۇمغا كېلىپ قونىدىغان قۇرغۇي بولۇپ كۆرۈنەتتى. تەلپۈنۈپ تۇرغان ياشلىق كۆكلۈمدە ئۇ بىرىنچى قېتىم ھېچنېمە بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغايتتى. خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ:

— بۇگۈنكى ئىسسىقتا ئۆزۈك تازا پىشىدۇ، — دېدىم.

— بىراق كۇننىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىلا غورا ئىكەنسىز، — دېدى باھار كۇلۇپ.

«ھىم، مانا ئوخشاتتى سېنى، ئەمدى نېمە دەيسەن» — دېدىم ئىچىمدە، شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرەلەيدىغاندەك

مەن كەپتەرنى ماراپ ياتقان مۇشۇكتەك، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده نانده‌ك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۇستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تەمچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئېغىشكەنده ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ. ئارىلاپ - ئارىلاپ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۆرۈكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ.

ئالا بولغان ئۆرۈكتىن ئۇچ - تۆت تال ئۈزۈپ ئالدىم - ده، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرنى ئاتقانىدىم، ئالدىغا چۈشتى. ئۇ ئۈياق - بۇياقىقا قاراپ قويۇپ، يەنه ئۆرۈك تېرىشكه تۇتۇندى. ئىككىنچى قېتىم ئاتقانىدىم، بېشىغا قاتتىق تەگدى. ئەتىمالىم، قوشۇمسىنى تۇرگەن بويى ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ:

— ئۇ ... ھوي قايسىكوي، نېمانداق قىلىسەن، — ده‌پ ئارقىسىدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان بالىغا گۆلەيدى. مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەنىدىم.

— ۋىيەي ... سارائ، — دېدى - ده، چالۋاقاپ سېۋەتكىمۇ قارىماي دومىيىغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى. ئۇھ، مانا ئەمدى قالدىم بالاغا. ئۇ شۇنچه نازۇك ئىكەن - ده، نېمىشقا ئويناشتىم هه ... ئەمدى بۇ گۇناھنى قانداق يۇيۇش كېرەك.

باللار بىلەن سېۋەتنى ئۆرۈككه لىققىده توشقۇزۇپ، باھارنىڭ ئۆيىگه ئېلىپ كېتىپ بارىمەن. ئۇ ئانىسىغا يېغلاپ بارغان بولسا «ھوي جۇۋاينىمەك كەتكۇر، قىزىمغا نېمىشقا تېگىشتىڭ...» ده‌پ جاۋابلىداپ كەتسه، نېمه دەيمەن، سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويۇپ، ئۇنى قىچقىرىش كېرەك.

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى. پۇتۇتلەي باشقىچه. ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ باغنىمدا باھارنىڭ ئانىسى ھويلىدىن پاپپاسلاپ چىقىۋاتاتتى. گەپ قىلماستىن سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا

مەن كۆسەي بىلەن تونۇردىكى نۆرسىزلانغان ئوتنى چۇقچىلىدىم. ئېچىلغان قوقاسنىڭ يورۇقىدا باقنىڭ يۇزىگە سەپسالدىم. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاكلاۋاتقان گۇل، بوستان، بۇلبۇل، باھار دېگەن چرايلىق سۆزلەر خيالىمدىن ئۇچتى. چۇنكى، ئۇنىڭ چرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۇشۇاتقان كەچ كۇزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. بۇ كۆڭۈلسىز جىمجىتلىققا توزمىدىم. ئۇنىڭ ھازىرقى چرايىنى ئەمەس، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۇرگەن چاغلىرىنى كۆزگۈم كەلدى

— باقكا، شۇ چاغدىكى ناخشىلاردىن بىرەنى ئېيتىپ باقمامسز، — دېدىم.

— ناخشا، ناخشا... ھە، بايا دېدىمغۇ، ناخشا ئېيتقۇچىلىكىمز قالدىمۇ، سەن تېخى ئۇقمايسەن .....

ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ كونا سەرگۈزەشتىگە چۇشۇپ كەتتى.

— بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغىنى ئۇچۇن، ئاتا - ئانىسى تېرىكچىلىك ئىزدەپ سۇلتان ۋەيسىگە كۆچۇپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ باھارىمۇ سۇلتان ۋەيسىدە بەلۇپ قالدى.

باھار كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قاپىقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالىمەن. دادام: «ھە، بۇ سارائىنىڭ بۇرنى كۆپتى» — دەپ قوياتتى.

مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق سىرلىق، قانچىلىك چىرايلىق دېگىنە؛ بىر - بىرىگە تۇتۇشۇپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئېتىز - ئېرىقلار، تاختا بولغان بۇغدايلار، ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەس بولۇپ «ۋىتۋالداق — ۋىخ ... ۋىخ» قىلىپ سايرىغان بۆدۈنىلەرنىڭ ئاۋازى ئاللىقايان لارغا ئېلىپ قاچىدۇ. غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن

ئەمەس ئىدىم. ئۆز تەكتۇشلىرىم ئارىسىدا ئىشتىلا ئەمەس چاقچاق گەپ - سۆزدىمۇ چېچەن ئىدىم. ئەمما، شۇ تاپتا مېنىڭ ئۇ چېچەن تىللىرىمنى قانداقتۇر بىر سېھىرلىك كۈچ سېھىرلەپ قويغاندەك جۇرئەتسىز ھالدا ئىدى. ياخشى ئۇنى ئانىسى قىچقىرىپ، سۆزىمىز شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن كۆكلۈمدە «باھار» دېگەن چىرايلىق بىر ئىسىم يادلىنىدىغان بولدى. بىراق باشقىلارغا ئوخشاش «ئىشىڭ ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم، مېنىڭ دەردىم بار» دەپ لاقىلداپ يۈرگىنىم يوق. زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى گۈل قىلىۋەتتىم. يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغدايلار، قوغۇن - قاپاقلار، باراك ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل، زاراڭزىلار ھەر كىشىنىڭ زۇقىنى كەلتۈرەتتى. مانا شۇ چاغدا قىز - قىنىغا پاتماي ناخشا ئېيتاتتىم. كىمكەن ئۇ مېنى ماختىمايدىغان، ھەممىسى ئۆپچۆرەمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى. ئەنە، ئېتىزدىن بوستان، مەن بولسام بۈلبۈل بولۇپ سايرىغان. شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان. گۈللۈك باراڭدا سۆيۈشكەنىدۇق! .....

ئۇ ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن - تاۋۇزغا كېلەتتى — مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ، ئۆزۈڭ تاللاپ ئۈزۈۋال، — دەيتىتىم.

باھارمۇ كۆپ چاغلاردا ئېتىزغا قۇرۇق كەلمەيدۇ. ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ يۈرۈپ، يېپەكتىن گۈل چېكىپ تىكىلگەن قولياغلىق ۋە تاماكا خالتىسىنى ماڭا يالداما قىلىدۇ. پىياز شاكىلى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرغان تۇخۇملارنى ئەكىلىپ بېرىدۇ. كۈنلەر شۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆتۈپ تۇراتتى. بۇنىڭدىنمۇ تاتلىق ئارزۇلار تېخى ئالدىمىزدا ئىدى .....

باقى كۆكرىكىنى كۆتۈرۈپ قانغۇچە دەم ئالدى - دە، يەنە جىم بولۇپ قالدى.

بازاردىن كېيىنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇغقىنىمىزنى نامازغا ئېيتىپ قايتىقاندىم. دەل دەرۋازىسىدىن ئۆتەلمەي تۇرۇپ قالدىم. ھەي ... شەيتانلارنىڭ ئىشى دېگىنە! ھەممە پېشكەللىكنىڭ ئاۋىلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى. شۇ ۋاقىتتا ئالدىراپ، ئىچىمنىڭ تىت-تىت بولۇۋاتقانلىقىنى قايسى تىل بىلەن ئاڭلىتاي، ئاش ۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىققى چۈشكىچە ساقلاپ تۇردۇم. دەرۋازىنىڭ ئىچ - تەشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان ئات ھارۋا، ئۆكۈز ھارۋا، ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە كىشىلەرنىڭ سانى يوق. دەل دەرۋازا ئىچى خۇددى چوڭ بىر پاتقاق دەريا-سى. ئۇنىڭدا ئاتلار ئۈزىدۇ. چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقنى ئەسلىتىدۇ. پىيادە ئادەملەر بولسا، بۇنداق «قېيىقلارغا» ئىككى گۈۋازا، تولا ئالدىراپ كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. يول تالىشىپ ئاتلىقلارنىڭ، ئادەملەرنىڭ باش-كۆزىگە قامچىلار تېگىدۇ. تېيىلىپ يىقىلغان ئادەملەرنىڭ تەلەتىگە قاراپ كۈلگۈڭ كېلىدۇ. بىر تۇرۇپ ئۇنىڭ رەسۋا بولغان ئىچىنىشلىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىڭ ئاغرىيدۇ ياكى يىغلىغىڭ كېلىدۇ. ئاتلار مۇدۇرۇپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئېگىزرەك كۆتۈرسە پۇتۇن ئەتراپقا پاتقاق مۆلدۈردەك ياغىدۇ. مۇنداق ۋاقىتتا ئادەملەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە كىرىۋالىدۇ. زارلىنىدۇ، لەنەت ئوقۇيدۇ. تىزىنچە پاتقاق كېچىپ يۈرۈپ مۈشتلىشىۋالىدۇ. ئادەملەرنىڭ رەڭگى - رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلگۈڭ كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى ئىچىنىشلىق ئەھۋاللار، يۈرەكنى تىلىپ تاشلىغۇدەك ئاچچىق تىللار، كۈلكىلەرنى باسىدۇ. بولۇپمۇ شۇ كۈنى ئادەملەرنىڭ ئۆتىشەلمەي كۆپرەك تۇرۇپ قېلىشىغا بىر دېھقان سەۋەبچى بولدى. بىراق، شۇ سەۋەب بولدى دەپ تىللاي دېسەك، ئۇنىڭ ھالى ھەممىنىڭكىدىن يامان بولغانىدى. ھېلىقى دېھقاننىڭ جىنازىغا ئوخشاپ قالغان ئېتى پاتقاقتىن ھار-

كېلىۋاتقان قوشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق كۆڭۈللۈ
ئەنە. كۆز يەتكۈسىز يەرلەردە ئاۋال تېغى چوقچىيىپ تۇرىد
ئەنە شۇ ئاۋال تاغ باغرىدا مېنىڭ گۈزەل باھارىم ئويغۇ
كەتكەندۇ. مەن شۇ تەرەپكە قاراڭ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخ
ئېيتىپ چىقىمەن، ئوھو! ... بۇ قانداق ناخشىلار ... يۈرەك
يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ ھۇنداق لەززەتلى
خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم، — دەپ كۆكسىنى تۇتۇپ بىر ئ
تارتقانىدى. مەن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭدىن:
— شۇنىڭدىن كېيىن يارىڭىز بىلەن ئۇچراشمىدىڭىزمۇ؟ -
دەپ سورىدىم.

— قىسقىسى، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەنىدۇق. باھار بىلە
ئۆي تۇتتۇق. كېچە - كۈندۈز بىللە ئىشلەپ، راھەتنىمۇ، جاپان
مۇ بىللە كۆرەتتۇق. قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ، بىلە
نىڭ كۈچىگە تايىنىپ، ۋاقتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزمەكتە ئىدۇق.

ئەتىياز ئايلىرى، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنى
سېغىنىپ، دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچ
مەھەللىدە جان ئۈزۈپ قالدى. دادام ئاز - تولا كىتاب ئوقۇشنى
بىلىدىغىنى ئۈچۈن يۇرت ئىچىدە ئابرويى بار ئىدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى. ھە، راس
تىلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇپ
قالغان بولساممۇ خەلق مېنى نېمىشقا «سەن» دېمەي «سىز
دەيدۇ، چۈنكى مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە - مۇنچە
قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم. قارىغىنا شۇنىڭمۇ ھۈرمىتى
بولىدىكەن.

يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئون خوچە بۇغداي
نى ھارۋىغا بېسىپ، توخۇ ئىككى قىچارغان چاغدىلا شەھەرگ
كىرىپ كەتتىم.

تېخى، تۆت كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغداينى تۆگمەنگە ئۆتـ كۈزدۈق. ئات ـ هارۋا بىلەن ئۆزۈك نەچچە كۈن بىكارغا ئىشـ لىسەك رەھمەت ـ تەزىم قېنى؟ مانا قارا، رەھمەت ـ تەزىم ئور- نىغا «ئوغرى، بۇغداي كەم» ـــ دەپ يۈزلىرىمگە تۈكۈرۈپ، يەتتە كىشىنى كۆرەدە ئۇچ كۈن سولاپ قويدى ... مانا پالەچ- لەرنىڭ كاشىلىسى. مەن سولاقتىن چىقسام «ئېتىك ئۆلۈپ قال- دى» دېدى ـ دە، ئالدىمغا ئاتنىڭ تۆت تۈيۇقنى تاشلاپ قوي- دى. ئۇ مېھنىڭ ئېتىمنىڭ تۈيۇقىمۇ ئەمەس. مانا ئۆزلـ رى ئوغرى. ئەزبىرامي خۇدا مەنسەپدارلارنىڭ ئۆزلىرى ئوغرى. بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە داتلاشمۇ تەس. كىمگە ئەرز قىلساڭ بولىدۇ؟ «دادام ئۆلۈپ قالدى، جېنىم ئاكا ...» دېگىنىڭگە قارـ ماي قامچىلاپ سېنى غۇلجىدىن كۆرەگە ھەيدەپ كەلگەن ئادەمـ لەرگىمۇ ياكى «ئوغرى» دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى جىڭشۇسىغىمۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار؟ ... ئاتتىنمۇ، ئاتىدىنمۇ ئايرىلدىم. بۇغا- جەۋەنىنى ئۆشنەمگە سېلىپ غۇلجىغا قايتتىم. خەيىر، ئۇمۇ كەتتى.

ئۇ، ئادەتتىكى سۆزىنى ئۆزگەرتىپ، تۈيۇقسىزلا قاياپ:

ـــ شۇمۇ ئادىمىگەرچىلىكمۇ، بۇ نە قاتارلىق ئۇياتسىزلىق ئىش ـ هە، خۇددى غالجىر ئىت ئۇلارچۇ قارا! ـــ دەپ خىرقـ راپ توختاپ قالدى.

مەن ئۆچۈپ تۈگەي دەپ قالغان سامان ئوتنىڭ ئەڭ ئا- خىرقى قاتلاملىرىنى چۇقچىلىغانىدىم، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمـ رىلىپ كۆزىدە غەزەپ ئوتى چاقنىغانىدەك كۆرۈندى.

ئاي بىز بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان، جاھان بارغانسېرى قارانغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا. يېقىن بىر جايدىكى ئېتىنىڭ ھۆۋلـ غان زۇۋاللىق ئاۋازى كۆكۈلگە قورقۇنچ سېلىپ ئۆتەتتى.

باقى سۆزىنى داۋام قىلدى.

ۋىنى تارتىپ چىقالماي تازا چوڭقۇر يەردە يىقىلدى. ئۇنى سەۋەب چى بولـدى دېگەن كىشىلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى كېرەك، ئەلۋەتتە پاتقاق دەريا‌سىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ، ئاخىرى ئېتى ئۆلۈپ قۇتۇلـدىغۇ. بىچارە دېھقانىنىڭ بوغا ــ جەۋەننى مۇرىسىگە سېلىپ سۆزمە خالتىسىدەك بولۇپ چىقىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ يۇزىدىكى پاتقاقنى، ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تارام ـ تارام يېشىنى كۆرگەن ئادەملەر يەنـە ئۇنى سەۋەب بولـدۇڭ دەپ قانـداق تـىللـىماقچىدى. ئەسلىدە سەۋەب بولغان كىم، نېمە؟! شۇ قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولـىنى توراپ قويغان دەرۋازا ئىگىسى «ئۇلۇغلار» ـ دە.

مـىڭ بـالالىقتا مـاڭا ئـەمدى ئـۆتۈش نـۆۋىتى كەلگەنـدى. قايسى كۆزۈم بىلـەن كۆرەي، تەلـەتى سۆرۈن بىر يايى كېلىپ، ئېتىمنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچا ئۇردى ـ دە:

ــ ھارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر، ــ دېدى.

ــ ئاكا، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش ... ــ تېخى سۆزۈم ئاياغلاشقـىچە باش ـ كۆزۈمـگە قامچا ياغدى. يەنە بىر يايى كېـلىپ ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىنى تۇتتى ـ دە، ھارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېيىشەتتى، قېنى ئېرىتكىنى! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سۆزنى قىلدىمغۇ. يالۋۇرـدۇم، ئىنتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلىنىپ يىغـلىدىم. دادامنىڭ ئۆلۈكىنى ۋە پۈتۈن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھـىنى شېپە كەلتۈردۇم. مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى. ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنمۇ قاتتىق، پۈتۈن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى. ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ، دەرـدىڭنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە ...؟

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز ھارۋىكەش ساڭدىن بۇغداي قاچىلاپ سار بۇلاققا ماڭدى ... (بۇ ۋاقـتتا سار بۇلاقتـىكى تۇگمـەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۇن تارتىلاتتى). يالۇرۇش تۇگـىمىگەنـىكەن

هارغىنلىق ۋە قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ئەسنەپ - ئەسنەپ كۆزۈم ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن، يەنە ھېلىقى قاپقىق **يامان** سىم ئورغان قامچىسى بار يايى:

— تۇرە ئوغرى، — دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتۋەتتى.

— ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا؟

— ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن ھارىمى .....

— يەنە نېمە دەيسىز بېگىم؟!

— ھە، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن. ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ، — دېدى - دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىغان سەيسكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېسىپ تۇغراتتى. ئۇندىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى. مانا كۆردۈڭمۇ بۇ نېمە دېگەن خورلۇق.

ئۆز ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمۇ ھۇق بىز. مۇنداق ئوسالللىقنى مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قىلدىمۇ؟ ياق. ئىش شۇنداق بولسىمۇ يەنە ھەممىسى مەندىن كۆكۈل ئاغرىتىدۇ. يۇرت ئىچىدە مەن ئەڭ باغرى تاش يامان ئادەم! ھەتتا ئادەمۇ ئەمەس، خۇددى كالا ياكى ئىت. توغرا، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشىگە ھەققى بار. بىراق كاساپەتتەكە ئۆزۈم يولۇقاي دەپ ئاتايىتەن بارمىدىم - دە، ئورۇق - تۇغقانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ.

— داداڭ ئۆزى تاپقان بىر جۇپ ئۆكۈزنى سېتىپ، بىر كۇنلۇك مەرىكسىنى ئۈزاتتۇق. سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىگنى باغلاپ يۈرسەنغۇ. قېنى يەتتە نەزىرىنى قانداق قىلسەن، ياكى داداڭنىڭ يەتتىسىنمۇ بەرمەمسەن، — دېگەندەك سۆزلىرى جان - جېنىمدىن ئۆتۈپ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلىپ تۇراتتى. ئورۇق - تۇغقانلارنىڭ تەنىسىنى بېسىش ئوچۇن دادامنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۇم.

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئۆز ئالدىمغا يەر ھەيدەلمىدىم. قوش،

— بىزنىڭ ئۆيدە ئۆلۈم مەرىكىسى بولدى. ئۆلگەن كىشى بولسا، مېنىڭ دادام، ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ؟ مەن ھازىدار، بېلىمگە ئاق باغلاپ، كۆك تايياق تايىنىپ، جىنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ. مېنى دادام قانچە ئېغىرچىلىقلار بىلەن باقتى. مەندىن نېمىلەرنى كۈتكەنىدى. قېنى ئۇ، قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم، ئىسىت، ئىسىت بەختسىزلىك ..... يۈرت ئالدىغا نېمە دەپ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن ... شۇنداق تۇغىمەس - پۇتمەس خىياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەنىدىم.

— ھەي جىمبو كۆتۈرگەن، توختا! — دېدى بېدە سىم ئورىغان قامچىسى بار بىر ئادەم.

— ياق ساتمايمەن، — دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەنىدىم. ھېلىقى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن چوشقا! ماڭ بۇياققا، سەي سە قىلىسەن! — دېدى - دە، ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى.

— يەنە نېمە سەيسە بۇ مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ!

— ساختىپەزلىك قىلما، ياخشىلىقچە ماڭ ئىت!

— ئەزبىرايى خۇدا، مەن سەيسىدىن كەلدىم.

— ياخشىلىقچە ماڭامسەن — يوقمۇ؟! ھېلى بىكار كۆرسەن چوشقىنىڭ بالىسى.

— ئۆزۈڭ چوشقا، ئۆزۈڭ غالجىر ئىت، ماڭمايمەن نېمە قىلىسەن؟!

ئۇ قامچىسى بىلەن بىر نەچچىنى ئۇرغانىدى. قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم. بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىگىمنى كۆرۈپ، نەدىندۇر، ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇچىسى بىر بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كىردى. ئاۋۋال ھارغىچە ئۇرۇپ تېپىپ دۇمبالىدى. كېيىن بىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى.

سەتلىشىپ كېتىپتۇ. ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخىي بولغان كۈنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئۆي ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئۆتمەيدۇ. بىر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخانىنىڭ شۇاق سۈپۈرگىسىدىن قوتۇلۇپ قالغان ئەخلەت - چىرىندىلەر ۋە كېسەل ئىڭ غەلدى - غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق ئۆيلەردە كىمنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ. توغرىسىدىن ئېيتقاندا، ھايۋانلارمۇ شۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالماس ئىدى. لېكىن باقىنىڭ ئائىلىسىدىكى مىليونلىغان ئائىلە كىشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان «ئالۋاستى كەپىلىرى» دە كۈن كەچۈرۈپ يۈرۈپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىشاتتى.

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. يېڭى تىرىلىپ باقىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن چۈشىلەرنىڭ گۈزىلدىشى ۋە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئوخلاۋاتقان ئاۋاق پۇشقاق مۇشۇكىنىڭ يۇمشاق خىرىلىدىشى بۇ جىملىققا ئېچىنارلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى. مۇڭلۇق بۇ جىملىق ئىچىدە باقىنىڭ تۆت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۈكلۈك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۇمشىيىپ يېتىشىدۇ.

مەن باقىنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى توختىدىن:

— داداڭ كىشى تونۇمدۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— ئۇچ كۈن بولدى گەپ قىلمىغان، كۆزىنى ئاچمىغان...، — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن.

— يۈزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ؟ — دېدى.

— بايا دادام ئۆ...ئۆ قىلىپ ھىجايدى، ئاغزىغا چۈشۈن ئولىشىپ كەتتى، يېپىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ. ئۇنىڭ ئۆڭگەن يۈزىدە خىرە يانغان خۇشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى ياخشى بولغانلىقىنى ئىپادە قىلماقچىدى. لېكىن ئەكسىنچە ھالدا ماڭا ئۇنىڭ يۈزى بىر نەرسىدىن يىرگىنىۋاتقان ئادەمنىڭ

ئات - هارۋا، هەتتا ئۇرۇقلۇققا بىر خو بۇغداي ئۇچۇن باشقىلارغا سارغىيىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە - كۈندۈز جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تېزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇچ - تۆت يىلغا بارغاي يېرىمسىزلىك مۇقىم پارىقى دەن ۋە باشقا ئالۋاڭلارنى بېرەلمەستىن يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىنمۇ ئادا تاپتۇق ... شۇنداق بېرى تالادا قېلىپ، ھەركىمنىڭ ئىشكىدە تەمتىرەپ يۈرىمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۈنى ھېلىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئۆزۈكمۇ ئاڭلىمدىك. ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچ كۆز خوجايىنلار، ئالۋاڭ - ياساقلار، خورلۇق - ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆرۈك كۆرۈپ تۇرسەن، بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىكچىلىك بولسا، مۇشۇ ... قېنى ياشلىق! قېنى كۆكۈلدە يالقۇنجاپ تۇرىدىغان زوقلار! ئەمدى كۆكۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق. ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

باقى كۆكلىدىكى ھەسرىتىنى قاپلىشىپ چىققان تۇتۇندەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى - دە، توختاپ قالدى.

يەرنى قۇچاقلىۋالغان كىچىنىك ئېغىر قاپقارا بېسىمنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ ياتقان قويۇق قاراڭغۇلۇقنى نېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تونۇرغا ئېگىشكەنىدۇق. كاۋىنىك كۆيۈپ پىشقان پۇرىقى دەماغقا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن كەتمەندە ئاۋايلاپ ئالىدۇقتە، باقىنىك ئۆيگە كىرىپ كەتتۇق.

6

باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىك سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بىر كۈنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېنىغا چىقتىم. سىلەرگە تونۇش بولغان ھېلىقى «ئالۋاستى كەپسى» بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە

چۈنمۇ يۈرەكنى ئېزىدىغان تىترەتكۈچى مۇنداق ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشلەر ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى.

مانا تۈپراقلىققا يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەردە بەختسىز ھاياتىتىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى، ئۆز قوينىغا ئالغان كونا تۈپراقلار دۈمبچەك - دۈمبچەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ھەممە قەۋرە بىر خىل كۆرۈنۈشتە ئەمەس ئىدى. ھىمايىچىلىرىدىن ئايرىلغانلىرى ئويۇلغان ياكى ئىزنىسى تۈگەپ كىچىككىنە دۈمبچەك بولۇپ قالغان. بەزىلىرىنىڭ بولسا، ئۈستىگە تاش، ياغاچ، قوچقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلغان، ئاندا - ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز قىلىپ قاتۇرۇلغان مۆتىۋەر قەۋرىلەرمۇ كۆزگە چېلىقتى. يەنە يېڭىدىن توپا دۆۋىلەنگەن قەۋرىلەر ئۈستىگە يوپۇرماقلىق شاخلار قادالغان ياكى ئۈستىگە گۈللەر تېرىلىپ سۇ قۇيۇپ قويۇلغانىدى. مانا شۇلارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دۆۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددىي قەۋرىسى ئورۇن ئالدى. كۈندىن - كۈنگە كۆپىيۋاتقان قەۋرىلەرنىڭ يەنە بىر سانى ئاشتى.

باقىنىڭ قەۋرىسىگە مۈڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمىدى. ئۇنىڭ قەۋرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كۆكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ مۈكلۈق قەۋرە بولۇپ قالدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

چىرايىدەك بولۇپ كۆرۈندى.

باقىنىڭ يۈزىنى ئاستا ئېچىپ باقتىم. مەن ئۇنى چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ئېگىكى تۆۋەن چۈشكەن ھالدا كۆردۈم. تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى. قورقۇنچ باستى. باللىرىغا تۈيدۈرماستىن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىر نەچچە كەمبەغەل، كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ، سۆگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقۇدى. ئۇنى غېرىب يوپۇقى بىلەن ياپتى - دە، ئاش ۋاقتى بىلەن باقىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۈپراقلىققا ئېلىپ مېڭىشتى. ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھازىدارى يوق ئىدى. جىنازا مەھەللىدىن ھەشىمەتسىز، يېنىك ھەرىكەتلەر بىلەن ئۇزىتىلدى. ناھايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلاماسراپ بۇرنىنى تارتىپ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي مۇدۇرۇپ - مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولمىسا ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ باردۇ. بۇ كىچىككىنە قىزنىڭ يۈمشاق چاچلىرى ئايلاپ تاغاق كۆرمەي پاخماق بولۇپ قالغان، پۇتى يالىڭاياغ، ناھايىتى ئۇچىسىدا ھەر رەڭلىك لاتىلار بىلەن يامالغان كىر، يىرتىق كۆڭلىكى بار ئىدى. ئۇ كىچىككىنە قارا كۆزلىرىنى كۇچ بىلەن ئېچىپ، بىر ئارقىسىغا، بىر ئالدىغا مۆلدۈرلەپ قارايدۇ. بىر يۇگۈرەيدۇ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ. ئۇنىڭ مونچاقتەك پارقىرىغان كۆزلىدىن: «ئاپام قېنى، ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر، بىز قانداق قىلىمىز ... دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى. خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ ھاياتى ئېغىر كۆلەڭگە بولۇپ، جىنازا ئۈستىدىن ئۆتەتتى. مەن ھەسرەت دەريياسىغا چۆمگەن ھالدا بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ باراتتىم. مېنىڭمۇ بەش ياشلىق چاغدىكى تەجرىبىسىز يۈرىكىمدە ئاناممدىن ئايرىلغان مۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈ-

خېلى يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتىدۇ. «چىڑ - چىڑ - چىڑ» قىلىپ تىنماي كېلىۋاتقان بۇ ئاۋازلار مەتنىيازنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرىدۇ. ئاپتاپتىن قېچىپ يوغان قېرى ئۇزۇمنىڭ سايىسىگە كېلىۋالغان بولسىمۇ ھېچ چىداپ بولمايدىغان ئىسسىقتىن خەۋەر بېرىپ تۇرىدىغان بۇ ئاۋازمۇ ئۇنى قىينايتتى.

— ھە — ھىم، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا، — دەپ غودۇكشىدى مەتنىياز، ئۇزۇمنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توك قاغىغا قاراپ. ئونلاپ يىللاپ ئۆزىمۇ سۈرگەن‌بۇ قېرى‌قاغا شورلىشىپ‌كېپەك ئۆرلەپ‌كەتكەن‌تۇمشۇقىنى كېرىپ، ھەلقىمىنى لىپىلدىتىپ تۇراتتى. مەتنىياز بولسا، تەر پۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كۆكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان. يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوڭدا ياتاتتى. ئۇنىڭ يۈمشاق تېنىگە چاۋا - چاتقاللار پېتىپ بېزەك چۈشىلەر بولسا، ئۇ يېرىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى. مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان - جانۋارلارمۇ، مېھنەتمۇ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ. بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ. ئەنە شۇ ھاسراۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى.

يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت 23 تۆپ ئۇنۇپ چىقىپتۇ. ئەسلىدە ئۇ يەرگە يېرىم چىلەكچە قوناق چاچقانىدى. مىڭلاپ - مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۇزۇمنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى - دە، قاغىنىڭ پەيسىز لىپىلداپ تۇرغان ھەلقىمىگە قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن! ھارام تاماق! — دېدى - دە، ئەلەم بىلەن، — ئۇنى كۆزۈمۇ كۆرمىسۇن، دېگەندەك قىلىپ، دۇم ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات - پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر، بۇنى ئازدەپ چۈشىلەرنىڭ گىژىلداپ

چېنىقىش

1

مەتنىيازنىڭ قىچسى مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ قىچىلىرىدىن خېلى بۇرۇن تېرىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتاپ كىشىنىڭ تېنىنى تونۇرەك قىزىتىدىغان مەزگىلدە پىششىپ قالدى. پىششىپ قالدىلا ئەمەس، توغرىسى، ئۇرىدىغان ۋاقتىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئادەتتە دېھقانلار قىچىسىنىڭ مۇسىنى قاتا - قات ئاستىنلا ئۇرۇۋېلىشاتتى.

نېمىشقا دېسىڭىز، پىششىپ شالدىرلاپ كەتكەن قىچىغا ئوغاق سالغاندا، ئۇنىڭ ئالتۇندەك يالتىراق دانلىرى ھەر تەرەپكە چېچىلىپ زايە بولۇپ كېتىدۇ. مەتنىيازنىڭ قىچسى مانا شۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. خەير، قانداقلا بولمىسۇن، بۈگۈن قىچىغا ئوغاق تېگىپتۇ. قىرىقچە ئۇرۇنغا بىر تۈتام - بىر تۈتام قىلىپ تىزىپ قويغان ئۇنچىنى ئەگەر چىڭ قىلىپ باغلىسا، ئىككى - ئۈچ باغ قورايچىلىك بولىدۇ. نېمە بولسا بولسۇن، ئىش داۋام قىلىشى كېرەك ئىدى. ئەمما بۇ ھەسرەتلىك يېتىم ئېتىزنى خۇشال قىلىپ ئىشقا كىرىشكەن ئومىچى تۆت سائەتتىن بېرى يوق، ئۇ نەگە كەتكەندۇ؟

يېڭىدىن ئېڭىزغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۇستىدىكى گىرىمسەن يېراقلاردىن كۆرۈنگەن سۇدەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ئېرىقنىڭ ياقىسىغا ئارقانلاپ قويغان ئات ئوت چىشلىمەستىن تىنماي بېشىنى سىلكىمەكتە. ئاشلىقلار ئىچىدىكى چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاران قوزغىلىۋاتقان ئىسسىق شامالار، ھۇرۇنلۇق بىلەن

ئىشلەتكەن ئەنە ئاۋۇ باش تەرىپىدە تۇرغان ئۇزۇمە ياغىچىغا سانجىقلىق بىر دانە ئۆتكۈر ئوغقى ۋە ئىككى دانە تاغرى بار. ئەمما دېھقانچىلىق ئۇچۇن ئىشلىتىدىغان يىرىك جابدۇقلىرى بولمىغان بىلەن يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ ھېچقايسىسىدا يوق بىر مۇنچە جابدۇقلىرى بار ئىدى.

سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭ. ساڭلار كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن 5 — 6 تۇپ ئاچچىق ئۆرۈكى بار، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان، لېكىن تۇۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر. باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ، يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار: ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق، كىگىز يەرگە چاپلىشىپ كېتىپتۇ. ئەتىمالىم بۇرۇن ئاق بولۇشى كېرەك. لېكىن ھازىر ئۇنداق دېسە ھېچ كىشى ئىشەنمەيدۇ. چۈنكى چاڭ - توپا ۋە كۆيۈندىلەرنىڭ دەستىدىن قارامتۇل كۆل رەڭ بولۇپ قالغانىدى. ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۇچۇن كېرەكلىك ئۇرلۇك جابدۇقلار بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ. قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار، ئوششاق ۋېنتا، گايكا، ئەسكى تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان. ئويۇقتا قېلىن، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتابىدىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ. تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە ئىسلىشىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە، ياغاچ تېشىدىغان ئۇشكە، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسە-لەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن.

غدىقلاشلىرى ئۇنىڭ ئۇيقۇسىغا ئارام بەرمەيتتى. مەتنياز ئۇسساپ كەتتى. ئۆپكىسى قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن قېلىن لەۋلىرىنى يالاشقا باشلىدى. ئۇ قىرىق ياشقا كىرىپ بۇگۈنكىدەك تەشنالىق ئازابىنى تارتمىغانىدى. تەشنالىق ھېلىقى بىز كۆرۈپ ئۆتكەن قىچىغا ئوغاق سېلىش بىلەن باشلانغان. مەتنىيارنىڭ تەلىيىگە يېقىن ئەتراپتا ئېقىۋاتقان مۇزدەك سۇمۇ يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆسكىلەڭ ئوتلار قاپلىغان ئېرىق ئويمانلىرىدىكى توختام سۇلارنى ئىچىۋېرىپ ئېغىرلىشىپ كەتتى. تەشنالىقا كىم چىدايدۇ. سۇ ئىچىش كېرەك ئىدى. بىراق مۇشۇ تۇرقىدا ھېلىقى توختام سۇلارمۇ ئىسسىپ كەتتى. چوڭ ئۆستەڭگە باراي دېسە، بۇ پېژغىرما ئاپتاپتا ئالتە - يەتتە يۈز مېتر يول مېڭىش كېرەك. مەتنياز بولسا، ئۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئۇ شەھەردىن يېزىغا چىقىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلاتتى. مېھرىبان مەرھۇم ئانىسىنى يادىغا كەلتۈردى. يالغۇز ئوغۇل بولغىنى ئۈچۈن ئانىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق بولۇپ، ئەكە ئۆستۈرگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەتنيازغا دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن بىرىنچى يىلى زەي ساپىن يەردە يۇمشاق قۇرتتەك مىدىرلاپ ئۆتكۈزگەن يىللىرىغا، يەنى قىرىق يىللىق ئۆمرىگە ھېچ ئوخشمايتتى. «بۇ مۇشەققەتلىك دۇنياغا نېمىشقىمۇ تۇغۇلغاندىمەن؟ كاشكى كىچىك چاغدىلا ئۆلۈپ كەتسەمچۇ، بۇ دەردلەرنى تارتماس ئىدىم» — دەپ ئويلىدى ئۇ.

بۇ يېڭى دېھقان مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە ھەمىشە خىيال قىلىسىمۇ، لېكىن ئۆيلىنىشكە جۈرئەت قىلالمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرقىدەك ئۇسسىغان چاغدا سوغ چاي ئەكىلىپ بېرىپ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان خوتۇنىمۇ يوق. دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئات، كالا ھەم قوش جابدۇقلىرى ھەتتا تۇخۇم بېرىپ تۇرىدىغان بىرەر توخۇسىمۇ يوق. پەقەت دېھقانچىلىققا كېرەك بولىدىغان ئەپچىل بىر دانە كەتمىنى، بۇگۈن بىرىنچى قېتىم قىچا ئورۇشقا

مەتنىياز ھەر نەرسىگە زېھىن قويۇپ يۈرگەنلىكتىن كۆزى كۆركەنلا ئىشنى قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراشلىقتىن باشقا ھۈنەرلەرنى دېھقانلارنىڭ ھاجىتى بولۇشىغا قاراپ تەجرىبىدە ئۆزلىرىدىن ئۆگىنىۋالغان. بىراق باشلىغان ئىشنى ئاخىرغىچە داۋام قىلدۇرالمايتتى. ئەگەر ئۇ ئاندا-ساندا بىر ئىشنى پۈتتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ يىگىرمەئوتتۇز قېتىم ئۆزگۈپ، تاشلىۋېتىلگەن زېرىكمەي كېلىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن پۈتكەن ئىش بولاتتى. بىردېھقان مەتنىيازغا ئېرگولو ھارۇنىڭ بىر چاقنى تۈزىتىش ئۈچۈن بېرىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئالتە ئايداۋامىدا قاتراپ يۈردى. بىر نەچچە قېتىم يالۋۇرۇپ، بىر نەچچە قېتىم تىللىدى. مەتنىيازنى تىللىساڭمۇ، ياخشى گەپ قىلساڭمۇ ھېچىيىپلا تۇرىۋېرىدۇ. شۇنداق بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كىشى ئۇرۇشالمايدۇ - دە، ئەلۋەتتە.

ھەر ھالدا بۇ دېھقان مەھكەم تۇرۇۋالغانلىقتىن چاق پۈتۈپ كەتتى. مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئالدىراش ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇزېرىكمەسلىكى كېرەك. ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۋال ئون - ئونبەش مىنۇتقىچە قۇرۇق ئۇۋۇلايدۇ. كېيىن ئوچىمىغا سۇ ئېلىپ ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئىۋۇلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھەرىكەت خېلى ۋاقىتنىچە داۋام قىلىپ چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قۇلاق چۆرىلىرى ۋە قاشلىرىنى بويلاپ يۇندا ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى ھۆل قىلىۋېتىدۇ. ساتىراش بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقىلىرىنى سەزمەي قالاتتى. تاكى تاش ئۈستىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى:

«ئۇستام چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن مەتنىياز

مەتنىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ. ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا، ئۆتۈكلەرنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ. بەلچە، بورەندە، بېگىز، يېڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسىۋالىدۇ. ئەگەر ساتىراشلىق قىلسا، ئۇ-نىڭ ئۈرىدىن تارتىپ تا قۇلاق كولىغۇچقىچە بولغان جابدۇقلىرىنى ئۆزى ياسىۋالىدۇ.

ئۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئايىغ كىيىملىرىنى ياماپ-داس - چېلەكلىرىنى تۈزىلەپ، سۇنغان لىڭگىرچاق ۋە بۇغا - جاۋۇنلىرىنىمۇ تۈزەپ بېرىدۇ. لېكىن ھەق بەرسە تالاشماي ئالىدۇ. ھېچ نەرسە بەرمەي قۇرۇق رەھمەت دەپ قويسىمۇ خۇشال بولۇپ قالىۋېرىدۇ. بىرەر چىنە قايماق چاي، ياكى تاماقتا قىچ-قىرىپ قويسىغۇ تاغدەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ. لېكىن تاما قىلىپ ھېچكىمنىڭ ئىشىكىگە بارمايدۇ. قىسقىسى، ئۇنىڭ پايدا - زىيان بىلەن ئانچە كارى بولمايدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم ئىدى. شۇڭ-داق بولسىمۇ كۆپ كىشىلەر مەتنىيازغا نەرسىلىرىنى ياستىشقا ئانچە قىزىقمايتتى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ؟

مەتنىيازنىڭ ئەسلى كەسپى ساتىراش، ئۇ ھۈنەرنى شە-ھەردە دادىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە دادىسىنىڭ ھەيدەكچىلىكى بىلەن ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان. بوشىشپ كېتەي دېگەندە قۇلـ-قىدىن سوزۇپە، بۇراپ - بۇراپ قويىدىغان دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇ ھۈنىرىنى تاشلاپ، ساتىراشلىق قىلىدىغان دۇكانىنى گازىر - پۇرچاق ساتىدىغان تەنزە قىلىۋالدى. بۇ تەنزە ئاز كۈندە قۇرۇق بولۇپ قالدى. كېيىن ئەتىيازدا مەتنىياز ئۆزى ياسىغان تۇرلۇك لەگلەگلەر بىلەن يەنە ئېچىلدى. لېكىن بۇ نەرسىلەر بىلەن دۇكان ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىگىنى ئۈچۈن ئىگىسى ئۇنى قايتۇرۇۋالدى. شۇندىن كېيىن ئۇ بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن دادىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان يېزىدىكى ھېلىقى بىر ئىغىز ئۆيى بار كىچىك بېغىغا كۆچۈپ چىقىۋالدى.

شۇاقنىڭ ئۆتكۈر پۈرىقى كىلىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى.

قىشچە ھەربىكەتسىز ياتقان قوزا - قوزىلار ئوچەكلىرىدىن چىقىپ يېگىدىن ھەربىكەتكە چۈشمەكتە. ئىسسىقراق جايلارغا قىشلاپ كىلىش ئۈچۈن كەتكەن ئۇچار قاناتلارمۇ قايتىپ كىلىپ، يېزىچە قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە. دېھقانلار بولسا، قوش ھازىرلىقىنى جىددىي قىلماقتا. مانا بۇگۈن يېگىي دېھقىنىمىزمۇ ئېتىز قىرىدا تۇرۇپ، «بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن؟» دەپ باش قاتۇرۇۋاتقاندا يېنىغا كىلىپ قالغان ھەمرانى سەزمىدى.

— خوش ئۇستام! بۇ يەرنى نېمە قىلماقچى بولۇۋاتىدىلا؟ — دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ.

— ئوتتۇرىسىنى باغ، چورىسىنى تاغ قىلايمىكىن دەۋاتىمەن، قانداق دەيسىز ھەمراجان، — دېدى چاقچاق قىلىپ مەتنىياز.

— بېغىڭىزغا پاتماي قالغان ياۋا چۆپلەرنى كۆچۈرۈپ كىلىدىكەنسىز - دە، ئۇنداقتا.

— «بوزچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ» دېگەندەك بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي نېمە بولىدۇ دەيسىز.

مەتنىياز كىشلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ بىپەرۋالىقىنى مىس - مىسلىقىنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئېيتىۋېرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ: «مەن دېرەزە تۈتسام، ئۇنىڭ ئۈچى ئۆتۈكنىڭ چەمبىگە كىرىپ ئۇخلاپ قالىدۇ» دەيتتى. ھەمرا مەتنىيازنىڭ شۇنداق ئوچۇق كۆڭۈللۈكىنى ياخشى كۆرەتتى. لېكىن ئۇنىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىنى دايىم تەنقىد قىلىپ، جىددىيراق ئىش قىلىشقا ئۇندەيتتى.

— قولىڭىزدىكى چاشقان مايالىرى سوۋۇپ قالدى. ئاغزىڭىزغا سېلىۋەتسىڭىزچۇ، — دېدى ھەمرا، مەتنىيازنىڭ خىيلىدىن

یەنە ھۆلدەپ ئۇۋۇلاشقا كىرىشىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۈگىمەس قىسىلىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايتتى.

— پادىشاھى جەمئىيەت لەيلىۋەشكە ھەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلىۋۇزنى قىمارغا تىكتى. لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتتۇۋالدى - دە، ھى، ھى، ھى ...، — ئۇ، ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھوزۇر قىلىپ كۈلەتتى. لېكىن قاراپ تۇرغان كىشىگە ئۇنىڭ كۈلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىش تەس ئىدى. ئۇنىڭ پىستە كۆزلىرى پۇرۇلۇپ، ئۇچلىرى جاۋغىيىغا ئېگىلىپ تۇزىدىغان كىچىككىنە شالاڭ ساغۇچ بۇرۇتى كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى. ئۇ بېشى سەل ئالدىغىراق ئېڭىشكەن، ئۇيقۇغا مايىل مۇلايىم قىياپەتلىك چاقچاقچى ئادەم ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھېچكىم ئارتۇق يامانمۇ كۆرمەيدۇ ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى پىشۇرىدىغان ئىشلىرىنى كۆرگەندە زاڭلىق قىلىپ كۈلمەيمۇ تۇرالمايدۇ. ئەمما ئۇ باشقىلارنى ۋە ئۆزىنىمۇ ھەجۋى قىلىپ يۇرىدۇ.

كادىرلار يەر ئىسلاھاتىدا مۇشۇ مەھەللىدىكى زومىگەر پومپىچىكىنىڭ 550 ۋوچە يېرىنى كەمبەغەل دېھقانلارغا بۆلۈپ بەردى. مانا شۇ يەردىن مەتنىيازغىمۇ يەتتە - سەككىز چارەك ئۇرۇق بارىدىغان بىرنەچچە يەر ھېسابىدىكى بىر ئېتىز تەگكەنىدى. مانا ئۇ قىرىق ياشقا كىرىپ بۇ يەرگە بىرنەچچە قېتىم دېھقانچىلىق قىلدى. «دېھقانچىلىقنى مەتنىياز قىلدى» دەپ ئېيتساقمۇ، لېكىن ئۇ يەرنى ھەيدەشكە جۇرئەت قىلالمىغانىدى.

پۈتۈن جانلىقتا ھايات زۇقىنى قوزغاتقۇچى ئەتىيازنىڭ يېقىملىق شامىلى ئۇچۇپ تۇرغان بىر ئەتىگەنلىكى، مەتنىياز ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ چىرايلىق تەكشى ئېتىزلارنى تاماشا قىلىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. كۈن بارغانسېرى ئىسسىتىشنى كۈچەيتىۋاتقان نۇرلىرىنى يەرگە سېخىيلىق بىلەن چاچاتتى. كۆپ پۇشۇپ تاۋلىنىۋاتقان ئېتىزلاردىن نەم توپىنىڭ پۇرىقى بىلەن

بەدىلگە مەتنياز بىر پارە توپلىي تىكىپ بەرمەك بولۇپ ئۆز - ئۆزىدىن ۋەدە بەرگەنىدى.

مەتنياز بىر باي دېھقانغا لىڭگىلچاق ياساپ بېرىپ، ئۇنىڭ دىن ئون قاداق كۆممىقوناق ئالغان. بۇنى يەنە بىر دېھقانىنىڭ ئۆتۈكىنى ياماپ بېرىپ بىر پۇتلۇق يەرگە چاچقۇزغانىدى. قوناقلار ئۇنمەي قالدى. ئەمما قىچىسى ياخشى ئاينىپ، ساپ سېرىق گۈللەپ ئۆزىگە خاس بولغان يېقىملىق پۇرىقىنى چاچاتتى. قالغان بىر پۇتلۇق يەرگە بولسا، ياڭيۇ تېرىيمەن، قوغۇن تېرىيمەن دەپ يۈرۈپ ھېچ نەرسە تەرمەي ئاق تاشلۇۋەتتى. مەتنيازنىڭ دېھقانچىلىق توغرىسىدا يېزىچە قىلغان ئىشى قىچقا ئوچ قېتىم سۇ تۆتۈش بولدى. سۇ تۆتۈشمۇ ناھايىتى ئاسان ئۆتتى. چۈنكى مەتنيازنىڭ پۇتۇن ئېتىزى پەقەتلا ئىككى ئېچقىتىن سۇغىرلىدىغان بولۇپ، قىچا تېرىلغان جاي بىر ئېچقىتىلا سۇغا قانغانلىقتىن ئۇنىڭغا جاپا تارتىپ تۇغان سېلىشقىمۇ توغرا كەلمىدى. ئۇ كېچىسى سۇدىن قورقاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوچىلا قېتىم كۈندۈزى سۇ تۆتتى. ئەمما بىرىنچى قېتىم سۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەي، يوللارغا، باشقا كىشىلەرنىڭ ئېتىزلىرىغا قېچىپ كېتىپ نۇرغۇن ئاۋارە قىلغانىدى. شۇ كۈنى ئۇ سۇغا، پاتقاقلارغا نەچچە قېتىم يىقىلىپ چۈشۈپ، كىيىملىرى چۆپ - چۆپ ھۆل ۋە لاي ھالدا كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ئۆيگە ئاستا كىرىشالماغان. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ باشقىلارنىڭ ئاز - تولا تاپا - تەنە سىدىنمۇ قۇرۇق قالمىغانىدى. بۇ تەنىلەرگە ئۆز لايىقىدا چاقچاق ئارىلاش: «شەيتاننىڭ شەپتول يېگىنىگە مەن ھەيران» دېگەندەك، بۇ سۇنىڭ باشلىغان ئېتىزدىن ئېشىپ، باشقىلارنىڭ يېرىگە كەتكىنىگە ھەيران — ئۇكا، ھى ... ھى ... ھى ... دەپ تۇڭەتكەنىدى. مەتنياز كېچىسى سۇدىن قورققان بولسا، مانا ئەمدى قىچىنى ئورۇيدىغان ۋاقتىدا كۈندۈزى ئاپتاپتىن قورقۇپ، «ئۇزمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ، ئەنە سايىدە ئوڭدا ياتىدۇ.

بىرى چەكمەي ئالمىنىدا تۇتۇپ تۇرغان ناسۇبلىغا شەرەت قىلىپ، — ئا ئۇمىد شەيتاننىڭ ئىشى، بۇنى ئۆزىڭىز ياخشى بىلىسىز.

مەتنىياز ناسۇالنى كالپۇكىنىڭ ئاستىغا سېلىپ ئۇنى تىلى بىلەن تۆۋەنگە باستى. ئورۇنلاشماي قالغان ئىككى دانىسىنى پۇركىۋېتىپ غەلىتە ئاھاڭ بىلەن سۆزلىدى.

— بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن؟ ئالىدىغان خېرىدار بولسا، سېتىپ راسا ياغ چاينۇالايمىكىن - تاڭ.

ھەمرانىڭ ئاپتاپتا پىشىپ، گىرده نانده‌ك قىزارغان يۈزى جىددىي تۇس ئالدى. ئۇ قوي كۆزلىرىنىڭ ئۇستىدىكى قويۇق قارا قاشلىرىنى چىمىرلىتىپ:

— پارتىيە كەمبەغەللەرگە يەرنى سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن بەرمىدى، دېھقانچىلىق قىلىش ئۈچۈن بەردى، — دېدى.

— شۇنداق، شۇنداق.

— ھە، شۇنداق بولسا بۇ يەرگە بىر نەرسە تېرىڭ - دە ھوسۇلنى ئېلىپ ئۇنى يەمسىز ياكى سېتىپ ياغ ئېلىپ چاينامسىز، ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارى.

— يەنە ئېلىپ ساتىمەن دەپ يۈرگۈچە ياغنىڭ ئۆزىنىلا تەرمەيمەنمۇ، — دەپ خىقىراپ كۈلدى مەتنىياز.

ھەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاۋۇال چاقچاق دەپ چۈشەندى. كېيىن قىچا تەرمەكچى بولغىنىنى بىلىپ كۈلۈپ كەتتى.

— مەيلى ئۇستام بۇ يەرگە قىچا چېچىڭ، — دېدى ھەمرا قوغۇشۇندەك ئېغىر ئالقىنى بىلەن مەتنىيازنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ.

— مەن ھەيدەپ ئۇرۇقنىمۇ چېچىپ بېرىمەن. سىز بىر چىلەك قىچا تاپسىڭىزلا ئىش پۈتىدۇ.

مانا شۇندىن بېرى ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىقى باشلانغاندى. ھەمرا ئۇنىڭ يەتتە - سەككىز چارەكلىك ئېتىزىنى ھەيدەپ قىچا چېچىپ بەردى. بۇنىڭ

ئەجەب ياخشى بولاتتى. مەتنياز تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرغان بىلەن نومۇس يار بەرمەستىن ۋارقىراشقا جۇرئەت قىلالمىدى. ئۇ قۇ- رۇپ كەتكەن تامىقىغا تىقىلىپ قالغان يامان نەپسىنى باستى - دە، بېشىنى يەنە ئاستا جايىغا قويۇپ ئىززەتخانىنى ئويلاشقا باشلىدى. ئىززەتخان ئەجەب كىلىشكەن قاۋۇل چوكان. ئۇ ئاكىسىغا ئوخشاشلا نامراتلارغا شەپقەتلىك. نېمىشقا خۇدايىم شۇنـ داق خوتۇنلاردىن بىرەرىنى «ئال قولۇم» دەپ بېرىۋاتمايدـ غاندۇ؛ مەتنياز ئىززەتخانىنىڭ ئاكىسىنىڭكىگە ئوخشاش قارا ئەگمە قاشلىرىنى، قويۇق كىرپىكلىك قوي كۆزلىرىنى، ئانارەك مەڭزلىرىنى، كىلىشكەن سۇمباتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۇردى. ئۇ ئەتىياز ئىززەتخانىنىڭ پۇتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا دوملاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكى يادىغا چۈشۈپ بىئارام بولدى. ئۇ ئىززەتخانىنىڭ يۇيۇپ يېيىپ قويغان گۈللۈك چىت كۆڭلىكىنى كۆرگەندىمۇ، ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولىدىغىنىنى بىلەتتى. ھەتتا ئىززەتخانىغا تىكىۋاتقان توپلىيىمۇ تېخى ئۇنىڭ پۇتىغا سىپىلمايـ تۇرۇپ، ئۆيدىكى پۇتۇن نەرسىلەردىن باشقىچىرەك يېقىملىق كۆرۈنەتتى. پات - پات «مۇشۇنى كىيىدۇ - ھە» دەپ ئالقىنى بىلەن ئاستا سىلاپ قويياتتى. غۇلجا خۇرۇمىدىن تىكىلگەن بۇ توپلىينىڭ راسكالىقى 4 - ئايدا پۇتۇپ، 5 - ئايدا قىلىپقا تارتىلغانىدى. چەمى چاپلىنىپ، پاشنىلىرى سۇزۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئەمدى پەرداز قىلىپ قىلىپتىن چىقىرىشلا قالغاندىلا تاشلـ نىپ قالدى. مەتنياز توپلىينى مۇشۇ چاغقىچە ئاپىرىپ بەرمىگەنـ لىكىگە خىجالەت بولۇشقا باشلىدى. ئۇ يەنە بېشىنى كۆتۇرۇپ خوتۇنلار كەتكەن تەرەپكە ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى.

2

مەتنياز قىچا ئورۇنشى توختىتىپ ئىززەتخانىنىڭ توپلىينى

ئۇ بەشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ يىراقتىكى ئېتىزلارغا قارىغان ئىدى؛ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ بولۇق بۇغدايلىرى باشلىرىنى ئېگىشىپ، ئاپتاپتا ئالتۇنسىمان تاۋلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئېتىزنىڭ بىر چېتىدە بىر قانچە كىشىلەرنىڭ تىنماي قىمىرلاۋاتقانلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى بولۇپ، تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن بۇغدايلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەن. بۈگۈن تاڭ يورۇش بىلەن ئۆمۈلۈكتە قىزغىن ئومىغا چۈشكەنىدى. بۇ ئادەملەرنىڭ تىنمىسىز ھەرىكەتلىرى، ئۇنى ئاز دېگەندەك ئارىلاپ ئويۇن - چاقچاقلىرى، جاراڭلىق ناخشىلىرى ئۇنى بىر چەتتىن ھەيران قالدۇرسا، يەنە بىر چەتتىن بۇ خىل زېرىكىشنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. ئۇ غەمكىن كۆزلىرىنى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئېتىزدىن قاچۇرۇپ، باشقا تەرەپكە تاشلىغانىدى: ئېگىز ئۆسكەن قارامتۇل يېشىل، كەڭ يوپۇرماقلىق قوناقلارنى، قوغۇنلۇق باراڭلىرىنى، ئېرىق ياقىسىغا بېسىپ قويغان ئوت دۆۋىلىرىنى كۆردى. ئېرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىر نەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۇرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان - يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى. ئۇلار، ئەلۋەتتە، ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئائىلىلىرىدىكى خوتۇنلار بولۇپ، ئومۇمىي گۇرۇھۋاتقان گۇرۇپپا ئەزالىرىغا قايماقلىق ئەتكەن چاي، نان ۋە كېچە قاينىتىپ سوۋۇتۇپ قويغان سوغۇق چايلارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتى. مەتنىياز ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىپ بارغان قىزىل كۆڭلەكلىك خوتۇننى تونۇدى. ئۇ ياغلىقىنى چېكىلەۋېلىپ، قولىقىغا قانداقتۇر گۈللەرنى قىستۇاپتۇ. ئەتراپتىكى خوتۇنلارغا چاقچاق قىلىپ، ھارغىچە كۈلدۈرۈۋاتىدۇ. مەتنىياز ھەمرانىڭ سۆكلىسى بۇ خۇش چاقچاق ئىززەتخانىنىڭ ئەتكەن مەززىلىك تاماقلىرىنى يەپ، قايماقلىق چايلىرىنى بىر قانچە قېتىم ئىچكەن. قېنى مۇشۇ تۇرقىدا ئاشۇ قاپاقتىكى مۇزدەك سوغۇق چاينى ئەكىلىپ بەرسە

ماختىشاتتى. ئاخىرى ئىززەتخاننىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى ئەركىن بىر پاي توپلىنى ئېلىپ قاچتى. ئانىسى ئۇنى قوغلىغانىدى، قېچىپ بېرىپ مەتنىيازنىڭ قۇچقىغا چىقىۋالدى.

— بۇنى ماڭا ئەكەلدىڭىز ـ ھە؟

— ھەئە.

— بۇنى مەن كىيىمەن ھە، ھەمىيا چوڭ دادا؟

— بۇنى ئاپاڭغا بېرىۋەت ئوغلۇم، مەن ساڭا بۇنىڭدىن چىرايلىق قىزىل توپلى ئېلىپ بېرىمەن.

— ئەكە! جېنىم بالام، ئۆيگە ئەكىرىپ قويايى.

— ھە تازا، ساڭا بېيىمەن.

ئىززەتخان بالىسىدىن توپلىنى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئۇنىڭ ئىسسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى. مەتنىياز سىمابتەك تىترەپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران ـ ئاران تۇتۇۋالدى. ئۇ بۇ ھالەتنىڭ يەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى. بىراق ئىززەتخان توپلىنى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇستام ئانىسىنىڭ پۇرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پۇراپ ئەركىلىتەتتى. كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە ئۆزى بىلەن سەمىمىي خۇش‌خۇي مۇئامىلە قىلغان كىشىلەرگە ئامراق بولىدۇ. ئىززەتخاننىڭ ئوغلىمۇ ئۆزىنى قۇچقىدا تۇتۇپ ئولتۇرغان بۇ يۇمشاق مۇئامىلىلىك كىشىنى ئوبدان كۆرەتتى.

ئەركىن ئالتە ئايلىق ۋاقتىدا دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ئانىسى ئۇنى ھەمراللارنىڭكىگە ياندۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتا مېھرىگە تەشنا بولۇپ ئۆسكەنىدى. ئىززەتخان بولىسا، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەندىن بېرى تۆت يىل تۇل يۈرىدۇ. ئۇ بۇرۇنقى ئېرىنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن يەنە باشقا تۇرمۇش قۇرۇشقا ئانچە قىزىقمايتتى. چىققان لايىقلارنىڭ بىرى ئۇرۇشقاقمىش، دىل ئازارى تارتىمەنمىكەن، بەزىسى بالىسى بارئىكەن، بالامنى پاتقۇزماسمىكەن، ئۆگەيلىك بولارمىكىن دەپ ئۇنىماي

پەرداز قىلىپ چىقاردى. ئەمدى توپلىنى ئىگىسىگە ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى - دە، ئۇنى ئالقىنىغا قويۇپ بىرەدەم قاراپ تۇردى. ئاجايىپ ياخشى پەرداز قىلىنىپتۇ. قارىماسەن بۇنىڭ پارقىرىقىنى! ئۇ توپلىنىڭ تۈمشۇقىنى يېڭى بىلەن يەنە بىر قاتار سۈركەپ، قارىگۈل تېگىپ كەتكەن كىر ياغلىقنى چىگدى. ياغلىقتىن تەر پۇرىقى، توپلىيدىن بولسا مۇم پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى.

كەچقۇرۇن ھەمرانىڭ پۈتۈن ئائىلىسى كاۋا بارىگىنىڭ ئاستىغا يىغىلىپ ئاش ئىچىۋاتقاندا مەتنىياز توپلىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ باردى. ھويلىغا كىرىش بىلەنلا ئۇنىڭ دىمىغىغا يۇمغاق سۈت ۋە پىننە كۆكى سېلىنغان سۈيۇقئاشنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كېلىپ تەگدى.

ھەمرا خۇشال قارشى ئېلىپ:

— ئوھۇ قېنى — قېنى ئۇستام بۇياقتا! — دەپ مەتنىيازنى جوزىغا تەكلىپ قىلدى، — ئاتلىرى ھېرىپ قالغىلى تاس قاپتۇ - دە.

— خوش — خوش، مەن قايتاي، — دېدى مەتنىياز توپلىنىنى سۈنۈپ، — مانى ئېلىپ كېلىۋېدىم.

ئىززەتخان كۈلۈمسىرەپ كېلىپ توپلىنىنى ئالدى، ھەمرا بولسا مەتنىيازنىڭ قولىدىن تارتىپ جوزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ:

— بۇگۈن قاياقتىن كۈن چىقتى ئۇستام؟ — دەپ سورىدى

— راستىنلا مەن تېخى قۇم چېچەكلىگەندە، تۆگىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە تەگكەندە پۈتەمدەكىن بۇ توپلىي دەپ يۈرەتتىم، — دەپ چېقىشتى ئىززەتخان. مەتنىياز مۇندىق سۆز ئويۇنلىرىغا جاۋاب بېرىشكە خېلى ئۇستا بولسىمۇ ھازىرقىدەك ئەھۋالدا، بولۇپمۇ ئىززەتخاننىڭ يېنىدا چاقچاق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھېچنېمە دېمەستىن قىزىرىپ ئاش ئىچىۋاتاتتى. باشقىلار بولسا، توپلىنىنى بىر قاتاردىن كۆرۈپ

پوپوش تىكىشلىرىگە ئوخشىمايدۇ. ھازىر بوشاڭلىق بىلەن ئۆتكۈر زۇۋەتكەن ھەر بىر كۈن ئايلاپ قىلىنغان ئىشلارنى زايە قىلىۋەتمىدۇ.

— شۇنداق — شۇنداق، بۇ توغرا. ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ! ياپسام پىشامدىكىن، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ بەلنى چىڭ باغلاپ، ئورۇپ يىغىش كېرەك.

— يىغىشنىغۇ يىغارمەن. راستىنى ئېيتسام تەس كېلەۋاتىدۇ - دە.

— ھەي ئۇستام! — دېدى ھەمرا ئېچىنىغان قىياپەت بىلەن، — ئاشلىقنى يىغىپ، تېپىۋېلىش ئۈنى يېقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس، ھەممىسىگە چىدام كېرەك، چىدام.

— غەيرەت لازىم دېسىلە.

— ھە، مانا ئەمدى تاپتىڭىز. غەيرەت كېرەك. ئۇنىڭ ئۈچۈن سەھەر تۇرۇپ، كۈن قىزىغىچە ئوما ئورىسىز. ئاپتاپ كۆيدۈرەي دېگەندە سېرىق سۆگەت سايىسىگە بېرىپ بىردەم ئۇخلىۋالسىڭىز مەيلى، سالقىن چۈشكەندە يەنە ئورىسىز، ھازىر بولسا كېچىسى ئايدىك. غەيرىتىڭىز جايىدا بولسا، ئايدىك كېچىسىمۇ ئورىسىز. كېچىسى قىچىنىڭ موسىنى پوشكالدەك يۇمشاپ قالىدۇ. ئورۇشقىمۇ ئاسان ھەم دائىلىرى ئانچە چېچىلىپ كەتمەيدۇ، ئۆزىڭىزمۇ ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتمەيسىز. شۇنداق غەيرەت قىلىۋەرسىڭىز ھەممە ئىش ئۆز ۋاقتىدا تۈگەيدۇ.

مەتنىياز قىچىنى ھەمرا كۆرسەتكەندەك ئورۇشقا غەيرەت قىلىدىغان بولۇپ ئۆيگە قايتتى. ئۇنىڭ بۇ غەيرىتى ھەمرانىڭ بەرگەن ئورۇنلۇق نەسىھەت ۋە مەسلىھەتمۇ ياكى ئىززەتخانىنىڭ ھېلىقى بالىسىنىڭ قولىدىن توپلىنىۋاتقىدا يۈزىنى سىيپاپ ئۆتكەن نەپسىمۇ بۇنىسى ئېنىق ئەمەس، ئىشقىلىپ

قويياتتى. ئەمدى مەتنىيازغا كېلىدىغان بولساق، ئۇنىڭدىن بۇ تەرەپلەردە ئەندىشە قىلىشقا ئورۇن يوق ئىدى. بىراق ئىززەتخان ئۇستامنىڭ بوشاڭلىق ۋە بىپەرۋالىقىنى ياماق كۆرۈپ زادىلىق قىلاتتى. ئەگەر ئۇستام باشقىلارغا ئوخشاش دىدىلراق بولۇپ ئەگەككە قاتنىشىدىغان بولسا ئەلۋەتتە ئىززەتخان ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە تەييار ئىدى.

ھەمرا ئاش ئىچىلىپ بولغان چىنىلەرنى دەستىلەپ نېرىراق ئىتتىرىپ قويدى - دە، مەتنىيازنىڭ قىچىسى توغرىسىدا گەپ باشلىدى:

— ئۇستام بۇ نېمە بولغىنى، قىچىنى، قاقشىتىپ يەنە تاشلۇۋېتىپسىزغۇ؟

— ئوما ئورۇشمۇ ھۇنەرگە ئوخشايدۇ، مەن بۇ ھۇنەرنى ئۆگىنەلمەيۋاتىمەن.

مەتنىياز ئۆزىنىڭ چىدامسىزلىقىنى «ھۇنەر» دېگەن سۆز بىلەن يېپىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ھەمرا ئۇنىڭغا مىيىقىدا كۈلۈپ قاراش بىلەن:

— بىر تەرەپتىن قارىغاندا توپتوغرى، بىر تەرەپتىن قارىغاندا، مۇغەمبەر ئادەم - دە، سىز، — دېدى، — ئۇنىڭ دىن ئاپتاپقا چىدىمىدىم دەپ توغرىسىنى ئېيتىسىڭىز بولمامدۇ.

— ئەمدىغۇ شۇنداق، — دېدى مەتنىياز ھەمرانىڭ دەل ئۇستىدىن چۈشكەنلىكىگە خىجالەت بولۇپ، — ئەمما لېكىن ئاندىق ئورۇشتىمۇ گەپ بار ئىكەن. مانا قارىماسىز، — دەپ بۇغاق كېسىۋەتكەن قولىنى كۆرسەتتى.

ھەمرا ئۇنىڭ قولىغا قارىماستىن زەردە قىلىۋېرىق سۆزلىدى:

— ئەلۋەتتە، ئوما ئورۇشنى بىلمىش كېرەك. ئۇنى ئاپتاپقا ۋە ئىشقا چىدىغان ئادەم بىر - ئىككى كۈندىلا ئۆگىنىپ كېتىدۇ. ئەمما بۇ خالىسا قىلىپ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ

ئسنىڭ دەستىدىن كۆزىدىن ياش ئاقماقتا.

— ئەبىدى يانماي كېتەرسەن ئىلاھىم! — دەپ غودۇڭ-شىدى ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ. مانا چاي قاينىتىشتىنمۇ كەچتى-دە. ھېلىقى توپلىنى چىككەن ياغلىققا بىر پارچە قاتتىق نانىنى ئوراپ قولتۇقىغا قىستى ۋە قولىغا ئورغاقنى ئېلىپ ئېتىزغا كەتتى. ئۇنىڭ كەشىسى پۇتىنىڭ سوڭىغا يۆمىشاق - يۆمىشاق ئۇرۇلۇپ كېتىپ باراتتى. كەش ئۆز ئىگىسىنىڭ ئادەتتىكىدىن باشقىچىرەك تىزلىكتە ھەرىكەت قىلىشقا جۇرئەت قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، كۈلكەندەك شاقىلداپ قويياتتى.

ئەتىگەن يۇرۇشۇپ تۇرغان سالقىن شامال ئاللىقاچان توختاپ قالدى. كۈن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۈرىدىغان بۇغا تىنجىقى يەنە باشلاندى. دەرەخلەرنىڭ ئەڭ ئۇچىدىكى يوپۇرماقلىرىمۇ قىمىرلىماي جىم تۇراتتى. مەتنىياز بىرىنچى قېتىم ئومىغا كىرىشكىنىگە قارىغاندا ھەقىقەتەن خېلى غەيرەت قىلغانلىقى ئۈنىڭ بېلىنى ئالالمىغانلىقىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى.

— ۋاي — ۋاي، — ۋاي، كاساپەپ ئەجەب ئاغرىيدىكىنا! — ئۇ ئىككى بىقىنىنى قارماپ تۇرۇپ، گەۋدىسىنى توغرىلىدى. بىر نەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۋۇلاپ، ئورغاقنى يەنە قولىغا ئالدى. بۇ ئومىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن، زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ، گايىدا تىزلىنىپ يۇرۇپ ئوما ئوردى، مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقىنى بويلاپ تەر شۇرقۇراپ ئاقاتتى. ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ قالغان كۆڭلىكىنى تېنىدىن سۆيۈپ ياقىسىدىن تۆمۈۋقىنى تىقىپ پۈدەيتتى. قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى سېرىپ قولىنى سىلكىيەتتى. ئاخىرى تامىقى قۇرۇپ ئۇنىڭ مىدىرلىغۇچىلىك دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئۇزۇمە سايىسى تەرەپكە كەشىسىنى سۈرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئۇ ئۇچ ئۆينىڭ ئورنىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورغاندى.

ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا بىر يېڭى قىزغىنلىق روھى كىرگەنىدى. بۇگۈن سەھەر قوپۇشنى نىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەل ياتقۇچە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى ياغاچتاگەپ سېتىشنى قويدى - دە، مەھەللىدىكى ھەممە كىشىدىن بۇرۇن يېتىپ قالدى. ئەمما مەھەللىدىكى ھەممە كىشى ئارام ئېلىپ، تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندە مەتنىياز تېخى ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ بىردەم پېشانىسىغا يېزىلغان قىچىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى، بىردەم ئىززەتخانىنىڭ بايا يۈزىنى سىپاپ ئۆتكەن شېرىن ۋە ئىسسىق نەپىسى ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق جامالىنى خىيال قىلاتتى. بۇ ئاچچىق - چۈچۈك شېرىن خىياللار ئۇنىڭغا ئۈيقۇ بەرمەيتتى. ئاخىرى ئۇ بىر نەچچە قېتىم ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپ باش توخۇ قىچقارغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالدى.

— مەتنىياز قاتتىق ئۇيقىغا چۆمگەنلىكتىن تاڭ سۈزۈلگەندە ئويغىنالمىدى. پەنجىرىدە كۈننىڭ ھال رەڭ نۇرى يالتىراپ ئۆينىڭ ئىچىدە چۈننەر گىزىلداپ ئۇچۇشقا باشلىغاندا، ئورنىدىن تەسلىكتە تۇرۇپ، يۈزىنى يۇمايلا چايغا ئوت يېقىشقا ئۇرۇندى. ئۇ بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭ ئاللىقاچان ئىشقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ، ئۆزىنىڭ شۇلارغا ئوخشاشلا بىرىنچى قاتتىق ئىشقا كىرىشكە جۇرئەت قىلىدىغان كۈنى ۋاق قالغانلىقىغا ئۆكۈندى. شۇنداقلا باشقىلارنىڭ كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ، يەنە ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرالايدىغانلىقىغا ھەيرانمۇ بولدى. «ھە - راست، ئۇلاردا غەيرەت ئۈستۈن» دېگەن ئويغا كەلدى. بۇ يېڭى دېھقان تاڭ سەھەردە تۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن؛ ئۇ ھەر كۈنى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كۆزىنى ئېچىپ يەنە ئىككى سائەتچە خىيال سۈرۈپ قوپالمايى قالاتتى. ھەر ھالدا بۇگۈن باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ئەتىگەنرەك تۇرغىنى ئۈچۈن خۇشال بولۇشمىز كېرەك، ئۇمۇ ئەنە ئىشقا ئالدىراۋاتىدۇ. ئوتنى چاپسانراق تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن تىنماي پۈۈدەپ ئاچچىق

ئىناقلىق بىلەن ھەمكارلاشتى. پەقەت سىيىت ئاخۇننىڭلا تېرىم ۋاقتىدا كۆرسەتكەن كۆزى كىچىكلىكىنى ھېسابلىمىغاندا يېزىدىكى دېھقانلارغا ياماق تەسىر بەرگۈدەك چاتاق چىقمىغانىدى. ھازىرمۇ مەتنىيازغا كىچىككىنە ياردەم قولىنى سوزۇپ قويۇش تەكلىپىنى سىيىت ئاخۇنغا ياقمىغانلىقى گۇرۇپپا ئەزالىرىنى ھېچقانداق تەۋرىتەلمىدى. گۇرۇپپىدا ھازىر ئوما ئورۇۋاتقان ئونبەش ئەمگەك كۈچى بار ئىدى. ئۇلار (سىيىتتىن باشقىسى) ئون تۆت كۈنلۈك ئايلىق سۈتتەك يورۇقدا مەتنىيازنىڭ قىچىسىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئورۇۋېتىپ كېتىشتى.

* * *

قىزغىن ئىش ۋاقتى كەلدى. دېھقانلار ئەتىدىن تا كەچكىچە دالىلارنى ئوت - ساماندىن ئاجرىتىۋېلىش ئۈچۈن چېلىشىماقتا، ئەنە ئاۋۇ خاماندا ھەممۇ گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى بۇغداي سورۇۋاتىدۇ. سامان كەينى - كەينىدىن ھاۋاغا فونتانىدەك ئۇرغۇپ چىقماقتا، مارجاندەك دالىلار بولسا، دېھقانلارنىڭ ئالدىغا شاربلداپ چۈشۈپ تۇراتتى. بۇگۈن گۇرۇپپىدىكى دېھقانلارنىڭ خوتۇن ۋە ئىشقا يارايدىغان بالىلىرىمۇ خامان يېنىدىكى قوناقلىققا يىغىلغان، ئۇلار ئىزىزەتخانىنىڭ باشچىلىقىدا، ئېتىز يېگىرىتىپ ناخشا ئېيتىشىپ قوناق ئۈزۈۋاتىدۇ. بۇ ئۆملۈكتىكى قىزغىن ھەرىكەت ئىشنىڭ ئەۋجىگە چىققانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ، تۆت باغ قىچىنى ئارغامچىدا باغلاپ يېقىن ئارىدىكى خامانغا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ئارغامچا ئۇنىڭ مۇرىسىگە پاتقانسېرى مۇكچىيىپ، قىچا ۋە ئارغامچىلارنى تىللايتتى. پات - پاتلا كۆتۈرگەن يۈكنى يەرگە قويۇپ ئۇستىدە ئولتۇراتتى - دە، قوناقلىق تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا، ئويۇن - كۈلكە ئاۋازلىرىنى تىڭشاپ، شۇ يەرگە بارغۇسى كېلەتتى. «مۇشۇ

تاك بىلەن بۇغداي ئومىسىغا چۈشكەن ھەمكارلىق گۈرۈپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ ھەر بىرى بولسا، شۇ پەيتتە ئۇنىڭدىن ئون - ئونبەش ھەسسە ئوشۇق جاينىڭ بۇغدىيىنى يىغىتىپ بولدى.

ھەمرا چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدا دەتنىيازنىڭ ئېتىزىغا كېلىپ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ قايتىقانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەمكارلىق گۈرۈپپا ئەزالىرىغا بۇگۈن ئايدىڭ كېچىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ قىچىسىنى ئورۇپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. كۆپچىلىك ھەمرانىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ: «بولدى، ئۇنى بىردەمدىلا ئورىۋېتىمىز» دەپ ۋەدە بېرىشتى. لېكىن بىر كىشى نارازى بولۇپ غودۇكشىپ بارالماسلىقىنى ئېيتتى. ئۇ بولسا، «قوشنى ئەكە ئاۋۇال مېنىڭ يېرىمگە سالمىدىكىلار»، «مېنىڭ ئېتىم سېمىز ۋە ھارۋامنىڭ جازىسىمۇ، باشقىلارنىكىدىن كەڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلاردىن ئارتۇق نومۇر بېرىسىلەر» — دەپ تۇرلۇك ئۇششاق چاتاق چىقىرىپ يۇرىدىغان سېيىت ئاخۇن ئىدى. ئۇ ئۇششاق گەپ ۋە مەنپەئەت توقۇنۇشىدىن مەززە ئالاتتى. ئۇ ھەمرانىڭ زەھەرلىك ئىشلىرىدىنمۇ بىر قانچە قېتىم ئورۇنسىز چاتاق چىقىرىپ لەت بولغان.

بۇ ھەمكارلىق گۈرۈپپا سەككىز ئائىلىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ئالتە ئائىلە كەمبەغەل، ئىككىسى ئوتتۇرا دېھقان، پەقەت ئوتتۇرا دېھقان سېيىت ئاخۇندىن باشقا ھەممىسى يەر ئىسلاھاتىدىن يەر تەقسىم قىلىۋالغان. كەمبەغەل دېھقان ھەمرا گۈرۈپپا باشلىقى بولۇپ، مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلار بۇ ھەمكارلىق گۈرۈپپىنى «ھەمرا گۈرۈپپىسى» دەپ ئاتايتتى. ھەمرا ئىشچان، توغرا، سالماقلىق بولغىنى ئۈچۈن گۈرۈپپا ئەزالىرى ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ. گۈرۈپپا بۇ يىل قورۇلۇپلا يەرلىرىنى ياخشى ئىشلەپ تەييارلىغىنى ھەمىدىن ئاۋۇال، ئۆز ۋاقتىدا ئۇتكۈزدى. ياز بويى گۈرۈپپا ئەزالىرى ئىشتا ۋە بىر - بىرلىرىنىڭ ئائىلە ھاياتىدىمۇ

خېلىلا زايە قىلىۋېتىپ، يىغىشتۇرۇۋالغان بولىدى. مەتنىيازنىڭ قىچىسى ئورۇش ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كېتىپ، بىر مۇنچە چېچىلىپ كەتتى. كېيىن ئۇ قىچىنىڭ تەگدىن تولىسىنى باغلاپ خامانغا توشىغان بولسا، قالغان قىسمىنى ئارغامچىغا نىقتاپ باغلاپ كۆتۈرگەندە ئۇنىڭ باسقان يېرىگە قىچا تېرىلىپ كەتتى. باغلانماي قالغان بىر قىسىم قىچىنى بولسا، مۇزاي - توپاق، كېيىنرەك كالىلار كېلىپ چەيلەپ، ئۇنىڭ ئىشىنى چاپسانلاشتۇرۇپ تۇگەتتى.

شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭ يېڭى دېھقان بۇ يىل ئۆزىنىڭ دېھقانچىلىقى بىلەن مەھەللىدە خېلىلا سۆز - چۆچەك ۋە كۈلكىگە قالدى.

ئۆتكەن ياز بەزى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ئىچىدە ئۇلاقلىرىغا تايىنۇپلىپ ئۆزى يېنىكرەك ئىش قىلىشقا ئۇرۇنۇش، يالغاندىن ئاغرىۋېلىش، ئىشقا چىقماسلىق، ياكى ئۆز ئورنىغا كىچىك بالىلىرىنى چىقىرىپ قويۇش، باشقا ئەزالارنىڭ ئىشىنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا چالا ئىشلەش، ئۆزىنىڭ ئۇلىقىنى ئاياپ، باشقىلارنىڭ ئۇلىقىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئىشلىتىش، ئاياللارنىڭ ئەمگىكىنى كەمسىتىشكە ئوخشاش ئەھۋاللار بولۇپ ئۆتكەنىدى. ھەمرا گۇرۇپپىسىدا بولسا، ھەر بىر ئىش خەلقچىللىق ئاساستا ھەممىنىڭ ماقۇللىشى بىلەن ھەم پىلانلىق، بىر - بىرىگە ھەق قايتۇرۇشتا ئادىللىق بىلەن بارىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ گۇرۇپپا مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئىنتىپاقنىڭ ياخشىلىقى بىلەن باشقا ھەمكارلىق گۇرۇپپىلارغا ئۇلگە بولدى. مانا ئەمدى ھەمرا گۇرۇپپىسى قىشىچە ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىپ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا دائىمىي يىللىق ھەمكارلىشىپ ئىشلەش گۇرۇپپىسىغا ئايلاندى.

دەردىسە قىچىنى يىغۇۋېلىشتىن مىك مەرتىۋە كەچسەم نېمە بولىدۇ. ئەنە شۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ تويغۇچە پاراڭ سېلىشىپ چاقچاق قىلىشىپ بىللە ئىشلىسەم قانداق ياخشى» — دەپ ئويلىدى. ئۇ ھەمكارلىق كۈرۈپىسىغا ئەزا بولۇپ كىرىشنى ئانچە خالىمايتتى. چۈنكى جىددىي سۈرۈپ ئىش قىلىش ئۇنى چۆچۈتەتتى. ئىشلىگەندە ئىشلەپ، ئۇخلىغاندا ئۇخلاپ ئۆز ئەركىم بىلەن يۈرەلەيمەن دەپ ئويلايتتى. ئەمما ئۇ بارغانسېرى كىشلەر ئوملىشىپ ئىشلىگەندە ناخشا، خۇش چاقچاق، ئويۇن - كۈلكىلەر بىلەن ئىش كۆڭۈللۈك بولۇشىغا قىزىقىپ قالدى.

سىلەر مەتنىيازنىڭ يۈقىرىدىكى قىلىق ۋە ئۆيلىرى توغرىسىدا زاكىلىق قىلامسىلەر، مەيلى باشقا خىل ھۆكۈم چىقىرامسىلەر، قەدىرلىك ھېكايە ئوقۇغۇچىلار، مەن سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلارنى ئۆزۈمگە جەلپ قىلماس ئىدىم. بىراق بۇنىڭ كېيىنكى قىزىقىپ قېلىشى بىلەن باشقا ئويلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىشقا بولمايدۇ. چۈنكى كوللېكتىپ مېھنەتنىڭ ياخشى خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى مېھنەتنىڭ سەنئىتى دەرىجىسىگە قاراپ ئۆرلەپ بېرىشى، بۇ، كىشىلەرنىڭ روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن قىلىدۇ. ھەر قانداق ئىشقا قىزىقىش ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك بولمىسا ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ.

ھازىر مەتنىيازنى يالغۇزلۇق، روھىي چۈشكۈنلۈك كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان ئىنجىق ئەھۋال بەزىدۇرۇپ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق - شوخ قىزىقتۇرغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇ قىزىقىشىنى زاكىلىق قىلغىلى بولامدۇ؟ يوغسۇ، ياخشى، يامان ئويلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدەشتىن ئىبارەت قىلىش كېرەك، ئەلۋەتتە.

كۈز ياخشى كېلىپ بۇ يىزىنىڭ ھەممە دېھقانلىرى ئاشلىقلىرىنى زايە قىلماي ئېلىپ بولدى. پەقەت بەزگەكە گىرىپتار بولۇپ قالغان بىر يەككە دېھقان بىلەن مەتنىيازلا ئاشلىقىنى

ھەمرا يەنە ئىككى دېھقان بىلەن ئۇچ ھارۋىدا ئېتىز تە-رەپكە قىغ توشۇۋاتاتتى. ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىگە كەلگەندە سې-يتىنىڭ ھويلىسىدىن قولىدا تۇرتەكلىۋالغان قەغىزى بار دومبې-لاق يۈزلۈك بىر يىگىت چىقىپ، ھەمرانىڭ يېنىغا ئىتتىك مېڭىپ كەلدى. بۇ بايىقى تەشۋىشلىنىپ قالغان ياش كادىر ساۋۇتجان ئىدى.

— ھەمراكا، قولىڭىز بوشىغاندا بىز تەرەپكە بارسىڭىز، بىر ئاز سۆھبەتلەشسەك، — دېدى ساۋۇتجان.

— بولىدۇ، سۆھبەتلىشەيلى، — دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ، — بۈگۈن ئېرىقنىڭ قىرلىرى ئېچىلىپلا قالدى. قارىنىڭ جېنىمۇ ئاز قالسا كېرەك، ھارۋىغا چىقامسىز، ئېتىزلارنى كۆرۈپ كەلمەيمىزمۇ؟

ساۋۇتجان قارشىلىق قىلمايلا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا چىقىپ ئولتۇردى. ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ ئېتىز تەرەپكە بۇرۇلدى. ئالدىدىكى ئىككى ھارۋا خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، كەڭ دالادىكى ئېغىرلىشىپ، كۆكىرىپ سۈغا ئايلىنىشقا ئاز قالغان قار دېڭىزىنى تاماشا قىلىۋاتقان ساۋۇتجان ھەمراغا قارىماستىنلا سۆز باشلىدى:

— ئۆتكەن يىل ھوسۇلنى خېلى ئوبدان ئالدىڭلار، ئەمدى بۇ يىل دائىمى يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ، مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇلگە بولىڭلار ناھايىتى ياخشى بولاتتى ـ دە.

— ئەلۋەتتە، — دېدى ھەمرا قارلىق يولدا ھارۋىنى كۆ-چەپ تارتىۋاتقان ئاتنىڭ بوجىسىنى سىلكىپ، — پارتىيە بىلەن خەلق ھۆكۈمىتىمىز سىلەردەك كادىرلارنى چىقىرىپ يارىدەم بېرىپ تۇرغاندا، مول ھوسۇل ئېلىش ئۇچۇن بىزمۇ پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئىشلەيمىز ـ دە، ساۋۇتجان.

— سىزغۇ ئىشلەيسىز.

مەتنىيازنىڭ قىزىقىشىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، ھەمرا ئۇنى ئۆگىنىشكە قاتناشتۇردى. ھازىر بولسا، كۆپچىلىك ئەزالارنىڭ ماقۇللىشى بىلەن مەتنىيازنى دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا قوبۇل قىلدى. لېكىن ئۇنىڭ گۇرۇپپىغا قوشۇلۇشى بىلەن ھەمرانىڭ شەخسىيتىگە تېگىدىغان گەپلەر پەيدا بولۇپ قالدى.

«ھەمرا تۇل سىڭلىسىنى مەتنىيازغا بېرىش ئۇچۇن ئۇنى يۆلەۋاتىدۇ»، «ھېچقانداق دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىدىغان جابدۇق ياكى بىرمۇ ئۇلىقى يوق، ئۆزى بولسا ئەگەككە يارىمايدىغان ئادەمنى گۇرۇپپىغا ئېلىشتا بىرەر باشقا غەرەز بار - دە، ئەلۋەتتە»، «گۇرۇپپىدىكى باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ھۇرۇنغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى». مانا بۇنداق گەپلەر گۇرۇپپىدىكى بەزى ئەزالارنى ھەمرانىڭ ئادىللىقى توغرىسىدا ئىككىلەندۇرۇشكە باشلىدى.

پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە دېھقانلارنى تەشكىللەشتۇرۇشكە تىنماي ئىشلەۋاتقان كادىرلار ھەمرا باشچىلىق قىلغان گۇرۇپپىنى كۆپ قاتىپقا ئايلاندۇرۇشنى نىشانلاپ تەربىيىلىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ تۇرغان ياش كادىر تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى. ئەسلىدە بۇ گەپ-سۆز ۋە تەشۋىقلارغا سەيىت ئاخۇن سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى. ئۇ بىر ياقتىن، دېھقانلار ئارىسىدا يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى تارقىتىپ، يەنە بىر ياقتىن، كادىرلارغا بىرنېمە ئۇن قىلىپ سۆز قوشۇپ كېلەتتى.

بۇ يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا كۇن ئىسسىپ يېزىنىڭ كۆچىلىرىدا ئەگىز ئېقىشقا باشلىدى. قىشچە قارنىڭ ئاستىدا ياتقان يوپۇرماقلار سەمرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراقلار قوزغالماقتا. نەملەشكەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرى ئارىلىشىپ، يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەب يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۇرەتتى.

چىلكىنىڭ مەنپەئىتىنى ئۇنىڭغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى. مەتنىياز ئۆزى بولسا، ھەقىقەتەن ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز، تەييارتاپ بىركىشى. بۇ خۇلاسىگە دىلىل بولغان ئىشلار مانا مۇنداق ئۆتكەنىدى:

ئۆتكەن يىل مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئۈستىدە ئىككى كىمچىلىك ئۆتكۈزدى. بىرى تېرىش، ئورۇشتىمۇ ياردەم بولۇپ تۇرغان ھالدا، بۇرۇنقى بوشاڭلىقى بىلەن قىچىنى بىر مۇنچە زايە قىلىپ يىغىۋالدى. بۇنى پۇتۇن كىشى بىلىدۇ؛ ئىككىنچى، دېھقانلار چوڭ ئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ماڭغاندا مەتنىياز قامالاشمىغان بىر ئىش ئۆتكۈزۈپ قويدى.

ئاشلىقلار يىغىلىپ بولۇپ ئېرىق - ئۈيمانلارنى ساپسېرىق غازاك قاپلىۋالغان، كەچكۈزنىڭ بىر ئەتىگىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقى مەھەللىدىكى پۇتۇن دېھقانلارنى ئۆستەڭ چېپىشقا چاقىردى. شۇ كۈنى مەتنىيازمۇ كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۆستەڭ تەرەپكە كېتىپ باراتتى. ئۇ قەدىمىنى بارغانسېرى چاپسانلىتىپ كۆپچىلىكتىن خېلى ئۇزاپ كەتتى - دە، تام يېقىسىدىكى پاكار - پاكار قويۇق ئۆسكەن ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالدى. ئارقىدا كېلىۋاتقانلار يۈز قەدەمچە نېرىدىنلا ئۇنىڭ شاخ ئارىسىدا كىرپىدەك تۇگۈلۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قېلىشتى. ھېچكىم ئۇنى ھېچقانداق ئىزلەپ ئاۋارە بولماستىنلا كۆرۈپ قېلىشنىڭ سەۋەبى: ئۇ ئۆرۈكلۈككە سۆگۈپ كىرىۋاتقاندا ئاق قوي تېرىسىدىن قىلىنغان كونا جۇۋىسىنىڭ پەشلىرىنى تىكەنلىك شاخلار تەتۈر ئۆرۈپ «مانا مەتنىياز مەيدەردە» دەپ كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ قاملاشمىغان بۇ ئەخمىقانە ئويۇنى ئۆستەڭگە ماڭغۇچىلار ئۈچۈن خېلى كۈلكە بولدى.

—— ھوي مەيەردە سېمىزلا بىر قوي ئۆلۈپ قاپتىغۇ، —— دېدى كەكە ساقال بىر چاقچاقچى مەتنىيازنىڭ جۇۋىسىنى كۆرسىتىپ.

كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

— باشقلارچۇ؟

— باشقلارمۇ ئىشلەيدۇ. لېكىن مەتنىيازنىڭ سىلەرگە قوشۇلۇشى ياخشى بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ.

— نېمىشقا؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ھەمرا.

— ئۇ ھېچ ئىشقا ياردەمايدىغان ساختىپەز بىر ئادەم ئىكەن.

ھەمرانىڭ بىر قېشى كۆتۈرۈلۈپ يۈزى جىددىي تۈس ئالدى. ئۇ ئادەتتىكىدىن ئۆزگىرىپ ئاھاڭ بىلەن:

— مەتنىيازغا بەرگەن بۇباھايىڭىز ئانچە توغرا بولمىدى، — دەپ بېشىنى چايقىدى، — ئۇ بارغانسېرى ئەمگەكتە چىنىقىۋاتىدىغۇ؟ ھازىر ئۇنىڭ نېمە ئىشقا ياراۋاتقانلىقىغا قاراش كېرەك. ھەقىقەتتە ساختىپەز بولسا، قۇرۇق رەھمەت ئۇچۇنلا ئىشلەمەي كىشىلەرنى ئالداپ كەتكەن بولاتتى ـ دە.

— ھە، ئۇ سىزگىلا شۇنداق كۆرۈنسە كېرەك ھەمراكا، — دەپ ساۋۇتجان ياسىما سىپايىلىك بىلەن زاڭلىق ئارىلاش كۈلدى.

— نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەيسىز؟

— ئۆتكەن يازدىن بېرى ئۇنىڭ نېمە قىلغانلىقى ھەممىگە مەلۇمغۇ، — ساۋۇتجان ئىجتىمائىي ئىشلاردا تېخى تولۇق چىنىقمىغانلىقتىن بەزى ۋاقىتلاردا كىشىلەرگە باھا بېرىشتە ۋە مەسلىنى تەھلىل قىلىشتا، يېتەرلىك خۇلاسە چىقىرالماي قالاتتى. مانا ھازىرمۇ مەتنىياز توغرىسىدىكى مەسىلىدە ئۇچ كىشى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا قانداق باھالارغا ئىگە بولۇشتى.

بىرىنچىدىن، سىيىت ئاخۇن مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ھەم ئۇنىڭ دائىمىي، يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا قوشۇلغىنىغا بولغان نارازىلىقلارنى يەتكۈزۈپ، سەممىيەتلىك بىلەن گۇرۇپپا مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىۋاتىدۇ. ھەمرا بولسا، مەتنىيازنى غەرەزلىك ھىمايە قىلىپ، ئۇنى ياساپ تونۇشتۇرۇپ، كۆپ

نېمە قىلساڭلار ئىختىيار سىلەردە، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بويىنىنى ئەگكەن ھالدا.

— قېنى كەتمەننى دولغا ئالسىلا ئۇستام، — دېدى كەكە ساقال تۆمۈر، — مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىمۇ، بۆرە تالىۋەتكەن قويمۇ بولمىسىلا، ئۇستەڭ چېپىشتا نەمۇنچى بولۇپ، بۇ كەمچىلىكنى ئىش بىلەن يۇسىلا بولدى. بىز سىلىنى چىڭ - چىڭ كەتمەن چېپىشتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلالمايمىز.

شۇ چاغدا مەتنىياز كۆپچىلىك بىلەن ئۆستەڭگە ئېرىپ، ئون كۈن ئىشلەپ كەلگەنىدى. ئۇ نەمۇنچى بولارلىق ئىشلىمىگەن بولسىمۇ، غەيرەت قىلىپ ئوتتۇرا ھال ئەمگەك قىلالايدىغان بىر كىشىلىك كەتمەن چاپتى ھەم زەمبىل كۆتۈردى. ئۇ زېمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئەمگەك قىلىشنىڭ كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ قىزىقىپ ئېچىلىپ، گەپتە ۋە قىزىقچىلىقتا ھەممىنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرى دەپ ئاتالغان بۇ ئويۇن — چاقچاقلىرى سەبىيت ئاخۇننىڭ داۋراڭ قىلىشىغا ماتېرىيال بولدى. بۇ ماتېرىيالنى ساۋۇتجانغا پۈۋدەپ كۆپتۈرۈپ كۆرسەتكەنىدى. سەبىيت ئاخۇننىڭ بۇنى قىلىشتىكى مەقسىتى بولسا، ھۇشۇ ھۇناسەۋەت بىلەن ھەمرانىڭ گۈرۈپپا ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە كۆچمەنلەرنىڭ بەرئۇاتقان ئابرويىنىڭ تەسىرىنى سۇسلىتىش. ھەمرانىڭ ئادەملىقى سەبىيت ئاخۇنغا ئانچە ياقمايتتى. بولمىسا سەبىيتمۇ ئادەملىق توغرىسىدا كۆپ سۆزلەيتتىمۇ؟

ئەجەبا بۇ سۆزلەرنى ھەمرا ئەمەلگە ئاشۇرغاندا سەبىيت ئاخۇن نېمىشقا ئۇنى يامان كۆرۈپ قالىدۇ.

ھەمرا:

— يولداشلار! بىز بۈرۈن دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە باشقا سايمانلارنىڭ نومۇرىنى (بەلگىلەنگەن ھەققىنى دېمەكچى) ئۇشۇقراق باھالاپتىكەنمىز. ئەمدى ئۇنى تۆۋەنرەك چۈ-

— «توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرى يەر»، بۇ ھەرالىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك. بىچارىنى بىر نېمە بوغۇپ قويۇپتۇ ـ دە.

— ھاي — ھاي توختاملار! سىلەر بۇنى قوي دەيسىلەر مۇرىسىدە كەتمەن تۇرىدىغۇ بۇنىڭ؟

— دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىۋالغان قوي بولسا كېرەك.

— ھەي، تىرىك ئىكەن، مىدىرلاۋاتىدۇ.

مەتنىياز تىكەنلىك شاخلاردىن ئاران قۇتۇلۇپ، ئارقىسىچە سىلجىپ چىقىپ ئورنىدىن تۇردى.

— ئەستاغپۇرۇللا، غەلىتە ئىش بولدى ـ دە، مۆكۈۋالسام كۆرۈپ قالدىڭلار، — دېدى خىجالەت بولۇپ، ھەجىپ يۈزىنى تۆۋەن قارىتتى.

— ئەيىب سىلىدە ئەمەس ئۇستام! — دېدى ھېلىقى كەكە ساقال تۆمۈر، — ئەيىب ماۋۇ جۇۋىدا. جۇۋا سىلىنى قوي سۈرىتىدە قىلىپ پۈسكايىتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا، بىز ھەرگىز تاپالمايتتۇق. خوش، بۇ نېمە قىلغانلىرى مەتنىياز ئاخۇن؟

— ئەمدى — ئەمدى، قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ... راستىنى ئېيتقاندا، بىز ئەيىبلىك، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ. بايىاتىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۆشۈكنىڭگىگەئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى ـ دە:

— ھە، ئوقۇلدى. مەتنىيازنىڭ بۇ قىلىقى ئويۇن ئەمەسكەن ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە، بۇ نېمە دېگەن ساختىپەزىلىك؛ ھە، مانا قارىغىلار؟! — دېدى.

— شۇنداق ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى ـ دە، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم.

— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سۇزۇپ.

— مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇردۇق،

بۇ تۇغرۇلۇق ئەمەس. بىز يالغۇزچىلىقتا قىلالمايدىغان ئىشلارنى ھەممىز بىرلىكتە بارلىق كۈچىمىزنى قوشۇپ ئورۇنلاپ، يەردىن ياخشىراق ئۇنۇم ئېلىش، شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىكنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ھەمكارلىشىۋاتىمىز. دېمەك، باشقىلار نېمە بولسا بولسۇن، پەقەت ماڭىلا بولسا بولدى، دەپ ھەممىز ئۆزىمىزنىڭلا مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان بولساق، قېنى ئېيتىڭلارچۇ، بىرلىشىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ئىدى. ھە، مانا، ئۇنداق بولمىغاندىن كېيىن بىر - بىرىمىزنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكىمىزگە يار - يۆلەك بولۇپ، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈشمىز كېرەك. ئۇلاغ سايمانلىرى جىقلار، ھېچنېمىگە ئېگە ئەمەسلىرىنىڭ ئاز نومۇر ئېلىۋاتقانلىقلىرىغا ئىنساپ بىلەن قاراپ قويۇشى كېرەك. بىز ئۇلاغ سايمانلارنىڭ نومۇرىنى ھەددىدىن ئوشۇق قىلماستىن، لايىق دەرىجىدە بۇرۇنقىدىن كەمرەك قىلساق، يوقلارنىڭ ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشقان بولىمىز ھەم كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتقان بولىمىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىز بىر پىكىرگە كېلىشىمىز كېرەك.

مانا شۇ بولۇپ ئۆتكەن مەجلىستە دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە سايمانلارنىڭ باھاسىنى كېمەيتىشكە ھەممىسى بىر ئىغىزدىن رازى بولۇپ بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانىدى. شۇندىن بېرى سېپىت ئىككى ئات، بىر ئۆكۈز، بىر ھارۋىسىغا يۆلىنىۋېلىپ، ئازراق ئەمگەك قىلىپ كۆپرەك ھوسۇلغا ئېگە بولۇشنى ئۆزى خالىغانچە تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىقىغا ھەم مەتبىيازنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا كىرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇ گۇرۇپپىغا ھېچ نەرسىسى يوقلار كىرسە، مېنى «غاجايدۇ» دەپ ئويلايتتى) ئىچىدە ھەمراغا خاپا ئىدى. لېكىن ئۇ مۇناسىۋەتتە چىرايلىق ياغلىما سۆزلەر بىلەن سىرىنى سەزدۈرمەي، ھەمراغا كادىرلار ئارقىلىق زەربە بەرمەكچى ئىدى. ئىش سېپىت ئاخۇننىڭ ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقمىدى.

شۇرۇشمىز كېرەك، — دېدى.
سېيىت كالپۇكلىرى تىترەپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى —
دە.
— بۇ غەلىتە گەپ! ئۇلاغ بولمىسا يەر قانداق ھەيدىلىدۇ؟
ئات - ھارۋا بولمىسا ھەممە نەرسە يۆتكەلمەي ئۆز ئورنىدا قې
لىۋېرىمىدۇ؟ مانا، ئەمدىزە ھەممە نەرسىنى ھەل قىلىدىغان شۇن
داق كۇچنىك نومۇرى كېمىيىپ كەتسە، كىم بېرىدۇ ئۇنى!؟ قې
نى شۇلارسىز دېھقانچىلىق قىلىپ بېقىڭلارچۇ كۆرەيلى؟ — دەپ
ئورنىدا ئولتۇرۇۋالدى.
— رۇخسەتمۇ، رۇخسەتمۇ، — دەپ ئىككى - ئۈچ كىشى
ئورنىدىن تۇرغانىدى. تۆمۇر ئالىقىنى كېرىلگەن قولىنى سو
زۇپ، ئۇلارغا گەپ بەرمەستىنلا سۆزلەپ كەتتى:
— توختاپ تۇرۇڭلار — ھاي! توختاپ تۇرۇڭلار، مەن گەپ
قىلاي ... ھەي، سېيىت سېنىڭ گېپىڭچە ئۇلاغ سايمانلىرى بارلار-
نىڭ ئالدىدا ئادەملەر ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن - دە، قېنى
سېنىڭ ئاتلىرىڭ يەر ھەيدەپ، ئۇرۇق چېچىپ باقسۇنچۇ، بىزمۇ
كۆرەيلى!؟
رۇخسەت سورىغانلاردىن بىرى:
— ھە، بەللى ھېچقاچان ئات - كالىلار دېھقانچىلىق قىلا-
لىغان ئەمەس، ئۇنى ئادەملەر قىلغان.
— ھارۋىلار ئۆز - ئۆزىدىن قېغ توشۇپ، باغ تارتقانمۇ
دېمەمسەن، — دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى.
ھەمرا سالماقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ:
— مايافقا قارىغىلار، ئورۇنسىز تالاشنىڭ پايدىسى يوق، —
دەپ ھەممىنى ئاغزىغا قاراتتى.
— ھەممىنى ھەل قىلىدىغان ئادەم ئىكەنلىكى راست، ئىش
لىتىدىغان جابدۇقسىز ياكى ئۇلاقسىزمۇ دېھقانچىلىق قىلىپ مو
ھوسۇل ئالغىلى بولمايدىغانلىقىمۇ راست. ئەمما بىزنىڭ گېپىمىز

ساۋۇتجان زەمبىلنىڭ ئىككى سېپىدىن تۇتۇپ قاراپ:
— مايماقراقمۇ نېمە بۇ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى.
— بىرىنچى قېتىمقى ئىشىمىزدە — ئۇكام، — دېدى تۆمۈر، — تۇنۇگۈن بۇنى توقۇيمىز دەپ كەچكىچە ھەپىلىشىپ ئاران شۇنچىلىك قىلدۇق. قېنى بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ، — ئورنىدىن تۇرۇپ يېرىم توقۇلغان زەمبىلنى ساۋۇتجانغا سۇندى.
— ھە، بۇ خېلى قاملىشىپتۇ. بۇنى توقۇشنى كىمدىن ئۆگىنىۋالدىڭلار؟
— مانا ئۇستىمزمۇ يېنىمىزدا، — دەپ مەتنىيازنى كۆرسەتتى تۆمۈر.
— بۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دەڭ ئۇستام.
— بۇ ھۇنەر بولامدۇ، توقۇغاننى بىر كۆرگەن ئادەم قىلىپ كېتىۋېرىدۇ، — دېدى مەتنىياز.
— ئەلۋەتتە بۇنى توقۇشمۇ ھۇنەر - دە، ئۇنى كۆرۈپ ئۆگەنمىگەن ئادەم قىلالمايدۇ.
— ئۇستامنىڭ ئىچىدە ھۇنەر تولا ساۋۇتجان، — دېدى ھەمراھ — ئۇستام بىزگە ھۇنەرۋەنچىلىكنى ئۆگىتىدۇ. بىز ئۇستامغا دېھقانچىلىقنى ئۆگىتىمىز. شۇنداق قىلىپ بۇغا، جاۋاڭ، لىڭگىلچاق ئۇچۇن بازارغىمۇ قاتىرىمايمىز - دە، — مەتنىياز- نىڭ ئالدىدىكى لىڭگىلچاقنى قولىغا ئېلىپ، — مانا بۇ ياسىلىۋاتقان نەرسىلەر كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدا ئىشلىتىدىغان جابدۇقلىرى بولۇپ قالىدۇ.
ساۋۇتجان مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىنى ئوبدانراق بىلىۋىلىدىن كېيىن سېيىت ئاخۇننىڭ سۆزى بىلەن «ھېچ ئىشقا يارىماس ئادەم» دېگەن خۇلاسىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىگە ئىقرار بولدى. مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە روھىي جەھەتتىن ئىلگىرىلىشىگە ھەمراھنىڭ ھەقىقىي يارىدەم قىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى.
شۇندىن كېيىن ساۋۇتجان مانا بۇ جۇرئەت قىلىپا قولىدىن

هەمرا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجاننىڭ مەتنىيازنىڭ هويلىسىغا باشلاپ باردى. ئۇنىڭ بىر نەچچە يىلدىن بېرى ئۆگزىسى چۈشۈپ كەتكەن دالىنى يېپىلىپ ئالدىن پېشايۋان ياسالغانىدى. ئۇستىگە لاي سىلىنىپ سۇۋالمىغان بولسىمۇ، نەچچە يىلدىن بېرىقى ۋەيرانە كۆرۈنۈشى ئۆزگىرىپ ئەتىيازنىڭ ئىللىق ئاپتىپى چۈشۈپ تۇرغان پېشايۋان كىشىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى. شۇنىڭدەك بۇ ئۆيىنىڭ ئىگىسىمۇ خېلىلا ئۆزگىرىپ قالدى. ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئاۋۋال ئەتىيازلىقى هازىرقى پېشايۋان بولغان يەردە دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ توپىدا ياتاتتى. ياكى ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە «مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بېشىنى سائگىلىتىپ» خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئەمدى جاشقىچە، بۇ يەرگە ساۋۇتجان بىلەن هەمرا كىرىپ كەلگەندە ئەتىيازنىڭ پېشايۋاندا بەندىگە مىنۈپلىپ، لىڭگىلچاق ياساۋاتاتتى. قوزۇقتا يېڭىدىن ياساپ ئېسىپ قويغان جاۋاڭلار، تاختىبېشىغا قاتلاپ قويۇلغان بىر نەچچە يېڭىدىن ياسالغان ۋە رېمونت قىلىنغان لىڭگىلچاقلار تۇراتتى. بىر چەتتە تۆمۈر بىلەن ئىزىلىپ كەتكەن چۈشىگىلىرىدىن زەمبىل توقۇۋاتاتتى. ئۇلار زەمبىل توقۇشنى تېخى تۈنۈگۈنلا ئەتىيازدىن ئۆگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن قامالاشتۇرالمىغان يەرلىرىنى «ئۇستام بۇنى قانداق قىلىمىز» دەپ سوراپ تۇراتتى. ئۇستام بولسا قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ، ئۇلارغا كۆرسىتىدۇ. بۇنىسى هېچ يوشۇرۇپ قويۇشنىڭ كېرىكى يوقكى، زەمبىل توقۇشنى ئۆگىنىۋاتقان ئىزىلىپ كەتكىنى ئۈستام ئۈچۈن قانداق كۆكۈللۈك ئىشلىكىنى سىلەرمۇ بىلىسىلەر.

— مانا بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ ساۋۇتجان، — دېدى هەمرا تۆمۈرنىڭ يېنىدىكى پۇتكەن زەمبىلنى يۆلەپ، — ئەمدى بىكار بولۇپ قالغانلار كەچكىچە تاماغا يۆلىنىپ ئولتۇرمايدۇ، قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئۈستامدىن پايدىلانماقچىمىز.

رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ھەمرانىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكەتـ
لەردە چېنىققانلىقىنى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئىشتا ئادىل ۋە ئومۇمنىڭ
مەنپەئىتىگە جان كۆيەر ئىكەنلىكىنى ئېتىبارغا ئالغانىدى.
ھازىر بولسا ھەمرا پارتىيە ئەزاسى. ئۇ يېزىدىكى پارتىيە ياچېيـ
كىسى ۋە كادىرلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ، «ئالغا» كو-
پېراتىپىنى نامغا لايىق تېخىمۇ ئالغا باستۇرۇش يولىدا ئاكتىپ
ئىشلىمەكتە.

مەتنىيازمۇ «ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك
ئەزالىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن
بۇرۇنقى ۋەيرانە تۇرمۇشى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ ئۆتـ
كەن يىل ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا ئالدىرىماي ئىشلىسىمۇ، ئا-
خىرغىچە چىدام بىلەن رەسمىي بىر كىشىلىك ئەمگەككە قاتـ
ناشتى. كۈزدە دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە ئىشلىگەن نەرسىلىرىدىن
خېلى نۇرغۇن مەھسۇلات ئالدى.

مەتنىيازنىڭ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز يەنە بىر خۇشاللىقى بار،
ئۇ بولسىمۇ ئىززەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، مۇرادىغا يەتتى.
شۇنىڭ بىلەن ئاتا - ئانا، بالىلىق بولغان بەختلىك ئائىلە
لەززىتىنى تېتىدى. ھازىر ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ئەمگەك قىلىۋاتـ
قان كۆيۈمچان خوتۇنى ئالدىدا «دادا، دادا» دەپ يۈگۈرۈپ يۈر-
گەن تىلى تاتلىق بۇدرۇققىنا ئوغلى ئەركىنجان بار.

ھېلىقى بىزگە تونۇش بولغان ئۆينىڭ تاملىرى سۇتتەك
ئاپئاق ئاقارتىلغان. قازان بېشى بولسا، ساغۇچ سېغىزلاي بىلەن
سىلىق قىلىپ سۇۋالغان. ئىززەتخاننىڭ بۇيرۇتمىسى بىلەن مەتـ
نىياز ئۆزى تېرەك ياغىچىدىن سېپتا قىلىپ ياسىغان كارىۋاتقا
تۆۋەنگە تور تۇتقان ئاق چايشاپ يېپىلغان بولۇپ، كارىۋاتنىڭ
يۇقىرىقى چېتىدە ئىككى دانە ئاق ياستۇق كېلىشتۇرۇپ تىزىپ
قويۇلۇپتۇ. ئۇستامنىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ ساندۇقلارغا
قاچىلىنىپ، دالاندا ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئاپتۇ. ئويۇقتىكى

ئىش كېلىدىغان، لېكىن ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن، تۇرمۇشى قالا
بىر ئادەمنى ئەمگەك قاينىمىغا تارتىپ ئۇنى چىداملىق، ئىشچا
لارنىڭ قاتارىغا قوشۇشنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا دېھقانلار
سۆزلەپ بېرىشنى ئويلىدى.

ھەمرا گۇرۇپپىسى كوپېراتىپقا ئايلىنىپ، يەنە بىر قانچ
دېھقانلارنى ئۆز قوينىغا ئالدى. ئەمگەك كۈچى ھەمكارلىشى
گۇرۇپپىسىغا ئەسىبەتەن ئۇچ ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. يەر
ئۇلاغ ۋە قوش جابدۇقلارمۇ يېتەرلىك دەرىجىدە كۆپەيدى. بە
ھەچچە ئىش ھايۋانلىرى، ئىككى دانە سوقا، بىر دانە ئوما ماش
ىنسى ۋە بىر ھەچچە ئۇششاق جابدۇقلار بىردىنلا كۆپچىلىكنىڭ
ئوتتۇرىدىكى مۈلكى بولۇپ قالدى.

ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان قوشۇمچ
ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى مەتنىيازنىڭ ئۇستىكارلىقى بىلەن
بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ، بۇغا، جاۋاڭ، كەندىر ئارغامچا
زەمبىل، سېۋەتكە ئوخشاش ھەرسىلەردىن خېلى نۇرغۇن ئىشلەپ
چىقاردى.

ھازىر بولسا، 50 ئەمگەك كۈچىنى تەشكىل قىلىدىغان بۇ
كوپېراتىپ ئەزالىرى دېھقانچىلىقنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىپ
يازىچە يېتىشتۇرگەن ئاشلىقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن،
ھەممىسى بىرلىكتە ھۆسنىگە تولۇپ تاشقان كەڭ ۋە گۈزەل ئېر
ىشلىرىنىڭ باغرىغا توپلاشتى.

بۇ كوپېراتىپنىڭ ئاساسى بولغان ھەمرا گۇرۇپپىسى مول
ھوسۇل ئېلىشتا ھەر يىلى ئارقىغا چېكىنمەستىن ئۇلگە بولۇپ
كەلگىنى ئۈچۈن، كوپېراتىپنىڭ نامى «ئالغا» بولدى، كۆپچىلىك
نىڭ ماقۇللىشى بىلەن مۇدىر بولۇپ ھەمرا سايلاندى.

قوغۇن - تاۋۇز يېيىش ئۇچۇن ئۇزۇمە سايىسى ۋە باراڭلارغا كېلىۋاتىدۇ.

بۇ باراڭلارنى ياساشتا ۋە ۋايىغا يەتكەن ئاشلىقلارنى يېتىشتۇرۇشتە مەتنىيازنىڭمۇ ھەسسىسى بار. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئىشەنچلىك باراڭلىقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

باراڭنىڭ ئىچىدە بىر نەچچە ئايال چاقچاق قىلىشىپ، كۆلۈشۈپ قوغۇن يېيىشۋاتاتتى. ئىززەتخان باراڭدىن يېرىم قوغۇننى كۆتۈرۈپ مەتنىيازنىڭ ئالدىغا چىقتى.

— مانى يەپ باقسىلا! ئەجەب تاتلىق قوغۇنكەن، — دېدى ئۇ قوغۇننى تىلىپ.

مەتنىياز ناۋاتىرەڭ سۇيى تېشىپ تۇرغان گۆشلۈك قوغۇنىنى يەۋېتىپ:

— قەندەك قوغۇكەن، قەندەك، — دېدى.

باراڭنىڭ ئىچىدىكى خوتۇنلاردىن بىرى:

— شەھەرنىڭ قولى تەگكەن - دە، ئۇستام، — دەپ بۇلارغا ئاڭلاتماستىن چاقچاق قىلغانىدى، ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى.

— نىم بولدى بۇلا؟ قىن — قىنىغا پاتماي قاپتىغۇ، — دېدى مەتنىياز باراڭ تەرەپكە قاراپ.

ئىززەتخان ئۆزىگە غايىبانە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ:

— ھوي، ئەشەدە بىر تورغاي سايراۋاتىدۇ، — دېدى - دە، نەرىراق بېرىپ ئۇزۇمە تۈۋىدە ئولتۇردى. قوغۇنلۇقتىن بىر سويىمنى كۆتۈرۈپ 3 — 4 بالا بىلەن «ئاپا»، «دادا» دەپ چوقان سېلىپ ئەركىن چېپىپ كەلدى.

بۇ ئاتا - ئانا ۋە بالا ئۇچى ئۇزۇمە سايىسىدە بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ، ھېلىقى ناۋات رەڭ سۇيى ئېقىپ تۇرىدىغان ئەجەب شېرىن «ئابناۋات» تىن يەنە بىرنى يېيىشىپ ئۇسسۇزلۇقىغا قانىدى.

1955 - يىل.

كوزىلار، قوزۇقتىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆ
نەرلىك جاھازىلىرىنىڭ پاكىز، چىرايلىق تەرتىپتە بولۇپ تۇرۇ
بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ، بەسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان
سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

مەتنىياز قىچا تەرگەن يىلى ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي سايە
ياتقان يوغان ئۇزمە دەرىخىنىڭ يېنىدا ھازىر سۆلەتلىك قەدد
نى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئىككى باراڭ، ئىككى باراڭنىڭ ئەتراپىد
مەنپۇخنە، جۇخار ۋە مىزى گۈللەر ئەۋجىگە ئېلىپ، تەكشى
چىرايلىق بولۇپ ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

«ئالغا» كوپىراتىپىنىڭ ئەزالىرى ياسىغان بۇ باراڭلار ئال
دىغا كېلىپ ئەتراپقا قاراپ باقسىكى: كۆز يېتىم يەرلەرگىچ
سوزۇلغان پەلەكلەر ئارىسىدا خۇددى ئوتلاۋاتقان قوينىڭ قوزە
لىرىدەك بولۇپ كۆرۈنگەن قوغۇن، تاۋۇز، كاۋىلارنى، ئوتياشلىق
تىكى ئاپقۇر چىنىدەك بولۇپ يۇغۇرغان قىپقىزىل پەمىدۇرلارنى
تەكشى ئۆسكەن پىيازلارنى، باراڭدا زىچچىدە ساڭگىلىشىپ تۇر
غان قاپاق ۋە ئەتراپتىكى تاۋلىنىپ تۇرغان چىرايلىق گۈللەرنى
كۆرۈپ، كىشىنىڭ زوقى تولۇپ تاشىدۇ.

ئەنە، ئاۋۇ ئېتىزلاردا بولسا، كوپىراتىپنىڭ مول ھوسۇللۇق
بۇغدايلىرىمۇ، چاناقلىرىنى كېرىشىپ، بۇرۇقتلىرىنى داردايتقان
ھالدا باشلىرىنى كۆتۈرۈشەلمەي ئېگىلىپ تۇرۇشىدۇ. شامال بولا
ئۇلارنى ئېغىتىپ باشلىرىنى بىر - بىرىگە تەگكۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ
كۆرۈنۈشىدىن: «ھە، ئەزىمەتلەر، بىزنى بېقىپ ئۆستۈرگۈچە قانچە
تەر تۆكۈپ، نۇرغۇن مېھنەتلەر قىلدىڭلار! شۇنىڭغا لايىق بىزمۇ
تولۇق مىرادىمىزغا يەتتۇق. ئەمدى بىزنى چاپسانراق ئۆيۈڭلەرگە
ئەكەتمەمسىلەر» دەپ پىچىرلىشىۋاتقاندەك بولۇپ تۇيۇلاتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن «ئالغا» كوپىراتىپىنىڭ ئەزالىرى
ھەممىدىن بۇرۇن، پۈتۈن كۈچىنى ئۈيۇشتۇرۇپ ئەمگەك قاينىمىغا
چۈشكەنىدى. ئۇلار كۈن تازا قىزىغان چاغدا ئارام ئېلىپ

ئاغزىغا سالغان ئاشنى ئىشتىهاسىزلىق بىلەن ئېغىر چاينايتتى. بۇ جىمجىتلىق، بۇ سۆزلەشمەسلىك باشلانغىنىغا مۇشۇ تۇرقىدا توپ-توغرا بىر كېچە - كۈندۈز بولغانىدى.

ئوچۇق چىراي بىلەن گەپلىشىپ، كۈلۈشۈپ يۈرگەن يېقىن كىشىسىنىڭ قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەنىدەك جىمجىت بولۇپ قېلىپ، ئۇن چىقارماي يۈرۈشى كۆڭۈلگە قانچىلىك غەشلىك سالىدىغانلىقىنى مەستۇرە بىرىنچى قېتىم چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە سەزمەكتە.

ئۇ ئالىمجاننىڭ كۆڭلى قالغۇدەك نېمە قىلغانلىقىنى ئويلاپ زادى تاپالمايتتى:

«ئۇلۇشكۇن مەن ئۇنى ئويىنىشپ ئىتتىرىۋەتكەن، تۇنۇگۈن قولۇمدىن چىنە چۈشۈپ سۇنۇپ كەتتى. ھە — راست، ئېتىگەن چايىنى ۋاقتىدا قاينىتىپ بېرەلمىدىم. خىزمەتكە سەل كېچىكىپ قالدى. ياق، بۇنىڭغىمۇ مۇنچە خاپا بولۇپ كەتمەس، ئېتىمالىم قوپالراق بىر گەپ قىلدىممىكىن. ھېچ ئەسلىيەلمەيمەنغۇ، ناھايىتى نېپىز - دە بۇ ....»

تۇرلۇك خىياللار بىلەن ئۇنىڭ بېشى قاتتى. ئاخىرى ئالىمجاننىڭ ئۆزىدىن سوراشقا توغرا كەلدى.

— بۆلەكچىلا تۇتۇلۇپ كەتتىڭىزغۇ، نېمە بولدى سىزگە؟

ئالىمجان جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا مەستۇرەگە يەر ئاستىدىن قاراپ:

— ھىم — ھىم، — دېدى - دە، كۆڭلى قارىلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ قىسقىراق قاشلىرى بىر - بىرىگە يېقىنلىشىپ قارىچۇغىنىڭ كۆزىگە ئوخشاش ئۆتكۈر كۆزلىرى يالتىرىغانىدى، سوزۇنچاق يۈزى سۈرلۈك بولۇپ كەتتى.

مەستۇرە دېرىزىنىڭ ھاۋارەڭ پەردىسىگە سانجىپ قويۇلغان قىزىل تاۋار گۈلگە، كېيىن ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى ئۇچ بۇرجەكلىك ئۈستەلچە ئۈستىدىكى سۈرەت ۋە ئاتكىرىتكىلارغا قاراپ ئۇلۇغ -

گۈمان

كۈلكىنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى تولا. مەسىلەن، كىشى خۇشال بولۇشسا كۈلىدۇ، زوق ئەيلىسىمۇ كۈلىدۇ، ھەيران قالسىمۇ، مەغرۇرلانسىمۇ كۈلىدۇ ياكى زائىلىق قىلىپ، تەنە قىلىپ خۇشامەت قىلىپمۇ، ئىچىنىپمۇ كۈلىدۇ. بەزىدە شۇنداق ئەھۋال بولىدۇكى، خىجالەت بولسىمۇ كۈلىدۇ، خىجالەت قىلسىمۇ كۈلىدۇ. ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن ئورۇنلۇق كۈلىدىغان كىشىلەرمۇ بار. يەنە ئاپتاپپەرەسنىڭ گۈلدەك ئېچىلىپ بوينى چۈشتىن ئاۋۋال باشقا ياققا، چۈشتىن كېيىن باشقاياققا مۇلايىم ئەكەن ھالدا ھىجىيىپ كۈلۈۋېرىپ ۋاقتىنى چاغ ئۆتكۈزىدىغانلار بار ... كۈلمەيدىغان ئادەم كەم ياكى ئۇنداق ئادەمنى ھېچ يەردىن ئىزدەپ تاپالمايمىز.

كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۈلگەنلىكىنى بىلۈۋېلىش تۇيغۇ كىشىلەرگە ئاساندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن بەزى كەيپىياتلاردا ئۇ لارمۇ ئازغىنىپ قالسا كېرەك، بۇنى، تۆۋەندە سىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرمەكچى بولغان ئىككى كۈلكە توغرىسىدا ناھايىتى تۇغۇنلۇق بىلەن چىقىرىلغان خۇلاسىدىن بايقىۋالىمىز.

كەچ سائەت ئالتىلەردە ئۇستەلنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا ئەر - خوتۇن ئىككىسى قارىمۇ قارشى ئولتۇرۇشۇپ تاماق يېيىشۋاتاتتى. بۇلار بىر ئىغىزمۇ سۆز قىلىشماي ھەم بىر-بىرىگە قارىماي لەغمەننى تەخسىدىن سۆزۈپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىشاتتى. ئالمجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ - سىلكىپ چۆپىنى سېيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. مەستۇرە بولسا، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن قانداقتۇر بىر خاپىلىقى بارلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن زەردە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇچ بارمىقى بىلەن چىمداپ

بۇ سۆزلەر مەستۇرەنىڭ كۆڭلىگە نەشتەردەك سانجىلدى. ئۇنىڭ كۆتۈرەڭگۈ كۆكسى يۇقىرى - تۆۋەن بولۇپ يۈزىگە قان يۈگۈرۈشكە باشلىدى. تامىقىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ ئاۋازى سەل تىترەپ:

— ۋىيەي توۋا، ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمىسىگىزچۇ! — دېدى.

— ھىم، چىشىمغا تېگىدۇ تېخى، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۈلۈشنىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇنى مەن ياخشى بىلىمەن. بىر-بىرىنىڭ جاماللىغا قاراپ كۈلۈشكەندىن كېيىن ئەلۋەتتە چاتىقى بار - دە.

— سىزچە بىر - بىرىگە قاراپ كۈلگەنلا ئەر - ئايالنىڭ چاتىقى بار ئىكەن - دە، مانا تېتىقسىز گەپ.

ئالىمجاننىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى. غەزەپ بىلەن پارقىرىغان كۆزلىرىنى مەستۇرەگە تىكىپ:

— تېتىقسىزمىش! ھېيلىگەر، ئۇيالماس، دەۋاتقان سۆزىنى قارا! — دېدى.

مەستۇرە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇنىڭ دېمى ئېچىگە چۈشۈپ، بەزگىكى تۇتقان كىشىدەك تىترەپ بېرىپ گارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى - دە، ئىككى ئالقىنىنى بىلەن يۈزىنى مەھكەم يېپىپ يىغلىدى.

ئالىمجان ئىشكىنى ئاچچىقى بىلەن قاتتىق ياپتى - دە، كوچىغا چىقىپ نەگىدۇر كەتتى. ئىشكىنىڭ تاق قىلغان ئاۋازى مەستۇرەنىڭ يۈرىكىگە كېلىپ تەگكەندەك بولدى ۋە بۆشۈكتىكى ئۇچ ئايلىق بوۋاقنىمۇ ئويغىتىۋەتتى. ئەمدى بالىنىڭ يىغىسى مەستۇرەنىڭ يىغىسىنى يەڭدى. ئۇ بالىسىنى ئېمىتىۋاتقاندا، ئۇزۇن كىرپىكلىك قاپقارا كۆزلىرىدە ئەگىپ، توختاپ قالغان ئاخىرقى ياش تامچىلىرى بوۋاقنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى.

ئۇ بالىنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ ئالىمجاننىڭ ئۆزى بىلەن جولغان بەزىبىر مۇناسىۋەتلىرىنى ئەسلەشكە كىرىشتى.

كىچىك تىندى. بۇ نەرسە بۇنىڭدىن 14 ئاي ئاۋۋالقى تويىنى
شېرىن خاتىرىلىرىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى. ئاتكىرىتكىلار مەستۇر
نىڭ دوستلىرى تەرىپىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى تەبرىكلەپ تە
دىم قىلىنغان، ئۇلاردا ئالىمجان بىلەن مەستۇرەنىڭ بەختلە
تۇرمۇشىنىڭ ئاقىۋەتلىك بولۇشى تىلەنگەنىدى. ئىككىسىنىڭ دا
خۇشال - خۇراملىق، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈش تىلەنگەن
بىر - بىرىگە بولغان مەقسەت مۇھەببەتلىرىنىڭ كۈللەپ ياشنى
تۇغرىسىدا تىلەكداشلىق ۋە دوستلۇق ئىشەنچلەر يېزىلغانىدى.
— تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغا
كىم ئۇ، — دەپ سورىدى ئالىمجان مەستۇرەگە يېرگىنچ بىلە
قاراپ.
تۇيۇقسىز بېرىلگەن بۇ سوئالدىن مەستۇرە سەل هودۇقە
ۋىراق جاۋاب بەردى:
— ھە، ئۇ توختى.
— سەن ئۇنىڭ بىلەن نەدە تونۇشۇپ قالغان؟
— بۇرۇن بىر مەكتەپتە ئوقۇپ 7 - سىنىپنى بىللە تۈگەتە
كەن بىز.
— بىز، — دەپ تەكرارلىدى ئالىمجان تەنە بىلەن، —
شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلقەلبىڭ ئېچىلىپ كېتىپتىكەن - دە.
— ۋىيەي دەۋاتقان گېپىنى. ساۋاقداشلار بىر - بىرى بىلەن گە
لەشمەمدۇ!
— ئايرىلماس دوستلار ئەلۋەتتە گەپلىشىدۇ. كۆلۈشىد
شېرىن سۆھبەت قىلىش ئۈچۈن ئەپلىك جايمۇ تېپىشىدۇ.
— بۇنىمە دېگەن گېپىڭىز، مەن ھېچ چۈشەنمىدىمغۇ؟
— مەن چۈشىنىمەن.
— نېمىنى؟
— بىر - بىرىنىڭ كۆزىگە قاراپ كۈلۈشلىرىنى! ئاشىق
مەشۇقلارنى!

— يەرنىڭ ئاستىدىكى ئالتۇننى كۆرۈپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ — دەپ چاقچاق قىلىپ كۈلدى مەستۇرە.

ئالىمجان يۈزىدە پەيدا بولغان سەل خىجالەتنى كۈلكە بىلەن يوشۇرۇپ:

— ھە، ھە ئالتۇن بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ، غەلىتە بىر جانىۋار ... ، — دېدى - دە، ئۆيگە كىرىپ كەتتى، مەستۇرە ئۇنىڭ تەكشۈرگەن يېرىگە قارىغاندى، ھېچقانداق جانىۋارنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىزىنىمۇ كۆرمىدى. ئۇ يەردە جانىۋارنىڭ ئىزى ئەمەس، بايا خېمىر تۇرۇچ سوراپ كىرگەن قوشنا ئايالنىڭ قولىدىكى كالىچىنىڭ ئىزى تۇراتتى.

يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەستۇرە ئانىسىنىڭ ئۆيگە بېرىپ كەچقۇرۇن سائەت 9 لاردا ئۆيگە قايتتى. ھېچ كىشى يوق قاراڭغۇ كوچىدا كىلىۋاتقاندا تېرەكنىڭ ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ئاتقان چالمىسى ئالدىغا چۈشتى. مەستۇرەنىڭ بويى بىر شۇركەندى - دە، گەپ قىلماي ئۆز يولىغا كېتىۋەردى. ھايال قىلماي يەنە ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ھۇشقىتىشى ئاڭلاندى. مەستۇرە بىرەر مەستنىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇنچىقماي ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى. لېكىن تۆيۈقسىزلا بىر كۈلكە ئۇنى يۈگۈرەشتىن توختاتتى. ئۇ ئۆزىگە تونۇش بولغان كۈلكىنى تۆيۈپ قالغانىدى. مەستۇرە يېڭىلمىدى. ئۇنىڭ ئالدىغا ئالىمجان خۇشال كەيپىياتتا كەلدى.

— بۇ نېمە قىلغان ئىشىڭىز؟ — دېدى مەستۇرە سەل تېرىكىپ.

— قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ئوينىشىپ، — دېدى ئالىمجان مەستۇرەنىڭ قورقۇپ يۈگۈرگىنى ئۇنى تۆيۈقسىزلا كۈلدۈرۈۋەتكەنىدى.

ئەگەر ئىش ئۇنداق بولمىغاندا، ئالىمجان ئۆزىنى ئاشكارا قىلاتتىمۇ، يا ئۆيگە بارغاندا مەستۇرەنى گەپكە سېلىپ چېكىپ باقاتتىمۇ،

بۇلار ئۇيۇ - ئوچاق بولۇپ ئەتىسالىم بەش - ئالتە ئايغىچ
جىكىن ئالىمجان مەستۇرەنى «سىز» دەپ يۇردى. ئەسلىدە ئال
جانىنىڭ چىرايى دېگەندەك كېلىشكەن بولمىسىمۇ، گەپ - ئىغ
جايىدا، ئەدەبلىك، ھۇرمەتچان بىگىت ئىدىغۇ. خوسۇسەن
ئاياللارنىڭ ئالدىدا قوينىنىڭ قوزىسىدەك مۇلايىم، خۇش خۇي بولۇ
كېتەتتى. ئۇرۇش - تالاش قىلماستىن ئىناق تۇرمۇش كەچۈر
دىغان ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە خۇش مۇئامىلىلىك، ئاق كۆڭۈل ب
لۇپ ئۆسكەن مەستۇرەگە ئالىمجاننىڭ مىجەزى ياققانىدى.

تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن بارا - بارا نېمە بولۇپ كېتە
باردىغۇ - ھە. «ھىيلىگەر» — بۇ مەستۇرە ئوچۇن يات ۋە ھە
سىز گەپ. ئۇ دوستلىرى ئاربىسىدا راست سۆزلۈكلىكى بىلەن
ھۇرمەتكە ئىگە ئەمەسمىدى. ئۇ ھېچكىمنى تىللىمىغان. شۇنىڭ
ئوچۇنمۇ مەستۇرەگە ھېچكىمنىڭ ھاقارەتلىك سۆز قىلمىغان. ئەمدى
بولسا توختىنى، يەنى بۇرۇنقى ساۋاقدىشىنى ئىشىك ئالدىدا ئوچ
رىستىپ قېلىپ، كۆلۈشۈپ ئوچۇق چىراي گەپلەشكىنى ئوچۇنلا
ئالىمجاندىن ئائىلىغان ھاقارەتلىك سۆز كۆڭلىگە ناھايىتى قاتتىق
تەگكەنىدى.

ھەر ھالدا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەستۇرە ئالىمجاننىڭ
كۇنچىلىك قىلىدىغان مىجەزىنى بايقاپ قالدى. ئەسلىدە بۇنى
خېلى بۇرۇنلا سېزىش مۇمكىن ئىدى. لېكىن مەستۇرەنىڭ ساددا
تۇز كۆڭلى ئۇنى بۇگۇنكىدەك قاتتىق توقۇنۇش بولمىغۇچە يا
ھالىيالمىغانىدى. بولمىسا مۇنداق ئىشلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن
ئىدىغۇ.

يانغۇر يېغىپ يوللار سەل لاي بولۇپ قالغان بىر كۇنى
كەچقۇرۇن دەرۋازا ئېچىلغاندەك قىلدى - دە، لېكىن ئۆيگە خېلى
ۋاقىتقىچە ھېچ كىشى كىرمىدى.

مەستۇرە قاراپ باقاي دەپ چىقسا، ئالىمجان يەرگە ئېگىشىپ
بىر نەرسىگە سىنچىلاپ قاراۋاتىپتۇ.

«بۇرۇنغۇ بۇ ئەھۋالنى سەزمىگىنىم ئۈچۈن ئۇنچىقماپتىمەن. بۇگۈن ئۇنىڭ بىلەن نېمىشقا ئوچۇق گەپلەشمەي قالدىم - ھە»، ئۇ تېخىچىلا تارتىنچاقلىق قىلىپ يۇرۇشى ۋە كىشىلەر بىلەن تالاش-تارتىش بولۇپ قالسا، گەپ تېپىپ بېرەلمەي قىلىشنى ئويلاپ ئۆز - ئۆزىدىن رەنجىدى. ئەمدى ئۆزى ئۈچۈن ھاقارەتلىك بولغان گۇمانخورلۇق تۇغرىسىدا ھەق دادىغا يەتكۈچە قەتئىيرەك سۆزلىشىشنى قارار قىلدى.

مەستۇرە پىكىر قىلىشتىن توختاپ بېشىنى كۆتۈرگەنىدى. قۇلاقلىرى غۇڭۇلداپ يۇرىكى سىقىلدى. ئۇ بىرىپ دېرىزىنى ئېچىش بىلەن كەچكۈزنىڭ مۇزدەك شامىلى يۈزىگە كېلىپ ئۇرۇلدى. سالقىن ھاۋادىن كۆكسى - قارنى تويغۇچە يۇتۇپ ئېغىر بىر تىنىدى - دە، كوچىدىكى دەرەخلەرنىڭ تەكشى ئۇچلىرىغا، كېيىن ئوچۇق ھاۋادىكى سان - سانا قسىز يۇلتۇزلارغا قارىدى.

يۇلتۇزلارنىڭ بەزىلىرى مەستۇرەگە ئوخشاش بېجىرىم چىرايلىق ئىدى. ئۇلارمۇ ئۇزۇن - ئۇزۇن نۇر كىرپىكلىرىنى چىملىدىتىپ مەستۇرەگە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇنىڭ يادىغا يېڭى تونۇشقان چاغلاردىكى ئالىمجاننىڭ «چاچلىرىڭىز قۇندۇز، كۆزلىرىڭىز خۇددى كۈلۈپ تۇرغان يۇلتۇز» دەپ ئۆزىنى ئەركىلەتكەن سۆزلىرى كەلدى.

مەستۇرە يېنىكلەشكەندەك بولۇپ كۈلۈمسىرىدى. «ئۇ مۇشۇ چاغقىچە نەدە يۈرىدىغاندۇ» دەپ ئويلىدى - دە، ئېترافىغا ئەنسىرەپ نەزەر سالدى.

ۋاقىت سائەت 12 گە يېقىن بېرىپ قالدى. ھېچقايىسىنىڭ كىشىلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پەقەت يىراقلاردىن قاۋۇغان ئىتلارنىڭ بوغۇق، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىسىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى.

ھەر ھالدا ئۇنىڭ بۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشتىكى ئويى بىز
قارىغۇ ئىدى.

لېكىن ئۇنىڭ بۇ خۇش چاقچاق ئويۇنى كۆڭۈللۈك بولمىغا
لمقتىنمىكىن، يەنە ئازراق خىجالەت بولغاندەك كۈلۈمسىرىگىنە
مەلۇم بولۇپ قالدى.

— يەنە بىر كۈنى ئالەمجان بىر نەرسىگە ھەيران بولۇپ غ
لىتە سوئال سورىغاندى.

— چوش ۋاقتىدا كارىۋاتتا پۇرلىشىپ تۇرغان چوڭ پەي يا
تۇقنى كۆرۈپ قېلىپ:

— بۇ يەرگە ياستۇق قويۇلۇپ قاپتىغۇ؟ — دېدى.

— بايا بالىنى ياتقۇزۇپ قويغانىدىم، — دەپ جاۋا
بەردى مەستۇرە.

— مۇشتەك بالىمۇ شۇنچە يوغان ياستۇقتا ياتامدۇ.

— ياستۇقىكىزنى بالىكىزدىن ئايىماڭاتامسىز، دېمەك بالىدە
ياستۇق ئەتىۋاراق ئىكەندە سىزگە.

— ياق .....

— ئەمسە بۇ نېمە دېگىنىكىز؟

— بالىنىڭ بوينى ئاغرىپ كېتەمدىكىن دەيمەن - دە، —
ئالىمجاننىڭ يۈزىدىكى ھەيرانلىق ئالامىتى ئەمدى سوس خىجا
لەت كۈلكىسى ئاستىدا قالدى.

مانا ئەمدى بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى مەستۇرەنىڭ ئال
ىدىدا ناھايىتى روشەن بولۇپ ئېچىلدى.

ئۇنىڭ ئوقۇشىنى داۋام قىلدۇرۇپ يۇقىرىراق بىلىم ئېلىش
ياكى بىرەر ئورۇندا جەمئىيەت ئۇچۇن خىزمەت قىلىش تەلەپ
لىرىنى ئالىمجاننىڭ تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن ئارقىغا سۈرۈپ
كەلگەنلىكىمۇ شۇ سىر بىلەن باغلىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

ئالىمجاننىڭ بۇ ئورۇنسىز گۇمانلار بىلەن قىلىپ يۈرگەن
كۆلكىلىرى ئىشلىرى مەستۇرەنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىشقا باشلىدى

تىترەپ كەتتى. مەنمۇ قوللىرىم قىپقىزىل بولۇپ كەتكۈچە چاۋاك چالدىم. ھە، مانا كۆپچىلىككە يارىغاندىن كېيىن بولدى - دە.

— ھەمىشە ئۇنداق بولىۋەرمەس.

— ئادەم دېگەن ئۆزىنىڭ تالانتىغا ئىشىنىشى كېرەك. مانا قاراڭ سىزدە نېمە دېگەن چوڭ تالانت بار. ئۆزىڭىزمۇ چىرايلىق. سەھنىگە ئاجايىپ يارىشىدىكەنسىز. مەن بۇگۈن تازا دىققەت قىلىپ تۇردۇم. سىز سەھنىنىڭ ئالدىغا شۇنداق كېلىپ، قەددىڭىزنى توغرىلاپ زالغا بىر قارىۋېتىڭىز، خۇددى سەھنىدە بىر توپ قىزىلگۈل ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

ئالىمجاننىڭ بۇ قەدەك ماختاشلىرى ھەۋەسكار قىزنىڭ كۆڭلىنى تاغدەك ئۆستۈرۈۋەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆسكەنلىكىگە رازى بولۇپ «مانا باشقىلارمۇ مېنىڭ تالانتىمغا ئالىمجاندەك توغرا باھا بەرسە بولمامدۇ، مانا، بۇ يېرى كەمچىلىك، مانا ئۇ يېرى كەمچىلىك دېيىشىپ ئادەمگە روھىي زەربە بېرىشىدۇ» — دەپ ئويلىدى. شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك ئەتىسى، ئىشكىنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

— ۋىيەي، بىزنىڭ ئۇيغۇر قارىمىزدا قاپتىغۇ، — دېدى ھەۋەسكار قىز، — خوش ئالىمجان ئاكا مەن ئۆيگە قايتاي.

ئۇ ئالىمجانغا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن قىياپەتتە قاراپ يېقىملىق كۈلۈپ، خوشلىشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى. ئالىمجان ئۇنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەستىن كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ:

— نېمانچە ئالدىرايسىز، — دېدى - دە، قولىنى تارتىپ قۇچاقلىماقچى بولدى. قىز قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ يۈزىدە ھېچقانداق كۈلكىنىڭ ئالامەتلىرى قالمىغانىدى.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟! مەن سىزنى ئۆز ئاكامدەك كۆرۈپ تىمەن.

— نېمە بولىدۇ ئەمدى، مۇھەببەتقۇ.

* * *

كۆلۈبقا بېرىپ ئويۇن كۆرگەندىن كېيىن ئالىمجاننىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ ئاچچىقىنىڭ ئەسرىمۇ قالمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان قىزغا گۈلدەك ئېچىلىپ سىلىق مۇلايىملىق بىلەن سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى:

— ئاۋازىڭىز نېمە دېگەن چىرايلىق، سىزنىڭ ناخشىڭىزنى ئاڭلاۋاتقان ئادەم ئۆزىنى تامامەن يوقىتىپ قويۇش دەرىجىسىگە يېتىدۇ.

— ۋىيەي، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز - دە، ئالىمجان ئاكا! - دېدى قىز خىجالەت ئارىلاش خۇشال بولۇپ.

— ماقا - ماقا ئىشەنمەيسىز دېمىدىمۇ، — دېدى ئالىمجان قىزنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ.

— راستىنى ئېيتسام بۈگۈن سەھنىدە شۇنداق يېقىملىق ۋە تەسىرلىك ناخشا ئېيتتىڭىزكى، خۇددى مېنىڭ يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولدىڭىزغۇ.

«ھىم، ئىنىدەككە كەلدىڭغۇ» دەپ ئويلىدى ئالىمجان. لېكىن قىز ئۆزىنىڭ ئارزۇسى توغرىسىدىكى تالانتىنىڭ ماختاشقا ئۇچرىغانلىقى بىلەن مەست ئىدى. ئۇ ئالىمجان ماختىغانچىلىك سېھرىلىك ناخشا ئېيتالمىسىمۇ، ھەر ھالدا ئوتتۇرا دەرىجىدە يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ئىدى. بىراق تېخى ئاۋازىنى قانداق ئىشلىتىشنى ۋە ناخشا قائىدىلىرىنىمۇ ياخشى بىلمەيتتى، ئۇ ئارتىستكا بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار تىياتىرىسىنىڭ كۆرۈڭۈكىگا قاتنىشىپ يۈرەتتى. قىزمۇشتىن توختاپ:

— سىزنىڭ خېلى دېتىڭىز بارغۇ ئالىمجان ئاكا! راستىنى ئېيتىڭا، مەن ئارتىستكا بولالايمەنمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەلۋەتتە بولىسىز، شۇنچە ياخشى ئاۋازىڭىز بىلەن سىز ئارتىستكا بولمىسىڭىز كىم بولىدۇ ئەمدى؟ سىزنىڭ ناخشىڭىز بۈگۈن قانداق كۆچلۈك ئالقىشقا ئىگە بولغانلىقىنى بىلگەنسىز قاراڭ نەمدىكىن ئۇرۇلغان چاۋاكلار، كۈلۈپ لەرزىگە كېلىپ

رەھمەت

رەھمەتنى ئانىسى ئۇرۇپ تالاغا قوغلاپ چىقتى. ئانا غەزەپ ئوتىدا يېنىپ تىترەيتتى. ئۇنىڭغا كۆز ئالدىدىكى بارلىق نەرسىلەر ئىس ۋە تۈمان ئىچىدە تۇرغاندەك غۇۋا كۆرۈنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان كىشىلەرنى تولۇق بايقىماي ۋە ئۇلارنىڭ «بولدى قويسىلا، كىچىك بالا ئەمەسمۇ!» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىماستىن ئوغلىنى يامان سۆزلەر بىلەن تىللاپ قارغايتتى. رەھمەتمۇ ئانىسىدىن بىزار بولۇپ، يىغلاپ ئۆيىدىن يىراقلىشىپ كەتتى.

— خەپ، جۇۋاينىمەك، قولۇمغا چۈشەرسەن، — دېدى - دە، نىساخان ئىشكىنى جالاقلىتىپ يېپىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

نىساخان قالغان چېيىنى ئىچمەكچى بولۇپ، جوزا يېنىدا ئولتۇرغانىدى. لېكىن گېلىغا بىر نەرسە تىقىلغاندەك بولۇپ، ئىشتىهاسى تۇتۇلدى. قولىغا ئالغان ئاپقۇرنى يەنە جايىغا قويۇپ ئاستا نېرىراق ئىتتىرىۋەتتى. ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخانىدا رەھمەتنىڭ ئۆرۈۋەتكەن چىنىسى ۋە سۈتلۈك چايىغا چىلانغان كۆپۈپ قالغان نان بۇردىلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. ئانا جەينىكىنى جوزىغا تىرەپ ئالىقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تۇتقان ھالدا ئويغا چۆمۈپ كەتتى. «بالا دېگەن يۇرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۇنىڭغا شۇنچە مېھرىبان، يۇزلەپ كېچە سوغۇق بۆشۈكنى قوچاقلاپ، مۈگدەپ ئولتۇرۇپ ئېمىتتىم. كۆز قارىچۇغۇمدەك ئاسراپ - پەپىلەپ ئۆستۈردۇم، يېگۈزدۇم، كىيگۈزدۇم، شۇنچە كۆيۈنۈپ جاپا بىلەن چوڭ قىلسام، نېمىشقا مېنىڭ قەدرىمنى بىلمەيدىغاندۇ. مەنمۇ بىچارە ئانامنى شۇنداق رەنجىتكەندىمەنمۇ، رەنجىتكەن بولسام كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن پەرۋەردىگارىم ئانامغا قىلغان - ئەتە

— مۇھەببەت ئىمىش! ئۇيالماي يەنە دېگەن سۆزنىسى.

ئالىمجان ئەيىبنى ھەۋەسكارنىڭ ئۆزىگە يۈكلىمەكچى بولۇپ لېكىن خىجالەت ئارىلاش پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئەمىسە ئۆزىڭىز نېمىشقا ئادەمگە قاراپ كۈلۈۋېرىسىز!— دېدى.

— سىزگە قاراپ كۈلگەنلا كىشىنىڭ باشقا غەرىزى بولمىدىكەن - دە، — ھېيلىگەر ئادەم ئىكەنسىز! — دېدى - دە ھەۋەسكار قىز چالۋاقاپ بۇرۇلۇپ ئۆيى تەرەپكە تېز - تېز يۈرۈپ كەتتى.

ئالىمجان ئەدى كۈلكە توغرىسىدا ئىككىلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ «ئايالالار كۈلگەن چاغدا كۆزىگە قاراپلا قانداق غەرەزنى ئىپادە قىلغانلىقىنى بىلەلەيسەن» — دەپ ماختىنىدىغان ئەۋلىيالىق كارامىتى ئاشكارا بولۇپ قالدى.

بۇگۈن مەستۇرەمۇ مەسلىھەت قىلىۋالغاندەكلا، مانا بۇ قىزنىڭ بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشلەرگە بەرگەن باھاسىغا ئوخشاش جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ مەستۇرەگە ھەقسىزلىق بىلەن «ھېيلىگەر» «ئۇيالماي» دەپ قىلغان ھاقارەتلىك سۆزلىرى مانا ئەمدى ھەقلىق رەۋىشتە ھەۋەسكار قىز تەرىپىدىن ئۆزىگە ياندۇرۇپ بېرىلدى.

ئالىمجان ئۆيگە مۇلايىم قىياپەتتە كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى. مەستۇرەمۇ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. بۇ كۈلۈمسىرەشلەرگە پەرۋاسىزلىق بىلەن قارىسىڭىز ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاچچىقى تارقاپ، ياخشى خوپ بولۇشۇپ قالغانلىقىنى كۆرىسىز. ئەگەر ئۆتكۈر كۆزلەر ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنىچە دىققەت قىلىپ قارىسا، مەستۇرەنىڭ كۈلكىسى زاكىلىق قىلغانلىقىنى، ئالىمجاننىڭ كۈلكىسى بولسا خىجالەتچىلىكنى ئىپادە قىلاتتى.

1957 - يىل.

دۇم. داستىخاندا نان ئاز ئىكەن. يۇگۇر ئاشخانىدىن نان ئېلىپ چىق دېسەم، گېپىمگە كىرمەي يەنە دومسىيىپ ئولتۇرۇۋالدى. ھوي شۇم، ئۆزۈڭنىڭ قورسىقىغا يەيدىغان تەييار ناننى ئاچىقىشقا ئونىمامسەن دەپ كايىپ قويسام، چېينى ئىتتىرىپ ئۆرۈۋەتتى.

— ئاندىن كېيىن تازا سالدىم، دەڭلا.

— ئانىسىغا يانغان بالىنى ئۇرمامدۇ ئەمىسە؟!

— ھەي، ساڭا نېمە دەپ ئوقتۇرۇش لازىمكىن تاڭ، — دېدى روزى ئاخۇن بېشىنى لىڭشىتىپ، — ئۇ تېخى بالىغۇ، سەن بىر نەچچە بالىغا ئانا بولغان خوتۇن قېلىدىن قېيىق كەتسە، چىدىماسلىق قېلىپ ۋالاقلاشقا باشلايسەن. ئەمدى كىچىك بالىدىن قانداق كۆكۈل ئاغرىتقىلى بولا. ئۇنىڭ تېخى ياخشى-يامانلىقىنى ئايرىۋالىدىغان، ئاتا - ئانىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ۋاقتى ئەمەسمۇ؟!

— ئەجەب سىلە ئىشقا بۇيرۇسلا يۇگۇرەيدۇ، مەن ئىشقا بۇيرۇسام بويۇن تولغايدىكىنا! بالىنىڭ ماڭا بويۇن سۇنمىغانلىقىغا سىلىمۇ سەۋەبكار.

— مەسىلەن، قانداق قېلىپ مەن سەۋەبكار بولىدىكەنمەن؟

— ئوغۇل بالا دېگەننى ئاتا باشلاش كېرەك.

— كۆرمەيۋاتامسەن باشلاۋاتسەنغۇ، — دېدى روزى ئاخۇن خوتۇنىنىڭ ناھەق باھاسىغا ئېچىنغان قىياپەتتە، — دەپتەر-قەلەم، كىتابلىرىنى ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىۋاتسەن. مەكتىپىنىڭ تاپ-شۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە ئۇندەۋاتسەن، ئۆزىگە لايىق ئەمگەككە ئۇندەش ئۇچۇن ئۇششاق ئەسۋابلارنى ياساپ بەردىم. ئاناڭنى قاقشاتما، دەپ نەسىھەت قىلىۋاتسەن. مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولغان يېغىنلارغا مەن خېلى قاتناشتىم. سەن بولساڭ بىر قېتىممۇ بېرىپ، رەھىمەتنىڭ مەكتىپىدىكى ئەھۋالىنى بىلمىدىڭ. ئەمدى سەن ئۆزۈڭنىمۇ ئويلاپ باق.

كىنىمنى بالامدىن ياندۇروپ كۆرسىتىۋاتىدۇ. توۋا قىلدىم، توۋا! نساخانىنىڭ كۆڭلى ئېزىلىپ، كۆزلىرىدىن چىققان ئىسسىق ياش تامچىلىرى مەڭزىنى كۆيدۈروپ ئېقىپ چۈشەتتى.

ئانا قاتتىق ئويغا بېرىلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن روزى ئ خۇن ئاكىنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى.

— ھەي، يەنە نېمە بولدۇڭلار! — دېدى روزى ئاخۇ خوتۇنىغا ئېچىنغان قىياپەتتە قاراپ تۇرۇپ.

— خۇدايىم ماڭا بالا ئەمەس بالايىئاپەتنى بېرىپتىكەن

— قوي، ئۇنداق گەپنى قىلما! — دەپ روزى ئاخۇ جوزا ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. خوش، ساڭا بالايىئاپە بولغۇدەك نېمە ئىش قىلدى ئۇ؟ ئانا ئۆز پەرزەنتىنى شۇنداق دەپ چۈشىنىش ياخشىلىق ئەمەس.

نساخان داستىخاننى تازىلاپ ئېرىگە چاي بېرىش كىرىشتى. ئۇ بالىسىنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكىگە، شۇ داق مېھرىبان ئانىغا بەھۇرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىغا، ئاتا چۈشەنمەي يەنە ئانىغا ئەيىب قويۇۋاتقانلىقىغا زەردىسى قايناپ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ قولىدىكى روزى ئاخۇننىڭ ئالدىغا قو ماقچى بولغان ئاپقۇرىدىكى سۇتلۇك چاي داۋالغۇپ تۇراتتى.

— ئەمىسە بالا ئانىنىڭ سۆزىگە كىرمەسلىك، ئۇنىڭغا يې نىش، تاكاللىشىش ياخشىلىق ئىكەنده! — دېدى، نساخان چاينى جوزىغا قويۇپ.

— ياق، ئۇمۇ ياخشىلىق ئەمەس.

— ئەمىسە رەھمەتنىڭ مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمىگەنلىكىنى ماڭا يانغانلىقىنى نەچچە قېتىم كۆردىلىغۇ؟

— ھە — ئە، كۆردۈم.

— مانا قارىسلا! — دەپ قولىنى شىلتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى نساخان، — ۋاي بالامنىڭ قورسىقى ئېچىپ قالغاندۇ دەپ مەكتەپتىن كېلىشىگە چاي تەييارلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا قوي

دەپ نساخان كۇرۈك توخۇدەك ھۇرپەيىشكە باشلۇيدى، روزى ئاخۇن ئۇستام ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ لازىمى يوقلۇقىنى سەزىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە رەھمەتنى ئىزدەپ تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتى.

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، روزى ئاخۇن ئېغىر - بېسىق، كۆڭلى كەڭ، كەم سۆز ئادەم. نساخان بولسا، ئازغىنا ئىشلارغا ھەددىدىن تاشقىرى خۇشال بولۇپ ياكى خاپا بولۇپ قالاتتى. ھەر ھالدا ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي، جاۋىلداپ سۆزلەيدىغان يېنىك تەبىئەتلىك، لېكىن كۆڭلىدە ياماناتلىق ساقلىمايدىغان ناھايىتى كۆيۈمچان خوتۇن ئىدى. ئائىلىدىكى بىر قانچە خاتا مۇناسىۋەتلەر ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ ئىتتىكلىكىدىن يەنە سىركىسى سۇ كۆتۈرەيدىغان مىجەزدىن بولۇپ تۇراتتى. مەسىلەن، ئۇنىڭ ئوغلى رەھمەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى توغرىسىدا بەزى مەسىلەرنى ئەسلەپ ئۆتەيلى:

رەھمەت ئەمدى توققۇز ياشقا كىرىپ، 2 - سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆچ چىقىرىپ تەلىم - تەربىيە بېرىشىنى نەتىجىسىدە بۇ يىل پىئونېر بولۇپ، بوينىغا قىزىل گالستۇك تاقىغانىدى. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، ئۇ ئەلۋەتتە دەرستە ۋە مەكتەپنىڭ تەرتىپ - قائىدىلىرىدە ياخشى. ئەمما ئۇنىڭ ئۆيدە ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان بەزى كەمچىلىكلىرى تېخى تۈگىمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزىدە ئانىسىنىڭ سۆزىگە كىرمەسلىكى ھەم تاكاللىشىدىغان قىلىقىمۇ راست. دادىسى بىلەن ئۇنداق ئەمەس، مانا بۇ ئەھۋال نساخاننىڭ ئوغلىنى قاينىتىپ، پات - پاتلا توقۇنۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ. نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟

رەھمەت شۇ يېشىغا كەلگۈچە دادىسىدىن قاتتىق سىلكىش، ياماندىل ئىشتىمىدى ياكى قاتتىق تاياق يېمىدى. ئەگەر بالىلىق قىلىپ قاملاشمىغان بىر ئىش قىلىپ قويغان ۋاقىتلىرىدا «بالام، مۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ ياق، — ياق بولمايدۇ. مانا بۇ

روزى ئاخۇننىڭ سۆزى تېخى تۈگىمىگەنىدى. نىساخا
گەپنىڭ ئۆزىگە كۈچ كەلگەنلىكىگە بىتاقەت بولىدى. ئۇ چىنە
لەرنى سىلكىپ، جاقىلدىتىپ دەستىلەپ چوكىلارنى سىقىمدا
جوزىغا ئۇرۇپ.

— ۋاي خۇدايىمەي! — دەپ زارلاندى، — ھە، رەھمەت
نىڭ قىيىقلىقىغا مەن ئەيىبلىك. سىلەردە ھېچ ئەيىب يوق.

— مانا، يەنە تەتۈرلۈك قىلىۋاتسەن!

— نەسىھەت - نەسىھەتلا دەيدۇ. قۇرۇق نەسىھەتنىڭ نېمە
پايدىسى بار، — دەپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى نىساخان
ئۇ بوينىنى ئالدىغا سوزۇپ گەپ قىلاتتى، — بالا دېگەننى تاز
لىقى كەلگەندە ئەركىلىتىپ سىلاپ - سىيپاش كېرەك. ئاچچىق
كەلگەندە ئاناڭنىڭ گېپىنى نېمە ئۈچۈن ئاڭلىمايسەن ئەخمەق
دەپ، تازا سېلىش كېرەك «بىھىشتىن چىققان كۆك تاياق، يۈگۈر
تىدۇ يالىڭاياغ» ھە، مانا شۇ ۋاقىتدا گەپ ئاڭلايدۇ.

— مانا شۇنىسى بولمايدۇ. سەن ئويلاپ باق، — دەپ روزى
ئاخۇن ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلدى، — مۇئەللىمە
بالىنى گەپكە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇپ — تىللاش دۇرۇس
ئەمەس دېيىشتى. ھەقىقەتتە بۇ يامان ئادەت ئىكەنلىكىنى سەن
نېمىشقا سەزمەيسەن. مانا قارا، رەھمەت نېمىشقا ساڭا يانىدۇ
ھە، شۇنى چۈشەنگىنكى، سەن ئۇنى ئۆزۈڭ ئېيتقاندەك تاتلىقلىك
كەلسە ئەركىلىتىپ، يارىماس ئىشلارنى قىلسا يول قويۇپ بېرە
سەن. ئاچچىقىڭ كېلىپ قالغاندا خۇددى شۇ قامىلاشمىغان ئىش
لىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن، ئۇرىسەن
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بېزەكلىشىپ، سۆزۈكنى ئاڭلىمايدۇ. ئاچچىق
تىللىرىڭ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدۇ - دە، چىدىمايلا ساڭا
يانىدۇ. سېنىڭ قىلىقلىرىڭدىن ئۆلگە ئېلىپ، ئۇمۇ ئاغزى يامان
ئۇرۇشقاق بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

— بولدى — بولدى، تولا سەپرايىمنى ئۆرلەتمىسىلە، —

ئاستىغا مىخ قېقىپ بىر نەچچە يېرىنى تېشىپ كاردىن چىقاردى. مانا شۇ ۋاقتىدا ئانىسى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنى بولقىسى بىلەن كېلىشتۇرۇپ ئۇرغانىدى. مانا شۇ خاتالىقى بىلەن بولقىسىدىن ئايرىلدى.

رەھمەتنىڭ بىرىنچى بولۇشىنلا كۆزدە تۇتۇپ ساق نەرسىنى بۇزۇپ ئىشتىن چىقىرىشى ھەم ئۇنى ئۆزى بۇزۇلغان نەرسە قىلىپ ئالدىماقچى بولغانلىقى خاتالىق. ئۇ شوخ ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىدىن بەزى ۋاقىتتا ئويلىمايلا شۇنداق خاتا ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ، ئانىسىدىن دائىم تىل ئىشتىپ يۈرەتتى. يەنە ئالتە ياش ۋاقتىدا بىر قېتىم مېۋىلىك دەرەخنىڭ غولىنى پالتا بىلەن چېپىپ قويۇپ تاياق يېگەن بولسا، بىر قېتىم تۆت ياش ۋاقتىدا، تەرىگەن - تىككەن نەمىلەرنى يۇلۇپ قويۇپ ئۆلگۈدەك تاياق يېگەن. لېكىن بۇ قېتىمقى بالىلىق خاتالىقى يۇزىسىدىن ئەڭ مۇھىم ئىككى خىل تەربىيىچىگە تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئېيتىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك.

ئوقۇتقۇچى، توپلىغان نەرسىنىڭ سانى كۆپ بولۇشىنلا ئېتىبارغا ئېلىپ قالماستىن، بۇ ھەربىكەتنىڭ ئەھمىيىتىنى، قانداق نەرسىلەرنى توپلاش لازىملىقىنى ياش ئوقۇغۇچىلارغا ئوبدان چۈشەندۈرگەن بولسا، يۇقىرىقىدەك خاتالىقنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئىدى. ئەسلىدە رەھمەت بۇ ھەربىكەتكە ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قاتناشماقچى بولۇپ، ياخشى ئىش قىلىۋېتىپ، بىر خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئانا بالىسىنى ئۇرۇپ تىللاپ ئەرمەستىن، ساق نەرسىنى ناكا قىلىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى، بۇ خاتالىقنىڭ زىيىنى نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش كېرەك ئىدى. چۈنكى رەھمەت قىلۇاتقان ھەربىكتىدە سانىنلا قوغلاپ كېتىپ، قىلۇاتقان ئىشنىڭ پايدا - زىيىنىنى ئاجرىتالمايلا قالغانىدى.

* * *

مۇنداق يامان بولۇپ قالدۇ» — دەپ خاتالىقىنى تۈزەتكەنلە
كىنى كۆردى. رەھمەتنىڭ توغرا ئارزۇلىرىنى ئورۇنداپ بەردى
دادىسى تۆمۈرچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كىچىك كەتمەن
بولقىلارغا ئوخشاش ئەسۋابلارنى ياساپ بەرگەن. بۇ ئەسۋابلار
ئۇ مەكتەپكە كىرگۈچە بالىلىق زوق - شوقى بىلەن ئويناپ
يۈرەتتى. بىراق، چىشىغا تېگىپ قويغىنى ئۈچۈن ئانىسى بۇ ئە
ۋابلارنى رەھمەتنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ نەگىدۇر، يىتتۈرۈۋەتە
بۇنىڭغا ئاددىي بىر ھادىسە سەۋەب بولغانىدى.

رەھمەت ئالتە ياش ۋاقتىدا. بىر كۈنى ئانىسى سۈپۈرۈپ قو
غان يەرنى كىچىك كەتمىنى بىلەن چېپىپ ئويناۋاتاتتى. ئانى
كۆرۈپ قېلىپ:

— ھوي جۇۋاينىمەك شۇم! ئاران سۈپۈرگەن يەرنى د
مىشقا تىلغىدىڭ؟ — دېدى - دە، قولىدىن كەتمەننى تارت
ۋالدى. ئۇ تالىشىپ يىغلىغانىدى، بېشىغا ئويۇنچۇق كەتمە
نىڭ سېپى ئارقا - ئارقىدىن تېگىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن
رەھمەت تىل ھەم تاياق يەپ، ھەم كەتمىنىدىن ئايرىلىپ قال
غانىدى. كېيىن سەككىز ياشقا كىرگەندە بولقىسىدىن ئايرىلدى
بۇنىڭغا سەۋەب بولغان ھادىسە رەھمەتنىڭ قاملاشمىغان بىر ھەر
كىتىدىن كېلىپ چىقتى.

سىنىپ تەربىيىچىسى ئوقۇغۇچىلارغا كاردىن چىققان ئەسكى
تۆمۈر - تەسەكلەرنى يىغىپ كېلىشنى تاپشۇردى. بۇ ھەرىكەتتە
بىرىنچى بولغانلارغا تەقدىرنامە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

رەھمەت بۇ ھەرىكەتكە ناھايىتى قىزىق بېرىلىپ كەتتى.
ئۇ بۇلۇڭ - پۇچقاقلارنى تىمىسقلاپ ئاختۇرۇپ يۈرۈپ، بىر
قانچە پارچە ئەسكى تۆمۈر - تەسەكلەرنى توپلىدى. بۇ ھەرە
كەتتە باشقىلاردىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن توپلىغان نەرسىسىنىڭ
ئاز بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، يەنە بىر نەچچە پارچە ئەسكى
تۆمۈر ئىزدەشكە چۈشتى. چاي قۇتىسىنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ

ئائىلىدىكى تەربىيىسى توغرىسىدا نۇرغۇن مەسلىھەتلەرنى بەرـ دى. شۇنداق قىلىپ نىساخان خوشى تۇتقاندا، ئوغلىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ئەركە ـ تايتاك قىلىۋېتىش، كېيىن ئۇنى يىغـ ۋالالماي ئۇرۇپ تىللاشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى چۈشىنىشكە باشـ لىدى.

شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، يېرىم يىللىق ئوقۇش نەتىجىلىرىنى پۈتۈن ئاتا ـ ئانىلار قاتناشقان مەجلىستە ئېلان قىلغاندا، رەھمەتنىڭ ئەلا دەرىجىدە ئىمتىھان بەرگەنلىكىنى ئاڭـ لاپ نىساخان ناھايىتى خوشال بولغانىدى. ئەتىيازدىكى بىر مەجـ لىستە رەھمەتكە ئوغۇت توپلاش ھەرىكىتىدە ۋە تازىلىق ئىشـ لىرىدا ئۈلگىلىك ئىش كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن تەقدىرنامە تاپـ شۇرغاندا قاتتىق تەسىرلىنىپ، ئانىلىق غۇرۇرى ئۆرلەپ كەتتى. ئۇ مەجلىستىن قايتقانلارنىڭ ئارىسىدا كۆكرىكىنى كېرىپ خوشال كەيپىياتتا «كۆردۈڭلارمۇ، مېنىڭ ئوغلۇم قانداق ئىشچان ئىكەن. مانا مەن يېڭى جەمئىيىتىمىزگە شۇنداق ئۇلگىلىك ئىش قىلىپ بېرىدىغان ئوغۇل ئۆستۈرگەن ئانا بولىمەن» ـــ دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ تۇرىدىغان قىياپەتتە كېتىپ بارااتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بولسا، مەكتەپنىڭ ئەلا دەرىجىلىك ئوقۇغۇچىسى پىئونېر رەھمەت قولىنى سىلىپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ كۆكرىكىدە قىزىل گالـ تۇكنىڭ قاناتلىرى ئۈتۈقلاردىن دېرەك بېرىپ يەلپۇنۇپ تۇراتتى.

1958 - يىل.

كېيىنكى كۈنلەردە رەھمەتنىڭ سىنىپ تەربىيەچىسى ئۇنى ئائىلىسى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، رەھمەتنىڭ ئائىلىسىدىكى ئەھۋالنى بىلدى. ئۇنىڭ ئانىسىمۇ مەكتەپ تەرىپىدىن چاقىرىغان ئاتا - ئانىلار يىغىنىغا قاتنىشىدىغان بولدى. دېمەك، نىسا خانىمۇ ئوغلىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى بىلدى. نەتىجىدە نىسا خان، ئوغلى رەھمەت بىلەن ئەمدى ئانچە ئۇرۇشماس بولۇپ قالدى، «جۇۋاينىمەك كەتكۇر، يائۇلمىدى بۇ شۇم» دەيدىغان بۇرۇنقى قارغىشلىرى ئورنىغا «ئايىغى يېنىك، تېتىك ئوغلۇم، ھاۋۇ ئىشىك ياخشى، ماۋۇ ئىشىكنى تاشلا. بۇ زىيانلىق، ئۇنداق قىلما، ئوبدان بالام، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن» دېگەندەك ياخشى سۆز ئېيتىپ، ياخشى تىلەك تىلەيدىغان بولۇپ قالدى.

رەھمەتنىڭ 11 ياشقا كىرىپ 4 - سىنىپتا ياخشى ئوقۇۋاتقانلىقى ئۈ ئەمدى پايدا - زىيانىنى خېلى بىلىپ قالدى. ئانىسىنىڭ گەپ لىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغىماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى.

ئاتا - ئانا ۋە باللار ئارىسىدىكى ئۇرۇش - تالاشلارنىڭ پەسەيىپ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋەقە كۆڭۈللۈك ئەھۋال.

ئانا - بالىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق قىلىپ ياخشىلىنىشقا باشلىدى؟

بۇ توغرۇلۇق ئەڭ ئاۋۋال روزى ئاخۇن ئۇستام خېلى كۆچ چىقاردى. نىساخاننىڭ كەمچىلىكىنى يېڭىشتە سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ئۇنى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولىدىغان مەجلىسلەرگە قاتناشتۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدى. نىساخان مەكتەپتىكى ئاتا - ئانىلار كومىتېتىنىڭ يىغىنلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ئارقىلىق نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ھاياتىنى ۋە ئۆيدە ئۆتكۈزىدىغان تۇرمۇشى، ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئۇقتى. رەھمەتنىڭ ئۆيىدىكى ئەھۋالنى ئوقۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ

شوپۇر خۇشال بولۇپ بۇ خالىس يارىدەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى ئاپتولدا مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ:

— يولداش، رەھمەت سىزگە، — دېدى كۇلۇپ تۇرۇپ.

— ئەرزىمەيدۇ، — دېدى يارىدەم قىلغان كىشى كىيىم لىرىدىكى توپىنى قېقىۋېتىپ.

مەن ئۇنىڭ تۇرقىغا زەن قويۇپ قارىغانىدىم، نەدىدۇ بىر يەردە كۆرگەن تونۇش ئادەمدەك تۇيۇلدى. لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى بەستلىك بوي - تۇرقى مۇسكۇللۇق بىلەكلىرى ئاپتاپتا پىشىپ قىزارغان يۈز - قوللىرى «سەن پالانى ئەمەسمۇ» دېيىشىمنى قېيىنلاشتۇرۇپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن:

— سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ؟ — دەپ گۇمان بىلەن سورىدىم.

— تونۇمايۋاتامسەن؟ مەن سېنى ياخشى تونۇيمەن، — دېدى كۇلۇمسىرەپ.

مەن ئۇنى «سىز» دەپ سۆزلىدىم. ئەمما ئۇ مېنى «سەن» دەپ سۆزلىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ خېلى يېقىن تونۇش بولسا كېرەك. لېكىن قايسى دەرىجىدە تونۇشلۇقى بار ئادەم ئىكەنلىكى ماڭا قاراڭغۇ بولغىنى ئۈچۈن:

— تازا ئېسىمگە چۈشۈرەلمىدىم، — دەپ يەنە ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇرغانىدىم.

— توختى، — دېدى ئۇ.

— توختى؟ — دەپ تەكرارلىدىم مەنمۇ.

— سېپىل تۆپىسىدە لەگلەك تالىشىپ مۇشتلاشقانلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قاپسەن - دە، — دېدى توختى، — ھەي، ھېلىقى بۇرۇنقى توختىمۇ سەن. ئادەم دېگەنمۇ شۇنچە ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن - دە، سەن ئۇ چاغلاردا ئىنچىكە، ئاۋاق ئەمەسىدىڭ.

— ئۆزگەرمەيدىغان نېمە بار دەيسەن، ئادەم تۇرماق شەھەرلەرمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى. ھەقىقەتەن توختى ئېيتقانىدەك بىز

ئەسلەش

1

1959 - يىلى يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. بىز چۈشكەن «زىس» ماركىلىق چوڭ ماشىنا چىكقى چۈش ۋاقتىدا كىچىككىنە بىر بېكەتكە كېلىپ توختىدى. مۇنداق ۋاقىتلاردا بۇ بېكەتكە كەلگۈچە ماشىنىلارنىڭ رادىئاتورى پۈرۈقلاپ قايناپ كېتەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن بۇ يەردە دەرەخلەرنىڭ سايىسىدە بىر نەچچە ماشىنا ئۆزلىرىنى سوۋۇتۇپ جىم تۇراتتى. يولۇچىلار بولسا، بەزىسى ئېرىق بويىدا سايىدەپ ئولتۇرۇشاتتى، بەزىلىرى ئاشخانا ئالدىدىكى ئۈستەلدە چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ گەپلىشەتتى. بىز چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مۇشۇ ئارام ئېلىش پەيتىدىن پايدىلىنىپ ماشىنىنىڭ لېسسورى ئاستىدا سۇنغان بىر پارچە پولاتنى ئېلىپ تاشلاپ يېڭىسىنى قويۇش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ جازىسىغا دامكىراتنى قويۇپ چاقنى كۆتۈردى. ئەمدى ئۇ لېسسورنىڭ سۇنغان پارچىسىنى بوشتىپ چىقىرىش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ ئاستىدا يالغۇز ھەرىكەت قىلاتتى. يېقىن بىر جايدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بىر كىشى شوپۇرنىڭ يالغۇز قىينىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ياردەم قىلىش نىيىتىدە يەردىكى بولقىنى قولىغا ئېلىپ شوپۇر بىلەن خەنزۇچە سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇ جەينىكىنى قاتتىق يەرگە تىرىگىنىچە سىڭايان ئېڭىشىپ لېسسورنىڭ قارماق تۆمۈرىگە ھەدەپ ئۇراتتى. ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە بىر سائەتچە ئىشلەپ، لېسسورنىڭ سۇنغان قىسمىنى چىقىرىۋېلىپ ئورنىغا يېڭىسىنى قويۇپ بېكىتتى.

لىرنىڭ 1945 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە سەپىگە كىر-گۈچە سۆزەپ كەپتۇ.

— دېمەك، ئەسكەرلىك سېنىڭ تەنتەكلىكىڭنى تۈگىتىپتۇ - دە، دەپ ئۇنىڭ گېپىگە قوشۇمچە قىلدىم مەن.

— توغرا دەيسەن، — دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ئۇ يەنە گېپىنى داۋام قىلدى:

— ئۇ گۆدەكلىك سالپا - ساياقلىقلار قىزغىن جەڭلەردە كۆيۈپ تۈگەپ كەتتى. بولۇپمۇ خەلق ئازادلىق ئارمىيە سەپىگە ئۆتكەندىن كېيىن لۈكچەكلىك ئىنسان بالىسى ئۈچۈن نە قاتار-لىق ئوسال ئادەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق. كىم دوست، كىم دۈشمەن، كىملەرگە غەمخورلۇق قىلىش كېرەك، كىملەرگە ئۆچ-مەنلىك قىلىش كېرەكلىكىنى ئاجرىتىۋالدۇق .....

توختى كىشىلەرنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرى توغرىسىدا ۋە سىنىپىي ئاڭ توغرىسىدا بىر مۇنچە چۈشەنچىلەرنى ئېيتتى. مەن ئۇنىڭ گېپىنى تىكشاپ ئولتۇرۇپ، بىز كىچىك چاغدا ئوقۇغان خەلپىتىمنىڭ توختىغا ئوخشاش بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىمايدىغان شوخ باللارنى: «بۇ بىئەدەب گەدەنكەشلەر دۇنيادا پەقەت ئادەم بولالمايدۇ» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلىدىم. دېمەك، خەلپىتىم «دۇنيادا تاغ ئۆزگىرىدۇكى ئادەم بالىسىنىڭ مىجەزى ئۆزگەرمەيدۇ» دېگەن ھەدىسىنىڭ قۇيرۇقىغا مەھكەم ئېسىلىۋالغانىكەن. مانا كۆ-رۈپ تۇرۇپتىمىزكى توختىنىڭ مىجەزى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ، ياخشى پەزىلەت ئىگىسى بولۇپ قالغان.

ئۇ ياخشى خۇلقلۇق ئادەم بولۇش بىلەن بىرگە بىر نەچچە خىل تېخنىكىنىمۇ ئىگىلىۋالغان. توختى ھەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، ھازىر نېفت كانلىرىنىڭ بىرىدە - بورى-ۋايدا ئىشلەيدىكەن. كېيىن ئارىلاپ تىراكتورست بولۇپمۇ ئىشلەپتۇ. ئۇ ھازىر بىر نەچچە ئوغۇل - قىزلارغا ئاتا بولۇپ، ئۇ-لارنىڭ ياخشى تەربىيىسى ئۈچۈن ئالاھىدە كۆكۈل بۆلىدىكەن.

ئويناپ ئۆسكەن قىزغىنلىقى كوچىلار ئورنىدا هازىر تۆپىتۆز، كېڭەيتىلگەن ئاسفالتلىق كوچىلار ياسالماقتا. بىز ئۆسكەن چاغلىرىمىزدا بەرىپ مۇشتلىشىپ يۇرىدىغان شەھەر سېپىللىرى ئورنىدا يېڭى - يېڭى ئالىي بىنالار قەد كۆتۈرمەكتە. چۆللەردە يېڭى شەھەر ۋە بوستانلار پەيدا بولماقتا.

توختىنىڭ پەلسەپىلىك گېپىگە قارىغاندا ئۇ ئۆزى جىسمانىي تەرەپتىن ئۆزگىرىپلا قالماستىن، روهىي جەھەتتىنمۇ چوڭ ئۆزگىرىش هاسىل قىلغانلىقى مەلۇم.

توختى بىزنىڭ مەھەللىدىكى هارۋىكەشنىڭ ئوغلى ئىدى. مەن باللىق چاغلىرىمدا ئۇنىڭ بىلەن كونا مەكتەپتە بىرگە ئوقۇغان. ئۇ ناهايىتى شوخ بولغىنى ئۈچۈن باللارنىڭ كىتابلىرىنى يىرتىپ قويۇپ ياكى چىمدىۋىلىپ جەدەل چىقىراتتى. شۇنداق قىلىپ، خەلپىتىمدىن پات - پاتلا تاياق يەيتتى. ئاخىرى توختى ئەدەبلىك بولالماي ئىككى - ئۈچ يىل ئوقۇپلا مەكتەپنى تاشلاپ كەتتى. بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن مەن ئۇنىڭ ئېرگولۇ هارۋا هەيدەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ يۇرەتتىم. شۇنىڭدىن بېرى توختىنى كۆرمىگەنىدىم. بۇگۈن ئىككىمىز تۇيۇقسىزلا مانا مۇشۇ بېكەتتە ئۇچرىشىپ قالدۇق.

— ئۇسسىغانسەن، جۇرە، ئا يەردە ئولتۇرۇپ بىرەر پىيالە دىن چاي ئىچەيلى، — دېدى توختى ۋە مەندىن جاۋاب كۈتمەيلا ئاشخانا ئالدىغا قاراپ ماڭدى. بىز بىرەر سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئەھۋاللاشتۇق. ئۇ مېنىڭدە خېلى ياخشى تەسىراتلارنى قالدۇردى.

توختى هازىر ئېغىر - بېسىق، ساددە، مۇجەز ئادەم بولۇپ قاپتۇ. ئۇ مېنىڭ سوئاللىرىمغا ئالدىرىماي سالماقلىق جاۋاب بېرەتتى. گېپىگە قارىغاندا، ئۇ هازىرقى سوتسىيالىستىك ئۆزگىرىش دەۋرىگە كەلگۈچە ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. باللىق ۋاقىتلىرىدىكى كەپسىزلىك ۋە ئورۇشقاقلىق قىلىق

تۇق كاڭلىق قىلمايلا نەگدۇر كىتىپ كۆزدىن غايىب بولدى. شۇنداق قىلىپ جېدەل جىمىپ قالدى. توختى كۆكەمە بالىنىڭ لاي قوللىرىنى يۇيۇپ يولغا سالدى. مەن توختىنىڭ بالىلارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلىپ ئىناق بولۇپ يۇرۇشنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ بالىلىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ كەتتىم.

2

مەن تېخى كىچىك ئىدىم. ناھايىتى توقتۇز ياشلىق ۋاقتىلىرىم بولسا كېرەك. ئۇدۇل قوشنىمىزنىڭ ھويلىسىدىن چىقىۋاتقان كۇچلۇك ناخشا ساداسىنى ئاڭلاپ قالدىم. ماڭا ئوخشاش ناخشىغا قىزىقىپ قالغان ئوچ ـ تۆت تەڭتۇشلىرىم بىلەن قوشنىمىزنىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن ئۆمىلەپ سىلجىپ ھويلىغا كىردۇق. ھويلا ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. بىز ئۇيۇ ئىگىلىرىنىڭ تۇيدۇرماي تام ياقىلاپ كېلىپ ناخشا ساز ئاڭلىنىپ تۇرغان ئۆينىڭ پەنجىرىسىدىن ماراپ تۇردۇق. ئۆينىڭ ئىچى يىگىتلەر بىلەن لىق تولغانىدى. بىر قانچىسى سازەندىلەر ئەترايىدا توپلىنىپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئوك ئالقىنىنى قۇلىقىغا قويۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ۋارقىرايتتى. كۆپچىلىك زەدىۋال تارتىلغان تامغا يۆلىنىپ، بەزىلىرى بولسا بېشىنى تۆۋەن قىلىپ جىم ئولتۇرۇشاتتى. ناخشا ئۆيىنى، ھويلىنى ۋە پۈتۈن مەھەللىنى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك كۇچلۇك ۋە جەزبىلىك بولۇپ ياڭرايتتى.

بۇ بارات ئايىمى (ئاينىڭ 14 ـ كېچىسى) نى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تۇنەشكە توپلانغان مەھەللىمىزنىڭ ياش يىگىتلىرى ئىدى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئويۇن ـ تاماشلىرى بىزنى ناھايىتى قىزىقتۇرغانىدى. مەن دادامنىڭ ئالدىغا بېرىپ تۇنەك باراۋېتىگە قو-

مەن ئۇنىڭ ياخشى پەزىلىتىنى ئېغىزدىكى سۆزلىرىدىنلا ئەمەس، ئەمەلىيىتىدىمۇ بارلىقىنى كۆردۈم.

بىز ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ سۆھبەتلىشىشتىن بۇرۇن توختىنىڭ خەنزۇ شوپۇرغا ئۆزلۈكىدىن ياردەم بەرگىنى ھەممىمىزگە مەلۇم. ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشى مىللىي دوستلۇق ۋە قېرىنداشلارچە ھەمكارلىقنىڭ ئالغا سۈرۈلۈشىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

يەنە كىچىككىنە بىر ۋەقە بولۇپ ئۆتتى. ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ، ئىككى كىچىك بالا لايدا نېمىنىدۇر بىر نېمىلەرنى ياساپ ئويناۋاتاتتى. ئۇلار لاي تالاشتىمۇ ياكى بىرىنىڭ ياسىغان ۋاتقان ئويۇنچۇقىنى ئىككىنچىسى ئۆزىنىڭكىدىن ياخشىراق ياسىغانلىقىغا قىتىغۇرلۇق قىلىپ بۇزۇپ تاشلىدىمۇ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم، ھەر ھالدا ئۇلار ئورۇشۇپ قالدى. بىر-بىرىنى ناھايىتى سەت تىللار بىلەن تىللايتتى ۋە تاش - چالما، لايلارنى بىر-بىرىگە ئاتاتتى. بۇلارنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى سېزىلىپ تۇراتتى.

مانا بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن، تۇختى قىلۇاتقان پارىڭنى ئۇزۇپ قويدى - دە، بالىلارنى ئاجرىتىپ قويۇش ئۈچۈن كەتتى. ئۇلارنىڭ ئۈنجىكرەك كەلگەن بىرى كۆكەمرەك ئىدى. ئۇ تىنماي تاش ئېتىپ، تىللاپ ھەم ۋارقىراپ يىغلاپ تۇراتتى. توختى بېرىپ، ئۆزىنىڭ تۇم - تۇم بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ سىلكىپ ئوچۇمىدىكى تاش ۋە قاتتىق لاي پارچىلىرىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

— بولدى، قوي ئەمدى، سەن نېمانچە كۆكەمىلىك قىلىسەن، — دەپ ئۇنى تىنچلاندۇرماقچى بولدى. لېكىن ئۇ تەرسالىق قىلىپ، يەنە ئۇرۇشۇش ئۈچۈن پىستە كۆچۈكتەك ئېتىلىپ تۇراتتى. توختى ئۇنى قولتۇقىغا قىسىپ ئاشخانا ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. يەنە بىرى خېلى غەرەز ئۇقىدىغانراق بالا ئىكەن.

— سەن نېرىراق كەتسەڭچۇ، — دېگەنىدۇق، ئۇ ئارقا

— ئەللىك تىيىن، قىرىق تىيىندىن.

دادام ساندۇقتىن شويىنىغا ئۆتكۈزۈلگەن بىر سوم تۆچ ياماقنى ئېلىپ ئۇنىڭ باش تەرىپىدىن بىر بوغۇمنى بوللۇپ شويىنىنى كېسىپ چىگدى - دە:

— مە، سەن كىچىك بولغاندىن كېيىن يىگىرمە تىيىن بەرسەڭ بولىدۇ، — دەپ ياماقلارنى قولۇغا بەردى.

— ياق قىرىق تىيىن بېرىسەن، — دەپ تۇرۇۋالدىمەن.

— يۈگۈ، سەن ئاچىقپ باق، ئۇنىشىدۇ.

— ياق — ياق نېمە دەپ ئېلىپ چىقىمەن، بۇ ئاز.

— ھەي كاڑ بالا! يۇرە، مەن سېنى باشلاپ ئەكىرىپ قويايى، — دېدى - دە، دادام قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى.

بىز كىرگەندە ئوتتۇز ئوغۇل ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەدەب بىلەن دادامغا سالام بېرىشتى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام يىگىتلەر. مېنىڭ بالام يوغان باشلىق قىلىپ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرى بولۇپ سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا تۇنەك كېچىسىگە قوشۇلىمەن دەپ كىردى، — دېدى دادام كۆكسىگە ئالىقىنىنى قويۇپ.

— ۋاي ناھايىتى ئوبدان بوپتۇ، — دېدى بۇرۇتى خەت تارتقان ۋېجىكرەك بىر يىگىت، بۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ يىگىتبېشى ئىدى، — كەلسۇن، قېنى تۆرگە چىق، ئەزىمەت يىگىت.

— بۇنىڭ تۆرگە چىقىدىغان ۋاقتى بار تېخى. مانا مەيەردە ئولتۇرسۇن، — دەپ دادام مېنى پەگاھ تەرەپتىكى بىر بولۇڭغا جايلاشتۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

مەن دۇنياغا كېلىپ بىرىنچى قېتىم مەشرەپكە قاتناشقانلىقىم ئۇچۇن دادامغا مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ بولۇڭدا يۇكۇنۇپ جىم ئولتۇراتتىم. تارتىنىشىم ئاستا - ئاستا سۇسلىشىپ ئۆيى ئىچىدىكىلەرگە كۆز يۇگۈرتۇشكە باشلىدىم. توختى مەندىن خېلىلا

شۇلۇش ئۇچۇن پۇل بېرىشنى سورىدىم.
دادام:
— سەن تېخى كىچىك، مەشرەپ ئويناشقا ۋاقتىڭ بار، — دەپ مېنىڭ تۇنەككە كىرىشىمنى توستى.
— توختىنىڭ دادىسى ماقۇل دېدىغۇ، مەنمۇ كىرسەم نېمە بولىدۇ؟ — دەپ چىڭ تۇرۇۋالدىم.
— ھەي، شۇ توختىنىڭ دادىسى، — دېدىدە دادام قوشۇمىسىنى تۇردى. توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. دادىسى ئۇنى نېمە قىلىمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ئەركە بالا قىلىپ قويغان. دادا مېنىمۇ ئۇنىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ ئەركە بولۇپ قالمىسۇن — دەپ توختى بىلەن بىللە ئويناپ شوخلۇق قىلغانلىقىم ئۈچۇن بەزىچە قېتىم ۋارقىراپ قۇلاقلىرىمنى سوزغانىدى. مېنىڭ شۇنكى مەشرەپ ئويناشقا بولغان قىزىقىشىم دادامنىڭ جازالىرىدىن ئۇستۇن بولغاچقا ئارزۇيۇم ئۇستىدە قاتتىق تۇرۇۋالدىم. بۇنىڭ ئۇچۇن دادامۇ مېنى جازالىمىدى. ئۇ ئېھتىمالىم ئۇلۇغ ئايەم كېچىسى كىشىلەرگە ئازار بېرىش ياخشى ئەمەس، — دەپ ئويلىغاندۇر. ئۆزىمۇ قىرىق رەكەت نامازنى ئوقۇپ تىلەك تىلەش ئۈچۇن تاھارەت ئېلىپ جەينامازنى ئۇستىگە بارغانىكەن. ئىلاھىتە مۇندىق گۇناھلاردىن پاك بولۇش ئالدىدا ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ مۇلايىم بولۇپ قالاتتى.
— ھەي ئاشىق، بوپتۇ بار، — دېدى دادام مۇلاھىم ئاۋازدا. ئائىلىمىزدىكىلەر بەزىدە مېنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى چۇنكى مەن ئاكىلىرىمغا ئوخشاش كىيىم تاللىيالمايتتىم. ئۇلارنىڭ ئېشىپ قالغان كونا، يىرتىق كىيىملىرىنى كىيىۋېلىپ كوچىلارنىڭ توپىسىنى پۇرقۇتۇپ، يامغۇردىن كېيىن بولسا يىغىلىپ قالغان توختام سۇلارنى كېچىپ ئويناپ يۇرىۋېرەتتىم.
— ياماق بەرمەمسەن؟ — دەپ سورىدىم.
— قانچىدىن يىغىش قىلىشپتۇ.

يال تۇمانى ئىچىگە چۆمۈپ كەتتى. باشقىلارنىڭ بۇ ئېغىر سۈكۈت ئىچىدىكى خىيالىچان كۆرۈنۈشىمۇ ياكى سازنىڭ مۇڭلۇق سادا-سىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۆزۈمگە نامەلۇم بولغان بىر خىل سالماق مېنىمۇ يەلكەمدىن بېسىپ، ھەر خىل ئۇزۇك - ئۇزۇك ئەمما ئالدى تۈ-يۇق خىيال كوچىسىغا سۆرەۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئارد-لاپ - ئارىلاپ، ئۆز - ئۆزۈمدىن سىلكىنىپ، كۆزلىرىمنى يوغان ئېچىپ ئۆيۈ ئىچىگە، يىگىتلەرگە قاراپ قوياتتىم ..... ئوتتۇز ئوغۇل باشلىرىنى تۆۋەن سالغان ھالدا قىمىرلىماي تىپتىنچ ئولتۇرۇشاتتى. بەزىبىر پىغانى ئۆرلەپ كەتكەن يىگىتلەر «ھەق، ھەق ئاچار بولسام!» دەپ توۋلاپ قوياتتى. چوڭ بەزمە غېرىپ - سەنەم ئاھاڭلىرى بىلەن ئاياغلىشىپ، قۇلاقنىڭ پەردىلىرىنى يىرتقۇدەك كۈچلۈك ئاۋازدا توۋلانغان كوچا ناخشىلىرى باشلىنىپ بۇ ناخشىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى باغلىنىپ كېلىپ خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلدى. ئاخىرى ناخشىچى سازاندىلەر قىزىرىپ، تەرلەپ - پىشىپ ھارغاندا بەزمە ئاياغلاشتى. يىگىتلەر ئىچىدىن:

— ئۆلمە، ئۆلمە!

— رەھمەت سىلەرگە!

— قولۇڭلارغا دەرد بەرمىسۇن، — دېگەن ئاۋازلار كۆ-تۈرۈلۈپ كەتتى.

مانا ئەمدى بىر - بىرىگە بېيىت ئېيتىپ چاي تۇتۇش، ئالما تۇتۇش، گۈل چاي، يۇرت سايلاش، «تام تېشىپ تېرىق ئاپتۇ، مۇز تېشىپ بېلىق ئاپتۇ» دېگەن سۆزلەر بىلەن باشلىنىدىغان «داد پادىشاھىم» لارغا ئوخشاش ئويۇن - تاماشىلار باشلىنىپ كەتتى. كېيىن ئۇسسۇل پەدىلىرىگە چېلىنغان ساز ۋە ئىشقى مۇھەببەت قوشاقلىرى ئېيتىلىپ، ئۇسسۇلغا چۈشۈش قىزىپ كەتتى.

ئۆي ئىچىدىكى ۋاراڭ - چۇرۇڭلۇق ئويۇنلار بىر ئاز بېسىل-غاندىن كېيىن كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى بىلەن مەھەللىمىزنىڭ نوچى يىگىتلىرىدىن بىرى مەمتىلى قارا كۇلكىلىك چۆچەكلەرنى ئېيە-

يۇقىرى جايدا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىر گۇلىدەك (قاتاردىكى يىگىت
لەر ئۆزلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتىشىدۇ) مەغرۇر ئولتۇراتتى. ما
بۇ تۇنەك كەچىسىدىكى مەشرەپ مەنىدە ھەم ياخشى، ھەم يامان
تەسىرات قالدۇرغانىدى.

مەشرەپنىڭ رەسىم — قائىدىسى بويىچە يىگىتبېشى ئە
تۆردە، قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق، پاششاپ بېگى ز
كۆل بەگلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى. پاششاپ بېگ
ئولتۇرۇشنىڭ ئوەۋمىي تەرتىپىنى، كۆل بېگى بولسا يېمەك ـ ئىچ
مەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى. سازەندىلەر ئەمدى چوڭ بەزمە
چۈشتى. پاششاپ يېنىدىكى بىر ئوچى ئىكىكى تىلىنغان تاياقنى
(بۇنى گۇل تاياق دېيىشىدىكەن. ئۇرغاندا كىشىگە قانتىق تەگ
مىسۇن ئۇچۇن شۇنداق ياسالغان) قولىغا ئېلىپ دەققەتسىزلىك
قىلمۇاتقانلارنى تەرتىپكە چاقىردى. ئوتتۇز ئوغۇل پاششاپنىڭ
«خەپشۇك»، «جۇپ تېز» دەپ بېرىۋاتقان بۇيرۇقىغا ئىتائەت
قىلىپ تىپتىنچ يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ساز تىكشاشقا باشلىدى. بەز
مىگە كىرىش ئالدىدىن پىشقەدەم بىر سازچى ساتار چېلىپ مۇ
قام ئوقۇشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ:

خازان قىلدىم گۇلۇستانىم غېمىدە گۇل ئۇزارىمنى.
كەل ئى دىلبەر تاماشا قىل خازان بولغان باھارىمنى.

يەنە بىر يېرىدە:

ساتارىم تارىغا جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ سالسام،
مۇسىبەت داستانىدىن مەگەر دەپتەر ئاچار بولسام، — دەپ
بېرىۋاتقان مۇقام غەزەللىرى ۋە ساتار تارى، ئۆزىنىڭ ھال تىلى
بىلەن خەلقنىڭ چوڭقۇر قايغۇ ـ ھەسرەتلىرى توغرىسىدىكى
سەرگۈزەشتلىرىنى، دەرد ۋە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىپادە قىلاۋ
تتى. بۇ ئاجايىپ مۇڭزارلىق ئاھاڭنى تىڭشاپ ئولتۇرغۇچىلار
ئۆزىنى نەلەگدۇر نۇرسىز، تۇۋسىز چوڭقۇرلۇقلارغا ئاتقان خە

تاماشىسىنى تەييارلاپ كېچە سەيلىسىدە بىزدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ئوتتۇز ئوغۇل ئىچىدە غولغولا كۆتۈرۈلدى. قازانچىدىن كەلگەنلەرنى ئورۇشقا تەييارلىنىشتى.

يىگىتبېشى بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى.

— هاشىم، سەن تۆمۈر مۇشتۇڭنى ئېلىپ چىق، — دېدى ئۇ سېپايىلىك بىلەن يەنە بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ، — جۇگۇ، سەن هېلىقى مىخ قېقىلغان چومىقىڭنى ئېلىپ كەل، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار، ماۋۇ ئوششاق بالىلار ئاۋۇال جېرىپ تاش ئاتسۇن. هامۇت، سەن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ بار!

— يۇرۇڭلار بالىلار، — دېدى هامۇت ئۇرۇشقاق خورازدەك هۇرپىيىپ، جېدەل قوزغاش ئۈچۈن بىر نەچچە كىچىك بالىنى ئالدىغا سېلىپ ئىلگىرىلەپ كەتتى.

بىز قوللىرىمىزغا تاش ئېلىپ تار كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن ئايلىنىپ كىچىككىنە بىر مەيدانغا چىققانىدۇق. قازانچىنىڭ بىر تۇپ ياشلىرىغا ئۇچراشتۇق. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېگىزرەك بىر يىگىت ئۇزۇن بىر خادىغا كىيگۈزۈپ ياندۇرۇلغان ياغلىق قاپاقنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى. بۇ ئونلاپ يىللاپ ياقا تويۇنغان قاپاق مەشئەل ئەتراپىنى يورۇتۇپ، لاۋۇلداپ يېنىپ تۇراتتى. بۇنى ئەگىشىپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ «ۋەششەمىسى» ئوقۇۋاتاتتى. كېيىن «بارات كەلدى، تۆيدۈڭلارمۇ، بىزگە قۇيماق قۇيدۇڭلارمۇ» دەپ قىچقىرىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يىگىت جۇۋىلارنى تەتۇر ئۆرۈپ كىيىپ تۆگە سۈرىتىدە بولۇپ ئۇنى بىرى يېتىلەپتۇ. مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن.

— ئاتە، ئاتە تاشنى ئاتمىز! — دەپ توختى يېڭىمدىن تارتتى - دە، ئۇلارغا قارىتىپ تاش ئېتىشقا باشلىدى.

مەنمۇ قولۇمدىكى بىرىنچى تاشنى ئاتتىم. تاش بېرىپ تېـ

تىشقا كىرىشتى. مەن بۇ چۆچەكلەرنى ناھايىتى بەرداشلىق تىڭ شىدىم. بولۇپمۇ ماڭا «ھەييار تاز» دېگەن چۆچەك تەسىر قىلغا نىدى. ئۇنىڭ قەھرىمانىنىڭ ئەقىل - ھوشى، ئۇغەمبەر ۋە تاپ قۇرلۇقى بىلەن پادىشاھنى خىجالەتتە قالدۇرۇپ ئۇنىڭ نامەردلە كىنى پاش قىلىشلىرى مېنى ھەيران قالدۇرغانىدى. مەمتىلى قارا

— ئۇ ئۇياقتا كەتتى ئېشىكىنى ھاڭرىتىپ، مەن بۇ يەرگ كەلدىم، پۇت - قولۇمنى ساڭگىلىتىپ، — دەپ چۆچەكنى ئايا لاشتۇردى ۋە تۇمىقىنى ئالماي ئولتۇرغان بىر يىگىتنى كۆرسە تىپ، — ياق ئەنە ئۇمۇ كەپتۇ. «غاز كەلسە يازغا تەڭە، تۇماق گەدەنگە چۈشسە تازغا تەڭە دەپ ئولتۇرۇپتۇ» دېگەن تەمسىل بىلەن چاقچاقنى باشلىۋەتتى.

— ھەي، ئايدىڭدا سايىگە باش ئاتىدىغان مازغا تەڭە، — دېدى تۇمىقى بار ياش يىگىت.

قوللار چاپقىلىپ، داستىخان سېلىنىپ، تاماقلار يېيىلۇاتقان ۋاقتىلاردىمۇ چاقچاقلار ئۆيىنى تىترەتكۈدەك كۈلكىلەر بىلەن داۋام قىلىۋاتاتتى.

ساھىبخان يىگىت كىرىپ:

— ۋاي باللا — باللا، بىزنىڭ مەھەللىگە قازانچىنىڭ بالىسى كەپتۇ، — دېيىشى بىلەنلا ئوتتۇز ئوغۇل قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك كۈلكىدىن چىپچىدە توختاپ قېلىشتى. يەۋاتقان ئاشلىرىنى چالا تاشلىشىپ، ئالا - توپىلاڭ بولۇپ تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بۇنداق ئالدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالماي مەنمۇ ئەگىشىپ تالاغا چىقتىم.

تېخى بىزنىڭ تالاغا چىقىپ گۈلخان سېلىپ ئوت ئاتلاش، ياغلىق قاپاقنى كۆيدۈرۈپ كېچە سەيلىسى ئويناش ئۇچۇن ھايە ۋانلارنىڭ سۆرىتىدە ياسىنىش ئىشلىرىمىز تەييارلانماقتا ئىدى. قازانچىدىن بىزنىڭ مەھەللىگە كەلگەن يىگىتلەر بولسا ھەممە

تالىشىنى باھانە قىلىپ بىز تەرەپنىڭ ياشلىرى بىر - بىردىن توپلاندى. ياخشى گەپلەر شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. ئەدى زەھەر-دەك ئاچچىق تىللاشلار باشلىنىپ كېتىپ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئوغلىنى قاينىتىۋەتتى.

قازانچى بىلەن شەھەر ئىچى ياشلىرىنىڭ ئىككى گۇرۇھى (سەكسەن نەچچە نەپەر ياش) ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش - تالاش بولۇپ كەتتى.

يېرىم سائەتچە داۋام قىلغان دەھشەتلىك مۇشتلىشىش جەريانىدە قازانچى ياشلىرىدىن بىرى يۈز - كۆزى قانغا بويىلىپ چالا ئۆلۈك ھالدا يىقىلدى. ئۇچ - تۆتى ئېغىر يارىدار بولۇپ سەپتىن چىقتى. شەھەر ئىچى ياشلىرىدىنمۇ بىر نەچچىسىنىڭ ئاغزى - بۇرنى قان بولۇپ، باشلىرى يېرىلىپ قاپاقلىرى كۆكىرىپ ئىششىدى.

— ئۇر چەيلە!

— مەيدىسىگە دېسلىۋەت!

— ئۇر، باش بىلەن! ... ئۇر، قان چىقمايدىغان يېرىڭە!

— سەن ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن! مانا خۇمسى ھە! مانا ... دېگەندەك غەزەپلىك گەپلەر، بۈيرۇقلار، تىللاشلار ئاكلىنىپ تۇراتتى، ئاخىرى مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش - تالاشلار تەسلىكتە ئاياغلاشتى.

مەن يېرىلىپ ئىششىغان تەنلەرنى، قۇيۇلغان كۆزلەرنى، ئاققان قانلارنى كۆردۈم. زارلىنىپ ئىڭرىغان ئېچىنىشلىق ئاۋازلارنى ئاڭلىدىم. بۇ قانلىق پاجىئە مېنىڭ بالىلىق يۈرىكىمنى تىترىتىپ كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ دەھشەتلىك قورقۇنچ ئىچىگە ئاتقانىدى. مەن ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇنچە قاتتىق ئۆچمەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ھېچ ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. ئەمدى بۇ ۋەقەنىڭ نېمە بىلەن تۈگىشىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تىترەپ تۇرغان ۋاقتىمدا دادام مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ كەتتى.

گىش بىلەن ئۇ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ۋاراڭ - چۇرۇكلار مېنى چۆچۈتۈپ قويدى. ئىككىنچى تاشنى ئېتىشقا جۈرئەت قىلالماي مەھكەم سىقىمدىغان بويىچە قاراپ تۇراتتىم. توختى بولسا باشقۇچى بىلەن تىرىشىپ تاش ئاتاتتى ۋە مېنىمۇ ئېتىشقا قىستايتتى. بىر قانچە تاش لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ياغلىق قاپاق، تۆگە ئېيىقلارغا تەگكەندىن كېيىن قازانچىنىك ياشلىرى بىرنى قوغلىدى ۋە توختىنى تۇتۇۋېلىپ بىر كاچات ئۇردى.

توختى ئاغزىنى يامان قىلىپ تىللىدى. يەنە بىر كاچات ئۇرغانىدى، ۋارقىراپ يىغلىدى. لېكىن ئاغزى بېسىلماي تىللاپ تۇراتتى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇرۇشقاق چوكلارنى كۆشكۈر. تۇشى بىلەن شۇ كېچىدىكى جېدەلنىڭ سەۋەبكارى بولۇپ قالدى. بولمىسا بۇ يەردە جېدەل قىلىشقا ھېچقانداق ئاساس يوق ئىدى. توختىنىڭ شۇ چاغدىكى ھالىتى مانا كېچىكىنە ئۇرۇشقاق چۈجە خورازنىڭ قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ كۆك ئۈچەيلىك بىلەن كۆكەمتىك قىلىپ ۋارقىراپ تىللاپ، يىغلاپ تۇرۇپ يەردىكى تاش ۋە چالمىلارنى تېرىپ ئېلىپ تىنماي ئېتىپ تۇراتتى. ھاۋۇت مۆكۈپ تۇرغان يېرىدىن ھېچنېمىنى بىلمىگەن خالىس كىشى قىياپىتىدە كېلىپ:

— بۇ كېچىك بالىنى نېمىشقا بوزەك ئېتىسەن؟ — دەپ ئۇنىڭغا بولاشتى.

— بۇ بىكاردىن - بىكار نېمىشقا تاش ئاتسۇ؟ — دەپ توپنىڭ ئالدىغا غوللۇق، قوشۇماقاش بىر يىگىت چىقتى. بۇ ئۇ لارنىڭ يىگىتبېشى ئىدى.

— تاغدەك بويۇكلار بىلەن مۇشۇ كېچىكىنە شۇمتەكلەرگە تەڭ بولدۇكلارمۇ؟

— پاھ، سەن قالتىس ئادالەتچى سوراقچىكەنسەنغۇ؟ — دېدى قوشۇماقاش يىگىت ھۆرپىيىپ.

— سوراقچى بولسام نېمە قىلاتتىڭ؟! — ئاردىدىكى گەپ

شۇنداق قىلىپ، بىز توختى بىلەن ھازىرقى ئۇلۇغ ئىشلار بولۇۋاتقان نۇرلۇق يېڭى دەۋرىمىز توغرىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ ئۆتمۈشتىكى قاراڭغۇلۇق دەۋرده ئۆتكۈزگەن ئېچىنىشلىق باللىق ھاياتىمىزدىن سىلەرگە يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەن كىچىككىنە بىر ۋەقەنى ئەسلىتىپ ئۆتتۇق.

توختى چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى ھېكمىتقا تەييارلىنىپ، ماشىنىغا ئوت ئالدۇردى. توختى ماشىنىغا چۈشۈش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى - دە، مەن بىلەن خوشلىشۋېتىپ:

— مەنغۇ سېنى كۆرگەنلا كىشىلەردىن سوراپ يۈرىمەن. سەن بىزنى ئونتۇپ قالدىڭ - دە، — دېدى ئاغرىنغان قىياپەتتە.

— ياق، مەنمۇ ئانچە - مۇنچە سوراپ قويىمەن، — دېدىم مەن، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

— ھەي تاڭەي كىم بىلىدۇ؟ ھەر ھالدا ئىزدىشىپ يۈرەيلى خەير، خوش. ئىشقىلىپ ئامان بول! — دەپ توختى ماشىنا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەردىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن كېتىپ باراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇ توختىنىڭ ۋاقتى چاغ، كۆڭلى خۇشاللىق بىلەن لىپمۇ لىپ تولۇپ تاشقانىدى. ئۇنىڭ چۈشكەن ماشىنىسى گۈركىرەپ ئالغا قاراپ كەتتى. مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ بېسىلغۇچە كەڭ ئۇپۇقتا قاراپ قالدىم.

1959 - يىل

ياشلار ئۇرۇشقاندا مۇشت، باش ۋە پەشۋالار بىلەن زەربە بېرىشتىن تاشقىرى كالتەك، چوماق، تۆمۈر مۇشت (تۆت بارماقنى ئۆتكۈزۈپ سقمداپ تۇتۇۋالىدىغان ئەمچەكلىك تۆمۈر)، تاش، ئۆتكۈر پىچاق ۋە خەنجەرلەرنى ئىشقا سالاتتى. بۇ ئۆچمەنلىك گۇرۇھۇازلىقلار، تۈنەك كېچىسى ۋە پانۇس كۆتۈرۈپ رامىزان ئېيتقان كېچىلىرى، توي كېچىسى ۋە سەيلە كۈنلىرىدە بولۇپ تۇراتتى. مۇنداق گۇرۇھلارنىڭ تەرەپبازلىق توقۇنۇشلىرى ياش لارنىڭ ئىچىدىلا بولۇپ قالماستىن، چوڭلارنىڭ ئارىسىدىمۇ بولۇپ دەھشەتلىك پاجىئەلەر يۈز بېرىپ تۇراتتى. نەتىجىدە بەزى كەش شەھەر ئۆلۈپ ياكى ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قالاتتى. تۇغمەس - پۇتمەس خۇن دەۋالىرى باشلىنىپ كېتىپ نۇرغۇنلىغان پۇل ۋە مال - مۈلۈكلەردىن ئايرىلىپ خانىۋەيران بولۇپ كېتەتتى.

3

بۇ قانلىق پاجىئە ۋە ئىچىنىشلىق ۋەقەلەر ئۆتمۈشتىكى ئىستىبداد دەۋرىنىڭ زەھەرلىك مەھسۇلاتى ئىدى. بۇ مەھەللە ۋازلىق، ئۆچمەنلىكلەر تارىخىمىزنىڭ ئاچچىق خاتىرىلىرىلا بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇنداق زەھەرلىك ئۆچمەنلىكلەر ھازىرقى دەۋرىمىزگە يات. ھازىرقى زامانىمىزنىڭ كىشىلىرى ئۆزگەردى. ھەممە چوڭ غەيرەتتە. ئۆتمۈشنىڭ يىرگىنچلىك قانلىق داغلىرىنى يۇيۇپ يېڭى ھايات قۇرماقتا. مانا شۇ يېڭى ھايات قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى يېڭى ئادەم بولۇپ تۇغۇلغان توختى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھازىرقى تۇرمۇشتىن رازى بولۇپ ھەقلىق رەۋىشتە زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ماختىدى. ئۆتمۈشتە نەچچە يېرىدىن ئۇلانغان ئەسكى ئارقان چۇلۇۋۇرنى تۇتۇپ كۆتەك ھارۋا ھەيدەپ يۈرگەن توختىنىڭ قوللىرىدىمۇ تراكتورنىڭ رولىلىرى، بورا ۋاينىڭ بۇرغىلىرى ئىشلىمەكتە.

مىگەن بولسا ئىدى، بۇنچە چىرايلىق ھۆسنىگە تولۇپ تاشمىغان بولاتتى.

مەن ھۇشۇنداق تۇيغۇلارغا بېرىلىپ كېتىپ بېرىپ، ئۇجمە دەرىخى ئۇستىدە ئېچىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بىر قىزىلگۈلنى كۆرۈپ قالدىم. «ئەجەبا، بۇ ئۇجمە ياغىچىغا قىزىلگۈل ئۇلاپ قويغانمۇ نېمە؟ ...» دەپ ئويلىدىم. يېقىنلاشقانسېرى ياق ئۇ گۈل ئەمەس، بېشىغا قىزىل ياغلىق سېلىۋالغان بىر ئايال ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇ شاخ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ ھەدەپ ئۇجمە يەۋاتاتتى. مەنمۇ ئۇجمە يېمەكچى بولۇپ يوپۇرماقلارنىڭ ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتتۇم. قولۇم يەتمەيدىغان بىر شاختا بىر مۇنچە قارامتۇل ئۇجمە دانلىرى پىشىپ يالتىراپ تۇراتتى. پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ قولۇمنى سوزدۇم. بىر - ئىككى قېتىم سەكرەپمۇ كۆردۈم. لېكىن شاخنىڭ ئۇچىنى تۇتالمىدىم. ھېنىڭ بۇ ھەرىكىتىمنى ئۇجمە ئۇستىدىكى «قىزىلگۈل» كۆرۈپ قالغان بولسا كېرەك، مەن كۆزلىگەن شاخقا ئۆتۈپ پۈتى بىلەن دەسسەپ تۆۋەنگە ئېگىۋەتكەنىدى، ئۇجمىگە بىر تويدۇم. ئۇ ھېنىڭ بويالغان كالپۇكلىرىمنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. ھەنمۇ ئۇنىڭ بارماق ۋە لەۋلىرىنىڭ ئۇجمە شىرنىسى بىلەن قارىگۈل رەڭگىدە بويىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۈلۈپ قويدۇم.

* * *

چۈشتىن كېيىن مەن دۇيجاڭ بىلەن ئېتىز ئارىسىدىكى چىغىر يولدا كېتىۋېتىپ دېڭىزدەك چايقىلىپ تۇرغان كۈزگى بۇغدايلىقنىڭ نېرىقى چېتىدە بىر نەچچە كىشىنىڭ قوش ھەيدەۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. بىرىنىڭ بېشىدا قىزىل ياغلىق يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

— قوشچىلارنىڭ ئارىسىدا ئاياللارمۇ بارمۇ نېمە؟ — دەپ سورىدىم.

قمز دلگۈل

باهار توزدەك قانات - قۇيرۇقىنى يېيىپ، راسا ھۆسنىگە توشقاندا، تەبىئەت ئاجايىپ جەزبىلىك بولۇپ كېتىدۇ. بولۇپمۇ مۇشۇ پەسلدە سەھەر تۇرۇپ، باغ ياكى ئورمانغا كىرسەك پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن يېقىملىق بىر تۇيغۇ دېگىزنغا چۆمىسەن.

مەن بۇ يىل خۇددى شۇنداق بىر سەھەردە مەلۇم بىر ئورمان دادۇيىنىڭ مېۋىلىك بېغىغا كىرىپ قالدىم. باغ ناھايىتى كەڭ بولۇپ ئايىغى بىر نەچچە كىلومېتر سوزۇلۇپ كەتكەن كۆز يەتمەس ياش ئورمانلىققا تۇتىشىپ كېتەتتى.

مەن ناھايىتى ئۇزۇن سوزۇلغان ئۇزۇم باراڭلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ بىردىنلا گۈلزارلىققا چىقىپ قالدىم، ئاق، قىزىل، ھالە ناۋات رەڭ بولۇپ ئېچىلغان قىزىلگۈللەر باغ ئىچىگە ئەتىرەڭ خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى. نېرىقى چۆنەكتىكى قېنىق قىپ قىزىل بولۇپ ئېچىلغان لەيلىقازاقلار تەلپۈنۈپ جىلۋە قىلاتتى.

مېۋىلىك دەرەخلەر بولسا يېشىل ئەتلەس تونلىرىنى كىيىپ ھەر قايسى ئۆزلىرىگە مۇناسىپ كېلىدىغان مونچاقلىرىنى ئېسىپ تويغا بارىدىغان قىز - كېلىنلەردەك ياسىنىشۋالغانىدى. قۇشلار چۇرۇقلىشىپ بەزمە قىلاتتى. ئاتاغلىق ناخشىچى بۇلبۇللار بولا بۇ بەزمىنى ئەۋجىگە چىقىرىپ پۈتۈن ئەترابنى ياڭرىتاتتى. تەبىئەتنىڭ بۇ پەيزىگە تويۇنغان تاڭ شامىلى بولسا بۇ جاراڭلىق ناخشىنى ئۇزاق يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتەتتى.

مانا قاراڭلار، تەبىئەتنىڭ ھەقىقىي ئانىسى ئەمگەك بولغىنى ئۈچۈن ئۇ شۇنچە گۈزەل ۋە ساپ شېرىنەتلىك بولۇپ تۇغۇلغان. ئەلۋەتتە ئانىسى مېھىر - مۇھەببەت بىلەن تۇجۇپىلەپ ئۆستۈر-

شۇنىڭ ئۈچۈن مۇشۇ ۋەجىدىكىنە ئايالنىڭ قولىدىن نېمىمۇ كېلەر دېيىشەتتى. ئەمما ئۈچ يىلدىن بېرى رازىيە قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. مەن - مەن دېگەن يېگىتلەرنى يەرگە قارىتىپ قويدى. 1959 - يىلى ئەتىياز ئېتىزلار راسا ئۆپ-كىدەك ئېسىلىپ تاۋلىنىۋاتقان كۈنلەر ئىدى. ھازىرلىقلار تۈگەپ، ئەتە يەر ھەيدەشنى باشلايمىز دېگەن كۈنى كەچقۇرۇن مەجلىس ئاچتۇق. بەزى يەرلەردە قار ئەمدىلا ئېرىپ تۈگىگەنلىكى ئۈچۈن توك ياكى پاتقاق بولۇشى ئېھتىمال دەپ ئەتە يەر ئاغدۇرۇشقا چىقىدىغانلارنى ئۈستا قوشچىلاردىن سايلىدۇق. رازىيە ۋە يەنە ئۇنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن قوش تۈتۈشنى تەلەپ قىلىپ يۇرگەن ئىككى ئايال بۇ قېتىم ئەرلەر بىلەن بىللە قوش ھەيدەشكە چىقىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقانىدى. كېرىمجان دېگەن ئۈستا قوشچى يىگىت «بۇ تۇزى كەم گەپنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇڭلار، بىز ئاغىچىلايلام ئويناپمىز. قوش ھەيدەيمىز» دەپ ئۇلارنىڭ پىكرىگە قارشى چىقتى. مانا شۇ ۋاقىتتا رازىيەنىڭ قېنى قايناشقا باشلىدى.

— يولداشلار! — دەپ ئورنىدىن دەس تۇردى رازىيە، — كېرىمجان نېمە دېمەكچى بولۇۋاتىدىكىن، بىز چۈشەنمىدۇق!

كېرىمجان بەندىكىدا تامغا يۆلەنگىنىچە بېپەرۋا ئولتۇرۇپ:

— چۈشەنمەيدىغان نېمىسى بار. بۇ ئولتۇرۇپ كۆكتات ئوتاش ئەمەسقۇ، بۇ قوش ھەيدەش! — دېدى.

— بىزمۇ قوش ھەيدەيمىز دەۋاتىمىزغۇ! بۇ تۇزى كەملىك بولامدىكەن؟

— ھەر كىم ئۆزىگە لايىق ئىش توغرىسىدا گەپ قىلمىسا لاۋزا بولۇپ قالىدۇ، — دەپ غودۇڭشىدى كېرىمجان.

— سىزنىڭچە ئايالار قوش ھەيدەلمەيدىكەن - دە؟

— شۇنداق! سىلەر سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار، بىز يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئوتياش تېرىيسىلەر.

— ھە، ھازىر بىزنىڭ دادۇي بويىچە قوش تۇتۇۋاتقا
ئوچ ئايال بار، — دېدى دۇيجاڭ.
— ئۇلارنىڭ يەر ئاغدۇرۇشى ئەرلەرنىڭكىدىن كەم ئەمەستۇ
— ئەگەر سىز ئەنە، ئاشۇ رازىيەگە ئوشۇ بابتىن سۆز ئاچ
سىڭىز، ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا كېتىدۇ.
— ئەرلەر بىلەن مۇسابىقە قىلىش توغرىسىدا دېمەكچى
سىز؟
— گەپنىڭ ئايىغى شۇ يەرگە بارىدۇ - دە، ئەگەر ئ
ئاياللار قوش تۇتالمايدۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا غەزەپتىن ئۇنىڭ
كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىدۇ.
— پاھ، ئاجايىپ ئاچچىقى يامانكەن - دە بۇ رازىيە كۆل
كىزنىك! — دېدىممەن چېقىشىپ، كېيىن، — ئاياللارنى كەمسى
تىدىغانلارمۇ بارغا ئوخشايدۇ بۇ يەردە، — دەپ قوشۇپ قويدۇم
— ئۇنداقلارمۇ يوق ئەمەس، — دەپ دۇيجاڭ ماڭا بۇرۇ
لۇپ توختىدى. بىز تاماكا چېكىش ئۇچۇن غول ئېرىقنىڭ قىرى
دىكى ئېشەك چىمى ئۇستىدە ئولتۇرىدۇق. مەن ئۇنىڭ ئالدى
تاماكا قاچىمنى ئېچىپ قويدۇم. ئۇ يوغان قاتما بارماقلىرى بى
لەن گېزىت قەغىزىگە موخورکا ئوراپ تۇرۇپ سۆزگە قىزغىن
كىرىشىپ كەتتى.
— ئەسلىدە رازىيەنىڭ ئاچچىقى چۈس ئەمەس، ئەمما «گەپ
كە كەلگەندە ئاتاڭدىن قايتما» دېگەندەك خېلى - خېلىسىگە گەپ
بەرمەيدۇ. ئۇنى كەمستىمەن دېگەن ئادەم ئەخمەق. بەزىلەر
ئۇنى تا 1959 - يىلغىچە كۆزىگە ئىلماي يۇرۇشتى.
— سەت دەپمۇ؟ — دېگەنىدىم، دۇيجاڭ «كۆزگە ئىل
ماي» دېگەن سۆزنى باشقىچىرەك چۈشەنگىنىم ئۇچۇن ئىزاھ
بەردى:
— ئۇ ھازىر 24 ياشقا كىردى. تۇرمۇشقا چىققان.
ئۆزى سەتمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا چىراي، جۇغى كىچىكرەك،

ئۇلار ئۆي ئىچىدىكى ئۇششاق - چۈششەك ئىشنىلا قىلسا بولىدۇ» دەيدىغان كونا جەمئىيەتتىكى بىمەنە سۆزلەرگە يول قويالمايمىز. تېگىنى سۈرۈشتۈرسىڭىز، دېھقانچىلىقنى بىز ئايالالار باشلاپ بەرگەن. بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز.

— ئوقۇغان بولسىڭىز ئۇ كىتاب، كىتابتا نېمىلەر دېيىلمەيدۇ؟

— ۋاي قوۋۇرغامەي، «چىراقپايدا چاي ئىچكەن (چېچەن) نى كۆردۈم» دېگەندەك، ئەمدى كىتابلاردىن قۇسۇر تاپقىلى تۇرمۇدۇڭما؟ ئوقۇپ قوي كېرىم، ئۇ دېگەن پەن! — دېدى رازىيە.

— بۇ يەردە كىتابنىڭ ۋاربقىغا ئەمەس، ئىككى بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ يەر ئاغدۇرىدىغان ئىش.

— بىزمۇ ئېتىزدا ئاغچىلايلام ئويۇنايلى دېمەدۇق، سوقا توتۇپ يەر ھەيدەيمىز. ئەرلەر قىلغان ئىشنى بىزمۇ قىلىمىز دەۋاتىمىز. كۈچنى ئىشلىتىش ئۈچۈن پەنمۇ كېرەك، پەممۇ كېرەك، روھمۇ، كۈچمۇ كېرەك.

شىمال تەرەپتىن يېقىملىق ناخشا ئاھاڭى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. دۆيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ، شۇ تەرەپكە قاراپ، سۆزنى يۆتكەپ كەتتى.

— مانا ئاڭلاۋاتامسىز؟ بۇ ناخشىنى رازىيە ئېيتىۋاتىدۇ. ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك روھلۇق ئايال.

ئېتىزلىقتا گۈلشەندە
خۇشال ئۆتىدۇ چاغلا
ئازاد زامان .....

ئەجەب چىرايلىق ناخشا. قوش ھەيدەپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتىش ئاسان ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاتلارمۇ، سوقىمۇ تەكشى ھەربىرىكەت قىلىشى كېرەك. بولمىسا «تاش - تاش، ئىچكىرى، تاپ ياقىلاپ» دەپ ۋارقىراپ، ئېگىز - پەس دەسسەپ مۇدۇرۇپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتقىلى بولامدۇ. رازىيە ئاتلارنى راسا بابلاپ

رازىيەنىڭ كۆزلىرىدىكى جىددىلىك ئۇنىڭ بارغانسېر
قېنى قىزىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئ
نىڭ سۆزلىرىمۇ كەسكىنلەشتى.

— كېرىم ،ەن سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايى، يەرنىمۇ سىل
بىلەن بىللە ئاغدۇرىمىز. ئاشلىق بىلەن ئوتياشنىمۇ سىلەر ب
لەن بىللە تېرىيمىز.

— ئاياللارنىڭ قولىدىن قوش ھەيدەش كەلمەيدۇ! —
دېدى كېرىم.

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە دۇيجاڭ بىردىنلا كۈلۈۋېتىپ ئۇ
چۇپ قالاي دېگەن تاماكىسىنى توتۇپ چەكتى.

— مانا قاراڭ، سىز رازىيە گۇلىكىزنىڭ ئاچچىقى يامار
ئىكەن دېدىكىز، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى دۇيجاڭ، — ئ
ھېچقاچان ئورۇنسىز ئاچچىقلانغان ئەمەس، ئۇنىڭ ئاغزىدىر
سۆزلەر خۇددى پىلىموت ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقسىمۇ ناھايىتى
ئورۇنلۇق چىقىدۇ. شۇ قېتىم كېرىمجاننىڭ گېپىگە تازا ئاچچىقى
كەلدى. لېكىن ئورۇنسىز يامان گەپ قىلمىدى. ئۆزىگىز ئاڭلاپ
تۇرۇپسىزكى، كېرىمجان شۇ سۆزى بىلەن ئاياللارنى كەمسىتتى.

— رازىيەنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى ئېسىڭىزدە بار
دۇ؟ — دەپ سورىغانىدىم.

— ئېسىمدە، ئېسىمدە بولماي، — دەپ تەكىتلىدى دۇي
جاڭ رازىيە ئۇنىڭغا تىكىلىنىپ تۇرۇپ:

— ئەمسە ئاياللارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ، — دە
ئويلايسەن؟! دەپ ئۆزىگە سوئال بەرگەندى كېرىمجان:

— ئوتياش ئوتاش، — دېدى.

— مانا تۇزى كەم لاۋزا گەپ دېگەن مۇشۇ! — دە
كۈلۈۋەتتى رازىيە. لېكىن بۇ كۈلكىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى ب
ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ لەۋلىرى قىزىپ تىترەپ كەتتى
بىلەمسىز، بىز مۇنداق: «ئاياللار ئەرلەر بىلەن تەڭ بولالمايد

كېتەتتى، بەزىدە قاردىن چىقىپ كېتەتتى. رېچاكنى باسالماي سوقىنىڭ چىشى يىلتىزلارغا ئۇرۇلۇپ، كۆتۈرۈلۈپ كەتسە ياكى ئۇزۇم ئېلىپ ئاتلار تېز يۈگۈرۈپ كەتسە داڭگالالارغا پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشەتتى. مۇنداق ۋاقىتلاردا كېرىمجان ئىچى تارلىق بىلەن كۈلەتتى. رازىيەنىڭ دۈگىلەك يۈزى ئىزا تارتقىنىدىن گىرىدە نانەك كۆپۈپ قىزىرىپ كېتەتتى. لېكىن ھېچنېمە دېمەس ئىدى. چىشىنى - چىشىغا بېسىپ تېخىمۇ غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كېتەتتى. بىر كۈنى ئاتلار ئېلىپ قېچىپ، سوقىنىڭ يېنىدىكى تۆمۈر رازىيەنىڭ پاقالچاق گۆشىنى تىلمۇبتىپتۇ. كۆرگىنىمۇ، بۇنىڭ تىركىشىۋاتقانلىقىنى! بۇ تۇغرۇلۇق ھېچكىمگە ھال ئېيتماستىن بېشىدىكى ياغلىقى بىلەن پۈتىنى مەھكەم تېڭىۋېلىپ يەنە قوش ھەيدەۋېرىپتۇ. كېيىن بىز ئۇنىڭ ئاقساپ يۈگەنلىكىنى كۆرۈپ قاراپ باقساق پۈتى ئىششىپ كېتىپتۇ. بىر مۇنچە نەسىھەت قىلىپ يۈرۈپ ئاران دوختۇرغا قاراتتۇق. يارىڭ ساقايغۇچە داۋالىنىپ ياتقىن دېسەك، بىر قىزىل دورا بار ئىكەن شۇنى سۈركەۋېلىپ يەنە ئېتىزغا چىقىپ كەپتۇ. مانا قارىڭ ئاخىرى ئۇ ئۆزى تۇتقان قوشنى ھېچكىمگە بەرمەي ئىشلەپ يۈرۈپ يارىسىنى ساقايتتى.

ئۇ دەسلەپ قوش ھەيدىگەن چاغلىرىدا كۈنىگە 2 مو يەر ئاغدۇراتتى، كېيىن 3 موغا يەتكۈزدى. ئەرلەر بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ 4 — 5 مودىن، ھەتتا بەزى چاغلاردا ئات يەڭگۈشلەپ 6 موغا يەتكۈزۈپ يەر ھەيدىگەن كۈنلىرى بولدى.

رازىيە كېيىنكى ۋاقىتلاردا كېرىمجان بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ كېرىمجاننى خېلى ئارقىدا قالدۇردى. كېرىمجان يەر ھەيدەش داۋامىدا رازىيەدىن يېڭىلگەنلىك ئەلىمنى سوقا ئۈچۈن ئالاتتى. ئۇ «مېنىڭ ئاتلىرىم ئوسال، ئورۇق» دەيتتى، ياكى «سوقام يامان» دەپ سەۋەب تاپاتتى.

ئۆتكەن ئەتىياز سوقىنىڭ قانىتىنى سۈندۇرۇپ قويۇپ،

قوشنی دېگەندەك تەڭشۇالغان ئۇستا قوشچی بولغنی ئۇچۇ
ئەنە شۇنداق خاتىرجەملىك بىلەن يەرنی ئاغدۇرۇپ تاشلاۋات
دۇ - دەپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ماڭا سۆزلەپ بېرىۋاتقان
دېھقاننىڭ كىرسىز كۆڭۈل قاچىسى مۇشۇ تۇرقىدا زوققا تو
غانىدى.

مەن بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدە نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇنما
يوغان ئېچىلىپ يالتىراپ كەتكەن كۆزلىرىدىن كۆرۈپ تۇراتتىم.
مەن رازىيەنىڭ قانداق قىلىپ ھازىرقىدەك داڭدار قوشچ
بولۇۋالغانلىقىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىش باش
لاش ۋاقتىدىكى مەجلىسنىڭ ئاخىرى قانداق بولغانلىقىنى
سۈرۈشتۈرگۈم كەلدى.

— دېمەك، ھېلىقى مەجلىستە كېرىمجانىنىڭ ناتوغرا پىكى
رىنى تەنقىد قىلدىڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— بىز ئىش ئۈستىدە سۆزلىشۋاتقىنىمىز ئۈچۈن تەنقىد
ئەمەس، بۇنىڭغا چۈشەنچە بەردۇق. رازىيە بولسا بىر ئاز زادىلىق
ئارىلاش بۇنىڭدىن كېيىن ئايالالارنى كەمستىدىغان مۇنداق قې
مۇداللىق كۆز قاراشتىكى كونا چۈشەنچىلىرىنى ئەسكى مازار
لارغا ئاپىرىپ تاشلىۋەت، — دەپ كۈلكە قىلدى. رازىيە ئاخى
رىدا: «قېنى ئايالالار قوش ھەيدىيەلەمدۇ؟ يوقمۇ، بۇنى بىز
ئىش ئۈستىدە سىناپ كۆرەيلى» دەپ قەتئىي تەلەپ قىلدى.
بىزمۇ ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدۇق. ئۇ شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسىدىن
باشلاپ ئاۋۋال بىر چىشلىق سوقىنى. كېيىنرەك ئىككى چىشلىق
سوقىنى ھەيدەشكە چۈشتى. سوقا تۇتۇشنى ئۆگەنگۈچە خېلى
جاپا تارتتى. مەن ئۇنىڭغا قوشنى قانداق تۇتۇشنى، سوقىنى
قانداق تەڭشەشنى، ئات، جابدۇقلارنى قوشۇش ۋە ئاسراشنى
ناھايىتى بىر - ئىككى قېتىم كۆرسىتىپ بەردىم.

دەسلەپكى قوش ھەيدەۋاتقان ۋاقتىلىرىدا ئۇنىڭ يېنىغا
بىر نەچچە كۈن بېرىپ تۇردۇم. رازىيە بەزىدە ئالدىغا ئۆتۈپ

رازیيەنىڭ ئەمگىكى بىلەن تۇغۇلغانىدى.

بىز قوش ھەيدەۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەلدۇق. ماڭا رازىيە دەپ تونۇشتۇرغان نەمۇنىچى قوشچى ھېلىقى سەھەردە ئۇجمە دەرىخى ئۈستىدە كۆرگەن قىزىلگۈل ئىكەن. مانا ئەمدى ئاختام لىقتا ئېچىلىپتۇ.

1959 - يىل.

«يەر توك دېسەم ئۇناشماي مانا، سوقام سۈندى» دەپ ئىش
چىقماي يېتىۋالدى. شۇ چاغدا رازىيە ئۇنىڭغا: «كېرىسىجان يە
توك ئەمەس، سىزنىك ئىدىيىڭىز توك، بولمىسا، سىزنىڭمۇ، بى
نىڭمۇ سوقىلىرىمىز بىر ئېتىزدا يۇرۇۋاتىدىغۇ؟» دەپ راسا ق
زارتقانىدى.

«ياخشى دېھقان ئۇلاقنى باقىدۇ، يامان دېھقان قامچىنى
قاقىدۇ» دېگەن تەمسىل بار. سىزنىك رازىيە بولسا ياخشى دې
قان بولدى. قوش ۋاقىتلىرىدا ئاتلىرىنى ئۆزى باقىدۇ. ناھايىتى
بابلاپ ئىشلىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاتلىرى سېمىز، قو
نى جانلىق تارتىدۇ. رازىيە ھەر كۈنى تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئا
لىرىغا يەم بېرىدۇ. ئۇلارنى سىلاپ - سىيپاپ خۇددى كىچى
بالىنى ئەركىلەتكەندەك «ئوماقلىرىم»، «ئىسسل جانۋارلىرىم» دە
پۆپۈچەكلىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىد
بەزىلەر بولسا ئىشلەۋاتقان ئۇلاغلىرىغا غەمخورلۇق قىلمايد
ئۇلار ھېرىپ قالسا: «بىزگە ياخشى ئات بەرمىدىڭ» د
رەنجىيدۇ.

دۇيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ پوقاق بولۇپ يەلپۈنۈپ تۇرغا
كۈزگى بۇغدايلارغا ھەۋەس بىلەن قارىدى. قولىنى سوزۇپ تۇرۇ
— مانا كۆردىڭىزمۇ؟ مۇشۇ كۆز يەتمەس كۈزگى بۇغدا
لىق يەرلەرنى رازىيە ھەيدىگەن. بۇ قىزنىڭ قوللىرى قىز
گۈل. توغرىسى، قەلبى قىزىل، چېۋەر ئايال دېگەن مانا ش
شۇنىمۇ دەپ قويماي، شەھەرلەردىكى بىكار تەلەت لاغايلاپ يۈ
دىغان «مەمەدان» ئوغۇللاردىن يۈزىگە بىر رازىيەنى تېگىشمەيد
جۈمۇڭ، — دەپ چاقچاق ئارىلاش كۈلۈپ قويدى.

دۇيجاڭ داڭدار قوشچى رازىيەنى ھەققانىي رەۋىشتە تەر
لىدى. مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى چىغىتماقتەك قارامتۇل، يېش
بولۇپ ئۆسكەن بۇغدايلارمۇ باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ سۆ
نىڭ راستلىقىنى تەستىقلاپ گۈۋاھلىق بېرىشەتتى. چۈنكى بۇلا

ئانچه لايىق كەلمەي، چاققانلىقىنى يوشۇرۇپ تۇرغان بولسىمۇ، تاسما بەلباغ بىلەن بېلىنى مەھكەم باغلاپ، پىيمىنىڭ قونجىنى قايرىپ ئېلىپ، يۈرۈش - تۇرۇشىغا خېلى قولۇشۇپ ئېلىشقانىدى.

بىز ئۇلار بىلەن سالاملىشىپ، ئويماندىكى سازلىقنىڭ شىمالىغا ئورناشقان شتابقا كىرىپ كەتتۇق. بۇ شتاب پوزىتسىيىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا ئىدى. چەتتە تۇرغان جاي بولۇپ، دۇشمەننىڭ لەگىشىڭ ئېگىزلىكىدىكى ناھايىتى نۇرغۇن پوتەي ۋە ئاكوپلىرىغا قارشى مۇھىم ئورۇن ئىدى. ئىككىنچىدىن بۇ شتاب جايلاشقان قىسىملىرىمىزنىڭ پوزىتسىيىسى «يېڭى ھايات» مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن يوللا غەربتىكى دۇشمەن پوزىتسىيىسىدىن ئاجرىتىپ تۇراتتى. دۇشمەنلەر يولنىڭ ئۇ قاتىتىدىكى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە پوتەي ياساپ، ستانوك لۇق پىلىموتلارنى ئورنىتىۋالغان. بۇ قاناتتا بولسا، دۇشمەنلەر تەرەپتىن كۆيدۇرۇپ ۋەيرانە قىلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ تاملىرى ۋە ئاندا - ساندا ئوقتىن پانا قىلىپ تىزىلغان كېسەللەر بىزنىڭ پوزىتسىيىمىزنىڭ چېكى ئىدى. بىز شتاب باشلىقى بىلەن كۆرۈشۈپ بىر ئاز سۆھبەت قىلغاندىن كېيىن سۇ بويىدا ئۇچراتقان قىزلاردىن بىرى ئىشكتىن رۇخسەت سوراپ كىرىپ كەلدى.

— مانا بۇ بىزنىڭ قىسمىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋان گۈل بولىدۇ. قىرىق كۈندىن بېرى بىز بىلەن بىر قانىچە چەكلەردە بولدى. يۈرەكلىك، ئىشچان قىزىمىز، — دەپ تونۇشتۇردى شتاب باشلىقى.

— شۇنداق بىز تونۇشقۇ، — دېدى مېنىڭ يولدىشىم، رىزۋان كۈلۈمسىرەپ:

— سىزغۇ بۇ يەرگە بىر قانچە قېتىم چىققانىدىڭىز. بۇ كىشىنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشىغۇ دەيمەن، — دېدى.

— توغرا، — دېدىممەن.

رىزۋانگۈل — قوي كۆزلۈك، قارا قاش، قاكىشار بۇرۇن،

شەپقەت ھەمشىرىسى

1

يانۋار كۈنلىرى. پۈتۈن ئەتراپ ئاپئاق قارغا كۆمۈلگەن سوغۇق ئادەمنى ھەرىدەك چېقىپ تۇرىدۇ. تۈگمەننىڭ نۇرى ئۈستىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان چوكا مۇزلار ئادەتتىكى ئېقىمنى ئۆزگەرتىپ ئەتراپىغا مەرۋايىتتەك يالتىراق تامچىلىرىنى سېپىپ تۇراتتى.

بىز تۈگمەننىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭگە كەلگەندە لەڭشاڭ بۇتخانىسى ئەتراپىغا ئورناشقان گومباڭنىڭ پوتەيلىرى ئاشكارا كۆرۈندى.

— ئەمدى تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈرۈش كېرەك، — دېدى يېنىمدا كېلىۋاتقان يولدىشىم.

— توختا، ساناپ باقايلى، قانچە پوتەي ئىكەن، — دېگەنىدىم مەن.

— ھەي، بەغەرەز نېمىكەنسەنا، مۇشۇ بۇرۇلۇشتىكى دۆڭ خەۋپلىك؛ دۈشمەنگە مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرىسەن - دە، — دېيىشى ئارىلىقىدا «تاق» - «دۈڭ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ، ۋە ئىلداپ بىر ئوق ئۆتۈپ كەتتى. بىز تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردۇق.

تۈگمەننىڭ ئۆستىگى بويىدا ئىككى كىشى قوليانغلىق يۈيۈشۇپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ قىزلار ئىكەنلىكىنى يىراق جايىدىن قاراپ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. ناھايىتى يۇز قەدەم يېقىنلاشقان چاغدىلا ئاۋازىنىڭ زىللىقىدىن ھەم، بۇلار قىزلار ئىكەنغۇ دېدۇق. ئۇلارنىڭ بېشىدا قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن ئاق قۇلاقچا، ئۇچىسىدا قايرىما ياقىلىق قىسقا جۇۋا، پۇتىدا پىيما بار ئىدى. ئەمىكىرىي فورمىدا، ئەرەنچە تىكىلگەن جۇۋا ئۇلارنىڭ گەۋدىسىگە

نەپسىگە تەگدى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇ يىگىتكە قاتتىق تېگىپ:

— «چاپىنى بارغا مۇش ئاتسام، جۇۋىسى بارغا تور كەتتى» دېگەندەك مەن گومىنداڭغا قارشى مۇش ئاتاي دېسەم سىزگە تور كەتتىمۇ — نېمە؟! — دەپ ئۇستەلگە ئالىقىنىنى قويۇپ ئۇنىڭ تىزىملاۋاتقان دەپتىرىگە قارىدى. زالدا پىدائىيلىقتا تىزىملىتىشقا نۆۋەت كۈتۈپ تۇرغۇچىلار ئارىسىدا كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— ئۇكامۇي! ئۇرۇش دېگەن جان بىلەن ئويىنىشدۇ. بۇنداق ئىشقا بېلىنى چىڭ باغلىغان ئوغۇل بالا بولۇش كېرەك. مەن سىلەرنى قىز دەپ ئاياپ گەپ قىلسام قاياپ كەتتىڭىزغۇ!— دېدى يىگىت خىجالەت بولۇپ.

— پۇتۇن خەلقىمىز قوزغىلىپ كوچا - كوچىدا دەريادەك دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتىدۇ. بىز ئۆيىمىزدە شۇك ئولتۇرالامدۇق؟ خەلق ئەركىنلىك ئۈچۈن «ئۇررا» قىچقىرىپ جەڭگە كىرىۋاتسا، بىز تاماشا كۆرۈپ تۇرساق، مۇشۇ بەستىمىز بىلەن قورچاق ئويناساق، ئۇيات ئەمەسمۇ؟ بىز مۇنداق نومۇسنى كۆتۈرەلەيمىز! ئوغۇللار خەلقنىڭ بالىسى بولسا، قىزلار خەلقنىڭ بالىسى ئەمەسمۇ، ئۇلارمۇ دۇشمەنگە قارشى تۇرماسلىقى كېرەكمۇ؟! ياق، قىزلارمۇ جەڭگە ئاتلىنىش كېرەك! سىزمۇ بۇنى بىلىپ قويۇڭ! قېنى يېزىڭ بىزنى! — دەپ ئۇنىڭغا تىكىلدى.

— جەڭدە سىلەرگە قىيىن بولارمىكىن دەيمەن - دە، — دېدى يىگىت، ئەتىمالىم سۆزىدە خېلى ئالدىراپ قالغان بولسا كېرەك ئىككى قولىقىنى كەينىگە قايرىپ باغلۇۋالغان قولاقچىسىنى بېشىدىن ئالدى، ئۇنىڭ پېشانىلىرىدە تەر تامچىلىرى كۆرۈنەتتى. ئۇ رىزۋانگۇلنىڭ تەلىپىنى ھەل قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ قىزلارنى شتاب باشلىقىغا ئەۋەتتى. باشلىقمۇ ئۇنىمىغانىدى، رىزۋانگۇل:

— دۇشمەن بىلەن ئەرك ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتقانلار ۋەتەنىنىڭ ئوغۇللىرى بولسا، بىز ۋەتەننىڭ قىزلىرى. قىزلار «قورال

بۇغداي ئۆڭۈ، ئوتتۇرا بويلۇق، 10 ياشتىكى قىز ئىدى. ئۇ ئ
زىگە سەپداش بولۇۋاتقان، ئۇيغۇر قىزلىرى ئىچىدە تېتىكلىك
پىكرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى. با
قىزلارغا قارىغاندا ئۆزىگە ياراشقان تەمكىن يېقىملىق قىياپەتتە كىشى
بىلەن ئەركىن سۆزلىشەلەيتتى. ئۇرۇش باشلانغىلى ئىككى ئايغا ب
قىن بولۇپ قالدى. كۈن ساناپ پارتىزان شەكىللىرىنى ئىنتىزاملى
ئەسكىرىي قىسىملارغا ئايلىنىۋاتقان جەڭچىلىرىمىز كېچە - كۈندۈ
تىنماي مەشق قىلىپ، ھەربىي قائىدە ۋە قورال ئىشلىتىش يو
لىرىنى ئۇستۇن ھەۋەس بىلەن ئۆگەنمەكتە ئىدى. ئەنە، بىر ب
لۇقدا بەش ئاتار مىلتىقنى بۇزۇپ، تۇزۇپ ئۆگىنىۋاتقان بىر ي
گىتتىك يېنىغا كېلىپ دۇشمەندىن ئولجا ئالغان قوراللارنىڭ تۇرلىر
ۋە ئۇنى ئىشلىتىش يوللىرى توغرىسىدا سۆھبەت قىلىشتۇق. ھەممە
تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىقىمىز ئۈچۈنمۇ يىگىت مىلتىقنىڭ چاقما
قىنى ئورنىغا سېلىشتا تەمتىرەپ قالدى. رىزۋان مىلتىقنى قول
ئېلىپلا، ھېچقانداق تەمتىرەپ تۇرماستىن چاقماقنى ئورنىغا سېلى
قويدى. يىگىت ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى.

رىزۋانگۈل بەش ئاتار مىلتىق، قول پىلىموت ۋە گرانا
ئېتىنىشنى، مىلتىقلارنى چۈۋۈپ تۇزەشنى ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىۋا
غانىدى. چۈنكى ئۇ قايتا جەڭلەردە بولۇشنى، ئەگەر بىرەر ئېغ
ۋەزىيەت ئىچىدە قالسا، دۇشمەن بىلەن ئاخىرقى تامچە قېنى قا
غۇچە قوراللىق كۈرىشىشنى ئويلايتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن رىزۋانگۈل ئىنقىلابنىڭ 6 - كۈنىلا بى
نەچچە دوستلىرى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى باش شتابقا كېلى
پىدائىي بولۇپ ئالدىنقى سەپكە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. پىد
ئىيلارغا تىزىملاۋاتقان قارىقاش يىگىت ھاكاۋۇرلۇق بىلەن:

— ھەي سىگىلىم، ئۇرۇش دېگەن قورچاق ئويۇنى ياكى ئاغ
چىمايلام ئويۇنى ئەمەس، بىلىپ قويۇڭ، بۇ جەڭ! — دېدى.

يىگىتنىڭ كۆرەڭلەپ قىلغان سۆزى رىزۋانگۈلنىڭ ئىززەت

قورال تولۇق يېتىشمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پىدائىيلار تۆ-
مۈرچىلەرگە نەيزە ياسىتىپ چەنزىلەرنىڭ ئۈچىغا قادۇبلىشقان،
مىڭلاپ - مىڭلاپ نەيزىلىرىنى كۆندە يالتىرىتىپ، كوچىلاردىن
ئۆتكەندە ئۇلارنى ئەگەشكەن خەلق توپى كوچىلاردا دېگىزدەك
دولقۇنلىنىپ ئاقاتتى. پۇتۇن خەلق ئادەتتىكى شەخسىي تىرىكچى-
لىكىنى ئۇنتۇغان، ھەممىنىڭ پىكىر - خىيالى دۇشمەنگە زەربە
بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. جەڭ كۈنى مەيدانلاردا قىسىم - قىسىم
غا بۆلۈنگەن قوراللىق جەڭچىلىرىمىز ئەترايىدا نەيزە كۆتۈرگەن
پىدائىيلار ۋە كالتەك، چوماق كۆتۈرۈپ چىققان يۇز مىڭلاپ
خەلق دولقۇنى ئاقاتتى. قوراللىق قىسىملىرىمىز ھەربىي قائىدە
بويىچە ھەرىكەتلىنەتتى. پىدائىي نەيزىچىلەرمۇ تەرتىپكە سېلىنە-
غان، لېكىن كەلتەك كۆتۈرۈپ يۈرگەن خەلق بولسا، ئۆز ئىختى-
يارىچە ھەرىكەتلىنىپ يۈرەتتى. گايى چاغلاردا دۇشمەنلىك ئەڭ
دەھشەتلىك ئوت توچكىلىرىغا ئۆمىلىشىپ باراتتى. مانا بۇگۈنكى
جەڭ كۈنىدىمۇ ھەرەمباغ ۋە لەڭشاڭ ئەتراپىدا سان - ساناقسىز
خەلق چۇقان سېلىپ يۈرەتتى.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن چاغدا، ئەڭ دەھشەتلىك جەڭ
ھەرەمباغنىڭ غەربىي تۆپىلىكىدە باشلاندى. دۇشمەن بارلىق كۈ-
چىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ قارشىلىق قىلماقتا. پۇتۇن ئاكوپ
بىلىنداڭ، پوتەيلەردىن تىنىمسىز ئوت ئاچماقتا. بىزنىڭ قوراللىق
قىسىملىرىمىز ھەرەمباغ تەرەپتىكى زارەتگاھلىقتا قارغا كۆمۈلۈپ
ئالغا سىلجىماقتا. تېخى شاھاجىنىڭ بېغىدىن تۆپىلىككە چىقمىغان
جەڭچىلەر سېپى ئارىسىدا بىزمۇ فرونت ھەمشىرىلىرى بىلەن بىللە
تۇراتتۇق.

— قىسىملىرىمىزنىڭ ئالدىنقى سېپى دۇشمەنلىك ئەڭ خە-
ۋپلىك پوتەيلىرى جايلاشقان تەرەپكە سىلجىپ كەتتى، — دېگەنە-
دى بىرى.

رىزۋانگۈل ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

تۇتالمايدۇ» — دەپ قايسى تاريختا كۆرسىتىپتۇ. بىزگە قورا
بېرىلسۇن! ھېچقانداق توختالغۇسىز ئالدىنقى لىنىيىگە بارىمىز...
دەپ مۇراجىئەت قىلدى.

بەزىلەر رىزۋانگۇلنى دوستلىرى بىلەن ساقلىقنى ساقلا
ۋاقىتلىق ئازارىتى گوسپىتالدا خىزمەت قىلىشنى تەكلىپ قىل
نىدى. رىزۋانگۇل:

— بىز دۇشمەنگە قارشى ھەقىقەتەن غەزەپكە كەلدۇق. ي
لىمىزنى توسماڭلار! فرونتقا قوراللىق بېرىشنى قەتئىي تەلە
قىلىمىز! — دېدى. ئۇنىڭ يۈزلىرى پوكاندەك قىزارغان، غەزە
بىلەن يانغان كۆزلىرىدىن ياش تامچىلىرى ئەگىپ تۇراتتى.
شۇ ھالدا دۇشمەنگە قارشى يېرىلىشقا تەييار تۇرغان بومبا ئىدە

باشلىقلار رىزۋانگۇلنىڭ ئاجايىپ جاسارەتلىك قىز ئىكە
لىكىنى، ئۇنىڭ ۋەتەنگە، خەلقە، ئازادلىققا بولغان مۇھەببىتىنى
كۆچلۈكلۈكىنى كۆردى. ئۇنى ئارقا سەپتە قالدۇرالمايدىغانلىقىنى
سەزدى. شۇنىڭ ئۈچۈن جەڭ مەيدانلىرىغا شەپقەت ھەمشىرە قى
لىپ ئەۋەتكەنىدى. رىزۋانگۇل جەڭ مەيدانلىرىدىكى ھەر قانداق
مۇشەققەتلەرگە چاپسان كۆنۈكۈپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بىلەن
بىر تۇغقاندەك بولۇپ كەتتى.

كۆيۈمچانلىقى ۋە ھېچنەرسىدىن ئېرىنمىگەنلىكى ئۈچۈن
جەڭدىكى ئۇنى ئەڭ شەپقەتلىك، مېھرىبان ھەمشىرىمىز دەپ ھۆر
مەت قىلاتتى.

2

1945 - يىل 13 - يانۋار، تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرى
مىز دۇشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى.

دۇشمەنلەردىن تارتىۋېلىنغان قوراللارنىڭ سانى خېلى كۆ
پەيگەن بولسىمۇ، پىدائىي بولۇپ، سەپكە كىرىۋاتقانلارغا تېخى

— توختاك رىزۋان!

— ئۆره ماڭما هوي، سىڭلىم! — دەپ ۋارقىراشتى.

رىزۋانگۈلنىڭ قۇلىقىغا كىشىلەرنىڭ ۋە ئوقلارنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى، ئۇنىڭ قۇلىقىدا پەقەت «جەڭچىگە ئوق تەگدى» دېگەن بىرلا قايغۇلۇق ئاۋاز شۇڭغىلايتتى. مانا شۇنىڭغا يارىدەم قىلىش كېرەك. ئۇ مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا كۆچىنىڭ باشچە ئۆره يۈگۈرۈپ كېتىپ باردى. چىڭ باغلىغان تاسما بەلبەغىغا يوغان قاچا قىستۇرۇۋالغان. قولىدا بولسا داكا ۋە پاختا سېلىنغان سومكا پۇلاڭلاپ تۇرىدۇ.

ئۇ ياردار بولغان ئىككى جەڭچىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئارقا سەپكە ئەۋەتكەندىن كېيىنلا ۋىزۋود كوماندىرى ئەك خەۋپلىك يەردە بېشىدىن يارىلىنىپ يىقىلدى. رىزۋانگۈل ئۇنى كۆردى - دە، شۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى. كوماندىر، دۈشمەننىڭ پىلىموت ئوقى ئۇچ تەرەپتىن قايچا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان خەتەرلىك جايدىن ئون قەدەمچە نېرىدا تۇرغان ئەسكى تامغا يېتىۋېلىشقا يۈگۈرگەندە ئوق تەگكەنىدى. شۇ چاغدا رىزۋان يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى - دە، ئۇنى ئۆزى نىشانلىغان چولاق تامغا سۆرىدى. ئۇشقىتىپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار، رىزۋان بىلەن ياردارنىڭ ئەتراپىدىكى قارلارنى ئۇچۇرتۇپ تۇراتتى. لېكىن مەرد رىزۋان ئوقلارنىڭ ئۆزىگە كەلتۈرۈۋاتقان ئۆلۈم خەۋىرلىرى بىلەن ھېسابلاشمايتتى. ئۇ كۆزلىگەن ئون قەدەمدىكى چولاق تامغا يارىدارنى يەتكۈزۈپ بېشىنى تاڭدى ۋە ئاغزى - بۇرنىنى سۈرتۈپ ھوشىغا كەلتۈردى.

كوماندىر ئۆلۈم ئاغزىدىن قۇتۇلدى.

جەڭچىلەر دۈشمەننىڭ دەھشەتلىك قارشىلىقىنى سۇندۇرۇپ ئىلگىرى كېتىپ باراتتى. خەۋپلىك جايدا يەنە بىر جەڭچى يارىدار بولدى. رىزۋان ئەمدى ئارقىغا قاراپ ياردار جەڭچىگە يۈگۈرگەندى، دۈشمەننىڭ ئوقى كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى.

— بىزنىڭ ئەمدى بۇ يەردە تۇرغىنىمىزنىڭ ھېچ پايدىسى يوق. جەڭچىلىرىمىز ئارىسىدىن ئوروۇن تېپىشىمىز كېرەك، - دېدى. بۇ تەكلىپكە بەزىلىرى ئۇنىغان بولسىمۇ، بەزى ھەمشىرىلەر ئۇنىماي قالدى. رىزۋانگۇل ئۆزىنىڭ سۆزىدە مەھكەم تۇرىدى. سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ باغدىن تۆپىلىكتىكى زاراتكاھىغا چىقىپ كەتتى. 2 - ھەمشىرە بىلەن زاراتكاھلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئونچە كىشى پاتقۇدەك ئويمانلىققا بېرىپ جايلاشتى. ئۇنىڭ ۋەتەن ۋە خەلق ئۈچۈن يانغان ياش يۈرىكى قەھرىمان ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ پەدىسىدە تېپەتتى. ئۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلقنىڭ ئۈستۈن روھىنى، ئەركىنلىك ئۈچۈن پورۇقلاپ قايناپ ۋاتقان جەڭنى كۆرۈپ مەغرۇرلىناتتى. مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭىدۇ، دېگەندەك ئۆز ۋەتىنىگە، خەلقىگە بولغان مۇھەببىتى ئالدىدا رىزۋانگۇلگە ئۆلۈم ناھايىتى ئاددىي نەرسە كۆرۈنەتتى. ئۆلۈم ئۇنىلا يادىغىمۇ كەلمەيتتى. ئۇ جەڭلەردە ئەڭ خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى. قەلبىدە مۇھەببەت بىلەن نەپرەت قاينايتى. مۇھەببىتى ئەلگە، ۋەتەنگە نەپرىتى دۈشمەنگە ئىدى. مۇشۇ كۈچ ئۇنى ئالغا ئىنتىرەتتى. باشلايتتى. جەڭ ناھايىتى دەھشەتلىك تۈس ئالدى. ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان مىلتىق - پىلىموت ئوقلىرىنىڭ ۋە گرانىتلارنىڭ ئاۋازلىرى قولاق، مېڭىنى يەپ تۇراتتى. ھەر بىر قەۋرىنىڭ دۆۋرىلەنگەن توپىلىرى جەڭچىلىرىمىزگە ئوقتىن ساقلىنىشقا پانا بولماقتا. پىلىموت ئوقلىرى بولسا، قەۋرىلەر ئۈستىدىكى قارلارنى ئۇرۇلدىتىپ ئۇچاتتى.

— دۈشمەننىڭ بىلىنداڭلىرىغا يېقىن بېرىپ قالغان ئىككى ئۈچ جەڭچىگە ئوق تەگدى دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان رىزۋانگۇل ئالغا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى. ئۇنى كۆرگەن ھەر بىر جەڭچى:

— توختاڭ!!

ئەخمەتجان قاسىمى

«... دوستلار ئاتلاڭلار شانلىق غەلبىگە
ئۇلارنىڭ نۇرلۇق ئىزىدىن مېڭىپ .....
ساقلاڭلار كۆرەشچان ۋەسىيىتىنى
يۈرەككە تېڭىپ!
يۈرەككە تېڭىپ!
ئۇلارنىڭ روھىغا شەرەپ ياغدۇرۇڭ،
كىشىلىك دۈشمىنىنى
چىقساق بىز يېڭىپ».

— جۇرئىتى

خەلقىمىزگە بەخت كەلتۈرۈش سەپىرى ئۈستىدە بىر نەچچە ۋەھىمىلىرىمىزنىڭ بىر يولى خەتەرلىك ھادىسىگە ئۇچراپ قۇربان بولغان چوڭقۇر قايغۇلۇق خەۋىرىنى ئاڭلىدۇق. بۇ ھادىسە ئەسىرلەر بويى زۇلۇم - خورلۇقتىن ئىگىرىغان خەلقنىڭ يېڭى زامان تارىخىغا ماتەمنىڭ قارا سىزىقى تۇرالغان ئاچچىق خاتىرە بېتى بولۇپ كىرىدۇ.

ھەر قانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەختسائادىتى ئۈچۈن كۆرەشكەن، ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىزمۇ ئەركىنلىك، بەخت - سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قۇربان بولغان ئۆز ۋەھىمىلىرىنى مەڭگۈ ئىسىدىن چىقارمايدۇ. خەلق يېڭىدىن - يېڭى ئۈتۈقلارغا، شان - شەرەپلەرگە ئىرىشكەنسېرى ۋە ئۇلار يارىتقان كۆرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى، ئاشۇ ئەجدادلارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ.

— ئاھ، رىزۋان! — دەپ يۈگۈرگەنىدى دوستلىرىدىن ب
رى، يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان بۇ ئاۋاز شەپقە
ھەمشىرىلەر ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى چۆچۈتۈۋەتتى. ھەممىز ئۇ
نىڭ ئەتراپىغا توپلاشتۇق. رىزۋان كۆزىنى مەھكەم يۇمۇپ، چىش
لىرىنى كىرىشتۈرۈپ ياتاتتى. ئۇنىڭ يۈزىدىن ئەگىپ ئېقىپ چۈ
شۈۋاتقان قىپقىزىل قان ۋە تال - تال بولۇپ يۈزىگە چېچىلغان
قارا چاچلىرى ئۇنىڭغا ئاجايىپ بىر سۈر پەيدا قىلغانىدى. ئۇ
نىڭ بېشى داكا بىلەن مەھكەم تېڭىلىپ گوسپىتالغا ئەۋەتىلىدى
ئۇزىتىپ قالغۇچىلار بولسا، ئېچىنىشلىق چوڭقۇر ھەسرەت ئىچىد
ئۆرە تۇرۇپ قالدى.

شۇ كۈنى ئازادلىق ئۈچۈن بولغان قاينىاق جەڭلەردە شەپ
قەت ھەمشىرىلىمىزدىن يەنە بىرى — رازىيەمۇ ئېغىر يارىدار
بولدى.

شەپقەت ھەمشىرىلىمىزمۇ خەلقنىڭ ئەركى ئۈچۈن دۈشمەنگ
قارشى كۈرەش مەيدانىدا شېھىت بولغان ۋەتەننىڭ قەھرىمان
قىزىنى پەرزەنتلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.

1948 - يىل، نويابىر

كۆرسته‌له‌يتتى.

ئۇ بىر كۈنى گومندا‌ڭ ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ رەزىللىك كىنى پاش قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

ــ دۇنيادا خەلقنىڭ ئەشەددىي دۈشمنى بولغان فاشىزم قولى يەتكەنلا جايلاردا قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ ئادالەت ۋە ئەركىنلىك تەرەپدارى بولغان ئادەملەرنى يوقىتىش چارىسىگە كىرىشكەنىدى. بىراق گىتلېر بىراۋنىڭ ئۆيىگە ھوشۇق ياكى نەشە تاشلاپ قويماس ئىدى. ئۇ گىستاپودىن ناھايىتى ئۈستىلىق بىلەن ئىشلەنگەن ھەر خىل ھۇججەتلەرنى تەييارلاپ، شۇ ھۇججەتلەرنى فاشىستلارغا قارشى بولغۇچىلارنىڭ يانچۇق ياكى ساندۇقلىرىغا سېلىپ قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن تۇتاتتى. ھازىر بىزنىڭ گىتلېر ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشنى خالىماستىن، يۇقىرىقى ئاددىي ئۇسۇل بىلەنلا بەگگى، ئوغرى، قىمارۋاز دەپلا تۇتۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى.

مەن شۇ كۈنگىچە بىزنىڭ خەلق ئىچىدە دۈشمەن بىلەن يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ، دۈشمەننىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى دادىللىق بىلەن پاش قىلىپ كۆرسەتلىگەن مۇنداق قەھرىمان شەخسنى ئۇچراتمىغانلىقىمنى ھېس قىلىمەن.

«رەھبەر» دەپ نام چىقارغان يۇقىرى مەنسەپتىكى بىر قانچە شەخسلەرنى كۆرگەنىدىم: مەن ئۇلارنى تۆۋەن بىر جايدا تۇرۇپ ئېگىزرەك بىر ئورۇندا ياكى تام تۆپىسىگە چىقىپ، يىراق تىن قاراپ ھەشىمەتلىك بىر گۇرۇھ ئىچىدە «ئەنە ئۇ»، «ئاشۇ كىشى» دېگەن سۆزلەر قۇلىقىمغا كىرىپ تۇرغان ھالدا كۆرەتتىم. 1937 ـ يىلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇش ئۈچۈن بارغان، لېكىن ھېچقانداق ئوقۇش جايىغا ئورۇنلاشتۇرۇلماي ئىگىدارسىز قالغان بىرقانچە ياشلار ئىچىدە مەن بار ئىدىم. بىز قار ياغقان كۈنلەردىمۇ ئۇرۇمچى خەلق ئىستىراھەت بېغىدا يول ئاداشقان سايا‌ھەتچىلەردەك گۈلخان سېلىپ، ئۇنىڭ چۆرىسىدە كۈن ئۆتكۈزەتتۇق. بىر كۈنى

نىڭ قولغا كەلتۈرگەن ئاز - تولا ئەركىنلىكىنى تارتىۋېلىپ يەنە
دوزاخقا ئىتتىرىش مەقسىتىدە تىز چۆكتۈرۈشنى ئويلىدى، لېكىن
بۇنى سەزگەن دانىشمەن ئەخمەتجان قاسىمى گومىندائ ئەكس
يەتچىلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن بىرىگە: ھازىر ئىككى يول بار، بىرى
چىقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە «ئارقىغا بۇرۇل، قەدەملەپ مارش!
دەيسىز، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ. بىز چىقىپ نەنگۈەندىكى خەلقنى
تىنچلاندۇرۇپ تارقىتىۋېتىمىز، تىنچلىق بولىدۇ، ئىككىنچىسى، مانا
شۇ ئىشكىنى ئېچىپ، ئەسكەرلىرىڭىزنى قويۇپ بېرىسىز. ئۇلار بىزنى ئۆلا
تۇرىدۇ، بۇگۈن ئۇرۇمچىدە، ئەتىدىن تارتىپ پۈتۈن ئۆلكىدە قان
تۆكۈلىدۇ. مانا شۇ ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى خالىسىڭىز بىرنى
تاللىۋېلىڭ! بىز ئۆلۈمدىن ئەسلا قورقمايمىز، ئۇنى ئاللىقاچان
ئۇستىمىزگە ئالغان ئادەملەرمىز. ھازىر بىز ھايات قالساقمۇ خە
لقە پايدا ... چۈنكى ئونبىر بىتىم بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلە
كىنى تەمىن قىلىمىز. ئۆلسەك، ئۇنىڭدىن ئارتۇق پايدا، چۈنكى
بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ، بۇ بىتىمدىن كۆرە ئار
تۇقراق يەنى تولۇق ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ. بىزنىڭ قېنى
مىز خەلقە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن
شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ».

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ مەردانە خىتابى بىلەن، دۈشمەن
لەرنىڭ رەسۋاسى چىقىپ ساختا قىياپىتى ئاشكارىلاندى.

ئەخمەتجان قاسىمى خەلقنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىگە ناھايىتى
ئىنىق ئىشەنگەن، ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن قاراشتىن خالىي ئادەم
ئىدى. ئۇ گومىندائ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چوقۇم مەغلۇپ بولۇشىنى
ئالدىن كۆرەلىگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دائىم ئىشەنچلىك ھالدا
«ئۆلكىمىزدە خەلقچىلىق سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ» د
دەپ سۆزلەيتتى. ئۇ دۈشمەننى ئاجايىپ ماھارەت بىلەن كالتە
لىيەلەيتتى، ئاددىي لېكىن مەزمۇنى تەرەن سۆزلەر بىلەن دۈشمە
نىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ سۇرىتىنى خەلقە سىزە

«داهي» نى ئۆمرۈمدە بىرنەچچى قېتىم 30 مېترچە يىراقلىقتا كۆرگەنىدىم.

مەن شۇنداق 10 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۆلكە خەلقىگە رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگەن بىر ئادەم بىلەن يەنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن تەلكە تېغى ئۈستىدە ئۇچراشتىم. مەن بۇ چاغدا يەتتە ۋىلايەتتىن غۇلجىغا قېچىپ ئۆتكەن ياشلار ئۇچۇن كەڭ سايدا تەشكىل قىلىنغان مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتىم. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ قېيىن بۇلاقتا دەم ئېلىش ئۇچۇن چىقىۋالغىنى ئاڭلاپ، بىر دەم ئېلىش كۇنى ئەتىگەنلىكى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۇچۇن مەكتەپ مۇدىرى غازىيۇپ بىلەن بىرگە ئاتلىق قېيىن بۇلاقتا كەلدۇق. ئۇنىڭ ئېگىز بىر تاغ ئۈستىدە ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ، شۇ تاغقا ئۆرلەپ ماڭدۇق. 15 — 20 مېترچە ئۆرلىگەندىن كېيىن يوغان بىر تاش يېنىدا بىر چېلەكتە قاينىقاتىم بىر ياغلىقتا ئۇزۇم بىلەن بىر توقاچنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ نەرسىلىرى ئىكەنلىكىنى، ئەدى ئۇنىڭ بار يېرىگە كەلگەنلىكىمىزنى ھېس قىلدۇق. بىراق ئۇنى بۇ ئارىدىن ئۇچرىتالمايلا يەنە ئېگىزلەپ، بۇرالمىلىق تېڭ يار تاش يېنىغا كەلگەندە يول تاپالمايلا قالدۇق. بىر ئاز ئارقىغا يېنىپ يەنە ئۆرلىگەنىمىزگە تاغنىڭ يۇقىرى قىسمىدا تۇرغان ئەخمەتجان قاسىمنى كۆردۇق. ئۇ قولىنى بۇلغىتىپ بىزنى چاقىردى.

بىز خۇشاللىقىمىزدىن بار كۈچىمىز بىلەن يۇقىرىغا قاراپ يامىشىپ تاغ ئۈستىدە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن قېرىنداشلارچە تەنچ - ئامانلىق سوراشتۇق. لېكىن بىزدە ھاسىراش بېسىلمىغانىدى. ئۇ كۈلۈمسىرەپ:

— ھە، — ھە — مانا تاماكىنى كۆپ چەككەنىڭ پايدىسى شۇ، — دەپ چاقچاق قىلدى. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ يەلكىسىدە بەش ئاتار مىلتىق، قولىدا «فېت» ماركىلىق فوتو ئاپپارات ساقلاپ تۇراتتى. سەپتا كىيىمى ۋە ئېلىپ يۈرگەن جابدۇقلىرى

تۇيۇقسىز بىر نەچچە ماشىنا بىلەن ياخشى تورالانغان 100 دىن ئا
تۇق ئەسكەرنىڭ مۇھاپىزەتچىسىدەشىڭ دۇبەن باققا كىرىپ بىز تۇرغا
جايدىن 30 مېترچە يىراقلىققا — سۇ بويىغا چۈشتى. مۇھاپىزە
چىلەر ئۇنى كەڭ دائىرىدە ئوراپ ئىككى - ئۈچ ئورۇنغا پىلىمو
قۇرۇپ قويدى. بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بەزى ياشلار گۈلخان يې
نىدا كىر يۇيۇۋاتقان، يوپۇرماق غازىنى بىلەن ياستۇق ياساۋات
قان، ئوتۇن سۇندۇرۇۋاتقانىدى. بىرى بولسا دۇتتار چېلىپ ناخ
شا ئېيتىۋاتقانىدى. تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ سۇرلۇك كۆرۈنۈش
تىن ھەممىنىڭ ھەربىكتى توختاپ قالدى. بىز ئۆزىدىن دائى
ئەنسىرەپ يۇرىدىغان بۇ كىشىنىڭ سۇرى بىلەن ئارتۇق قىمىرلاشتى
ئېھتىيات قىلىشقا باشلىدۇق. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بىزنىڭ ئادەت
تىكى يۇرۇش - تۇرۇش ئەركىنلىكىمىز دىمىق ئىچىدە تۇنجۇققاد
دەك سېزىلەتتى. ھەتتا بىز ئۇنىڭ ئولتۇرغان تەرىپىگە ئۆزاقراق
قاراشقىمۇ پېتىنالمىدۇق. ئارقامدا «بىزگە قارىدى» — دەپ، بىرى
پىچىرلىدى. ئۇنىڭ گېپى ماڭا سوغۇقراق ئىشتىلىدى. شۇڭ
شىسەي تەرەپكە قارىغىنىدىم. ئۇ ئۆستەڭ قىرىدىكى ئۇششاق تاش
لارنى ئوچۇمىغا ئېلىپ سۇغا ئېتىپ ئويناۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۆشلۈك
يالىڭاچ ئوڭ قولىدا بىر نەچچە تال ئۇششاق تاش، ئاق پەلەي
لىك سول قولىدا بولسا، يەنە بىر پاي ئاق پەلەي ئوچۇمدالغانى
دى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ «داھىيىسى» دەپ ئېلان قىلىنغان بۇ مەڭ
رۇر گەۋدىلىك ئادەمنىڭ زوكزىيىپ تاش ئويناپ ئولتۇرۇشى كۆڭ
لۈمدە سىرلىق بىر تۇيغۇ ھاسىل قىلدى. مەن ئۇنىڭ تاش ئويناپ
ئولتۇرۇشىنى ئاددىي ھەربىكەت يەنى تەبىئەتنى سۆيۈش ھەربىكىتى
دەپ ئەمەس، شۇ كۈنلەردە ئۆلكە خەلقىنى مىڭلاپ - مىڭلاپ زىيا
دانلارغا، قۇشخانىلارغا ھەيدەپ كىرىشكە باشلىغان بۇ ئادەم ئۆلكە
خەلقىنىڭ تەقدىرىنى قولىدىكى ئۇششاق تاشلاردەك شاراقلىتىپ
سۇغا چۆكتۈرۈپ ئويناۋاتقاندەك ھېس قىلدۇراتتى. مانا شۇنداق
خەلقە ئىشەنمەيدىغان، كۆپچىلىككە ئىختىيارىي يېقىنلىشالمايدىغان

— ئوقۇغۇچىلارغا قانچە گرامدىن شېكەر بېرىۋاتسىلەر؟— دەپ سورىدى. قانچە گرام دېگىنى ئېسىمدە يوق، مۇدىر جاۋاب بەردى.

— بۇ يەردە ھەسەل كۆپ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلەر ئەرزان چۈشىدۇ. ھەسەل ياخشى نەرسە، ئەنە ئاۋۇ تەرەپتە — چار باغ دەپ ئاتىلىدىغان يەردە تەبىئىي باغ بار ئىكەن. ئۇ-نىڭدىن باشقا تاغ قاپتاللىرىدا نۇرغۇن ئالما كۆردۈم. ئالمىلار پىششىپ يەرگە تازىمۇ تۆكۈلۈپتۇ. ئۇ بىر كىشىنىڭ خۇسۇسىي بە-غى ئەمەس، كۆپچىلىكنىڭ بېغى، ئوقۇغۇچىلارغا ئېيتىڭ، مەرھە-مەت، ئالما يەپ كېتىشسۇن، بىر كۇنى ھەممىلار كېلىپ شۇ ئالمىلاردىن ئېلىپ كېتىڭلار، ئۆزىنغۇ ياۋا تاغ ئالمىسى، شۇنداق بولسىمۇ ئەتىگەنلىك چايدا بالىلارغا بەرسەڭلار،پايدىلىق. كۆپرەك ئاپىرىپ قاق سېلىۋېلىشسۇن.

شۇ كۇنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىللە تاغنىمۇ تاغ يۇرۇپ ئووۇ ئووۇلىدۇق. ئووۇلاپقۇ بىز ھېچ نەرسە تۇتالمىدۇق. بى-راق شۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىمىزنىڭ بىرقانچە خىسلىتى مەندە ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ قالغانىدى. مەكتەپ مۇدىرى ئاتلارنى ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن پەسكە چۈشۈپ كەتكەن ۋاقتىدا مەن ئەخ-مەتجان قاسىمى بىلەن ھەسەل ھەرە باققۇچىنىڭ ئۆيىنىڭ يېنى-دا ئولتۇرغانىدىم. ئۇ بىردىنلا:

— مىلتىق ئاتالامسىز؟ — دەپ سورىدى. مەن بىر ئاز خىجىل بولۇپ راستىنى ئېيتتىم:

— ياق، ئېتىپ باقمىغان.

— قېنى ئېتىپ بېقىڭ، ئىچىدە تۆت تال ئوقى بار، — دېدى. ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، بەش ئاتارنى ماڭا سۇنۇپ، تاغدىن شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەككە قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخاننى كۆرسەتتى. مىلتىقنى قولۇمغا ئېلىپ بىر تىزىم بىلەن تىزلىنىپ، قارىغا ئال-

بىلەن بۇ ئادەم تاغنىڭ مۇشەققەتلىرىگە كۆنۈكۈپ، تەبىئەت
لەن چېلىشىپ يۈرگەن ئوۋچى ياكى بىر ئاددىي جەڭچىدەك
رۇنەتتى. ئۇنىڭ چېنىققان مۇسكۇللۇق ئوتتۇرا يويى، كەڭ پېش
لىك، قىسقا قىرقىلغان توم قارا بۇرۇتلۇق، كۈلۈمسىرەپ تۇرغ
يۈزى تاغنىڭ ساپ ھاۋاسى ۋە گۈزەل مەنزىرىسى ئىچىدە ناھا
تى يېقىملىق، تازا ۋە جەزبىلىك بولۇپ تۇراتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىزنى سۈرەتكە چۈشۈردى. ئاندىن ي
بىلەن يانمۇ يان ئولتۇرۇپ:

— قانداق، بىزنىڭ تاغلار چىرايلىقمۇ؟ — دېدى. ئۇ بېش
نى سەل سىڭايال قىلىپ ئەتراپتىكى قارىغاي، دەرەخلەرگە
پەستىكى ئېدىر قاپتاللىرىدىكى ياپيېشىل چىمەنزارلارغا زو
بىلەن قاراپ كۆكسى قانغۇچە نەپەس ئېلىپ بىزگە قارىدى. مە
ئۇنىڭ شۇنداق بېشىنى سول تەرەپكە سەل سىڭايان قىلىپ ك
شىگە نەزەر سالىدىغان ئادىتى بارەڭ سەزدىم. ئۇ ماڭا ناھايىت
يېقىن ئولتۇرغاندى. پۈتىدىكى رابوتچىك ئۆتۈكى مېنىڭ ئۆتۈ
كۈمگە تېگىپ تۇراتتى. يېقىملىق كۈلۈپ تۇرىدىغان مۇلايىم ق
ياپەتلىك، چىن ئىنسانى مۇئامىلىدىكى بۇ ئادەم ماڭا تۆۋەندە تۇ
رۇپ مۇنبەر ئۇستىدە كۆرۈپ يۈرگەن ئەمەلدارەڭ تۈيۈلمىدى
بۇ خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى، مانا شۇ تاپتا بولسا بىزنىڭ
ئاغىنىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن تارتىنىپ ئولتۇرمىدىم
ئۆزۈمنىڭ ھېسسىياتىم بويىچە تاغنىڭ گۈزەللىكىنى خۇسۇسەن يۇ
قىرى ئېغىزدا سايرام كۆلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يايلاقلىرى بار
لىقى، ھەر جەھەتتىن كېلىشكەن تەلكە تېغىنىڭ دەم ئېلىشقا ئەپ
لىك ئورۇن ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلدىم. ئۇ پۈتۈن ۋۇ
جۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلاپ:

— بۇنى توغرا ئېيتىسىز. سايرام ئەتراپىدا ۋە كۆك سالا
دا ساناتوريىيە قۇرساق بولىدۇ، دەپ تەستىقلىدى، كېيىن ئوقۇ
غۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈپ كېلىپ:

غنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنى ئاتقاندى. ئوق قاغىنىڭ دەسسەپ تۇرغان يېرىگە تېگىپ بىر پارچە تاش بىلەن بىرگە قاغا قاقتىپ قالايمىقان بولۇپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ بۇ مەنزىرىگە قاراپ بالىلارچە ھۆزۈرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈشىنى كۆرۈپ، ھەيران بولدۇم. رەھبەر ئورۇندىكى، خەلق ئالدىدا چوڭ ئابرويغا ئىگە بولغان بىلىملىك بىر كىشىنىڭ بۇنداق قاتتىق كۈلۈشىنى بۇ ئادەمدىكى كەمچىلىكىمكىن دەپ ئويلىدىم، لېكىن دەررۇلا، گورىكىنىڭ «مەن ھېچقاچان ۋ. ئىلىئىچكە ئوخشاش باشقىلارنىمۇ كۈلدۈرۈۋېتىدىغان كۈلكە بىلەن كۈلەلەيدىغان كىشىنى ئۇچراتمىدىم. مۇنداق دۇنيا بويىچە ئۇلۇغ ئادەمنىڭ كۆزىدىن ياش چىققۇچە باللاركۈلكىسى بىلەن كۈلگەن كىشىنى ھەتتا كۆرۈش ئۆزىلا ئەجەبكە قالدۇراتتى. مۇنداق كۈلۈش ئۇچۇن چوڭ قۇۋۋەتلىك، كۆڭۈللۈك سالامەتلىككە ئىگە بولۇش كېرەك» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ: بۇ مىجەز دۇنيا بويىچە شۇنچە ئۇلۇغ كىشىگە يېتىشسىزلىك بولماي، بەلكى كۆڭۈل ئازادە، پاك، خۇش پېئىل دەپ تەرىپلەنگەندە ئەخمەتجان قاسىمىدىكى مۇنداق باللارچە ھۆزۈرلىنىپ كۈلۈش ئۇنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكى بولسا كېرەك دېگەنىنى ئويلىغانىدىم.

مەن ئۇنى بىر كۈنى ناۋايخانا ئالدىدا كۆردۈم.

— ئۇستام، مېنىڭ مېھمىنىم بار ئىدى، نان ياپتۇرماقچىدىم. بىر خو ئۇندا قانچە نان بولىدۇ؟

— سېنىڭ ئۇنۇڭنى ئوغرىلاپ ئالاتتىممۇ؟ ئەكىلىپ بەرمەمسەن، يېقىپ بەرمەيمىزمۇ؟ — دېدى ناۋاي.

— ئۇننىڭ خوسنى قانچىدىن ئېلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى ئەخمەتجان قاسىمى.

ناۋاي قوپالراق ئادەم ئىكەن، ئاچچىقلىنىپ:

— گىرگە بېرىپ يۈچەنچىدىن سورا! — دېدى.

— ھە، ھە، بولىدۇ، بولىدۇ، — دېدى، ئەخمەتجان قاسى-

دىم، لېكىن ئەپلەشمىگەندەك بولۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

— ئېتىك، ھە، ئەپلەشمىدىمۇ، قولىڭىزنى مېنىڭ مۇرەمگە قويۇڭ، — دەپ ئالدىمغا كېلىپ تۇردى. مەن ھېتىقاپ:

— ياق، ئەپەندىم. ئۆزۈم تۇرۇپ ئاتىمەن، دەپ ئىككى ئۈچ قەدەم نېرى چېكىنىپ كەتتىم، ئۇيالغىنىمدىن قىزىرىپ كەتتىم.

— ھى، ھى، مانا قىزىق، نېمىشقا تارتىنىسىز؟ ئۇ «ھى» دەپ ھەرپىنى غەلىتە قىسقا، يېنىكرەك قىلىپ ئېيتتى. ئۇنىڭ بۇ ئاھاڭىدا بىرقانچە چۈشەنچىلەر ئىپادىلەنگەندەك تۇيۇلاتتى.

مەن مىلتىقنى قارىغا ئالا - ئالماستىنلا ئېتىۋەتتىم.

ئەپەندىم تۆۋەندىكى ساي تەرەپكە ماڭدى. مەن مىلتىقنى دولامغا سېلىپ ئارقىسىدىن ئەگەشتىم. ئىككى يۇز مېتىرچە يۇرگەندىۇق، ساينىڭ ئىچكىرىسىدىن كونىرىغان يىرتىق كىيىملىك بىر قازاق كەمپىر ئۆزىدىن چوڭ بولغان قاقشال ئوتۇننى باغلاپ ئۆشنىسىگە ئارتىپ، مۆكچەيگەن ھالدا ناھايىتى ئاستا يۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بىزگە يېقىن كەلگەندە تىزلىنىپ ئوتۇنغا سۆيۈنگەن ھالدا ھاسىراپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— ئېسەنسىزما كەمپىر، ھە، دەم ئېلىڭ، دەم ئېلىڭ، ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، — دېدى ئەخمەتجان ئاپپاراتىنى راسلاپ ئۇنى سۈرەتكە چۈشۈرۈۋالدى. ناھايىتى مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ تىرىكچىلىك ۋە ئائىلە ئەھۋالىنى، ئۆيىنىڭ ئەتىلىكىنى سۈرۈشتۈردى. كېيىن ئوتۇننى يۈدۈپ ئاۋۇلغا يېقىن جايغا ئاپىرىپ بەردى. كەمپىرنىڭ شۇنچە ياشقا كىرگەنلىكىمۇ شۇنداق ئېغىر ئوتۇننى كۆتۈرۈپ كەلگەن غەيرىتىنى ماختىدى ۋە يېقىن كېلەچەكتە مۇنداق ئېغىر كۈلپەتلەردىن قۇتۇلىدىغانلىقىمىزنى ئۇنىڭغا ئاددىي سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈردى.

شۇ كۈنى تاغ ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى يىراق تا چوقچىيىپ تۇرغان چوققىدا قونۇپ ئولتۇرغان بىر توك قا-

مەن. چۈنكى خەلقپەرۋەر رەھبىرىي كىشىلەرنى خەلق ئىچىدە نېمە قىلىپ يۈرگەنلىكى، ئۇنىڭ خەلققە قانچىلىك يېقىن ياكى يىراق بولغانلىقى ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بىر رەھبەرنىڭ ياخشى ياكى يامانلىقى ئۇنىڭ ئاغزىدا قىلغان ياسىما سۆزىدىلا ئەمەس، ئەمەلدە قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. شۇڭا تۆۋەندىكى بىرنەچچە ئاڭلىغان سۆزلىرىمنى قىستۇرۇپ ئۆتىمەن.

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى دالادا كېتىپ بارغانىكەن، بىر كىشىنىڭ ئۆيىدىن بالىنىڭ يىغلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئۆيگە كىرىپ «بالىڭىز نېمىشقا يىغلايدۇ؟» — دەپ سورىغاندا، بالىنىڭ ئانىسى: «ئۇ سۇ ئىچمەن دەيدۇ، سۇ ئاۋۇ يارنىڭ ئاستىدا، مەن بولسام كېسەل، ئاتاڭ كەلگۈچە تۇرۇپ تۇر دېسەم، يىغلاپ ئۇنىمايۋاتىدۇ» — دەپتۇ. ئەخمەتجان قاسىمى بۇنى ئاڭلاپ چېلەكنى قولىغا ئېلىپ، خېلى يىراق يەردىكى چوڭقۇر سايدىن سۇ ئەكىلىپ بېرىپتۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى گەمىدە، يىرتىق كىگىز ئۆيلەردە ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئائىلىلەرگە بېرىپ، ئۇلار بىلەن سەمىمىي ئەھۋال لىشاتتى. ئۇلارنىڭ توپا - چاڭدا ئېغىناپ ئويناپ كىرلىشىپ كەتكەن كىچىك بالىلىرىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، باغرىغا بېسىپ سۆيەتتى. بالىنىڭ ئانىسى «سىزنىڭ كىيىمىڭىزنى بۇلغاپ قويدى» دەپ خىجالەت بولۇۋاتقاندا «كېرىكى يوق، توپا دېگەن قاقسا چىقىپ كېتىدۇ» دەپ قويۇپ، گۆدەكلەر بىلەن سۆزلىشەتتى. يانچۇقلىرىدىكى كەمپۈتلەرنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى يالغۇز شىنجاڭدىكى يەرلىك ئازسانلىق مىللەتلەرنىلا ئەمەس، ئۇ ۋەتىنىمىزدىكى خەنزۇ خەلقىنى ۋە باشقا خەلقلەرنىمۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۇلارنىڭ ھالىغا ھال، مۇڭىغا مۇڭ بولاتتى.

1946 - يىلى ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن

مى ۋە نەرسراق بەرسپ، ئالما ۋە سامسىلارنىڭ نەرخىنى سورا. تۇرۇپ كەتتى. ئۇننىڭ ئىگىلىرى ھۇرمەت بىلەن سالام بەرىشكە نىدى، ناۋايلارنىڭ بىرى ئەپەندىمنى تونۇپ قېلىپ:

— ئىم، ئەخمەتجان ئەپەندىمكەن ئەمەسمۇ، سەن شۇندا قوپاللىق قىلدىڭا! ئادەم ئەمەس ئىكەنسەن! — دېگەنىدى، ھ لىقى ناۋاي:

— ئۇقماپتىمەن، — دېدى - دە، ھاڭ - تاڭ قېتىپ قا دى. بىر نەچچە يولداشلىرى ئۇنى ئەيىبلەشتى.

شۇنداق قىلىپ، خەلقنىڭ بۇ جەسۇر پەرزەنتى ۋە دوستـ ھەم خەلقنىڭ ھەقسىز رەھبىرى، مەن 1937 - يىلى 30 مەيـ يىراقلىقتا بىر قېتىم كۆرگەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ يالغان داھىيـ شېڭ شىسەيگە ئوخشىمايدىغان سۆيۈملۈك بىر ئادەم بولۇپ چىقـ تى. خەلقە ئىشەنمەيدىغان، ئۇنىڭدىن قېچىپ يۈرىدىغان شېڭـ شىسەي تولۇق قوراللانغان يۈزلىگەن ئەسكەرنىڭ يارىدىمى بىلەن ئاران ئىپرىقىنىڭ يېنىغا كېلەلىگەن بولسا، ئەخمەتجان قاسىمى خالىغان يېرىگە خەلق بىلەن ياكى ئۆزى يالغۇز بارالايتتى. ئۇ يېزىلارغا چىقىپ دېھقانلار ئارىسىدا، خاڭ ۋە كارخانىلارغا بېرىپ ئىشچىلار ئارىسىدا، دەريادىكى كېمىچى ۋە سالچىلار ئارىسىدا بولۇپ ئۇلارنىڭ مېھنىتى بىلەن ئورتاقلىشىپ، ھاياتىنى ئۆگەندى ۋە ئۇلارـ نىڭ نېمە تەلەپ - ئارزۇلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلدى. ئۇلارغا ئازادلىق كۈرەش قىلىشنىڭ لازىملىقىنى ئۆگەتتى.

* * *

مەن ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدە باشقىلاردىن ئاڭلىغان يەرلىرى ئەھۋاللارنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈشنى لايىق كۆردۇم. بۇنى بىلـ كىم بەزىلەر «ئۇششاق - چۈششەك سۆزلەرگە چۈشۈپ كەتتى» — دېيىشى مۇمكىن، لېكىن مەن ئۇنداق چۈشەنچىلەرنى قۇۋۋەتلىمەيـ

يەنە بىر كۈنى ئەپەندىم بىلەن شائىخەي ياخې كوچىسىدىكى ياۋروپاچە رېستورانغا تاماق يېيىش ئۈچۈن كىردۇق. بىز بۇ يەردە پىئانىنو ئويناپ تۇرغان بىر ئادەمنى ۋە رېپېتىتسىيە قىلىۋاتقان بىر خانىم بىلەن بىر يىگىتنى كۆردۇق. ئارتىسلار رېپېتىتسىيدىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوتتۇرىسىدا چاتاق چىقىپ قالدى. ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلىدى. پىئانىنو چالغۇچى ئارتىسلارنىڭ رېپېتىتسىيىسىگە پىئانىنو چېلىپ بەرگىنى ئۈچۈن ھەق تەلەپ قىلغانىكەن. ئارتىسلارنىڭ يېنىدا پۇل بولمىغاچقا ئۇنىڭ ھەققىنى كېيىن بېرىشنى ئېيتقاندا، ئۇ ئىشەنمەي ئۇلارنى قاتتىق قىستىغانىكەن. كېيىن ئەپەندىم ئۇلارنى تاماقتا تەكلىپ قىلىپ ئەھۋاللاشتى، ئارتىسلاردىن بىرى:

— بىز تىياتىرخانىلاردا بالىت ئويناپ، شۇنىڭدىن كىرگەن دارامەت بىلەن كۈن كەچۈرىمىز، بىزنىڭ ئىشىمىز مۇشۇ مۇزىكانتنىڭ ئىشى بىلەن بىلىنمىگەن سۇ بىلەن مۇناسىۋىتىدەك. لېكىن بىز ئويۇن قويۇپ پۇل تاپقۇچە بۇ مۇزىكانتنىڭ ھەق تەلەپ قىلىپ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خىجالەتچىلىككە سالغىنىغا ئەپسۇسلىنىمىز، — دېدى.

ئەپەندىم بۇلارنى كېلىشىپ ئىش قىلىشقا دالالەت قىلىدى ۋە بىر نەچچە كۈنلۈك رېپېتىتسىيە ھەققىنى مۇزىكانتقا تۆلەپ قويدى. ئارتىسلار بەكمۇ خۇش بولۇپ، ئۆمرىدە مۇنداق ئادەمنى كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتىشىپ تەزىم قىلىشتى ۋە رەھمەت ئېيتىپ قايتىشتى.

ئەپەندىم ئىچكى جۇڭگودىكى زاۋۇت ئىشچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشتى، كاپىتالىستلار ھەم چەت ئەل جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگو ئىشچىلىرىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئېزىگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ غەزەپلەندى ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن بىرمۇنچە خاتىرىلەر يېزىۋالدى....

بىرگە بارغانلارنىڭ بىرى ماڭا مۇنداق دېگەنىدى:

— بىز لەنجۇدا نۇرغۇن رېكشا (ئادەم سۆرەيدىغان ھارۋا) نى كۆردۇق. بىز قەيەرگىلا بارساق چۈشسەك، ياكى ئىشكتىن شۇنداقلا چىقساق، بۇ رېكشىچىلار ئىككى چاقلىق ھارۋىلىرىنى سۆرەپ يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ - دە، ھارۋىغا ئولتۇرۇشىمىزنى تەكلىپ قىلىدۇ. شۇنداق ھارۋا سۆرىگەن بىر ئادەم ئەخمەتجان ئەپەندىنى ھارۋىغا چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى. ئەپەندىم ھاياجانلىنىپ:

— بىز سىزدەك يوقسۇللارنى ئات ئورنىغا قېتىپقويغان ھارۋىغا ئولتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمىدۇق. ئەمما بىزنى قەدىرلىگىنىڭىز گەرەھمەت. بىزنى ھارۋىغا سېلىشنى ئۈمىد قىلىپ كەلگىنىڭىز ئۈچۈن مانا بۇ پۇلنى ئېلىشىڭىزنى سورايمەن. دېدى - دە، بىر مۇنچە پۇل بەردى. رېكشىچى ھەيران بولۇپ ھاياجانلاندى، ئەپەندىم رېكشىچىلارنىڭ بىرىنى ئۆز رېكشىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ سۆرەپ كۆردى.

— بىر كۈنى، — دەيدۇ يەنە ھېلىقى كىشى: — ئەپەندىم بىلەن بىز شاڭخەيدە دېڭىز قىرغىقىنى كۆرۈشكە چىقتۇق. لوسۈن كۆ دېگەن ئېغىزغا بارغىنىمىزدا دېڭىز قىرغىقىدىكى قېيىقچىلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈردى. قېيىقچىلارنىڭ بىرى: مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بىزنىڭ ھاياتىمىز مانا مۇشۇ قېيىق بىلەن، ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ بېلىق تۇتىمىز ھەم سىزگە ئوخشاش مېھمان كېلىپ قالسا، دېڭىز ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ تاماشا قىلدۇرىمىز. ئۇلاردىن بىرەر نەرسە ئېلىپ راسخود قىلمىز، مانا، ئۆيىمىز مۇشۇ. مانا قازان، مانا ئورۇن - كۆرپىمىز. ھاياتىمىز مۇشۇ، — دېدى، ئەپەندىم قېيىقچىلار بىلەن ناھايىتى خۇش چاقچاق كۆرۈشۈپ، بىر دەمدە ئۇلار بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالدى ۋە شۇ قېيىقتىكى ھاياتنى كۆرسىتىپ بېرەرلىك قىلىپ رەسىمگە ئالدى. ئۆزى قېيىقچىلار بىلەن بىرگە قېيىقتا ئولتۇرۇپ، رەسىمگە چۈشتى.

بىلەن ۋارقىراپ، ئامېرىكىلىقلارنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇردى. لېكىن ئامېرىكىلىقلارنىڭ قۇلىقىغا «غەمخورلۇق» توغرۇلۇق سۆزلەۋاتقان رادىئو كانىيى ئاغزىدىن فىلىپپىن شائىرى سانگۈنى باتۇڭ بوغىنىڭ «يوقاتقان ئەركىنلىك»، «بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ جىنايىتى بار ئىدى»، «مەن كېسىپ تاشلانغان باشنى كۆردۈم» دېگەن شېئىرلىرىدىكى «داد» دېگەن ئاۋازى، كورىيە دېھقانلىرىنىڭ زار يىغىسى ۋە جۇڭگودا ئېتىلىۋاتقان ئامېرىكا پىلىموتلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى. ئىنگلىزلارنىڭ رادىئوسى سەيلۇنغا، ھىندىستانغا، بېرمىغا قىلغان «غەمخورلۇقلىرى» توغرۇلۇق ئاز ۋارقىرىمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئىنگلىزلارنىڭ بېرما ھۆكۈمىتى باشلىقى ئاۋۇنسەن بىلەن ئۇنىڭ تۆت ھەمراھىنى ئۆلتۈرگەن خەنجەرنىڭ تاۋۇشى، يۇنانلىقلارغا، كەشمىرلىكلەرگە، مالايالىقلارغا قارشى ئېتىلىۋاتقان زەمبىرەك ئاۋازلىرى بېسىپ كېتىپ بارماقتا.

ئامېرىكا جاھانگىرلىكى نېمە ئۈچۈن گوللاندىيە مۇستەملىكىسى چىلىرنىگە قورال بېرىدۇ؟ ياكى ھىندونېزىيە خەلقى ئادالەتسىزلىك قىلىپ گوللاندىيىلىكەرنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىشقا قەست قىلدىمۇ؟... ئۇنداق ئەمەس. نېمە ئۈچۈن ئامېرىكا جاھانگىرلىكى «ئادىللىق، تىنچلىق، خەلقچىللىق، خەلق ھوقۇقى» — دەپ ۋارقىرايدۇ؟ ئادالەتلىك، تىنچلىق — خەلقچىللىق ۋە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىۋاتقان گوللاندىيە جاھانگىرلىكىگە يارەملىشىدۇ؟ چوڭقۇرراق تەكشۈرسەك ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چىرايلىق سۆزلىرى بىر خىل نىقاب ئىكەن. ئۇ نىقابنى ئاچسىڭىز ئادىللىق دېگەن سۆزنىڭ ئارقىسىدا دۇنيا ھۆكۈمرانلىقى، تىنچلىق ئارقىسىدا جاھانگىرلىك سوقۇشى، خەلقچىللىق ئارقىسىدا فاشىستلىق، خەلق ھوقۇقى ئارقىسىدا بولسا، دۇنيا خەلقىنى قۇل قىلىش دېگەن سۆزلەر يېزىلغانلىقىنى كۆرىسىز.

بىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ دانا سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ قەلبىدە يالغۇز جۇڭگو خەلقىلا ئەمەس، پۈتۈن دۇنيا ئېزىلگۈچى

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مۇنداق سۆزلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم.

— ئىچكى جۇڭگوغا بارغانلارنىڭ ئىچىدە بۇرۇن بارغانلىرى بىرى شائخەينىڭ چىرايلىقلىقىنى ماختاپ شېئىر يازدى، لېكىن ئۇ شائخەينىڭ شۇ ۋاقىتتىكى چىرايلىقلىقىنى كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىچىدە ـ ئارقا كوچىلىرىدا، بولۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا ئادەملەرنىڭ قانچىلىك خورلۇق كۆرۈۋاتقانلىقىنى تازا كۆرەلمىدىغان دەيمەن. بىراق ئۇنى كۆرۈشكە كۆز كېرەك، ھەممىلا كۆز بىردەك كۆرەلمەيدۇ. ھىندىستانغا بېرىپ بومبايىنى دۇنيادا چىرايلىق شەھەر ئىكەن دەپ ماختاپ كەلگەن كىشىلەرنى كۆردۇم. لېكىن ئۇ كىشىلەر تراموۋاي ماڭغان كوچىلارنى، چىرايلىق بىنالارنى، مال بىلەن تولغان ماگىزىنلارنى كۆرۈپلا ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەختلىك ئىكەن، تۇرمۇشى پاراۋان ئىكەن دەپ، مىليونلاپ ئادەملەرنىڭ ئاچلىقتا ئۆلۈۋاتقانلىقىنى، پاخال ئۇستىدە ياتقانلارنى، مايغا چۆمۈلۈپ ئىشلەپ، يېرىم يالىڭاچ ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆرەلمەيدۇ. بۇنىمۇ كۆرۈشكە كۆز كېرەك، — دېگەنىدى.

ئۇ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ مالىيە بولغان جياڭ جىيشى ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چاغدىكى شائخەينىڭ ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىگە مۇستەملىكە بولۇپ قالغان بومبايىنىڭ، ئۇستىدىكى يالتىراقلىقى ئاستىدا يوقسۇللار ۋە ناھايىتى نۇرغۇن مېھنەتكەش خەلقنىڭ چىداپ بولمايدىغان ئېغىر ۋە ھاقارەتلىك ھايات كۆرۈپ جاھانگىرلىكنىڭ مۇستەملىكە خەلقلەرگە «مەدەنىيەت ئەكىلىپ بېرىمىز» دەيدىغان ساختا ۋەدىسىنىڭ ئاقىۋىتى ئاچ ـ يالىڭاچلىق، خورلۇقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ۋە مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئۇياتسىزلىقىنى بىلگەن. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق بىر سۆز قىلىپ قالىندى.

— 2 ـ غىنىۋار كۈنى ئامېرىكا رادىئوسى فىلىپپىنغا قىلغان «غەمخورلۇقى» نىڭ باشلانغانلىقىغا ئۇچ يىل تولۇش مۇناسىۋىتى

شى كۆڭلىده بارىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا، ئۇ سۆزنىڭ ئاخىرى غىچە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايتتى. **ئۇنىڭغا داد** - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن كىشى قانائەتلىنىپ، راھەتلىنىپ، خۇشال قايتاتتى. كۆپ ئادەملەر، خۇسۇسەن بىزنىڭ قېنىمىزغا سىڭىپ قالغان ئادەت بويىچە، توغرىراقىنى ئېيتسام، بىزنىڭ يۇرتىكى مۇ-جۇلۇپ كەتكەن ئادەملىرىمىز رەھبىرىي ئورۇندىكى كىشىگە ئۆ-زىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆزىنى ئېيتالماي قالىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، رەھبەر بۇرۇندىلا سۇرلۇك بولۇپ كۆرۈنۈپ كەلگەن، كىشىلەر «ئېغىز دېگەننىڭ پاشنىسى يوق، ئەگەر بىرەر قاملاشمىغان سۆز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتسە، ياكى ئۇنىڭغا ياقمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ قويسام، بالاغا قالمايمەنمۇ» — دەپ ئەندىشە قىلىشاتتى. بۇ ئەھۋال ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىپ، ئەخ-مەتجان قاسىمنىڭ كۇلۇمسىرەپ تۇرىدىغان مۇلايىم قىياپىتى ئالدىدا يېشىلىشكە باشلىغانىدى.

ئۇ «ەغرۇرلۇق، ماختانچاقلىقتىن، ئالدامچىلىقتىن، ئالدىراڭ-غۇلۇقتىن خالىي بولغان ساغلام تەبىئەتلىك رەھىمدىل ئادەم ئىدى.

بىز ئۆتكەن ۋاقىتلاردا ئۆلكىمىزدە ئەخمەتجان قاسىمىدەك پۇختا بىلىملىك، ھەر تەرەپلىمە يېتىشكەن، ئىجتىمائىيلاشقان بىر ئادەمنىڭ رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگىنىنى خاتىرىلىيەلمەيمىز. ئەخ-مەتجان قاسىمنى بىزنىڭ ھوقۇق، ئادالەت ئۈچۈن بولغان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىي تارىخىمىز يارىتىپ بەرگەن ئادەم. بىزگە مە-لۇم بولغان ئۆلكە تارىخىدا رەھبەر بولغان ئادەملەر كۆپرەك ئاق-سۆڭەكلەر ياكى بىرەز مۇناسىۋەت بىلەن ھاكىمىيەت ئۇستىگە چە-قىۋالغان. لېكىن خەلقتىن يىراق ياشاپ، خەلقگە نەيزە قىلىچنىڭ يارىدىمى بىلەن «رەھبەر» لىك قىلىدىغان ئادەملەر ئىدى. ئەخ-مەتجان قاسىمى بولسا، خەلق ئىچىدىن يەنى تۆۋەنكى قاتلام ئىچىدىن چىنىقىپ چىققان، خەلقىمىز ئىچىدىن قاراڭغۇدا پاللە-داپ كۆرۈنگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ ئۆچتى. ئۇنىڭ تېخى خەلق

خەلقى بارلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

ئەخمەتجان قاسىمى ئازادلىق يولىدا مىللەتچىلىكنىڭ ھەر نەمىگە يارىمايدىغان ئوسال ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى دائىم سۆزلەيدى. ئۇ بۇ ھەقتە: «مىللەتچىلىك بىلەن خەلقچىللىق بىر جايدىن بولالمايدۇ» دەپ كەسكىن ئېيتقانىدى. ئۇ يەنە مىللىي زۇلۇمنى پەقەت يوقىلىش يولى، ھەممە مىللەت باراۋەر بولۇپ ياشاش يولى، خەلقچىللىق يولى ئىكەنلىكىنى، خەلقىمىزنىڭ ھېچقانداق ئىكىلەنمەستىن شۇ يولدا چوقۇم مېڭىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ كەلدى.

«مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكىنى تەمىنلىمىدىغان بىر يول بار، ئۇ خەلقچىللىق يولى، ھەرىكىم ئۆز مىللىتىنىڭ ئازادلىقىنى چىن كۆڭلى بىلەن خالايدىغان بولسا، خەلقچىل سىياسەتنىڭ تۇرمۇشقا ئاشۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى لازىم ...» دېگەنىدى ئەخمەتجان قاسىمى.

ئومۇمەن، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئەمەلىيىتىمۇ، نەزەرىيىسىمۇ خەلقچىللىق بىلەن سۇغۇرۇلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇنى ھەقىقىي دانىشمەن دوستىمىز دەپ بىلەتتى. ئۇنىڭغا رەسمىيەتچىلىك ھۆرمىتى بىلەن ئەمەس، دوستلۇق قېرىنداشلىقنىڭ چوڭقۇر ئورناشقان مۇھەببىتى بىلەن قارىدى. بۇ نەرسە ئۇنىڭ پاجىئەلىك قوربان بولغان خەۋىرى ئاڭلانغاندىن كېيىن ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئىپادىلەندى. خەلق ئۇنىڭ ۋاپاتىغا غايەت چوڭقۇر ئېچىندى. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئۆيلەردە، كوچىلاردا، يېزا - سەھرا، قىر - دالالاردا ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ يۈرگەن ئادەملەر ھېسابسىز نۇرغۇن بولدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر قېتىملا ھەمسۆھبەت بولغان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئەڭ يېقىن مۇھەببەتلىك دوست بولۇپ قالاتتى. چۈنكى، ئۇ كىشى ھوقۇقىنى ھۆرمەت قىلغۇچى، ھەممىنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرگۈچى پەزىلەت ئىگىسى ئىدى. بىرەر كىشى

دەك كادىرلىرى ۋە ئەسكەرلىرىگە كەمبەغەل بولساق كېرەك، — دېدىم.

— قىسمەن توغرا، لېكىن بىزدە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغانلار بار، مەن خاتىرىلەۋاتىمەن. بىز ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەڭ شارائىت يارىتىپ بېرىمىز. ئالدىمىزدا ئىش نۇرغۇن - ھە، مېنىڭچە شېئىر خېلى يېزىلۋاتىدۇ، نەسرىي ئەسەرلەر كەم. مانا بۇ يېقىنقا كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. بىز فولكلورىمىزنى ئىمپورت قىلىپ ئېلىشقا قاراپ تۇرماي، ئۆزى ئېكسپورت قىلىشىمىز كېرەك. سىلەر فولكلورىنىڭ ئىنتىنوگرافىيىلىك قىسمىغا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتسىلەر، بۇنىڭغا بىز باي، مانا شۇنى كۆپرەك توپلاپ، يېزىپ چىقىش كېرەك. بۇنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى چوڭ. ھازىرچە شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان مەخسۇس ئادەم تەيىنلەش كېرەك. ئۇنىڭغا كېتىدىغان ئىقتىسادنى ئورۇنداپ بېرىمىز. يېقىن كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ پۈتۈن شەھەرلىرىگىچە ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە بېرىپ، فولكلور يىغىپ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشىمىز مۇمكىن.

دۇنيا كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن ئۆگىنىش كېرەك، گوركىنى، لۇشۈنىنى، پۇشكىننى، تولستويىنى، ئابايىنى، توقايىنى، گيوتىنى، گېينىنى، بالزاكنى، شللىرنى، شېكسپىرنى ۋە باشقىلارنى ئۆگىنىش كېرەك. مانا شۇ ۋاقىتتا بىزدىنمۇ چوڭ - چوڭ يازغۇچىلار چىقىدۇ.

— ئۇنداق چوڭ يازغۇچىلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلىرىدىن بىرتى - يېرىمى بولمىسا، يوق ئەپەندىم.

— بۇگۈن بولمىسا، ئەتە بولىدۇ، لېكىن «ئۇجمە پىشى، ئاغزىمغا چۈشى» دەپ ئولتۇرۇش يارىمايدۇ. شۇنداق كىتابلىرى بارلارنىڭ تىلىنمۇ ئۆگىنىش كېرەك. مانا بۇ يەرنى مەدەنىي ئوچاققا ئايلاندۇرىمىز، — ئۇ كوچا تەرەپتىكى دېرىزە يېنىغا

ئۇچۇن قىلىدىغان خىزمىتى، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى
جىق ئىدى.

* * *

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمنى «ئالغا كېزىتى» ئىدا
سىدە ئۇچراتتىم.

— ھە، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز، — دەپ كىرىپ كەلدى
دە، قولۇمنى سىقىپ كۆرۈشتى.

— «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئەدەبىيات قىسمى توغرى
سەيپىدىن ئەپەندى بىلەن مەسلىھەت قىلىش ئۈچۈن كەلگە
دىم، يوق ئىكەن، — دېدىم.

— سىلەر يېزىلىۋاتقان شېئىرلارغا قانداق قارايسىلەر؟
دېدى ئەخمەتجان قاسىمى سەمىمىي ھالدا، — مېنىڭچە بىر قا
چە شېئىرلار تولىراق يېغلايدىغۇ، يەزىلىرى بولسا يالغان مەد
يە بىلەن تولغان. مەنسىز شېئىرلارغا ژۇرنالدىن ئورۇن بەرمە
لىك كېرەك. غەيرەت بېرىدىغان شېئىرلار قانچە كۆپ بولسا
ئورۇن بېرىمىز.

— شېئىرلارنىڭ كۆپى جەنۇبقا قارىتىلىۋاتىدۇ، ئەپەندى
ئۇ يەردە تۇرمۇش ئۆزى يېغلاۋاتقۇ بولغانلىقتىن شۇ ياقتا ئاتا
يېزىلغان شېئىرلار شۇنداق بولۇۋاتامدىكىن، يەنە غەزەپ - ئ
رەت كۆپرەك ئىپتىلىۋاتىدۇ، — دېدىمەن.

— ياشى تالانتلارغا ياردەم قىلىش كېرەك. بىزدىن تالا
لىق يازغۇچى، شائىرلار يېتىشىدۇ. ياردەم قىلىش كېرەك. س
كىملەرنى ئەدەبىياتچىلىقتا تالانتلىق دەپ ئويلايسىز؟

بىر نەرسە دېيەلمەيمەن خېلى تۇرۇپ قالدىم، كېيىن:

— مەن ئۇنى ئاجرىتىۋالالىغۇدەك ئەھمىسەن. سېزىش
چە بىزدە تېخى يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ قول بىلەن سانى

كەپتۇ. ژۇرنالنىڭ تەھرىر ھەيئىتى ئۇنى كۆرۈپ چىقتى. بۇنىڭ ئۇستىدە خېلى پىكىرلەر بولدى. مەن، بۇ مەسىلدە قاغىغا بېرىلگەن خۇسۇسىيەت يازغۇچى دېمەكچى بولغان مەجەزنىڭ ۋەكىلى بولماي، ئەكس ھالدا ياخشىلىقنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالغانلىقىنى تۇرىدۇ، دېگەن پىكىرنى بەرگەنىدىم.

ئەخمەتجان قاسىمى:

— بۇ تۇغرا، قاغا كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزگۈچى قۇش. ئۇ دېھقانلارنىڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرىنى تېشىۋېتىدۇ، ئاشلىقنى ئوغرىلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزگۈچىنىڭ قىلغىنى كۆچۈرۈش بولماسمىكىن، — دېدى.

كىمدۇر بىرى:

— قاغىنىڭ ئورنىغا كەپتەرنى ئالسىمۇ بوپتىكەن، — دېدى.

— سىلەر كەپتەرگە قانداق قارايسىلەر؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى.

بىرى:

— ياۋاش قۇش ئەپەندىم، — دېدۇق.

ئۇ كەپتەر بىلەن ھۆپۈپنى سېلىشتۇرۇپ:

— بىزنىڭ خەلقىمىز كەپتەرنى مۇلايىم، ياۋاش، ياخشى قۇش دەپ ھىسابلىدۇ، بىراق مۇلايىم بولغىنى تۈزۈك. ئەمما تولىمۇ ياۋاش بولۇپ كېتىشىنىڭ ئانچە پايدىسى يوق. كەپتەر خەلق ھىسابىغا ياشايدىغان ھۇرۇن قۇش. ئۇ خەلقنىڭ تەيياردىنىنى يېيىشنى خالايدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايدۇ. ھۆپۈپنى بولسا، يامان كۆرۈشىدۇ. بۇ توغرا ئەمەس. ھۆپۈپنىڭ نېمە ئىش قىلدىغىنىنى بىلىش كېرەك. ئۇ ئۇزۇن تۇمشۇقى بىلەن ئادەملەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان موزايىنىڭ ئوخشاش زىياندىش ھاشاراتلارنى يەيدۇ. ئۇ كەپتەرگە ئوخشاش «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن» دەپ بوينىنى ئېگىپ تۇرە-

كېلىپ، ئىتتىپاق مەدەنىي ئاقارتىش بۆلۈمىگە يانداش سېلىنما
قان يېڭى بىنانى كۆرسەتتى. شەھەرلىك كامىندات جايلاشق
جايدىن توغرا كۆۋرۈككىچە بولغان ئارىلىقتا مەتبەئە، قىرائەت
ۋە باشقا تۇرلۇك مەدەنىي مەشغۇلات بىنالىرى ياساش نىيە
بارلىقىنى ئېيتتى.

— بۇلارنى ياساشقا بىزنىڭ پۇلىمىز بارمۇ ئەپەندىم، —
دېدىم.

— خەلقنىڭ ئىتتىپاقى مەھكەم بولسا، خەلقچىللىق سىياسە
پۈتۈن ئۆلكىدە مەھكەم ئورناشسا، ھەممە نەرسىمىز بولىدۇ. با
بولىمىز. بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە جىق نەرسە ياسايمىز. شەھە
لىرىمىزنىڭ كوچىلىرى گۈل - گۈلىستان بولىدۇ.

ئۇ خەلقلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى تەڭدىشى يوق، ھەممىنى ھە
قىلغۇچ ئۇلۇغ كۈچ دەپ، بۇ كۈچ خەلقچىللىق سىياسەت بىلە
يۇغۇرۇلغاندا تۈگىمەس - پۈتمەس بولىدىغانلىقىنى دائىم ئې
تىپ كەلگەن.

بۇنداق سۆزلەر خەلقچىلمەن دېگەن ئادەملەرنىڭ ھەممە
نىڭ ئاغزىدىن چىقىشى مۇمكىن. بىراق ئۇنىڭ ئۆزى ئەمەل ق
لىشى ۋە ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى، كەمتەرلىك بىلەن ش
يولدا زېرىكمەي ئىشلىشى كېرەك. مانا ئەخمەتجان قاسىمى شۇ
داق قىلىپ ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ خەلقنىڭ كۈچىنى بە
جايقا توپلىيالىغان، خەلقچىللىق يولىنى ئەمەلىيلەشتۈرگەن ئۇلۇغ بە
لۇپ كۆرسىتەلىگەن ئادەم ئىدى.

* * *

بىر كۈنى مەن ئۇنىڭ قوشلار توغرۇلۇق سۆزلىگىنىنى ئا
لىدىم. ئۇ مۇنداق بىر سەۋەبتىن كېلىپ چىققانىدى:
بىر كۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىغا بىر بۇرادەر مەسەل يوللا

لىغا ۋە ئۇلۇغ ئارزۇ - ئارمانلىرىغا ۋارىسلىق قىلماقتىمىز. جۇڭگو خەلقىنىڭ چېۋەر داھىيسى ماۋزېدۇڭ رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىزم يولىدا، ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈللەنگەن بەخت - سائادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چامدىماقتىمىز.

1952 - يىلى 8 - ئاي.

مايدۇ، چېلىشىدۇ، ئەمگەكچى قۇش.

مەن ئۇنىڭ 1949 - يىلى ئەتىيازلىقى غۇلجا شەھرىنىڭ شىمالىدا خەلق ئىستىراھەت بېغى بەرپا قىلىش ئۇچۇن غۇلجا شەھەر ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن ئۆتكۇزۇلگەن كۆچەت تىكىش كۇنلىرىدە ھەر قانداق ئادەمنى ھەيران قالدۇرغۇدەك كۇچلۇك سالماق بىلەن كەتمەن چاپقانلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكۇم كېلىدۇ.

ئۇ شۇ كۇنى ھەممىدىن كۆپ ئىشلىدى ۋە ھەممىدىن چىرا كۆچەت تىكتى. يۇقىرى ئورۇندىكى باشلىقلارنىڭ خەلق بىلەن ئەگەككە قاتناشقانلىرىنى مەن خېلى كۆرگەن. ئۇلارنىڭ بەزىسى شەكىل ئۇچۇن ئەمگەك قىلىپ قويماتتى. لېكىن ئەخمەتجان ئۇنداق شەكىلۋاز ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن يېقىن يۇرگەنلىكىدىن كىشىلەر ئۇنىڭ ئەمگەك بىلەن كۆپ شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى، كىچە - كۇندۇزلەپ خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى، خەلقنىڭ غېمىنى ھەممىدىن كۆپرەك يەپ، ھەتتا دەم ئېلىش ۋاقتىدىمۇ خەلقنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى، ۋاقتىنى بىكار ئۆتكۇزمەيدىغانلىقىنى زوق بىلەن سۆزلەيدۇ.

ئۇ بىر نەچچە قېتىم: «ئادالەت ئۇلۇغ، مېنىڭ ئارزۇيۇم شۇنى كۆرۈش» دېگەنىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۆزىنىڭ ئوغۇل قىزلىرىغىمۇ شۇ ئارزۇسى بويىچە «ئادىل، ئادالەت» دەپ ئىسىم قويغانىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىزدىن جىسمانىي ئايرىلدى. لېكىن خەلقىمىزنىڭ بۇ چۆرە رەھبىرى ئازادلىق ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلغان شانلىق كۆرەش تارىخىمىزدىن مەڭگۇ ئۆچمەيدۇ.

ئەخمەتجان ــ خەلقىمىزنىڭ ئەقىل - ئىدراكى ۋە ئىرادىلار ئىچىدا ئەبەدىي ياشايدۇ.

بىز قايغۇمىزنى كۆچكە ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ خەلقچىل ي

— مەنغۇ تىل تېگىدۇ، كۆز تېگىدۇ دېگەن سۆزلەرگە ئەمدى ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىم، ئەمما تۇرسۇنئاي ئۇچ ياشقا كىرگۈچە ھېچكىمگە كۆرۈنمەيدىغان قىلىپ، بوينىغا تىل تۇمار ئېسىپ قويغانىدىم، بۇ ئىشىمغا ھازىر ئىچىمدىن كۈلىمەن.

— ئەمدى تىل تۇمارغا نېمىشقا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىلا؟

— سىلە ھەممىنى بىلىدىلىغۇ، بىلىپ تۇرۇپ، مەندىن سوراۋاتىدىلا، — بەختىخان زائىلىق ئارىلاش كۈلۈپ، بېشىنى سىلكىپ قويدى.

—ئۆزى يېزىدا تۇرۇپ، مۇغەمبەرلىك قىلىپ مەندىن گەپ كوچۇلاۋاتىدۇ، — دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك. شۇڭا مەن.

— بىز يېزىلاردا تۇرۇپ سىلەر بىلەن‌بىللە ئىشلىمىگەنلىكىمىز، كىمنىڭ چۈشەنچىسى قانچىلىك كۆتۈرۈلگەنلىكىنى بىلمەيمىز - دە، دېدىم.

ئەمدى ئۇ جىددىي قىياپەت ئېلىپ سۆزگە كىرىشتى:

— ئەيتاۋۇر بۇرۇن مازايى - ماشايىقلار، ئىشان، داخان، باخشىلارنىڭ بىزلەرنى قانچىلىك ئەخمەق قىلغانلىقىنى ئېيتىپ كەلسەك، سۆز تولا. ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، پومپىچىك، بايلارغا پۇت - قولىمىزنى چۈشەپ بېرىش ئۈچۈنلا «كارامەت» كۆرسەتكەنىكەن. بىز «دۇنيادا نېمە قاتمۇقمۇ دېسە، يوقسۇزچىلىق قاتتىق» دەيدىغانلىق بىلەتتۇق. لېكىن ئۇ، تەقدىرنىڭ ئىشى دەپ بېشىمىزغا چۈشكەن ھەممە بالايى - ئاپەتلەرنى شۇ تەقدىردىن كۆرەتتۇق. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئون يىلدىن بېرىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئالغان تەرەققىياتلىرىمىز بىزنىڭ كۆزىمىزنى يوغان ئاچتى. ئەمدى قاراپ باقساق، بىزنىڭ قانداق كۈن كەچۈرىدىغانلىقىمىز پېشانىمىزگە يېزىپ قويۇلغانلىقى يالغانىكەن. بىز بۇرۇن، بايلارنىڭ زۇۋۇلىسى يوغان ئۆزۈلگەن، كەمبەغەللەرنىڭ بولسا، كىچىك دېگەن ۋەز - نەسىھەتلەرگە

خاتىرجەم بولغان ئائىلە

باللار باغچىسىدىكى كىچىككىنە پومبۇلاق ناخشىچى تۇرسۇ
ئاينى كۆرگەندىن كېيىن، مەن مۇشۇنداق ئوماق، چېچەن ق
تۇغۇلغان ئائىلىنى كۆرگۈم كېلىپ، تۇرسۇنئاينىڭ ئانىسى ئىشت
قايتقان ۋاقتىنى تېپىپ ئۆيىگە باردىم. بەختىخان مېنى ئوچۇ
چىراي بىلەن قارشى ئالدى ۋە يۇقىرى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ ق
دى. مەن دېرىزىگە تىزىلغان قاچا گۈللەرنىڭ يېنىدىكى ئورۇ
دۇققا بېرىپ ئولتۇردۇم.

بەختىخاننىڭ كۆز قارىشىدا بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كە
گەنلىكىمگە ھەيران بولغانلىق ئىپادىسىنى كۆرۈپ:

— «نېمە ئۈچۈن كەلگەن ئادەمدۇ بۇ؟» دەپ ئويلاپ قا
دىمىكىن، — دېيىشىمگىلا.

— ھە، ياقەي، — جاۋاب بەردى بەختىخان ئالدىراپ، ئې
كىن ئۈنىڭ ماڭا مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشىدا «كۆڭلۈم
دىكىنى تاپتىڭغۇ» دەۋاتقانلىقىنى سېزىلىپ تۇراتتى.

مەن ئۈنىڭغا ئانچە - مۇنچە بىر نېمىلەرنى يېزىشقا ھەۋە
كار ئىكەنلىكىمنى، باللار باغچىسىغا بېرىپ، قىزى تۇرسۇنئاينى
كۆرگەنلىكىمنى، ئۈنىڭ چېچەنلىكى ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى توغ
رىسىدا سۆزلىدىم، قىزچاقنا ئامراقلىقىم كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۈ
نىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلىپ ئۆتەي دەپ كىرگەنلىكىمنى ئېيت
تىم. بەختىخان خۇشال بولۇپ قىزىنىڭكىگە ئوخشىغان بوتا كۆز
لىرى ئويناپ كەتتى. 50 ياشلار ئۆپۈرىسىدىكى بۇ بەختلىك ئا
نا قىزىنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ئۈنسى ماختىنانلىقىم
ئۈچۈن روھى كۆتۈرۈلۈپ ئۆز - ئۆزىدىن سۆزلەپ كەتتى.

باغرىلىرىم ئېزىلىپ كەتتى. توۋا خۇدايىم، ئۇناھىمسىزنى كەچۈرگەيسەن. توۋا دەپ سەھەرلەردە تۇرۇپ ناله قىلىمەن. لېكىن نېمە ئۇناھىم بارلىقىنى بالىلىرىمنىڭ ئۆمۈر سۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلەلمەيتتىم. ھەتتا ئازادلىقتىن تۆت يىل كېيىن تۇغۇلغان مۇشۇ قىزىمنىڭ ئېتىنى يەنە شۇ كونا چۈشەنچەم بويىچە تۇرۇپ قالسۇن دەپ تۇرسۇنئاي قويدۇم. ئۇچ يىلغىچە يەنە كونا تىل تۇمارنى ئېسىپ قويدۇم. مانا بۇلارنى بىر نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئۆگىنىشلەر، تەربىيەلەر ئارقىسىدا ئاستا - ئاستا چۈشىنىشكە باشلىدۇق. گۇناھكارلار بىز ئەمەس، يەتتە باشلىق يالماۋۇزغا ئوخشاش بىزنىڭ قان - تەرىمىزنى شوراپ دەرمانسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان خوجايىنلار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۆتمۈشتە بالىلىرىم ئاچ - يالىڭاچلىقتا يېقىمسىز قىلىپ ئۆمۈر سۈرەلمەپتىمەن. ۋاي قويايلىچۇ، ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرەكلىرى ئېقىپ كېتىدۇ.

بەختىخاننىڭ چىرايى خۇددى ئاچچىق بىر نەرسە يۇتۇۋاتقان كىشىنىڭ چىرايىدەك تۇرۇلۇپ كەتتى. ئۆزى ئېيتقانىدەك ئۆتمۈشتىكى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق قايغۇ - ھەسرەتلىرى ئېسىگە چۈشۈپ يۇرىكىنى ئېچىشتۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆتكەن ھاياتى توغرىسىدا ئومۇمىيراق سۆزلەشتىن نېرى ئۆتەمەيدىغاندەك كۆرۈنەتتى، ئەمما مەن:

— بۇرۇن سىلەرنىڭ قانچىلىك يېرىڭلار بار ئىدى؟ — دەپ سوئال بېرىپ قويۇۋىدىم، بەختىخان ئىختىيارسىزلا يەنە ئۆتمۈشتىكى ھاياتى توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ كەتتى:

— بېشىمىزدىن دوپپىمىز چۈشسە باشقىلارنىڭ زېمىنىگە چۈشەتتى، بىزنىڭ تېرىيدىغان يېرىمىز بۇياقتا تۇرسۇن، دوپپىمىزنى قويغۇدەك يېرىمىزمۇ يوق ئىدى. بالىلارنىڭ دادىسى يەر ئىگىسى خوجايىن بىلەن ئوتاقچىلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشقا بەرگەن بىر ئېغىز ئەسكى ئۆيى ئۈچۈن مەن يىل بويى خو-

ئالدىناتتۇق. ئەسلىدە بايلارنىڭ زۇۋۇلىسىنى يوغىناتقان بىز
ئوخشاش ئەمگەكچىلەر ئىكەن. مانا قاراڭ، ئەمدى بىز بايلار ئ
چۈن ئەمەس، قانچە كۆپ ئەمگەك قىلساق، زۇۋۇلىمىز ئۆزىم
ئۆچۈن شۇنچە يوغىنايدىغان گۈڭشىغا توپلاشتۇق، تېخى يېقى
ىدىلا قۇرۇلغان گۈڭشىنىڭ ھەر تەرەپلىمە ياخشىلىقىنى كۆرۈۋاتا
مىز.

ئۇ كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ بىر ئاز توختاپ قالدى. مە
سىنچىلاپ قاراپ ئۇنىڭ ئويىغا بىر نەرسە كەلگەنلىكىنى سەزدى
لېكىن ئۇنىڭ ئويىغا چۈشكەن نەرسە كىشىگە خۇشاللىق بېغىش
لامدۇ، قايغۇمۇ، مانا بۇ ئۇنىڭ چىرايىدىن بىلىنمەيتتى.

— سىلە تۇرسۇنئاينى ماختىدىلا، ھەقىقەتەن قىزىم ئەقىل
لىك، مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. نېمىشقا ئۇنىڭ ئېتى
نى تۇرسۇنئاي دەپ قويدۇڭلار، دېمەملا؟ — دېدى بەختىخان،
ئۇ بۇ سوئالنى قويۇپ ئولۇغ - كىچىك بىر تىندى - دە، مەن
دىن جاۋاب كۈتمەستىنلا سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن يەتتە
بالا كۆردۈم. ئۈچ بالام بوۋاق ۋاقتىدىلا ئۆلۈپ كېتىپ «بالىسى
تۇرماس خوتۇن» دېگەن نامنى ئالدىم. تۆتىنچى بالام
ئوغۇل ئىدى. ئۇنى ئەمدى تۇرۇپ قالسۇن دەپ ئېتىنى تۇردى
قويدۇم. ئۆمرىنى تىلەپ مازارلارغا چىراغ ياقتىم. كىيىمگە كۆز
مونچاق تىكىپ، بوينىغا تىل تۇمار ئېسىپمۇ قويدۇم. بۇ تۇمار
بىزگە ئەرزان چۈشكىنى يوقمۇ بىر ياز يىغقان تۇخۇمنى موللىغا
بېرىپ، ئاران تىل تۇمار پۈتكۈزۈۋالدىم. شەكلى پۈتكۈزۈپ دېمە
دە قىلدۇرۇپ ئىچۈردۈم. مانا قارىسىلا بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى
مەدەت قىلمايدۇ. ئاخىرى ئۇ بالامۇ ئۆلۈپ قالدى. بەشىنچى قې
تىم يەنە ئوغۇل تۇغدۇم. بۇ بالامنى ئولۇغ مازارغوجامغا ئاپىرىپ
ئېتىنى نىياز قويدۇق. ئوغۇل بولسىمۇ چېكسىدىن كىچىككىنە بىر
ئۆرۈم چاچ قويۇپ قويدۇم. مازار غوجامنىڭمۇ بىزگە رەھمى
كەلمىدى. بۇ بالامۇ ئۆلۈپ كەتتى. ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ، يۈرەك

— ھە، ئەمدى ئۇ كۈنلەر ئۇنتۇلۇپ كەتتى، — دېدىم.

— «كۆرگەن كۈنۈكنى ئۇنتۇما، شىرە چورۇقۇكنى قورۇتما» دەپتىكەن، — دېدى بەختىخان ئىچىلىپ، شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ يۇزىدە مۇلايىم قىياپەت ئورۇن ئالغاندى. ئۇ ئۆتكەن كۈنلىرىنىڭ نە قاتارلىق ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئەسلەگەنسېرى خەلق گۈزىشىدا ھازىرقى ئازادە، خاتىرجەم ئۆتۈۋاتقان يېڭى ھاياتنىڭ قەدىر - قىممىتىگە شۇنچە يېتىدىغانلىقىنى سۆز ئارىلىرىدا ئېيتىپ تۇراتتى.

— توغرا، مېنىڭ يىغلايدىغان كۈنلىرىم ئۆتتۈپ كەتتى. لېكىن سىلىگە سۆزلەپ بېرىمەن دەپ، ئۆتكەنكى ئەڭ قايغۇلۇق بىر كۈن ئېسىمگە چۈشۈپ كۆڭلۈم بىر ئاز بۇزۇلدى، — دېدىدە، ئۇ تۆۋەن ئاھاڭ بىلەن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى، — تۆتىنچى ئوغلۇم ئىككى ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى. كەچ كۈزكۈنلىرىنىڭ بىرىدە دادىسى ئېتىزدىن قايتقۇچە چاي قاينىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئوچاققا ئوت ياقتىم. بارلىق تېزەكنى ئوچاققا تىقىپ قويۇپ بالامنىڭ ئۇخلاپ قالغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ بىرئاز تېزەك تېرىپ كېلىش ئۈچۈن دالاغا چىقتىم. «بەختسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا، كالىلار سۇغا تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك مەن يېقىن ئارىدىن قورۇق تېزەك تاپالماي ئۆيدىن خېلى ئۇزاق يەرلەرگە كېتىپ قاپتىمەن. بىر ھازادىن كېيىن بىر تالدىن يۇلۇپ باغلىۋالغان بىر قولتۇق قورايى ۋە ئېتىكمىدە بىر نەچچە تال تېزەك كۆتۈرۈپ ھېرىپ - ئېچىپ ئۆيگە كەلسەم، يائاللا، قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، بالام قازاندىكى قاينىق سۇغا چۈشۈپ ئۆلۈپ قاپتۇ. بىچارە بالام تۇۋاقتىنى ئىتتەرگەن بولسا كېرەك، ئىككى قولى ۋە بېشى بىلەن دوم چۈشۈپ چىلىشىپ ياتاتتى. مەن ئۆزۈمنى ئۇنىڭ قازان بېشىدا قالغان تېنىگە تاشلاپ ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن. خېلىدىن كېيىن دادىسى كېلىپ مېنى ۋە ئوغلىمىزنى كۆتۈرۈۋاپتۇ.

جايىنلارنىڭ نەنىنى يەقىپ، كىرىنى يۇياتتىم. ئۆي دېسەم يە
سىلە ماۋۇ ئولتۇرغان ئۆيىمىزنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرمىسە
ئۇ ئۆيلەر موزاي سولايدىغان كىچىككىنە ئېغىل ئىدى. مۇندا
ئەسكى تاملارنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ زەي ۋە سېسىقچىلىق بى
لاتتى. بۇلارنى مىڭ مۇشەققەتتە ئادەم تۇرغۇدەك قىلۋالاتتۇق
ئۆي سىنىغا كىرگەندە خوجايىنلار ئۇنىڭدىن قوغلاپ چىقىر
نەدىكى ئەسكى سامانلىققا كۆچۈرۈۋېتەتتى. «ئۆيى يوقنىڭ جېنى
يوق» دېگەن مانا شۇ - دە، بىز قاتىراپ يۈرۈپ ئۇنىڭدىنمۇ
بەتتەر قاراڭغۇ بىر كۆرگە كىرىپ قالاتتۇق - دە، زەي يەرگە
بىرەر پارچە ئەسكى كىگىزنىڭ ئۈستىدە ياتاتتۇق. شۇ يەردە تا
ماق قىلىپ، شۇ يەردە مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئوزۇقلىناتتۇق. ش
يەردە تۇغۇپ، شۇ يەردە بالا باقاتتىم. قازانمۇ، مايماق بۆشۈكمۇ
داسمۇ، ئوزۇق - تۈلۈكمۇ ھەممىسى مانا شۇ قارا قازان ئەترا
پىدا بولاتتى. دەسلەپتىكى ئۇچ بالام شۇنداق ئۆيلەردە يېشىغ
يەتمەيلا ئۆپكىسىگە سوغۇق تېگىپ ئۆلۈپ كەتتى. مەن ئۇچاغلاردا
بالىلىرىمنىڭ شۇنداق ئاپەتكە يولۇققانلىقىنى بىلمەستىن «جىن
ئۇرۇپتۇ» دېگەن سۆزلەرگە ئالدىنىپ، داخانلارغا ئوقۇتۇپ تاپقان-
تەرگىنىمنىڭ قالدى - قاتتىسىنى شۇ ئالدامچىلارغا بېرىۋېتەتتىم ...
ھەي، ئىستەي! — دېدى - دە، بەختىخان تۇكۇرۇكىنى يۇ
تۇپ قوشۇمسىنى تۇرگەن ھالدا سۆزلىيەلمەي جىم بولۇپ قالدى
ئۇنىڭ چىرايىغا زەن قويۇپ قارىغىنىدىم، يېڭى ھايات نۇرلىرى
چاقناپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ياش ئەگىپ قالغانلىقىنى كۆر
دۈم. ئۇنىڭ ئۇمچىسىپ تۇرغان لەۋلىرى ئەتراپىدا مەن بايقىغ
بېرى كۆرمىگەن ئىنچىكە قورۇقلارنى كۆردۈم. بۇ ھازىرقى بەختى
لىك ئاننىڭ ئۆتمۈشتە تارتقان كۈلپەتلىرىگە گۇۋالىق بېرىپ
تۇرىدىغان خاتىرە سىزىقلىرى ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئاچچىق خا
تىرىلىرىنى قوزغاپ قويۇشقا سەۋەبچى بولغىنىم ئۈچۈن خىجالەت
بولۇپ:

شائ بولغان قوغۇنلۇق بارىڭى ئەتراپىدىكى گۈللەرمۇ ياز بىلەن خوشلىشىپ بويۇنلىرى قىسىلغان ھالدا مۆڭگا چۈشۈپ تۇرۇشاتتى. تەبىئەتنىڭ شۇنداق مۆڭلۈق پەسلىدىكى كۆرۈنۈش كىشىدە ئۆتۈمۈشتىكى ئېچىنىشلىق قاراڭغۇ ھاياتنى ئەسلىتەتتى.

— ھە، سىلە دېگەندەك ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ كەتتى، — دېدى بەختىخان جانلىنىپ، — ئانامۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغانىدى. ئۇنىڭ ئارزۇسى بېكار كەتمىدى. مانا ئەمدى مەن غەمخورچىمىز پارتىيىنىڭ دەۋرىگە كېلىپ گۈڭشىدا ئۆز بەختىمنى تاپتىم. ئازادلىقتىن كېيىن تۇغۇلغان، تۇرۇپ قالسۇن، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن دەپ ئارزۇ قىلغان قىزىم تۇرسۇنئايمۇ سىلى كۆرگەندەك گۈڭشېنىڭ بەخت باغچىسىدا خۇشال ئۆمۈر سۈرمەكتە. بىر ياشقا كىرگەن ئوغلۇم بولسا، يەسلىدە تەربىيىلىنىۋاتىدۇ. مېنىڭ ھازىر كۆپچىلىكنىڭ قاتارىدا ياخشى ئەمگەك قىلىپ ياخشى ئۇنۇم ئېلىشتىن باشقا ھېچقانداق غېمىم يوق. بۇرۇن ئائىلىنىڭ غېمىنى يەپ ئوچاق بېشى، تونۇر بېشىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ كۈلدە - كۆمەچ بولۇپ كېتەتتىم. مانا ماۋۇ قوشاقنى ئاڭلاپباقسىلا بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىدىلا:

ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇدى، ھەقىقەتەن بۇ قوشاق ئۆتمۈشتىكى كەمبەغەل ئائىلە ھاياتىنى ناھايىتى ئىنچىكە قىلىپ تەسۋىرلەپ بېرەتتى.

مەن ئۆزۈم نامرات ئىدىم،
باللىرىمنىڭ ئەڭلى يوق.
ئاندا - ساندا ئۇن تېپىپ،
ئەگلەكنى تاپسام تەڭلى يوق.

خۇددى شۇنىڭدەك تۇزنى تاپسام چاي يوق. گۆشنى تاپ-

مانا كۆردىلىمۇ؟! بىر قازان قايناقسۇنى قاينىتىش ئۇچۇ
ئالتۇندەك بىر ئوغلىمىزنى قۇربان قىپتىمەن. شۇنچە قايغۇ
ئەلەم ئىچىدە يۈرەك - باغرىم زىدە بولۇپ تۇرسام، ئۇنىڭ ئۇ
تىگە دادىسى ئۇرۇپ باش - كۆزۈمنى يېرىۋەتتى. گۇناھ ئۆزۈمد
بار ئۇچۇن بۇنىڭغىمۇ ئۇن دېيەلمىدىم. تووا! مانا قارىسلا مە
قەستەن شۇنداق قىلدىممۇ؟ جان - جىگەر پەرزەنتىمنىڭ شۇ
داق بولۇشىنى ئويلىغانمىدىم.

— ھېچقانداق! — دەۋەتتىم مەن ئىچىنىشلىق تەسىر ب
لەن، — ئانا مۇھەببىتى كۆچلۈك مۇھەببەت، ئۆلۈم ئالدىدا ئا
ئۆزى قۇربان بولسا بولىدۇكى، بالىسىنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇمىد
لىنىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم.

— ناھايىتى توغرا، ئانامۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى
ئويلىغان، لېكىن مەن ئۆتمۈشتە بەختسىز بولۇپ قالدىم، مەڭ
بالامنىڭ دۇنيادا ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشىنى ئويلاپ ئىچىنى تۇردى
قويغان. مەن ئۇنى ئىسىندۇرۇش ۋە تويۇندۇرۇش ئۈچۇن مورد
دىن دائىم تۇتۇن چىقىرىشنى ئويلىغانىدىم، لېكىن مەن ئۆت
مۇشتە ئۇنى ساقلاپ قالالمىدىم.

بەختخانىنىڭ سۆزلەپ بېرىۋاتقان ۋەقەسى شۇ يەرگە كەل
گەندە، مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن تۆۋەندىكى مەنزىرىلەر ئۆتۈپ
كەتتى.

تېزەكنىڭ ئاچچىق تۇتۇنى پۇراپ تۇرغان قاراڭغۇ زە
ئۆيدىكى قازانداۋ، بەختخانىنىڭ بىچارە ئوغلىنىڭ بېشى قاينىما
تا. جاڭگاللىقتا بولسا، كەچكۈزنىڭ سوغۇق شامىلىدا ئۇنىڭ ھە
رىبان ئانىسى تىترەپ يۇرۇپ ئوتۇن ۋە تېزەكلەرنى تەرمەكت
كەچكۈزنىڭ ئۇشۇشۇكى دەل - دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى سا
غايىتقان، ئۇلارنى سوغۇق شامال سەللا تىترىتىپ قويسا، كەينى
كەينىدىن پىرقىرىتىپ يەرگە چۈشۈپ تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ ئ
لار بىر نەچچە ئايلىق ھاياتى بىلەن ئەبەدىي خوشلىشاتتى. ۋ

بىر دېھقان يىگىت بىلەن سۆھبەت

قاتتىق بوران چىققان كۈننىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە بىر نەچچە كۈندىن بېرى قاپقىنى تۇرۇۋالغان ئاسمانىنىڭ چىرايى يالتىراپ ئېچىلدى. كۈننىڭ ئىللىق، سېخىي نۇرىنى كۆرۈپ يا- شارغان سۆگەتلەر، تېخى تولۇق ئېچىلىپ بولمىغان ئاقۇش ھال رەڭ ئۆرۈك چېچەكلىرى ۋە ئېتىز - ئېرىقلاردىكى يۇمران ئۆسۈم- لۈكلەر جانلىنىپ كەتتى.

مەن «يېڭى يول» كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ ھەر يىلى ئوت- ياشتىن نۇرغۇن مەھسۇلات ئالىدىغانلىقىنى ۋە نەمۇنىلىك ئىشلارنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ كېچىكى بوران ۋە ئۇشـ شۇك ئاپەتلىرىدىن ئوتياش كۆچەتلىرىنى قانداق ساقلاپ قالغان- لىقىنى بىلىش ئۈچۈن 4 - ئاپرېل كۈنى «يېڭى يول» غا چىقـ قانىدىم. يېزىنىڭ كوچىلىرىدا لەگلەك ياساپ ئولتۇرغان 5 — 6 كىچىك بالىدىن باشقا ئىشقا يارايدىغان بىرمۇ ئادەم ئۇچرىمايت- تى. ئېرىقنىڭ بويىدىكى بىر ياغاچتا بۇتخانىلاردىن قالغان بىر تەرىپى سۇنۇق يوغان كونا بىر قوڭغۇراق ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. ئەلۋەتتە ئەمگەككە چىقىش ۋە قايتىش، يىغىلىشلار ئۈچۈن مۇشۇ قوڭغۇراق ئۇرۇلۇشى كېرەك. بۇمۇ كوللېكتىپ تۇرمۇشىنىڭ تەرتـ پىنى ئىپادە قىلىدىغان يېڭى بىر كۆرۈنۈش. بۇ قوڭغۇراق ئەتـ گەنلا داڭلاپ پۈتۈن دېھقانلارنى ئېتىزدىكى قىزغىن ئەمگەككە چاقىرىپ بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ئۇ دېھقانلار بىلەن ئۇچراشماقچى بولغان كىشى مەھەللە ئىچىدە تېنەپ يۈرمەستىن كەڭ ئېتىزلارغا بېرىش لازىملىقىنى بىلدۈرۈپ جىم تۇراتتى.

مەن قۇرۇق تامنى ياقلاپ يۈرۈپ ئوتياشلىقتا ئىشلەۋاتقان

سام مۇي يوق، بىر قولۇمدا بىر چىمدىم لازا بىلەن كېچىككە
نە سىركە، بىر قولۇمدا بىر باش چامغۇر، قولتۇقۇمغا بىر باغلا
قوراينى قىسىپ، قاتراپ يۇرەتتىم. ئەمدى بولسا گۈڭشىپا كىرد
ئۇنداق نەرسىلەرنىڭ غېمىدىنمۇ تاماق قۇتۇلدۇم.

جاپا تارتقان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بەخت - سائادەتلىك
توق ۋە خاتىرجەم تۇرمۇشقا يېتىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن. ل
كىن بۇ ئارزۇلىرىغا قانداق يول بىلەن ئېرىشىشنى بىلمەيتتى

مانا بۇ يېڭىلىقلارنىڭ پەقەت بىردىلا بەختىخانىغا ئوخشا
مىليون - مىليون جاپاكەش ئايالالارنى ئۆتمۈشتىكىدەك ئەسكە
تاملارنىڭ ئىچىگە قامىلىپ، چاشقانلاردەك كىتىرلاپ يۈرۈپ كۆ
ئۆتكۈزىدىغان بېقىندىلىق ئورنىدىن مەڭگۈ ئازاد قىلدى.

خاتىرجەم بولغان ئائىلىنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق ئەزاسى بە
تىخانىنىڭ ئوغلى ئەمدى ئۇسسۇزلۇق ئىچىمەن دەپ بىرىپ، ق
زانغا چۈشۈپ قاينىمايدۇ. ھازىرقى ئوغلى، ھەدىسى تۇرسۇنئاي
«باغچىدا تاتلىق سۈتنى ئىچىدۇ». قىزى بولسا، تەربىيىچىلەرنى
ئالدىدا كۆلۈپ ئويناىدۇ. ئوغلى يەنە بىر يىلدىن كېيىن ھەد
سى تۇرسۇنئاي ياشاۋاتقان باغچىغا كېتىدۇ. بۇرۇنقى نان تېپى
بېرىۋاتقان ئېرى ھازىر بولسا، گۈڭشىپا. سايىم ئاكا ئەمدى مە
خوتۇنىنى باققۇچى ۋە پاناھى دەپ يوغانچىلىق قىلىپ بەختىخانى
ئۇرۇپ تەللىمايدۇ. چۈنكى، فېئودالىق ئائىلە باشلىقلىق
تۇزۇمى ئاغدۇرۇلۇپ كەتكەن بۇ ئۆيدىمۇ ھازىر تەڭ، دوستانە
ئىناق، خاتىرجەم يېڭى ھايات قۇرۇلغانىدى.

1960 - يىل

ئېتىز ئېچىلدى. ئېتىزنىڭ بۇرجىكىدىكى كىچىككىنە بىر پەيداندا بىز نەچچە ئۈيغۇر ۋە خەنزۇ ئايالىلىرى ۋە بىر نەچچە ياش بالىلار توپلىشىپ ئولتۇرۇپ، لايدىن كىچىك - كىچىك قالپاق ياساۋاتاتتى. ئۇلار يەڭلىرىنى تۇرۇشۇپ، ئۆز ئىشىغا پۈتۈن زوق - شوقى بىلەن بېرىلىپ كەتكەنىدى. ئايالىلار بىزگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇشاتتى. چاقچاقچىراق بىرى:

— كۆردىڭىزمۇ، لايدىن ئويۇنچۇق ياساۋاتىمىز، — دەپ ئىشلەۋاتقان نەرسىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ئويناپ ھەممىزنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

— سىلەر ئويۇنچۇق ياسىمايسىلەرغۇ، بۇ خېلى كېرەك نەرسىدەك تۇرىدۇ، — دەپ قورۇنۇپ قاتار تىزىۋەتكەن لاي قالپاقتىن بىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ تۇراتتىم، ئابدۇرېھىم ئۇنى قولۇمدىن ئېلىپ:

— بىز مۇشۇ قالپاقلار بىلەن 30 مىڭ تۆپ تاۋۇز، چىلگىلەرنىڭ كۆچىتىنى ئۇششۇكتىن ساقلاپ قالىمىز. يۇرۇڭ، بۇگۈن كۆچۈرگەن تاۋۇزلارنى كۆرۈپ كېلىمىز، — دەپ مېنى تاۋۇز كۆچۈرگەن چۆنەكلىكلەرگە باشلاپ كەتتى.

ناھايىتى نۇرغۇن چۆنەكلەرگە تەپتەكشى ۋە رەتلىك قىلىپ كۆچۈرۈلگەن ئىككى قۇلاقلىق تاۋۇز كۆچەتلىرى بىرىمۇ زايە بولماستىن تۇتقانىدى. بىزدىن خېلى يىراقتا بىر قانچە دېھقانلار چۆنەك تارتىۋاتىدۇ، كۆز — يېتىم يەردە بولسا، چۆنەككە ھەيدەلگەن ئېتىزدىكى ئوت - چۆپ يىلتىزلىرىنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن بىر گۇرۇپپا ئايالىلار تىنماستىن جىددىي ئىشلەۋاتاتتى. بىر ھار باشلىنىۋاتقان كۈنلەردىكى بۇ تەپ - تەكشى ئېتىزلار ۋە يېشىل ئەتلەسكە پۈركەنگەندەك كۆرۈنگەن پۈتۈن ئەتراپ چىرايلىق ۋە جەزىبىلىك ئىدى، شۇنىڭدەك ئەر - ئايال دېھقانلارنىڭ ئۆملىشىپ قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان مەنزىرىسىمۇ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى.

بىر نەچچە كىشىنى كۆردۇم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بۇغداي ئۆ
لۈك، ياش بىر يىگىت مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ كۆرۈشتى. مە
ئۇنىڭغا ئانچە - مۇنچە بىر نەرسىلەرنى يېزىپ يۇرىدىغان ئادە
ئىكەنلىكىمنى يېڭىيول كوپېراتىپىنىڭ ئىشلىرى بىلەن بىر قاتا
تونۇشۇش ئۈچۈن چىققانلىقىمنى ئېيتتىم. ئۇ مۇشۇ يېڭىيو
كوپېراتىپىنىڭ 3 - گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە تەپتى
ھەيئىتىنىڭمۇ مۇئاۋىنى ئابدۇرېھىم دېگەن 23 ياشلىق كومسومول
ئىكەن.

ئابدۇرېھىم سەممىي مۇناسىۋەتتە مېنى باشلاپ يۇرۇپ ئو
ياشچىلىق ئىشلىرى بىلەن تونۇشتۇردى ۋە ئۆزىنىڭ گۇرۇپپى
توغرۇلۇق بەزىبىر ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى:

— بىزنىڭ گۇرۇپپىمىز ئوتياشچىلىق قىلىدۇ، — دەپ سۆ
باشلىدى ئابدۇرېھىم، — كوپېراتىپىمىزدا ئەسلىدە ئالتە گۇرۇپ
بار. ئۇچ گۇرۇپپا ئاشلىق تېرىيدۇ. ئۇچ گۇرۇپپا بولسا، ئوتياشچ
لىق قىلىدۇ. ئەر - ئايال بولۇپ 335 ئەمگەك كۈچىمىز بار
بىزنىڭ كوپېراتىپىمىزنىڭ بىر ئارتۇقچىلىق يېرى شۇكى، كوپ
راتىپىمىزغا ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە باشقا مىللەتلەر ئەزا بولۇپ ئۆ
لەشكەن. ئۇلارنىڭ ئىنتىپاقىمۇ ناھايىتى ياخشى. بىر - بىرى
بىلەن قېرىنداشلاردەك مۇناسىۋەت قىلىشىدۇ. بىر - بىرىنىڭ تە
رىبىلىرىنى ئۆگىنىشىدۇ.

— كوپېراتىپ ئەزالىرى ئىشلەۋاتقان يەرگە بېرىپ كەلمە
لىمۇ، دېدىم.

— بولىدۇ، بولىدۇ. جۇرۇك، — دېدى ئابدۇرېھىم ئورنىدى
دەس تۇرۇپ، — بىراق دېھقانچىلىق قىلىۋاتقانلار بىراقتا. ما
ئۆچۈرىدىكى ئوتياشچىلىق قىلىۋاتقانلارنى كۆرۈپ كېلەيلى.

بىز مەھەللىنىڭ چېتىگىرەك چىقىپ، قورۇق تامنىڭ شۇرۇ
سىدىن كىرگەنسىدۇق، ئالدىمىزدا تاۋلىنىپ تۇرغان كۆز يەتمە

① كومسومولىستنىڭ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ قىسقارتىلمىسى.

ــ مەنمۇ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندا ئىشەنمىگەنىدىم. كېيىن كۆزۈم بىلەن كۆرگەندىن كېيىن قايىل بولدۇم. بۇنىڭ ئۈسۈلىنى بىز بۇرۇن بىلمەيدىكەنمىز. مانا قاراڭ، تاۋۇز ئۇرۇقىنى خالتىغا سېلىپ قول كۆيمىگۈدەك ئىلمان سۇغا چىلاپ، كېيىن كاڭغا (ئىسسىق جايغا) بىر سوتكا دۆملەپ قويۇلسا، تاۋۇز ئۇرۇقلىرى بىخ ئۇرۇشقا باشلايدۇ. ئۇنى قۇمغا تېرىساق، بىر سوتكىدا شاكىلىنى يېرىپ، ساپسېرىق ئىككى قۇلاق بولۇپ ئۇنىدۇ. ئۇلارنى قۇمدىن سۇغۇرۇۋېلىپ يەرگە كۆچۈرۈپ قويساق، كۆكلەپ كېتىۋېرىدۇ، ھەتتا كاۋىنىمۇ ئۇچ سوتكىدا ئۇچ قۇلاق قىلىپ ئۆستۈرىدىغان تېخنىكىلىرىمىزمۇ بار. بۇ تېخنىكىلىرىمىز ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئوتياش ئۆستۈرۈشتە نۇرغۇن تەجرىبىلەرگە ئىگە بولغان خەنزۇ قېرىنداشلىرىمىز. بىز ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ ئىشلەپ ئوتياشچىلىق ئىشلىرىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا نۇرغۇن تەجرىبە ۋە ياردەملەرگە ئىگە بولۇۋاتىمىز. ئوتياشچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئۇنى بالدۇر پىتىشتۇرۇش كوپېراتىپ ئەزالىرىمىزنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتىپ، تۇرمۇشىمىزنى ياخشىلاش ئۈچۈن ناھايىتى پايدىلىق.

ھەقىقەتتە پېكىيول كوپېراتىپى ئەتىياز كىرىشى بىلەنلا سۇغىپىياز، پالەك، جۇسەيگە ئوخشاش ئوتياشلاردىن مەھسۇلات ئېلىشقا باشلاپ، ئۇلار يىل بويى ئارقا - ئارقىدىن پىتىشىپ تۇرىدىغان تۇرلۇك مەھسۇلاتلىرى بىلەن كىرىمسىز قالمىدىغان ۋاقىتلىرى بولمايدىكەن.

مانا بىز بىر گۇرۇپپا ئەر - ئايال كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ سۇغىپىياز بىلەن پالەك باغلاۋاتقان ئېتىزىغا كەلدۇق. ئۇلار شەھەر خەلقىنى ئوتياش بىلەن تەمىنلەيدىغان سودا كوپېراتىپى بىلەن توختاملاشقان ئوتياشلىرىنى تەييارلاۋاتاتتى. بىر نەچچە كىشى خامان قىلىپ دۆۋىلەنگەن ئوتياشلارنى شەھەردىن چىققان ماشىنىغا ساناپ بېسىۋاتاتتى.

— مانا بۇ تاۋۇز كۆچەتلىرىنى بۇ گۈن سەھەردىلا كۆچ
گەن، — دېدى ئابدۇرېھىم ئېگىشىپ تۇرۇپ، — بۇنى پارڭ
ئۆستۈرگەن. پارنىكىمىزدا ھەر خىل ئوتياش كۆچەتلىرىنى يېتـ
تۈرىمىز، بىز بۇ يىل ئاشلىق ۋە ئوتياشلاردىن باشقا 60
يەرگە تاۋۇز، چىلگە، لىگو تېرىيمىز. 40 موسى پەقەت مۇشۇ
ۋۇز بولىدۇ.

— پارنىكنى كۆرۈپ باقمايلىمۇ، — دېدىممەن.

— بولىدۇ، ئۇ مەھەللە ئىچىدە. ئاۋۋال ماۋۇ ئېتىز ئارـ
دىكى كۆچەت تەييارلايدىغان جايلىرىمىز بار، ئۇنى يان تەـ
دەيمىز، شۇلارنىمۇ كۆرۈپ ئۆتەيلى.

ھەر بىر بريگادىنىڭ ئالاھىدە كۆكتات كۆچەتلىرىنى يېتـ
تۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان يان تەيزىلىرى بار ئىكەن. ب
ئۇلارنى كۆرۈپ ئۆتتۇق. يان تەيزىلەر يەرگە ئويۇپ ياسالغا
تار - تار كىچىك تەيزىلەر بولۇپ، ئۇ يەردە ئەتىيازدىن باشلا
تۇرلۇك ئوتياش كۆچەتلىرى يېتىشتۈرۈلىدىكەن ۋە پارنىكتا ئۆـ
تۈرۈلگەن كۆچەتلەرنىمۇ كۈن ئىللىشى بىلەن شۇ يەرگە كېڭەي
تىپ كۆچۈرۈپ، كۆچەتلەرنى ئېتىزلارغا كۆچۈرۈش مەزگىلىگچ
شۇ يەردە ئاسرايدىكەن.

يان تەيزە ئېتىزچىلىرى ياخشى ئىشلىنىپ تولۇق كۆچەيتـ
ىپرىلگىنى ئۈچۈن ھەم ھاۋانىڭ ئىسسىق - سوغۇق بولۇشىغ
قارىماپ ئۈستى يېپىلىپ، ئېچىلىپ تۇرغىنى ئۈچۈن، ئۇ يەرد
ئۆسۈملۈك خېيىم - خەتەرسىز دائىم ئۆسۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە
— ئوتياشلارنى بالدۇر يېتىشتۈرۈش ئۈسۈللىرى بۇ ئاجا
يىپ ئىش ئىكەن، — دەپ خۇشال كەيپىياتتا سۆز باشلىدى
ئابدۇرېھىم. بۈمۇ قالتىش ھۇنەر ئىكەن دەڭ. مەسىلەن، مەن بىر
ئىشقا ھەيران قالغانىدىم. بىر سوتكىدا تاۋۇز ئىككى قۇلاق بو-
لۇپ ئۇنىدۇ دېسە ئىشىنەمسىز؟

— بىر سوتكىدا؟ ھەي ئۇنداق بولماس.

نەكلەرنى ئۇچۇرۇپ تاشلاۋاتاتتى. بىز رامدىن ئاجراپ چۈشۈۋاتـ
قان ئەينەكلەرنى ئەپلەپ تـۇتـۇۋالاتتۇق. راملارنى يېپىۋېلىش
ئۈچۈن، بار كـۈچىمىز بىلەن تىرىشتۇق. ئاخىر راملارنى يېپىپ
چەنزىلەر بىلەن باغلاپ، بورا ۋە كىگىزلەر بىلەن چۈمكىۋالدۇق.
دېمەك، ھەممىمىز تەڭ كۈچ چىقاردۇق. راستىنى ئېيتقاندا بىزدە
بىر خۇيزۇ يولداش بار، ئۇ ــ پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىمىز شا-
بازا. مانا شۇ كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۆتسەك بولىدۇ. چۈنكى ئۇ
ئالاھىدە غەيرەت كۆرسەتتى. ئۆگزىگە چىققان كىشىلەرنى قاتتىق
بوران يەرگە ئۇچۇرۇپ چـۈشۈرۈۋېتەتتى. ئابدۇللا شابازا بـولسا،
10 دانە كېسەكنى باغلاپ قويۇپ پارىنكىنىڭ ئۈستىنى ياپتى. يۈ-
زىگە ئۇرۇپ تۇرغان يامغۇر ۋە كېيىنكى بورانلار ئادەمنىڭ كۆ-
زىنى ئاچقۇزمايتتى. ئـۇنىڭ ئـۈستىگە كېچە بەك قـاراڭغۇ ئىدى.
شۇنداق بولسىمۇ، ئابدۇللا كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن، ئۆ-
زىنىڭ نېمە بولۇشىنى قـايرىپ قويۇپ، ئـۇلگىلىك غەيرەت كـۆر-
سەتتى. ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز ئۈچ گۈرۈپپا ئەزالىرىنىڭ ئۆي -
ئـۆيلىرىگە بېرىپ ئـويغىتىپ كـۆز يەتمەس ئېتىزلار ئـارىسىدا
يۇگـۇرۇپ يۈرۈپ ئوتياش كۆچەتلىرى ئۆسۈۋاتقان يـان تەيزە-
لەرنى يېپىشقا ھەركەتلەندۇردۇق.

ئابدۇللا شابازا، بۇرۇن سەيۋەنزە خـوجايىنلىرىغا يـالىنىپ
ئىشلەپ سەيچىلىك ئىشلىرىدا خېلى نۇرغۇن تەجرىبىلەر ھـاسىل
قىلغان. ئـۇ ھـازىر بىزگە سـەي يېتىشتۇرۇش تېخنىكى بـولۇپمۇ
يارىدەم قىلىدۇ. ئـۇ بىزگە كـەمتەر، ئادىل ۋە كـۆپچىلىك ئىشىغا
كۆيۈمچانلىق خىسلەتلىرى بىلەن ئۇلگە بولۇۋاتىدۇ. مانا شۇ شا-
بازىنىڭ جان پىدالىق قىلغان غەيرەت ۋە تەشەببۇسى بىلەن بىز كەچ
سائەت يەتتە دىن باشلاپ ئـەتىگەن سائەت بەشكىچە بوران ۋە
ئۇشتۇك ئاپەتلىرى بىلەن كۈرەشتۇق. بىز پـارىنكتىكى ۋە 110
يـان تـەيزىدىكى پـەمىدۇر، لازا، چەيزە، كـاپۇستا، تـەرخەمەككە
ئوخشاش نۇرغۇن ئوتياش كۆچەتلىرىنى پاخال، قومۇش ۋە باشقا

بىز پارتىكنى كۆرۈشكە كەلدۇق. بۇ ئىككى ئۆينى بىر
تۈرۈپ، ئۇستى ۋە كۈنگەي تەرەپلىرى قاتلاپ ئېچىلىدىغان
نەكلىك دەر پەردە بىلەن يېپىلغان جاي ئىدى.

بۇ يەردە تېخى تالادا قار - سوغۇق بولۇۋاتقان چاغلا
تۈرلۈك ئوتياش كۆچەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. بىز يۇقىرىدا كۆ
تىپ ئۆتكەن 3 - ئاپرېل كېچىسىدىكى جۇدۇن - چاپقۇنىدا
پارتىكنى ۋە ئوتياش كۆچەتلىرىنى ئاپەتتىن ساقلاپ قالغان
نەچچە كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ غەيرىتىنى ئاڭلىغانىدۇق. بۇ
ئابدۇرېھىمنىڭ خېلى تەشەببۇسلۇق ھەسسىسى ۋە كۆرسەت
غەيرىتى بار ئىدى. مەن شۇ توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرىشنى سو
نىدىم، ئۇ كىشى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— ياق، مەن بىر كىشى شۇنداق چوڭ ئاپەتنىڭ ئالد
ئېلىش ئۈچۈن قانچىلىك كۈچ چىقىرالايمەن. كۆپچىلىكنىڭ
رىتى بىلەن ئوتياشلارنى ساقلاپ قالدۇق، — دېدى.

ئۇ تېخى ياش بىر يىگىت بولسىمۇ، تەجرىبىلىك چ
كىشىلەردەك ئالدىرىماي سالماق بىلەن سۆزلەيتتى. ئۆزىنىڭ
مىنى تىلغا ئالغاندا، گەپتىن توختاپ قېلىپ، يۈزىگە قان يۈ
رۈيتتى. ھەر ھالدا ئۇنىڭ قىيابېتىدىن ئەقىللىك ۋە كەتەر يې
ئىكەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى.

— ئەمىسە كىملەرنى ئاپەتكە قارشى ھەرىكەتتە نەمۇنە
ئىش كۆرسەتتى دېيىشىمىز مۇمكىن، — دەپ سورىدىم.

— بىز 19 كىشى، — دەپ، يەنە ئۆزىنىڭ سۆزىنى قا
رارلىدى، — كوپىراتىپ ئەزالىرى ئىشتىن قايتىپ، ئۆي - ئۆي
رىگە بېرىپ ئارام ئېلىپ ياتقان چاغ ئىدى. ئاۋۋال يامغ
ئارىلاش شامال چىقىپ تۇرۇپ، بىردىنلا بوران باشلاندى. ي
3 - گۇرۇپپا ئەزالىرىدىن 10 خەنزۇ، 8 ئۇيغۇر، بىر خۇيزۇ بولۇ
19 كىشى مۇشۇ پارتىكنىڭ بۇزۇلۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ
يۈگۈرۈشۈپ كەلدۇق. بوران ئەينەكلىك رامىلارنى كۆتۈرۈپ ئە

بەختىخانىنىڭ ھايات‌ى

كىمنىڭ قانداق ئەھۋالدا ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىشنى خالىغان كىشى ئەلۋەتتە ئۇنى سۈرۈشتە قىلىپ كۆرىدۇ ھەم ئۆزى بىلەن ئەھۋاللىشىدۇ. خۇددى مەنمۇ شۇنداق قىلدىم. ئەگەر ئائىلاشنى خالىساڭلار گۈڭشې ئەزاسى بەختىخانىنىڭ ھايات‌ى توغرىسىدا كۆرگەنلىرىم ۋە ماڭا سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى سىلەرگە ئېيتىپ بەرگىمەن.

گۈڭشې بالىلىرىنىڭ ناخشىلىرى

مەن يېقىندا غۇلجا شەھەر رايونىدىكى مەلۇم بىر خەلق گۈڭشېسىنىڭ ئىككىنچى دۇيىدىكى بالىلار باغچىسىغا باردىم. دەرۋازىسىدىن كىرىشىم بىلەنلا بالىلارنىڭ جارانلىق ناخشىسى ئاڭلاندى. بۇ ناخشا ھويلىدىكى باغچىنىڭ كوچا تەرىپىگە سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىن ئۇچۇپ كېلەتتى. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. پېشايۋان ئارقىلىق بىنانىڭ باغچىغا چىقىدىغان ئىشىكىنى ئېچىپ ئۇزۇنچاق كەلگەن زالغا كىردىم. زالنىڭ ئىككى تەرىپىدە تام يېقىلىتىپ قويۇلغان بەندىكلاردە ئۇچ ياشتىن - بەش ياشقىچە بولغان بىر قانچە ئوغۇل - قىزلار قاتار ئولتۇرۇشاتتى. ئوتتۇرىسىدا بولسا، پومبۇلاققىنا، ئاق يۇزلۇك، بوتا كۆزلۈك كىچىككىنە بىر قىز ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. مېنىڭ كىرىشىم بىلەنلا ئۇ ناخشىسىدىن توختاپ، چىشىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ بەشىنى سىڭايان قىلىپ تۇرۇۋالدى. بۇلارنى باشقۇرۇپ ئوتتۇرىدا مېڭىپ يۈرگەن ياشقىنا بىر ئايال بالىلارنىڭ پاكار بىر ئورۇنـ

نەرسىلەر بىلەن يېپىۋېلىپ ئاپەتتىن ساقلاپ قالدۇق. بىز ئاپ
تىن ساقلاپ قالغان ئوتياش كۆچەتلىرىنىلا يېتىشتۇرگەندە 20
يۈەنلىك مەھسۇلات ئېلىش پىلانلانغانىدى.

— دېمەك، 20 مىڭ يۈەنلىك دارامەت مەنبەسىنى ساق
قاپسىلەر - دە. بۇ غەيرىتىگلار بىلەن، ئەلۋەتتە، سىلەرنى
تاشقا ئەرزىيدۇ، — دېگەنىدىم:

— چوڭ غەيرەت تېخى ئالدىمىزدا دەڭ، — دېدى ئابدۇ
ھىم قولىنى سىلكىپ. ھەقىقەتەن ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن كو
راتىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تېخى نۇرغۇن كۈچ ۋە خ
رەت سەرپ قىلىدىغانلىقى ئېپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىمۇ
دىن كېيىن يېڭىيول كوپىراتىپ ئەزالىرى مەھسۇلاتنى ئەڭ
دۇر ھەم كۆپ ئېلىپ خەلقنى يېڭى - يېڭى ئوتياشلار بىل
كۆپلەپ تەمىنلەشنى ئالغا سۈرۈۋاتقانلىقىنى ئېيتتى.

1958 - يىلى

ئاپئاق - ئاپئاق چايشاپلار،
ماتراسلار يېپىلغان.

تۇرسۇنئاينىڭ تارتىنچاقلىق قىياپىتى ئەدى تامامەن ئۆز-گىرىپ كەتتى. ئۇ خۇددى سەھنىلەردە چېنىققان‌چوڭ ئارتىسلار-دەك زوق - شوخقا تولۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. ئۇ «ر» ھەرپى-نى بەزىدە تولۇق ئېيتالماي: تەربىيەنى «تەيبىيە» ماتىراسنى «ماتىياس» دېگەن بولسىمۇ، ئومۇمەن سۆزلەر تولۇق ئوقۇلۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى خۇددى قۇرغۇيغا ئېسىپ قويۇلغان كۆ-مۈش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىدەك نەپىس، جارانگلىق ئىدى:

باغچىلارەي باغچىلار،
گۈلگە تولغان باغچىلار.
ماۋجۇشنىڭ دەۋرىدە،
ياشنىغان بىز غۇنچىلار.

تۇرسۇنئاي ناخشىسىنى چوڭ ئوتوق بىلەن ئايلاشتۇردى. بالىلار ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قىز - قىنىغا پاتماي بەزىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، بەزىلىرى بول-سا ئولتۇرغان جايىدا پۇتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ چاۋاك چېلىشاتتى. چېچىغا ئاق كىرىپ قالغان يەنە بىر تەربىيىچى ئانا چېلىۋاتقان دۇتارىنى قۇچاقلۇۋېلىپ، بالىلار بىلەن ئوخشاشلا زوقىغا تولغان ھالدا چاۋاك چالاتتى: ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق ئۇچقۇنلە-رى ۋە ئالىقىنىدىن چىقىۋاتقان ئاۋاز ئانىلىق قەلبىچە ئېھرىگەن ئىسسىق مېھىر - مۇھەببىتىنى بۇ بەختلىك بالىلارنىڭ ئوستىگە چېچىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

بالىلارغا مۇنداق قوشاقلارنى ئۆگىتىشتە جىق ئەمگەك سىڭ-دۈرگەن ياش ئايال بولسا، قىلغان ئەمگىكىنىڭ ياخشى نەتىجە-

دۇقنى ئېلىپ چىقىپ، مېنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ ئورۇندۇقنى ئېلىپ تارتىنچاق پومبۇلاقتىن نېرىراق چەتتىكى لىلارنىڭ قاتارىغا بېرىپ ئولتۇردۇم.

— ھە، تۇرسۇنئاي ئېيتقۇ، ھە، قېنى، — دېدى ت يېچى ئايال پومبۇلاق قىزغا تىكىلىپ قاراپ. لېكىن ئۇ، ھېت ماڭا بىر قاراپ قويۇپ تەرىمىچىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكى تۇراتتى. مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغان بىر ئوغۇل بالا تۇيۇق

— مەن، مەن — مەن ئېيتىمەن، — دەپ ئورنىدىن رۇپ قولىنى كۆتۈردى. ئالتە ياشلارغا كىرگەن بۇ ساددا مە بالىنىڭ بوغداي ئوك چىرايىدىن ئۆزىنى ماڭا بىر كۆرسىتىۋ نىڭ ئىپادىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. تەرىمىچى ئۇنىڭ تېتىكى كىگە مەسىلىكى كەلگەندەك بولۇپ ماڭا بىر قاراپ قويدى. ي بىر تەرەپتىن «ۋاي ئالدىراڭغۇيەي» دېگەن مەنىنى بىلدۈر غان يۇمشاق كۈلكە بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ:

— رېھىمجان، سەن كىچىككىنە ئولتۇرۇپ تۇر. قېنى ق سۇنئاي باشلاڭ. مۇنداق قىلىسىڭىز سىزنى باغچىنىڭ قىزى دېج دۇ، — دېدى.

تۇرسۇنئاي كىچىككىنە ئالمقانلىرىنى بىر - بىرىگە چاپ تۇكىدى - دە، قەددىنى رۇسلاپ «باغچىلار» دېگەن ناخشىنى تىشقا باشلىدى.

تىلىكسىز ھەل بولدى،
باغچىلارغا يېتىشىپ.
قىزىلگۈلدەك ئېچىلدۇق،
تەرىمىگە يېتىشىپ.

باغچىلاردا كارىۋاتلار،
قاتار - قاتار تىزىلغان.

تۇرسۇنئاينىڭ غەلىبىسى رېھىمجاننى تېخىمۇ دولقۇنلاندۇرۇۋەتكەنلىكتىن ئۇ، ئورنىدا تۇرالماي قالدى. ئۇ ئۆزىنى چاقىرىشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغاندا ئىلانچى:

— ئەمدى، رېھىمجان «بىز گۈڭشي باللىرى» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، — دەپ ئۇنى ئوتتۇرىغا چىقىشقا تەكلىپ قىلغۇچە، رېھىمجان قەددىنى چىڭ تۇتۇپ، تېز - تېز چامداپ ئوتتۇرىغا كېلىپلا ناخشىسىنى باشلىۋەتتى:

بىز گۈڭشېنىڭ باللىرى،
بەختلىك بىز ئەبەتكە.
گۈڭشېمىزنىڭ قوينىدا
شاد ياشايمىز راھەتتە.

پارتىيەمىز بولغاچقا،
كەڭ ئېچىلدى يولىمىز.
كېلەچەكتە خەلق ئۈچۈن
ئىشلىگۈچى بولىمىز.

رېھىمجاننىڭمۇ ئاۋازى زىل، جارانلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر چاقماق چاقىنادەك تېز ۋە ئۆتكۈر چىقاتتى. قاپقارا كۆزلىرى بولسا، بۇ ئۆتكۈر سۆزلەر بىلەن تەڭ يالتىراپ كېتەتتى. رېھىمجاننىمۇ كۆچىلىك ئالقىشقا كۆمۈۋەتتى. لېكىن ئۇ ناخشىسى ئاياغلىشىش بىلەن تەلەپ ۋە ئىلان قىلىشقا قارىماي، ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى تۆۋەندىكىچە دېكلاماتسىيىگە ئايلاندۇرۇۋەتتى:

زاۋۇتتىكى ئىشچىنىڭ
بىرى مانا مەن بولىمەن.

سنى كۆرگەندە خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي كېتەتتى ۋە ب
ياشلىق بۇ پومبۇلاق قىزنىڭ ماھارىتىگە ھەممىدىن كۆپرەك
زىقاتتى. شۇڭا ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ:

— باللار، سىلەر ئورنۇڭلاردا جىم ئولتۇرۇڭلار! تۇر
ئاي ئەمدى «ئانىلار» دېگەن ناخشىسىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، —
ئوماق قىزىم، قېنى؟ — دېدى ۋە بېشىنى لىڭشىتىپ، كېي
دۇتار چېلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

تۇرسۇنئاي ئەمدى ھېچقانداق تارتىنمايلا «ئانىلار» دې
ناخشىسىنى باشلىۋەتتى:

مېھرى ئىسسىق، شېرىن سۆز
باغدا پاكىز باللار.
جان كۆيدۈرۈپ ئاسرايدۇ
تەربىيىچى ئانىلار.

مانا بۇ بەختلىك ھاياتنىڭ ئۇلۇغ پارتىيە ۋە ما
جۇشى يارىتىپ بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن باللارمۇ قوشاقلىرى
پارتىيە ۋە ماۋجۇشىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ كۆيلەيدۇ. بالا
تېخى مەكتەپ قوينىغا كىرمەي تۇرۇپلا، بۇ چۇشەنچىلەرنى تە
بىيىچى ئانىلاردىن ئالماقتا. ئۇلار ياش باللارنى كۆيۈمچانلى
بىلەن ھەر تەرەپلىمە تەربىيىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باللار ت
بىيىچى ئانىلىرى توغرىسىدا قوشاق ئېيتىشقىمۇ ئامراق.

ناخشا تۇگەش بىلەن تەربىيىچى ئانىلار بىلەن مەنمۇ ق
شۇلۇپ ئالقانلىرىم قىزىرىپ كەتكۈچە چاۋاك ئۇردۇم. ئىككى مە
زى قىزىرىپ كەتكەن پومبۇلاق قىزچاق زالدىكى شادلىق
داسىغا چۆمۈپ پورەك ئاتقان قىزىلگۈلدەك تەلپۈنۈپ تۇراتتى
ئانىلار بولسا ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىپ ماڭا كۈلۈمسىرەپ قارا
قويۇشاتتى.

نىك بېشىنى سلاپ قويۇپ مۇلايىملىق بىلەن:

ــ خاپا بولما، ھېچۇەقەسى يوق. بەزىدە شۇنداق بولۇپ قالىدۇ، قېنى باشلاڭ، ــ دەپ تەكلىپ قىلدى.

تۇرسۇنئاي دۇتارغا ئەگىشىپ، يېقىملىق ئاۋازدا:

پارتىيىگە ئەگەشكەنلەر ياكىراتتى ھاۋانى،
گۈكشىدا ئىشلىگەنلەر كىيىدۇ تاۋانى.

دېگەن مىسرالار بىلەن ناخشىنى باشلۇەتكەنىدى. ئومۇمىي بالىلار بىر ئاۋازدا ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتتى:

سوقا، سىيالكا ئالدىمدا ئاتلار قېشىمدا،
ھالال ئەمگەك تەمى بار ئىچكەن ئېشىمدا.

. . . . . .

ئەللىكچە بالىنىڭ ئاۋازى زالغا تولۇپ تاشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىگە پاتمىغان خۇشاللىقلىرىمۇ يۇز- كۆزىدىن يېغىپ تۇراتتى.

گەرچە بۇ قوشاقلار مۇشۇ ياش بالىلارغا خاس، ئۇلارنىڭ بالىلىق چۇشەنچە ھاسىل قىلىش قابىلىيىتىگە تازا ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۆچى بىلەن بىر تەرەپتىن بالىلارنىڭ بەدىئىي زوقىنى ئاشۇرغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن گۈكشىنىڭ ئەۋزەللىكى ھەققىدە مەلۇم چۇشەنچىلەرنى بېرەتتى.

مەن بۇ قىسقا ھېكايەمنى يېزىۋېتىپ، دەل مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بىزــ يازغۇچى - شائىرلارنىڭ كەلگۈسى ئىز باسار ئەۋلادلارغا ــ بالىلارغا يېتەرلىك كۆكۈل بۆلمەي كېلىۋاتقانلىقىمىزنى، بالىلارغا ئىنتايىن مەسئۇلىيەتسىز قاراۋاتقانلىقىمىزنى چوڭ قۇر ھېس قىلدىم.

مەن بالىلارغا زوقلىنىپ تۇرغىنىمدا ئاق پەرتۇق تارتقان ئايال كىرىپ تاماق تەييار بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. بالىلار ئەمدى ئويۇن كۇلكىسىنى توختىتىپ چۇشلۇك تاماق يېيىشكە ماڭدى. ئۇلار ئاۋۋال يۇيۇنۇش خانىسىغا كىرىشىپ تەرتىپ بىلەن

يېزىدىكى دېھقانلىق
بىرى مانا مەن بولىمەن.

ھەر بىر ئىشتا دوستلارنى
دائىم ئالغا باشلايمەن.
كوممۇنىزم قۇرۇشتا
دادىل قەدەم تاشلايمەن.

ئۇ مەن دېگەن سۆز ئاغزىدىن چىقىش بىلەن تەڭ ئ
قولىنى مەيدىسىگە ئۇرۇپ قويياتتى.

ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا سەنئەتتىكى ئۇستىلىقىنى كۆرسىت
تۇرسۇنئايدىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن تىرىشاتتى. بارلىق كۈچ
بىلەن چىڭقىلىپ ھەربىرىت قىلغانلىقتىن ئۆزىمۇ خېلى ئالدىر
قالدى. بىز ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كۈلۈشۈپ كە
تتۇق.

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننىڭ قېشىغا كېلىپ مۇرىسىنى تۆتۈ
تۇرۇپ:

— ھە، ئەمدى ھەممىگلار قوشۇلۇپ «گۈلشەھدا» دېگەن نا
شىنى ئېيتامسىلەر، — دەپ ئۇمۇمىي بالىلارغا مۇراجىئەت قىلد
ۋە تۇرسۇنئايغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ «سىز باشلاڭ» — دېگە
ئىشارىنى قىلىۋىدى، رېھىمجان ئالدىراپ كېتىپ دۇتارىنى تە
كەش قىلغۇچە ناخشىنى باشلۇۋەتتى. لېكىن ئۇ ناخشىنى بىر
چىڭ باشلۇۋەتكەچكە ئاۋازى بوغۇلۇپ چىرقىراپ كەتتى. باشتا
بالار ئۇنىڭغا ئەگىشەلمەي قالدى. ئۆزىمۇ بىرىنچى قۇردىلا تو
تاپ قېلىپ ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى. بۇ ھۆۋەپپەقىيە
سىزلىك ئۇنىڭغا ئەلەم قىلغانلىقتىن، ھېلى يىغلۇۋېتىدىغانىد
دەسمىپ تۇراتتى.

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننى خىجالەت قىلماسلىق ئۈچۈن ق

ئىمىزنىڭ ساغلام كىشىلىرى بولۇپ يېتىشىشكە باشلايدۇ.

مەن گۈڭشې بالىلىرىنىڭ ھاياتىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆتـ مۈشتىكى بالىلىق ھاياتىمىزنىڭ نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ھېسلىدىم.

بىز كوچىلاردا ھايۋانلاردەك توپا - چاڭلارغا ئېغىناپ، ئەپـ ھ - بەشىرىمىزگە قارىغۇسىز بولۇپ يۈرەتتۇق. بىر- بىرىمىز- نىڭ يۈز - كۆزلىرىمىزنى تاتىلاپ، ئورۇپ يارا قىلاتتۇق. جـــ مانىي تەرەپتىن زەخىملىنىشكە قانائەت قىلماي، يامان تىللار بـ لەن تىللىشىپ، يامان تەسىراتلارنى كۆرۈپ، روھىي تەرەپتىنمۇ ئۆزۈمىزنى زەخىملەندۈرەتتۇق. بىر پارچە قۇرۇق نانىنى كوچىلار- دا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ قوتۇر كۈچۈكلەر بىلەن ئورتاقلىشىپ يەيتـ تۇق. ئۆزىمىزنىڭ مۇشتلاشقىنىمىز ئاز كېلىپ، ئۇلارنى بىر - بىرى بىلەن تالاشتۇراتتۇق. ئورۇشقاق چۈجە - خورازلارنى كۆـ تۇرۈپ يۈرۈپ، ئۇلارنى باش - كۆزى قىپقىزىل قانغا مىلەنگىنـ چە سوقۇشتۇراتتۇق. بىزنىڭ بەدىئىي زوقىمىزنى قانـدۇرـ مىغان ئىشلار مانا شۇنداق ھادىسىلەر ئىدى.

دېمەك، بىز ئاھانەت، رەنجىش ۋە كۆڭۈلسىزلىك بىلەن يېغـ لاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۆسەتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ھەر خىل ئىللەتلەرنى يوقتۇرۇۋالاتتۇق.

مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، يېڭى جەمئىيىتىمىزدىكى بۇ ئىناق، خۇشال بالىلارنىڭ ھاياتى بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزگە تۈپتىن ئوخشىمايدۇ.

1960 - يىل

لەن تۇرۇشتى - دە، جۇمەكتىن چۈشۈۋاتقان ئىلمان سۇدا
لىرىنى يۇيۇشتى.

ئۆزلىرىنىڭ بويى يەتكۈدەك قىلىپ قاتار ئېسىپ قوي
لۆگگىلىرىگە قوللىرىنى سۇرتۈشۈپ بولۇپ، تاماقخانىغا كىرى
بالىلارغا خاس قىلىپ ياسالغان پاكار ئۈستەل ئەتراپىدىكى
چىك ئورۇندۇقلاردا ئولار قاتار تىزىلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

جەدۋەل بويىچە بۈگۈنكى تاماق قورداق ئىكەن. ئا
ئايالار تاماقنى چوڭ چاۋۇرلاردا كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئۈستەلل
تىزىپ قويدى ۋە ھەر بىر بالىنىڭ ئالدىدىكى كىچىك چا
لارغا ئۈسۈپ بەردى. تەخسىلەرگە توغرالغان ئاپئاق نانلارمۇ
زىلدى. بالىلار قوشۇقلار بىلەن گۆش ۋە ياغلىرىنى ئاغ
سىلىشقا باشلىدى. مايلىق قورداقنىڭ يېقىملىق ھىدى بىردەم
ئاشخانىنى قاپلاپ كەتتى.

بالىلار باغچىسىنىڭ ئۆزىگە لايىق تەرتىپى بويىچە
ئەتىگەن سائەت 6 دىن 7 گىچە تۇرۇپ، يۇز - قوللىر
يۇيۇشىدۇ ۋە گىمناستىكا ئويناىدۇ.

7 دىن 7 يېرىمگىچە ناشتىسىغا بىر پىيالىدىن سۈت،
چاقماقتىن قەنت ۋە نان بىلەن تاماقلىنىدۇ. ئولار ھەر كۈ
ئۈچ ۋاخ ھەر خىل تەملىك تاماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ، يەك
جە كۈنىدىن باشقا كۈنلىرى ھەممە ۋاقىت باغچىدا غەم - غ
سىز راھەتتە ئۆمۈر كەچۈرىدۇ. بالىلار ئۆچۈن ئايرىم ياتاق
كارىۋاتلار، دەرسخانا، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرى بار. تەربىيچ
ئولارغا تۇرلۈك رەسىم، ئويۇنچۇق، نەرسىلەر ۋە ئېغىز ئارقى
بىلىم بېرىپ تۇرىدۇ. بالىلار ئۆزلىرىنىڭ جىسمانىي كۈچىگە لا
ئەمگەك قىلىدۇ. زىيانداشلارنى يوقىتىشقا قىزغىن قاتنىشىدۇ.
لۇم ۋاقىتلاردا سىرتقا سەيلىگە چىقىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ
چىلاردا بىر نەچچە خىل مىللەتلەرنىڭ بالىلىرى بىر ئائىلىنى
بالىلىرىدەك ئىناق بولۇپ تەربىيلىنىپ سوتسىيالىستىك جەمئ

غۇنچەم

(ئۈچ پەردە بەش كۆرۈنۈشلۈك دراما)

قاتناشقۇچىلار

غۇنچەم — ئەقىللىك، ئىشچان قىز، 17 ياشلاردا
نۇرۇم — ئىشلەمچى يىگىت، 20 ياشلاردا (غۇنچەمنىڭ ئاشىقى)
زوربخان — غۇنچەمنىڭ ئانىسى، 50 ياشلاردا
مەشرەپ — شاگىرتنىڭ مالىيى، 30 ياشلاردا
پاتەمخان — مەشرەپنىڭ ئانىسى، 48 ياشلاردا
تۇرغان — ياللانما دېھقان، 25 ياشلاردا
ئامانتاي — شاگىرتنىڭ مالچىسىنىڭ 20 ياشلاردىكى ئوغلى
ئازىنباقى — كەمبەغەل دېھقان، 50 ياشلاردا
ياقۇپ — كەمبەغەل دېھقان، 35 ياشلاردا
ئۆمەر شاگىرتى — پومپىشچىك، 45 ياشلاردا
شەرۋان — ئۆمەر شاگىرتنىڭ خوتۇنى، 38 ياشلاردا
سەيىت — ئۆمەر شاگىرتنىڭ ئوغلى، 17 ياشلاردا
باسىت — ئەللىكبېشى، 40 ياشلاردا
ھاشىمباي — قوشۇمچە سودىگەرلىك قىلىدىغان باي دېھقان، 45 ياشلاردا
يايلاق، بىرقانچە ئەر - ئايال دېھقانلار ۋە يىگىتلەر.

بىرىنچى پەردە

غۇنچەمنىڭ دادىسىدىن قالغان ھويلىسى، سەھىنىنىڭ ئارقا تەرىپى ئالمىلىق باغ بولۇپ، ھويلا بىلەن باغنى تالدا توقۇغان

غۇنچەم: ھەش - پەش دېگۈچە ماۋۇ سېۋەتتىكىنى جايلىۋېتىمەن. ئىسسىقتك ئېشىپ قالغان چاغلاردا قاق سۇ چىلاپ بېرىمەن ئەمەسمۇ ئاپا. شۇ ۋاقىتتا خوي ئىش قىپتىكەن سەن قىزىم دەپ قالارسەن.

زوردىخان: ئۇ سۆزۈڭگۇ راست قىزىم، بىزنىڭ باشقا دېھقانچىلىقىمىز بولمىغاندىن كېيىن تېرىغان ئوتيېشىمىزغا ياخشىراق قارىساق بولىدۇ. ئاۋۋال قورساق توپىدىغان ئىشقا يۈگۈر، ماقۇلمۇ، ئالمىلار ئۈسساپ كېتىپتۇ، ئۇنى سۇغىرىش كېرەك ئىدى، باغنىڭ شورلىرىنى تۇراش كېرەك ئىدى. ھېلىقى ئەركە - تايتاك ئىككى بايۋەچچى ھېلىتىنلا پىشمىغان كۆك ئالمىلارنى ئوغرىلاشقا باشلاپتۇ. خويمۇ تويۇپ كەتتىمغۇ شۇ ئۆمەر شائىيۇنىڭ شۇملىرىدىن.

غۇنچەم: ئالما بىلەنلا قانائەتلىنىدۇ دەمسەن ئۇلارنى، تۇنۈگۈن كەچقۇرۇن گۈگۈم چۈشكەندە بوران چىقىشقا باشلىدىغۇ؟

زوردىخان: ھە.

غۇنچەم: بوران ئالمىلارنى قېقىۋەتتىمكىن قاراپ باقاي دەپ باغقا چىقسام سېيىت دېگەن ماڭقىسى شورىدىن چۈشۈپ كاتەكتىن توخۇ ئوغرىلاۋاتىدۇ، يوغان چالما بىلەن گەجگىسىگە بىرنى قويدۇم.

زوردىخان: ئۆلتۈرۈپ قويۇپ بالاغا قالما، ئۇ جۈۋاينىمەكنى يەنە.

غۇنچەم: بېشىنى يېسۇن ھارلم تاماق، تېخى ئاغزىنى يامان قىلىپ ئۇرغىلى كېلىۋاتىدۇ، كۆسەي بىلەن دۇمبىسىگە بىرنى قويۇۋېدىم، ئېشەكتەك تۇرۇپ يىغلاۋاتمامدۇ ... (كۈلۈپ كېتىدۇ)

زوردىخان: ئۇ ئۆكتەملەرنىڭ دەستىدىن قانداقمۇ كۈن ئالاركىشى.

قاشا ئايرىپ تۇرىدۇ. سول تەرىپىدە ئۆينىڭ ئىشكى ۋە پەنجە
لەر كۆرۈنىدۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا چېچەكلىگەن كاۋا باركى
راك ۋە قاشا ئەتراپىدا چىرايلىق ئېچىلغان تۇرلۇك گۈللەر با
نىڭ ئاخىرقى مەزگىلى، غۇنچەم بوراندا قېقىلىپ كەتكەن ئالما
نى سېۋەتكە تېرىپ يۇرۇپ ناخشا ئېيتىدۇ.

ئالمىلار پىشاي دەپتۇ،
شاخ - شېخىدا مەي بولۇپ.
يار بىزدىن يامانلاپتۇ،
بۇلۇت توسقان ئاي بولۇپ.

مەن بارايمىكىن ئۇندا،
يار كېلەرمىكىن مۇندا.
يارغا يار كېرەك بولسا،
قول سېلىپ كېلەر مۇندا.

(بارائغا كېلىپ ئالمىلارنى يېرىپ قاق سالىدۇ).
ئاخشامقى بوران ئاچچىقىنى ئالمىلاردىن ئاپتۇ - دە،
توك ئالمىلارنى تازىمۇ قېقىۋېتىپتۇ.
(قولىدا ئوتىغۇچ، زورىخان كىرىدۇ).

زورىخان: نېمە قىلىۋاتىدىغانسەن قىزىم، ئوتياشلارنى ئوت بېسىپ
كېتىپتۇ، ئىككىمىز بىر بولۇپ، ئوتىۋەتسەك بولاتتى.

غۇنچەم: بوراندا قېقىلىپ كەتكەن ئالمىلارنى قاق سېلىۋېتەيلى.

زورىخان: ئۇ...ي پايدىسى يوق ئىشنى قويۇپ تۇرساڭچۇ، ئۇنىسى
بىكار ۋاقتىڭدا قىلىۋالارسەن. ئاۋۋال ماۋۇ ئوتياشلار
نىڭ ئىشى زۆرۈر ئەمەسمۇ. ئوتقا چېقىلدۇرۇپ قويى
ساق شۇنچە قىلغان ئەمگىكىمىز زايە بولۇپ كېتىدۇ.

غۇنچەم: شۇنچە يەرلىرى بىكار تۇرۇپ يا ئۆزلىرى باغ قىلمايدىكەن، خەق باغ قىلسا كۆرەلمەيدىكەن، ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەملەر - دە، ئۇ.

زوردىخان: مانا شۇ باست ئەللىكبېشىمۇ شۇنداق ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەم. ئۇ بۇرۇندىنلا بىزگە ئۆچ.

غۇنچەم: ئارپىسىنى خام ئورغانمىكەنمىز ئۇنىڭ؟

زوردىخان: بىر كۈنى تازا جامائەت يىغىلغان يەردە، داداڭ ئۇنى غالچىدىن - غالچىغا سېلىپ، بەگلەرنىڭ تاپىنىنى يالايدىغان يالاقچى، خۇشامەتچى دەپ تازا تىللاپتىكەن، شۇنىدىن بېرى بىزگە قەۋەتلا ئۆچلۈك قىلىدۇ.

غۇنچەم: خوي ئىش قىپتىكەن دادام.

زوردىخان: باست ئۇ كۈنى سىلەر ھاشارغا بارمىدىڭلار، ئارپا - بېدە، ھارۋا سېلىقلىرىدىن قالغان پۇلنى تۆلىمىدىڭلار، ئۆستەكدە سۇ ئاز، ھازىر سىلەرگە سۇ بېرەلمەيمىز دەپ ۋالاقلاۋاتىدۇ.

غۇنچەم: ۋىيەي، ئۆستەكگە دەپ باغدىن نەچچە ھارۋا شاخ كېسىپ كەتتىغۇ. بىزنىڭ تېرىلغۇ يېرىمىز بولمىسا، بىر پارچە باغقىمۇ شۇنچە سېلىق چۈشەمدىكەن. پۇلىمىز يوق دېگىنىگە ئۇنىمايلى ئىكىكى يۈز تۇخۇم، بەش توخۇنى سېلىققا ھېسابلاپ بەردۇققۇ.

زوردىخان: ئۇلار ھېچنېمىگە دال بولمىغۇدەك، بىزدە بىرقانچە سېلىق يىغىلىپ قاپتۇدەك. ئۇ باغنىڭ كۆكىنى سېتىپ، يەنە سەكسەن قانچە تەڭگە بېرىسىلەر دەيدۇ. قويىنۇم ئوغرى، قونچۇم ئوغرىلار.

غۇنچەم: يۈزلەپ خو يېرى بارلارنىڭ ئېتىزلىرىدا تېشىپ ئاققان سۇ، ئەجەب بىزدەك كەمبەغەللەرنىڭ بىرنەچچە غۇلاچ ئېرىقىنى ئايلىنىپ چىقىپ كېتىشكە يەتمەيدىكىنە.

غۇنچەم: ھە، بوپتۇلا دەپ قويۇپ بەرسەڭ بېشىڭغا چىقۇالمدۇ
بىكار تەلەپ تويمىغۇرلارنىڭ جاجىسىنى بېرىش كېرەك
زورىخان: بىز قانداق جاجىسىنى بېرەلەيمىز، ئېسىڭدىن چى
تمىمۇ، بۇلتۇر ئالمىلار ئەمدىلا پىشاي دېگەندە شۇ
يىت دېگەن مەرەز كىچىسى تۆت لۇكچەكنى ئەگەشتۈ
رۇپ كىرىپ نېمە قىلدى؟ بىزنى قاڭقىر - قاقشىتا
تۇرۇپ، كۆزىمىزچە ئالمىلارنى قېقىپ، تاغار - تاغار
لاپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەنىدىغۇ. ئەللىكبېشى
ئەرز قىلسام شاڭيۈغا بېرىڭ دەيدۇ، شاڭيۈغا بارسا
«بولدى، مەن ئۇنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ قويداي» دەپ
يولغا سالدى. ئۇنىڭ پېشانىسىگە تاك ئېتىپ بېرىپ
چەككىنى قېنى؟ ئالمىنى ئۆيىگە تۆكۈپ قويغاندا شاڭ
يۈمۇ ماكىلدىتىپ ئوبدان يېگەن بولغىيدى. بۇلاڭچى
بولسا بالىسى، سوراقچى بولسا دادىسى - دەپ بىزنىڭ
دادىمىز نەگە يېتىدۇ دەيسەن.
غۇنچەم: ياخشىمۇ دادام رەھمەتلىك مۇشۇ باغنى قىلىپ قويۇپ
كەتكەن، بولمىسا قانداقمۇ قىلاتتۇق.
زورىخان: داداڭ ئۆزى كەمبەغەل بولغان بىلەن، كىشىنىڭ ھەق
قىدىن قورقىدىغان، ئىنساپلىق، ئىشچان ئادەم ئىدى
قولى كۆل ئىدى - دە، ئۇ رەھمەتلىكنىڭ، تىككەن
كۆچىتى زايە بولماي تۇتاتتى.
غۇنچەم: باغۋەنكەن - دە، ھە ئاپا دادام.
زورىخان: ۋاي، بىر دەمسەن ئۇنى، ئۇستا باغۋەن ئىدى. مۇشۇ
ئالمىلارنىڭ كۆچەتلىرىنى خۇددى كىچىك بالىنى پە
پىلەپ چوڭ قىلغاندەك ئۆستۈرگەنىدى. (جىم) توۋا!
دۇنيادا ئەجەب ئىنساپسىز ئادەملەر بار - دە، ئولاپ
قويغان كۆچەتلەرنى ئوغرىلىشىپ ياكى زىتلىشىپ يۇ
لۇپ تاشلىۋېتىپ، شۇ رەھمەتلىكنىمۇ قاقشىتاتتى.

ئەگىمالىسم، دىلى ياماڭ نازۇكچۇ نۇرۇمنىڭ، (يېنىك شامال سوقىدۇ ۋە بۇلبۇل سايرايدۇ). ئۇھ ... بۇلبۇل! ئەجەب سالقىن شامال چىقتا! شۇنداق چىرايلىق چاغ-لاردا نۇرۇم بىلەن بىللە ئېتىزلاردا كەچكىچە ئىشلە-سەك، ئۆتكەن كۈنلەر بىلىنمەس ئىدى.
(قاشانىڭ ئىچى تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئېچىلغان گۈللەر-نىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ ناخشا ئېيتىدۇ).

باغلار ئارا شامال ئۇچۇپ، سېنى ئەسلەتتى،
گۈللەر ئارا بۇلبۇل سايراپ، سېنى كۆرسەتتى.

كۆزۈم تىكىپ نۇرۇم ساڭا، يۈرىكىم تەشنا،
يار - يار دەپ كېچە - كۈندۈز باقتىم يولۇڭغا.

يارىم بىلەن بىللە ئۆسكەن، بىز بۇ مەلىدە،
باشتا كۆيۈپ ۋەدە قىلغان، چىمەنلىكلەردە.

ئويناپ - كۈلۈپ بىللە ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىم.
سەھەرلەردە ئېتىز ئارىلاپ سېنى سېغىندىم.

(زورىخان بىلەن نۇرۇم كىرىدۇ، غۇنچەم گۈل قىستان قولىدا ئوتىغۇچ، قارشى ئېلىش ئۈچۈن قاشانىڭ غو-رۇسى ئارىلىقىغا ئۆتىدۇ).

نۇرۇم: تېچمۇسىز غۇنچەم؟
غۇنچەم: ئۆزىڭىز تېچىلمۇ؟
زورىخان: (نۇرغا قاراپ) ئولتۇر بالام. ئۇھ..... ھېرىپ كەتتىما.
(نۇر بىلەن زورىخان ئولتۇرۇشىدۇ) ئازراقلا ماڭسام

زوربخان: ئۆيده ئەر كىشى بولمىغاندىن كېيىن ئاجىز دەپ بىز
نى بوزەك قىلىدۇ - دە، جۇڭاينىسمەك كەتكۈرلەر. مۇ
شۇنداق ئىشنىك بېسىق ۋاقتىدا نۇرۇم نەدە يۇرىدىغا
دۇ. خېلى كۈن بولدىغۇ شۇ بالا ئۆيگە كەلمىگىلى.

غۇنچەم: بۈگۈن ئون بەش كۈن بولدى.

زوربخان: توۋا! نېمە قىلىپ يۇرىدىغاندۇ.

غۇنچەم: ئاڭلىسام لاپقۇتلىشۋاتقانلارنىك ئارىسىدا ئىشلەپ يۈ
رىدۇ دەيدۇ.

زوربخان: ئۇ لاپقۇت ئۆتكۈزگەنلەرنى بىز قەيەرگە ئەكىلىپ ئىش
لىتەرمىز.

غۇنچەم: ئاپا نۇرۇمنى باشلاپ كېلىپ ئېرىقلارنى قىردۇرماق
بولمامدۇ.

زوربخان: راست، شۇنىڭغا دەيدىغان گەپلىرىمۇ بار ئىدى. كې
چىكىپ كېتىپ باردۇ. توختا، مەن بېرىپ تېپىپ كې
لەي. (ئورنىدىن تۇرىدۇ) غۇنچەم سەن گۈللەرنىك
تۈۋىنى يۇمشىتىپ تۇر. نۇرۇم كېلىپ قالسا سۇ باشلا
تىپ كېلىمىز.

غۇنچەم: ماقۇل، چاپسانراق كەلگىن ئاپا. (زوربخان ماڭىدۇ).
توختاپ تۇرغىنا، ئۆيده پەقەت چاي قالماپتۇ. (يۈگۈ
رۈپ ئۆيگە كىرىپ تۆت دانە تۇخۇم كۆتۈرۈپ چىقىدۇ).
بۇنىڭغا چاي ئالغاچ كەلگىن. (زوربخان چىقىپ كې
تىدۇ). ئۆزىچە مەندىن يوشۇرۇپ يۇرىدۇ. ئاپامنىك
دەيدىغىنىمۇ، نۇرۇم بىلەن ئىككىمىزنىك دەيدىغىنى
مىزمۇ بىرلا گەپ. نۇرۇمنىك بىزدىن كۆڭلى ئاغرىپ
قالدىمىكىن، سەل ئۆزىنى چەتكە تارتىشقا باشلىدىغۇ.
ياق، مەندىن كۆڭلى ئاغرىغۇدەك ھېچ ئىش ئۆتكەن
يوق، ئاپامنىك ئاغزىغا قاراۋېرىپ، ئۇنىك دەيدىغىنى
ھېچ ئېغىزدىن چىقمىغاندىن كېيىن، قېيىنامدىكىن

ئىككىلارنىڭ بەشىنى بىر يەرگە قىلىپ قويايلى دېسەم، مەندە ئارتۇق بىر نېمە يوق. يا سەن ئىشلەپ تۇرۇڭ-رەڭ بىر نەرسە تاپالمىدىڭ. ئۇنىڭ - بۇنىڭغا بىكار-غىلا قارىشىپ بېرىپ يۈرىدۇ، دەپ ئاڭلايمەن. بىر كېچىدىلا پەتە ئوقۇتۇپ قويايلى دېسەم، غۇنچەمۇ بىر تال قىز، سەنمۇ بىر تال ئوغۇل. خەلقى - ئالەمنىڭ ئىچىدە سۆز - چۆچەككە قالمىدۇ كىشى. «ھە..... خەقنىڭ تويىنى ئويناڭ دېسە، خويمۇ ئويناڭ. ئۆزىگە كەلگەندە يەڭ ئىچىدە» دېيىشىدۇ. بىرەرنىڭكىدە چاڭگۇڭ تۇرۇپ، ھېچ بولمىسا، تويىنى ئاش - سۈيى ئۈچۈن بىرەر توپاق، بىرەر خو گۈرۈچ، شۇنىڭغا يەتكۈدەك ياغقا پۇل تاپساڭ، بىزمۇ باغنىڭ ھوسۇلىنى يېغىشتۇرۇپ قەن - گېزەك، يىرتىش ئۈچۈن رەخ - پەخ ئالساق، ئاناڭدىن قالغان ئانچە - مۇنچە بىر نەرسىلەر بار، بىزنىكىمۇ تاپقان - تۇققىنىلىرىمىزنى قېتىش - قۇرۇش قىلىپ، «ئەجەب ئوبدان بولدا» دېگۈدەك بىر توي قىلىپ، ئىككىلارنىڭ بەشىنى ئوڭلاپ قويسام دەيمەنا. ۋاي ...ي، بالىلىرىم ... (باققا قاراپ) غۇنچەم چېيىنىڭ قاينىغان بولسا ئەكەل گىنە.

غۇنچەم: مانا ھازىر.

(زورىخان جوزا قويۇپ داستىخان سالىدۇ. غۇنچەم ئاپقۇر چىنە، كورىدا چاي، سۈتلەرنى توشۇپ كېلىپ ئەتكەنچاي ئېتىدۇ).

زورىخان: (نۇرغا چاي قۇيۇپ بېرىپ) نۇرۇم سەن چاي ئىچىپ تۇر. مۇشۇ مەھەللىدە ئىشلەشكە ساڭا لايىقراق بىر ئورۇن بارمىكىن سۇرۇشتۇرۇپ باقاي. (مېڭىپ توختاپ) نۇرۇم چېيىنگىنى ئىچىپ بولۇپ، ئالمىلارغا سۇ بارىدىغان ئېـ

يۇرىكىم سېلىپ، ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپلا قالىدىغا
بولىدۇم. غۇنچەم سەن باغقا چىقىپ چاي قاينىتقىن
(غۇنچەم يەر ئاستىدىن نۇرغا چاراپ كۈلۈپ قويىدۇ).

غۇنچەم: چاي ئالغاچ كەلدىڭمۇ ئاپا؟

زورىخان: (ياغلىقىنىڭ ئۇچىدىن ئازغىنا چاينى يېشىپ ئېلىپ)
سودىگەر دېگەندە ئىنساپمۇ يوق. مانا مۇشۇنىلا بەردى
(ئالتىنىغا ئېلىپ كۆرسىتىپ غۇنچەمگە بېرىدۇ).

نۇرۇم: كىمدىن ئالدىڭ چوڭ ئاپا!
(غۇنچەم چېلەك بىلەن نوگايىنى ئېلىپ باغقاچىقىدۇ).

زورىخان: بۇ مەھەللىدە قانچە دۇكان بار دەيسەن، ئاشۇ ھاشىم
باينىڭ دۇكىنىدىن.

نۇرۇم: ئۆتۈپ كەتكەن جازانسىخور ئۇ. كىم قىلتاقتا چۈشەر
كىن دەپ ماراپلا تۇرىدۇ.

زورىخان: خۇدايىم ئۆزى ئىنساپ بەرسۇن «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولما
مسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ» دەپتىكەن، ئادەملەر
نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىنساپ بولمسا، بىكار دېگىنە با
لام. (جىم) ئۇنى قويۇپ تۇرايلىچۇ، مېنىڭ ساڭا دەي
دىغان بىر گېپىم بارئىدى، قارا نۇرۇم! سەنمۇ ئۇ
يەر بۇيەردە بىكار ئاۋارە بولۇپ يۈرمە. بىز بولساقمۇ
يالغۇز، سېنىڭمۇ بىزدىن باشقا كىمىڭ بار. مەن بو
سام قېرىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە كۈندىن - كۈ
گە كېسەل چېقىپ كېتىپ بارىدۇ. (غۇنچەم ئالما يا
غىچىنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ تىڭشايدۇ). ئاپاڭ رەھمەت
لىك جان ئۇزۇش ئالدىدا ماڭا ۋەسىيەت قىلىپ: «دۇنـ
يادا بىرلا ئوغلۇم قالدى. ئاۋۋال خۇداغا، ئىككىنچىدىن
ھەدە ساڭا تاپشۇردۇم، ئۆزۈڭ بالا - قازانلىرىڭنى
دېگەندەك. (كۆز يېشى قىلىدۇ). سەن بولساڭمۇ
چوڭ بولدۇڭ. غۇنچەمۇ چوڭ بولۇپ قالدى. ئەندى

مىزنىڭ ئويلىغىنى بىر. بىراق چوڭ ئاپامنىڭ ئېگىز بىر داۋىنى بار، شۇ ئىككىمىزنى بىرلەشتۈرمەي توسۇپ تۇرىدۇ. مانا شۇ داۋاندىن چىقىش تەس بولۇۋاتىدۇ.

غۇنچەم: مېنى سىزدىن قاچۇرۇۋاتمايدىغۇ؟

تۇرۇم: سىزنى مېنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈرمەيۋاتىدۇ دېگەن گەپ ئەمەس.

غۇنچەم: ئەمىسە نېمە دېگەن سۆزىڭىز ئۇ؟

تۇرۇم: مېۋە پىشقان، گۈللەر ئېچىلغان. ئۆزۈڭ باغۋەن تۇرۇپ گۈلىنى قىسماي، مېۋىسىنىڭ شەربىتىنى تېتىيالمايۋاتسەن، ئەگەر مېۋىگە قۇرت چۈشسە، ئىشنىڭ تۈگىگىنى دېگەن سۆز.

غۇنچەم: قىزىق گەپ قىلىسىز نۇرۇم. باغۋەننى گۈل ئۈزۈشتىن، مېۋە يېيىشتىن كىم توسۇپ قويىدۇ؟

تۇرۇم: ئاپىكىز. (جوزىدىكى گۈلنى ئويۇن قىلىپ ئاتىدۇ). شەيتان قىز، ھېچنېمىنى بىلمەس بولۇۋالغىنىنى قارا. ئاپا، بىزنى ئاۋارە قىلما دېسىكىز بولمامدۇ؟

غۇنچەم: ئۇ... ئاپام سىزنى نېمىشقا توسۇپ قويىدۇ، قېنى قانداق؟

تۇرۇم: راست شۇنداق، گۈلنى ئۈزسەڭ تاۋار ياغلىققا ئورا دەيدۇ.

غۇنچەم: (گۈلنى ياندۇرۇپ ئېتىپ) پاھ، گەپلىرىنى، قۇۋۇ، يامان قۇۋۇ، توختاپ تۇرۇڭ. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ).

تۇرۇم: نېمە قىلىدىغاندۇ، بۇ قىز. ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ ئادەمنى گەپكە سالىدۇ - دە. (جىم) بۇ بىچارىمۇ قانداق قىلىدۇ. ئانىسىغا بىر نېمە دەي دېسە يەنە ئالالا - كالالا، مېنى ئۆلتۈردىگەي دەپ ۋاي سالىدۇ. ماڭا بىر نېمە دەي دېسە ئەھۋالنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئوتـ

ربقنی قىرىۋەتكىنە.

نۇرۇم: بولىدۇ چوڭ ئاپا.
(زورىخان چىقىپ كېتىدۇ)

غۇنچەم: قېنى ئىچىڭە نۇرۇمكا، كىچىككىنە قايمىقىدىن. (چاينا
يۇزىدىكى قايماقنى قۇيۇپ بېرىدۇ)
سىز بىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىز - ھە... (كۇلۇمسىرەيدۇ).

نۇرۇم: سىز ئۇنتۇمىسىڭىزلا بولاتتىغۇ.

غۇنچەم: ھە، شۇنىڭ ئۈچۈن قېچىپ يۇرۇپتىمەن - دە، قانچ
كۇنلەر ئۆتۈپ كەتتى. ئەسلەپمۇ قويماپتىمەن. زادى
باغرىم قاتتىقچۇ مېنىڭ، سېغىنىشنى بىلمەيمەن.

نۇرۇم: ئەجەب ئەگىتمە گەپلەرگە ئۇستا بولۇپ كېتىپسىز
غۇنچەم. كېچە - كۇندۈز مېنىڭ خىيالىم سىلەردە.

غۇنچەم: ۋاي تېخى، ئۇستىلىق دېگەن مانا.

نۇرۇم: نېمە ئۇستىلىق بار دەيسىز بۇ گەپتە، راستىنى ئېيت
سلم، مۇشۇ كۇنلەردە بىرلا خۇشاللىقىم بار، ئۇ بو
سىمۇ پەقەت سىز. مېنىڭ يۇرىكىم سىزنىڭ خىيالىڭ
بىلەن ياشىرىدۇ. سىزگە تىنماي قاراپ ئولتۇرغۇ
كېلىدۇ.

غۇنچەم: ۋاي تېخى، ئەمىسە نېمىشقا ئۆزىڭىزنى بىزدىن چەت
كە تارتىسىز، كۆڭلىڭىزنى يا مەن ئاغرىتىپ قويدۇمۇ

نۇرۇم: سىزدىن نېمىشقا كۆڭلۈم ئاغرىسۇن ھە... شۇ .....يەق
بېرىپ تاقىشىدىغان يېرى پۇل ئىكەندە، پۇل تېپىش
كېرەككەن غۇنچەم.

غۇنچەم: ۋاييەي، جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان. پۇل
پۇل دەپ بىز دۇكان ئاچاتتۇقمۇ.

نۇرۇم: سىز ئۇنداق دېگەن بىلەن ئاپىڭىزنىڭ گېپى باشقا.

غۇنچەم: ئاپام سىزنى مەندىنمۇ بەك ياخشى كۆرىدۇ.

نۇرۇم: توغرا ئېيتىسىز، مەنمۇ ئۇنى ياخشى بىلىمەن، ھەمما

ئېچىلدى سۈنۈق كۆڭلۈم،
قىپقىزىل قىزىلگۈلدەك،
قاچانغىچە يۈرەرمىز،
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

غۇنچەم: (ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلۈپ) ناخشىنىڭ قىزىقلىقىنى، نۇرۇم ئەجەب ناخشا ئېيتىدۇ - ده، دۇتارنىمۇ قەۋەتلا چىرايلىق چالىدۇ. توختا، ئاپام كەلگۈچە بىردەم دۇتار چالدۇرايچۇ. (باغقا يۈگۈرۈپ كىرىپ) نۇرۇم مەيەرگە كېلىكە بىر گېپىم بار.

نۇرۇم: هە، دەۋىرىڭ قۇلىقىم سىزدە.

غۇنچەم: ياق، مەيەرگە كەلسىڭىز ئاندىن كېيىن دەيمەن. (نۇرۇم يېقىن كېلىدۇ.)

نۇرۇم: هە، مانا كەلدىم، نېمە دەيسىز؟

غۇنچەم: ناھايىتى قىزىق گەپ دەڭە! جۇرۇڭ باراڭدا ئولتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىمەن.

نۇرۇم: قانداق گەپتۇ ئۇ. (نۇرۇم كېلىپ ئولتۇرىدۇ. غۇنچەم تۇمار - مونچاقلار ئېسىلغان دۇتارنى ئەكىلىپ نۇرۇمغا تۇتقۇزىدۇ)

غۇنچەم: مانا مېنىڭ گېپىمنى مۇشۇ دۇتارنىڭ تارلىرى سۆزلەپ بېرىدۇ.

نۇرۇم: هەي شەيتان قىز، مېنى ئالداپسىز - ده.

غۇنچەم: ھېچ ئالدىغىنىم يوق. ئۇزۇن بولدى، سىزنىڭ ناخشىلىرىڭىزنى سېغىنىدۇق. بىردەم دۇتار چېلىپ بېرىسىز - ده، ئەمدى.

نۇرۇم: سىز ئۇسسۇل ئويىنىسىڭىز چېلىپ بېرىمەن.

غۇنچەم: مەيلى چېلىڭ، ئويناىيمەن. (نۇرۇم دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ، غۇنچەم ئۇسسۇل ئويناىيدۇ.)

تۇرىدا خجالەت بولىدۇ - دە، ئەقىللىك قىز، دەردى
ئۆزى تارتىدۇ. (غۇنچەم بىر موخۇركا خالتا، چۆرە
گە گۈل تىككەن بىر قولياغلىقنى ئېلىپ چىقىدۇ).

غۇنچەم: مانا سىزگە تاۋار ياغلىق. گۈل ئورنۇپلىك. مانە
ھەر قېتىم تاماكا چەككەندە تىككەن كىشىنى
ئەسلەپ قويارسىز.

نۇرۇم: رەھمەت. سىز نېمىشقا ئاۋارە بولىدىغانسىز. (تاما
خالتىسى بىلەن ياغلىقنى قوينىغا سالىدۇ). ئالمىنا
ئېرىقنى چېپىۋېتەيچۇ. (كەتمەننى ئېلىپ، باغقا چ
قىدۇ).

غۇنچەم: (جوزىلارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ) بىچارە نۇرۇم تازا -
جاھەتچىلىكتە قالدى - دە، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاپامنى
ئادەمگەرچىلىكىنىڭ قاتتىقلىقى، ھە دېسە، «مەن خە
تىن قالاتتىمۇ» دەپ ئابروي تالىشىدۇ، چاي ئىچ
ىمەن، بوسۇت ئاپىرىمەن، دەپ يۇرۇپمىغۇ، دادامد
قالغان بەش - ئالتە خو يەرنى سېتىپ بولدى. كە
بەغەل بولغاندىن كېيىن نۇرۇم دېگەندەك چوڭ تو
بىزگە چىقىلى بولمايدىغان بىر داۋان - دە (غۇنچ
ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. باغدا كاككۇك سايرايدۇ. نۇر
ناخشا ئېيتىدۇ.)

كاككۇكلار كېلىپ قوندى،
ياشارغان تېرەكلەرگە.
يارىمنى كۆرۈۋېدىم،
ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە.

(غۇنچەم تىكشاپ تۇرىدۇ)

كېسىپ قويايلى. قانداق دەيدىلا؟

زوردىخان: تاڭەي، نۇرۇم ئۆزى نېمە دەيدىكىن؟

نۇرۇم: شائىيۇكام ئۆزى ئاتىدارچىلىق قىلمەن دەيدىغۇ، مەيلى ئىشلەپ بېرەي، بىراق يىللىق تۇرمايمەن، چاڭگۈك تۇراي.

شائىيۇ: چاڭگۈك تۇرۇشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتىغۇ؟

نۇرۇم: ئەمدى قالغىنىنى ئۆزىڭىز بىلىسىز، ئىشقىلىپ چاڭگۈك ھېسابىدا قار چۈشكۈچە دېگەندەك ئىشلەپ بېرىمەن - دە.

شائىيۇ: ھە مەيلى ئەمىسە. (قولىنى ساناپ) ئالتە ئاي دەپ قويايلى.

زوردىخان: ئالتە ئاي، قېنى ئۇنىڭغا قانچىلىك بىر نېمە بېرىلا شائىيۇم.

شائىيۇ: باشقىلار سەككىز ئايلىقنى سەكسەن تەڭگە پۇل،ئىككى خو بۇغداي، بىر قۇر كىيىم - كېچەكتە تۇردى. ئۇرۇق - تۇغقان بولغاندىن كېيىن نۇرغا ئىككى ئايغا قارىماستىن شۇنداق بېرىمىز - دە. ئەلۋەتتە قوينۇڭدىن تۆكۈلسە، قونچۇڭغا دېگەندەك، سىلەرگە كەتسە مەيلى ئەمەسمۇ؟

زوردىخان: ئۇغۇ شۇنداق. ئەمدى ئاشۇ سەكسەن تەڭگىگە كىچىك رەڭ بولسىمۇ بىرەر كالا كەلمەسمۇ.

(نۇرۇم كۈلۈمسىرەيدۇ).

شائىيۇ: كالىنى نېمە قىلىدىلا؟

زوردىخان: ياق، ئەمدى دەيمىنا.

شائىيۇ: ئەگەر سېغىپ ئىچىمەن دېسىلە يىزنىڭ ئۇچ - تۆت كالا تۇغۇپتۇ. بىرەرىنى ئەكىلىپ سېغىپ ئىچەرسىلەر.

زوردىخان: ۋايىيەي، كىشىنىڭ جانلىق مېلىنى تۇتامدىخان. جان بار يەردە قازا بار دەپ بىرەر خېيىم خەتەر بو-

شائیۇ كىرىدۇ).

شائیۇ: نۇر، سەن بۇ يەردە تۇرمىغىنۇ. قانداق ئەھۋالىڭ؟

نۇرۇم: يامان ئەمەس شائیۇكا. قانداق ئۆزلىرى ئوبدان تۇ
دىلمۇ؟

شائیۇ: خۇداغا شۈكۈر، سالامەت، زورىخان نەگە كەتتى؟

نۇرۇم: ئەشەدە بىر يەرگە بېرىپ كېلەي دەپ ھازىر چىق
نىدى.

(زورىخان كىرىدۇ).

زورىخان: ئەسسالام (تەزىم). شائیۇمنىڭ قەدىمى بۇياقتا يېتە
قاپتىغۇ؟

شائیۇ: سىلىنى يوقلاپ ئۆتۈپ كېتەي دېۋىدىم. قانداق ئا
ۋاللىرى ياخشىمۇ، سالامەت تۇرامدىلا؟

زورىخان: يامان ئەمەس شائیۇم، ئىشقىلىپ تىرىكچىلىكىمىز ئ
تىپ بارىدۇ (نۇرۇمغا قاراپ) ئولتۇر بالام.

شائیۇ: ياخشى - ياخشى. نەگە بېرىپ كەلدىلە زورىخىنده؟

زورىخان: قېرىنداندا مۇشۇ باللارنىڭ غېمى، نۇرۇمنى بىر يەرگە ئە
تۇرغۇزۇپ قويماي دېۋىدىم. ھېچ ئېپى كەلمەي تۇرىد

شائیۇ: سىلەر بىلەن شىرەم بولسىمۇ تۇغقانچىلىقىمىز بار، ج
تۇرۇپ نۇر كىملەرنىڭ ئالدىدا سارغىيىپ يۈرىدۇ. ،
نا يېتىملەرگە ئۆزىمىز ئاتا بولمىز - دە.

زورىخان: رەھمەت شائیۇم شۇنچىلىك دېگەنلىرىگە.

شائیۇ: بىزنىڭ يۇقىرىقى مەھەللىدىكى جاڭزىدا ئىشلەيدىغا
راسا بىر ئوغۇل بالا كېرەك. ئۇ يەردە «تۇرغان» د
گەن بىر نان قېپى يىللىقچىمۇ بار، ئاچچىقىمىز ك
سە، ئۇنىمۇ ھەيدەيمەن. ئۇ چاغدا دېگەندەك ئىشىك
يىگىت كېرەك. ئۇ يەردە بۇزۇلۇپ - چېچىلىپ ياتقا
نەرسىلەرنىڭ سانى يوق. نۇر بېرىپ بىزنىڭ ئورۇ
مىزدا ئىشىدارچىلىق قىلسۇن. يىللىقىنى ئوبدان قىلە

كالا بېرىۋېتەرمىز.

زوردىخان: هه مانا بۇ دۇرۇس، شۇنداق بولسۇن شاگىيۇم.

شاگىيۇ: بىزدىن نېمە كېتەتتى. نەدىكى نېمىلەرگە خېلى بىر نەرسىلەرنى ئايىمايمەن. نۇر دېگەن ئۆز ئەمەسمۇ. ئەگەر ياخشى ئىشلىسە، بىزنىڭ ئوتاقچىنىڭ راسا بىر قىزى بار، چېتىپ قويىمەن. ئىككىسى بىر بولۇپ ھەممە ئىشنى باشقۇرىدۇ دېسىلە.

زوردىخان: (ئاڭلىماسقا سېلىپ) نۇرۇم چاي قايىندىمىكىن چىقىپ باقمىنا. (نۇرۇم باغقا ماڭىدۇ.)

شاگىيۇ: بولدى ئاۋارە بولمىسىلا، مېنىڭ چايغا تاۋىم يوق.

زوردىخان: ئاران بىر كەلگەندە بىردەم ئولتۇرۇپ چاي - پاي ئىچىپ كەتسىلە شاگىيۇم.

شاگىيۇ: تۆۋەنكى مەھەللىدە تويدا بولدۇق، نەزىردە بولدۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە تويغا شەھەردىن لوزۇڭ بەگلەر چىققانىدى. سىلەرنىڭ ئەللىكبېشى چايغا چاقىرىپتىكەن. ئۇ يەردە بولدۇق، چىشىڭنىڭ بارىدا گۆش يە دەپتىكەن، ھازىرغىچە يېدۇق. ئەمدى چاينى نەگە ئىچىمىز؟

زوردىخان: شۇنداق بولسىمۇ، كەمبەغەللىكى ئېشى چىشقا دورا دەپ تىكەن.

شاگىيۇ: بىراق، بىزنىڭ چىشىمىز تېخى ئۆتكۈر، دورا لازىم قىلمايدۇ، زوردىخىنده.

زوردىخان: ئۇستىخاننى چاينىسىلىمۇ ئۆتىدىكەن - دە، شاگىيۇم.

شاگىيۇ: (زەھەرلىك كۇلۇپ) قۇرۇق گەپنى قويۇپ باغنىڭ ئالمىلىرىنى بىر قاتار كۆرۈپ باقايلى يۇرسىلە.

زوردىخان: يۇرسىلە، يۇرسىلە، كۆرۈپ باقسىلا. (زوردىخان بىلەن شاگىيۇ باغقا چىقىدۇ. غۇنچەم چېچىلىپ كىرىدۇ.)

غۇنچەم: بېشىڭنى يەيدىغان، ئادەمگە نېمانچىلا تەكىلىپ قارايدىكىنە. خۇددى بىر ئاچ قالغان بۆرىنىڭ ئۆزى، مەن

لۇپ قالسا، تۇگمەسلا چاتاق ـ تە.

شائيۇ: ياخشى بېقىپ، سەمرىتىپ، موزىيىغىمۇ جىقراق ـ قالدۇرسا نېمە چاتىقى بولىدۇ؟

زوربخان: بۇلتۇر مۇنۇ ئارقىدىكى قوشنىمىز ساقى ھاشىم نىڭ يېرىمگە ئورتاق قوغۇن تېرىغانىدى، ھاشىم قوغۇنلۇقتا كېپەك ـ شاپاق بېرىپ، سېغىپ ئىچىپ دەپ بىر كالىنى بېرىپتىكەن، موزىيى ئۆلۈپ قېلىپ تېخىچىلا چاتاق بولۇپ تۇرمامدۇ.

نۇرۇم: ئاجرىلىپتىغۇ چاتىقى.

زوربخان: قانداق پۇتۇشۇپتۇ؟

نۇرۇم: ھاشىم باي مېنىڭ كالىلىرىم ئىكىكى ياشتىلاتۇغۇپ بۇلتۇرقى ئۆلگەن موزاي بولسا، بۇ يىل ئىككى يې قا كىرىپ تۇغاتتى. ماڭا موزايلىق سىمىر تولەپ رىسەن، دەپ بىچارە ساقىكامنىڭ بىر نەرسىلىرىنى ـ قۇزۇپ بىر بوغاز غۇنجۇن پۇتكۇزۇۋاپتۇ.

شائيۇ: خەۋىرىم بار. راست، ئۇنىڭ كالىلىرى ئۇچ ياشـ ئۆتمەيلا تۇغىدۇ. بۇلتۇر ۋاقتىدا تۆلەپ بەرگەن يې سا، ياخشىراق بىر موزاي بىلەن قۇتۇلاتتى، ۋاقـ ئۆتكەندىن كېيىنلا چاتىقى چاتاق.

زوربخان: ئۇمۇ ۋاقتىدا تۆلەپ بېرەي دېگەن بولغىيدى، ئورـ قىلالماي قالغان ـ دە، بىچارە ئادەمنى كوچىلاردا سۆر يۈرۈپ نەچچە قېتىم ئوردى. ئورغاندىن كېيىن ئالـ سىچۇ كاشكى.

نۇرۇم: ئېلىش ئۈچۈن ئورغاندۇ ئۇنى، ئاۋۋال شۇنداق قىلـ يۈرىكىنى راسا مۇجۇۋالغان.

شائيۇ: يوق گەپلەرنى قويۇڭلارچۇ. قېنى ماۋۇ ئۆزىمىزنـ ئىشقا كېلەيلى. ئەگەر كالىنى سېغىپ ئىچىشتىن قور سىلا نۇرنىڭ ئىشلىگەن پۇلىغا چېقىپ كۆزدە بىر

زورىخان: هه، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، كېلىشمىگەن ئىشلارغا ئارىلاشماي، بەگباشلىق قىلماي، سېلىنىڭ راست، خوپ دەپ قويساڭ سەندىن ھېچ نەرسە كەتمەيدۇ.

غۇنچەم: خوپ - خوپ دەپلا تۇرسا، ھەممىسى بوينىغا مىنىۋالىدۇ.

زورىخان: (غۇنچەمگە) سەن تىنچ تۇر. ساڭا گەپ قىلىۋاتقىنىم يوق. ئۆزۈڭمۇ ھاكاۋۇر بولۇپ كېتىپ بارىسەن قىزىم. مەن سىلەرنى نېمە جاپالار بىلەن چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشۇۋاتىمەن. سىلەر ئۇنى بىلمەيسىلەر. (نۇرۇمغا) ئىشقىلىپ پاتراق كۇنسىنى پۈتكۈزۈپ، دېگىنىدەك بىر نەرسە يۇلۇپ قايتىپ كەل. ھەممىنى ئۆزۈڭ ياخشى كۆرۈپ تۇرىسەن. بىزدە يېتەرلىك يەر، سۇ، قوش جابدۇق بولسا، سېنى چاكىنىغا بېرەتتىممۇ، خەقنىڭ ئىشىگە تەلمۈرتەتتىممۇ، جېنىم بالام، ۋاي..... خۇدا..... ئاپاڭ رەھمەتلىك ساڭا تولىمۇ ئامراق ئىدى، مەنمۇ سېنىڭ ياخشى كۇن كۆرۈشۈڭ ئۈچۈن ھەر نامىزىمدا دۇئا قىلىمەن.

شائىيۇ: (كىرىۋېتىپ) ئالمىلار بۇ يىل تازا بوپتۇ - دە. (غۇنچەم ئۆزىنى ئاستا ئۆيگە ئالىدۇ.) ھاي - ھاي، غۇنچە قىز تەزىم قېنى؟ يۇرت ئاتسىغا بولغان ھۆرمەت شۇمۇ، ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرىدىنمۇ قاچامدىكەن ئەخمەق.

زورىخان: ھوي غۇنچەم، شائىيۇ داداڭغا تەزىم قىل، سەت بولىدۇ. (غۇنچەم ئىشكىنىڭ ئالدىغا چىقىپ، سۇس تەزىم قىلىپ كىرىپ كېتىدۇ.)

شائىيۇ: ھە، قىز بالا دېگەن ئەدەبلىك بولىدىغان، ئەدەب - ئەخلاق دېگەن ئادەمنىڭ بىر ھۆسنى - دە، (نۇرۇمغا) خوش نۇر، قانداق قىلىدىغان بولدۇڭ، ھازىر ماگامسەن؟

ئۆز ئىشىم بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتسام، دىمىشقا ئا
غا كېلىپ تەزىم قىلمايدۇ. ئادەم بولماپتۇ قىزلى
دەۋاتمامدۇ. شائىيۇ بولامدۇ، بەگ بولامدۇ، نېمە
سا بولمامدۇ، خۇشامەت قىلىپ نەگە باراتتىم. خۇ
مەت قىلغانلار ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن قىلىدۇ.
ئۇنىڭغا ياخشى كۆرۈنۈپ ئاغىچا خېنىم بولۇشنى
لاتتىممۇ. (نۇرۇم كىرىدۇ.)

نۇرۇم: غۇنچەم قاپىقىڭىز چۈشۈپ كېتىپتىغۇ؟ خاپا بو
ڭىزمۇ؟

غۇنچەم: (ئېچىلىپ) ياق، ھېچنېمە بولمىدى. (بىر ئاز توخ
شۇنداق قىلىپ يەنە كېتىدىغان بولدىڭىزما نۇرۇم.
(مەيۈسانە يەرگە قارايدۇ.)

نۇرۇم: مېنىڭچە بولسا، سىزدىن بىرەمسۇ ئايرىلغۇم يې
ئۆزىڭىز بىلىسىز مومامنىڭ تەلىپى شۇنداق بولۇۋا
دۇ.

غۇنچەم: شائىيۇنىڭكىدىن باشقىراق يەردە ئىشلىڭىز ي
مامدۇ؟

نۇرۇم: باشقا يەردە ئىشلەيدىغان ئورۇننىڭ ھازىرچە تاي
بولمىسا، ۋاقىت بىكار ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. ئامالت
يوقى، قانداق قىلىمىز، جېنىمىز ئېسەن بولسا، بەش
ئالتە ئاي دېگەن ھېچ گەپ ئەمەس.

غۇنچەم: مەيلى ئەمدى، ئاپامنىڭ دېگىنىچە بولسۇن، قېرىغا
بىزدىن كۆڭلى قالمىسۇن. (زورىخان كىرىدۇ.)

زورىخان: (نۇرۇمغا) شۇنداق قىلىپ شائىيۇنىڭكىگە بارىدىغان بو
دۇڭ، ھەرھالدا ئۇلارنىڭ چىشىغا تەگمەي، دېگىنى
قىلساڭ ئوبدانراق بىر نەرسە ئالغىلى بولىدۇ. ئۆزى
دەۋاتىدىغۇ ئاڭلىغانسەن؟

نۇرۇم: ئاڭلىدىم.

مېھرىبان يار قالدى دەپ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.

(غۇنچەم بىر تال غۇنچىسى بار قىزىلگۈلنى تۇتقان هالدا ئۆيدىن ناخشا ئېيتىپ چىقىدۇ).

قۇرغۇيۇم ئۇچتى قولۇمدىن،
قايدا مېھماندۇر بۇگۈن.
دەخلى بەرمەكلار يارىمغا،
كۆڭلى پەرىشاندۇر بۈگۈن.

(قاشانىڭ يېنىغا كېلىپ يىراقتا كۆز تىكىدۇ، پەردە چۈشىدۇ.)

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

شائىيۇنىڭ مەھەللە ئىچىدىكى هويلىسى. سەھنىنىڭ سول تەرىپىدە تۈۋرۈك ۋە ياغاچلىرى ئويما نەقىش بىلەن زىننەتلەنگەن پېشايۋان بىلەن بىرقانچە ئۆينىڭ ئىشىك - پەنجىرىلىرى كۆرۈنىدۇ. سەھنىنىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرىسىدا شاپتۇللۇق، تۆۋەنرەكتە يىراقتىن بېدە بېسىلغان لاپاس كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئارقا تەرەپتە تېرەكلىك بوستان. هويلىدا بىر تۈپ قېرى قارىياغاچ. ۋاقىت كۈز (ئەگەر ئىمكانىيەت بولسا، سەھنە مەي بولۇپ پىشقان ئۈزۈملۈك بارلىق بولىدۇ). شائىيۇ بىلەن شەرۋان ئاغىچا سۆھبەت قىلىشۋاتىدۇ.

شەرۋان: ياق-ياق بولدى، تولا ئاغزىمنى ئاچماي ئولتۇرسۇن.
شائىيۇ: هە، نېمانچە چىچاڭشىپ كەتتىڭ؟
شەرۋان: هوي قايسى ئاغزىلىرى بىلەن شۇ گەپنى قىلدىلا؟
شائىيۇ: بىر ئەرگە تۆت خوتۇن راۋا. هازىر مەندە بولسا

نۇرۇم: بولىدۇ، بارىمىز.

زورىخان: مەيەرگە كىرگىنە نۇرۇم. (زورىخان باغقا كىرىدۇ.)

شائىيۇ: (نۆۋز - نۆۋىگە) بۇ خوتۇننىڭ ياخشى ئىككى نەرسە بار- دە. بىرى مانا مۇشۇ ئالمىلىق بېغى، بىرى قەلەم قىزى. ھەر ئىككىسىنى ئەپلەپ قولغا كەلتۈرۈش كېرەك. شۇ چاغقىچە سەپسالماي يۈرۈپتىمەن - دە، تىم توختىغۇدەك بالا بوپتۇ ئەمەسمۇ بەچچىغەرنىڭ ھەر كۈنى قىز، قېزا ھەم قىمىز - قوزا بولۇپ سا ئادەم قېرىمايدۇ - دە، دۇنيادا. بۇ خوتۇن قىدا قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى ئوخشايدۇ. نۇرنى مىقمىغا ئېلىۋالغىنىم خېلى ئىش بولدى. ئەمدى سۆزمەن خوتۇننى كۆزدىن يوقاتساق، قىزىمۇ، بېغى نەگە بارىدۇ. نۆۋز يېغىدا نۆۋز گۈشىنى قورۇيمىز مۇشۇ گۈللۈك باغدىلا بۇ چىرايلىق قىزچاققا نۆۋي تۇپ بېرىمىز. يامىنغا كەلسە، جاجىسى ئازراق تۇل خوتۇن - يېتىم ئوغۇل دېگەننىڭ قولى يېتىدۇ؟ (زورىخان نۆۋيدىن چىقىپ كېتىدۇ.)

زورىخان: سىلىنى ساقلىتىپ قويدۇمۇ، شائىيۇم. نۇرۇمنىڭ بىر نەرسىلىرىنى جايلاپ يولغا سالايلى دەۋاتىمىز

شائىيۇ: ياخشى - ياخشى، بوپتۇ، ئەللىكبېشىنىڭ ھويلى مېنىڭ ئېتىم بار، مەن كېتىۋېرەي، نۇر ئارقامدا بارسىمۇ بولىدۇ. خوش ئەمسە، تۇرۇپ قالسىلا.

زورىخان: نۆۋىتىپ قويايي، (شائىيۇ بىلەن زورىخان تالا تەرەپ چىقىدۇ. نۇرۇم باغ ئارقىسىدا شازادىخان ئاھانىڭ ئەۋجىسىگە ناخشا ئېيتىدۇ.)

مەن كېتەر بولدۇم يارىم،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.

شەھەردە چوڭ بولغان بەگ ئەۋلادىمەن. ھېلىمۇ گەپ قىلماي تۇرسام مېنىڭ ئۇستۇمگە ئىككىنى ئالدىلىغۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق چىدالمايمەن. ياشلىقىم، قىزىل گۈل دەك چىرايىم مۇشۇ سەرايى - قىيامەتتە خازان بولۇپ كېتىپ باردۇ.

شاھيۇ: بوپتۇ، بايتوقايدىكىنىڭ خېتىنى بېرىۋېتەي، ئۆزۈڭ ئېگە بولۇپ غۇنچەمنى ئېلىپ بەر. ساڭا ئالتۇن قاداق ئېلىپ بېرەي. سېنىڭ بۇرۇنقى ئالتۇن بىلەزۈكۈڭ يېنىڭ بولۇپ قاپتۇ. ئىككى سەر ئالتۇندا بىلەزۈك سوقتۇرۇپ بېرەي.

شەرۋان: ئالتۇن جابدۇق، تاۋار توقىلار يېتىپ ئاشىدۇ. خالىسام يەنە ساڭىكى ئاشلىق، تاغدىكى مالنى ساتقۇزۇپ ئېلىۋېرىمەن. ئەمدى مېنىڭ ئۇنداق نەرسىلەرگە ئالدىنىۋېرىدىغان ۋاقتىم ئۆتۈپ كەتتى. ھازىر نېمە قىلىشىمنى ئۆزۈم ياخشى بىلىمەن. مۇشۇ مال - مۈلۈك ۋە نەچچە يۈز خولۇق يەر - زېمىنغا مەنمۇ ئېگە، مەنمۇ خوجايىن.

شاھيۇ مانا ئۆزۈڭ ئېيتىۋاتىسەن، مال - مۈلۈك دېگەنىنى بىر ياقتىن خەجلەۋەرسە تۈگەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ياقتىن توپلاپ، بىر ياقتىن خەجلەش كېرەك. مېنىڭ دېگىنىم زوربىخانىنىڭ بېغى مۇشۇ مەھەللىدە بىرلا باغ. شۇنى ئۆزىمىزگە قارىتىۋېلىشىمىز كېرەك. ئۇ خوتۇن ھازىر ئېغىر ئاغرىق، بەربىر ساقىيالمايدۇ. ئەگەر قىزى بىزنىڭ قولىمىزدا بولسا، قۇلدەك ئىشلىتىسەن. بېغىمۇ بىزنىڭ مۈلكىمىزگە قوشۇلىدۇ ئەمەسمۇ، نېمىشقا مېنىڭ پىلانلىرىمنىڭ تېگىگە يەتمەيسەن؟

شەرۋان: پىلانلىرىنىڭ تېگىنى ئوبدان بىلىمەن، بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى يېقتىش.

شاھيۇ: ھەببەللى، مانا شۇ، ئەقىللىك خوتۇن - دە، سەن.

ئاران ئىككى خوتۇنغۇ؟

شەرۋلن: بايتوقايدىكىنى نەگە يوشۇرىدىلا، مېنى ھېچنېمە بىلە
دۇ دەيدىكەنلا - دە، يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆشۈگ
بىلىمەن مەن.

شاگىيۇ: كىم دېدى ساڭا؟ يوق گەپ.

شەرۋان: يوق گەپ ئىمىش، ئەمسە نېمىشقا ئالتە كۈندە
قاترايلا ئۇياققا؟

شاگىيۇ: ئەگەر شۇنداق بولغاندىمۇ تېخى تۆتكە يەتمەيدىغ

شەرۋان: ئون ئىككىگە يېتىپتىغۇ؟ توققۇز قىز ئېلىپ قوي
بېرىپتىلا، ھازىر ئەمىرلىرىدە ئۇچ خوتۇن، ئەم
ئىنساپ قىلىش كېرەك. ساقالغا ئاق كىرگەندىمۇ ھەۋ
قىلمۇھىرەمدۇ كىشى.

شاگىيۇ: ساقالنىڭ ئاقارغانلىقىغا قارىما، سەن (كۆكسىگە بار
لىرى بىلەن نوقۇپ) كۆكۈلگە قارا، كۆكۈلگە! بىز
كۆكلىمىز تېخى يىگىرمە ياش يىگىتنىڭ كۆكلى
چاپچپ تۇرۇپتۇ. مەسىلەن، ھويلىدا يۈرگەن خور
قاراپ باق، شۇ جېنىدا مۇشتەك تۇرۇپ، ئون نەچ
مېكىيانىنى ئارقىسىدىن ئەگەشتۇرۇۋاپتۇ. مانا شۇنداق
خۇراز دېسەك بولىدۇ، بىزنى.

شەرۋان: ئۇ دېگەن توخۇ، سىلە دېگەن ئادەم.

شاگىيۇ: ھە، مانا قارا، مەن تاغدەك ئادەم تۇرۇپ توخۇچىلا
بولالمايمەنمۇ؟ توققۇز قىز ئېلىپ قويۇۋەتكەن بول
ئون بولۇپ كەتسۇن، ئەمرىمدە ئۇچ خوتۇن بولغ
بولسا، تۆت بولۇپ كەتسۇن، ھېسابقىمۇ توپتو
بولىدىكەن.

شەرۋان: ياق، ئەمدى مەن يول قويالمايمەن، بۇرۇنقى خوتۇ
لىرىدەك كەلسە - كەلمەس زېدى پەس يەرنىڭ قىز
ئەمەسمەن، يا بولمىسا سەرالىق ئەمەسمەن، مەنچە

بولغاندىن كېيىن خوتۇن كىشى دېگەن ئەركىشىنىڭ قۇلى. بىراۋنىڭ ئەمرىگە ئۆتۈپ بولغان خوتۇنغا پالان - پۇستان دەپ ئېغىز ئاچقان ئادەمنىڭ تىلى كۆيىدۇ. (مەشرەپ كىرىدۇ).

مەشرەپ: ئاكا! باست ئەللىكبېشى شاگىيۇكام بىلەن كۆرۈشەتتىم دەپ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

شاگىيۇ: قىچقار، مەيەرگە كىرسۇن. (مەشرەپ چىقىدۇ، شەرۋان ئۆيگە كىرىدۇ، ئەللىكبېشى كىرىپ سالاملىشىدۇ.)

باست: بىمەنە بىر ۋاقىتتا كېلىپ سىلىنى بىئارام قىلىپ قويدۇمۇ نېمە شاگىيۇكا.

شاگىيۇ: ئەجەب سىپايە بولۇپ كېتىپسىنا باست، ئولتۇر. سېنىڭ پات - پات كېلىپ تۇرغىنىڭ ياخشى. قۇرۇق كەلمەيسەن - دە، ئەلۋەتتە.

باست: بىراق بۇ قېتىم قۇرۇق كېلىپ قالدۇق - تە، شاگىيۇكا، شۇنىڭ ئۈچۈن بىمەنە كېلىپ ئاۋارە قىلغىنىمغا ئەپۇ سورايمەن.

شاگىيۇ: مۇغەمبەرلىك قىلما. ھاشىم باينىڭ موزىيىنى يوغانلا بىر كالىغا ئايلاندۇرۇپ بەرگىنىڭ ئۈچۈن خېلى بىر نېمە ئاپسەنغۇ؟

باست: پاھ، ئۇ پىششىق مىڭ تاغار گەپ قىلىپ يۈرۈپ ئاران 12 تەڭگە بەردى.

شاگىيۇ: بىزنىڭ نېسۋىمىز قېنى، چىقار.

باست: خەۋەرلىرى بار. لوزۇڭلارنى مېھمان قىلىمەن دەپ بىرمۇنچە قەرزدار بولۇپ قالدۇق. ئەمدى بىرەر قېتىم كەڭچىلىك قىلىلا - دە، يەنە بىر قېتىمدا تەڭشۈپتەرمىز.

شاگىيۇ: سەن ھارامزادىمۇ بىزگە پايدا بەرمەيدىغان بولدۇڭ. تاپقىنىڭنى لوزۇڭ بەگلەرگە يېگۈزسەن.

شەرۋان: ئۇ پىلاننى باشقىچىرەك يول بىلەنمۇ ئەمەلگە ئا
غلى بولىدۇ.
شائىۋ: مەسىلەن قانداق، قايسى يول بىلەن؟
شەرۋان: غۇنچىنى كۇندەشلىككە ئەمەس، كىلىنلىككە دەپ ق
چۇشۇرىمىز. ئىش تېخىمۇ ئاسان بولىدۇ.
شائىۋ: (بىر ئاز جىم) مانا قارا، ماگەپنى .....
شەرۋان: ئۇنى ئىچىگە چۇشۇپ كەتتىغۇ، نېمە گەپنى؟
شائىۋ: مېنىڭ كۆڭلۈم چۇشۇپ قالغان بولسا، دۇرۇس بو
دۇ، بۇنى قانداق قىلسەن؟
شەرۋان: كىمنى كۆرسە چۇشۇپ بېرىدىغان قانداق سارىڭ كۆ
كەن ئۇ؟!
شائىۋ: بولدى ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرە
شەرۋان: ئويلىشىپ كۆرىدىغان ھېچنېمىسى يوق. كۆڭلۈم
پۈتكۈلۈم دېگەن گەپلىرى مەشەدە قالسۇن. سىلىمۇ ئېغ
لىرىغا ئىگە بولسىلا، قالغان ئىشنى ئۆزۈم جايلايمە
شائىۋ: خوش، شۇنداق قىلىپ مېنىڭ تەلىپىمگە كۆنمىدى
ھازىرچە يېپىق قازان يېپىقلىقچە قالسۇن. ئەمە
بۇ يەردە يەنە بىر مەسىلە بار. نۇر بۇ ئىشقا پۈتۈ
شىدۇ. نۇر بىلەن غۇنچە بىر - بىرىنى ئۆلگۈدەك ياخ
كۆرىدۇ. زورىخانمۇ قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى. بۇ
قانداق قىلسەن؟
شەرۋان: شۇ قاپىقى يامان گادايغىمۇ قارامدۇ كىشى، غۇنچىدەك
قىزنىڭ ئۇنداق يالاڭغىداقلارغا زايە كېتىشىنى بەش
ئەقلى بار ھەرقانداق كىشى بىلمەمدۇ؟
شائىۋ: توغرا، بىزلا غۇنچىنى سېيىتقا ئېلىپ بېرىمىز دېسەك
يۇرت مۇتىۋەرلىرى ئەلۋەتتە بىزنىڭ گېپىمىزنى
قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ھەر ھالدا، غۇنچىنى سېيى
قا نىكاھ قىلغۇچە نۇرغا ئۇقتۇرماسلىق كېرەك. نىكا

شاگيۇ: ھە ماناە مېنىڭ شۇنچە كەتكەن چىقىملىرىمنى يۇرت تۆلىمەي كىم تۆلەيتتى؟

باست: شۇنداق بولماي، يۇرتنىڭ گەدىنىدىكى قەرز - دە ئۇ.

شاگيۇ: ئەمدىزە ئارپا، بېدىگە چىققان 12 تەڭگىنىڭ 6 تەڭگىسىنى ئېلىپ، يۇرتقا چېچىلىدىغان يۇز تەڭگە سېلىقىنى يۇز ئەللىك تەڭگە قىلىپ، بىرىنىڭ دەۋاسىنى پۈتكۈزۈپ ئۇنىڭدىن ئېلىپ تۆلىمىسەم، دېۋە يېرىدىن پۈتكۈزۈۋالمەنمۇ ھەققىمنى.

باست: بەللى - بەللى، قالتىس گەپ قىلدىڭىز - دە، شاگيۇكا. تېگىگە يەتمەيدۇ بەغەرەزلەر.

شاگيۇ: توختاپ تۇر، ئۇنداق بەغەرەزلەرگە مەن ئۆزۈمنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى تونۇتۇپ قويمىسام قانداق شاگيۇ بولۇپ تۇرىمەن.

باست: ھەببەللى، بۇرنىنىڭ بېزىنى ئېلىش كېرەك خۇمسىلارنىڭ. جانابلىرىدەك يۇرت كاتتىلىرىغا بەھۇرمەتلىك قىلىپ ئارقىسىدىن كوتۇلداپ يۈرگەن نەمىلەر بىزنى ئەلۋەتتە كۆزگە ئىلمايدۇ - دە. يەنە ياقۇپ دېگەن بىر قاغىدالما بار. ئۇ كۈنى ھارۋا سېلىقىدىن چۈشكەن 20 تەڭگىنى بەرگۈچە بىرمۇنچە ئەزۋەلەپ ئونبېشىغا يېنىپتۇ. قىشتا كۆمۈر سەيسىگە ھارۋىسىنى قوشقىلى ئۇنماي بىر مۇنچە كۆكەمىلىك قىلدى. ئۇمۇ ئازنباقىدىن ئۆگىنىۋاتىدۇ.زادى شۇنداق يامان نەرسىلەرنىڭ ھەددىدىن ئېشىشىغا سەۋەبچى يەنە ئاشۇ ئازنباقى،ئۇنىڭ گەپدانلىقىچۇ.

شاگيۇ: تېخى مېنىڭ سىم ئورىغان قامچامنىڭ ئاچچىقىنى تېتىمىغان مۇتىھەملەر - دە، ياقۇپ دېگەن نېمىسىگە ئىشىنىپ شۇنداق يوغان سۆزلەيدىكەن، يا باي بولۇپ قالدىمۇ ئۇ؟

باست: نەدە يۇرۇپ باي بولۇپ قالىدۇ؟ ئۆزىنىڭ شۇنداق

باست: لوزۇك بەگلەرگە يېقىن بولۇۋالغىنىم سىلىگىمۇ زىم
بولماس. باشقا ئەللىكبېشىلارغا قارىغاندا مەن سا
ھەر مەنپەئەت يەتكۈزىمەن دېسىلە.

شائىيۇ ئارپا - بېدە پۈلىدىن خېلى توغرىلىغانسەن؟

باست: بىز ناھايىتى ئىككى تەڭگىدىنلا تۆتۈۋالدۇق، دېھقانلا
بىرخو ئارپا، يۇز باغ بېدە ئۇچۇن تۆت تەڭگە
تارقىتىپ بەردۇق.

شائىيۇ: باشقا ئەللىكبېشىلار ئۇچ تەڭگىدىن تارقىتىپ،
تەڭگىنى ئۆزلىرى ئاپتىغۇ؟

باست: بىزنىڭ قول ئاستىمىزدا بىر كۆكەم بار. شۇنـ
چاتاق چىقىرىشى بىلەن بۇ قېتىم شۇنداق بولۇپ
دى. ھۆكۈمەت بىر خو ئارپا، يۇز باغ بېدە ئۇچـ
12 تەڭگە بېرىپتۇدەك، قالغىنى كىمنىڭ يانچۇقـ
چۈشۈپ كەتتى. ھەممىنى بەرسۇن دەپ تۇرۇۋالدى.

شائىيۇ: سەن ھۆكۈمەت ئىشىغا نېمە ئارىلىشىسەن دەپ
قامچىلاش كېرەك، ئۆزۈڭمىغۇ لاتىدەك بىرنېمىكەنـ
ئونبېشىلىرىڭغا باغلىتىپ مەيەرگە ھەيدەپ كەلـ
بولمامدۇ. قارىياغاچقا ئېسىپ ئەدەبىنى بېرەتتىم مۇ
پىقىنىڭ، شۇنداق ئوتقۇيرۇقلارنىڭ جاجسىنى بېرد
يۇرىكىنى مۇجۇپ قويمىسا، باشقا مۇتىھەملەرمۇ ئەدە
كېتىدۇ. قارا تېخى ئۇيالماي كىمنىڭ يانچۇقـ
چۈشۈپ كەتتى دېگىنىنى.

باست: تەپتارتماي شۇنداق دەيدۇ، قارىسىلا.

شائىيۇ: مەن شائىيۇلۇقنى ئالغۇچە ئاز چىقىم تارتتىمۇ؟ ئوردـ
چاي قۇيۇپ، قانچە يامبۇ، قانچە مونەك پۇللار چىقـ
كەتتى.

باست: دارىن، لوزۇك بەگلەرگە تارتۇق قىلغان ئات، يامبۇلار
چۈ دېسىلە.

باست: ئۇ خوتۇن سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. قىزى نۇرۇمنى قىچقىرىپ بېرىكلار، ئاپام ۋەسىيەتلىرىم بارئىدى، دەپ نەچچە قېتىم سورىدى، شۇنىڭغا تارتىشۋاتىدۇ، دەپ يىغلايدىكەن. مەزىن، ھەرقايسىلىرى ئەللىكبېشىمىز بولغاندىن كېيىن شائىيۇمغا بېرىپ ئېيتسىلا، نۇرۇمغا ئۇچ-تۆت كۈنلۈك رۇخسەت بەرسە، كېلىپ ئومايغا ئىگە بولۇپ، تۆپىدە تۇرسا ياخشى بولىدۇ، قىزى بولسا يالغۇز دەپ مېنى بۇ يەرگە ئەۋەتكەنىدى.

شائىيۇ: بارالمايدۇ، ھازىر خامان ۋاقتىدا نۇرنىڭ بېشىنى قاشلىغىلىمۇ چولىسى يوق، بېرىپ ئېيتە، بىز ئىگە.

باست: ماقۇل، ماقۇل، شائىيۇكام ئۆزى ئىگە بولىدىكەن. غەم قىلمىسۇن دەيمەن (ماڭىدۇ).

شائىيۇ: توختىغىنا باست، ساڭا بىر مەسلىھەتىمىز بار. زوربۇغا نىڭ قىزىنى بىزنىڭ سېيىتقا ئېلىپ بېرىسەك دەپ شەرۋان بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىدۇق.

باست: ۋاھ، ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەنغۇ، تەلىيى بارقىز ئىكەن، سىلىگىلا كېلىن بولسا، بېشى ئاسمانغا تاقىشىدۇ - دە.

شائىيۇ: لېكىن ئۇ خوتۇن قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى، ۋەسىيەتىمۇ شۇ تۇغرۇلۇق بولۇشى كېرەك. يەنە ساڭا ئۇقتۇرۇپ قويدىغان بىر نەرسە نۇر بىلەن غۇنچە بىر - بىرىگە ئاشىق - مەشۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن زوربۇغانىنىڭ ئۆلۈم مەرىكىسىدە جامائەت ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ، قىزىنىڭ بېشىنى باغلۇپلىش كېرەك، غۇنچىنى بىزنىڭ ئىگىدار-چىلىقىمىزغا تاپشۇرۇش كېرەك. سەنمۇ مۇشۇنىڭغا كۈچ چىقارساڭ بولىدۇ.

باست: ئەلۋەتتە جېنىمىز پىدا - دە، بىزنىڭ.

شائىيۇ: ئانداق بولسا، بىز بۇنى نۇرغا ئۇقتۇرمايمىز.

بەغەزەللىكمەدىن چاپىنى ئەزمەدىن ئاشقاي، كادايك
كېتىپ باردۇ. ئىككى پارچە يېرى بار ئىدى،
پارچىسىنى سېتىپ ئالۋاڭ تۆلەپتۇ.

شائىيۇ: ئەمىسە، نېمىگە يوغان سۆزلەيدىكەن ئۇ رودۇپاي؟

باست: بىر ئات ھارۋىسى بار. ئۇنى ھۆركىرەتكەن شۇمكى

شائىيۇ: ھە ... توختاپ تۇرسۇن كۆرىمىز. بۇنى قويۇپ
بۇگۈن سېنىڭ ھېچ بىر پايدا چىقمىدىغان گەپ
يوقمۇ؟

باست: (يالغان كۈلۈپ) بۇگۈن بولمىسا ئەتە بولىدۇ دېگ
پايدا نەگە قېچىپ قۇتۇلىدۇ سىلىدىن. ئىشقىلىپ
ئاشلىقىنى ئېلىپ بولسۇن. ساتسا پۇل بولىدىغان
سىلەر مەھەللىدە كۆپەيسۇن. ئاندىن بىر ۋاراقى مۇ
قىلمايمىزمۇ. (قولىنى ئايلاندۇرۇپ، يانچۇق
كۆرسىتىدۇ).

شائىيۇ: ھە، شۇنداق بولسۇن - دە، قۇرۇق گەپ قۇلاقنى
ياقمايدۇ.

باست: خاتىرجەم بولسىلا، باستىنى ئەللىكبەشى قىلغ
ئەجەب ئوبدان بوپتىكەن دەپ قالمىسىلا. (ئورنى
تۇرىدۇ.)

شائىيۇ: نەگە ئالدىرايسەن، ئولتۇر، ئۆيدە پولۇ پىشۇاتىدۇ.

باست: ۋاي ئېسىمدىن چىقپ كېتىپتا.

شائىيۇ: ھە، ھە ئۇنتۇپ قاپسەن - دە، قېنى، نېمەگەپ ئۇ؟

باست: ياق، پايدىلىق ئەمەس قۇرۇق گەپ، ھاشىم باينىڭكى
راسا يايلاۋنىڭ قىمىزى كەپتىكەن، ئەمدى ئىكى
چىنىدىن ئىچىپ تۇرۇۋىدۇق، مەزىنىڭ قۇچىقى
بولۇڭ دېسە، بولۇڭ دەپ مېنى زورلىغىنىڭكىگە باشلا
باردى.

شائىيۇ: خوش، نېمە بوپتۇ ئۇ يەردە؟

باست: ئۇ خوتۇن سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. قىزى نۇرۇمنى قىچقىرىپ بېرىكلار، ئاپام ۋەسىيەتلىرىم بارئىدى، دەپ نەچچە قېتىم سورىدى، شۇنىڭغا تارتىشۋاتىدۇ، دەپ يىغلايدىكەن. مەزمۇن، ھەرقايسىلىرى ئەللىكبېشىمىز بولغاندىن كېيىن شائىيۇمغا بېرىپ ئېيتسىلا، نۇرۇمغا ئۇچ-تۆت كۈنلۈك رۇخسەت بەرسە، كېلىپ، ومايغا ئىگە بولۇپ، تۆپىدە تۇرسا ياخشى بولىدۇ، قىزى بولسا يالغۇز دەپ مېنى بۇ يەرگە ئەۋەتكەنىدى.

شائىيۇ: بارالمايدۇ، ھازىر خانىم ۋاقتىدا نۇرنىڭ بېشىنى قاشلىغىلىمۇ چولىسى يوق، بېرىپ ئېيت، بىز ئىگە.

باست: ماقۇل، ماقۇل، شائىيۇكام ئۆزى ئىگە بولىدىكەن. غەم قىلمىسۇن دەيمەن (ماڭىدۇ).

شائىيۇ: توختىغىنا باست، ساڭا بىر مەسلىھەتىمىز بار. زوربىخان-نىڭ قىزىنى بىزنىڭ سېيىتقا ئېلىپ بەرسەك دەپ شەرۋان بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىدۇق.

باست: ۋاھ، ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەنغۇ، تەلىيى بارقىز ئىكەن، سىلىگىلا كېلىن بولسا، بېشى ئاسمانغا تاقـ شىدۇ - دە.

شائىيۇ: لېكىن ئۇ خوتۇن قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى، ۋەسىيىتىمۇ شۇ تۇغرۇلۇق بولۇشى كېرەك. يەنە ساڭا ئۇقتۇرۇپ قويدىغان بىر نەرسە نۇر بىلەن غۇنچە بىر - بىردىكە ئاشىق - مەشۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن زوربىخانىنىڭ ئۆلۈم مەرىكىسىدە جامائەت ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ، قىزىنىڭ بېشىنى باغلۇپلىش كېرەك، غۇنچىنى بىزنىڭ ئىگىدار-چىلىقىمىزغا تاپشۇرۇش كېرەك. سەنمۇ مۇشۇنىڭغا كۈچ چىقارساڭ بولىدۇ.

باست: ئەلۋەتتە جېنىمىز پىدا - دە، بىزنىڭ.

شائىيۇ: ئانداق بولسا، بىز بۇنى نۇرغا ئۇقتۇرمايمىز.

بەغەزلىكەندىن چاپىنى ئىزدەتىن ئاشلىماي، گادايلەر
كېتىپ بارىدۇ. ئىككى پارچە يېرى بار ئىدى،
پارچىسىنى سېتىپ ئالۋاڭ تۆلەپتۇ.

شاگىرت: ئەمسە، نېمىگە يوغان سۆزلەيدىكەن ئۇ رودۇپاي؟

باست: بىر ئات ھارۋىسى بار. ئۇنى ھۆركىرەتكەن شۇمكە

شاگىرت: ھە ... توختاپ تۇرسۇن كۆرىمىز. بۇنى قويۇپ
بۇگۈن سېنىڭ ھېچ بىر پايدا چىقىدىغان گېپ
يوقمۇ؟

باست: (يالغان كۈلۈپ) بۇگۈن بولمىسا ئەتە بولىدۇ دە
پايدا نەگە قېچىپ قۇتۇلىدۇ سىلىدىن. ئىشقىلىپ خ
ئاشلىقىنى ئېلىپ بولسۇن. ساتسا پۇل بولىدىغان
سىلەر مەھەللىدە كۆپەيسۇن. ئاندىن بىر ۋاراقى مۇڭ
قىلمايمىزمۇ. (قولىنى ئايلاندۇرۇپ، يانچۇق
كۆرسىتىدۇ).

شاگىرت: ھە، شۇنداق بولسۇن - دە، قۇرۇق گەپ قۇلاققا خ
ياقمايدۇ.

باست: خاتىرجەم بولسىلا، باستنى ئەلىكبەشى قىلغ
ئەجەب ئوبدان بوپتىكەن دەپ قالسىلا. (ئورنى
تۇرىدۇ.)

شاگىرت: نەگە ئالدىرايسەن، ئولتۇر، ئۆيدە پولۇ پىشۇاتىدۇ

باست: ۋاي ئېسىمدىن چىقىپ كېتىپتا.

شاگىرت: ھە، ھە ئۇنتۇپ قاپسەن - دە، قېنى، نېمەگەپ ئۇ

باست: ياق، پايدىلىق ئەمەس قۇرۇق گەپ، ھاشىم باينىڭ
راسا يايلاۋنىڭ قىمىزى كەپتىكەن، ئەمدى ئىكى
چىنىدىن ئىچىپ تۇرۇۋىدۇق، مەزىنىڭ قۇچاقى
بولۇڭ دېسە، بولۇڭ دەپ مېنى زورلىنىڭكىگە باش
باردى.

شاگىرت: خوش، نېمە بوپتۇ ئۇ يەردە؟

باست: هالال ئىش دېگەن ياخشى. ئىشلەپ بىراۋنىڭ بىر بۇردا نېنىنى ئېلىپ يېمەك ئاسان ئەمەس.

نۇرۇم: ئەمدى سىلەرگە نېمە قىلىپ بېرسەم بولىدىكىن - تاغ.

شائىيۇ: نېمە ئىش قىلىپ بېرىمەن دەپ چاڭگۇڭ تۇردۇڭ. ئۇسسۇل ئويناپ بەرمەيسەن - دە، ئىشلەپ بېرىسەن.

نۇرۇم: يازدىچە قىلغان ئىشلارغا قاراپ گەپ قىلايلى (لاپاسنى كۆرسىتىدۇ.) ئاشۇ لاپاستىكى ئونبەش مىڭ باغ بېدەنى كىم ئورۇپ ئەكىلىپ باستى، بۇ كۆز يەتمەس ئېتىزلارنىڭ بۇغداي، تېرىقلىرىنى كىملەر ئوردى، كىم ئۆستۈردى، قوش ھەيدەش، كەتمەن چېپىش، ئوما ئورۇش، ھارۋا ھەيدەش — مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇسسۇل ئويناشمۇ شائىيۇكا، تېخى مۇشۇ تاغ - تاغ بولۇپ دۆۋىلەنگەن ئاشلىق باغلىرىنى بىز تېپىپ ئالمىدىغاندىمىز؟ تاڭ سەھەردە تۇرۇپ، ئەل ياتقۇچە ئىشلىگەنلىكىمىز يەنە سىلەرنى قانائەتلەندۈرمىگەن بولسا، ھېسابىمىزنى بېرىڭ. چىقىپ كېتەيلى.

باست: ياق - ياق، ئانداق توقۇمنى قارنىڭغا ئالما، شائىيۇكام سېنى ئىشقا پىشىۇن، ياخشى ئادەم بولسۇن دەيدۇ - دە.

شەرۋان: ۋاي - ۋۇي چىقىپ كېتىمەن دەپ بىزنى قورقۇتماقچىمۇ سەن؟ ساڭا ئوخشاش پايتىمىسنى تەتۈر ئورغاندىن كۆرمىگى ئىش تاپالماي يۈرىدۇ.

نۇرۇم: بولدى شەرۋانىدە، سىز زەھىرىكسزنى سالمىسكىزمۇ شائىيۇكامنىڭ گېپىي يېتىدۇ.

شەرۋان: ھوي، سېسىق گەپنى نەدىن ئۆگەندىڭ؟!

نۇرۇم: سىلەردىن.

شائىيۇ: بولدى، بىمەنە گەپنى قويۇش!

باست: گەپنى تەگسەك تېرىق بولىدۇ، قىلىدىغان ئىشنى مىڭ

باست: بولىدۇ - بولىدۇ. بىراق، قولاقتىن - قولاققا
لىنىپ بىرەمدە يۇقىرىقى جاكزىغا يېتىپ قالار
شاگىيۇ مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ (شە
ئۆيدىن چىقىدۇ.)
شەرۋان: شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرامدۇ؟
باست: شەرۋانەم سىز ئاڭلاپ تۇرۇپتىكەنسىز - دە.
شەرۋان: يايلاۋدىكى ئاتلاردىن 3 - 4 نى ئەكىلىمىز دەۋاتا
لىغۇ. نۇرنى شۇنىڭغا چىقارمامدىلا.
شاگىيۇ: ئەقلىمگە كەلمەپتا، نۇرنى قىچقارت.
شەرۋان: ئۇ بۇگۈن مۇشۇ باغدىلا قوراي ئورۇۋاتىدۇ.
تەرەپكە بېرىپ مەشرەپنى چاقىرىدۇ. سىرتتىن مەش
نىك «ھە، ھەدە نېمە دەيسىز» دېگەن ئاۋازى ئا
نىدۇ. شەرۋان «نۇرنى قىچقىرىۋەت» دەپ بۇيرۇيد
باست: شەرۋان ئاغىچا ناھايىتى تەدبىرلىك - تە.
شاگىيۇ: ئالدىدا شۇنداق دەپ قويساڭ خىدىرى ئېشىپلا كېتى
باست: ئۆزىنگىمۇ، ئاغىچىلىق قالتىس يارىشىدۇ جۇمۇ.
باشقا ئاغىچىلىرى شەرۋانەمنىڭ ئالدىدا بىر ئېغ
سۆزمۇ قىلالمايدىغۇ دەيمەن؟
شاگىيۇ: بولدى ئاغزىڭنى يۇم. (نۇر قولىدا ئورغاق، تەرلەگ
ھالدا كىرىدۇ.) قورايىنى ئورۇپ بولدۇڭمۇ؟
نۇرۇم: ياق، تېخى يېرىمىنى ئورۇپ بولدۇم.
شەرۋان: نېمانچە ئاستا، چاپسان ئورساڭ بولمامدۇ؟
نۇرۇم: تورغاي چوڭ چىللىغاندا كېلىپ ئورۇشقا باشلىغاندە
مۇشۇ ۋاغقىچە دەم ئالمای ئورۇۋاتىمەنغۇ. سەككە
خولۇق باغنىڭ ئەتراپىدىكى قورايغۇ، ئۇنى «سۇ
دەپلا يېغىۋېتىدىغان جادۇگەر ئەمەسمەن.
شاگىيۇ: تەنە گەپنى ئۆگەنمەي، نانىنى ھالاللاپ يېيىشنى ئۆگ
نىش كېرەك نۇر.

دېگەن راست گەپتە. ئۇنىڭ ئۆزى ھارام بولغان بىلەن كۈچى ھالال ئەمەسمۇ. ھەيدەپتىپ، ئۇنىڭ قىلمۇاتقان شۇنچە نۇرغۇن ئىشىنى سەن قىلامسەن؟ ھەيدەش كېرەك بولسا، كۈچى تەگمەيدىغان مەشرەپ دېگەن رودۇپاينى ھەيدەش كېرەك.

شەرۋان: ۋاييەي، مەشرەپ ھەممىسىدىن دېدىلغۇ، باشقىسى بىزنىڭ ئىشىمىزغا شۇنچىلىك كۆيۈنسە بولاتتىغۇ. (مەشرەپ كىرىدۇ.)

مەشرەپ: مەزمۇن، زورىخان تۇگەپ قالدى، شائىيۇكامغا ئېيتىپ قوي دەيدۇ.

شائىيۇ: ئۆزى قېنى؟

مەشرەپ: كەتتى.

شائىيۇ: كەتتى؟

مەشرەپ: نۇرۇم كەلمىسە بولمايدۇ دەپ، قىزى يىغلاۋاتىدۇ، ئۇنىڭ غىمۇ دەپ قوي دەيدۇ.

شائىيۇ: بولدى، سېنىڭ ئىشىڭ بولمىسۇن، باغدىكى قورايىنى ئورۇپ تۇر. (مەشرەپ قاراپ تۇرىدۇ.) چىق جۇگۇ، نېمە بېزىرىپ تۇرسەن! (مەشرەپ باغقا چىقىدۇ.) زورىخاننىڭ بىر كۇنلۇك مەرىكىسىگە مەن پۇل خەجلىشىم كېرەك. (باستقا) سەن ئاخىرەتلىك نەرسىلىرىنى ئېلىشقا ياردەم قىل.

باست: بولىدۇ، بىز تەييار.

شەرۋان: خەجلەنگەن پۇلنى كەم يازدۇرۇپ قويمىسلا، جىق - جىق كۆرسىتىپ (بويىنى سوزۇپ) يۇرتنىڭ سەمگە سېلىپ قويسىلا.

شائىيۇ: سەن ئۆگەتمىسەكمۇ بىز ئۇنى ئۇتتۇرۇۋەتمەيمىزغۇ.

شەرۋان: سىلىنىڭ ئۇستىلىقلىرىمۇ چاغلىق.

باست: تېخىچىلا شائىيۇكامنى ئۇقمايدىكەنسىز - دە. شەرۋان

گەپىنى قىلايلى.

شاگىيۇ: نۇر، سەن ھازىر يايلاققا ماڭ. جاڭزىدىن چىقىرىۋەتكەن ئاتلاردىن تۆتنى ئەكىلىپ، مەيەردىكى ئاتلار بىلەن بىللە تۇلۇققا قوشۇڭلار. ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. خاماننى جىددىلىتىش كېرەك.

نۇرۇم: بىزمۇ ئادەمدە، قىنىغىر گەپ قىلماي تۇزلا گەپ قىلسا ئاڭلاۋېرىمىز.

شاگىيۇ: بولدى، تاكاللاشماي بېرىۋەر.

نۇرۇم: قايسى ئات بىلەن چىقىمەن؟

شاگىيۇ جاڭزىدىكى تورۇق ئاتنى مىن.

شەرۋان: قوزىدىن 3 - 4 نى ھەيدىگەچ كەلسۇن.

باست: ھەببەللى، قېمىز ئالغاچ چۈشىدۇ - دە.

شاگىيۇ: (نۇرۇمغا) ھېلىقى ساۋدان دېگەن قازاقىقا دەپ قوي، قىمىز - قوزىلارنى ئۆزى يەتكۈزۈپ بەرسۇن. ئاندىن كېيىن بالىسى، ئېتى نېمىدا؟

نۇرۇم: ئامانتاي.

شاگىيۇ: ئامانتاي كېلىپ، خامانغا قارىشىپ بەرسۇن، ھۆرت - پۆرت دېسە، چىقىرىۋېتىپ باشقا مالچى ئالمەن دەيدۇ، دەپ ئېيت. (نۇرۇم بېشىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ چىقىپ كېتىدۇ.)

شەرۋان: مۇشۇ دۆيۈزنىڭ قاپىقىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. (باستقا) ئەيمەنمەي قىلىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

باست: ئەزەلدىنلا بۇلارنىڭ ئۇرۇقى گەدەنىكەش.

شەرۋان: (شاگىيۇغا قاراپ) بۇنى نېمىشقا قويۇپ بېرىدىكەن تاڭ. مالاينىمۇ ئەركىلەتكەن بارمۇ، مېتىكچە بولسا، ئۇرۇپ - ئۇرۇپ كېسىم - كېچىكسىز سالدۇرۇۋېلىپ ھەيدىۋېتىمەن.

شاگىيۇ: خوتۇن كىشى دېگەننىڭ «چىچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا»

تىدىغانىدەك ئۇرۇلۇۋاتىدىغۇ. بەش يۈزگە يېتىدۇ دېگىنە بۇ.

مەشرەپ: يوغان گەپ دېگەن بىر تىيىن، كەل سوقۇشتۇرۇپ كۆرىمىز. قىزىلى مەن بولاي.

سېيىت: بولدى مە! (قىزارغان تۇخۇمنى مەشرەپكە بېرىپ) سەن تۇتە، مەن ئۇرىمەن.

مەشرەپ: بەش يۈزگە يارايدىغان تۇخۇم بولغاندىن كېيىن سەن تۇتە.

سېيىت: ياق، ياق. سەن تۇتسەن.

مەشرەپ: ئاغزىڭدا دېگەن بىلەن مۇشۇنداق چىدىماس بايۋەچچە- دە، سەن.

سېيىت: ماڭ - ماڭ. مەن ئۇرىمەن. بولمىسا سەن تىرنىبقىڭ- نى پاتۇرۇۋېتىسەن.

مەشرەپ: ئۇرە. (تۇخۇمنى سىقىمداپ تۇتۇپ بېرىدۇ)

سېيىت: نەرىگە ئۇرىمەن، يوغان تۇت.

مەشرەپ: چىدىماس، مانا ئۇر. (تۇخۇمنى ئېچىۋىراق تۇتىدۇ، سېيىت ئاستا - ئاستا ئۇرىدۇ.) قاتتىق ئۇر! قورقۇنـ چاق. (سېيىت قاتتىقراق بىرنى ئۇرۇش بىلەن تۇخۇمى سۇنىدۇ). ھە مانا بەش يۈزگە يارايدىغان تۇخۇمىڭ پېقىش بولدى.

سېيىت: دۆيۈز سارىڭ! كەم - كەم (بۇرنى خارتىلدايدۇ). تىرنـ قىڭنى پاتۇرۇۋالدىڭ.

مەشرەپ: ھەي چىدىماس، مۇشۇ بىر بوش تۇخۇمنى ئوتتۇز تۇخۇمغ تېگىشۋالدىڭما. ئاناڭنىڭ بەرگەن پۇلىنى شۇنداق قىلىپ تۇگىتىسەن - دە سەن ماڭقا.

سېيىت: ھوي خۇمسى، نېمە ماڭقا دەيسەن، يالاڭغىداق قەلەندەر.

مەشرەپ: تەييار پۇلنىمۇ جايلاپ خەجلىيەلمەي، ساپ خەقـقە ئۇتتۇرۇپ كېلىسەن.

ئاغچا، يېكەندە بۇرۇت ئالمىدۇ دەڭە ئاكىمىز.

شائىيۇ: بىز مۇنچىلىك ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمىسەك شۇنچە تەئەللۇقنى قانداق تاپتۇق. تۆت تامنىڭ ئىچىدە ئول تۇرۇۋېلىپ، بىزنىڭ چاققانلىقىمىزنى تازا كۆرمىگەن - دە.

باست: توغرا! (شائىيۇنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ) شائىيۇكاملار بۇركۇت - تە بۇركۇت. قامىغان يېرىنى يولۇۋالمىدۇ.

شەرۋان: «ئەرنى ئەر قىلغان خوتۇن» دەيدۇ.

شائىيۇ: بولدى، تولا ماختانما. (باست بىلەن شائىيو تالا تەرەپكە، شەرۋان ئۆي تەرەپكە كېتىدۇ، سېيىت كىرىدۇ.)

سېيىت: (ئاق توخۇمنى چىشىغا چېكىپ) پاھ!..... تاش ئىكەن- دە بۇ، ھېلىغۇ ئوتتۇز توخۇمكەن، يۈز توخۇمغا تېگىشمەن دەپ تۇرۇۋالسىمۇ ئالاتتىم - دە، بۇنى. (پىياز- نىڭ شۆپۈكىدە قىزارتىلغان يەنە بىر توخۇمنى چىشىغا چېكىپ) مۇشۇ داڭلىق توخۇم ئەمەسمىدى، پوك - پوك قىلىدۇ بۇ. مۇشۇنىمۇ ئوتتۇز توخۇمغا ئالغان - دە، مەن. مۇشۇنداق توخۇمنىڭ ئىككى يۈزنىڭ ئۈچ پايىنى كىنى ئورۇۋالسەن دېسىمۇ قورقماي چېكىشۇېرىمەن، كېھ - كېھ، (بۇرنى خارتىلدايدۇ) ئەمدى پۇتۇن مەھەللىدە بۇنىڭغا توخۇم چىقمايدۇ - دە. (باغ تەرەپكە بېرىپ) مەشرەپ، ھاي مەشرەپ ..... (مەشرەپ ئورغاق كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.) ما توخۇمنى چىشىڭغا چېكىپ باققىنا. (مەشرەپ چىشىغا چېكىدۇ.) ئوتتۇز توخۇمغا تېگىشۋالدىم.

مەشرەپ: ۋاي نېمانچە قىممەت؟

سېيىت: ئۆمرۈڭدە مۇشۇنداق قاتتىق توخۇمنى كۆرگەنمىدىڭ؟

مەشرەپ: ئالدىنىپسەن ئەخمەق، شۇنىڭغىمۇ خوش بولدۇڭمۇ، بۇنىڭدىن ئاۋۇ توخۇمىڭ قاتتىق.

سېيىت: سەن سارالا نېمىنى بىلىسەن، چىشىڭنى سۇندۇرۇۋې-

شائيۇكالك بىلەن سېيىتجانلارنىڭ چىشىغا تولا تەگمە. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىۋەرسەڭ سىرىمىزنى پاش قىلىپ قويىسەن. مەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىدا سېنى تىللاپ، جونۇپ قويىمەن. خوش، بىلە مەپتىمەن دەپ تۇرىۋەر. ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ، مەن سېنى ھېچكىمگە ئۇرغۇزمايمەن. (يالغان جىلۋىلىنىپ) ئانداق بولغاندىن كېيىن، ئۇن چىقارماي يۇرىۋەر. قالغىنىنى ئۆزىمىز بىلىمىز.

مەشرەپ: ئەزىرايىل خۇدا سىزنى دەپلا يۇرىمىز - دە. سىزنىڭ ناۋاتتەك شېرىن سۆزلىرىڭىزنى دېمىسەك، دوزاختەك بۇ ھويلىدا بىزگە ھەر كۈنى تىل - ئاھانەت.

شەرۋان: سەن مېنىڭ گېپىمدىنلا چىقمىساڭ ھەممە مۇراد - مەقسەتلىرىڭگە يەتكۈزىمەن.

مەشرەپ: سىز نېمە دېسىڭىز مەن تەييار دەۋاتىمەنغۇ.

شەرۋان: ئانداق بولسا، سېيىتنىڭ تېيىنى توقۇپ بېرىپ، ۋاي ئۇكام مەن سېنى ئوبدان كۆرىمەن دەپ پەپىلەپ شەھەرگە يولغا سالى، كېيىن ساڭا دەيدىغان بىر گېپىم بار، (باغقا قاراپ) ئەنە سېيىتجان كېلىۋاتىدۇ. (شەرۋان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ.)

مەشرەپ: نېمە گېپى باردۇ؟ گەپلىرىگە قارىغاندا مېنىمۇ راستلا ياخشى كۆرىدۇ، ئىشقىلىپ مېنىڭ سۆزۈمدىنلا چىقمىساڭ مۇرادىڭغا يېتىسەن دەيدىغۇ. پەرى - پەرى دېيىشىدۇ، مەنغۇ پەرىنى كۆرمىدىم. شائىيۇنىڭ ئۆيگە كېلىپ بەزمە قىلغانلارنىڭ ئاغزىدىنلا ئاڭلىدىم. پەرى دېگەن ھەر قانچە بولسا، مۇشۇ شەرۋان ئاغىچىلىك چىرايلىقتۇ. (سېيىپ كىرىدۇ).

سېيىت: جەرەن، تايىنى لاپاسقا باغلاپ قويدۇم. توقۇپ بەرگىن.

مەشرەپ: كۇمۇش ئېگەر - جابدۇقلىرىڭ بىلەن مەخمەل كۆرپەڭ

سېيىت: (مۇشتۇمىنى تۇرۇپ) بىرنى قويۇپ قولۇمغا بىلەزۈك قىلمۇاللىمەن خۇمسى، سېنى ھازىر.

مەشرەپ: پاھ قالتىس گاگگۇك جۇمۇ سەن، سېيىت، نوچى، مېنى ئۇرىمەن دېگۈچە بۇرنۇڭنى ئېرىتمۇالغىنا ماڭقا.

سېيىت: (يۇگۈرۈپ بېرىپ بىر كالتەك كۆتۈرۈپ كېلىدۇ) بىرنى قويۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن. (شەرۋان چىقىدۇ.)

شەرۋان: ۋاي خۇدايىمەي، قانداق قىلارمەن. ھوي نېمە بولدۇك سېيىتجان. (تۇتۇۋالىدۇ.)

مەشرەپ: ھە، بايۋەچچە.

سېيىت: قويۇپ بەر، ئۆلتۈرۈۋېتىپ خۇننى تۆلەيمەن. (مەيدە سىگە ئۇرىدۇ.) ئۆزۈم تۆلەيمەن.

مەشرەپ: ئەركە تايتاك بايۋەچچە قويۇپ بەرسە نېمە قىلالايسەنكىن، ھوي سېيىت نوچى، سەن خەقنىك كاتەكلىرىدىن ئوغرىلاپ كېلىپ سويۇپ يەيدىغان توخۇ ئەمەسمەن.

شەرۋان: بولدى - بولدى قويۇش.

سېيىت: سەن بۇنى قويۇپ بېرىپ ئەركە قىلمۇالدىنك، مالاي دېگەن مالايلىقنى قىلمامدۇ؟

شەرۋان: نېمە قىلدى بۇ ساڭا شۇنچە؟

سېيىت: ئاغزىنى يامان قىلمۇاتىدۇ.

شەرۋان: بولدى خاپا بولما، مەن جاجىسىنى بېرىمەن. سەن شەھەرگە كىرىپ يېڭى تىكتۇرگەن كىيىملىرىڭنى ئېلىپ چىق. مېنىك دۇخاۋا چاپىنىم پۇتكەن بولسا ئالغاچ چىق. يۇگۇر، جەرەن تېپىڭنى يېتىلەپ كەل. مەشرەپ توقۇپ بەرسۇن، جۇگۇ. (مەشرەپكە قاپىقىنى تۇرگەن بولۇپ) ھوي، سەن ئىشقا قورای ئورماي بۇ يەردە لاغايلاپ يۇرىسەن. تاياق يېگىنك كەلدىمۇھە؟ (سېيىت باغ تەرەپكە كېتىدۇ.) مەشرەپ، سەن

قېخى، ئۆيلىگۈسى كېلىپ كەتكەن بولسا، قېنى چىدىسا مېنىڭ دېگەن يېرىمدىن ئېلىپ بەرسۇن. شەھەردە ئاپامنىڭ جەمەتلىرىنىڭ ئارىسىدا نى-نى قىزلار بار. مەن ئالسام شۇلاردىن بىرىنى ئالىمەن. دۇردۇنىدىن كۆڭلەك كىيىدىغان، ئالتۇن گۈل قادايدىغان، بىلىكى ماموقتەك يۇمشاق قىزلاردىن ئالمايزە، چىت كۆڭلەك كىيىپ، پەرەڭ ياغلىق سالىدىغان ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتكەن سەھرالىق غۇنچەكىنى ئالاتتىممۇ. (مەشرەپ كىرىدۇ.)

مەشرەپ: سېيىتجان! جۇرە كۆرۈپ باق، تاراپ - سىلاپ پارقىرىتىپ ئۆكىلىرىنى پاخپايتىپ، پادىشاھنىڭ تاجسىدەك قىلىۋەتتىم. جۇرە كۆرۈپ رەھمەت ئېيتسەن. (مەشرەپ سېيىتنى يېتىلەپ ئېلىپ كېتىدۇ، شەرۋان ئالتۇن قاداق، ئالتۇن گۈلى بار بۆك كىيىپ ياسىنىپ چىقىدۇ).

شەرۋان: (كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى تارتىپ قاراپ) مۇشۇ كۆڭلەكىم ئۆزۈمگە خېلى يارىشىدۇ، بىراق، پېتى چۈشكەنە دەكمۇ نېمە؟ ھەرقانچە يوغان بولغان بىلەن بىر ئادەم ھەممە يېقىنى كۆرگىلى بولمايدىكەن، ئەمدى يەنە چوڭ بىر تاش ئەينەك ئالدۇرۇپ ئىككى تامغا قويسام كىيىملەرنىڭ ياراشقان - ياراشمىغانلىقى ھەممە يېقىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. (باغ تەرەپكە بېرىپ) مەشرەپ، ھوي مەشرەپ. (مەشرەپ كىرىدۇ.)

مەشرەپ: خوش ھەدە.

شەرۋان: سېيىتنى يولغا سالدىڭمۇ؟

مەشرەپ: ھەئە، تازا خۇش قىلىۋەتتىم ئۇنى.

شەرۋان: ئۆزۈڭمۇ ئەقىللىك سەن. ئۇنداق بولسىچۇ سەن چاپسان بېرىپ، ھاشىمباينىڭ دۇكىنىدىن چاي ئېلىپ كەل. شائىيۇكاملار شەھەرگە كەتتى، شەرۋان ئاغچام

نى سېلىپ، راسا يالتىرىتىۋېتىمەن. شەھەرگە كىرگەندە غادىيىپ ئولتۇرۇپ كېتىسەن - دە، سېيىتجان.

سېيىت: ئاپام ئەدىبىگنى بەرگەنگە ئوخشايدۇ - ھە، خېلى چۆچۈپ قاپسەن.

مەشرەپ: ئاپاڭ پۈتۈن مەھەللىدىكى خوتۇنلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىدىغان ئاغىچا تۇرسا، مېنى ئاياپ قويمايدۇ. بالامغا تېگىشەمسەن دەپ ئاللا - تووا مىنى چىقاردى.

سېيىت: سېنى شۇنداق قىلىش كېرەك، بۇرنۇڭنىڭ بېزىنى ئالسا بولىدۇ.

مەشرەپ: سېيىتجان، بولدى ئەمدى مېنى تىللىما، مەن سانا بىر خۇش خەۋەر ئېيتايمۇ؟

سېيىت: ئېيت، نىمە خۇش خەۋەر ئۇ؟

مەشرەپ: چاچلىرى قۇندۇز، كۆزلىرى يۇلتۇز، قېشى بەرگى قەلەمياقتەك، مەڭزى قىپقىزىل ئانارەك، قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىنى سانا ئېلىپ بەرمەكچى.

سېيىت: ئاشۇ غۇنچەكنىما؟ كۆتەر ئۇ نېمەڭنى.

مەشرەپ: غۇنچەم قالتىس بالىدە. (سېيىتنىڭ مەيدىسىدىكى شال تاقلارنى تاتىلاپ) ئەمدى ئۆيلىنىدىغان يېگىت بولغاندىن كېيىن، كىيىملىرىڭنى شالتاق قىلماي ئۆزۈڭنى تۇزەپ يۈرسەڭ بولىدۇ. بولمىسا خوتۇنۇڭ كۆڭۈلسىز بولۇپ قالىدۇ، مەن بۇگۈن سېنىڭ جەرەن يورغاڭنى شۇنداق كېلىشتۇرۇپ توقۇپ بېرەيكى، قىزلار بۇ قەيەرنىڭ شاھزادىسىكىن دەپ قالىشۇن. (باغقا ماڭىدۇ.)

سېيىت: مەن ئۇنداق تېگى پەس گادايىنىڭ قىزىنى ئالاتتىمۇ، ئادەمنىڭ مەقسىتىنى ئۇقمايدىغان نەمىلەرگەن - دە، بۇ بالىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپىدىغان ئاتا - ئانىلار قانداق ئادەملەردۇ، مەن ئۆيلىنىمەن دېدىمۇ؟ بىزنىڭ تەڭتۇش ئاغىنىلەر ئۆيلىنىشتىن خەۋىرى يوق ئويناپ يۈرىدىغۇ

تەرەپتىن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ).

پاتەمخان: جېنىم قىزىم، يەنە شۇمشىيىپ ئولتۇرۇپسەنغۇ. ئاھ ئۇرنۇمرسەك كېسەل تېپىۋالسەن.

غۇنچەم: (ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ) پاتىمىدە، دېمىسىلمۇ يۈرەك-نىڭ تېگى زېدە بولۇپ كەتتى.

پاتەمخان: (ئولتۇرۇپ غۇنچەمنىڭ چېكە چېچىنى تۈزەپ قويىدۇ) ئازىلاپ بىز تەرەپلەرگە بېرىپ، كۆڭلۈڭنى كۆتۈرۈپ كەلسەك بولماسمىدى؟

غۇنچەم: ۋاييەي پاتىمىدە، جاڭزىلارغا بېرىش مايا‌قتا تۇرسۇن، باغقا چىقىپ سەل يوقاپ كەتسەم كەينىمدىن بوچە-لەردەك ماڑىشىپ يۈرىدىغان بولدى. بۇ هازازۇللار.

پاتەمخان: تووا! سەن بۇلارنىڭ سېتىۋالغان قۇلمىدىڭ؟

غۇنچەم: خۇددى تورغا چۈشكەن بىر قۇشقا ئوخشايمەن. يۈرت چوڭلىرى دېگەنلەرنىڭ بىرىمۇ بىزنىڭ گېپىمىزنى قىلمايدۇ. جېنىم پاتىمىدە، مەشرەپ ئاكامنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنى قاراڭا!

پاتەمخان: هە، ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ؟

غۇنچەم: بىزنىڭ ئارقىمىزدىن پايلاقچىلىق قىلىپ يۈرىدۇ. ئوغ-لىڭىز بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئاغرىتىپ بىر نەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويىڭىز بولاتتى.

پاتەمخان: شۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ بەگ، ئاغىچاملارنىڭ ناغرىسىغا ئۇسسۇل ئويناپىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى خېلىدىن بېرى سېزىپ يۈرەتتىم. ئەمدىزە، سەن يېتىملارنىڭ زىيىنىغا ئايا‌غ بېسىپتۇ - دە، جۇۋاينىمەك، توختاپتۇر، مەن ئۇنىڭغا شۇنداق گەپ قىلايكى، كەمبەغەلنىڭ قايا‌شى كەمبەغەل بولماي، سىلەرنى ئاھ - زارغا قويۇشقا شېرىك بولـ-دىغان بولسا، مېنىڭ ئۇنداق بالام يوق. (ئەتراپقا ئەندىشە بىلەن قارىۋېلىپ، ئاستا سىرلىق ئاھاڭ بىلەن)

پۇلىنى ئۇلار چىققاندا بېرىمىز دەيدۇ دېگىن.

مەشرەپ: سىزنېمە دېسىڭىز مەن ماقۇل دەيدىكەنمەن. سىز بىزنى كەمستىددىكەنسىز.

شەرۋان: مەن نېمە دېسەم ماقۇل دېسەك ھەرگىز كەمستمەيمەن.

مەشرەپ: ماقۇل - ماقۇل دەۋېرىمەنمۇ؟

شەرۋان: كارىلىق قىلماي بېرىپ كەل دېگەندىن كېيىن بېرىپ كەل. (مەشرەپنىڭ مۇرىسىدىن ئىتتىرىدۇ. مەشرەپ مەجبۇرىي چىقىپ كېتىدۇ.) بۇ بىزەكمۇ قىلتاقتىن باش تارتىشقا باشلىدى، ئەمدى بۇنىڭغا باشقىراق بىر نۇقتا لازىم بولۇپ قالدى - دە. (پەردە چۈشىدۇ).

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ئاردىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتكەن، يەنە ئىككىنچى پەردىدىكى كۆرۈنۈش غۇنچەم پىشايۋاندا ئولتۇرۇپ مۇڭلىنىپ ناخشا ئېيتىدۇ.

ئوما ئورنىدىن كۆندە،
تالمامدۇ بىلەكلەرىڭ.
مەن يادىڭغا يەتكەندە،
كۆيمەمدۇ يۈرەكلەرىڭ.

بارايلى دېمەپمىدۇق،
يانايلى دېمەپمىدۇق.
شەرتىمىز قىزىل ئالما،
چىشلەشىپ يېمەپمىدۇق.

(ئىككى تىزىنى قۇچاقلاپ ئىڭىكىنى تىزىغا قويىدۇ. ئاردىدىن كېيىن پاتەمخان ئىككى چىلەك سۇتىنى تالا

ئەمەس، يا بېگىم. (ئورنىدىن تۇرۇپ) مەن چاپسانراق بېرىپ، نۇرۇملارغا چاي قاينىتىپ بېرەي. يەنە ئاغىچا خېنىم كۆرۈپ قېلىپ، بۇ يەردە كەچكىچە ئۆزىنى ئاشلىتىپ، ئۇچىسىنى توتقۇزمىسۇن.

غۇنچەم: بۇگۈن نۇرۇم قايسى خاماندا ئىشلەۋاتىدىغاندۇ؟

پاتەمخان: نۇر، تۇرغان، شائىيۇمنىڭ مالچىسىنىڭ ئوغلى ئامانتاي ئۇچى يۇقىرىقى يەردىكىخاماندا چەش قىلىنغان بۇغداينى توشۇۋاتىدۇ. (پەس ئاھاڭدا) ئۇلارچۇ بىر - بىرى بىلەن سىرداش بولۇپ قاپتۇ. ھەمىشە سېنىڭ قايغۇڭنى يەپ يۈرىدۇ (ماڭىدۇ.)

غۇنچەم: پاتىمىدە، نۇرۇم ۋاقىت تېپىپ ماڭا بىر يولۇقۇپ كەتسۇن، خاپا بولماي دەپ قويسىلا.

پاتەمخان: بولىدۇ، خاتىرجەم بول (چىقىپ كېتىدۇ. غۇنچەم خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، شەرۋان ئۇيقۇدىن ئويغانغان قىياپەتتە ئەسنەپ ئىچكىرىدىن چىقىدۇ).

شەرۋان: (چېلەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ) ئۇ لالما خوتۇن ئۆزى قېنى؟

غۇنچەم: جاڭزىغا قايتىپ كەتتى.

شەرۋان: شۇنچىۋالا كالىدىن چىققان سۇتنىڭ ھەممىسى مۇشۇمكىن؟

غۇنچەم: سىلەرنىڭ كالىلىرىڭلارنىڭ سۈتىنى مەن نەدىن بىلەي؟

شەرۋان: (تەنە قىلىپ) ۋاي نازۇكەي، بۇرۇن بىلمىگەن بولسىڭىز، ئەمدى بىلىپ قالارسىز.

غۇنچەم: مەن بۇ يەردە تۇرمايمەن.

شەرۋان: نەدە تۇرىسەن؟

غۇنچەم: ئۆز ئۆيۈمگە كېتىمەن.

شەرۋان: (زاڭلىق كۈلكە بىلەن كۈلۈپ) چۆچۈرىنى خام سانىپ يۈرۈپسەن. مەن ساڭا ياخشىلىقچە ئېيتىپ قويايمە

ئۇنىڭ بېشىنچۇ مۇشۇ جادۇگەر شەرۋان ئاغىچا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ھەم بىلەمسەن! (بېشىنى لىڭشىتىدۇ.)

غۇنچەم: راست ئېيتىدىلا، ھازازۇلنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. نۇرۇم شەرۋاننىڭ نېمە ئىش تۇتۇۋاتقىنىنى ئۇقتىمۇ؟

پاتەمخان: ئۇقتى، مەن بۇ يەردە بولغان يوشۇرۇن مەسلىھەتلەرنىڭ ھەممىسىنى دەپ بەردىم. ئۇ سېنى تولا پۇچۇلانماي ئاز كۈن سەۋر قىلىپ تۇرسۇن، 3 — 4 كۈنلۈك ئىشىمىز قالدى. مەنمۇ تىنچ ياتقىنىم يوق دەيدۇ.

غۇنچەم: نېمىشقا تۇگىمەيدىغاندۇ بۇ ئىشلار.

پاتەمخان: ۋايىيەي، 7 — 8 يەردىكى تاغدەك خامانلارنى ئېلىپ بولۇش ئاسانمۇ، «خامان ئالماق شەھەر ئالماق» دەپ تەكەن. جاڭزىنىڭ قورۇسىدا نان يېقىپ، كالا سېغىپ، چاي قاينىتىپلا ھېنىكمۇ جۇلۇقۇم چىقىپ كەتتى (كۆڭلىمىنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ئېتىكىنى كۆرسىتىدۇ). كاشكى شۇنچە ھوسۇل ئالغاندىن كېيىن، مەن ماۋۇ ئىككى — ئۈچ تاغار ئاشلىقنى سېتىپ كىيىم - كېچەك قىلىپ بېسىۋۇ.

غۇنچەم: ئۆلۈكتىن ئۆپكە سوراپتۇ، ئەسكى تامدىن قوقاق دەپتىكەن، بۇ تويمغۇرلاردىن ئاشلىق سورىغۇچە، ئىشلىگەن ھەقلىرىنى ئالغاندا كىيىم كىيەلا.

پاتەمخان: مەشرەپنى يىللىققا ئالدۇق، سەن خوتۇن كىشى بولغاندىن كېيىن يېگىنىڭ ئۇچۇن ئىشلىسەڭمۇ بولىدۇ، دەپ بەش — ئالتە يىل بولدى، ماڭابىر ياماق بەرمەيدۇ بۇلار.

غۇنچەم: شۇنىڭ ئۇچۇن مەن تويمغۇر دەيمەن - دە بۇ بايلارنى.

پاتەمخان: راست ئېيتىسەن غۇنچەم. كۈلدە كۆمەچ بولۇپ، كېچە - كۈندۈز شۇنچە ئىشلەپ بەرسەم يەنە يا خېنىم رازى

يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۆز تىلىمىدىن ئۇشبۇ ھۇججەتنى بېرىمەن. ئانام زوربىخانىنىڭ ئۆلۈم مەركىسىگە يۇرت ئاتىمىز ئۆمەر شائىيۇم تەرىپىدىن 330 تەڭگە خىراجەت قىلىندى ۋە يەنە يەتتە نەپەرى ئۇچۇن 125 تەڭگە خىراجەت قىلىندى. شۇبۇ پۇللار بەدىلىگە ئاتا - ئانامدىن قالغان ئۆي - جاي ۋە بېغىمنى شائىيۇ ئاكامغا رەھنە تەرىقىسىدە تەسەررۇپ قىلىشقا تاپشۇرۇپ مەن. بۇ قەرزلىرىمنى تامامەن تۆلەپ بولغۇچە شائىيۇ ئاكامنىڭ ۋەسلىگىدە بولۇپ، كۆرسەتكەن يولى بىلەن ماڭىمەن. ئىجازەتسىز ھېچقايىاقا كەتمەيمەن (خەتنىڭ ئايىغىدىكى مۆھۈر ۋە قويۇلغان قوللارنى كۆرسىتىپ) مانا بۇ ئۆزۈڭنىڭ قولى، مانا خاتىپ ئاخۇنۇم، ھاشىم بايلارنىڭ گۇۋاھلىق تامغىلىرى، مانا ئەلەم ئاخۇنۇنىڭ تەستىقلىغان مۆھۈرى. سەن ئاللىقاچان بىزنىڭ ئىخ تىيارلىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن. (سىرتتىن سېيىت بىلەن باستىنىڭ پاراڭ سېلىپ كىرىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ).

باست: سېيىتجان تېيىڭنىڭ يورغىسى قالتىسكەن جۇمۇ، مېنىڭ ئىتىم يۇرتۇپ يېتەلمىدى - دە.

سېيىت: بۇنى مەن تېخى بولۇشىغا قويۇپ بەرمىدىم. ئەگەر راسا يورغىسىغا سالىدىغان بولسام خېلى - خېلى ئاتلىرىڭ چېپىپ يېتەلمەيدۇ. مەشرەپ، ۋا مەشرەپ! (مەشرەپ باغ تەرەپتىن چىقىدۇ).

مەشرەپ: سېيىتجانلار شەھەردىن چىقىپتۇ - دە. (تالا تەرەپكە ماڭىدۇ، غۇنچەم ئۆي تەرەپكە ماڭغاندا)

شەرۋان: ھوي ئاسماندىن چۈشكەن كۆك مونچاق، ماۋۇ سۇتلەرنى ئەكىرىپ پىشۇرۇپ قوي. (غۇنچەم قايتىپ كىلىپ چىلەكنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. باست بىلەن سېيىت قامچا توقىغان ھالدا كىرىدۇ. سېيىت

نۇرنى ئېسىگدىن چىقىرىۋەت، ئەمدى مۇشۇ ئۆينىڭ ئادىمى بولىسەن. كىرىپىدەك تۆگۈلۈۋالماستىن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئىشلەپ، مۇشۇ ئۆينىڭ بىر پارچە نېنىنى ھالال لاپ يېيىشنى ئۆگەنگىنىڭ ياخشى.

غۇنچەم: سىلەرمۇ سانىماي سەككىز دېمەڭلار! مەن ھېچ قاچان سىلەرنىڭ دېگىنىڭلارغا كۆنمەيمەن.

شەرۋان: دۆنى كۆندۇرىدىغان ئۆي بۇ. سەن نەگە بارالايسەن؟

غۇنچەم: مەن ئۆز ئۆيۈمگە بارالايمەن. بېغىمدا ئەركىن يۈرۈپ ئىشلەپ ئۆزۈمنىڭ نېنىنى يېيەلەيمەن.

شەرۋان: ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۈرۈپسەن.

غۇنچەم: مەن سىلەرگە سېتىلىپ كەتكەن قۇل ئەمەس.

شەرۋان: نېسىە ئىكەنلىكىڭنى كۆرسىتىپ قويىمەن. (ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

غۇنچەم: سېنىڭ ئۇ ماڭقا بايۇەچچەڭگە ئۆلۈكۈمۇ تەگمەس. نۇرۇمنىڭ بېشى ئامان بولسا، مېنى سەن زالىمنىڭ ئالدىدا سارغايتىپ، قۇل قىلىپ قويماس. (ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ) خۇدايىم، بىزنى ئۆز ئۆيىمىزدە ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ چىرىغىنى يېقىپ، شۇنداق چىرايلىق بېغىمىزدا خۇشال - خۇرام بىللە ئىشلەپ ئۆتكۈزۈشكە يەتكۈزەر. (يەنە ھەسرەتكە چۆمىدۇ. شەرۋان قولىدا مۆھۈرلۈك خەت كۆتۈرۈپ چىقىدۇ).

شەرۋان: مانا ماۋۇ تىلىڭدىن بەرگەن ھۇججەتنى ئوقۇ. (سۇنىدۇ.)

غۇنچەم: بىلمەيمەن.

شەرۋان: ھە راست. سەن سەھرالىق خەت تونۇتمۇكمۇ، قۇلاق سال ئوقۇپ بېرىمەن. (كۆزەكلىك بىلەن ئوقۇيدۇ).

تىل خەت

تارىخىي ھىجرىيە 1332 - يىل ماھى شەبانىنىڭ 24 - كۈنى ئەرىدى. مەنكى سىدىق ئاخۇنۇمنىڭ قىزى غۇنچەم

دۇكلارغۇ. (ئۆتۈكنى غاچىلدىتىپ تالا تەرەپكە كېتىدۇ).

شەرۋان: (باسىت تەرەپكە بېشىنى سلكىپ) نېمە دەيدۇ، ماقۇل بولدىمۇ؟

باسىت: شۇنچە گەپ قىلدىم، ھېچ يېقىن كەلمەيدىغۇ.

شەرۋان: زادى نېمە دەيدۇ؟

باسىت: دادام شەھەردىن ئۆيلەپ قويىمەن دەپتىكەن. ھەممىنى قىلىپ يۈرگەن ئاپام، مەن كەمبەغەلنىڭ يېتىم قىزىنى ئېلىپ، يۇرت ئىچىدە قانداق بېشىمنى كۆتۈرۈپ يۈرىمەن، دەپلا تۇرىدۇ.

شەرۋان: ئۇنىڭ بۇ سۆزىغۇ بىردىنبىر توغرا. بۇ قىزنىڭ ئەسلى بىزگە توغرا كەلمەيدۇ. بىراق شۇنداق بىر يېرى توغرا كېلىپ قالدىكى، غۇنچىنى سېيىت ئۆزى ئەمرىگە ئالماي پەقەت بولمايدۇ.

سېيىت: ئەمدى ئۇنىسىسا، تاشنى تاياقتا تاشلىمىزمۇ شەرۋان ئاغىچا.

شەرۋان: سىز ئۇنىڭغىچۇ ئاپاڭمۇ غۇنچىنى ساڭا ئۆمۈرلۈك خوتۇنلۇققا ئېلىپ بېرمەيدىكەن، بۇگۈن ئەمرىگە ئېلىپلا ئەتىسى قويۇۋەتسىمۇ مەيلى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىمىزگە مۇڭاپىق كېلىدىغان يەردىن ئۆيلەپ قويىمىز دەيدۇ، دەڭ.

باسىت: بولىدۇ - بولىدۇ، سېيىتجاننى ماقۇل قىلىپ بىر تون كېيدىكەنمىز - دە، شەرۋان ئاغىچا. (ماڭىدۇ).

شەرۋان: تون ئايلانسۇن.

باسىت: (توختاپ) سېيىتجان بىر ياقتا كېتىپ قالمىسۇن، كەچكىچە مەن ئۇنىڭ كەينىگە كىرەي. (چىقىپ كېتىدۇ. شەرۋان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ، يىراقتىن نۇرنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ).

بىر نەچچە مەھەل بولدى،
مەن يارنى كۆرەلمىدىم.

غاج - غاج قىلىپ تۇرىدىغان ئۆتۈك كىيىۋالغان، ئۇ كۆرەڭلىك بىلەن ئارقىسىغا قارايدۇ).

سېيىت: ھوي مەشرەپ، مېنىڭ تېيىمنى ئېگىزرەك سوۋۇتۇپ قوي.

شەرۋان: (كۆلۈمسىرەپ، باستقا قاراپ) پاھ سېيىتجاننى يېگىت قىلىۋېتىپسىلەرغۇ.

سېيىت: ئادەمنى زادىلىق قىلمىغىنا ھوي.

شەرۋان: (سېيىتنىڭ سۆسەر تۇمىقىنى ئېلىپ كۆرۈپ) دېگەندەك ئىنكىپتۇ - دە، بۇنى.

باست: ئۆتۈكنى دېمەمسىز. شەھەرنىڭ كوچىلىرىدا غاچىلدىتىپ مېڭىۋىدى ھەممىسى قارىشىپ قالدى.

شەرۋان: ھېكىم بەگنىڭ ئوغلىمىكىن دېدى - دە، ئۇلار.

باست: سېيىتجان ماڭا رەھمەت ئېيتىسا بولىدۇ. ماشىنىچى، مۇزدۇز بىلەن تۇماقچى ئوتتۇرىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئۆتۈكۈمنىڭ جۇلۇقى چىقىپ كەتتى.

شەرۋان: ھە...ھە، رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ. ھەممىز بۇنىڭ يولىدا پاي - پېتەك بولۇپ كەتتۇق.

سېيىت: ۋاي - ۋۇي، (بىر پۇتىنى ئالدىغىراق چىقىرىپ، قولى بىلەن چاپىنىنى تارتىپ) گادايمۇ كىيەلەيدىغان بۇ كىيىملىرىڭگە ھەممىڭ مىننەت قىلىشىپ كەتتىڭغۇ.

شەرۋان: مىننەت قىلغان بولامدىكەن، قورغۇيدەك بىر يېگىت بولۇپ قالغىنىڭغا ھەممە كىشىنىڭ مەستلىكى كېلىۋاتىدۇ، بىز تېخى ساڭا دادامنىڭكىدەك بۆرە جۈۋا تىكتۇرۇپ بېرىمىز. سەن نېمە ئويلاپ يۈرسەن. بىز تاپقان ھەممە دۇنيانى سېنىڭ ئۈچۈن يىغىۋاتىمىز.

باست: شۇنداق بولماي، بىر تال ئوغۇل - دە. (سېيىتقا قاراپ) ئاپاڭ بىلەن دادامنىڭ سۆزىدىن چىقمىساڭ ھەممىگە سەن خوجايىن - دە، سېيىتجان.

سېيىت: بولدى - بولدى، يەنە قولاق - مېڭەمنى يېگىلى تۇر-

چىلىق قىلىدىغان مەزمۇن «ئوغلۇم ئۇنىسىغانىدىن كېيىن چوڭ توي قىلىپ ئۇنى شەھەردىن ئۆيلەيمەن. سەن بۇنى ماڭا توقاللىققا ئېلىپ بېرىسەن» دەپ ۋاي سېلىۋېتىپتۇ. مەن بۇ ئۇياتسىزلىقلارغا قانداق چىداي‌مەن؟ (كۆزىدىن ياش ئاقىدۇ. نۇرۇمنىڭ ئىككى مۇرىسىنى تۇتۇپ) مەن بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ھەرگىز تۇرالمايمەن. يۈرىكىم ئېزىلىپ كەتتىغۇ نۇرۇم!

نۇرۇم: (غەزەپ بىلەن) ئادەم سۆزەتلىك بۆرىلەر! (غۇنچەمنىڭ چېچىنى سىلاپ) جېنىم تېنىمدە ئېسەن بولسا، مەن سىزنى ھېچقاچان بۇ قارا نىيەتلەرنىڭ ئالدىدا خار قىلىپ قويمايمەن. مېنىڭ ئىشىمغۇ ئاياغلاشتى. بۇ كەچقۇرۇن شاڭيۇ بىلەن ھېسابلىشىپ ئەتە ئىككىمىز ئۆزىمىزنىڭ بېغىغا كېتىمىز.

غۇنچەم: قاراڭ نۇرۇم، بۇ يەردە يەنە بىر گەپ بار.

نۇرۇم: قانداق گەپ؟ (ھەيرانلىق بىلەن قارايدۇ)

غۇنچەم: شەرۋان «سەن بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن. بۇ يەردىن ھېچ يەرگە كېتەلمەيسەن. باغلىرىڭمۇ بىزنىڭ ھېسابىمىزدا، مانا تىلىڭدىن بەرگەن ھۆججىتىڭ» دەپ بىر مۆھۈرلۈك خەتتى كۆرسەتتى.

نۇرۇم: سىز شۇنداق دەپ ھۆججەت بەرگەنمۇ؟

غۇنچەم: مەن مەشەگە كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى شاڭيۇ يۈرت چوڭلىرىدىن 5 ـ 6 كىشىنى چاقىرىپ، شۇلارنىڭ ئالدىدا گۆرىدە تىنچ ياتسۇن دەپ ئاپىكىزنىڭ ئۆلۈم مەزىكىسى، يەتتە نەزىرىگە قىلىنغان خىراجەت ئۈچۈن بىر پارچە ھۆججەت قىلىپ قويدۇق، بارمىقىڭىزنى بېسىپ قويۇڭ دېدى، بېسىپ قويدۇم، ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ بېشىمنى باغلىۋالىدىغان بىر مۆھۈرلۈك

بىللە ئويىنىشىپ ئىشلەپ،
لەۋزىگە سۆيەلمىدىم.

(غۇنچەم چىقىپ تىكشاپ، ئاستا باغ تەرەپكە ماڭىدۇ).

ئامرىقىم غۇنچەم بويۇم،
مېھرىبان چولپان كۆزۈم.
ئاھ ئۇرۇپ ھەسرەتتە سەن،
دەردىگە دەرمان بولمۇدۇم.

(نۇرۇم باغ تەرەپتىن كېلىدۇ).

غۇنچەم: نۇرۇم!

نۇرۇم: غۇنچەم! (بىر ئاز جىم) تىنچ تۇرامسىز، ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ؟

غۇنچەم: بۇ يەردىكى ئەھۋالنى ئۇققانسىز؟

نۇرۇم: پاتىمدەم ھەممىنى ئېيتىپ بەردى. سىزنىڭ مەشەگە كېلىپ قالغىنىڭىز ناھايىتى يامان بولدى.

غۇنچەم: ساختىپەز شاگىيۇ يۈرت ئالدىدا «قىزبالا دېگەن پۈتۈن بىر قورۇدا يالغۇز قالسا بولمايدۇ. ئاتىسىنىڭ ئورنىدا ئاتىدارچىلىق قىلمىسا، ئانىسىنىڭ قەرقى توشقۇچە بېزىڭكىدە تۇرۇپ تۇرسۇن» دەپ ئەكىلىۋالدى. مانا ئەمدىزە شەرۋان مېنى كېلىن قىلىپ، قۇل قىلىش ئۈچۈن 3 — 4 كۈن ئىچىدە ئوغلىغا نىكاھ قىلدۇرماقچى.

نۇرۇم: جادۇگەر، ئۇخلاپ چۈش كۆرۈۋېتىپتۇ.

غۇنچەم: توۋا قىلدىم خۇدايىم. (ياقىسىنى تۇتىدۇ.) سىز تېخى بۇ ئۆيدىكى ئىپلاسلىقلارنى تازا كۆرمىدىڭىز. ئۇ كۈنى شاگىيۇ بىلەن ئاغىچا ئىچكەركى سارايدا ۋارقىرىشىپ كەتتى. نېمە جېدەلكىن دەپ قۇلاق سالسام ئاتىدار-

نۇرۇم: سەن نېرى تۇر ئالجىغان، بىكار تۇرۇۋېتىمەن!
مەشرەپ: (ئارقىسىغا داجىپ) ھو ... ھو ... مانىڭ پەيلىنى.
نۇرۇم: كۆردۈڭمۇ خوجايىنلىرىڭنىڭ كارامىتىنى، مانا سىرى ئاشكارا بولدى. شەرمەندىسى چىقتى. مانا قولغا چۈشتى. (دەل شۇ پەيتتە شاگىيۇ شەھەردىن دەن ھەيدىگىلى چىققان، قىلىچ ئاسقان بىر يايى بىلەن كىرىپ كېلىدۇ).
شاگىيۇ: ھە، نېمە قولغا چۈشتى، ھە، بۇ نېمە ئىش؟!
نۇرۇم: شەرمەندىلىك.
شەرۋان: (ئىككى ئالىقىنى بىلەن يۈزىنى توتۇپ) ۋاي شورىمەي، تىلىك قۇرىغۇر يۈزسىز. (تۇرۇپ شاگىيۇغا ئەرز قىلىپ) بۇنىڭ پەيلى يامان. ۋاقتىدا چىقىرىۋېتەيلى دېسە ئۇنىمايدۇ، مانا ئەھۋال، مانا شەرمەندە.
شاگىيۇ: قېنى نېمە گەپ؟
شەرۋان: قالغان - قاتقان شاپتۇللار بولسا ئالاي دەپ باغقا كىرسەم ماۋۇ يۈزى قارا مۆكۈپ تۇرۇپتىكەن، تۈيۈقسىز چىقىپلا ماڭا زورلۇق قىلماقچى بولدى. قاچسام قوغلاپ كېلىپ ئۇرۇۋاتىدۇ. (يىغلاپ) ھېلىمۇ ياخشى مەشرەپ كىرىپ قالدى. بولمىسا مېنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتى.
نۇرۇم: ياڭاللا - ياڭاللا (ياقىسىنى تۇتىدۇ.)
شاگىيۇ: ھوي تۈزكور قىلىدىغان مۇناپىق، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟!
نۇرۇم: شاگىيۇكا، ھەقىقەتنى سۈرۈشتۈرىۋېرەك ئىش قىلىك.
شەرۋان: بۇ دۆيۈز يەنە ماڭا تۆھمەت قىلىپ قۇتۇلماقچى.
نۇرۇم: ئەستاغپۇرۇللا، مانا قاراڭلار! بالا چاپلاشقا نېمە دېگەن ئۇستىلىق ھە!
شەرۋان: ھوي مەشرەپ، سەن سۆزلىگىنە.
شاگىيۇ: (مەشرەپكە) سەن نېمە كۆردۈڭ؟
مەشرەپ: ئاتقا بىدە توغراۋاتسام، ۋاراڭ - چۇرۇڭ چىقىپ

خەت بولۇپ قېلىشنى نەدىن بىلەي؟

نۇرۇم: ھۇججەتكە قانچىلىك پۇل يېزىلىپتۇ.

غۇنچەم: ئۇچيۇز نەچچە تەڭگە.

نۇرۇم: ئۇچيۇز نەچچە تەڭگە؟ يالغان!

غۇنچەم: شۇ قەرزنىڭ ئۈچۈن بېغىڭ بىزگە رەھنە دەيدۇ.

نۇرۇم: سېتىلغان ئۆي - جابدۇقلارنىڭ پۇلى نەگە كېتىپتۇ؟ ھېيلىگەرلەر!... قېنى ھېسابلىشىپ كۆرەيلىچۇ!؟ شۇ چاغدا ھەممىسى ئاشكارا بولىدۇ. (باغ تەرەپتىن كەينى - كەينىدىن ئىككى چالما چۈشىدۇ. نۇر سىنە چىلاپ قاراپ) شورىدىن بىر كىشى چۈشۈۋاتىدۇ. بۇ يەردە بىر سىر بار. (غۇنچەمگە) سىز كىرىپ كېتىڭ، مەن مۆكۈپ تۇراي. (نۇر بېدە لاپىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان تەرەپكە مۆككىلى كېتىدۇ. غۇنچەم ئاشخانىغا كىرىدۇ. ھاشىم باي قارىياغاچنىڭ دالدىسىغا كېلىپ كۆرۈنۈپ، ئۇشقىتىپ يوقاپ كېتىدۇ. شەرۋان ئۆيدىن چىقىپ باغ تەرەپكە جلۇۋە قىلىپ كىرىپ كېتىدۇ. بىر ئازدىن كېيىن ۋارقىراشقان ئاۋازلار، ئىتنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىدۇ. شەرۋان قارىياغاچنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئارقىدىن كەلگەن نۇرغا ئېسىلىدۇ).

شەرۋان: ھوي لالما، سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈردىڭ؟ (نۇر ئىتتىرىۋېتىدۇ، شەرۋان يىقىلىدۇ). ۋىيەي - ۋىيەيە ۋاي جان ...

نۇرۇم: لالما دەپ ساڭا ئوخشاش كۆرسۈككە كىرگەن قانجۇقلا ئېيتسا بولىدۇ.

شەرۋان: تىلىڭ قۇرىغۇر، ۋاي بېشىم.

مەشرەپ: (يۈگۈرۈپ كىرىپ) نېمە بولدى، نېمە بولدى؟

شەرۋان: ھوي مەشرەپ، تۇت ماۋۇ دۆيۈزنى. (مەشرەپ نۇرنى تۇتۇشقا يېقىن ماڭغاندا، نۇر مۇشتۇمىنى تەڭلەيدۇ).

شائيۇ: نېمە، نېمە دېدىڭ؟

نۇرۇم: (تەنە قىلىپ) جانابلىرى نېمە دېگەن بولسىلا شۇنى دېدىم.

باست: (نۇرغا) هاي نائىنساپ تارت تىلىڭنى، بىھۇرمەتلىك قىلما.

نۇرۇم: ھۇرمەتلىك ئەللىكبېشى، ئىنساپ قىلىشنى بىزگە ئاتىدارچىلىق قىلىدىغان شائىيۇكامغا ئېيتسىڭىز ئادالەت بولىدۇ.

شائيو: (مەشرەپكە) ئىارغامچا ئەكە! (مەشرەپ «خوپ» دەپ ئاشخانىغا كىرىدۇ) مەن بۇ ھارامزادىگە ئادالەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويىمەن.

يايى: بۇرنىنىڭ بېزى ئۆسۈپ كەتكەن نېمىكەنغۇ بۇ، جاجىسىنى بېرىپ قويۇش كېرەك بۇنىڭ. (مەشرەپ ئاغامچا ئېلىپ چىقىدۇ).

شائيۇ: باغلاڭلار بۇ قارا نىيەتنى. (باست يايى بىلەن باغلاشقا تۇتۇنغاندا، نۇر يايىنى ئىتتىرىۋېتىپ، باستنى بىر مۇشت بىلەن يىقىتىۋېتىدۇ).

نۇرۇم: نېمە گۇناھىم ئۈچۈن باغلايسەن مېنى، يازىچە ئىشلەپ بەرگىنىم ئۈچۈنمۇ، ئاغىچىنىڭ شەرمەندىچىلىكىنى ئاشكارا قىلغىنىم ئۈچۈنمۇ. ياكى غۇنچەمگە قۇرغان تۇزاقلىرىڭنى يوشۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟ ھەي شائيۇ، كىمنىڭ قارا نىيەت ئىكەنلىكى ھەقىقەت ئالدىدا، پۈتۈن خەلقىم ئالەم ئالدىدا ئاشكارا بولىدۇ.

شائيۇ: قورقۇنچاقلار، نېمە قاراپ تۇرىسەن، باغلا! (نۇرغا يېقىن كېلىپ قامچا سالىدۇ).

يايى: (قىلىچىنى سۇغۇرۇپ) ھەي ئوغرى، قارشىلىق قىلساڭ چاپىمەن!

نۇرۇم: كەل قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىش. (ھەممىسى نۇرۇمنى تۇتۇپ باغلايدۇ)

كەتتى، باغقا كىرسەم نۇر ھەدەمگە ئېسىلۋاپتۇ.

نۇرۇم: (مەشرەپنىك گېپىنى بۆلۈپ) سېتىلغان يالاقچى! (شاڭ يۈغا قاراپ) بولدى بۇ يەردە كىشى بار، مېنى يالغۇز ئۆيگە ئەكىرىپ سوراق، ھەممىنى ئېيتىپ بېرىمەن.

شاڭيۈ: (شەرۋانغا) سەن ئۆيگە كىرىپ كەت، بۇ مۇناپىق بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن. (شەرۋان كىرىپ كېتىدۇ). ھەي مەشرەپ سەن بېرىپ يامۇلدىن دەن تۆكمىگەنلەرنى ھەيدىگىلى كىشى چىقىپتۇ دەپ باستىنى باشلاپ كەل. (مەشرەپ چىقىدۇ) سەن ئاق ئادەم ئىكەنسەن، ئىشىك جاڭزىدا تۇرسا بۇ يەرگە نېمە دەپ كەلدىك؟

نۇرۇم: جاڭزىدا ئىشىم تۇگىدى. ئەمدى ھېسابلىشىپ ھەققىمنى ئېلىپ كېتىمىز.

شاڭيۈ: كېتىمىز، تېخى «مەن» ئەمەس «بىز» دەپ قويۇڭ، سېنىك مەندە ھېچ ھەققىك قالمىدى.

نۇرۇم: مېنىك يازىچە ئىشلىگەن ھەققىم نەگە كەتتى؟

شاڭيۈ: يازىچە تاماكا چېكىمەن دەپ 20 تەڭگە ئالدىك، ئات ئاپقاشتۇرۇپ بىر ھارۋىنى سۈندۇردۇك، تۆت تاغار بۇغداينى ئوغرىغا بەردىك، مۇشۇلارنىك ھەممىسى گەدىنىڭدە تۇرۇپ مەندە نېمە ھەققىك قالماقچى؟ ھېسابلاشساك تۆلەيدىغان پۇلۇڭنى تەييارلاپ قوي.

نۇرۇم: ئۇقۇلدى، سىلەرنىك نېمە ئىش قىلىدىغىنىڭلار. چوڭ ئاپامنىك ھېسابىمۇ شۇنداقلا ئەپلەپ توقۇمدەك يامالغان ئىكەن - دە!

شاڭيۈ: چوڭ ئاپاڭنىك ھېسابىنى قويۇپ ئاۋۋال ئۆزۈڭنى بىل مۇتىھەم بۇزۇق. (مەشرەپ، باست كىرىدۇ).

نۇرۇم: شاڭيۈكا، ئاۋۋال پېشانىڭنى سىلىۋېتىپ ئاندىن كېيىن قىلىك ئۇ گەپنى.

قالىدۇ. باست شائيۇنى تۆتۈۋېلىپ). بولدى قويۇڭلار ئەمدى، ئۆلۈپ قالمىسۇن. (ئورۇش توختايدۇ.)

شائيۇ: هم ... توختاپ تۇر، مەن ساڭا ئۆزۈمنى بىر تونۇتايكىن، سەن گەدەنكەش كىمگە قارشى چىققانلىقىڭنى شۇ ۋاقىتتا بىلىسەن! (باستقا) باست، جۇگۇ سەن ماۋۇ شەنگەن يامۇلنىڭ يىگىتىگە هېلىقى ئازنىباقى بىلەن ياقۇپ دېگەن گەدەنكەشلەرنى هەيدىتىپ كەل، ماۋۇ مۇناپىقنى قوشۇپ ئۇچىنى شەنگەن يامۇلغا كىرىپ قامىتىپ قويايلى.

باست: خوپ، شائيۇكا، هازىر يەتكۈزۈپ كېلىمىز. (يايىغا) زەنجىر - كويزىلىرىڭىز بارمۇ؟

يايى: ئاتىنىڭ غانجۇغىسىدا هەمىسى تەييار.

شائيۇ: لوزۇڭغىمۇ، بۇ يىگىتكىمۇ، قەدەم هەققىنى يۇرتتىن ئوبدانراق يىغىپ بەر.

باست: بىز هېچقاچان بۇلارنى رەنجىتمەيمىز - دە، (يايى بىلەن باست چىقىپ كېتىدۇ).

شائيۇ: (قولىنى نۇرغا شىلتىپ) سەن موخونى ئۆمۈر بويى يامۇلدا چىرىتىۋەتمىسەم توختاپ تۇر. (ساراي تەرەپكە كىرىپ كېتىدۇ، قايغۇلۇق مۇزىكا چېلىنىدۇ. ئازدىن كېيىن غۇنچەم تالادىن كىرىپ، ئاشخانىدىن بىر چىنە سۇنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئېهتىيات بىلەن نۇرنىڭ ئالدىغا باريدۇ).

غۇنچەم: نۇرۇم، نۇرۇم بېشىڭنى كۆتۈرۈڭ. سۇ ئەكەلدىم، ئىچىڭ. (چىنىسىنى نۇرنىڭ ئاغزىغا تۇتىدۇ)

نۇرۇم: (سۇنى ئىچىپ جانلىنىپ) غۇنچەم جېنىم، كۆردىڭىزمۇ؟ مانا بۇ ئادەملەرنى تونۇپ قويۇڭ، بۇ يەردىن قېچىش كېرەك.

غۇنچەم: قاچايلى (نۇرنى يېشىكە ئۇرۇنۇپ) مەن جاڭزىغا

شاگیۇ: ئاپارغىن، قارىياغاچقا باغلا. (نۇرلىي قارىياغاچقا تاڭىدۇ.)

نۇرۇم: قولۇڭدىن كەلسە، ئاسمىنىڭنى تاشلىۋەت، ھەقىقەت ئېگىلمىدۇ، سۇنمايدۇ.

شاگیۇ: ئۇر مۇناپىقنى. (يايى نۇرۇمنى قامچىلايدۇ، ئۆيەنىن ھۇنچەم يۇگۇرۇپ چىقىدۇ.)

غۇنچەم: نۇرۇم! (يايىغا ئېسىلىۋېلىپ) ھوي جالىلات، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتەمسەن بىچارىنى، نېمە قىلدىڭ سىلەرگە شۇنچە.

شاگیۇ: (مەشرەپكە) ھوي، ھوي ما قىزنى ئۆيگە تارت! (مەشرەپ «جۇرۇك» دەپ قولىدىن تارتقانىدا غۇنچەم سىلكىۋېتىدۇ.)

غۇنچەم: شاگیۇ ئاتا! نۇرۇمنى قويۇۋېتىڭ. (يىغلايدۇ.)

نۇرۇم: يالۋۇرۇش ئۆلۈمدىن يامان غۇنچەم. بىزمۇ ئەنتىمىزنى ئالىدىغان بىر پەيت كېلىدۇ.

شاگیۇ: (غۇنچەمگە) تېز يوقال! بۇ ئۇياتسىزنىڭ يېنىغا كەلگۈچى بولما. (مەشرەپكە) نېمە قاراپ تۇرىسەن، ئاپار ئۆيگە. (مەشرەپ غۇنچەمنى قولىدىن تارتىپ ئۆيگە ئېلىپ كېتىدۇ. غۇنچەم بىر ئازدىن كېيىن ئۆيدىن چىقىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ تالاغا چىقىپ كېتىدۇ.)

نۇرۇم: ئۇياتسىزلىق، ناھەقلىق، تۆھمەت، خىيانەت، بۇزۇقچىلىقنىڭ ئۇستىلىرى، يەنە بۇ سۆزلەرنىي باشقىلارغا سۇۋاپ قويغان ھىيلىگەرلىكىڭلەرگە لەنەت!

شاگیۇ: ئۇر ئاغزىغا. (ئۆزى ھەم يايى قامچا بىلەن ئۇرۇشقا باشلايلايدۇ.)

نۇرۇم: ئۇر زالىملار، قېنىمىزنى ئىچ!

باست: نۇر، تىلىڭنى تارت دەيمەن، بىكار تاياقتا ئۆلۈپ كېتىسەن. (نۇر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم بولۇپ

كەلگىنىمىزنى ھېچكىم سەزمىسۇن، قېنىمىزنى ئىككىلار بىر-
بىرىگىلاردىن لەرزىراق مېڭىپ شوردىدىن چىقىپ كېتىپ،
يەنە ئەتراپىنى بايقاپ تۇراي.

نۇرۇم: خوش غۇنچەم كۆرۈشكۈچە ئامان بولۇڭ.

غۇنچەم: خوش نۇرۇم، مېنى بۇيەردىن چاپسانراق قوتقۇزۇپ كېتىڭلار. (كۆزىدىن ياش تامىدۇ).

ئامانتاي: قارىنداسىم بىز سېنى جىرتقۇچنىڭ تىرناغىندا زارلىتىپ مۇندا تاستاپ قويمايمىز. (ئاۋۋال تۇرغان، كېيىن ئامانتاي بىلەن نۇرۇم باغنىڭ ئارقىسىغا كېتىدۇ. ئاندىن تاشقىرى ھويلىدا ئىتلار قاۋاپ باسىت بىلەن يايى ئازنىباقى بىلەن ياقۇپنى بوينىغا زەنجىرە قولىغا كويزا سالغان ھالدا ھەيدەپ كىرىدۇ).

باسىت: مەن شاگىيۇكامنى قىچقىرىپ چىقاي. (ساراي تەرەپكە كېتىدۇ)

ئازنىباقى: (يايىغا قاراپ) قولۇمنى ئازراق بوشاتىپ قويساڭ، يامان ئاغرىپ كەتتى.

يايى: ئۇنىڭنى چىقارما قېرى، بىكار تاياقنى ئۆلسەن.

ئازنىباقى: سەندە رەھىم دېگەن نەرسە بارمۇ، مەن قېرى ئادەم-غۇ؟!

يايى: رەھىمنى تېخى يامۇلغا كىرگەندە كۆرسەن. (شاگىيۇ بىلەن باسىت ئۆيدىن چىقىدۇ)

شاگىيۇ: ھە، گەدەنكەشلەر، بولدىڭلار ئەھۋالىڭ مۇشۇمۇ؟

ئازنىباقى: بۇ سىلىنىڭ ئىلتىپاتىلىرى (قولىنى سوزۇپ كۆرسىتىدۇ).

شاگىيۇ: رەنجىمە ۋاقتىدا تاپشۇرمىغاندىن كېيىن ھۆكۈمەتنىڭ سالغان ئالۋاڭ - ياسىقىغا چاتاق چىقىرىپ يۈرت ئىچىدە پىتنە قىلغاندىن كېيىن مانا مۇشۇنداق بولىدۇ.

ئازنىباقى: رەھمەت شاگىيۇم، سىلىنىڭ مۇنداق ئادىللىق بىلەن

بەرىپ ئامانىتاي بىلەن تۇرغانكامىلارغا خەۋەر قىلىپ كەلدىم. (باغ تەرەپكە قاراپ) ئەمە ئۇلارمۇ باغنىڭ شورىسىدىن چۈشۈپ كېلىۋاتىدۇ.

نۇرۇم: ناھايىتى ياخشى بوپتۇ. يامۇلغا ھەيدەپ كەتسە قۇتۇل ماق تەس بولاتتى.

غۇنچەم: (يېقىن كېلىپ قالغان ئامانتايغا) ئامانىتاي مەيەرگە كەل. كاساپەتلەر ئەجەب چىڭ باغلىۋېتىپتۇ.

ئامانتاي: ياپىراي جېنىم نۇر، باي ئەكەڭ قۇرۇتۇپتۇغۇي سەنى، ئوشۇقچە جازىغىڭ نې ئىدى. (ئارغامچىنى يېشىدۇ، تۇرغان يىراقتىن ئەتراپىنى بايقاپ تۇرىدۇ).

نۇرۇم: (بىلەكلىرىنى ئۇۋۇلايدۇ. ئۆي تەرەپكە ئەپرەت بىلەن قاراپ) ئاغىنىلەر، بىلىپ قويۇڭلار! بىزگە كىم دوستە كىم دۇشمەن ئىكەنلىكىنى بۇگۈن بۇلار ئاپىئاشكارا تونۇتتى.

ئامانتاي: چاڭيۇنىڭ قورلىغىن بىزدە كۆپ تارتىقۇي، ئانا جىلى قاشقىر تارتقان تۆرت قېتى ئۇشۇن ئەكەمدى ئۆلەرشە سابادى، ئوسۇ سۇرقىيە.

غۇنچەم: قان قۇسۇپ ئۆلەر ئىلاھىم.

ئامانتاي: ئەكەمە مالىنى باقتۇرۇپ مېنىدە تېگىن ئىستەتۇڭى زورلۇققۇي، بىزدەي كەدەيلەرنىڭ كىمگى كوپقۇي مۇندا.

:تۇرغان (نۇرلارغا ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىپ) ھەي، گەپنى قويۇڭلار، ئەتراپتا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ، ئامانتاي، نۇرنى ئاۋۇلۇڭغا باشلا.

ئامانتاي: (غۇنچەمگە قاراپ) مېناۋۇ قارىنداشىڭ قايتەمىز؟

تۇرغان: ھازىر بىللە قېچىشقا بولمايدۇ.

ئامانتاي: ئوي ـ باي يالغۇز تاستاپ كېتەمىزمۇ؟

تۇرغان: ئاتلارنىڭ ئورنىنى قىلىپ، كەچتە ئېلىپ كېتىمىز. غۇنچەم سىز ئۆيگە كىرىپ كېتىڭ، بىزنىڭ بۇيەرگە

ئۇچىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ئۆمەر شائىيۇنىڭ ئىككىنچى پەردىدىكى ھويلىسى. كەچ كىرىپ قالغان مەزگىل. ئاسماندا چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار كۆرۈنىدۇ. مېھمانخانىنىڭ گۈللۈك چوڭ پەنجىرىلىرىدىن چىراغ يورۇقى چۈشۈپ تۇرىدۇ. ئايۋان، پىشايۋاندىكى ئىگىز چىراغبارلار ئۈستىدە قارا چىراغلار يېقىلغان. ھويلىنىڭ بىر چېتىدە يەرگە ئويۇلغان ئوچاقتا قۇرۇق قازان ئىسسىقلىق،ئۇنىڭ يېنىدىكى ئوت چۆرىسىدە ئۇچ، چۆگۈن ۋە قاينام تۇرغان بىر ساماۋۇر بولۇپ، شۇ يەردە مەشرەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئايۋان ئىشىكى ئالدىدا ئۆمەر شائىيۇ، باست ۋە ھاشىم بايلار مەسلىھەتلەشمەكتە.

ھاشىمباي: شۇنداق قىلىپ نۇرلارنىڭ ھېچبىر ئىز - دېرىكى بولمىدىما شائىيۇكا؟

شائىيۇ: شۇ قاچقانچە يوقالسىلا بولدىغۇ ھارامزادىلەر.

ھاشىمباي: قىز تالالىق قىلغۇچىمۇ ئۆزلىرى، ئوغۇل ئۆيلىگۈچىمۇ ئۆزلىرى بولىدىلا - دە شائىيۇكا.

شائىيۇ: باشقا گەپنى قويىلى، خوش ھاشىمباي، جامائەت بولسا يىغىلىپ بولدى.

باست: مەزىنلەرمۇ سېيىت بىلەن غۇنچەمگە ئاتا تۇتقۇزۇپ كېلىشتى.

ھاشىمباي: ئۇنداق بولسا، يىگىتلەرنى چاپسان ئېلىپ كېلىش كېرەك.

شائىيۇ: يۈگۈر باست سەن بارغىن.

باست: خوپ، ھازىر يەتكۈزۈپ كېلىمەن. (چىقىدۇ)

شائىيۇ: ھاشىمباي نىكاھلىققا قويىدىغان نەرسىلەرنى سەن قوي. (مەشرەپكە) ھەي مەشرەپ، مېھمانلارغا يەنە بىر قا-

يۇرت سورىغانلىرىغا.

شائىيۇ: رەھمەت ئېيتىشقا تېخى ئالدىراپسەن، (ياقۇپقا يېقىن كېلىپ) خوش، ئات - ھارۋىسى بار يىگىت، نېمىشقا سۇ ئوغرىلىمدىڭىز؟

ياقۇپ: سۇ ئوغرىلىغان كىمكەن؟

شائىيۇ: نېمىشقا نۆۋەتتىكىدىن تاشقىرى سۇ ئاچسەن؟

ياقۇپ: سىلەرگە ئوخشاش قولى ئۇزۇنلارنىڭ نەچچە يۈز خوـ لۇق يېرىگە سۇ تىنماي ئېقىۋاتسا، بىزگە ئوخشاش قولى قىسقىلارنىڭ 5 — 6 خو يېرىدىكى ئاشلىقى قۇرۇپ كېتىپ بارسا كىم چىدايدۇ؟

شائىيۇ: قۇرۇپ كەتسۇن ساڭا ئوخشاش ئەل رەھىمنى بۇزغۇـ چى ئوغرىلارنىڭ ئاشلىقى.

ياقۇپ: ھەي شائىيۇكا، كەمبەغەللەرنىڭ ئاشلىقى قۇرۇۋاتسا، ئۇلارنىڭ سۈيىنى قىسىپ، باشقىلارغا سېتىۋاتقان كۆكبېشى ئوغرىمۇ ياكى چاڭقاپ كەتكەن يېرى ئۈچۈن سۇ - سۇ دەپ يۈگۈرۈپ يۈرگەنلەر ئوغرىـ مۇ؟ بۇنى ھەققەتلىمەمسىز؟

شائىيۇ: ھەققەتلەيمىز. ساڭا ئوخشاش كۆك بېشىنى ئورىغان نوچىلارنىمۇ ھەققەتلەيمىز.

ئازنىباقى: ياقۇپ، ساددا بولمىساڭچۇ، ئادىل بەگلىرىم مانا بىزـ نى زەنجىر بىلەن ئوبدان ھەققەتلىدىڭغۇ. (قولىنى كۆتۈرۈپ، بويىنىدىكى زەنجىرنى كۆرسىتىدۇ)

يايى: ئاغزىڭنى يۇم!

شائىيۇ: شەھەرگە ھايدا بۇ رودۇپايلارنى، ئەتە شەنگەن يا ـ يامۇلغا ئۆزۈم بېرىپ لوزۇڭلارغا مەلۇماتنى ئۆزۈم بېـ رىمەن. ئاۋۇ مۇناپىقنى قوشۇپ ھايدا. (نۇرنىڭ يوقـ لۇقىنى بىلىپ قېلىپ) ھوي ئۇ قېنى؟ ... مەشرەپ، ھاي مەشرەپ. (ئەتراپنى ئاختۇرۇپ يۆگۈرۈشۈپ كېتىـ دۇ، پەردە چۈشىدۇ).

ئۆلەن

مەستۇن ھەيران بولۇپتىمەن،
شۇبۇ كۈنلەردە.
ياتسام كەچە ئۇيقۇم كەلمەس،
قارا تۈنلەردە.

(بىر توپ ياشلار داپ - تەمبۇر چېلىپ، باريكاللا قىچقىرىپ سەھنىگە كىرىدۇ.)
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن، گۈل قايدا باريار-يار.
بىر ياخشىغا بىر يامان، ھەر جايدا بار يار - يار.
(ئىككى كىشى ئوسۇلغا چۈشىدۇ.)
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن، بارمۇ ھايات يار - يار.
قارچۇغدەك بويلىرىڭغا بولدۇم سەييات يار - يار.

ھەزىم: بەقىشپ ئويناڭلار، بەقىشپ. (ئوسۇلچىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ شەرەت قىلىپ ئويناپىدۇ.)

1 - يىگىت: توشقان سوققان قوللىرىڭدىن!
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن، مەن نە قىلاي يار-يار.
خەنجەر ئېلىپ يۈرەكنى پارە قىلاي يار - يار.
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن، قار كېلىدۇ يار - يار،
بەرگى خازان تونىنى كىيىپ يار كېلىدۇ يار - يار.
بەرگى خازان تونىنىڭ بەرگى تولا يار - يار،
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ دەردى تولا يار - يار.
ئەگىم - ئەگىم يوللاردىن ئىز كېلىدۇ يار - يار،

تار چاي قۇيۇپ چىق. (ئايۇانغا كىرىپ كېتىدۇ، مەشـ رەپ چۆگۈن كۆتۈرۈپ مېھمانخانا تەرەپكە كېتىدۇ).

هاشىمباي: جانان ھېچ كۆرۈنمەيدىغۇ. (ئىچكىرىگە بويلاپ قارايـ دۇ.) شەرۋان ئاغىچا بىلەن بۇگـۈن بىر ئۇچراشـاق بولاتـتى. (يانچۇقىدىن كىچـىك قۇتىنى ئېلىپ ناس چېكىدۇ، 3 — 4 تال ناسنى پۇركۈپ) ئاغىچا ئاخىرى بۇ تويىنى قىلىپ كەتتى ..... ئالدىغا كەلگەننى دەسـ سەپ، كەينىگە كەلگەننى تېپىپ تۇرىدىغان شائىيۇنـ مۇ كۆندۈردى ـ دە، بالا خوتـۇن. (شائىيـۇ ياغلىق قىلىپ يىرتىلغان بىر قانچە چىت ۋە بىر كىيىملىك رەخت، پۇل سېلىنغان بىرنەچچە كونۇبرت كۆتۈرۈپ چىقىدۇ).

شائىيۇ: ماۋۇ رەخت بىلـەن پۇل نىكاھ ھەققى ئۇچۇن خاتىپ ئاخۇنۇمغا (ھاشىمبايغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ تۇرىدۇ.) ماـ ۋۇ لوزۇك بېگىمگە، مانا بۇلار ئىككى يايىسىغا. (يـ راقتىن ئۆلەن ئاھائى ئاڭلىنىدۇ.)

هاشىمباي: بۇ تويىنى ناھايىتى بېخىللىق بىلەن ئـۆتكۈزۈۋاتـ سىز ـ دە، شائىيۇكـا. ھېچ بولمىسا، خاتىـپ ئاخۇنۇم بىلەن، لوزۇك بېگىمگە بىردىن تون ياپساق بولاتتى.

شائىيۇ: ئۇمۇ بولۇپ قالار، تىنى بۇنىڭ بىلەنلا تۇگىمەيدۇ. ھېلىمۇ 3 — 4 كۈندىن بېرى يۇرتقا ئاش بېرىۋاتـ مىز.

هاشىمباي: ئەلۋەتتە ھۇرمەتلىرى چوڭ بولغاندىن كېيىن ئىشنـ مۇ چوڭ تۇتـۇش كېرەك. (داپ ـ دۇمباق، ئۆلـەن ئاۋازلىرى يېقىنلىشىدۇ.)

شائىيۇ: ئەنە ئۇلارمۇ كېلىـپ قالدى. باشقا گەپنـى قويايلى. ماۋۇ ئىككىسى مەزىنلەرگە، قالغانـلارغا مانا بىردىـن ياغلىق. (ياغلىقـلارنى بېرىپ ئۆيگـە كىرىپ كېتىدۇ، سىرتتىن ئۆلەن ۋە باركالا قىچقىرغان ئاۋاز كېلىدۇ.)

زېمىنى ئۇچۇن ئىشلەش ئۈيالتسىزلىق ئەدەسمۇ دەپ تىللىغاندىن بېرى بىچارىلەرنى ماراپ يۈرمەيدىغان بولدۇم. (كۆپچىلىك نىكاھدىن قايتىشىپ مۇبارەكلىشىپ ئىچكىرىدىن چىقىشىدۇ. داپ، تەمبۇر چالغانلار «بىز قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگىلى بارايلى» دەپ تالاغا چىقىپ كېتىدۇ).

2 - يىگىت: بالىلارسىيىتجانىڭ يۈرىكى پوكۇلداۋاتىدۇ. (سىيىتقا) قورقما ماڭمايمىز.

1 - يىگىت: ئۇخلاپ قالما يەنە بۇگۈن.

ھېزىم: ئۇخلاپ قالسا ئۆگزىنى تېشىپ سۇ قۇيىمىز.

سىيىت: ئۆلگۈڭ كەلسە شۇنداق قىلارسەن.

ھېزىم: ھەر يوغان سۆزلىگەنلەرنى كۆرگەن بىز، ئۆيلەنگەن يىگىت! بۇگۈن سىز ئىنىدىمەيدىغان كۈن.

2 - يىگىت: ئۆزۈڭلار بىلىڭلار دېمىسەڭ، تام تېشىپ تېرىق ئالىدىغان، مۇز تېشىپ بىلىق ئالىدىغان بۇ ھېزىم گۈتۈدىن بالاغا قالسەن - دە، بۇگۈن. (كۈلكە)

ھېزىم: ئۆز ئەمرىڭىزگە ئالدىڭىزمۇ دېسە، گۈشىيىپلا تۇرۇۋالدىڭا سىيىت. مانا مەن سېنىڭ ئۇچۇن ئالدىم دەپ قويدۇم.

1 - يىگىت: نىكاھ ھېزىمگە ئۆتۈپ كېتىپتۇ - دە، ئەمسە.

2 - يىگىت: ئۇنداق دەپ قويساڭ بۇ بەغەرەز كۆشۈكىگە كىرىۋالمىسۇن يەنە. (كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ).

1 - يىگىت: بىراق شاكاراپقا چىلانغان ناننىڭ يېرىمىنى سىيىت يېدى - دە.

باست: ھاي بالىلار، بىمەنە گەپنى قويۇڭلار.

ھېزىم: ھېچقايسىڭلار تاراپ كەتمەستىن يىگىت قولدىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار. قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچە شۇ يەردە يەنە بەزمە قىلىپ ئولتۇرىمىز. (يىگىتلەر چىقىپ

كىمخاب تونغا پۇركىلىپ قىز كېلىدۇ يار - يار،
قىزىل - قىزىل پىيازنىڭ پوستى تولا يار - يار.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ دوستى تولا يار - يار.
قارا - قارا قارغىلار خاماندىدۇر يار - يار.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار - يار.
(ناخشا - ئۇسسۇل ئاياغلاشقاندا ئىچكىرىدىن باست چىقىدۇ.)

باست: پەتە ئوقۇشقا باشلىدى. قېنى يىگىتلەر ئىچكىرىرەك كىرىپ مېھمانخانىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنراق تۇرۇڭلار.

يىگىت قولدىشى: سېيىت بېگىمنى ئوتتۇرىغا ئېلىڭلار.

ھېزىم: ھەي يىگىت قولدىشى، سېيىت بەگنىڭ تۇمىقىنى چۆكۈرۈپ قوي. (يىگىت قولدىشى سېيىتنىڭ تۇمىقىنى پېشانىسى تەرەپكە بېسىپ قويىدۇ. ھەممىسى ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىلەن ئايۇان ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ.)

مەشرەپ: (چۆگۈن كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئوتنىڭ ئالدىغا بارىدۇ) ۋاي ئىستەي، غۇنچەمدەك چىرايلىق، چېچەن قىز باينىڭ قوپال ماڭقا ئوغلىغا خوتۇن بولۇپ كېتەرمۇ، ياق، نۇرمۇ بوش كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ يۇرىكى قاپتەك بار، بۇگۈن پەيتنى قولدىن بەرمەس، نەدە بولمىسۇن يېتىپ كېلىدۇ. ئۇ كۈنى مەن ئۇنىڭ يېرىم كېچىدە مۇشۇ باغقا كەلگىنىنى سېزىپ قالدىم. غۇنچەمنى ئېلىپ قېچىشنىڭ كويىدا يۇرسە كېرەك. بىراق، بۇلار غۇنچەمنى بىر نەچچە كۈن ئۆيگە سولاپ ئىشكىنى قۇلۇپلاپ قويدى - دە، نۇرنىڭ كەلگىنىنى ھەدەمگە ئېيتمىدىم. ئاپام، بىزمۇ كەمبەغەل بىر ئىشلەمچى، نۇرمۇ ئىشلەمچى تۇرۇپ، سەن نېمىشقا خوجايىنلارغا بولۇشۇپ ئۇلارنى پايلاپ يۇرىسەن ھە، يېتىملارنىڭ

رەت قىلىپ) باغدا مۆكۈپ ياتىدۇ. ھېلىقى ئىشنى توغرىلىيالىدىڭىزمۇ؟

پاتەمخان: ھەئە، مەن قىز يەڭگىسى بولۇپ تەيىنلەندىم.

تۇرغان: ياخشى، جايىدا.

پاتەمخان: ياتاللا. (مەيدىسىنى تۆتۈپ) تۈيۈپ قالسا قانداق قىلارمىز. شائىيۇ ھەممىزنىڭ قېنىنى ئىچىدۇ.

تۇرغان: خاتىرجەم بولۇڭ. بىز سىزگە گەپ كەلتۈرمەيدىغان قىلىپ ئىشنى توغرىلايمىز.

پاتەمخان: نېمە بولسا مەيلى، سىلەر سەگەك بولۇپ تۇرۇڭلار. سېيىت ئۆيگە كىرگۈچە مەن غۇنچەمنى باشلاپ چىقىمەن.

تۇرغان: ھەببەللى، جايىدا. (تالاغا چىقىپ كېتىدۇ. تاشقىرىدا قىزنىڭ يىغا ئاۋازى، كېيىن ئات، ھارۋا ۋە كىشىلەرنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. ئىككى ئەركىشى غۇنچەمنى زىلچىغا سېلىپ كۆتۈرگەن ھالدا 3 — 4 خوتۇن كىرىدۇ. شەرۋان ئۇكە تۇتۇلغان چاپان، بېشىغا ئالتۇن قاداق ۋە تىترەپ تۇرىدىغان ئالتۇنگۈل قادالغان بۆرك كىيگەن ھالدا بىر نەچچە خوتۇنلار بىلەن ئايۋان ئىشىكىدە تەكەببۇرانە كۆتۈپ تۇرىدۇ. ھويلىغا قورايدىن گۈلخان سېلىنىدۇ. پاتەمخان، يەنە ئۈچ خوتۇن غۇنچەم ئولتۇرغۇزۇلغان زىلچىنىڭ تۆت ئۇچىدىن تۇتۇپ چىن قىچقىرىدۇ).

يىغلىما قىز، يىغلىما تويۇڭ بولدى،
كىمخاب گۈللۈك كۆشۈگە ئۆيۈڭ بولدى.

يىغلىما قىز، يىغلىما خۇش بولۇرسىز،
قارچۇغدەك يىگىتكە دوست بولۇرسىز.

كېتىدۇ.)

شائىيۇ: (ئۆيدىن ئالدىراپ چىقىپ). مەشرەپ باغىنىڭ يان ئىشىكىنى ئېچىۋەت، جامانەت شۇ تەرەپ بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. (شائىيۇ كىرىپ كېتىدۇ. مەشرەپ باغ تەرەپكە يۈگۈرەيدۇ. يىراقتىن داپ - دۇمباق ۋە ئۇلەن ئاۋازى كېلىدۇ. ئازدىن كېيىن تالا تەرەپتىن تۇرغان يەنە ئىككى كىشى ساندۇق، ئورۇن - كۆرپە، بوپىلارنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىدۇ. ئېچكىرىدىن پاتەمخان بىلەن تۇرغان بىر - بىرىگە مەنسىلىك قارىشىۋالىدۇ، تۇرغان ئۆزلىرىنىڭ تەييار ئىكەنلىكىنى كۆز ۋە باشقا شەرەتلەر بىلەن ئۇقتۇرىدۇ).

پاتەمخان: (تۇرغانغا قاراپ)

ئاق يوللۇق بولۇڭلار،
ئاق يوللۇق بولۇڭلار.
ئىشڭلار ئىلگىرى بولسۇن،
يۈزۈڭلار يورۇق بولسۇن.
كېلىن ئايمغى ياراشسۇن،
كەلگەن يولى ئاق بولسۇن.

(بوپا كۆتۈرۈپ كەلگۈچىلەرنىڭ ئىككىسى بىلىكىگە ياغلىق باغلايدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇلار ساندۇق، بوپىلىرىنى قويۇپ، قايتىپ تالا چىقىپ تەرەپكە كېتىدۇ. تۇرغان پاتەمخاننىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ باشقىلاردىن ئايرىلىپ قالىدۇ.)

پاتەمخان: (بوش ئاۋاز بىلەن) ھە، تۇرغان، ئىشڭلار قانداق؟

تۇرغان: جايىدا، شائىيۇنىڭ ئۇچ ئېتىنى ئېگەرلەپ كۆزلەكتەكى ئەسكى تامغا ئاپىرىپ قويدۇق.

پاتەمخان: نۇرلار ھازىر قەيەردە؟

تۇرغان: نۇر بىلەن ئامانتاي مۇشۇ تۇرقىدا (باغ تەرەپنى شە-

يېنىغا باردىۇ)

پاتەمخان: تەييارمۇ سىلەر؟ تۇرغانلار قېنى؟

نۇرۇم: ھەئە تەييار، كۇتۇپ تۇرمىمىز. تۇرغان ئەتراپنى بايقاپ يۈردىۇ. ئامانتاي بولسا ئەنە، شاپتۇللۇقتا مۆكۈپ تۇرىدۇ.

پاتەمخان: غۇنچەم ئەنسىرەپ بۆلەكچىلا، بىسەرەمجان بولۇۋاتىدۇ. ئۆزىنىڭمۇ ساقلىقى يوق. شۇ بالىنىڭ يۆتىلى تۇتۇپ قاپتۇ.

نۇرۇم: بىزنىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىمىزنى ئۇقتىمۇ؟

پاتەمخان: ئۇقتى، مەن ھەممە ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ تۇرىمەن.

نۇرۇم: پاتىمىدە، بىز سىلىگە تاغدەك ئىشىنىمىز، ئۆي ئىچى جىممىدىمۇ تېخى؟

پاتەمخان: ھازىر ھەممىسى بوتقا ئاش ئىچىشۋاتىدۇ.

نۇرۇم: مۇشۇ پەيت ئەمەسمۇ؟

پاتەمخان: ياق، ھازىر ئايۇاندىمۇ، مېھمانخانىدىمۇ كىشى جىق. ئىچكىرىكى ئۆيدە شاگىيۇ بىلەن لوزۇك بار. ئۇنىڭ ئىككى يايىسى ئايۇانىدا ئاچ قالغان مولۇنلاردەك ماريىشىپ يۈرىدۇ.

نۇرۇم: ئۇ تىرىكتاپلار شەھەرگە كىرىپ كەتمەمدىكىنە؟

پاتەمخان: لوزۇك شاگىيۇنىڭكىدە قونىدىكەن.

نۇرۇم: ئۇلار نەشىنى چېكىۋېرىپ، ھېلىلا كومشىيىدۇ. غۇنچەمنى باشلاپ چىتىۋېرىش كېرەك.

پاتەمخان: يەنە ئازراق سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار. بوتقا ئاشمۇ ئىچىلىپ بولغاندۇ. كىشىلەر بىر ئاز سېلىكسۇن. (ئىچكىرىدىن غۇنچەمنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچىلەر قايتىپ چىقىشىدۇ. نۇرۇم ئۆزىنى دالدىغا ئالىدۇ. پاتەمخان بىر ئاز ھودۇققاندەك بولۇپ ئايۇانغا كىرىپ كېتىدۇ)

باسمت: (قايتقۇچىلارنى ئۇزىتىپ) ئاغىچا ئەتە ھەممىلارنىڭ

يىغلىما قىز، خۇش بولغىن تويلىشىڭدۇر،
ئالتۇن بويلۇق كۈل يىگىت سىردىشىڭدۇر.

يىغلىما قىز، يىغلىما بەختىڭ بولۇر،
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە تەختىڭ بولۇر.

يىغلما قىز، ساڭا بۇگۈن بەخت بەقىپتۇ،
كۆشۈگەڭگە ئالتۇندىن مىخ قېقىپتۇ.

ئاپىتۇۋدا سۇ قۇيسام ئىلمايدۇ،
قىز ئانىسى ئۆگەيمىكىن يىغلمايدۇ.

(ھېلىقى ئىككى ئەر كىشى زىلچىنبىك ئىككى تەرەپ-
دىن تۇتۇپ غۇنچەمنى لاۋلداپ يېنىپ تۇرغان ئوت
ئۈستىدىن ئۈچ قېتىم ئايلاندۇرۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ
كېتىشىدۇ. قالغانلار تارقىسىدىن كىرىدۇ. قىزنىڭ پە-
غانلىق يۇرەك دولقۇنى ۋە سىرلىق چىملىقنى ئىپادە
قىلغۇچى مۇزىكا. قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە ئېھتىياتلىق
بىلەن نۇرۇم كېلىپ ئىچكىرىنى تىكشايدۇ)

نۇرۇم: (تەنە بىلەن) يىغلىما قىز، خۇشال بولغىن تويلىشىڭ-
دۇر، ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت سىردىشىڭدۇر. ھىم!
ئالۋاستىلار! ..... كىم بىلەن كىم سىرداش ئىكەن-
لىكى (مۇشتۇمىنى تۇرۇپ ئالغا سوزىدۇ) ھازىر سە-
لەرگە ئاشكارا بولىدۇ. جازانىخورنىڭ ماڭقىسى ھېچ-
قاچان غۇنچەمگە «ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت» بولالمايدۇ.
(پاتەمخان ئىچكىرىدىن چىقىپ ئەترابىغا ئەنسىرەپ
قارايدۇ) پاتمىدە، پاتمىدە!

پاتەمخان: (نۇرۇمنى كۆرۈپ كېلىپ) نۇرۇمۇ سەن؟

نۇرۇم: ھەئە.. (قولى بىلەن شەرەت قىلىدۇ، پاتەمخان ئۇنىڭ

ئالدىراپ كېلىشىدۇ)

تۇرغان: ئامانتاي، جېڭگىنىڭ قولىنى بايلا، نۇر پوتاڭنى شەش! (ئامانتاي ئالايتەن بېلىگە ئوردۇالغان ئارغامچا بىلەن پاتەمخاننىڭ قولىنى باغلايدۇ. تۇرغان نۇرنىڭ پوتىسى بىلەن ئاغزىنى تاڭىدۇ)

ئامانتاي: ھەي قايران جېڭىشسە، بىزگە تاماق جاساپ بەرگىن قولىڭدى ئۆزىمىز بايلادىققۇي. (پاتەمخاننى قارىياغاچقا باغلاپ قويۇشىدۇ)

غۇنچەم: جېنىم‌پاتىمىدە، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن. خوش، تىرىك بولساق بىر كۈنى كۆرۈشەرمىز! (پاتەمخاننى سۆيىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزىدىن ياش قويۇلىدۇ. تاشقىرىدىكى ئاۋازلار يېقىنلىشىدۇ)

تۇرغان: پالاكەت باستى، قېچىڭلار! ئامانتاي، سەن ئالدىدا ئېتىز ئارىلاپ ماڭ، مەن كەينىڭلاردىن بايقاپ ماڭىمەن.

(مۇزىكا)

نۇرۇم: خوش، مېھرىبان پاتىمىدە، ئامان بولۇڭ!

غۇنچەم: خوش! ..... (ئۇلار كېتىدۇ. پاتەمخان بېشىنى لىڭشىتىپ قالىدۇ. بىر ئاز جىجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ، مۇزىكىنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىدۇ. تاشقىرىدىن 3 — 4 يىگىت بىلەن سەيىت كىرىدۇ)

2 - يىگىت: ئىككى ئۇچىنى يوقىتىپ چىڭ چىگمۇەتتىم. (قولياغلىقىنى سەيىتنىڭ بوينىغا چىگىپ قويىدۇ) قىز قولى بىلەن ھەرگىز يېشەلمەيدۇ. چىشىڭىز بىلەن يېشىڭدە، جۇمۇ.

چىللاققا كېلىپ بەرىشىڭلارنى تەكلىپ قىلدى.

قايتقۇچىلار: ئوبدان، بولىدۇ، (سەھنە جىم، مۇزىكا. نۇرۇم يەنە بىتاقەت ھالدا كۆرۈنىدۇ. ئاسماندا بىر پارچە قارا بۇلۇت ئاستىدىن ئاي ئاستا چىقىشقا باشلايدۇ)

نۇرۇم: ئەتتەڭەي، ئەمدى چىقسا بولاتتى. (ئامانتاي كېلىدۇ)

ئامانتاي: نۇر، نې بولۇپ جاتىر؟

نۇرۇم: تىش ..... (قولىنى ئارقىسىغا سوزىدۇ) ئەنە ئۇلار چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. (پاتەمخان توي كىيىمى بىلەن تولۇق بېزەلگەن غۇنچەمنى باشلاپ چىقىپ كېلىدۇ).

غۇنچەم: نۇرۇم! ..... (ئۆزىنى نۇرۇمنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ئۆپ كىمدەيدۇ)

نۇرۇم: جېنىم غۇنچەم. (غۇنچەمنىڭ بېشىنى سلايدۇ) بولدى، يىغلىماڭ، سىز ئۇچۇن جېنىم پىدا. (غۇنچەم ھەيدەسىنى تۇتۇپ يۆتىلىدۇ) نېمە بولدى، يۆتىلىپ قاپسىزغۇ؟

غۇنچەم: يۇرىكىم .....

نۇرۇم: غۇنچەم، ئەمدى قۇتۇلدىڭىز. بىز ئۇچۇن دوزاخقا ئايلانىدۇرۇلغان بۇ مەھەللىدىن كېتىپ، تاغ ئارىلىرىدا ئەركىن كۇن كەچۇرىمىز.

پاتەمخان: بولدى جېنىم بالىلىرىم، بۇ يەردە تۇرماڭلار، قېچىڭلار! (تۇرغان كېلىدۇ)

تۇرغان: پاتىمىدە بالاغا قالماسلىقىڭىز ئۇچۇن سىزنى باغلاپ قويۇپ كېتىمىز. (تاشقىرىدا سېيىتنى قىزنىڭ يېنىغا كىرگۇزۇپ قويۇش ئۇچۇن كېلىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ ئاۋازى كېلىدۇ)

پاتەمخان: ۋاي تاپقان ئەقلىڭلاردىن ئۆرگىلەي، سېيىتنى ئېلىپ كېلىشىۋاتىدۇ. چاپسان بولۇڭلار. مانا باغلاڭلار، كېتىڭلار. (قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ تۇرىدۇ، ھەمىسى

شەرۋان: ئىزلە، ھازىر تاپ. (مەشرەپ ھودۇقۇپ ئارقىغا كېتىدۇ) شەرمەندىلەر نەگە كەتكەندۇ. (ھەر تەرەپنى ئىزلىشىدۇ. يىگىت قولدىشى پاتەمخانىنىكۆرۈپ قالىدۇ)

يىگىت قولدىشى: مايا‌قا كېلىڭلار، ھاي مايا‌قا، يەڭگىسى مايەردە باغلاقلىق تۇرىدۇ. (ھەممىسى پاتەمخاننىڭ ئەتراپىغا توپلىنىدۇ. شائىيۇ قىلىچلىق ئىككى يايى بىلەن چەمپ كېلىدۇ)

شائىيۇ: نېمە گەپ، بۇ قانداق ئىش؟ يېشىڭلار بۇنى! (پاتەمخاننى يېشىدۇ) ھەي جەددال، قىز قېنى، سېنى كىم باغلاپ قويدى؟

پاتەمخان: .....

شەرۋان: ھوي لالمى، جاۋاب بەرمەمسەن؟ (تېپىدۇ)

پاتەمخان: .....

ھېزىم: بۇرۇقتۇم بولۇپ ھالىدىن كېتىپتۇ. يەنە سوراق سوراۋىرەمسىلەر پاتىمىدەمدىن.

شائىيۇ: (ھېزىمگە) سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

ھېزىم: ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى بىز شائىيۇكا!

شائىيۇ: يوقال مېنىڭ ھويلامدىن، ھېلى نېمە ئىكەنلىكىڭنى كۆرسىتىمەن بىكار.

ھېزىم: (چىقىپ كېتىپ بېرىپ، يوشۇرۇن ئاۋازدا ئۆز - ئۆزىگە) ئەقىللىك قىز ئۆز جايىنى تېپىپتۇ.

شەرۋان: (يەڭگىگە) ئۆزلىرى نەدە قالدىلا ..... گەپ قىل ھوي، ئاغزىڭغا سامان تىقۋالدىڭمۇ؟

يەڭگە: غۇنچەمنى پاتەمخان ھاجەتكە ئاچقىپ كەتكەنىدى.

شەرۋان: بۇ پەقەت نۇرنىڭ ئىشى، غۇنچىنى پايلاپ تۇرۇپتىكەن دۆيۈز.

شائىيۇ: ئەستاغپۇرۇللا!

1 - يايى: توغرا بۇ خوتۇننى باغلاپ قويۇپتۇ - دە، قىزنى ئېـ

يىگىت قولدىشى: ياغلىقنى چىشلىگەندە مەڭزىگە چوككىدە بىرلى سۆيۈۋالسەن. شۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلار ئېچىلىدۇ.

1 - يىگىت: ھەم بىر - بىرىڭلارغا ئىسسىق ئۆتۈشىدۇ، دېمەسەن.

ھېزىم: بىزگە قىلغان قوپاللىقىڭنى قىزغا قىلساڭ كۆڭلى توڭ لاپ قالىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىستىمەن دەپ چىل تەك ئېتىپ ئاشكارىلىرىڭنى سەپكەن بىلەنمۇ ئېرە مەيدۇ.

يىگىت قولدىشى: جۇرۇڭلار، ئەمدى سېيىتجاننى قىزنىڭ يېنىغا ئەكە رىپ قويايلى. (ئىشىك تۆۋىگە كەلگەندە ئىشكنى يەنە بىر يەڭگىسى تاقىۋالىدۇ. يىگىتلەر رەخت ياكى پۇل بىلەن بىر ئاز سودىلىشىپ، ئىشكنى ئېچىپ ئىچكىرى كىرىپ كېتىدۇ، يىراقلاردا ئىتلار قا ۋايدۇ. مۇزىكا ئەنسىز ئاۋازدا ئويناپدۇ. ئاندىن كې يىن ئىچكىرىسىدە ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ يىگىت لەر قالايمىقان چىقىدۇ)

يىگىت قولدىشى: قىز نەگە كەتتى - ھە؟

ھېزىم: كۆشۈگىدە بولمىغاندىن كېيىن جېنىمنى بىر ياققا ئال دى - دە، ئۇ قىز.

يىگىت قولدىشى: جېنىنى بىر ياققا ئېلىپ، بىر كىشى ئۇنى بو غۇزلىماقچىمىكەن. ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ھېزىم.

ھېزىم: ھوي، مەن ھاشىمباينىڭ ئىنىسى دەپ تولا يوغان سۆزلىمە، قاچقاندۇ دېگەن گەپ.

1 - يىگىت: گەپ تالاشماڭلار، قىزنى ئىزلەش كېرەك. (شەرۋان ئوغۇل يەڭگىسى بىلەن چىقىپ كېلىدۇ)

شەرۋان: مەشرەپ، ھوي مەشرەپ، قېنى سەن؟

مەشرەپ: (كۆزىنى ئۇۋۇلاپ چىقىپ) نېمە، نېمە بولدى ھەدە؟

شەرۋان: نەدە ئۇخلاپ قالدىڭ، ئاپاڭ نەگە كەتتى؟

مەشرەپ: تاڭەي، ئاشخانىدا ئۇخلاپ قاپتىمەن.

تىرىك ئۆلگەن يارىمنىڭ،
ئوتىمدا كۆيگەندىمەن.

مەن ئۆلۈپ تۇپراقتا ياتسام،
كىم مېنى ياد ئەيلىسۇن.
دوستلىرىم غەمكىن بولۇپ
دۇشمەنلىرىم شاد ئەيلىسۇن.

ئۇھ جېنىما! (كالتە يۆتىلىپ مەيدىسىنى تۇتىدۇ) رەھ-
مەتلىك ئاپا! شۇم پېشانە قىزىڭنى نېمىشقىمۇ تۇغ-
قان بولغىيدىڭ. قىزىم مۇشۇنداق قارا كۈنلەرگە قا-
لار دەپ ئويلىمىغانسەن، ئەگەر ئويلىغان بولساڭ
نۇرۇم ئىككىمىزنىڭ بەختىنى چوڭ توي قىلىمەن
دەپ توسۇپ قويماس ئىدىڭ، خەير. قورۇنما ئاپا!
يەرلىكىدە تىنچ يات. نۇرۇملار سولاقتا نېمە كۈن-
لەرنى كۆرۈۋاتىدىغاندۇ ..... ئىست تەلەيسىزلىك.
(كالتە يۆتىلىدۇ) ئۇھ يۇرىكىم. (ئىچكىرىدىن شەرۋان
ياسىنىپ پاتەمخان بىلەن چىقىدۇ)

شەرۋان: دۇنيادا ھەرقانچە ئەخمەق بولسا، سېنىڭچە بولماس،
قانچە كۈن ئاچتىن ـ ئاچ قوتانغا سۆلىنىپ كاللار
بىلەن ياتتىڭ، باغلىنىپ ئىتتەك سۆرەلدىڭ، قارىيا-
غاچقا ئېسىلدىڭ، ئۆلگۈدەك قامچە يېدىڭ، يەنە نۇر-
نى ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيسەنغۇ؟

غۇنچەم: نۇرۇم مېنىڭ بۇلبۇلۇم، مەن ئۇنىڭ باغرى قان غۇنە-
چىسى، تىلسم سۆزگە كېلىدىكەن، مەن ئۇنىى ئاغزىم-
دىن چۈشۈرمەيمەن.

شەرۋان: تىلىڭ كېسىلمىسۇن يەنە.

غۇنچەم: ئەمدى قورقىدىغان ھېچ يېرى قالمىدى. تىلىمنى

لىپ قېچىپتۇ.

2 - يايى: ۋارقىراپ كەتسە كىشىلەر تۆيۈپ قالىدۇ، دەپ قارالمىلار ئېغىز - بۇرنىنى تېكىۋەتكىنىنى، ناھايىتى يامان ئوغرىكەن ئۇ.

شائىۋ: خەپ نۇر، بىر قوشۇق قېنىڭنى ئىچمىسەم توختاپ تۇر. مەشرەپ، باستىنى قىچقار. پۇتۇن ئونبىشىلىرى بىلەن ئاتلانسۇن. (مەشرەپ ماڭىدۇ) يۈگۈر چاپسان! (مەشرەپ يۈگۈرۈپ كېتىدۇ، يېگىت قولدىشىغا قاراپ) يۈگۈر سەن بېرىپ ھاشىم ئاكاڭنى قىچقىرىپ كەل. (يېگىت قولدىشى يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ، يىلارغا قاراپ) سىلەرمۇ ئاتلىرىڭلارنى توقۇڭلار، مەن لوزۇڭ بېگىمدىن بۇيرۇق ئاچقىپ بېرىمەن. ھارامزادىلەرنى قوغلاپ تۇتۇش كېرەك. يەرنىڭ قەرىگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ سۆرەپ چىقىش كېرەك. ئەستاغپۇرۇللا (ساقلىنى سىقىملايدۇ) بۇ نېمە دېگەن رەزىللىق ھەۋ؟! ..... (ھەممىسگە ئالىيىپ قارايدۇ. شەرۋان زەھەرلىك تۈس ئالىدۇ. باشقىلار قورقۇپ ئارقىسىغا داجيىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئۈچىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ئۆمەر شائىۋنىڭ ھويلىسى، ۋاقىت كەچ كۈز بولۇپ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغايغان، ئۇ يەر - بۇ يەردە خازانلار توپلانغان غۇنچەم ئېغىر سىل بىلەن ئاغرىدى. ئۇنىڭ بىلەكلىرى باغلانغاندا چىگە پېتىپ يارا بولۇپ قالغان جايلىرى ۋە يۈزىدىكى قامچا يېرىۋەتكەن يارىسى تېخى ساقىيىپ كەتمىگەن، غۇنچەم پېشايۋاندىكى بىر پارچە بورا ئۈستىدە تامغا يۆلەنگەن ھالدا غەمكىن ناخشا ئېيتىدۇ.

سەن تېرىك دەمسەن مېنى،
مەنغۇ تېرىك ئۆلگەندىمەن.

ئېلىپ چىقىپ غۇنچەمنى كۆپىسىگە ئولتۇرغۇزۇپ ياسـ
تۇققا يۆلەپ قويىدۇ).

غۇنچەم: بىكار قىلدىلا جېنىم پاتىمىدە، بۇنى.

پاتەمخان: جېنىڭ يامان قىينىلىپ كەتتى بالام. پۇت - قولۇڭـ
نى سۇنۇپ يۈرىشاققىنا بىرەم ئارام ئال.

غۇنچەم: مەن بەربىر بۇ كېسەلدىن ساقىيىپ كېتەلمەيمەن،
پاتىمىدە. كاشكى نۇرۇمنى بىر كۆرسەم ئىدى. (كۆزـ
گە ياش كېلىدۇ)

پاتەمخان: بۇ باغرى تاشلار، سېنىڭ كۆز ياشلىرىڭغا قارىمىدى.
ئاھ - زارىڭ بىر كۈنى تەڭرىگە يېتەر، نۇرنىمۇ كۆرۈپ
قالارسەن، تولا ھەسرەت چېكمىگەرمە قىزىم، ئۆزۈڭنى
ئايا. (غۇنچەمنىڭ بىلىكىدىكى يارىنى كۆرۈپ) تووا،
دۇنيادا ئاجايىپ رەھىمسىز ئادەملەر بار - دە، قىز
بالىنى مۇشۇنچە يارا بولۇپ كەتكۈچە باغلىغان بارـ
مۇ، ئاناڭ رەھىمەتلىك بۇ بىلەكلىرىگە قىپقىزىل
مارجانلارنى ئوراپ قويماتتى. مانا ئەمدى ھەممە يېـ
رىڭ يارا، قاچقانچە قۇتۇلۇپ كەتكەن بولىڭلارغۇ،
مۇنچە ئازابلارنىمۇ كۆرمەس ئىدىڭلار.

سېيىت: (قەپەزدە كەكلىك كۆتۈرۈپ كىرىپ) مەشرەپ، ھاي
مەشرەپ، قېنى سەن، چاپسان ماڭ!

مەشرەپ: (قولىدا ئاتنىڭ نوقتىسىنى كۆتۈرۈپ باغ تەرەپتىن كە-
رىدۇ) نېمە بولدى، ئالتۇن توشقان تۇتۇۋالغاندەك
ۋارقىراپ كەتتىڭغۇ؟

سېيىت: خۇش خەۋەر. (قەپەسنى ئېگىز كۆتۈرىدۇ) بۇگۈن مە-
نىڭ كەكلىكىم باراتنىڭ كەكلىكىنى قاچۇردى.

مەشرەپ: ھە، شۇمىدى، مەن تېخى سېيىت نوچى ئوغرى قاچا-
نىڭ تېغىنى ئۆرۈۋەتتىمكىن دەپتىمەن.

سېيىت: خۇشاللىقىمنى سەن قەلەندەرگە ئېيتقان ئىمىست ئاغزىم-

كېسىپ تاشلىساڭلار دىلىمدا ياد قىلىمەن.

شەرۋان: مەن ئارا بولمىسام شاگىرۇ ئاتاڭ ئاتقۇزۇۋېتەتتى. نۇر ئۆمۈرلۈك سولاققا ھۆكۈم قىلىنىپ تىرىك قالدى، سەن سولاققىمۇ چۈشمەي تاياق بىلەن قوتۇلدۇڭ.

غۇنچەم: سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا خار - زار بولۇپ قالغۇچە ئۆل گىنىمىز ئارتۇق ئىدى.

پاتەمخان: (شەرۋاننىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ كۆز يۇمچىقلاپ) چوڭ لار بىلەن گەپ تالىشىپ نېمە قىلىسەن قىزىم، كېسەل بولغاندىن كېيىن ئەھۋالغا قاراپ ئىش قىلساڭ بولىدۇ.

شەرۋان: تىرىك قالغىنىغا شۈكۈر قىلمايدۇ، جۇۋاينىمەك (غۇنچەم قىسقا - قىسقا يۆتىلىدۇ) شاگىرۇ ئاتاڭدىن دۇئا ئال. ئېرىڭنىڭ ئايىغىغا يىقىل، قىلغان گۇناھلىرىڭغا توۋا قىل، شۇ چاغدىلا ساقىيىسەن.

پاتەمخان: بۇلار بولسا نادان، تېخى ياش، ياخشى - يامانىنىڭ تېگىگە يەتمەيدۇ، مۇشۇ بالىنىڭ ئەھۋالى كۈندىن - كۈنگە ئوساللىشىپ كېتىپ بارىدۇ، ئەلۋەتتە ئاجىزلىنىڭ قاياشى ئاجىز، مۇشۇنىڭ ئاستىغا بىر كۆرپە سېلىپ، بېشىغا بىر ياستۇق قويۇپ بەرسەك بولاتتى.

شەرۋان: قىلغان ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلەمدۇ، بۇ بۇزۇق.

پاتەمخان: بۇ بىلمىسە خۇدايىم ئۆزى بىلەر، ئەمدى بىر كەچ چىلىك قىلسىلا خېنىم ئاغىچا.

شەرۋان: بوپتۇ، سېپىتىنىڭ ھۇجرىسىدىن بىر كۆرپە - ياستۇق ئاچقىپ بېرىڭلار. مەن ھاشىمباينىڭ ئۆيىگە مەسلىھەت چاپىغا بارىمەن. ئوغرى - يالغان ۋاقتى، مەشرەپ ھويلا - ئارامغا ياخشىراق قارىسۇن.

پاتەمخان: ئوبدان، مەن دەپ قويىاي. (شەرۋان تالا تەرەپكە چىقىدۇ. پاتەمخان ئىچكىرى كىرىپ كۆرپە - ياستۇق

يۇۋەتكەن. قولىنىڭ ئۇچىنمۇ تۇتقىشىم يوق. ئەمدى بۇ مېنىڭ خوتۇنۇم ئەمەس. مۇشۇ ئۆيىنىڭ قولى. (غۇنچەمگە دېۋەيلەپ) راستىمۇ، گەپ قىل ھەي ئۆلۈك.

غۇنچەم: (غەزەپلىنىپ) ساڭا گەپ قىلىدىغان تىلىم يوق، ئال مەرەز، ياستۇقۇڭنى، چېكەڭگە تاڭ! (پۇتـۇن كۈچىنى يىغىپ ياستۇقنى سېيىتـنىڭ بېشىغا ئېتىپ دۈم چۈشىدۇ. سېيىت غۇنچەمنىڭ ياقىسىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ تىزلاندۇرىدۇ)

سېيىت: كانىيىڭنى مانا مۇشۇنداق سىقىپ جېنىڭنى چىقىرىۋېتىمەن، سىل كېسەل ئولۇك.

پاتەمخان: (سېيىتنىڭ قولىنى تارتىپ) بۇ بالىنى سىل قىلىۋەتكەن ئۆزلىرىڭ ئەمەسمۇ؟! ئەمدى بىر يولىلا ئۆلتۈرەي دەمسەن بىچارىنى، قويۇۋەت دەيمەن ھوي تەلۋە!

سېيىت: مانا قويۇۋەتتىم. (غۇنچەمنى ئىرغىتىپ پېشايۋاندىن تۆۋەنگە ئىتتىرىۋېتىدۇ) مانا ئەمدى ساقىيىسەن. ھا... ھا... ھا... (كۈلىدۇ)

پاتەمخان: ۋاي خۇدايىمەي، ئەمدى قانداق قىلارمەن. (يۇگۇرۇپ چۈشۈپ غۇنچەمنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزىدۇ) ھوي بەرەھىم، قىلغۇلۇقنى قىلىپ يەنە كۈلىسەنغۇ. قارىپ تۇرماي سۇ ئېپكەل.

سېيىت: تېخى مەن بۇنىڭغا سۇ ئەكىلىپ بېرىمەن!؟ (تۆۋەنگە سەكرەپ چۈشىدۇ) مەن بۇنى ھازىر ھوشىغا كەلتۈرىمەن. (غۇنچەمنىڭ ئىككى چېچىدىن تۇتۇپ قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە سۆرەپ كېلىدۇ)

پاتەمخان: ۋاي خۇدايىمەي، ئۆلتۈرۈپ قويمىغان بولدى. مەشرەپ، ۋاي مەشرەپ، يۇگۇر، چاپسان بول!

پاتەمخان: هوي بايۇەچچە، بۇ قەلەندەرلىك قىلىپ كوچىدا نان تىلەپ يۈرگىنى يوق، بىر پارچە نان ئۈچۈن ئانا-بالا ئىككىمىز كېچە - كۈندۈز ئىشلەۋاتىمىزغۇ.

سېيىت: ئەمسە بىزنىڭ نانىنى بىكارغا يېيىشەتتىڭمۇ؟

مەشرەپ: كەچكىچە ئىت تالاشتۇرۇپ، قۇرغۇي ئويناپ، كەكلىك سوقۇشتۇرۇپ يۈرۈپ، تەييار نانىنى سېيىتجانلار يەيدىكەن - دە.

پاتەمخان: ھە، «ئاتام مازارغا شەيخ، مەن تەييارغا شەيخ»دېگەن شۇ.

سېيىت: پېشانەڭگە يېزىلغان بولسا سەنمۇ شۇنداق قىلاتتىڭ.

مەشرەپ: تۇتقىنا سېيىتجان پېشانەڭنى، خەت تونۇمسامۇ، قەيبىرىڭگە يېزىلغانلىقىنى سىنچىلاپ بىر قاراپ باقاي. (سىنچىلاپ قارايدۇ)

سېيىت: تېشىغا يېزىلاتتىمۇ، ئۇستىخاندا بولىدۇ.

مەشرەپ: (سېيىتنىڭ پېشانىسىنى قولى بىلەن سىلاپ) ھېچ نېمە يوق، سىپسىدا ملىغۇ؟

پاتەمخان: بىمەنە گەپ قىلىشما، يامان بولىدۇ.

سېيىت: ماڭە - ماڭ، سەن بىلمەيسەن. (مەشرەپنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىپ نېرىدىن غۇنچەمنىڭ بېشىدىكى ياستۇقىنى كۆرىدۇ، قەپەسنى مەشرەپكە بېرىدۇ. مەشرەپ ئۇنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كېتىدۇ، سېيىت پېشايۋانغا كېلىپ) بۇ ئۆلۈككە مېنىڭ پەي ياستۇقۇمنى كىم قويۇپ بەردى؟

پاتەمخان: ئاپاڭ.

سېيىت: بىكار گەپ، بۇ پەسنىڭ قىزىنىڭ ئەمدى مېنىڭ ياستۇقۇمغا بېشىنى قويۇشىنى ئاپام راۋا كۆرمەيدۇ. (غۇنچەم يۆتىلىپ كېتىدۇ)

پاتەمخان: هوي، ھەر ھالدا غۇنچەم سېنىڭ نىكاھىڭدىغۇ.

سېيىت: نۇر بىلەن قاچقان بۇ بۇزۇقنى مەن ئاللىقاچان قو-

ربپ ئېپلاس قىلىۋېتىپتۇ، ئېلىۋالاي دېسەم باشلىرىمغا ئېتىپ تىللاۋاتىدۇ.

شائىۋ: كىم ياستۇق قويۇپ بەردى، (پاتەمخانغا) سەنمۇ؟

پاتەمخان: يوغسۇ، مەن ئەمەس، شەرۋانەمنىڭ رەھمىسى كېلىپ قاپتىكەن، ئۆزى بۇيرۇق قىلدى.

شائىۋ: ئىززىتىنى بىلمىگەن بۇ ھارامزادە، قولغا كەلگەن بەخت - ساۋادىتىنى ئۆزى ئاياغ - ئاستى قىلدى، «ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا» دېگەن مانا شۇ، بۇنىڭغا قىلىدىغان رەھمىنى ئىتتىقا قىلىش كېرەك.

پاتەمخان: (چەتكە قاراپ ئۆز - ئۆزىگە) تاغا - قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ.

سېيىت: ماۋۇ دەللە بۇنىڭغا بولۇشۇپ، (غۇنچەمنى كۆرسىتىپ) تېخى بىزنى زالىملار دەۋاتىدۇ.

شائىۋ: زالىملار؟ ھىم ..... سەن لالما خوتۇننىڭمۇ نېيىتى بۇزۇق، (قولىنى غۇنچەمگە شىلتىپ) مانىڭغا ئوخشاش ئېرىگە خىيانەت قىلىدىغان، (پاتەمخانغا شىلتىپ) ساڭا ئوخشاش ناپاك خوتۇنلارنىڭ قەدىمى تەككەن يەردىن بەرىكەت ئۈچىدۇ، يوقال مېنىڭ ئۆيۈمدىن، (مەشرەپكە) سەن رودۇپايمۇ ئاناڭ بىلەن چىقىپ كەت بۇ يەردىن، (سېيىتقا) نەرسىلىرىنى ئاچىقىپ تاشلا. (سېيىت ئىچكىرىگە ماڭىدۇ، شائىۋ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ كېتىپ بېرىپ) ئىماگىر - كېيىن مېنىڭ ئۆيۈمگە قەدەم باسقۇچى بولۇشما، تۆزكور قىلىدىغانلار.

مەشرەپ: ئەمدى سېنىڭ ئۆيۈڭگە قەدەم باسقۇچە بىراقلا دوزاختا قەدەم بېسىش كېرەك.

پاتەمخان: توۋا، ناپاك خوتۇنلار دېگىنىنى قارا، ئۆيۈڭگە بەرىكەت كىرگۈزىدىغان پاك خوتۇنلار شەرۋان ئاغىچىكەن - دە.

سېيىت: مانا، سېنىڭ جايىڭ مەيەردە، خازانلىقنىڭ ئۈستىدە يۈمشاق يات. (غۇنچەمنى خازانلىقنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ مەيدىسىگە بىر - ئىككىنى تىزلىۋېتىدۇ. ئۇ ھوشسىز بولۇپ ياتىدۇ.)

پاتەمخان: غالجىر ئىت (سېيىتنىڭ كاچىتىغا بىر شاپىلاق ئۇرىدۇ)

سېيىت: ۋاي - ۋاي - ۋاي زاڭمقىم، ۋاي دەللە، (پاتەمخانىڭ ياقىسىدىن سىقىپ) ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن، مانا، مانا. (مۇشتلاۋاتقاندا مەشرەپ چىقىدۇ)

مەشرەپ: ھوي ماڭقا، ئاپامنى قويۇۋەت. (نوقتا بىلەن سېيىتنى ئۇرۇپ ئاجرىتىپ ئىتتىرىۋېتىدۇ. سېيىت يىقىلىدۇ)

سېيىت: (يىغلامسىراپ) توختاپ تۇر، سەن خۇمسىلارنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمىسام.

پاتەمخان: خۇدا جاجاڭنى بەرسۇن زالىملار! (سىرتتىن شائىيۇ بىلەن باستىنىڭ ئاۋازى كېلىدۇ. پاتەمخان بىلەن مەشرەپ چۆچۈپ قالىدۇ)

شائىيۇ: باست، ماڭا قارا، ھېلىقى ياقۇپنىڭ سېتىلغان ھارۋىسىنىڭ پۇلىنىمۇ قوشۇپ ئېپكەل.

باست: بولىدۇ، بولىدۇ شائىيۇكا.

شائىيۇ: (كىرىدۇ) يەنە نېمە گەپ

سېيىت: ماۋۇ قەلەندەرلەر ئىككىسى بىر بولۇپ ئۇرۇۋاتىدۇ.

پاتەمخان: ھورىدەتلىك شائىيۇم! ماۋۇ بىچارە ئاجىزنى كۆرسىلە. (غۇنچەمنى كۆرسىتىدۇ) ھاي بالام، ئۇنداق قىلما، ئۇ-ۋال بولىدۇ دېسەم ئۇنىسماي كېسەلنىڭ دەستىدىن ئاران تۇرغان بالىنى بوغۇپ پىشاۋاندىن تاشلىۋەتتى، سۆرەپ يۇرۇپ دەسسەپ مۇشۇ ئەھۋالغا كەلتۈرۈپ قويدى، قارىسىلا.

شائىيۇ: (سېيىتقا) نېمىشقا ئۇنداق قىلىسەن؟

سېيىت: مېنىڭ ئورۇن - كۆرپەمنى بۇ كېسەلگە سېلىپ بې-

مەشرەپ: هەققىمىزنى بەرمەمسىز؟

شائىيۇ: گېلىڭغا تاماق بېرىپ، ئوچاقنىڭ كىيىنىم بېرىپ، چوڭ قىلىپ قويغىنىم ئۈچۈن يەنە مەن سورىماقچىمۇ سەن مۇتتەھەم؟ ھازىر يوقال!بولمىسا كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسىتىمەن! (مەشرەپ بىلەن پاتەمخان مەيۈسلىنىپ ماڭىدۇ. چىقىپ كېتىۋېتىپ پاتەمخان غۇنچەم تەرەپكە قارايدۇ)

پاتەمخان: خوش، بىچارە قىزىم ئامان بول، سېنىڭ بىلەن بىزنىڭ كۈنىمىز مۇ تۈگىۇلار.

شائىيۇ: يوقال دېدىم، يوقال! (پاتەمخان بىلەن مەشرەپ چىقىپ كېتىدۇ) ساڭا ئوخشاش يالاڭغىداقلاردىن بىرى كەتسە مېڭى كېلىدۇ، بەچچىغەرلەرنى قارا تېخى! خېلى بىر نېمە دېگۈسى بار. (ئۆز - ئۆزىگە) «ئادەم بالىسىنى باقسا ئاغزى - بۇرنۇڭنى قان ئېتەر، ھايۋان بالىسىنى باقسا ئاغزى - بۇرنىڭنى ياغ ئېتەر» دېگەن راست گەپ - تە. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. مۇزىكا قايغۇلۇق ئۇيناپ تۇرىدۇ، ئاستا - ئاستا كەچ كىرىپ، ئاسماندا يۇلتۇزلار، كېيىن ئاي كۆرۈنىدۇ. شامال چىقىپ قارىياغاچتىن غۇنچەمنىڭ ئۇستىگە خازالار چۈشىدۇ، يىراقتا ئىتنىڭ ئەندىشىلىك ھاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. غۇنچەم چاچلىرى چۈۋۈلغان، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق تۇس ئالغان ھالدا بىشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ئەترابىغا ئەنسىزلىك بىلەن قارايدۇ)

غۇنچەم: سۇ، سۇ! (كالپۇكلىرىنى يالاپ قولىنى سوزىدۇ، يەنە بېشىنى يەرگە قويىدۇ. سىرتتىن چېپىپ كېلىۋاتقان ئاتنىڭ ئاياغ تىۋىشى ۋە ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىپ دەرۋازا قېقىلىدۇ، ئىچكىرىسىدىن سېيىت چىقىدۇ)

مەشرەپ: مەن شەرۋاننىڭ قانداق خوتۇنلۇقىنى بىلمەن، ئۇ-نىڭ ئىپلاسلىقلىرىنى يالىداپ تۇرغان ئالتۇنلار يە-پىپ تۇرىدۇ.

پاتەمخان: (غەزەپنچەمنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭ چۈۋۈلغان چاچلى-رىنى تۈزەپ مەيۈسلىنىدۇ) ئىسسىت، ئىگە - چاقسى يوق قىزىم. (سىيىت بىر ئەسكى خۇرجۇن، بىر كونا ئەسكى كۇرەك جۇۋا، بىر جۇپ چورۇق كۆتۈرۈپ چىقىپ مەشرەپنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىدۇ)

سىيىت: ئالە، لاقا - لۇقاڭنى قەلەندەر. (قايتىپ كىرىپ كې-تىدۇ مەشرەپ نەرسىلىرىنى خۇرجۇنغا تىقىپ، غۇنچەمە-نىڭ يېنىغا بېرىپ بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا جىم تۇرىدۇ)

پاتەمخان: ئەجەب خورلاندىڭ ئەقىللىك قىزىم، چىرايلىق، سۈم-باتلىق، قارا كۆزۈم، ماڭا بىر قارىغىنا، بىزدىنمۇ ئايرىلىدىغان بولدۇڭ، كۆزۈڭنى ئاچقىنا، دىدار كۆ-رۈشۈۋالايلى. (كۆزىگە ياش كېلىدۇ)

شائىيۇ: (ئىچكىرىدىن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ) ھەي لالىلار! ئىتمۇ چاغ دېسە كېتىدۇ، نېمە بېزىرىپ تۇرۇشسەن بۇ يەردە، كەت دېگەندىن كېيىن كېتىشمەمسەن!

مەشرەپ: (پاتەمخاننىڭ يېڭىدىن تارتىپ) يۇر ئاپا، ئون نەچە يىل ئىشلەپ، ئاخىرى ئىتقا ئايلىنىپتىمىز، كې-تەيلى.

شائىيۇ: تەنە گەپ قىلماي يوقال ھارامزادە. (مەشرەپ بىلەن پاتەمخان كېتىشكە ھازىرلىنىدۇ.)

مەشرەپ: شۇنچە يىل ئىشلەپ قۇرۇق قول چىقىپ كېتىمىزمۇ شائىيۇكا؟

شائىيۇ: (ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ) نېمە، نېمە دېدىڭ؟

شاگیۇ: مانا لوزۇك بېگىمنىك كۆزىدىن نېرى بولغان ئىش مۇشۇنداق بولىدۇ.

2 - يايى: بېگىم بۇ توغرۇلۇق دارىنغا ئېيتىپ، سى لويى بىلەن ئاچچىقلىشىپ قالدى.

شاگیۇ: ئەمدى قانداق قىلدۇق بۇ كاساپەتلەرنى؟

1 - يايى: بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ ئوغرىلار بۇگۈن كەچ قۇرۇن مۇشۇ مەھەللە تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

شاگیۇ: مۇشۇ مەھەللىگە؟

1 - يايى: ھەئە، كۆرگەن كىشى بار، شاگیۇكا، ئەللىكبېشىلار يارىمى قىلمىسا بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ، بىز ناھايىتى ئاۋارە بولۇپ كەتتۇق.

شاگیۇ: (سېيىتقا) يۈگۈر ماۋۇ يېگىتلەرنى باستىنگىگە باشلاپ بار، ئون بېشىلارنى يىغىپ مەھەللىنىك ئەتراپىنى ئىزلىشىپ بەرسۇن. (يايىلارغا) ئەزىمەتلەر، غەيرىتىڭلار كەم بولمىسۇن، قاچقۇنلارنى نەدىن بولسا تېپىڭلار، تاپان ھەققىڭلارنى دېگەندەك بېرىمەن.

1 - يايى: بېگىمنىڭمۇ تاپشۇرۇقى قاتتىق، بۇگۈن نەدە بولمىسۇن قولىغا چۈشۈرمىسەك بولمايدۇ. (سېيىت بىلەن ئىككى يايى چىقىپ كېتىدۇ)

شاگیۇ: بۇ نېمە دېگەن ئەنسىزچىلىك - ھە، (غۇنچەم تەرەپكە قاراپ) ھەممە بالا سېنىڭ كاساپىتىڭدىن بولۇاتىدۇ. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

غۇنچەم: ھە...ھە.....ھ...م، ھە... ھىم.....! (ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ سەكرات ھالىتىدە ئىككى قولى بىلەن توزغان چېچىنى قارمايدۇ. نۇر باغ تەرەپتىن ماريلاپ كېلىدۇ)

نۇرۇم: كىم بار بۇ يەردە؟

غۇنچەم: ئاھ... ھىم..... نۇرۇم.....! (بىر قولىنى سوزىدۇ)

سەيىت: كىم، كىم ئۇ؟

ئاۋاز: (سىرتتىن) بىز - بىز، دەرۋازىنى ئاچ!

سەيىت: بىز، ... كىم سىلەر، بۇ كېچىدە نېمە ئىشىڭلار بار بۇ يەردە؟

ئاۋاز: بىز يامۇلنىڭ كىشىلىرى، زۆرۈر ئىش بىلەن كەلدۇق. (سەيىت چىقىپ دەرۋازىنى ئاچىدۇ. مىلتىق، قىلىچ ئاسقان ئىككى يايى كىرىدۇ)

1 - يايى: شائىيۇكام بارمۇ؟

سەيىت: بار.

1 - يايى: قىچا - قىچا.

سەيىت: ۋاي - ۋۇي. نېمانچىلا ئالدىراش؟ (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

2 - يايى: شائىيۇكامنىڭ ھېلىقى ئەركە ئوغلى شۇمۇ - ھە؟

1 - يايى: ھەئە، تازا خام كاللا بىر نېمە.

2 - يايى: قازاقنىڭ ئاۋۇلىدىن ھېلىقى ئۇچى بىلەن باغلاپ ئەكەلگەن چىرايلىق قىزنى شۇنىڭغا ئېلىپ بەرگەن ئەمەسمۇ؟

1 - يايى: تېخىچىلا شۇنىڭ كاشىلىسىنى تارتىۋاتمىسىز. (شائىيۇ بىلەن سەيىت چىقىدۇ)

شائىيۇ: ھە، بۇ كېچىدە يەنە نېمە گەپ؟

1 - يايى: نۇر ئاغىنىسى تۇرغان، ئامانتايلار بىلەن يامۇلدىن قاچتى.

شائىيۇ: قاچتى، مانا قارا، قاچان؟

1 - يايى: بۈگۈن ئىككى كۈن بولدى، 7 - 8 ئادەم ئىزلەپ يۈرىمىز.

شائىيۇ: شۇنداق چىڭ يامۇلدىن قانداق قاچالايدۇ - ھە؟

1 - يايى: ئۇلارنى سى لويغا تاپشۇرۇپ بەرگەن، ئۇ سەل بوش قارىغان ئوخشايدۇ.

تۇرغان: قېرىنداشلار! بۇ زالىمدىن ئىنتىقام ئېلىش كېرەك، ئىنتىقام ئالايلى!!..... (كۆپچىلىك قوشۇلىدۇ)

قىساس بىزگە قارار بولسۇن!
غەزەپلەر زۇلپىقار بولسۇن!
پاچاقلانسۇن زۇلۇم تەختى،
ئادالەت ئەلگە يار بولسۇن!

(سەھنىنىڭ ئارقىسىدىن ئوت يالقۇنى كۆرۈنىدۇ، ئوت ئىڭ قىزىل نۇرى ئىچىدە نۇرۇم غۇنچەمنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ئالغا بىر نەچچە قەدەم ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

نۇرۇم: غۇنچەممۇ سىز؟ (غۇنچەمنىڭ بېشىنى مەيدىسىگە بېسىپ سىلايدۇ) جېنىم غۇنچەم، سىزنىڭ تارتقان ئازابىڭىزنى پاتمىدەمدىن ئاڭلىدىم. (ئاي بىر پارچە بۇلۇت ئاستىغا كىرىدۇ) لاپاستىكى بېدىگە ئوت قويۇۋەتتۇق. بۇ يىلان - چايانلارنىڭ ئۇۋىسى كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتسۇن، مەن سىزنى ھاپاش قىلىپ ئېلىپ كېتىمەن. ماڭا قاراڭ، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ غۇنچەم. (غۇنچەمنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، جان ئۇزگەنلىكىنى بىلىدۇ. مۇزىكا قايغۇلۇق ئۇيناپدۇ. نۇرۇم قايغۇ - ئەلەم ئىچىدە قالپىقىنى ئېلىپ، غۇنچەمنىڭ بېشىغا قويۇپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، تۇرغان بىلەن ئامانتاي قوللىرىدا پىچاق تۇتقان ھالدا نۇرنىڭ يېنىغا كېلىدۇ)

تۇرغان: نېمە بولدى؟

نۇرۇم: مېنىڭ قۇچىقىمدا جان ئۇزدى، (ئۇچى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇرىدۇ) ئىسىت، ئېچىلماي توزغان غۇنچەم.

ئامانتاي: چەنچىلىگەن غۇنچا.

خور

(نۇرنىڭ دوستلىرى، دېھقانلاردىن بىرنەچچە كىشى، مەشرەپ ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بىرلىشىپ ئېيتىدۇ)

ئۇزۇلدى رىشتىدىن ئۇنچە،
ئېچىلماي توزدى غۇنچە.
جاھان يوقسۇلغا گۆر بولدى،
زامانىنىڭ خوۋلۇقى شۇنچە.

ئاخونۇم پەتىۋا قىلادۇر،
راستى يوق يالغان بىلەن.

هوي ... هوي!... (نەغمە ئۇسسۇل پەدىسىگە يۆتكىلىدۇ، پولات تۆۋەندىن چىقىپ گۈلنىسانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئىككى قولىنى ئالماشتۇرۇپ تەزىم قىلىدۇ، گۈلنىسا ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن، ئىككىسى هويلا سەينا-سىدا دولان سەنىمگە ئۇسسۇل باشلايدۇ، كېيىن تەلەيخان بىر يىگىت بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ. يەنە ئىككى جۈپ قىز-يىگىتلەر ئۇلارغا جور بولۇپ ئويناپدۇ.)

دولان سەنىمى

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى پاتقاق،
پۇتۇڭنىڭ پاتقىنى - پاتقان.
ياماننىڭ يولىدا يۇرسەڭ،
بەشىڭنىڭ قاتقىنى قاتقان.

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى بېدە،
تۇماقنىڭ كۆرپىسى گېدە.
دەردلەرنى تولا تارتىپ،
يۈرەكنىڭ ياتسى زېدە.
هوي ... هوي...هوي!.....

قىزىق چۆپنى ئىچمەيمەن،
كۆيدۇردىدىكەن لەۋنى.
كىمگە بەرىپ ئېيتايمەن،
يۈرەكىمدىكى دەردنى.

گۈلنسا

(تۆت پەرده يەتته كۆرۈنۈشلۈك دراما)

قاتناشقۇچىلار

گۈلنسا — 17 ياشلاردا
پولات — گۈلنسانىڭ ئاشىقى، 20 ياشلاردا.
ساماق — گۈلنسانىڭ دادىسى، 50 ياشلاردا.
ئايخان — ساماقنىڭ خوتۇنى، گۈلنسانىڭ ئۆگەي ئانىسى، 45 ياشلاردا.
قادىر — ئايخاننىڭ ئىنىسى، قىمارۋاز، 32 ياشلاردا.
مەزمۇن، تەلەيخان، شاياقۇپ، هامۇت، مامۇت، ... قاتارلىقلار ئەر-ئاياللار، قىز - يىگىتلەر.

بىرىنچى پەرده

پولاتنىڭ هويلىسى، ئايۋانغا ئارتىپ ياسالغان ئۇزۇم باغ-رىكىدا مەي باغلاپ پىشقان سايۋا ئۇزۇملەر ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. ئايۋاندا قىز - يىگىتلەر دولان مەشرەپكە سورۇن قۇرۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئوتتۇرىدا بىر سازەندە نەغمە قىلماقتا. داپچى داپنى ئوينىتىپ مۇقام باشلايدۇ. پەرده ئېچىلىدۇ.

بەگلىرىم بەگلىكتە ياتسا،
دوغىسى ئالۋان بىلەن.

كۆپچىلىك: بولىدۇ، بولىدۇ، ئۆزۈڭ باشلا پولات.
پولات: (گۇلنسانىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئېيتىدۇ)

ئۇستۇن بېقىپ ئايىنى كۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېقىپ سىزنى كۆردۈم،
گۇللۈك چۈشەكتە.
ئەگىپ - ئەگىپ كېتەلمەيمەن،
قاراپ قويمايسىز.
كۆيە - كۆيە كۈل بولارمەن.
رەھىم قىلمايسىز.
كەلسىلە پوتىغا.

(گۇلنسانىڭ دولىسىغا يېنىك بىرنى ئۇرۇپ قويىدۇ. گۇلنسا پوتىغا قول سۇنىدۇ. پولات بەرمەستىن ئوڭغا بۇرۇلىدۇ. گۇلنسا سولغا بۇرۇلىدۇ. ئەمدى پولات سولغا، گۇلنسا ئوڭغا بۇرۇلۇپ، ئىككىسى ئۈدۈل قاراشقاندا پولات پوتىنى گۈلنسانىڭ بېرىدۇ).
كۆپچىلىك: (ۋاقىرىشىپ) گۇلنسا، سىزمۇ بېيىت بىلەن قايتۇرۇڭ.
گۇلنسا: (پوتىنى ئېلىپ، پولاتنى يېنىك بىرنى ئۇرۇپ قويۇپ، بېيىت ئېيتىدۇ)

مەن بۇ يەرگە كەلمەس ئەردىم، يارى كەلتۇردى مېنى،
ئوتقا سالسا كۆيمەس ئەردىم، يارى كۆيدۈردى مېنى.
كۆيە - كۆيە كۈل بولارمەن، ياغلىقىڭغا تۇڭ مېنى،
ھەر زامان يادىڭغا يەتسەم ئېچىپ - ئېچىپ كۆڭ مېنى.
كەلسىلە پوتىغا.

(پولات قول ئۇزاتقاندا ئاۋۋالقىدەك ھەرىكەتلەرنى قىلىشىدۇ. كېيىن پولات پوتىنى ئېلىپ تەلەيخانغا

قاپقارا تەلپەك كىيىپ،
قاراقچى بولامدۇ كىشى.
پاقلان جۇۋاننىك دەرددە،
راۋاپچى بولامدۇ كىشى.

قاشى قارا بىخەستەنىك.
قاشلىرى زىرو - زەۋەر.
دەردىگىزدە مەن يۇرۇرمەن،
سىز بۇنىگىدىن بىخەۋەر.

مەن ئېتىمنى سالمايمەن،
دەريا بويى لۆم - لۆمگە،
ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ،
ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرۈمگە.

مەن باغىغا كىرمەيمەن،
ئانارىگىنى ئۈزمەيمەن.
ئەمدى كەلدىم ئەقلىمگە،
نادان بىلەن يۇرمەيمەن.

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم،
يار مېنى كۆردىمىكىن.
كېچە - كۈندۈز ئاھ ئۇرارمەن،
يار شۇنى بىلدىمىكىن.

(ساز، ئۇسسۇل توختايدۇ)

پولات: (بىلدىن پوتىسىنى يېشىپ، ئۇنى ئەشكەن هالدا) ئاغىنىلەر، ئەمدى بىردەم پوتا سېلىش ئويۇنى قىلايلىمۇ؟

ن ... گنت گۈلنسانىڭ ئالدىغا كېلىدۇ)

شېتلە: پوتىنى ماڭا بىر سېلىڭ، گۈلنساخان!

كۆپچىلىك: قائىدىنى بۇزما ھەي شېتلە!

شېتلە: ئادەمنىڭ ئىززەت - نەپسىنى بۇزىدىغان قائىدىنى بۇزۇش كېرەك. بىزمۇ ئادەمدە. نېمىشقا پوتا سالمايدۇ؟

2-يىگىت: مەيلى بارغا جوۋا دەپتىكەن، كۆگلى تارتقانلار بىر-بىرىگە سالىدۇ.

شېتلە: مېنىڭمۇ كۆگلۈم تارتمامدۇ؟

كۆپچىلىك: ھاي - ھاي، بۇ شېتلىنىڭ قورسىقى كۆپۈپتۇ، مەيلى گۈلنسا پوتىنى بېرەيلى، ئۇمۇكۆگلى تارتقان بىرىگە سالسۇن.

- (گۈلنسا پوتىنى ئۇنىڭغا بېرىدۇ، شېتلە بۇلۇڭدا ئولتۇرغان بىر قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئوقۇيدۇ)

شېتلە: بۇغداي تېرىسام مىڭ دانە بولدى،
تېرىق تېرىسام يۈگدانە بولدى.
سىزگە يىگىت چىقماپتۇ، ماڭا قىز،
ئىككىسىزگە نېمە بالا بولدى؟
كەلسىلە پوتىغا.

- (نازلىق نەپىس ھەرىكەتلەر)

كۆپچىلىك: (كۈلكە ئارىلاش) مانا، مانا تاپتى!

(سىرتتىن گۈلنسا، ۋاي گۈلنسا! دېگەن ئەندىشىلىك ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، گۈلنسا ئويۇندىن ھودۇقۇپ توختاپ قالىدۇ)

گۈلنسا: ۋاي، ئاچام كەپتۇ. ئەمدى قانداق قىلارمەن؟

تەلەيخان: (گۈلنسانىڭ قولىدىن تارتىپ) قورقما دوستۇم، جۇر،

سالىدۇ، يەنە ھېلىقىدەك ھەرىكەتلەردىن كېيىن تەلەيـ
خان 1 - يىگىتكە پوتا سالىدۇ)

تەلەيخان: ئىشىكىڭ ئالدىدىن ئېرىق ئالدىم ئاتلاپ ئۆتكـۈدەك،
سۇزۇك - سۇزۇك سۇلار كەپتۇ يېتىپ ئىچكۈدەك.

سۇ تېگىدىن تېپىۋالدىم بىر جۈپ قارا تاش،
كېچە - كۈندۈز كۆيدۈرگەن جېنىم قاراقاش.

قارا - قارا قاشلىرىڭغا قەلەم يۈگرۈتەي،
سېنىڭ تاشلاپ كەتكىنىڭنى قاچان ئۇنۇتاي؟

كۆچمەلىك: (كۈلۈشۈپ) پوتا تاشلىغىنى ئۇچۇن ئۇرۇڭ ئۇنى!
(تەلەيخان پوتا بىلەن نەچچىنى ئۇرۇپ پوتىنى بېرـ
دۇ. يەنە ھېلىقى ھەرىكەت. يىگىت پوتىنى ئېلىـپ
يەنە گۈلنىساغا سالىدۇ)

يىگىت: ئالتۇن تاختا كۆۋرۈكتىن بۇلبۇل ئۆتەلمەس،
ئالا - يېشىل يوپۇرماقتىن يامغۇر ئۆتەلمەس.
ئاق قۇشقاچقا ناۋات بەرسەم تەمىنى بىلمەس.
نادان قىزغا ئويۇن قىلسام قەدرىنى بىلمەس.

(يەنە ھېلىقى ھەرىكەتلەردىن كېيىن گۈلنسا پو-
تىنى ئىككىنچى يىگىتكە سالىدۇ)

گۈلنسا: دۇتار چالمەن ياخشى،
چالسام ئېيتسەن ناخشى.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
ئەلگە ئېيتمسام ياخشى.

(يەنە ھېلىقى ھەرىكەتتىن كېيىن، گۈلنسا پو-
تىنى سالىدىغان كىشىنى تاللاۋاتقاندا شېتىلە بىر يـ

ئايخان: نېمە دېدىڭ بەدبەخ! ھوي مەرەز، يەنە بىر دېگىنە! (ئايخان شېتىلىنى قوغلايدۇ، شېتىلە كۆپچىلىك ئارىسىغا كىرىپ، بىردە سۈپىغا چىقىپ، بىردە پەسكە چۈشۈپ قېچىپ ئايخانغا تۆتۈق بەرمەيدۇ. ئايخان سۈپىغا 3 ـ 4 قېتىم چۈشۈپ ـ چىقىش بىلەن مادارىدىن كېتىپ، پەلەمپەيدە ھاسىراپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ، شېتىلە كۆلكىلىك قىياپەت بىلەن ئايخاننىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئېيتىپ ئۇنى ئۇسۇلغا تەكلىپ قىلىدۇ)

شېتىلە: ھېردىپ ـ ئېچىپ ھۆمۈدەپ،
قۇشناچىم بۇيان كەپلا.
موللام بازارغا كەتسە،
پۇشكال ئوغرىلاپ يەپلا.
كەلسىلە پوتىغا.

(ئايخان ئۆز ھالى بىلەن نەپسى قىسىلىپ، ھۆمۈدەپ ئولتۇرغان ھالدا شېتىلىگە كۆزىنى ئالايتىپ قارايدۇ، ئاچچىقىغا پايلىماي ئايغىدىكى كەشنى شېتىلىگە ئاتىدۇ. كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ. شېتىلە ئايخانىڭ كەشنى ئېلىپ ئۆز قولتۇقىغا قىسىپ، ئايخانغا رەھمەت ئېيتقان قىياپەتتە تەزىم قىلىدۇ ۋە ئايخاننى پوتا بىلەن يېنىكرەك ئۇرۇپ، ئۇسۇلغا تەكلىپ قىلىپ ھەر خىل قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن ئايخاننى چۆگىلەيدۇ. كۆپچىلىك قىقاس ـ چۇقان بىلەن ئايخانىنى قەستەن ئۇسۇلغا زورلىشىدۇ)

كۆپچىلىك: تۇرسىلا ئايخان ئاچا، بىر ـ ئىككى چۆگىلەپ بەرسىلە.

1ـ يىگىت: ئايخان ئاچام ئۇسۇلغا ئۇستا، ئۇسۇلغا چۈشسە پەرىزاتلارمۇ ھەيران قالىدۇ.

بىرجۈۋان: قوپسىلا ئايخان ئاچا، ھەممىمىز سىلىگە قاراپ تۇرۇۋاتىمىز.

ماۋۇ ئۆيگە مۆكۈۋالايلى. (گۈلنسا بىلەن تەلەيخان ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

ئايخان: (كىرىدۇ) بۇ مەشرەپكە گۈلنسا كەلدىما؟

پولات: يوقسۇ ئاي ئاچا، بۇيەرگە كەلمىدى.

ئايخان: سەن ماڭا تولا شەيتانلىق قىلما. ئۇ جۇۋاينىمەك جىن ئويۇنغا ئامراق، چوقۇم بۇ يەرگە كەلدى، سەن يوشۇرۇپ قويدۇڭ.

پولات: مانا جىمسى قىز - يىگىتلەر تۇرۇپتۇ، مەن نەگە يوشۇرىمەن؟

ئايخان: ئەنە شەيتانلىقىڭ كۆزۈڭدىن چىقىپ تۇرىدۇ هارامزادە، جەزمەن سەن يوشۇردۇڭ. مەن هازىر ئۆنى تېپىپ چاچلىرىنى يۇلىمەن. (ئايخان ئۆيگە كىرىدۇ، مەشرەپ تىكىلەر ئۆرە - تۆپە بولىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى پەنجىرىدىن تەلەيخان سەكرەپ چىقىدۇ. ئاندىن گۈلنسانىڭ قولىدىن تارتىپ چىقىرىدۇ. ئىككىسى يۈگۈرۈپ بېرىپ ئانار دەرىخىنىڭ كەينىگە مۆكۈشىدۇ، ئايخان ئۆيدىن چىقىدۇ، ئانار تەرەپكە ماڭىدۇ)

پولات: (ئايخاننى توسۇپ) ئۇ يەردە ئىت بار، بارمىسىلا.

ئايخان: مەن ئىتتىن قورقمايمەن.

شېتلە: توغرا، ئىت ئادەمنى چىشلىگەن بىلەن، ئايخان ئاچامدىن قورقىدۇ.

ئايخان: هوي پاسكىنا، سەن ماڭا نېمە يامتا گەپ قىلىسەن؟

شېتلە: بۇ گەپنىڭ يامتىسى يوق. ئۆزلىرى ئىتتىن قورقماي مەن دېدىلە، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئىت سىلىدىن قورقىدۇ دېگەن گەپ بولىدۇ - دە.

ئايخان: هوي دۆيۈز، سەن مېنى نېمىگە ئوخشىتىۋاتىسەن- هە؟

شېتلە: ئىككى ئىت تالاشسا بىرى قورقۇپ قاچىدۇ دەۋاتىمەن.

ئاچاڭغا بېرىسەن، ئۇ ئاچكۆزنىڭ نەپسى ئاغزىغا تىقىلىپ جىم بولىدۇ.

گۈلنىسا: جۇر دوستۇم، ئەمىسە چاققانراق بارايلى.

پولات: ماۋۇ ئانارنىمۇ گېلىغا كەپلەپ قويۇڭلار، ماۋۇ ئۈزۈمنى ئۆزۈڭلار يېگەچ كېتىڭلار. (ئىككىسىگە ئىككى دانە ئانار، ئىككى ساپ ئۈزۈم بېرىدۇ) مەنمۇ ئارقاڭلاردىنلا يېتىپ بارىمەن، ئەگەر سىزگە تاياق سالسا، ئۇ ھازاۋۇلغا تاياقنىڭ تەمىنى ئۆزۈم بىر تېتىتىپ قويايى.

گۈلنىسا: (چۆچۈپ) ياق - ياق، ئۇنداق قىلماڭ، ئۇنىڭغا تېگىپ قويساق ئۆلگۈچە قۇتۇلالمايمىز.

پولات: گۈلنىسا، سىز مېنىڭ جېنىمنىڭ جانانىسى، يۈرىكىمنىڭ يەكپارىسى. مەن سىزنى ئۇ جادىغا دەپسەندە قىلىپ بەرمەيمەن. سىلەر مېڭىڭلار، مەن مېھمانلارنى ئۇزىتىۋېتىپ ھازىر بارىمەن.

(گۈلنىسا بىلەن تەلەيخان چىقىدۇ. پولات سۈپىغا قايتىپ كېلىدۇ، سىرتقا چىقىپ كەتكەنلەر قايتىشىپ كىرىدۇ)

1-چوكان: نەدىنمۇ كەلدى ئۇ ھازاۋۇل جادى، ئاشقا چۈشكەندەك كۆڭۈلنى غەش قىلدى.

1-يىگىت: بىزمۇ قايتايلى، خېلى ئولتۇردۇق.

2-چوكان: پولاتمۇ ئالدىراپ قالدى. «ئۆزۈم ھەرجايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر». شۇنداقمۇ پولات؟ (ھەممە كۈلۈشىدۇ)

پولات: يوقسۇ، ئولتۇرۇڭلار، ۋاقىت خېلى بارغۇ!

باشقىلار: بولدى، رەھمەت، قايتايلى. (ھەممەيلەن چىقىشىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئايخان: (شېتىلىگە) ئەكەل كەشمىنى، جۇۋاينىمەك.
(شېتىلە ئايخاننىڭ كەشنى خۇددى پوتا سالغانغا ئوخشاش قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن بىردە تەڭلەپ، بىردە چۆگىلەپ ئەخمەق قىلىدۇ. كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ، ئايخان شېتىلىنى قوغلايدۇ. شېتىلە مەسخىرىلىك ئۇسۇل ھەرىكىتى بىلەن سىرتقا قاراپ قاچىدۇ. ئايخان ئۇنى قوغلاپ سىرتقا چىقىدۇ، پولات ئانار دەرىخى يېنىغا كېلىدۇ، گۈلنسا تەلەيخان بىلەن ئانار دەرىخى كەينىدىن چىقىدۇ)

گۈلنسا: ۋاي خۇدايىمەي، مۇشۇ يەرگە كېلىپ، مېنى كۆرۈپ قالارمىكىن دەپ ئەجەب قورقتۇم.

تەلەيخان: مەن ئاغزىنى تۇتۇۋالمىسام، بۇ قورقۇنچاق تاس ئاللاكاللا دەپ ۋارقىرىۋېتەتتى.

گۈلنسا: ۋىيەي، ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن «ئۆلەرمەن ئېشەك ئولتۇرۇپ تېپەر» دېگەنىدەك بۇ ھازاز ئۇلنىڭ قولىدىن ھەر ئىش كېلىدۇ دېگىنە.

پولات: نېمانچىلا قورقىسىز گۈلنسا؟ بىز بارغۇ!

گۈلنسا: بۇ يەرگە كەلگىنىمنى كۆرۈپ قالسا، مېنى چەيلىۋېتىشتىن يانمايدۇ ئۇ ئەمدى ئۆيگە نېمە دەپ بارارمەن؟

تەلەيخان: قورقما دوستۇم. ئۇ جەددالنى مەن بابلايمەن.

گۈلنسا: ھەي تاڭەي جېنىم تەلەيخان، قىرىق كۈنلۈك يەردىكى تاپنى كۆرىدىغان بۇ قۇزغۇنىنى بابلالمىڭغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

تەلەيخان: تازا تېپىپ دېدىڭ، قۇزغۇنچۇ، تاپنى كۆرسە جانىنى تىكىدۇ. مەن ئۇنىڭغا گۈلنسا ئىككىمىز بىزنىڭ ئۆيدە يېپ ئىچىردۇق دەيمەن، ساڭا بىر يىڭ يېپ بېرەمەن، سەن «ماۋۇ مېنىڭ ئىچىرگەن يىپىم» دەپ

مەستۇرە: گۈلنسانىڭ دەردى تولا جۇمۇ، قىزلار! شۇڭا ناخشا ئىمرى ئەجەب مۇڭلۇق، ئۇنچىلا بېشىڭ قاتمىسۇن دوستۇم.

تەلەيخان: سەن تاپالمىدىڭ مەستۇرە، گۈلنسا بىر كىشىنى سېغىنىدۇ. شۇڭا «ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەندەك» دەيدۇ ئەمەسمۇ.

ھەممە: (گۈلكە) ھە، مۇنداق دېگىنە تەلەي.

گۈلنسا: ھەركىم ھەرنېمە دەيدۇ، بېشىغا كەلگەندە بىلىدۇ. ھەر قايسىڭلارنىڭ ئۆز ئاناڭلار بار، ھېچكىممۇ پىشانەڭلەرگە «تاك» ئېتىپ چېكەلمەيدۇ. دەرد - ئەلەم، مۇڭ دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغان بولسا ڭلارمۇ بېشىڭلارغا كەلمىگەندىن كېيىن چۈشەنمەيسلەر، مېنىڭمۇ ئۆز ئانام بولسا، مۇنچە مۇڭلۇق قىز بولۇپ ئۆسمەس ئىدىم. سىلەرگە ئوخشاش ئويناپ - كۈلۈپ يۈرەر ئىدىم. (مەيۈسلىنىدۇ)

تەلەيخان: راستلا، ئايخان ئاچام ئۆزى كۈن بويى قاشلىق ئېتىپ، سۈرمە سۈرۈپ تاماشا قىلغىنى قىلغان. گۈلنسانى بولسا، بىردەممۇ بىكار قويماي ئىشلىتىدۇ. كالىنى دۇمبالىغاندەك دۇمبالاپ ئازاب سالىدۇ. بىچارە دوستۇمغا ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ.

زەينەپ: قانداق قىلىپ شۇ ئايخاندىن قۇتۇلارسەن دوستۇم؟

ھەممە: بولدىلا، يارا ئۇستىگە تۇز سېپىۋەرمەڭلار.

تەلەيخان: راست ئەمەسمۇ ئەمسە؟

مەستۇرە: سەن دېمىسەڭمۇ بىز بىلىمىز، (گۈلنسانىڭ مۇرىسىنى تۈتۈپ) مەيۈسلەنمە دوستۇم. «بەختسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا، كالىلار سۇغا تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك، بۇ زامانىدا قايسى بىرىمىزنىڭ بېشىدا دەرد يوق دەيسەن.

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ هويلىسى. سەھنىنىڭ ئۇدۇل ئوڭ تەرىپىدە كۆي، ئۇنىڭ يېنىدا ئاشخانا، هويلىدا يوغان قاپاق تېرەك سۈپىغا سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. تېرەكنىڭ سۈپىغا يېقىن غولى ئويۇپ، چىراغ قويغۇچ قىلىنغان. قاپاق بارىكى ئەتراپىدا گۈلىلەر چىرايلىق ئېچىلغان، گۈلنىسا بىر توپ قىزلار بىلەن سۈپا ئۈستىدە غەزەل ئېيتقاچ، چاقتا يىپ ئېگىرىپ ئولتۇرۇشىدۇ.

گۈلنىسا: (ناخشا ئېيتىدۇ)

تومۇچۇقۇم سايرايدۇ،
يايرىم ئوينىغان باغدا.
تەمامى جانىم كۆيەدۇر،
سېنى ياد ئەيلىگەن چاغدا.

يارىمنىڭ بويى زىلۋا،
زىلۋا بويىدا گۈل بار.
خۇما كۆزىدە ئۇچقۇن،
ئايدەك يۈزىدە خال بار.

قوغۇن تېرىدىم خەندەك،
ئەللەر تېرىسۇن مەندەك.
خەق سۆيگەننى سۆيمەيمەن،
ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەندەك.

سەن سېغىنىدىكمۇ مېنى،
خويما سېغىندىم مەن سېنى.
سەن قەيىرىكدە سېغىنىدىڭ،
مەن يۈرەكىمدە سېنى.

ماڭداپمۇ يېتەلمەدىم،
چامداپمۇ كېتەلمەدىم.
ئىشقىڭىزدا خۇما كۆز،
ناخشا ئېيتماي ئۆتەلمەدىم.

مەستۇرە: زەپمۇ ئوبدان ناخشا ئېيتىدىكەن، كىمدۇ، بۇ؟
تەلەيخان: (ئويناقلاپ) ھە، مەن دېمىدىمۇ، ئۆزىمۇ كېلىپ قالـ
دىغۇ ـ ھە، گۈلنىسا. (گۈلنىسانىڭ مۈرىسىدىن تۈتۈپ
ئەركىلىتىدۇ)
گۈلنىسا: ماڭمىنا، تەلەيخان ... (دەرۋازا تاقىلدايدۇ، گۈلنىسا
ئالدىراش دەرۋازىنى ئاچىدۇ، پولات كۆرۈنىدۇ)
پولات: ئۆيدە كىم بار؟
گۈلنىسا: كىرىۋېرىڭ، ھېچكىم يوق.
پولات: (قورۇغا كىرىپ تارتىنىپ قالىدۇ) قىزلار، ئوبدان تۇـ
رامسىلەر؟ (قىزلار كۈلۈشۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىشىدۇ)
گۈلنىسا: كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، ھەممىسى مېنىڭ دوستلىرىم.
پولات: (سۇپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ) سىزگە ئازراق يېمىش ئې
لىپ كېلىۋىدىم.
گۈلنىسا: رەھمەت، كايىپ كېتىپسىز.
پولات: بۇمۇ كايىغان بولامدۇ؟ سىزنىڭ ماڭغان يولىڭىزغا
ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچسامۇ ئەرزىيدۇ.
گۈلنىسا: شۇنچىلىك قەدىرلىگىنىڭىزگە رەھمەت. ئېغىزدا بار،
كۆڭۈلدە يوق بولۇپ قالمىسلا بولاتتىغۇ.
پولات: تېخىچىلا ماڭا ئىشەنمەيدىكەنسىزدە گۈلنىسا؟ بوپتۇ.
گۈلنىسا: ۋەيەي، ئويۇنشۇپ دەپ قويدۇم، تازا ئىشىنمەن.
پولات: مۇنداق دېمەمسىز، ماڭا ئىشەنمەيدىكەن دەپ يۈرىكىم
چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى.
گۈلنىسا: ۋەيەي، ئاشۇرۇۋەتتىڭىزغۇ دەيمەن.

تەلەيخان: ۋاييەي، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر، ياخشى كۈنلەرمۇ بولار، ھازىرچە ئۇنى قويۇپ تۇرۇپ، ناخشا ئېيتىپ پىغانىمىزنى چىقرايلى، قانداق دەيسىلەر قىزلار؟

قىزلار: ھە بەللى، مۇنداق قۇلاقتا ياقتۇدەك بىر گەپ قىلە. قېنى باشلىغىنا مەستۇرە! (مەستۇرە «چاق ناخشىسى»نى باشلايدۇ. باشقىلار ئۇنىڭغا جور بولىدۇ)

پىرقىراپ چاقىم يەنە،
ئۆتتۇم جاھاندا زار بىلەن.
شاد بولۇپ يۈرەرمەنمۇ،
مېھرىبان يارىم بىلەن.

يارىمغا ساراي سالدىم،
گۈل بىلەن مۇنار سالدىم.
كەلمىگەنگە كۆپ بولدى،
يولغا قاراپ قالدىم.

ئۇستەك بويى ئېگىز قاش،
كەتمەن سالسام تېگى تاش،
ئىچمىدىكى دەردىمنى،
سەن بىلەمسەن قەلەمقاش.

(سىرتتىن پولاتنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

پولات: بىر باغقا ئانار سالدىم،
بىر باغقا يالاڭ توقاچ.
چۆگىلەپ كېتەلمەيمەن،
كۆڭلۈم سىزدىلا بولغاچ.

گۈلنسا: (هەرۋازا يېنىدا) خوش، پات - پات كېلىپ تۇرۇڭ.
پولات: ۋاقىت تاپسامىلا ... (چىقىپ كېتىدۇ)
قىزلار: (يۈگۈرۈشۈپ كىرىدۇ) ساڭا يېمىش ئېلىپ كەپتۇ - ھە؟!
تەلەيخان: يوشۇرغىنىڭ ئاشكارا بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ؟
مەستۇرە: ئاشكارا بولسا نېمە بوپتۇ، يېمىش ئېلىپ كېلىدىغانغىمۇ يىگىت لازىم.
زەينەپ: ئىككىڭلار تولا گەپ تالىشىدىغان بولۇپ قالدىڭلار، كېلىڭلار قىزلار، يېمىش يەيمىز.
گۈلنسا: (ياغلىقىنى ئېچىپ قويۇپ) ئېلىڭلار قىزلار.
تەلەيخان: پولات ياخشى يىگىت - ھە، گۈلنسا؟
گۈلنسا: بولدىلا تەلەيخان، سېنى ماختاپ بەر دېمىسىدىمغۇ!
تەلەيخان: ۋاي، ماۋۇنى. ئۇنداق دېگۈچە «ئۆزۈم ھەر جايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر» دېگىنە. (قولىنى گۈلنسانىڭ مەيدىسىگە تەگكۈزۈپ قويۇپ) قارا، يۈرىكىڭ ئۇيناپ كېتىپتۇ. پولاتنىچۇ، ماختىغۇچىلىكى بار يىگىت، ئۇ دېگەن يۈرتىمىزدىكى يىگىتلەرنىڭ ئالدى. ئۇنى مەن ماختىسام نېمە بوپتۇ؟ ئۆزلىرىمۇ ئون ئۆڭچەپە بىر كېسىپ تاللىغان بولغىدىلا، خېنىم. (قىزلار كۈلۈشىدۇ).
مەستۇرە: ئۇنى كۆرۈپ سەنمۇ غەلىتىلا قىلىپ كەتتىڭغۇ.
تەلەيخان: ئاغزىمغا كەلدى دەپ دەۋەرمىگىنە مەستۇرە. گۈلنىسانىڭ ھالى ھەممىمىزگە ئايان، ئۇ خۇشال بولسا، بىز نېمىشقا خۇشال بولمايدىكەنمىز. يەرتارچىلىق قىلىپ قالدى، بولمىسا غېرىبجان بىلەن سەنەمجاننىڭ ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى كېنىزەكلەردەك ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئوسسۇل ئويناپ كېتەتتىم، قانداق؟ (قىزلار قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ).
مەستۇرە: بولدىلا، چاقچاق قىلىپ قويسام، شاتۇتىدەك سايراپلا كەتتىڭغۇ.

پولات: تالا ـ تۇزگە چىقماس بولۇپ كەتتىڭىزغۇ گۈلنسا؟

گۈلنسا: قازان بېشى بىلەن تونۇر بېشىدىن نېرى كېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. ئاردىلاپ دوستلىرىم بىلەن چاق ئېگىرسەم ئارام ئالغاندەك بولۇپ قالىمەن.

پولات: مەنمۇ تىنماي ئىشلەۋاتىمەن. ھازىر كىشىلەر سەيلىگە تازا چىققىلى تۇردى. بىزمۇ ئادەم بولغاندىن كېيىن سەيلىگە بىر چىقساق بولاتتى.

گۈلنسا: ھېنىكىمۇ تازا چىققۇم بار، لېكىن شۇ ئاچام ھېنى بىر-دەمۇ ئارام ئالغۇزمايدۇ، ئەگەر سەيلىگە چىقسام ئۇ-رۇپ ئولتۇرۇۋېتىشتىن يانمايدۇ- دەڭە، (مەيۈسلىنىپ) ئۆز ئانام بولغان بولسا، مۇنداق كۈنلەرنى كۆرمەس ئىدىم.

پولات: كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ گۈلنسا، سىزنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىڭىزنى مەنمۇ بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. خۇدا بۇيرۇسا ئازكۈندە سىزنى ئايخانىنىڭ زۇلمىدىن ئۆزۈم قۇتقۇزىمەن. بىللە سەيلە قىلىپ، بىللە ئىشلەپ بەختلىك كۈن كەچۈرىمىز.

گۈلنسا: ھېنىڭ بەختلىك بولۇشۇم سىزنىڭ قولىڭىزدا ئەمما ... (يەرگە قارايدۇ)

پولات: بولدى، بىلدىم.

گۈلنسا: نېمىنى؟

پولات: ئەمما ... ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. مەن قىينىلىپ كېتىپ بارىمەن دېمەكچىمۇسىز، قانداق، گېپىم توغرىمۇ؟

گۈلنسا: سىز ئەقىللىك ...

پولات: مەن ھەممىنى جايلاپ قويدۇم. ئەمدى كىشى كىرگۈزمەن.

گۈلنسا: ئاچامغا گەپ ئۆتكۈزەلەيدىغان ئادەم بولسا بولاتتى.

پولات: خاتىرجەم بولۇڭ، (قوزغىلىپ) مەن چىقاي، ئايخان كېلىپ قالمىسۇن، خوش، گۈلنسا تۇرۇپ قېلىڭ.

تەلەيخان: بولدى قىلىڭلار، مەسئۇرە، «كاككۇك ئۆز ئېتىنى قىچقىرىدۇ» دېگەن گەپ بار، ئايخان ئاچام ئۆز ئېتىنى قىچقىرىدۇاتىدۇ. ئۇنىڭغا نېمانچە خاپا بولىسىلەر، يۈرۈڭلار، (قىزلار سىرتقا ماڭىدۇ. ئايخان دەسلەپتە گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولىدۇ، قىزلار ماڭغاندىن كېيىن، گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ قولىغا چولاق سۈپۈرگىنى ئالغانچە قىزلارنى قوغلايدۇ، قىزلار ئۇنى زاڭلىق قىلىپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ قېچىپ چىقىپ كېتىشىدۇ)

ئايخان، (ھاسىرىغان ھالدا چولاق سۈپۈرگىگە تايانغىنىچە گۈلنىسانىڭ چېچىلىدۇ) ھوي ساقلاندى. يېپ ئىگىرەمەي نېمە قىلدىڭ؟

گۈلنىسا: تىنىمايلا ئېگىرىۋاتىمەن ئاچا.

ئايخان: يالغان ئېيتىۋاتقىنىنى ماۋۇ يۈزى قېلىنلىقى، مەن بۆلۈپ بەرگەن پاختىنىڭ تېخى يېرىمىمۇ تۈگىمەپتىغۇ؟ (يېمىش چىگگەن ياغلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ) ھوي يېتىم ئوغلاق، يوشۇرغىنىڭ نېمە ئۇ؟!

گۈلنىسا: (قورقۇپ) ھېچ، ھېچنېمە ئاچا.

ئايخان: (ياغلىقىنى تارتىۋالىدۇ) ھېچنېمە دەيسىنا، بۇنى نەدىن ئالدىڭ؟ راستىنى ئېيت شۇم! چېچىڭنى يۇلۇۋېتىمەن، ئېيت دەيمەن!

گۈلنىسا: جېنىم ئاچا كايىماڭ، ئىشىك ئالدىغا كۆتۈرۈپ كەپتىكەن، قىزلار بىلەن يەي دەپ ئېلىۋىدىم.

ئايخان: يالغان ئېيتما! داداڭ قەلەندەردىن يوشۇرۇپ قويغان پۇلۇمنى ئوغرىلاپسەن - دە!

گۈلنىسا: ياق، ئاچا.

ئايخان: بولمىسا پۇلىنى نەدىن ئالدىڭ؟

گۈلنىسا: دادام بەرگەن ئازراق پۇلۇم بار ئىدى.

تەلەيخان: (جىددىي قىياپەتتە) گۈلنىسا، پولاتنىڭ كېلىپ يۈرگىنىنى ئاچاڭ بىلەمدۇ؟

گۈلنىسا: ۋىيەي، ئۇنى بىلسە، مېنى ئۆلتۈرىدۇ دېگىنە. (ئىشىك قېقىلىدۇ، قىزلار هودۇقۇشىدۇ).

زەينەپ: دەرۋازىنى مەن ئاچاي، گۈلنىسا سەن مۇنۇلارنى يىغىشتۇرغىن، (زەينەپ دەرۋازىنى ئېچىشقا ماڭىدۇ، گۈلنىسا ئالدىراپ يېمىش تۆكۈلگەن ياغلىقنى يىغىشتۇرۇپ، هودۇقلىنىدىن نەگە قويۇشىنى بىلەلمەي، ئارقىسىغا تۇتقىنىچە تۇرۇپ قالىدۇ، ئايخان كىرىدۇ)

ئايخان: هوي، بېشىڭنى يەيدىغان، ئىشىڭنى قىلماي، ئالتە چىلتەننى يىغىپ نېمە قىلىۋاتىسەن؟! ساڭا خېلى هال پەيدا بولغىلى تۇردىغۇ، ماۋۇ رودۇپايلارنى نەدىن يىغىۋالدىڭ؟

گۈلنىسا: چاق ئېگىرىشكە قىچقارغانتىم.

ئايخان: مەندىن سورىماي نېمىشقا قىچقىرىسەن - هە؟ يېپ ئىگىرمەي، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

زەينەپ: (قىزلارغا) يۈرۈڭلار قىزلار، بىكاردىن تىللىغىلى خەقنىڭ ببقېپ قويغان بالىسىمدۇق بىز.

ئايخان: هەرقايسىڭغا مېنىڭ ئۆيۈمدە نېمە بار؟ ئەر ئىزدەشسەڭ تالادىن ئىزدەش، بوسۇغامغا ئاياغ باسقۇچى بولۇشما، هەرقايسىڭنى يۈز كۈن كۆرمىسەم هېلى كۆرگەندەكمەن.

مەستۇرە: ئايخان ئاچا، بۇ يەرگە سىلىنى سېغىنىپ كۆرگىلى كەلمىدۇق، گۈلنىسانى دەپ كەلدۇق. ئاغزىلىرىغا كەلگەننى دەۋەرمىسىلە.

ئايخان: هوي، سەن نېمە دەپ ۋالاقشىيسەن! چىقە ئۆيۈمدىن! يۈزى قېلىن شەرمەندە!

مەستۇرە: شەرمەندە دېگەن سېنىڭدىن تۇشۇق بولامدۇ؟!

گۆشۈڭگە قاراپ بولامدۇ؟ (قېيىداپ تەتۈر قارىغىنىچە) رەھمەتلىك نىياز ئاقساقالغا تەگكەندە ئۆيدە ھەر كۈنى پولۇ بىلەن مانتا بولاتتى. گۆش توغراش تىن ئېرىنىپ، گۆش - ياغلارنى پاقىلدىتىپ يەرگە ئاتاتتىم. ئامەتنىڭ قاچقىنىدىن سەن گادايىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قېلىپ، ئەسىنەپ چىشىمنىڭ كىرىنى شۈمۈپ ئولتۇرىمەن.

ساماق: تۈنۈگۈنلا خېلى جىق گۆش ئېلىپ كەلگەنىدىمغۇ؟

ئايخان: ئەمسە سېنىڭ گۆشۈڭنى يەتمىش پۇشتۇمغا ئەۋەتىپ بېرىپتىمەن - دە! مەن ئۇنداق پەسىنىڭ قىزى ئەمەس، سايىم بەگنىڭ قىزى. بەگ ئەۋلادىمەن، ئال زادى بۇ گۆرۈڭنى! شۇم قىزىڭ بىلەن قال. مېنىڭ بۇ تۇرمۇشقا زادى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى.

ساماق: يەنە نېمە بولدى، ئاچچىقىڭلار كېلىپ قاپتىغۇ؟

ئايخان: ئىزاتارتماي يەنە «ئاچچىقىڭلار كېلىپ قاپتىغۇ» دەۋاتقىنىنى! سەن تاپقان پۇلۇڭنى قىزىڭغا بەر، ئۇ بۇ يەردە بۇزۇپ - چاچسۇن. مەن مۇشۇنداق چىشىمنىڭ كىرىنى شوراپ ئولتۇراي.

ساماق: نېمە بوپتۇ؟

ئايخان: نېمە بولاتتى، گۈلە - قاق ئاپتۇ، يېمىش ئاپتۇ، ئىش قىلماي، بىرەۋنچە ئالۋاستىلارنى يىغىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ساماق: ھېچ ۋەقەسى يوق خوتۇن. ئېچى پۇشۇپ قىزلار بىلەن بىرگە يىپ ئىگىرەي دېگەندۇ.

ئايخان: ئېچى پۇشۇپ ئۇنىڭ بېشىدا تۇگمەن چۆگىلىتىپتىمەنمۇ؟ ھە، تېخى ئۇنىڭ ماڭا قىلغان قەستلىرى ئۇچۇن كۆزلىرىنى ئويۇۋالسامۇ دەردىم چىقمايدۇ. زادى قىزىڭ بىلەن ھەر ئىككىڭ قارا نىيەت!

ساماق: بولدى خاپا بولماڭلار. مەن گۆش ئېلىپ كېلەي،

ئايخان: راستىنى ئېيت، قارايۇز! بىرى ساڭا يېمىش ئەكەلـ
دىمۇ - يا؟
گۈلنسا: (جىم) .....
ئايخان: ئېيت دەيمەن، بولمىسا بوينۇڭنى چۈجنىڭ بويىنىدەك
ئۇزۇپ تاشلايمەن!
گۈلنسا: ماڭا يېمىش ئېلىپ بېرىدىغان يىگىت نەدە تۇرۇپتۇ؟
ئايخان: هوي قارا يۇز، ماڭا تەنە قىلىۋاتسەنغۇ؟ (ياغلىقنى
گۈلنسانىڭ بېشىغا ئېتىپ، ئۇنى قوغلاپ ئۆيگە كىـ
رىپ كېتىدۇ، ئۆي ئىچىدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ.
بىر ئازدىن كېيىن ئايخان هاسىرىغان هالدا ئۆيدىن
چىقىپ سۇپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ)
ئايخان: خەپ. سەن جۇۋاينىمەكنىڭ جاجىسىنى بەرمىسەم توخـ
تا، گۈلنسا، ۋاي گۈلنسا! بىر پىيالە چاي ئاچىقىپ
بەر دەيمەن! (گۈلنسا كۆزلىرى ياش هالدا بىر پە-
يالە چاي ئېلىپ چىقىدۇ)
ئايخان: (چىنىنى قولىغا ئېلىپ) پاھ! پاھ! (چىنىنى تاشلىۋېتـ
دۇ) ھەي، سەن قارا نىيەت قىزىق چاي بىلەن قو-
لۇمنى كۆيدۈرۈپ، ئۆچ ئالماقچىمۇسەن؟ (گۈلنسانىڭ
چېچىنى تۇتۇپ تارتىدۇ)
گۈلنسا: ۋايجان! جېنىم ئاچا، بۇ چاي يىلمان ئىدى، ۋايجان!
ئايخان: سەن رودۇپايلارغا تېتىمسام سايىم بەگىنىڭ قىزى
بولماي كىتەي! (گۈلنسانى ئۇرىدۇ)
گۈلنسا: توۋا قىلدىم ئاچا، مېنى كەچۈرسىلە (تەسلىكتە ئاي-
خانىنىڭ قولىدىن يۇلۇنۇپ چىقىپ سىرتقا قاچىدۇ.
ئايخان بىرئاز پۇخادىن چىقىپ سۇپىغا كېلىپ ئول-
تۇرىدۇ، سىرتتىن ساماق كىرىدۇ)
ساماق: تامىقىڭلار پىشمىدىمۇ ئايخان؟
ئايخان: ماۋۇنىڭ گېپىنى، تاماق دېگەن ئەكىلىپ بەرگەن

مەريەم: توۋا، مەن سىلىنى ئوغرى تۇتتۇممۇ؟ ئۇدۇل قوشنا بولغاندىن كېيىن كىرىپ قالدىممكىن دەپتىمەن. بۇ-نىڭغا شۇنچە سېسىق گەپ كېتەمدۇ، ئەلۋەتتە قوشنا بولغاندىن كېيىن ياخشىراق ئۇلتۇرساق بولمامدۇ، ھېلىمۇ مەھەللىدىكى ھەممەيلەن بىلەن ئۇزۇشۇپ بولدىلا ئايخان.

ئايخان: ھوي قارايۇز، نېمە مەن بىلەن تاكاللىشىسەن، چىقە ھويلامدىن!

مەريەم: (چىقىپ كېتىۋېتىپ) قارا يۇز دېگەن ئۆزۈڭ ھازازۇل! (ئايخان يۇگۇرۇپ بېرىپ مەريەمنىڭ چېچىغا ئېسىلىدۇ، بىر - بىرى بىلەن قىيا-چىيا جېدەل قىلىدۇ)

گۈلنسا: (ئاجراتماقچى بولۇپ ئارىلىشىدۇ، كۆچىغا يەتمەي ئىلاجسىز قالىدۇ) ئالىلا قانداق قىلاي؟! (تالاغا يۇگۇرەيدۇ).

ئايخان: (مەريەمنىڭ چېچىنى تۇتۇۋېلىپ تارتىپ) ھە، گەپ قىلە قېنى، كىم ھازازۇل، ھە، كىم ھازازۇلكەن؟! (مەزمەن كىرىدۇ)

مەزمەن: (ئاجرىتىپ) ھاي ئايخان بۇ نېمە دېگەن سەتچىلىك! قويۇڭ، سىزنىڭ دەستىڭىزدىن بۇ مەھەللىنىڭ ئادەملىرى كۇن كۆرەمدۇ - يوق؟

ئايخان: (مەريەمنى قويۇپ بېرىدۇ، مەزمەن مەريەمنى سىرتقا چىقىرىۋېتىدۇ) بۇنىڭ قىلغان ھاقارەتلىرىنى ئاڭلىماستىن گۇناھىنى ماڭا قويىدىلا مەزمىناخۇنۇم!

مەزمەن: سىزنىڭ ھەممە نامۇ - ئەمەلىڭىز مەھەللىگە ئايان، خۇداغا شۇكۇر ھېلىمۇ قوينىڭ قوزىسىدەك سامساق ئاخۇنۇمنىڭ خوتۇنى بولۇپ قاپسىز، ئەگەر بىرەر يۇز بېگى ياكى ئەمەلدارنىڭ خوتۇنى بولغان بولسىڭىز كۆپچىلىكنىڭ ئۆيىنى ۋەيران، ئۆزىنى سەرسان قىلە-

(ھېڭىشقا تەمشىلىدۇ)

ئايخان: چاي، تۇزمۇ تۇگىدى، ئالغاچ كەلسۇن. ھە، يەنە مېھ-
ماندارچىلىقتا كىيىدىغان ئوبدانراق تاۋاردىن كۆڭ-
لەكلىك ئالغاچ كەلسۇن. گۈللىرى چوغدەك يېنىپ
تۇرىدىغان، ھۆسنۈمگە ھۆسن قوشىدىغان، خەقلەر
كۆرسە ھەسەت قىلغۇدەك تاۋار بولسۇن. ھا ...ھا...
ھا ... (نازلىنىدۇ. ساماق ئېغىر قەدەم تاشلاپ چې-
قىپ كېتىدۇ)

ئايخان: ھېلىقى يېتىم ئوغلاق نەگە كەتكەندۇ؟ گۈلنىسا! ھاي
گۈلنىسا!

گۈلنىسا: (يۈگۈرۈپ سىرتتىن كىرىدۇ) خوش ئاچا.

ئايخان: ھوي يېتىم ئوغلاق، ئۆزۈڭنى شامالغا سالغىلى تالاغا
چىقتىڭمۇ؟!

گۈلنىسا: ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرگەنتىم.

ئايخان: چاقىڭنى ئايلاندۇر. ھۇشۇ ئۇچنى بۇگۈن تۈگەتمە-
سەڭ كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەن جۇمۇ! (گۈلنىسا يېپ
ئىگىرىشكە كىرىشىدۇ، مەريەم كىرىدۇ)

مەريەم: ئەسسالام، تىنچلىقمۇ ئايخان؟

ئايخان: كەلسىلە مەريەمخان.

مەريەم: بىزنىڭ موزاي قېچىپ كېتىپتىكەن، سىلىنىڭ ھويلىغا
كىرىپ قالدىمىكىن؟

ئايخان: موزايلىرى بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ ئۇنداق خەق-
نىڭ موزىنى كىرىپ قالىدىغان ھويلا ئەمەس بۇ.

مەريەم: قوشنا بولغاندىن كېيىن شورىغانىنىڭ ئەيىبى يوق
ئايخان، ئۇنىڭغا نېمە خاپا بولىدىلا؟!

ئايخان: خاپا بولسام نېمە قىلاتتىڭ؟ مەن موزاي ئوغرىسى
ئەمەس، ئۇنداق ئىش سىلەردەك پەسلەرنىڭ بېشى-
دىن كەتسۇن!

مەن، مۇشۇ بىر ئەسكى بىلەن تەڭ كېلىمەن دەپ خەلقى ئالدىدا يەرگە قارىشنى لايىق كۆرمىدىم. نومۇس قىلمىدىكەنمىز.

مەزمۇن: ئۇغۇ شۇنداق، ھەر ھالدا بىر ئاز ئويلاپ ئىش قىلغان ياخشى. بۇ خوتۇن يۇرتىمىزغا ئۇنگەن بىر بالا بولمىغۇ، خۇدا جاجىسىنى بەرسۇن (چىقىدۇ، سامساق بۇ كۆڭۈلسىزلىكتىن رەنجىپ، مەيۇس ھالدا سۇپىدا ئولتۇرىدۇ. ئايخان ئۆيدىن چىقىدۇ).

سامساق: خوتۇن، ھەر ھالدا قولۇم ـ قوشنىلار بىلەن ئۇرۇشماي ياخشى ئۆتۈش لازىم ئىدى.

ئايخان: بولدى، ماڭا قىلمىغان نەسىھىتىڭنى قىزىڭغا قىلۋال، مەن ئۆزۈم بىلىمەن.

سامساق: نومۇس قىلىش كېرەك خوتۇن، نومۇسسىز ئادەمدە ئىمانمۇ كامىل بولمايدۇ.

ئايخان: كىم نومۇسسىزلىق قىپتۇ؟ خەقنىڭ ئۆيۈمگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇرۇشقىنى نومۇسسىزلىق بولماي، مەن قانداق نومۇسسىز بولىدىكەنمەن؟ ...

(دەرۋازىنى تاقىلداتىپ ئورغان ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، سامساق بىرىپ دەرۋازىنى ئاچىدۇ، سادىق، ئايشەمخان كىرىدۇ، سامساق ئۇلارنى سۇپىغا تەكلىپ قىلىدۇ، ئايخانمۇ سوغۇقلا تەكلىپ قىلىپ قويىدۇ. مېھمانلار ئولتۇرۇشۇپ دۇئا قىلىشىدۇ).

سامساق: بىر ئوبدان بۇياقتا كېلىشىپلا سادىقاخۇن؟

ئايشەم: ھەرقايسىلىرىنى يوقلاپ كېلىۋىدۇق. (سامساق بىلەن ئايخان رەھمەت ئېيتىپ ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ قويۇشىدۇ) ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ھەر بىرلىرىنىڭ كەڭ قوينىغا سىغىنىپ كېلىشتۇق.

ئايخان: خوش، نېمە گەپ ئايشەمخان؟

ۋېتىدىكەنسىز - دە.

ئايخان: ھۇي، نېمە دېگىنىڭ ئۇ؟ مەن بەگىنىڭ قىزىمەن. سېنى ھويلامغا كىم چىللاپ كىردى، نېمىشقا كىرىسەن؟ (مەزىنگە دېۋەيلەيدۇ، مەزىن ئارقىغا چېكىنىدۇ)

مەزىن: ھەي نائىنساپ، بىھايالىق قىلما! ئىنساپ قىل، ئىنساپ ... ھاي، ھاي ...

ئايخان: (ئېسىلىدۇ) يامانلىقىمنى ھازىر تېپىپ بېرە، بولمىسا قولۇمدىن ساق چىقىپ كېتەلمەيسەن! (جەبدەلنىڭ ئۈستىگە سامساق بىر نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)

سامساق: ھاي، ھاي، ئايخان، نېمە بولدى؟ قوي، قوي ئۇيگە كىر! (ئايخاننى ئۇيگە كىرگۈزۈۋېتىدۇ)

مەزىن: سۇبھاناللا، مۇنداقمۇ يامان خوتۇن بولامدۇ دۇنيادا. (قورقۇپ ئىشىك تەرەپكە قارايدۇ)

سامساق: نېمە بولدى مەزىنەخۇنۇم؟

مەزىن: خوتۇنىڭىز قوشنىمىز مەريەمخاننى ئۇرۇپ بىر قېپتۇ، قىزىڭىز چاقىردى. كېلىپ ئاجرىتىپ قويغىنىمغا مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ.

سامساق: كېرەك يوق، مەزىنەخۇنۇم، خاپا بولمىسلا، مەن ناماقۇل.

مەزىن: بەللى سامساق ئاخۇن، يەتە تېخى كېرەك يوق دەمسىزا؟ زادى بۇ مەھەللىدە ياكى خوتۇنىڭىز بىلەن سىز تۇرۇڭ، يا بىز تۇرايلى. قانداق دېگەن ئىش بۇ، ئادەم دېگەن خوتۇننى شۇنداق تۇتامدىغان؟ ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا بىر ئاز نەسىھەت قىلىپ قويۇش كېرەكتە.

سامساق: مەزىنەخۇنۇم، مەنمۇ بۇنى ئويلىغان يەردە، بىراق بۇ خوتۇنغا گەپ ئۆتىدىغاندەك ئەمەس. ئۆمرۇمدە باشقىلار بىلەن ئاناڭ - قىزىڭ دېيىشىپ باقماپتە-

ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنى قوغلاش قائىدە - يوسۇنغىمۇ سىغامدۇ؟ قىزلىق ئۆي بىر كۆڭۈلۈك.

ئايخان: ئىگىسى بار دەپ تۇرسام، بېزىرىپ تۇرۇۋالىدىغان مۇنداق قائىدە - يوسۇنلىرىنى كۆتۈرۈشسىلە، بۇ سودىلىشىدىغان ئېشەك بازىرى ئەمەس. ھېلىقى يېتىم ئوغلاق ئىشكىنى ئېچىپ قويۇپ نەدىكى بىر نېمىلەر كىرىپ، ئادەمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتىدۇ.

سامساق: ئىشكىنى ئۇ ئېتىپ قويغان، مەن ئاچتىم.

ئايشەم: (چۆچۈگەن ھالدا) خاپا بولۇشمىسىلا، خەير!

سادىق: (ئالدى - كەينىگە قارىماي چىقىپ كېتىدۇ. سامساق خىجالەتتە ئولتۇرۇپ قالىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ ھويلىسى، ئايخان بىلەن گۈلنىسا سۆپىدا سۆزلىشىپ ئولتۇرىدۇ.

ئايخان: (سۆنئىي مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈپ) گۈلنىسا، سەن ئەقىللىك قىز، مەن سېنى بەزىدە ئۇرۇپ، تىللاپ قويغىنىم بىلەن، سېنى ئۆز قىزىمدىن ئارتۇق كۆرىمەن. مەن سېنى ھېچ قاچان يامان ئىشقا سايە قىلمايمەن، نېمە دېسەم ماقۇل دەۋەر، ئەگەر سەن مېنىڭ ئىنىم قادىرغا تەگسەڭ، بەختىڭ ئېچىلىدۇ، ئۇ سېنى ياخشى كۆرىدۇ. سەن بىلەن ئۆي تۇتسا، قىمار ئويناشنىمۇ تاشلايدۇ، ماقۇلمۇ؟ ماقۇل دە.

گۈلنىسا: زورلىمىسىلا ئاچا.

ئايخان: ماۋۇنىڭ كاجلىقىنى، شۇنچە گەپ قىلسام، قەدىرىنى بىلمىگىنىنى قاراڭلار. ياخشىلىقچە ماقۇل دېسەڭ -

سادىق: گۈلنساخان بولسىمۇ چوڭ بولۇپ قاپتۇ، پولاتمۇ ئۆزلىرىگە مەلۇم، ياخشى ئادەمنىڭ بالىسى، ئۇ سىلەرگە بالا بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەن.

سامساق: پولاتقۇ ياخشى بالا، ئۇ بىزگە بالا بولۇشنى خالىغان بولسا، قېنى ئانىسى بولغان ئايخان نېمە دەيدىكىن؟

ئايخان: توۋا، ماۋۇ ئەقىلسىزنىڭ قىلىۋاتقان گېپىنى! ...

ئايشەم: ئۇنداق دېمىسىلە ماقۇل دېسىلە ئايخان، پولات نەچچە يىلدىن بۇيان ئىشلەپ تاپقىنىنى تويغا خىراجەت قىلماقچى، باشقا بىرىگە ياتلىق قىلسىلمۇ، يەنىلا شۇنچىلىك ئادەمگە ياتلىق قىلالا.

سادىق: شۇنداق شۇنداق، ئەلۋەتتە، پولات ئەدەپ - ئەخلاقلىق بالا بوپتۇ.

ئايخان: ئەخمەق بولۇشمىسىلا، گۈلنسانىڭ ئىگىسى بار.

ئايشەم: ئۇنداق دېمىسىلە ئايخان، ئىگىسى بولسا، دادىسى بىلمەمدۇ. سىلىلا ماقۇل كۆرسىلە بۇ ئىش پۈتىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىگە كۆڭلى بارغا ئوخشايدۇ.

ئايخان: كۆڭلى بارغا ئوخشايدۇ، نەدە يۈرۈپ؟ ئېگىز - پەس گەپلەرنى قىلىشماي، ئاغزىلىرىنى يۇمۇشسىلا، بولمايدۇ دېدىم، بولمايدۇ!

سادىق: سامساق ئاخۇن بۇنىڭغا ئۆزلىرى بىر نېمە دېمەمدىلا.

سامساق: ئانىسى بولىدۇ دېسە بولىدۇ، پولات ئوبدان بالا.

سادىق: ئايخان، مانا سامساق ئاخۇن رازىكەن، سىلىمۇ ئۇنداق قىلماي ماقۇل دەۋەتسىلە.

ئايخان: بۇ قەلەندەر نېمىنى بىلىدۇ؟ ۋالاقلىماي ئاغزىلىرىنى يۇمسىلا.

ئايشەم: سىلكىمەي جاۋاب بەرسىلە ئايخان، بىزمۇ ئادەم.

قىزىڭنى بىر ئېغىز گەپكە كىرگۈزەلمىسەم، ماڭا مۇنداق كۆرەڭ نېمە بار؟ قىزىڭنى ماقۇل قىلساڭ قىل، بولمىسا، ئىككىڭنىڭ بېشىغا چىقمىسام سايىم بەگنىڭ قىزى بولماي كېتەي. (چىقىپ كېتىدۇ).

سامساق: (ھەيران بولۇپ) تۇۋا، يائاللا، خودا ئۆزۈڭ ساقلا، پىشانەمگە پۈتۈلگەن تەقسىتىڭدۇربۇ، ئۇلۇغ تەڭرىم؟! (خاموش ھالدا ئېغىر چامداپ گۈلنىسانىڭ يېنىغا كېلىپ) يەنە نېمە بولدۇڭ قىزىم؟

گۈلنىسا: (چۆچۈلغان چاچلىرىنى تۈزەپ مەيۈسانە ھالدا) دادا، مەن سۆزلىمىسەممۇ، نېمە ئۈچۈن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىم سىزگە مەلۇملۇق. مەن قادىرغا .....
(ئۆكسۈپ يىغلاپ، دادىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ)

سامساق: (قىزىنىڭ بېشىنى سلاپ) يىغلىما ئاپئاق قىزىم. ئاللا تائاللا بىزنى مۇشۇنداق نائەھلى بىر ھازاز ئولغا گىرىپتار قىلىپ قويۇپتۇ. يا بۇنىڭدىن قۇتۇلالمىدىم. بەگ باشلىق يۇرت چوڭلىرى يەنىلا بۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ گەپ قىلىدۇ. بۇ خوتۇن گەجگەمگە مىنۇالغان بىر رودۇپاي بولدى. ئاھ، خۇدا! كەمبەغەللىكىمگە قارىمای، بۇ زالىم بەگ ئەۋلادى بىلەن ئۆي تۈتۈپ قالغىنىمغا ھەم ھەيرانمەن، ھەم مىڭبىر پۇشايماندىمەن قىزىم.

گۈلنىسا: مېنى بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇڭ! ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، جېنىم دادا!

سامساق: بۇ نائەھلىلەردىن قانداق قىلىپ قۇتۇلۇشنى بىلمەيمەن قىزىم، ئەگەر سەن ماقۇل بولمىساڭ، ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىق كېلىدۇ.

گۈلنىسا: جېنىم دادا، ھېچقاچان ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۇنىڭغا قارايدىغان كۆزۈم يوق، ئەگەر زورلاپ شۇ قە-

ده، بولمسا ئىختىيار ئۆزۈمده!

گۈلنسا: مېنى بۇ ئىشقا زورلىمىسىلا ئاچا.

ئايخان: هوي ئەقلى يوق يېتىم ئوغلاق، قادىرغا تەگمەيمەن دەپ، مەندىن قۇتۇلۇشقا كۆزۈك يەتتىمۇ؟ هېلى بىكار جۈمۇ!

گۈلنسا: (قورقۇپ) ياق، ياق! ئاچا.

ئايخان: ياق؟ هەي مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان، ئالدى - كەينىڭگە قاراپ گەپ قىل دەيمەن. مېنىڭدىن ساق قۇتۇلالمايسەن. گەپ قىل! چاۋا يېگەن مۇشۇكتەك بېزىرىپ تۇرىسەنغۇ؟

گۈلنسا: جېنىم ئاچا، ياش جېنىمغا رەھىم قىلسىلا.

ئايخان: ياش جېنىڭنى نېمە قىلدىم، جۇۋاينىمەك. هوي جىن تەگكەن سارىڭ! سەن قادىرنى بوزەك دەمسەن؟ ماقۇل دېمىسەڭ گەجگەڭگە دەسسەپ ماقۇل كەلتۈرىدۇ سېنى، ۋاي ئوبدان قىزىم دەپ شۇنچە گەپ قىلسام پىتى - شىتى دەۋاتقىنىڭنى قارا!

گۈلنسا: خان ئاچا، ئالتۇن ئاچا، مېنى زورلىمىسىلا. (ئېسىلىپ يىغلايدۇ).

ئايخان: (گۈلنسانى ئىتتىرىۋېتىدۇ) هىم ... زادى سېنىڭ نىيىتىڭ بۇزۇق، توختا، پولاتقا تەگمەكچىمۇ سەن، ئەمدى قىلىدىغان كارامىتىمنى كۆرۈپ تۇر. (ئاچچىقى بىلەن دەرۋازا تەرەپكە ماڭىدۇ).

ساماق: (ئايخاننىڭ ئالدىغا كېرىپ قالىدۇ) هە، نېمە بولدى، يەنە چېچىلىپ قاپسىلەرغۇ؟

ئايخان: بۇ ئۆيىنى يا ماۋۇ سارىڭ قىزىڭ بىلەن تۇت، يا مەن بىلەن تۇت!

ساماق: قوي، ئۇنداق گەپ قىلما، ئۆيگە كىر.

ئايخان: سەن قەلەندەرنىڭ جاپاسىنى تارتىپ ئۆي تۇتۇپ،

مەنمۇ بارمۇ يادىڭدا.

(پولات كىرىدۇ)

پولات: گۈلنسا، يەنە نېمە بولدىڭىز، كۆزلىرىڭىز قىزىرىپ كېتىپتىغۇ؟

گۈلنسا: تېخى ئۇقماي يۈرەمسز؟

پولات: نېمە ئىشنى دەيسز؟

گۈلنسا: ئاچام ھېلىقى ئىنىسى قىمارۋازغا تېگىسەن دەپ قاتتىق ئازاب سېلىۋاتىدۇ.

پولات: مۇنداق گەپ بار دەڭ تېخى! جېنىم تېنىمدە بولسلا سىزنى ئۇ قارا يۈرەكنىڭ چاڭگىلىغا سېلىپ بەرمەيمەن. مېنى ئانام ئوغۇل دەپ تۇغقان، بۇ ھازاۋۇللار بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىمەن!

گۈلنسا: مەن بۇ جادۇگەرنىڭ پەيلىدىن قورقىمەن، بىچارە دادامنىڭ ئىلاجسز قېلىۋاتىدۇ. ھەر ئىش بولسا، ۋاقتىدا ئامال قىلمساق، ئەھۋالىم خەتەرلىك، بۇرنۇمغا پەقەت ئۆلۈملا پۇراپ تۇرغاندەك قىلىدۇ.

پولات: ئۇنداقتا، سىزنى يىراق بىر يەرگە ئېلىپ كەتسەم قانداق دەيسز؟

گۈلنسا: مەنمۇ شۇنداقراق ئويلايمەن. باشقا قانداق ئامال بار؟

پولات: ئەمسە شۇنداق بولسۇن. مەن بېرىپ يول ھازىرلىقىنى قىلاي. ئەتىگىچە ئەتراپنى ئۇقۇشاي.

گۈلنسا: بولىدۇ، بىراق ئىشنى بۇنداق ئالدىراپ قىلمايلى، تەييارلىق پۈختا، ئارىدىغان جاي ئېنىق بولغىنى ياخشى.

پولات: بولىدۇ، مەن ھەممە ئېھتىمالنى كۆزدە تۇتۇپ تەييارلىق قىلاي. خوش ئەمسە! (ماڭىدۇ)

گۈلنسا: خوش!

(پەردە چۈشىدۇ)

ماڑۋازغا تاڭساڭلار، بۇ دۇنيا بىلەن شۇ كۈنى خوشلىشىمەن.

سامساق: توۋا دە قىلدىم، ئۇنداق سۆزنى قىلما.

گۈلنسا: مەن بەختسىز قىزىڭىز ئۇچۇن ئازاب چەكمەك كۆيۈمچان دادا، سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ. (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ)

سامساق: بولدى قىلدىم، يىغلاپ كۆڭلۈڭنى پەرىشان قىلما. (قاينام) بولدى، مەن سېنى ئۇنىڭغا بەرمەيمەن. زادى بولدى، بەرمەيمەن! ... (بىر ئاز بوشاپ) ئاناڭ رەھمىتى هايات بولغان بولسىغۇ، مۇشۇ هالغىمۇ قالماس ئىدىڭ، بىچارە قىزىم. (يىغلامسىراپ چىقىپ كېتىدۇ. بىر ئاز سۈكۈت ... سىرتتىن پولاتنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ).

بارارغا يوللىرىڭ بولسۇن،
يانارغا هەمرىيىڭ بولسۇن.
سېنىڭدەك نازىنىن يارغا،
مېنىڭدەك قوللىرىڭ بولسۇن،

گۈلنسا: (بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ) ئۇهۇ! جېنىم پولات. (پولاتنىڭ ناخشىسى داۋاملىشىدۇ).

(قايتۇرما)
ئوينىۋالاي ئايدىڭدا،
مەنمۇ بارمۇ يادىڭدا.
نسا گۈلۈم تولۇن ئايدەك،
يۈزۈڭگە نۇر ياراشىپتۇ.
سېنىڭ ئىشقى پىراقىڭدا
يۈرەككە ئوت تۇتاشىپتۇ.

(قايتۇرما)
ئوينىۋالاي ئايدىڭدا،

قادىر: يەنە دو بارمۇ؟
هامۇت: (بىر مۇنچە پۇلنى تاشلاپ) مانا ماۋۇمۇ دو!
قادىر: يەر يۈزىگە دەتتىكام!
هامۇت: (ئوشۇقنى قولىغا ئېلىپ) دەتتىكام! ماۋۇ ئەسكىنىك چىلك ياتمىغىنىنى قارا.
قادىر: يا نەخشۇەن پىرىم. (ئاتقان ئوشۇقى چۇ چۇشۇپ ئۇتتۇرىدۇ)
هامۇت: ئۇ مانا چۇ چۇشتىلە بېگىم. (يەردىكى پۇلنى سانىشىدۇ، قادىرنىك پۇلى يېتىشمەيدۇ) يەنە 15 تىزا كەم قالدى بېگىم، چىقارمامدىلا.
قادىر: ئالارسەن، قېچىپ كەتمەيمىز بۇ يۈرتتىن.
هامۇت: دېمىدىمۇ، تولا دوكالىق قىلماڭلا دەپ.
قادىر: ئىسىق جاننى بېرەمدىمەن ساڭا؟ ۋاييەي يوغان نېمەك ئۆتۈپ قاپتۇ.
هامۇت: خەقنى ئۇتساڭلار كېيىم ـ كېچەكلىرىگچە سالدۇرۇۋا-لىسلە، بىز ئۇتساق ھۇررەكلىك قىلامسلە؟ ئۇسـتىلىرىدىكى چەكمەن چاپاننى سالسلا.
قادىر: شۇنداقمۇ تېخى. ھى ... مانا ساڭا چاپان. (قونچـدىن پىچاقنى ئېلىپ هامۇتقا تەھلىكە سالىدۇ)
هامۇت: ۋا ..... ۋا ..... ۋاي بېگىم، چاقچاق قىلىپ قويدۇم، پۇلنىك كارى چاغلىق، پۇل ئۆتنە دېسەڭلا مانا مەندە بار ئەمەسمۇ. (قوينىدىن بىر سىقىم پۇلنى ئېلىپ يەرگە تاشلايدۇ)
قادىر: ھە مانا، بۇ ئىشنىك يولى. هامۇت ئوغرى. (يەردىكى پۇلنى ئالدىراپ يىغىۋالىدۇ) ئەمدى ماۋۇ پۇلنى گۇلـنىسانىك توينىغا خەجلەيمىز. (پۇلنى قوينىغا سالىدۇ)
هامۇت: چاقچاق قىلماڭلا قادىر بېگىم! (بېشىنى تاتلايدۇ).
شاياقۇپ: كۆزۈك كېچىك نېمە جۇمۇ سېنىك هامۇت. قادىر

ئۇچىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ساماقنىڭ هويلىسى، قادىر، هامۇت، مامۇت، شاياقۇپلار تاۋاكا قۇرۇپ تۆت ئوشۇق بىلەن قمار ئويناماقتا، هەر قايسىنىڭ قولىدا بىر تۇتامدىن پۇل.

قادىر: (مەيدىسىنى كېرىپ ئوشۇق ئاتىدۇ) سىيا، سىيا كەلدى. (ماموتنى ئۇتىدۇ)

هامۇت: ئاتە، مانا مانىڭغا (ئازراق پۇل تىكىدۇ)

قادىر: جىقراق تىك، بولمسا ئاتمايمەن.

هامۇت: قادىر بېگىم، تولا نوچىلىق قىلمىسلا بولارمىكىن، دادىلىرى ئۆلۈپ ئالتە ئاي بولمايلا جاي - تەئەلى ئۇقنى قمارغا سەپ بەردىلە، يەنىلا دوكالىقتىن قالمايدىلىغۇ، ئاتىلا دەيمەن تولا يوغانچىلىق قىلماي.

قادىر: تولا گەپ قىلما، هامۇت ئوغرى! يالىڭاچ سۈدىن قورقماپتۇ دەپتىكەن، مەن ئازغا ئاتمايمەن دېدىم، ئاتمايمەن.

هامۇت: شۇ يەردىرەك توختاپ قالسىلا بېگىم، ياتىدىغان يەرلىرى يوق، ئاچىلىرىنىڭ ساينىسىدە ساماق ئاكامنىڭ ئۆيىنى ئاران پاناه تاپتىلا.

شاياقۇپ: بولدى ئاتە! ساماق ئاكامنىڭ سۆپىسىنىمۇ ئۇتتۇرۇۋەتمە يەنە.

هامۇت: بۇ سۆپىدىن ئايرىلساڭ، زېمىندا ياتىدىغان جايىمۇ تەس بولۇپ قالمسۇن ساڭا، (هەممە كۈلۈشىدۇ)

قادىر: تولا شاڭخو قىلماي، تۇزۇكرەك تىكىشىدىغان بولساڭ تىكىش، بولمسا بۇنداق قمارنى ئويناىمەن.

هامۇت: (قولىدىكى پۇلنى تاشلاپ) ئاتە مانا!

پۇللارنى يىغىشتۇرۇپ قوينىغا تىقىدۇ) ئۇنداق بولسا بىردەم شېشە بەزمىسى قىلايلى. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

ھامۇت: ئاغىنىلەر، ئۆزۈمچە قورسىقىم كۆپۈۋاتىدۇ، ئوتتۇۋالساق پۇلنى بەرمىسە، پىچاق تەڭلەپ يەنە بىزدىن پۇل ئالسا، بۇ قانداق بولغىنى؟ مەن ئۇنىڭ قوينىدىكى پۇلنى جايلايمەن.

شاياقۇپ: ھەي، ھامۇت، بۇ شۇمپەن بىلەن تولا ھەپىلەشمىسەڭ بولارمىكىن. ھازىر ئەسلى - ۋەسلىدىن ئايرىلىپ، ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالمايۋاتىدۇ، جۇما بۇ.

ھامۇت: بىكاردىن - بىكار ئۆلۈم جېدىلى چىقمىسۇن يەنە.

ھامۇت: ھەممەڭلار توشقان يۈرەك، چوجە ئالالمايدىغان سا ئىكەنسىلەر. (ئىككى بارماق قولىنى قىستاچ قىلىپ كۆرسىتىپ) ئاكاڭ قارىغاينىڭ بۇ جانۋار قولى خۇددى خېمىردىن قىلىنى سۇغۇرغاندەك ئۇنىڭ قوينىدىن پۇلنى سۇغۇرۇۋالىدۇ، جۇما. (قادىر ئۆيدىن ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ)

قادىر: قولنى يۇيۇۋېتەيلى.

شاياقۇپ: بەتتە - پولۇ تەييارمۇ نېمە؟

قادىر: ئاچامنىڭ پىشۇرۇپ تىقىپ قويغان گۆشى بار ئىكەن، تېپىۋالدىم. گۆش بىلەن ھاراق تازا ئەپلىشىدىكەن. (قولغا سۇ قۇيىدۇ، ھەممەيلەن نۆۋەت بىلەن قول يۇيۇشىدۇ).

ھامۇت: قادىر بېگىم چاقىقان جۇما. «ئاتام مازارغا شەيخ، مەن تەييارغا شەيخ» دېگەن مانا مۇشۇ. پىششىق گۆشكە جان پىدا دېسىلە.

شاياقۇپ: قادىر بۇنى توي ئولتۇرۇشىغا ھېساب دېمەيدىغانسىلەر. ھەر نېمە بولسا، بۇمۇ كەلگەن يېرى. (قادىر داستىخان سېلىپ، بىر تاۋاق گۆشنى قويىدۇ، كېيىن بىر

توي قىلمەن دەۋاتسا، بىزدەك ئاغىنىلىرى تۇرۇپ ياردەم قىلمىساق بولامدۇ؟ قادىراخۇن ھۆركىرىگەن بىلەن ئۆپكىسى كۆرۈنۈپ قالغىنىنى ئوبدان بىلمىزغۇ ھەممىمىز. (قويۇندىن ئازراق پۇل چىقىرىپ) ماۋۇ پۇلنىمۇ يېنىڭلىغا سېلىپ قويۇڭلا، بىر كۈنلۈك بېرەرسىلەر.

ھامۇت: بوپتۇ، بوپتۇ. مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم. گەپنى سەن دەك تىزىپ دېيەلمەيدىكەنمەن. بېگىمنىمۇ قىيامەتكە قالدۇرماي بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

قادىر: ئاغزىڭنى شۇم قىلمىغىنا ھامۇت.

ھامۇت: شايباقۇپ ئوبدان دېدى. بولىغۇ جىقراق بەرسەم بولاتتى. ئاز - تولا قەرزدار بولۇپ قالدىم. شۇنداق بولسىمۇ كۆپكە تەۋە قىلالا بېگىم. (قويۇندىن ئازراق پۇل ئېلىپ تاشلايدۇ) لېكىنزە گۇلنىساخان قالتىس بالا جۇمۇ. قادىر، گۇلنىسانى ئالساڭ مۇشۇ ئۆيۈ - جايىمۇ ساڭا قالار.

شايباقۇپ: قادىر بېگىم، دوكالىقنى ئازراق قىلىپ قىماردا ئوتۇ- تۇرۇۋۇۋەتكەننى پىچاق بىلەن تۆۋەيمەن دەپ خام چوتنى سوقۇۋەتمىسلە. «غوجامنىڭ غوجىسى، چاغۇر- نىڭ ئورىسى بار» جۇمۇ!

قادىر: بولدى، شايباقۇۋاخۇن، تولا تاپا - تەنە قىلىۋەرمىسلە.

شايباقۇپ: مەيدەڭلىگە بايقاۋدراق ئۇرۇڭلا، پوستى سويۇلغان پىيازدەك بولۇپ قالغىنىڭلىنى خەق بىلىدۇ، ئەتە - ئۆگۈن سىساق ئاكامنىڭ تەئەللۇقاتى چوتاغا چىقىشماي قالمىسۇن.

قادىر: يولى كېلىپ قالسا بۇنداق تەنزىچى پەسلەرنىڭ ئالتە پۇللۇق تەئەللۇقاتى (ئالىقىنىنى غېرىچلاپ) بىر تىكىشكە يارىمايدۇ. ئىلتىپاتىڭلىغا رەھمەت، (يەردىكى

ئى سوزۇپ ئىچىۋاتقاندا ھامۇت ئۇنىڭ قوينىدىكى پۇلنى ئەپچىللىك بىلەن ئېلىۋالىدۇ. ھاراق ئىچىش داۋاملىشىدۇ)

ھامۇت: بولدى، بولدى، رەھمەت ئاداش، بىز كېتەيلى.

قادىر: نەگە كېتىسەن، پۇل جىق، قورقما خەجلەيمىز، 5 - 6 جىك ھاراق دېگەن نېمە ئۇ. (قولىنى قوينىدىكى پۇلغا ئۇزاتقاندا، ھامۇت چاقچاقلىق بىلەن ئۇنىڭ قولىنى توتۇۋالىدۇ)

ھامۇت: (ھودۇقۇپ) بولدى ئاداش، مۇشۇ يېتەرلىك، ئۇ پۇلۇڭنى تويدا خەجلە.

قادىر: ياق، بولمايدۇ!

شاياقۇپ: بولدى، بولدى قويۇڭلار، ئەمدى بىردەم غەزەل ئوقۇيلى. (پەتنۇسنى داپ ئورنىدا ئۇرۇپ تۇرۇپ غەزەل باشلايدۇ)

بىر كۆرۈپ ھەسرەتتە قالدىم،
ئول پەرى رۇخسارىنى.
ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن،
كۆزلىرى خۇمارىنى.

(ناخشا داۋامىدا باشقىلار بەزىدە قوشۇلۇپ، بەزىدە يەككە ھالدا ناخشىغا جور بولىدۇ. بەزىدە «ئاھ، ۋاھ، ھەق .....» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ھەرخىل ۋارقىراپ قويۇشىدۇ)

ئۇچ كۆرۈشكەندە سالۇرلەر،
ئاي يۈزىگە خالىنى.
تۆت كۆرۈشكەندە سالۇرلەر،
خەنجىرى تەييارىنى.

شېشه هاراق ۋه بىر پىياله ئېلىپ چىقىدۇ)

قادىر: خاتىرجەم بولۇڭلار ئاغىنىلەر، توي ئولتۇرۇشىدا قوي، كالا سويۇپ داش قازاندا پولو دۆملەيمەن دەڭلا، ھەرقايسىڭلارغا ئاغىنە - بۇرادەرلىرىم تۇرغاندا نېمىدىن خىجىل بولاتتىم.

ماموت: توغرا دېدىڭلار قادىر، سىلە خىجىل بولامتىڭلار، خەقلا خىجىل بولمىسا! (كۈلكە)

ھامۇت: گۈرۈچنى يۇرتتىن ئېلىپ، ئۇستىگە گۆش ئورنىدا ئەل - ئاغىنىنى باسمەن دەڭلا. (ھەممە كۈلۈشىدۇ)

شاياقۇپ: ئەمسە بۇ مەسلىھەت چاي بولۇپ قالىدىكەن - دە.

ھامۇت: مەسلىھەت چاي ئايخان ئاچامنىڭ تىقىپ قويغان گۆشى بىلەن بولدى، خىزىر قوللاپ قالسا، تويمۇ بىرەرىنىڭ دۆملەپ قويغان ئېشىغا توغرا كەلگىدى. (ھەممە ھەر خىل ئاۋازدا قاتتىق كۈلكە)

قادىر: يوقىلاڭ گەپنى قويۇڭلار (ھاراقنى پىيالىگە قۇيۇپ) ئاغىنىلەر، نېمە دېسەڭلار دەڭلار، ئەمسە گۈلنسانىڭ ئىشقى ئۈچۈن ئىچتۇق. (ھاراقنى ئىچىدۇ، ھامۇت ئېھتىيات بىلەن قادىرنىڭ قوينىغا قول سالىدۇ، قادىر چىننىنى چاپسانلا بوشتىپ قويغانلىقتىن، ھامۇت پۇلنى ئالالماي قولىنى تارتىۋالىدۇ. قادىر ئىككىنچى چىننىنى شاياقۇپقا ئۇزىتىدۇ)

شاياقۇپ: مەيلى ئەمسە، گۈلنسانىڭ ئامان - ئېسەنلىكى ئۈچۈن ئىچتۇق. (قاتار ئىچىشىدۇ)

ھامۇت: لۇمەن بالا گۈلنسا خانىڭ قولىدىن ئىچتۇق.

قادىر: ھەي زاڭ! ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە جۇما، بىكار - ھە! (مۇشت تەڭلەيدۇ)

شاياقۇپ: ھامۇت ئازدى جۇما باللا، كېزەك يوق قادىر.

قادىر: ھەممىلارنىڭ سالامەتلىكىگە ئىچتۇق. (قادىر ھاراق-

شایاقۇپ: ماقۇل، شەرمەندە بولۇشتىن خۇدا ئۆزى ساقلىسۇن.

مامۇت: (مەس ھالدا) ۋاييەي، مېكىياندىن قورققان خورازنى بۇگۈن كۆرۈپتىمەن. بولدى، ماڭمىلا قويۇپ بېرىڭلار، رۇستەم بولسىمۇ ئېلىشىمەن! (دەلدەڭشىگەنچە ئىشك تەرەپكە ماڭىدۇ)

ھامۇت: بەللى، پاختەكنىڭ لېچىنغا خىرىس قىلغىنىنى كۆرۈڭ. ماڭ، جۇگۇ، جېنىڭنى باقە رودۇ، بۇ يەردىن بىزنى ساق چىقىپ كەتكىلى قوي! (مامۇتنىڭ گەجگىسىدىن تارتىپ ئاشخانىغا سۆرەيدۇ، شاياقۇپ يارەملىشىدۇ ۋە كىرىپ كېتىشىدۇ، قادىر داستىخان ئۆستىخانلارنى يېغىشتۇرىدۇ)

ئايخان: (سىرتتا بىرى بىلەن رەنجىشكەن قىياپەتتە چالۋاقاپ كىرىدۇ. قادىرغا قاراپ) نېمە ئىرغاڭلايسەن، ئىچىۋالدىڭمۇ نېمە؟

قادىر: ياقە ... خۇشلۇقىمدىن ئىرغاڭلايمەن - دە ئاچا.

ئايخان: ئولتۇر ساڭا گەپ بار.

قادىر: سارايغا كىرىپ ئولتۇرمايلىمۇ، جۇرە.

ئايخان: بولدى مەشەدىلا ئولتۇراي، ماۋۇ گەپنى ئاڭلا.

قادىر: خۇش خەۋەر ئوخشىمامدۇ ئاچا؟

ئايخان: ھە، تازا خۇش خەۋەر. سەن تېخى چۆچۈرىنى خام ساناپ يۈرۈپسەن ئوكام.

قادىر: قانداقچە؟

ئايخان: نەچچە كۈندىن بېرى گۈلنىسانى خېلى قېيىن - قىسىتاقا ئېلىپ باقتىم. ساڭا تېگىشكە زادىلا ئونىمىدى. ئۇ يېتىم ئوغلاق بىلەن بۇ ئىش ياخشىلىقچە بىر باشقا چىقمايدىغان ئوخشايدۇ.

قادىر: ئەمسە، قانداق قىلسام بولار؟

ئايخان: قانداق قىلسام بولار دېگىنىنى، ئانام سېنى ئوغۇل

بەش كۆرۈپ ئالدىڭدا جان،
بەرسەم شەھىدۇ ئىشقىمەن.
ئالتە كۆرسەم دەپ تىلەيمەن،
كۆزلىرى مەستانىنى.

يەتتە ئىقلىمدا يوق ئەرمىش،
سەن كەبى نازۇك بەدەن.
سەككىز ئۇچماقتا تىلەرمەن،
سەن كەبى ھۆر يارىنى.

توققۇز ئۆرگىلسەم بېشىڭدىن،
ئوت تېنىمدە، جان كاۋاپ.
ئون قولۇم بىرلەن بېسىپ،
سالسام دىلىمنىڭ راھىنى.

ئونبىر ئاي بولدى ناۋايى،
ياردىن ئايرىلغىلى.
گەر ئون ئىككى ئاي ئۆرۈلسە،
كىم تاپۇر پىنھانىنى؟

(تاشقىردا ئايخاننىڭ بىرى بىلەن ۋارقىرىشىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

شاياقۇپ: ئايخان كەلدى، ئايخان! ...

ماموت: ئا ... ئا ... قۇتىنى يوقات، شۇشىنى يوقات!

ھاموت: ئىشىك ئالدىغا كېلىپلا قالدى. ئەدى بىز نەگە قاچىمىز؟

قادىر: ھەممىڭلار قازناقتا كىرىپ تۇرۇڭلار، ئاچامنى مەن سارايغا باشلاپ كىرىپ كېتىمەن، شۇ چاغدا ئاستىلا غىپىپىدە چىقىپ كېتىڭلار. ئەما ئاچامغا كۆرۈنمەڭلار. بالاغا قالىمىز

ئايخان: ئۇچۇ، دادىسىغا ئامراق، سەن ئۆيدە پايلاپ تۇرۇپ، ئىككىسى بىر يەردە تۇرغان چاغدا، باستۇرۇپ بېرىپ ساماسقىنىڭ گېلىغا پىچاقنى تىرەپ، قىزىڭنى بېرەمسەن ياكى جېنىڭنى؟ — دەپ قورقۇتساڭ، ئۇ قورقۇنچاق «ۋاي ماقۇل» غا كېلىدۇ، قىزىمۇ ئىلاجسىز قالىدۇ. ئاندىن قەنتىڭنى چاقمامسەن، ها ... ها ... ها ... (كۈلىدۇ)

قادىر: مۇنداق دېمەمسەن ئاچا، قادىرنىڭ بېشى ئامان بولسا، گۈلنىسادەك خېنىملار تەگمەيمەن دەپ يېڭسارداتىرىك يۈرەلمەيدۇ دېگىنە (گەۋدىسىنى كېرىپ) نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سېنىڭ يۈز - خاتىرەڭنى قىلىپ، ئۇنىڭغا گەپ قىلماي يۈردۈم. بولمايدىغان بولسا، ئۇنى ئاللىقاچان لاتا قىلىپ تاشلىۋېتەتتىم. ھېلىغۇ ئۇ بىر مېكىيان ئىكەن، ئاچچىقىم كەلسە، پۈتۈن مەھەللىگىمۇ تېتىيمەن، ھەممىسىنىڭ تېرىسىنى تەتۇر سويۇۋېتىمەن دېگىنە. بۇگۈنلا بۇ ئىشنى ئادا - جۇدا بىر ياقلىق قىلىمەن، ئاچا!

ئايخان: ھە، مانا ماۋۇ گېپىڭ خېلى جايىدا، ئوغۇل بالا! ئۇنداق بولسا بۇگۈن مەن ئۆيگە كەلمەي باشقا يەردە قونۇپ قالىمەن.

مامۇت: (ئاشخانىدىن دەلدەڭشىگەنچە چىقىدۇ) ھە، ئايخان ئاچامما؟ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئەيبىكە بۇيرۇمسىلا، تويغا، ياق، مەسلىھەت چاپغا كەپتۇق.

ئايخان: ھوي بېشىڭنى يېگۇر، بۇ ئۆيدە نېمىش قىلىپ يۈرسەن، ئاناڭنىڭ تويى بارمۇ بۇ يەردە؟!

مامۇت: قادىراخۇن بېگىم بىلەن بىر ئاز ئىچ پۇشۇقى ... ھى ... ھى ... قادىراخۇن ئاغىنە، ھېلىقى، ھېلىقى شېشە... ياق، مەسلىھەت قېنى ... سوزلىشەيلى دەپتۇق.

بالا دەپ تۇغقان ئەمەسمۇ؟ ئىسىت سېنىڭ ئوغۇل بالا بولغىنىڭغا، ئەگەر مەن ئوغۇل بالا بولغان بولسام، بۇنداق يېتىم ئوغلاقلارنى پىشمىغان سويمىدەك دەسسەپ چەيلەۋېتەتتىم، نەچچە ۋاقىتتىن كۇلۇنسانى ئالىمەن دەپ ماختىنىپ يۇرۇپ، ئەمدى ئۇنى باشقا كىشى ئېلىپ كەتسە، قايسى يۈزۈڭ بىلەن باش كۆتۈرۈپ يۇرىسەن؟ (قازاقتىكى مەسلەرنىڭ بىر نەرسىلەرنى ئۆرۈۋەتكەن تاراق - تۇرۇق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ).

ئايخان: نېمە تاراق - تۇرۇق بۇ؟

قادىر: مۇشۇكمىكىن تاق، ئاچا مېنى قانداق قىل دەيسەن، ئۆلۈ تۇرۇۋېتەيمۇ يا، شۇ رودۇپاينىڭ قىزىنى؟ (ئاشخانىدىن شاياقۇپنىڭ بېشى كۆرۈنىدۇ. ئۇ چاندۇرماستىن قادىرغا «ئايخاننى ئۆيگە ئېلىپ كەت» دېگەن ئىشارىنى بىلدۈرىدۇ)

ئايخان: (شاياقۇپنىڭ ھەركىتىنى سەزمىگەن ھالدا) ئۇنى ئۆلۈ تۇرسەڭ، ساڭا جاڭگالدىكى جىگدىنىڭ كۆتىكىنى ئېلىپ بېرەمدىمەن. بار دۇنيانى قىمارغا سەپ بەردىڭ. بۇ سامساقنىڭ تاپقان - تۇككىنىنىمۇ بىر يەرگە ئاپىپارىدىڭ. ھېلىمۇ بۇ توخۇ يۈرەك قورقۇپ گەپ قىلالمايدۇ. مەن ساڭا شۇ گۇلنسانى ئېلىپ بېرىمەن، ئاندىن مۇشۇ قورۇ - جاينى قولغا كىرگۈزىمەن دەپ بىرلىك ئېتىمدىن چۇشۇپ كەتتىم قادىر!

قادىر: بولدى، بولدى! يەنە شۇ كونا خامانىنى سوزىغلى نۇردۇڭغۇ، ئالمسام ئالمىدىم، ئۇنداق گادايىنىڭ قىزىنى.

ئايخان: ۋاي ئەقىلسىزەي، گۇلنساچۇ، تۇمۇچۇقتەك قىز دېگەن. ئۇنى قولدىن چىقىرامدىغان سارىڭ!

قادىر: ئەمسە نېمە قىل دەيسەن؟

ئايخان: مالڭ نجۇگۇ، تۇتۇپ كەل ئۇلارنى! مالڭ دەيمەن! رقا- دىرنى ئىتتەرگەنچە مەسلەرنى قوغلاپ چىقىپ كېتىدۇ. سەھنىدە سۇكۇت. مۇڭلۇق مۇزىكا بىلەن گۇلنسانىڭ باغ تەرەپتىن ئىيتقان ناخشا ئاۋازى ئاستا - ئاستا يېقىنلىشىدۇ)

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن.
كېچە - كۈندۈز ئازاب چەككەن،
غېرىپ ھالىمغا يىغلايمەن.

(ناخشا بىلەن بىر قولتۇق قۇرۇق شاخ ئۆتۈن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)

مېنى سايەكىدە ئۆستۈرگەن،
بوستانلىرىم خوش ئەمدى.
مېنى قوينۇكىدا ئۆستۈرگەن،
قەدەم جايلار خوش ئەمدى.

گۇلنسا: كەچ كىرىپ كېتىۋاتىدۇ، پولات نېمىشقا كەلمەيدى- غاندۇ؟ كۆڭلۈم ئەجەب ئېغىپ تۇرۇۋاتىدۇ ... — كېچە ئانام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ ... «قىزىم، كۆپ يىغلىما، كۆز يېشىڭ بىلەن ھەسرەت داغلىرىنى يۇ- يۇپ كېتەلمەيسەن، سەن تېخى ياش، ئۆزۈڭنى ئۇ- مىدسىزلىك قوينىغا ئاتما. ھوشيار بول قىزىم!» دەپ باشلىرىمنى سىلاپ، ئېڭەكلىرىمنى ئاپئاق قوللىرى بىلەن ئەركىلىتىپ، پىشانەمگە سۆيۈپ قويدى. خۇددى ئوگۇمدىكىدەك تۇرىدۇ، تووا، رەھمەتلىك ئانام مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىمدىن قورۇنسا كېرەك، ياكى

(قادىر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، تەمتىرەيدۇ، ئايخان ھەم ھەيران بولغان، ھەم قادىرغا ئاچچىقلانغان قىياپەتتە تۇرۇپ قالىدۇ)

ئايخان: ۋاي خۇدايىمەي، نېمە دەيدۇ بۇ رودۇپاي؟! (قادىرنى نوقۇشتۇرىدۇ)

شاياقوپ: (مەس ھالدا چىقىدۇ) توي مەسلىھىتىگە كېلىۋىدۇق. ئايخان ئاچا، ھە، راستلا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ئايخان: ئۆلە ئىلاھىم! بۇ نېمە كارامەت، ئىككىيلەنغۇ بۇلار؟ (ھامۇت ئېغىر مەس چىقىپ، دەلدەڭشىپ تۇرالمايدۇ ۋە قولىدا تۇتۇۋالغان بىر پارچە نانىنى غاجىلاپ ھەممىگە غەلىتە قارايدۇ)

ھامۇت: مەنمۇ بار، مەسلىھەت قىلغىلى كەلدۇق. ھە ئەيىب سىلىدە ئەمەس، ئايخان ئاچا!

ئايخان: ۋاي قانداق قىلارمەن، ھەي بېشىڭنى يەيدىغان، يەنە ئەيىب مەندە بولسا بولامتى؟ ھوي قادىر! بۇنەدىن پەيدا بولغان مەسلەر، خۇدايىم، بۇ ئۆيگە مەس يېغىپ كېتىپتىغۇ؟!

ماموت: بىز كېتەيلىمىكىن ئايخان ئاچا. خېلى ئولتۇردۇق.

ھامۇت: خوش ئەمسە (ھىقى تۇتىدۇ)

ئايخان: (ھەيرانلىقتا) «كاللا دېسە، پاقالچاق» دېيىشىدۇ بۇ ئوغرىلار! ھوي قادىر، نەدىن كەلگەن نېمىلەر بۇ، سەنلەر بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىشتىڭ؟ (شاياقوپ، ھامۇت، ماموتلار بىر - بىرىنى يۆلەشكەنچە چىقىپ كېتىشىدۇ)

قادىر: بۇلارنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى مەن نەدىن بىلەي. ئوغرىمىدۇ يا؟

ئايخان: نېمە دەيدىغاندۇ بۇ ھوي، ئۆي ساقمۇ؟

قادىر: ئۆيغۇ ساقتۇ.

ئەجەب ئەمەس.

گۈلنسا: ئۇھا! شۇ كۈنلەر، خيالىي بەختلىك كۈنلەر ... قاچانمۇ ساقا يېتەرمىز؟

پولات: گۈلنسا، مەن ھەممىنى تەق قىلىپ قويدۇم. چىقمىز ـ دە، ئاتقا مىنىپ ئۇچۇپ كېتىمىز. ھاشىم كارۋان بۇگۈن تاغ ئارقىسىغا ماڭىدىكەن، ئۇنىڭ ئىككى ئېتىنى كىرا قىلىپ قويدۇم. يولدىنمۇ ئەندىشە يوق.

گۈلنسا: ھاشىمكام ھەمراھ بولسا ناھايىتى ياخشى بوپتۇ.

پولات: سىزنىڭ تەييارلىقىڭىز پۈتكەندۇ.

گۈلنسا: ھەئە.

پولات: كۆز باغلىنىش بىلەن تەڭلا ماڭىمىز. كېچىكمەي چىقىڭ.

گۈلنسا: نەدە كۈتىسىز؟

پولات: جىگدە تۇۋىدە.

گۈلنسا: قايسى جىگدە تۇۋى؟

پولات: ھېلىقى سىزنىڭ «يېڭىساردا مۇشۇ جىگدە كۆزۈمگە ئەجەب ئىسسىق كۆرۈنىدۇ» دەپ كەكە چېپىپ قويغان تونۇش جىگدىكىزچۇ.

گۈلنسا: شۇ گەپ تېخىچە ئېسىڭىزدە بار ئىكەن ـ ھە. (كۈلۈمسىرەيدۇ)

پولات: ئۇ مېھىڭ يۇرىكىمنى بىرىنچى قېتىم ئويناتقان گەپ ئىكەنلىكىنى ئەمەسمىدى؟

گۈلنسا: پاھ، سىزچۇ؟ شۇ چاغدا نېمە قىلدىڭىز؟

پولات: پەقەت بىلىكىڭىزنى تۇتۇپلا قويدۇم. ئەمما سىز شۇ كۈندىن باشلاپ يۇرىكىمنى ئۇتتىڭىز ...

گۈلنسا: ۋىيەي، تېخى ...

پولات: ۋاقىت قىستاپ قالدى. قالغان گەپنى يولدا ...

گۈلنسا: بولىدۇ. گۈگۈم بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا بارىمەن.

پولات بىلەن بىللە كېتىدىغانلىقىمنى قوللاپ مەدەت بەرگىنىمىدۇ؟! خەير، نېمىلا بولسا كېتەي، ئۆلمەي سالامەت بولسام ئانامنىڭ مۇبارەك قەدىمى تەككەن بۇ مېھرى ئىسسىق يۈرتقا قايتا كېلىپ تاۋاپ قىلارمەن ... بىراق بىچارە دادام بۇ چىلبۆرىلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىۋاتىدۇ، خۇدا ئۆزۈڭگە ئامانەت. (ئەتراپقا مەيۈسلۈك بىلەن قارايدۇ)

پولات: (سىرتتىن ئېھتىيات بىلەن) گۈلنسا!

گۈلنسا: (چۆچۈپ) ھە، پولاتمۇ سىز؟

پولات: ھەئە، تەييارمۇ سىز؟

گۈلنسا: مەن تەييار.

پولات: ئۇندىق بولسا ماڭايلى.

گۈلنسا: ھازىرلىمامۇ؟

پولات: بۇ يەردىن ئايرىلغۇڭىز كەلمەيۋاتامدۇ نېمە؟

گۈلنسا: تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يەردىن ئايرىلىش تەسكەن ئەمەسمۇ؟

پولات: ئەلۋەتتە، بۇ يەرنىڭ ھەربىر ئادىمى، ھەر بىر گىياھى، ھەر چىمدىم توپىسى بىزگە تونۇش، بىزگە سىرداش - تە. شۇڭا بۇ يەردىن ئايرىلىشنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆلچىگىلى بولمايدۇ.

گۈلنسا: راست دېدىڭىز.

پولات: ئەمما، بۇ ئانا يۈرت بىزگە تارچىلىق كېلىۋاتامدۇ، ئايخان، قادىرغا ئوخشاش نائەھلىلەر، ئۇلارنىڭ تاغدەك يۆلەنچۈكلىرى بىزنى بۇ يەردىن كېتىشكە مەجبۇر قىلدى - دە ... گۈلنسا، بىزمۇ بىر بەخت يولىنى تاپارمىز. زامان ھەمىشەم مۇشۇنداقلا بولۇۋەرمەس. خۇدا بۇيرۇسا، بىر كۈنلىرى بۇ قەدىردان يۇرتىمىزغا خۇشال - خۇراملىق بىلەن كېلىپ قالساق

پىچاق، دەرۋازىنى جالاقلىتىپ ئېچىپ كىرىدۇ)

قادىر: ھە، مېنى ساقلاپ تۇرغانسىدىڭلار، ھى ... ھى ... ھى ... (قولىدىكى پىچاقنى ئويناتىپ) ھەي ئىتنىك قىزى، كۆردۈڭمۇ بۇنى، مەندەك بىر يىگىتكە تەگمەي، كىمگە تەگمەكچىدىك؟!

ساماق: (قورقۇپ، تىترەك ئاۋازدا) ئەستاغپۇرۇللا، بۇ قانداق ئىش؟ نېمە بولدى قادىراخۇن؟

قادىر: بۇ قانداق ئىش؟ (ساماقنىك ياقىسىدىن تۇتۇپ، پىچاقنى ساماقنىك بوغزىغا تەڭلەپ) جېنىڭنى بېرەمسەن، يا قىزىڭنىمۇ؟ ئېيتە قېرى!

ساماق: توۋا قىلدىم پەرۋەيدىگارىم، قادىراخۇن.

قادىر: قىزىڭنى بېرەمسەن - يوق؟

ساماق: ۋاي، ۋاي خۇدا ھەققى گېپىمنى قويۇۋەت.

گۈلنسا: (قادىرنىك قولىغا ئېسىلىدۇ) ھوي تۇزكور قارا يۈز، دادامنى قويۇۋەت. گېپىك بولسا مانا ماڭا قىل! ساڭا ئوخشاش ئىپلاسقا تەككۈچە ئۆلگىنىم مىڭ ياخشى! (قادىر ساماقنى قويۇۋېتىپ، گۈلنسىغا ئېتىلىدۇ. ساماق «ۋاي ئادەم بارمۇ ...» دېگىنىچە ۋارقىراپ كىشىلەرنى چاقىرىش ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كېتىدۇ. گۈلنسا قادىرنى بىر كاچات ئۇرىدۇ ۋە مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋېتىدۇ. قادىر سەنتۇرۇلۇپ كېتىدۇ. گۈلنسا سىرتقا قاراپ قاچىدۇ، قادىر قوغلاپ بېرىپ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ، سۆپا يېنىغا سۆرەپ كېلىدۇ)

قادىر: سەندەك قانجۇقنىك جاجىسى مۇشۇ. (پىچاقنى گۈلنىسانىك كۆكرىكىگە ئۇرىدۇ)

گۈلنسا: ئانا! ... ئە ... ئە ... ئى ... (گۈلنسا يىقىلىدۇ، قادىر قانغا بويالغان پىچاقنى تۇتۇپ دەلدەڭشىيدۇ)

قادىر: ماڭا تەگمىسەك، مانا مۇشۇنداق ئىلتىپات ئالسەن.

پولات: ئەمسە ۋەدە شۇ، ئېھتىيات قىلسىڭ (ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئۈچىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

(سامساقنىڭ ھويلىسى. كەچ خۇپتەن ۋاقتى، ھاۋا ئوچۇق. 7 - 8 كۈنلۈك ئاي قېرى قاپاق تەرەپ شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، ئاسماندا يۇلتۇزلار، يىراقتىن ئىتلارنىڭ قاۋۇغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. گۈلنىسا بىرقولىدا بوقچا، بىر قولىدا قارا چىراغ كۆتۈرۈپ، ھودۇقتىن ھالدا ئاشخانىدىن چىقىدۇ)

گۈلنىسا: ئەجەب يۇرىكىم ئېغىپ كېتىپ بارىدۇ. ۋىيەي، چىراغنى بۇيە رەگە نەمىشقا ئېلىپ چىققاندىمەن. (قولىدىكى چىراغنى قاپاق تەرەكتىكى چىراغ قويغۇچقا قويۇپ ئاستا مېڭىپ دادىسى ياتقان ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ تىڭشايدۇ. ئۆز - ئۆزىگە ئاستا) خوش دادا، مېنى كەچۈر! (ئوڭلۇق مۇزىكا، گۈلنىسا ئاۋايلاپ دەسسەپ دەرۋازىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئېھتىياتسىزلىق تىن دەرۋازىنى ئاچقۇچە تاراقلىغان ئاۋاز چىقىپ كېتىدۇ. گۈلنىسا چۆچۈپ يۇرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالىدۇ، سامساق بۇ ئاۋازدىن ئويغىنىپ، چاپىنىنى يېپىنچاقلىغىنىچە يالىڭاياغ ھويلىغا چىقىدۇ)

سامساق: كىم، كىم بۇ؟ (گۈلنىسا دەرۋازا يېنىغا چاپلىشىپ جىم تۇرۇۋالىدۇ. سامساق دەرۋازا يېنىغا كېلىپ گۈلنىسانى كۆرىدۇ)

سامساق: ھوي قىزىم، كېچىدە نەگە بارماقچىسەن؟

گۈلنىسا: ھېچ ... ھېچ ... (قاددىر سىرتتىن چالا مەس، قولىدا

سۇمنى تېگىشمەيمەن. (پىچاقنى كۆتۈرۈپ‌تۇرۇشقا تەمشىلىدۇ، مەزمۇن يۈگۈرۈپ كېلىپ پولاتنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ)

مەزمۇن: هاي، هاي، پولات قولۇڭنى تارت، قاتىل بولما، بۇنىڭ ناپاك قېنى بىلەن قولۇڭنى بۇلغىما!

سامساق: ئاھ، گۈلنىسا بالام، نېمە بولدۇڭ؟ (ئۆزىنى گۈلنىسانىڭ ئايىغ تەرىپىگە ئاتىدۇ)

پولات: مەزمۇنخۇنۇم، مېنى توسمىسىلا، مانابۇ قاتىل گۈلنىسانى قەتلە قىلدى. ئىنتىقام ئالىمەن!

مەزمۇن: يارەببىم، بۇ مۇناپىقنىڭ جاجىسىنى ئۆزۈڭ بەرگەيسەن. پولات ئوغلۇم، ئۆزۈڭنى بۇلغىما، قاتىل بولۇپ قالما. بۇ ئىمانسىز ئەبلەخ خۇدا ۋە بەندە ئالدىدا جاجىسىنى تارتار. (پولاتنى تارتىپ تۇرغۇزىدۇ ۋە چەتكىرەك تارتىپ قادىردىن يىراقلاشتۇرىدۇ)

مەريەم: ۋاي ئىنسىت بىچارە قىزىم! (قادىرغا قاراپ) هەي كۆكلى قارا دۆيۈز، كۇچۇڭ مۇشۇ بىر ئاجىز قىز بالىغا يەتتىما؟! (سامساپ تىزلىنىپ بېرىپ گۈلنىسانىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ باغرىغا ئالىدۇ، قادىر ئورنىدىن ئۆمىلەپ تۇرغانچە بىر چەتكە بېرىپ، قورقۇپ تىترەيدۇ)

سامساق: يالغۇز قىزىم، كۆزۈڭنى بىر ئاچقىنا. ماڭا بىر قارىغىنا ... ئىسىت. مەن سېنى بۇ يىرتقۇچلارنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار قىلدىم. (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ، باشقىلارمۇ ئېچىنىشلىق كۆز يېشى قىلىدۇ)

مەزمۇن: (قادىرغا) هەي دوزىخى بەدبەخ! ... خۇدادىنمۇ قورقمىدىڭما؟!

سامساق: (ئورنىدىن تۇرۇپ سۇرلۇك قىياپەتتە قادىرغا قاراپ يېقىنلىشىپ) هەي زالىم، مۇشۇ قىز بالىغا پىچاق سالغىنىڭ

ها ... ها ... ها ... (سىرتتىن پولاتنىڭ «گۈلنسا، گۈلنسا» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. قادىر پولاتقا قاراپ) ھىم، ئىش شۇنداقمىدى! كەلسىلە، مانا گۈلنسانىڭ سىلىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. (پولات دەرۋزىدىن بېشىنى تىقىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئېتىلىپ كىرىدۇ)

پولات: ھەي شۇمپەن، گۈلنسانى نېمە قىلدىڭ؟

قادىر: تويىنى قىلدىم، كەل سېنىڭ تويۇڭنىمۇ قوشۇپ قىلمۇبتەي! (قادىر پولاتقا پىچاقنى تەڭلىگىنىچە ئېتىلىدۇ. پولات چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ پىچاق ئۇرغان قولىنى تۇتۇۋالىدۇ. بىرئاز ئېلىشقاندىن كېيىن بىر - بىرىدىن ئاجرىشىدۇ، قادىر پىچاقنى كۆتۈرۈپ پولاتقا يەنە ئۇرماقچى بولغاندا پولات ئۇنىڭ جەينىكىگە تېپىدۇ، پىچاق قادىرنىڭ قولىدىن قاچقىپ سۇپىغا چۈشۈپ سانجىلىپ قالىدۇ. ھەر ئىككىلىسى پىچاقنى ئېلىش ئۈچۈن تىرمىشىدۇ. بىر - بىرى بىلەن ئېلىشىدۇ. قادىرنىڭ ئاغزى - بۇرنى قانغا بويىلىدۇ. ئاخىرى پولات پىچاقنى ئېلىۋالىدۇ ۋە چاققانلىق بىلەن قادىرنىڭ قورسىقىغا بىرنى تېپىپ ئوڭدىسىغا يېقىتىدۇ. قادىرنىڭ مەيدىسىگە دەسسەپ تۇرۇپ قانغا بويالغان پىچاقنى تەڭلەيدۇ)

پولات: ھە، قانخور، مانا ئەدى سېنىڭ تويۇڭنى مەن قىلاي. گۈلنسانىڭ ساپ قېنىغا مىلەنگەن بۇ پىچاقتا سېنىڭ قارا قېنىڭنى تۆكەي، ئەبلەخ!

قادىر: (ئىڭراپ يالۋۇرغان ئاھاڭدا) ھىم ... ھە ... پولات ئاخۇن، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ. نېمە دېسەڭ بېرەي ... (سامساق بىلەن مەزىن، مەرىيەمخانلار ئالدىراپ كىرىشىدۇ)

پولات: قان ئىچكەن ئىت! مەن سەندەك پۇل، مالغا نومۇ-

پولات: ساماساقكا.
ساماق: بۇ تەرگەن گۇللىرىڭنى سۇغىرىۋاتامسەن؟
پولات: ھەئە.
ساماق: ئادەم ئارزۇ - ئۈمىد بىلەن ياشايدىكەن، ئارمان بىلەن ئۆلىدىكەن. قىزىم گۇلنىسامۇ ئارزۇ - ئارمىنىغا يېتەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى. ئانىسى رەھەتلىكمۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ تويىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتۇق. مانا ئۇنىڭ ھەممىسى ھەسرەت دېغى بولۇپ ئاخىرلاشتى. ھەي بىۋاپا پەلەك! بىزگە كەلگەندە ئەجەب قىلىۋاتسەن؟! گۇلنىسا قىزىم، مەن سېنىڭ مۇڭلۇق قەۋرەڭنى تاشلاپ، تاغ ئارقىسىغا كېتىۋاتىمەن. يالغۇز تاشلاپ كەتتىڭ دەپ روھىڭ قورۇنمىسۇن. دەرد - ئەلەم دەستىدىن بۇ يۇرتتا تۇرۇشقا ئىلاجىم قالمىدى... سېنىڭدىن، ئۆي - ماكانىمدىن ئايرىلدىم، ۋەيران بولدۇم. تولا يىغلاپ كۆز ياشلىرىم قۇرۇدى. (يىغا، پولاتمۇ كۆز يېشى قىلىدۇ) ئاھ، خۇدا بىزنىمۇ كۆرۈۋاتامدىغانسەن؟! (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ)
پولات: ساماساقكا، جېنىم تېنىمدىلا بولىدىكەن، گۇلنىسانىڭ قەبرىسىنى يالغۇز تاشلىمايمەن. بۇ قەۋرە مېنىڭ سۆيگۈم، ئارزۇ - ئارمىنىم، تاۋاپ قىلىدىغان مازارىم. مەن گۇلنىسانىڭ قانلىق قىساسىنى ئالىمەن. بۇ مېنىڭ ئاخىرقى نىيىتىم.
ساماق: بالام، نەچچە كۈندىن بېرى بارگەپنى دېيىشتۇق. سوزلىرىڭگە ئىشىنىمەن. بىراق بىھۇدە ئىشلارغا ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ، بىھۇدە ئازاب چەكمە. مەن سەپىرىمگە ماڭاي، خوش ئەمىسە. تاڭ ئاتقۇچە يوپۇرغىغا يېتىۋالاي.
(ساماق پولات بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشىدۇ. پولات ئۆزىنى ساماقنىڭ قۇچىقىغا تاشلايدۇ، ھەر

غۇچە ماڭىلا سالسا بولامدۇ؟ قىلغان ياخشىلىقلىرىمنىڭ جاۋابى شۇ بولدىمۇ؟ (قادىرنىڭ گېلىنى بوغىدۇ، ھەزىن تەسلىكتە ئاجرىتىدۇ)

پولات: (قادىرغا) بىلىپ قوي، بۇگۈن ھەزىنەخۇنۇم جېنىڭغا ئارا بولدى. بۇ قانلىق پىچاق ئاخىرى سېنىڭدىن ئۆز قىساسىنى ئالىدۇ، بۇ تۆكۈلگەن پاك قانلاردىن سەن ۋە ساڭا ئوخشاش زوراۋانلاردىن قىساسىنى ئالىدىغان قىساس ئوغۇللىرى كۆرمىگىلاپ تۆرىلىدۇ! (پەردە چۈشىدۇ)

توتىنچى پەردە

1- كۆرۈنۈش

سۇرلۇك تۈس ئالغان قەۋرىستانلىق، ھەر خىل شەكىلدە قاتۇرۇلغان قەۋرىلەر. ئالدى تەرەپتە چېچەكلەپ ئېچىلغان بىر تۈپ جىگدە دەرىخى. جىگدىنىڭ يېنىدا گۈلنىسانىڭ قەۋرىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا تىزىلغان قىزىل گۈللەر ... پىراقتىن ئوقۇلۇۋاتقان قىرائەت ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. پەردە ئېچىلغاندا قىرائەت ئاۋازى بارغانچە كۈچلۈك ئاڭلىنىدۇ. قولىدا سۇ قاپىقى كۆتۈرگەن پولات كېلىپ قەۋرە بېشىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرىدۇ. ئايەت ئاخىرلىشىدۇ. پولات دۇئا قىلىدۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ، قاپاقتىكى سۇنى گۈللەرگە قۇيىدۇ ... قەۋرىستانىنىڭ ئېچكىرى تەرىپىدىن مۇرسىدە خۇرجۇن كۆتۈرگەن سامساق كىرىپ، خۇرجۇندىن بۇغداي ئېلىپ گۈلنىسانىڭ قەۋرىسىگە چاچىدۇ. پولاتمۇ سامساقنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭىدۇ.

سامساق: (قايغۇلۇق ھالدا) بالام، بۇ قالغان بۇغدايىنى سەن چېچىۋەت، جان - جانىۋارلار يېيىشۇن. (خۇرجۇندا قالغان ئازراق بۇغدايىنى پولاتنىڭ پېشىگە تۆكۈپ بېرىدۇ)

پولات: (هەيرانلىقتا) گۈلنىسا، جېنىم گۈلنىسا، سىز گۈلنىسامۇ؟

گۈلنسا: پولات هەيران بولماڭ، مەن گۈلنسا، سىزنىڭ گۈلنىسايىڭىز. سىزنى ئىزلەپ كەلدىم. مەن قايتىپ كەلدىم، سىز بولسىڭىز مەندىن قېچىپ يۈرۈۋاتىسىز.

پولات: ياق، ياق ... گۈلنسا جېنىم! مەن سىزنىڭ ھىجران ئوتىڭىزدا كۆيۈپ كۈل بولاي دېدىم.

گۈلنسا: ئەمسە نېمە ئۈچۈن مېنى ئىزلىمەيسىز؟

پولات: ھەر كۈنى ئىزلەيمەن، سىزنى ھېچ تاپالمايمەن. مانا بۈگۈن تاپتىم، مۇرادىمغا يەتتىم. سىزئەمدى كەتمەك. گۈلنسا بۇ كىيىملەر سىزگە بەكمۇ ياراشپتۇ، چىرايىڭىز نۇرلىنىپ كېتىپتۇ.

گۈلنسا: پولات، بۈگۈن ئىككىمىزنىڭ توي كېچىسى ئەمەسمۇ. شۇڭا بۇ كىيىملەرنى كىيدىم.

پولات: توي؟

گۈلنسا: سىزگە ئۆزۈڭىز تەرگەن گۈللەردىن تاللاپ ئۈزۈپ، گۈلدەستە ئېلىپ كەلدىم. مانا. (گۈلدەستىنى پولاتقا بېرىدۇ، پولات گۈلدەستىنى قانغۇچە پۇرايدۇ. پولات گۈلنسانى قۇچاقلىماق بولۇپ، قۇچىقىنى كېرىپ گۈلنسانى ئۆزىنى تاشلايدۇ، تۇيۇقسىز چاقماقلار چېقىلىپ، گۈلدۇرلىگەن ئاۋاز بىلەن سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ، بىر ئازدىن كېيىن ئاستا - ئاستا يورۇيدۇ. پولات قەۋرە ئۈستىگە بېشىنى قويغان ھالدا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىدۇ ۋە «گۈلنسا، جېنىم گۈلنسا!» دەپ توۋلىغانچە ئورنىدىن تۇرىدۇ)

پولات: (پېتىۋاتقان ئايغا قاراپ) ئاھ، ئاي يۈزلۈك گۈلنسايىم، قېنى سەن، ھازىرلا ئالدىمدا ئىدىڭغۇ، قېنى گۈلدەستەڭ، قېنى تۇي؟ ئاھ، شور پېشانەم، ئۆلۈم

ئىككىسى يىغلايدۇ، مۇڭلۇق مۇزىكا ئاڭلىنىدۇ)

پولات: سامساقكا، كەتمەك دېسەم ئۇنىمىدىڭىز، باشقا ئىلاجىم بولمىدى. مەندىن رازى بولۇڭ، بىزنى ئۇنتۇمالڭ.

سامساق: بالام، بىر يۇرت كېزىپ باقاي، دەردىمگە داۋا ئىزدەپ كۆرەي. بۇ كۇلپەتلىك كۇنىلەرنىڭ چېكى بارمىكىن. ئاھىمىزغا يەتكۈچى بارمىكىن.

پولات: سىزگە ئالىلا يار بولسۇن.

سامساق: بالام، يەنىلا شۇ گېپىمنى ئېيتىڭدە تۇت؛ بىھۇدە ئاۋارىچىلىككە ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ، بۇ زالىملارنىڭ قولىدا پوچۇلۇپ كەتمە. بىزنىڭمۇ يەلكىمىزگە كۇن نۇرى چۈشەر. روھىڭنى تېتىك تۇت. ئۇمىدسىز شەيتان. خەير، ئامان بول. (دۇئا قىلىدۇ، ئاستا ـ ئاستا كەينىگە قارىغانچە كۆز ياشلىرىنى سۇرتۇپ چىقىپ كېتىدۇ، مۇڭلۇق مۇزىكا. پولات قاپاقتىكى قالغان سۇنى گۇللەرگە قۇيىدۇ. چېچەكلىگەن جىگدە شاخ لىرىنى سۇندۇرۇپ قەۋرە ئۈستىگە ياپىدۇ ۋە ئۆزىمۇ قەۋرىگە يۆلىنىپ ياتىدۇ. كەچكى شەپەق قىزىللىقى ئاستا ـ ئاستا تۇگەپ تۇن قاراڭغۇلۇقى چۈشىدۇ. ئاسماندا ئاي ـ يۇلتۇزلار پارقىراپ كۆرۈنىدۇ. پولات چۈش كۆرىدۇ؛ قەۋرە ھەيۋەت بىلەن يېرىلىپ ئۇ-نىڭ ئىچىدىن قولىغا گۇلدەستە تۇتقان، ئۈستىگە ئۇزۇن ئاق يىپەك گاز كۆڭلەك كىيگەن، ئۇزۇن چاچلىرىنى ئۇششاق قىلىپ ئۆرۈگەن، گۈزەل، ئەمما ھەيۋەتلىك تۇس ئالغان گۇلنىسانىڭ ئەرۋاھى تۇمان ئارىسىدىن پەيدا بولىدۇ. ئۇ لەرزان مېڭىپ ئەتراپىنى سەيلە قىلىدۇ. نېرىدىن پولات ھەيران بولغان ھالدا چە-قىپ كېلىدۇ. گۇلنىسا بىلەن ئۇچرىشىدۇ)

گۇلنىسا: جېنىم پولات، ياخشى تۇردىڭىزمۇ، نەگە ماڭدىڭىز؟

نەدىسەن!؟ ھەدىسە مېنىڭ كانىيمغا ئېسىلدۇ. بۇنىڭ كۆزىگە گۈلنىسا بىلەن پولات پىچاق كۆتۈرۈپ يۈرگەن ھالدىلا كۆرۈندىكەن. قادىر! قادىراخۇن ئۇكام!...

بېشىڭنى يەرسەن كەلمەسەك. يا كۆزۈمدىن بىراقلا يوقلىپ جىمقىمدى، نېمە دېگەن نەسلىك بۇ؟

(ئۆيگە قاراپ ماڭىدۇ. قادىر قاپاق تېرەكتىن سىيرىلىپ چۈشىدۇ، ئايخان قادىرنىڭ شەپىسىنى سېزىپ قېلىپ كەينىگە قاراپ ئۇنى كۆرىدۇ)

ئايخان: ۋاي جېنىم ئۇكام، ئەدى يەرگە سىغماي، دەرەخ بېشىدا نېمىش قىلىپ يۈرىدىغانسەن؟ (قادىر چاچلىرى ئۆسكەن، كىيىملىرى مەينەت ۋە يىرتىق، كۆزلىرى چەكچەيگەن، ئەپتىدىن سارالىغىچە چىقىپ تۇرغان ۋە ئىنتايىن قورققان قىياپەتتە تۇرىدۇ، ئايخان ئۇنىڭغا يېقىنلاشقانچە قادىر قورقۇپ كەينىگە داجىيدۇ)

ئايخان: جۇر، ئۆيگە كىر. بۇ كېچىدە نەگە بارىسەن؟

قادىر: نېرى كەت، بولدى، مېنى ئۆلتۈرمە گۈلنىسا، سېنى ئۆلتۈرگەن مەن ئەمەس.

ئايخان: ھوي، مەن گۈلنىسا ئەمەس، ئاچاڭمەن. مەن ئايخان، قورقما ئۇكام.

قادىر: پىچىقىڭنى تاشلا، بۇ مېنىڭ پىچىقىم ئەمەس. (يەنە كەينىگە داجىيدۇ)

ئايخان: (ئۆز - ئۆزىگە) توۋا خۇدايىم، ئۇ يېتىم ئوغلاقنىڭ ئۆلۈگىمۇ بىزگە ئارام بەرمەيدىكەنغۇ. ئۇنداق قىلما ئۇكام، گۈلنىسانىڭ ئۇستىخانلىرىمۇ گۆرده چېرىپ بولدى. ئۇ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ. ئاتىسى ساماق قەلەندەرمۇ بۇ جايىنى بىزگە تاشلاپ بېرىپ يوقالدى. يەنە نېمىدىن قورقىسەن؟

ئۆلگەنلەر ئۇچۇن ئەمەس، قالغانلار ئۈچۈنلا دەھشەت، ئازابلىق ئىكەنغۇ! يا گۈلنسايىمغا، يا ئۆلۈم بوسۇغىسىغا يېتەلمىدىم! (قەۋرىنى ئايلىنىدۇ) ئەجەب چۈش كۆرۈپتىمەنا، گۈلنسا، مەن ئاخىرى بىر كۈن بۇ باغرى تاش ئەبلەخلەردىن سېنىڭ ئىنتىقامىڭنى ئېلىپ، ئانادىن بىراقلا سېنىڭ يېنىڭغا كېتىمەن. (قاپاقنى ئېلىپ ئاستا مېڭىپ چىقىپ كېتىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

تۆتىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ساماسقانىڭ ھويلىسى. كەچ كۈز، تۈن ئاۋۇغان چاغ. ئاسمانىدا يۇلتۇزلار، 17 - 18 كۈنلۈك ئاي پېتىشقا ئاز قالغان، ھويلا سۈرلۈك تۈس ئالغان، ئەنسىزلىك چىقىپ تۇرغان مۇزىكا بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ. ئېچكىرىكى ئۆيدىن ئايخان يالاڭ كۆڭلەك بىلەنلا چاچلىرى چۈۋۈلغان، پەرىشان ھالدا ئالدىراپ چىقىدۇ.

ئايخان: قادىر، ۋاي قادىر! نەدىسەن ئۇكام؟ (ھويلا ئىچىنى ئاختۇرىدۇ، قادىرنى تاپالماي، كېلىپ ئولتۇرىدۇ) قانداق قىلارمەن بۇنى، بېشىمغا بىر بالا بولدىغۇ! بۇنى تۇرمىدىن ئېلىپ چىققۇچە بار ۋەسىلىمدىن ئايرىلدىم، ھەممىنى بېگىم بىلەن شېھنجاڭ، سوراقچىنىڭ يانچۇقىغا تىقتىم، كاشكى بۇ بىر نېمە ساق بولسىچۇ، ئەقلىدىن ئېزىپ، سارىڭ بولۇپ چىقتى. ھەدېسىلا «ۋاي پولات كەلدى، گۈلنسانىڭ قولىدىكى پىچاقنى ئېلىڭلا ...» دەپ قورقۇپ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي قالدىۇ. ئۆيدە بۇزۇپ - چاقمىغان نەرسىسى قالمىدى. ئوقۇتمىغان مۇللا بىلەن داخان قالمىدى، قانداق قىلارمەن خۇدايىم، ۋاي قادىر، ھوي سارىڭ

مەزمۇن: ياراۋبسم، نېمە كارامەت بۇ؟!

1 - كىشى: سۇبھانئاللا، ئوت دېگىزىغۇ بۇ.

2 - كىشى: (ئايخاننى يۆلەپ) ئايخانغۇ بۇ.

پولات: گۈلنىسانىڭ قىساسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئالالمىدىم، ھەي ئىسىت!

مەزمۇن: تاڭمۇ سۇزۇلەي دەپ قالدى، يۇرتنى ئويغىتىپ كېلىكلار، ئوتنى ئۆچۈرەيلى. (ئىككى كىشى ئالدىراپ سىرتقا ماڭىدۇ)

ئايال: ئايخانمۇ تۇگەپتۇ. كۆزىنىڭ قارىسى كېتىپ قاپتۇ.

مەزمۇن: ئەل قىساسى مىنەل ھەق! (ئوت يالقۇنى كۈچىيىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

قادىر: (ئوزىچە قورقۇپ) ۋايجان پولات كەلدى، پولاتنى توسۇڭلار! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ، پولات، مېنى ئۆلتۈرمە. (دەرەخ كەينىگە مۆكىدۇ)

ئايخان: ۋاي نەدىكى پولات ئۇ؟ مېنىمۇ ئۆزۈڭدەك سارالك قىلاي دېدىڭغۇ. پولات گۈلنىسانىك قەۋرىنى قۇچاقلاپ قەۋرىستاندا ياتمامدۇ، ماڭە ئۆيگە! (ئىشەنچلىك كېلىپ قادىرنىك قولىدىن تۇتۇپ ئۆيگە تارتىدۇ، قادىر بىردىنلا ئايخاننىك گېلىغا ئېسىلىپ ئىككى قوللاپ بوغىدۇ. ئايخان تېپچەكلەپ ئاخىرى بوشىشىدۇ)

قادىر: ھە، قەلەندەرنىك قىزى گۈلنىسا، قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ! ھىم، جېنىڭ چىقتىمۇ؟! ھە، ھىم ... ئاچا مانا گۈلنىسانى ئۆلتۈردۈم، پىچاق قېنى، پىچاقنى ئەكىلىپ بەر ئاچا! (قادىر ئايخاننى بوغۇپ تاشلاپ، تىترەپ كەينىگە داجىيدۇ ۋە تېرەككە يۆلىنىپ قېلىپ، تېخىمۇ قورققان ھالدا ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كېتىدۇ. ئۆي ئىچىدىن ھەر خىل ئۆي جابدۇقلىرىنىك ئۇرۇپ - چېچىلغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. پەنجىرىدىن ئوت يالقۇنى كۆرۈنىدۇ. ئايخان تىرمىشىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ، كۆيۈۋاتقان ئوتقا قارايدۇ، قولىنى ئۆي تەرەپكە سوزغانچە يىقىلىپ جان ئۈزىدۇ. ئۆي ئىچىدىن قادىرنىك چىرقىرىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. مەزىن باشلىق بىر نەچچەيلەن يۈگۈرۈشۈپ كىرىدۇ، پولاتمۇ ئارقىسىدىن پىچاق تۇتۇپ كىرىدۇ، قادىر ئۇي ئىچىدىن يۈز - كۆزلىرى كۆيگەن ۋەزىس - تۇتەك باسقان ھالدا يۈگۈرۈپ چىقىدۇ. ئالدىنقى رەتتە تۇرغان پولاتنى كۆرۈپ قالىدۇ)

قادىر: پولات! ۋايجان پولات! (قورقۇپ ۋارقىرىغانچە يەنە ئۆيدىكى ئوت ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ)

تەرەپتىكى باغچىدا ئەنجۇر، ئۈزۈم بارىكى، پەردە ئېچىلىشتىن ئاۋۋال ئومۇمىي ناخشا ئېيتىلىدۇ.

ناخشا

يېزىمىز ئاۋات بولدى،
كۆڭلىمىزمۇ شات بولدى.
ئىشلە ئىشچى - دېھقانلار،
ئەجەب ئوبدان زامان بولدى.

ئالغا، ئالغا باسىمىز چاققاپ،
ئالغا ئىشلەشكە قەدەم تاشلاپ،
ئەمگەك بىلەن ئۆرلەيمىز
كۈندىن - كۈنگە گۈللەيمىز.

(پەردە ئېچىلغاندا تۇنسا، بىر سېۋەتتە ئېچىلمىغان غوزا-نى كۆتۈرۈپ ئۆيدىن چىقىدۇ. ھاشىم قولىدا ياغلىق قاپاق، مۇرىسىدە كەتمەن كۆتۈرۈپ خاپا ھالدا ئېتىزدىن كېلىدۇ)

تۇنسا: بۇگۈن ھال چۈشكەن بۇغدايلار قانداقراق؟

ھاشىم: نېمە تەقدىركىنتاك، كۆپىيىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ، ئۆزى. سوغۇق چېيىك بولسا ئەكە، ئەجەب ئۇسىدى كىشى.

تۇنسا: (ھېجىردا سوغۇق چاي سۇنىدۇ) بىزنىڭ بۇغدايغىمۇ ھال پەيدا بوپتۇ. بۇنىڭغا قانداق چارە قىلىمىز دەپ، كاپىرلاردىن مەسلىھەت ئالساق بولاتتى.

ھاشىم: قانداق چارە قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن.

تۇنسا: ئەرۋاھلارغا ياغ پۈرىتىمەن دەپ ئۆيدىكى ياغنى شا-مالغا ئۇچۇرىۋېتىپ كەلدىلە.

ھاشىم: شامالغا ئۇچۇرىۋېتىپ؟! (بېشىنى لىڭشىتىپ) ھم ... مانا گەپ ... مانا قارا! سەنمۇ تولا بىمەنە گەپ

توي

(ئۈچ پەردىلىك دراما)

قاتناشقۇچىلار:

هاشىم ئاخۇن — ئوتتۇرا دېھقان، 50 ياشلاردا.
تۇنسا — هاشىم ئاخۇننىڭ خوتۇنى، 45 ياشلاردا.
ئابدۇكېرىم — ئاگرو تېخنىك، هاشىم ئاخۇننىڭ ئوغلى، 22 ياشلاردا.
خەيرىنسا — كوپېراتىپنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى، 18 ياشلاردا.
رېھىم قادىر — پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارى، 35 ياشلاردا.
ئابدۇرېشىت — كوپېراتىپ مۇدىرى، 38 ياشلاردا.
تۇخان، سادىق، ئىسمەن — كوپېراتىپ ئەزالىرى.
تۇرداخۇن — باي دېھقان، 50 ياشلاردا.
نىياز — تۇرداخۇننىڭ ئوغلى، 25 ياشلاردا.
رايون سەنئەتچىلىرى، دېھقان ۋەكىللىرى، كادىرلار.

بىرىنچى پەردە

ئوتتۇرا دېھقان هاشىمنىڭ هويلىسى، سەھەرنىڭ ئوك تەرىپى كوگۈرلۈك تام، سەككىز قىرلىق دۇگلەك كىرىش ئورنى. ئارقا پېشايۋان. ئۆينىڭ پەنجىرىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. سول

تۇنسا: دېھقانچىلىق قىلدىم دېسىلا بولامدۇ؟ دېھقانچىلىقتا دېھقانچىلىق بار ئىكەن.

ھاشىم: ھە، باركەن، نېمە قىپتۇ ئۇلار؟ ئۆزى.

تۇنسا: توۋا! كۆزلىرى كۆرمەيۋاتامدۇ، نېمە قىلۋاتقىنىنى؟ بىز تېخى ئىككى مو يەرنى ساپان بىلەن سىجالمايۋاتقاندا كوپىراتىپ ئەزالىرى سوقا بىلەن يەرنى ئىككى ئاغدۇرۇپ، ھەر مو يەرگە سەكسەن تاغاردىن ئوغۇت چېچىپ قىرىق مو يەرگە ئاق قوناق تېرىپ بولدى.

ھاشىم: تاغىل ئۇيىنى ھېلىقى روزى دېگەن بەغەرەزىنىڭ ئۆزى ئۆلتۈرۈپ قويمىغان بولسا، مەنمۇ ئاللىقاچان تېرىپ بولاتتىم.

تۇنسا: كېسەلدىن ئۆلگەن كالىنى تېخىلا روزىدىن كۆرۈۋېرەمدىلا؟

ھاشىم: ئۇ بەغەرەز، كالىنىڭ تېلىغا راسا كېلىشتۈرۈپ ئۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام بولغان، ئۆزى.

تۇنسا: ئۇ ھېچ ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپىدىغان بالا ئەمەس. «ۋاي باللىرىم، قېنى ئىشلەيلى» دەپ قويسىلا قېرىغاندا قوللىرىنى سوۋۇتىدىغان مانا شۇ ئەمەسمىدى، روزىنى بەغەرەز، ئابدۇكېرىمنى ئەپەندى مىجەز دەپ چىشىغا تېگىدىلا.

ھاشىم: ئاۋۋال سېنىڭ باللىرىڭ مېنىڭ چىشىمغا تەگمىسۇن- دە، ئۆزى.

تۇنسا: توۋا! ئۇلار سىلىنىڭ چىشلىرىغا تەگكۈدەك نېمە ئىش قىلدىكىنتاك.

ھاشىم: مېنىڭ گېپىمگە قارىغاندا، ئۆزى، ئۇلار تولاراق سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلايدۇ. ئاۋۋۇ ئابدۇكېرىمگە نەچچە قېتىم ئېيتتىم، دېھقانچىلىققا قالغانلىرىمىز يېتىشمەيـ

قىلدىغان بولدۇك، ئۆزى. شۇنىڭ كاساپىتىدىن توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا ماڭا كەلگىلى تۇردى. بۇغدايغا ھال چۈشكەننى ئاز دەپ ئاخشامقى جۇدۇندا كېۋەزمۇ كاردىن چىقىپتۇ.

تۇنسا: ھەممىسمۇ؟

ھاشىم: مانا، بۇنىڭدىنمۇ ئادا بولدۇق. ئاق قوناق تېرىيدىغان يەرنىڭ ئوسسىسى تاۋلىشىپ قالدى. ئۇنىڭغا قوش سالاي دېسەم، خۇدا ئۇرغانىنى خۇدا بەردى قوشلاپ ئۇرۇپتۇ دېگەندەك، ئۆزى. ئىككى كالىنىڭ بىرى ئۆلۈپ، ئىشمىز توختاپ قالدى.

تۇنسا: شۇنداق ئېغىرچىلىقتا قېلىۋاتقانىنى كۆرۈپ تۇرۇپ كېچە - كۈندۈز باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتقان روزىنىمۇ قوغلۇۋەتتىلە.

ھاشىم: بولدى. سەنمۇ ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمە. بالىلىرىڭ دېگەن يېرىمدىن چىقمىدى، ئۆزى.

تۇنسا: توۋا، قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بالىلار بىلەن پەتىشمايدىلا، سىلىگە كىم يارايدىكىنتا.

ھاشىم: ھەر ئىشنىڭ يولى بار. ئۆزۈم بىلىمەن.

تۇنسا: بىلگەنلىرى شۇمۇ؟ ۋاي، تۇرداخۇن بىزگە ئوي بېرىپ تۇرىدىغان بولدى، يەرنى ھەممىدىن بۇرۇن بىز ھەيدەپ بولىمىز دەپتىلە، قېنى بەرگەن ئويى؟ ئەتە بېيازدىلا كوپىراتىپقا كىرىپ كەتسەك بۇنداق ئەھۋالغا قالمايتتۇق.

ھاشىم: بىر گەپنىڭ ئىككىسى بولسا، ئۆزى، كوپىراتىپ، كوپىراتىپ دەيدىغان نېمىكەنسەن. كۆرۈپ قالارمىز كوپىراتىپنىڭ كۈزدە ئالىدىغان ھوسۇلىنى. ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ كوپىراتىپ بولماي دېھقانچىلىقنى قىلىپ كەلگەنغۇ بىز، ئۆزى. ...

بىز تېخىچە باي دېھقانلاردىن مەدەت كۈتۈپ تۇرۇ-
مىزمۇ؟

ھاشىم: سەپرايىمنى ئۆرلىتىپ مەن بىلەن تولا تاكاللاشمىساك بولارمىكىن، ئۆزى. (بىرئاز توختاپ) جۈگۈ ئوت ئەكە، ئۆزىمىزنىڭ كالىسىنى ئوبدانراق بېقىپ تۇ-رايلى.

تۇنسا: (ئوتىغۇچ بىلەن سېۋەتنى ئېلىپ) گەپ چىڭ كەلسە سەپرايىمنى ئۆرلەتمە دەپ قورقۇتماقچى بولىدۇ. خوتۇنلارنى بوزەك قىلىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن ئەمدى. (چىقىدۇ)

ھاشىم: خوتۇنلار ئەرلەر بىلەن ھوقۇقتا باراۋەر ... ھىم ... مانا! مۇنداق گەپلەر خوتۇنلارغا بەك ياراپ كەتتى. مەجلىس دېسە ھەممىدىن ئاۋۋال يۈگۈرىدۇ. ئۆگىنىش، تەنقىد، ھەمكارلىشىش، كوپېراتسىيلىشىش... مانا يېڭى گەپلەر ... بۇنىڭ ئاقىۋىتى قا-داق بولىدۇ. ئۆزى، ئۇنى كىم بىلىدۇ؟ (ناس چېكى-دۇ. ساقلىنى، تۈتۈپ خىيال سۈرۈۋاتقاندا سىرتتىن نىيازنىڭ توۋلىغان ئاۋازى كېلىدۇ)

نىياز: ھاشىمكا ... ھاشىمكا!...

ھاشىم: ھەي، نىيازمۇ سەن؟ كەل، كەل! بۇياققا كەپسەنغۇ؟ (نىياز سالاملىشىپ پېشايۋانغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ)

نىياز: ئەمدى بىر ھاجىتىمىز بار ھاشىمكا، شۇنىڭغا سىلىنى بىرەر مەسلىھەت بېرەمدىكىن دەپ كەلدىم.

ھاشىم: ئېيتە قېنى، قولىمىزدىن كەلسە، بىزمۇ يارىدەملىشە-مىز، ئۆزى.

نىياز: ئەمدى ھېچ كىشىگە ئېيتماپتىم، سىلىگە كۆڭلۈم يە-قىن، ئېيتمىسام بولمايدۇ. (پائۇزا ...)

ھاشىم: ھە، ھە، دەۋە!

دىنكەنمىز. سەن خېلى ئوقۇدۇڭ، ئۆزى. قولۇڭدا خېتىڭ بولغاندىن كېيىن ئەپلەپ بىر تىجارەت قىل، دېسەم، يەنە ئوقۇيمەن، كادىر بولمەن دەپ ئالتە ئاي بولدى شەھەردە بىكار ئاۋارە بولۇپ يۈرىدۇ.

تۇنسا: بىزنىڭ بارىمىزدا ئوقۇپ كادىر بولۇۋالسا، ئوبدان ئەمەسمۇ، كىمنىڭ بالىسى دېسە، پالانچىنىڭ دېسە كۆڭلىمىز تاغدەك ئۆسمەمدۇ؟

ھاشىم: ئۇنداق قۇرۇق ئابرويىنى نېمە قىلىدۇ، ئۆزى؟ تۇر-داخۇننىڭ ئوغلى نىيازغا قاراپ باققىنا، ئانچە-مۇنچە تىجارەت قىلىۋاتىدۇ. مانا شۇنىڭ بىلەن ئولارنىڭ ئۆيىدە بەش - ئالتە مىليون پۇل كېمىمايدۇ.

تۇنسا: توۋا! ئىككى يىلدىن بېرى يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى بولۇپ ئوتتى. يېرىڭلار ئاز دەپ، ئوتتۇرا دېھقان بولساقمۇ تۆت مو يەر بەردى. زومىگەرلەرگە قارشى كۈرەشنى كۆردىلە، يەنە سىلىنىڭ بۇرۇتلىرى تەۋرىمەيدىغۇ؟ تۇردى ساختىدەك باي دېھقانلارنىڭ، پومېشچىكلارنىڭ گېپىنى قىلىدىلا. شۇلار قىلىپ ئۆتكەن ئىشلارنى قىلغۇلىرى كېلىدۇ.

ھاشىم: پاھ ... سېنىڭ چۈشىنىپ كەتكىنىگە قارا. ماڭا دەرس بەرگۈدەك بوپسەن - دە، تېخى؟! ھوي، تۇر-داخۇن ئانداق ئادەم، مۇنداق ئادەم دەيسەن، ئۇ-نىڭ بىزگە نېمە يامانلىقى تەگدى، ئۆزى. «بارنىڭ مايىقى، يوقنىڭ تايىقى» يېرىڭنى ھەيدەيدىغان بول-ساڭ بىر ئۇي بېرىپ تۇراي دېدى، ئەمدى ساڭا نېمە قىلىپ بەرسە بولاتتى، ئۆزى؟

تۇنسا: كۆرەرمىز ئۇنىڭ بىنكاردىن - بىكارغا قوش كالا بېرىپ تۇرغىنىنى. سىلە تاش سانغىچە ئۇ قوم سا-ناىدۇ. خەقلەر بىر ئوبدان ھەمكارلىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ.

دی. دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلايمىز دەپ چۇ-
شەندۇرۇۋاتىدۇ. لېكىن سودا - سېتىقنى ئۆزىگە قارا-
تىۋېلىۋاتىدۇ.

هاشىم: چۇشەندۇرىدۇ، چۇشەندۇرىدۇ، پۇل بولمىسا، كوپىرا-
تىپمۇ بىكارغا بەرمەيدۇ - دە، ئۆزى. (نىياز قوينى-
دىن تاماكا خالتىسىنى ئېلىۋاتقاندا ياغلىققا ئورالغان
بىر نەرسە چۈشۈپ كېتىدۇ) نېمە ئۇ پۇلما؟

نىياز: ياق، باشقا نەرسىدى.

هاشىم: (ياغلىقنى ئېلىپ كۆرۈپ) ناۋات بىلەن قاتلىما يەيـ
دىكەنسەن - دە، ئۆزى. مەن تېخى ھاشىمكام ئېغىر-
چىلىقتا قاپتۇ، يارەملىشىلى دەپ ئەكەلگەن پۇلمـ
كىن دەپتىمەن.

نىياز: (تاماكا ئوراپ) ئەمدى راستىنى ئېيتسام ھاشىمكا...

هاشىم: ھە، ئېيت دېدىمغۇ، ئېيتە؟!

نىياز: ھوشۇر داخانغا بىرمۇنچە پۇل بېرىپ، خەيرىنسـاغا
ئىستقۇ قىلغۇزغانتىم، بۇنى قانداق بېرىشنى بىلمەي
يۇرۇۋاتسەمەن، ئاڭلىسام خەيرىنسا تۇنسا ئاچامغا
ئېيتىپ، مۇشۇنى يېگۈزۈپ بېرەمدىكىن، دەپ كېلـ
ۋېدىم.

هاشىم: ھازىر تۇنسا ئاچاڭ، مەن نېمە دېسەم شۇنى قىلۇۋـ
رىدىغان يەردىن ئۆتۈپ كەتتى، ئۆزى.

نىياز: ئىككى مۆمىن بەندىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇش ساۋاب
ئىش بولغاندىن كېيىن، تۇنسا ئاچامۇماقۇل دەر، ئەلۋەتتە.

هاشىم: ھازىر تۇنسا ئاچاڭ ساۋابىنى مەجلىستىن تاپىدۇ،
ئۆزى.

نىياز: قانداق قىلسام بولار ئەمدى، بىزمۇ سىلەرنىڭ بىر ھە
ھاجىتىڭلاردىن چىقسۇ قالارىدۇق، بىر ئامال قىلمامـ
سىز ھاشىمكا.

نىياز: (كۆڭلى يۇمشغان هالدا) خۇدا بەندىسىگە شۇنداق ئوتنى سېلىپ قويىدىكەن هاشىمكا، (كۈلۈپ) خەيرى-نساغا كۆڭاۋۇم چۈشۈپ قالدى. ئۆزىگە بىر گەپ قىلىپ باقاي دېسەم، هىچ پېتىنالمىدىم. ئۇ قىزنى ئېتىزلاردا كۆرسەم ئىشتىن باش كۆتۈرمەيدۇ، مەھەل-لىدە كۆرسەم ئۇياق - بۇياققا قارىماي ئالدىراپ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

هاشىم: قارا سېنى. شۇنىڭغا كۆزۈڭ چۈشۈپتۇ - دە، ئۆزى. ئۇنىڭغا بىر كىشى قويۇپ باقساڭ بولمامدۇ، ئۆزى.

نىياز: هازىرقى كۈندە قىزنىڭ كۆڭلى بولمىسا، پەتتە بەر-مەيدىكەن. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قىزنى قولغا كەلتۈ-رۈش تەس بولۇۋاتىدۇ.

هاشىم: پۇلنى ئايىماي خەجلىسەڭ بىر ئىش قىلغىلى بولە-دۇ، ئۆزى. پۇل — چىمەنده گۈل ئەمەسمۇ؟ هەر بازارنى ئالا قويماي يورغىلايسەن، پۇلنى خېلى تاپقانسەن.

نىياز: بازارغا ماتا، ياغ ئاپىرىپ سېتىپ، ئۇنى چىگىت قە-چىغا ئايلاندۇرۇپ ماي تارتقۇزىمىز. ئۇنىڭدىن چىقە-قان كۈنجۈرىده قوي بورداپ، كوزىنى پوزا قىلىپ دېگەندەك ...

هاشىم: ئوچۇقراق ئېيتقىنا، مۇشۇ كۈنده، سوددىگەرچىلىكتىن پايدا ئېلىۋاتامسەن، ئۆزى؟

نىياز: ئەپلەپ - سەپلەپ بىر ئىش قىلساڭ يامان ئەمەس بولىدۇ. ئەمما تەمىنلەش، سېتىۋېلىش دېگەن بىرنېمە چىقتى، ئۆزۈڭ بىلگەندەك ئېلىپ سېتىشقا تازا كاشىلا بولۇۋاتىدۇ.

هاشىم: هىم ... بۇمۇ يېڭى گەپ.

نىياز: باجمۇ ئېغىر، ئۇنى ساختا قىلىشمۇ تەس بولۇپ قال-

(ئابدۇكېرىم دالا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، هاشىم بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: سالامەت تۇرۇۋاتامسىز دادا.

هاشىم: خۇداغا شۈكرى، هە، ئۆزۈك ئوبدان تۇردۇڭمۇ؟

ئابدۇكېرىم: ناهايىتى ياخشى.

(تۇنسا خۇرجۇن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ. خەيرىنسا ئىشك ئالدىدا تۇرۇپ قالىدۇ)

تۇنسا: مانا، ئوغلۇممۇ كېلىپ قاپتۇ. تىنچ كەلدىڭمۇ جېنىم بالام!

ئابدۇكېرىم: تىنچلىق ئاپا!

تۇنسا: ئۆيگە كىر خەيرىنسا.

خەيرىنسا: خوش، مەن ياناي، ئالدىراش ئىشىم بارئىدى.

تۇنسا: كىرمىسەڭ قېيىداپ قالىمەن.

خەيرىنسا: شۇنداق ئىشلىرىمۇ بارەۋ تېخى. (كىرىپ هاشىمغا تەزىم قىلىدۇ)

تۇنسا: ياڭاللا، نېمانچە ئالدىرايدىغانسەن خەيرىنسا.

خەيرىنسا: چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئېتىز ئارقىسىدىكى ئېرىق لارنى چاپماقچىدۇق.

تۇنسا: كوپىراتىپ ئەزالىرى يىغىلغۇچە بىر پىيالە چاي ئىچىپ كەت.

خەيرىنسا: مەن ئۇلاردىن بۇرۇنراق بېرىپ تۇرسام بولاتتى.

تۇنسا: دەملىسەملا بولىدۇ، پېشايۇڭانغا چىقىپ ئولتۇرۇڭلار بالىلىرىم.

هاشىم: چاپسان بول (تۇنسا ئۆيگە كىرىدۇ. قالغانلار پېشايۇڭانغا چىقىپ ئولتۇرۇشىدۇ. هاشىم ئابدۇكېرىمگە قاراپ) ئۇتتۇر ئۆيگە كېلىپ چۈشمەپسەنغۇ؟

ئابدۇكېرىم: دېھقانچىلىق باش تېخنىك پونكىتى مېنى يېزىمىزدىكى كوپىراتىپقا خىزمەتكە ئەۋەتتى. شۇ يەرگە چۈشۈ-

هاشم: بوپتۇ، قۇيۇپ كەت، بىر گەپ بولۇپ قالار.

نىياز: رەھمەت ھاشىمكا.

هاشم: سەنمۇ قورۇق رەھمىتىڭنى قوي، ئۆزى. داداڭ ۋەدە قىلغان ئۇيىنى ئەتە بىرىپ تۇرسۇن، ھە -ھە دەپ بىر ئىش قىلمامسەن.

نىياز: بولدى - بولدى ھاشىمكا. بۇنىڭدىن غەم قىلماڭ.

هاشم: بىر - بىرىمىزگە ھاجەت چۇشتى دېگەن مانا شۇ، ئۆزى.

نىياز: ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە. مەن دادامغا دەپ، ئەتىگەنلىككە كالىنى ئۆزۈم ئەكىلىپ بېرەي.

(خوشلىشىپ چىقىدۇ)

هاشم: مانا بۇ ياخشى بولدى. مۇشۇ باھانە بىلەن كالىسىنى ھەقسىز ئىشلىتىپ يەرنى ھەيدەۋالىدىغان بولدۇم. كوپىراتىپقا كىرگەن بولسام، بۇنداق بىكار پايدا نەدە؟ (ئۆيگە كىرىدۇ. تۇنىسا ئوت توشقۇزۇلغان سېۋەتنى كۆتۈرۈپ كىرىپ باغ تەرەپكە كېتىدۇ. تاش قىرىدىن خەيرىنىسانىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

خەيرىنسا: تۇنىسائاچا! خۇش خەۋەر. (تۇنىسا ئالدىراپ ئوچۇق ئىشكىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ)

تۇنسا: ھە، خەيرىنسامۇ سەن؟ نېمە خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ؟

خەيرىنسا: (مۇرىسىدە كەتمەن، يېرىم كۆرۈنىدۇ) ئابدۇكېرىمكام كەلدى.

تۇنسا: ۋاي جېنىم بالامەي، قېنى نەدە قالدى؟

خەيرىنسا: كوپىراتىپقا چۇشكەنتى، ھېلى كەلگىلى قالدى.

تۇنسا: نېمىشقا ئۆيگە چۇشمىگەندۇ. (ياشقىرىغا چىقىپ كېتىدۇ، ھاشىم ئۆيدىن چىقىدۇ)

هاشم: ھوي تۇنسا، نەگە كەتكەندۇ، ھېلى پاراڭلىشۋاتاتتى بۇ نېمىلەر، يەنە بىر يېڭى گەپ تاپتىمۇ نېمە؟

هاشم: قوغۇنچۇ؟

خەيرىنسا: قوغۇننى پاخال بىلەن يېپىپ، چالما بىلەن باستۇرۇپ قويغان.

هاشم: سوغۇقتىنمۇ ساقلاپ قاپسىلەر، ئۆزى. ئەگەر يىلتىزىنى ئاتىلىۋەتكەن بولسائىلار قۇرۇپ قالىدۇ.

خەيرىنسا: ياق، يىلتىزىنى تاتىلىمىدۇق.

هاشم: قانداق بولغانلىقىنى كۈن قىزىغاندا كۆرىمىز، ئۆزى.

ئابدۇكېرىم: دادا، بۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا گۇمان بىلەن قارىماڭ، كۆپچىلىك مەسلىھەت بىلەن ئۆز تەجرىبىلىرىنى قوشۇپ قىلغاندىن كېيىن، ئىش ئۇتۇقلۇق چىقىدۇ. مانا بىزنىڭ يەككە دېھقان بولغانلىغىمىزدىن، ئازراق ئاپەتكە يولۇقۇپلا ھەممە ئىشىمىز يامانغا ئايلىنىپتۇ ئېسىت. كېۋەزلىرىمىز زايە بولۇپ كېتىپتۇ.

هاشم: خۇدادىن بى ئىزنە قىل تەۋرىمەيدۇ.

ئابدۇكېرىم: كۆپچىلىك بىرلەشكەن يەردە، ھەر چوڭ ئىشلارنى تەۋرەتكىلى بولىدۇ. كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئاپەتكە قارشى تۇرغانلىقىنى ئاڭلىدىڭىزغۇ؟ (تۇنسا داستىخان سېلىپ بېرىدۇ)

هاشم: سەن تازا گەپتان كادىر بولۇپ كېتىپسەن، ئۆزى.

تۇنسا: كادىر بولسا ئوبدان ئەمەسمۇ؟ ھازىر ياشلارتۇرماق ئاتمىش ياشقا كىرگەن قېرىلارەۋ چۈشىنىپقالدى. سىلىلا چۈشەنمەيدىكەنلا.

هاشم: ھە ... مانا بىزنىڭ تۇتىمۇ چۈشىنىپ قالدى، سايرا!

تۇنسا: سايرايمىز ئەمدى، ھېچكىم بىزنىڭ ئاغزىمىزنى تىكىپ قويالمايدۇ.

هاشم: سېنىڭ سېغىزخانەڭ شاراقلىشىڭ قۇلىقىمغا ياقمايدۇ (ئاسمانغا قاراپ قويۇپ) مەن پېشىن ئوقۇۋالاي. تاھارەتكە سۇ بەرگىن. (باغ تەرەپكە كېتىدۇ)

ۋىدىغان ئۇرۇق سېلىش، دورا چېچىش ماشىنىسى بار ئىدى، تاپشۇرۇپ كەلدىم.

هاشىم: ئۇنداق بولسا ئاتا - بوۋاكلارنىڭ قىلىپ كەلگەن ئىشلىرىنى بىكار قىلمىدىكەنسىلەر - دە، ئۆزى.

ئابدۇكېرىم: ئۇنداق ئەمەس دادا، ئاتا - بوۋىمىزنىڭ ئۇنۇملۇك تەجرىبىلىرىدىن پايدىلىنىمىز.

هاشىم: ئۇنداق بولسا، ئۆزى، ئالتە ئايدىن بېرى دېھقانچىلىقنى ئوقۇيمەن دەپ، بىكاردىن نېمە ئاۋارە بولۇپ يۈرىسەن، ئۆزى.

ئابدۇكېرىم: ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان دەپ ياغاچ ساپان بىلەن يەرنى سىجاپ يۈرۈۋېرىمىزمۇ دادا!

خەيرىنىسا: مول - هوسۇل ئېلىش ئۈچۈن يېڭى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئۆگىنىدىغان ئابدۇكېرىمكامەك كادىرلار كېرەك هاشىمكا.

هاشىم: تاشقا چاچ، بەختكىدىن كۆر.

ئابدۇكېرىم: بەخت ئۆز - ئۆزىدىن كەلمەيدۇ دادا، كىشىلەر ئۆلمىشىپ ئىشلەپ، ئالغا قاراپ ماڭسا خۇشال - خۇرام، بەختلىك تۇرمۇشقا يېتىدۇ.

هاشىم: هە ... شۇڭا تۇنۇگۈن خەيرىنىساخانلار غەزەل ئېيتىپ ئېتىزنى بېشىغا كىيىپتىكەن - دە.

خەيرىنىسا: (كۈلۈمسىرەپ) كېۋەز بىلەن قوغۇنىنى ئۇشتۇكتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كوپېراتىپنىڭ جىمى ئەزالىرى ئېتىزغا توپلانغانىدى.

هاشىم: قۇتۇلدۇرۇپ قالدىكلارمۇ؟

خەيرىنىسا: هەئە.

هاشىم: قانداق قىلىپ؟

خەيرىنىسا: كېۋەزنى توپا بىلەن كۆمۈپ قويغانىدۇق. بۇگۈن قارىساق بىرىمۇ زايە بولماپتۇ.

ئابدۇكېرىم: ئېغىرچىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ۋاقتىدا چارە قىلىش ساق بولمايدۇ، ئانا.

تۇنسا: بولىدۇ بالام، چاپسانراق كەل. (ئابدۇكېرىم تالاغا چىقىپ كېتىدۇ، هاشىم باغ تەرەپتىن كىرىدۇ) خەيرىنسا ئەجەب ئوبدان بالا - دە، ماقۇل كۆرسە ئابدۇكېرىمگە ئېلىپ بېرىپ، هەر ئىككىسىنىڭ بەختى ئېچىلاتتى.

هاشىم: روزىغا يات يەردىن قىز ئېلىپ بېرىپ تويغان، ئۆزى، بىر يىلغا بارماي ئاجرىشىپ كەتتى.

تۇنسا: ئۇنىمۇ تويغۇزۇۋەتكەن ئۆزلىرىغۇ.

هاشىم: مېنىڭ دېگىنىمنى قىلمغان ئادەم ئۆزى، بۇ ئۆيدە تۇرالمايدۇ.

تۇنسا: تۇغقانلىرىنىڭ ئىچىدە ئابدۇكېرىمگە لايىق قىز يوققۇ؟

هاشىم: لايىقى بار.

تۇنسا: كىم ئۇ؟

هاشىم: هامىسىنىڭ قىزى.

تۇنسا: هوي، ئۇ قىز ئەمدىلا ئون ئۇچ ياشقا كىردىغۇ؟

هاشىم: قىز بالا دېگەن ئون ئۇچ ياشتا رەسمدە بولىدۇ. كىچىك بولسا، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈڭ چوڭ قىلىۋالسەن، ئۆزى.

تۇنسا: يېشىغا يەتمىگەن قىزنى نىكاھ قىلىشقا ھۆكۈمەت رۇخسەت قىلمايدۇ.

هاشىم: ئون ئالتە ياشقا كىردى دەپ يازدۇرساڭ بولىدۇ، ئۆزى. ئۇنىڭ چىشىنى كۆرۈپ بىلەتتىممۇ؟

تۇنسا: ئۇنداق ئالدامچىلىق قىلىشقا ئابدۇكېرىم ئۇنىمايدۇ.

هاشىم: نېمە - نېمە؟ ئابدۇكېرىم ئۇنىمايدۇ؟

تۇنسا: هە، ئابدۇكېرىم ئوقۇپ كەلدى، ئۇ ھۇنداق ئىشلارنى سىلىدىن ئوبدان بىلىدۇ.

تۇنسا: (ئابدۇكېرىمگە) سىلەر بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ چاي ئىچىۋېرىڭلار بالىلىرىم. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

ئابدۇكېرىم: بۇ دادام نېمىشقا شۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشلەرگە قاراپ ئىش قىلمايدىغانىدۇ. ئەتىياز كوپېراتىپقا كىرىش توغرىسىدا يازغان خەتلىرىمۇ تەسىر قىلماپتۇ.

خەيرىنسا: بىچارە تۇنسا ئاچامۇ جىق قىينالدى. سىزنىڭ مۇشۇ يەردە خىزمەت قىلغىنىڭىز ئەجەب ئوبدان بولدى - دە، ئابدۇكېرىمكا.

ئابدۇكېرىم: (خەيرىنسانىڭ كۆزىگە قاراپ) سىز بىلەن بىر يەردە ئىشلەيدىغىنىم تېخىمۇ ياخشى بولدى، ھە، خەيرىنسا! (خەيرىنسا يەرگە قارايدۇ. تۇنسا ئۇرۇق كۆتۈرۈپ چىقىپ، باغ تەرەپكە كېتىدۇ) گەپ قىلمايسىزغۇ؟

خەيرىنسا: نېمە دەيمەن؟

ئابدۇكېرىم: يارەملىشىمەن دېمەسىز.

خەيرىنسا: ئا كۇنى سىلەرنىڭ بۇغدايىنى ئوتۇۋېتىشكە يارەملىشەيلى دېسەك ھاشىمكام ئۇنىمىدى.

ئابدۇكېرىم: (كۈلۈمسىرەپ) ئىككىمىز بىر بولۇپ دېسەك ئۇناپ قالار، ئەلۋەتتە.

خەيرىنسا: قىزىق گەپ قىلمىسىز. (تۇنسا كىرىدۇ) مەن كېتەي (ئورنىدىن تۇرىدۇ)

تۇنسا: بىردەم ئولتۇر خەيرىنسا.

خەيرىنسا: خوش، بىزنىڭ گۈرۈپپا ئەزالىرى يىغىلىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، تۇنسا ئاچا. (چىقىدۇ، ئابدۇكېرىم ئۆيگە كىرىپ سومكىسىنى قويۇپ قايتىپ چىقىدۇ).

ئابدۇكېرىم: مەن بىزنىڭ ئاشلىقلارنىڭ ئەھۋالىنى بىر كۆرۈپ كېلەي.

تۇنسا: ھېرىپ كەلگەندە بىردەم ئارام ئالساڭ بولاتتى.

تۇنسا: توۋا! توۋا!

ئابدۇكېرىم: دادا، ئەمدى مۇنداق قالاق ئىشلارنى تاشلىۋېتىڭ.

هاشىم: (ساقلىنى تۇتۇپ) هە، ئەمدى مەن مۇشۇ ياشقا كېلىپ پالاق بولدۇمما؟ مەن تۇخۇم ئەمەس، ئادەم!

ئابدۇكېرىم: پالاق ئەمەس، قالاق.

هاشىم: بولدى، تولا ئاغزىمنى ئاچماي يولۇڭغا ماڭ.

تۇنسا: (هاشىمغا) ئىنساپ قىلسىلىچۇ ئەمدى بۇنىڭ بىلەنمۇ ئۇرۇشامدىلا؟ (ئابدۇكېرىمگە) يۇر بالام، ئۆيگە كىرىپ ئارام ئال. (ئابدۇكېرىم خىيال سۇرگەن هالدا تۇنسا بىلەن ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ).

هاشىم: (ناس چېكىپ) سېنىڭ ئىشىڭ پالاق؟! مانا بۇمۇ يەنە كىم گەپ.

(پەردە چۈشىدۇ)

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

يىراقتا غول تارتقان بۇغداي ئېتىزلىرى، سەھەنىنىڭ سول تەرىپىدە ئېرىق بويىدا قاتار جىگدىلەر، كوپېراتىپنىڭ ئايال ئەزالىرى بۇغداي ئوتاۋاتىدۇ. يەنە بىرقانچە ئەزالار ئوڭ تەرەپتىن سول تەرەپكە قاپ ۋە زەمبىللەردە ئوغۇت توشۇۋاتىدۇ. هەممەيلەن قىزغىن مېهنەت بىلەن غەزەل ئوقۇشىدۇ.

ناخشا

ئاق كەپتەرمۇ ئۆملەشكەن،
كۆك كەپتەرمۇ ئۆملەشكەن.

هاشم: سەن بىلىسەن، بالاڭ بىلدۇ. مەن ھېچنېمە بىلمەيمەن. مانا ھاقارەت، بالا ئاتىغا، خوتۇن ئەرگە بېۋرمەتلىك قىلغانلىقنىڭ كاساپىتىدىن ئېغىر كۈنلەرگە قېلىۋاتىمىز.

تۇنسا: كوپىراتىپقا كىرىسەك ئېغىر كۈنلەرگە قالمايتتۇق. (ئابدۇكېرىم تاشقارقى ئىشككە كېلىپ كۆرۈندۇ.)

هاشم: سەن تېخى ئاسماندىكى غازىنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۈرىسەن، كوپىراتىپقا كىرگەنلەر بېرىپ - بېرىپ بىر قازانغا قاراپ قېلىپ، بىر ئورۇندا ياتىدۇ، دەيدۇ. بۇمۇ مۇسۇلمانچىلىققا توغرا كېلەمدۇ، ئۇلار سەن ئۈچۈن ئىشلەپ بېرەمدۇ؟

ئابدۇكېرىم: (كىرىدۇ)، دادا سىز خاتا چۈشىنىۋاپسىز. ئۇ ئىغۋاگەرلەرنىڭ سۆزى.

تۇنسا: راست ئېيتىسەن بالام. (ھاشىمغا) تۇرداخۇن بايدىن ئاڭلىۋالغان سۆزلىرىدۇ، بۇ.

ئابدۇكېرىم: كوپىراتىپ ئەزالىرى بىر - بىرىگە ياللىنىپ ئىشلەمەيدۇ، ھەركىم ئۆزىنىڭ قىلغان ئەمگىكىگە قاراپ ھەق ئالىدۇ. دېھقانلار ئاچ - يالىڭاچ ۋەيران بولۇش تەرىپىگە ماڭمايدۇ، ئالغان مەھسۇلاتنى بىلەن ھەركىم ئۆز ئائىلىسىدە بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

هاشم: شۇنداقمۇ دەيدۇ، قايسىسى راست ئىكەنلىكىنى ئۇبدانراق ئويلاش كېرەك.

ئابدۇكېرىم: سىز بۇزغۇنچىلارنىڭ سۆزىگە كىرمەي، ئانامنىڭ سۆزىگە كىرگەن بولسىڭىز ياخشى بولاتتى. ئانام پارتىيە كۆرسەتكەن يول بىلەن بەخت يولىغا مېڭىشنى خالايدۇ.

هاشم: مەن ئەر تۇرۇپ خوتۇن كىشىنىڭ گېپىگە كىرەمتىم. مەن مۇشۇ ۋاقتقىچە ئۆزۈم بىلىپ ئىشلەپ كەلدىم.

تۇخان: يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس، چېكى چىقسا دېگى چىقماس.

باغدا كاككۇك، سۇدا ئۆردەك،
چۆلدە يالغۇز قارغىمەن.
بارچە ئەل جۇپتى بىلەن،
يەككە - يىگانە داغىمەن.

هە، سەن بولساڭ يەككە - يىگانە، ھېچ بولمىغاندا مەن جۇپتۇم بىلەن، سېنىڭدىن جىق ئەمگەك كۆنىگە ئىگە بولارمەن.

خەيرىنسا: ۋاي ۋىتسلداقەي، گەپ دېسە تاغارلاپ بار سەندە.

تۇخان: (چاۋاك چېلىپ) چىدا، ھەر قانداق قىلىپ بولسىمۇ بۇ يىل كۆزدە سەندىن ئۆتۈپ كېتىمەن دېگىنە. (كېلىۋاتقان سادىق بىلەن ئابدۇكېرىمنى كۆرۈپ) كېلىۋاتقانلار كىمۇ؟

خەيرىنسا: ئابدۇكېرىمكەملارغۇ.

تۇخان: ئەڭ ئاۋۋال كۆزۈڭ چۇشۇپتۇ، يېنىدىكى سادىقكەمغۇ.

خەيرىنسا: شۇنىڭدىنمۇ شامال چىقاردىڭمۇ؟

تۇخان: شامالنىڭ ئىچىدە ئۇچقۇنلارنى كۆردۇم - دە، ھىم... بىلەن دېگىنە (كاككۇك ئاۋازىدا) كاككۇك! (ئۇسسۇل ھەرىكىتى بىلەن قولىنى قارسىلدىتىپ پىرقىرايدۇ).

خەيرىنسا: ۋاي سارائەي، نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدۇ.

تۇخان: سېنىڭ يوشۇرغىنىڭ بىلەن كۆزۈڭ مانا مەن دەپ ئېيتىپ تۇرىدۇ. (ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق بىردىن دورا چېچىش ماشىنىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: ئابدۇرېشتكامنى كۆردۈڭلارمۇ؟

تۇخان: بايا يېزىلىق ھۆكۈمەتتە قالغان.

ئەجەبمۇ ئوبدان ئىكەن،
ئازاد - ئەركىن سۆزلەشكەن.

قايتۇرما:

كۆرەش بىزدە، ئۇتۇق بىزدە،
مول - ھوسۇل ئالىمىز كۆزدە.
(خەيرىنسا بىلەن تۇخان ناخشا ئېيتىپ چىقىپ سوغۇق چاي ئىچىدۇ)

پارتىيىنىڭ دەۋرىدە،
بىزنىڭ بولدى دالا - تۇز.
ئەمدى زامان بىزنىڭكى،
كەل ئىشلەيمىز قارا كۆز.

خەيرىنسا: ئەيەردە ئولتۇر تۇخان، كىچىككىنە دەم ئېلىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بارىمىز.

تۇخان: بۇ ئېتىزنى چاپسان ئوتاپ بولدۇق.

خەيرىنسا: ناخشا بىلەن بىلىنمەي قالدى.

تۇخان: ئەجەب چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىكەنسەن، خەيرىنسا.

خەيرىنسا: ۋاي - ۋۇي ماختاپ كەتكىنىنى.

تۇخان: بىرەردىن كەم بولساڭمۇ بولاتتى. بىز يەتتە نومۇر ئېلىۋاتقاندا سەن ئون‌نومۇر ئېلىۋاتىسەن. ئەرلەردىنمۇ ئۆتۈپ كەتتىڭ.

خەيرىنسا: سېنىڭ قولۇڭغا ئېسىلىۋالدىممۇ؟

تۇخان: بۇلتۇر ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا سەن نەمۇنىچى بولغان بولساڭ، بۇ يىل كوپىراتىپتا مەن نەمۇنىچى بولمىسام قاراپ تۇر.

خەيرىنسا: ماختىنىپ يۈرۈپ، كەينىدىن سانىغاندا بىرنىچى بولۇپ يۈرمە.

بىرمۇنچە ئوتاپ كەتتى، بارايلى. (سول تەرەپكە كېتىدۇ، ئولۇق تەرەپتىن هاشىم بىلەن تۇردىنىك گەپلىشىپ كېتىۋاتقان ئاۋازى كېلىدۇ).

هاشىم: گەپ دېگەن، گەپ بولسا بولىدۇ.

تۇردى: سېنىك ئالدىرىغىنىك توغرا. ئەمما لېكىن ھەر ئىشنىك ۋاقتى بار (كىرىدۇ).

هاشىم: (تۇردىنى يېڭىدىن تارتىپ ئېتىز تەرەپنى كۆرسىتىپ) ئەنە كۆردۈڭمۇ، ئېتىزنىك نېمى كېتىپ بېزىرىپ كېتىۋاتىدۇ، ئۆزى. ئۇيۇڭنى بېرىپ تۇرىدىغان بولساڭ بۇگۈن بەرمەمسەن؟

تۇردى: ئىككى - ئۈچ كۈن ئىشلىتىپ تۇرۇشقا كالا ئايىمايمەن. ھېلىقى نىياز دېگەن ھارامزادە بازارغا ياغ ئارتىپ بارغان ئەمەسمۇ، شەھەردىن چىققۇچە ئۇنى ئۇرۇپ قوغلاۋېرىپ ئاقستىپ قويۇپتۇ.

هاشىم: بەرمەسىنىك ئېشى پىشماس دېگىنە، ئۆزى.

تۇردى: خاپا بولماي ئىككى - ئۈچ كۈن سەۋر قىلىپ تۇر ئەمدى.

هاشىم: ئىش ۋاقتىدا ھۆپۈپتەك ئىستىقامەت قىلىپ ياتمىدىڭە - دە، تۇرداخۇن. نىياز ئاقسىدى دېمەيدۇغۇ؟

تۇردى: ماڭا ئىشەنمەي، شۇ ئوغرىنىك گېپىگە ئىشەنىدىڭما؟ پايدا - زىيان بىلەن نېمە چاتىقى بار ئۇنىك. بازاردىن چىققاندا ھېسابىنى ئالسام بىرمۇنچە پۇلنىك ئورنى يوق.

هاشىم: سېنىك بالاڭغۇ تىجارەتكە ئارىلىشىپ پۇل تېپىۋاتىدۇ. بىزنىك ئابدۇكېرىم كادىر بولۇۋېلىپ كوپېراتىپقا كىرىمىدىك دەپ، ئۆزى، مېڭەمنى يەپ بولدى.

تۇردى: مەن بۇرۇنلا مۇشۇ بالاك مەھەللىدىكى يالاڭتۆش سولتەكلەرنىك ئارقىسىغا كىرىپ يولدىن چىقىۋاتىدۇ، دېدىمغۇ، مانا ئېيتقىنىم كەلدى، بالا - ۋاقا دېگەننى

ئابدۇكېرىم: مۇشۇ چاغقىچە نېمىش قىلىدىكىنە ئۇلار؟...
خەيرىنىسا: ئۇرۇق سالىدىغان ماشىننى تەجرىبە قىلىۋاتىدۇ.
ئابدۇكېرىم: ھازىر ئۇنىڭدىن ھال كېسىلگە چارە قىلىش زورۇر ئىدى.
تۇخان: سىز كۆرسەتكەن ئېتىزلارنىڭ چۆرىسىگە ئوغۇت توپلىنىپ بولدىغۇ.
ئابدۇكېرىم: توپلاپ قويۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. ۋاقتىنى ئوتكۈزمەي، ھال چۈشۈپ يەتمىگەن بۇغدايلارنى قوشۇمچە ئوغۇتلاپ يەرنىڭ نېمىنى ئاشۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.
خەيرىنىسا: ئۇلار قوناقنى كاتەكچە قىلىپ تېرىش ئۈچۈن ئۇرۇق سالىدىغان ماشىنغا قىزىپ كەتتى.
ئابدۇكېرىم: كاتەكچە؟ تاپقا سېلىپ تېرىش دېگەندىن بۇ سۆز قاملىشىپراق كېلىدىكەن.
تۇخان: ئابدۇكېرىم ئاخۇن، بىزنىڭ خەيرىنىسانى ئاسان چاغلىماڭ.
سادىق: ھە، شەيتان.
ئابدۇكېرىم: توغرا، گەپ كەتمەيدۇ. (خەيرىنىسا ئۈيۈلۈپ يەرگە قارايدۇ، ئابدۇكېرىم سادىققا قاراپ) بارايلى، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى.
سادىق: يېزىلىق ھۆكۈمەتكىمۇ؟
ئابدۇكېرىم: ھەئە، شۇ يەرگە بېرىپ دەسلىمە تىلىشەيلى. (ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق چىقىدۇ).
خەيرىنىسا: ئانداق گەپلەرنى قىلمىغىنا تۇخان، ئادەم خىجالەت بولىدىكەن.
تۇخان: گۈلى - گۈلىگە، خىلى - خىلىغا كەلگەندە گەپ قىلسا يامان بولمايدۇ.
خەيرىنىسا: ساڭىغۇ گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمايدۇ. جۈرە ئاۋۇلار

يۇلۇۋەتسە، مال نەمنى يەيدۇ. بىر چەتتىن ئوتاپە ئۇنى مالغا بېرىپ تۇرسا، خېلى ھاجەتتىن چىقىدۇ.

ھاشىم: ئىككىنچىدىن، بۇغداينىڭ ئارىسىدىكى ئوت يەرنىڭ نەمنى ساقلايدۇ، ئۆزى. «ئابدۇكېرىم بىر تال ئوت قويماي ئوتىۋەت» دېگەن دەپ بىزنىڭ خوتۇن جىمى ئوتنى يۇلۇۋەتكىلى چۇشۇپتىكەن، ئۇنىڭ بىلەن تازا ئۇرۇشۇپ كەتتىم. (ياچېيكا سېكرېتارى كېلىۋېتىپ ھاشىمنىڭ ئوتاش توغرىسىدىكى سۆزىنى ئاڭلايدۇ)

رېھىم قادىر: ھەي، ھەي ھاشىمكا، ئوت ئوتاشقا بەرگەن باھايىغۇ ئەمەس توغرا بولمىدى. ياۋا چۆپلەر نەمنى ساقلىمايدۇ، تېخى نەمنى جىقراق يوقىتىدۇ.

تۇردى: (خۇشامەت قىلىپ) مەن شۇنى دەۋاتىمەن، ئۇكام رېھىم قادىر.

رېھىم قادىر: (ئېتىزنى كۆرۈستىپ) كوپېراتىپ ئەزالىرى بۇ بۇغداينى ئىككى قېتىم ئوتىدى. ئاۋۇ كۆرۈنگەن بۇغداي كىمنىڭ بۇغدىيى، سىزنىكىمۇ؟

ھاشىم: ھە، بىزنىڭ.

رېھىم قادىر: ئوت بېسىپ كېتىپتۇ. ئىككى ئېتىزدىكى بۇغداينى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى. بۇ بولسا، توق يېشىل، ئەنە ئۇ سارغىيىپ قاپتۇ. مۇشۇ ئەھۋال ئوت ئوتاشنىڭ پايدىسىنى كۆرۈستىپ تۇرمامدۇ؟

تۇردى: ھە، ھە، ئەلۋەتتە.

رېھىم قادىر: سىز مەجلىسكە تولا بارمايسىز، تۇنسا ئاچام بولسا ئۆگىنىشكە قىزغىن قاتنىشىدۇ. ئاۋۇ كۇنى ئوت ئوتاشنىڭ پايدىسى توغرىلىق گېزىت ئوقۇپ بەرگەندە، ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى. تۇنسا ئاچام توغرا ئىش قىپتۇ، بىكار ئۇرۇشۇپسىز.

تۇردى: ھە، ھە، مەنمۇ شۇنى دېدىم، بىكار ئۇرۇشۇپسەن.

تەزگىنلەپ تۇتۇش لازىم.

هاشىم: ئامانەت ـ قەرز كوپراتسىغا ئەزا بولماپسىز، بولسىڭىز كالا سېتىۋېلىشقا پۇل قەرز بېرەتتى. شۇنىمۇ قىلماپسىز. دەيدۇ.

تۇردى: (تەنە ئاھاڭدا) ھە، قەرز بېرىدۇ.

هاشىم: ماموتقا ئېشەك ئېلىش ئۈچۈن قەرز بەرگىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ئەمەسمۇ، ئۆزى. بۇ پايدىلىق ئىش ئىكەن.

تۇردى: گول بولما، كىمنىڭ قازىنىغا كىم چۆپ سېلىپ بېرىدۇ دەيسەن. دۇنيادا غەرەزسىز ئىش بولمايدۇ. بىرىنچىدىن، پاي دەپ بەرگەن دەسمايەڭ كۆيمىدۇ، ئىككىنچىدىن، سەن بىزگە قەرزدار دەپ ئۆزلىرى خالىغان باھادا سېتىۋالىدۇ. ئالغان ئاشلىقىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. قىسقىسى قانداق يامانلىقا كوپىراتىپ بولمىسۇن، كىردىكىمۇ بېشىڭغا نۇقتا چۈشىدۇ. قايناقتا تارتسا شۇ ياقتا ماڭماي ئىلاجىڭ يوق.

هاشىم: نېمە بولۇپ كەتتىكىنتاڭ، بىلمەي كەتتىم، ئۆزى.

تۇردى: بىلمەيدىغان نېمە بار، كوپىراتسىيە، پوپىراتسىيە دەپ يۈرۈپ، ھەممىسىنى گىچماچاڭ قىلىۋېتىدۇ ياكى ئۇرۇشۇپ ـ تالىشىپ توزغاقتەك توزۇپ كېتىدۇ.

هاشىم: ئاقىۋېتىنى كىم بىلىدۇ، دەيسەن.

تۇردى: قاراپتۇر، كۆزدە ئاشلىقنى بۆلۈشكەندە كارامىتى ئاشا كارا بولىدۇ.

هاشىم: چۈجىنى كۆزدە سانايمىز دېگىنە.

تۇردى: ھېلىمۇ بىلگىلى بولىدۇ. (كوپىراتىپنىڭ ئوتالغان بۇغدىينى كۆرسىتىپ) ئەنە، ئاۋۇ خوتۇنلارنى كۆردۈڭمۇ؟ بۇغدايلىقتىكى ئوتلارنىڭ بىرىنى قويماي يۇلۇۋېتىپتۇ. ۋاي ئەخمەقلەرەي. جىمى ئوتنى بىر يولى

تۇردى: تەلىم - تەربىيە ئالدۇق دېيىشىپ ئاغزىغا كەلگەننى دەيدۇ. كەلتۇرگەن مىسالىنى قارا.

ھاشىم: قوپ، تۇتامىك يوق، خۇشامەتچى نېمىكەنسەن، ئۆزى. رېھىمنىك ئالدىدا ۋاي سېنىك راست دەيسەن، ئار- قىسىدىن ئۇنىسىنى قارا، بۇنىسىنى قارا دەيسەن، ئۆزى.

تۇردى: ماقۇلغا جاۋاب يوق، «پادىشاھىم كور قارغىنى لاچىن دېسە، ھە، غاز ئالىدۇ» دېگەن دەپتىكەن. ھازىر مۇشۇ بىر ناننى پۈتۈن يېمىگەنلەر ئىش بېشى بولغاندىن كېيىن، ھە، سېنىك راست دەپ قويساك ئاغزىڭنىك يېلى.

ھاشىم: مەن نېمە ئىش قىلىشىمنى ئۆزۈم بىلىمەن.

تۇردى: ئوتۇشۇپ بېرىمىز دەپ جىمى ئوتنى ئېلىپ كېتىدۇ. بىر سېۋەت ئوت بىر چىنە قايماق. بىر چىنە قايماق دېگەن ئون - ئون بەش مىك كوي ① ئەمەسمۇ.

ھاشىم: ماڭا قۇرۇق پايدىنى كۆرسەتمەي ئۆزى، ئويۇڭنى بۇگۈن بېرەمسەن - بەرمەمسەن؟ مەن ساڭا يالۋۇر- مايمەن.

تۇردى: توختا - توختا، بىر پىكرىم كېلىۋاتىدۇ. قوشقا بىز- نىك ھېلىقى ئالا ئىنەكنى قېتىپ باقامسەن يا؟

ھاشىم: نېمە - نېمە، ئادەمنى زادىلىق قىلما. خوتۇن كىشى كەتمەنگە يارىمىغاندەك، ئۇ ئۆلەمەن موزايلىق ئىنەكىنىك قانداق قوشقا يارايدۇ؟

تۇردى: (كۈلۈپ) بولدى. ئاچچىقىنىك كەلمىسۇن. بىر گەپ بولۇپ قالار. ئەگەر سودا كوپىراتىپى بىزنىك تاۋە- قىمىزغا قول سالمىغان بولسىدى، سېنى بۇنداق سار- غارتماستىن بىرەر كالا سېتىۋالغۇدەك پۇل يارەم قە- لىپ تۇراتتۇق. مانا بۇ كوپىراتىپنىك پەيدا بولغىنى

① 5 — 1.50 يۈەن مەنىسىدە.

هاشم: بىزنىڭ تەجرىبىمىز بار. سېكرېتار، بۇغداينىڭ ئاجىز لىقى، سارغىيىپ كېتىشى ئوتتىن بولماي، نەمنىڭ كەملىكىدىن بولىدۇ، ئۆزى. ئىككىنچىدىن، كۆز تەگ كەنلىكتىن بولىدۇ.

رېھىم قادىر: (كۈلۈپ) ئەمسە مانا بۇ ئادەم ئۆتۈپ تۇرىدىغان يول بۇيىدىكى بۇغدايغا كۆز تەگمەي، سىزنىڭ ئاۋۇ چەتتە تۇرغان بۇغدىيىڭىزغا كۆز تەگكىنى قىزىق.

تۇردى: ھە، ھە، توپمۇ توغرا.

رېھىم قادىر: ئۇنداق ئەمەس، ئاشلىقنىڭ يەردىن ئالىدىغان ئۇرۇ- قىنسى ياۋا چۆپلەر شۇەۋۇبلىپ، ئاشلىققا ئاز قويغان- لىقتىن، بۇغداي ئاجىزلاپ ساغىرىپ كېتىدۇ، ەسلەن، سىزنىڭ قورسىقىڭىز ئاچقاندا. بىر ناننى پۈتۈن يە- ەكچى بولسىڭىز، بىكار تەلەپلەر كېلىپ ھەر تەرەپ- تىن يەپ كېتىپ، سىزگە بىر بۇردىلا قالسا، قانداق قىلاتتىڭىز؟

تۇردى: مانا ـ مانا بۇنى ناھايىتى كېلىشتۈرۈپ ئېيتتىڭىز ـ دە، سېكرېتار.

رېھىم قادىر: مانا كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز، ئەدى تۇنىسا ئا- چامغا تولا كايىماي، چاپسانراق بۇغدايىنى ئوتۇۋېتىڭ.

تۇردى: ھە، ھە، مانا بۇنىڭغا بىزمۇ ياردەم قىلىمىز.

رېھىم قادىر: ئەگەر يېتىشەلمىسىڭىز كوپىراتىپ ياكى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ياردەم قىلىدۇ. (ەـاڭىدۇ) كوپىرا- تىپ ئەزالىرىنىڭ قىلۋاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ كې- لىڭ ھاشىمكا.

تۇردى: مانا بۇ ياخشى گەپ بولدى ـ دە، رەھمەت، رەھمەت. سېنىڭ ئۇچۇن مەن رەھمەت دەپ قويدۇم. گەپ قىلـ مايسەنغۇ؟

ھاشم: ھەمىسى بىلىمچان بولۇپ كەتتى.

هاشم: ئۆزۈمنىڭ ئىشنىغا يېتىشەلمەيۋاتسام.
تۇردى: ئۇنىڭدىن غەم قىلما. چوڭ ئوغلۇڭ روزىنى باشلاپ كېلىپ سېنىڭ بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويىمەن. ئۇنى بىزگە يارەملىشىشكە بۇيرۇيسەن.
هاشم: ھە، ماقۇل قېنى يەنە بىر شەرتىڭنى ئېيتە؟
تۇردى: ئۆزۈڭ بىلىسەن. پايتىمىسنى سۆرەپ يۈرگەنلەر ھازىر ئىش بېشى بولۇۋېلىپ، بىزنى قالاق - پالاق، ھېچ-نېمە بىلمەيدۇ دەپ (يىراقتىن ناخشا ئاڭلىنىدۇ) ھا-قارەت قىلىۋاتىدۇ.
هاشم: شۇنداقمۇ بولۇۋاتىدۇ، ئۆزى.
تۇردى: ھە، مانا شۇنداق بولغاندىن كېيىن، بۇ مەمەدانلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى (قولىنى بۇراپ كۆرسىتىدۇ) مۇنداق بىر بۇراپ قويساق ھورى جىمىقىپ قالىدۇ. (ناخشا كۈچىيىدۇ)
هاشم: نېمە دېمەكچىسەن؟
تۇردى: جۇر ئاۋۇ جىنلار كېلىۋاتىدۇ. دالدىراق بىر يەرگە بېرىپ گەپلىشەيلى. (ئىككىسى سىرتقا ماڭىدۇ).

ناخشا

ئات مىنىپ سەھراغا چىقساڭ،
قامچا دەستىڭ مەن بولاي.
بارچە ئەلنىڭ كۆزى سەندە،
تىل تۇمارىڭ مەن بولاي.

(خەيرىنسا بىلەن تۇخان قوللىرىدا ئورغاق، ئوتىغۇچ تۇتقان، ئوت سېلىنغان سېۋەت كۆتۈرگەن ھالدا كىرىپ كېلىدۇ)

ماڭمۇ، ساڭمۇ زىيان سالدى.

هاشم: قەرز ھېسابىغا بىرەر مىليون بەرسەڭ تۇرسالا بولاتتى.

تۇردى: پۇل بولسا سەندىن ئايايمەنمۇ؟

هاشم: تىجارەت قىلىۋاتقان كىشىدە پۇل بولماي قالامدۇ؟

تۇردى: بىللايمي ئېزىم، ھازىر نەق پۇلۇم يوق. (ھاشىم بەشىنى سەلسەپ خىيال قىلىدۇ. تۇردى ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ تۇرىدۇ) خىيال سۇرۇپ كەتتىڭغۇ؟

هاشم: شۇنداق، ئۆزۈكدە يوق، ئالەمدە يوق.

تۇردى: (ھاشىمغا ئېچىنغان قىياپەتتە) بولدى، بەشىڭ تولا قاتمىسۇن. ياغ ئارتىپ يۈرگەن ئۇيىنى ساڭا باھاغا سۇندۇرۇپ بېرەي، پۇلنى كۆزدە ھوسۇل ئالغاندا بەرگىن.

هاشم: (ئېچىنىپ) ھە، مانداق دېمەمسەن، ئۆزى. قېنى قانچە بەرسەم بولىدۇ؟

تۇردى: ئۈچ مىليون بېرەرسەن؟

هاشم: (پىشانىسىگە ئۇرۇپ) ھو .... تاپقان - تەرگەننىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىپ ئۆزۈمىز ھاڭ بىلەن زاڭ يەيمىزمۇ. ئىنساپ بىلەن بىر نېمە دە، ئۆزى.

تۇردى: قېنى قانچە بېرىسەن، ئۆزۈڭ بىرنېمە دە؟

هاشم: دېگىنىڭنى تەڭ خەجلەيلى.

تۇردى: قوينۇڭدىن تۆكۈلسە، قونچۇڭغا، بوپتۇ سېنىڭ دېگىنىڭ بولسۇن، ئەمما ئىككى شەرتىم بار.

هاشم: قېنى ئاڭلاپ باقاي، ئۆزى.

تۇردى: مەن كالىنى ناھايىتى ئەرزان ھەم نېسى بەرمەكچى بولدۇم، شۇنداقتۇ؟

هاشم: ھە، شۇنداق. شەرتلىرىڭنى دە.

تۇردى: ئۇنىڭ بەدىلىگە بىرىنچى، بىزنىڭ ئاق قىلىۋاتقان يەرلىرىمزنى ھەيدىشىپ بېرىسەن.

ئېيتمىغانغا بولمايدۇ،
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم.

تۇخان: راستلا ساڭا كۆيۈپ قالغانمۇ نېمە؟
خەيرىنىسا: مەن دېمىدىممۇ؟ بۇ ساراڭدا خېلى گەپ بار، جۇرە.
تۇخان: شۇڭ تۇرۇپ تۇر، نېمە دەيدىكىن.

(نىيازنىڭ ناخشىسى)

ماتا ساتتىم كۆپ پۇلغا،
مەيلىڭ بارمۇ نەق پۇلغا.
مەيلىڭ بولسا كەلگىن دەپ،
قاراپ تۇرىمەن يولغا.

(نىيازنىڭ قولىدا راۋاب، يانچۇقىدا بىر بوتۇلكا، سەل مەستەك كىرىدۇ)

تۇخان: نىيازجان، ناخشىغا ئۇستىكەنلا جۇمۇ.
نىياز: گۇل ئىشقىدا بۇلبۇل سايرايدۇ - دە، بىر چىرايلىق ئولتۇرۇشۇپامغۇ بۇ يەردە.
تۇخان: ئۆزلىرىمۇ بۇ يەرگە بىر چىرايلىق كەپلىغۇ؟ ئولتۇرۇپ راۋاب چېلىپ بەرسىلە نىيازجان.
نىياز: ھە، راۋابنى چېلىپ - چېلىپ ھاردۇق. (ئولتۇرىدۇ.)
تۇخان: ئاھ ئۇرۇپ قاپلىغۇ، نېمە بولدى؟
نىياز: بېشىنى لىڭشىتىپ دەردىمىزنى ئۆزىمىز بىلىمىز - دە.
تۇخان: نېمە دەردلىرى بار. ۋاي بىچارە، يامان بوپتىغۇ؟
نىياز: (خەيرىنىساغا قارايدۇ. كېيىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ) بىزنى بىچارە قىلغانلار ئۆزىگە قىلار. «رەھمى قىلساڭ ئوتنى ئالغىن، كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ ...»
تۇخان: سىلىنى كۆيدۈرۈۋاتقان كىمدۇ ئۇ؟
نىياز: ئۇ كىشىنىڭمۇ يۈرىكى ئۆيناۋاتقانىدۇ؟ ئاز كۈندە مەلۇم بولۇپ قالار.

تۇخان: يارايسەن گۈرۈپپا باشلىقى، ئۆزۈك باشلاپ غەيرەت قىلمىساڭ، بۇگۈن يەنە بىر ئېتىز ئېشىپ قالاتتى.

خەيرىنسا: ئۇچ ئېتىزدىن ئوتىدۇقمۇ؟

تۇخان: ئېرىقى بىلەن تۆت تۇۋ خېنىم، ئابدۇكېرىمنى كۆرۈپ، ئەقلى - هوشۇڭدىن ئازدىكمۇ نېمە؟

خەيرىنسا: ماڭغىنا نېرى، بۇگۈن شۇ گەپنى نەچچە قېتىم دېدىك، هەممىسى ماڭا قاراپ كۈلۈشىدۇ.

تۇخان: قارىسا قارىمامدۇ، كۈلسە كۈلمەمدۇ. ئوغرىلىق ئىشمىدى، بۇرۇنقىدەك يىغلاپ - قاخشاپ ئەركە تېگىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى پارتىيىنىڭ ۋاقتىدا ساڭا ئوخشاش بەختلىك قىزلار ئۆزى خالىغان يىگىتى بىلەن ئەركىن تۇرمۇش قۇرالايدۇ.

خەيرىنسا: سايراپلا كەتتىڭغۇ؟

تۇخان: سايراپ كەتمەيچۇ؟ (كاككۇك ئاۋازى بىلەن) كاككۇك! ئابدۇكېرىم ئىشلەۋاتقان يەرگە بارغاندا قارىسام، گۈلقەلبىڭ ئېچىلىپ كېتىپتۇ. كاككۇك!

خەيرىنسا: ۋاي، سەن ۋىتىلداقنى قانداق قىلسام بولار؟ (سىرتتىن نىيازنىڭ راۋابىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ).

تۇخان: راۋاب چېلىۋاتقان كىم؟ (ئىككىسى قارايدۇ).

خەيرىنسا: نىيازغۇ.

تۇخان: ئۇ مەستمۇ نېمە؟ مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتىدىغۇ.

خەيرىنسا: مېنى كۆرسە بىر قىسمىلا قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدۇ، قارا. جۇگنە كېتەيلى، كۆزۈم كۆرمىسۇن شۇ تېتىقسىزنى.

تۇخان: توختىغىنا گەپكە سالمىز ئۇنى.

(نىيازنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ)

قىزىلگۈل ئاراسىدا،
بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم.

تاياقنىڭ يوغىنىنى ئۇ يەردە يەيسەن.

ئابدۇكېرىم: بەلكىم ساھىبخان بىلەن ئىلپەتلىشىپ قالار (كۈلۈشىدۇ)

نىياز: بولدى ئابدۇكېرىماخۇن. زائىلىق قىلمايلى.

ئابدۇكېرىم: زائىلىق قىلمىدۇق. ئۆزلىرى كىرىۋالمىز دېگەن يەرلىرى توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىۋاتىمىز.

تۇخان: نىيازجان بىلەن تولا چېقىشمائىلار. ئۆزىنىڭ دەردىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. بىچارىنىڭ كۆڭلى سىمابتەك. يۇرىكى كاۋاپتەك. (كۈلۈشىدۇ) ئەكەلسىلە نىيازجان. سىلە چالمىغانىدىن كېيىن، مانا سىز بىر چىلىپ بېقىڭا ئابدۇكېرىماخۇن. (نىيازنىڭ قولىدىكى راۋابنى ئېلىپ ئابدۇكېرىمگە بېرىدۇ)

ئابدۇكېرىم: (خەيرىنىساغا قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ) خەيرىنسا بايا ئېتىزدا ئېيتىپ كېلىۋاتقان ناخشىسىنى ئېيتسا چىلىپ بېرىمەن.

تۇخان: راۋابنى سىلە چالسىلا، غەزەلنى خەيرىنسا ئوقۇسۇن. (ئابدۇكېرىم راۋابنى چالىدۇ) ھە، ئوقى خەيرىنسا.

خەيرىنسا: مەن ناخشا ئوقۇيالمايمەن.

سادىق: ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتكەن سەن ئەمەسمۇ؟ قېنى بىزگىمۇ بىر ئوقۇپ بەرگىنە؟

خەيرىنسا: تۇخان ئوقسۇن.

تۇخان: تولا نازلانمىساڭچۇ خەيرىنسا.

(خەيرىنسا ناخشا باشلايدۇ، ئومۇم قوشۇلۇپ ئېيتىدۇ، تۇخاننى ئۇسسۇلغا چۈشۈرىدۇ)

خەيرىنسا:

گۈللەر ئېچىلىپ قاپتۇ،
بېرىپ كۆرىلى باغنى.
سېغىنغانىدۇق بىزلەر،
كۆپتىن بۇ گۈزەل چاغنى.

خەيرىنسا: تولا ۋالاقلىمىنا تۇخان! جۇر كېتىمىز (تۇخاننى يېكىدىن تارتىدۇ).

تۇخان: كىچىككىنە دەم ئالايلى.

نىياز: بىز ئانچە بېخىل ئەمەس. تەئەللۇقاتىمىز بولسىمۇ يېتەرلىك بار. بىز بىلەن بولغان چوكان ئوبدان دۆلەت كۆرىدۇ.

تۇخان: سىلە ئانداق دېگەن بىلەن دادىلىرىنى تاشتىن ياغ چىقىرىدۇ، دەيدىغۇ.

نىياز: بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىدى ئۇنىڭ، ئۆلۈپ كەتسە ھەممە تەئەللۇق ئۆزىمىزگە قالىدۇ دېسىلە (خەيرىنسا ساغا قارايدۇ).

خەيرىنسا: سىلىنىڭ تەئەللۇقلىرىغا ئالدىنىدىغان ئادەم يوق بۇ يەردە. بىز ئىككى بىلىكسىزنىڭ كۈچى بىلەن گۈلدەك ياشايمىز.

(نىياز يەرگە قاراپ شۇك ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. ئابدۇكېرىم كېرىم بىلەن سادىق قولىدا چېلەك، كەتمەن ئىشتىن قايتىپ كېلىدۇ)

ئابدۇكېرىم: (نىيازغا قاراپ) كارامەت كۆرۈۋاتامدۇ ـ نېمە؟ (كۈلۈشىدۇ)

نىياز: بۇگۈن پىغانىم ئۆرلەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن.

ئابدۇكېرىم: بولمىسا، مەككارلىق قىلالماپسەن دەپ دادائلار كايىغاندۇ؟

نىياز: ئائىلىشىپلا ـ دە، ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۇر تۇمىنى دەپ، سودىدىن پايدا ئالالمىغانىرى دادام ھېنىك بىلەن ئۇرۇشىدىغان بولدى. جېمى دەرد ـ ئەلەم ماڭىلا كېلەمدۇ؟ تويدۇم بۇ دۇنيادىن، مانا ئەمىسە دەپ ئوچۇق گۆرگە كىرىپ يېتىۋالمەن.

سادىق: ئوچۇق گۆرگە شېشىنى قويۇپ كىر جۇمۇ؟ بولمىسا

یوققۇ؟ (پورتماندىكى پۇلنى ئېلىپ كۆرستىدۇ)

نىياز: يەتتە قات ساندۇقنىڭ ئىچىدىكى نەرسەڭنى مەن ئېمە بىلەتتىم؟

تۇردى: سەن بىلمىسەڭ، بۇنى شەيتان بىلەمدۇ كاززاپە راستىڭنى ئېيت، نەگە يوقاتتىڭ؟ (ھاشىم دولسىدا كەتمەن، كىرىدۇ)

ھاشىم: يەنە ئېمە جېدەل بۇ تۇرداخۇن؟

(تۇردى قولىدىكى پۇلنى يوشۇرالماي ئالدىراپ قالىدۇ)

تۇردى: مەن تېرىپ - تۆشەپ ھەلەكتە، ماۋۇ بۇزۇق چېچپە ھەلەك.

ھاشىم: نەق پۇلمىز يوق دەپ قەسەم ئىچۇاتاتتىڭغۇ؟

تۇردى: بېشىدا نۇرغۇن ئوت كۆيۈۋاتقان پۇل ئىدى بۇ.

ھاشىم: ئۇقۇلدى، سىلەرگە زادى پۇللا بولسا بولىدىكەن، ئادەمنىڭ كېرىكى يوق ئىكەن.

تۇردى: ئۇنداق ئەمەس، بىرىنىڭ ئامانەت قويغان پۇلى ئىدى بۇ.

ھاشىم: بولدى، تولا تۇلكىلىك قىلما، ھەممە ئادەم پۇلنى بانكىغا ئامانەت قويۇۋاتسا، ساڭا قويىدىغان قانداق ئادەم ئىكەن ئۇ؟ بىر ھېسابتا كادىرلارنىڭ دېگەن سۆزلىرىمۇ توغرىكەن جۇمۇ، ئۆزى. (چىقىپ كېتىدۇ)

تۇردى: مانا، سېنىڭ كاساپىتىڭدىن رەسۋا بولغىلى تۇردۇم.

نىياز: ئۆزۈڭ ئۆتۈپ كەتكەن بېخىل، يەنە ماڭا نېمە دەيسەن؟

تۇردى: (نىيازنىڭ مەستلىكىنى سېزىپ قېلىپ) ھەي بەدبەخ! مەستمۇ سەن نېمە؟ ھە ... پۇلنى مانا شۇنداق قىلىپ يوقىتىپسەن - دە.

نىياز: پۇل بولسا، چىمەندە گۈل.

تۇردى: (نىيازنىڭ قولىدىكى راۋابنى تارتىۋېلىپ تەڭلەپ) ھەي، ھارامزادە، مەن نېمە كويدا، سەن نېمە كوي

باغ ئىچىده يايرايمىز،
بۈلبۈل بولۇپ سايرايمىز.
ياش - قېرى، ئوغۇل - قىزلار،
ئىش قوينىدا قاينايمىز.

سادىق: بەللى - بەللى. رەھمەت خەيرىنسا. قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن ئابدۇكېرىم، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دېگىنە.

ئابدۇكېرىم: ئىشلىگەنده راست ئىشلەپ، دەم ئالغاندا ياخشى دەم ئېلىش كېرەك. نىياز ئاخۇنده‌ك خاپا بولۇپ يۈرۈشنىڭ ئورنى يوق. مەسىلە نىياز ئاخۇن راۋابلىرىنى، پىغانلىرىنى چىقارسىلا، بىز كېتەيلى. (ھەممە كۈلۈشۈپ چىقىدۇ)

نىياز: بۇ قىز بالا ئابدۇكېرىمگە يېقىن بولۇپ قالغانمۇ نېمە؟ ئىسىتقۇ كار قىلماپتۇ. ھەي كاڭ پىلەك چەرخىڭ بۈزۈق، (يانچۇقىدىن بوتۇلكىنى ئېلىپ، ئاستىدا قالغان كىچىككىنه ھاراقنى سۈمۈرۈۋېتىپ، بوتۇلكىنى ئېتىزغا چۆرۈۋېتىدۇ) خەيرىنسا قولۇمغا كەلسە، ئۇنىڭ ئىشلەپ تاپقان ئاشلىقى بىزنىڭ بولاتتى - دە، خەپ! ئاشقا چۈشكەن چۈننەدەك، ئابدۇكېرىم سەن بىزنىڭ پايدىمىزغا ھەممە تەرەپتىن چاڭگال سالماقچى بولۇۋاتسەن - دە، (كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى يېشىۋېتىپ، مەست ھالدا راۋابنى ساز قىلالمايۋاتقاندەك بولىدۇ) ئامەت قاچقاندا ھېچ ئىش قاملاشمايدىكەن - دە. (راۋابنى كىچىككىنه چېلىپ توختاپ) ئۇھ! جېنىم خەيرىنسا، يالغۇز ئۇچراپ قالساڭ ئالمىدەك مەڭزىڭنى گاچ - گاچ چىشلەپ، چىشلەۋالسام ... (تۇردى قولىدا بىر قانچە يانچۇقلۇق پورتمانىنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)

تۇردى: ۋاي قىزىلكۆز ئوغرى، مانىڭدىكى بىر مىليون

بىر باي دېھقانغا ئەگەشكىنىگە ھەيرانمەن. كوپىراتىپ تېپتىن تېرىقتەك بىر كەمچىلىك ئۆتكەننى ئاڭلاپ قالسا ئۇنى تۆگىدەك قىلىپ كۆرسىتىدىغان پىتنە-خورىكەن ئۇ.

رېھىم قادىر: ئۇ قولىدىن ھەرقانداق بۇزغۇنچىلىق كېلىدىغان مەككار.

ئابدۇكېرىم: ئۇلۇشكۇن ئىمىنكامنىك «مېنىك ئېتىمنى جىق ئىشلىتىپ تەرلىتىۋېتىپتۇ» دەپ ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپ قاپتىكەن، ئۇنى دەررۇ دادامغا «مانا كوپىراتىپ ئەزالىرىدا پۇتمەس - تۆگىمەس چاتاق چىقتى. ئەمدى بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ، بىت - چىت بولۇپ تاراپ كېتىدىغان بولدى» دەپتۇ.

رېھىم قادىر: بۇنى دەررۇ سۈرۈشتۈرۈپ پىتنىخورغا رەددىيە بېرىمىز.

ئابدۇكېرىم: ئاددىي رەددىيە ئەمەس، زەربە بېرىش كېرەك.

رېھىم قادىر: ئەلۋەتتە سىلەر، ياشلار ئىتتىپاقىنىك ئەزالىرى تۇرداخۇندەك ئادەملەرنىك پىتنە- ئىغۋالىرىنى پاش قىلىشتا ئاكتىپ كۈچ چىقىرىشىڭلار كېرەك.

ئابدۇكېرىم: بىز ھەرقاچان تەييار رېھىم ئاكا! (ئورنىدىن تۇرىدۇ)

رېھىم قادىر: ھە، نەگە؟

ئابدۇكېرىم: ھال چۈشكەن بۇغدايلارغا دورا چېچىشنى بۇگۈن ئاياغلاشتۇرماقچىدۇق، ئېتىزغا بېرىپ كېلەي.

رېھىم قادىر: ماقۇل، باشقا ئىشلار توغرۇلۇق بۇگۈن كەچقۇرۇن كوپىراتىپ ئەزالىرى يىغىلغاندا سۆزلىشەرمىز. (ئابدۇكېرىم ماڭىدۇ) يەنە بىرگەپ، ئاكاڭنى چاقىرىپ كېلىپ، ھاشىمكام بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويايلى!

ئابدۇكېرىم: بولىدۇ، بۇ توغرۇلۇق مەنمۇ ئاپام بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قويغانىدىم. (چىقىپ كېتىدۇ)

دا؟ جاھاننىڭ نېمە بولۇۋاتقىنى بىلەن بىر پايمۇ كارىڭ يوق (نىيازنى قوغلايدۇ، پەردە چۈشىدۇ.)

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

سەھنە ئۆزگەرمەيدۇ، ئېرىق بويىدا ئابدۇكېرىم بىلەن ياچېيكا سېكرىتارى رېھىم قادىر سۆزلەشمەكتە.

رېھىم قادىر: ھەرھالدا ئۇنداق قاتتىق كەتمىسەڭ بولىدۇ. داداڭ نىڭ مىجەزىگە قاراپ گەپ قىلغىنىڭ ياخشى.

ئابدۇكېرىم: ئۆزۈمنىڭلا راست دەپ تۇرۇۋالسا ئادەمنىڭ ئىچى پۈشۈپ قالىدىكەن.

رېھىم قادىر: ھاشىمكامدەك كىشىلەر كوپېراتىپنىڭ ئەۋزەللىكىنى بىردىنلا چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زورلىماستىن ئىشەندۈرۈش يولى بىلەن ئىش قىلساق بولىدۇ.

ئابدۇكېرىم: ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇپ چۈشەنمەيۋاتامدۇ.

رېھىم قادىر: مېنىڭ سېزىشىمچە، ھاشىمكام ئۆز مەنپەئىتى بىلەن كۈن كەچۈرۈشنى يامان كۆرمەيدۇ، ئەمما ئۇنىڭغا باي دېھقانلار بىلەن بولغان سىنىپىي چېگرىنى ئايرىۋېلىش ئۈچۈن زېرىكمەي - تېرىكمەي چۈشەنچە بەرسەك توغرا يولغا ماڭىدۇ.

ئابدۇكېرىم: مۇشۇ يېقىندىن بېرى ئۆزىمۇ ئىككىلىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

رېھىم قادىر: كوپېراتىپنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئەۋزەللىكىنى كۆرگەنسېرى قايىل بولىدۇ. ئەمما تۇردى ساختىغا ھېزى بولۇش كېرەك.

ئابدۇكېرىم: مەنمۇ شۇنى دەيمەن - دە، تۇرداخۇندەك ئىغۋاگەر

ئىمىن: ھەمكارلىق كۆرۈپپا ئەزالىرىنىڭ بۇغدىيىنى قوتقۇزۇشقا مەيلى ياردەم قىلايلى يەككە دېھقانلارنىڭ بۇغدىيىغا نېمىشقا دورا چاچمىدىكەنمىز، بۇنىڭغا ئەقلىم ھەيران.

سادىق: ھال كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالمساق، پۈتۈن يېزىغا تارقىلىپ كېتىدۇ. كۆپچىلىككە زىيان بولىدۇ دەپ ئابدۇكېرىم مەجلىستە چۈشەندۈرۈپ بەرگىنىنى ئاڭلىمىدىڭىزغۇ.

ئىمىن: شۇنداق دەپ ئابدۇكېرىم دادىسىنىڭ بۇغدىيىغىمۇ چېچىۋاتىدۇ.

رېھىم قادىر: ئابدۇكېرىم ئومۇمنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن پايدىلىق ئىشنى قىلىشتا كوپىراتىپ، يەككە دېھقان دەپ ئايرىپ يۈرمەيدۇ. (ئابدۇرېشتقا) شۇنداقمۇ ئابدۇرېشتكا؟

ئابدۇرېشت: شۇنداق.

(تۇخان قوشاق يېزىلغان بىر پارچە قەغەزنى كۆتۈرۈپ، يۈگۈرۈپ كىرىدۇ)

تۇخان: (سىرتتىن) خەيرىنسا! ۋاي خەيرىنسا. قەيەردىسەن؟ (توپلىشىپ تۇرغانلارنى كۆرۈپ قالىدۇ) ۋىيەي، ئابدۇرېشتكام بۇ يەردىكەنغۇ؟

ئابدۇرېشت: ھە، شەيتانلىقىڭ تۇتتىمۇ نېمە، تۇخان، نېمە بولدۇڭ؟

تۇخان: مانا كۆردۈڭلارمۇ، تازا قىزىق قوشاق تېپىۋالدىم.

ئىمىن: ئەكە، ئۇ مېنىڭكى، مەن ئۇنى مەجلىستە ئوقۇتماقچىدىم. (قولىنى سۇنىدۇ)

ئابدۇرېشت: قېنى بىز كۆرۈپ باقايلى.

تۇخان: مەن ئۆزۈم ئوقۇپ بېرىمەن.

ئىمىن: ئەكە سەن ئوقۇيالمايسەن.

رەھىم قادىر: مانا بۇ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى، يۇرىكىدە ئوتى بار يىگىتتە، سەل ئالدىرايدۇ. ھە، ئىشتا چېنىققانسېرى جايىغا كېلىپ قالىدۇ. (سىرتتىن سادىق بىلەن خەيرىنىسانىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

سادىق: نەدىن كېلىۋاتسەن خەيرىنىسا؟

خەيرىنىسا: سۇ ياقىلاپ كەلدىم.

سادىق: رەھىم قادىر بىلەن ئابدۇكېرىمنى كۆردۈڭمۇ؟

خەيرىنىسا: ئۇلار ئەنە، جۇرۇك كۆرسىتىپ قويۇپ. (سادىقنىڭ قولىدا دورا چېچىش ماشىنىسى، خەيرىنىسانىڭ دولىسىدا كەتمەن، بۇلار ئىككى يېڭى بىلىكىگىچە تۇرۇلگەن ھالدا كىرىشىدۇ.)

سادىق: مانا قارا رەھىم قادىر، سەن پارتىيە ياچېيكا سېكرىتارى بولغاندىن كېيىن، بۇنى ساڭا ئېيتىمىز. يەككە دېھقانىنىڭ بۇغدىيىغا نېمىشقا دورا چاچسەن دەپ ئىمىنكام چاتاق قىلىۋاتىدۇ.

رەھىم قادىر: كوپىراتىپ مۇدىرىغا ئېيتمىدىڭىزمۇ؟

سادىق: ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆزىمۇ بار شۇ يەردە، گەپ قىلماي قاراپ تۇرىدۇ.

رەھىم قادىر: نېمىشقا ئۇنداق قىلىدىكىنە؟ سىز يوقمىدىڭىز خەيرىنىسا؟

خەيرىنىسا: مەن سۇ ياقىلاپ كېتىۋىدىم.

سادىق: (ئېتىز تەرەپكە قاراپ) ئەنە ئۆزلىرىمۇ كېلىشتى.

(ئىمىننىڭ قولىدا كەتمەن، ئابدۇرېشت بىلەن كىرىدۇ)

ئىمىن: (سادىققا) مېنىڭ ئۇستۇمدىن داتخورلۇق قىلغىلى كەلدىڭمۇ بۇ يەرگە؟!

سادىق: باشقا ئادەمگە گەپ قىلغىنىم يوق، بىزگە يولباشچىلىق قىلىۋاتقان پارتىينىڭ كىشىسىگە دەۋاتىمەن.

هەللبدىكى خەلق خوتۇنلاردىن چۇشەنچىسى ياخشى. كوپىراتىپقا ئەزا بولۇشنى جان-دىل بىلەن خالايدۇ.

ئابدۇرېشت: ئۇلار ياخشى بولغان بىلەن دادىسى يامان، كاپىتالىزم يولىغا ماڭىدىغانلارنىڭ بىرى شۇ. ئانداق بولماندىن كېيىن تەنقىد قىلىش كېرەك.

رېھىم قادىر: (قوشاقنى قولىغا ئېلىپ) تەنقىد بېرىش توغرا. بىز ئۇنىڭسىز كەمچىلىكلەرنى تۈگىتەلمەيمىز. ئەمما تەنقىدنى ھېچنېمە بىلەن ھېسابلاشماي، كۆزنى يۇمۇۋېلىپ، كەلسە - كەلمەس قىلىۋېرىشكە بولمايدۇ. بۇ قوشاق ھاشىمكامغا تەربىيە بېرىدىغان قوشاق ئەمەس، زىددىيەت ئارىلاشقان زاڭلىق بولۇپ قاپتۇ.

ئابدۇرېشت: جاھىل ئادەم ئۇ چۇشىنىشكە كۆزۈم يەتمەيدۇ.

خەيرىنىسا: ھاشىمكامنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشساق، ئابدۇرېشتكام باھا بەرگىنىچە ئەمەس.

رېھىم قادىر: پارتىيىنىڭ كوپىراتسىيە توغرىسىدىكى سىياسىتىنى توغرا چۇشەنسەك بولىدۇ.

ئىمىن: بىزغۇ چۇشەندۇق، چۇشەنمىگەنلەرگە زەربە بېرىمىزدە.

رېھىم قادىر: ياق ئىمىنكا، بۇ توغرا چۇشەنگەنلىك ئەمەس. بىز يەككە دېھقانلارنى تۆۋەن كۆرسەك، ئۇلارغا زەربە بەرسەك، يەككە دېھقانلارنى كوپىراتىپ بىلەن قارىمۇ - قارشى قىلىپ قويۇپ، خاتا قىلغان بولىمىز. بۇگۈنكى يەككە دېھقانىنىڭ ئەتە كوپىراتىپ ئەزاسى بولىدىغانلىقىنى ئەستىن چىقارمايلى. ئۇلارغا ياردەملىشىپ، ئۆزىمىزگە ئەگەشتۇرۇپ ماڭايلى.

ئابدۇرېشت: (ئورنىدىن تۇرۇپ) مەيلى، قېنى بىز ھاشىمكامنى قىينىچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن يارەملىشىپ كۆرەيلى. ئۇنىڭ ھەيدەلمەي قالغان ئاق قوناق يېرىنى كوپىراتىپتىن بىر قوش چىقىرىپ ھەيدەپ بېرەيلى.

تۇخان: كۆزگە ئىلمايدۇ تېخى، قىشچە كەچ كۈرستا خەت ئوقۇشنى ئۆگەنمەي نېمە قىلدۇق؟

ئابدۇرېشت: قېنى ئوقۇ ئاڭلايمىز.

تۇخان: (ئۆزىچە ئىنتوناتسىيە قىلىپ ئوقۇيدۇ)

هاشماخۇن سەپرا قېرى،
ھەيدەلمىگەن ئوي - دۆڭ يېرى.
ئىشىنىپتۇ پاختىغا.
ئېگىلىپتۇ ساختىغا.

قاملاشمىدى ئۇنىڭ ئىشى،
قېتىپ قالدى قاپاق بېشى.
بېزىرىپ قاپتۇ ئېتىزى،
يىغلاپ قاپتۇ كېۋىزى.

(خەيرىنسادىن باشقا ھەممىسى كۈلۈشىدۇ)

ئابدۇرېشت: بەللى - بەللى، راسا كېلىشتۇرۇپسەن بۇنى ئىمىنكا. ھەممىدىن كېۋىزىنىڭ ئۇششۇپ قالغىنىنى جايلاپسەن.

خەيرىنسا: بۆلەكچىلا قىلىپ كەتتىڭلارغۇ، مەن بۇ قوشاقنىڭ چىقىشىنى ياخشى دېمەيمەن.

ئىمىن: ساڭا نېمە دەز كەتتى خەيرىنسا؟

خەيرىنسا: بۇ ئوتتۇرىغا سوغۇقچىلىق سېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ھەممىسىنىڭ تىرىكچىلىكى بىر بولغاندىن كېيىن، يالغۇز ھاشىمكامغىلا ئەمەس، ئابدۇكېرىمكام بىلەن تۇنسا ئاچامغۇ تېگىدۇ.

سادىق: توغرا گەپ، ئابدۇكېرىم بىر نەچچە ئاي ئوقۇپ كېلىپ، بىزنىڭ دېھقانچىلىق تېخنىكا ئىشلىرىمىزغا رەھبەرلىك قىلىشقا باشلىدى. تۇنسا ئاچام بولسا، مەن

مادىق: كاشىلا قىلمىغان بولسا، بۇ چاغقا تۈگەيتتى. (چىقىدۇ، باشقىلار ئورنىدىن تۇرۇشىدۇ)

رەھىم قادىر: ئابدۇكېرىم، ئەتە كەچتۇرۇن مەھەللىدىكى دېھقانلار-نى يىغساق، سەن ئۇلارغا يېڭى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى، ئاپەتكە قارشى تۇرۇش ئۇسۇللىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە قانداق سەن؟

ئابدۇكېرىم: مەنغۇ بۇ توغرۇلۇق ھازىرلىق كۆرۈپ قويغانىدىم.

ئابدۇرېشىت: كوپىراتىپنىڭ مول - ھوسۇل ئىلىش ئۇچۇن پىلانلىغان ئىشلىرىنىمۇ قوشۇپ سوزلىسۇن.

ئابدۇكېرىم: بولىدۇ.

رەھىم قادىر: بۇگۇن كەچتە پارتىيە ۋە ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىللە ئۆتكۈزۈلىدىغان مەجلىس بولىدۇ. تەييارلىغان نەرسەڭنى ئالغاچ بار.

(ھەممىسى كېتىشىدۇ ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسا سەھنىدە يېرىم كۆرۈنۈپ قېلىشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: خەيرىنىسا!

خەيرىنىسا: نېمە دەيسىز؟ (ئىككىسى ئىككى-ئۈچ قەدەم چەسەھنىگە كېرىدۇ)

ئابدۇكېرىم: تۇخاننىڭ يۇگۇرۇپ كېتىپ بارغانلىقىنى يىراقتىن كۆ-رۈپ قالدىم. نېمە بوپتۇ؟

خەيرىنىسا: شېتىلە، ئۇ ئېتىزغا چىقسا كۆڭلى يايراپ كېيىكتەك چېپىپ يۇرىدۇ.

ئابدۇكېرىم: بىر ئىش بولسا مەن سىزگە ئېيتقۇچە ئالدىراپ كە-تىمەن. سىز مەندىن يوشۇرۇپ ئېيتمايسىز.

خەيرىنىسا: سىزدىن ھېچنېمىنى يوشۇرغىنىم يوق، كېيىن ئۇقۇپ قالارسىز.

ئابدۇكېرىم: ھەقاچان ئىمىنكامنىڭ چاتىقىدۇ.

خەيرىنىسا: بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا سورايسىز، (يىراقتا قاراپ) ئا-ۋۇ كەتمەن كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ھاشىمكامغۇ؟

ئىمىن: گەدەنكەشلىك قىلماي، بىزدىن چىرايلىقچە ياردەم سورىسا بېرەتتۇق.

رەھىم قادىر: ياردەم بېرەيلى، چۇشىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

سادىق: بولدى، مېنى چىقىرىڭلار ھەيدەپ بېرىمەن.

تۇخان: ئېتىزنى ئىككى قېتىم سۇغاردى، يەنە نېمى كېتىپ بېرىپتۇ.

ئابدۇرېشىت: ئانداق بولسا، ئىككى قوش چىقىرىپ بىر كۈندىلا ھەيدىۋەتسەك بولىدىكەن. بىرىگە سادىق ئىشىنى تۈگەتكەندىن كېيىن چىقسا، بىرىگە كىمنى چىقارساق بولىدىكىن؟

تۇخان: مەمەتكامچۇ؟

ئابدۇرېشىت: ئۇ قېغ توشۇۋاتىدۇ.

خەيرىنىسا: ئورنىغا قېغ توشۇۋاتقانلار بىلەن مەن ئىشلەپ تۇراي، قوشقا ئۇستا بولغاندىن كېيىن مەمەتكام چىقسۇن.

ئابدۇرېشىت: باشقا قىزلاردىن ئارتۇق يېرىك، ھەر ئىشتا تەييار تۇرىسەن - دە، خەيرىنىسا.

تۇخان: ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى دېگەن شۇنداق، ھەر ئىشتا بىزگە ئۈلگە بولىدۇ. (ئابدۇكېرىم كىرىدۇ)

ئابدۇكېرىم: ئىمىنكا، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ؟

ئىمىن: نېمە بولدى؟

ئابدۇكېرىم: بۇغداينىڭ سۈيىنى توختىتايلى، ئاياغدىكى بىر ئېتىزدا سۇ توختاپ قاپتۇ.

ئىمىن: مەن باراي، (كېتىدۇ)

ئابدۇكېرىم: (سادىققا) ئىككىسى ئېرىقنىڭ قېرىدا سىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

سادىق: (ئابدۇرېشىتقا قاراپ) چېچىۋېرەيمۇ ئەمىسە؟

ئابدۇرېشىت: كېلىشتۇققۇ، كەچ كىرىپ قالدى، چاپسانراق تۈگىتەيلى.

قىغا ئىقرار بولۇتىدۇ. مەن بۇنىڭغا ناھايىتى خۇشال بولۇۋاتىمەن.

خەيرىنىسا: كېلەر يىلى كوپىراتىپىمىز كېگەيسە بۇنىڭدىن خېلى چوڭىيار ئابدۇكېرىمكا.

ئابدۇكېرىم: ئەلۋەتتە. كوپىراتىپ بارغانسېرى تەرەققىي قىلىپ، ئېمزلاردا تراكتورلار، كومبايىنلار كۆرۈلدەپ يۇرۇشكە باشلايدۇ.

خەيرىنىسا: مەن تراكتور ھەيدەشكە بەك قىزىقىمەن.

ئابدۇكېرىم: ئاگرانوم بولۇپ سىز ھەيدىگەن يەرلەردە مول - ھوسۇل يېتىشتۇرۇشكە، ئەنە قاراڭ (كۆرسىتىپ) يېلىپۇنۇپ تۇرغان بۇغدايلارنىڭ سىرىنى بىلىشكە، ئېچىلغاندا سىزگە ئوخشاش كۇلۇپ تۇرىدىغان كېۋەزلەرنى ئەركىلىتىشكە قىزىقىمەن.

خەيرىنىسا: قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز. (يەرگە قارايدۇ.)

ئابدۇكېرىم: (خەيرىنىسانىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ) خەيرىنىسا، كوللېكتىپ بولۇپ ئەمگەك قىلىشنىڭ كەلگۈسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋاتىمەن.

(مۇزىكا)

خەيرىنىسا: قانداق دەيسىز؟

ئابدۇكېرىم: يېزىمىزدىكى قىشلىق - سىشلىق ئۆيلەرنىڭ ئورنىغا ئېلېكتىرلىك يېڭى ئۆيلەر، ئاجايىپ چىرايلىق باغلار، كۇلۇبلار، مەكتەپلەر، دوختۇرخانىلار، يەسلىلەر بەرپا بولىدۇ. (ئاسماندا كەچكى كۇن قىزىللىقى كۆرۈنىدۇ)

خەيرىنىسا: (ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ)ئۇھا! بەخت شۇ - دە، شۇ چاغلاردا ئىشلار تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇپ كېتىدۇ.

ئابدۇكېرىم: كەڭ ئېتىزلاردا ئەمگەك تويغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. (مۇزىكا ئەۋجىگە چىقىدۇ، ئۇلار يىراقلارغا زوق بىلەن قاراپ تۇرغاندا رېھىم قادىر قولىدا كەتمەن، ئالدىراپ

هاشمكا! هاشمكا! (يۇگۈرۈپ چىقىدۇ)

ئابدۇكېرىم: بىزنىڭ ئائىلىنى كوپېراتىپقا كىرگۈزۈش ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ يۈرسەن - دە، خەيرىنسا. ياشا ئىشچان قىز. (هاشىم بىلەن خەيرىنسا سىرتتىن سۆزلىشىپ كىلىدۇ)

هاشىم: قانداق بولاركىن؟

خەيرىنسا: مەمەتكامۇ يېزىمىزدىكى ئۇستا قوشچىغۇ.

ئابدۇكېرىم: نېمە دېيىشۋاتىسلەر؟

خەيرىنسا: سىلەرنىڭ هېلىقى ئېتىزنى هەيدىۋېتىش ئۈچۈن مەمەتكام هازىر سوقا بىلەن چىقماقچى، هاشىمكام سوقا يەرنى بۇزۇۋېتىدىكەن دەپ ئەندىشە قىلىۋاتىدۇ.

ئابدۇكېرىم: بۇ ناهايىتى ياخشى ئىش دادا. سوقىدا يەر ئوبدان يۇمشايدۇ.

هاشىم: ئېتىزنىڭ قىرىنى بۇزۇۋېتەمدىكىن.

ئابدۇكېرىم: سوقىنىڭ يەرنى قانداق ئاغدۇرغانلىقىنى ئۆزىڭىز كۆرۈپ تۇرىسىز.

هاشىم: (كۈلۈمسىرەپ) قېنى سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنىمۇ بىر كۆرۈپ باقاي. (ماڭىدۇ، خەيرىنسا بىلەن ئابدۇكېرىم بىر - بىرىگە قاراپ شەرەت قىلىپ كۈلۈمسىرىشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: مەنمۇ هازىر ئارقىغا قايتىمەن دادا.

خەيرىنسا: ئىشلىرىمىزنىڭ ياخشىلىقىغا هاشىمكامنىڭ كۆزى يېتىپ قېلىۋاتىدۇ - هە، ئابدۇكېرىمكا.

ئابدۇكېرىم: جىگدىنىڭ ئارقىسىدا قاراپ تۇرسام، دادام ئۇياق - بۇياققا قاراپ قويۇپ، سوقا بىلەن هەيدىگەن يەرنى كۆرۈپ، توپىسىنى ئۇۋىلاپ بېقىۋاتىدۇ.

خەيرىنسا: دېھقانلار بىر چامداپ، بىر ئەمەلىيەت ئىزدەيدۇ دېگەن مۇشۇ - دە.

ئابدۇكېرىم: بىزنىڭ بوۋايىمۇ تەشكىللىنىپ ئىشلەشنىڭ ئارتۇقچىلى-

ئۇچىنچى پەردە

يېزا مەكتىپى ئالدىدىكى مەيدانداا ئىككى تۇپ قارىياغاچ-نىڭ ئارقىسىغا ياسالغان سەھنە، ئۇنىڭغا گېلەملەر ئارتىلىپ، بايراقلار قادالغان، تېرەكلەرگە لـوزۇنكىلار چاپلانغان. يېراقتا ئېتىز ۋە دەل - دەرەخلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. كوپېراتىپ ئەزا-لىرىنىڭ مول هوسۇل ئالغانلىقىنى ۋە رايون بويىچە نەمۇنىچى بولۇپ چىققانلارنى تەبرىكلەش ئۇچۇن چوڭ مەجلىس هازىرلـ-قى بولۇۋاتىدۇ. سادىق بىلەن تۇخان قىزىل شەلپەرگە يېزىلـ-غان. چوڭ لوزۇنكىنى ئىككى تۇپ قارىياغاچ ئارىلىقىغا ئارتىۋاتىدۇ.

تۇخان: (سەكرەپ چۇشۇپ) سادىقكا، قولىڭنى سەل يۇقـ-رىراق كۆتۈرۈڭ!

سادىق: يۇقىرىراق دەۋېرىپ، ياغاچنىڭ ئۇچىغا چىقىرىۋېتىمىزمۇ بۇنى؟

تۇخان: بىزنىڭ مول - هوسۇل ئالغىنىمىز پۈتۈن يېزىغا كۆرۈ-نۈپ تۇرسۇن.

سادىق: ماختانچاقنى قارا. (چۇشۇپ تاملارغا شۇئار چاپلايدۇ)

تۇخان: ماختىنىشقا هەققىمىز بار سادىقكا! بىزنىڭ كوپېراتىپ ۋىلايەت بويىچە مول - هوسۇل ئالدى. مانا ئەمدى پۈ-تۈن دېھقانلارغا ئۇلگە بولىدىغان بولدۇق.

سادىق: شۇنداق بولسىمۇ تولا كۆرەڭلەپ كەتمىسلە بولارمىكىن.

تۇخان: ئاتا - بوۋىمىز كۆرمىگەن مۇنداق كۈنلەرنى قارشى ئېلىۋاتقىنىمىزغا سىزمۇ خۇشال بولمايۋاتامسىز؟

سادىق: مەنمۇ خۇشال بولۇۋاتىمەن، لېكىن ساڭا ئوخشاش ماخ-تانچاق ئەمەسمەن.

تۇخان: چىداڭ! بىزنىڭ كوپېراتىپتا نەمۇنىچى ئايالـلاردىن چىقتى. شۇنىڭ ئۇچۇن سىز ماختىنالمايسىز. «نەمۇنـ-چى خەيرىنىسا» دەپ بېقىڭا، تىلىڭىز كېلەمدىكىن.

كىرىدۇ)

رەھىم قادىر: بۇ نېمە ئىش؟ قوناق تېرىغان ئېتىز تەرەپتىكى توغانىنى ئۆرۈۋېتىپتۇ.

ئابدىكېرىم: ھە؟ تېخى ئۇنىمىگەن قوناقلا كىم سۇ قويۇۋەتتى؟ (يۈگۈرىدۇ، باشقىلارمۇ ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ. تۇردى ساختا قولىدا كەتمەن، پەشلىرى ھۆل، يۈزىگە لاي چاچرىغان ھالدا ھودۇقۇپ كىرىدۇ)

تۇردى: مانا ئەمدى كاتەكچە قىلىپ تېرىدۇق دەپ ماختانغان قوناقلىرىڭىز سېغىز لايدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىپ باققىنىنى كۆرۈپ باقاي.

(توغانىنى ئېتىۋاتقان دېھقانلارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ)

1 - ئاۋاز: ئابدۇرېشىتكا! ئابدۇرېشىتكا! كەتمەن كېرەك، كەتمەن!

2 - ئاۋاز: ھە، جىقراق تاشلا يەنە - يەنە.

3 - ئاۋاز: پاخال - پاخال.

4 - ئاۋاز: چاپسان بولۇڭلار!

5 - ئاۋاز: ھە، قېنى چىم باس!

تۇردى: (ساقلىنى سىقىلاپ) خەپ، ئېتىۋالىدىغان بولدى - دە، (ماراپ تىكشايدۇ) ھاشىم دېگەن سەپرانى بۇ ئىشقا تارتىشتىن قورقمىغان بولسام، يالغۇز كېلىپ قالمايتتىم - دە، خەپ ...!

1 - ئاۋاز: بولدى، چويۇندەك بولۇپ كەتتى. خوش ئەمدى بۇنى كىم قىلغان دەپ ئويلايسىلەر؟

2 - ئاۋاز: ھە، مانا شۇنى تېپىش كېرەك.

ئەزالار: تېپىش كېرەك، تۇتۇش كېرەك، مىجىڭىنى چىقىرىپ تاشلاش كېرەك. (تۇردىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئارقىسىغا داجيىدۇ. توغانىنى توسۇشقا كەتمەن كوتۇرۇپ ياردەمگە كېلىۋاتقان ھاشىمغا ئۇچراپ قېلىپ ھودۇقان ھالدا تۇرۇپ قالىدۇ. پەردە چۈشىدۇ)

توغرىسىنى ئېيتىش كېرەك. بۇرۇن بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيىگە چاشقان كىرسە، يامانلاپ چىقىپ كېتەتتى. ئەمدىچۇ، ئالغان ئاشلىقىمىزنى سىغدۇرالمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن خۇشاللىقىمىز ئىچىمىزگە سىغمايۋاتىدۇ.

ئابدۇرېشىت: قىنىڭغا پاتمايدىغان چوكان - دە، سەن. مەيلى، ماڭ تىنىشقا ھەققىڭ بار. سەكرە، ئويىنا سىڭلىم، مەجلىسنىڭ ئاخىرىدىكى كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشنى قىزىتىۋەت.

تۇخان: ھە ماما، گەپنى ئابدۇرېشىتكامدەك قىلمامسەن، سادىقكا!

سادىق: ساڭا ئۇنداق دەپ بېرىدىغان بولسا مەجلىسنى بېشىڭغا كىيىسەن - دە.

ئابدۇرېشىت: جۇرۇئىلار باشقا تەييارلىقلارنى تۈگىتەيلى. (مەكتەپ تەرەپكە چىقىدۇ)

نىياز: (كىرىپ ئەتراپقا قارايدۇ.) بۇ يەرنى ئەرەخ - پەرەخ قىلۋېتىپتىغۇ. خېلى چوڭ مەجلىس ئاچامدۇ نېمە؟ خەيرىنساخانلارنىڭ ياسىنىپ كەتكىنىدە گەپ بارمىكەن - دە، ياغدا ياغلىغاندەك، سىردا سىرلىغاندەك ئەجەپ بالىدە جېنىم ئالتۇن. (قوينىدىن تۇمار ئېلىپ) ئەمدى ماۋۇ تۇمارنى (يىراقنى كۆرسىتىپ) ئاۋۇ سىدىكە ئېسىپ قويسام شامالدا ئۇچۇپ يۇرىكىنى راسا ئويىنتىدۇ - دە.

ھاشىم: (قولىدا ئەرز كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.) سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۇرىسەن؟

نىياز: بىكار، مۇنداق تاماشا قىلىپ ...

ھاشىم: ھىم ... تاماشا! ئابدۇرېشىتنى كۆردۈڭمۇ؟

نىياز: كوپىراتىپ مۇدىرىنى ئىزلەپ قاپسىزغۇ ھاشىمكا، نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟

ھاشىم: ئۇنىڭ بىلەن سېنىڭ چاتىقىڭ بولمىسۇن، كۆردۈڭمۇ-

سادىق: بىز ئۇنىڭغا ئىچى تارلىق قىلمۇاتقىنىمىز يوق. ھەممىمىز ماقۇللىدۇققۇ. (كىيىملىرىنى تارتىدۇ) رايكوم سېكرېتارىنىڭ «ئۇتۇقلارنى كۆرۈپ كۆزىڭلەپ كەتمەيلى، ئىتتىپاقلىقنى تېخىمۇ چىڭىتىپ، كۆپىراتىپنى يەنە بىر قەدەم ئالغا سلىجىتىش ئۈچۈن ھەربىرىمىز قىلايلى» دېگەن گەپلىرىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

تۇخان: گەپ چىقىڭ كەتكەندە شۇنداق دەيسىز - دە.
(ئابدۇرېشت كىرىدۇ)

ئابدۇرېشت: ھە، يەنە ئاغزىڭ ئېچىلىپتۇغۇ تۇخان؟

سادىق: بۇ گەپ ئانىسى ناغرا چېلىۋاتىدۇ. قۇلىقىمنى پۇتكۇزۇۋەتتى.

تۇخان: چىداڭ، ناغرا چالمىز، كاناي چالمىز، سۇنای چالمىز، بىلەمسىز، بۇگۈن كوپىراتىپنىڭ مول - ھوسۇل ئېلىش تويى. رايوندىكى پۇتۇن نەھۇنچىلارنىڭ تويى، تېخى يەنە بىرىنى دەۋېتەيمۇ، ئاز كۈندە ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسانىڭ تويى بولىدۇ. مانا خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق، تازا ئويناىمىز - دە، ئابدۇرېشتكا (قولىنى قارسىلدىتىپ ئۈسسۇل ھەربىكتى قىلىدۇ)

ئابدۇرېشت: ئاۋۋال ئىشنى چاپسانراق تۇگەت تۇخان، ئاندىن ئويىنساڭ يارىشىدۇ.

تۇخان: يازىچە ئىشلىگەچكە بىزنىڭ ئائىلە ئۈچ مىڭجىڭ بۇغداي، يىگىرمە تاغار قوناق، بىر مۇنچە پاختا ئالغانىدۇ.

سادىق: بەش مىڭ جىڭغا يېقىن بۇغداي ئالغان كوپىراتىپ ئەزالىرىمۇ بار. سەنچىلىك سەكرەپ كەتكىنى يوق.

تۇخان: ئىمىنكام بىلەن بىزنى سېلىشتۇرالمايسىز. ئۇ تاغامنىڭ ئېتى، ئېشەكلىرى ئىشلىشپ بەردى. بىز بولساق ئەر - خوتۇن ئىككىمىزلا ئىشلىدۇق. گەپنىڭ

هاشم: نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

تۇناخۇن: خەت كۆرۈۋاتىدۇ. (هاشم مەكتەپ تەرەپكە، ئىككىسى دېھقان ئېتىز تەرەپكە كېتىدۇ)

نىياز: مانا ئەمدى بۇ قېرىمۇ بۇرۇنقى هاشىمكام ئەمەس. هازىر بۇ بىزگە قارشى چىقىپ، كەمبەغەل دېھقانلار بىلەن يېقىنلىشىپ، كوپېراتىپقا كىرىپ كېتىدىغان بولدى - دە.

تۇنسا: (كىرىدۇ) بۇ يەرگە هاشىمكامنى ئەگەشتۈرۈپ كەلدىڭمۇ؟

نىياز: ياق. ئۆزۈم مۇنداق ...

تۇنسا: ئەمدى ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرالمايسەن.

نىياز: تۇنسا ئاچا، مەن هاشىمكامغا هېچنېمە دېمىدىمغۇ...

تۇنسا: ئەگرى دەسسىمەي، تۈز يولۇڭغا ماڭ. بولمىسا سەنمۇ داداڭ بارغان جايغا بارىسەن. (نىياز بېشىنى سىلىپ ئاستا چىقىپ كېتىدۇ، مەكتەپ تەرەپتىن هاشىم كېلىدۇ)

تۇنسا: ئەرزنى بەردىلىمۇ؟

هاشم: ياق.

تۇنسا: ئالايتەن ئاپىرىپ، ئەجەب بەرەمەي كەپلىغۇ؟

هاشم: باشتا كىرىشكە ئۇنىمىدىم. ئەمدى كوپېراتىپقا كىرىمەن دېسەم بىزگە ئىشەنچ قىلمايدىغان ئوخشايدۇ.

تۇنسا: بىزگە نېمىشقا ئىشەنمەيدۇ؟

هاشم: قويۇڭلا، نومۇسقا قالىدىغان ئوخشايمەن.

تۇنسا: توۋا، نېمىدىن نومۇس قىلىدىلا. كوپېراتىپ مۇدىرى ئالدىمىزدا ئۆسكەن، ئۆزىمىزنىڭ بالىمىزدەك كادىرغۇ.

هاشم: مەن ئۇنىڭ ئاپىسىنى خام ئورغانمىدىم، ئۆزى. قاپاق ئېچىپ قاراپمۇ قويمايدۇ.

تۇنسا: زادى يېنىغا بېرىپ ئەرزنى كۆرسەتتىلىمۇ!

هاشم: شۇ ساقىلىم بىلەن سالام قىلسام، سالىمىنى ئېلىك ئالمايدۇ.

یوقمۇ، شۇنى دە.

نىياز: ياق، ئەمدى مەيەگە كېلىڭا، سىزگە گەپىم بار. (هاشىم نىڭ يېڭىدىن تارتىدۇ)

هاشىم: (قولىنى تارتىپ) قانداق نېمە سەن ئۆزى، جۇگۇ ماڭ.

نىياز: سىزمۇ كوپىراتىپقا كىرمەكچى بولۇۋاتامسىز؟

هاشىم: كىرسە يامان بولامدىكەن؟

نىياز: دادام كالىنى بەرمەي سىزنى ئالداپ رەنجىتىپ قويدى هاشىمكا.

هاشىم: داداڭ دېگەن ئىغۋاگەرنىڭ يامان نىيىتىنى بۇرۇن بىلمىگەن ئىكەنمەن. مانا ئەمدى ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدۇق، ئۇنىڭ كوپىراتىپ توغرىسىدا تارقاتقان يۇرگەن پىتنە - ئىغۋاللىرى، قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى پۈتۈن جامائەت ئالدىدا پاش قىلىنىپ رەسۋاسى چىقتى. داداڭ دېگەن قىزىل كۆز كوپىراتىپ ئەزالىرى ئالغان ئاشلىقنىڭ ئۆزلىرى ئىگە بولالمايدۇ، دەيتتى. ئايىغىدا نېمە بولدى. بىز ئادىران تۆت تاغار ئاشلىق ئالدۇق. كوپىراتىپ ئەزالىرى ئۆزلىرىگە تەگكەن ئاشلىقلىرىنى ئونلاپ - ئونلاپ ئۇلاغدا توشۇۋاتقىنىنى كۆرمىدىڭمۇ؟!

نىياز: سىز بىلەن بىز ياخشىدۇقتۇ هاشىمكا؟

هاشىم: هازىر ياخشى ئەمەس. (قولىنى سىلكىپ ماڭغاندا، ئالدىدا كوپىراتىپقا كىرىش ئۈچۈن ئەرز بېرىپ قايتقان ئىككى دېھقان يولۇقىدۇ) قۇناخۇن نەدىن كېلىۋاتىسىلەر؟

قۇناخۇن: كوپىراتىپقا كىرىش ئۈچۈن ئەرز بېرىپ كەلدۇق.

هاشىم: ئابدۇرېشىت نەدىكەن؟

ئۆمەر: مەكتەپنىڭ ئىچىدە قالدى.

رەھىم قادىر: ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، توپتىن ئايرىلغان قوينى بۆرە يەيدۇ، سىزدەك تەجرىبىلىك دېھقانلارنى كۆپ چىلىك ئۆز قوينىغا ئېلىشنى خۇشاللىق بىلەن ياق تۇرىدۇ.

ئابدۇكېرىم: دادا، ئەكىلىك ئەرزنى بېرەي.

(ھاشىم ئەرزنى ئابدۇكېرىمگە بېرىدۇ)

تۇنسا: مەجلىس قاچان ئېچىلىدۇ؟

ئابدۇكېرىم: ئاز قالدى، ۋەكىللەر كەلسە باشلىنىدۇ.

ھاشىم: (تۇنسىغا) جۇرۇئىلار بىزمۇ كىيىملىرىمىزنى يەڭگۈشلەپ مەجلىسكە كېلەيلى.

رەھىم قادىر: ھە، ھە، ناھايىتى، ياخشى قارشى ئالىمىز.

(تۇنسا بىلەن ھاشىم چىقىپ كېتىدۇ)

ئابدۇرېشىت: دادام قىزىق ئادەم ـ دە، سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدۇ.

(ئابدۇرېشىت تەييارلانغان دوكلاتنى تۆتۈپ كىرىپ كېلىدۇ)

ئابدۇكېرىم: دوكلاتنى تەييارلاپ بولدۇم. مانا ھېلىقى يېرىنى مۇنداق دەپ تۇزەتتىم. (بىر ۋاراقنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ ئوقۇيدۇ) كوپېراتىپىمىزنىڭ مۇنداق مول ـ ھوسۇلغا ئىگە بولۇشى ئۇنىڭ كوللېكتىپ ئەمگەك قىلىشى بىلەن يېڭىچە دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى قوللىنىشتىن بولدى. (يەنە ئىككى ۋاراق ئۆرۈپ) مانا بۇ يېرىنى مۇنداق تۇزەتتىم، دېھقانلار كوپېراتسىيىنىڭ يەكىگە ئىگىلىككە قارىغاندا ئەۋزەللىكىنى ئەملىيەتتە كۆرۈپ كوپېراتىپقا كىرىشكە تەلەپ قىلغان ئەرزلىرىنى ناھايىتى نۇرغۇن بېرىۋاتىدۇ، (قەغەزدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ) ئەزالار سانىنىڭ كۆپەيگەنلىكىنمۇ كىرگۈزدۇق.

رەھىم قادىر: پارتىيە ئەزالىرىنىڭ كۆپەيگەنلىكىنمۇ كىرگۈزدىڭلارمۇ؟

ئابدۇرېشىت: ھەئە، ئەتىياز بىزدە پارتىيە ئەزاسى ئۈچ، يىگىرمە

تۇنسا: ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ سىلىنى كۆرمەي قالغاندۇ.
هاشم: بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئابدۇرېشىتنىڭ قازىنمۇ يېغى، چۆمۈچمۇ يېغى، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە قارىغۇسى كەلمەيدۇ.
تۇنسا: نەچچە كۈندىن بېرى ئەتىيازدىلا كوپىراتىپقا قوشۇلۇۋالغانلارنى پۈشايمان قىلىۋاتاتتىلە، بىردەمدىلا تونلىرىنى تەتۈر كىيىۋاپتىلىغۇ يەنە؟ (رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇكېرىم كىرىدۇ)
رېھىم قادىر: (تۇزۇلگەن سەھنىگە قاراپ) خېلى ياخشىز ننەتلىنىپ تۇ، ھە، (ھاشىمغا قاراپ) قانداق ھاشىمكا، يارامدۇ؟
هاشم: ھە، قاملىشىپتۇ.
ئابدۇكېرىم: ئەرزنى بەردىڭىزمۇ دادا؟
هاشم: (ساقلىنى تاتىلاپ) كوپىراتىپقۇ ياخشىكەن، شۇ بەزى ئادەملەر بىلەن چىقىشاق تەستەك تۇرىدۇ.
ئابدۇكېرىم: يەنە نېمە بولدى سىزگە، دادا؟
تۇنسا: ئابدۇرېشىتتىن رەنجىپ قاپتۇ.
رېھىم قادىر: نېمىشقا رەنجىپ قالدىڭىز ھاشىمكا؟
تۇنسا: ماڭا قارىمىدى دەپ.
رېھىم قادىر: كىشىلەر بىلەن چىقىشالمايمەن دېگىنىڭىز قىزىق، ماڭا بىز سىز بىلەن چىقىشمىمىزغۇ.
هاشم: ئېگىلگەنگە ئېگىل، بېشىڭ يەرگە يەتكۈچە، غادايغانغا غاداي، بېشىڭ كۆككە تەگكۈچە.
ئابدۇكېرىم: دادا، كوپىراتىپتا بىر - بىرىنى يۇقىرى - تۆۋەن كۆرۈش يوق. ھەممە ئىش كۆپچىلىكنىڭ ئىختىيارى بىلەن بولىدۇ.
هاشم: (بوشاشقان ئاۋاز بىلەن) ئىختىيارلىقتۇر. لېكىن جاڭ مائەتچىلىكتىن چىقىپ كېتىش ئېغىر ئىش...

ئابدۇرېشت: ئوغرا، بۇ بىزدىن ئۆتكەن كەپچىلىككەن.
رېھىم قادىر: كەپچىلىكنى ئىقرار قىلىش ياخشى، ئەمما ئۇنى ئەمەلدە تۈزىتىش كېرەك.
ئابدۇكېرىم: ئىمىنكام ئۇ كۈنكى تەنتىدتىن كېيىن شەخسىي غەرىزى ئۈچۈنلا جېدەل قىلىدىغان ئىشلىرىدىن قالدى. بۇ ئادەمنىڭ شۇ ئەپەلىيىتىدىن ھەممىز ئۇلاق ئالساق بولىدۇ - دە.
ئابدۇرېشت: مەن باشلامچى بولغانلىقىم ئۈچۈنلا بۇ ئۇتۇقلار قولغا كەلدى دەپ چۈشىنىپتىمەن. كەپچىلىكىمنى تەنقىد قىلىمەن، (مەكتەپ تەرەپتىن ئابدۇرېشتنى چاقىرغان ئاۋاز كېلىدۇ.) مېھمانلار ئۈچۈن ھازىرلانغان جايىنى كۆرۈپ كېلەيلى. (ئابدۇكېرىمگە قاراپ) يولارغا چاپلايدىغان شوئارلار بار ئىدى، ئابدۇكېرىم سەن شۇنىڭغا يارەملىشىپ بەرگىنە!
ئابدۇكېرىم: بولىدۇ. (رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇرېشت كېتىدۇ، خەيرىنىسا خەت يېزىلغان شوئارلارنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)
خەيرىنىسا: ئابدۇرېشتكامنى كۆردىڭىزمۇ؟
ئابدۇكېرىم: نېمە قىلىسىز؟
خەيرىنىسا: شوئارلانى قەيەرگە چاپلايمىزكىن؟
ئابدۇكېرىم: ئەكېلىڭ، مەن سىزگە يارەملىشىدىغان بولدۇم، بۇنى يول بويىغا چاپلايدىكەنمىز.
(شوئارلارنى قولىغا ئېلىپ ئۈنلۈك ئوقۇيدۇ) ئىشلەپچىقىرىشتا نەمۇنچىلاردىن ئۇلگە ئالايلى!... (خەيرىنىساغا قاراپ) كوپېراتىپنىڭ ئىشچان قىزلىدىن ئۇلگە ئېلىشقا چاقىرىپتۇ - دە.
خەيرىنىسا: پۇتۇن نەمۇنچىلاردىن دېگەن گەپتۇ؟
ئابدۇكېرىم: بولۇپمۇ بىزگە ئەڭ يېقىن تۇرغان نەمۇنچى قىزنىڭ

ئىتتىپاقى ئەزاسى تۆت ئىدى. مانا ئەمدى پارتىيە ئەزاسى توققۇز، ياشلار ئىتتىپاق ئەزاسى ئون‌بەشكە يەتتى دېدىمغۇ.

رېھىم قادىر: كەمبەغەل دېھقانلار كوپېراتىپقا كىرگۈزۈش خىزمىتى گە ئېتىبار بېرىشىمىزنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىنى كىرگۈزدىڭلارمۇ؟

ئابدۇرېشىت: ھەئە، كەمچىلىكلەرنى كۆرسەتكەن يەرگە كىرگۈزدۇق.

رېھىم قادىر: ئەمدى خېلى تولۇقلىنىپتۇ. (ئابدۇرېشىتقا قاراپ قويۇپ) ئۇتۇقلارنى كۆرۈپ، بەزى كىشىلەرنىڭ كۆزى رەڭلەش پەيدا بولۇپ قالدى دېگەننىمۇ كىرگۈزۈپ قويساق ئابدۇرېشىتكا؟

ئابدۇرېشىت: بىزدە مۇنداق ئەھۋاللار يوققۇ.

رېھىم قادىر: بار.

ئابدۇرېشىت: تاڭ، مەن مۇنداق ئادەمنى سەزمىدىم.

رېھىم قادىر: مەن ئۇنى ئۆزىڭىزنىڭ ئەمەلىيەتتىدىنلا سېزىۋاتىمەن.

ئابدۇرېشىت: مەن كۆرەڭلەپ ھېچكىم بىلەن بىر نەرسە دېيىشمىدىمغۇ؟

رېھىم قادىر: گەپ ئۇنىڭدىلا ئەمەس، ئۆزىڭىز كەمبەغەل دېھقاندىن چىققان تۇرۇپ، ئاۋۇ كۈنى ئىككى كەمبەغەل دېھقانىنىڭ كوپېراتىپقا كىرىش ئۇچۇن ئېلىپ كەلگەن ئەرزىنى ئالماپسىز، يەنە بۇگۈن ھاشىمكامنىڭ ئەرزىنى نېمىشقا ئالمىدىڭىز؟

ئابدۇرېشىت: مەن بۇ ئادەمنى ئازراق چۆچۈسۈن دېگەنىدىم.

ئابدۇكېرىم: دادام ئەتىيازدىن بېرى چۆچۈپ، ھەممە ئاچچىقى چىقىپ بولدى، ئابدۇرېشىتكا.

رېھىم قادىر: ئۇ چۈشىنىپ ئالدىڭىزغا كەلسە يەنە چۆچۈتمەن دەپ كۆرەڭلىسىڭىز، ئۇنى قارىمايغا ئايلاندۇرۇپ قويىمىز.

خەيرىنسا: ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمەڭلا، گۆمانخور كەنسىز.
(ماي تارتىپ، لوزۇنكىغا قارىۋالىدۇ.)
ئابدۇكېرىم: (خەيرىنسانىڭ مۇرىسىنى تۈتۈپ) ئالا كۆچۈكلەر كېلىپ قالدىمۇ نېمە؟ ماڭا قارامڭا؟ (تۇخان سېۋەتتە ئۇزۇم، قولتۇقىدا قوغۇن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)
تۇخان: ھۇيت - ھۇيت، ما ئىككىسىنى.
خەيرىنسا: (تۇخانغا قاراپ) نىياز دېگەن ھاراقكەشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ. ئۇ گەپنى قويۇڭ دېسەم ئۇنىماي، مانا ئەمدى گەپكە قېلىۋاتىدۇ كىشى.
تۇخان: گەپكە قالغۇدەك نېمە ئىش بوپتىكەن. (ئابدۇكېرىمگە) ئۇ قاپاقباشنى كولدۇرلاتقان مەن. شۇنىمۇ گەپ دەپ كۆتۈرۈپ يۈرەمسىز!؟
ئابدۇكېرىم: ھېچ گەپ يوق، چېقىشىۋاتىمەن.
تۇخان: بىكار گەپنى قويۇپ ئۇزۇمگە ئېغىز تېگىشىلە.
(خەيرىنسانىغا بىر ساپ ئۇزۇمنى تۇتقۇزۇپ قويىدۇ)
ئابدۇكېرىم: (ئۇزۇمدىن ئىككى تال ئۇزۇپ بىرىنى ئاغزىغا سېلىپ، بىرىنى قولىدا تۇتۇپ) ئەجەب سۈزۈك ناۋاتتەك ئۇزۇم-كىنا خەيرىنسا؟ (خەيرىنسا كۈلۈمسىرەيدۇ)
تۇخان:
ئاق ئالما قىزارغاندەك،
قىزىل يۈزلۈكسم يارىم.
ناۋات بىلەن يۇغارغاندەك،
شېرىن سۆزلۈكسم يارىم — دېمەمسىز؟
خەيرىنسا: ۋەيەي، شېتىلە.
تۇخان: شېتىلە بىلەن پېتىلە، سىلەرنىڭ تويۇڭلارنىمۇ بۇگۈن-كى مول - ھوسۇل ئېلىش تويىغا قوشۇپ قىلىۋتسەكقۇ ئىش پۈتەتتى.
ئابدۇكېرىم: شۇنى دېگىنە تۇخان.

ئۇلگىسى (كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ) كۆڭلىمىزدە ئۆچمەس بولۇپ يالتىرايدۇ.

خەيرىنسا: (كۈلۈپ) شۇنىڭ ئۈچۈن كۆزىڭىزنى يۇمۇۋاپتىكەنسىز دە.

ئابدۇكېرىم: خەيرىنسا، زامان بىزگە كۈلۈپ قاراۋاتىدۇ. ئەمدى ئاتا - ئانىلار بىلەن، سىلەر بىلەن بىللە بەختىيەلدا تېخىمۇ چوڭ غۇلاچ تاشلاپ ئىشقا چۈشىمەن، (يىراقتىن دېھقانلارنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ)

يېزىمىز ئاۋات بولدى
كۆڭلىمىزمۇ شات بولدى.
ئىشلە ئىشچى - دېھقانلار،
ئەجەب ئوبدان زامان بولدى.

خەيرىنسا: بىز ئەجەب ناخشىغا ئامراق خەقتە، سىز ناخشىنى ياخشى كۆرەمسىز؟

ئابدۇكېرىم: ئەلۋەتتە. ناخشىچىنىمۇ ياخشى كۆرىمەن. سىزچۇ؟

خەيرىنسا: مەنمۇ ئامراق. شۇنىڭدەك راۋابنىمۇ ياخشى كۆرىمەن. سازنى ئاڭلىسام ئاڭلىغۇم كېلىدۇ.

ئابدۇكېرىم: شۇنىڭ ئۈچۈن باھاردا نىيازنىڭ راۋابىنى ئاڭلاپ تەسىرلىنىپ كېتىپتىكەنسىز - دە؟

خەيرىنسا: نېمە دېگىنىڭىز ئۇ؟ ئۇ بېزەكنى كۆرىدىغان كۆزۈم يوق.

ئابدۇكېرىم: ئەمىسە، ئەجەب چىرايىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىپتىكەنسىزغۇ؟

خەيرىنسا: ئۇ مەسنى زاڭلىق قىلىپ ئويناىمىز دەپ تۇخان مېنى تۇتۇۋالغانىدى.

ئابدۇكېرىم: كۆڭلىڭىزدىكىنى يوشۇرۇۋاتىسىز - دە، خەيرىنسا.

لىپ يۈرەتتىلە.

هاشىم: بولدى، ئۇنى قويۇڭلار. ئابدۇكېرىمنىڭ ئىشلىرىغا ئەمدى چۈشمىۋاتىمەن. ئۆزى.

تۇنسا: كېلىن بولغاندىمۇ قانداق كېلىن. ئەقلى ـ هوشى بار. يۈرت ئىچىدە ئابرويى چوڭ.

هاشىم: بۇ يىل ئاپەتكە ئۇچراپ، ئالغان هوسۇلىمىز هېچنېمىگە يارىماي قالدى، بولمىسا چوڭ توي قىلىپ بېرەتتىم ـ دە.

تۇنسا: ئۇلار توي چىقىملىرىنى ئۆزلىرىلا ئەييارلىشىدۇ. بىز يۈرت قاتارى مېهمان بولۇپ بېرىمىز. كوپىراتىپ ئەزالىرى يارەملىشىدۇ، ئاجايىپ ياخشى يېڭى توي بولىدۇ دېسىلە.

هاشىم: يېڭى زامانىنىڭ ياشلىرى شۇنداق ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. بۇمۇ ئوبدان گەپ.

تۇنسا: مانا مېنىڭ ئوغلۇم شۇنداق ئوبدان كادىر بولدى.

هاشىم: بۇ گەپچە ئابدۇكېرىم سېنىڭلا ئوغلۇڭكەن ـ دە؟

تۇنسا: ئەمسە، سېنىڭ بالاڭ ئۇنداق، سېنىڭ بالاڭ مۇنداق دەيتتىلىغۇ؟

هاشىم: ئۇنداق دېگەن بىلەن ئىچىمدە كۆيىمەن ـ دە.

(سادىق بىلەن ئىمىن گېلەملەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئۇستەل ئۇستىگە قويىدۇ. ئابدۇرېشىت قەغەز تۇتقان هالدا، خەيرىنىسا مەيدىسىگە لېنتىلىق تاۋار گۈل قالىدىغان هالدا كىرىدۇ. رېهىم قادىر بىرگە ئارقىدىن كىرىدۇ)

رېهىم قادىر: (هاشىم بىلەن تۇنسىغا) مانا مەجلىسكە هەممىدىن بۇرۇن سىلەر كەلدىڭلەر، ناهايىتى ياخشى، مانا هاشىمكام كوپىراتىپنىڭ ئەزاسى بولۇشقا لايىق بولۇپ قالدى.

خەيرىنسا: ۋىيەي تەخى ...
تۇخان: كۇزلۇك ھوسۇلدىن كېيىن دېيىشتىكلار، ئۇنىمۇ ئېلىپ بولدۇق.
خەيرىنسا: مەن شەھەرگە نەمۇنچىلار مەجلىسگە بارىمەن.
ئابدۇكېرىم: ئۇنىڭدىن كېيىن كۇزگى بۇغداينى تېرىپ بولايلى دەيدىكەنسىز - دە.
تۇخان:
بىزنىك ئۆيلەر چەينەكتە،
چاي قاينايدۇ چەينەكتە.
قاچانغىچە يۇرىسىلە،
كاككۇك بىلەن زەينەپلە ... كاككۇك! (پىر-قىراپ چىقىپ كېتىدۇ. ئابدۇكېرىم. خەيرىنسا كۇلۇشىدۇ)
ئابدۇكېرىم: بۇ ئاجايىپ قىزىق چوكان - دە.
خەيرىنسا: ۋاي بۇنىك قىزىقچىلىقىنى كۆرمىدىڭىز تەخى. ئېتىز-غا ئىشقا چىققاندا ھەممىسىنى كۇلدۇرۇپ ئۇچەيلىرى-نى ئۇزۇۋېتىدۇ. تۇپتۇز كەتكەن ئاق كۆڭۈل ئۆزى، مەن بۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن.
ئابدۇكېرىم: بىزنىچۇ؟
خەيرىنسا: ھەممىكلارنى، پۈتۈن كوپىراتىپ ئەزالىرىنى.
ئابدۇكېرىم: مېنىچۇ؟
خەيرىنسا: دىدىمغۇ، دېمەيمەن. (يۇگۇرۇپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاب-دۇكېرىم ئارقىسىدىن قوغلايدۇ، ھاشىم بىلەن تۇنسا-خان كىرىپ قالىدۇ)
ھاشىم: ھە، مانا قارا ئۆزى، مۇنداق دېگىن.
تۇنسا: ھازىر پاشلار سىلە بىلەن بىزنى ئاۋارە قىلمايلا ئۆز ئىشلىرىنى ئۆزلىرى قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى. ھەم-مىنى ئۆزۈم بىلىمەن دەپ قاملاشمىغان ئىشلارنى قە-

هەممىز بىردەك
چامدايمىز ياخشى.
ئېتىز قوينىدا.
ئەمگەك قاينىدى.
ئېلىمىز ئازاد،
خۇشال ياشايمىز.
كېلىڭلار دوستلار،
تويلار ياسايمىز.

(ناخشىغا هەمە قوشۇلىدۇ. قىزىقچىلىقتا هاشىم، تۇ-
نسا ۋە باشقىلار ئۇسسۇل ئويناپ كېتىشىدۇ. فوتو ئا-
پاراتچى رەسىمگە ئالىدۇ، يىراقتىن ماشىنا، ناغرا، سۇ-
نايى ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ)

ئابدۇرېشىت: مانا شەھەردىن مېھمانلارمۇ چىقتى (هەممىسى قىزغىن كەيپىياتتا قارشى ئېلىش ئۇچۇن يولغا قارايدۇ. پەر-
دە چۇشىدۇ)

ئابدۇرېشت: (هاشىم بىلەن تۇنسا‌غا) يەنە بىر خۇش خەۋەر: پۇ‌تۇن كوپىراتسىپ ئەزالىرى سىلەرنىڭ كوپىراتىپقا كىرىشكىلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى.

ئىمىن خەيرىنسا: قارشى ئالىمىز، قوبۇل قىلىمىز! (سادىق چاۋاك چالىدۇ)

هاشىم: (جانلىنىپ) بىزنى ئۆز قاتارىڭلارغا قوشقىنىڭلار ئۈچۈن قايسى تىلىم بىلەن رەھمەت ئېيتىشىمنى ئۆزىمۇ بىلمەيمەن. بۇرۇن هەرخىل ئەندىشە بىلەن كاڭلىق قىلدىم. كوپىراتىپنىڭ قەدىر - قىممىتىنى ئەمدى چۈشەندىم.

تۇنسا: بىر - بىرىمىزگە يار - يۆلەك بولۇپ ئۆملىشىپ ئىشلەشكە يېتىشتۇرگەن پارتىيىمىزگە رەھمەت.

تۇخان: (تۆت دەستە گۈل كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈپ‌كىرىدۇ)ئابدۇرېشتكا! رايونىمىز سەنئەتچىلىرى كەلدى. يەنە ما تەرەپتىن هەمكارلىق كوپىراتىپلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، يەنە باشقا مېهمانلار كېلىۋاتىدۇ.

ئابدۇرېشت: شەھەردىن چىقىدىغان ۋەكىللەرگە گۈلنى ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنسا تەقدىم قىلسۇن.

رېهىم قادىر: بولىدۇ، ئىككىسىنى هاشىمكام بىلەن تۇنسا ئاچام تەقدىم قىلسۇن. (تۆتىنگە گۈل دەستىنى تۇتقۇزۇپ قويىدۇ. سىرتتا ئوھۇمي چالغۇ بىلەن سەنەم ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

تۇخان: ئۇھا! مانا توي. (ئۇسسۇل ئويناپ كېتىدۇ. رايون سەنئەتچىلىرى ۋە بىر نەچچە خەنزۇ - ئۇيغۇر كادىرلار كىرىدۇ. قەشقەر - ئاتۇش سەنەملىرى ئېيتىلىدۇ)

ئىشلەيمىز ياخشى
ئويناىمىز ياخشى.

پەيجالە: مەن دوختۇرنىڭ بالىسى، ئانام ئۆلۈپ كەتكەن، دادام قاماقتا.

بەنجالە: نېمە سەۋەبتىن؟

پەيجالە: ھەي، نېمىسىنى سورايسەن؟

بەنجالە: سۆزلەپ بېرىڭا، ئاڭلاپ قالايلى.

پەيجالە: مەن توكيودىكى ۋاقتىمدا دادامنى جەنۇبىي ئۇرۇش سېپىگە دوختۇر قىلىپ ئېلىپ كەتكەندى، ئۆتكەن يىل دادام ئىشلەۋاتقان يەرگە خەنزۇلارنىڭ بىر توپ ئۇششاق بالىلىرىنى ئاپارغانكەن.

بەنجالە: ئۇلارنى نېمە قىلىدىكەن؟

پەيجالە: بىزنىڭ ياردىدار جەڭچىلىرىمىزنى شۇلارنىڭ قېنى بىلەن داۋالاش ئۈچۈن.

بەنجالە: ھە، قان؟ قان دەك!

پەيجالە: بىر كۈنى دادامغا شۇ بالىلارنىڭ بارلىق قېنىنى تارتىپ ئېلىپ، بىزنىڭ ياردىدارلارغا سېلىشقا بۇيرۇپتۇ، دادام بۇ مەسۇم بالىلارنىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ئۆلتۈرۈش جىنايىتىگە قولۇم بارمايدۇ، دەپتۇ. بىزنىڭ مۇشۇ يېڭجاڭ شۇ يەردە ئىكەن. ئۇ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشۈپ، ھەي، قاملاشمىغان رەھىمدىللىكىڭىزنى قويۇڭ. بىزنىڭ پۈتۈن ئاسىيادا خوجايىن بولۇش پىلانىمىزغا قارشى تۇرۇۋاتقان جۇڭگولۇقلارنىڭ تۇخۇمىنى قۇرۇتىمىز، بۇ ئىشنى سىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىڭىز دەپتىكەن، دادام بىز سوقۇشىماق جۇڭگو ئارمىيىسى بىلەن سوقۇشمىمىز، نېمىشقا كىچىك بالىلارنى يوقتىمىز، دېنىڭ ۋىجدانىم بۇنى كۆتۈرەيدۇ. يېڭجاڭ دادامغا، ھەي ئەخمەق، بىزگە مۇشۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى قارشى ئوق ئېتىۋاتىدۇ، بى-

ئۇچراشقاندا

(بىر پەردە ئىككى كۆرۈنۈشلۈك دراما)

بۇ دراماسىدىكى ۋەقەلىكنى 1940 - يىلى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ماڭا سۆزلەپ بېرىپ، «سەن دراما قىلىپ يازساڭ» دېگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ۋەقەنى 1941 - يىلى ئىككى پەردە، تۆت كۆرۈنۈشلۈك دراما قىلىپ يازغانىدىم. ئەپسۇسكى مۇشۇ پەردىدىن باشقىسى قولىيازما ھالىتىدە ساقلاپ يۈرگەن ئۇچ - تۆتپارچە ئەسەرلىرىم قاتارىدا، مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا يوقىلىپ كەتتى، ساقلىنىپ قالغان مۇشۇ قىسمىنى تارىخىي خاتىرە ئۇچۇن نەشىرگە بەردىم.

ئاپتور

قاتناشقۇچىلار

پەيجاڭ: ياپون ئارمىيىسىنىڭ پەيجاڭى
يىڭجاڭ: ياپون ئارمىيىسىنىڭ يىڭجاڭى
ۋاڭ بىن: جۇڭگونىڭ مەلۇم پارتىزانلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى
خانىم: پەيجاڭنىڭ خوتۇنى
بەنجاڭ باشلىق بىر نەچچە ياپون ئەسكەرلىرى

بىرىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ياپون ئەسكەرلىرى ئورۇنلاشقان مەلۇم كىچىك پوزىتسىيە ئاكوپ ئىچىدە ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجاڭى قىزىق سۆزلەۋاتىدۇ، بىر نەچچە ئەسكەر ئۇنىڭ سۆزىنى بېرىلىپ ئاڭلاۋاتىدۇ، يېراقتا «ئا» يېزىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

تۇنۇمنىڭ يېنىغا كەتسەم دەيمەن.

2-ئەسكەر: دوكلات! پەيجاڭ، ئادەم كېلىۋاتىدۇ!

پەيجاڭ: ئۆز ئورۇنلىرىڭلارغا تەييارلىنىڭلار! (ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا يوشۇرۇنىدۇ، سەھنىدە جىددىيلىك، سىرتتىن ئەكسكى ياپون ئەسكىرى ۋاڭ بىننى باغلاقلىق ھالدا ھەيدەپ كىرىدۇ)

پەيجاڭ: (جىددىي ھالدا) توختاڭلار، نېمە ئادەم بۇ؟!

ئەسكەر: پارتىزان، تۇتۇۋالدۇق.

پەيجاڭ: نەدىن؟

ئا ئەسكەر: قارىياغاچلىق ئىچىدىن.

ب ئەسكەر: ئېرىق ئىچىدە تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتۇق، تۇيۇقسىزلا يېنىمىزغا كېلىپ قالدى.

پەيجاڭ: ھەرقايسىڭ پىشانەڭگە نوقۇمغىچە بېشىڭنى يەردىن كۆتۈرۈشمەيدىغان نېمىلەرسەن.

بەنجاڭ: ھازىر دىققەت قىلمىساڭ، بۇ پارتىزانلار قاچىدىكى تاماقنىڭ ئارىسىدىنمۇ چىقىدۇ.

ئا ئەسكەر: ئۇچ ئادەممىزنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. تەستە قولغا چۈشتى.

پەيجاڭ: نېمىشقا بۇ يەرگە ئەكەلدىڭلار؟

ب ئەسكەر: بۇنى نەگە ئاپىرىشنى بىلمەي، سىزدىن سوراشقا كەلدۇق.

پەيجاڭ: ھەي نان قېپىلار، بۇنى ئالدىنقى پوزىتسىيىگە ئەكەلمىگىنىڭلار نېمىسى، ئىشتاپقا ئېلىپ بېرىشمامسەن؟

ب ئەسكەر: (تىك تۇرۇپ چاس بېرىدۇ) خوپ، پەيجاڭ، ئىشتاپقا ئېلىپ بارىمىز.

پەيجاڭ: (ۋاڭ بىننغا) ئېتىڭ نېمە؟

ۋاڭ بىن: ۋاڭ بىن!

پەيجاڭ: نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەمسەن؟

لىپ قوي! دەپ خا ... خا ... خا قىلىپ كۈلۈپتۇ.

بەنجالۇ: باللاردا نېمە گۇناھ؟

1 - ئەسكەر: ئاخىر نېمە بوپتۇ؟

پەيجالۇ: دادام تىترىشىپ تۇرغان بىچارە باللارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ، ئۇ ئىشتىن باش تارتىپتۇ.

2 - ئەسكەر: توغرا ئىش قىپتۇ.

بەنجالۇ: ئاتىكاچىلىق قىلىپ سۆزنى بۆلمىگىنە!

1 - ئەسكەر: ئاخىرىنى سۆزلەڭە پەيجالۇ.

پەيجالۇ: ئاخىر دادامنى، ئۇلۇغ ياپون ھۆكۈمىتىگە سادىق ئەمەس، دەپ ھەربىي سوتقا بېرىپتۇ. ھازىرغىچە خەۋىرى يوق. (مەيۈسلىنىدۇ)

بەنجالۇ: بۇ قانداق تەرتىپ بولدى، بىزگە باشلىقلار ئاسىيادا ئورتاق گۇللەنگەن تەرتىپ ئورنىتىمىز دەيدۇغۇ؟

3 - ئەسكەر: بۇ بىزنىڭ ياپونچە گۇللەنگەن تەرتىپ بولسا كېرەك.

پەيجالۇ: خوتۇنۇم توكيودا يالغۇز قالدى، تۇرمۇش قۇرغىنىمىزغا ئۇچ ئايلا بولغانىدى. ئۇنىڭ‌بىلەن كۆرۈشەلەيمەنمۇ، بىلمەيمەن، تىرىك قايتىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

بەنجالۇ: بىز قاچانغىچە ئۇرۇشىمىز پەيجالۇ؟

پەيجالۇ: ئاسىيا بىر ئائىلە، ياپونىيە شۇ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولغۇچە.

2 - ئەسكەر: پەيجالۇ، خوتۇنىڭىزدىن خەت كېلەمدۇ؟

پەيجالۇ: خەت كېلىپ تۇراتتى، ئۇنى توكيو كۈزەللىرىنىڭ تىلىسى دېيىشكە بولىدۇ.

1 - ئەسكەر: پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەنسىزدە. (ھەممە كۈلىدۇ)

پەيجالۇ: راست. ئۇنىڭغا ئۆيلەندىم، يەنىلا ئۇنىڭغا ئاشىقمەن، بىردەمۇ خىيالىمدىن كەتمەيدۇ، بۇ ئۇرۇشتىن شۇنداق زېرىكتىمكى، ئىلاج بولسا، ھازىرلا ئۇچۇپ خو-

بۇرجەك ئۆي دېرىزىسىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئىشك بېشىغا «كۆكۈل ئېچىش ئۆيى» دەپ يېزىلغان تاختا ئېسىقلىق. يىگىتنىڭ مەست ھالەتتىكى كۈلكىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. دەرۋازا يېنىدىكى خەۋەرلىشىش بۆلۈمى ئالدىدا ئۇستەل، ئورۇندۇقلار قويۇلغان ھالدا پەردە ئېچىلىدۇ.

يىگىتچاك: (چىرايلىق بىر خانىمنىڭ قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ئۆيدىن چىقىدۇ) مەن سىزگە ناھايىتى قىزىقىپ قالدىم، سىز باشقىلاردەك ئەمەس، ياخشى تەربىيىلەنگەن ئائىلىدىن بولۇشىڭىز كېرەك.

خانىم: شۇنداق ئىدى، ھازىر ئۇنداق بولماي قالدى.

يىگىتچاك: نېمە، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

خانىم: كېيىنكى ئەھۋالىم باشقىچە بولۇپ قالدى.

يىگىتچاك: ئۇقمايۋاتامسىز؟ مەن سىزنىڭ ئائىلىڭىزنى دەۋاتىمەن. نەسلىڭىز ياخشىدەك كۆرۈنىدۇ دېمەكچىمەن.

خانىم: نومۇسلۇق ئائىلىدىن ئىدىم، ۋەيرانچىلىققا ئۇچراپ مۇشۇ ھالغا قالدىم.

يىگىتچاك: ھە، ھە، پۇلدا كېرەك يوق، شەھەرنى ئالغاندا نەزىنى ئالتۇنغا، پۇلغا، تاۋارغا كۆمۈۋېتىمەن.
پەقەت سىز مېنىڭلا پېشىمنى چىڭ تۇتسىڭىز بەختىڭىز ئېچىلىدۇ. چىرايلىقىم. (خانىمنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇپ ئەركىلىتىدۇ، خانىم يىگىتچاكنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىدۇ)

خانىم: بەختىڭىزنىڭ مۇشۇنداق كۆزى قارىغۇ بولامدۇ؟

يىگىتچاك: قوپاللىق قىلماڭ، سۆزلىرىڭىز قىزىقكەن، سۆيۈملۈك خانىم. ئەگەر يۆتكىلىش بولۇپ قالسا مەن بىلەن بىرگە كېتەمسىز؟

خانىم: سىز بىلەن؟

يىگىتچاك: بىلەمسىز، ياپون ھەربىيلىرى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ. شەھەرنى ئالغاندىن كېيىن جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېسىل قىزلىرىنى سىزگە مالاي قىلىپ بېرىمەن، خوجايىن

ۋالۇ بىن: ئاددىي بىر دېھقان.
پەيجالۇ: بۇ يەرگە نېمە ئىش قىلغىلى كەلگەن؟
ۋالۇ بىن: كۆرۈپ تۇرۇۋاتسىز، بۇلار باغلاپ ھەيدەپ كەلدى، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن كەلگىنىم يوق.
پەيجالۇ: بۇ يەرگە ئەمەس، قارىياغاچلىققا دەيمەن، ئۇ يەرنىڭ ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپى، چەكلەنگەن يەر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟
ۋالۇ بىن: قورساق ئاچ، ياۋا سەي ئىزدەپ كېلىپ قاپتىمەن.
ئا ئەسكەر: يالغان، قولىدا تاپانچىسى بار ئىدى.
پەيجالۇ: ياۋا سەينى تاپانچا بىلەن ئېتىپ تۇتامسەن، ھا... ھا...ھا. قېنى تاپانچىسى؟
ب ئەسكەر: بىردەمدىلا يوقىتىۋەتتى.
پەيجالۇ: قورالنى نەگە تاشلىدىڭ؟
ۋالۇ بىن: ھەندە نەدە قورال بولسۇن، قولۇمدا ئوتىغۇچ بار ئىدى. ئۇنى بۇلار تارتىۋېلىشتى.
پەيجالۇ: ياپونىيەنىڭ ئوچ ئەسكىرىنى شۇ ئوتىغۇچ بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردىڭمۇ؟
ۋالۇ بىن: ھەن ئاتمىدىم، ئەسكەرلىرىڭلار ئۆزلىرى ئېتىشىپ كېتىشتى. ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئاتتى.
ئا ئەسكەر: يالغان، بۇ ئادەمنى قايمۇقتۇرىدىغان رازۋېدچىك بولسا كېرەك.
پەيجالۇ: بولدى، شىتابقا ئېلىپ بېرىڭلار. (ۋالۇ بىننى ئىككى ئەسكەر ھەيدەپ چىقىپ كېتىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

2 - كۆرۈنۈش

ۋاقىت كەچ كىرىش ئالدىدا. ياپونىيە ئىشغالىيىتىدىكى «ئا» يېزا بۇرۇن بىر فېئودالنىڭ قورۇسى بولۇپ، ھازىر ياپون ئارمىيىسى مەلۇم يېڭىنىڭ ۋاقىتلىق شتابى. قورۇنىڭ ئوڭ چەت

خانىم: هەئە، دادىسى جەنۇبىي فرونتتا دوختۇر ئىدى.

يىگىت: ھىم، مۇنداق دەك. ئەھۋالىغا قارىغاندا ئۇنى خېلى ياخشى كۆرسىڭىز كېرەك.

خانىم: پۈتۈن قەلبىم بىلەن ياخشى كۆرىمەن.

يىگىت: سېغىنىدىڭىزمۇ؟

خانىم: مىڭ مەرتىۋە سېغىندىم.

يىگىت: (زورلاپ كۈلۈپ) بولىدۇ، ئەمسە مەن سىزنى جەنۇبىي فرونتقا يۆتكەپ قويماي.

خانىم: (خۇشاللىنىپ) شۇنداق قىلسىڭىز بۇ ھەقىقىي غەمخورلۇقىڭىز بولاتتى.

يىگىت: ئۇنداق بولسا تەييارلىنىپ تۇرۇڭ، مەن ھازىر پوزىتسىيىلەرنى تەكشۈرۈپ كېلىمەن، ئاندىن سىزنى يولغا سېلىپ قويماي.

خانىم: بولىدۇ، يىگىت ئەپەندىم. (يىگىت كېتىدۇ، خانىم چىققان ئۆيگە كىرىدۇ. سەھنىدە بىرئاز جىملىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. پەيجاك ئىككى ئەسكەر بىلەن ۋاك بىنى ھەيدەپ سەھنىگە كىرىدۇ)

پەيجاك: (باشقىلارغا) توختاڭلار، (ئەتراپقا سەپسالىدۇ) دىجورنى كىم؟ دىجورنى دەيمەن!

دىجورنى: (يۈگۈرۈپ كىرىپ پەيجاڭغا چاس بېرىپ) دوكلات! پەيجاك، مەن دىجورنى.

پەيجاك: يىگىت قېنى؟

دىجورنى: پوزىتسىيىلەرنى كۆزدىن كەچۈرگىلى كەتتى. (كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈنمىكىن دېرىزىسىدىن ئادەم كۆلەڭگۈسى كۆرۈنىدۇ)

پەيجاك: ئاۋۇ ئۆيدە كىم بار؟

دىجورنى: ھۆرمەتلىك پەيجاك (ھىجىيىپ كۈلۈپ) يىگىتدىن كەلگەن سەتەڭلەر بار.

بولسىز، سىزنى تەبرىكلەيمەن خانىم!

خانىم: چۇشكۇنلۇكىمنى تەبرىكلەۋاتامسىز؟

يىگىت: ھە، ھە، ياق - ياق، پات - يېقىندا خوجايىن بولىدىغانلىقىڭىزنى دەۋاتىمەن.

خانىم: توكيودىن بىزنى ئېلىپ چىققاندا: «بەخت سىلەرنى كۈتۈپ تۇرىدۇ» دېگەنىدى، بۇنداق خورلۇق قىسمەتنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنىنى كىم بىلىپتۇ دەيسىز يىگىت.

يىگىت: ھا، ھا، ھا ... (كۈلۈپ) گۈلنىڭ تىكىنى بار ئەمەسمۇ خانىم.

خانىم: مەيلىمچە بولسا بۇنداق گۈلنى ئۆمرۈم بويى قىسمىغان بولاتتىم.

يىگىت: شەھەرنى ئالغاندا، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېسىل قىزلىرىنى سىزگە يىغىپ بېرىمەن، سىز ياپون ئەسكەرلىرى ئۈچۈن مانا مۇشۇنداق كۆكۈل ئېچىش ئۆيلىرىنى ئېچىڭ، بۇنىڭغا مەن كېپىللىك قىلىمەن. ئۇ چاغدا پۇل دېگەن سۆزدەك ئېقىپ كىرىدۇ دەڭا.

خانىم: ھىممىتىڭىز شۇمىدى، پاسكىنىچىلىققا بىراقلا چۆكتۈرۈۋەتمەكچىمۇ؟

يىگىت: ياق، ئۇنداق ئەمەس، پۇل كۆپ چۇشىدىغان ئورۇن. بەلكىم ئۇ چاغدا مېنى ئۇنتۇپ قالامسىزكىن. ھا... ھا...ھا... خۇلقىڭىز مېنى مەھلىيا قىلمۇالدى، خانىم.

خانىم: يىگىت ئەپەندى، مەن ئۇۋۇسىدىن تۇتۇۋېلىنغان قۇش، قاناتلىرىم قايرىلغان، ئۆز ھەسرىتىم ئۆزۈمگە يېتىپ ئاشىدۇ.

يىگىت: ھە، راستلا، بايا سىز ئۆز ئېرىڭىزنىڭ بارلىقىنى دېمۇدىڭىز. ئىسمىنى نېمە دېدىڭىز؟

خانىم: ئۇنى ھەربىي سەپتە پەيجاڭ دەيدىكەن.

يىگىت: پەيجاڭ توكيولۇقمۇ؟

ۋالۇ بىن: مەن ئاددىيلا پۇقرا. (دىجورنى كىرىدۇ)

دىجورنى: مۆھتەرەم پەيجاڭ! خانىم جەنۇبىي فورنىتقا كېتىشكە تەييارلىنىۋېتىپتۇ. ھازىر چىقىدۇ.

پەيجاڭ: ھىم... جەنۇبقا؟ سەن مانىڭغا قاراپ تۇر. (ۋاڭ بىننى كۆرسىتىدۇ، خانىم ئۆيدىن چىقىدۇ. پەيجاڭ ھەيران بولغان ھالدا تۇرۇپ قالىدۇ. خانىمۇ ھەيرانلىقتا ئۆز خۇددىنى يوقتىپ، بوپسى قولىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ)

خانىم: قەدىرلىكىم! (ئۆزىنى پەيجاڭغا ئاتىدۇ، پەيجاڭ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ئىككىلىنىدۇ، بىردەم تۇرۇۋېلىپ، ئاخىر خانىمنى نېرىغا ئىتتىرىۋېتىدۇ، خانىم سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىدۇ ۋە يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ يىغا ئارىلاش سۆزلەيدۇ)

خانىم: مەن زورلاندىم، مېنى خورلىدى ... مەن ئىلاجسىز مەن، مەن سىزنى...

پەيجاڭ: (خانىمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ) سۆزلىمە، ۋىجدانسىز! (تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ) ماڭا بولغان ساداقىتىڭ شۇمىدى؟! مېنىڭ باشقا ئازابلىرىم ئازمىدى؟ لەنىتى؟ (خانىمنى ئاتىدۇ. خانىم ئۆلىدۇ. سەھنىدە تۇرغانلار قالايمىقانلىشىدۇ)

دىجورنى: بۇ قانداق ئىش پەيجاڭ؟

پەيجاڭ: جىم تۇرۇڭلار!.... بۇ مېنىڭ ئايالىم ئىدى. بۇ مېنىڭ سەممىي ئەقىدەمگە خىيانەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، مۇشۇ جاۋاب قايتۇرۇلدى. (باشقىلار ئۆزئارا ھەيران بولۇش، ئېچىنىش ۋە قورقۇش قىياپىتىدە بىر - بىرىگە قارىشىدۇ)

ۋاڭ بىن: پەيجاڭ، خوتۇنىڭىز بىگۇناھ ئۆلدى، گۇناھ بۇنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈشكە مەجبۇر قىلغۇچىلاردا ئىدى. بۇنى ئويلانمىدىڭىز.

پەيجالە: سەتەڭلەر؟

دەجورنى: ئىچىدە بىرى تولمۇ چىرايلىق ئىكەن، ياپون ئو- فىتسېرلىرىنىڭ كوڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن ئېلىپ كەپتۇ.

پەيجالە: ئېلىپ چىق، كۆرۈپ باقاي، مېنىڭ خوتۇنۇمدىنمۇ چىرايلىقمىكەن. (ئەسكەر چاس بېرىپ كۆكۈل ئېچىش ئۈيىگە كىرىپ كېتىدۇ)

پەيجالە: (ۋاڭ بىنغا قاراپ) ئۇقتۇڭمۇ! ياپون ھەربىي باشلىق- لىرى بىزگە ھەر جەھەتتىن كەڭ ئىمكان يارىتىپ بېرىدۇ. مانا، سىلەرنىڭ بۇ «ئالۋاستى ئۇۋۇسى» دەك جاڭگاللىرىڭلارغا نازىنىنلارنىڭ قەدىمى تەگدى.

ھا...ھا...ھا...

ۋاڭ بىن: شۇنداق، پاك يېرىمىزگە ئېغىلارنىڭ پاسكىنا ئاياغ ئىزلىرى چۈشۈۋاتىدۇ.

پەيجالە: ھەي، خېلى يۇرىكىڭ بار نېمىكەنسەن، زادى بىزگە نېمىشقا شۇنچە قارشى تۇرىسىلەر؟

ۋاڭ بىن: مۇقەددەس زېمىنىمىزنىڭ پاكلىقى، قەدرى- قىممىتىنى ساقلاش ئۈچۈن.

پەيجالە: ياپونلار سىلەرگە مەدەنىيەت ئېلىپ كېلىدۇ.

ۋاڭ بىن: ئەگەر مەدەنىيەت ئوت قويۇش، قان تۆكۈش، كويزا- كىشەن بولسا، ئۇ مەدەنىيەت ئەمەس، يىرتقۇچلۇق، ۋەيرانچىلىق بولۇشى كېرەك.

پەيجالە: بىرلا تەرەپكە قارىما، ئەڭراپلىق قارا.

ۋاڭ بىن: راست، يېڭىلىق خېلى كۆپ، ئۇ بولسىمۇ «پاھىشخا- نىلار، بۇلاڭ - تالاڭلار، ئاددىي پۇقرالارنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈش، خورلاشلار، فاشىستلىق ...»

پەيجالە: (ۋاڭ بىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ) توختا! سەن كومىمۇنىست- تىمۇ نېمە؟

ۋالا بەن: ھەممە ئېزىلگۈچىلەر زۇلۇمغا قارشى بىرلىشىش كېرەك.
پەيجالا: شۇنداق قىلىش كېرەك، بىراق بۇ ياقا يۇرتتا بىزنى كىم قوللايدۇ، كىم بىلەن بىرلىشىش كېرەك؟
ۋالا بەن: جۇڭگو پۇقرالىرى، پارتىزانلىرى سىلەرنىڭ زۇلۇمغا قارشى ھەممە ھەرىكىتىڭلارنى قوللايدۇ.
پەيجالا: سەن بىزنى جۇڭگو پارتىزانلىرىغا ئاپىرىپ قويالامسەن؟
ۋالا بەن: مەن بىر پارتىزانلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى، ئەگەر بىز بىلەن بىرلىشىشنى خالىساڭلار، ھەممە پارتىزانلارغا ۋەكالىتەن قىزغىن قارشى ئالىمەن.
پەيجالا: (ئەسكەرگە) بۇنى بوشات. (ئىككى ئەسكەر ۋالا بىسىنى بوشىتىدۇ)
دىجورنى: مەن قانداق قىلىمەن؟
پەيجالا: سەن تۇرمىدىكى جۇڭگو پارتىزانلىرىنى بوشىتىپ ئېلىپ چىق. ھازىردىن باشلاپ ۋالا دۇيجاڭىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىزانلار سېپىگە كىرىپ، زۇلۇمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىمىز. تېز بولۇڭلار!
دىجورنى: خوپ! (چىقىدۇ)
ئەسكەر: دوكلات! پەيجالا، يىگىجالا كېلىۋاتىدۇ.
(پەيجالا ۋالا بىنىنى باشلاپ كۆكۈل ئېچىش ئۈيىگە يوشۇرۇنىدۇ، يىگىجالا كىرىدۇ)
يىگىجالا: (ئىككى ئەسكەرگە قاراپ) بۇ نېمە ئىش. بۇنى كىم ئۆلتۈردى؟
1-ئەسكەر: بۇنى ھە... ھېلىقى...
يىگىجالا: نېمە دۇدۇقلايسەن؟
2-ئەسكەر: خانىم... ئۆزىنى... ئۆلدى.
يىگىجالا: نېمە قىلىپ ئۆلدى دەۋاتىسەن؟
1-ئەسكەر: ئوق تەگدى!

دىجورنى: راست دەيدۇ، خوتۇنسىز بۇ يەردە باشتىن - ئاخىر قارشىلىشىپ، ئۆزىنى ساقلاپ كەلگەنىدى. كۇن بويى يىغلايتتى.

پەيجاك: سۆزلىمە! باشتا نېمىشقا دېمىدىڭ؟

دىجورنى: ئۇلگۈرەلمىدىم.

ۋاڭ بىن: خوتۇنسىزغا تېگىلغان بۇ ئىپلاسلىق، مىليونلىغان يا-پون، جۇڭگو ئايالىرىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈۋاتىدۇ. بۇنداق ئاپەتلەرنىڭ كىمدىن كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاش كېرەك. بۇ يەردە زادى سىر نېمە، ئەمدى سىلەردە چۈشەنچە ھاسىل بولغاندۇ؟

پەيجاك: نېمە سىر، نېمە چۈشەنچە؟

ۋاڭ بىن: سىر شۇ — بىچارىلەرنى بوزەك قىلىش، ئۆز - ئۆز-زىگە يەم قىلىش، ئادالەتنى ئاياغ - ئاستى قىلىش، فاشىستلىق.

پەيجاك: نېمە قىلىش كېرەك؟

دىجورنى: ھۆرمەتلىك پەيجاك، بىز بۇ يەرگە كېلىپ نېمە ئۈچۈن ئۇرۇشۇۋاتىمىز؟

ۋاڭ بىن: بۇ يەرگە «يېڭى مەدەنىيەت تارقىتىمىز» دېگەن چىرايلىق نام بىلەن ئالدىنىپ، ئەمەلىيەتتە بۇلاش - تالاش، باسقۇنچىلىق، ئىنسانىيەتچىلىكنى ئاياغ - ئاستى قىلىشتىن ئىبارەت دەھشەتلىك غەرەز ئۈچۈن ئىشلەۋاتىسىلەر. بۇنى ئەقىللىك ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدىغۇ؟

پەيجاك: شۇنداق! بۇ ياۋۇزلۇق، باشقىلارنىمۇ، ئۆز ئەۋلادىمىزنىمۇ خاراب قىلىش.

ۋاڭ بىن: بۇ نۇقتىنى بىلىپ قويۇش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ، فاشىزمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىش كېرەك.

دىجورنى: قانداق قىلىپ؟

خاتره لر

يىڭجاڭ: نەنىڭ ئوقى؟

2-ئەسكەر: ئوقمايمەن.

1-ئەسكەر: ئازغان ئوق.

يىڭجاڭ: (تاپانچىسىنى ئېلىپ) ھارامتاماقلار! (ئىككى ئەسكەرنى ئېتىشقا تەمشەلگەندە ئۆيدىن پەيجاڭ چىقىپ يىڭجاڭنى ئاتمىدۇ، يىڭجاڭ ئۆلمىدۇ. يىڭجاڭنىڭ ناگىنىنى ئېلىپ ۋاڭ بىنغا بېرىدۇ، دېجورنى بىرنەچچە پارتىزانىنى ئېلىپ چىقىدۇ)

پەيجاڭ: بىز ھازىردىن باشلاپ جۇڭگو پارتىزانلىرىغا قوشۇلىمىز، قېنى مېڭىگلار! (جاسارەت بىلەن ۋاڭ بىننى ئەگىشىپ ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ).

ئاتا - ئانىمىز

دادام ئاتۇشنىڭ تېجەن دېگەن يېرىدىن غۇلجا شەھرىگە پىيادە چىقىپ، مەتنىياز ھاجىم ساربىيىغا كېلىپ چۈشكەنىكەن. ئۇ، تاپانلىرى ئىششىپ ماڭالماي قالغانلىقتىن، بىر يۇرتلۇقنىڭ ھۇجرىسىدا بىر ھەپتىچە يېتىپ قاپتۇ. دادامنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ چاپاغا قالغانلىقىنى ئاڭلىغان تېجەنلىكلەر دادامغا بىر قانچە ماتا بېرىپ، ئۇنى ئوقەتكە سېلىپ قويۇپتۇ. دادام ماتالارنى يېزىلارغا ئاپىرىپ سېتىپ، بىر ئاز پۇل قىپتۇ، بىر يىلدىن كېيىن ئۇلار دادامنى ئۆيلەپ قويۇشقان بولسىمۇ، ئەمما دادام تۇزۇكرەك دەسمايىسى بولمىغانلىقتىن، ئوقىتى يۇرۇشمەي تۇرمۇشتىن قىسلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دادام غۇلجىدىن دۆربىلجىن ناھىيىسىگە كېتىپتۇ. ئۇ بۇيەردە ئاكىسى قۇربان ئاخۇنىنىڭ بىر قورا قويىغا قاراپ يۈرگەنىدە 12 - يىلى مەن تۇغۇلغان ئىكەنمەن. تۆت ياشقا كىرىگىنىمدە بوۋام ــ ئاپامنىڭ دادىسى بىزنىڭ ئائىلىنى غۇنجا شەھرىگە قايتۇرۇپ كەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن دادام ئاكىسىنىڭ بەرگەن پۇلىنى دەسمايە قىلىپ، گىر بازىرىدا يەم - خەشەك ساتىدىغان بىر تەنزە ئېچىپتۇ. دەسمايىسى بىر ئاز كۆپەيگەندىن كېيىن، شۇ ئەتراپتىن ماتا - چەكمەن ساتىدىغان كىچىك دۇكان ئېچىۋاپتۇ. ئاندىن دادام تاپقان پۇلىنى يىغىپ غۇلجا شەھىر ئىچى ئوردا مەھەللىسىدىن كىچىك بىر قورا جاي سېتىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ بىز شۇ مەھەللىلىك بولۇپ قاپتۇق.

دادام ئانچە ساۋاتلىق بولمىسىمۇ، قۇلاق مۇللىسى ئىدى. ئۇ نامازنى كۆپ ئوقۇيتتى. قولىدىن تەسۇئى چۈشمەيتتى. دادام ئاپامنى تالا - تۈزگە چىقارمايتتى، ئاپامنىڭ ئۆگزىگە چىقىپ

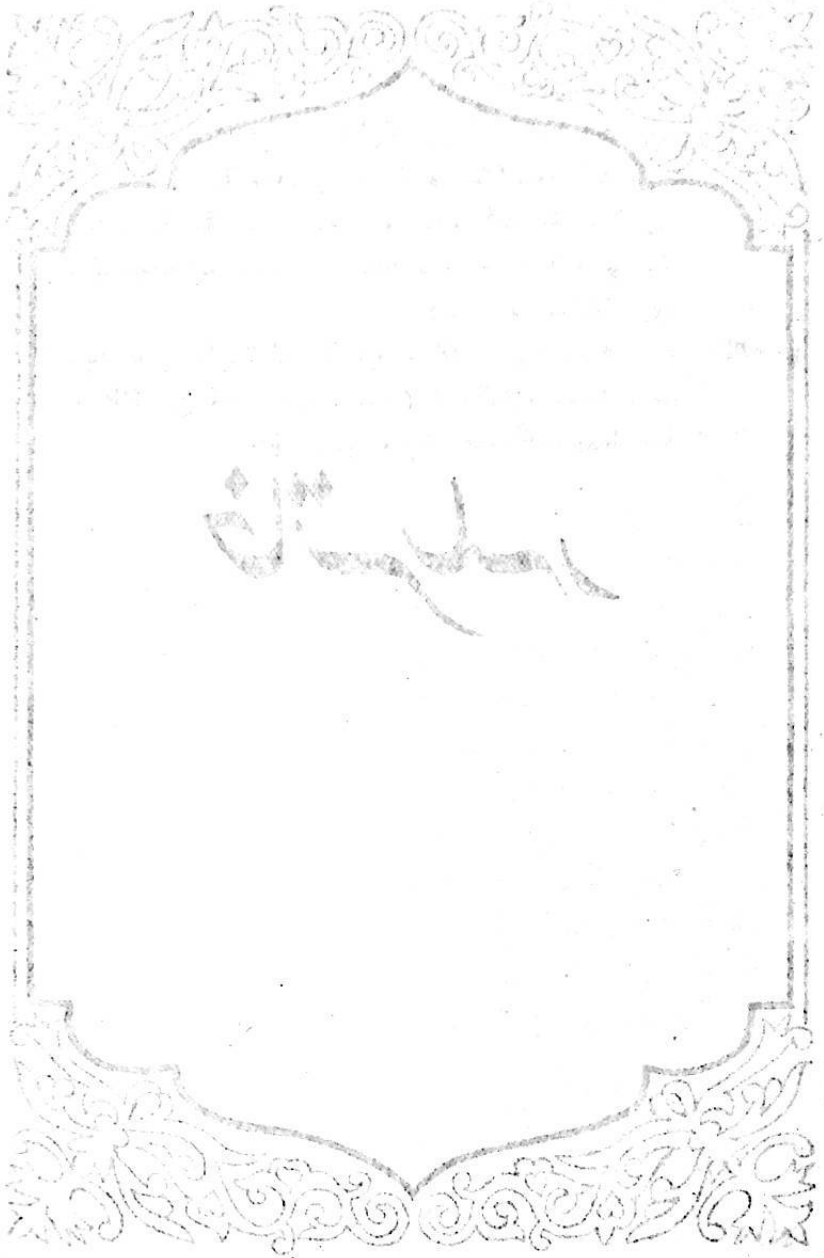

ئۇ كېلىپ چاي قايناتقۇچە ئاشۇاقتى بولۇپ قالاتتى.

دادام ئۆي ئاۋارىچىلىقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆيلەنمەكچى بولدى. كىشىلەرنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن باللارنى ئۆگەيلىمەيدۇ، دەپ رەھىمسىزلەرچە پالكۆز بىر خوتۇن ئالدى. «كۆز بىلەن كۆردۈڭمۇ، قۇلاق ئاڭلىغان يالغان» دېگەندەك بۇ ئاپىمىز ئۆگەيلىكى يوق ئايال بولماي، بەلكى كىچىك بالىنى كۆرسە جۇدۇنى ئۆرلەيدىغان بىر ئايال بولۇپ چىقتى، بىز ئۈچ ئوغۇل، بىر قىز ھە دېمەيلا بۇ ئاپىمىزنىڭ ئۆگەيلىشىگە ئۇچرىغىلى تۇردۇق. ئىككى ئاكام ئۇنىڭغا تۆتۈق بەرمەي دادام كەلگۈچە ئۆيگە كىرمەي قېچىپ يۈرەتتى، ئۆگەي ئاپىمىز ئۈچ ياشقا كىرگەن ئىنىلىم زىلەيخەنى نان سورىغىنى ئۈچۈن، چىمدىپ بەدەنلىرىنى كۆكەرتىۋەتتى، مېنىڭ قوڭغۇزدىن تازا قورقىدىغانلىقىمنى بىلىۋېلىپ، يانچۇقۇمغا ئوسۇرغاق قارا قوڭغۇزنى سېلىپ قويياتتى. مەن قورقۇپچىرقىراپ، ھەر تەرەپكە يۈگۈرەيتتىم. ئۆگەي ئاپام بۇنى كۆرۈپ ھارغىچە كۈلەتتى. «مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن» دېگەندەك دادام كەلگەندە بىزنى ئۇ: «نانىنى ئېلىپ قېچىپ كۇچۇككە بەردى»، «پاتقاق كېچىپ، كىيىم - كېچىكنى بۇلغىدى» دەپ چېقىشتۇراتتى. دادام بولسا ئەھۋالنىڭ تېگى - تەكتىنى سۈرۈشتۇرمەي، كىر، توپا - چاڭغا مىلەنگەن ئەپتى - بەشىرىمىزنى كۆرۈپلا بىزنى ئۇرۇپ كېتەتتى. ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، دادام قىزىققان، چۈش ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، «توك» دېگەن لەقەملىكىمۇ بولۇپ قالغان. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئاق كۆڭۈل، ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ بىرەر مۇتمەھەنىڭ باشقا بىر كىشىنى بوزەك قىلغانلىقىنى كۆرسە چىداپ تۇرالماي، بوزەك قىلىنغۇچىغا بولۇشۇپ جېدەلنى سېتىۋالاتتى. يۇرت چوڭلىرىنىڭ نالايىق ئىشلىرىنى كۆرسە يۈز قارىمای ئۇلارنىڭ گېپىنى رەت قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار دادام بىلەن گەپ تالىشىشتىن تەپتارتاتـ

قالغىنىنى كۆرۈپ قالسا سەپراسى ئۆرلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىچارە ئاپام سۇس يورۇق چۇشۇپ تۇرىدىغان زەي ئۆيدە ئەتە-دىن كەچكىچە ئۆي ئىشىنى قىلاتتى، قولى بوشسا ياماقچىلىق، كەشتە تىكىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. تار هويلىمىزنىڭ ئوستى يېپىق بولۇپ، پەقەت بىرلا ئورۇندا تۆشۈكى بار ئىدى. ئاپام هويلىغا چىقسىمۇ كۇننىڭ سېرىقىنى تۇزۇك كۆرەلمەيتتى. ئاخىر ئاپام ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭالماس بولۇپ قالدى. ئۇ ماڭا ناھايىتى ئامراق ئىدى. مەنمۇ كۆپ ۋاقىت ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ هېچ يەرگە كەتمەيتتىم. چۈجە مەكياننىڭ قانىتى ئاستىغا كىرە-ۋالغاندەك مەنمۇ ئۇنىڭ بېقىنىغا كىرىپ ياكى ئالدىدا يۇكۇنۇپ، دۇمچەپگەن هالدا بېشىمنى قۇچىقىغا قويۇپ ئولتۇراتتىم. ئاپام بولسا بېشىمنى، دۇمبەمنى زېرىكمەي سىيلايتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق قوللىرى بەدىنىمدە ئايلانغانسېرى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم ئىرىپ كېتىپ ۋاتقاندەك ياكى يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولاتتىم - دە، ئاپامنىڭ مېهىر - مۇهەببەتلىك قۇچىقىدا شېرىن ئۇيقۇغا چۆمەتتىم.

ئاپام بارغانسېرى ئاجىزلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قال-دى. مەن ئۇنىڭ تەرىتىنى تۆكەتتىم، زېرىكمەي پۈت - قوللى-رىنى تۇتاتتىم، هېرىپ قالسام كۆكسىگە بېشىمنى قويۇپ ياتاتتىم. مەن بەش ياشقا كىرگىنىمدە ئاپام پالەچ كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. دادام بىزنى تاماقلاندۇرۇش ئۈچۈن پاي - پېتەك بولۇپ، خېلىلا ئالدىراپ قالدى. بىز كۇندۇزى ياخشىراق ئوزۇقلانمىغىنىمىز ئۈچۈن، تاك ئاتا - ئاتمايلا بېشىمىزنى يۇ-قاندىن چىقىرىپ نان سورايتتۇق. دادام ئالدىراپ يۇرۇپ تەرەت ئالاتتى - دە، يوتقانىنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ گىرده نانىنى ئۇش-تۇپ پەتنۇس بىلەن ئورۇنمىزنىڭ ئوستىگە قويۇپ بامداتقا كې-تەتتى. بىز ئورنىمىزدىن قوزغالمايلا نانىنى يەپ، پەتنۇسنى ئىتە-تىرىۋېتىپ يەنە ئۇخلاپ قالاتتۇق. دادام بامدات نامىزىدىن كې-يىن بولىدىغان كىتابخانلىقنى ئاڭلاپ قايتقۇچە كۇن چىقاتتى؛

تىكەتتى، ئاش - تاماققا ئۇستا ئىدى. مەن شوخلۇق قىلىپ، ئۇنىڭ دۇمبىسىگە سەكرەپ چىقىۋالسام «تولاجېنىمنى چىقارمايچۇش» دەپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتەتتى. ئۇ «ج» ھەرپىنى «ي» دەپ ئېيتاتتى. ئۇنىڭ جېنىم دېگەننى يېنىم، جوزا دېگەننى يوزا دەيدىغانلىقىنى دوراپ سەكرەپ كەتسەم، ئاچچىقى كېلىش ئورنىغا «بالا بولسا شوخ بولسا، بولمىسا يوق بولسا» دېگەن تەمسىلنى ئېيتىپ مېنى ئەركىلىتىپ قويياتتى. مەن بۇ ئوچۇق كۆڭۈل خۇش چاقچاق قىرغىز ئاپاغا بەك ئامراق بولۇپ كەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتكەندە يەتتە كۈن يىغلىغانىدىم.

كونا مەكتەپ

بىر كۈنى دادام بامدات نامىزىدىن قايتىپ كىرىپ مېنى ئويغاتتى، كىيىمىمنى كىيىندۈرۈپ، يۈز - قوللىرىمنى يۇغۇزدى - دە:

— ھەي، سەن ئەمدى يەتتە ياشقا كىردىڭ، يوغانلا بىر ئەزىمەت بولۇپ قالدىڭ، قارا بۇ ئۇستى - بېشىڭنى! بۇنىڭدىن كېيىن بۇرنىڭنى يېڭىڭگە سۈرتمە، كىيىمىڭنى پاكىز كىي جۇمۇ؟ — دېدى ياقىلىرىمنى تۈزەپ تۇرۇپ.

باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا دادام بۈگۈن مېنىڭ تازىلىقىمغا ئالاھىدە دىققەت قىلىۋاتقانلىقىنى مەن ئەتتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئۇقتۇم.

دادام كىچىككىنە ساقال تاغىقى بىلەن سىرتىق ساقلىنى تۈجۈپلەپ تارىغاندىن كېيىن، سەللىسىنى باشقىدىن ئورىدى، پىرىجىسىنى كىيىپ مەن ئولتۇرغان جوزا يېنىغا كېلىپ:

— قېنى ئوغلۇم تۇر، بۈگۈندىن باشلاپ موللا بولۇش ئۈچۈن قەدەم باسسەن، — دېدى. ئۇنىڭ قولىدا كىچىككىنە بىر كىتابچە سېلىنغان كىچىك بىر جىلتا تۇراتتى.

تى ... ھەر ھالدا، دادام بەزىبىر ئاغزى يۇمشاق، ئىچى ياماق، ئىككى يۈزلىمە، خۇشامەتچى، مۇناپىقلىقتىن خالىراق ئادەم ئىدى.

ئەمدى يەنە ئۆگەي ئاپىمىز توغرىسىدىكى گەپكە كەلەي؛ «كۆپنىڭ كۆزى كۆپ» دېگەندەك، بىزنىڭ ئۆگەي ئاپىمىزدىن كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىمىزنى قوشنىمىز نىساخان مومای چۈشەنەتتى. ئۇ بىر كۈنى دادامنى ئۆيىگە قىچقىرىپ كىرىپ:

— هاي قادىراخۇن، ئىشنىڭ ئالدى - ئارقىسىنى سۈرۈشتە قىلمايلا بۇ كىچىك بالىلارنى ماۋۇ خوتۇنلىرىدىن يىگەن دەك كىسىنى ئاز دەپ سىلىمۇ ئۇرۇۋاتمىدىلىغۇ. ئاۋۇ كىچىك قىزلىرى زىلەيخەنىڭ بەدەنلىرىنى ئېچىپ قاراپ باقسىلا، ئۇنى سىلى يوق ۋاقىتتا چىمدىپ چىرقىرىتىپ، جېنىنى يەرگە قويىدى. بۇرناكۇن بىچارە بالىنى پېشايۋاندىن يەرگە ئىتتىرىۋەتتى، — دېدى ياقىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ.

مومای ئۆگەي ئاپىمىزنىڭ بىزگە سېلىۋاتقان ئازاپلىرىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردى. دادام ئۆيگە چىقىپ سىگىلمىنىڭ بەدىنىدىكى كۆكلەرنى كۆرۈپ غەزەپلەندى. شۇ كۈنى كەچتۇرۇن ئۇ قىيناغىسىنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا سىگىلمىنىڭ بەدىنىدىكى جاراھەتلەرنى كۆرسەتتى، بولۇاتقان ئەھۋاللارنى بىرمۇ بىر دەپ كېلىپ خوتۇنى بىلەن ئۇزۇلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ئوچۇق ئېيتتى. ئۇچ تۆت كۈندىن كېيىن، راست دېگەندەك، دادام بۇ خوتۇندىن چىرايلىقچە ئاجرىشىپ كەتتى.

كېيىن دادامنىڭ شاراپەتخان دېگەن ئايالى بولدى، ئۇنىڭدىن كېيىن زىلىخا دېگەن قىرغىز ئايالغا ئۆيلەندى. شۇنداق قىلىپ، مەن بىر نەچچە ئاپىنى كۆردۈم. لېكىن بۇ كېيىنكى ئىككى ئاپا بىزگە ھەرگىز ئۆگەيلىك قىلمىدى، بولۇپمۇ زىلىخا ئاپام ماڭا بەك ئامراق ئىدى. بۇ بەستلىك، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، قاۋۇل، تىنىمسىز ئىشلەپ تۇرىدىغان، كۆڭلى كەڭ ئايال ئىدى. ئۇ ئاتىنى ناھايىتى سەمىرتىپ باقاتتى، گۈزەل كەشتە

رۇپ، ئىت تالاشتۇرسا‌ق، گەپ ئا‌ڭلىمىغان قۇلىقىڭنى يۇلۇپ قو‌ـ
لۇڭغا بېرىمەن ...

بىز شەھەر ئىچى سېپىل ياقىسىدىكى ئىككى پەنجىرىلىك پاكار بىر كونا مەكتەپنىڭ ئىشكى ئالدىغا كەلدۇق. بۇ پوقاق موللام مەكتىپى، دەپ ئاتىلاتتى. مەكتەپ ئىچىدىن ئۇششاق بالـ
لارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى ئا‌ڭلاندى. بۇ خۇددى بىر توپ قارـ
يا‌غاچ شاخلىرى ئۈستىدە ئۇيا‌ندىن بۇيانغا سەكرىشىپ ۋىچىرلـ
شۇاتقان قۇشقاچلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئەسلىتەتتى. بىزنىڭ ئىشكـ
تىن كىرىشىمىز بىلەن موللام «خەپ ـ شۇك» دەپ تاياقنى ئالـ
ىدىكى ئۈستەل ھېسابىدىكى كەڭ ئېگىز بەندىگە پاقىلداپ بىرنى ئۇردى. سىنىپ ئىچى جىم بولۇپ قالدى.

دادام:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم تەقسىر، ـــ دەپ ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى كۆكسىگە قويدى، سول قولىدىكى داستىخانغا ئوراۋـ
لىق بىر پەتنۇس توقاچنى بولسا موللام ئالدىدىكى بەندىگىگە قويدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يانچۇقىدىن بىر نەچچە سەر پۇل سېـ
لىنغان كونۇبرىتنى چىقىرىپ، پەتنۇسنىڭ يېنىغا قويۇپ قويـ
دى، ـــ ئوغلىمىز زۇنۇن ھەزرەتلىرىدىن تەلىم ـ تەربىيە ئېلىش ئۈچۈن بۇ مەكتەپكە كەلدى. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنىڭ ئۈستىخىنى بىزگە، گۆشى جانابلىرىغا تەئەللۇق. مۇبارەك مەكتەپلىرىدە ئوقۇپ ئوبدان موللا بولۇپ چىقىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز، ـــ دادام بېشىنى ئەگدى ۋە ئوڭ قولى بىلەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىـ
نى كۆرسەتتى، ـــ بۇ ئاز بولسىمۇ ئۆزلىرىگە ئېلىپ كەلگەن سوۋغىمىز، ئىلتىپات قىلسىلا.

ـــ خوپ، خوپ، ناھايىتى ياخشى، ئىلىم ـ بىلىم بەرگەيـ
مىز، ھەشقاللا، ـــ موللام دۇئا قىلىپ، ئاچكۆزلۈك بىلەن كونـ
ۇبرىتنى قاتلاپ يانچۇقىغا سالدى. داستىخاننى ئېچىپ نان، قۇيـ
ماقلار قويۇلغان پەتنۇسنى ئىككى قوللاپ كۆتۈردى ـ دە، ـــ

— دادا، بۇ نېمە كىتاب، — ئورنۇمدىن تۇرۇپ سورۇدۇم مەن.

— شەرتى ئىمان، — دېدى دادام جىلتىنىڭ بېغىنى بوينۇمدىن ئۆتكۈزۈپ، دادام شۇنداق دېدى - دە، نېرىقى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

دادامنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن بۇگۈن مېنى مەكتەبكە ئاپىرىپ بېرىدىغانلىقىنى بىلىپ: «ئەمدى كوچىلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئويۇنيالمايدىغان بولدۇم» دەپ كۆڭلۈم يېرىم بولدى، شۇ چاغدا تالاغا قۇلاق سالدىم. ئەتىيازنىڭ شامىلىدا بالىلار ئۇچۇرۇۋاتقان داقىراتما لەگلەكلەرنىڭ غۇڭۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن تاقەت قىلالماي جىلتامنى پۇلاڭلاتقان پېتى ئېغىلغا يۈگۈردۈم. ئۇ يەردە ئاكام تۇردىنىڭ قىزىل يېشىل رەڭدە بويىپ، تۆت چاسا قىلىپ ياساپ بەرگەن بىر تاختا داقىراتما لەگلىكى توڭ رۇستا ئېسىقلىق تۇراتتى. بۇنى مەن دادامغا كۆرسەتمەي تىقىپ قويغان، ئۇنى مەن كۆپرەك دادام ئۆيدە يوق چاغلاردا ئۇچۇرۇپ ئويناپتتىم. چۈنكى ئۇ مېنىڭ لەگلەك ئۇچۇرۇشۇمغا رۇخسەت قىلمايتتى. ھازىر دادام ئۆيدە، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنى مۇشۇ تۇرقىدا مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرمەكچى، مەن ھەممىنى ئونتۇپ لەگلىكىمنى ئېلىشقا تەمشىلۈدىم، بۇ ھەرىكىتىمنى دادام سېزىپ قالدى - دە، لەگلەكنى ئېلىپ يىرتىپ تاشلىدى ۋە مېنى بىر كاچات ئۇرۇپ، يېتىلىگەنچە مەكتەپكە ئېلىپ ماڭدى. مەن ئۇنىڭ يېنىدا يول بويى بۇرنۇمنى تارتىپ، يىغلامسىراپ كېتىپ باراتتىم.

— ماچىلدىما - ئويۇنچاق، ئەخمەق، — دەپ پات - پات قولۇمنى سىلكىپ قويۇاتتى دادام، — ئوقۇپ مۇللا بولىدىغىنىغا خۇش بولماي يىغلاۋاتقىنىنى قارا بۇ شۇمتەكنىڭ، مەن ساڭا ياخشىلىقچە ئېيتىپ قويماي، بۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇشقا كۆڭۈل قويماي كوچىمۇ كوچا يۈگۈرۈپ لەگلەك ئۇچۇرساڭ، خوراز سوقۇشتۇ-

رىتى ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن باللار ئۆز دەرسىنى ئۇنلۇك تەكرارلاشقا كىرىشتى، بىر - بىرىگە ئوخشمايدىغان تۇرلۇك مەنىدىكى سۆزلەر بوم ۋە ئىنچىكە ئاۋازلار بىلەن ئارىلىشىپ، مەكتەپ ئىچى مەرىلەرنىڭ ئۇۋۇسىغا ئايلاندى.

— قېنى، جىلتاڭنى ئېلىپ مەيەرگە قوي، ئوغلۇم! — دېدى موللام ماڭا قاراپ. مەن جىلتامنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدۇم. ئۇجىلتا ئىچىدىكى كىچىك كىتابچىنى ئېلىپ:

— بۇ شەرئى ئىمان ئىكەن. سەن بۇنىڭ ئىچىدىكىلەرنى يادىلاپ بولغۇچە كىتابىڭ يىرتىلىپ، ھېچنېمىسى قالمايدۇ. ھاي مەۋلان بۇنىڭغا كىتابى تارغاقتىن بىرىنى كەلتۈر، — دېدى. مەۋلان خەلپەت قازناقتا كىرىپ، كالىنىڭ يوغان قۇرۇق بىر تاغاق ئۈستىخىنىنى ئېلىپ چىقىپ، موللانىڭ ئالدىغا قويدى. موللام مىس سىياداندىكى قويۇق قارا سىياغا قومۇش قەلەمنى سىلەپ، تارغاق بېتىگە «ئە ئۇزۇ ...» نى خۇشخەت بىلەن يېزىپ بەردى. تارغاقنىڭ بېشىنى سول قولۇمغا تۇتقۇزۇپ، ئوڭ قولۇمنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى خەتنىڭ بىر چېتىدىن باستۇرۇپ:

— ئە ئۇزۇ، ھە، قېنى ئوقۇ! — دېدى موللام. مەن ئۇ نېمە دېسە شۇنى دېدىم. ئۇ بارمىقىمنى سۆزمۇ سۆز يۆتكىتىپ تۇردى. بىراق مەن «رەجىم» دېگەن سۆزگە كەلگەندە «يەجىم» دەپ ئوقۇغانىدىم. ئۇ:

— ھەي، «يەجىم» ئەمەس، «رەجىم» دېگىن، بولمىسا مەنىسى ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، — دېدى. مەن يەنىلا «يەجىم» دەپ ئوقۇدۇم.

— ئەستاغپۇرۇللا! بۇنىڭ تىلى سېمىز ئىكەن، — دېدى موللام تېرىكىپ.

ئۇ مېنىڭ تىلىمنى «ي» دىن «ر» غا كەلتۈرۈشنى، بىرىلىگەن دەرسلەرنى يادا ئېلىۋېلىشىمنى مەۋلانغا تاپشۇردى، شەرئى ئىمان دېگەن كىتابىمنى بولسا تاختا بېشىغا ئېلىپ قويدى.

هەي مەۋلان بۇ پەتنۇسنى دەررۇ بوشتىپ چىق، ــ دېدى بالىلاردىن بىرىگە قاراپ.

ئۇن تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر تالىپچاق ئەدەپ بىلەن پەتنۇسنى بېرىپ بوشتىپ چىقتى. مەۋلان دېگەن بۇ ئوقۇغۇچى موللام سىرتقا چىقىپ كەتسە ئۇنىڭغا ۋەكالىتەن ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان خەلپەت ئىدى. ئۇ بالىلارنىڭ دەرس تەكرارلىشىغا ۋە تەرتىپ ساقلىشىغا باشچىلىق قىلاتتى.

ــ دادام داستىخاننى ئېلىپ قايتىپ كەتتى. مەن بولسام مولىلامغا قاراپ ئۆزرە تۇراتتىم. موللام ئۆچكە ساقال، گېلىدا مۇشتەك پوقمىق بار، يوغان بۇرۇن، ئەللىك ياشتىن ئاشقان، ئېگىز بوي، سېرىقدان ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ ئۇزۇن تۇكلۇك قېشى ئاستىدىكى چېقىر كۆزلىرىدىن ئاچچىقى يامان ئادەملىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېشىدا قاپاق سەللە، ئۇچىسىدا لەنبۆك پەشمەت، بېلىدە ساقال تاغىقى بىلەن مىسۋاك ئېسىلغان ياغلىق پوتا بار ئىدى.

موللام بەش ـ ئالتە كىشى پاتقۇدەك كېگىز سېلىنغان تۆت چاسا سۇپىنىڭ بېرىقى چېتىگە سېلىنغان بەقسەم كۆرپە ئۇستىدە چازا قۇرۇپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كىچىك بىر جوزا، سول تەرىپىدىكى تامنىڭ تۆۋىدە بىر غۇلاچ، بەزىسى ئۇنىڭدىن ئۇزۇن ھەر خىل تومۇقتىكى كۆك چۈۋىق ھەم چوك كىشىنىڭ باشمالتىسىدەك تاياقلار باغلاغلىق تۇراتتى. موللانىڭ ئالدىدىكى قىرنىڭ تۆۋىگە قويۇلغان يېرىم گەزچە كەتمەكتىكى ئېگىز پۇتلۇق بەندىڭ ھازىرقى زامان ئۇستىلىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى. ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدە ئادەتتىكى بەندىكلەر قويۇلغانىدى. موللام ماڭا ئاشۇ بەندىكلەرنىڭ ئالدىدىكىسىنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ:

ــ ھە ئوغلۇم، قېنى ئولتۇرغىن، ــ دېدى.

مەن بەندىگىگە كېلىپ ئولتۇردۇم. موللام ئاۋۋال بالىلارغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى. بۇ دەرسىگىنى ئوقۇش، دېگەنلىك ئىشارە

دىغان ناچار بالىلاردىن بىرەرىنى «تىلى سېمىزكەن» دەپ تىلىنى ئوتتۇرىسى يېرىق قوموش نەيچىدىن ئۆتكۈزۈپ سېرىش. مەن بۇ جازالارنى كۆرگەندىن كېيىن قورقۇپ، شوخلۇق قىلمايدىغان بولۇپ قالدىم. بولۇپمۇ كېينكى جازادىن بەك چۆچۈپ يۈردۈم. چۈنكى بىرىنچى دەرستىلا موللام مېنى «بۇنىڭ تىلى سېمىزكەن» دېگەنىدى. شۇڭا تىنماي دەرس ئوقۇيتتىم، مولام كالا تارغىقىغا يېزىپ بەرگەن ھەرپلەرنى — «ئىلىپتۇزۇمىر ئەن، ئىلىپتۇزىر ئىن، ئىلىپتۇ پەشتۇن» لاردىكى ئەن، ئۇنلارنى بېشىمنى لىكشىتىپ ئۇنلۇك ئوقۇپ تەكرارلايتتىم. مەن ئاستا - ئاستا ئويۇنپەرەسلىكتىن قېلىپ ئوقۇشقا بېرىلدىم. شۇنىڭ بىلەن كالا تارغىقىنى تاشلاپ شەرتى ئىمانىنى ئوقۇشقا كىرىشتىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ھەپتىيەك ئوقۇدۇم. كېيىن يەنە «سوپى ئالىلا يار» دېگەن شېئىرنى كىتابنى ئوقۇشقا باشلىدىم (بۇ ۋاقىتلاردا مەكتەپكە كىرگىنىمگە تۆت - بەش يىل بولۇپ قالغانىدى). بۇ كىتابقا قىزىقىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن موللام مېنى ماختايتتى ۋە شېئىرلارنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي يادلايدىغان ساۋاقداشلىرىمغا ئۆگىتىش ئۈچۈن مېنى تۆت ئوغۇل تۆت قىزغا خەلپەت قىلىپ قويدى. قىزلار مەكتەپنىڭ قىلۇى تېمى تەرەپتە ئىككى رەت بولۇپ ئولتۇراتتى. مەن كۆپرەك كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنگەن ئاق يۈزلۈك، پومبۇلاققىنا، ئۇماق قىز خەيرىنىساغا دەرس ئۆگىتەتتىم، ئۇنىڭغا سوپى ئاللايار شېئىرلىرىنىڭ مەنىسىنى مىسرا - مىسرا بويىچە چۈشەندۈرۈشكە تىرىشاتتىم. مەسىلەن، ئۇنىڭدا ھەقىقەت توغرىسىدا مۇنداق ئىككى مىسرا شېئىر بار ئىدى:

ھەق چىراغىنى ياندۇردى، قويدى،
كىم ئانى پۈۋ دېدى، ساقالى كۆيدى.

بۇنىڭ مەنىسى، ھەقىقەت چىرىغى يېنىپ تۇرىدۇ، ئۇنى پۈدەپ ئۆچۈرۈۋېتىمەن دېگەن كىشىنىڭ ساقىلى ئوتتا كۆيىدۇ، دېگەنلىك ئىدى. مەن ئۇنىڭغا شېئىرلارنى ئەنە شۇنداق ئوقۇپ

مەۋلان مېنى ئۇچىنچى قاتاردىكى ئوقۇغۇچى بالىلارنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. ئالدىمىزدا كىتاب قويۇش ئۈچۈن ئىككى تەرىپىگە ئىككى - ئۈچتىن كېسەك قويۇلغان تاختاي بار ئىدى. ئۆزىمىز بولساق زەي يەرگە سېلىپ قويۇلغان زىغىر پاخلى ئۇستىدە چاڭا قۇرۇپ ئولتۇراتتۇق. ئوقۇغۇچىلار ئورۇن تالىشىپ، بىر - بىرى بىلەن جەينەكلىشىپ ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرگەندە مەۋلان خەلپىتىم ئۇزۇن تاياق بىلەن ئۇستى - بېشىمىزغا ئايماي ئۇراتتى، شۇچاغدا بىز يۇكۇنۇپ بېشىمىزنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتۇق. خەلپەتكە بويسۇنماي كۆكەسلىك قىلغان بالىلارنى موللام ئالدىغا چاقىرتىپ، بەستلىك بالىلارغا ھاپاش قىلغۇزۇپ يالىڭاچلانغان دۇمبىسىگە كۆك تاياق سۇنغىچە ئۇراتتى. ئەدەبكە چىققۇچىلار ئىشكىنىڭ يېنىغا ئېسىپ قويۇلغان «ئەدەب» تاختىسىنى ئېلىپ سىرتقا چىقاتتى. كىمكى ۋاقتىدا كىرمەي كېچىكىپ قالسا، دۇمبىسىدىن قان چىققۇچە تاياق يەيتتى ياكى پالاققا بېسىلاتتى.

پالاققا بېسىش مۇنداق بولاتتى: نوغۇچتىن تومراق بىر كال تەكنىڭ ئىككى تەرىپىگە بىردىن تۆشۈك ئېچىلىپ، ئۇنىڭغا تاسما ئۆتكۈزۈلىدۇ. قاۋۇل ئىككى ئوقۇغۇچى ئەيىبكار بالىنى ئوڭدا ياتقۇزۇپ، ئىككى پۇتىنى ئاشۇ تاسمىغا ئۆتكۈزىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭ پۇتلىرىنى ھاۋا تاپان قىلىپ، موللامنىڭ ئۇدۇلىغا توغرىلايدۇ. موللام جازالانغۇچى بالىنىڭ ئۆتۈكى ياكى پوپۇشىنىڭ چەمبىلىنى ئوستىگە بىر غۇلاچ چۇماق بىلەن بار كۈچىنى چىقىرىپ ئۇرىدۇ. بالا پۇتىنى قىمىرلىتالماي ئاغرىق ئازابىدىن چىرقىرايدۇ. مەكتەپ ئىچىدىكى بارلىق بالىلار قورقۇپ جىم ئولتۇرۇشىدۇ، بەزىلىرى كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالىدۇ. بۇنىڭدىن يامانراق يەنە بىر خىل جازا بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ مەكتەپتىن قاچقان ئوقۇغۇچىنى ئۇچ - تۆت بالىنى ئەۋەتىپ تۇتتۇرۇپ كېلىپ، تاپىنىنى ئوستۇرا بىلەن تېلىپ تۇز سۇركەش. ئۇچىنچى خىل جازا: دەرس بىلمەي

موللام سەللىسنى قوزۇقتا ئىلىپ، پىرىنجىسىنى سالدى، بالىلارغا قاراپ ئۆچكە ساقاللىرىنى تىتىرەتكەن ھالدا:

— ھاي مەۋلان، زۇنۇننى مەيەرگە ئېلىپ كەل، — دەپ ۋارقىرىدى.

مەۋلان مېنى بىلىكىمدىن تۇتۇپ سۆرەپ، موللامنىڭ سۆپىسى ئالدىدا تۇرغۇزۇپ قويدى.

— پالاقنى قايسىڭ تۇتسەن، — دەپ سورىدى موللام.

ھېلىقى قىتىغۇر بىلەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى جاۋاب بەردى:

— مەن، مەن ...

— باس! — دەپ ئەمىر قىلدى موللام.

قىتىغۇر بالا بىلەن ئاغىنىسى يېنىمغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى. ئۇلار مېنى ئوڭدا ياتقۇزۇپ، كۆن ئۆتۈكلۈك ئىككى پۇتۇمنى كالتەكىنىڭ تاسمىسىدىن ئۆتكۈزدى، ئاندىن كالتەكىنى بىر تەرەپ كە بۇراپ، تاسمىنى تازا چىڭ ئوردىدى. پۇتلىرىم بوغۇلۇپ زىڭىلداپ كەتتى. موللام ئالقانلىرىغا تۈكۈرۈپ، چوماقنىڭ سىلىقلىنىپ كەتكەن سېپىنى ئىككى قولى بىلەن سىقىمداپ تۇتۇپ، ھاۋا تاپان بولۇپ تۇرغان پۇتۇمنىڭ تاپىنىغا كۈچەپ تۇرۇپ بىرنى ئۇردى. مەن:

— ۋايجان! — دەپ ۋارقىراپ يىغلىۋەتتىم.

— توۋا، توۋا قىلدىم دە، — دېدى مەۋلان. مەن مەۋلانىڭ دېگىنىنى دەپ پۇتۇمنى تۆۋەن تارتتىم. كالتەك تۇتقان بالىلار بولسا تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ، دۈمبەمنى يەردىن ئاجرىتىپ بوينۇمنى قاتلىۋەتتى. موللام غەزەپ بىلەن يەنە ئۇچنى ئوردىۋىدى، ئۆتۈكىمنىڭ پاشنىسى سۆكۈلۈپ چۈشتى. تاپىنىم ئوتتا كۆيگەندەك بولۇپ، ئاغرىقى بېشىمغىچە چىقتى. ئاغرىقتا چىدالمىدىم، پۇتلىرىم ئىششىپ كەتتى، ھەتتا كەچقۇرۇن مەكتەپتىن قايتىش ۋاقتىدا ھەممە ئوقۇغۇچىلار ئۆرە تۇرۇپ بىللە بۇلۇڭ ۋازلىق ئوقۇيدىغان «ۋەششەمىسى» نى ئوقۇشقا تۇرالماي قالدىم.

ئۆگىتىپ، ئاندىن مەنسىنى چۈشەندۈرەتتىم.

ئوغۇللاردىن غوپۇر دېگەن قاتىشالىق، مۇلايىم بىر ساۋاقدەشىم بار ئىدى. تولا چاغلاردا ئۇ يانچۇقىغا ناۋات سېلىپ كېلەتتى، يازدا بولسا مېۋە ئېلىپ كېلەتتى. بىر كۈنى ئۇنىڭ يانچۇقى تېشىلىپ كېتىپ، شاپتۇللارنى ئاۋايلاپ ئېلىپ مېنىڭ ئالدىمغا تىزىشقا باشلىدى. ئەتراپتىكى بالىلار بۇنى كۆرۈپ بۆلۈشۈپلىشقا تۇردى ۋە ئۇنىڭ يانچۇقلىرىغا قوللىرىنى تىقىشتى. ئېزىلگەن شاپتۇللارنىڭ سۈلىرى غوپۇرنىڭ كىيىملىرىنى شالتاق قىلىۋەتكەنىدى. غوپۇر بولسا تېرىكمەي كۈلۈمسىرەپ:

— بولدى، بولدى، پېشمنى قويىۋېتىڭلار، تۆگىدى ئەمدى، ئەتە جىقراق ئالغاچ كېلەي، — دەپ قويياتتى. ئۇ ئەسلىدە بۇ نەرسىلەرنى ماڭا ئالغاچ كېلەتتى، چۈنكى مەن ئۇنىڭ دەرسلەرنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم قىلاتتىم. ئۇ مېنى يەنە جۈمە كۈنلىرى بېغىغا باشلاپ بېرىپ، مېۋىدىكە توپىغۇزاتتى ياكى مېۋىنى مەكتەپكە ئېلىپ بارسا بۇلاڭغا كېتىدىغانلىقىدىن قورقۇپ ھەر كۈنى كەچقۇرۇن ئۆيۈمگە ئەكىلىپ بېرەتتى.

شۇنداق بولغاچقا، دۇرۇسراقنى ئېيتقاندا، بىز دوست بولۇپ قالغاچقا، غوپۇرغا ۋە مېھرى ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالغان خەيرىنىساغا دەرستە كۆپرەك ياردەم قىلاتتىم. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ يۈرگەن قالغان ئۇچ ئوغۇل بىلەن ئۇچ قىز مېنىڭ ئۇستۇمدىن ھەتتا تۇرلۇك يامان گەپلەرنىمۇ تاپاتتى ۋە مۇللامغا چاقاتتى. بەزىدە بولسا ئۇ قىتىغۇرلار بىلەن كوچىدا ھارغىچە مۇشتلىشاتتۇق. بۇنىڭ بەدىلىگە ئۆيدە ئاتىمىزدىن، مەكتەپتە پوقاق مۇللىمىزدىن بەدىنىمىز كۆكىرىپ، قان چىققۇچە تاياق يەيتتۇق. لېكىن جېدەل - ماجىرا تۇگىمەيتتى، تېخى ئەدەپ كېتىپ، ئىككى تەرەپ بولۇپ ئۇرۇشۇپ قالاتتۇق. بىر كۈنى مەن ھېلىقى قىتىغۇرنىڭ بىرىنى ئۇرۇپ، قاپىقىنى يېرىپ قويدۇم. مانا شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ پالاقتا بۇيرۇلدۇم.

ئاتلايدۇ. كوچا ئويۇنلىرىنى باشلاش ئالدىدا ئۆزۈن خادىغا كىيىدۇرۇلگەن ياغلىق قاپاققا ئوت يېقىپ، ئۇنى لاۋۇلدىتىپ، ئېگىز كۆتۈرۈپ ماڭىدۇ. ئۇلار بۇ ناھايىتى چوڭ «ەشئەلنىك يورۇقىدا «ۆەشئەمىسى» نى ۋارقىراپ ئوقۇپ، كوچا ئايلىنىدۇ. بۇنى «ۆەشئەمىسى قىچقىرىش» دەپ ئاتايدۇ. مەن مانا شۇ تۇنەك كۈنى — ئاپئاق ئايدىك كېچىدە ساۋاقدىشىم ئابدۇك (ئابلاخان) بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ بەستلىك، قاۋۇل ۆە قارام بالا ئىدى. ئابدۇك ماڭا: «پوقاق موللامنىك چومىقىنى بۈگۈن كەچتە يوقىتىمىز» دەپ قوشۇلدى. چۈنكى ئۇمۇ ئالتە قېتىم بۇ چۈماقنىك تەمىنى تېتىپ كۆرگەنىدى. بۈگۈن ئۇنىك يەكىلىرى تۈرۈلگەن قولىدا بىر لاخشىگىر تۇراتتى. بىز ئىككىمىز يۈگۈرگەندەك مېڭىپ پوقاق موللام مەكتىپى ئالدىغا كەلدۇق.

— سەن ئۇياق - بۇياققا ماڭغاچ ئەتراپقا قاراپ تۇر، بىرەر كىشى كۆرۈنسە هايت دە، — دېدى ئابدۇك ۆە مەكتەپ پەنجىرىسىنى لاخشىگىر بىلەن قومۇرۇشقا باشلىدى. مەن بولسام سېپىل ياقىسىنى بويلاپ، ئۇيان - بۇيان يۈرۈپ كۆزەتچىلىك قىلدىم. ھەش - پەش دېگۈچە ئابدۇك پەنجىرىنى قومۇرۇۋەتتى ۆە چوماقنى ئېلىپ چىقىپ:

— ھەي زۇنۇن، مەيەرگە كەل، — دەپ مېنى قىچقاردى. مەن يۈگۈرۈپ كەلگەنىدىم، ئۇ يەنە مەكتەپ ئىچىگە چۈشۈپ پالاقنى ئېلىپ چىقتى. بىز پەنجىرىنى ئورنىغا سېلىپ قويۇپ مەھەللىگە يۈگۈرگەندەك كەتتۇق. ئابدۇك:

— سەن ئاۋۇ ئوت ئاتلاۋاتقان بالىلارنىك يېنىغا بېرىپ ئوت ئاتلاپ تۇر، مەن بۇنى تەييارلاپ كېلەي، — دېدى - دە، ئارقىسىغا يېنىپ ئۆز ئۆيى تەرىپىگە يۈگۈرۈپ كەتتى.

مەن مەھەللىمىزدىكى بالىلارغا قوشۇلۇپ: «بارات كەلدى تۈيدۇڭلارمۇ، بىزگە قۇيماق قويدۇڭلارمۇ» دەپ ۋارقىراپ ئوت ئاتلاش بىلەن ئاۋارە بولدۇم. بىر نەچچە شوخ بالىلار خەقنىك

هەممە بالدلار كەتكەندىن كېيىن، دوستۇم غوپۇر مېنى ھاپاش قىلىپ ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويدى. مەن دادامغا ھال ئېيتىپ، يوقاق موللامنىڭ مەكتىپىگە بارمايدىغانلىقىمنى ئېيىتتىم. دادام ماقۇل نەسىھەت قىلىپ:

— موللىسى ئۇرغان يەردىن ئاخىرەتتە قىزىلگۈل ئۇنۇپ چىقىدۇ، ئاتا - ئانىسى بىلەن ئۇستازلىرىنى خاپا قىلغان ئادەم قىيامەتتە گۆرىدىن توڭگۇز سۈرىتىدە قوپۇپ دوزاختا كۆيىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ھەم موللاڭنى ھەرگىز خاپا قىلما، ئەگەر گەپكە قۇلاق سالماي يەنە ئەسكىلىك قىلساڭ مەندىنمۇ، موللاڭدىنمۇ ياخشىلىق كۆرمەيسەن، «جەننەتتىن چىققان كۆك تاياق يۈگۈرتىدۇ يالىڭاياق» دېگەندەك بولىسەن، — دېدى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن پۈتۈم يەر دەسسىگۈدەك بولۇشىدىن دادام مېنى يەنە ئالدىغا سېلىپ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى.

— تەقسىر، ئوغلىمنى جانابلىرىنى خاپا قىلىپتۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن پېقىرلىرى ناماقۇل، — دەپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىشتى، دادام — بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇنداق گەپ ئاڭلىماسلىغان قۇلىقىنى سوزايلى، بولمىسا مەكتەپكە كېلەلمەي قالىدىكەن، — دادام موللامنىڭ پۈتۈمنى كاردىن چىقىرىپ قويماسلىققا يەنە شۇنداق دالالەت بېرىپ قايتىپ كەتتى.

مەن شۇنىڭدىن كېيىن زەي، چاك - توزانلىق بۇ كونا مەكتەپنى سەپرا مىجەز پوقاق موللامنى، بولۇپمۇ ھېلىقى پۈتۈمنى سۇندۇرۇپ قويغىلى تاس قالغان ئۇزۇن ساپلىق چوماقنى يامان كۆرۈپ قالدىم. ئورنى كەلگەندە شۇنى ئېيتىپ قويايكى مەن بۇ نەس چوماقتىن كېيىن ئۆچۈمنى ئالدىم.

ئۆچ ئېلىشىم مۇنداق بولدى: ئاي راسا تولغان — بارات ئېيىنىڭ 14 - كېچىسى ياشلار مەھەللىدە بىر يەرگە يىغىلىپ تۇنەك كېچىسى ئۆتكۈزۈپ ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىشىدۇ ۋە سەرتقا چىقىپ تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئوينايدۇ، گۈلخان يېقىپ ئوت

جازا قوراللىرى ــ سۇنۇق ۋە باغلاقلىق تاياقلار تۇراتتى. موللام ياز ئايلىرىدا تۆت ـ بەش بالىنى دەريا بويىغا ئەۋەتىپ ياۋا تاللارنىڭ شۇڭلىرىدىن تاياق كەستۈرۈپ كېلەتتى. قىشتىن ئېشىپ قالغان قاتتىق ئوتۇن بىلەن كۆمۈرنى تۆت بالا زەمبىل بىلەن موللامنىڭ ئۆيىگە توشۇپ ئاپىرىپ بېرەتتۇق. بۇ خىلىلا جاپالىق ئىش ئىدى. چۈنكى بالىلار كىچىك بولغىنى ئۈچۈن زەمبىل سېپىنىڭ تۆت ئۇچىنى تۆت بالا مۇرىسىگە ئېلىپ ماڭاتتى. ئېغىر يۈك ئاستىدا بىچارە بالىلار پۇشۇلداپ، تەرلەپ كېتەتتى ۋە موللامنىڭ ئۆيىگە بارغۇچە بىر نەچچە جايدا توختاپ دەم ئېلىۋالاتتى. كۆمۈر جىقراق يىغىلىپ قالغان چاغلاردا سەككىز بالا تۆتتىن نۆۋەتلىشىپ كۆتۈرەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئىككى بالا زەمبىلدىن چۈشۈپ قالغان كۆمۈرلەرنى تېرىپ ماڭاتتى. قۇشناچىم كىر يۇغان ياكى نان ياققان چاغلاردا موللام ئىككى بالىنى ئۆيىگە ياردەملىشىشكە ئەۋەتەتتى. ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە سۇ توشۇپ، ئوتۇن يېرىپ بېرەتتى ۋە باشقا ئىشلارغىمۇ قارىشاتتى. دېمەك بالىلارنىڭ نۆۋەتلىشىپ موللامنىڭ ئۆيى خىزمىتىنى قىلىدىغان ۋەزىپىسى بار ئىدى.

موللام داڭاشىنى ئوقۇغۇچىلار ئېلىپ كەلگەن ئوقۇش بەدىلىدىن ئۇندۇرۇۋالاتتى. بۇنىڭ نامى «پەيشەنبىلىك» دەپ ئاتىلاتتى. «پەيشەنبىلىك» ــ ئوقۇغۇچىلار دەرسىنىڭ تۈرىگە قاراپ ھەر پەيشەنبە كۈنى موللامغا ئاتاپ ئېلىپ كېلىدىغان مەلۇم پۇلغا قارىتىلغان. ئوقۇغۇچىلار دەسلىپىدە بىر مىسقال تۆلىسە، ئەكىي يۇقىرى ئوقۇغاندا تۆت ـ بەش مىسقالغىچە پۇل تۆلەيتتى. شۇ ۋاقىتتىنىڭ ھېسابىدا بىر مىسقال يىگىرمە تىيىن، بەش مىسقال بىر سوم (تەڭگە)① ئىدى. بىز بۇ پۇلنى يارماق ھېسابىدا بېرەتتۇق. مەن تېخى يېشىمغا توشمىغان چاغلاردا ئۇچ يارماق

① ئوتتۇرىسىغا چاسا تۆشۈك، تۆت تەرىپىدە مانجۇچە ياكى خەنزۇچە خەت بار يۇمىلاق تۇنج پۇل.

ئۆگزىسىدىن قورايى ئوغرىلاپ كېلىپ تىنمايى ئوت قالايتتى.
ئابدۇك قايتىپ كەلدى. ئۇ پالاق ياغىچىنى چوماق سېپىگە تېگىپ ئۇزارتىپ، چوماقنىك بېشىغا ئەسكى پاختا ئوراپ، ئۇنى ياغقا چىلاپ ئېلىپ كەپتۇ. بىز چوماقنىك ياغقا چىلانغان بېشىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ ئېگىز كۆتۈرگەن هالدا مەھەللىمىزدىكى ئۇششاق بالىلار بىلەن ئېگىز - پەس «ۋەششەمسى» قىچقىرىپ ماڭدۇق. لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان چوماقتىن بەزى - بەزىدە ئابدۇكنىك يۈزىگە قىزىق ياغ تامچىسى چاچراپ كۆيدۈرەتتى. ئۇ:
— بۇ پاسكىنا چوماق كۆيۈپ تۇگەۋېتىپمۇ مېنى قىينىماقچى، ۋارقىراڭلار بالىلار، چىك-چىك ۋارقىراڭلار، — دەپ ئالغا قاراپ ماڭاتتى. بىز تاكى چوماقنىك بېشى كۆيۈپ ئۈزۈلۈپ چۈشكىچە كوچا ئايلاندۇق. شۇنداق قىلىپ، بىز چوماقنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇپ ئۇنىڭدىن ئۆچ ئالدۇق ....
قىش كۈنلىرى مەكتەپكە قالايدىغان كۆمۈرنى ئوقۇغۇچىلار ئۆزى ئېلىپ كېلەتتى. بىز ھەر كۈنى ئەتتىگەندە جىلتا ئاستىغان، قولتۇقىمىزدا بىر پارچە كۆمۈر قىستۇرۇلغان هالدا مەكتەپكە كېلەتتۇق ۋە ئىشكىنىك سول تەرىپىدىكى بۇلۇڭغا كۆمۈرنى تاشلاپ يۈگرى تەرەپتىكى پاخال ئۈستىگە بېرىپ ئولتۇراتتۇق. قولىمىزنىك قارىسىنى چاپان ياكى كۆڭلەك پېشىگە سۈركەپتىپ، كىتابلىرىمىزنى كېسەككە مىندۇرۇپ قويغان تاختاينىك ئۈستىگە قويۇپ ئاچاتتۇق - تە، باشلىرىمىزنى لىكشىتىپ ئۇنلۇك ئوقۇشقا كىرىشەتتۇق. بۇ مەكتەپ بىرلا ئېغىز ئۆي ئىدى، بۇ يەردە قىرىق - ئەللىك بالا ئوقۇيتتى، لېكىن ئۇلارنىك ئوقۇيدىغان دەرسلىرى بىر-بىرىگە ئوخشمايتتى. موللام نۆۋەت بىلەن چاقىرغاندا، بىر ياكى ئىككى بالا ئۇنىك ئالدىغا بېرىپ، كىتابلىرىنى ئېچىپ دەرس ئالاتتى. بۇ بىر ئېغىز ئۆينىنىك بىر چېتىدە ئوتۇن، كۆمۈر، يەنە بىر چېتىدە ئەسكى جوزا، بەندىك، سۇ پۇركە، گۈرجەك تاختا بېشىدا كىتابلار، موللامنىك ئەتراپىدا

رئوالاتتۇق، بۇنىڭغا لەكلەك تانسى ياكى تاڭگا ئالاتتۇق.

موللامنىڭ بالىلاردىن ئالىدىغان يەنە بىر خىل كىرىمى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ بىرەر بالا بىر كىتابنى تاماملاپ باشقا كىتابنى باشلىغان كۈنى پۇل، كىيىملىك ۋە تاماق ئەكىلىپ، ئۇنىڭدىن دۇئا ئالاتتى. موللام پۇل ۋە رەختلەرنى ئۆزى ئېلىپ قېلىپ، قۇيماق بىلەن توقاچلارنى ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىپ بېرەتتى ھەم شۇ كۈنى ئوقۇغۇچىلارنى بىر كۈن قويۇۋېتەتتى. مەنمۇ سۈپى ئاللا يارنى تاماملاپ ناۋايىغا چىقىقان كۈنىمدە موللامغا خېلى بىر نەرسە ئېلىپ كەلگەنلىكىم ئۈچۈن، موللام ئوقۇغۇچىلارنى بىر كۈن ئازاد قىلدى. موللام يەنە نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈنلەرگە چاقىرىلىپ كونۇبرىت ئالاتتى. مۇنداق كۈنلەردىمۇ موللام بىزنى ئازاد قىلاتتى. كونۇبرىت كەلمىگەن كۈنلىرى بولسا بىزنى چۈشكىچە ياكى كەچكىچە قويۇپ بەرمەي قورساقلىرىمىز ئېچىپ بىئارام بولاتتۇق. مۇنداق ئەھۋال تولاراق تەكرارلانسا قورقۇمسىز ئابدۇك: «موللامنىڭ ئۆيىدە ئۆچكە، بىزنى قويمايدۇ چۈشكە» دېگەندەك گەپلەرنى ھەممە بالىلارغا تەڭ ئۆگىتىپ، تەڭ ۋارقىرىتىپ ئېيتقۇزاتتى. موللام پۈتۈن بالىلارنىڭ ئۆزىگە تەگكۈزۈۋاتقان بۇ ھەجۋى گەپلىرىدىن چۆچۈپ، دەررۇ ئوقۇغۇچىلارنى چۈشلۈككە قويۇپ بېرەتتى.

بىز بارات كەچىسى موللامنىڭ پالاق ۋە چۈماقلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇ يەنە ئىلگىرىكىدىنمۇ يوغان تاياقلارنى تەييارلىتىپ ئېسىپ قويغانىدى. موللام ئابدۇكنى يامان كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنى كۆزىدىن يوقىتىشنى ئويلاپ يۈرگەن بولسا كېرەك، بىر كۈنى تاختا بېشىدىكى بىر قۇرئان يوقلىپ كەتتى. چېقىمچى بالىلاردىن بىرى «قۇرئاننى ئابدۇك ئوغرىلاپ ساتتى» دەپ چېقىشتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موللام ئۇنى ئىككى خىل جازاغا تارتتى: دەستلەپتە، ئۇنى ھاپاش قىلدۇرۇپ، كۆڭلىنى قايرىپ، يالىڭاچ دۇمبىسىگە بەش تال كۆك تاياق سۇنۇپ

نىڭ قىممىتى بىر تىيىن ئىدى. كېيىن ئىككى يارماق بىر تىيىن بولدى؛ يارماق ئازلىغانسېرى بىر يارماق بىر تىيىن بولۇپ قالدى.

مەن بىر مىسقال پەيشەنبىلىك ئېلىپ كېلىدىغان چاغلاردا ئىككى يارماق بىر تىيىن بولغاچقا بىر مىسقال (يىگىرمە تىيىن) ئۇچۇن قىرىق يارماق ئەكلىشىم كېرەك ئىدى. يارماقنى بىرىدىن-بىر ساناپ ئېلىش قىيىن بولغىنى ئۈچۇن شۇ چاغدا يارماق سانىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئەسۋاپ بولىدىغان. بۇ «چەن پەنزى» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ يۇزى بىر قانچە يېرىم نوكەش قىلىپ ئويۇلغان بىر پارچە تاختاي ئىدى، بۇ تاختاينىڭ يېرىم نوكەش قىرلىرىدا ئېلىپ كېلىنگەن يارماقلارنىڭ قانچە تىيىن ياكى قانچە مىسقال ئىكەنلىكىنى بەلگىلەيدىغان سىزىقلىرى بار ئىدى. ھەر پەيشەنبە كۈنى موللام ئاشۇ تاختىسىنى ئالدىغا قويۇپ ئولتۇراتتى. بىز تۆلەشكە تېگىشلىك يارماقلىرىمىزنى شۇ تاختىنىڭ نوكىشىگە سېلىپ سىزىققا توغرىلىغاندىن كېيىن، موللام ئېلىپ ساندۇقىغا سالاتتى.

ئابدۇك بىر كۈنى ماڭا موللامنى ئالداش ئۇچۇن مۇنداق بىر چارىنى ئۆگەتتى: يارماقنىڭ نېپىز، سېرىقراق بىر خىلى بولىدىغان، ئۇنى جىكچەن دەپ ئاتايتتۇق. ئۇ ئادەتتىكى يارماقلارغا قارىغاندا ئەتىۋار ۋە قىممەت ئىدى. يەنە بىر خىلى ئۇچ - تۆت يارماقتەك قېلىنلىقتا ئىدى، ئۇنى قۇلۇلە ياكى تومپۇر دەيتتۇق. دادام بەرگەن بىر مىسقال پەيشەنبىلىك ئىچىدىن ئاشۇنداق جىكچەن يارماقلارنى ئىلغۇۋېلىپ، ئۇنى تومپۇرلارغا تېگىشەتتۇق (سودىگەرلەر بىر جىكچەنگە ئۇچ - تۆت تومپۇر بېرەتتى). ئاندىن ئۇنى ئېلىپ بېرىپ موللامنىڭ ئالدىدىكى يارماق ئۇلچىگۈچىگە سالاتتۇق. موللام سىزىققا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۇن، ئۇنى گەپ - سۆز قىلمايلا غەلۋىرىگە كولدۇرلىتىپ تاشلايتتى. دېمەك، ھەر پەيشەنبىلىكتىن بەش - ئالتە تىيىنلىق قايتا

موللامدىن:

— موللام، مەن ناۋايىنى ئوقۇپ يۈرەتتىم، كىتابىنى ئوغرىلىتىپ قويدۇم، ئەدى نېمە كىتاب ئوقۇيمەن؟ — دەپ سورىدىم.

موللام بىر ئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— ئەمسە چاھار كىتاب تېپىپ كەلسەڭمۇ بولىدۇ، — دېدى. مەن ئىزلەپ يۈرۈپ، چاھار كىتابنى تېپىپ كېلىپ موللامدىن دەرس ئالدىم. مەن كىتابنى ئېچىپ موللانىڭ ئالدىدا ئولتۇرغىنىمدا، ئۇ كىتابنىڭ باش تەرىپىدىن ماۋۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى ئىشارەت بارمىقى بىلەن ماڭا كۆرسىتىپ ئوقۇدى:

ابتدا میکنم بنامی خدا،
کز دو حرف فریدارخدنما.

مەن ناۋايىنى ئوقۇپ يۈرۈش داۋامىدا پارىسچە سۆزلەرگە تىلىم كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈنمىكىن ئۇنى موللامدىن تۆزۈكرەك ئوقۇدۇم، كېيىن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرسام ھېچ گەپ چىقمىدى.

موللامدىن مەن:

— مەنىسى نېمىكىن؟ — دەپ سورۇدۇم.

— ھازىرچە مەنىسىنى قوشۇپ ئوقۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ھەر كۈنى مەن ئوقۇپ بەرگەن بويىچە ئىككى مىسرادىن يادلاۋەرسەڭ بولىدۇ، — دېدى موللام.

— تەقسىر، بۇ سۆزلەر پارىسچە تۇرسا، قۇرۇق ياد ئىلىپ ئۇنى چۈشەنمىسەم بولامدۇ؟

— يادلاۋەرسەڭ قۇلىقىڭغا سىڭگەنسېرى ئاخىر چۈشىنىپ قالسەن، ماڭا بار، ئاۋۋال يادا ئوقۇشنى ئۆگەن.

مەن ئۆيگە كېلىپ ئاكام تۇردىغا چاھار كىتاب ئوقۇغانلىقىنى، ئەمما ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىگەنلىكىنى، مەن تۇرماق موللامۇ مەنىسىنى تۆزۈكرەك ئېيتىپ بېرەلمىگەنلىكىنى، ئۇنىڭ

كەتكۈچە تۇردى. تۇنىڭ دۇمبىسى قىز - قىز تىلىنىپ تىرقىراپ قان چىقىپ كەتتى. ئاندىن كېيىن پالاققا تارتىپ تۇرۇپ تاپان-لىرىنى يېرىدۇەتتى. تۇنىڭ يېرىلغان يەرلىرىگە تۇز سۇركەتتى... كەچقۇرۇن نىمجان بولۇپ قالغان ئاغىنىمىز ئابدۇكنى تۆت بالا تۆيىگە ئاپىرىپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇك بىر نەچچە كۈن يېتىپ ساقايغاندىمۇ، بۇ مەكتەپكە كەلمەي قويدى. كېيىن موللام: «ئابدۇك مەكتەپتىن قاچتى، تۇتۇپ كېلىڭلار» دەپ قاۋۇل تۆت بالىنى ئەۋەتكەنىدى، ئۇلارنى ئابدۇك تاش ئېتىپ قوغلۇپ-تىپتۇ. كېيىنكى كۈنلەردىمۇ ئۇ سېپىلغا چىقىپ پوقاق موللامنىڭ مەكتىپىنىڭ پەنجىرىسىگە ئىككى - ئۈچ قېتىم تاش ئاتتى. لې-كىن ئۇ موللامغا تۇتۇق بەرمەي يۈردى. موللام بولسا ئۇنى قولغا چۈشۈرەلمەي يۈرگىنىگە تىت - تىت بولۇپ بىزگە: «سەن-لەرنىڭمۇ ئىچىڭدە يادا تاش بار» دەپ ئالىيىپ قويياتتى.

ئابدۇكنىڭ ئارقىسىغا كىرىدۇ، دەپ موللام ماڭمۇ سوغۇق نەزەردە قاراشقا باشلىدى. كېيىن مەن بۇ موللامنىڭ قولىدا ئابدۇكنىڭ كۆرگەن كۈننىڭ كۆزىمەي دەپ قورقۇپ، بۇ مەكتەپ-تىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم.

موللامنىڭ زالىملىقىنى دادامغا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەرگەن-دىم، دادامۇ ماقۇل بولدى. شۇنداق قىلىپ، سەپرا پوقاق موللام مەكتىپىدىن ئەبەدىي قۇتۇلدۇم.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن دادام مېنى دولان دەرۋازا يېز-نىدىكى پاكار موللامنىڭ مەكتىپىگە ئاپىرىپ بەردى. بۇ موللامۇ مېنى ئوقۇتۇشتىن كۆرە كۆپرەك ئۆي خىزمىتىگە سالدى. تۇنىڭ هويلىسىدىكى بىر بارا ئۇزۇمگە ئەپكەشتە سۇ توشۇپ قۇيا-تىم. قوشناچىمنىڭ يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولا-تىم، كالىسىغا ھەلەپ ئېتىپ بېرىپ بولۇپ، كوچىلاردىن شاپاق تېرىپ كېلەتتىم... بۇ موللامنىڭ بىلىمىنىڭ تايىنى يوق ئې-كەن. مەن ئۆي ئىشلىرىدىن بوشاپ مەكتەپكە كەلگەندە

ئۆي ئىشلىرىغا سالغىنى سالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىوقۇتقان شېئىرلىرىنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. ئۇنىڭىمۇ پوقاق موللامنىڭ جازا چارىلىرىدىن باشقا ئالاھىدە بىر جازالاش ئۇسۇلى بار ئىدى. ئۇ بولسا مۇنداق: سامان تىقىدىغان كۆشۈكنىڭ بىر چېتىدىن باغلانغان ئارغامچىنىڭ ئىككىنچى ئۇچىنى تورۇستىكى لىمىدىن ئۆتكۈزۈپ، خاپا قىلغان بالىنى كۆشۈككە سېلىپ تورۇسقا تارتىپ قويىاتتى. بىچارە ئوقۇغۇچىنىڭ پۈت - قولى بىر يەرگە يىغىلغان ھالدا شۇمشىيىپ كەچكىچە ئېسىقلىق تۇراتتى. مەن بۇ غەلىتى جازادىنمۇ خېلى چۆچۈپ يۈردۈم.

پاكار موللام پوقاق موللامدىنمۇ تېرىككەك، ئالدىراڭغۇ ئىدى. «ئېگىزنىڭ ئاچچىقى كەلسە پاكارنىڭ جېنى چىقىپتۇ» دېگەندەك، ئۇ ئاچچىقى كەلسە، ئورنىدا تۇرالماي سەكرەپ كېتەتتى، تېخى ھالىغا باقماي باشقا مەكتەپ موللىلىرى بىلەن ئۇستۇنلۇك تالىشىپ، ئوقۇغۇچىلىرىنى باشقا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۇرۇشقا سالاتتى ۋە مەكتەپلىرىگە تاش ئاتقۇزاتتى. بەزى مەكتەپلەرنىڭ بالىلىرى كۆپىيىپ ئاۋۇشقا باشلىسا ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قاۋۇل ۋە بەستلىكلىرىنى توپلاپ پەيتىنى تاللاپ ئۇرۇشقا كۈشكۈرتەتتى. سوقۇشتا كۈچلۈكرەك چىققان بالىلارنى پاكار موللام «ھوششەرە»، «ئەزىمەت» دەپ تەقدىرلەيتتى. مەن بىر كۈنى شۇنداق ئۇرۇشلاردىن بىرىگە قاتنىشىپ يۈز - كۆزۈمنى مورلىتىپ، بۇرنۇم قان ئۆيگە قايتتىم.

مەن سۇمۇ، پاتقاقمۇ، كارىم بولماي كېچىپ، ئۆتۈكۈمنىڭ تۇمشۇقىدىن پايتىمانىنىڭ چىقىپ قېلىشى، تۇمىقىمنىڭ كۆرپىسى سۆكۈلۈپ ساڭگىلاپ قالغىنىغا قارىماي ئۇستى - بېشىم توپا - چاڭ يۇرەتتىم. شۇنىڭغا قاراپ ئانىلىمىزدە بەزىدە مېنى «زۇنۇن ئاشىق» دەپ ئاتايتتى. بۇگۈنكى ئۇرۇشتا شۇنداق قىيابىتىم ئۇستىگە يۈز - كۆزۈمنى قانغا بويىاپ كەلدىم. مېنىڭ بۇ ئەھۋالىمنى كۆرۈپ ئاكام تۇردى:

«يادلىۋالساڭلارلا بولدى» دېگەنلىرىنى دەپ بەردىم.

— بەللى، مەنسىنى ئۇقماي تۇتىدەك سايرىغانىنىڭ نېمە پايدىسى، — دېدى ئاكام قاقاقلاپ كۈلۈپ، — ئۇنداق بولسا پاكار موللامنىڭ ئۆزىمۇ ئىچى كاۋاك دۇمباق ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش شاگىرتلىرىدىنمۇ قۇرۇق ئاۋاز چىقىرىپ يادلاپ بېرىشىنلا خالايدىكەن - دە، ئەكەل كىتابىڭنى، مەن يادلىغىنىڭنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەي.

مەن ئوقۇپ يۈرگەن كىتابىمنى ئۇنىڭ قولىغا بەردىم. ئۇ كىتابنى ئېچىپ:

— قېنى، قايسى مىسرالارنى يادلىدىڭ؟ — دەپ سورىدى. مەن دەستلەپتە يادلىۋالغان يۇقىرىقى ئىككى مىسرا شېئىرنى كۆرسىتىپ ئوقۇدۇم.

ئاكام ھېچقانداق دۇدۇقلىمايلا:

— باشلايمەن بۇ كىتابنى خۇدانىڭ ئىسمى بىلەن، چۈنكى خۇدا ئىككى ھەرپ بىلەن يەر، ئاسماننى ياراتتى، دېگەن بولىدۇ. سەن ئەمدى بۇنى قويۇپ، ماۋۇ كىتابنى ئوقۇغىن، — دېدى ۋە تاختا بېشىدىن «خوجا ھاپىز» دېگەن باشقا بىر كىتابنى ئېلىپ بەردى، — بۇ كىتابنىمۇ مەن خېلى بۇرۇن ئوقۇغان. بۇنىڭدا ئاجايىپ چوڭقۇر مەنىلىك گۈزەل شېئىرلار بار. سەن يادلىغانلارنىڭ مەنىسىنى بىلىۋېلىشىڭغا مەن ياردەم بېرىپ تۇرای، قورقماي ئوقى!

ئاكام تۇردى قادىر مەدرىسىدە نادىرخان دامولام دېگەن مەشھۇر ئالىمدىن دەرس ئالاتتى، شۇڭا ئۇ ئەرەبچە، پارسچىغا خېلى ئۇستا ئىدى، ھەتتا قۇرئانغا مەنا ئېيتاتتى. بىرمەر كىتاب قولىغا چىقىپ قالسا، ئۇ كىتابنى دەرھال ئېچىپ، قۇرلىرىغا قىزغىن ھەۋەس بىلەن كۆز يۈگۈرتۈپ چىقاتتى ۋە مەنىسىنى زوقلىنىپ سۆزلەپ بېرەتتى.

پاكار موللام بىزنى تۆزۈكرەك ئوقۇتماي مالاي ئورنىدا

شۇ گۈمبەزنىڭ ئەترابى «ئالتۇنلۇق» دەپ ئاتىلىدۇ. ئالتۇنلۇقنىڭ غەربىدىكى پەسلىكتە چوڭ بىر تۆستەكنىڭ سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ. بۇ سۇ تۆتكەن جايلار ساي بويى دېيىلىدۇ. ساي بويىدا تاللىقلار، ئېگىز تۆسكەن سۆگەتلىك بوستانلار بار. باھار ۋە يازدا كىشىلەر بۇ يەرگە توپ - توپ كېلىپ ئويناپ كېتەتتى. ئالتۇنلۇقنىڭ ئالدىدا تۈز كەتكەن قۇم - شېغىللىق بىر مەيدان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بۇلاقلار ۋە ياپيېشىل چىملىق مەنزىرىلەر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچاتتى.

بىر يىلى باھاردا ئالتۇنلۇق ئالدىدىكى سايدا دار ئويۇنى بولدى. شەھەر خەلقى قومۇرۇلۇپ دېگۈدەك ئالتۇنلۇق تەرەپكە قاراپ كېتىپ باراتتى. مەنمۇ دادام بىلەن دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە باردىم. ساي بويىدىكى كەڭ مەيدان، ئېرىق - تۆستەكلەر، سازلىق، چىمەنزار ۋە ئېگىزلىكتىكى گۈمبەز ئەتراپى مىڭلىغان ئادەملەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. تۆستەكلەر بويلىرىدا بوزىلار بىلەن توسۇپ ياسالغان ۋاقىتلىق قاتار - قاتار ئاشخانىلار، چايخانىلار، ناۋايخانىلارنىڭ؛ سازلىق ۋە چىملىقلاردىكى ئۇستى يېپىلغان ياكى دەرەخ سايىلىرىنى دالدا قىلغان ساماي، كاۋاپ، ئاشلەمپۇڭ، دوغاپ، پەۋا، كۆۋاس ساتقۇچىلارنىڭ ھېسابسىز ئېلىش قىيىن ئىدى. ئۇلار بەس - بەس بىلەن خېرىدار قىچقىرىپ تۇۋلايتتى. تونۇر بېشىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان گۆشگىردەچى ئۇستام بولسا ئاق يەكتەكىدىن يۇڭلۇق مەيدىسىنى چىقىرىپ، ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى قۇلىقىغا قويۇپ: «ياغ يەينەن، شېكەر يەيسەن، بىرنى يېسەڭ ئۇھ دەيسەن، ئىككىنى يېسەڭ سۇ دەيسەن» دەپ قاپىلىك سۆزلەر بىلەن ۋارقىرايتتى. چايخانىلاردا تۇرلۇك سازلار چېلىنىپ، مۇقام ۋە نەغمە - ناۋالار بولۇپ تۇراتتى. ئەھلى كاسىپلار خېرىدارلارنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن، ئۇستا سازەندىلەرگە پۇلنى ئايىماي بېرىپ، بىر - بىرلىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالىشاتتى. قايسى ئورۇننىڭ نەغمە - ناۋاسى قىزىپ

ـــ هەي، هەي، مانا بۇگۈن جىنك «زۇنۇن ئاشىق» بولۇپ كەپسەن، مەجنۇن، ـــ دېدى ۋە باشقا گەپ سورىمايلا ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچىنى ئېلىپ كەلدى، ـــ يۇز - كۆزلۈكىنى چاپسان يۇغىنى، ھېلى دادام كېلىپ مۇشۇ ئەپتىكىنى كۆرۈپ قالسا دۇنياغا كەلگىنىگە تويدۇرىدۇ.

مەن يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاكام مەندىن نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى سورىدى. مەن مەكتەپنىك ئەھۋالىنى، مۇللانىنىك جىزنى باشقا مەكتەپ بالىلىرىغا ئۇرۇشقا كۇشكۇرتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم.

ـــ تووا، داۋۇ جاھالەتنى كۆرۈك، ياقىسىنى تۇتتى ئاكام، ـــ مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، «ھودۇكۇش - كۇش» بىلەن «ھۇششەرە» ئادەمنىك ئۆمرىنى قىسقارتمىدۇ. بۇ پاكار مۇللام مۇشۇنداق كۆكلى قارىلىقى بىلەن قانداق قىلىپ ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم بېرەلەيدۇ. ئەرەبلەردە «ئەددارازون ئەخمەقون، قەسىرەتون پىتنەتون»① دېگەن تەمسىل بار. بۇ پاكار مۇللاك بىر پىتنىخور ئادەم ئىكەن. ئوقۇغۇچىلارغا مۇنداق نادانلىق ۋە جاھالەت ئۇرۇقىنى چاچىدىغان بىلىمسىز كىشىدە ئوقۇمىشلىرى بولمىدۇ. ئەمدى بۇ مەكتەپكە بارمايلا قوي، مەن سېنى ئۆزۈم ئۆيدە ئوقۇتۇپ قويايي، ـــ دېدى. شۇنىك بىلەن پاكار مۇللام مەكتەپكە بارماس بولدۇم. مەنلا ئەمەس، باشقا نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارمۇ بارماس بولۇپ قالدى. بارا - بارا ئوقۇغۇچىلار ئازىيىپ، پاكار مۇللام مەكتىپى يېپىلىپ قالدى.

دار ئۈيۈنى

غۇلجا شەھىرىنىك شىمال تەرىپىدىكى كەك بىر دۆڭلۇك جايدا غۇلجا ھاكىم بەگلىرىنىك ئەجدادلىرىغا قاراشلىق قەبرىستانلىق بار. ئۇنىك ئىچىدە چوك بىر گۇمبەز بولىدىغان. مانا

① ئېكىز ئەخمەق، پاكار پىتنىخور دېگەن مەنىدە. ـــ ت.

چىلىنىپ، موللاق ئېتىش باشلاندى. ھاشىم ھاجىنىڭ شاگىرتلىرىدىن دار ئويۇنىغا ئەڭ ئۇستىسى توختاخۇن دېگەن ئون بەش ئون ئالتە ياشلاردىكى غۇنچە بوي، ئاق يۈزلۈك، چىرايلىق بالا ئىدى. يەردە موللاق ئېتىشنىڭ ئەڭ ئۇستىسى قارامۇتۇق، توغرۇلۇق كەلگەن يىگىت ئىدى. موللاقنىڭ ئەڭ قالتىسلىرىنى ئەنە شۇ يىگىت ئويناپ كۆرسىتەتتى. ئۇ ھەر تۈرلۈك موللاق ئېتىش، بەلدىكىدىن يەرگىچە ئېگىلىپ، يەردىكى چىنىلەرنى ئاغزىدا چىشلەپ قوللىرىدا كۆتۈرۈپ يەنە موللاق ئېتىپ چۈشەتتى. ئۇ موللاق ئاتقاندا ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئىككى - ئۈچ پىرقىرىۋېتەتتى ياكى ھېچ يەرنى تۇتماستىنلا بەش - ئالتە قېتىم موللاق ئېتىۋېتىپ توختايتتى. موللاق ئويۇنى جەريانىدا ئادەملەر تولۇق يىغىلىپ بولدى. مانا ئەمدى دار ئويۇنى باشلاندى.

قىزىل دۇخاۋىدىن ئىچچام شىم - تۇجۇركا كىيگەن، بېشىغا سىرىق سەللە ئورىغان يالىڭاياق توختاخۇن قولىدا ئۇزۇن تەكشەك ياغىچىنى تۇتۇپ مېڭىپ، دارنىڭ چوڭ قوزۇقى ئالدىدا قىلۇنغا قاراپ تۇردى.

ئۇستاز ھاشىم ھاجى قىلۇنغا قاراپ مۇناجات ئوقۇپ دۇئا بەرگەندىن كېيىن، قىپقىزىل رەڭلىك كىيىمدىكى ئۇماق يىگىت توختاخۇن دار ئارغامچىسىغا دەسسەپ، يۇقىرىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. تۆۋەندە بولسا، داقا - دۇمباق، سۇناي ياڭرىدى. مىڭلىغان كىشىنىڭ كۆزلىرى توختاخۇنغا تىكىلىپ قالدى. دارۋاز سۇنايىنىڭ پەدىسىگە كەلتۇرۇپ يۆتكىگەن پۇتىنى ئويناتىپ يۇقىرى ئۆرلەيتتى. دارنىڭ ئۈچىدىكى راۋاقتا قارىسىڭىز ئۇ دوپپا ئىڭىز يەرگە چۈشۈپ كەتكۈدەك ئېگىز. دارۋاز: بىرىنچى ئاچماقنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئوڭ تاپىنىنى سول پاچىقىغا تىرەپ قويۇپ، يەڭ ئاياغ بولغان ھالدا: «ياپىرىم، شاھى مەردان ... !» دەپ ۋارقىراپ ئاچماققا ئۆتۈپ ئولتۇراتتى، بۇ يەردە ئۇ بىر - ئىككى مىنۇت دەم ئالغاندىن كېيىن، يۇقىرىقى — ئىككىنچى ئاچماققا

كەتسە، خېرىدارلار شۇ يەرگە كۆپرەك توپلىناتتى. بۇ يەردە يەنە قوشقار سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش ئويۇنلىرى بولۇپ تۇراتتى ياكى خوراز، كەكلىك ۋە بۆدۇنلەرنى سوقۇشتۇراتتى. ئىگىلىرى يېگىلىپ قاچقان هايۋان ياكى قۇشلىرىنى يەڭگۈچى تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرەتتى. تاماشىچىلار بۇ تەرەپ ياكى ئۇ تەرەپ بولۇپ پۇل تىكىشەتتى. كىمنىڭ هايۋىنى ياكى قۇشى غالىپ بولسا شۇ تەرەپنى ياقلىغۇچى تىككەن پۇللىرى مەغلۇپ بولغۇچى تەرەپتىن نەق ساناپ ئالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق ئورۇنلارغا ئادەملەر كۆپرەك يىغىلاتتى. يەنە ئۇچ - تۆت يەردە مەددادهلار تۇرلۇك جەڭنامە ۋە رىۋايەتلەرنى سۆزلەپ ئادەملەرنى توپلىۋالغاندى. مەن باشقا تاماشىغا قارىغاندا رىۋايەت ئاڭلاشقا قىزىققانلىقىم ئۈچۈن، قورسىقىمنىڭ ئاچقىنىنمۇ سەزمەي، مەددادهنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالاتتىم. بىر قېتىم مېنى دادام يۆتەتۈرۈپ قويۇپ ئىزلەپ بىر مۇنچە ئاۋارە بولۇپ ئاخىر مەددادهنىڭ ئالدىدىن تاپتى - دە، بىلىكىمدىن تۇتۇپ خەلق ئارىسىدىن سۆرەپ چىقتى ۋە ئاچچىقى بىلەن ياڭىقمىغا بىر كاچات سېلىۋېدى، كۆزۈمدىن ئوت چاقناپ كەتتى. ئاچ قورساققا سامسا يېيىش ئورنىغا قاراپ تۇرۇپ بىر شاپلاق يېۋالدىم. هەر هالدا شاپلاق نىمۇبىكار يېمىگەن ئىكەنمەن. مېنىڭ هەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ قورسىقىمنىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكىنى چىرايىمدىن سەزگەن دادام سامسا ئېلىپ بېرىپ، قورسىقىمنى تويغۇزۇپ قويدى.

بىردىنلا دار باغلانغان تەرەپتىن سۇناي بىلەن دۇمباق ئاۋازى ياڭرىدى. مىڭلىغان ئادەملەر دار ئەتراپىغا يىغىلىپ، ناهايىتى چوڭ دائىرە هاسىل قىلغاندىن كېيىن، بويى ئېگىز، قامەتلىك، رەڭگى سارغۇچ كەلگەن هاشىم هاجى دارۋاز كۆپچىلىككە قاراپ:

— جامائەت، دارغا چىقىشتىن بۇرۇن موللاق ئويۇنى ئۆتكۈزىمىز، — دېدى. توختاپ قالغان دۇمباق - سۇناي يەنە

مېڭىپ چىققان ئارغامچا بىلەن يېنىپ چۈشمەي پەشتەختتىن تۆۋەنگە ساڭگىلىتىپ قويۇلغان ئارغامچىدىن سىيرىلىپ چۈشىدۇ. شۇ چاغدا ئۇنى نەچچە مىڭلىغان ئادەم ئوردۇغا قول تەگكۈزۈپ تاۋاپ قىلىشىدۇ. ئادەم ئۇستىگە ئادەم يامىشىپ قوللىرىدىكى نانلارنى توختاخۇنغا سۇنىدۇ. ئۇ بولسا سۇنۇلغان نانلارنى بىر چىشلەيدۇ. چىشلەنگەن نان ئىگىسى ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلاپ، نانلىنى قوينىغا تىقىپ سەكرەپ كېتىدۇ. بۇ چىشلەنگەن نانلىنىڭ ئىگىسى نېمىشقا شۇنچە خۇش بولۇپ كېتىدۇ؟ سەۋەبى، ئۇنىڭ خوتۇنى تۇغماس بولسا ئەمدى دارۋاز چىشلىگەن بۇ نانلىنى يەپ تۇغارمىش ...

ئويۇندىن كېيىن توختاخۇننى كۆپچىلىك قولدىن قولغا ئېلىپ كۆتۈرۈشتى، بەزىلەر ئۇنى ئۆز ئاتلىرىغا مىندۈرۈپ، بەزىلەر ھارۋىغا سېلىپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويماقچى بولۇشتى. ھاشىم ھاجىم بولسا، ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى مۇراجىئەت قىلاتتى. مۇشۇنداق غۇلغۇلا بولۇپ تۇرغاندا، ئىككى چېرىك توپقا مىلتىق تەڭلەپ توختاخۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئۇنى ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. بۇ قانداق ئىش؟

ئىلى ۋىلايىتىنىڭ شۇ چاغدىكى دوتىيىنىڭ ئالىقانات بىر ئوغلى بولۇپ، ئەشەددىي ئەركە ئىدى. نېمىنى خالسا شۇنى قىلاتتى. ئۇ شۇ يەردىكى ياش بالىلارنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ، ئاجايىپ پورمىدا كىيىم كىيگۈزۈپ بىر ئەترەت تەشكىل قىلىۋالغان. ئۇ بۇ ئەترەتنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ شەھەردە ئالا - توپىلاڭ كۆتۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئۇنى «ساراڭ شويى» دەپ ئاتايتتى. ھازىر بۇ يەرگە كەلگەن ھېلىقى ئىككى چېرىك ئەشۇ شويىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىدى. ساراڭ شويى دار ئويۇنىنى كۆرگەندىن كېيىن توختاخۇنغا ھەيران قېلىپ ئۇنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن بۇ ئەسكەرلەرنى ئەۋەتكەنىكەن. خەلق توختاخۇنىنى ئۇلارغا تۇتقۇزماي ۋاراقىراشقا باشلىدى، ھاشىم ھاجىم بولسا:

قاراپ ماڭاتتى، يۇقىرىقى ئاچماق يېنىغا يېقىن كەلگەندە ئۇ بىر قەدەم بېسىپ قويۇپ، يەنە ئارقىچە مېڭىپ، تۆۋەنكى ئاچماققا قايتاتتى. يەنە ئالغا تېز-تېز مېڭىپ كېتىپ بېرىپ، ئىككى پۇتىنى ئىككى تەرەپكە كېرىپ بىردىنلا ئارغامچىغا مىنىپ قالاتتى. مانا شۇ چاغدا كىشىلەر چۆچۈپ «ۋاي» دەپ توۋلىشىپ كېتەتتى. ئۇ ئەمدى ئارغامچىغا مىنىپ تۇرۇپ، ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ، ئىككى ياقىغا تاشلاپ ئويناياتتى، كېيىن چاڭا قۇرۇپ ئولتۇرىدۇ، يەنە بىرىنچى ئاچماققا كېلىپ ئىككى كۆزىنى چىڭ تېڭىپ ماڭىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئارقىچە مېڭىپ قايتىدۇ، ئەمدى ئىككى تاپىنىغا ئىككى تەخسە باغلاپ كۆزى تېڭىلغان ھالدا يەنە يۇقىرى ئۆرلەيدۇ. يەردە بولسا كىشىلەر خەۋپسىرەپ جىمجىت كۆز تىكىپ تۇرۇشىدۇ.

ئەنە شۇنداق بىر قانچە خىل ئويۇنلارنى كۆرسەتكەندىن كېيىن، ئۇ يۇقىرى ئۆرلەپ، مېڭىپ تاختا راۋاققا بىر - ئىككى چامدام قالغاندا، بېشىنى ئارغامچىغا قويۇپ ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا تىك كۆتۈرۈپ: «ياپىرىم!» دەپ ۋارقىرايدۇ. تۆۋەندە ھاشىم ھاجى: «جانلان كىشىنى شەمسى بوستان ئەتكەن، بىر ئەلەمنى گۈلستان ئەتكەن، ياپىرىم، شاھى مەردان» دەپ سول قولىنى مەيدىسىگە قويىدۇ، ئوڭ قولى بىلەن سول قولىنىڭ ئۈستىگە پاقىلداتتىپ ئۇرۇپ تۇرۇپ: «ھەزرىتى ئەلى شاھى مەردان ھەققى - ھۇرمىتى يولىدا ئاتىغىنىڭلارنى بەرگەيسىلەر!» دەپ ۋارقىراپ دۇئاغا قول كۆتۈرىدۇ. ئىككى كىشى داستىخانىنىڭ ئىككى چېتىدىن تۇتۇپ ئېچىپ، دائىرە ئايلىنىپ توپ ئالدىدىن ئۆتىدۇ. كىشىلەر بولسا يېنىدىكى پۇللىرىنى داستىخانغا تاشلايدۇ. بەزىبىرلىرى تەسىرلىنىپ ئۈستىدىكى چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ناھايىتى تۇرغۇن پۇل - نەرسىلەر توپلىنىدۇ. دارۋاز يېگىت ئۈستى يېپىلغان پەشتەخت ئىچىگە كىرىپ ئىككى رەكەت نامازنى ئوقۇيدۇ. داردىن چۈشۈش ۋاقتىدا ئۇ ئۆزى

ـــ ئۇنداق بولسا بۇ ئەۋلىيانىڭ شاگىرتى ئىكەن ـ دە! ـــ دېدى سارائ شويى توختاخۇننىڭ شۇنداق ئېگىز باغلانغان تىك ئارغامچا ئۇستىدە قورقماي سەكرەپ يۈرۈپ كۆرسەتكەن خەۋپلىك ئويۇنلىرىغا ئەمدى ئىشىنىپ.

هاشىم هاجى توختاخۇننى قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ساماۋار يېنىدىكى سۇپا ئۇستىگە چىقىپ:

ـــ ئەھلى جامائەت، بۇگۈنكى ئويۇنىمىز تامام. ئەتە دار ئۇستىدىكى چىغرىق ئويۇنى بولىدۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى. خەلق قايتىشقا باشلىدى. مەن توختاخۇنغا تويماي قاراپ تۇراتتىم. دادام كۆپچىلىك ئارىسىدىن مېنى چەتكە ئېلىپ چىقىپ:

ـــ هە ئاشىق، بۇگۈنكى ئويۇننى تويغۇچە كۆرۈپ هارغانسەن؟ يۈر، بىزمۇ قايتايلى، ـــ دېدى ـ دە، بىلىكىمدىن تۇتۇپ مېڭىپ، هارۋا ئىزلەشكە كىرىشتى. ئاخىر مىڭ تەسلىكتە بىر دەرجە هارۋا كىرا قىلىپ ئۆيگە قايتتۇق ....

ئەتىسى دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە يەنە چىقتۇق. بۇگۈن توختاخۇن دار ئۇستىدە ئىككى ـ ئۈچ خىل ئويۇن كۆرسەتتى ـ دە، تېزلا پەشتاقتا چىقتى. پەشتاقتىن ئۇ يالغۇز بالداقلىق چىغرىقتا ئۆتۈپ، بىر پۇتى بىلەن بالداقنى ئىلىۋېلىپ پىرقىرىدى، ئاندىن قولى بىلەن بالداقنى تۇتۇپ بېشىنى تۆۋەن، پۇتىنى ئاسماندا قىلىپ بىر قانچە قېتىم ئايلاندى، ئۇ بەزىدە بالداقنى بىر قولتۇقىدا قىسۋېلىپ، بەزىدە پۇكۇلگەن پاچاقلىرى بىلەن قىسۋېلىپ ساكگىلاپ تۇراتتى. ئەنە شۇنداق بىر ـ بىرىدىن قىيىن ئويۇن كۆرسىتىۋاتقاندا يەردىكى ئادەملەر داۋاز بالىدىن خەۋپ سېزىپ، يۈزەكلىرى ئېغىپ، ئۇنىڭدىن كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرۇشاتتى، بەزىلەر بولسا ئاغزى ئېچىلغان هالدا قىمىرلىماي هەيكەلدەك قېتىپ قېلىشاتتى.

ئەمدى توختاخۇن سول تەرەپتىكى ئىككى بالداق چىغرىققا ئۆتتى. بۇنىڭدىكى ئويۇن ئادەملەرنى تېخىمۇ چۆچۈتەرلىك شەكىللەر

— هاي خالايىق، جىم بولۇڭلار، بىز بۇلاردىن گەپ سو-
راپ باقايلى، — دەپ خەلقنى تىنچلاندۇردى. ھېلىقى ئەسكەر-
لەردىن بىرى:

— شويى جانابلىرى بۇ بالىنى بىر كۆرسەم بېرىدىغان مۇكاپاتىم بار، دەپ بىزنى بۇياققا ئەۋەتكەن، — دېدى. ھاشىم ھاجى بالىنىڭ شويىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارمساق ئويۇنىمىزنى توختىتىپ قويمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، دەرھال توختاخۇننى ساراڭ شويىنىڭ ئالدىغا باشلاپ ماڭدى. مەنمۇ كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدا سىقىلىپ يۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ باردىم. شويى ساماۋارخانىدا ئىكەن. ئۇ توختاخۇننىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى تۈتۈپ كۆردى. كېيىن يىڭنە ئالدۇرۇپ، ئۇنى توختا-خۇننىڭ ئوتتۇرانچى بارمىقىغا تىقتى، داڑۋاز بالا «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىشى بىلەنلا قولىدىن تىرقىراپ قان چىقتى.

— ۋاھ، بۇنىڭ جېنى بار ئىكەنغۇ؟ — دېدى ساراڭ شويى كۈلۈپ، — مەن بۇنى جىنىمكىن دەپ ئويلاپتىمەن.

— شويى جانابلىرى، بۇ بىزگە ئوخشاش ھاجى ھەرەمنىڭ ئوغلى، ھەزرىتى ئەلى شاھى مەردانىنىڭ شاگىرتى بولىدۇ، — دېدى داڑۋاز ھاشىم ھاجى.

— ئەلى دېگەن كىم ئۇ؟ — دەپ سورىدى شويى.

ساراڭ شويىنىڭ قىلىۋاتقان بۇ ئەخمىقانە قىلىقلىرىغا ئاچچىقى كېلىپ تۇرغان بىر ئادەم:

— ئەلى شاھى مەردان دېگەن تاغنى زۇلپىقارى بىلەن بىرنى ئۇرۇپ ئىككى پارچە قىلىۋەتكەن باتۇر، — دېدى غەزەپ بىلەن.

— زۇلپىقار دېگەن نېمە؟ — دېدى شويى.

— زۇلپىقاردېگەن بىر سىلكىسە قىرىق گەز بولىدىغان، بىر چاپسا قىرىق دۈشمەننىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان قىلىچ، — دېدى ئاچچىقى بىلەن ھېلىقى ئادەم.

ئەسلەپ ئۆتكۈم كېلىدۇ: يېزىدىن ئاشلىق ئېلىپ كىرىپ ساتقان بىر دېھقان بازاردىن نەرسە - كېرەك ئالماقچى بولۇپ يۈرگەندە، ئالتۇنلۇقتا دار ئويۇنى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، پۇلنى ياغلىققا چىگىپ يانچۇقىغا سالىتۇ - دە، دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە بۇ يەرگە كېلىپتۇ. دارۋاز ئۆزىنى چىغرىتقىسىن تۆۋەنگە ئاتقاندا، دېھقان قورقۇپ كېتىپ «ياللا» دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ ياقىسىنى تۇتۇپتۇ. شۇ ئارىلىقتا، پەيت كۈتۈپ تۇرغان جەللاتكۈر ئۇنىڭ پۇلىنى يانچۇقىدىن سۇغۇرۇۋاپتۇ. دېھقان ئېسىنى يىغىپ يانچۇقىنى تۇتسا پۇل يوق. بۇۋاي شۇ يەردىلا «ئاللا، كاللا» توۋلاپ، ئەتراپىغا قاراپ ئۆزىنى - ئۆزى كاچاتلاپ يىغلىۋېتىدۇ. بۇنىڭدىن بىز بىچارە دېھقانغا كەلگەن ئۇۋالچىلىقنى كۆرۈپ ئېچىنىمىز، يەنە بىر تەرەپتىن دار ئويۇنى كىشىلەرگە قانچىلىك چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىپ سېھىرلەپ قويغانلىقىنى بىلىمىز.

بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن بۇ يەرگە ئوتتۇرا بوي، قاۋشالىق، قارا بۇرۇت، ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر دارۋاز دار تىكىپ ئويۇن كۆرسەتكەنىدى. ئۇ توختاخۇنلۇق كۆرسەتكەن ئويۇنلىرىدىن باشقا دارغا ئۆتۈك بىلەن چىقىقان، بېشىغا ساماۋار قويۇپمۇ ماڭغان. بۇ ئىككى دار ئويۇنىدىن كېيىن كونا ھۆكۈمەت دار ئويۇنىغا رۇخسەت بەرمەي، ئۇيغۇر خەلقى قىزتقىپ كۆرىدىغان بۇ ئويۇنلار يوقاپ كەتكەنىدى.

شۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن دار ئويۇنى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ دارنى باغلىغان ئادەم جۇۋازچى بولۇپ، ياش ۋاقتىلىرىدا دارۋاز بولغانىكەن، ئۇ جەنۇبتىن ئىلغا دار ئويناش ئۈچۈن نۇرغۇن توشۇكلىرىنى ئېلىپ چىققاندا ھۆكۈمەت دائىرلىرى ئۇنىڭ دار ئويۇنىغا رۇخسەت قىلمىغان. نەتىجىدە ئۇ نەرسە كېرەكلىرىنى سېتىپ راسخوت قىلىپ، بىر نەچچە يىل سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن. كېيىن ئۆتكۈزۈشنىڭ قىيىنلىقىدا ئۇ ئاخىر بىر جۇۋازچىغا ياللىنىپ جۇۋاز ھەيدەپ

بىلەن داۋام قىلدى. ئۇستۇنكى بالداقنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇچۇۋاتقان يىگىت بىردىنلا قولىنى قويۇۋەتكەنىدى، تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتىش خەۋپى ھەممىنى سەراسىمگە سالدى. شۇ چاغدا ئۇ ماھىرلىق بىلەن تۆۋەنكى بالداقنى تۇتۇپ توختاپ قالدى. بۇ نېمىشقىمۇ ئادەمنى چۆچۈتمىسۇن؟ بىز بۇنىڭدىنمۇ قورقۇنچلۇقراق بىر نەچچە خىل ئويۇننى كۆردۇق: بىرى، بالداققا بېلىنى قويۇپ پۈت ـ قوللىرىنى ساڭگىلىتىپ ئوڭدا ياتقان دارۋاز بىردىنلا بېشى بىلەن تۆۋەنگە قاراپ سىيرىلىدۇ. بىز: «توختاخۇن ئەمدى يەرگە تىك موللاق ئېتىپ چۈشىدىغان بولدى» دەپ تۇرۇشىمىزغا ئۇ يەرگە چۈشمەي، پۈتۈن تېنى بىلەن بېشى تۆۋەن ھالدا ساڭگىلاپ قالدى. ئۇ قانداق بولۇپ ھايات قالغاندۇ دەيسىز؟ بۇ ئويۇندا توختاخۇن بىرىنچى قېتىم ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىغاندا ناھايىتى چاققانلىق بىلەن ئىككى پۇتىنى بالداقنىڭ ئارغامچا باغلانغان ئىككى چېتىگە ئاپىرىپ ئىلمۇالغان. ئىككىنچى قېتىم ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىغاندا تاپىنىنىڭ دۈمبىسى بىلەن بالداقنى ئىلمۇھىلىپ، پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن تۆۋەن ساڭگىلاپ تۇرغان. ئويلاپ بېقىڭچۇ، بۇنىڭدىنمۇ بارماقلىرى پۈتۈن گەۋدىسىنى كۆتۈرەلمەي سەللا سىيرىلىپ كېتىپ قالسا ھالاك بولمامدۇ؟ ئۇنىڭ دېگەن باشقا يەنە بالداققا ئولتۇرۇۋالغان ـ كەينىگە ئۇچۇۋاتقان توختاخۇن بىردىنلا ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىدۇ. «ھە ئەمدى ئۇ چېنىدىن تويۇپ ئۆزىنى يەرگە ئاتتى» دەپ دەھشەت ئىچىدە قارىسىڭىز ئۇنىڭ ئىككى پۇتى باغلاقلىق ھالدا يەنە ساڭگىلاپ تۇرغان. ئەسلىدە ئۇ ئۇچۇۋاتقان چاغدا بىزگە سەزدۈرمەي بالداق بۇرجىگىدە ھالقا قىلىپ باغلاپ قويۇلغان چىغىرنىقا پۇتىنى ئۆتكۈزۈۋالغانىكەن. ئەمما بۇ ئويۇن دارۋازغا ئانچە قورقۇنچلۇق بولمىسىمۇ، تۆۋەندىكى كۆرگۈچىلەردە قورقۇنچ پەيدا قىلاتتى.

مەن مۇشۇ ئويۇن مۇناسىۋىتى بىلەن مۇنداق بىر ۋەقەنى

موللاقچىلىقنى ئۆگىنىش

مەن هاشىم هاجى دارۋازىنىڭ شاگىرتلىرى ئورۇنلىغان دار ئويۇنلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، دار ئويناشقا هەم موللاق ئېتىشقا قىزىقىپ، هەر كۈنى شۇلارنى دوراپ ئويناشقا باشلىدىم. موللاق ئېتىش ئۇسۇللىرىنى سوراپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن دارۋازلار تۇرىدىغان جايىنى ئىزلەپ تاپتىم. ئۇلار قازانچى مەهەللىسىدە ۋاقىتلىق ئىجارىگە ئالغان چوڭ بىر هويلىدا تۇرىدىكەن. مەن توختاخۇننى ناهايىتى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. يېز كۈنلىرى ئۇنىڭغا هەر كۈنى يەل - يېمىش، قوغۇن - تاۋۇز ئاپىرىپ بېرەتتىم. ئۇ مۇلايىم، شېرىن سۆز، كۆڭلى كەڭ بالا بولغىنى ئۈچۈن ماڭا ئويۇن قائىدىلىرىنى زېرىكمەي چۈشەندۈرەتتى. ئېرىنمەي ئويناپ كۆرسىتىپ بېرەتتى. ئۆزىمۇ هويلىغا ئېسىپ قويۇلغان چىغرىق بالدىقىدا مەشق قىلىپ تۇرىدىكەن. مەن توختاخۇننى بىر كۈن كۆرمىسەم چىدىمايدىغان بولۇپ قالدىم. كۈندىلا باراي دېسەم دادامنىڭ: «نەگە يوقالدىڭ» دەپ سوراقىغا تارتىشىدىن قورقاتتىم. شۇڭا كۈن ئارىلاپ يېكى ئىككى ئۈچ كۈندە بىر بېرىپ تۇراتتىم. شۇنداق قىلىپ، مەنمۇ دەرەخكە ئارغامچا باغلاپ، چەنزە بىلەن ئاچا قۇرۇپ، قولۇمدا تەڭشەك تۇتۇپ دار ئويۇنىنى مەشق قىلىشقا باشلىدىم. دەسلەپتە ئۆگزە بويى يەرگە مېڭىپ چىققۇچە ئۈچ - تۆت قېتىم يىقىلىپ چۈشتۈم. بۇ مېنىڭ بىرىنچىدىن، قورقانلىقىم، ئىككىنچىدىن، تەڭشەكنى توغرىلاپ تۇتالماسلىقىمدىن بولغانىكەن. چۈنكى تەڭشەك ئارغامچىدا ئىككى تەرەپكە ئېغىپ كەتمەي تىك تۇرۇشتا ماشىنىنىڭ رولىغا ئوخشاش ئەڭ مۇهىم نەرسە ئىدى. مەن كېيىن جۇۋازچى دارۋازىنىڭ ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، تەڭشەكنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئوخشاش ئېغىرلىقتىكى قۇمنى ياغلىقىغا چىگىپ ئېسىپ

تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئۇ كىشىلەر ئارىسىدا دار ئويۇنىغا بولغان قىزىقىشىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى بىلىپ، بىر نەچچە ئادەمگە ئۆزىنىڭ دارۋاز ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەن. ئەگەر دار تىكىشكە رۇخسەت قىلىنسا، دار ئويناپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. بۇ گەپ يۈرت چوڭلىرىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، بىر نەچچە مۆتىۋەر كىشى ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىپ، ئۇنىڭ دار ئويىنىشىغا رۇخسەت بەرگەن. ئۇنىڭغا يەنە قەرز ھېسابىدا، توشۇك، ياغاچ سېتىۋالغان ھەمدە ئۇنىڭ دار تىكىشىگە بىر نەچچە ئادەمنى ئاجرىتىپ يارەملەشتۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن يەنە شۇ ئالتۇنلۇقتا دار ئويۇنى كۆرسىتىلىشكە باشلىغان.

جۈۋازچى دارۋاز قىرىق نەچچە ياشلاردىكى كۆزى ئەلەس، ۋۇجۇك ئادەم ئىدى. كۆپ ئادەملەر ئۇنىڭ دارغا چىقىپ ئويۇن كۆرسىتىشىگە ئىشەنمەيتتى. جۈۋازچى بۇ ئەھۋالنى سەزگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ يېشى چوڭىيىپ قالغىنىغا ۋە جىسمانىي تەرەپتىكى بەزى ئاجىزلىقلىرىغا قارىماي پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دار ئويۇنى ئويناشقا كىرىشكەن. ئۇ جۈۋاز ھەيدىگەندە كېيىدىغان كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، قىزىل مەخمەلدىن كىيىم كېيىپ دارغا چىققانىدى. ئۇ توختاخۇننىڭ ئويۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى كۆرسىتەلمىدى، كۆز باغلاش، تەخسە تېڭىشلارنىمۇ قىلدى ھەتتا ئارغامچىدا يۈگۈردى. ئەمما چىغرىق ئويۇنىدا توختاخۇننىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنلىرىدىن پەقەت يېرىمىنىلا كۆرسىتەلىدى. چۈنكى ئۇ ياشتا چوڭىيىپ قالغاچقا، ئاسان ھېرىپ قالاتتى. داردىن چۈشكەندە ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى تەرلەپ، كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كېتەتتى. ئۇنىڭ قىينىلىپ تىترەپ، شۇڭىشىپ قالغان ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆرگەندە ئادەمنىڭ بەك ئىچى ئاغرىيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇ يەنە دار كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ئۆگەندىم. بارا - بارا بەلدىگە چىقىپ
ئىككىسى چۈشۈپ، ئىككىلىپ بولدۇم. كېيىن بۇ شەكىلنىڭ ئالغىنىم
ئۈچ جايغا ئۈچ تال ياراقنى، يەنە بىرنى بولسا سوقمىچاق
ئۈچ تال قويۇپ، ئىككىسىنى قولۇم ئۈستىدە بەلدىگە

قويدۇم. بۇ ئۇسۇلنىڭ پۈتۈنى ئارغامچىغا چېتىراق دەستىپ
تۇرۇشتا ياردىمى بار ئىكەن. ئاخىر مەن ئاغىرداچىدا مېڭىپ
دەرەخكە ياقتا تاشلاپ ئۆگەندىم. ئارغامچىغا مىنىپ تۇرۇشنى قىلىپ باقتاندىم،
ئىككى ياقتا سۈرىلىپ ئاغرىپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن كېچىك بىر
كاسسىلىرىم چاتىرىقىمغا تېگىۋېلىپ پۈتۈمنى مىنىشنى جۇپلەپ، ئىككى ياقتا
پاستۇقنى ئارغامچا ئۇستىدىن ئىككى شۇ چاغدا بارمىقىم قاتلىشىپ بىرنەچچە
كېيىن ئۆگىنىشكە باشلىدىم. نامىز بارمىقىمنىڭ چوڭلۇقىدا كېلىدىغان
ئىشتىنى، پېشانەم يېرىلدى. بارمىقىمنىڭ چوڭلۇقىدا كېلىدىغان
يىقىلىپ، چىڭقىپ كەتتى. ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ ئۇنىڭ
ئۆگىسىدىن دېمەستىن ياكى ئويۇنلارنى ئۆگىنىشىم ئۈچۈن ئۇنىڭ
دادامغىمۇ چۈشكەنسىرى مەن بۇ ئويۇنلارنى ئاداملارغا
دېم، يۈرەكسىزلىنىپ بارمىقىم. ئاغرىپ
قىلىپ ساقايدى. ئۆگىنىمەن دەپ خېلى
بولۇپ دار ئويۇنى مولاق ئىككى قول بىلەن
ئۈچۈنى تاشلاپ قويۇپ ئاۋۋال باشلىدىم، ئاندىن
مەن بۇ ئويۇننى ئاسانغا قىلىپ تۇرۇشنى
ئۆتۈمنى ئاسانغا قىلىپ بىلەن يەرگە تەر
مەشق قىلدىم، شۇنىڭدىن كېيىن
بىلەن مېڭىشنى ئۆگەندىم. ئۆتۈپ
يەرگە تەرەپ تۇرۇپ

ـــ بىكسىسى بار ئوغۇل بالا هال ئېيتمايدۇ، يۇر، ـــ دەپ قولۇمدىن تارتتى هېلىقى تەلۈە ـــ بۇ دېگەن قازانچىدىن چىققان قالتىس موللاقچى. ئەگەر بۇسەندىن قېلىپ قالسا قۇلۇم قىمنى كېسىۋېتىمەن.

ئۇ مېنىك ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي، ئىككى قولى بىلەن ئىككى كىيمزنىك بىلىكىدىن تۇتۇپ سۆرەپ، سۇ دەرۋازا ئالدىغا ئېلىپ باردى. شۇ چاغدا، مەھەللە ـ مەھەللىدىكى بالىلار ئىارىسىدا موللاق ئويۇنى ئەۋج ئېلىپ موللاقچىلار كۆپىيىپ كەتكەنىدى. ساۋۇر مانا شۇنداق ئۇستا موللاقچى دەپ داڭ چىقارغان. ئەگەر مەن بۇنىمۇ يەكسەم «قالتىس ئۇستا موللاقچى بولىمەنغۇ» دېگەن ئويدا ئۇنىك بىلەن بەسلىشىپ ئويناشقا ماقۇل بولدۇم.

مەن ئۆيدىن ئاش ۋاقتى بىلەن چىقىپ كەتكەنىدىم. نامازدىگەر بولغۇچە ئۆيگە كەلمىگىنىم ئۈچۈن دادام مېنى ئىزلەپ يۈرگەنىكەن. ئۇ مېنىك سۇ دەرۋازا ئۆپچۆرىسىدە ئادەم توپلاپ موللاق ئويۇنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىمنى كىشىلەردىن ئاڭلاپ، مەن ئويناۋاتقان جايغا ئاتلىق ئىزلەپ كەپتۇ. قارىسا مەن كىيىمىمنى سېلىۋېتىپ بېشىم تۆۋەن، پۇتۇم ئۈستۈن هالدا قولۇم بىلەن مېكىپ يۈرگەن. دادام شۇ يەردىن ئاتلىق ماڭغانچە كۆپچىلىكنىك ئارىسىدىن ئۆتۈپ قامچا بىلەن قورسىقىمغا راسا كېلىشتۈرۈپ بېرىنى سالدى. مەن چۆچۈپ كېتىپ، چىرقىراپ يىغلىغان پېتى قاچتىم. دادام كەينىمدىن ئاتلىق قوغلىدى. مەن سېپىل ياقىلاپ ناغرىچى تەرەپكە بۇرۇلۇپ خانىقانىك ئارقىسىغا كەلگەندە، دادام ماڭا يېتىشىپ ئاتتىن چۈشتى، مەن يۇشۇرۇنغىدەك جاي تاپالماي، ئالدىمدىكى ئېرىقتىكى سۇغا چۈشتۇم ـ دە، ئۆمىلىگەن پېتىم كۆۋرۈكنىك ئاستىغا كىرىپ يېتىۋالدىم. دادام كۆۋرۈك ئاستىغا ئېگىشىپ: «چىق مايۋاققا، يېنىپ چىقساڭ هېچنېمە قىلمايمەن، بولمىسا موللاق ئاتقان پۇت ـ قولۇڭنى چېقىپ

چوڭ ئۆستەكنىڭ لەۋىگە پۇتىمىزنى ئاسمانغا قىلىپ باردىۋاتىمىز. پەللىگە بارغىچە يۆتكىگەن قولىمىزنىڭ ئالقىنىنى قورسىقىمىزغا ئۇرۇپ ماڭىمىز، كىم ئۆستەكنىڭ لەۋىگە بۇرۇن بارسا شۇ ئون سامسا ئۇتىدىغان بولدى. غالىپلار تەرەپ بولغان كىشىلەر بولسا ئەللىكتىن سامسا تىكىشتى. بىز كۆكىلەكلىرىمىزنى سىلىۋېتىپ ئىشتانچاق بولۇۋالدۇق. شۇ كۈنى مەن بار كۈچۈم بىلەن غەيرەت قىلىپ ئىلىچاقتىن ئون نەچچە قەدەم بۇرۇن پەللىگە يېتىپ بېرىپ، ئون سامسا ئۇتۇۋالدىم. ئەمما ئالقانلىرىم قىزىپ دىلارغا تىگىپ نەچچە يېرىدىن قان چىقىپ كەتتى. پۇتۇن بەدىنىمدىن تەر قۇيۇلۇپ چۆپ - چۆپ ھۆل بولۇپ كەتتىم. كۆپچىلىك چۇقۇرىشىپ مېنى ئالقىشلىدى. ئارىدىن بىر تەلۋە يىگىت چىقىپ: «بەرىبىر ئۇستى - بېشىڭ ھۆل بولدى. ئەمدى بىراقلا سۇغا چۈمۈلۈپ چىق» دەپ مېنى كۆتۈرۈپ ئېۋىستەكىگە تاشلىۋەتتى. ئۆزۈمنى ئوڭشۇۋالغىچە ئىككى - ئۈچ قېتىم سۇغا بېشىمچە كىرىپ كېتىپ ئاران سۇدىن چىقىۋالدىم. ھېلىقى تەلۋە مەن بىلەن سامسىخانىغا بېرىپ: «سېنى سەگىتىپ قويدۇم - ھە» دەپ، مەن ئۇتۇۋالغان ئون سامسىنى بىللە يېدى، نېرىقى جوزىدا بولسا ماڭا دوچىققان كىشى ئۇتۇۋالغان ئەللىك سامسىنى بەش - ئالتە كىشى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ يەۋاتاتتى. بۇ تەلۋە ئۇلارنىڭمۇ قېشىغا بېرىپ، ئىككى - ئۈچ سامسىنى يەپە بىر سامسىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

مەن ھاردۇقۇمنى ئېلىپ ئەمدى ئۆيگە قايتاي دەپ تۇرۇشىمغا ھېلىقى يۇزى قېلىن تەلۋە قازانچىلىق ساۋۇر دېگەن بىر بالىنى باشلاپ كەلدى.

— مولاقچى، مانا ئەمدى بۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ كۆر، — دېدى ئالدىمىنى توسۇپ.

— قولۇم ئاغرىپ كەتتى، ئەمدى ئويىنىمايمەن، — دېدىم مەن.

چىقىپ كەتتى.

تاغام بەك ياۋاش، مىس - مىس ئادەم ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن كەپنى بوش، سىلىق ئاھاڭدا قىلاتتى، لېكىن تەسىرلىك سۆزلەر بىلەن ھەر قانداق ئادەمنى ئېرىتەتتى. بىرەر كىشى ئۇنى تىللىسا ئۇ رەڭگىنى ھېچقانداق ئۆزگەرتمەي:

— بۇرادەر، ئىمان ئېيتقان ئاغزىڭنى بۇلغىماڭ، خۇدا تەلىپىڭىزگە يەتكۈزسۇن، دەپ قويىاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كىشىلەر ئابدۇللا ياۋاش دەپ ئاتايتتى. دادام بولسا بىر ئېغىز گەپنىمۇ كۆتۈرەلمەي مۇشت ئېتىشقا تەييار ئىدى. شۇڭا ئۇنى ھەممە قادىر تىوك دەيتتى، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان بۇ ئىككى قېرىنداش مىجەزدە ئىكىكى دۇنيا ئىدى. مانا بۇگۈن دادام ئۇنى تىللاپ:

— ھۇ مۇناپىق ھارامزادە، — دەپ ھاقارەتلىدى. مېنى سۆرەپ ئالدىغا ئېلىپ كەلمىگىنى ئۈچۈن، دادام ئۇنى بىر نەچچە قامچا ئۇردى. شۇنداق بولسىمۇ تاغام:

— بالا كىچىك، نادان بولغىنى ئۈچۈن شوخلۇق قىلدۇ، ئاتىنىڭ تېيىمۇ قېيغىدۇ، ئۆشكىنىڭ ئوغلىغىمۇ سەكرەيدۇ ئەمەسمۇ، سادىغاڭ كېتەي ئاكا! بۇ قېتىم مەن بالىنى تىلمۇالاي، ئەتىگىچە ئوبدان نەسىھەت قىلىپ ئاپىرىپ قويىاي، دېگەندەك بىر مۇنچە شېرىن سۆزلەر بىلەن دادامنى ئېزىتىپ، مېنى ئېلىپ قالدى.

تاغام ۋەدىسى بويىچە ماڭا بۇنىڭدىن كېيىن شوخلۇق قىلماسلىق ھەققىدە نۇرغۇن نەسىھەت قىلدى ۋە ئەتىسى تۇنۇگۈنكى قالايمىقانچىلىقتا يوقىتىپ قويغان كۆڭلىكىم ئورنىغا يېڭى كۆڭلەك ئېلىپ كىيگۈزۈپ ئۆيىمىزگە ئاپىرىپ قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن دادامدىن قورقۇپ ئۇچ كۈنگىچە جىم يۈردۈم. تۆتىنچى كۈنى ھەيدەر بىلەن مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ مورىنىڭ ئاغزىغا كېسەك تېزدۇق، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈس-

ۋىتىمەن» دەپ توۋلىدى. مەن ئۇنچىقارماي، ئوغرى مۇشۇكتەك كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ، شۇمشەيگەن پېتى كۆۋرۈكنىڭ يۇرۇق چۇشۇپ تۇرغان چېتىگە قاراپ تۇردۇم. مەن چىقمىغاندىن كېيىن دادام نەدىندۇر ئۇزۇن بىر چەنزە تېپىپ كەلدى. ئۇ مېنى شۇ چەنزە بىلەن چىقارماقچى بولۇپ، ئۇنى كۆۋرۈك ئاستىغا تىقتى. دادام چەنزىنى تارتىپ ئۆزىنى ئوڭشىۋالغۇچە مەن كۆۋرۈكنىڭ يەنە بىر چېتىدىن ئۆمىلەپ چىقىپ ناغرىچى تەرەپكە قاچتىم، ئۇ يەردىن ئايدۆڭ تەرەپكە كەتتىم. دادام كەينىمدىن ئاتلىق قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ يېتىشەي دەپ قالغاندا، شۇ كوچىسىدىكى ئات ماڭمايدىغان ئەگرى - توقاي ئۆستەڭ قىرى بىلەن يۇگۈرۈپ، تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ دادامنىڭ ئىنىسى ئابدۇللا ياۋاشنىڭ ئۆيىگە بېرىۋالدىم. ياخشى، ئۇلار دەرۋازىنى ئىلماپتىكەن، سامانخانىغا كىرىپ مۇكۈۋالدىم. دادام بولسا چوڭ يول بىلەن يۇرۇپ «ھەقچان ئۇ مۇشۇ يەرگە كەلدى» دەپ ئويلاپ، تاغامنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، گۇناھىمنى سۆزلەپ بېرىپ مېنى سۈرۈشتە قىلىپتۇ. تاغام كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتسا دادام:

— جەزمەن مۇشۇ ھويلىغا كىردى، يۇشۇرما، — دەپ تاغامغا كايىپتۇ. تاغام:

— سىز ماڭا ئاچچىقلانماڭ، بۇ يەرگە كىرسە مەن ئېمىشقا يوشۇرىمەن. سىز سەل ئاچچىقىڭىزنى بېسىپ ئۆيدە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ. مەن ئەتراپنى ئىزلەپ باقاي، — دەپ دادامنى تىنچلاندۇرۇپتۇ. كېيىن تاغام مېنى ئىزلەپ سامانخانىدىن تاپتى. مەن تاغامغا ئېسىلىپ يىغلاپ:

— مېنى بۇگۈن قۇتقۇزۇڭ، بولمىسا دادام ئۇرۇپ پۈت - قولۇمنى چېقىۋېتىدۇ، — دەپ يالۋۇردۇم.

— ئەمىسە، مۇشۇ يەردە سامانغا كۆمۈلۈپ يېتىپ تۇر. مەن بىر ئامال قىلىپ سېنى ئېلىپ قالاي، — دەپ، سامانخانىدىن

قهرىنداشلار ئارىسىدىكى يېقىنلىق تېخىمۇ كۈچەيسۇن كەتتى.

كىتابخانلىققا بېرىش

مەن گۈدەك ۋاقىتلىرىمدا جۈمە مەسچىت دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ مەسچىتلەر بولىدىغان. ئاتاقلىق چوڭ موللاملار (ئۇلار دە- موللا ياكى ئولىما دەپ ئاتىلاتتى) بۇ يەردە ئەرەبچە، پارسچە مەشھۇر كىتابلارنىڭ مەنىستى سۆزلەپ بېرەتتى. بۇنىڭدا شاگىرت تەربىيىسىدىكى موللىلار كىتابنىڭ ئىبارىسىنى يەنى ئەينىنى ئوقۇيدۇ. ئۇستاز سۆپىتىدىكى موللا بولسا مەنىسىنى ئېيتىدۇ ياكى شەرھلەپ بېرىدۇ. مانا بۇ كىتابخانلىق دېيىلىدۇ. ئەگەر دامموللام ئەرەبچىگە كامىل بولۇپ ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە بولغان بولسا مەنىسىنى ئېيتىپ ياكى شەرھلەپ، تىكشىۋېچىلارنى كەھرىۋادەك ئۆزىگە تارتىۋالاتتى. مۇنداق ئاتاقلىق دامموللا كىتابخانلىق قىلغان مەسچىتكە كىشىلەر ھېسابسىز كۆپ كېلەتتى ۋە ئۆزلىرىنى «مەن دېگەن پالانى ئالىمنىڭ كىتابخانلىقىغا بارغان» دەپ ماختىشاتتى. كىتابخانلىق، كۆپىنچە ھەر كۈنى بامدات نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن تارتىپ كۈن چىققۇچە بولۇپ تۇراتتى.

قايسى مەسچىتتە ئاتاقلىق دامموللا كىتابخانلىق قىلىشقا باشلىسا، دادام ئۇ يەر ھەر قانچە يىراق بولسىمۇ، تاڭ ئاتا- ئاتمايلا شۇ مەسچىتكە ئولگۈرۈپ باراتتى. ئۇ كىتاب ئاڭلاشقا بەك قىزىقاتتى، شۇڭا قايسى مەسچىتتە كىم كىتابخانلىق قىلىۋاتقانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ تۇراتتى، دادام كىتابخانلىقتا ئاڭلىغانلىرىنى بىزگەكېلىپ بىرىنى قويماي سۆزلەپ بېرەتتى. ئۇ ساۋاتسىز بولسىمۇ خاتىرىسى كۈچلۈك ئىدى. دادام مېنىڭ كىتاب سۆزلىرىنى بېرىپ لىپ ئاڭلاۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ:

ـ سەن كىتاب ئاڭلاشقا بەك قىزىقىدىكەنسەن، تېخى

تىگە بېشىمنى قويۇپ پۇتۇمنى ئۇستۇن قىلىپ بىر لەچچە مىنۇت تۇردۇم، ئاخىرىدا تامنى تۇتۇپ، پۇتۇمنى جۇپلەپ بېشىمچە تېك تۇردۇم. بۇ خەۋەر يەنە دادامغا يېتىپ بېرىپتۇ. لېكىن دادام شۇ كۈنى ماڭا گەپ قىلمىدى. لېكىن ئەتىسى بامداتتىن كىرىپ مېنى ئۇخلاۋاتقان ئورنىمدىن تارتىپ چىقىرىپ، تاسما چۈلۈۋۇر بىلەن بىر نەچچىنى ئۇردى ۋە پولنىڭ ئاستىغا سولاپ قويدى. ئۇ ئۆيدىكىلەرگە ماڭا ھېچ نەرسە بەرمەسلىكنى جېكىپ ئۆزى ئەتتىگەنلىك چېينى ئىچىپ بازارغا چىقىپ كەتتى.

مەن ئاچلىقتىن، تاسما تېگىپ تىلىنىپ كەتكەن بەدىنىمنى ئازابىدىن زارلىنىپ زەي يەردە ياتاتتىم. پۇتۇن ئەتراپىم تور باغلاپ كەتكەن، ئۇ يەر - بۇ يەردىن چاشقانلارنىڭ كىتىرلاش ۋە چىرىلداشلىرى، پاقىلارنىڭ يېنىمدا سەكرەپ كۇركىراشلىرى سۇرلۇك ئاۋازلىنىپ تۇراتتى ... ئاكام تاغامنىڭ مېنى قۇتقۇزۇپ قېلىشىنى ئىلتىماس قىلىپ سىگىلىمنى تاغامنىڭكىگە ئەۋەتىۋېتىپتۇ. ئۆزى چۈشتە ئۆيدە ئەتكەن چۆچۈرىدىن بىر ئاپقۇر كۆتۈرۈپ كېلىپ، پولنىڭ ھاۋا كىرىدىغان تۆشۈكىدىن مېنى چاقىردى:

— زۇنۇن، پولنىڭ ئاستىغا چۈشىدىغان جايغا دادام قۇلۇپ سېلىپ قويۇپتۇ. تۆشۈكتىن بولسا چىنە پاتمايدىكەن، ماۋۇ يەردىن قۇلۇڭنى سوز.

مەن ھاۋا كىرىدىغان تۆشۈكتىن ئاكام قوشۇق بىلەن سۇنۇپ بەرگەن چۆچۈرىنى يەپ قورسىقىمنى چالا تويغۇزۇپ جىمىپ قالدىم. كەچقۇرۇنلۇقى تاغام كېلىپ، يەنە دادامنىڭ توڭنى يۇمشاق، شىرىن سۆزلىرى بىلەن ئېرىتىپ مېنى ئازاد قىلدى.

مەن قەدىرلىك، كۆيۈمچان ياۋاش تاغامنىڭ ماڭا قىلغان يارەملىرىنى ئۇنتۇلماي، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بالىلىرىنى ھاپاش قىلىپ بېقىپ، خىزمىتىنى قىلىپ بەردىم، شۇنداق قىلىپ،

«كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزگۈچى — ياخشى ئادەمدۇر» دېگەنىنى ئاڭلاپ، ياخشى ئادەم بولۇش كويىدا بولدۇم: پاتقاقتا پېتىپ قالغان ھارۋىلارنى چىقىرىشىپ بەردىم، يىقىلغان كىشىلەرنى يۆلەپ تارتىپ تۇرغۇزۇپ قويدۇم.

ئادەم ماڭىدىغان يوللاردىكى تاش، چالما ۋە قىيىندىلارنى بىر چەتكە ئېلىۋېتىدىغان بولدۇم. چۈنكى مەن ئۆزۈمنۇ مۇنداق نەرسىلەردىن بىر قانچە قېتىم پەشۇا يەپ، پۇتلىرىمنىڭ بارماقلىرى يارا بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ زامانلاردا ماڭا ئوخشاش بالىلارنىڭ كۆپچىلىكى ياز كۈنلىرى يالىڭاياق يۈرۈشەتتى. ناھايىتى باي ۋە مۆتىۋەر ئادەملەرنىڭ بالىلىرىلا يازدا سەندەل ياكى بەتىنكە كىيىۋالاتتى.

كىتابخانلىقتا ئاڭلىغانلىرىم بويىچە، ئادەمنىڭ ياخشىسى — خەلققە پايدا يەتكۈزگۈچى، يامىنى بولسا زىيانكەشلىك قىلغۇچى ئىكەن. مەن بۇ يەردە ئەمگەك ۋە ھەربىكەت توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىمدىن مۇنداق ئىككى ۋەقەنى ئەسلەپ ئۆتكۈم كېلىدۇ:

بىرىنچى ۋەقە:

بىر كۈنى بىر بوۋاي ھاسسىغا تايىنىپ ئىشىك ئالدىدا جىم ئولتۇرسا مۇھەممەت پەيغەمبىرىم ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ. بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەرگەنىكەن، ئۇ بوۋاينىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالماي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بوۋاي: «مەندىن قانداق گۇناھ سادىر بولغاندۇ، رۇسۇلىمىز سالىمىنى قوبۇل قىلمىدى، يۈزۈمگىمۇ قارىمايلا ئۆتۈپ كەتتى» دېگەنلەرنى ئويلاپ، غەمگە چۆمگەن ھالدا بېشىنى تۆۋەن سالقىلىتىپ، ھاسىسى بىلەن يەرنى سىجىغان پېتى ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. مۇھەممەت پەيغەمبەر قايتىۋېتىپ يەنە ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا بوۋاي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دەپ قول قوشتۇرۇپ سالام بېرىپتۇ. پەيغەمبەر:

بالاغەتكە يەتمىگەن بولساڭمۇ ئەتىدىن باشلاپ مەن بىلەن بىللە بامدات نامىزىغا بار. دامۇللامنىڭ ئۆز ئاغزىدىن كىتاب سۆزلە-رىنى ئاڭلا! ئاجايىپ ياخشى گەپلەر بولىدۇ. بۇنى ئاڭلىغانىڭ ساۋابىنى ئېيتىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، — دېدى خۇشال بولۇپ.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە دادام مېنى ئويغىتىپ قويۇپ، تەرەت ئالغىلى تۇردى. مەن ئالدىراپ كىيىنىپ چىقتىم - دە، ئۇنىڭ تەرەت ئېلىش ئۈسۈلىغا زەڭ سېلىپ قاراپ تۇردۇم. ئاپىتوۋا بوشىغاندىن كېيىن مەنمۇ دادام قانداق قىلغان بولسا شۇنداق قىلىپ تەرەت ئالدىم. شۇنىڭدىن كېيىن دادام بىلەن قازانچىدە-كى چوڭ مەسچىتكە قاراپ يول ئالدۇق. دادام ئالدىمدا ئالدىراپ كېتىپ باراتتى، مەن ئۇنىڭ سەللىسىنىڭ قىستۇرۇلما ئۇچىنىڭ شامالدا لىپىلداۋاتقىنىغا قاراپ ئوغلاقتەك سەكرەپ ئارقى-دىن قالماي كېتىپ باراتتىم.

بىز مەسچىتكە كىرىپ ئارقا سەپتىن ئورۇن ئالدۇق. نامازغا ئوقۇغاندا جامائەت قانداق ھەرىكەت قىلسا، مەنمۇ شۇنداق ھەرىكەت قىلىپ نامازنى تۈگەتتۇق. كىتابخانلىق باشلاندى.

تېخى تاڭ يورۇمىغانىدى. مىھراپ ئالدىدىكى كىچىككىنە جوزىغا قويۇلغان لامپا غۇۋا نۇر چېچىپ تۇراتتى. دامۇللام مىھراپقا ئارقىسىنى قىلىپ چازا قۇرۇپ جامائەتكە سەپسېلىپ جىددىي قىياپەتتە ئولتۇردى. ئىبارە ئوقۇپ بەرگۈچى بولسا، ئۇنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ خەتكۈش (كۆرسەتكۈچ) بىلەن كىتاب قورلىرىنى ئېنىقلاپ ئوقۇشقا باش-لىدى. ئۇ بىر نەچچە جۈملە ئوقۇغاندىن كېيىن، دامۇللامنىڭ «ھم ...» دېگەن ئاۋازى چىقىشى بىلەن تەڭ تىنوختايىتتى. دامۇللام ئەرەبچە ئوقۇلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ، چۈ-شەندۈرۈشكە باشلىدى. بىز ئاڭلاۋاتقان كىتابنىڭ ئىسمى «سەھە-ھۇلبۇخارى» ئاملىق مەشھۇر ھەدىسلەر توپلىمى ئىدى.

مەن شۇنىڭدىن كېيىن نەدە كىتابخانلىق بولسا شۇ يەرگە بارىدىغان بولدۇم. بىر قېتىم مەن مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ

— ماۋۇنى كۆرۈڭ، — دەپتۇ يەرگە قاراپ.
— نېمىنى؟
— ماۋۇ كۆلنى دەيمەنا.
— كۆلگىز نېمە بولۇپتۇ؟
— كۆلا ھېچنېمە بولغىنى يوق. بىز بىر ئائىلىدە يەتتە جان ئادەم ئاچ قالغىلىۋاتىمىز، — دەپتۇ غەمكىن كىشى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — پەيغەمبىرىمىنى ماڭا ئوخشاش يوقسۇللارغا ياردەم قىلىدۇ، دەپ ئالدىغا ھال ئېيتىپ بارسام، مۇشۇ كۆلنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويدى، ئويلاپ بېقىڭا، بۇرادەر، بۇ كۆلنى يېگىلى بولامدۇ ياكى كەيگىلى بولامدۇ؟

— بۇ ھېكمەتنىڭ تېگىگە يەتمەپسىز، — دەپتۇ ھېلىقى مويسىپت، — رۇسۇللىلانىڭ سىزگە بۇ كۆلنى بەرگەنلىكى جاڭگالدىن ئوتۇن باغلاپ ئەكىلىپ سېتىپ جان باق دېگەنلىكى.

غەمكىن كىشى مويسىپت كىشىدىن ئىشىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇققاندىن كېيىن، «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلمەن» دەپ ئولتۇرماي، يېقىن ئەتراپتىن قاخشالارنى تېرىپ ئەكىلىپ، كۆلدا باغلاپ سېتىپتۇ، شۇ كۈنى ئۇ بۇنىڭ پۇلىغا يەتتە نان ئاپتۇ. ئەتىسى جاڭگالغا بېرىپ ئۇنۇڭۇنكىدىن كۆپرەك ئوتۇن باغلاپ ئېلىپ كەلگەنىكەن، ئون نان ئاپتۇ. كۈندە شۇنداق ھەربىرىدا قىلىۋېرىپ، ئۆيدە نان ئۇزۇلمەيدىغان، ئۇچىلىرىدا كىيىم پۇتۇن بولىدىغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن غەمكىن كىشىنىڭ ئىش - ھەربىرىكە قىزغىنلىقى ئېشىپ ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى ياخشىلىنىشقا باشلاپتۇ.

تۇردى قادىر

ئاكام تۇردى قادىر ئەتراپلىق بىلىم ئىگىلىگەن، ئىرەبچە پارسچە، خەنزۇچە، رۇسچە تىللاردىن خەۋىرى بار ئادەم ئىدى.

— ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام، — دەپ بوۋاينغ ئوچۇق چىراي بىلەن قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ يىگىرمە - ئوتتۇز قەدەم نېرى كەتكەندىن كېيىن بوۋاي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پاپىلاپ يۈگۈرۈپ يېتىشىپ دەپتۇ:

— يا رۇسۇللاللا، جانابلىرىدىن بىر سوئال سورىشىم مۇمكىنمۇ؟

— قېنى، قېنى سوراڭ، مەرھەمەت.

— جانابىڭىز ئۇ تەرەپكە ئۆتكەندە سالىمىنى ئىلىك ئالماي ئۆتكەندىڭىز، قايتقاندا سالام بەرسەم ئوچۇق چىراي بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ، غەمكىن كۆڭلۈمنى خۇرسەن قىلدىڭىز، بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلۇر، — دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

— مەن ئۇ تەرەپكە ئۆتكىنىمدە سىزقىمىر قىلماي ئولتۇرغان ئىكەنسىز، قايتقىنىمدا بولسا ھەر ھالدا ھاسىڭىزنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى سىجاپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرۇپسىز، — دېگەنىكەن مۇھەممەت پەيغەمبەر تەبەسسۇم بىلەن.

ئىككىنچى ۋەقە:

ئۇششاق بەش بالىسى بار بىر كەمبەغەل كىشى: «مۇھەممەت پەيغەمبىرىم كەمبەغەل، غېرىپ - مىسكىنلەرنىڭ ھالىغا يېتىدۇ» دېگەننى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە بالاچاقىلىرىنىڭ يېمەك - ئىچمەك كېيىم - كېچەكلىرىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا ئۇنىڭغا ئەھۋال ئېيتىپتۇ. پەيغەمبەر بولسا، قازناقتىن تۆت غۇلاچ كەلگۈدەك بىر تال كۆلا (چىغدا ئىشلىگەن ئارغامچا) ئېلىپ چىقىپ، كەمبەغەلنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. بۇكىشى كۆلىنى سېقىمداپ بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا بازاردىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسا كۆپىنى كۆرگەن بىر مويسىپىت ئادەم ئۇنىڭدىن:

— ھەي بۇرادەر، نېمانچە غەمكىن كېتىپ بارىسىز، — دەپ سوراپتۇ.

غەمكىن كىشى:

— قازان باسمىسىغۇ، سەن بۇكتابنى قەيەردىن ئالدىڭ، — دەپ سورايتتى. مەن بىر كىتابنى ئىككى تەڭگىگە ساتاتتىم، ئاندىن كېيىن شۇ پۇلنىڭ يېگىرمە تىيىنىغا دابەنجىڭ سەي قورۇتۇپ بىر تەخسە لەڭمەن يەيتتىم. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئاكامغا بىر سوم سەكسەن تىيىننى بېرىپ:

— يېگىرمە تىيىننى راسخوت قىلىپ قويدۇم، — دېسەم، — بوپتۇ ئوكام، چاپسان بېرىپ ماڭمۇ بىر دابەنجىڭ ئەپكىلىپ بەر. ئاتمىش تىيىنغا بىر ھەپتە يېگۈدەك گىردە ئالغاچ كەل، — دەپ سەكسەن تىيىننى ماڭا بېرىپ، بىر سومنى يانچۇقىغا سالاتتى.

بۇنىڭدىن باشقا بىر كىتابپۇرۇش تاتار بوۋاي ئاكامغا قازان ياكى بومبەيدە بېسىلغان قۇرئانلارنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىنى ئەكىلىپ، ھەر بىرىنى بەش سومدىن ھەق تۆلەپ كۆچەرتەتتى.

بىز ئەنە شۇنداق پۇللۇق بولۇپ قالغان كۈنلىرى ئىككى ئۈچ كىشىلىك ئاش ئەتكۈدەك پۇتلۇق قازىنىمىزغا پولۇ دۇملەيتتۇق، ئاكام مەدرىسته پولۇ ئىتىپ يۈرۈپ ناھايىتى ئۇستا بولۇپ قالغانىكەن. پولۇ دۇملەنگەن كۈنى خۇددى ھېيت بولغاندەك خۇش بولۇپ كېتەتتۇق.

بىزنىڭ رامىزان ئايلىرىدا پولۇ يېيىشىمىز ئادەتتىكى ئايلارغا قارىغاندا كۆپرەك بولاتتى. شۇڭا مەن بىر ئاي رامىزاندا ئون قېتىمچە پولۇ يېگەن كۈنلىرىمىزنى ھازىرمۇ لەززەت بىلەن ئەسلەيمەن. رامىزانىنىڭ قالغان يېگىرمە كۈنىنىڭ تولىسىدا قاتتىق ناننى ئۈۋىتىپ يەپ روزا تۇتاتتۇق.

دادىمىز ئۆلگەندە ئۇنىڭ قولىدىكى ماتا - چوتالىرى قەرزگە يەتمەي، ئۆيدىكى جابدۇقلارمۇ سەپلەپ بېرىلدى. بىزگە پەقەت شەھەر ئىچىدىكى تۆت ئېغىزلىق ئۆيى بار قۇرۇق جايلا مىراس بولۇپ قالدى. دادامنىڭ قەرزدار بولۇپ قېلىشىدىكى

ئۇ مەدرىسته بەش - ئالته يىل ئوقۇدى، كېيىن پەننى بىلىم ئالدى. بىراق، بۇخاراغا بېرىپ كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، دامۇللا ياكى مۇدەرىس دېگەن ئاتاق ئالالمىدى، شۇنىڭدەك كونا جەمەتىيە‌تته پەننى مەكتەپلەر بولمىغىنى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا ئورۇن تاپالمىدى. دادام مەن كىچىك چېغىمدىلا ۋاپات بولۇپ كەتتى. بىز تىرىكچىلىك قىلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولۇپ غۇربەتچىلىكته قالدۇق. ئاخىر ئاكام بەزىبىر بايلارنىڭ ئەتىۋارلىق بالىلىرىدىن ئىككى - ئۈچنى ئۆيىگە بېرىپ ئوقۇتۇپ يۈردى، بۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلار بەزى چاغلاردا ئازراق پۇل بەرسە ئالاتتى، بەرمىسە ھەرگىز سورىمايتتى. كېيىنچە ئاكىمز مەھەللىمىزدىن بىر ئېغىز بوش ئۆي تېپىپ كوچىدا بىكار ئويناپ يۈرگەن گۈدەكلەرنى ئۆيگە يىغىپ ساۋاتى يوقلارغا خەت، ساۋاتى بارلارغا تۇرلۈك بىلىملەرنى ئۆگىتىپ تۇردى، ئەمما بۇ، رەسمىي مەكتەپ ياكى كۇرسىمۇ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى خالىسا كېلەتتى، خالىمىسا كەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى كۆپىيىپ بەزىدە يىگىرمە - ئوتتۇزغا يېتەتتى، بەزىدە بەش - ئالتىگە چۈشۈپ قالاتتى. بۇ ئىشتىن ئاكام بىر يارماقمۇ تەلەپ قىلماي بالىلارنى بىكارغا ئوقۇتاتتى. مەنمۇ شۇ بالىلارغا قوشۇلۇپ ئاكامدىن دەرس ئېلىپ يۈردۈم.

ئاكام خۇشخەت يېزىشتا پۈتۈن غۇلجا بويىچە ماھىر كىشى ھېسابلىناتتى. ئۇ ئۆيده ئولتۇرۇپ «مۇئەللىم ئاۋۋال» (ئېلىپبە) ۋە «مۇئەللىم سانى» (ھېساب) نامىلىق ئىككى خىل ئوقۇش كىتابنى قومۇش قەلەم بىلەن يېزىپ چىقتى. بۇ خەتلەرگە ھەر قانچە دىققەت قىلسىمۇ ئۇ مەتبەئەدە بېسىلغان ھەرپىلەردىن پەرق قىلمايتتى. كېيىن ئاكام بۇ كىتابلارنى كۆپەيتىپ يېزىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىرى بىر ئايدا پۈتۈپ چىقاتتى. مەن پۈتكەن كىتابنى بازارغا ئېلىپ چىقىپ ساتاتتىم. ئالغۇچىلار:

تەرىغا چىققۇدەك پاتقاقچىلىق بولغان چاغلاردا ــ تېخىمۇ قىينىغا چۈشەتتى. شالاقلىتىپ پاتقاق كەچكەن بويىچە ئېشەكنى ھەيدەپ ماڭاتتىم. مۇنداق چاغلاردا تېخىمۇ قىينىغا چۈشەتتى. شالاقلىتىپ پاتقاق كەچكەن بويىچە ئېشەكنى ھەيدەپ ماڭاتتىم. مۇنداق چاغلاردا ئېشەك مۇدۇرۇپ پاتقاقتا يىقىلسا، ئىككى سوغا ئېشەكنى بېسىپ لايغا چىلىناتتى. ماڭا ئوخشاش بىر گۇدەكنىڭ ئېشەكنى قوپۇرالماي ھەممە يېرى پاتقاققا مىلەنگەن ئېچىنىشلىق ئەھۋالغا رەھمى كەلگەن بىرەر مەرد ئادەم چۈشۈپ يۆلىشىپ بەرسە پالاكەتتىن قۇتۇلۇپ، پاتقاققا مىلەنگەن ئېشەك ۋە سوغىلاردىكى يېرىم قالغان سۇ ئۆي ئىگىسىگە تاپشۇرۇلاتتى. ئەگەر ئۇنداق خالىس، مەرد ئادەم چىقماي قالسا، سوغىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى سۇ چۈشۈدىغان تۆشۈككە قاپلاپ قويۇلغان مەدەكتەك قوزۇقنى تارتىۋېتىپ، ھەممە سۇنى ئېقىتىۋېتەتتىم، ئاندىن كېيىن ئېشەكنى قوپۇرۇپ ھەيدەپ ئۆي ئىگىسىگە سوغىلارنى قۇرۇق تاپشۇراتتىم. يابىلمىسا، ماڭا خېلى ياخشىلىقى تەگكەن ئائىلىنى سۈسىز قويماي دەپ ئېشەكنى قايتا ئۆستەڭگە ھەيدەپ بېرىپ سۇغىلارنى سۇغا توشقۇزۇپ كېلەتتىم. ئەتىيازلىقى ئۆستەڭلەرگە پاتقاق ئېقىپ چۈشۈپ سۇمۇ يۇندىدەك بولۇپ قالاتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنى ئېلىپ بارماي ئىلاجىڭ قانچە؟

مەن مۇنداق خالىس خىزمەتلەردىن باشقا يەنە توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ خىزمەت قىلاتتىم، بالىغاق تارقىتاتتىم، داش قازانلارغا ئوت قالايتتىم، مېھمانلار كەلگەندە قولىغا سۇ ئالاتتىم، داستىخان سېلىپ، تاۋاق توشۇيتتىم، كېچىلىرى بولسا، سەۋزە قىرىپ ئاشپەزلەرگە قارىشىپ بېرەتتىم. بەزى سېخىراق ئاشپەزگە ئۇچراپ قالغاندا ئۇ ئۆزۈمىنىڭ قورسىقىنى تويغۇزغاندىن تاشقىرى كەچقۇرۇن قايتقاندا، ئىككى ـ ئۈچ پارچە گۆشنى ئۆيۈگە ئالغاچ كەت، دەپ

سەۋەب، ماتا سودىسى كاساتلىشىپ، نىسى ئالغان ماتالىرىنى خۇدىيار يۈزىدىكى بىر كىشىنىڭ خو يېرىگە تېگىشىۋەتكەنىكەن. بۇ يەرگە دادام دېھقانچىلىق قىلماقچى بولۇپ ئۇ يەرنى ئالۋان تۆلىيەلمەي يەردىن بەزگەن بىر دېھقاندىن قىشتا ئالغانىكەن، شۇنىڭدىن كېيىن دادامنىڭ يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ قېلىپ ئەتىيازدا ئۆلۈپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ، دادام دېھقانچىلىق قىلىش مەقسىتىگە يېتەلمىدى. ئاكام ئىككىمىز بۇ يەرنى تېرىيمىز دەپ يېزىغا چىقىپ؛ ھېچ ئىشنى قاملاشتۇرالمىدۇق، چۈنكى، بىرىنچىدىن، بىزدە قوش جابدۇق ياكى ئۇلاغ يوق ئىدى. ئىككىنچىدىن بىز دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى بىلمەيتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەرنى ئۆزىنىڭ يېرىگە قوشۇپ تېرىغۇچى بىر دېھقانغا ئورتاقىقا بېرىپ، شەھەرگە قايتىپ كىردۇق. مەسلىھەت بويىچە، بىز كۈزدە ئاشلىق يىغىشقا قارىشپ بەرگىلى چىقىدىغان ۋە چىقىمنىڭ يېرىمىنى چىققان ھوسۇلدىن تۆلەيدىغان بولدۇق. شۇنداق قىلىپ، يا يېزىدا تۇرۇپ دېھقان بولالماي، ياشەھەردە يۈرۈپ سودىگەر، ياكى بىرەر ھۈنەرۋەن بولالماي قالدۇق.

مەن مەھەللىمىزدىكى سۇ ئەكىلىپ بېرىدىغان كىشىنىڭ ئائىلىلەرنىڭ سۈيىنى ئەكىلىپ بېرەتتىم. بىز تۇرغان مەھەللىنىڭ سۇ ئەكىلىدىغان يېرى سۇ دەرۋازا، دولان دەرۋازا ياكى كۆرە دەرۋازىنىڭ سىرتىدا بولۇپ، ئارىلىقى خېلى يىراق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇ تولدۇرۇلغان ئىككى سوغىنى قۇلىقىدىن كالتەك ئۆتكۈزۈپ ئارقان بىلەن چېتىپ، ئېشەككە توقۇلغان لىڭگىچاققا ئارتىپ ئېلىپ كېلەتتىم. مانا شۇنداق ئېشەككە ئارتىلغان سوغىدا بىر يول سۇ ئەكىلىپ بەرسەم ئۆيۈ ئىگىسى ماڭا ياخشى بىر ۋاخ تاماق بېرەتتى. سۇنى ھۈنداق توشۇش يازۇ كۈنلىرى ئاسان بولغىنى بىلەن قىش، ئەتە يازۇ كۈنلىرى تەس ئىدى. بولۇپمۇ ئەتىيازلىقى — ئادەمنىڭ

ئۇزامانلاردا راست گەپ قىلىدىغان سودىگەرلەرنى تېپىش تەس ئىدى. ئەمما ئاكام ھەممە كىشىنى ئۆزىگە ئوخشاش راست سۆزلەيدۇ، دەپ بىلەتتى. «ئوتتۇرىدا بۇزۇن بولمىسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەپ قويىاتتى» دېگەن تەمسىلىنى يادىغىمۇ ئېلىپ قويماي «ھەرقانچە بولسىمۇ كىشىلەر مۇناپىق بولۇشتىن قورقىدۇ» دەپ ئىشىنەتتى.

ئۇ رەختنى قىممەت ئېلىپ قويغاچقا، تىكىش ھەققىنى تۆلەشكە پۇلى قالمىغانىدى. مەن مەھەللىمىزدىكى بىر ماشىنچىغا بۇ ئەھۋالنى ئېيتقىنىمدا، ئۇ ئاكامنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ:

— ئەپەندىمگە ئېيىت، رەختنى ئۆزى ئېلىپ كەلسۇن، ھايال قىلماي تىكىپ بېرىمەن، — دېدى.

مەن كېلىپ بۇ خۇش خەۋەرنى ئاكامغا دېسەم، ئۇ:

— تىكىپ بەرگەن بىلەن مانچىسىغا بېرىدىغان پۇل يوق. سەن يەنە بىر بېرىپ ئېيتىپ باققىن، تىكىپ بەرمەي كېيىپ بېرەلمەيدىكەن، — دېدى.

مەن بۇ گەپنى ماشىنچىغا يەتكۈزگەنىدىم، ئۇستام:

— مانچىسىنى پۇل تاپقاندا بەرسە بولىدۇ. تۇردى ئەپەندىم تارتىنماي كېلىۋەرسۇن، — دېدى.

ئاكام: «رەختنى ئېلىپ بار. تىكىپ بەرمەي كېيىپ بەرسۇن. مەن ئۆلچەپ يېزىپ بېرەي»، — دېدى — دە، بىر قەغەزگە بويىنى، يېڭىنى ياقىسىنى ئۆلچەپ يازدى. يەنە بىر پارچە قەغەزگە چاپاننىڭ شەكلىنى سىزىپ بەردى.

ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتەيكى، ئاكام خېلى ئەپچىل رەسسام ئىدى، بىراق ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرالمىغانىدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ رەسىمىنى سىزغانلىقىنى دادام كۆرۈپ قېلىپ:

— قىيامەتتە بۇلار سەندىن جان تەلەپ قىلىدۇ. بىر جېنىڭنى ئۆزۈڭ ئالمەن ياكى ئۇلارغا بېرەمسەن. بالانىڭ

بهره‌تتی.

سولۇما پوتامغا چىگىپ كەلگەن گۆشنى ئاكامغا بەرگىنىمدە ئۇ خۇشال بولۇپ يەيتتى. يەنە بىر تەرەپتىن رەھمەت ئېيتىش ئورنىغا تەنە قىلىپ:

— سەن ئاشىق ئابدالدەك ئىشىكمۇ ئىشىك قاتىرايدىغان بولۇۋالدىڭ، — دەيتتى. مەنمۇ ئۇنىڭغا بوش كەلمەي:

— ھەي ئاكا، ساڭا ئوخشاش قىمىرلىماي ئولتۇرسام ئاغزىمغا چۈدۈن چىچىپ قويىمامدۇ. «ئېغىز يۇگۈرۈكى باشقا، ئاياغ يۇگۈرۈكى ئاشقا» دېگەن گەپ بار. خەقنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ يۇگۈرمىگەن بولسام ئىككى كۈندىن بېرى يېگەن پۇلۇم رېڭە، ماۋۇ سەن يەۋاتقان گۆشلەر نەدىن كېلىدۇ، — دەيتتىم.

— ھەر ھالدا پەسكەشلىك قىلمايلى، ئۇكام، — دەپ قوياتتى ئاكام.

ئۇ نەپسىدىن، تەمەخورلۇقتىن خالىي يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ قول ئىلكىدە ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ، كۆكسى - قارنى كەڭ، كۆڭلى نازۇك ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىززەت - نەپسىگە تېگىدىغان بەرەر ئېغىز سۆزنى ئاڭلاپ قالسا كۆتۈرەلمەي قاينىاپ كېتەتتى.

ئاكام بازاردىن بىر نەرسە سېتىۋېلىشىمۇ ئۇزۇكرەك ئۇقمايتتى. ئۇ بىر كۈنى يالاڭ پەلتۇ كىيىش ئۈچۈن بىر ماگىزىندىن بارلىق پۇلىغا يەتتە گەز (بەش مېتردىن يېقىن) كامپۇلات سېتىۋاپتۇ. مەن ئۇنى كۆرۈپ، ئالغان باھاسىنى سوراپ قىممەت ئالغانلىقىنى، باشقا دۇكانلاردا ئەرزان ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدىم، ئۇ غەزەپلىنىپ:

— مال ساتقۇچى ماڭا، بۇنىڭ باھاسى ھەممە دۇكانلاردا ئوخشاش، دەپ يالغان ئېيتىپتۇ قارا، — دېدى ۋە قولىدىكى رەختنى «يوقال يالغانچى مۇناپىقنىڭ مېلى!» دەپ تۇرۇسقا ئېتىۋەتتى.

چاپسان بېرىپ رەختىمىنى ئەكەل! بولمىسا خامىرىڭنى ئېزىۋېتىمەن! ــ ئۇ لاخشىگىرنى قولىغا ئېلىپ كېلىۋىدى، بەدەر ئىكىۋەتتىم! شۇ قاچقانچە ماشىنىچى ئۇستامنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاكامنىڭ چاپانىنى تىكتۇرۇشكە زادى ئۇنىمايۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ يالۋۇرۇپ، كېسىلگەن رەختنى ئەكىلىپ بەردىم.

ئاكام كېسىلگەن رەختنى قولىغا ئېلىپ تەكشۈرگەنىدى، ئۇستام ھەتتا پۈرۈچلىرىنىمۇ قويماي يېرىم گەزدىن ئارتۇقراق ئاشقان رەختكە ئوراپ قويۇپتۇ. ئاكام بۇنى كۆرۈپ:

ــ ھە، ئىشىنىڭ يولى مانا مۇنداق بولىدۇ. بۇ يوغان باش ئۇستامنىڭ خېلى ئىنسابى بار ئادەم ئىكەن. كىشىنىڭ ھەققىنى قايرىۋېلىشتىن قورقمىدىكەن، ــ دېدى ـ دە، ئۇزۇن پۈرۈچلاردىن يېپ چىقىرىشقا باشلىدى ۋە ئۇستامغا، ماڭمۇ رەھمەت ئېيتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بۇ چاپىنىنى پۈرۈچلاردىن چىقىرىۋالغان يېپلار بىلەن قولىدا تىكىپ كىيگەنىدى.

ئاكام يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تولا تارتىپ ئۆپكە كېسىلى بولۇپ قالدى. ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇ سىل كېسىلىگە مۇپتىلا بولغانلىقىنى تولۇق چۈشىنەتتى.

ــ ئۇكام، مېنىڭ بۇ كېسىلىم ئىجتىمائىي كېسەل. مۇنداق دېگىنىم كۆپ ۋاقىت قۇۋۋەتلىك تاماق يېيەلمەسلىك، بەزىدە ئاچ قېلىش، پەسلىگە قاراپ كىيىم كىيەلمەسلىك، غەم ـ قايغۇدىن قۇتۇلالماسلىق بىلەن تېپىۋالغان كېسەل. ئەمدى بولسا بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ياخشىراق ئوزۇق كېرەك، ساپ ھاۋالىق جاي كېرەك. روھلىنىدىغان شارائىت كېرەك. قىسقىسى ئىقتىساد كېرەك. بۇ كېرەكلىكلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ياخشى ئىجتىمائىي جەمئىيەت بولۇش كېرەك. ئاندىن بۇ نەرسىلەر بار بولىدۇ، دېگەندەك سۆزلەرنى كۆپ قىلاتتى، كېسىلىم ئەتراپىمدىكىلەرگە يۇقمىسۇن، دەپ تاماق يەيدىغان قاچىلىرىغا بەلگە سېلىپ قويۇاتقىنى ھەم يېنىدا ساقلاپ يۈرگەن

چوڭغا قالسەن، ــ دەپ دوق قىلىپ، سىزغان رەسىملىرىنى يىرتىپ تاشلىغانىدى. دادام ئاكامنىڭ بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلماي يەنە رەسىم سىزغىنىنى كۆرسە ياكى ئاڭلاپ قالسا ئۇنىڭ قولىنى تۆۋرۈككە باغلاپ «رەسىم سىزغان قولۇڭ مۇشۇ-مۇ؟» دەپ ئۇرۇپ ئالقىنىدىن قان چىقىرىۋېتەتتى.

گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەيلى: مەن شۇ كۈنى ئۆلۈچەم بىلەن چاپاننىڭ رەسىمىنى ئۇستامغا كۆرسىتىپ رەختنى كېسىپ بېرىشنى ئۆتۈندىم. ماشىنىچى ئۇستام كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى.

ــ يېڭى مودا ئىكەن، مانا قارىغىنا، رەسىمنى ئەجەب كېلىشتۇرۇپ سىزىپتۇ، ــ ئۇستام قولىدىكى ئىشنى قويۇپ رەسىمگە قاراپ خېلى تەسلىكتە رەختنى كەستى. ئەمما قولۇمغا بەرمىدى. ــ سەن تۇردى ئەپەندىمگە بېرىپ ئېيت، مەن مانجا ئالماي ئىككى ــ ئۈچ كۈن ئىچىدىلا تىكىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

مەن ئاكامغا ئۇستامنىڭ دېگىنىنى ئېيتقانىدىم، ئاكام:

ــ ھوي ئابدال، ئەمدى مېنى كىشىنىڭ ھەققىنى بەرمەيدىغان مۇتىھەم بول دەمسەن، ــ دېدى خاپا بولۇپ.

ــ ئۇستام ئۆزى ھەق ئالمايمەن دەۋاتسا قانداق مۇتەھەم بولسەن، ــ دېدىم مەن.

ــ ياق، مەن كىشىنىڭ ھەققىنى يېيىشتىن قورقىمەن.

ــ بېرەي دېسەڭ پۇلۇڭ بولمىسا، ئۇستام ئەھۋالنى ئۇقۇپ، بىكارغا تىكىپ بېرىشكە رازى بولۇۋاتسا، يەنە قورقىدىغان نېمە ئىش بار.

ــ مېنى سەن تەييار تاپ بول دېمەكچىمۇ؟

ــ كىشىلەرنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى بىلمەيدىغان راسا جاھىل ئىكەنسەن، ــ دېدىم ئاچچىقىم كېلىپ. بۇنى ئاڭلاپ ئاكامنىڭ ئوغىسى قاينىپ كەتتى:

ــ ئابۇ جەھىلنىڭ نەق ئۆزىكەنسەن، ئىبلىسنىڭ شاگىرتى.

كۆلى تۆت كۆزى بىلەن كۆتەتتى. دۆكانغا كىرىپ كەلسەم ئۇستام خۇشال بولۇپ كېتەتتى ۋە باش ئۇيتتىدىغان ئۇزۇن - ئۇزۇن نازۇك بارماقلىرى چاچ ئۇستىدە ئويناقلاپ كېتەتتى.

— ھەببەللى، ئوغلىمىز بۇلبۇل گويا كەلدى. قېنى - قېنى، ئورۇن بېرىڭلار، — دەپ، قىلىۋاتقان ئىشىدىن قول ئۇزۈپ ماڭا ئورۇن بوشتىپ، ئالدىمغا ئېگىز پۇتلۇق بەندىكنى قويۇپ بېرەتتى ۋە تۇنۇگۈن ئوقۇۋاتقان كىتابنى بەندىك ئۇستىگە قوياتتى، — تۇنۇگۈن كەلگەن يېرىگە خەتكۈچ سىلىقلىق. ھەي - ھەي، تازا قىزىق يېرىگە كەلگەنسىدىك - ھە! بادەرەپتار بىلەن كەمىكى ئەييارلار تازا ئېلىشىۋاتاتتى، قېنى شۇ يەردىن باشلىمامسەن، ئوغلۇم.

مەن كىتابنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلايتتىم، ئۇمۇ قىلىۋاتقان ئىشىنى داۋام قىلغاچ ئاڭلايتتى.

«كەمىكى ئەييار بىر مۇئەللەق ئېيتىپ بادەرەپتارنى ئېزىتىۋۇزۇپ قويدى. ئۇ قاتمۇ قات ئۆيلەردىن ئۆتۈپ، مەلىكە دىلىسۇز ئېسىپ قويۇلغان جايغا كىردىلەر، ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزى تۆت سەر كېلىدىغان پۇتۇن بىر ئۆينى ياكى ئادەمنى ئىچىگە سىلىۋالسا، يەنە تۆت سەر كېلىدىغان كولىرىنى يېنىدىن چىقىرىپ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە مەلىكە دىلىسۇزنى ئۇنىڭ ئىچىگە سېلىپ قاچتىلەر ...» مەن بۇ گەپلەرنى ئوقۇغىنىمدا، ساتىراشنىڭ قولى ئىشتىن توختاپ:

— بەللى - بەللى، كەمەك ئەييارغا ئاپىرىن، — دەپ، كىتابقا قولىنى سوزدى. مەن ئۇنىڭ قولىغا قاراپ تۇرغىنىمدا، — ھە، ھە، قېنى، ئوقى، ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولدى؟ — دەپ گىنىچە ئالدىمغا كېلىپ، ئوقۇشقا ئالدىرىتاتتى.

ئوقۇۋاتقىنىم «جەمشىت» دېگەن جەڭنامە كىتاب ئىدى. بۇ نەڭدىن باشقا بۇ ساتىراشخانىدا «رۇستەمى داستان»، «ئابامۇسەلىم» «قەھرىمان قاتىل» دېگەنگە ئوخشاش جەڭنامىلەر ۋە ئەپ

قۇتىغا تۆكۈرۈپ، كېيىن ئۇنى كۆيدۈرۈۋېتەتتى. ئۇ يەنە:

— مېنىڭ ئۆمرۈم قىسقا بولۇپ قالدى. سىلەر ئۇزۇنراق ئۆمۈر كۆرۈڭلار. شۇنىڭ ئۈچۈن مەندەك كېچە - كۈندۈز ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرۇۋالماڭلار، تىرىشىپ ھەرىكەت قىلىڭلار. مېنىڭ قاچا - قۇچامدا تاماق يېپ قويماڭلار. مەندىن قالغان كىيىم - كېچەكنى كەيسەي ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرۈۋېتىڭلار، — دېگەن سۆزلەرنى كۆپ تەكرارلايتتى.

يۈكسەك خىسلەتكە ئىگە ئىنسانپەرۋەر بۇ يىگىت — مېنىڭ ئاكام ئۆزى دېگەندەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەي، 26 يېشىدا سەل كېسىلى بىلەن كونا دۇنيادىن كۆز يۇمدى.

ساتىراشخانىدا

دەڭدەرۋازا قاراۋۇلخانىسى يېنىدا ئەپچىل بىر ساتىراشخانا بار ئىدى. بۇ يەردە ئۆچكە ساقال، يادائىغۇ، سەل دۆمچەكرەك، يېشى ئەللىكلەردە بار بىر كىشى ساتىراشلىق قىلاتتى. ئىياز ساتىراش ئاملىق بۇ كىشىنىڭ دۇكىنى تۇرلۇك رەسىملەر بىلەن زىنەتلەنگەن. بۇ رەسىملەردە تۇرلۇك رىۋايەت قەھرىمانلىرى، دۆۋە، پەرىلەر؛ جەڭنامە رەسىملىرى ئىچىدە «بۇلبۇل گويا» ناملىق چۆچەكتىكى بېشى ئادەمگە ئوخشايدىغان، قالغان يېرى قۇشقا ئوخشايدىغان رەسىم چوڭ ھەم ئاجايىپ رەڭدار قىلىپ سىزىلغان. تۆردىكى بۇلۇڭغا قويۇلغان ياغاچ ساندۇق ۋە تاختىبېشى تۇرلۇك جەڭنامە ۋە رىۋايەتلىك كىتابلار بىلەن توشقانىدى. مەن بۇ ساتىراشخانىدىن قىرائەتخانا ئورنىدا پايدىلىناتتىم. بۇ يەرگە يالغۇز مەنلا ئەمەس، ئىياز ئۇستامغا چاچ ئالدۇرغىلى كىرگەن كىشىلەر ۋە باشقا بىكارچىلارمۇ كىتاب ئاڭلاش ئۈچۈن توپلىناتتى. ئىياز ئۇستام ئۆزى خەت تونۇمايتتى. ئەمما كىتابپەرەست، قۇلاق موللىسى ئىدى. ئۇ مېنىڭ كىتاب ئوقۇپ بېرىشىمنى بەك ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن، باشقا ساۋاتى بار كىشىلەرگە كىتابلىرىنى تۇتقۇزماي، ماڭا ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى ۋە مېنى ھەر

قاراپتۇ.

يەنىدا ئولتۇرغان ساۋاقدىشى:

— ئىبىن سىنا، نېمىشقا ئاستىن - ئۈستۈن قارايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئىبىن سىنا:

— بۇگۈن يەر بىر ئاز ئۆزگۈپ قالغانمۇ ياكى تورۇس سەل پەسەيگەنمۇ نېمە؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن ئۇقۇچىلار ھەيران قېلىشىپ، چۈرقىرىشىپ ئاستىدىكى قەغەزنى كۆرسىتىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ئۈستازى بۇلارغا قانداق دەرس بېرەلىشىنى ئويلاپ، بىساتىدىكى بار بىلىمنى ئۇلارغا تۆكۈپتۇ. ئۈستازى ھەممە بىلىمنى ئايماي بەرگەنسېرى، ئىبىن سىنالار زادىلا قانائەت ھاسىل قىلماي سوراۋېرىپتۇ. ئۈستازى ئاخىر خىجالەت بولۇپ:

— ئىبىن سىنا، مېنىڭ سىلەرگە بېرىدىغان بىلىمىم تۈگىدى. لېكىن سىلەر قانائەت قىلماي، مەندىن سوراۋەردىڭلار، ئەمدى مېنىڭ جاۋاب بەرگۈچىلىكىم قالمىدى. سىلەر باشقا جايغا بېرىپ بىلىم ئالىمەن دېسەڭلار مەيلى، — دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىبىن سىنا:

— ئۇكام ئابۇلھارىس، بىزنىڭ بۇخارادىن ئالىدىغان بىلىمىمىز تامام بوپتۇ. بۇنىڭ بىلەن دۇنيادا ھېچ ئىش چىقىرالمىغۇدەكمىز، — دەپتۇ - دە، ئىنىسىنى باشلاپ سەپەرگە چىقىپتۇ.

بۇلار شەھەرمۇ - شەھەر بىلىم ئالىدىغان جاي ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر قۇددۇسقا بېرىپ قاپتۇ. ئۇ يەردىن سۇرۇشتۇرۇپ ئاجايىپ بىر بىلىم جايى بار ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپتۇ.

بۇ جاي چوڭ بىر تاغنىڭ غارى بولۇپ، بۇ يەرگە داۋۇت پەيغەمبەر ۋاپات بولۇش ئالدىدا، ئىلمي سىمىا ۋە ئىلمي كىمىياغا دائىر پۈتۈن كىتابلارنى بەنت قىلىپ قويغانىكەن. بۇ بىر تېلىسماتلىق ماكان بولۇپ، ھەر يىلى بىر قېتىم كۈن چىقىشتا

سانمۇی رىۋايەتلەر پۇتۇلگەن ياستۇقتەك چوڭ كىتابلار بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە مەن قىزىقىپ ئوقۇيدىغان «چاھار دەرۋىش»، «تۇتى نامە»، «مىڭبىر كېچە»، «ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا»، «شاھى ماران» دېگەن كىتابلارمۇ بار ئىدى. جەڭنامىلەرگە قارىغاندا بۇ كىتابلاردا ئاجايىپ ۋە غارايىپ، سېھىرلىك ۋەقەلەر بايان قىلىناتتى.

مەسىلەن، مەن ئوقۇغان «ئىبن سىنا» دا كاتتا ئالىم تاۋىخي رېئاللىق بويىچە يېزىلماي، سېھىرگەر سۈپىتىدە يېزىپ ئەپسانىلاشتۇرۇلغان. مەن ئۆسمۇر ۋاقتىمدا بۇ كىتابنى ئوقۇپ، ئۇنى ئالىم سۈپىتىدە تونۇماي، جادۇگەر دەرۋىش ئىكەن، دەپ تونۇغانىدىم.

نىياز ساتىراش ئۆزى كۆپ ۋاقىتلاردا بۇ كىتابنى ئاڭلاشقا ئالاھىدە خۇشتار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ كىتابنى تامام قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن:

— ئەمىسە بۇگۈندىن باشلاپ يەنە «ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا» نى ئوقۇپ بېرەي، — دېۋىدىم، ئۇستام خۇشاللىقىدىن:

— شۇنداق قىل، ئوغلۇم، ئاغزىڭغا ناۋات سېلىپ قويايى، — دەپ قولۇمغا بىر پارچە ناۋاتنى تۇتقۇزۇپ قويدى.

مەن يەنە بۇ كىتابنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدىم:

«بۇخارادا ئاكىسى ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا، ئىسمى ئابۇئەلى ھارىس دېگەن بىر تۇغقان ئىككى بالا بار ئىكەن. ئۇلار مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا، ئۇستازى ۋە ساۋاقداشلىرى بۇلارنىڭ ئەقلى پاراسىتىگە ھەيران قېلىشىدىكەن. بولۇپمۇ ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنانىڭ زېرەكلىكىگە ھەيران قېلىشىپ، بىر كۈنى ئۇنىڭ سەۋگۈرلۈكى قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن، ساۋاقداشلىرى مەسلىھەتلىشىپ، بىر ۋاراق قەغەزنى چاندۇرماي ئۇنىڭ ئولتۇرىدىغان جايىغا قويۇپ قويۇپتۇ، ئىبن سىنا ئولتۇرغاندىن كېيىن دەسسەپ تۇرغان يېرىگە قاراپتۇ، كېيىن تۇرۇسقا

چىغىر يولدا كېتىپ بارغاندا، سەككىز ئاتلىق ئەسكەر كىلىپ بۇ-لارنى توتۇپ باغلىۋاپتۇ. بۇ ئاتلىقلار ئەسلىدە زىنداندىن قاچ-قان ئىككى گۇناھكارنى ئىزلەپ يۈرگەنىكەن. ئۇلار چاچلىرى ئۇزۇنكەن، يۈزلىرى سارغايغان ئىنسان سىنالارنى زىنداندىن قاچ-قان گۇناھكارلار مۇشۇلار بولسا كېرەك، دەپ توتۇپ ئالغانىكەن.

ئۇلار توتقۇن بولۇپ ھەيدىلىپ كېتىۋاتقاندا، ئىنسان سىنا قوتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ، ئابۇلھارىسنىڭ قۇلىقىغا:

— ئۇكام، بۇ پالاكەتتىن قوتۇلۇشقا چارەڭ بارمۇ؟ ئىلمىي سىمىيادىن قانچىلىك ئۆگەنددىڭ، ئەگەر ئۇنى ئىشقا سېلىپ قۇ-تۇلغۇدەك ھۇنىرىڭ بولمىسا، ئاۋۋال مەن ساڭا ياردەم بېرەي، — دەپتۇ.

— سەن خاتىرجەم بولۇپ ئۆزۈڭنىڭ قوتۇلۇش چارىسىنى ئويلا. مەن ئاۋۇ كۆۋرۈك يېنىغا بارغاندا، ئۆزۈمنىڭ ئۆزلەشتۇر-گەن ھېكمىتىمنىڭ بىرىنچىسىنى كۆرسىتىمەن، — دەپ ھەج-يىپتۇ ئابۇلھارىس.

دېگەندەك بۇلار ھەيدىلىپ چوڭ بىر ئۆستەڭ كۆۋرۈكى ئۈستىگە كەلگەن ھامان، ئابۇلھارىس ئۆزىنى سۇغا ئېتىپتۇ. سەك-كىز لەشكەر ئۇنى ئىزلەپ ھېچيەردىن تاپالماپتۇ. ئۇ چۈشكەن يېرىدىلا سۇغا باش چۆكۈرۈپ غايىپ بولغانىكەن».

— ھەببەللى، ئابۇلھارىس يارايدۇ، — ئۇنىڭ بىلەن خوش-لاشقاندەك، ساتىراش قولىنى پۇلاڭلىتىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپ قالدى. مەن تۇكۇرۇكسىنى يۇتۇپ تىنىۋالغاندىم، ساتىراش ئۈستا يەنە، — ھە، ئەمدى قېنى ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا قانداق قۇ-تۇلدىكىن، — دېدى تاقەتسىز كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ. بۇ گەپ بىلەن يەنە كىتابنى ئۇقۇشنى داۋاملاشتۇردۇم:

«ئىبن سىنا قۇملۇق بىر يولغا كەلگەندە، قولى باغلاقلىق ھالدا، يەرگە ئېگىشىپ بىر چىمدىم قۇمنى ئېلىپ، ئاغزىنى مە-دىرلىتىپ چاچقانىكەن، قۇملۇقتا بوران چىقىپ پۈتۈن جاھان

دىن باشلاپ ئۆز - ئۆزىدىن تاش دەرۋازىسى ئېچىلىپ، كۈن پېتىش بىلەن يېپىلىپ قالىدىكەن. بۇنىڭغا كىرگەن ئادەم بىر كۈنلا بىلىم ئالىدىكەن. ئەگەر بىرەر كىشى بۇ يەردىن كىتاب ئېلىپ ماڭسا، دەرۋازىغا كەلگەن ھامان يېپىلىپ قېلىپ چىقالمايدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھېچكىم بۇ يەردىن كىتاب ئېلىپ چىقالمايدىغان تىلسىم بولۇپ قالغانىكەن.

ئىبىن سىنا بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن شۇ جايدا بىر يىل قېلىپ، كېلەر يىلى دەرۋازا ئېچىلغۇچە كىتابلارنى كۆرۈپ چىقماقچى بولۇپتۇ. ئۆزىنىڭ بۇخارادا ئۆگەنگەن ئىلمىي كىمياسى بويىچە،دانىسى بىر كۈن ئۇزۇق بولىدىغان بوغۇرساقتىن ئۆزىگە ھەم ئەبۇلھارىسقا ئۈچيۈز ئاتمىش ئالتە تالدىن تەييارلاپ خالتىغا قاچلاپتۇ،يەنە شۇنچىلىك شام تەييارلاپ، دەرۋازا ئېچىلىشىنى كۈتۈپتۇ.

باھار ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى ئىبىن سىنالار سەيلە قىلىپ يۈرگەندە، جاكارچىنىڭ: «ئاڭلىمىدىم دېمە خالايىق، كوھى دالا ۋۈت غارى ئېچىلدى. ئىلىم تەھسىل قىلىشنى خالىغۇچىلار غايىل بولماي يۈگۈرۈڭلار» دېگەن جاكارسىنى ئاڭلاپ، نەرسە - كېرەكلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۈچقاندەك غارغا كىرىپ كېتىپتۇ. نەچچە مىڭ لىغان كىشىلەر كىرىپ تاش جوزا ۋە ئۈيۈقلاردىكى كىتابلارنى ئاندا - مۇندا كۆرۈپ تۇرغاندا، كەچ كىرىپ قېلىپ دەرۋازا يېپىلىش بەلگىسى ئاڭلىنىپتۇ، كىشىلەر سىرتقا قاراپ يۈگۈرىشىپتۇ، لېكىن ئىبىن سىنا بىلەن ئابۇلھارىس ئىككى بۇلۇڭغا مۆكۈۋېلىپ شۇك تۇرغانىكەن، دەرۋازا غارقىراپ يېپىلىپتۇ. غارنىڭ ئىچىدە بۇلاردىن باشقا ھېچكىم قالمىغاندىن كېيىن، ئىككىسى ئىككى جايدىكى تاش جوزا يېنىغا ئۇرۇنلىشىپ، بىر - بىرى بىلەن گەپمۇ قىلىشماي، كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىپتۇ.

شۇ يوسۇندا بىر يىل ئۆگەنگەندىن كېيىن، دەرۋازا يەنە غارقىراپ ئېچىلىپتۇ، ئۇلار ئىككىسى سىرتقا بىللە چىقىپ، بىللە ئۆز يۇرتىغا يول ئاپتۇ. بۇلار شەھەر سىرتىدىكى بىر قوموشلۇق

تەلسەم جىنىم چىقىپ كېتىۋاتقاندەك ئاغرىيتتى. لاپاس ئاستىدىكى بۇلۇڭدا تۆگۈلۈپ زارلاۋاتقىنىنى قوشنا قورۇدىكى پىرىزىخان مومای ئاڭلاپ يېنىمغا كەلدى. ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن، مېھرىبان مومای مېنى يۆلەپ ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ داۋالىدى:

ئۇ بىر سىقىم تەرتەزنى يىلىمان سۇغا چىلىپ، بىر پارچە ماتا لۆڭگىگە سۈزۈپ، بېقىنىمغا چاپلاپ تاڭدى ۋە جۇۋىغا ئوراپ ياتقۇزۇپ قويدى. لۆڭگە بارغانسېرى چاپلىشىپ بېقىنىمنىڭ تېرىسىنى قورۇۋالدى. شۇ ھالدا ئۇخلاپ قاپتىمەن، كەچقۇرۇن ئويغانسام سانجىق قويۇپ بېرىپ ياخشى بولۇپ قاپتىمەن.

گېلىم ئاغرىدى دەپ كەلگەن چاغلىرىمدىمۇ پىرىزىخان مومای:

— تامىقىڭ چۈشۈپ قاپتۇ، بالام، — دەيتتى ـ دە، ئىككى بارمىقىنى قازانىڭ كۈيىسىگە سۈزۈپ تامىقىمنى كۆتۈرۈپ قوياتتى، شۇنىڭ بىلەن گېلىم ساقىيىپ قالاتتى. بەزىدە قىزىپ ئىسسىتما بولۇپ قالغىنىمدا سۆگەت چىۋىقلىرىنى سۇغا چىلاپ دۇمبەگە ساۋاپ ساقايتىپ قوياتتى. بەزىدە بولسا، تۇز ۋە نان ئۇۋاقلىرى بىلەن ئاشلاپ قوياتتى ۋە: «ئەسكى تۇگمەنلىككە بار، ئىككى خوتۇنلۇققا بار، چىق، چىق!» دەپ ئەسنەيتتى.

يېزىغا چىقساملا بۇ شەپقەتلىك مومای يېتىملىكىمگە ئىچ ئاغرىتىپ، ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى. كېيىملىرىمنى يۇيۇپ ياماپ بېرەتتى. ماڭا تومۇ تېگىپ قالغان چاغلاردا قارا ئۆرۈك، لازا سېلىنغان ئاچچىق ـ چۈچۈك شوۋىگۈرۈچ ئېتىپ بېرىپ:

— تۇمىقىڭنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، قىزىق ـ قىزىق ئىچىپ تەرلىسەڭ ساقىيىسەن، — دەيتتى. مەن، شۇنداق قىلىپ، ساقىيىپ قالاتتىم.

خېلى چوڭ بولۇپ قالغان چاغلىرىم ئىدى، بىر كۈنى يېـ

① تەرتەز — زىغىردىن كىچىكرەك قىزغۇچ ئۈرۈك.

قاراڭغۇلىشىپ، سەككىز ئاتلىق سەككىز تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپ-تۇ. ئىنى سىنا بولسا تۇمان ئىچىدە غايىپ بوپتۇ ...»

— مانا، مانا، ھەببەللى، ياشاپ كەت! بۇنىڭ ھېكمىتى ئو-نىڭدىن قالتىس ئىكەن - دە، — دېدى ساتىراش يەنە ئىشتىن توختاپ.

بۇ ئىنى سىنا توغرىسىدىكى ئەپسانىنىڭ كىرىش قىسمى ئىدى.

مەن ساتىراشخانىدا ئۇقۇغانلىرىمنى كەچلەردە موزدۇزخانا-دىمۇ سۆزلەپ بېرەتتىم. 1933 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كې-يىنلا گېزىت، ژۇرنال، قىرائەتخانىلارنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق. شۇنىڭغىچە بولسا، ساتىراشخانا ۋە موزدۇزخانىلاردا ھەر خىل جەڭنامە ۋە چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ، ئېيتىپ يۈرەتتۇق.

پىرىزىخان ھوماي

خۇدىيار يۈز يېزىسىنىڭ قۇملۇق مەھەللىسىدە بىر پارچە يېر-مىز بار ئىدى. بىز تېخى كىچىك بولغاچقا تېرىقچىلىق قىلال-مايتتۇق. شۇڭا بۇ يەردە تاغىمنىلا تېرىقچىلىق قىلاتتى. مەن خامان ئېلىش ۋاقىتلىرىدا تۇلۇق ھەيدەپ بېرەتتىم. شۇ چاغلاردا، كەچ كۈزنىڭ بىر كۈنى، ئېتىز قىرىدىكى بىر تۈپ ئاچچىق ئالمىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، كۆكلىكىمنىڭ پېشىنى ئىشتىنىمنىڭ ئىچىگە تىقتىم - دە، توك ئالمىنى ئۈزۈپ، كۆكلىكىمنىڭ ياقىسىدىن قوي-نۇمغا سېلىۋەردىم. بىردەمدىلا ئالما بىلەن قوينۇم پومپايدى، يەنە كۆپرەك ئالماقچى ئىدىم، لېكىن يامغۇر يېغىپ قېلىپ ئۇس-تىمنى ھۆل بولۇپ كەتكىنى ئۈچۈن، ئالما ئۈستىدىن سېرىلىپ چۈشتۈم.

ئاچ قورساقتا ئاچچىق، توك ئالمىنى يەۋەرگەنلىكىم ھەم يامغۇردا قالغىنىم ئۈچۈن بەدىنىمغا سانجىق تۇرۇپ قالدى. يۆ-

هوللرىنى كۆمۈۋەتسە، ئۇزۇن چۈنۇق بىلەن يوپۇرماقلارنى يۇلۇق ساۋىغاندەك ساۋايتتى. ئاساسىي غول پىلەك ھەددىدىن ئارتىرۇق ئۇچ تارتىپ كەتسە، چىمداپ ئۇزۇۋېتەتتى، مەن ئۇنىڭ پەمىدۇرىنىمۇ شۇنداق قىلىپ يۇرگىنىنى كۆرگەنىدىم. «نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز» دېگەن سوئالىمغا «مېۋىسى كۆپ بولسۇن» دەپلا قويايتتى. ئەمما ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتمايتتى. بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بارلىقى ئۇ ۋاقىتلاردا ماڭا سىر ئىدى. ئەمما ھوسۇلنىڭ مول بولغانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتىم. مومانىڭ داۋالاش ئۇسۇلى ئاددىي، ئىشلەتكەن دورىلىرى ئەرزان ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بەرگەن ئۇنۇمىگە تا ھازىرغىچە ھەيرانمەن.

مەسىلەن، قۇچاقتىكى بالىنىڭ كۆزى ياكى قۇلىقى ئاغرىپ قالسا ئانىسىغا: «بالاڭنىڭ كۆزىگە سۈتىۋىدىن سېغىپ قوي» دەيتتى موماي. شۇنداق قىلسا، راست دېگەندەك بالىنىڭ كۆزى، قۇلاقلىرى ساقىيىپ قالاتتى، ھەتتا بوۋاقنىڭ يۇزى يېرىلىپ، يىرىكلىشىپ قالسىمۇ «يۇزىگە سۈتۈكنى تېمىتىپ سۈۋا» دەيتتى. ئانىسى شۇنداق قىلغاندىن كېيىن، بوۋاقنىڭ يۇزى سىلىقلىشىپ پارقىرايتتى.

ئەگەر كىچىك بالىلار يىقىلىپ كېتىپ قالسا ياكى بېشى بىر يېرگە تېگىپ كەتسە لاتىغا تۇخۇم سېرىقىنى سۇركەپ، بېشىغا ئۇراپ تېڭىپ قويايتتى. شۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ئەھۋالى ياخشى بولۇپ قالاتتى. بۇ خىل داۋالاشنى موماي «تەڭلەپ قويۇش» دەيتتى، ئەگەر بوۋاقنىڭ ئىچى قاتتىق سۇرۇپ كەتسە، قوي يېغى بىلەن بۇلماق ئېتىپ بېرىش ئارقىلىق ساقايتاتتى.

مومانىڭ مېنىڭ پۇتۇمنى ئىككى قېتىم ھېچبىر چىقىمسىز لا داۋالاپ قويغىنى ئېسىمدە:

يالىڭىياغ يۇرگەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە ئوڭ پۇتۇمنىڭ ئوتتۇرا بارمىقى تاشقا تېگىپ ـ پەشۋا يەپ زەخمىلىنىپ قالدى. موماي يەر توزغىقى (ئەسكى تام ئەتراپلىرىدا، كۆكات ئارىسىدا بولىدىغان، ئىچىدە قارا توزغىقى بار ئۇرۇقچىدەك بىر نەرسە) سېلىپ

ژىغا چىقىپ پىرىزىخان مومانىڭ ئۆيىگە يوقلاپ كىرگىنىمدە، ئۇ بېشى ئاغرىپ ياتقانىكەن، مېنى كۆرۈپ دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئەھۋالىمنى سورىدى:

— چىرايىڭ سارغىيىپ قاپتۇغۇ، نېمە بولدۇڭ، بالام؟

— ئىككى - ئۈچ ئايدىن بېرى مەيدەم ئاغرىپ يۈرىدۇ.

— ھە، ئۇنداق بولسا بۇنىڭ دورىسى بار، — موماي كونىراپ كەتكەن ساندۇقىنى ئېچىپ، كىچىك بىر خالتىدىن ھېلىقى سانجىق دورىسىنى - تەرتەزنى چىقاردى، ئۇنىڭ بىلەن ناۋاتنى سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ، كىچىككىنە خالتىغا سالدى، — بۇنى بىر چېكىم ناسۋالدەك يەپ بەرسەڭ مەيدە ئاغرىقىڭ ساقىيىدۇ، — دېدى، ئۇ خالتىنى ماڭا بېرىۋېتىپ شۇ دورىنى يەپ يۈرۈپ ئاش قازىنىممۇ ساقىيىپ كەتتى.

پىرىزىخان مومانىڭ بېشى ئاغرىپ قالغان چاغلاردا ئەتكەن چاي ئېتىپ ئىچىپ ۋە چىنىنىڭ تېگىدە قالغان چاينىڭ شامىسىنى چاينىسا ساقىيىپ قالاتتى. ئۇ ئۇزۇن يىللار داۋاملىدا ئەتكەن چايغا ئادەتلىنىپ قالغانىدى. ئۆيدە چاي تۈگەپ قالغان چاغلاردا بولسا خۇمارى تۇتۇپ ئاغرىپ قالاتتى. بۇنداق ئەھۋالىنى سەزگىنىمدە شەھەردىن چاي ئېلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالاتتىم.

باھار ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى پىرىزىخان مومانىڭ كاۋا چېچىكىنى ئۈزۈپ، باشقا پىلەكتىكى چېچەككە دوم كۆمۈرۈپە بوغقۇچ بىلەن تېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ سورىدىم:

— موما بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟

— مۇشۇنداق قىلىپ قويساق كاۋا ئوخشايدۇ، — دېدى موماي. ئۇ چاغلاردا بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەيتتىم. كېسىلزىيىدە بوتانىكا ئوقۇغىنىمدىن كېيىن، بۇنىڭ ئاتىلىق چېچەكنى ئانىلىق چېچەكبىلەن چاتلاشتۇرۇش ئىكەنلىكىنى بىلدىم. موماي يەنە كاۋىلارنىڭ يوپۇرماقلىرى چوڭىيىپ ھەم كۆپىيىپ كېتىپ پىلەك

شۇلار بىلەن ئايەلىڭ مېھمان بولۇپ، بىزنىڭ ئۆيدە قونۇپ قال. يۇر، ئۆيگە كىر، — دېدى - دە، قولۇمدىن تۇتۇپ ئۆيگە باشلاپ ئەكىردى. چىمەنگۈل ھەدەم قازاندىكى ياغقا قىيىقچا سېلىۋاتقانىكەن.

— ۋاي - ۋۇي ئوغلىمىز يىگىت بولۇپ قاپتىغۇ، — دەپ ئەركىلىتىپ قارشى ئالدى ئۇ. مودەن قىزمۇ قىزىل تاۋار كۆڭلەك كىيىپ ھەقىقىي مودەنگۈلدەك چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ. دېگەندەك، نوروز ئاغىنىمۇ قوي - قوزىلىرىنى ھەيدەپ كەلدى. بۇگۈن كەچتە پىرىزىخان مومانىڭ ئۆيى خۇشاللىققا چۆمدى، مومای، ياغ پۇرىتىپ ژىت ۋە تۇخۇم پوشكىلى سالدى، قايماقلىق چاي ئېتىپ بىزنى مېھمان قىلىشقا باشلىدى. مېنىڭ ئالدىمدىكى ئاپقۇر چىنىگە ئۇنىمىغىنىمغا قويماي دۆۋىلەپ ساڭزا سېلىۋەتتى، يەپ - ئىچىپ چىنىنى يېرىملىتىپ تۇرۇشۇمغا «كىچىككىنە قايمىقىدىن» دەپ چىنەمنى يەنە جىققلاپ قويياتتى ھەم پوشكال يېمىشكە زورلايتتى.

مومای مېھمان قىلىمەن دەپ مېنى خېلى قىينىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. چاينى تۇغىتىپ ئىچىشنىڭ قىيىنلىقى ھەم مودەنگۈلدىن ئىزا تارتىش تۇيغۇسى بىلەن تەرلەپ قىزىپ كەتتىم. مومانىڭ قىزىق پاراڭلىرىدىن كېيىن، قورۇنۇشلىرىم بارغانسېرى يوقىلىپ يايراپ قالدىم.

— ساڭزىنى يەڭلار دېسەم ھېچ ئۇنمايسىلەر، ئەگەر جوزىغا ساڭزا مۇشۇنداق دۆۋىلەپ قويۇلغانلىقىنى ھاپىزكام كۆرگەن بولسا ئۇستىگە دۇم چۈشەتتى.

— ھاپىزكام دېگەن كىم ئۇ ئاپا؟ — سورىدى چىمەنخان.

مومای تۇرلۇك رىۋايەت، ئەپسانىلەرگە ۋە لەتىپە، چۆچەكلەرگە باي ئىندى. ئۇ چىمەنخان ھەدەمنىڭ سوئالىغا يارىشا مۇنداق بىر خەلق لەتىپىسىنى ئېيتىپ بەردى:

— بۇرۇن بۇ مەھەللىدە ھاپىزكام دېگەن بىر پاكىقاي

لىپ ساقايتىپ قويدى. بۇ بىرىنچى قېتىملىقى ئىدى. ئىككىنچى قېتىمدا پۈتۈم مىتكوت بولۇپ، ئوشۇقۇم ئىششىپ كەتتى. موماي بۇنى كۆرۈپ: «گۆشى چۆچۈپتۇ» دەپ، تۆگە يۇڭىنى شاكاراپقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭدى، كېيىن ئىككى تۇخۇم سېرىقىنى سۇۋاپ تېگىپ قويۇپ ساقايتتى... تاغام دېھقانچىلىقتىن ئاز - تولا كىرىم قىلغىنىدىن كېيىن، كۇز كۇنلىرىنىڭ بىرىدە، ماڭا يېڭى كىيىم - كېچەك تىككۈزۈپ بەردى. بولۇپمۇ مەسكاپتىن تىكىلگەن ئۆتۈكۈمگە ھەۋىسىم كېلىپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتىم. يېزىغا چىققاندا، ئۆتۈكۈمنىڭ توپلىرىنى سۇرتۈپ، قارا گۇل سۇۋاپ پارقىراتقاندىن كېيىن، پىرىزىخان مومايغا كۆرسەتكىلى كىرگەنىدىم، موماي كۆرۈپ:

— پاھ، پاھ، جېنىم بالام: يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ بىر چىرايلىق ئەزىمەت بولۇپ قاپسەنغۇ، بولۇپمۇ ئۆتۈكۈڭ بەك ياراشپتۇ، ئەمدى پۈتۈڭمۇ پەشۋا يېمىگۈدەك، — دېدى ۋە يېڭى بۆكۈمنى قولىغا ئېلىپ گۈللىرىنى كۆردى - دە، بېشىمنى سىلاپ بۆكنى يەنە كىيگۈزۈپ قويدى.

مەن شەيتان تېرىسى دېگەن رەختتىن تىكىلگەن پەشمىتىمنىڭ يانچۇقىدىن قول ياغلىقىمنى ئېلىپ:

— مانا قارا، موما، تېخى بۇرنۇمنى ئېرتىدىغان قول ياغلىقىمۇ بار، — دەپ ماختاندىم.

— تاغاڭ بۇنى ئېلىپ بېرىپ ياخشى قىپتۇ، ئۆتۈكۈڭنى پارقىرىتىپلا يۇرمەي، يۇز - كۆزۈڭنىمۇ پات - پات سۇرتۈپ، پارقىرىتىپ تۇرساڭ تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاپاڭ قىزلارمۇ ساڭا قاراپ قالىدۇ. ئوبدان ياسىنىپ دەل ۋاقتىدا چىقىپسەن. بۇگۈن ھارپا، ئەتە ھېيت، مەن جىقلا ساۋغا سالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم چىمەنگۈل ئايەملەپ بىر دەستە ساۋغا ئېلىپ كەپتۇ، نەۋرىمىز مودەنگۈلمۇ كەلدى، نورۇز ئاغىنىمۇ ساغلىقنى قوزىلىرى بىلەن ھېلى ھەيدەپ كېلىدۇ، سەنمۇ

شى كۆرىدىغان ھاپىزكامنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگىمۇ خېلى ۋاقىتلار بولۇپ قالدى. ئەمما ھېيت يەنىلا ئايلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئۆمرى شۇنداق قىسقا بولىدۇ، لېكىن خىزىر پەيغەمبەرلا ئۆلمەيدۇ — دېدى مومای. ئاندىن ئۇ يەنە مۇنداق بىر رىۋايەتنى سۆزلەپ بەردى:

«خىزىر پەيغەمبىرنىڭ زامانلاردا كۆز يەتكۈسىز كەڭرى بىر ئورماندا كىشىلەرنىڭ ئوتۇن كېسىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ، يەنە بىر دەۋرلەردىن كېيىن بۇ جايغا كېلىپ قارىسا ھېلىقى ئورمانزارلىق يوقىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىدا بىر دەريا پەيدا بولۇپ قاپتۇ، دەريانىڭ قىرغىقىدا بىر ئادەم بېلىق تۇتۇپ ئولتۇرغۇدەك، خىزىر پەيغەمبەر بېلىقچىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— بۇ يەردىكى ئورمان نەگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يەردە ئەسلا ئورمان بولغان ئەمەس، ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ دەريادىن بېلىق تۇتۇپ كېلىۋاتىمىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بېلىقچى.

خىزىر ئۆتۈپ كېتىپتۇ، جاھاننى ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر دەۋر ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە بۇ دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا رىغۇدەك بولسا دەريانىڭ ئورنىدا كاتتا بىر سازلىق تۇرغۇدەك، سازلىقتا بىر كىشى پادا بېقىۋاتقۇدەك. خىزىر پادىچىدىن:

— بۇ يەردىكى دەريا قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يەردە دەريا نېمىش قىلسۇن، بۇ جاي ئەزەلدىن تارتىپ سازلىققۇ، — دەپتۇ پادىچى.

خىزىر يەنە بىر قانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ جايدىن ئۆتۈپتۇ. قارىسا سازلىقنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر شەھەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ. خىزىر رەستىدىكى بىر دۇكاندارىدىن:

— بۇ يەردىكى سازلىق قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ جايدا ھېچقاچان سازلىق بولغان ئەمەس، ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ شەھەردە ياشاپ كېلىۋاتىمىز، — دەپ

ئادەم بار ئىدى، ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن بويىغا يەتكەن قىزىمۇ پاك ئىدى. ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، شۇ مەھەللىگە سۇ تۆكۈتتى كېلىپ دېھقانلار سۇ تۇتۇش ئۈچۈن ئات چېپىشىپ يۈرسە ھاپىزكام بىرىدىن:

— هاي، هاي، نېمە ئات چېپىپ يۈرىسىلەر؟ — دەپ سورايتۇ.

— تېخىچە بىلمىدىڭمۇ، سۇ كېلىدۇ، توغان سالمىز، — دەپتۇ هېلىقى دېھقان.

— هە، هە، ئەجەب بوپتۇ، — دەپ ئۆيىگە يۈگۈرۈپتۇ هاپىز، — هەي خوتۇن، هېيت كەپتۇ هېيت، ساڭزا سالمايمىزمۇ، — دېگەنىكەن، خوتۇنى خۇشال بولۇپ:

— ۋىيەي، نېمە ئېلىپ بەرسەڭلار بېرىڭلار، — دەپتۇ ۋە خۇشاللىقىنى قىزىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ. ئانىسى:

— هەي قىزىم، ئۇقتۇڭمۇ، داداڭ خېلى ئىنساپقا كېلىپ قاپتۇ، «قانداق رەختتىن كۆڭلەك كىيىسىلەر، تاۋاردىنمۇ - دۇر-دۇندىنمۇ» دەيدۇ، قارا، — دېگەنىكەن.

— ۋىيەي، كىمگە بەرسەڭلار مەيلى، — دەپتۇ قىزى. بۇ لەتىپىنى ئاڭلاپ هەممىمىز هارغىچە كۈلدۇق.

— هەر كاللىدا بىر خىيال دېگەن مانا شۇ، — دېدى موماي. مودەنگۈلنىڭ يۈزى ئاناردەك قىزىرىپ كەتتى. بۇ قىزىلىق كۈلكىنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولدىمۇ ياكى ئۇنىڭ خىيالىغا پاك قىزنىڭ گېپى تەسىر قىلغانلىقتىن پەيدا بولدىمۇ چۈشىنەلمىدىم، لېكىن ئۇ ماڭا پات - پات كۆز قىرىنى تاشلاپ يەرگە قارىۋالاتتى. مودەنگۈل بىلەن ئىككىمىزنىڭ تارتىنىپ ئولتۇرغىنىمىزنى پەملىگەن مومای قىزىق ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىش ئارقىلىق بىزنى تېخىمۇ ئېچىلىپ ئولتۇرۇش شارائىتىغا ئىگە قىلماقچى بولدى.

— قاراڭلار، هېيتنىڭ ساڭزىسىنى يېيىشنى ناھايىتى ياخ-

ئالدىغا كېلىپ، دۇكانداردىن بىر كىيىملىك كىمخاپ سېتىۋاپ-
تۇ، زەن قويۇپ قارىسا كىمخاپ ساتتۇچى دۇكاندار باي بىر زا-
مانلاردا كالا ئورنىدا يەر ھەيدەۋاتقان ھېلىقى ئادەم ئىكەن.

— هاي - هاي، بۇرادەر، بىر چاغلاردا گەجگىزگە بويۇن-
تۇرۇق سېلىپ، يەر ھەيدىگەن كىشى سىز ئەمەسمۇ؟ — دەپ
سوراپتۇ.

— ھە، توغرا، مەن شۇ، — دەپتۇ ئۇ.

— قانداق قىلىپ مۇنچە باي بولۇپ قالدىڭىز؟

— ھەم ئېيىن گۇزىرەت، — دەپتۇ يەنە دۇكاندار. ئۆتە-
كۈنچى بولسا ھەيران بولۇپ ئۆز يولىغا كېتىپتۇ.

خېلى زامانلاردىن كېيىن بۇ ئۆتكۈنچى سودىگەر يەنە بىر
شەھەرگە كېلىپ چۈشۈپتۇ. بۇ شەھەردە بىر تۆھمەتخورنىڭ تۆھە-
مىتىگە ئۇچراپ شەھەر ھاكىمى ئالدىغا دەۋاغا بېرىپتۇ. ھاكىم
دەۋانى ئادىللىق بىلەن سوراپ، ئۆتكۈنچى سودىگەرنى تۆھمەت-
چىدىن قۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئۆتكۈنچى سودىگەر خۇشاللىقتا زەن
قويۇپ قارىسا بۇ ھېلىقى كىمخاپ ساتقان دۇكاندار ئىكەن. ئۇ:

— هاي - هاي، تەقسىر، بۇرۇن، دۇكاندار ئىدىلە، ئەجەب
ھاكىم بولۇپ قاپتىلىغۇ، — دەپ سوراپتۇ.

— ھەم ئېيىن گۇزىرەت، — دەپتۇ ھاكىم. ئۆتكۈنچى يەنە
ئۆز يولىغا يۈرۈپ كېتىپتۇ.

بىر زامانلاردىن كېيىن ھېلىقى ئۆتكۈنچى يەنە يازاردىن
ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئاشخانىغا كىرسە يۈزى ئىسلىشىپ كەتكەن
جۇلجۇل كىيىملىك بىر ئادەم ئۇچاققا ئوت قالاپ، كاللا - پا-
قالچاق ئۆتلەپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۆتكۈنچى ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قا-
رىسا، ئۆتكەندە ئۆزىنىڭ دەۋاسىنى سورىغان ھاكىم شۇ.

— هاي - هاي، بۇرادەر، سىز ھېلىقى شەھەرنىڭ ھاكىمى
ئىدىڭىز؟ ئەجەبا، ئەمدى كاللىپەزنىڭ ئوچقىغا ئوت قالايدە-
غان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسىزغۇ، — دەپ سوراپتۇ. ئوت قالىغۇ-

تۇ دۇكاندار. خىزىر بىرقانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ يەرگە كەلسە شەھەرنىڭ ئورنىدا قۇملۇق سەھرا پەيدا بولۇپ قاپتۇ، قۇم بارخانلىرى يېنىغا تۆگىلىرىنى چۆكتۈرۈپ قويغان كارۋانلاردىن:

— بۇ جايدىكى شەھەر قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ خىزىر.

— بۇ قۇملۇقتا قانداقمۇ شەھەر بولىدۇ. ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ بۇ جاي چۆل - جەزىرە ئىدى. بۇ يەردە يانتاق تىن باشقا نەرسە بولمىغان، — دەپتۇ كارۋانلار.

خىزىر ھەيران بولۇپ ئۆز يولىغا چۈشۈپتۇ».

مانا قاراڭلار، ئادەمنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. بىرەر جاينىڭ سەرگۈزەشتىسى كىشى ئۆمرىگە قارىغاندا ناھايىتى ئۇزۇن گەپ بولىدۇ. ئەمما ئادەملەرنىڭمۇ قىقا ئۆمرىدە ئۆزىگە لايىق سەرگۈزەشتىلىرى بولىدۇ.

— موما، ئەمىسە ئادەملەرنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرسىڭىز، — دەپ سورىدىم. موماي تۆۋەندىكى ۋەقەلەرنى سۆزلىدى:

«بۇرۇن بۇھەم ئىسىملىك بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. بىر تېرىماقئەتىيازلىقى قار كېتىپ ئېتىزلار تاۋلاشقاندا بۇھەم بىر پارچە يېرىنى چى بوپتۇ، ئۇ ئون ئۈچ-ئون تۆت ياشلىق بالىسىغا ساپاننىڭ سېپىنى تۇتقۇزۇپ، ئۆزى بويۇنتۇرۇقنى گەجگىسىگە سېلىپ يەر ھەيدەپتۇ. ھېرىپ-تەرلەپ تىلى ساڭگىلاپ كېتىپتۇ. بۇھەمنىڭ بۇنداق قىيىن ئەھۋالىنى كۆرگەن بىر ئۆتكۈنچى سودىگەر:

— ھاي - ھاي، بۇرادەر، كالا ئورنىدا ئۆزىڭىزنى قوشقا قېتىپ بەك قىيىن ئەھۋالدا قاپسىزغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بۇھەم بېشىنى كۆتۈرۈپ سودىگەرگە:

— ھەم ئېيىن گۇزىرەت، — دەپ جاۋاب بېرىپ قوش تارتىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ، سودىگەرمۇ ئۆز يولىغا چۈشۈپتۇ.

— بىرقانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ھېلىقى ئۆتكۈنچى سودىگەر بىر شەھەردىكى ئېسىل ماللار بىلەن لىق تولغان دۇكان

ئۇندۇرمىلىرى بولۇپ قالغانىدى.

پىرىزىخان مومانىڭ يېتىملىكىمىدە قاتقان بېشىمنى سىيلىغان تىترەڭگۈ قوللىرىنى، گۆدەك ۋاقتىمدا كۆرسەتكەن مېھرىبانلىقىنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ياد ئېتىپ خاتىرىلەيمەن.

بۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتچىسى، تەجرىبىلىك تەبىبە ۋە ئاگرونوم مومای ۋاپات بولغان چاغدا، مېنىڭ كۆدەك بېشىمغا ئاتا-ئانامدىن ئايرىلغان ۋاقتىمدىكى قايغۇلۇق مۇسىبەت چۈشكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ نەۋرىسى نورۇز بىلەن جىنازىسى ئالدىدا ھازىدار بولۇپ يىغلاپ ماڭغانىدىم.

باي قەلەندەر

مەن ئون ئالتە ياشقا كىرگەن يىلى تاغام قۇملۇق مەھەللىسىدە قوغۇن - تاۋۇز تېرىغانىدى. يازلىق تاۋۇزى خېلى ئوخشىدى. ئۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ سېتىپ بېرىش ئۈچۈن تاغام مېنى تاۋۇز باسقان ھارۋىنى ھەيدەشكە تەيىنلىدى:

— مەن چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى باققال قاۋۇل ئاخۇن بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم، بۇ تاۋۇزنى ئۇدۇل شۇنىڭ دۇكىنىغا ئاپىرىپ چۈشۈرۈپ بەر، — دەپ ئىرگىلو ھارۋىغا يۈز تاۋۇز بېسىپ بەردى.

تېخى تاڭ سۈزۈلمىگەنىدى. تاغام ھارۋىنى قېتىپ مېنى شەھەرگە يولغا سالدى. مەن بۇ يولدا خېلى كۆپ ماڭغىنىم ئۈچۈن قورقماي ھارۋىنى ئىتتىكلەتتىم. چوڭ يولغا چىققاندا تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى، يۈزۈمگە تاڭ شامىلى ئۇرۇلدى، مۇگدەك باسقان كۆزلىرىم ئېچىلىپ، ھارۋىنى تېخىمۇ ئىتتىك ھەيدەشكە باشلىدىم.

شەھەرگە ئىككى چاقىرىمچە قالغاندا، يېرىلغان يار دېگەن يەرگە بارغىنىمدا، تورغات مىنىپ قولىدا سىمىز بىر كۆك ئاتنى يېتەكلىگەن، ئۇستىگە جەندەپىر بىجە، بېشىغا توقۇما كولا كىيگەن،

چى ھېچقانچە خىجالەت بولماستىنلا:

— ھەم ئېيىن گۈزىرەت، — دەپ مەغرۇر ھالدا جاۋاب بېرىپتۇ.

— ھاي بۇرادەر، سىز ئاجايىپ ئادەم ئىكەنسىز، مەن سىزنى خىلمۇ خىل ئەھۋالدا ئۇچراتتىم. قاچانلا سورىسام «ھەم ئېيىن گۈزىرەت» دەيسىز، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇتكۈنچى.

— «ھەم ئېيىن گۈزىرەت» دېگىنىم، بۇ ھەم ئۇتۇپ كېتەدۇ، دېگىنىم. بۇنى نېمە دەپ چۈشەنمەي سوراۋېرىسىز. ئەسلىمىڭ ئۇزۇنىرىپ تۇرۇشى سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەمەسمۇ، سىز ئېيتقاندەك، مەن ئاجايىپ ئادەم ئەمەس، بەلكى بۇ زامانىنىڭ ئۇزى ئاجايىپ. بىلەمسىز، مېنىڭ ئېتىم بۇھەم، مەنىسى — بۇھەم ئۇتۇپ كېتىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ» دەپتۇ.

— بۇھەمنىڭ پۇتى ساق بولغىنى ئۈچۈن شەھەرلەرنى كېزىپ يۈرىدىكەن. بىزنىڭ مەھەللىدىكى توكۇر ھاپىزنىڭ ئۇتۇپ كېتىشى تەس، پىيادە قانداقمۇ ئۇتۇپ كېتەر؟ — دېدى نورۇز.

— ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى مومای.

— بىچارە، ئازغىنە يېرىدىن ئالغان ھوسۇلى غەللە - پاراقنى تۆلىيەلمەي يامۇلغا سولىنىشتىن قورقۇپ، ئېشىكىنى سېتىپ بېرىپتۇ، ئەمدى ئۇ مەھەللىدىن شەھەرگىمۇ كىرەلمەيدۇ، — دېدى نورۇز.

— ھۆكۈم قاتتىق بولسا، لاتا قوزۇقمۇ يەرگە كىرىدۇ، دېگەن گەپ شۇ - دە، بالام! — دېدى مومای.

بۇ ماقال شۇ زامانىدىكى بىچارە دېھقانلارنىڭ ئالۋان - ياساقنى تۆلىمەستىن باشقا چارىسى يوقلۇقىنى چۈشەندۈرەتتى.

پىرىزىخان مومانىڭ شۇنداق ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە ۋە چۆچەك - رىۋايەتلىرىگە ناھايىتى قىزىقاتتىم. بۇلار مېنىڭ ياش ۋاقتىمدىكى روھىي زېھنىمگە سىلىنغان ئەدەبىياتقا قىزىقىشىمنىڭ

ئېغىز ئۆيلۈك گۈلزارلىق بىر هويلىسى، ئىككى ئېشەك، بىر نەچچە بورداق قوي ۋە سېمىز ئىككى ئېتى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك، قۇلاقلىرىغا ئالتۇن هالقىلارنى سېلىپ پۇزۇر يۈرۈشەتتى. قەلەندەر هويلىسىدا يوغان بىر ئۆيـ نى مەيدانغا قىلىۋالغان. مەيدانغا دېگىنىمىز، قاپاق چىلىمـ دا نەشە چېكىدىغان ئورۇن، بۇ يەردە هەر كۈنى ئۆزىگە ئوخـ شاش ئاشىق دەپ ئاتالغان نەشخورلار ۋە باشقا بەگلەر توپـ لىنىپ نەشە چېكىشەتتى. ئۇلار كۆپىنچە ئازنا كۈنلىرى توپلـ شۇېلىپ مۇقام مەشرەپلىرىنى مەشق قىلاتتى. ئاندىن كېيىن زامىزان ئېيىدا بىر ئايغىچە مەهەللە - مەهەللىدە گۈلخان يېقىپ، تاك ئاتقۇچە مەشرەپ ئوقۇپ، مەهەللە جامائەتلىرىدىن بىر مۇنـ چە نەرسىلەرنى يىغىۋالاتتى. بىز ياش باللار مەشرەپ ناخشـ لىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، قارا دۆڭ ۋە روشەنباغلارغا چىقىپ تۈـ راتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ قەلەندەرنىڭ ئەهۋالىنى بىلەتـ تىم. شۇ سەۋەبتىن مەن بۇ سېرىق ساقال هارامتاماقا تاۋۇز بەر- مىگەنىدىم. ئەمما ئۇ مېنى تونۇماي كىچىك كۆرۈپ، يۈزىدىكى ئەۋلىيا، ئاشىق، بىچارە، قەلەندەرلىك نىقابىنى قايرىپ قويـۇپ، بوزەك قىلغانىدى. بىراق مەنمۇ كېيىن ئۇنىڭدىن كېلىشتۇرۇپ ئىنتىقامىمنى ئالدىم.

بۇ ۋەقە بۇنداق بولغانىدى:

كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەن قۇملۇق مەهەللىسىدە تۈـ لۈق هەيدەپ يۈرگەندە، مېنى قامچىلىغان هېلىقى سېرىق ساقالـ لىق ئاشىق قەلەندەرنىڭ مەهەللىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ خامانلاردىن كەپسەن ئالغان بىر تاغار بۇغدىيىنى تورغىتىغا، خەقلەردىن يىغقان يېرىم تاغار- چە نېنىنى يېتەكلىكتىكى كۆك ئېشىغا ئارتىپتۇ. مەن دەرھـال قورۇق - تاملاردىن ئارتىلىپ، يۈگۈرگەن پېتى قوشنىمىز روزاخۇنـ نىڭ ئوغلى — ئاغىنەم نورۇزنىڭ يېنىغا باردىم - دە، هېلىقى

چېچى يەلكىسىگىچە چۈشكەن سېرىق ساقاللىق قەلەندەر ئاشىق ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ كېلىپ ھارۋامنىڭ يېنىدا توختىدى - دە:

— سەددىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى يەر، ھەي ياخشى ئو-غۇل، تاۋۇزىڭدىن بىر - ئىككىنى بەر، — دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى.

— بۇ ساناقلىق يۇز تاۋۇز، بىز بىرى بىلەن سۆزلىشىپ قويغان. ئۇ بۇ تاۋۇزدىن بىرى كەم چىقسا ئالمايدۇ، — دې-دىم چۈشەندۈرۈپ.

— غەۋسىلئەزەم ھەققىدە بەرسەڭ ھەرگىز كەم بولمايدۇ، مانا بۇنى بەر، — دەپ قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ھارۋىنىڭ ئالدىدىكى يوغان بىر تاۋۇزنى تۈرتۈپ كۆرسەتتى. مەن قولۇم-دىكى تايىقىم بىلەن قامچىسىنى ئىتتىرىۋېتىپ:

— ياق - ياق، بەرمەيمەن، — دەپ ئاتنىڭ بېقىنىغا بىر-نى ئۇرۇپ، ھارۋىنى ھەيدەپ كەتتىم.

قەلەندەر قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ ئېتىنى دۈتتىپ كەلدى - دە:

— سېخى جەننىتى، بېخىل دوزىخى، بەرمەمسەن؟ — دېدى ۋارقىراپ.

— بەرمەيمەن، — دېدىم ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ.

— بېخىل بەدبەخت، بەرمىسەڭ مانا ئەمسە، — دەپ ئۇس-تىبېشىمغا قامچا بىلەن بىرمۇنچە ئۇرۇۋەتتى. مەن يەرگە چۈ-شۈپ يىغلاپ يۇرۇپ ئۇنىڭغا چالما ئاتتىم. زومىگەر قەلەندەر مېنى ئاتلىق قوغلاپ يۇرۇپ يەنە بىر نەچچە قامچا ئۇرۇۋەتتى ۋە بىر نەچچە تاۋۇزنى چېقىۋەتتى. ئۇ يىراقتىن كېلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆردى - دە، ئات سالدۇرۇپ يېنىغا قاراپ كېتىپ قالدى.

مەن نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىرمۇ تاۋۇز بەرمەي تاياق يې-دىم. ئۇ مېنى تونۇمىغىنى بىلەن، مەن ئۇنى تونۇيتتىم. ئۇنىڭ قارا دۆڭدىكى قەلەندەر مەھەللىسىدە خېلى ئوبدانلا بەش - ئالتە

بىزنىڭ ئوردا مەھەللىمىزنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدە بىر قورۇ بار، بۇ قورۇنىڭ ئىگىسى بىر سودىگەر ئادەم. ھەممىلا كىشى بۇ ئوتتۇرا بويى، ئالدىغا ئېگىشىپرەك كەلگەن، كەكە ساقال، قويۇق ئۇزۇن قاشلىق ئادەمنى ئانارچى قارى دەيىشەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمىمۇ ئەمەسمۇ، خەۋىرىم يوق، مەن پەقەت ئانارچى قارى دېگەننى ئاڭلىغان، ئەسلى ئىسمىنى ئاڭلاپ باقمىغان. ئانارچى قارىنىڭ ئۇچ بۇرجەك ھويلىسىدا يەتتە-سەككىز ئېغىز ئۆيى،موي‌يازىرىدا بولسا ئون‌بىر ئېغىز دۇكىنى بار، پەقەت بىر دۇكىنىدىلا ئۇنىڭ ئوغلى ئانچە-مۇنچە مويىپۇرۇچلۇق قىلىدۇ. قالغان ئون نەچچە دۇكاننى قىممەت باھادا ئىجارىگە قويىدۇ. ئۆزى بولسا ئۆي ئەتراپىدىن نېرى كەتمەيدۇ. ئاڭلىشىمزچە، بۇ ئادەمنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، دۇنياسى ناھايىتى كۆپمىش. نۇرغۇن تىللا ئاقچا ۋە ئالتۇن سېلىنغان بوپسىنى كۆندۈزى ساندۇقتا سېلىپ، ئۇستىگە ئۆزى ئورۇن يېغىپ، كېچىسى ئۇنى ياستۇق شەكىلدە بېشىغا قويۇپ ياتىدىكەن. بۇنىڭدىن باشقا ئۆزىدىن باشقا كىشى بىلمەيدىغان كۆمۈپ قويغان ئالتۇن ۋە يارچەن تەڭگىلىرىمۇ نۇرغۇنمىش. دېمىسىمۇ بۇ ئادەم ھېچقاچان ئۆيلىرىنى باشقا كىشىگە رېمونت قىلدۇرماي پەقەت ئۆزىلا يالغۇز رېمونت قىلاتتى.

غۇلجا شەھىرىدە ئەتىيازلىقى بىز كىچىك ۋاقىتلاردا كوچىلار ئادەمنىڭ تىزىغا چىققۇدەك پاتقاق بولۇپ كېتەتتى. ئۆتىنچى ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئاران قۇرۇپ بولاتتى. توك تېشىلگەندىن كېيىن سۇيۇلۇپ ئۇماچتەك بولۇپ كەتكەن لاي بىرەر ئايغىچە ئات-ھارۋىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن چولتۇكلاپ، پىشىپ، تۆتىنچى ئاينىڭ ئىچىدە قويۇقلىشىپ، يۇمشاق قارا مۇمدەك

ئاشقىنىڭ مەھەللىگە كەلگەنلىكىنى ئېيتتىم. ئۇتكەندە مەن ئۇ-
نىڭغا بۇ ئاشقىنىڭ مېنى بوزەك قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندە،
پىرىزىخان مومانىڭ بۇ نەۋرىسى: «خەپ، بىر كۈنى قولغا چۈش-
سە سېنىڭ ئۆچىڭنى ئېلىپ بېرىمەن» دېگەنىدى. نورۇز مەندىن
ئىككى ياشلا چوڭ، ئەمما بەك قورقماس، قاۋۇل بالا ئىدى. بىز
نورۇزلارنىڭ قورۇسىدا كالتەك تۈتۈپ ماراپ ئولتۇردۇق.

— ھەق شەيدىبىئىللا، قەلەندەر كەلدى، بالا كەلمىسۇن
ھەر قايسىلىرىغا، سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى يەر، ئاتىغە-
نىڭلارنى بەرگەيسىلەر، — دەپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە،
مەن سۇپىنىڭ يېنىدىكى يوغان قارىياغاچنىڭ ئارقىسىدىن سەكە-
رەپ چىقىپ:

— مانا ساڭا ئاتىغىنىمىز، — دەپ كالتەكنى تەڭلەپ ئال-
دىغا باردىم. ئۇ مېنى تونۇپ، قېتىپ تۇرۇپ قالدى. نورۇز كې-
لىپ، كالتەك بىلەن ئۇنىڭ غولىغا بىرنى ئۇرۇپ، ئاتنىڭ چۈل-
ۋۇرىنى قولىدىن تارتىپ ئالدى.

— تۆرەم بالىلىرىم، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار، مەن غەۋسىل-
ئەزەمنىڭ موريدى، پېقىر ئاشىق مەن، — دەپ يالۋۇردى.

— ھەي زومىگەر، سەن قانداق ئاشىق بولسەن، سەن مېنى
يېرىلغان يارداً بۇلاپ ئۇرغىنىڭنى بىلەمسەن، بۇلاڭچى ئوغرى، —
دەپ ئۇنىڭ ئەۋلىيالارنى شېپى كەلتۈرۈپ يالۋۇرغىنىغا قارىماي،
قارىياغاچقا باغلاپ قويدۇق. ئۇ بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ ۋارقىرا-
ۋەرگەندىن كېيىن مەھەللىدىكى كىشىلەر يىغىلىپ، ئاخىر ئۇ-
نى قويغۇزۇۋەتتى. بىز ئۇنىڭ بىر تاغار بۇغدىيىنى ئۆزىگە قال-
دۇردۇق، يېرىم تاغار نېنىنى شۇ مەھەللىدىكى ئىككى يېتىم با-
لىسى بار بىر كەمبەغەل تۇل خوتۇنغا ئاپىرىپ بەردۇق. باي
قەلەندەر بولسا بىزدىن قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ، نانمۇ تىلمەي،
شەھەرگە قاراپ يەدەز قاچتى.

قوغلايدۇ.

بىر قېتىم مەن ئۆزىمىزنىڭ ئۆگزىسىدە لەگلەك ئۇچۇرۇۋېتىپ ئەگلەكنى ئۆرلەتمەكچى بولدۇم - دە، قىزىقچىلىقتا ئونىڭ ئۆگزىسىگە ئۆتۈپ كېتىپتىمەن. ئانارچى قارى مېنى كۆرۈپ قېلىپ تۇيدۇرماي شوتا بىلەن ماراپ چىقىپتۇ. مەن بولسام ئۇنى كۆرمەي تانىنى قويۇپ بېرىپ لەگلىكىمنىڭ ئېگىز ئۆرلىگىنىگە قاراپ تۇرۇپ قاپتىمەن. شۇ چاغدا بېشىمغا تارس قىلىپ بىر تاياق تەگدى. چۆچۈپ ئارقامغا قارىسام ئانارچى قارى ئىكەن. ئۇ كۆزۈمگە قادىلىپ:

— ھوي بەدبەخت، ھارامزادە شۇم، بۇ ئۆگزىدە نېمە يۈگۈرۈپ يۈرىسەن. پۇتۇڭنى چېقىۋېتىمەن، — دەپ پاچىقىمغا ئۇرغىلى تۇردى. ئونىڭ پارقىراپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزىنى ۋە دىڭگىيىپ كەتكەن كەكە ساقىلىنى كۆرۈپ، قورقىنىمدىن لەگلەك تانىسىنى تاشلىدىم - دە، ئۆلە - تىرىلىشىمگە قارىماي ئۆزىمىزنىڭ ئۆگزىسىگە قاراپ قاچتىم. ئەمما ئومۇ ئارقامدىن قوغلاپ كەلدى. مەن ھويلىمىزغا چۈشىدىغان شوتىغا بارغۇچە تۆلۈپ قېلىشىمدىن قورقۇپ ئودۇل كەلگەن جايدىنلا ھويلىغا ئۆزۈمنى ئاتتىم. شۇ چاغدا يەرگە پاقىدەك كېرىلىپ چۈشكىنىمنى بىلمەن، ئەمما ھۇشۇمدىن كېتىپتىمەن. دەھشەتلىك قارى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ غىپپىدە تمكىۋېتىپتۇ.

ھۇشۇمغا كېلىپ كۆزۈمنى ئاچسام پېشايۋاندا يېتىپتىمەن. ئاغزىمدىن كۆۋۈك چىقىپ، قووۇم — قېرىنداشلىرىمنى خېلى ئەنسىزچىلىككە سالغان ئوخشايمەن. مېڭەم چايقىلىپ، دوۋسۇنوم ئىششىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۈچ ئاي يېتىپ ساقايدىم. شۇنىڭدىن كېيىن يىلان چېقىۋالغان ئادەم ئالا ئارغامچا پارچىسىنى كۆرسە تېنى ئەيمىنگەندەك، مەنمۇ ئانارچى قارىنى يىراقتىن كۆرۈپ قالسام تېنىم جۇغۇلدايدىغان بولۇپ قالدى.

ئانارچى قارى ناھايىتى پىخسىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ

بولۇپ قالاتتى. لاي مانا شۇنداق تەييار بولغاندا، ئانارچى قارى ئاتمىش ياشقا كىرىپ قالغىنىغا قارىماي، كوچىدىكى لايغا ئازراق سامانىنى چېچىۋېتەتتى - دە، يالاڭ تامبىلىنى يوتىسىغچە تۇرۇپ، كۆڭلىكىنى سېلىۋېتىپ لايغا چۈشەتتى. ئاندىن لاينى كىچىك بالىنىڭ بېشىدەك كۇمۇلاچ قىلىپ ئۆگزىسىگە ئاتاتتى.

ئۆگزىگە لاي سېلىشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭ ئاستىغا قانداق نەرسىلەرنى سالىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر نەچچە ئېغىز سۆزلەپ ئۆتەي.

ئانارچى قارىنى ئۇچراتقىنىگىزدا سول بىلىكىگە بىر كونا سوقا سېۋەت، ئوك قولىدا ئۇچىدا بىر غېرىچچە ئۇچى ئۇچلۇق تۆمۇر بېكىتىلگەن هاسا تۇتقان هالدا كۆرۈسىز. ئۇ ئۇچرىغان ئەسكى لاتا، ئەسكى كىگىز پارچىسى، تاشلىنىپ كەتكەن چەم، كەش ۋە مازغا ئوخشاش نەرسىلەرنى هاسىسىنىڭ ئۇچىدىكى ئۇچلۇق تۆمۇر بىلەن سانجىپ ئېلىپ سېۋەتكە سالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئانارچى قارىنى كۆپرەك ئەخلەت دۆۋىسى بار جايلاردا كۆرۈپ قالىسىز.

ئانارچى قارى ئېغىل يېنىدىكى ئەسكى ئۆيگە توپلىغان هېلىقى ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەرنى ئۆگزىسىنىڭ ئېگىز-پەس جايلىرىغا تەكشىلەپ جايلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئۆگزىگە لاي كۆمۈلچىرىنى ئېتىپ ئاندىن ئۈستىدىن سۇۋايدۇ. ئۈستىدىن سۇ چېچىپ تۇرۇپ ئالقىنى بىلەن ياكى كوزا پارچىسى بىلەن سىلىقلاپ چىقىدۇ. لاي قۇرۇپ قاتقاندىن كېيىن ئۇ خۇددىي ئاسفالت ياتقۇزۇلغان يوللاردەك قارامتۇل بولۇپ يالتىراپ تۇرىدۇ. كوزا پارچىلىرىنى يامغۇر سۇيى چۈشمىدىغان نو ئورنىدا پېشايۋان قىرلىرىغا چاپلاپ قويىدۇ.

ئۇ ئۆگزىسىگە هېچكىمنى دەسسەتمەيدۇ، هەتتا بىرەر قاغا كېلىپ قونسىمۇ ئۇنى بار جېنى بىلەن ۋارقىراپ، چالما ئېتىپ

خانا تەرەپكە كىشىلەر قىسىلىپ بېرىپ، بىر بىرىنىڭ ھۆرىسىدىن بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قاراۋاتاتتى.

— پەي كېسىدىغان توكۇر ئاشۇ!

— راست ئۇنىڭ قولىدا ئۇستۇرا، ئىلمەك تۆمۈردەك بىر نەرسىلەر تۇرىدۇ؟

— نەشتەرمۇ نېمە؟

— ھەسەن ئوغرى ماتا يىرتىۋاتىدىغۇ، نېمە قىلىدىغاندۇ؟

— پۇتىنى تاڭىدۇ - دە ...

كۆپچىلىك ئارىسىدا ئەنە شۇنداق گەپلەر بولۇۋاتاتتى، شۇ ئاردا پالكۆز، قارا ساقال بىر ئادەم گەپنى بۆلدى:

— راست بۇرادەرلەر، پۇتىنى تاڭىدۇ. نېمىشقا پۇتىنى تاڭىدۇ، ئۇقامسىلەر؟ ئەگەر پۇتىنى پاچاقتىن تىزىغچە تازا مەھكەم تېڭىۋەتمىسە كېسىۋىتىلگەن ئوشۇقنىڭ ئاستىدىكى لىپەك پەي ساقىيىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئادەمنىڭ بوينى ئالدىغا ئېگىلىپ، بېشى ساڭگىلاپ قالىدۇ. ھەسەن قالتىس چېچەن يىگىت جۇمۇ، بۇنى ئۇ ياخشى بىلىدىكەن. ئەنە قاراڭلار، ئۇتازا كېلىشتۇرۇپ، چاپراس قىلىپ مەھكەم تېڭىۋاتىدۇ، ئەمدى پېيىنى كەسسىمۇ بېشى ئالدىغا ساڭگىلاپ قالمايدۇ...

مەن پەي كەسكەننى كۆرۈش ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ پۇتلىرى ئارىسىدىن ئۆمىلەپ ئۆتۈپ، سولاقخانىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنراق بىر يەرگە بېرىپ قاراپ تۇردۇم. ئىشكى ئۇلۇغ ئېچىلغان تاش قىرىقى سولاقخانا دالىنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بورا ئۈستىدە سول يېنىنى بېسىپ، ئوڭ پۇتىنى سوزۇپ ياتقان ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ، قايرىما قارا بۇرۇت، يالتىراق قارا كۆزلۈك بىر كىشىنى كۆردۇم. ئۇنىڭ باش تەرىپى ئالدىدا ئىككى ئۇچ مەھبۇس «پاك» مۇ ياكى قاتارمۇ، ئىشقىلىپ، بىر تاختىچاقتا ئۇرۇق تىزىۋاتاتتى. ئانچە ئۆتمەي ئۇلار ھەسەن بىلەن پاك ئويناشنى باشلىۋەتتى. جازانى ئىجرا قىلىدىغان پەي كەسكۈچى توكۇرمۇ

«خەسىس» دەپ نام ئالغان. ئۇ يەيدىغان يەل - يېمىش، قەلت- گىزەك، دورا - دەرمانلارنى تۇرلۈك تۈگۈچلەرگە چىگىۋېلىپ، بىر نەچچە خىل ساندۇقتا سېلىپ قويىاتتى. ئاچقۇچلىرىنى بولسا بە- لىگە ئېسىپ يۈرەتتى. ھەتتا كېلىپ ئىچىدىغان چېيىنمۇ سە- رەپ ئېلىپ، كىچىك بىر خالتىغا ئۇگىتىپ سېلىپ، پوتىسىغا تۈ- گۈۋالاتتى. چۆگۈنىدىكى سۇ قاينىغاندىن كېيىن ئۆزى پوتىسىدىن چاينى ئېلىپ ئۆزىچەم بىلەن سېلىپ بېرەتتى. نانىنى بولسا سا- ندۇقتا سېلىپ ئاغزىدىن قۇلۇپلاپ قويىاتتى. چاي ۋاقتىدا نانىنى ئۆزى ئېلىپ كېلىپ بۆلۈپ بېرەتتى.

شۇ چاغلاردا كىشىلەر پىششىق، بېخىل ئادەملەرنى كۆرسە، بۇ نەق «ئانارچى قارى» نىكى ئۆزىكەن، دەپ مەسخىرە قىلىشاتـ تى. شۇنداق قىلىپ، مەن بۇ قوشنامنىكى «ئانارچى قارى» دەپ نام ئالغانلىقىنىكى ماھىيىتىنى كېيىنچىرەك ئۇقۇۋالدىم. ئۇ ياش ۋاقتىدا خېلى قاۋۇل ئادەم بولۇپ، ئىككى داڭكاك سېۋەتكە ئانار قاچىلاپ، ئەپكەشنى مۇرىسىدە كۆتۈرۈپ، جەنۇبتىن مۇز داۋان بىلەن ئـ لىغا پىيادە ئېلىپ چىقىپ ساتقانىكەن. ئۇ ئەنە شۇ يول بىلەن دەسمايە توپلاپ، سودىگەرچىلىك قىلىپ باي بوپتۇ. «ئانارچى قا- رى» دېگەن ئىسىم ئۇنىڭغا ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن سىڭىپ قال- غانىكەن.

ھەسەن

بىزنىڭ ئۆيىمىز شەھەر ئىچىدە بولغىنى ئۈچۈن شەنگەن يامۇلغا يېقىن ئىدى. بىر كۈنى مەن بىر قانچە ئادەمنىڭ شۇ تەرەپكە ئالدىراپ كېتىپ بارغىنىنى كۆرۈپ: «بىرەر ئىش بول- دىمۇ نېمە» دەپ ئويلىدىم - دە، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگـ شىپ باردىم. شەگگەن يامۇلنىڭ تاشقىرىقى ھويلىسى ئادەم بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. ھويلىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى سولاق-

دەللال ئۇنىڭ ساماۋارخانىدا ئولتۇرغانلىقىنى شەڭگەن ياۋلىغا بېرىپ دەپ قويۇپتۇ. شەنگەن ياۋل دەرھال ئىككى لوزۇك بىلەن ئون چېرىكنى ساماۋارخانىغا ئەۋەتىۋېتىپتۇ. بۇنى سەزگەن ھەسەن ئۇلاردىن قانداق قۇتۇلۇشنى ئويلاۋاتقاندا، ساماۋارخانا خىزمەتچىلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا ئارقىدىكى كۆمۈرخانىنىڭ پەنجىرىسىدىن چۈشۈپ قېچىشنى ئېيتىپتۇ. ھەسەن بۇ دەسلىمەت بويىچە قېچىپ چىقىپ، چېرىكلەرگە تۇتۇق بەرمەپتۇ. لوزۇكلار بىلەن چېرىكلەر ئۇنى تۇتالمىغاندىن كېيىن، ساماۋارخانىدىكى خىزمەتچىلەرنى ئۇرۇپ، چىنە - چەينەكلىرىنى سۇندۇرۇپ، قايناۋاتقان چوك ساماۋارلىرىنى ئۆرۈۋەتكەنىكەن. يەنە بىر كۈنى ھەسەن بىر قانچە غېرىپ، مۇساپىرلارنى ئاشپۇزۇلغا يىغىپ ئۇلارغا تاماق ئېلىپ بېرىدۇاتقاندا، شەڭگەن ياۋل خەۋەر تېپىپ، ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن يىگىرمىچە چېرىك چىقارغان. ئۇلارنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ھەسەن ئاشپۇزۇلدىن چىقىپ چوك كوچا بىلەن قاچقان. چېرىكلەر ئۇنى قوغلاپ يۈرۈپ، شەھەر سىپىلى تۈۋىگە قاپسۇالىغاندا، ھەسەن سىپىلنىڭ ئاستىغا كېلىپلا غايىپ بولۇپ كەتكەن. شۇنداق قىلىپ، ھەسەن بۇقېتىممۇ چېرىكلەرگە تۇتۇق بەرمىگەن.

مۇنداق ۋەقە بىر قانچە قېتىم بولغاندىن كېيىن خەلق ئاغزىدا «ھەسەن ئوغرى خىسلەتلىك ئادەم، ئۇنىڭغا غايىپتىن مەدەت بار» دېگەندەك گەپ - سۆزلەر تارقىلىپ يۈرەتتى. ئەسلىدە ھەسەننىڭ ئەۋلىيا ياكى جىنلار بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن. ئۇنىڭ خەلققە يېقىپ كەتكەن ئىككى كارامىتى بار: بىرىنچىسى، ئۇ يوقسۇللارغا غەمخورلۇق قىلىدۇ، جازانىخور بايلارنىڭ بولسا جاجىسىنى بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئاددىي ئادەملەر ئۆزلىرىنى قۇتقۇزغوچى دەپ قاراپ، ئۇنى ھىمايە قىلىدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇ ناھايىتى چەبدەس چاپىباشچى. ھەسەن، ئۇنىڭ قارا مەخمەلدىن كىيىۋالغان شىم - تۇجۇركىسى ھەم، چاققان قىلىپ تىكىلگەن، تېز ھەرىكەت قىلىشىغا ھېچقانداق پۇتلاشمايدۇ. پۇتىب

ئۇنىڭ پۇتىنى تىلىپ، پېيىنى تارتىپ كېسىۋاتاتتى. ھەسەن پەرۋا قىلماي، غىڭ قىلغان ئاۋازمۇ چىقارماي، ئوك قولى بىلەن پاك ئۇرۇقلىرىنى قاتتىق - قاتتىق ئۇرۇپ - كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئويناۋاتاتتى.

— پاھ ، نېمە دېگەن ئوغۇل بالا بۇ!

— ئەزىمەت، باتۇر ئىكەنسەنغۇ؟

— ئاغزىنى مىتمۇ قىلىپ قويمايدا ...

ھەر خىل ماختاشلار ھەر تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى، مەن ئاۋۋال ھەسەنىڭ مەردانە كەيپىياتىغا قاراپ ھودۇقماي قاراپ تۇرغانىدىم، كېيىن ئۇنىڭ پۇتىدىن ئاققان قانىنى كۆرۈپ، قورققىنىمدىن يىغلىۋەتتىم.

كېيىن پەي كەسكۈچىلەر ھەسەنىڭ يارىسىغا ئەسكى ماز-نى كۆيدۈرۈپ بېسىپ قويۇشتى.

1920 - يىللىرى ھەسەن بايلارنى قورقۇتىدىغان خېلى ئاتاقلىق «ئوغرى» ئىدى. ئۇ ئاددىي پۇقرالارنىڭ ھېچنېمىسىنى ئالمايتتى. ئەكسىچە بايلارنىڭ ئامبارلىرىدىن ئوغرىلىۋالغان مال-لارنى ماكانسىز، تەنەپئورگەن غېرىپ - غۇربالارغا بۆلۈپ بېرەتتى ياكى ئاچ - يالىڭاچ قالغانلارنى تويۇندۇرۇپ، كېيىم - كېچەكلىك قىلىپ قويۇاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كەمبەغەللەر ياخشى كۆ-رەتتى، ھمايە قىلاتتى. بايلار بولسا ئۇنى ناھايىتى يامان كۆرەت-تى، ئۇنىڭدىن قورقاتتى. شۇڭا ئۇلار شەڭگەنگە پات - پاتلا ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئەرز بېرىپ تۇراتتى. شەڭگەن يامۇلمۇ ئۇنى بىر نەچچە يىلغىچە تۇتالماي، «كىمكى ئۇنىڭ بار يېرىنى خەۋەر-قىلسا ئۇچ يۈز سەر تەڭگە، ئەگەر تۇتۇپ بەرسە مىڭ سەر تەڭگە مۇكاپات بېرىلىدۇ» دېگەن ئېلانلارنى ئارقا - ئارقىدىن چىقىراتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار ھەسەننى تۇتالمىغانىدى، بىر كۈنى ھەسەن چوك كۆۋرۈكتىكى ساماۋارخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرغاندا، ئۇچ يۈز سەر پۇلغا ئىگە بولۇشنى خالىغان بىر

غاراق كەلگەندە سۇ تالاشقان بولۇپ ھۇشتلىشىدۇ، ھەسەن ئۇ-
لارنى ئاجراتماقچى بولىدۇ. شۇ پەيتتە سوقۇشۇۋاتقان ئىككى
دېھقاننىڭ قايسىسىغا ئەپكەلسە شۇ كىشى كەتمەن بىلەن ھە-
سەننى ئۇرۇپ يىقىتىدۇ. ئىش كېرىم بەگنىڭ ئويلىغىنىدەك
باشلىنىدۇ. ئۇنىڭدىمىسمۇ كېچىدىن بېرى يول يۇرۇپ ئۇيقۇ-
سىز قالغان ھەسەننىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ يىغىلىدۇ، ئۇ
ئۆستەڭ بويىدا ھۇگدەپ يېتىپ بىر دەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىپ
قالىدۇ. كېرىم بەگ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پىلان بويىچە كەتـ
مەنلىك ئىككى كىشى بىلەن بىللە كېلىدۇ، ئۇلار ھەسەندىن يىگىر-
مە - ئوتتۇز قەدەم نېرىسىدا ژارقىراپ جارقىراپ ھۇشتلىشىدۇ. ھەسەن
چۆچۈپ قوپۇپ، ئۇلارنى ئاجراتىشقا كېلىدۇ. ئۇ سوقۇشۇۋاتقانـ
لارغا ياخشى گەپلەرنى قىلىپ باقسىمۇ ئۇلار بېسىلمايدۇ، بەلكى
ئاجراتقانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ، كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈپ بىر
بىرىگە دۈمىلىشىدۇ. شۇ چاغدا ھەسەن ئۇلاردىن بىرىنى قۇچاق-
لاپ كۆتۈرۈپ مېڭىشقا يەنە بىرى كەتمەننىڭ چۈلدىسى بـ
لەن ھەسەننىڭ غولىغا بىرنى ئۇرىدۇ. ھەسەن دەلدەڭشىپ ئار-
قىسىغا ئۆرۈلىدۇ - دە، ئۇنىڭ ئۆزىگە دۈشمەن ئىكەنلىكىنى
ئۇقۇپ، قونچىدەكى خەنجەرگە قول سوزىدۇ. بۇ چاغدا كۆتۈرۈپ
نېرى ئاپارغىنى كەتمەن بىلەن ئوڭ جەينىكىگە ئۇرۇۋېتىدۇ.
ھەسەن ئەمدىلا سول قولىنى ئىشقا سالغۇچە يېتىپ كەلگەن
كېرىم بەگ بار كۈچى بىلەن ھەسەننىڭ تىزىغا كەتمەننىڭ
چۈلدىسى بىلەن بىرنى ئۇرىدۇ. ھەسەن تىزلانغان پېتى يىقىلىپ
چۈشىدۇ. مانا شۇنداق مۇناپىقلىق ھىيلە - مىكرى بىلەن ئەرت
يىگىت ھەسەن قولغا چۈشۈپ قالىدۇ.

گۇناھكار ئۇچۇن بىرلا قېتىم جازا ھۆكۈم قىلىنىشى كېرەك
ئىدى. ئەمما شۇ ۋاقىتتىكى شەكىگەن ھەسەنگە پۈتىنىڭ پېيىنى كېسىش
ۋە ئەڭ ئالىي جازا — قەپەسدارغا ئېسىش جازالىرىنى ھۆكۈم قى-
لىدۇ. ھەسەننىڭ پېيىنى كېسىشنى شەكىگەن ئۆزى ئالدىراپلا

غا كىيىۋالغان ئېسىل رەختتىن تىكىلگەن يىس پاشىلمىق پار-
قىراپ تۇرىدىغان چاققان ئۆتۈكىنىڭ ئىككى قونچىدا ئىككى
ئۆتكۈر خەنجىرى بار. ئۇنى ئەگەر بىر نەچچە ئادەم قورشىۋالسا،
ئۇ دەرھال ئىككى قونچىدىن ئىككى خەنجەرنى بىراقلا سۇغۇرۇ-
ۋېلىپ، ئىۋينتىپ ياكى ئېتىپ يۇرۇپ، بۆسۈپ چىقىپ كېتىدۇ.
ئۇنىڭ يەنە شۇنىسى ئاجايىپكى، ئېگىز تام ياكى سېپىلغا دۈچ
كېلىپ قالسا خەنجەرلىرىنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى سانجىپ،
ئېسىلىپ ياكى موللاق ئېتىپ ئۈستىگە چىقىپ كېتىدۇ. ئادەمگە
ھېلىقى يىگىرمە چېرىك سېپىل تۈۋىگە قاپسىپ ئالغاندا، ھەسەن-
نىڭ غايىپ بولۇپ كېتىشىمۇ مانا شۇنداق خەنجەر ئۈيۇنىنىڭ
كارامىتىدىن بولغان.

ئەمىسە ھەسەن قانداق بولۇپ ياۋۇلغا چۈشۈپ قالدى؟

ھەسەن ياز كۈنى ئىلى دەرياسى تەرەپتىن ئاتلىق شەھەر-
گە كېلىۋاتىپ ئايدۆڭ مەھەللىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى دۆڭ-
لۇكلەر ۋە ياداۋلاردىن ئۆتۈپ، كېرىم بەگنىڭ ھويلىسىنىڭ
ئارقىسىدىكى چوڭ ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ قالدۇ. ئۇ ئۆستەڭ
بويىدا يەلپۈنۈپ تۇرغان ئوت - چۆپنى كۆرۈپ، ئاچ قالغان
ئېتىنى بىردەم ئوتلىۋېلىشىنى ئويلاپ ئەتراپقا نەزەر سالدۇ،
ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ ئاتنىڭ بېشىدىن يۈگەننى چىقىرىپ،
پۇتىنى چۈلۈۋۇر بىلەن چۈشەپ ئوتلاشقا قويۇۋېتىدۇ. ئۆزى بول-
سا خاتىرجەم ھالدا ئۆستەڭ قىرىدا سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ھەسەن-
نىڭ بۇ يەرگە كېلىپ خاتىرجەم ياتقانلىقىنى ئۇجمە ئۇستىدىكى
بالىلار يىراقتىن كۆرۈپ قالىدۇ - دە، كېرىم بەگكە
بېرىپ خەۋەر قىلىپ قويىدۇ. گەۋدىلىك، گۈپەي، يوغان قورساق
يالاقچى كېرىم بەگ بىر مۇنچە پۇل ھەم ئابرويىغا ئېگە بولۇش
مەقسىتىدە، ھەسەننى تۇتۇۋېلىشنىڭ چارىسىنى ئويلايدۇ. ئاخىر-
دا ئۇ مۇنداق بىر ئامالنى تاپىدۇ: دېھقانچە ياسىنىغان، قوللىر-
دا كەتمەن تۇتقان ئىككى كىشى سۇ ياقىلاپ ھەسەننىڭ يېنى-

ئەتراپىدا مۆكۈ - مۆكۈلەك ئويناپ يۈرگەن بولسامۇ بۇنىڭ نېمىگە كېرەك نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم. مانا بۇگۈن ئۇنى ياغاچچىلار يەرگە ياتقۇزۇپ، ئۇنىڭ ئادەم بوينى كىرگۈزۈلىدىغان تۆشۈكىنىڭ كىرىشتۇرۇلىدىغان قىسمىلىرىنى ۋە شالاقلاپ قالغان چەنزە ياغاچلىرىنى رېمونت قىلىۋاتاتتى.

ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە مەن كوچىغا چىقىقانىدىم. بۇگۈن كىشىلەر تۇنۇگۈنكىدىنمۇ تولا ئىدى، ئۇلار توپ - توپ بولۇپ شەڭگەن يامۇلغا كېتىپ باراتتى. مەنمۇ خەلقە ئەگىشىپ ماڭدىم. يامۇلنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى ۋە ئۇچىنچى ھويلىلىرىغا ئادەم لىق تولۇپتۇ. ئۇچىنچىھويلىنىڭ، يۇقىرى تەرىپىدە شەڭگەن ئىچكىرىكى ھويلىدىن چىقىپ سوراق قىلىدىغان داتاڭ ذەپ ئاتىلىدىغان پاكار سەھنە بار ئىدى. داتاڭنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تاشتىن ياسالغان قويۇلغان، ئاغزىنى ئېچىپ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرغان ئىككى شىرنىڭ ھەيكىلى ئادەمگە خىرىس قىلىپ تۇرىدۇ. داتاڭنىڭ يوقىرى تەرىپىدە ئىككى ياقا ئېچىلىدىغان دەر پەردە ئىشىك قانات‌لىرىغا ئىككى ئەجدىھانىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن. بۇ ئەجدىھالارنىڭمۇ ئاغزى ئېچىلىپ، زەھەرلىك قىزىل تىلى چىقىپ تۇرىدۇ. ئادەملەرنى ئەيمەندۈرىدىغىنى ئېلان ۋە چايان سۈرەتلىك داتاڭنىڭ ئالدىغا قىزىل پەردىلىك تارتىلغان ئۇستەل قويۇلغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە تۆت-تەخسە سەي ۋە بىر ھېجىر ھاراق قويۇپ قويۇلغان.

لوزۇك، يايى، تۆكچى ۋە مۇلازىملار داتاڭنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىزىلىپ ئاجايىپ سۈرلۈك بىر ئاۋازدا نېمىدۇر بىر نېمە دەپ ۋارقىرىغانىدى، داتاڭنىڭ يۇقىرى ئىشىكلىرى ئېچىلىپ شەڭگەن چىقىپ كەلدى. ئۇ ئالچاڭلاپ ئۇستەل يېنىدىكى ئالاھىدە ھازىرلانغان ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، «گۇناھكار كەلتۇرۇلسۇن» دېگەن بۇيرۇق ئاڭلاندى، شۇ چاغدا ئىككى تەرەپتىكى ئاتارمەن - چاپارمەنلەرنىڭ «خوپ!» دېگەن ئاۋازىمۇ

هۆكۈم قىلغان. ئۇ ... نامەرت شەنگەن ھەسەننىڭ ساقىيىۋېلىپ يەنە ھەربىكەت قىلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنى جىنغا ئوخشاش قورقۇنچلۇق ئادەم سۈپىتىدە تەرىپلەپ، ئۇرۇمچى جاڭجۈڭىغا مەلۇم قىلغان. ئۇرۇمچى جاڭجۈڭى ھەسەننى دارغا ئېسىپ قىيناپ ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈمنامە ئەۋەتكەن. بۇ ھۆكۈمنامە كەچكۈزنىڭ بىر كۈنى شەن يامۇلنىڭ تاشقى دەرۋازىسىغا چاپلانغانىدى.

شۇ كۈنى بۇ ھۆكۈمنامىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئادەملەر يامۇل تەرەپكە كەينى - كەينىدىن كېتىپ باراتتى. بۈگۈن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن مەنمۇكىشىلەرگە ئەگىشىپ شەڭگەن يامۇلغا باردىم. يامۇلنىڭ ئېلان چاپلىنىدىغان يېرىدە بىر توپ ئادەملەر ئولىشۋالغان، ئۇلار ھەسەننى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش توغرىسىدىكى ھۆكۈمنامىنى ئوقۇشماقتا ئىدى. كۆپچىلىك ئىچىدە:

— تووا خۇدايىم، بۇ نېمە ئىش؟

— خانىنىڭ ھۆكۈمى بىر دەيدىغان ئىدىغۇ؟

— ھەي ... خان ئاغزى مايمۇن دېگەن مۇشۇ - دە.

— بىزنىڭ ھەسەتخور، نامەرتلەرنىكىمۇ تەلىپى شۇ.

— ھەسەندەك قورقماس، مەردانە يىگىتنى كۆزدىن يوقىتىش ئاچكۆز قورققاق، جازانىخور بايلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن - دە، — دېگەندەك شاۋ - شۇۋ گەپلەربولۇاتاتتى. بەزى كۆڭلى يۇمشاق ئادەملەر كۆز يېشى قىلىپ تۇكۇرىكىنى تەستەيۇتاتتى. بەزىلەر ياقىسىنى تۇتۇپ خۇداغا سېغىناتتى.

يامۇلنىڭ بىرىنچى دەرۋازىسىدىن كىرگەندىن كېيىن، ئىككىنچى دەرۋازىسىنىڭ تاشقىرىقى ئىككى تەرىپىدە ئادەمنىڭ بويىدىن بىر گەزچە ئېگىز، ئۇستى تار، ئاستى تەرىپى كەڭ ئىككى قەپەس تۇراتتى. بۇ ئادەمنىڭ پاچىقىدەك چەنزىلەر بىلەن سالاسۇن قىلىپ ياسالغان، ئۇستىدىن ئادەم بېشىنى چىقىرىپ ئېسىپ قويسا، پۇتى يەردىن بىر غۇلاچچە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئادەم قەپەسى ئىدى. مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بېرى شۇ قەپەسلەر

دى - كەينىدىن ئەگىشىپ كېلەتتى. ھارۋا غۇلجا شەھرىنىڭ ئەڭ چوڭ بازىرى - تاشلەپكىنىڭ يېنىدىكى تۆت كوچىغا كەلگەندە، ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيىپ، كوچىلارغا پاتماي قالدى. مەن ئەمدى بىر تەنزىكەشىنىڭ ئېگىز بىر ساندۇقى ئۈستىگە يامىشىپ چىقىۋېلىپ ھەيسەنگە قارىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىدە قارا مەخمەل شىم - تۇجۇركا، پۇتىدا توم تۇمشۇق «ئېنگىلىزچە» پارقىراق ئۆتۈك (ئۇ ۋاقىتتا بۇنداق ئۆتۈكنى شۇ نامدا ئاتايتتۇق). قولىدا كويزا بولسىمۇ قارا مەخمەل قالپىقىنى (بىرىگە قىرلاتقان بولسا كېرەك) قىرلاپ كىيىۋالغاندى.

— ھاي خالايىق، — دېدى ئۇ بېشىنى تىك تۇتۇپ ۋارقىراپ، — مەندىن رازى بولۇڭلار! رەنجىتكەن يېرىم بولسا كەچۈرۈڭلار، — ئۇبېشىنى لىكشىتىپ خوشلاشتى، يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ، — ئەما مېنى تۇتۇپ بەرگەن مۇناپىقلاردىن، جازانەخور بايلاردىن، مېنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان دارىنلاردىن ھەرگىزمۇ كەچۈرۈم سورىمايمەن. خوش بۇرادەرلەر، ئامىن!» ئەتراپتىن «ئامىن» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ھارۋا چوڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ قارا دۆڭگە قاراپ ماڭدى. ھارۋا تەسلىكتە قارا دۆڭنىڭ ئۇستىدىكى ئېگىز - پەس بىر مەيدانغا چىقىپ توختىدى. شەڭگەنمۇ مەپە بىلەن بىر قانچە چېرىكنىڭ ھمايىسىدە شۇ جايغا كېلىپ توختىدى. ئۇ مەپىدىن چۈشۈپ، راسلاپ قويۇلغان بىر تەيىزىگە چىقىپ ئورۇنلاشتى. ئاندىن كېيىن ھەسەن سېلىنغان قەپەس جازا مەيدانغا كەلتۈرۈلدى. تۆت ئىجراچى شەڭگەننىڭ «ئاس» دېگەن قول ئىشارىتىنى كۆرۈپ، قەپەز ئۇستىدىكى تاختاينى ئىككى ياقتا سېيرىدى - دە، ھەسەننىڭ بېشىنى تاختاينىڭ يېرىم دائىرىلىك ئورنىدىن چىقىرىپ، بوينىنى تاختاي بىلەن كىرىشتۈرۈپ قىستى، ئاندىن ئۇنى ساڭگىلىتىپ قويۇۋەتتى. ھەسەننىڭ بېشى بوينى

تەك ئاغلاندى.

شۇنىڭدىن كېيىن بويىندا قوۋۇق، زەنجىر، قولىدا كويزا، پۇتىدا كىشىنى بار بىر مەھبۇس ئېلىپ كىرىلدى. پەستىكى ئۈستەل ئالدىغا تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇۋالدى. بۇ مەھبۇس ھەسەن ئىدى. شەڭگەن جاڭجۇڭدىن كەلگەن ھۆكۈمنامىنى ئوقۇپ بەردى. تۇڭچى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدى. ئاندىن كېيىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان بەلگە — «خان ئوقى» نى ئىككى ئىجراچى ھەسەننىڭ دۇمبىسىگە قاداپ قويدى. شەڭگەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سېنىڭ ئۆمرۈڭ بۈگۈن ئاخىرلاشتى. كۆڭلۈڭدە قالغان ئارزۇ - ئارمانلىرىڭ باردۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرقى ئۆمرۈڭدە سېنىڭ كۆڭلۈڭنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بۇ زىياپەتنى تەييارلىدۇق. ھاراقنى ئىچىپ، سەيگە ئېغىز تەگ، — دېدى قولى بىلەن ئۈستەلدىكى ھاراق، سەيلەرنى كۆرسىتىپ. شۇ چاغدا بىر ئىجراچى ھاراقنى، يەنە بىر ئىجراچى بىر چوكا سەينى ھەسەننىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكىلىپ تۇتقانىدى، ھەسەن بېشى بىلەن بىرنى ئۈستىدىكى ھاراق قاچىسىنى پارە - پارە قىلىۋەتتى. شەڭگەن «سا» دەپ ۋارقىراپ ئۈستەلنى بىر تېپىپ ئۆرۈۋەتتى. يايلار يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ھەسەننى تۇتۇپ قەپەزگە سولىدى. ھەسەن شەڭگەننىڭ ئوڭ يېنىدا تۇرغان كىرىم بەگكە ۋارقىرىدى:

— ھاي كىرىم بەگ دېگەن مۇناپىق، غالچا! مەن بۇ قېتىم قۇتۇلالمىدىم. تەلىيىڭ ئوڭ كەلدى. مېنىڭ بىردىنبىر ئارمىنىم سېنى چەيلەپ، مىجىپ تاشلاش ئىدى، ئورۇندىيالمىدىم...

پۇتۇن ئادەم كىرىم بەگكە نەپرەت بىلەن كۆز تىكتى. ئۇچ ئات قېتىلغان تۆت چاقلىق يەمچۈك ھارۋىغا ھەسەن سولانغان قەپەس سېلىندى. ئۇنى تۆت يايى تۆت تەرەپتىن تۇتۇپ ئولتۇرغۇزدى. ھارۋىنىڭ ئالدى - كەينىدە سەكسەندىن ئون ئالتە چېرىك گۇناھكارنى يالاپ ماڭدى. ھارۋا بازار كوچىلىرىنى ئارىلاپ كېتىپ باراتتى. نەچچە مىڭلىغان ئادەم ھارۋىنىڭ ئال-

سېلىپ چۆنەك ئېتىپ، توپا پوسلاپ، قوغۇنلۇق ياساپ ئويناۋاتاتقۇق. شۇ چاغدا سېپىل ياقىسىدىكى كوچىدىن توپ - توپ ئاتلىق دېھقانلار ئوردا دەرۋازىسىغا قاراپ كېلىشتى. بىرىدىن كېيىن ئوردا ئالدىدىكى ھويلارغا بىر نەچچە يۈز ئات باغلاندى. بىز «نېمە ئىش بولدىكىن» دەپ ئويۇنىمىزنى تاشلاپ، ئوردا ھويلىسىغا باردۇق. ئوردا ھويلىسىنىڭ يۇقىرىسىغا سېلىنغان دەرىپەردىلىك ئىمارەتنىڭ پېشايۋېنىدىن دەرۋازىغىچە بىر نەچچە يۈز دېھقان ئىككى قاتار بولۇپ تۇرۇپتۇ. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولسا، چاپراس قىلىپ قويۇلغان ئىككى لەھەر ياغاچ ئاستىغا قوشۇما قاش، چىرايلىق بىر يېگىت دۇم ياتقۇزۇپ باسۇرۇپ قويۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ پۇت - قوللىرى ياغاچقا مەھكەم باغلۇۋېتىلگەنىكەن. ئون غۇلاچچە كېلىدىغان بۇ ئۇزۇن لەھەر ياغاچنىڭ چاپراس قىلىنغان ئارىلىقىدىن يېگىتنىڭ بېشى چىقىپ تۇراتتى، يۈزلىرى بولسا پەمىدۇردەك قىزىرىپ، تەر تامچىلىرى قۇيۇلۇپ تۇراتتى.

— جان ئاكىلار، غولۇم ئۈيۈپ كەتتى غولۇم، رەھىم قىلىپ قولتۇقۇمنى سەل بوشىتىپ قويۇڭلار، — دەپ زارلىناتتى يېگىت. كۆپچىلىك ئارىسىدىن بىر رەھىمدىل دېھقان ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ مۇرىسىدىن باغلانغان ئارقان تۈگۈچنى سەل - پەل بوشىتىپ قويماقچى بولۇۋېدى، لەمبۇك پەرىجە كىيگەن سالاپەتلىك بىرى:

— ھاي داۋنخور، ھۆررەك. سەنمۇ جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ؟ چاپسان ئارقاڭغا يان، ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىنىڭنى غوجام ئاڭلاپ قالسا، دۇنياغا كەلگىنىڭگە تويىسەن! — دېدى.

بۇ ئىككى قاناتتىكى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىرى يېزا كاتتىلىرى ۋە مۆتىۋەر زاتلار بولۇپ، رەھىمدىل دېھقانغا كايىۋاتقان كىشى ماما شۇلارنىڭ بىرى ئىدى.

ئوپلانغان كىشىلەر بىر نەچچە سائەتتىن بېرى ھېكمە بەگ غوجىنىڭ ئۆيىدىن چىقىشىنى زارىقىپ كۈتمەكتە. بىردىنلا پەي

غىچە تۆشۈككە قىستىلىپ، پۈتى يەردىن بىر گەزدىن ئېگىزرەك كۆتۈرۈلۈپ قالدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈش ئۈچۈن نەچچە مىڭلىغان ئادەم دۆڭگە چۈمۈلىدەك يامىشىپ چىقىۋاتاتتى.

— ياللا، ياللا!

— پەرۋەيدىگارىم، ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىدىغانسەن - ھە!

— خۇداۋەندە كېرىم، بۇ قانداق جازا!!

— تووا، تووا!

— ۋاي ئىسىت! — دېگەندەك ھەسرەتلىك، نادامەتلىك زارلاش ئاۋازلىرى ھەر ياقتىن قوللىقىغا كىرىپ تۇراتتى، مەن قورقۇپ، توپا - چاڭ ئىچىدە ئۇسساپ گېلىم قۇرۇپ، تۆكۈرۈكۈمنى يۇتالماي قالغان بولساممۇ، نېمە ئۈچۈندۇ خەلقتىن قالماي دۆڭگە يامىشاتتىم.

يەكلىرى جەينىكىگىچە تۇرۇلگەن بىر پالاكۆز جاللات قەپچەستىكى پەنتىك بىر چېتىگە بولقا بىلەن پانا ئۇراتتى، — پانا قىسقانسېرى يېرىم دائىرە كىرىشىپ ھەسەنتىك بويىنى سىنقاتتى. جاللاتنىڭ پانىغا «توك - توك» قىلىپ ئۇرغان بولقىسى گويا قاراپ تۇرغۇچىلارنىڭ يۈرىكىگە ئۇرۇلغاندەك يۈرەكنى قاتتىق سىلكىتەتتى. ئاخىر ھەسەنتىك بويىنى بىلەكتەك ئىنچىكىرەپ، ئاغزىدىن كۆپۈك چىقتى، كۆزلىرى تېشىغا تېپىپ، يۈزى كۆكەردى. شۇنداق قىلىپ، بۇ قەيسەر ئادەم بۇ بىۋاپا دۇنيادىن خوشلاشتى ...

ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت

بىزنىڭ ئۆيىمىز ئوردا مەھەللىسىدە بولغاچقا ھېكىم بەگ خوجامنىڭ ئوردىسىدا نېمە ئىشلار بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ تۇراتتۇق. مەن ئۇچ - تۆت ئاغىنەم بىلەن يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا توپىدىن قىر

ۋالغاندىن كېيىن، ھەيكەلگە جان كىرگەندەك ئوك قولىنى پۇلاڭ-
ئلاتقاندى، ئادەملەر دۇررىدە قىلىپ ئاتلىرى تەرەپكە ماڭدى.
بىر قىسىم ياش كىشىلەر ياغاچ ئاستىدىكى يىگىتنى بوشاتقىلى
باشلىدى.

بىر نەچچە كىشى پايپتېكە بولۇشۇپ غوجامنى ئاتقا مىن-
دۇردى. ئۇ يۇرتنىڭ ئالدىدا، قالغانلار ئارقىدا يۇرۇپ، ياغاچتىن
بوشتىلغان يىگىتنى بولسا يىگىرمە - ئوتتۇز ئادەم قولىنى ئار-
قىسىغا باغلاپ پىيادە ئېلىپ ماڭدى. مەدرىسنىڭ ئالدىغا كەلگەن-
دە جامائەت ئاتتىن چۈشۈپ غوجامنىڭ ئارقىسىدىن مەھكىمە
شەرئىگە كىرىشتى. خېلى بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن باغلاق-
تىكى يىگىتنىۋ مەھكىمىگە ئېلىپ كىرىپ كېتىلدى. ھەر تەرەپتىن
كەلگەن كىشىلەر مەھكىمە ئالدى ۋە مەدرىس ئەتراپىغا تولۇپ
كەتتى. مەن خەلقنىڭ ئارىسىدا سىقىلىپ يۇرۇپ ھېچنېمىنى كۆ-
رەلمەي ئاخىر نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇقۇش ئۈچۈن مەھكە-
مىگە يېقىن ئېرىق بويىدىكى تېرەكنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ
توپلىشۋالغان كىشىلەرنىڭ ئۈستىدىن قاراپ تۇردۇم. قازى -
ئەلەم ئالدىدا سوراق بولۇۋاتاتتى. ئەمما گەپ بىز بار يەرگە
تولۇق ئاڭلانمايتتى. پەقەت ئىشىك ئالدىدىكى كىشىلەرنىڭ
پاراڭلىرىدىنلا توپنىڭ ئىچىدە نېمە بولىۋاتقانلىقىنى ئانچە -
مۇنچە ئۇقۇپ تۇرغىلى بولاتتى.

— ئىقرار بولدىمۇ؟

— ھە، ھە، ئەمدى ئىقرار بولدى.

— قىزنى ئېلىپ قاچقىنى راست ئىكەن.

— قىزنىڭ ئىسمى چوغلۇق، يىگىتنىڭ ئىسمى ئىبدىمىن
ئىكەن.

ئىبدىمىنگە سەكسەن دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلدى، «ئاللا، تو-
ۋا» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. دېمەك دەررە ئۇرۇش باشلانغانىدى.
دەررە دېگىنىمىز، ئۇچ - تۆرت قەۋەتلىك بۇلغارى چەم

شايۇان ئوتتۇرىسىدىكى باغداتىچە ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتى ئېچىلدى.

— غوجام چىقتى.

— ھېكىم بەگ غوجام ... — دېگەن سۆزلەر بىلەن ئەتراپ شاۋ-شۇۋ بولۇپ كەتتى. ئادەملەر ئاۋۋال قەددىنى رۇستلاپ تىك تۇرۇشتى. ھېكىم بەگ غوجىنىڭ چىققىنىنى كۆرگەندىن كېيىن قول باغلاپ، بېشىنى ئېگىپ جىم بولۇشتى. ئېگىز بويلۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك، قاتما تەنلىك كەلگەن ھېكىم بەگ غوجا ئىشكتىن ئاستا چىقىپ، ئىككى پۇتىنىڭ ئوچىنى توغرا قىلىپ، ئاستا-ئاستا يۆتكەپ پېشايۋاننىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدى ۋە توپلانغانلارغا بىر كۆز يۈگۈرتۈپ قويۇپ، يىراقلارغا قاراپ جىمغىنا تۇردى. ئۇنىڭ ئوچىسىدا ئىل رەڭ موۋۇت پەردىجە، ياز بولسىمۇ بېشىدا مەخسۇمچە قاما تۇماق، پۇتىدا كەشلىك ئۆتۈك بار ئىدى. ئوخشىلىغىچە زۇۋان سۇرمەي جىم-جىت تۇرۇپ بېشىنى سەل-پەل لىڭشىتتى-دە، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، ئىشكىتىن كىرىپ كەتتى. ئۆلۈك ئېلىپ كىرىۋاتقان گۆردەك جىمجىم قالغان ھويلىدا يەنە ۋاراڭ-چوروك كۆتۈرۈلدى. ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت بولسا يەنە قاتتىق زارلىغىلى تۇردى. مېنىڭ ئوڭىغا بەك ئىچىم ئاغرىپ كەتتى، كۆچۈم يەتمىسىمۇ مەن ئوڭنى بوشتىپ قويماقچى بولۇپ، ئوڭنى چىرماپ قويغان ئارغامچىنى تۆۋەن تارتىپ باقتىم. لېكىن ھېلىقى مۆتىۋەر ئادەملەردىن بىرى:

— يوقال، شۇم، — دەپ ماڭا ۋارقىرىدى. مەن بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاپ ئۇمچىيىپ يەنە نېرى كەتتىم. ئەمما شۇ ۋاقتىچە ئادەملەرنىڭ باغرى مۇنداق تاشلىقىنى بىلمەيتتىم. مېنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن يېتىم قالغان تېنىم ھېلىقى بىچارە يىگىتنىڭ نالىسىغا چىدىمايلا تەسىرلىنىپ، يۈرەك-باغرىم ئوتتا كۆيگەندەك بىئارام بولاتتى، نېمە قىلىشىمنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدىم. ھېكىم بەگ غوجا يەنە چىقتى، ئۇ يەنە بايىقىدەك سەل تۇرۇپ-

ئادەملەر سانى ناھايىتى كۆپ ئىدى. مەن ئىبىدىمننىڭ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا دەھشەتلىك جازاغا تارتىلغانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ، دۇكان ئىچىرا ئولىشىۋالغان كىشىلەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ زوكزۇيۇپ ئولتۇردۇم - دە، تۆۋەندىكى ۋەقەنى ئۇقۇۋالدىم.

سۇلتانۇەيىس دېگەن چوڭ بىر يېزىدا ھال - ئوقىتى ياخشى بىر دېھقان بار ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى - ئۈچ يۈز قويى، ئەللىك - ئاتمىش كالىسى بولۇپ، كاللارنى ئىبىدىمن دېگەن ھېلىقى جازالانغان يىگىت باقاتتىكەن. كاللارنى باقىدىغان يەر يېزىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تار دەپ ئاتىلىدىغان تاغلىق جاي بولۇپ، تاغنىڭ قىستاڭ ئورنىدىكى ئېغىز يولدىن ئۆتكەندە، ناھايىتى كۆزەل، چىمەنلىك سازلىق بار. ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدە چوڭ بىر سۇ كۆرۈلدەپ ئېقىپ تۇرىدۇ. ساينىڭ ئۇستىدە يەنە ئاجايىپ چىرايلىق تاغ ۋە جىلغىلار بار (مەنمۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ تاغ يوللىرى ئارقىلىق مېڭىپ ئاچال بىلەن جىلگ ناھىيىسىگە بارغان.) ئىبىدىمن كالا بېقىپ يۈرۈپ، تاغ ئارلىرىنى كۆپ ئارىلايدىغان بولغاچقا، ئېدىرلاردا ۋە ئېگىز تاغ باغرىلىرىدا ئېچىلغان چوغلۇق گۈللىرىنى ۋە بۆلجۇركەنلەرنى ھەر كۈنى دېگۈدەك تېرىۋالاتتى، ئۇنى قايتقاندا خوجايىنىنىڭ خوتۇنىدىي چوغلۇق گۈلگە ئوخشايدىغان قىزى چوغلۇققا سوۋغا قىلىپ تۇراتتى. ئىبىدىمن بۇ خوجايىنىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ئون تۆت ياش ئىدى، ئۇ ئون يەتتە يېشىغچە قوي باقتى. شۇنىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە كالا بېقىۋاتىدۇ. ئۇ ھازىر يىگىرمە ياشلاردا بار. چوغلۇق گۈل بولسا ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالدى. بۇ قىز ئۆزىگە ئوخشاش چوغلۇق گۈلنى تەقدىم قىلىپ تۇرىدىغان بۇ يىگىتنى چوغلۇقتىن ھەتتا ئۆزىنىڭ تېنىدىنمۇ ئارتۇق ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى. تاغدىن چوغلۇق گۈلنى توشۇغۇچى يىگىتمۇ بۇ ئۆيدىكى چوغلۇق گۈلنى جېنىدىن ئەزىز كۆرەتتى. شۇنىڭ

ئارىسىغا قىزىل ئېلىنغان ياغاچ سېپى بار پىالاق. پالاقنىڭ ئۈرغۇچى جەينىكىنى كۆتۈرمەي، جازالانغۇچىنىڭ يالىڭاچ غولىغا ئۇرىدۇ. ئەگەر قولنى كۆتۈرۈپ ئۇرسا ئۇرۇلغۇچى بىر نەچچە دەررىدىن كېيىنلا ھوشىدىن كېتىدۇ. قائىدە بويىچە ئۇرۇلدى دېگەندىمۇ گۇناھكارغا پەقەتلا قىرىق دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلىدۇ. مانا بۇگۈن بولسا ئىبدىمىنگە سەكسەن دەررە ئۇرۇش ھۆكۈم قىلىندى. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر بۇ يىگىتنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قېلىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى.

ئىبدىمىنگە قىرىق دەررە ئۇرغىچە كىشىلەر ئارىسىدا ئانچە شاۋ - شۇۋ بولمىدى. دەررە ئەللىككە يېقىنلاشقاندا غۇدۇراش، ۋاراڭ - چۇرۇڭ باشلاندى.

— ھاي، ھاي، — پوقاق سوپىنىڭ جەينىكى سەل كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

— ياق - ياق، بولمىدى.

— نالايىق.

— ئاتمىش بولدى، ھەي بولماي قالدى.

— ياۋالاللا، ياۋالاللا، يەتمىش ... بەش ...

— ھوشىدىن كەتتى.

— يەتمىش سەككىز ... ئۆلىدىغان بولدى، — دېگەندەك ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئاخىر تىلەپ ئېلىشمۇ قوبۇل قىلىنمىدى، سەكسەن دەررە ئۇرۇلغاندىن كېيىن تۇغقانلىرى بىھۇش ھالدىكى ئىبدىمىنى زەمبىل بىلەن مەھكىمە شەرئىدىن ئېلىپ چىقىپ ئىرگولۇ ھارۋا بىلەن سەھراغا ئېلىپ كېتىشتى.

ئىبدىمىنىڭ ئۇستىدىن قىلىنغان ھۆكۈم ئىجرا قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، خەلق تاراپ كېتىشتى، لېكىن ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى ھازىرچە ھېچكىم بىلمەيتتى. ئەمما، دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بەندىگىلەردە ئولتۇرۇپ بۇ توغرۇلۇق پاراڭغا چۈشكەن

ئارزۇ قىلغانىدى.

ئۇلار شۇنداق شەرىن خىياللار بىلەن يۇرگەنىدە چوغلۇق گۈلىنىڭ بۇ ئائىلىسىگە نىزامىنىڭ چوغلۇق گۈلىنى ئوراپ ئالىدىغان تاۋار - توقىسى، يەپ ئىچىدىغان مال دۇنياسى كېلىشكە باشلىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ چوغلۇق بىلەن ئىبدىمىن بىر كۈنى ئاپئاق ئايدىڭ كېچىدە ئىبدىمىن بىلىدىغان ھېلىقى تاغ ئارىسىغا پىيادە قېچىپ كەتتى. ئىبدىمىن چوغلۇق گۈلىنى كۆپ يەرلەردە ھاپاش قىلىپ كۆتۈرۈپ ماڭغانىدى. ئەمما ئۇلار ئارزۇ - ئارمانلىرىغا يېتەلمىدى. چوغلۇق گۈل نىزامىنىڭ تۆمۈر تىرنىقى بىلەن مىجىلدى ... ئىبدىمىن بولسا سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن جازانى تارتتى. يانجىلدى.

ھېلىم ئاشق

ئالدى بىلەن ماتا كۆينىكىنىڭ ئۈستىدىن ئىنچىكە سۇلما پوتا باغلۇۋالغان، يالاڭ تامبىلىنىڭ بىر پۇشقىقى يوق، يالىڭ ياغ، بېشى ياغاق، ئارقا چېچى بولسا گەجگىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان؛ يۈز - كۆزلىرى كىر، پۈت - قوللىرى دەرەخنىڭ قوۋزىقىدەك يىرىك. مەيدە تېرىسى غەلۋىرنىڭ كۆنىكىدەك كۆرۈنىدىغان، شالاڭ ساقال، سەل ئېگىزرەك كەلگەن بىر ئادەم بار ئىدى، ئۇنى خەلق ھېلىم ئاشىق دەپ ئاتايىتتى. ئۇ بازار كوچىلىرىدىن ئۆتسە ھەممە كىشى ئۇنىڭغا ئىلتىپات بىلەن قارىشاتتى. خۇسۇسەن، دۇكان، ئاشپۇزۇل، ناۋايخانا، چايخانا ئېگىلىرى ئۇنىڭ ئۆز دۇكىنىغا بىر كىرىپ ئۆتۈشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتەتتى. مەنمۇ بازارغا بارسام بۇ ئاشقىنى بىر كۆرگۈم، ئۇنىڭ قەيەرگە بېرىپ نېمە ئىش قىلىشىنى بىلگىم كېلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كوچىلاردا كۆرۈپ قالسام ئارقىسىغا كىرىۋالاتتىم.

ئۇچۇن ئۇنىڭغا بۇ ئادەمزاتتىن تۇغۇلغان چوغلۇق تاغدىكى تەبىئەتتىن تۇغۇلغان چوغلۇققا ئوخشاشلا خۇش پۇراقلىق ۋەگۈزەل سېزىلەتتى. چوغلۇقنىڭ چوغلۇقنى كۆرۈشكە تەشنالىقىنى سەزگەن ئىبدەمن باھار كېلىپ تاغدا چوغلۇق ئېچىلمىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى. چوغلۇق ئېچىلىشى بىلەنلا ئۇ ھەر قانداق خەتەرلىك جايدىن قورقماي، تاغ ئېدىرلارغا يامىشىپ چوغلۇق گۈللىرىنى تېرىپ ئېلىپ كېلەتتى. بۇ ئىككى چوغلۇق گۈلنىڭ مۇناسىۋىتى ئوتتۇرىسىدا قەلبى ئوت بولۇپ يۇرگەن ئىبدەمن تاغنى ياگىرىتىپ ناخشا ئېيتاتتى، تەبىئىيكى، تاغ چوغلۇقى ئۆي چوغلۇقىنى ئەسلىتەتتى. ئۆي چوغلۇقىنى تاغ چوغلۇقىنى تېرىپ ئەكېلىپ، كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتىۋالغانىدى.

مۇشۇنداق خۇش پۇراقلىق، لەززەتلىك ياز كۈنلىرىنىڭ بىر كۈنىدە بۇ ئائىلىدىكى ئىبدەمنىڭ ياخشى كۆرىدىغان چوغلۇق گۈلىنى نىزام شائىيو دېگەن بىر ئاقساقال قېرى ئۈزۈپ ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. بۇنى ئائىلىغان چوغلۇق نەلە - زار ئەيلەپ نىزامنىڭ ئايىغى ئاستىدا قالماي، ئىبدەمنىڭ چېكىسىدىكى پۇراقلىق چوغلۇق بولۇپ قېلىشىنى تەلەپ قىلدى. ئاتىسى بولسا، «ئىبدەمنىڭ سېنى چېكىسىگە گۈل قىلىپ قىستۇچىلىك ھالى يوق، چۈنكى بۇنىڭ ئۇچۇن كاتتا دارامەت لازىم» دەپ ئۇنىمىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن چوغلۇق ئىبدەمنى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئائىلىدىن چەت بىر ياققا قېچىپ كېتىشمەكچى بولۇشتى. ئىبدەمنى ساددىلىق بىلەن، بۇ چوغلۇق گۈلنى ئۆزى بىلىدىغان تاغ ئارىسىدىكى ئېدىرلاردا ئېچىلىپ تۇرىدىغان چوغلۇق گۈلى ئارىسىغا ئاپىرىپ قويىماقچى يەنى ئۇنى تاغ ئارىلىرىدىكى ئادەمزات يوق، ئەتراپى گۈل - چىمەن بىلەن تولغان، سۈزۈك بۇلاقلار ئوخچۇپ تۇرغان، مەجنۇن تاللىق گۈزەل مەنزىرە ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن ماكان تۇتۇپ بەختلىك ياشاپ قېلىشنى

رىۋېلىپ تەبرىكلىشەتتى، ئۇنداق كىشى باش بولۇشقا مۇيەسسەر بولغان كىشى ھېسابلىناتتى. ئاشىق بەزىبىر كۇنلىرى خەلى كىشىلەرنىڭ پۇلىنى ئېلىپ قوينىغا سالاتتى - دە، كۇرە دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ تېز - تېز يۇرۇپ كېتەتتى. مۇنداق ۋاقىتلاردا بىز بىر قانچە بالا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالماي يۇگۇرەيتتۇق. ئاشىق بولسا كۇرە دەرۋازىسىدىن تاشقىرى چىقىپ خەندەك تۇۋىگە باراتتى، ئۇ خەندەك ئىچىدىن قارا لاينى ئۇچۇلاپ ئېلىپ، سېپىل ياقىسىغا ئەكېلىپ توپلايتتى (بۇ جاي دائىم دېگۈدەك پاسكىنا سۇلار ئېقىپ كىرىپ، قارا پاتقاق بولۇپ كېتەتتى). ئاندىن كېيىن ئاشۇ لايغا تاشلايتتى. بۇ پۇللارنىڭ ئىچىدە بىر سوملۇق مايلىق لاتا تېزا، سەكسەن تىيىنلىق قەغەز پۇل، ئوتتۇز ئۇچ تىيىنلىق «گۇۋاز»، ئىككى مىسقاللىق مىس پەيزە، بىر مىسقاللىق تۇچ ياكى ياغاچ پەيزە ھەم باشقا مىس يارماقلار بولاتتى. ھېلىم ئاشىق بۇ پۇللارنى لايغا ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈلاچ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، توقاچ نادەك راسلاپ سېپىل تېمىغا چاپلاشقا باشلايتتى. بىز ئېرىدىن قاراپ تۇراتتۇق. ئەگەر يېقىن كەلسەك لاي ئېتىپ بىزنى قوغلايتتى، لېكىن ئۇ تىلىلمايتتى، ئۇشۇقچە گەپمۇ قىلمايتتى. ھېلىم ئاشىق ھېلىقى پۇللار ئارىلاشتۇرۇلغان لاي توقاچلارنى تامغا يېقىپ بولۇپ، لاي قوللىرىنى توپىغا سۈركەپ ئۇۋىلايتتى. ئاندىن كېيىن قىلۇغا قاراپ، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىلاتتى - دە، ئارقىسىغا قايتىپ شەھەرگە كىرىپ كېتەتتى. بۇ ھادىسە كۆپرەك كۇن ئولتۇرۇپ، ئۇپۇق قىزىرىپ شەپەق جىلۋىلىنىۋاتقان ۋاقىتقا توغرا كېلەتتى. ئاشىق غايىپ بولغاندىن كېيىن، بىز لاي توقاچلارنى تامدىن سويۇۋېلىپ، ئىچىدىكى پۇللارنى ئاۋايلاپ چىقىرىشقا ھەرىكەت قىلاتتۇق، تالاش - تارتىش قىلىپ مۇشتلىشاتتۇق، لاي توقاچلار بىلەن بىر - بىرىمىزنى ئۇرۇپ، ئۇستىبېشىمىزنى پاتقاق قىلىۋېتەتتۇق. بىزنىڭ بۇ جېدىلىمىزگە بەزىدە چوڭ

هېلىم ئاشق قىش كۈنلىرىدىمۇ يالىڭاياق يۈرەتتى. رەھمى كەلگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا ئۆتۈك، كەش ياكى مەسلىرىنى بېرەتتى. ئۇ بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ ئايىغى يوقلارغا بېرىۋېتىپ، ئۆزى قار - مۇز، پاتقاقلارنى يالىڭاياق دەسسەپ يۈرەتتى. بەزى بىر چاغلاردا بولسا ساماۋارخانىلارنىڭ شەگاسىدا يېقىلغان ئوت دۆۋىلىرى چۆرىسىدىكى قاينىق سۇ بار چۆگۈنلەرنى پۈتى بىلەن ئىتتىرىپ ئۆرۈۋېتىپ، قەپ - قەزىل كۆيسۈاتقان كۆمۈر چوغلىرىنى يالاڭ پۈتى بىلەن چېچىۋېتەتتى. ئاندىن كېيىن چوغ ئۈستىدە بىردەم تۇرۇۋېلىپ ئەتراپتىكى چوغلارغا تاپىنىنى سۈركەپ ئۆچۈرۈۋېتەتتى. ساماۋارچىلار بولسا بۇنىڭغا ھەرگىز خاپا بولماي، «خۇداغا شۈكرى، بۇگۈن بىزگە ئامەت كەلدى» دەپ خۇش بولاتتى. ھېلىم ئاشق ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ قالغان چاغلاردا مانتىپەز «ياپىرىم» دەپ قاسقانىنى كۆتۈرەتتى. ئاشق بولسا ھور چىقىپ تۇرغان قاسقاندىكى مانتىدىن بىرنى ئېلىپ ئاغزىغا سالاتتى. بۇنى كۆرگەن مانتىپەز خۇش بولۇپ كېتىپ: «ياپىر، ئامەت كەلدى، ئامەت»، «بەرگەن ئىلتىپاتىنىڭغا شۈكرى» دەيتتى. ئەگەر ھېلىم ئاشىق ناۋاي تونۇردىن ناننى سويۇۋاتقاندا كېلىپ قالسا، ئۇدەرھال ئىسسىق گىردىدىن بىرنى ئېلىپ قوينىغا سالاتتى ئۇلار ئۇنىڭ بۇ ئىلتىپاتىغا شۈكرى قىلىشاتتى. چۈنكى ئەھلى كاسىپلار ھېلىم ئاشىقنى ئەۋلىيا دەپ قارايتى. ئۇنىڭغا ئېتىقاد قىلىشاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىرەر نەرسىنى ئالسا، شۇ نەرسىنىڭ كاسىپلىرى ئەمدى روناق تاپمىز دەپ ئۆزلىرىگە تەسەللى بېرەتتى.

ماڭا ئوخشاش ياش بالىلارنىڭمۇ ئۇنىڭغا خىلىلا ئېتىقادى كۈچلۈك ئىدى. بۇنىڭمۇ سەۋەبى بار. چۈنكى كۆپ كىشىلەر ئۇنىڭغا پۇل ياكى نەرسە بەرسە ئالمايتتى. ياكى گەپمۇقىلمايتتى. ئەمما بەزى بىر چاغلاردا، خوشى تۇتۇپ قالسا، ئۇ بەزى ئادەملەر بەرگەن پۇلنى ئېلىپ قوينىغا سالاتتى. بۇنداق ۋاقىتتا پۇلنى ئالغۇچىنى كىشىلەر ئو-

نى كۆكەرتسەپ، باشلىرىنى يېرىۋېتىدىغان ماموتقا ئوخشاش ساـ راڭلار كۈندە دېگۈدەك كوچىدىلا يۈرەتتى، كېچىلىرى بولسا ئاشـ پۈزۈللارنىڭ ئوچىقى ئالدىدىكى كۈلدە ئېغىناپ ياتاتتى ...

چوكان باخشى

چوكان باخشى قوشۇما قاش، ئاھۇ كۆز، ئۇزۇن كىرپىك سۈت رەڭ، ئوتتۇرا بوي، ئوتتۇز ياشلاردىكى گۈزەل بىر ئايال ئىدى. ئۇ پىرە ئويناۋاتقان ئۆينىڭ ئەتراپىدىن نۇرغۇن يىگىتـ لەر ئەگىپ كېتەلمەي، تاڭ ئاتقۇچە ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشەتتى. ئەمما چوكان باخشى ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن بۇ مەستانىلەرگە ھېچبىر ئىلتىپات قىلىپ قارىمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پىرە بولغان ئۆيگە پوخۇر، بىۋەك يىگىتلەرنى كىرـ گۈزمەيتتى. ئەكسىچە ھاراق ئىچمەيدىغان، بەش ۋاخ نامازنى ئوـ قۇيدىغان سوپى كىشىلەرنى ۋە ئايالار بىلەن بىرگە گۈدەكـ لەرنىلا يىغىۋالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پىرە ئويىنىغاندا داپ چېلىپ، غەزەل ئوقۇپ بېرىش ئۈچۈن ئىككى كۆزى ئەما ھەسەن قارى دېگەن داپچىنى تاللىۋالغانىدى. چوكان باخشى قەيەردە پىرە بولسا بىرگە ئوخشاش پىرىگە ھەۋەسكار ياش بالىلارغا ھەـ سەن قارى داپچى بىلەن يۇنۇس قارى دېگەن داپچىنى يېتـ لەپ ئېلىپ باراتتى. شۇڭا مەن پىرە بولىدىغان ئۆيگە كىرىۋېـ لىش ئۈچۈن كۆپىنچە ھەسەن قارىنى يېتىلەپ، ئۇنىڭ داپ ۋە خەنجەر سېلىنغان خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ باراتتىم.

چوكان باخشى ئاجايىپ ماھىر باخشى ئىدى. ئۇنىڭ پىرە ئويۇنى تەرتىپلىك ۋە سۈرلۈك ئۆتەتتى. پىرە مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ـ «ئاۋۇش» ئوقۇلۇپ بولۇپ نەغمە ۋە ئۇسـۇل پەدىسى باشلانغاندا، ئۇ تېقىمسىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان چاچلىرىنى چۈۋۈپ، يەرگە سۆرىلىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن ئاق شايى كۆڭلىكىنى كىيىپ،

كىشىلەرمۇ ئارىلىشىپ قالاتتى، ئۇلار بىزنى ئاجراتماق بولۇپ ئۆزلىرىمۇ پۈل تالىشىپ كېتەتتى.

ھېلىم ئاشىق ھېچكىم بىلەن گەپلەشمەيتتى. ئۇنىڭ يەنە بىر غەلىتە خىسلىتى شۇكى، ئۇ ئەخلەتخانىدا ياكى يول ئۈستىدە ئۇچرىغان قەغەزلەرنى تېرىۋېلىپ، ناننى چاينا‌پ، ھېلىقى قەغەزلەرنىڭ ئارقىسىغا سۆزا‌پ، شەھەر دەرۋازىسى ئىچىدىكى ئېلان چاپلىنىدىغان ئورۇننىڭ ئەترا‌پىغا يېپىشتۇرۇپ قوياتتى، ئاندىن كېيىن يەنە ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھەر خىل باش - ئايىغى يوق سۆزلەر بىلەن بىرنېمىلەرنى ئوقۇيتتى. مەسىلەن، ئۇنىڭ مۇنداق سۆزلەرنى دېگەنلىرى ئېسىمدە:

- ئاڭلىدىڭمۇ خالايىق، بۇ جاڭجۇڭغا كويىقاپتىن كەلگەن جاكار! بەدبەختلەرنى چېپىش كېرەك. جىن - شايا‌تون، يا‌ۋايى مەخلۇق، دېۋە - پېرىلەرنى تۇتۇش كېرەك. زۇلۇكلارنى‌يۇتۇش كېرەك، ھاي، ھاي، سەن بۇ ياقتا ئۆت،سەن ئۇياقتا ئۆت، سۆزلىمە، تىلىڭنى كېسىمەن - ھە، مەنا ھازىر، تىلىڭنى چىقارما، بو كويىقاپ! ... ئۇ مانا شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى ئوقۇيتتى، بۇنداق سۆزلەرنى گەرچە ئوققىلى بولمىسىمۇ يەنە ھېچ مەنا چىقمايدىغان نۇرغۇن قاپىيىلىك سۆزلەرنىمۇ ناھايىتى تېز - تېز سۆزلەپ كېتەتتى. سۆزلەپ ھارغاندىن كېيىن قوينىدىن يەنە بىر مۇنچە قۇرۇق قەغەزلەرنى چىقىرىپ، كەينىگە تۈكۈرۈپ بىر قانچە يەرگە چاپلاپ قويا‌تتى، ئاندىن كېيىن ئالدى - كەينىگە قارىماي تېز- تېز يۈرۈپ كېتەتتى.

ھېلىم ئاشقىنى كىشىلەر ئەۋلىيادەك كۆرەتتى. چۈنكى ئۇ كۆپ چاغلىرىنى ئەسكى گۈمبەز ئىچىدە، كونا قەبرىستانلىقتا ئۆتكۈزەتتى. بازارغا ئايدا بىر - ئىككى قېتىم دېگۈدەك چىقىپ قويا‌تتى. ئەمما بىر نەچچە كۈچۈكنى قوينىغا سېلىۋالىدىغان پاتمىخان، ھەر كۈنى دېگۈدەك كالا مۈڭگۈزلىرىنى بوينىغا ئېسىپ، شۇ كالا مۈڭگۈزى بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇپ، يۈزلىرى

غان بىر تۇرلۇك سىرى «چىراغ يېقىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆيدە باشقا چىراغلار ئۆچۈرۈلۈپ، چوڭ توكچا (چۈنقا، پاختا ئوراپ سۇ يېغىغا چىلانغان پەلكۈچ) يېقىلىدۇ. باخشى ئۇنى كېسەلنىڭ كۆزىگە ئەكىلىپ:

— ئوتنىڭ ئىچىگە قارا ــ دەيدۇ. كېسەل پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ ئوتقا تىكىلىدۇ. باخشى كارامەت كۆرسىتىپ:

— ئەنە قارا، تامنى ئاتلاپ سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىۋاتقان، ئۇكىلىرى سالۋاراپ كەتكەن يوغان بىر ئالا ئىت قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ چىشلىرىنى ھىجايتىپ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ سىزگە قاراپ تۇرىدۇ، كۆردىڭىزمۇ؟

— شۇنداق، شۇنداق كۆردۇم، — دەيدۇ كېسەل نوكچىدىن كۆزىنى ئۈزمەي.

باخشى يەنە تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن:

— ئەمدى ئاۋۇ بۇلۇڭغا ئارقىسىنى قىلىۋالغان، چاچلىرى چۈۋۈق، قىپ ـ قىزىل كۆزلىرىدىن ئوت چېچىپ سىزگە ھىجىيىپ قاراپ تۇرغان سېرىق خوتۇنىنى كۆردىڭىزمۇ؟ — دەيدۇ كېسەلگە.

— ھە، ھە، كۆردۇم، كۆردۇم ـ دەيدۇ كېسەل.

— سىزگە كېسەل يۇقتۇرغان جىن ـ ئالۋاستىلار شۇ، — دەيدۇ باخشى خەنجەرنى كۆتۈرۈپ، شۇنىڭدىن كېيىن چوكان باخشى: «چىق، چىق، بۇ ئۆيدىن چىق، چىقمىساڭ خەنجەر سالىمەن» دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ، ئەتراپقا ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن تىكىلىدۇ، غەزەپتىن ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك چىقىپ تۇرىدۇ.

مانا بۇ ۋاقىتتا باخشىنىڭ كۆرسەتكەن كارامىتى نېمە؟ ئۇ باخشىنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ تەسۋىرلەپ گەۋدىلەندۈرۈشتىكى ۋاستىسىدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق كېسەلنى سېھىرلىشى، چۈنكى قارائىغۇ ئۆيدە جىن بىلەن ئالاقىسى بار باخشى بۇ يەرگە ئەمدى جىن ـ ئالۋاستىلارنى چاقىرىپ، ئۇلاردىن سوراق

«تۇغ» ئەتراپىنى چۆگىلەپ تۇسسۇلغا چۈشەتتى. ئۇ پىرقىرىغاندا شايى كۆكلىكى كۆپۈپ، ئېتىكى ئۆيدە لىق ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىغىچە يېتىپ كېلەتتى. بۇ ئايالنىڭ پىرىلىكىنى شايى كۆينىكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان كۆكسى، ئاق كۆينىكىنىڭ ئۈستىنى چۈمكەپ ئۇچۇپ يەلپۈنۈپ تۇرغان قاپقارا چاچلىرى، لەپىلدەپ تۇرغان كىرپىكى ئاستىدىكى جادۇ كۆزلىرى قاراپ تۇرغۇچىلارنى مەپتون قىلاتتى. ئۇ پىرقىرىغاندا كېلىشكەن قەددى - قامىتى ۋە قارا يىپتەك يەلپۈنۈپ تۇرغان چاچلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاق چېھرىسى كىشىنى، رىۋايەتلەردىكى پەرىزاتلار مۇشۇنداق بولسىدىغان ئوخشايدۇ، دېگەن خىيالغا چۆمدۇرەتتى، ئۇنىڭ تۇسسۇلى ھەقىقەتەنمۇ جۇشقۇن ۋە نەپىس ئىدى.

چوكان باخشىنىڭ بۇ گۈزەل تۇسسۇلى يەنە قاراپ تۇرغۇچىلارنىڭ كۆز ئالدىدا سىرلىق خىيالى كارتىنىلارنى گەۋدىلەندۇرەتتى. مەسىلەن، ئۇ ئىككى قولىنى ئىككى تەرەپكە سوزۇش ۋە يىغىش ئارقىلىق بىرەر نەرسىنى تۇتۇۋالغان، ئۇنى باشقىلارغا چېچىپ بېرىۋاتقاندەك ھەرىكەتلەرنى ئىپادىلەيتتى. بۇ مەزمۇن جەھەتتىن كېسەل يۇقتۇرغۇچى جىنلارنى يىغۇۋېلىپ، پىرە ئۇيناتقۇچى ئۆي ئىگىسىنىڭ كېسىلىنى شۇلارنىڭ ئۈزىگە ئىرغىتىپ قايتۇرۇپ بېرىۋاتقان مەنىگە ئىگە ئىدى. پىرە ئويناغۇچى چوكان باخشىنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ شامانىزم دىنىي ئېتىقادىنىڭ ئاسارىتىدىن قالغان ئىپادىلەر ئىدى. ئۇنىڭ ئويناپ بەرگەن ئۇسسۇلى كۆرگۈچىلەرگە زوق بېغىشلاشتىن تاشقىرى سىرلىق قورقۇنچ تۇيغۇلىرىنىمۇ چاچاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاددىي بىر سەنئەتكارلا ئەمەس، بەلكى ناھايىتى سۇرلۇك، ئاجايىپ - غارايىپ خىسلىتى بار، غايىپنى بىلگۈچى بولۇپ تۇيۇلاتتى.

ئۇنىڭ غايىپتىن پىرە ئويناتقۇچىلىقان كېسەلگە كۆرسىتىدە-

پۆپۈك مەڭزىمگە خېلىلا چىڭ تېگىپ كەتتى. چۆچۈپ كېتىپ ھەممە بالىلاردىن قاتتىقىراق «ئاللا، ئاللا» دەپ ۋارقىرىۋەتتىم. پىرە تۇڭگەندىن كېيىن چوكان باخشى يېنىمغا كېلىپ: «قورق-مۇڭمۇ تەنتەك» دەپ ئىڭىكىمنى تۇتۇپ ئەركىلەتتى. ئۇ جىن-لارغا ۋە بەتقىلىق كىشىلەرگە قاتتىقلىق قىلغىنى بىلەن ئەھلى كىشىلەرگە ۋە بالىلارغا مېھرىبان - يۇمشاق كۆڭۈل ئايال ئىدى، مەن بەش ياش ۋاقتىمدىلا ئانامدىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئانا مېھ-رىگە قانمىغانلىقىم ئۈچۈن، ماڭا مېھرىبانلىق قىلىدىغان ئايال-لارنى ئۈچراتسام سۆيۈنەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن گۈزەل باخشى خېنىمنىڭ مېھرىلىك يۇمشاق، ئىسسىق قولى ئىڭىكىمگە تەگكەن-دە تېنىمدە ئانا مۇھەببىتىنىڭ ئىسسىق يالقۇنى سىپاپ ئۆتكەن-دەك يېقىملىق تۇيغۇ سەزگەنىدىم. مەن ئۇنىڭغا ئانامغا ياكى ئۇ تېخى ياشراق بولغانلىقتىن، ھەدەمگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلات-تىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ داپلىرىنى خەنجەر بىلەن كان-يىدىن تامغا سانجىپ قويغان، ئەمما ھېكمەت نەتىجىسىدە ئۆل-مەي ساق قالغان توخۇسنى، تۇغ باغلىغان ئارغامچىسىنى ۋە چې-نە - قوشۇقلىرىنى (بۇ نەرسىلەرنى بىر قانچە پۇل ۋە رەختكە قوشۇپ، كېسەل ئىگىسى باخشىغا بېرەتتى) خۇرجۇنغا سېلىپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرەتتىم.

مەن ئۇنىڭ يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىغا خالىس خىزمەت قىلىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇ مېنى پىرىگە كىرگۈزەتتى ۋە قۇيماق بېرىپ بېشىمنى سىلايتتى. مەندىن ئىككى - ئۈچ ياش چوڭراق بالىلار، مەسىلەن، مەھەللىمىزدىكى ھەيدەرگە ئوخشاش چۈجە خورازلار چوكان باخشىغا قانات سۆرەپ يۈرگەچكە، چو-كان باخشى ئۇنداقلارنى پىرە ئويىنتىلىدىغان ئۆيگە ياكى ئى-شىكى ئالدىغا يولاتمايتتى، ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە نۇرغۇن كىشى-لەر كۆيۈپ يۈرۈشەتتى، بىراق ئۇنىڭغا پېتىنىپ چاقچاق قىلال-مايتتى ياكى ھېيىقىپ ئالدىدىن توغرى ئۆتۈشمەيتتى. ئەمما

سورايدۇ، دېگەن چۈشەنچىدە سۇر بەسىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ خىيالىدا باخشى گەۋدىلەندۇرگەن بايىقى ئوبرازلار كۆز ئالدىغا كەلگەندەك بولىدۇ، پۈتۈن ئۆيىنى قورقۇنچ قاپلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن باخشىنىڭ بايىقى قىياپىتىدە تېخىمۇ سۇر پەيدا بولىدۇ، ئۆيدە ئولتۇرغانلار: باخشى راستىنلا جىن - ئالۋاستىلار بىلەن سۆزلىشىۋاتسا كېرەك، دەپ ئىشىنىپ قالىدۇ.

ئەمدى باخشى كىشىلىنى توغ چۆگىلىتىپ (ئارغامچا تۇتقۇزۇپ پىرقىرىتىپ) چارچىغاندىن كېيىن، ئۇنى ئارغامچىغا ئارقىسىچە تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ تېنىدىكى جىن - ئالۋاستىلار يۇقتۇرغان كىشىللەرنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن خەنجەر ئويۇنى باشلايدۇ. باخشى ئىككى ئۇچ تال قوڭغۇرىقى بار كۆمۈش خەنجەرنى داپ-دۇمباقىنىڭ رېتىمىگە كەلتۈرۈپ، كىشىلىنىڭ پىشانىسىدىن يوتىسىنىڭ ئۇچىغىچە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى قولىنىڭ بارماقلىرىغىچە يېنىك ئويناتىپ سانجىپ چىقىدۇ. ئۇ ھەر بىر خەنجەر سانجىش ھەرىكىتىگە ماسلاشتۇرۇپ، «ھە، چىق، چىق، چاپسان چىق ... ئەسكى تاملارغا بار، كونا تۇگمەنگە بار ... چىق، چىق ... ھەي، ھەي ...» — دەپ ۋارقىرايدۇ، ئۇ يەنە پەگادا توپلىشىپ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئالدىغا بىر قولىدا قامچا، بىر قولىدا خەنجەر تەڭلەپ كېلىپ، «ئاللا دە، ئاللا ...» دەپ ئۇسىتىمىزدىن قامچا پىرقىرىتىدۇ. بىز قورقۇپ كېتىپ «ئاللا، ئاللا...» دەپ توۋلايمىز. ئەگەر ئاۋازىمىز بوشراق چىقسا، ئۇچىمىزغا بىرەر - يېرىم قامچىمۇ تېگىپ كېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بىز بار كۈچىمىز بىلەن «ئاللا ... ئاللا» دەپ ۋارقىرايمىز.

بىزنىڭ مەھەللىدە بولغان بىر پىرىدە مەن چوكان باخشىنىڭ پال - پۇل قىلىپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزىگە، قولىدىكى ئادەمگە ھېلى سانجۇۋېتىدىغاندەك پارقىراپ تۇرغان كۆمۈش خەنجىرىگە ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن. شۇ ھازادا ئۇنىڭ باش ئۇستىمىزدە پىرقىرىتىۋاتقان قامچىسىنىڭ ئۇچىدىكى قىزىل

ئال، ئۇنى جاللاپ (مويچى سودىگەر) لەرگە ساتساق پايدا ئالماسەن، ــ دېدى.

مانا شۇنىڭدىن كېيىن مەن دەڭمۇ دەك ئىزلەپ يۈرۈپ دېھقانلاردىن، قىردىن كەلگەن چارۋىچىلاردىن قوي، ئۆچكە ۋە موزاي تېرىلىرىنى، مۇشۇك، توشقان ۋە ئاغمىخان تېرىلىرىنى بازار باھاسىدىن سەل ئەرزانراق ئېلىپ پايدىسىغا ساتىدىغان بولدۇم. ماڭا ئوخشاش تېرە يىغىدىغانلار كۆپەيىپ تېرە تاپالماي قالغان چاغلىرىمدا بولسا، شەھەردىن چىقىپ يېزا يوللىرىدا كېلىۋاتقان ئات ـ ھارۋىلارنى توسۇپ تېرە ئالىدىغان بولدۇم. دۇنيادا ئاسان ئىش نەدە بار، ماڭا ئوخشاش يول توسىدىغانلار كۆپەيىپ بۇ ھەرىكىتىمنى تەسكە چۈشكىلى تۇردى. مەن باشقىلاردىن قىزغىنىپ تاك سەھەردە يولا چىقىپ، بەش ـ ئون ھەتتا ئون بەش كىلومېتر يول مېڭىپ تېرە ئىزلىگەن كۇنلىرىم بولدى. ئۇچرىغانلا كىشى مېلىنى ئەرزان باھادا بېرىپ قويمايتتى. بەزى گىرى ئادەملەر بازار باھاسىدىن نەچچە ھەسسە ئۇستۇن باھا ئېيتاتتى. چۇنكى ئۇلار، شۇنچە يىراق يەرگىچە تېرە ئىزلەپ كېلىشكەندىن كېيىن، مېلىمنىڭ باھاسى بەك ئېشىپ كەتسە كېرەك، دەپ ئويلاپ، بىز سورىغان باھاغا بەرمەيتتى. ساددىراق، مەرتىرەك كىشىلەرنى ئۇچرىتالمايلا كەچكىچە قاتراپ يۈرىدىغان كۇنلىرىم تولا بولاتتى، قىشنىڭ قاتتىق سوغۇق كۇنلىرىنىڭ بىرىدە ئون بەش چاقىرىم يول يۈرۈپ ئاران دېگەندە بىر ياۋا توشقان تېرىسى سېتىۋالدىم. ئۇنى پوتامغا قىستۇرۇپ، مۇزلاپ جاقلىداپ تىترىگەن ھالدا ئۆيگە قاراڭغۇ چۈشكەندە يېتىپ كەلدىم.

ئۇزامانلاردا سودىگەرچىلىكمۇ ئالاھىدە بىر كەسىپ ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دائىم بازار ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرۇش، نەرسىلەرنى ئېلىپ سېتىش پەيتىنى ئىگىلەپ تۇرۇش كېرەك ئىدى. «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولمىسا، بۇ كۆز ئۇ كۆزنى يەيدۇ» دېگەن

بەزىبىر زۇغۇي، كۆرەلمەسلەر «قول يەتمىگەن شاپتۇل ئاچچىق» دېگەندەك، ئۇنىڭ ئۇستىدىن ھەر خىل يامان گەپلەرنى تارقىتاتتى. چوكان باخشى بۇ يامان غەرەزلىك گەپلەرگە پىسەنتمۇ قىلماي يۇرۇۋېرەتتى. ئۇنىڭغا بەتنام چاپلاپ يۈرگەنلەر تىلىنى چىشلەپ قالاتتى.

ئۈچ سودىگەر بىلەن سەپەردە

تاغام ئابدۇللا ياۋاش بەزىدە ئاز - تولا مويچىلىقمۇ قىلىپ قويىاتتى ۋە تېرە - تەسەك قۇرۇتۇپ ساتاتتى. مەن ئۇنىڭ دىن تېرە قۇرۇتۇشنى، ئەلتېرە، ماردىيە، تۇلكىلەرنى ئىشلەشنى ئۆگىنىۋالدىم. ئىشلەش دېگەن مۇنداق بولاتتى: قورۇلۇپ قالغان ياكى تاقىر ماردىيە،① ئەلتېرىلەر ئەرزان باھادا سېتىۋېلىنىپ ئارقىسىغا سۇ پۈركىلىدۇ ۋە تارتىشتۇرۇپ كېڭەيتىلىدۇ، يۇڭى گۈللەندۈرۈلۈپ، يامان يەرلىرى كېسىپ تاشلىنىپ يامىلىدۇ، مولۇن، تۇلكىگە ئوخشاش مويلار نەمدەپ سۈزۈلۈپ، ئىچىگە پاخال تىقىپ باشقىدىن قۇرۇتۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن مويغا كېپەك چېچىپ، ساۋاپ پارقىرىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مەن سۇغۇر، بەرسۇق، سېسىق گۆزەم، ئاغمىخانغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ ياغلىرىنى قىرىپ، كۆركەم قىلىپ ئىشلەشنى بىلۋالدىم.

تاغام بىر كۈنى ماڭا:

— ھە مانا، بۇ ئىشىڭ يارايدۇ، تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ يولىنى بىلۋېلىش كېرەك، سەنمۇ ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالدىڭ، ئەمدى بىرە ئوقەتنىڭ بېشىنى تۇتمىساڭ قانداق ئۆي-ئوچاقلىق بولىسەن، ئەتە بىزنىڭ ئۆيگە بارغىن. مەن ساڭا ئەلىك سوم دەسمايە بېرەي. سەن دەڭلەرگە بېرىپ، يېڭا ۋە قىرلاردىن كەلگۈچىلەردىن سۈرۈشتۇرۇپ، تېرە - تەسەك سېتىپ

① ماردىيە — ساغلىق قويىنىڭ يۇڭى تولۇق چىقىپ يېتىلمەي تاشلىغان قوزىسىنىڭ تاقىر تېرىسى، بۇنىڭ گۆللۈك بولغىنى قىممەت باھالىق بولىدۇ.

قۇۋاتقان چاغلىرىدا، تالىپلارغا پولۇ ئېتىپ يۈرۈپ ئۇستا بولۇپ كەتكىنى ئۈچۈن، ئۆيدە ماڭا ئۆگىتىپ قويغانىدى. شۇڭا مېنىڭ ئەتكەن پولۇرۇم ئۈچ سودىگەر يولدۇشىمغا بەك يارىپ كەتتى. ئۇلار تا ئايلاپ يۈرۈپ قايتقۇچە ھەر كۈنى كەچتە پولۇ يەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يول - يولدىكى دەڭلەرگە مەخسۇس قازان، جاۋۇر، تاۋاق، كەپكۇر ۋە كۈرۈچ ئەكىلىپ قويۇپ قويغانىكەن، ھەر كۈنى قونۇشقا چۈشكەن دەڭدە پولۇ دۇملىنىپ تۇرىدىكەن.

مەن تاماقتىن كېيىن، قازان - قومۇچنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپلا ئاتلارغا بېدە توغرايتتىم، يەم تاسقايتتىم، ئوقۇرلارنى تازىلايتتىم. سەپەرداش سودىگەرلەر ئۇيقۇسىغا تازا بىر قېنىۋالغاندىن كېيىن مەن ياتاتتىم. باش توخۇ قىچقارغاندىلا يەنە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، تاڭشۇرۇپ قويغان ئاتلارنى ئوتقا قويايتتىم. بەزىدە تېخى ئاتلاردىن خەۋەر ئالغاچ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىماي، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوت سالاتتىم. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن بولسا ئاتلارنى سۇغىرىپ، يەم بېرىپ، تۆت ئاتنىڭ ئېگەر - جابدۇقلىرىنى يىغىپ رەتلەيتتىم، ئاندىن ئاتلارنى توقۇپ، مىنىشكە تەييارلاپ قويايتتىم، شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئەتتىگەنلىك تاماقنىڭ ھازىرلىقىنى قىلاتتىم.

يولغا چىققاندا، ئەتىدىن كەچكىچە ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، بايا‌ۋان - چۆللەرنى كېزىپ ئۆتۈش بەك زېرىكىشلىك ئىدى. مەن سەپەرداشلىرىمنىڭ ئىچى پۇشۇپ، ئۇيقۇسىراپ، بېشىنىڭ ساڭگىلاۋاتقان قىياپىتىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا پىرىزىخان مومامدىن ئاڭلىۋالغان لەتىپە ۋە چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىشكە كىرىشەتتىم. سودىگەرلەر ناھايىتى خۇش بولۇپ مەندىن رازى بولاتتى، كېيىنچە ئۇلار مېنىڭدىن مۇشۇنداق چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ رەھمەت ئېيتىپ، ئاغزىمغا ناۋات سېلىپ قويىدىغان بولدى. مەنمۇ، بۇلارنى خۇش قىلسام بورىدەسى بار (پايدىسى كۆپ)

تەمسىلدەك، بىر - بىرىنى ئالداپ يەيدىغان ھادىسىلەر كۆپ بولۇ- دىكەن. مەن ئالدامچىلىقنى بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن، تارتىنچاق- لىق قىلىپ يۈرۈپ بۇ كەسىپكە تازا لايىقلىشالمىدىم. قانداق قىلىپ تىرىكچىلىك قىلىش ئويىدا بېشىم قېتىپ يۈرگەندە تا- غام ماڭا:

— سەن سودىگەرچىلىكنىڭ يولىنى تاپالمايسەن، ماڭا قارا، مەن ساڭا بىر يول كۆرسىتەي دەپ، مېنى موي يىغىپ كېلىش ئۈچۈن ماناسقا ئەۋەتىپ ئۈچ سودىگەرگە قوشۇپ قويدى. بىز بۇ ئۈچ سودىگەر بىلەن مۇنداق كېلىشىۋالدۇق: مەن ئۈچ يۈز تەڭگە پۇلۇمنى دەسمايە قىلىپ ئۆز ئېتىمغا مە- نىمەن (ئۇلارنىڭ ھەر بىرسىنىڭ نەچچە يۈز مىسقال تەڭگىدىن دەسمايىسى بار ئىدى). يولدا ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى قوناڭغۇغا چۈشكەندە يېتىلەپ سوۋۇتىمەن. كېچىچە ئاتلىرىنى باقىمەن، سەھەر قوپۇپ ئاتلىرىنى توقۇيمەن؛ چۈشكەن جايدا پولۇ ئېتىپ بېرىمەن. ئۇلار ئالغان تېرە - تەسەكلەرنى تىزىملاپ دەپتەر- گە چۈشۈرۈپ بېرىمەن. ئۇلار بولسا مېنىڭ ۋە ئېتىمنىڭ يە- مەك - ئىچمەك، ياتاق راسخوتلىرىنى كۆتۈرىدۇ، مېنىڭ ئازغىنە ئۈچ يۈز تەڭگە پۇلۇمغا ئۇلار ئەرزان ئۈچرىغان مالالاردىن ئېلىپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مېنى سودىگەرچىلىككە ئۆگىتىدۇ.

بىز يۇقىرىقى شەرتلەر بويىچە غۇلجا شەھىرىدىن ماناسقا قاراپ يولغا چىقتۇق. مەن جىڭغا بارغىچە خېلى جاپا تارتتىم، تاڭ سەھەردە ئاتلىنىپ، كۈن پاتقۇچە يول يۈرۈپ، چارچىغاندا دەڭگە چۈشۈپ ئارام ئالمايلا، تۆت ئاتنى بىرەر سائەتچە يېتە- لەپ سوۋۇتىمەن، دەڭگە ئېلىپ كىرىپ قاڭتۇرۇپ قويىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن بازارغا چىقىپ گۆش، ياغ، سەۋزە، پىياز، گۈرۈچ تېپىپ كېلىپ پولۇ ئېتىمەن، مەن پولۇ دۇملەشنى نەزىر - چې- راغ، توي - تۆكۈنلەردە، ئاشپەزلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ يۈ- رۈپ ئۆگىنىۋالغانىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاكامۇ مەدرىسە ئو-

خوتۇندىن قىرىقنى ئالغىلى بولىدۇ. پۇلغا تەشنالارنىڭمۇ ھۇرادى ھاسىل بولۇپ، خەزىنىسى ئالتۇن، كۈمۈشكە تولىدۇ. نېمىنى تەلەپ قىلسا شۇ نېمىسى تەل بولىدۇ.

بۇلار ئۇچى ئۆزلىرىنىڭ چۈشەنچىلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىر قانچە مىساللارنى كەلتۈرۈشتى، ھېچقايسىسى بىر چۈشەنچىگە كېلىشمىدى. ئاخىر ئۇلاردىن بىرى ماڭا قاراپ:

— سەن كىچىك بولساڭمۇ بۇ توغرىلىق ئويلىغىنىڭنى دەپ باققىنا، — دېدى. باشقىلىرىمۇ مېنىڭ پىكىر قاتناشتۇرۇشۇمنى سوراشتى.

مەن ئاتا ـ ئانامدىن كىچىك قېلىپ، يېتىمچىلىكتە سەرسان بولۇپ، شۇ ۋاقىتلاردىكى غۇربەتچىلىك تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولالماي يۈرگەنلىرىم كۆز ئالدىمغا كەلدى ـ دە:

— راھەت دېگەن خاتىرجەم بولۇشتا، — دېدىم ۋە مۇنداق بىر چۆچەكنى ئېيتىپ بەردىم، — بۇرۇنقى زاماندا ئاۋات چوڭ شەھەرنىڭ سىرتىدا چوڭقۇر بىر يار بار ئىكەن. شۇ يارنىڭ بويىدا ئۆسكەن چوڭ بىر توغراقنىڭ يېنىدىكى كەپىدە بىر ياماقچى ياشايدىكەن. بۇ جاي چوڭ يولغا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن ئۆتكەن ـ كەچكەن كىشىلەر ياماقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يىرتىلغان ئۆتۈك ـ پۈپۈچلىرىنى يامىتىدىكەن. شۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆمۈرچىلەر بىرەر پارچە كۆمۈر، ئوتۇنچىلار بىرەر قولتۇق ئوتۇن، باقالار بىرەر قوغۇن، تاۋۇز ياكى يەل ـ يېمىش بىرەر ئۆتىدىكەن. دېھقانلار بولسا، بىرەر شىڭ ئاشلىق بېرىدىكەن. ياماقچى ياشايدىغان يارنىڭ ئاستىدا بىر تۇڭمەن تاش چۆگىلىگىدەك سۇ ئېقىپ تۇرىدىكەن. ياماقچى بۇ سۇغا ئاغزى تەتۇر قىلىپ توقۇلغان بىر سېۋەت ئىچىگە كۇنجۇرە سېلىنغان سېۋەتنى سېلىپ ھەر كۈنى ئەتىسى ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالغان بىر نەچچە تال بېلىقنى سۇزۇۋېلىپ، شورپا سالىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭدا يېمەك ـ ئىچمەك، ئارام ئېلىپ ياتىدىغان جاي

مالالرنى ماڭا ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ، دېگەننى ئويلاپ، ھەر كۈنى قونالغۇدا ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلاتتىم، يولدا يۈرگەندە قىزىق - قىزىق چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىپ روھلاندۇراتتىم. بۇرۇن ئاڭلىغان چۆچەكلىرىمنى سەپەردە كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمغا قوشۇپ كېگەيتىپ ئىجادىي ئۇسۇلدا سۆزلەيتتىم.

بىر كۈنى ئۇلار قانداق ئادەم راھەت كۆرگەن بولىدۇ. دېگەن مەزمۇندا سۆز تالىشىپ، ھەر قايسىسى بۇ توغرىلىق ئۆز چۈشەنچىلىرىنى ۋە ئارزۇلىرىنى ئېيتىشتى.

خوتۇنپەرەس بىرى:

— ئەگەر قاشلىرى قەلەمدەك، كۆزلىرى يالتىراپ تۇرغان قاپقارا چاراس ئۇزۇمدەك، ئاق يۈز، مەڭزى ئانارەك، چىشلىرى سەدەپتەك، لەۋلىرى قىزىل ياقۇتتەك، بەللىرى بىر تۇتام بولغان، ئىككى تال سۈمبۈل چېچى تېقىمىدا سويلاپ تۇرغان، غۇنچە بوي، چىرايلىق ياش ئايالىك بولسا، بەختىگىنىك ئېچىلغىنى شۇ، — دېدى كۆزلىرىنى ئوينىتىپ.

پۇلپەرەس بىرى:

— چىرايلىق خوتۇنۇك بولغان بىلەن بەختىك ئېچىلمايدۇ، ئۇنىڭغىمۇ پۇل بولسا بولىدۇ، بولمىسا سېنى تاشلاپ كېتىپ، ھەسرەتتە قالدۇرىدۇ. «ئاكىسى پۇل، چىمەندە گۈل» دەپتىكەن، پۇلۇك كۆپ بولسا قولۇڭنى نەگە سوزساڭ شۇ يەرگە يېتىدۇ، گۈزەل نازىنىنلار ئالدىڭغا كېلىپ ئېگىلىپ تۇرىدۇ، دېمەك راھەتنى پۇلغا ئىگە بولۇش بىلەن تاپقىلى بولىدۇ، شۇڭا ئاۋۋال مانا بۇنى تولدۇر، — دېدى چۆنتىكىنى ئۇرۇپ.

مەنسەپپەرەس بىرى:

ھەر ئىككىڭلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نېمىسى بىلەن راھەتكە يەتتىم دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن كاتتا ئەمەلدار بولۇش كېرەك. ئەگەر پادىشاھ بولۇپ قالساڭ، — دېدى خوتۇنپەرەسنى كۆرسىتىپ، — ماۋۇ ئىشقىۋازنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك

— هۇرمەتلىك دوستىمىز، جانابى پادىشاھ ئالىيلىرى، مەن ۋە سىلى گۈدەك ۋاقتىمىزدا بىللە ئوقۇپ، بىللە ئويناپ چوڭ بولغانىدۇق. ۋەھالەنكى، مۇشۇ كۈنلەرگە كەلگەندە ئۆزلىرى پادىشاھ بولۇپ، مانا مۇشۇنداق ئالتۇن تاج كىيىپ تەختكە چىقىپ①، تەڭدىشى يوق راھەتكە يېتىشتىلا، مەن بولسام دەل - دەرەخ ئاستىدا ياماقچىلىق قىلىپ، ئۇماچ ئىچىپ، گەمىدە تۇرىمەن. ئىككىمىزنىڭ تۇرمۇشى ئاسمان بىلەن زېمىنەدەك پەرق قىلىدۇ. مەن بۇنىڭغا ھەسرەت قىلمىسامۇ، ئەل - جامائەت، قەدىناس دوستۇڭغا بېرىپ ئەھۋالىڭنى ئېيتىپباق، شاھىمىز بىرەر ئەمەل بېرىۋەتسە ئەجەپ ئەمەس، دەپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتىم، — دەپتۇ.

— خوش بۇرادەر، ئەمەلگە تەشنالارغۇ ساڭا شۇنداق دەپتۇ. ئەمدى سەن ئۆزۈڭنى نېمە تەلەپ قىلىسەن، — دەپتۇ پادىشاھ.

— ماڭا بىرەر جايىنىڭ ھاكىملىقىنى بەرسىڭىز، — دەپتۇ ياماقچى.

پادىشاھ ئىككى قولىنى تىزىغا ئۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ، كېيىن ئۇنىڭغا قولىنى سوزۇپ، تەختىنىڭ ئۇستىدە ساڭگىلاپ تۇرغان تاج قادالغان دائىرىلىك قوبۇبەنى كۆرسىتىپتۇ:

— ھەي بۇرادەر، ئاۋۇنى كۆردۇڭمۇ! مەن شاھلىق تەختىگە چىققاندىن بېرى قىلدا باغلاپ، بېشىمغا ساڭگىلىتىپ قويۇلغان بىر تۇگمەن تاشنىڭ ئاستىدا ئولتۇرىمەن. شۇ ھالەتتە، نەچچە پاتمان كېلىدىغان بۇ تۇگمەن تېشى ئۇزۇلۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئاستىدا يانجىلىپ كېتىمەنمىكىن دېگەن ۋەھىمە ئىچىدە ياشايمەن. ئەگەر مېنىڭ جان دوستۇم، خالىساڭ، سەن ھاكىملىقتەك كىچىك بىر ئەمەلنى سورىغىچە، مۇشۇ پادىشاھلىقىمنىلا سورا، مەن ساڭا مۇشۇ تەختنى ئۆتۈنۈپ بېرەي، سەن پادىشاھ

① قائىدە بويىچە شاھ تەختكە چىقىپ، شۇ دائىرىنى بېشىغا توغرىلىغاندا تاج كىيگەن ۋە ئەملى ھوقۇققا ئىگە بولغان بولىدۇ.

غېمى بولمايدىكەن. سۇ بويى دەل - دەرەخلىك، چىمەنزار، ھاۋالىق بولۇپ، ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرىدىكەن. ئەمما تونۇش - بىلىش كىشىلەر كېلىپ: «سەن دېگەن مۇشۇ يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ كونا دوستى، نېمىشقا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەمەل سورىماي مۇشۇنداق ئەسكى بىر گەمىدە ئولتۇرۇپ بېچارە ھالدا جان ساقلايسەن، دوستۇڭ بولسا، ناز - نېمەت، شايى - ئەتلەس ئىچىدە راھەت - سائادەتلىك كۈن كەچۈرىدۇ» دەپ ئۇنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدىكەن. بۇنداق گەپلەر ياماقچىنىڭ قولىقىغا كىرىۋېرىپ، ئاخىر ئۇمۇ بىرەر ئەمەلدار بولۇپ، نۇرغۇن دۇنيا يىغىپ، ئالىي ئىمارەتتە ئولتۇرۇپ، ئېسىل تاماقلارنى يەپ، چىرايلىق خوتۇن ئېلىپ باققىسى كەپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ بۇ مەقسىتىنى ئېيتىش ئۈچۈن كېچىكىپ بىللە ئويناپ، بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى — يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرمەكچى بولۇپ، ئوردا ئىشكى ئالدىغا بېرىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ كىيىملىرى ئەسكى بولغىنى ئۈچۈن قاراۋۇللار ئۇنى ئىچكىرىگە كىرگۈزمەپتۇ.

— سىلەر كىرىپ پادىشاھقا «جانابىڭىز بىلەن ئۆز ۋاقتىدا بىرگە ئوقۇغان ساۋاقدىشىڭىز سادىق دېگەن كىشى كەپتۇ، ھۇزۇرىڭىزغا كىرىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ» دەپ بېقىڭلار، ئەگەر رۇخسەت قىلسا كىرەي، بولمىسا قايتىپ كېتەي، — دەپتۇ ياماقچى. قاراۋۇللار دېگەنلىرىنى يەتكۈزگەنىكەن، پادىشاھ دەررۇ ئۇنى ئىچكىرىگە كىرگۈزۈشكە بويرۇپتۇ.

پادىشاھ كونا ساۋاقدىشىنى ئوچۇق چىراي كۈتۈۋاپتۇ ۋە تۇرلۇك ناز - نېمەت ۋە ئېسىل تاتىملار بىلەن مېھمان قىلىپتۇ. ئاندىن كېيىن سازەندىلىرىنى چاقىرتىپ، نەغمە - ناۋا قىلدۇرۇپ ساۋاقدىشىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈروپتۇ. ئاخىرىدا پادىشاھ ساۋاقدىشىدىن بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى سوراپتۇ.

ياماقچى ئىززەت - ئىكرام بىلەن شاھقا ئېگىلىپ:

باقمىز ھەم ھەر كۈنى سەھەردە ئېتىكىنى توقۇپ، سېنى ئېگەرگە قولتۇقلاپ چىقىرىمىز، سەن بىزگە يول بويى چۆچەك ئېيتىپ بەرسەڭلا بولدى. مەن خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ھۆزۈرلاندۇرغۇچى كۈچىنىڭ شاراپىتى بىلەن بۇ ئۇچ سودىگەرنىڭ ئېتىنى بېقىش، توقۇشتىن مانا شۇنداق ئازاد قىلىندىم.

بىز شىخو ۋە ماناس ناھىيىلىرىگە بارغاندىن كېيىن، ئۇ-لارنىڭ دەسمايىسى كۆپ بولغانلىقتىن، كۆپرەك ئۇچرىغان تېرە-تەسەكلەرنى ئۆزلىرى ئالاتتى، مېنىڭ پۇلۇم ئاز بولغىنى ئۈ-چۈن باھاسى ئەرزانراق پارچە - پۇرات ئەلتېرە، ماردىيىلەرنى ماڭا قالدۇراتتى، ئۇ ئەتراپتا بىرەر ئاي يۈرگەندىن كېيىن، ئالغان ماللىرىمىزنى ئېشەكچىلەرگە كىراغا بېرىپ، ئۆزىمىز غۇل-جىغا يول ئالدۇق. ماردىيىلەرنى بولسا، يېنىڭ ھەم پۇللۇق بول-غىنى ئۈچۈن، چوڭ خۇرجۇنلارغا قاچىلاپ، ئۆز ئاتلىرىمىزغا ئارتىپ ماڭدۇق.

بىز جىڭغا كەلگەندىن كېيىن مەسلىھەت قىلىپ، ئاچال بىلەن غۇلجىغا چۈشۈپ كېتىدىغان بولدۇق. چۈنكى چوڭ يول بىلەن ماڭساق، غۇلجىغا بەش - ئالتە كۈندە يېتىپ بارالىتۇق، ئەگەر تاغ ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن داۋان ئېشىپ يۈر-سەك، تاغ ئىچىدە بىر قونۇپلا ئىلىغا يېتىپ بارغىلى بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىسى تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەنلا ئاچالغا قاراپ يول ئالدۇق. «كاللا ئاستى» تۈزلەڭلىكى (بۇرۇن بۇلاڭچىلار باشلىقىنىڭ كاللىسى ئېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغان جاي) نى بېسىپ ئۆتۈپ، تاغ ئارىسىغا ئۆتىدىغان قايچا ئېغىزىغا يېقىن جايدىكى داۋان يېنىغا كەلگەندە، كەچ كىرىپ، شۇنىڭغان چىقىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن داۋان تۈۋىدىكى قازاقلارنىڭ ياغاچ ئۆيىدە قونۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولدۇق. بۇ يەرگە بىزدىن ئاۋۋال ئەللىك - ئاتمىش ئېشەككە تۇز ئارتقان تۆت ئېشەكچى چۈشكەنىكەن. ئۇلار شۇنىڭغاندا تاغ ئارىسىدىن يول تېپىپ مېڭىشقا ئىلاج

بول، مەن سېنىڭ گەمەكگە بېرىپ خاتىرجەم تۇراي، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن، — دەپتۇ.

ياماقچى زېرەك پادىشاھنىڭ بۇ ھېكمەتلىك سۆزىنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىپتۇ - دە:

— بۇرادەر ئەزىز، سەنمۇ ئۆز ئىشىڭنى قىل، مەنمۇ ئۆز ئىشىمنى قىلىۋېرەي، — دەپ ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

دېمەك، خاتىرجەم بولالمىسىڭىز چىرايلىق خوتۇن ئالسىڭىز، ئالتۇن، كۈمۈش، پۇللارنى دۆمبىڭىزگە يۇدۇپ يۈرسىڭىز، پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرسىڭىزمۇ ھېچ ئارام ئالالمايسىز. دۇخاۋا كۆرپىدە ياتسىڭىزمۇ تىكەننىڭ ئۈستىدە ياتقاندەك بولىسىز ...

سەپەرداشلىرىم مېنىڭ چۆچىكىمگە قايىل بولغاندەك، ئۇچىلىسى تەڭلا بېشىنى لىڭشىتتى. ئۆتەڭگە يېتىپ بېرىش ئۈچۈن تېخى خېلى ئۇزۇن يول يۈرۈش كېرەك ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قىزىق، ئەمما ئۇزۇنراق يەنە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرىشىمنى ئىلتىماس قىلىشتى. مەن ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى يەردە قويماي، «گۆھەر تېپىۋالغان دېھقان» دېگەن ئاجايىپ بىر چۆچەكنى باشلىدىم. چۆچەكنىڭ تەسىرچان پەيتلىرى سۆزلىنىۋاتقاندا، سەپەرداشلىرىم مېنى ئېتىمنىڭ تىزگىنىنى سىلكىشتىن، قامچا ئۇرۇشتىنمۇ ئازاد قىلىپ، بىرى ئېتىمنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتتى، يەنە بىرى ئېتىم ئارقىدا قالاي دېگەندە ساغرىسىغا قامچا ئۇرۇپ تۇردى. شۇنداق قىلىپ، مېنىڭ قولۇم بوشاپ تېخىمۇ قىزغىن سۆزلەپ، قوللىرىمنى رىۋايەتتىكى تۈرلۈك ھادىسىلەرگە ماسلاشتۇرۇپ ھەرىكەت قىلاتتىم. شۇ يوسۇندا بىز تۆتىمىز ئۈيۈل بىر توپ بولۇپ، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە يول ئازابىنى بىلمەي قونالغۇغا بېرىپ قالاتتۇق.

ئۇلار ماڭا: «بۇنىڭدىن كېيىن سەن ئۇيقۇڭنى ئۇخلاۋەر، بىز نۆۋەت بىلەن ئۆز ئاتلىرىمىزغا قوشۇپ سېنىڭ ئېتىڭنىمۇ

— بۇ هارۋا تارتىپ، تولۇق تارتىپ، جانغا ئەسقاتقان ئات. سىلەرنىڭ ئاتلىرىڭلاردەك سىلاپ - سىيپاپ باققان ئەتىۋارلىق مال ئەمەس، — دېدىم مەن ئۇلارغا. مانا بۇگۈن بۇ جاپاغا چىنىققان قوڭۇر ئېتىم تۆتىمىزنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قالغاندا ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتتى. ئۇ خېلى يەرلەرگىچە يول بۇزۇپ يۈرۈپ، ئاخىر ئىككى پۇتى يەرگە يەتمەستىن، قورسىقى بىلەن قاردا ئېسىلىپ قالدى - دە، بېشىنى قارغا قويۇپ ياتتى. قاراپ تۇرساق، ئاتنىڭ ئىسسىقى بىلەن قارلار ئېرىپ، ئاتلار چۆكۈپ، ئېگەر ئاران كۆرۈنۈپ قالاتتى. بىز ئەمدى ئاتلارنى يېتىلەپ پىيادە ماڭاتتۇق. شۇنداق ھەپىلىشىپ يۈرۈپ، كېيىن بىزگە مۇنداق بىر ئەقىل كەلدى: مېنىڭ غانجۇغامدا باغلاغلىق بىر پارچە ئاق خوتەن كىگىزى بار ئىدى. ئەمدى بىز ھېرىپ قالغان ئاتلىرىمىزنىڭ ئۇستىدىكى خۇرجۇن ۋە ئېگەر - توقۇمنى ئېلىپ قويۇپ، قار ئۇستىگە سېلىپ قويغان كىگىزىمىزنىڭ ئۇستىدىن ئاۋۇال بىرىمىزنىڭ ئېتىنى دەسسىتىپ، ئۇنى تۆت - بەش غۇلاچ نېرىغا ئاپىرىپ قويىاتتۇق، ئاندىن كېيىن ئىككىنچىمىزنىڭ ئېتىنى شۇ تەرىقىدە دەسسىتىپ ماڭغۇزاتتۇق. كېيىنچىرەك بىرىمىز ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىدىن تۇتۇپ، بىرىمىز قۇيرۇقىنى قايرىپ، يەنە بىرىمىز قۇلىقىدىن تارتىپ سۆرەپ بىر ئاز جايغا ئاپىرىپ قويۇپ كېلىپ، باشقىلارنىڭكىنىمۇ شۇنداق قىلاتتۇق. ئاتلارنى مۆلچەرلەپ قويغان يەرگە ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن، يېنىپ كېلىپ خۇرجۇن ۋە ئېگەر - توقۇمىلارنى داپقۇر بىلەن ئېلىپ باراتتۇق. پەقەت تېيىز قار بار يول تېپىش ئۇچۇنلا، تاغ قاپتىلىدىكى قار ئۇستىگە بېشى چىقىپ تۇرغان قورايىنى نىشان قىلىپ ماڭاتتۇق. بىز تىزىمىزدا، بەزىدە مەيدىمىزگىچە قار كېچىپ پىيادە يۈرگىنىمىزدە، ئىبراھىم ئىسمىلىك سودىگەر قاردىن پۇتىنى چىقىرالماي، بىر پاي كالىچى قار ئاستىدا قاپتۇ. ئۇ قولىنى تىقىپ يۈرۈپمۇ كالىچىنى

قىلالماي، بۇ يەردە ئۇچ كۈن يېتىپ قاپتۇ، بىز تۆتىمىز ئۆي ئىگىلىرىنىڭ: «ھازىر تۆتىنچى ئاي بولسىمۇ، بۇ داۋانىنىڭ ئۈستى يايلاق بولغاچقا قار قېلىن، تېخى يول ئېچىلغىنى يوق، سىلەر ئۇقۇشماي بۇ تەرەپكە كېلىپ قاپسىلەر. جىگىغا قايتىپ چوڭ يول بىلەن ماڭساڭلار بولارمىكىن» — دېگەن سۆزلىرىگە كۆنمەي، سەھەر تۇرۇپلا قارامليق بىلەن يولغا ئاتلاندۇق.

بىز داۋان ئۈستىگە چىقىپ، تۇزلەڭدە چۈشكىچە تىزغىچە قار كېچىپ يول تېپىپ يۈردۇق. چۈشتىن كېيىن شۇنىرغان كۆچىيىپ كېتىپ يول تاپالمىدۇق، يا ئارقىغا يېنىشىنى، يا ئالدىغا مېڭىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئاتلارنى تاغ قاپتاللىرى تەرەپكە بۇراپ يول ئىزلىدۇق. بەزى جايلاردا قار ئاتنىڭ قارنىغىچە كېلەتتى. مۇنداق ۋاقىتتا ئاتلار قارنى كۆكسى بىلەن بۇزۇپ، يول ئېچىپ ماڭاتتى. بەزى جايلاردا بولسا ئاتلارنىڭ پۇتى يەرگە يەتمەي، قورسىقى بىلەن قار دۆۋىسىگە ئېسىلىپ قالاتتى. مانا شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا تۆتىمىزنىڭ ئاتلىرى قاتتىق سىناققا دۇچ كەلدى. بەزىدە ئۇنىڭ، بەزىدە بۇنىڭ ئېتى يول بۇزۇپ ماڭاتتى. قالغان ئۇچىمىز شۇنىڭ ئاچقان يولى بىلەن ماڭاتتۇق. ئاخىرىدا ئۇچ سودىگەرنىڭ داڭلىق يورغا ئاتلىرى دەرمانى كېتىپ، يول بۇزالماي قالدى. سودىگەرلەر قاتتىق قايغۇغا چۈشتى. شۇنىرغان ئۇشقىيتىپ، قۇلاقلىرىمىزنى ئۇچۇرۇۋەتتى، كۆز چاناقلىرىمىزنى قار - مۇز قاپلاپ كەتتى، بىز ھېچ ياققا ئىلگىرىلىيەلمەي، جايلىرىمىزدا تۇرۇپ قالدۇق. مۇشۇنداق ئېغىر پەيتتە مېنىڭ كۆرۈمسىز، يېغىر، قوڭۇر ئېتىم كۆكسى بىلەن قارنى بۇزۇپ، قاپتالدىن قورسىقى بىلەن تۆۋەن سىرىلىپ يول ئاچاتتى. يولدا ھەمراھلىرىمنىڭ ئاتلىرى ئويناقلىشىپ ماڭغان پەيتلەردە، مېنىڭ قوڭۇر ئېتىم بېشىنى سىلىپ ئاستىراق ماڭاتتى. سودىگەرلەر مېنىڭدىن:

— بۇ بىچارە قاشاڭنى نەدىن ئالغانسەن، — دەپ سورىدى.

بىلەن ۋارقىرىدۇق. شۇنىڭ بىلەن بارغانسېرى كۈچەيتىپ كەتتى. ھاۋا تۇمانلىشىپ ئۇلارنىڭ ئاڭلىغان - ئاڭلىمىغانلىقىنى ئۇ قالمىدۇق.

قاتقان قار ئاتلارنى كۆتىرەلمىگىنى بىلەن، پىيادە ماڭغانىدا بىزنى كۆتۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە ئاتلارنى ماڭغۇزۇش ئەڭ ئېغىرغا چۈشتى. مەن كۇلتۇك قاردىن پۈتۈمنى چىقىرالماي، ھارغانلىقىمدىن ئېتىمنى چۈلۈۋۇرىدىن تۇتۇپ تىزلىنىپ ئالغا سۈرۈلەتتىم. يولداشلىرىم ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ ئالغا تارتاتتى. ئات بولسا بار غەيرىتى بىلەن ئالغا يۇلقۇنۇپ كۆكسى ئارقىلىق قارنى يېرىپ يول ئاچاتتى. يولداشلىرىم:

— ھەي جانۋار، كۆرۈمسىز بولغىنىڭ بىلەن دۇلدۇل ئىكەنسەن! — دەپ ماختايتتى. مەن بىر ئاز دېمەمنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ قويۇپ يەنە ئالغا ئىنتىلىشكە قىستايتتىم. ئەتراپ بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا. بىز ھەدەپ نىشان قىلغان تاغنىڭ ئاچىساق ئېغىزىغا قارايتتۇق. «ئاھ خۇدا، بىزنى شۇ يەرگە يەتكۈزگىن!» دەپ ھەسرەت چېكەتتۇق.

مېنىڭ بىچارە جاپاكەش ئورۇق، يېغىر، قوڭۇر ئېتىمنىڭ شۇ كۈنى كۆرسەتكەن غەيرىتى مېنى ئۈنى جاندىن ئەزىز كۆرۈپ تا ئۆلگۈچە قولدىن چىقارماي بېقىشىمغا قەسەم ئىچكۈزدى. ھەر ھالدا ئادەمدە ئۈمىد ۋە غەيرەت ئۈزۈلمىسە، دەھشەتلىك شارائىتلاردىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئىكەن. بىز شۇ كۈنى ئۆزىمىز پىيادە ئات، ئېگەر توقۇم ۋە خۇرجۇنلىرىمىزنى داپقۇر قىلىپ يۈرۈپ، ھېلىقى قايچا كۆرۈنگەن تاغ ئېغىزىغا كەلدۇق.

بىز نامازشام بىلەن گۆر ساينىڭ ئىچگە كىردۇق. بۇ ئىككى ئېگىز، چوڭ تاغنىڭ ئۈستى ئىككى غۇلاچچە ئاجرىلىپ بوش قالغان جايىدىن ئاسمان كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئۆڭكۇر تاغ يولى ئىكەن. بۇ قىسىڭ تاغ يولى ئەتراپىدىكى تاش ئارىلىرىدا نۇر-

تاپالمىدى. چۈنكى قار ئاستى ئېرىپ كەتكەچكە سۇ بولۇپ ئېقىپ تۇراتتى. نامازدىگەر ۋاقتىدا شۇرغان يەنە كۆچىيىپ كەتتى. بىز تاغدىن ئېشىپ كېتىدىغان جايغا پات - پات قاراپ قوياتتۇق. كۆز يېتىم جايدا قايچا بەلدەم كۆرۈندى. ئەنەشۇ يەرگە بارساق هايات قالاتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مەسلىمەتلىشىپ: «ئات ۋە خۇرجۇنلىرىمىزنى دېسەك بۇ يەردىن هايات چىقالمايمىز. چۈنكى كەچ كىرىشكە بىر ئىكىكى ساەئەت ۋاقىت قالدى. ئەگەر كېچىسى مۇشۇنداق شىۋىرغاندا، قار ئۈستىدە يېتىپ قالساق هاياتىمىزدىن ئاجرايمىز. ئات ۋە نەرسە - كېرەكلەر جاندىن ئەزىز ئەمەس. شۇڭا هاياتىمىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئەنە ئاشۇ قايچىدەك كۆرۈنگەن جايغا قول تۇتۇشۇپ پىيادە ماڭايلى» دېيىشتۇق. ئەمما بىزنىڭ پىكرىمىزگە ئىبراهىم دېگەن سودىگەر قوشۇلمىدى. ئۇ: «سىلەر كەتسەڭلار كېتىۋېرىڭلار، مەن بۇ خۇرجۇننى بېشىمغا قويۇپ مۇشۇ يەردە ياتىمەن. هايات قالسام خۇرجۇنۇمنى ئېلىپ كېتىمەن، بولمىسا مۇشۇ خۇرجۇنىمنىڭ ئۈستىدە جان بېرىمەن» دەپ يىغلىغىلى تۇردى. تۇققاق، ئۇنىڭ پەرتەگىلەم خۇرجۇنىدا نەچچەمىڭ سوم پۇل، قاما، ماريىە ۋە ئاق تەگكىلەر بار ئىكەن. بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭغا جېنىدىن ئەزىز ئىدى. ئەمما بىز ئۇچىمىز ئۇنىڭ دۇنياسىنى ئەمەس، «ياخشى يولداش يولدا يولدىشىنى تاشلاپ كەتمەس» دېگەن تەمسىل بويىچە ئىبراهىمنى تاشلاپ كېتىشكە قىيمىدۇق.

بىز قانداق قىلىش لازىملىقى هەققىدە ئويلىنىپ، بىر ئالدىمىزغا قارايمىز، بىر ئارقىمىزغا قارايمىز، نەق شۇ پەيتتە، بىز كىچىك داۋان ئاستىدىكى ياغاچ ئۆيدە بىللە قونغان ئېشەكچىلەر توز ئارتقان ئېشەكلىرىنى هەيدەپ بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز بىلەن كېلىۋاتقانلىقىنى يىراقتىن كۆرۈپ قالدۇق. بىز ئۇلارنىڭمۇ هاياتىدىن خەۋىسىرەپ: «هاي، ئېشەكچىلەر، بۇ تەرەپكە ماڭماڭلار، خەتەرلىك، ئۆلىسىلەر! ...» دەپ بار كۈچىمىز

قۇرۇپ كەتكەن گاللىرىمىزنى نەمدەش ئۇچۇن، بۇيەردە سۇ ياكى قارمۇ يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن مەن قارائۇغۇدا گۆرسايدىن چىقىپ، بىزنى ئەتىدىن بېرى قىينىغان قاردىن قالپىقىمغا توشقۇزۇپ ئېلىپ كەلدىم. قارنى چايناپ يەپ، ئۇنىڭدىن دەردىمىزنى چىقاردۇق - دە، ئۇن چىقارماي سوزۇلۇپ يېتىپ ئۇخلاپ كەتتۇق. ھە راست، بىز تاماقلىنىۋاتقاندا مەن ھېلىقى يېتىم قوزىغا قەنتنى چايناپ ئاغزىغا سېلىپ قويغانىدىم. ئۇمۇ مېنىڭ قوينۇمدا پۇشۇلداپ تۇگۇلۇپ ياتتى. تەبىئەتنىڭ رەھىمسىز ۋەھشى يۈزۈز قولى بۇ كىچىككىنە قوزىچاقنىڭ ئانىسىنى ھالاك قىلىپ تاشلىغا ئىدى. بىچارە قوزىچاق بولسا ئۆز بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىكنى سەزمەي، ئۆلۈك ئانىسىنى ئېمىۋاتقان ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى ئەسلەپ قاتتىق قايغۇغا چۆمدۇم. ئېغىر مۇسىبەتنىڭ تەسىرى ئىچىدە ئانامنىڭ ئۆلۈمىنى ئەسلىدىم. مەن شۇ چاغدا بەش ياش ئىكەنمەن. مەن ئانام جان ئۇزۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ يېنىدا بولغىنىم ئۇچۇن، ئۇمېنىڭ كىچىككىنە چاپىنىمنىڭ پېشىنى تولغاپ چىڭ تۇتۇۋالغان، چوڭ ئاپام پېشىمنى ئاجرىتىپ ئېلىپ، مېنى ھاپاش قىلىپ يۇرۇپ ھويلىدا يىغلىغانىدى.

ئەتىسى بىز ئۆڭگۇردىن چىقىپ ئەركىن نەپەس ئالغاندا، ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەن، كۇن نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى. غۇلاچ-لىرىمىزنى كېرىپ قەددىمىزنى رۇسلىدۇق. ئاتلارمۇ ھاردۇقىنى چىقىرىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرغانىدى. دەررۇ جابدۇنۇپ يولغا چۇشتۇق. بىر ئاز مېڭىپ، گۆرسايىنىڭ نېرىقى چېتىگە ئۆتۇش بىلەن ئاجايىپ بىر مەنزىرىنى كۆردۇق، ئوڭ تەرەپتىكى تاغنىڭ ئېتىكىدە، يىلاندەك تولغىنىپ كەتكەن يارنىڭ ئاستىدا كەڭ بىر ساي بار ئىدى. ساي بويىدىكى تېرەك شاخلىرى ياپيېشىل ياپراق چىقىرىپ سەلكىن شامالدا تەۋرىنىپ تۇراتتى. تېرەك ۋە تاللار ئارىسىدىن ئارغامچا بويى كەڭلىكتە، ئاستىدىكى تاشلىرى كۆرۈنۇپ تۇرىدىغان سۇزۇك سۇ ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتاتتى. تاغ-

غۇنلىغان قويلارنىڭ ئۆلۈكى ياتاتتى. بۇ بولسا، بىزدىن بىر كۈن ئاۋۋال بىز بېسىپ ئۆتكەن يولدىن قوش ئەچەك يايلىقىغا بىۋاخ كۆچۈرۈلگەن تۆت - بەش قورا قوينىڭ دەھشەتلىك شۇرغانغا ئۇچراپ ئۆلگەنلىرى ئىكەن. دېمەك، ماڭچىلار ئەللىك پىرسەنت مالدىن مۇشۇ ئەتراپتا ئايرىلىپ قاپتۇ. بىز بۇ يەرگە قاش قارايغاندا كېلىپ، جېنىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالغانىدۇق، بىز بېسىپ ئۆتكەن جايلاردا قانچىلىغان قويلارنىڭ ئۆلۈكى قارغا كۆمۈلۈپ قالغانلىقىنى بىلمەيمىز. بىز بۇيەردە تېخى جان تالاشۇاتقان قويلارنىمۇ كۆردۇق. مەن مۇشۇكتەك بىر قارا قوزىنىڭ ئۆلۈپ قالغان ئانىسىنىڭ ئەچكىنى ئېمىۋاتقىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۇم. سۈت چىقمىغانسېرى ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئۆلۈك ساغلىقنىڭ يېلىنىنى قاكىتاتتى. مەن بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆزىمىزنىڭ ھاياتىنىڭ خەۋپ ئاستىدىن قۇتۇلغانلىقىغا شۈكرى قىلدىم. ئەمما قوزىغا ئىچىم ئاغرىپ، ئۇنى بىز تۇنىمەكچى بولغان ئۆڭكۇرنىڭ ئىچگە كۆتۈرۈپ ئېلىپ كىردىم.

بىز يوغان تاشلار ساڭگىلاپ تۇرغان بىر ئۆڭكۇر ئىچىدە ئارام ئالدۇق. ئاتلارنى بولسا بىر - بىرىگە چېتىپ قويدۇق. ئۇلارمۇ پۇتلىرىنى سوزۇپ يولدا يېتىشتى. بىز بىر - بىرىمىزدىن سەرەڭگە ۋە يېمەكلىك سۈرۈشتۇردۇق. بىرىدىن بىر قاپ سەرەڭگە چىقتى. يەنە بىرىنىڭ خۇرجۇنىدىن بىر بولاق قەنت، يەنە بىرىنىڭكىدىن بىر كاللەك ناۋات چىقتى. لېكىن ئۇلارنىڭ خۇرجۇنىدىن قورساق تويغۇدەك باشقا نەرسە چىقمىدى. مېنىڭ خۇرجۇنۇمدا شىخودىكى سىكلىم يوللۇق تۇتقان توقاچتىن 5 - 6 دانە قالغانىكەن. مەن بۇ ياغلىق توقاچنى ھېرىش ۋە ئاچلىقتىن دەرمانى قالمىغان سەپەرداشلىرىمىنىڭ ئالدىغا — خۇرجۇن ئۈستىگە ئېلىپ قويدۇم. ھەممىسى خوشاللىشىدىن «سەن خاسىيەتلىك يىگىت ئىكەنسەن» دەپ خوش بولۇشۇپ مۇرەمگە ئۇرۇپ كەتتى. بىز بۇ توقاچلارنى قەنت - ناۋات بىلەن قوشۇپ يېدۇق.

جايدا چۇشكىچە ئارام ئېلىپ، ئاتلارنى ئوتقا، ئۆزىمىزنى كۆشكە تويغۇزدۇق، ئاندىن قويچىلارغا تەسەللى بېرىپ، يەنە يولىمىزغا چۈشتۇق.

تاغ ئارىسىدىكى سۇنى ياقىلاپ، ئادەمنى مەپتۇن قىلغۇچى گۈزەل مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلىپ، قوش ئەمچەك يايلىقىدىن ئۆتۈپ، كۈن پاتقاندا تاغ باغرىدىكى تار دېگەن يېزىغا كېلىپ چۈشتۇق. بىز قونغان قورۇ ئوتتۇرا ھاللىق بىر دېھقانىنىڭ قورۇسى ئىكەن، بۇ يەردىن ئۆتكەن يولۇچىلار مېھمانخانا ھېسابىدا مۇشۇ قورۇدا قونۇپ ئۆتىدىكەن. ساھىبخان ناھايىتى خۇش خۇي، مەرد ئادەملەر ئىكەن. ئۆي ئىگىسىنىڭ ئايالى قول - قولىغا تەگمەي ھەرىكەت قىلدى. بىز يۇز - قولىمىزنى يۇيۇپ ئولتۇرۇپ بولغۇچەچايىتەييارلىدى. داستىخان سېلىنغان جۇزىغا دائىر بىر قۇچاق كېلىدىغان چوڭ نېپىز ئاق نان‌دىن بەشنى قاتلاپ قويدى. ئۇستىدە بولسا سۈت بىلەن يۇغۇرۇپ ياقىقان، يۇزى ياغلىشىپ تۇرغان تۆت دانە توقاچ بار ئىدى. چوڭ بىر كورىدا كەلتۇرۇلگەن قايماقلىق ئەتكەن چايدىن باشقا يەنە، جوزا ئۇستىگە پىششىق ھەم خام قايماقتىن ئىككى چوڭ چىنە قويۇلدى. باھار مەزگىلى بولغاندا ئىلى يېزىلىرىدا سۈت، قايماق مول بولىدۇ. بىز ئىككى سائەتچە ۋاقىت مەززە قىلىپ، ئىككى - ئۈچ ئاپقۇردىن ئەتكەن چاي ئىچىشتۇق. كېيىن، خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بېدە تۇغراپ، ئاتلىرىمىزنى ئوتقا قويدۇق. ئەمدى ياتايلى دەپ تۇرساق، ساھىبخان ھاردۇق ئېشى ئىچىگلار دەپ، ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي ئاش كۆكى پۇراپ تۇرغان ئۇگرە ئاش كەلتۇرۇپ قويدى. ئاخىر ئۇنىڭدىنمۇ بىر - ئىككى چىنىدىن ئىچىپ بىر ئاز ئارام ئالدۇق - تەۋ، يېتىپ قالدۇق. شۇ كېچىسى مەن بەخىرامان ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن. ئەمما قالغان ئۈچ سەپەردىشىم تاڭ ئاتقۇچە كۆز يۇمماي ناله زار قىلىشىپ چىقىپتۇ. ئەتتىگەندە قوپۇپ قارىسام ئۇلارنىڭ كۆزلىرى

نىڭ نېرىقى قاپتىلىدىكى ئۆرۈك ياغاچلىرى بۇككىدە چېچەكلەپ كەتكەن بولۇپ، ئەتراپىدا گۈل ھەرىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى. سۇنىڭ بويىدىكى يېشىل دۇخاۋدەك چىمەنزارلىقتا تىكىلگەن كىگىز ئۆي ئالدىدا بىر نەچچە ئادەم يوغان قازانلاردا گۆش پىشۇرۇۋاتاتتى. ئەتراپتا بىر مۇنچە قوي، قوزىلار ئوتلاپ يۈرەتتى. بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ھاياجىنىمنى باسالماي:

— مانا قاراڭلار، دوزاخ بىلەن جەننەتنىڭ ئارىسى بىر غۇلاچلا ئىكەن، — دەپ ۋارقىرىۋەتتىم. يولداشلىرىمۇ ماڭا قوشۇلۇپ، پەستىكى سۇ بويىدا ئولتۇرغان ئادەملەرگە قاراپ.

«ھاي، ھاي ... ! — دەپ ۋارقىرىدى.

مەن شۇ چاغدىكى ھاياجانلانغان بۇ ھېسسىياتىمنى ۋە ئۇخشتىپ قىلغان سۆزۈمنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇنتالمايمەن. چۈنكى ئادەم بايىلا دەھشەتلىك مەنزىرە ئىچىدە ياشاشتىن ئۇمىدىنى ئۈزگەندىن كېيىن، بىردىنلا يەنە ھاياتنىڭ قەدىرلىك، گۈزەل مەنزىرىسىگە كىرىپ قېلىش زوقىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە تىل ئاجىزلىق قىلسىمۇ، ئەمما دىل مەڭگۈ خاتىرىسىدە قالىدۇرىدىكەن.

پەستىكى ئادەملەر ئورنىدىن تۇرۇپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ بىزنى چاقىرىشتى. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن تەرىپى بىلەن پەسكە چۈشۈپ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇق. ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، ئۇلار داۋان ئاستىدىن بىزدىن بىر كۈن ئاۋۋال مۇشۇ ئەتراپقا قوي كۈچۈرۈپ ماڭغان كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. دېمەك، بىزدىن ئاۋۋال شۇنىرغانغا يولۇققۇپ، ئىككى مىڭ قويدىن مىڭ قويى ھالاك بولغان بىچارىلەر شۇلار ئىكەن. ئۇلار بىز يولدىكى شۇنىرغاندا ھالاكەت گىردابىدا جان تالىشىۋاتقاندا بۇ جەننەتكە يېتىشكەنىكەن. ئەتراپتىكى دەرەخلەرگە ھالال قىلىپ ئۆلتۈرۈۋالغان قوي گۆشلىرىنى ئېسىپ قويۇپتۇ. قازاندا بولا لىق تولدۇرۇپ سېلىنغان قوينىڭ گۆشى پىشۇېتىپتۇ. بۇ گۈزەل

مېھماندوست ساھىبخان دېھقان بىزنى ئەتىسى يەنە ئاش ۋاقتىغىچە سۆت - قايماق، قېتىق بىلەن كۆتتى. ئۇ كۆز ئاغرىقىنىڭ قاتتىق ئازابىنى تارتىۋاتقان ئۈچ سەپەردىشىمنى داۋالاش ئۈچۈن ئاتلاندۇرۇپ تاردىن تۆۋەن بۆلۈكەي غولىغا باشلاپ كەلدى. تەسكەي جىرالار ئارىسىنى ئىزدەپ يۈرۈپ چىغلىق بىر جايدا توختاپ قېتىپ قالغان قارنى تاپتى. چىغقا ئوت قالاپ ئۈچ پارچە تاشنى قىزىتتى، ئاندىن كېيىن كۆزلىرىنى قار چاقىغان ئۈچ سەپەردىشىمنىڭ بېشىنى چاپان بىلەن چۈمكەپ، تاش ئۈستىگە ئاز - ئازدىن قار سېلىپ ھورداتقان ئىدى، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئاغزىشتىن توختاپ، ئازابتىن قۇتۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن كۇيۈمچان مېھمانخانا ئىگىسى بىزنى ئاتلانۇرۇپ شەھەرگە يولغا سالدى. ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ:

— ھە يىگىت، سەن تېخى بۇلاردىن ياش ئىكەنسەن، ئەمما يولداشلىرىڭدىن تەجرىبەڭ چوڭراق ئىكەن. بۇنىڭدىن كېيىن، بېشىڭدىكى ماۋۇ نەچچە يىللىق پايدىسى بار قىرغىزچە قالپىقىڭنى تاشلىماي قىرلاپ كىيىپ بىز تەرەپكە كەلسەڭ، مەن ماڭا ئىككى مەڭزى ئانارەڭ قىپ - قىزىل قىرغىز قىزىدىن بىرنى ئېلىپ بېرىمەن، — دەپ خۇشال كۈلكە بىلەن بىزنى ئۇزىتىپ قويدى.

بىز بۆلۈكەي غولىدىن ئۆتۈپ، غۇلجا شەھەر يولىغا چۈشكەندە، ئارقىمىزدىن يېتىشىپ كەلگەن ئىككى ئاتلىق كىشى بىلەن كۆرۈشتۇق. ئۇلار بىزدىن بىر كۈن كېيىن شۇرغان توختاپ ھېلىقى داۋان ئاستىدىن بۇ تەرەپكە ئاتلانغانلار ئىكەن. بىز داۋان ئاستىدىكى قازاق چارۋىچىلارنىڭ «جۇدۇن توختىغانىدا ئاتلىنىڭلار، بولمىسا خەۋپ ئاستىدا قالىسىلەر» دېگەن تەكلىپىنى قوبۇل قىلماي، قارامايلىق بىلەن يولغا چىقىپ، دەھشەتلىك ئازاب تارتقانلىقىمىزنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەردۇق ۋە بىزنىڭ ئىزىمىز بىلەن يولغا چۈشكەن ئېشەكچىلەرنىڭ ئەھۋالىنى

قىپ - قىزىل شەلپەردەك قىزىرىپ كېتىپتۇ. ئۇلار يەنىلا ئىككى قولى بىلەن كۆزلىرىنى تۇتۇپ «ئاللا توۋا» ئېيتىشىپ، ئۆزلىرىنى تامغا ئۇراتتى. «كۆزىمىزگە يېڭىنە تىققاندەك بولۇۋاتىدۇ. قانداق قىلارمىز» دەپ قاخشايتتى. ئۇيغۇ ئىگىسى تەجرىبىلىك ئادەم ئىكەن، ئۇ:

— كۆزۈڭلارنى قارچىقىپتۇ. بۇنىڭ چارىسى باشنى چۈمكەپ قاردا هوردىنىش، باشقا چارە يوق، — دېدى كۈيۈنۈپ.

بۇلارنىڭ ناله - زارىنى ئاڭلاپ توپلاشقان كىشىلەر بۇ ئۇچ سودىگەر بىلەن بىر كۈن قار دېڭىزىدا چۆمۈلۈپ يۈرۈپ هېچنېمە بولمىغان مېنىڭ كۆزۈمگە هەيران بولاتتى. چۈنكى مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە، هەممە يېرى قار بىلەن قاپلانغان تاغ - ئېدىرلاردا ئازاب - ئوقۇبەتنى بىللە تارتىپ يۈرگەنلەرنىڭ بىرى. «مېنىڭ كۆزۈم قانداق خىسلەت بىلەن بۇلارنىڭكىدەك بولماي ساق قالدى» دەپ ئويلاپ، ئۆزۈمنۇ هەيران ئىدىم. ئاخىر بۇنىڭ سەۋەبىنى تاپتۇق. مېنىڭ بېشىمدا چۆرىسىگە مەخمەل تۇتۇلغان قىرغىزچە قالپاق بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈرۈپ گەجگە - پېشانىلىرىم توڭلاپ چىملىدىغاندا قالپاقنىڭ قايرىمىسىنى چۈشۈرۈۋەتكەنىدىم. مېنىڭ كۆزۈم قارا مەخمەلگە دۇچ كېلىپ تۇرغىنى ئۈچۈن قار چېقىپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قاپتۇ.

ئەسلىدە بىز پالاكەتكە ئۇچرىغان ئۇ جاي ئالتىنچى ئايلاردا كەلسىڭىز پۈتۈن ئەتراپى دۇخاۋدەك يالتىراپ تۇرىدىغان يېپيېشىل ئوتلاقلىق، گۈل - چىمەنلىك يايلاق ئىكەن. شۇ ئەتراپتىكى تۈزلەڭلىك، ئېدىرلار بولسا، سان - ساناقسىز مال - ۋارانلار يايراپ ئوتلاپ، سەمرىپ كېتىدىغان، سۈت - قايماق، سۈزمە - قېتىق، قىمىز، شېرنە باغلاپ پىشىپ تۇرغان بۆلدۈرگەنلىرى بار جەننەتتەك جاي ئىكەن. ئەمما بىز ۋاقىتنىڭ رەھىمسىز سىنىقىغا دۇچ كەپتىمىز. بىزنىڭ تارتقان ئازابىمىز ئۆزىمىزنىڭ شوردىدىن بوپتۇ.

ئاغلىغان ئەللىك - ئاتمىش ياشلىق ئېشەكچىلەر داۋان ئاستىدىكى قازاق يىگىتىنىڭ «تۆتەنچى ئايدا - بولۇپمۇ بۈگۈنكىدەك ھاۋا تۆتۈلۈپ تۇرغاندا بۇ يايلاق تەرەپتىن يۇرۇشكە بولمايدۇ» دېگەن تەجرىبىلىك مەسلىھەتچىگە پەرۋا قىلماي، قانداق يامان ئاقىۋەتكە قالدى - ھە!؟ بىزمۇ ئاتلىرىمىز بىلەن قانچىلىك ئازاب چەكتۇق. ھەتتا ھالاك بولۇشقا تاس - تاس قالدۇق. مانا قاراڭ، ھېلىقى ئىككى ئېشەكچى يىگىرمە نەچچە ئېشىكى بىلەن ھالاك بوپتۇ. تەجرىبە - ساۋاق دېگەن كاتتا بىلىم. ئۇنىڭغا رىئايە قىلمىغانلار نادان - دە.

بىز كېچىدىن بېرى قونغان ئۆڭي ئىگىسى — تەجرىبىلىك دېھقان مەندە ناھايىتى چوڭ تەسىرات قالدۇردى. مەسىلەن، بىز چارچاپ ئۆلەي دەپ قالغاندا، ئۇ ئوچۇق چىراي قارشى ئېلىپ، «بىر ھارغانغا گەپ قىلما، بىر ئاچقانغا» دېگەندەك، ئۇ بىزگە قۇرۇق گەپ قىلماي، مەردلىك بىلەن ئاجايىپ ياخشى تاماق بېرىپ، ئۆزىمىزنى ۋە ئاتلىرىمىزنى بىر كېچە ئاسراپ ئارام ئالدۇردى. ئۆزىنىڭ توپلىغان تەجرىبىسى بىلەن ئوچ سەپەردىشىمنىڭ دەھشەتلىك ئاغرىۋاتقان كۆزلىرىنى ئەۋلىيالاردەك بىر سائەتنىڭ ئىچىدىلا قار بىلەن داۋالاپ ساقايتىپ قويدى. بۇ نېمە دېگەن ئېسىل، مەرد، ئالىيجاناپ ئادەم! دۇنيادا مانا مۇشۇنداق ئادەملەر كۆپ بولسا، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ئاجايىپ ياخشى بولۇپ، ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولسىمۇ بۇ كۆز ئۇ كۆزنى يېمەيتتى، «ھەممە ئادەم ئۆز كۆمىچىگىلا قوقاس تارتماس ئىدى». بىراق مۇنداق خالىس، تەجرىبىلىك، خەلق ئوچۇن ئىشلەيدىغان ئېسىل ئادەملەر ناھايىتى ئاز - دە ...

بىز شۇ كۈنى نامازدىگەر مەھەلدە غۇلجا شەھرىگە يېتىپ كەلدۇق. غۇلجا يازلىق مەنزىرىسى ئاجايىپ چىرايلىق، گۈل - گۈلستان، باغۇبوستانلىق شەھەر بولسىمۇ، شۇ زامانلاردا ئەتىياز پەسلى كوچىلىرى پاتقاق دەستىدىن ئادەمنى يىرگەن-

ئۇلاردىن سوريدۇق.

ئۇلار بىزگە، بىزنىڭ ماڭغىنىمىزنى كۆرۈپ تۆت ئېشەكچى توز ئارتىلغان ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ يولغا چىققانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، بىز يولدىن ئېزىپ كەتكەن جايدا ئۇلارمۇ ئىز قوغلىشىپ يۇرۇپ، بىز چۈشۈپ قالغان ئېغىر ئەھۋالدا قاپتۇ. بىزنىڭ «ئارقىغا قايت» - دەپ ۋارقىراپ شەرەت قىلغانلىقىمىزنى سېزىپ، ئىككىسى «قايتايلى» دېسە، جاھىلراق ئىككىسى «ئالدىمىزدىكى تۆت ئاتلىق ئۆتۈپلا كەتسە بىزمۇ بۇ يەرلەردىن سالامەت ئۆتۈپ كېتەلەيمىز» - دەپ ئۇنماي مېڭىپتۇ. ئىككىسى بولسا بۇ ئىككىسىنىڭ گېپىگە قوشۇلماي، ئارقىسىغا يېنىپ خۇپتەن مەزگىلىدە داۋان ئاستىدىكى ياغاچ ئۆيگە تۈزلىرىنى تاشلاپ، ئوتتۇز ئېشىكى بىلەن مىڭ بىر جاپادا ھايات قايتىپ كەپتۇ. ئىككى ئېشەكچى بولسا بىز بېسىپ ئۆتكەن، ئاتنىڭ تۇيمىقى يەرگە يەتمەيدىغان جايغا كېلىپ يىگىرمە نەچچە ئېشكى بىلەن قارغا كۆمۈلۈپ ئۆلۈپتۇ. بۇگۈن تېخى بايىراق ئۇلارنىڭ يولداشلىرى ئاتلىق ئىزلەپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى تېپىپتۇ.

مەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، بىچارە ئېشەكچىلەرگە بەك ئېچىنىپ قايغۇغا چۆمدۇم. ئادەملەر تىرىكچىلىك يولىدا ھەر خىل ۋەقە ھادىسىلەرنى باشتىن كەچۈرىدىكەن. بەزىلىرى تۇرمۇشنىڭ مانا شۇنداق دەھشەتلىك ھادىسىلىرىدىن ساۋاق ئېلىپ تەجرىبىلىك بولۇپ قالىدىكەن. بەزىلەر بولسا، تا ئۆلگۈچە چېنىقالماي، تەجرىبىلەرنى يەكۈنلىيەلمەي، تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ، يامان ئاقىۋەتلەرگە قالىدىكەن. بەزىلەر ھەر قانچە ئېغىر ۋەقەلەرنى كۆرسىمۇ، ئازراق راھەتكە يېتىشسە كۆرگەن كۈنلىرىنى ئۇنتۇپ ئۆزلىرىنى بىلەلمەي قالىدىكەن.

مەسىلەن، قىرىق يول يۇرۇپ ھەر تۇرلۇك يول ئازابىنى كۆرگەن، «يول ئازابى - گۆر ئازابى» دېگەن خەلق تەمسىلىنى

مەھكەم ئېسىلدى. ھەتتا مېنىڭ سىرتقى كىيىملىرىمنى كىيىپە يۈزۈمنى يۇيۇشىمغىمۇ ئىمكان بەرمەي، سورتقا ئايرىپ باھاسىنى توختام قىلىشتى، خېلى چىڭ تۇرۇپ باھا تالاشتىم، تاغام كەلـ سۇن ئاندىن ساتاي دەپمۇ باقتىم. لېكىن قۇربان: «مانا تاغاڭمۇ مەن، ساڭا جان ـ جىگەر قېرىنداشىمۇ مەن، سېنى ھەرگىز كۆيـ دۈرۈۋەتمەيمەن، ئىللا ـ بىللا» دەپ يۈرۈپ مەلـۈم بىر باھادا مېلىمنى ئېلىپ، قولۇمغا ئۈچىدىن ئەللىك سوم تۇتقۇزۇپ قويۇپ كېتىشتى.

كېيىن ئەلتېرەم كەلگەن ھامان، خۇپتەن ۋاقتىدا ئۇلار يەنە كېلىپ ماڭا ئېتىبار بەرگەن باھادا ماللارنى ئېلىپ كېتىشتى.

بۇ سەپىرىمدە تارتقان مۇشەققىتىمگە لايىق ئۈچ يۈز سوم پۇلۇم ئالتە يۈز سوم بولۇپتۇ. دېمەك، مەن تەڭمۇ ـ تەڭ پايـ دىغا ئىگە بوپتىمەن. ئەمما كېيىن ئۇقسام، مەندىن مال ئالغۇـ چىلار ئۈچ يۈز ئەللىك سوم پايدا ئاپتۇ. باي جاللاپ قۇربانـ نىڭ دەللاللىق خىزمىتى ئۈچۈن ئەللىك سوم بېرىپ، ئۆزى بولسا، مېنىڭ ئۈچ ئاي يول ئازابى ـ گۆر ئازابى تارتىپ ئالـ غان ئۈچ يۈز سوم پايدامنى ئۈچ سائەتتە ئوندۇرۇۋاپتۇ. دېمەك مەن تېخىلا سودىگەرچىلىكتە خام ئىكەنمەن، تۇرمۇش تەجرىبـ لىرىگە ئاساسلانماي، سەمىمىيەتسىز گەپلەرگە ئىشىنىپتىمەن.

ھەر ھالدا، قانداقلا بولمىسۇن، ھەرىكەت قىلىپ تۇپلىغان پۇلۇم بىلەن ئاكامنى ئۆيلەندۇرۇۋالدىم. شۇنىڭ بىلەن ئائىلە ۋەيرانچىلىقىدىن قۇتۇلۇپ قالدۇق. دۇم بولۇپ قالغان قازىنىمىزـ دىن يەنە ھور چىقىشقا باشلىدى.

دادام بىلەن ئاكامنىڭ ئوتتۇرىسىدا

دادام يېڭىلىقنى قوبۇل قىلمايدىغان، خۇراپى ئەقىدىلەرگە مەھكەم چاپلىشىۋالىدىغان مىجەزى چۈس ئادەم ئىدى. ئاكام

دۇرەتتى. بىز ئاتلىرىمىزنىڭ تىزىدا شالاقلىتىپ پاتقاق كېچىپ رەستىدىن ئۆتكەندە، سودىگەرلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلغان بولساق كېرەك، ئاخشىمى ئۆيۈمگە كەينى - كەينىدىن تۆت - بەش جاللاپ كېلىپ مېنىڭ نېمە ئىلىپ كەلگەنلىكىمنى سۇرۇشتۇردى. ئەلتىرە، ماركىيە ئىلىپ كەلگەنلىكىمنى ئۇقۇپ ئۆزلىرىگە سېتىپ بېرىشنى ئۆتۈندى ۋە باشقىلارغا بۇ نەرسىلەرنى ئىلىپ كەلگەنلىكىمنى ئېيتماسلىقىمنى جىكىلەپ، مېنى ماختاپ: «ماڭغان دەريا، ياتقان بوريا» دېگەندەك ھەربىكەت قىلىدىك، مانا ئەمدى ياراملىق ئادەم بولۇپ قاپسەن. خۇدا خالىسا كاتتا ئادەم بولىسەن، دېيىشتى، ئۇلار يەنە بۇ ئىشتا ماڭا ياردەم بېرىدىغانلىقىنى، كۆپ پايدا يەتكۈزۈدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. بەزىلىرى مەن خالىغان پىرىيومچى (تېرىلغۇچى) ئايرىغۇچى) ئارقىلىق ياخشى باھادا سېتىۋالىدىغانلىقىرىنى ئېيىتتى. مەن: «بولىدۇ، بىز تېخى ھېلى كەلدۇق. ھاردۇقىمىزنى ئىلىپ، ھېلىمىزنى قولىمىزغا ئالغاندىن كېيىن سېتىپ بېرەيلى» دەپ، ئۇلارنى يولغا سالدىم.

لېكىن ئەتىسى ئەتتىگەندە، مەن تېخى ئورنۇمدىن تۇرمىغاندا، ھېلىقى ئىككى سودىگەر ئۆيۈمگە يەنە كىرىپ مېنى ئويغاتتى، خۇرجۇندىكى ھېلىمىنى چىقىرىپ كۆرسىتىشكە قىستىدى. ئۇنىڭ بىرى دوگۇارچى بايى بولۇپ، بىرى بىزگە تۇغقان بولىدىغان قۇربان دېگەن پىرىيومچى ئىدى. مەن ماللارنى كۆرسىتىشكە كاجلىق قىلغانىدىم، قۇربان سالا - سۇلۇ قىلىپ، تۇغقانچىلىقىمىزدىن شېپى كەلتۈرۈپ، مېنىڭ مەنپەئىتىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ يالۋۇردى ۋە: «ئەزىزىمايى خۇدا، مەن سىلەردەك يېتىملارنىڭ پايدىسىنى كۆزلەيمەن» دەپ قەسەم ئىچتى، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئىشىنىپ، خۇرجۇندىكى مارىيە ۋە ئاغمىخان تېرىلغۇلىرىنى ئىلىپ ئۇلارغا كۆرسەتتىم. ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ قىزىقتى - دە، سېتىۋېلىش ئۈچۈن

— دادا، سىز نېمىشقا مېنىڭ مەقسىتىمنى پەقەت چۈشەنمەيسىز؟! مەن شۇنچە يىللار ئارزۇ قىلغان مەكتەپنىڭ ئىشىكىنى مەھەللىمىزدىلا ئېچىلغان تۇرسا، نېمىشقا شۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشۇمغا رۇخسەت قىلمايسىز. مەن پەن ئوقۇيمەن پەن! — دېدى ئۇ كۆچىنىپ.

— ھەي بەغەرەز، نېمە ئۇ پەن دېگەن؟ ئىمانمۇ؟!

— كىشىلەرنى قۇشتەك ھاۋادا ئۇچقۇزغان، بېلىقتەك سۇدا ئۈزگۈزگەن پەن شۇ!

— ئۇ ياقلا قەدىم باسقۇچى بولساڭ پۈتۈڭنى چاقمەن!

بۇ تالاش - تارتىش خېلى ۋاقىتلارغىچە داۋام قىلىسمۇ، ئاخىر دادام ئاكامنىڭ تەلىپىنى قاندۇرمىدى.

دادام كىتابخانىلىقتىن قالمايدىغان، مۇللىلارنىڭ سۆھبەتلىرىگە ئارىلىشىپ يۈرۈپ قۇلاق مۇللىسى بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن، دىنىي مەسىلىلەردىن خېلى كۆپ نەرسىلەرنى سۆزلەيتتى. بۇ قېتىم ئاكامغىمۇ ئۇ:

— چوڭلار نېمە دېسە ماقۇل بولۇ، بارغا قانائەت قىل؛ ساۋاپ بولىدىغان ئىشنى قىل، گۇناھ بولىدىغان ئىشلارغا زادى ئاياغ باسما! تاكلا مەھشەرگادا قارا يۈز بولۇپ قالماي، يورۇق يۈز بول، دېگەندەك نۇرغۇن نەسىھەت قىلىپ، ئۇنى مەجبۇرىي دېگۈدەك مەدرىسكە يولغا سالدى. بىر جۈزا، ئىككى چىنە، ئاپ تۇۋا، چىلاپچىلارنى مەنمۇ دادام بىلەن كۆتۈرۈشۈپ، ئاكامنى تالىپلار ھوجرىسغا ئاپىرىپ جايلاشتۇرۇپ قويدۇق.

ئاكام مەلۇم ۋاقىت تالىپ بولۇپ يۈردى، ئەمما پات - پاتلا مەدرىس يېنىدىكى ھېلىقى يېڭى مەكتەپنى ئەگىپ يۈرەتتى. ئابدۇراخمان ئەپەندى ئۇنىڭ بۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش ئىشىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى مەكتەپكە قوبۇل قىلماقچى بولدى. ئۇ ئۆزىمۇ دادام بىلەن ئايرىم سۆزلەشتى ۋە تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەر ئارقىلىقمۇ خىزمەت ئىشلەپ يۈرۈپ، ئاخىر دادام-

بولسا، يېڭىلىقلا، تۇرلۇك بىلىملەرنى ئىگىلىۋېلىشقا قىزىقاتتى. كۆپ چاغلاردا ئۇنىڭ ئىزدىنىپ ئىشلەۋاتقان ئىشلىرى دادامنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ تۇراتتى. مەسىلەن، ئەڭ ئاۋۋال ئاكامنىڭ قانداق مەكتەپتە ئوقۇش مەسىلىسى ئۇستىدە دادام بىلەن ئاكام ئوتتۇرىسىدا مۇنداق بىر توقۇنۇش بولغانلىقى ئېسىمدە.

ئاكام ئوقۇش يېشىغا يەتكەن ۋاقىتلىرىدا غۇلجا شەھىرىدە ئۇيغۇرچە پەننىي مەكتەپلەر يوق ئىدى. 1920 - يىللىرى مۇسا بايۇپلار تەرىپىدىن غۇلجا شەھىرىدىكى مەدرىس يېنىدا يېڭىچە پەننىي مەكتەپ ئېچىلدى. ئۇنىڭدا يىرىك مۇئەللىملەردىن ئىستاۋ بۇلدا ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇراخمان شادى، تۇرسۇن ئەپەندى، تۇركىلەردىن تورغۇت ۋە خېلىل ئەپەندى ۋە باشقا زىيالىيلار ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. ئاكام تۇردى قادىر انا شۇ مەكتەپتە ئوقۇش ئۈچۈن دادامغا تەلەپ قويدى. ئاكا بۇ چاغدا ئەرەپچە «شەرئى ۋاقائى» دېگەن كىتابنى ئوقۇپ، كونا دىنىي مەكتەپنى تاماملىغانىدى.

دادام ئاكامنىڭ يېڭىچە پەننىي مەكتەپكە كىرىش تەلىپىنى رەت قىلىپ:

— ئەمدى سەن پەن ئوقۇپ دەھرىلىك يولىغا قەدەم قويماقچىمۇ؟ خىيالىڭنى جەم قىل، مەدرىسكە كىرىپ تالىپ بولسەن! — دېدى.

— دادا، مەنمۇ شەھىرىمىزدە پەننىي مەكتەپ ئېچىلىشىنى ئارزۇ قىلىپ يۈرگەنىدىم. بۇ ئارزۇيۇممۇ ئەمەلگە ئاشتى. ئەمدى مەن مۇشۇ يېڭى مەكتەپتە ئوقۇيمەن، — دېدى قەتئىيلىك بىلەن ئاكام.

— بولمىسا مەھەممەت ئىمىن غوزا داموللامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، مۇختەسەرۋا قائىدىن دەرس ئال، — دېدى دادام.

مەقسىتىگە زىت بولغان تەكلىپلەر ئاكامنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىپ قويدى:

ئالدىغا قانداق بارىسەن؟! — دەپ ۋارقىرىدى ۋە — ئىككىنچى يەنە سۈرەت سىزسام، قولۇڭنى مانا مۇشۇنداق سۈندۈرۈپ تاشلايمەن، — دەپ قولۇمدىكى قەلەمنى سۈندۈرۈپ تاشلىۋەتتى.

مەن قورقۇپ كېتىپ، ئىككىنچى سۈرەت سىزىشنى ئۆگەنمىدىم. ئاكامنىڭ: «بۇ قىممەتلىك سەنئەت، ئۆگىنىۋېلىش كېرەك» دېگەن سۆزلىرىنىمۇ ئاڭلىمىدىم. مەن ئاكامنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، دادامنىڭ خۇراپىي سۆزلىرىگە ئىشىنىدىغاندەك قىلاتتى. چۈنكى دادام مېنى ئىبادەت ۋە كىتابخانلىق قىلىدىغان جايلارغا ئەگەشتۈرۈپ باراتتى. ئۇنداق جايلاردىن ۋە دادامدىن: «ھەۋەسكە بېرىلسە، مۆمىن ۋە ياۋاش بولمىسا دوزاخقا چۈشىدۇ» دېگەنلەرنى كۆپ قېتىم ئاڭلاپ، دادامنىڭ دېگىنىنى قىلسام ئاخىرەتتە دوزاخقا چۈشمەي، جەننەتكە كىرىمەن دېگەن چۈشەنچىدە ئىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ئاكام مېنىڭ بۇ كونا قاراشلىرىمنى تۈگىتىشكە ياردەم قىلىپ، دائىم سەنئەت تەرغىبىدا، پەن تەرغىبىدا ۋە يېڭىلىقلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى. دادام بولسا يۇقىرىقىدەك كونىلىقنى ئۇنىدەيتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەن تالاشتا قالغانىدىم.

دادام مۇتەئەسسىپ، چالا مولللاردىن، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا «كىگىز كىتاب» دەپ ئاتالمىدىغان ئەپسانە سۆزلەرگە چىڭ يېپىشىۋالمىدىغانلاردىن بولغاچقا، ئۇ بىزنى دوزاخقا چۈشىدۇ دېگەن ۋەھىمە بىلەن قورقىتاتتى. مەسىلەن، بىر يېرىڭگە سۈيدۈك تېگىپ كەتسە، دوزاخ ئوتى شۇ يەردىن تۇتىشىدۇ. نامازغا ئوقۇمىغان كىشىگە كېيىمىڭنىڭ پېشى تېگىپ كەتسە، دوزاخ ئوتى شۇ يەردىن باشلاپ كۆيىدۇ، دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ قورقۇتاتتى. ئاكام مۇزىكا ئۆگىنىشكىمۇ ھەۋەسمەن ئىدى، بىر كۈنى ئۇ دۇتار سېتىۋېلىپ چېلىشنى مەشق قىلىشقا باشلىغانىدى، دادام كۆرۈپ قېلىپ:

— ھاي تۇردى دېگەن جاھىل، ئەمدى مۇشۇ يامان ئىش

ئى ماقۇلغا كەلتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاكام مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدى ۋە يەتتىنچى سىنىپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرۈپ چىقتى.

ئاكام ئاجايىپ خۇش خەت يېزىش ۋە رەسىم سىزىش ماھارىتىگە ئىگە ئىدى. ئۇ خۇراپى ئادەتلەرنى زادىلىق قىلىدىغان ھەجۋى رەسىملەرنى سىزىپ، پېشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە چاپلاپ قويياتتى. بىر كۈنى ئۇ ئىشانلارنىڭ ئۆزىنى غايىپنى بىلىدىغان سىرلىق ئادەم، دېگەن چۈشەنچىنى مۇرتلىرىغا سىڭدۈرۈپ، نەرسە - كېرەك توپلايدىغان يامان نەپسىنى زادىلىق قىلىپ رەسىم سىزدى. رەسىمدە بوينى ئىنچىكە، ئۇزۇن، بېشى قازاندەك، بارماقلىرى ئارىدەك، چىشلىرى تۆمۈر گۈرجەكتەك ئاجايىپ سەت بىر مەخلۇقنى سىزىپ، ئاستىغا «نەپسى گەر سۈرەتكە كەلسە، سۈرىتى ئىشان كېلۇر، قوللىرى ئارا كەبى، چىشلىرى تىشاك كېلۇر» دەپ يېزىپ تۈۋرۈككە مىخلاپ قويدى. بۇنى دادام كۆرۈپ يىرتىپ تاشلىدى ۋە ئاكامنى قوغلاپ يۇرۇپ دۇمبالىدى. چۈنكى دادام سوپى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىشانلارنىمۇ مەسخىرە قىلىشقا قوشۇلمايتتى. ئىككىنچىدىن، كىمكى سۈرەت سىزسا، شۇ سۈرەت قىيامەتتە سىزغۇچىدىن جان تەلەپ قىلىدۇ، دېگەن خۇراپىي ئېتىقادقا ئەمەل قىلاتتى. شۇڭا دادام ئاكامنىڭ سۈرەت سىزغىنىنى كۆرۈپ قالسا، مانا شۇ سۆزلەرنى تەكرارلاپ جېدەل قىلاتتى. ئاكام كېيىنچەرەك ماڭا ئات ۋە ئادەمنىڭ يېنىچە تۇرغان رەسىملىرىنى قېرىنداش بىلەن سىزىشنى ئۆگىتىشكە باشلىدى. مەن بىر كۈنى ئاتنىڭ سۈرىتىنى سىزىشنى ئەشق قىلىۋاتسام، تۇيۇقسىز دادام كىرىپ قالدى، سىزىۋاتقان رەسىمنى كۆرۈپ، قەغەزلىرىمنى يىرتىۋەتتى ۋە كاچىتىغا ئىككى شاپىلاق سېلىپ:

— تۇردى دېگەن ھارامزادە سېنىمۇ كاردىن چىقىرىشقا باشلاپتۇ. قىيامەتتە جېنىڭنى بۇنىڭغا بەرسەڭ، ئۆزۈڭ خۇدانىڭ

كام بەخرامان ئۇخلاۋاتقانىكەن. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، دادامنىڭ جان - پېنى چىقتى - دە، غەزەپ بىلەن ئورۇندا ياتقان ئاكامنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە ئات - ئېشەكنىڭ يۈگەنلىرى بىلەن بەدىنىدىن قان چىققۇچە ئۇرۇپ كەتتى. يەنە بىر كۈنى دادام ئاكامنىڭ مەللە چەكمەندە، يېڭى مۇدا بولۇپ قالغان گەلەپىي شىم تىكىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، «روسچە ئىشتان» نى نېمىشقا كىيىدىڭ، دەپ غەزىپىگە چىدىماستىن دېرىزىدىكى قاچا كۈلنى ئۇنىڭ بېشىغا بىر ئاتقاندى، بىچارىنىڭ بېشى يېرىلىپ، يۈز - كۆزى قانغا بويىلىپ كەتتى. مەن دادامنىڭ بۇنىڭغا قانائەتلەنمەي، دەھشەتلىك قىياپەتتە يەنە ئاكامنى ئۇرۇش ئۈچۈن ئەتراپىتىن تاياق ئىزلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، سۇ توشۇيدىغان سوغۇنىڭ كالتىكىنى تونۇرنىڭ ئىچگە يوشۇرۇپ قويدۇم ۋە قوشنىمىزنى چاقىرىپ ئاكامنى يەنە قاتتىق تاياق يېيىشتىن قوتقۇزۇۋالدىم. دادام بولسا ئاچچىقىدىن يانماي قاپاپ: «مۇنداق يامان ئىشلارنى قىلىشقا ۋۇجۇدۇڭ قانداق چىدايدۇ، ھەي مۇناپىق بەدبەخت، ۋىجدان بارمۇ سەندە!» دېگەن سۆزلەر بىلەن تىلاۋاتاتتى.

دادامنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان يۇقىرىقى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئۇ چاغدا چۈشەنمەيتتىم. خېلى زامانلار ئۆتۈپ ئاز - تولا ئوقۇغان، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ئارىلاشقاندىن كېيىنلا مۇناپىق نېمە، ۋىجدان نېمە، دېگەن سوئاللارغا جاۋاب تېپىشقا باشلىدىم. مۇناپىق يالغانچى، ھىيلىگەر، سۆزى بىلەن ئەمەلىيىتى ئوخشىمايدىغان ئالدامچى ئىكەن. ۋىجدان دېگەن مۇناپىقلىق ۋە قارا كۆڭۈللۈك ئىشلارنى يامان كۆرۈدىغان، ئادالەتسىزلىك ۋە باشقىلارنى بوزەك قىلىش ھادىسىلىرىنى كۆرسە، ئازابلىنىدىغان، ئىنسانىي كۆزدە تۇتىدىغان روھىي كەيپىيات ئىكەن.

ئەسلىدە ئاكام دادام يامانلىق قىلىدىغان دەپ يۇقىرىقى ئاتالغۇلار بىلەن تىللىغان كىشىلەردىن ئەمەس، ئۇ ياخشى نىيەتلىك، ئىنسانپەرۋەر، بىلىم خۇمارى، ۋىجدانلىق، ئىنتىزام يۈرەك

ئى قىلغىلى باشلىدىڭمۇ، دۇتار بار ئۆيگە پەرىشتە كىرمەيدۇ، ئۇقامسەن! - دېدى غەزەپ بىلەن.

ئاكام دادامنى زاكىلىق قىلىپ:

— ئۇنداق بولسا مەن ئۆلگەندە گۆرۈمگە دۇتار ئەكىرىپ قويسۇن، مۇنكىر - نەكىر دېگەن پەرىشتىلەر ئۇ يەرگە كىرمەي، گۇر ئازابىدىن قۇتۇلۇپ قالاي، — دېدى. دادام ئۇنىڭ ھەجۋى گەپ بىلەن ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، سېرىق - بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتتى، كۆزلىرى ئالايدى:

— ھەي بەدبەخت، ئاغزىڭدىن بۇنداق نالايىق، كۇپۇرلۇق سۆزلەرنى چىقارما، دۇتار دېگەن دوزاخ چۆمۈچى. بۇنداق نەرسىنى ئۆيگە يولاتما، — دەپ كېلىپ دۇتارنى ئاكامنىڭ بېشىغا بىر ئۇرۇپ پاچاق - پاچاق قىلىۋەتتى. مەندە بۇ ئېچىنىشلىق تەسىر قوزغىدى. ئاكام تېخى ئەمدى «داۋانچىك» دېگەن پەدىگە چېلىنىشنى ئۆگىنىۋالغان ۋە ماڭا چېلىپ بەرگەنىدى. دۇتارنىڭ ئادەم روھىنى جانلاندۇرغۇچى جەزبىدار ئاۋازى مېنىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغانىدى. شۇنداق قىلىپ، بىز سۇرەت سىزىشنى ئۆگىنىش ۋە مۇزىكىغا ئىشتىياق باغلاش ھەۋىسىدىنمۇ مەھرۇم بولغانىدۇق.

ئاكام ئۆسمۇرلۇكىدە ئەنە شۇنداق ئىشلارنى قىلىپ، دادامدىن كۆپ قېتىم تاياق يېگەنىدى. مەنمۇ تاياقتىن قۇرۇق قالمىغانىدىم. مەن ئاكامدىن ناھايىتى ئىككى ياشلا كىچىك ئىدىم. ئاكامنىڭ دادامنىڭ چۈشەنچىسىگە زىت ئىشلارنى قىلىپ تاياق يېگىنى ماڭا ساۋاق بولدى. شۇڭا مەن دادامدىن قورقۇپ، دېگىنى قىلدىم، ئۆيدە كالا، ئېشەك، قوي باقتىم، ياز كۈنلىرى كەچكىچە سىرتتىن ئوت ئورۇپ بازاردىن شاپاق تېرىپ كېلەتتىم. ئاندىن ھەلەپ ئېتىپ، مالىلارغا قارايتتىم. تېخى ئون ئىككى - ئون ئۈچ ياش بولسامۇ تاڭ سەھەردە ئورنىمىدىن تۇرۇپ، تەرەت ئېلىپ، دادام بىلەن بىللە بامدات نامىزىغا چىقاتتىم، بىر كۈنى بىز بامداتتىن قايتىپ ئۆيگە كىرسەك، ئا-

لاله ئىرۇرسەن موللا ھاپىزنىڭ قىزى.

دېگەن ئىككى مىسراسى ئېسىمده قاپتۇ. ئۇ ماڭا يەنه ئاۋايى، شىرازى شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېشىپ بېرەتتى، شەيىخ سەئىدى ھېكايىلىرىنى ئوقۇپ بېرىپ تەھلىل قىلاتتى. مەن سەئىدى ھېكايەتلىرىنىڭ ھېكمەتلىك ۋەقەلىرىگه قىزىقىپ گۈلىستاننى ئەتە-ۋارلاپ ساقلاپ يۈردۈم، پات - پاتلا ئۇنۇى ئوقۇپ بېرىشنى ئاكامدىن ئۆتۈنەتتىم. دادام بولسا ناۋايى ئىسىرىنغا «قۇل غۇجا ئەھمەت» نى، سەئىدى ئورنىغا «چاھار كىتاب» نى ئوقۇشقا دالالەت قىلاتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ مېنى قايسى تەرەپكه باشلاۋاتقانلىقىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكه باشلىدىم. ئومۇمەن ئاكام مېنى ئىلغارلىق يولىغا، دادام بولسا قالاق سوپىزىم يولىغا سېلىشقا ئۇرۇنغانىكەن.

مەن تەبىئىتىم جەھەتتىن ئاق كۆڭۈل ۋە تەسىرچان بالا ئىدىم. ناتوغرا ئىشلارنى يەنى بىرەرىنىڭ ئورۇنسىز ئازابلانغانلىقىنى كۆرگىنىمده ئېچىنىش ئىچىده بىئارام بولاتتىم. بىرەر بەختسىزلىك توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئاڭلىغىنىمدا يىغلاپ كېتەتتىم، ئەرلىرى ئايالىرىنى ئۇرغاندا ياكى ئاتا - ئانىلىرى بالىلىرىنى ئۇرغاندىمۇ ئازابلىنىپ غەزەپكه تولاتتىم. ئۆيىمىزده بىرەرى ئاغرىپ قالسا، تاماق يېيەلمەي ۋە كېچىلىرى ئۇخلىيالماي قالاتتىم. گۈدەك چاغلىرىمدىلا مېنىڭ روھىمدا، نېمىشقا كۆچىلىك ئازاب - ئوقۇبەت تارتىۋاتقاندۇ، ئۇلارغا ياردەم بېرىشنىڭ چارىسىنى قىلغىلى بولماسمۇ؟ دېگەن سوئال تۇغۇلغانىدى. بۇ مېنى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يېزىش ئارقىلىق بۇ مەسىلىلەرنى يورۇتۇپ بېرىشكه ئىلھاملاندۇردى.

ئىلىم ئىزلەش يولىدا

مەن بالا ۋاقتىمدا كونا دىنىي مەكتەپته كىتاب ئوقۇشنى ئۆگەنگەن بولساممۇ، خەت ساۋاتىمنى ئۆز - ئۆزۈمدىن ئۆگىنىپ

يىگىت ئىدى.

مەن دادام بىلەن ئاكامنىڭ، بۇ كونىلىق بىلەن يېڭىلىق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى توغرىسىدا بەزىبىر ۋەقەلەرنى ئەسلەپ گىنىمدە، دادامنى سەلبىي جەھەتتە ئەسلەپ ئۆتتۈم. ئەسلىدە دادامۇ خۇراپى چۈشەنچە تەسىرىدە قالغانلىقى بولمىسا، بۇزۇق قىلىنغان كىشىلەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان، ئادالەتنى سۆيگۈچى، ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى. ئۇ يۇرت كاتتىلىرى دېگەنلەرنىڭ نالايىق ئىشلىرىغا يۈزىدىلا رەددىيە بېرىدىغان، خوشامەتنى يامان كۆرىدىغان، توغرا كېسەر، كەسكىن خاراكتېرگە ئىگە بولغىنى ئۈچۈن، يۇقىرىقى تەبىقە ئەھلى دادامغا باشتا ئېيتىپ ئۆتكەندەك «قادىر توك» دەپ لەقەم قويغانىدى.

يۇقىرىقىدەك توقۇنۇشلاردىن كېيىن، مەن قانداق ئىشلار يۈز بېرىشى، قانداق ئىشلار يامان ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشقا تىرىشتىم. ئاخىر ئۇنى تاپقاندەك بولدۇم. مېنىڭ ئويۇمچە، كىشىلەر ئۈچۈن چۈشەنچە مەسىلىسى ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ مۇرەككەپ مەسىلە ئىكەن. (چۈنكى ئوخشاش بىر ئىشنى ھەر خىل ئادەم ھەر خىل چۈشىنىدىكەن).

ئاكام ئەدەبىيات - سەنئەتكە قىزىقاتتى، شۇڭا ئۇ ماڭا ئۇنىڭ تەسىرىنى ئۆتكۈزۈشكە تىرىشاتتى. «مانا قارا، كۆرگەنلا موللا ناۋايى شېئىرلىرىغا مەنە ئېيتالمايدۇ، يەنى ئۇنىڭ ئوخشىتىش - سېلىشتۇرۇش بىلەن كەلتۈرگەن سۆزلىرىنى چۈشەنمەيدۇ» دېگەنىدى. ئۆزى بولسا ناۋايىنىڭ شېئىرلىرىنى قىزىقىپ ئوقۇپ چۈشەندۈرۈپ، شەرھىلەپ بېرەتتى. ئارىلاپ ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ بەزىبىر شېئىرلارنىمۇ يازغانىدى. مەن ئۇنىڭ موللا ھاپىز دېگەن كىشىنىڭ خېرىنىسا ئىسىملىك قىزىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ شەنىگە ناۋايى شېئىرلىرى تەقلىدىدە يازغان بىر شېئىرىنى كۆرگەنىدىم. ئۇنىڭدىن پەقەت:

قوللىرىڭغا خېنە ياقىپسەن قىرمىزى،

ئەدەبىياتقا قىزىقىپ قالدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىياتقا دائىر بەزى كىتابلارنى ئېلىپ قېلىپ، بۇنىڭدىن پوشكىننىڭ ئۆزىبەكچە بىر تولۇق تاللانغان شېئىرلار توپلىمىنى، بەش خىل ئەدەبىيات خرىستوماتسىيىسىنى، ھادى تاقتاشنىڭ بىر شېئىرلار توپلىمىنى، گوركىنىڭ «ئانا» رومانىنى، لۇتپۇللا مۇتەللىپكە تەقدىم قىلدىم. ھېساب ۋە تەبىئەتكە دائىر كىتابلارنى بولسا يول راسخوتى ئۈچۈن سېتىپ پۇل توپلىدىم.

مېنىڭ يىغقان پۇلۇم يۈز سوم بولغانىدى. ئەگەر شۇ ۋاقىتتىكى ئاندا ـ ساندا ئۈچرايدىغان سودىگەرلەرنىڭ ماشىنىسىغا كىرا تۆلەپ چۈشسەم، ئەللىك ـ ئاتمىش سوم كىرا ھەققى ئالىدۇ. پۇلۇمنىڭ تەڭدىن تولىسى كىراغىلا كەتسە، يول راسخوتى، مەكتەپكە كىرىۋالغۇچە بولىدىغان يېمەك ـ ئىچمەك، دەڭجالىق ئۈچۈن سەرپ قىلىشقا قالغان ئازغىنە پۇلۇم نېمىگە دال بولىدۇ، دېگەن قايغۇ بىلەن كىرا تۆلىمەي ئولتۇرۇۋالىدىغان ماشىنا ياكى ھارۋا ئىزلەشكە باشلىدىم.

ئۈچىنچى ئايدىن تۆتىنچى ئايغىچە بىر ئاي ئىزلىنىپ مۇنداق ئىمكانىيەتكە يېتىشەلمىدىم. ئوقۇشقا قىزغىنلىقىم ناھايىتى يوقىرى بولغىنى ئۈچۈن، بىر ئاي يول يۈرسەممۇ پىيادە ماڭاي، دېگەن ئىرادىگە بەل باغلاپ قويدۇم. دەل شۇ چاغدا ئۇرۇمچىگە قەنت ۋە گەزمال كىرا قىلغان بىر ھارۋىكەشكە يولۇقۇپ قالدىم. بۇ ھارۋىكەشنىڭ تۆت ئىرگۈلۈ ھارۋىسى بولۇپ، ئۇ ئالدىدىكى ھارۋىنى ھەيدەپ، قالغان ئۈچ ھارۋىنىڭ ئېتىنى ھارۋىلارنىڭ ئارقىسىغا قاتار چېتىپ ماڭماقچى ئىكەن (ئۇ چاغلاردا ئىككى چاقلىق ئىلى ھارۋىلىرىدىن بىر قانچىسىنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ، بىر قانچە ھارۋىكەش كارۋان بولۇپ يۈرەتتى). مەن بۇ ھارۋىكەش بىلەن مۇنداق كېلىشتىم: بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ھارۋىنى ھارۋىكەش ئۆزى ھەيدەيدۇ. ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى ھارۋىنى مەن ھەيدەيمەن. ھەر قايسىمىز ئۆزىمىز ھەيدىگەن

چىقىرىۋالغانىدىم. كونا جەمئىيەتتە دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغانلار موللا بولاتتى، ئۇلار دىنىي ئىشلارنى باشقۇراتتى ياكى ئوتتۇز پارە قۇرئاننى يادىلىۋېلىپ قارىم بولاتتى. بۇنىڭغا يېتىش ئۈچۈن نەچچە ئون يىل ئوقۇيتتى.

1933 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، شىنجاڭدا مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرى يولغا قويۇلۇپ، زامانىۋى يېڭى مەكتەپلەر ئېچىلدى. ئەمدى يېڭى ئېچىلغان مەكتەپلەردە بىر نەچچە يىل ئوقۇپلا يېڭى زامانغا لايىق بىلىم ئىگىسى بولۇپ، بىرەر ئورۇندا خىزمەت قىلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەندىمۇ. بۇنداق مەكتەپلەردە ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ئىشتىياقى كۈچەيدى.

«ئۇرۇمچىدە تۇرلۇك مەكتەپلەر ئېچىلىپتۇ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە كىرگەن ئوقۇغۇچىلارغا كىيىم - كېچەك ۋە تەمىنات بېرىلىدىكەن...» دېگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ، يول راسخوتى ئۈچۈن پۇل يىغىشقا باشلىدىم. بۇ پۇلنى قانداق يىغىشنىڭ غېمىنى قىلىپ، ئاخىر مۇنداق چارىنى تاپتىم:

ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئاكام تۇردى قادىرى خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەتتى. ئۇ خېلى بىلىملىك ۋە ئۇستا خەتتات بولغىنى ئۈچۈن، ئۇرۇمچىدە چىقىدىغان «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ماقالىلىرىنى لازىغا يېزىپ بېرەتتى. چۈنكى دەسلەپكى شىنجاڭ گېزىتى شاپىگرافتا چىقىشقا باشلىغانىدى. ئاكام گېزىت چىقىرىشتا خېلى ئاكتىپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، تاشكەنتكە ئوقۇشقا چىقىدىغان يۈز ئوقۇغۇچىنىڭ بىرى بولۇپ، بىرىنچى تۈركۈمدە «ساگۇ» (ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى) غا ئوقۇشقا كەتكەنىدى. ئۇ بۇ ئالىي مەكتەپتە ئالغان تۇرمۇش يارىدەم پۇلىنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ماڭا تۇرلۇك كىتابلارنى ئەۋەتىپ بېرەتتى. مەن ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار، قازاق ئەدەبىياتىغا دائىر كىتابلارنى ئوقۇپ يۇرۇپ بەدىئىي

قىغا تاشنى تىرەپ قويۇش ۋەزىپىسىنى مەن ئورۇنداپ ماڭدىم. شۇڭا قوش مۇشتەك تاشلارنى ئىككى قولۇمدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ داۋان ئاشقىچە چىلىق - چىلىق تەرگە چۈمۈلۈپ ھېچبىر دەرمانىم قالمايتتى. تاغ - داۋانلارنىڭ ۋە سەنتەي، سىتەي، ئۈتەي ئارىلىقىدىكى شېغىللىق چۆل - جەزىرىلەرنىڭ ئازابىنى تارتىپ يەنە ئۈچ كېچە - كۈندۈزدە داخىيەنزىگە يېتىپ بارىدۇق.

ھارۇدكەشلەر ئەتىسى ئاتلارنى دەم ئالدۇرمىز دەپ يولغا چىقمىدى. ئۆگۈنى ئاشۇاقتى بىلەن «ھارۇننى قاتايمۇ» دەپ ئۆيگە كىرسەم، يەتتە - سەككىز ھارۇدكەش تاۋىكا قۇرۇپ قىمار ئويناشقا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ خوجايىن ھارۇنكەشىنى ئالمىغا جاۋابمۇ بەرمەي، ھەتتا ماڭا قاراپمۇ - قويماي، سىلىقلاپ قويۇلغان زەي يەردىن ئوشۇقلارنى تېرىشكە باشلىدى. ئاندىن كېيىن بۇ ئوشۇقلارنى ئالقىنىغا تىزىۋېلىپ، «دەتتىكام» دەپ ئېتىپ، ئالقىنى بىلەن مەيدىسىگە پاققىدە ئۇراتتى. مەن يېرىم سائەتچە بۇ قىمارۋازلارنىڭ ئۇرۇشۇۋاتقان خورازلاردەك بىر-بىرىگە ھۆرپىيىپ تۇرغان قىياپىتىگە قاراپ ئۆرە تۇردۇم. جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ئاخىر قايتىپ چىقىپ كەتتىم. چۈشتىن كېيىن يەنە خوجايىنىمنى ئىزلەپ باردىم. قارىسام ئىشكىنى ئىچىدىن تاقىۋاپتۇ، تىڭشاپ باقسام يەنە «تىكە، ئاتە، دوبارمۇ، دەتتىكام» دېگەن ئاۋازلار چىقىپ تۇردى. «ھە، بۇلار بۈگۈن بار كۈچى بىلەن قىمارغا كىرىشىپتۇ، ئەتە ماڭسا كېرەك» دەپ ئويلاپ دەڭدىن چىقىپ بازار چۆگىلەپ يۈردۇم.

نامازدىگەر ۋاقتىدا قايتىپ كېلىپ تىڭشسام يەنە شۇ ئەھۋال. ئېغىلغا كىرىپ قاراپ باقسام ئوقۇردا ھېچنېمە يوق. بىر چارە ئاتلارنىڭ قورساقلىرى يىلى چىقىپ كەتكەن پوكۈزەكتەك ئىچگە كىرىپ كېتىپتۇ. دەڭجادىن تۆت باغ بېدە ئېلىپ، ئىككى بېغىنى جادودا يوغان - يوغان توغراپلا ئوقۇرغا سېلىپ چىقىپ

ئاتنى ئۆزىمىز يول بويى بېقىپ، ھارۋىغا قوشىمىز. ئات ـ ھارـ ۋىنىڭ دەڭجالىقى ۋە باشقا راسخوتلىرىنى ھارۋىكەش ئۆزى كۆـ تۈرىدۇ. مەن بولسام پەقەت ھارۋىغا ئولتۇرغىنىم ئۈچۈن كىـرا ۋە دەڭجالىق تۆلىمەيمەن. ئەمما يەمەك ـ ئىچمىكىم ئۆزۈمدىـن بولىدۇ. كېچەـكۈندۈز ئىشلىگىنىم ئۈچۈن ھارۋىكەشتىن ھەق ئالـ مىسامۇ، ئۇزۇن يولدا پىيادە، يالغۇز مېڭىشتىن، كىرا ۋە قۇنالـ غۇ ھەققى تۆلەشتىن قۇتۇلغىنىمغا خۇش بولغانىدىم.

غۇلجىدىن چىقىپ، ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ كەڭسايغا يېقىن بارغىنىمىزدا تۆتىنچى ھارۋا كاتاڭغا چۈشۈپ قېلىپ ئوقىـ سۈـ نۇپ كەتتى. ھارۋىكەش پېشانىسىگە بىر شاپىلاق ئۇرۇپ ئالدىـ مىغا كەلدى ـ دە:

ـــ ھەي كاساپەت! سەن دەققەت قىلىپ ھەيدىمەي، ھارۋىـ نىـڭ ئوقى سۇندى، تۆلەپ بېرىسەن، ـــ دەپ تۇرۇۋالـدى ۋە قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ قورقۇتۇپ، ئوق ئۈچۈن مەندىن بىر نەچچە سوم پۇل ئۇندۇرۇۋالماقچى بولدى.

ـــ سەن قەيەر بىلەن ھەيدىسەڭ، ئارقاڭدىكى ھارۋىلارنۇ شـۇ يەر بىلەن ماڭـدى. جۇلۇقى چىقىپ كەتـكەن ھارۋاڭنىـڭ ئـۆلۈكىنى ماڭا ئارتامسەن، ـــ دەپ مەنمۇبۇش كەلمەي ۋارقىرـ دىم. ئۇ يەنە قامچىسىنى كۆتۇرۇپ ئالدىمغا دىۋەيـلەپ يېقىن كـەلدى. مەنمۇ دەرھال يول چېتىـدە تۇرغان مۇشۇكـتەك بـر تاشنى قولۇمغا ئېلىپ ھەيۋە قىلدىم.

باشقا سەپەرداش ھەرۋىكەشلەر ئارىغا چۈشۈپ، مېنىڭ خۇـ جايىنىمنى ئەيىپلەپ، بىزنـى ئەپلەشتۇرۇپ قويدى. ھارۋىـكەش بۇ ئەتراپتىن ئوق تاپالماي ئارقىسىغا يېنىپ لوسۇگۇڭغا كەتتى. مەن بولسام ئاتلارنى بېقىپ، ھارۋىلارغا قاراپ قالدىم. بۇ يەرـ دە ئۈچ كۈن ئاۋارە بولۇپ ھارۋىنى ئوقلىغاندىن كېيىـن يەنە يولغا چۈشتۇق. ھارۋىلار داۋانـغا ئـۆرلەپ تىك جايغا كەلگەندە، ئاتلار چارچاپ توختىغان ھامان ئاخىرقى ھارۋىنىڭ ئىككى چا-

تەك بىلەن ئۇرۇپ بېشىمىنى يېرىۋېتىشتىن يانمايدۇ. مۇساپىر-
چىلىقتا ئۇنىڭ بىلەن تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپ دەڭ-
سەك دەرۋازىسى يېنىدىكى تاشتا شۇمشىيىپ ئولتۇردۇم. ئىچىم
پۈشۈپ دىققەت بولغانسېرى ناھايەت بۇ قىمارۋاز ھارۋىكەشلەر-
نى غايىۋانە تىللاپ، ئۇلارنىڭ يامانلىقى توغرىسىدا ئۆز - ئۆ-
زۈم بىلەن سۆزلىشىپ قويىمەن. دەڭسەك خوجايىنى نېمە ئۈ-
چۈن بۇلارنىڭ يامانئىشنى بىلىپ تۇرۇپ توسمايدۇ، ھۆكۈمەتكە
مەلۇم قىلىپ دەڭدىن قوغلىۋەتمەيدۇ، بۇنىڭدا بىرسىر بار، ياكى
مەن ساقچىغا بېرىپ بۇ سىرنى مەلۇم قىلايمۇ؟ ياقەي، مەن ئۆ-
رۈمدە مۇنداق ئىشنى قىلىپ باقمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن
بېرىپ بۇلارنى چاقسام، دەڭجا مېنى بۇ يەردىن قوغلايدۇ، ھار-
ۋىكەش ھارۋىسىغا چۈشۈرمەيدۇ. پالاكەت يەنە ئۆزۈمگە كېلىدۇ
دېگەندەك خىياللارنى قىلىمەن. دىققەتسىزلىكتىن ئاخىر بولماي
يەنە ئاتلارنى باقمەن، يۈكلەرگە قاراپ قويۇپ، بازار ئايلى-
نىمەن.

بۇ دىققەتسىزلىكنىڭ ئۈچىنچى كۈنى بازار ئايلىنىپ يۈ-
رۈپ شوپاڭخانا ئالدىغا بېرىپ قالدىم. ئۇ يەردىكى ئۆزۈن قارا
پوكەي يېنىغا قويۇلغان بەندىكده ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان بىر
سېرىق يىگىت بىلەن ئۈچرىشىپ قالدىم. ئۇ جىك ناھىيىسى ئەتە
راپىدىكى قازاق بالىلىرىنى ئوقۇتىدىغان كۇلئۆتەك باشلانغۇچ
مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىكەن. خۇش خۇي، شەيتانراق، گارمۇن
چېلىشنى بىلىدىغان بۇ تاتار يىگىتىنىڭ ئىسمى رەئۇپ ئىكەن.
بۇ غۇلجىدىن جىڭغا كېتىۋېتىپ، ئېتىنى دەڭده قويۇپ، ھاراق
ئىچىۋېلىش ئۈچۈن بۇ دۇكانغا كېلىپ ئولتۇرغانىكەن.

ئۇ مېنىڭ بىلەن سالاملىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، قارا
يىر ھېجىرغا تۆت سەر ھاراق قۇيدۇرۇپ ماڭا تۇتتى. مەن
ھاراق ئىچىپ باقمىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئىچىشكە ئۇنىمىدىم. رە-
ئۇپ تاتارچە جىرلاپ، قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئالدار كۇسا ۋە نە-

كەتتىم. كېيىن ـ نامازشام بىلەن ئېغىلغا كىرىشىمگە بىچارە ئاتـ
لار ماڭا تەلمۈرۈپ قاراپ كىشنەشتى. ئۇلارنىڭ بۇ ئاۋازىدىن؛
«يېرىم باغدىن بەرگەن بېدەكنى يەپ بولدۇق، قورساققا دالـدا
بولمىدى، ئۇسساپمۇ كەتتۇق» دېگەندەك مەنا بىلىنىپ تۇراتتى.
مەن ئۇلارنى قۇدۇق يېنىغا ئېلىپ چىقىپ قانغۇچە سـۇغارغان
ئىدىم. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى باشلىرىنى لىكشىتىپ پۇرقۇپ قويۇشتى.
بۇنىڭدىن ئەقىللىك بۇ ھايۋانلارنىڭ «رەھمەت، رەھمەت» دېگەندەك
ئىپادىلىرى چىقىپ تـۇراتتى. ئاتلارنى ئوقۇرغا باغـلاپ، قالغان
ئىككى باغ بىدىنى يەنە توغراپ سېلىپ بەردىم. جامائەت خۇپـ
تەندىن يانغان مەزگىلدە ئۇلارغا يەم تۆكۈپ بەردىم. قىمارۋازـ
لارنـىڭ بـۇگۈن تالاغا چىققانلىقىنى ياكـى تاماق يېگەنلىكىنى
كۆرمىدىم. مەن بولسام بۇگۈن چۈشتە ئاشپۇزۇلدا لەگمەن، كەچـ
تە بولسا مانتا يەپ قورسـقىمنى تويـغۇزدۇم. ئاتلارمۇ بېدە
بىلەن ئارپا يەپ قورساقلىرىنى تويغۇزدى. مـەن يەنە ئـۇلار
قىمار ئۇيناۋاتقان ئۆينىڭ ئىشكى يېنـىغا كېلىپ يوچۇقىدىـن
قارىدىم. چىراغپايدىكى دىكخۇلۇنىڭ لاۋۇلداپ چىقـقان يورۇقىـدا
ھارۋىكەشلەر تېخىچە ئات، ھارۋا ۋە خەلقنىڭ كىراغـا بەرگـەن
ماللىرىنى ئۇنتۇپ، ھەتتا ئۆزىنىڭ قورسقىنىڭ ئاچقانلىقىنىمۇ
سەزمەي، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قىمار ئۇيناشـقا بېرىلىپ كېـ
تىپتۇ.

مـەن شۇ كۈنى كېچىـدە نەچچە قېتىم قويۇپ ئاتـلارغـا
ئوت بەردىم. ھارۋىلاردىكى يۈككە قارىدىم. ئارىـلاپ قىمارۋازـ
لارنىڭ ئىشكىنى تىكشاپ باقتىم. ئۇلار ھامان شۇ كەيپىياتتـا
«دەتتىكام...» دەپ توۋلىشاتتى.

يولغا چىقىۋېرەي دېسەم بۇ مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىـش
ئەمەس. قىمار ئۇيناپ زايە قىلىۋاتقان ھارۋىكەشلەرنىڭ بۇ يا-
مان ھەرىكىتىنى توختىتىپ قويماي دېسەم يا بۇنىڭغا پېتىنالمايـ
مەن. گەپ قىلسام خوجايىنىم مەن بىلەن ئۇرۇشىدۇ، ھەتتا كالـ

غەم - غۇسسەم قەيەرلەرگە ئۇچۇپ كەتتىكىن، كۆڭلۈم ئېچىلىپ شېرىن كەيىپ سۇرۇشكە باشلىدىم. يېڭى تېپىشقان ئاغىنەم بىر لېتىرلىق سۇدانغا هاراق توشقۇزۇپ ئېلىپ، سول مۇرىسىگە ئېسىۋالدى، ئوك مۇرىسىدىكى گارمۇنىنى ئېلىپ:

— كۆردۈڭمۇ، مانا كۆلگۈنچەك بولۇپ قالدىك، بۇ ياخشى هاراق، پېرۋاي① جۇن، توجۇ، جۇر ئىندى پاگۇلەيىت② ئېتەر- مىز، — دەپ گارموننى بازاردىلا چالغان بويىچە، مېنى بازار سەر- تىدىكى چوك بىر ئۆستەك بويىغا باشلاپ باردى. ئۆستەك ئەتە- راپى سۆگەتلىك ۋە يېشىل چىمەنزار ئىدى.

رەئۇپ گارمۇننى سۆگەت شېخىغا ساڭگىلىتىپ ئېلىپ قو- يۇپ، يانچۇقلىرىدىن بەش - ئالته تۇخۇم چىقىرىپ، يېشىل چىم ئۇستىگە تىزىپ قويدى. تۇخۇملارنىك ئىچىدە بىر دانە خام تۇخۇم بار ئىكەن، ئۇنى ئېلىپ بۇرۇلكىسىنىك ئېمىنىغا زەنجىر بىلەن ئېسىۋالغان قەلەمتۇراچنىك ئۇچىغا تۇمشۇقىنى ئۇرۇپ تەشتى - دە، ئىچىدىكىنى سۇمۇرۇپ ئىچىۋەتتى. كېيىن تۇخۇمنىك ئېچىلغان تۆشۈكىنى كېكەيتىپ، رۇمكا تەييارلىدى. رۇمكىغا سۇداندىكى هاراقتىن توشقۇزۇپ قويۇپ، ئالدى بىلەن ئۆزى ئىچتى ۋە ئالدىن سويۇپ تەييارلاپ قويغان پىشىق تۇخۇمنى زاكۇسكا قىلىپ يىدى. ماڭمۇ شۇتەرىقىدە بىر رۇمكا هاراق تۇتقانىدى، مەن يالۇزۇرۇپ زادىلا ئىچكىلى ئۇنىمىدىم.

— هەي، سارتلىقىڭنى قىلاجاتىرسەنغۇي، ئانداي بولسا سېنىك سۆزۈڭچە بۇ تۇخۇمنى، بىزچە بۇ جۇمۇرتقانى ئاشاپ③ تۇر، — دەپ قازاقچە، تاتارچە، ئۇيغۇرچە ئارىلاش سۆزلەپ، يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئۇچ - تۆت رۇمكا هاراق ئىچىپ، گار- مۇن چېلىپ تاتارچە جىرلاشقا باشلىدى. مەن تۇخۇم يېگەچ

① بەرىنچى دەرىجىلىك مەنىدە

② ئويناپمىز دېگەن مەنىدە

③ ئاشاش يېيىش دېگەن مەنىدە

سەردىن ئەپەندى لەتىپلىرىنى سۆزلەپ، مېنىڭ چىگىش كۆڭلۈمنى ئېچىۋەتتى. ئەمما ھاراق ئىچمىشتىن قورقۇپ:

— ئىشىنىڭ، مەن زادى ھاراق ئىچىپ باقمىغان، ھاراق ئىچمىشتىن قورقىمەن، — دېدىم.

— نېمىدىن قورقىسەن ئىنبەدەش①، ئۆزۈڭ خاپىدەك كۆرۈنىسەن، مانا بۇنى قاغىپ جىبەرسەك كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ جەننەتكە كىرگەندەك بولىسەن، — دەپ ھېجرىنى لېۋىمگە تەگكۈزدى، مەن ھېجرىنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ پوكەيگە قويۇپ:

— ھاراق ئىچكەن ئادەمنىڭ ئىمانى قىرىق كۈن تېنىدىن جۇدا بولۇپ ئايلىنىپ يۈرىدىكەن. ئەگەر شۇ قىرىق كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ كەتسە ئىمانسىزكېتىدىكەن، — دېدىم ئۇنىڭ پىكرىدىن ياندۇرۇش ئۈچۈن.

— بۇ ئۇسۇرۇق گەپ، — دېدى رەئۇپ قولىنى شىلتىپ، — سەن ئەخمەق ئىكەنسەن! ئىمانىڭنى ھاراق ئېلىپ كېتەرمىش؟ بۇ نەسىرىدىن ئەپەندىنىڭ تەرەت سۇندۇرغىنىدەك گەپ.

— مەسلەن، ئۇ قانداق گەپ!

— مەسلەن، نەسىرىدىن ئەپەندى بىر كۈنى ئېقىن سۈنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ تەرەت ئېلىۋاتقاندا پۇتى تېيىلىپ كېتىپ كەشىنى سۇ ئېقىتىپ كېتىپتۇ. ئەپەندى كەشىدىن ئايرىلغان پۇتىنى كۆتۈرۈپ «تارت» قىلىپ بىرنى قويىۋېتىپ، «ئال تەرىتكىنى، بەر كەشمىنى!» دەپ سۇغا قولىنى سوزۇپتۇ. مانا شۇنداق گەپ، — دەپ رەئۇپ مېنى كۈلدۈردى ۋە ئۇنىمغىنىمغا قويماي، تۇرلۇك قىزىق گەپلەر بىلەن ئاخىر ھېلىقى تۆت سەر ھاراقنى ئىچىرىۋەتتى. بەزىلەرنىڭ: «ئىچمەككە ھاراق ئاچچىق، ئىچكەندىن كېيىن تاتلىق» دېگىنىدەك، بۇ تۆت سەر ھاراقنى بەك قىينىلىپ يۇتۇپ بولۇشۇمغا ئاغزىمدىن ئاچچىق بۇس چىققاندەك بولدى، ناھايىتى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئىچ پۇشۇغۇم،

① ئاغىنە — دوست دېگەن مەنىدە — ت

يىگىتكە يولۇقۇپ قېلىپ كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا ئىجىل بولۇپ، كەچكىچە ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈردۈم. ئۇنى ئاشپۇزۇلغا ئەكىرىپ مېھمان قىلدىم. ۋاقىت تاپسام ئۇنىسى ئىزدەپ كۆلۈتۈەڭگە بېرىشقا ۋەدە قىلىپ، ئادرېسىنى يېزىۋالدىم. كۈن پاتقاندا ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ دەڭگە قايتتىم. دەڭنىڭ ئالدىغا كەلسەم خوجايىن ھارۋىكەش دەرۋازا يېنىدىكى تاشتا بېشىنى چاتىرىقىغا سالىگىلىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ مېنىڭ كەلگىنىمنى سېزىپ بېشىنى كۆتۈردى ۋە مەيۈس ھالدا تەلمۈرۈپ ماڭا قارىدى. ئۇنىڭ چېقىر كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، گىرده ساقلىنىڭ تۆكلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ، خام سېمىز يۈزى توپا چىراي ئاپتۇ. ئومۇمەن، ئەپتى - بەشىرىسىدىن قايغۇ - ھەسرەت، ئاچچىق ئەلەم تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ: «ھە، بۇ ئۇتتۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلدىم.

دەڭگە كىرىپ ئۇقۇشۇپ باقتىم. ھارۋىكەش خوجايىنىم راست ئۇتتۇرۇۋەتكەنىكەن، ئۇتتۇرۇۋەتكەندىمۇ ئاندا - مۇندا ئەمەس، يېنىدىكى پۇتۇن نەق پۇلنى، خۇرجۇنىدىكى ھەممە كىيىم - كېچىكىنى ھەتتا تۆت ئات - ھارۋىسىنى بىراقلا ئوتتۇرۇۋېتىپ گاڭسىراپ جىسا بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئەبلەغ تېخى مېنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدەپ بەرگىنىمنى،بۇ يەرگە كېلىپ بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئاتلىرىنى بېقىپ، نەرسىلىرىنى كۆزىتىپ بەرگىنىمنى ھېسابقا ئالماستىن، مېنىڭ ئەمدى نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇم بىلەنمۇ كارى بولماستىن مەندىن پۇل سورىدى.

— بەش - ئۈن سوم پۇل بېرىپ تۇر، تاماق يېۋالاي،— دېدى ئۇ. مەن ئۆز ئەھۋالىمنى ئېيتىپ پۇل بەرمىدىم.

— ھېچ بولمىسا، خاپىلىقنى پەسەيتىش ئۈچۈن ھاراققا بىر سوم بولسىمۇ بەرگىن، — دەپ يالۇرۇپ تۇرۇۋالدى ئۇ.

مەن سىرتتىن خۇشال - خۇرام كەيپىياتتا قايتىپ كەلگەن-

ئاڭلاپ ئولتۇردۇم.

ئۇنىڭ ئاۋازى جارانگلىق ۋە يېقىملىق ئىدى. گويا ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆستەكىدىكى سۇزۇك سۇغا ئارىلىشىپ، شىلدىرلاپ ئاقاتىتى. ئەتراپىمىزدىكى ياشارغان سۆگەتلەرنىڭ يېڭى چىۋىقلىرىنى تولغاپ ئويناۋاتقان سەلكىن شامالالار بىلەن قوشۇلۇپ يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتەتتى.

خۇسۇسەن، ئۇنىڭ ئاھانىنى جانلاندۇرۇپ ئېيتقان، ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنى ئۇرغۇتىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك، يېقىملىق تاتارچە قوشاقلىرى مۇنداق ئىدى:

ئەنىكەي مېنى تۇغان چاغدا،
ئاق بۆلەڭگە بۆلەگەن.
ئۆمرۈڭ بولسۇن دەپ تىلەگەن،
بەختىڭ بولسۇن دېمەگەن.

ساندۇغاچنىڭ بالالارى
نېگە سېغىز بولماغان.
شول دۇنيانىڭ راھەتلەرى
نېگە تېگىز بولماغان...

مانا، بۇ بەختنى، مۇھەببەتنى، ئارزۇنى ئوخشتىش ۋاسىتىسى بىلەن تەسۋىرلەپ بېرىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك، مەرۋايىت تەك تىزىلىپ پارقىراپ تۇرىدىغان گۈزەل سۆزلەر مېنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلىۋالدى. پەمىچە، بۇ ئويۇنكەش يېگىت ئىچ پۇشۇرىدىغان ھاياتتا قېنىغا پاتماي ھاراقتا بېرىلىپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرەتتى. مەن بولسام بۇ يەردە يېپىسىز باغلىنىپ قېلىپ زېرىكىپ يۈرگەن ئادەم ئىدىم. ئىچىم پۇشۇپ نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇرغىنىمدا، مەن بۇ خۇش خۇي ناخشىچى

نانىنى دەررۇ خۇرجۇنغا سېلىۋېتىپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ «يا خۇدا، شوپۇرغا ئۆزۈڭ ئىنساپ بەرگەيسەن!» دەپ ئىككى قولۇمنى كۆتۈرۈپ تۇرغانىدىم، بەختىمگە ياردىشا، شوپۇر ئالدىمغا كېلىپ ماشىنىسىنى توختاتتى. گەزمال بېسىلغان ماشنا ئۇستىدە ئىككى كىشى ئولتۇراتتى، مەن ئۇلارنى تونۇدۇم. بىرى دوگۇارچى سودىگەر ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئابلىز، يەنە بىرى ئۇنىڭ ھېسابچىسى ئىدى. ئابلىز قويۇق قېشى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى ئالايتىپ مېنىڭ توپا باسقان چىرايىمغا تىكىلدى:

— ھەي زۇنۇنمۇ سەن، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن، ماشىنىڭ ئالدىدىن نېرى تۇر، — دەپ ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ يولنىڭ چېتىنى كۆرسەتتى. مەن ماشىنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ:

— ئابلىزكا، مەن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېتىپ باراتتىم، ھارۇندىن ئايرىلىپ پىيادە قالدىم، ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالسىڭىز-چۇ؟ — دېدىم. ئۇمېنىڭ قۇرۇپ كەتكەن كانىيىمدىن خىقىراپ چىققان پەس ئاۋازىمنى ئاران ئاڭلاپ ۋە بىجارە قىياپىتىمنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىدىمۇ نېمە، باشقا ھېچقانداق گەپ قىلماستىنلا:

— چىقە، — دېدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە نېمە بارلىقىنى ئۇقمايمەن، ئەمما مەن رەھىم — شەپقەت قىلدى دېگەن ئوي بىلەن ناھايىتى خوش بولدۇم - دە، يېنىڭ خۇرجۇنۇمنى ماشىنىغا تاشلاپ چىقىپ، ئارقىدىكى بوش جايدا ئولىتۇردۇم. ماشنا ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. شۇ كۈنى كەچتە تاللىقا بېرىپ قوندى. ئەتىسى تاڭ سۈزۈلۈش بىلەنلا يولغا چىقىپ، شۇخۇدىمۇ توختىماي ئاش ۋاقتى بىلەن كۈيتۇڭ دەرياسىغا يېتىپ باردى. دەريانىڭ كەلكۈن كېلىپ لاي سۇ ئۆركەشلەپ ئاقماقتا ئىدى. ئەللىك ياشلاردىكى چاڭگا ساقال رۇس شوپۇر قارامليق بىلەنلا ئولۇغ سۇغا ماشىنىسىنى سالغانىدى، غالجىرلاشقان سۇ

لىكىم ئۇچۇن كۆلۈپ تۇرۇپ:

— سەن مېنى نەچچە كۈندىن بېرى ئاۋارە قىلىپ، زېرىكتۈرۈپ بۇرۇكتۇما قىلدىڭ، مەن بۇنىڭغا چىدىماي مانا ھازىر ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم ھاراق ئىچتىم. ئەمدى سېنىڭ خاپىلىقىڭغا پۇل تۆلىگىچىلىكىم يوق، — دەپ ياتاقتا كىرىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئەمدى مەن چۈشۈپ ھەيدەيدىغان ئات - ھارۋىلارمۇ يوقالغانلىقتىن، خوجايىنىڭ ماڭا تۆلىگۈدەك دەڭگالىق پۇلىمۇ بولمىغانلىقتىن، مېنىڭ ئۈچ - تۆت كۈن قونغىنىم ئۈچۈن دەڭگالىقنى ئۆزۈم تۆلىدىم. بۇ يەردىن ئۇرۇمچى تەرەپكە ماڭىدىغان بىرەر ماشىنا ياكى ھارۋا ئۇچرىتالمای بىر كۈن ئاۋارە بولدۇم، ئاخىر بازاردىن تۆت گىردە نان ئېلىپ ئۈنى كېيىم - كېچىكىم سېلىنغان خۇرجۇنغا سېلىپ، مۇرەمگە ئارتتىم - دە، پىيادە ئۇرۇمچى تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشتۈم. ئاتمىش كىلومېتر يولنى ئىككى كۈندە بېسىپ جىڭ ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدىم.

ھېرىپ تاپانلىرىم قاپىرىپ كەتكەنلىكتىن ئەتىسى ماڭالمای يول بويىغا چىقىپ ھارۋا توسۇپ ئولتۇردۇم. ئۇچرىغان ھارۋىكەشلەرنىڭ بەزىسى، يۈكۈم ئېغىر، ئادەم سالالمايمەن، دەپ ئۇنىمىدى. يەنە بەزىسى بولسا، يۇقىرى كىرا ھەققى بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى، كۈن چۈش بولغۇچە يول بويىدا ئولتۇرۇپ قورسىقىم ئېچىشقا باشلىدى. بازارغا بېرىپ تاماق ئېلىپ يېيىشكە، بىرىنچىدىن، پۇلۇمنى ئايدىم؛ ئىككىنچىدىن، يولدىن نېرى كېتىپ قالارمىكىن، دەپ ئەنسىرەپ، ھېچياققا بارماي خۇرجۇندىكى بىر گىردە نانىنى قۇرۇق يەپ ئولتۇردۇم. گېلىم قۇرۇپ، ئەسنەك تۇتۇشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا جىڭ بازىرى تەرەپتىن بىر قارا ماشىنا چىقىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم. قولۇمدىكى

یىگىت ياتسا بىر كۈن ئەتلەس كۆرپىدە،
بىر كۈن ياتىدۇ ساينىڭ تېشىدا.

ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە، خوجايىن بىلەن بوغالتىر ئورنىدىن تۇرۇپ، بىرەر نەرسە تېپىپ ناشتا قىلىشنىڭ كويىغا چۈشتى. شوپۇر بولسا دەريانىڭ قىرغىقىغا بېرىپ، كېچىدىن بېرى قۇم قاپلاپ يېرىم قىسمى سۇ ئاستىغا چۆكۈپ كەتكەن ماشىنىسىغا قاراپ زوڭزۇيۇپ ئولتۇرۇپ هەسرەت چېكەتتى. مەن كېچىچە توڭلاپ چىققانلىقىم ئۈچۈن، تاڭ سۈزۈلۈپ ئەتراپنى كۆرگۈدەك بولغاندىلا قوپۇپ، سۇ لەيلىتىپ چىقىرىۋەتكەن ۋە تاش ئارىلىرىدا بېسىلىپ قۇرۇپ قاخشال بولۇپ قالغان ئۈششاق - چۈششەك ئوتۇنلارنى تېرىپ يۇك يېنىغا توپلاۋاتقانىدىم. مانا ئۇچىنچى قېتىم خېلى يىراق يەرلەردىن بىر قولتۇق تەمەچ تېرىپ كەلگىنىمدە ئابلىزلار ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مەن شوپۇردىن سەرەڭگە سوراپ ئېلىپ گۈلخان ياقتىم. قالغان ئۇچى ئوتنىڭ چۆرىسىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ تۇنۇگۈن چۈشتىن بېرى هېچنېمە يېمىگەنلىكىنى، بارغان يەردىلا تەييار تاماق يەيمىز دەپ، يولغا نان - پان ۋە يەيدىغان باشقا نەرسە ئېلىۋالمىغانلىقلىرىنى بىر - بىرىگە تاپا تەنە قىلىشقا باشلىدى.

— مانا ئەمدى ناشتا قىلىش ئۈچۈن قانداق قىلىمىز، — دېدى بوغالتىر ئابلىزغا قاراپ.

— شىخوغا بېرىش كېرەك، — دېدى ئابلىز باشقا گەپ قىلماي.

— شىخوغا، — بوغالتىر ئورنىدىن تۇرۇپ، كەلگەن تەرەپكە قارىدى، — ئۇ يەرگە بېرىش ئۈچۈن ئون بەش كىلومېتر يول يۈرۈش كېرەك. بېرىپ - كېلىش ئۈچۈن ئوتتۇز كىلومېتىرچە پىيادە يول يۈرۈش دېگەن ئاچ قورساققا ئاسان گەپمۇ؟

ماشىنىنىڭ ئالدى قىسمى — كاپوتتىن ئۆركەشلەپ ئۆتتى. ماشىنىنىڭ ماتور قىسمى سۇغا چىلىشىپ ئۆچۈپ، ھەركەتتىن توختاپ قالدى. شوپۇر بىلىنمىچە سۇغا چىلىشىپ يۈرۈپ ھەر خىل ئامالالارنى قىلىپ باقتى، بىراق ماشىنىسىنى ئوت ئالدۇرالمىدى. ئۇ ماشىنا بىلەن ھەپىلەشكەنسېرى سۇ ئۇلغىيىپ، گەزمالنىڭ سۇغا چىلىشىش خەۋپى تۇغۇلدى، شۇنىڭ ئۈچۈن خۇجايىن ۋە خىزمەتچىلەر سۇغا چۈشۈپ، گەزمالالارنى نېرىقى قىرغاقتا توشۇشقا توغرا كەلدى. ئۇلار يارىدەم قىلىپ مېنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالغانلىقتىن، مەنمۇ ئۇلار ئۈچرىغان پالاكەتچىلىككە قاراپ تۇرالمايتتىم. ھېچ ئىككىلەنمەستىنلا سىرتقى كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ئىشتانچاق بولۇپ سۇغا چۈشتۈم. خۇجايىن باشلىق تۆت كىشى كۇن پاتقۇچە توختىماي نېرىقى قىرغاقتا يۈك توشۇدۇق، بولۇپمۇ مەن ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ جان پىدائىق بىلەن ئىشلىدىم. سۇنىڭ قاتتىق ئۇرۇشى ۋە دەريا ئاستىدىكى تاشلارغا پۇتلىشىش سەۋەبى بىلەن ئىككى - ئۈچ قېتىم سۇغا يىقىلىپ چۈشتۈم. يەنە بىر قېتىمدا دومىلاپ كەلگەن تاش ئوشۇقۇمغا تېگىپ جاراھەتلەندىم. قان ئېقىپ تۇرسىمۇ ئوشۇقىمنى لاتا بىلەن تېڭىپ ئاقسىلاپ يۈرۈپ يۈك توشۇدۇم.

شۇ كۇنى كېچىسى خوجايىن بىلەن بۇغالتىر يۈك ئۇستىدە قۇرۇقىراق ئورۇن تۇتۇپ ئوخلاپ قالدى. شوپۇر بىلەن مەن زەي شىبغىل ئۇستىدە قاتتىق بىرزىنىستنى يېپىنچا قىلىپ تاك ئاتقۇچە تىترەپ، ئوخلىيالماي چىقتۇق. ساينىڭ تاشلىرى تېنىمگە پېتىپ بىئارام بولغىنىمدا، ئۇيغۇر خەلق داستانى «تاھىر - زۆھرە» دىكى مۇنۇ قوشاق ئېسىمگە چۈشتى.

بەزىلەر قېرىغىچە ھېچنېمە بىلمەس،
بەزىلەر چېنىقىدۇ يېشىدا.

ئەتراپتىكى تاشيول ئىشچىلىرىنىڭ بىكەتلىرىدىن تراكتور ئۈقۇ-شۇپ، ماشىنىنى چىقىرىپ بېرىشكە سۆزلىشىدىغان بولدى. مەن شىخوغا بېرىپ، نان - پان، باشقا يېمەكلىكلەرنى توشۇپ تۇرىدىغان بولدۇم. ئۇنىڭ ئۈچۈن خوجايىن مېنىڭمۇ قورسىقىمنى تويغۇزۇپ تۇرىدىغان بولدى.

مەسلىھەت بويىچە مەن خوجايىندىن پۇل ئېلىپ، بىر تاغاربىلەن ئىككى خالتىنى كۆتۈرۈپ، پىيادە ئاقساپ يۇرۇپ شىخۇ بازىرىغا كەتتىم.

بازاردىن ئون دانە نان، قوينىڭ پىشقان ئىككى كاللىسى بىلەن پاچىقى، ئىككى قېرىن، بىر كىلو قەنت، چاي، تۇز، بىر بوتۇلكا ھاراق سالغان تاغارنى دولامغا ئارتىپ، ئاخىر پېشىن بىلەن دەريا بويىغا يېنىپ كەلدىم.

بۇ يەردىكىلەر يولۇققان ماشىنىلارغا يالۋۇرۇپ، سۈدىكى ماشىنىنى چېتىپ ھېچ بىر چىقىرالماي، ئاۋارە بولۇپ تۇرۇپتۇ. بولۇپمۇ بىچارە ياشانغان شوپۇر ئۇستىبېشى لاي، چۆپ - چۆپ سۇ بولۇپ، كۆرمىگەننى كۆرۈپتۇ. ئۇلار كوزۇپقىچە قۇم قاپلاپ كەتكەن ماشىنا بىلەن ھەپىلىشىپ، قورساقلىرى ئېچىپ، چارچاپ كېتىپتۇ. ئابلىز خوجايىن جىلى بولۇپ، ئۈسۈدىغان يەر تاپالماي تۇرغانىكەن، مېنى كۆرۈپ:

— نېمانچە كېچىكتىڭ، قورساق ئېچىپ ئۆلەي دەپ قالـدۇق، — دېدى غەزەپ بىلەن. مەنمۇ بوش كەلمەي:

— بوغالتىر بېرىپ - كېلىش ئۇچۇن ئوتتۇز كىلومېتر يول مېڭىش كېرەك دېدىغۇ، تاغار كۆتۈرۈپ ئوتتۇز كىلومېتر يولنى پىيادە مېڭىش ئاسان ئىشمۇ، ھالىمدىن كېتىپ ئۆرۈلۈپ چۈشكىلى تاس قالدىم. بولدى ئەمدى مەن بارمايمەن، سىلەرگە نەرسە لازىم بولسا ئۆزۈڭلار بېرىپ ئەكىلىڭلار، — دەپ تاغارنى يۇكنىڭ تۆپىسىگە ئىرغىتىپ تاشلىدىم. شوپۇر بىچارە تولا ئىشلەپ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن بولسا كېرەك:

— مەندە ئۇچ، ـ تۆت گىردە نان بار. شۇنىڭ بىلەن ناشـ
تا قىلغاچ تۇرايلى، كېيىن بىر گەپ بولۇپ قالار، — دېدىـم
ئابلىزغا قاراپ. ئۇچىلىسى خۇش بولـۇپ ئورنىدىن تۇرۇشۇپ
كەتتى:

— ھەببەللى، — دېدى خۇجايىن.

— يارايسەن ئۇكام، قېنى چىقار نېنىڭنى، — دېدى بوـ
غالتىر. ئۇيغۇرچە سۆزنى چۈشىنىدىغان رۇسمۇ ئۆز تىلىدا:

— ۋوت خاراشو①، — دەپ مۇرەمگە ئۇرۇپ قويدى.

مەن جىڭدا ئالغان تۆت گىردىدىن بىرىنىڭ يېرىمنى يېـ
گەنىدىم، قالغان يېرىمنى ئۆزۈم ئېلىپ، ئاچ گىردىنى ئۇچـ
گە بەردىم. ئۇلار نانىنى قورۇق يېگىلى باشلىدى.

— توختاڭلار، ماشىنىغا سۇ قۇيىدىغان چېلەكـنىڭ چۆرـ
سىگە تاش قويۇپ سۇ قاينىتايلى، — دېدىممەن. بوغالتىر بـ
لەن شوپۇر قوشۇلدى. بىراق ئابلىز:

— لاي سۇنى قانداق ئىچىمىز، — دېدى.

— بۇ قۇملۇق لاي سۇ بولغانلىقى ئۈچۈن چاپسانلا ئاسـ
تىغا ئولتۇرۇپ سۆزۈلۈپ كېتىدۇ، — دېدىم ـ دە، يېرىم چېلەك
سۇ ئەكېلىپ چوڭ ـ چوڭ ئۇچ تاشقا چېلەكنىڭ تۈۋىنى سۇلاپ،
ئاستىدىن ئوت يېقىپ بىرەمدە قاينىتتىم. دېگىنىمدەك، بىر ئازلا
كۆتكەنىدۇق، قاينىتقان سۇيۇم خېلى سۆزۈلـۇپ قالـدى. يولغا
ئېلىۋالغان كۆرۈشكامغا قاينىقسۇ ئېلىپ سەپەرداشلىرىمنى مېھمان
قىلدىم.

ئۇلار گاللىرىغا تۇرۇپ قالغان قورۇق نـانىنى قاينـاق سۇ
بىلەن يۇتۇپ ناشتا قىلىۋالغاندىن كېيىن مېنى تۇرمۇشتا ئۆزـ
لىرىدىن تەجرىبىلىك ئىكەنلىكىمنى ماختىشىپ، ئەمدى ماشىنىنى
قانداق چىقىرىش ۋە ئۇنى قانداق جۆندەپ مېڭىش، شۇنىڭغىچە
تاماقنى قانداق قىلىش توغرۇلۇق مەسلىھەتـكە چـۈشتى، شوپۇر

① ماڭا ياخشى

يورۇقدا ماشىنا ئاستىدا ئوڭدا يېتىۋېلىپ، ئۇخلىماي تىمىستە-لايىتتى. مەن گۈلخان يېنىدا كىرپىدەك تۆكۈلۈپ ئۇخلاپ، ئارە-لاپ قوپۇپ يەنە ئوتۇن سالاتتىم. خوجايىنلار بولسا، گەزمال تايلىرىنى ئەتراپىغا تىزىپ، ئۇستىگە بېرزېنتنى يېيىپ چىدىر ياساپ، ئىچىدە خورەك تارتىپ ئۇخلايتتى. مەن تاك يورۇشى بىلەنلا شەھەرگە بېرىپ، نەرسە - كېرەك ئېلىپ كېلەتتىم. بەزى كۈنلەردە گۆش ئالغاچ كېلىپ، چېلەكتە شورپا قاينىتاتتىم. مۇشۇ يوسۇندا تۆت كېچە - كۈندۈزنى ئۆتكەزدۇق. ماشىنىمۇ جۆنە-دەلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق.

ماشىنىمىز كەچقۇرۇن سانجىغا يېقىن بارغاندا، بازارغا كىرمەي بەش - ئالتە كىلومېتر بېرى بىر جايدىكى جاڭزىغا بېرىپ توختىدى. شۇ كۈنى بۇ يەردە قونۇپ قالدۇق. تاك ئاتقاندا خوجايىن:

— زۇنۇن ئاخۇن ئوكا، ماشىنا ئۇرۇمچىگە كىرمەيدىغان بولدى. چۈنكى شىڭدۇبەن ھەر ياقتىن كەلگەن ماشىنىلارنى سەيسىگە تۇتۇپ جەنۇبقا ماڭدۇرۇۋاتقۇدەك. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز يۇكىمىزنى مەشەگە چۈشۈرۈپ قويۇپ، ماشىنىنى غۇلجىغا ياندۇرۇۋېتىمىز. سەن بىر ئامال قىلىپ ئۇرۇمچىگە ئۆزۈك كىرىپ كەت، — دېدى.

سانجىغا يېقىن كېلىۋاتقىنىمغا شۇكرى قىلىپ:

— مۇشۇ يەرگىچە بولسىمۇ ئەكىلىپ قويغىنىڭلارغا رەھمەت، ئەمىسە مەن ئۇرۇمچىگە بارىدىغان بىرەر ھارۋا ئۇقۇ-شاي، — دەپ خورجۇنىمنى دولامغا سېلىپ مېڭىشقا تەمشەلدىم.

— قورۇق رەھمىتىگىنى قويۇپ ئوكا، ئاز - تولا ماشىنا كىراسى تۆلەپ كەت، — دېدى ئابلىز.

— كىرا تۆلەيمەنمۇ تېخى، — دېدىم تۆكۈرۈكىمنى يۇ-تۇپ. خوجايىننىڭ كىرا ھەققى توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاپ ھودۇقۇپ قالغانىدىم. سەۋەبى، بۇلار مېنىڭ بىر يۈرتلۇق

ـــ نەچۈۋ رەببىياتا، دايتى خېلىب ①، ـــ دېدى ـ دە، قولىدىكى لاينى كاللا ـ پاقالچاقنى كۆرۈپ خۇشال بولدى، ـــ ئاھاي، كاك خاروشو، تىبىر ئىستوپكا دېزون نت ژالكا ئىتو②،ـــ دېگەنىدى. مەن تاغارغا مەھكەم ئوراپ سېلىنغان بىر بوتۇلكا ھاراقنى ئېلىپ كۆرسەتتىم. دىققەتچىلىكتە قالغان بىچارە شوپۇر بوتۇلكىنى قولىغا ئېلىپ ئېگىز كۆتۈرگەن بويى:

ـــ كاك خاروشو؟ ئوچىن خاروشو، تى ئومى③، ـــ دەپ سەكرەپ كەتتى. بوتۇلكا ئاغزىدىكى مەدەكنى چىشلەپ تاشلۇۋېتىپ، بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئاغزىغا تىقىپ، تۆت سەرچە ھاراقنى غۇرتلىدىتىپ يۇتۇۋەتتى.

باشقىلار تاماق يېيىشكە باشلىغاندا مەن ھارغىنىمغا قارماي چېلەكتە چاي قاينىتىشقا قوپتۇم. كېيىن شوپۇرنىڭ زورلىشى بىلەن تاتار يىگىتىدىن ئۆگىنىۋالغان ھاراقنىڭ كەيپىنى بۇ يەردە ئىككىنچى قېتىم سۈرۈپ، كاللا ـ پاچاق يېيىشكە باشلىدىم.

ماشىنىنى ھەر خىل ئامال قىلىپمۇ سۇدىن چىقىرالماي، ئاخىر سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ، چوڭ بىر تراكتورغا ئەللىك سوم ھەق تۆلەپ، ماشىنىنى قۇم بېسىپ كەتكەن جايدىن چىقارغۇزۇدۇق. بىچارە شوپۇر كونا ماشىنىنى بىرمۇ بىر چۈۋۈپ ئەكۈششاق زاپچاسلىرىغچە قۇمدىن تازىلاشقا چۈشتى. ئۇ زاپچاسلارنى لاتىدا ئېرىتاتتى. بەزى كىچىك تۆشۈك زاپچاسلىرىنى پۈدەپ، بەزى تۆشۈك (نەيچە) لەرنى شۇمەيتتى، ئاپتاپ ۋە يامغۇر ـ يېشىنغىمۇ پەرۋا قىلماي ئىشلەيتتى.

مەن تېرىپ كەلگەن قاخشال تەمەچلىرىم بىلەن كېچىلىرى ئۇنىڭ يېنىغا ئوت قالاپ بېرەتتىم. شوپۇر ئەنە شۇ گۈلخانىنىڭ

---

① كېرەك يوق، بالا، ئەكەل نانىنى.

② ھەي، قانداق ياخشى، ئەمدى100 گرام جۇن يوقتە، بۇ زايە كېتىدىغان بولدى.

③ قانداق ياخشى؟ ناھايىتى ياخشى، سەن ئەقىللىك ئىكەنسەن.

يەردىن ياغاچ باسقان بىر داچەي ھارۋىغا بەش سوم كىرا تۆلەپ نامازدىگەر بىلەن ئۇرۇمچىگە يۈرۈپ كەتتۇق.

ھارۋىغا ياغاچ جىق بېسىلغاچقا ھارۋىنى ئېگىز - پەس، پاتقاقلىق جايلاردىن تارتىپ چىقىرالماي، كېچىچە ئاۋارە بولۇپ كۆپرەك پىيادە يۈردۇق. تاڭغا يېقىن ئۇرۇمچى شەھىرىگە كىردۇق ۋە چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى بىر دەڭگە كېلىپ چۈشتۇق.

ئەمدى بۇ چوڭ شەھەردە نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەي قالدىم. يېنىمدا پەقەت ئوتتۇز سومىلا پۇل قاپتۇ. بۇ ئازغىنە پۇلۇم تۈگىنسە بىرەر مەكتەپكە كىرىۋالغۇچە قانداق تىرىكچىلىك قىلىشىمنى ئويلاپ يۈرگىنىمدە، غۇلجا شەھەر ئىچىلىك تونۇشۇم ئېلى ھەمرايۇپ بىلەن مەمتىلى جىلانوپقا يولۇقۇپ قالدىم. ئۇلار تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىپ ئۇرۇمچىگە كەلگەنىكەن. ئۇلار چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى غەربىي باغچىدا تۇرۇشىدىكەن. ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى بويىچە مەنمۇ «تاشكەنتكە چىقىدىغان ئوقۇغۇچى» دەپ شۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدىم ۋە ئۇرۇمچىدە ھەممە ۋىلايەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلاردىن كەم قالغان ۋە بۇ يەردە دوختۇرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتەلمەي قالغان ئوقۇغۇچىلارنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، بوش ئورۇنغا ئىمتىھان بېرىپ، تاشكەنتكە چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا تاماققا ۋە ياتاققا ئېرىشىۋالدىم.

ھەر قايسى ۋىلايەتتىن كەلگەن يۈزگە يېقىن ئوقۇغۇچى 1937 - يىلى پىلان بويىچە بەلگىلەنگەن ئوقۇشقا چىقالماي باغچىدا تۇرۇپ قالدى. سەۋەبى، شېڭ شىسەي تەرىپىدىن مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىرىدىن بىر نەچچىسى كەينى - كەينىدىن «خائىن» دەپ قولغا ئېلىنىپ، بىزنى ئىگىدارچىلىق قىلىپ يولغا سالىدىغانلار بولماي قالغانىدى. ياز بويى قىلىدىغان ئىشمۇ يوق، خەجلەيدىغان پۇلمۇ يوق ... مەن غۇلجىدا ئوقۇشقا تەشنا بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا ئىلىم - بىلىم «كىشىلەرنى

يېتىم بالا ئىكەنلىكىمنى بىلىپ ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى، دەپ ئۇلاردىن مىننەتدار بولۇپ يۇرگەنىدىم. ئىككىنچىدىن، مەنمۇ بۇلارنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە يەنى دەريا بويىدىكى پالاكەتتە پۈتۈمنىڭ جاراھەت بولغىنىغا قارىماي، خېلى كۆپ ئىشلىرىغا قارىشىپ بەرگەنىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مەندىن ھەرگىز كىرا ھەققى ئالماس دېگەن ئويدا ئىدىم. مېنىڭ بۇ ئويلىرىم بىردىنلا قۇرۇق خىيال بولۇپ چىقتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېنىمدىكى ئاياپ يۇرگەن پۇلۇمنى ئۇلارغا بېرىش مېنىڭ بېشىمغا تۇيۇقسىز كالتەك تەگكەندەك تەسىر قىلدى.

— قانچە تۆلىسەم بولىدۇ؟ — دېدىم ئاغرىنغان ھالدا.

— غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە باردىغانلار يەتمىش سوم تۆلەيتتى، ئەمدى سەن جىڭدىن سانجىغىچە ئولتۇرۇپ كەلدىڭ. ئاتمىش سوم بەرسەڭ بولار، — دېدى ئابلىز.

— ئاتمىش سوم؟! ... — مەن ئابلىزغا قارىماي، مەيۈس ھالدا كۆزۈمنى چىملىدىتىپ بوغالتىرغا قارىدىم. مېنىڭ بوغالتىرغا بوينۇمنى قىسىپ قارىشىمدا خوجايىن ماڭا رەھىم قىلماي ئۇۋال قىلغىلىۋاتىدۇ، سەن بولساڭ بىچارىلەرگە خېلى رەھىمدىل ئادەم ئىدىڭ، ماڭا ياردەم قىلىپ كىرا ھەققىنى ئالغۇزمىغىن، ھېچ بولمىسا ئازراق تۆلەتكۈزۈشكە ياردەم قىل، دېگەن مەنىدىكى شەپقەت تىلەش بار ئىدى. لېكىن بۇ ئۇمىدىممۇ بىكار بولۇپ چىقتى. چۈنكى بوغالتىر:

— ئۇكا، سەندىن كىرا ئالمىساقمۇ بولاتتى. ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن، يولدا پالاكەت بېسىپ، ئابلىز نۇرغۇن چىقىم تارتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاز-تولا كىرا بەرمىسەڭمۇ بولماس، — دېدى.

شۇنداق قىلىپ، مەن ياردەم كۈتكەن شەپقەتلىك بوغالتىرنىڭ سالا - سۈلۈسى بىلەن قىرىق سوم تۆلەپ، شۇ كۈنى بەش - ئالتە كىلومېتر پىيادە يول يۈرۈپ سانجىغا باردىم. ئۇ

دىن بىر پۈت بېغۇىن قەرز ئالدۇق. كېيىم، دېكوراتسىيىلەرنى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بېرىپ تۇردى. ھەر كۈنكى ئويۇن بېلەتلىرى ناھايىتى چاپ - چاپ سېتىلىپ تۇردى. ئۇچ كۈن ئويۇن قويۇش داۋامىدا يەتتە - سەككىز يۈز سوم پۇل توپلىدۇق.

ئويۇندىن چۈشكەن پۇلنى تەقسىم قىلىش ئۈچۈن بىر ھەيئەت سايلاپ چىقىشقا، شۇلار كىمگە قانچە بەرسە رازى بولۇشقا بىردەك كېلىشتۇق. ھەيئەت: ئاپتورلۇق ھەققىم، رېژىسسورلۇق قىلغىنىم ۋە باش رول ئالغىنىمنى ھېسابقا ئېلىپ، ماڭا ئومۇمىي كىرىمنىڭ ئەللىك پىرسەنتىنى يەنى ئۇچ يۈز ئەللىك سوم بەردى. ئېلى ئەكىبەر دېگەنگە كىيىمنىڭ يېلىڭ ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كەچكۈز بولۇپ قالغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، يۈز سوم ئاجرىتىپ بەردى. داپچى ئەخمەت يارىغىمۇ كىيىم - كېچىكى جۇل - جۇل بولغاچقا، يۈز سوم ئاجرىتىپ بەردى. قالغان پۇلنى ئارتىسلارغا، ئوينىغان رولىغا قاراپ، يىگىرمە - ئوتتۇز سوم تەقسىم قىلىپ بەردى. كۆپرەك ھەق ئالغانلار قىش لىق كىيىم - كېچىكىمىزنى تەييارلىۋالدۇق ۋە بىر كېچە زىيا- پەت ئۆتكۈزۈپ، ئويۇننى ھازىرلاشقا قاتناشقان بارلىق يولداش- لارنى كۈتۈۋالدۇق.

«جاھالەتنىڭ جاپاسى» — مېنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتقا قىزىقىشىم باشلانغاندىن كېيىن يەنى 1936 - يىلى يېزىپ چىق- قان تۇنجى دراما- مام ئىدى. بۇنى ئۆزىمىز سەھنىگە ئېلىپ چىققاندىن كېيىن، شۇ يىلى يازدا يېزىدىكى كاۋا بارىكىدا ئولتۇرۇپ يېزىپ چىققان «چىمەن» نامىلىق پوئېمامنى ئېلان قىلىش ئۈچۈن گېزىتخانىغا ئېلىپ باردىم. تەھرىرلەر، باش تەھرىر① گە قول قويدۇرۇپ كەلسەك، بېسىپ بېرىمىز، دېيىش- تى، بىراق باش تەھرىرنىڭ ئىشى كۆپ بولۇپ، بىر جايدا مۇ-

① ئۇ چاغدا گېزىتخانا ۋە ماتاربېسىش ئىشلىرىغا مەسئۇر ئەپەندى مەسئۇل ئىدى.

يامان تۇرمۇشتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ بىردىن بىر يولى» دېگەن چۈشەنچە بىلەن، مەرپەتنى تەرغىپ قىلىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق بىر دراممىنىڭ دەسلەپكى لايىھىسىنى قۇرۇپ، قەغەزگە چۈشۈرۈپ قويغانىدىم. شۇ ۋاقىتتا يەنە ئېغىر ئالۋاڭ - ياساقتا ۋەيران بولغان دېھقان بوۋاينىڭ قىزى چىمەننىڭ سەرگۈزەشتىسىنى تەسۋىرلەيدىغان بەش بوغۇملۇق ۋەزىنىدىكى «چىمەن» دېگەن پوئېمىنمۇ يازغانىدىم. ئۇرۇمچىگە كېلىش ۋاقتىدا مەن بۇ ئىككى ئەسىرنىڭ قولىيازمىلىرىنى بىللە ئالماج كەلگەنىدىم.

دەسلەپ يازغان ھېلىقى دراممىنى قايتا ئۆزگەرتىپ تولۇقلاپ ئېلى ھەمرايوپ، جىلانوپ، ئابدۇقادىر زۇنۇنلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ئۇرۇمچى سەھنىسىدە ئوينىماقچى بولدۇق. ئويۇننى ھازىرلاش، قويۇش، تېگىشلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلىشىپ تەستىقلىتىش قاتارلىق تەشكىلىي ئىشلارغا ھەمرايوپنى بەلگىلىدۇق. مەن بولسام رېژىسسورلۇق قىلىشنى ۋە باللىرىنى پەننى ئوقۇشقا بېرىشكە ئۇنىمايدىغان مۇتەئەسسىپ بەگگى بوۋاينىڭ رولىنى ئۇستۇمگە ئالدىم. جىلانوپ بوۋاينىڭ ئوغلى مەخسۇتنىڭ رولىنى ئوينىماقچى بولدى. مەخسۇت دادىسىدىن بىسوراق قېچىپ بېرىپ ئوقۇپ، دوختۇر بولۇپ كېلىپ، بوۋايىنى ئېغىر كېسەلدىن، سىڭلىسىنى تىلەمچىلىكتىن قۇتقۇزۇپ ياخشى كۈنگە يېتىشتۇرىدىغان يېگىت رولىنى مەجىت دېگەن يېتىم چىلىكتە ئۆسكەن تاتار يېگىت ئالماقچى بولدى. ئۇ بۇ رولنى ناھايىتى تەسىرلىك ئوينىدى. نادانلىقتىن زەھەرلىنىپ ئۆلگەن ئىنسىنىڭ رولىغا ئەمن دېگەن ئۆزبېك يېگىتى چىقتى. ھەمىشە داپ چېلىپ ئوينايدىغان ئەخمەت يارنى باخشىنىڭ رولىغا چىقاردۇق، بىز دراممىنى ئون بەش كۈن رېپېتىسس قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى شۇ ۋاقىتتىكى نەنگۈەنىدە كىنوخانا قىلغان بىر دەڭدە ئويناپ چىقتۇق. چىراغ يېقىش ئۇچۇن بىر سودىگەر-

ئەسكەر بار ئىدى. بۇ ماشىنىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پىكاپتا بولسا شېكىل شىسەي ئولتۇرغانىدى. بىزدىن ئەللىك قەدەمگە يەتمەيدىغان ئورۇندىكى چوڭ سۇ بويىغا كەلگەندە شېكىل شىسەي ماشىنىدىن چۈشتى ۋە تاللار سايە تاشلاپ تۇرغان سۇ بويىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى. قويۇق قاشلىق، ياپىلاق يۈزلۈك بۇ ئادەم ئاق پەلىيىنى چىقىرىپ، سېمىز قولىنى سۇغا تىقىپ، تاشلارنى شاراقلىتىپ ئويناشقا باشلىدى. بۇ قول، تەبىئىي مەنزىرىنى كۆرۈپ هېسسىياتقا بېرىلگەن شائىرنىڭ قولى بولماستىن، ئەزىز خەلقىمىزنىڭ قېنىغا بويالغان جاللاتنىڭ قولى ئىدى.

ساز ناخشىلار توختاپ، هەممىمىز قىمىرلىماي جىم بولۇپ قالدۇق، هەتتا مەن بىر تال ئوتۇننى تىزىمغا قويۇپ ئۇشتىغان پېتى تۇرۇپ قالدىم.

ئېلى ئەكبەر:

— باللار، باللار، قارىغىلار، داهىمىز شېكىل دۇبەن بىزگە قاراۋاتىدۇ، — دەپ پىچىرلىدى.

— ئاغزىڭنى يۇم، سارىك، — دېدى ئېلى هەمرايوپ هودۇقۇپ، (ئېلى ئەكبەرنىڭ لەقىمى سارىك ئىدى) بۇ سارىغىمۇ ئىككىنچى گەپ قىلماي جىم بولدى. ئەگەر مەجلىسلەردە جاللات شېڭىنىڭ نامى سۆزلىنگۈچىلەرنىڭ ئاغزىدىن چىقسا، خۇشامەتچىلەرنىڭ كىشىلەرگە تاڭغىنى بويىچە زالدىكى پۈتۈن ئادەم دەررۇ ئورنىدىن گۈررىدە قوپۇشى كېرەك ئىدى. بۇ يەردە ئەكبەر سارىغىنىڭ ئاغزىدىن بۇ «ئۇلۇغ» ئىسىم چىققان بولسىمۇ، بىز قىمىر قىلماي ئولتۇرۇپ قالغانىدۇق. سەۋەبى، هەممىمىز بىردىنلا گۈررىدە تۇرۇشتىن ئېھتىيات قىلغانىدۇق. چۈنكى ماشىنىنىڭ كابىنكىسى ئالدىدىكى پىلىموتلارنىڭ كانىيى بىز تەرەپكە قاراپ تۇراتتى.

دەهشەتلىك شېكىل دۇبەن باغنى سەيلى قىلىپ قايتقاندىن كېيىن، بىزنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىمىزنى سۈرۈشتە قىلغان بولسا

قىم تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئىككى ھەپتە ئىزلەپ تاپالمىدىم. گېزىتخانا ۋە مائارىپ نازارىتى ئەتراپىدا ئۆز ھەلەكچىلىكىمدە بولۇپ يۈرۈپ، شېئىر شىسەي، ئايۇپ قارى («بارات جەللىگۈر» دېگەن ھېكايىنىڭ ئاپتورى)، تۇراخۇن قارى، مەرۇپ ئەپەندى، خېلىل ساتتارى، قاسىمجان قەمبىرى قاتارلىق يازغۇچى، شائىر-لارنى باشقا ئاتاقلىق كىشىلەر قاتارىدا تۇتۇپ كېتىپتۇ، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىدىم. كېيىن مەن پوئېمامنى تەستىقلاپ بېرىدە-غان مەسئۇل كىشىنىمۇ تاپالمىدىم. چۈنكى ئۇ كىشىمۇ غايىپ بولغانىدى. ئەسەر باسمىغان ئىزۇنىمۇ بولمىدى. «ھەي، بۇ نەرسەمنى نەشر قىلدۇرىمەن دەپ قاتراپ يۈرۈپ، مەنمۇ بالاغا يولۇقۇپ قالمىغانغا ئوخشايمەن» دېگەن قورقۇنچ بىلەن ئوت-قا تۇتۇرۇق قىلىپ، «چىمەن» دىن ئادا - جۇدا بولدۇم (ل. مۇتەللىپ ئۇنى كۆرگەندە «بۇ چىرايامىق ئىسىم ئىكەن» دېگەن. ئۇ كېيىن مۇشۇ ئىسىملىك بىر دراما يازغان)، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ يېڭى باھارى ئەمدىلا چېچەك ئاتقاندا، ئۆلكىمىزدە ئۇنىڭ چېچەكلىرىنى خازان قىلمىغان جۇدۇن - چاپقۇن كۆ-تۇرۇلگەنىدى. مېنىڭمۇ ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان باھارىمىڭ دەسلەپكى يېشىل «چىمىنى» بۇ جۇدۇنلۇق كۇنلەرنىڭ شەپسىدە كۆيۈپ كۇلگە ئايلانىدى.

مانا قار ئۇچقۇنداپ قىشمۇ يېتىپ كەلدى. بىز ئىلىم ئىز-لەش يولىدىكى بىرەر يۇز ياش، يول ئۇستىدىكى كارۋانلارەڭ باغدىكى بىر نەچچە يەرگە گۇلخان يېقىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كۇن ئۆتكۈزۈپ يۈرمەكتە ئىدۇق.

بىر كۇنى چۈشتىن كېيىن گۇلخان يېنىدا ئېلى ھەمرا-يوپ دۇتار، ئابدۇرېشىت تەمبۇر، ئەخمەتيار داپ چېلىپ ناخ-شىغا چۈشكەنىدى. باغقا تۇيۇقسىزلا بىرقانچە ماشىنا كىرىپ كەلدى. ئالدى - كەينىدىكى تۆت چوڭ ماشىنىدا پىلىموت ۋە بەش ئاتار مىلتىق تۇتقان، يانلىرىغا بومبىلار ئاسقان يۈزچە

ماهارەت كۆرسەتكەن بىچارە ئارتىسىمز جاللاتلارنىڭ يىرگىنىشـ
لىك قولىدا دەھشەتلىك قۇربان بولغان كىشىلەرنىڭ جەسەتـ
لىرىنى توشۇپ كۆزدىن يوقىتىدىغان ھارۋىكەشنىڭ رولىنى
ئاپتۇ. ئۇ مەلۇم ۋاقىت ئۆلۈك توشۇغاندىن كېيىن، مۇناپىق قانـ
خور شېك دۇبەننىڭ ئۆز جىنايى قىلمىشلىرىنىڭ ئىزىنى يوقـ
تىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ھەرىكىتىدە قىرغىنغا يېقىندىن قاتـ
ناشقانلار قاتاردا، بىر كېچىدە قەتلى قىلىپ ئۆجۈقتۇرۇلۈپتۇ.

بىز ئۇقۇشقا كىرگەن ئوتتۇرا مەكتەپ بېيىمگەدىكى دۆڭدەـ
يالڭ جاڭجۇن ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانىدىكى «گودۇڭ شۇيتاڭ»
دەپ ئاتىلىدىغان كونا مەكتەپنىڭ ئورنىدا ئىدى. بىر غۇلاچچە
يۇرۇش ئارىلىقى بولغان ھويلىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ھەر
بىر ھوجرىدا بەش ئوقۇغۇچى ياتاتتۇق. ھوجرىلارنىڭ كونا
پەنجىرىلىرىدىن چىقىرىلغان مەشنىڭ كانىيىدىن قىش كۈنلىرى
كۆتۈرۈلگەن ئىس بىلەن يۇرۇش يولىمىز ' قاپلىنىپ كېتەتتى،
بىز ئېكىشىپ يۇرۇپ سىنىپلارغا يۈگۈرۈيتتۇق. ھەر بىر ياتاقتا
بىر ھەپتىدە يۇز جىڭ (ئەللىك كىلو) كۆمۈر بېرىلەتتى. بۇ
كۆمۈر تۆت كۈنگە ئاران يېتەتتى. قالغان كۈنلىرى سوغۇقتا
ياتالماستىن، ئامبارلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىپ، كۆمۈر ئوغۇر-
لاشقا مەجبۇر بولاتتۇق ياكى باشقا سىنىپلارنىڭ پەنجىرلىرىنى
قومۇرۇپ، ئۇ يەردىكى مەشكە قالاشقا ئىشلىتىدىغان كۆمۈرلەرنى
ئېلىپ چىقاتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئامبارنىڭ قۇلۇپىنى چاقماق
ئوقۇغۇچىلار تەرتىپ مۇدىرى تەرىپىدىن سوراقتا تارتىلىپ
جازالىناتتى. سىنىپلار ئارا ئوقۇغۇچىلار كۆمۈر تالىشىپ مۇشتـ
لىشىپ قالاتتۇق. سوغۇق قاتتىق بولۇپ ياتالماي قالغان چاغـ
لىرىمىزدا ياتاقتىكى جوزا، ئورۇندۇقلىرىمىزنىمۇ يېرىپ قالاپ
كېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىپ تۇراتتى. 1937 - يىلى ئاشلىق
كەمچىل بولۇپ، كۈندە بىر - ئىككى ۋاخ شىفەن ئىچىپ، ئاچـ
لىق دەردىنى تارتىپ ئوقۇيالماي قالغان كۈنلىرىمىزمۇ بولدى.

كۆپرەك. ئىككى كۈن ئۆتۈپلا ماۋارىپ نازارىتىدىن بىر كىشى چىقىپ، بۇ يىل تاشكەنتكە ئوقۇغۇچى چىقىرىلمايدىغانلىقىنى، بىزنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە سىفەنلەرگە كىرىپ ئوقۇشىمىزنى ئۇقتۇردى.

شۇنىڭ بىلەن مەن ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار قاتاردا تۆتىنچى قاتارلىق سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم. باشقا بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار سىفەنگە كىردى. بىز گەرچە تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىساقمۇ، ئۇيەردىكى ساگودا ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇتقۇچىلاردا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدۇق. بۇ چاغدا سىفەندە ھۆزۈللايۇپ، سەيپۇللايۇپ، ھاجىيۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپتە بولسا ئابدۇراخمان مۇھىدى، قادىر ھەسەن، ئارىپوپلار ئاساسلىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى.

ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، مېنىڭ دەسلەپكى «جاھالەتنىڭ جاپاسى» نامىلىق ھېكايەمدا، ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، غۇربەتچىلىكتە قەلەندەر بولۇپ سەرسانلىقتا يۈرگەن قىزنىڭ رولىنى ئاجايىپ تەسىرلىك ئويناپ، تاماشىچىلارنىڭ كۆزىدىن ياش ئاققۇزغان تاتار يىگىت، كىيىم-كېچەك ۋە باشقا تەمىناتى ياخشىكەن دېگەن ئوي بىلەن، ساقچىلارنى تەييارلايدىغان كۇرسقا ئوقۇشقا كىردى. ئۇنىڭ ئاقىۋىتى بىزگە قارىغاندا تېخىمۇ يامان بولۇپ چىقتى.

شۇ ۋاقىتدىكى مۇناپىق جاللات لى يىنچىنىڭ قول ئاستىدىكى مەخپۇس ساقچىلار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى يېرىدىن «خائىن» دەپ تۇتۇپ كېلىنگەن نەچچە يۈزلىگەن زىيالىي ۋە نامدار كىشىلەرنى تۇرمىلەرگە سولاپ، مەخپىي ئۆلتۈرۈشكە باشلىغانىدى. ياخشى تەمىناتقا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىپ، ساقچىلار مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن ھېلىقى تاتار يىگىت قانخور جاللاتلارنىڭ قولىدا تۆكۈلگەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قانلىرىنى كېچىشكە مەجبۇر بوپتۇ. درامىدا يېتىم قىزنىڭ رولىنى ئېلىشتا

ھۆ ۋاقتلاردا يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارە-لەرگە باشلىق بولاتتى. چارۋىچىلىق، سۇچىلىق ۋە مال دوختۇر-لۇقنى ئوقۇپ چىققۇچىلار ئاشۇنداق ئىدارىلەرنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سىنىپتا ئوقۇش ئارزۇيىمىز ئېشىپ، ئىككىنچى قېتىم ئۆتۈنۈش يازدۇق. بۇنىڭمۇ جاۋابى چىقمىغۇچە يازلىق تەتىل بولۇپ، يۇرتىمىزغا — ئائىلە كۆرۈپ كېلىشكە كېتىپ قالدۇق.

1940 - يىلى كۈزدە مەن مەكتەپكە ۋاقتىدا قايتالماي، غۇلجىدا يەنە بىر ئايچە تۇرۇپ قالدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇمچى دورىخانىسىنىڭ ماشىنىسىغا ئەللىك سوم كىرا بېرىپ يولغا چىقتىم. ماشىنا سۈيدۈگىگە كەلگەندە توختاپ تاماققا ماڭدۇق. بىز ئاشخانىدا تاماق يەۋاتقىنىمىزدا، ئۇرۇمچى دورىخانىسىدا ئىشلەيدىغان جوجى دېگەن تاتار يىگىتى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئۇ مېنى سىرتقا ئىشارەت قىلدى. مەن دەررۇ سىرتقا چىقتىم.

جوجى يېنىمغا كېلىپ پەس ئاۋاز بىلەن:

— مەن ئۇرۇمچىدىن تۇنۇگۈن يولغا چىققانىدىم، بۇ يەر-گە ئەمدى كېلىپ تۇرۇشۇم. سىلەرنىڭ مەكتەپتە بولغان ئەھ-ۋالنى ئاۋۇلارنىڭ ئالدىدا ئېيتىپ بېرىش ئەپسىز بولدى، شۇڭا سېنى بۇ يەرگە چىقىشقا ئىشارەت قىلدىم، ئەھۋال ئېغىر ... دېدى.

— ئېيتقىنا، قانداق ئەھۋال، — دېدىمەن جىددىيلىشىپ.

— سىلەرنىڭ سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تولىسىنى، بۈ-گۈن ئۈن كۈنچە بولدى، قولغا ئالدى.

— نېمە ئۈچۈن؟

— سىلەر شېك دۈبەنگە ئەرز بەرگەن ئىكەنسىلەر غۇ؟! شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك.

— ئەرز بەرگىنىمىزنى سەن كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

هەپتىدە بىر ياكى ئىككى قېتىم موما بەرگەنىدە، نان تالىشىپ داس ۋە جوزىلارنى سۈندۈرۈپ تاشلاپ، ئاشخانا ئىچىدە توپىلاڭ چىقىراتتۇق. مەكتەپتە ئەھۋال ئېغىر بولغاچقا ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «يا ئاچتىن ياكى ئىستىن» ئۆلىدىغان بولدۇق دەيدىغان گەپلەر ئىختىيارسىز چىقىپ تۇراتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەرى ئاغرىسا «ئاچتىنمۇ ياكى ئىستىنمۇ» دەپ قويياتتۇق.

دېگەندەك ياتاقلاردىكى قىستاڭچىلىق، سوغۇق تېگىش، چۇسا، پىت، مەينەتچىلىك دەستىدىن ھەم تويغۇدەك تاماق يېمەگەنلىكتىن، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار كېسەل بولۇپ كېتىشتى، ئەتىيازغا چىققاندا ئۈيغۇر سىنىپلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىنلا يىگىرمە نەچچىسى ئۆلدى. سىياسىي ھاۋانىڭ دەستىدىن بولسا بىر نەچچە ئوقۇغۇچى خائىن ۋە بۇزۇق ئۇنسۇر دەپ تۇتۇلۇپ كەتتى.

شۇنداق ئېغىر شارائىتتا مەن بۇ يەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر يىل ئوقۇپ، 1938 - يىلى غۇلجىغا قايتىپ كەتتىم. غۇلجىدىكى يېتىم بالىلار مەكتىپى «خەيرىيە» دە بىر يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ، ئاجىزلاپ كەتكەن تېنىمنى ۋە كىيىم - كېچىكمىنى رۇسلىۋالدىم.

1939 - يىلى يەنە ئۇرۇمچىگە كېلىپ، سايباغدا ئېچىلغان يېزا ئىگىلىكى تېخنىكۇمىغا ئىمتىھان بېرىپ، چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئوقۇشقا كىردىم. بۇ يەردە بىر يىل ئوقۇغاندىن كېيىن، يازلىق تەتىل بولۇش ئالدىدا، بىزنىڭ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى مەسلىھەت قىلىپ كېلەركى ئوقۇش يىلىدا ئېچىلىدىغان ئاگرونوملۇق سىنىپىغا ئۈيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىمۇ قوبۇل قىلىش توغرىسىدا شېكى دۇبەنگە ئەرز تۇتتۇق. چۈنكى ئاگرونوم سىنىپىدا ھەر خىل دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى، تراكتورلارنى قۇراشتۇرۇش، ھەيدەش ئىشلىرىنى ئۆگىتەتتى. شۇنىڭدەك بۇ يەردە ئىلمىي ئاساستا تېرىقچىلىق قىلىش ئىشلىرىنىمۇ ئۆگىنىپ چىققىلى بولاتتى. ئىككىنچىدىن، بۇ سىنىپنى ئوقۇپ چىققۇچىلار

خۇش كەيپلىكتە مەن تەرەپ بولۇپ، نۇرزاتنى قىستىشپ بەر-
دى. خوجايىن ئائىلاج يېنىدا قالغان ئوتتۇز بەش سومنى قايـ
تۇرۇپ بەردى. مەن قالغان ئون بەش سوم پۇلۇمدىن ھەم ئۇ-
لار سوپۇن سېلىپ تۇرغان بىر خۇرجۇنمدىن كېچىپ، ئەتىسى
غۇلجىغا قايتتىم.

شۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپنىڭ بوسۇغىسىغا بارالماي، ئىلى
ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سانايىنەفىسە ئۆمىكىگە
كىرىپ ئارتىس ۋە ئەدەبىي خادىم بولۇپ قالدىم. كېيىنچىرەك
مەدەنىي مائارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدىم.

خەيرىيە مەكتەپتە

ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن يەنى 1933 - يىلىدىن باش-
لاپ شىنجاڭدا مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرى يولغا قويۇلدى. بۇ
چاغلاردا غۇلجا شەھىرىدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېت
ئىتتىپاقىدا ئەۋج ئالغان مەدەنىي - مائارىپنىڭ تەسىرى كۈچـ
لۈك بولغىنى ئۈچۈن، مائارىپ خىزمىتى تېز جانلىنىپ كەتكەنىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن ھۇسەينبەك، دامۇللارازى،
مەرۇق سەئىدىگە ئوخشاش مائارىپچىلار ۋە يەرلىكلەردىن مەھەـ
مەت يۇسۇق ھاجى، نامان ئاخۇنغا ئوخشاش مائارىپچىرۇھىر
كىشىلەر يېڭى ئېچىلىۋاتقان مەكتەپلەرگە جان دىلى بىلەن
ياردەم كۆرسىتىشكە باشلىدى. مەكتەپلەرنىڭ سانى كۆپەيمىش
بىلەن بىلىم ئېلىشقا تەشنا بولۇپ يۇرگەن باللارنىڭمۇ سانى
يىلدىن يىلغا ئاشتى. ئىگە - چاقىسى يوق يېتىم يېسىر
باللارنىڭ ئوقۇش مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىز يۇقـ
رىدا نامىنى ئاتىغان زاتلار، يۇرت ئارىسىدىن ئىئانە توپلاش
بىلەن يېتىم باللارنى ئوقۇتىدىغان ئىككى سىنىپلىق بىر مەكـ
تەپ ئېچىپ ئۇنىڭغا «خەيرىيە مەكتەپ» دەپ نام بەردى. شۇ-

ـــ سىلەرنىڭ تەرتىپ مۇدىرىڭلار ئابلىمەيدىن.

شۇ ۋاقىتتا جىڭسىاجۇينىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرـ نىڭ تەرتىپ بۆلۈملىرىگە ئوقۇغۇچىلارغا كۆز ـ قۇلاق بولۇشنى مەخپىي تاپشۇرغانلىق ھەققىدىكى گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇراتـ تۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن مەكتەپنىڭ تەرتىپ بۆلۈمى بىزنىڭ شېڭ دۇبەنگە ئەرز تۇتقانلىقىمىزنى بىلىشى جەزمەن ئىدى. چۈنكى ئەرز بېرىش ئاشكارا ئىش، ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى قول قويغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا گەپ توشۇپ تۇرىدىغان خەۋەرچىلەرمۇ خېلى بار ئىدى.

جوجىنىڭ ماڭا يەتكۈزگەن شۇم خەۋىرى ئارىلاپ بىرەر ئوقۇغۇچىنىڭ يېرىم كېچىدە يوقاپ كېتىشىدەك ھادىسە بولماي، بەلكى سىنىپ بويىچە تۇتقۇن قىلىشتەك قورقۇنچلۇق ھادىسە بولغىنى ئۈچۈن مەن ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئوقۇشنى داۋام قىلدۇـ رۇشتىن ۋاز كەچتىم. ئەمدى ماشىنا كىراسى ئۈچۈن بەرگەن پۇلۇمنى ۋە شۆلىلىرىمنى ياندۇرۇپ ئېلىشىم كېرەك. مەن شوپۇر بىلەن خوجايىننى ئەيۇەشكە كەلتۈرمەكچى بولـۇپ، دەررۇ ماگـ زىندىن ئىككى بوتۇلكا ھاراق ئەكىلىپ، بۇنى ئۇلار تاماق يەـ ۋاتقان ئۇستەلگە قويدۇم ۋە بىر تەخسە سەي بۇيرۇتتۇم. دورـ خانا كادىرى نۇرزات بىلەن شوپۇر مېنىڭ سېخىلىقىمدىن مەمـ نۇن بولۇپ ھاراقنى ئىشتىھا بىلەن ئىچىشتى. ئۇلار كەيپ بولـ غاندىن كېيىن، مەن ئۇلارغا ئۇرۇمچىگە بېرىشتىن يالتىيىپ قالـ غانلىقىمنى، كىراغا بەرگەن پۇل ۋە نەرسە ـ كېرەكلىرىمنى ياندۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم. ئۇلار ھەيران بولدى ۋە مېنىڭ ئەخمەقلىق قىلماسلىقىمنى ئېيتتى. مەن ئۇلارنىڭ گەپـ لىرىگە قۇلاق سالماي، دەرھال ماشىنىغا چىقىپ شۆلىلىرىمنى يەرگە تاشلىدىم. ئاندىن ئۇلاردىن كىراغا بەرگەن پۇلۇمنى قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپ چېكىپ تۇرۇۋالدىم. شوپۇرنىڭ كانـ ىنى ھازاق بىلەن ياغلىغىنىم ئوبدان ئىش بوپتىكەن. ئۇ

كى يېتىم بالىلارنىمۇ قوبۇل قىلغانىدى. سۆسەر ھاجىم بۇ مەكتەپكە ئۆز جايىنى تەقدىم قىلىشتىن سىرت ئىوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىغىمۇ ياردەم قىلىپ تۇراتتى. مەكتەپتە ئۆي - داكانى يوق بالىلار ئۇچۇن ياتاق ۋە تاماق تەشكىل قىلىندى. بۇ مەكتەپتە 300 نەچچە ئوقۇغۇچى ۋە ئون نەچچە ئوقۇتقۇچى بولۇپ يەتتە يىللىق كۆزگە كۆرۈنگەن روشتىيە مەكتەپ بولۇپ قالغانىدى. مەن بۇ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى ئاغىنەم مۇتەللىپ قاسىمنىڭ تەكلىپى بىلەن 38 - يىلدىن 40 - يىلغىچە مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغانىدىم. 38 - يىلى دەسلەپتە تەرتىپ مۇدىرلىقىغا كۆتۈرۈلۈپ، 1939 - يىلى ئىلمىي مۇدىرلىققا ئۆستۈم. ئەمما تەرتىپ مۇدىرلىققا بەلگىلەنگەن يىلدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى تارتتىم. چۇنكى «خەيرىيە مەكتەپ» ئوقۇغۇچىلىرى ئاساسدا كوچىلاردىن يىغىپ كېلىنگەن بىر قانچە گۆدەكلەر بار ئىدى.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قەلەندەرلىك قىلىپ جان باققان بولسا، بەزىلىرى ئوششاق - چۇششەك ئوغرىلىق ۋە جەللىگۇرلۇك قىلىپ كۇن كەچۇرەتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى كۇندۇزلىرى ئاشخانا، قاۋاقخانا ئەتراپلىرىدا يۇرۇپ خەقتىن ئاشقان تاماقلارنى تالىشىپ يەپ - ئىچىپ بىر - بىرى بىلەن ھوشتلىشىپ يۇرۇپ ھارغاندا كېچىلىرى باققاللارنىڭ كارىۋاتلىرى ئاستىغا كىرىپ ياتاتتى، ياكى كۆزەتچىلەر قوغلىسا بۇلۇڭ - پۇشقاق ئەخلەتخانىلاردا ئۇخلاپ قالاتتى. قىش كۇنلىرى بولسا ئاشخانىلارنىڭ ئوچاقلىرى ئەتراپىنى تالىشىپ كىرىپىدەك تۇگۈلۇپ يېتىشاتتى. ۋە يەنە ئىگە - چاقسىز قالغان بالىلار پىشتلاپ كەتكەن بولۇپ، تولىسىنىڭ باشلىرى تاز، بەدەنلىرى تىماق يارىسى ئىدى. ئوھۇمەن ھۇنداق گۆدەكلەر ئاتا - ئانا تەربىيىسىدىن مەھرۇم بولۇپ قالغانلىقى ئۇچۇن ھەر خىل يامان خۇيلارغا گىرىپتار بولۇپ قالغانىدى. «خەيرىيە مەكتەپ» ئوقۇغۇچىلىرى

نىڭ بىلەن دەسلەپتە بۇ مەكتەپنىڭ پۇتۇن تەمىناتى شەپقەتـ لىك كىشىلەرنىڭ خەير ـ ئېھسانلىرىغا تايىنىپ ھەل قىلىندى.

ئەمما بۇ «خەيرىيە» مەكتەپتىكى بالىلارنىڭ ئوقۇش شارا ـ ئىتى ناچار بولۇپ، سىنىپلار يېتىشمەي، يېتىم بالىلارنىڭ بـ ـ لىم ئېلىشى قىيىنلاشقانلىقتىن كۆرگەن مېھر ـ شەپقەتلىك ئاي ـ خان دېگەن ئايال، قازانچىدىكى ئاستى ـ ئۈستى تاختايىلىق ئون ئالتە ئېغىز ئۆينى چوڭ بىر ھويلىسى بىلەن «خەيرىيە» مەكتەپكە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئەينى يىللاردا بىر ئايالنىڭ بۇ مائا ـ رىپىەرۋەرلىك روھىي جەھىيەتتە چوڭ تەسىر قوزغىدى. «خەيرىيە» مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قوللىرىغا بايراق تۇتۇپ، يۆقىرىدا بىز نامىنى ئاتىغان زاتلار بىلەن ئايخاننىڭ قورۇسىغا بېرىپ، ئۇنى مەدھىيىلىگەن ناخشىلارنى ئېيتىشتى. بۇ ھەيۋەتلىك قـوشۇننى كۆرگەن مېھرىبان ئايخان ئانا كۆزىگە ياش ئېلىپ: سىلەردەك يېتىم بالىلارغا قىلغان خـەير ـ ساخاۋىتىم تېخى يېتـەرلىك ئەمەس، مەن بۇنىڭدىن كېيىن قولۇمـدىن كېلىدىغان بارلـىق ياردەمىمنى سىلەردىن ئايمايمەن، ـــ دېدى. شۇنىڭدىـن كېيىن يېتىم بالىلار ئايخاننىڭ قورۇسىغا كۆچۈپ كېلىپ، بۇ مەكـتەپ ـ نىڭ نامى بىر مەزگىل «ئايخان ئانا مەكتىپى» دەپ ئاتالدى. ئايخان ئانا ۋەدىسىگە بىنائەن كىيىمى يوق ئوقۇغۇچىلارغا كـ ـ يىم ـ كېچەك، ئوقۇش راسخوتلىرىنى بېرىپ تۇردى، تۇرمۇشى ناچار ئوقۇغۇچىلارنى تاماقلاندۇرغاندىن تاشقىرى ھېيت ـ ئايەم ـ لەردە بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا ھېيتلىق مەزىلەر تىزىلغان داستىخان ھازىرلاپ بەردى.

كېيىنچە «خەيرىيە» مەكتەپ 1937 ـ يىلى سۆسەر ھاجىم تەقدىم قىلغان ئىچكىرىكى ـ تاشقىرىقى يىگىرمە نەچچە ئېغىزلىق ئۆيى، ئامبار ۋە چوڭ بىغى بار قورۇغا كۆچۈپ كېلىپ دۆلەت ئىگىلـ ـ كىدىكى 10 ـ مەكتەپكە ئايلاندى. ئەمما بۇ مەكتەپكە شەھەردـ ـ كى قەلەندەرلىك قىلىپ يۈرگەن بالىلارنى، يېزا ـ قىشلاقلاردـ ـ

تۇتۇپ ئېلىشنى خىيال قىلىپ تۇزۇك ئۇخلىيالمىغانىدىم. تاڭ ئۇچ قېتىم قارىغاندىلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ دېگەن جايغا بالدۇر يېتىپ باردىم. بىر قولۇمدا تۇرۇلگەن چېگە شويناء بىر قولۇمدا ئۇزۇن تال تاياق بار ئىدى. ئوقۇغۇچىلار كېلىپ قولۇمدىكى نەرسە-لەرنى كۆرگەندىن كېيىن:

— ئەپەندىم، قولىڭىزدىكى نەرسىلەرنى نېمە قىلىمىز؟ — دەپ سوراشتى.

— چېگە بىلەن ئوغرى مۇشۇكلەرنى باغلايمىز، تاياق بە-لەن ھەيدايمىز — دەپ چېقىشتىم.

مۇنداق قاچقۇنلار تولاراق يېمىش بازىرىغا يېقىن جايدىكى تۇردى شۇمپەننىڭ ئاشخانىسى ئوچاقلىرى ئالدىدا ياكى تاش لە-پىكىگە يېقىن جايدىكى ئىسمايىل زاكۇنىڭ ئاشخانىسى ئوچاقلىرى ئالدىدا ياتاتتى. بىز ئاۋۋال پەم بىلەن تۇردى شۇمپەن ئاشخانىسىغا يېقىنلىشىپ ئوچاق ئىچىدىكى كۆلگە پۇتىنى تىقىپ بېشىنى بېلىكىگە قويۇپ كۆ-چۈكتەك تۇگۈلۈپ ياتقان بىرىنى كۆرۈپ ئۇنى قىمىرلاتماي تۇتۇپ ئالدۇق. بۇ ئاباق ئىكەن. مەن ئۇنىڭدىن قالغان ئىككىسىنى سو-رىغانىدىم ئۇ بىزنى ئىسمايىل زاكۇنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. قارىساق ئۇيۇق بىلەن ئىمىق (ئۇلار ئۇز ئارا بىر - بىرىنى شۇنداق قىسقارتىپ ئاتىشاتتى) پۇتلىرىنى بىر - بىرىنىڭ قورسىقىغا تەگكۈزۈپ پەشلىرى بىلەن يېپىپ ئاپتۇ. باش-لىرىنى بولسا قولتۇقلىرىغا تىقىشىپ ئوچاق ئەتراپىدا چەمبىرەك بولۇپ ئۇخلاپ يېتىشىپتۇ. بىز ئۇلارنىمۇ تۈيدۇرماي تۇتۇپ ئال-دۇق. بىراق بىز ئۇلارنى قولىدىن تۇتۇپ مەكتەپ تەرەپكە ئېلىپ كېتىۋاتساق ئىككى يۇز مېتر ماڭا - ماڭمايلا ئۇيۇق بىزدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ يىمىش بازىرى تەرەپكە قېچىپ كەتتى. مەن بىر ئوقۇ-غۇچى بىلەن ئىككى تازنى تۇتۇپ تۇردوق. يەنە ئىككى ئوقۇ-غۇچى بولسا ئويۇقنى قوغلاپ كېتىشتى. ئۇلار يېرىم سائەتتىن كېيىن: «ئۇنى يىمىش بازىرىغىچە قوغلاپ بارغاندا غايىپ بولۇپ

لىرىنىڭ كۆپچىلىكى يوقسۇللارنىڭ بالىلىرى بولۇپ ئاتا - ئانىسى، تەربىيىچىلىرى بارلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ئەدەپ قائىدىلىك مۇلايىم بولاتتى. مەن تەرتىپ مۇدىرى بولغىنىم ئۈچۈن يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن تەربىيىسىز قىلىپ جىسمانىي ۋە روھىي تەرەپتە يامان ئىللەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قالغان گۆدەكلەرنى جىسمانىي ۋە روھىي تەرەپلەردىن ساغلاملاشتۇرۇشقا بارلىق ۋۇجۇدۇم بىلەن تىرىشاتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇھەممەت مەخسۇم مەھەممەت ئىمىن خەلپەت هاجى، ئابلا مەخسۇم، سايىم ئاخۇنلارغا ئوخشاش مەرپەتپەرۋەر كىشىلەرگە ئېيتىپ ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك، ئورۇن - كۆرپىلىرىنى تۈزەشتۈرەتتىم. تاز ۋە يارىدار-لارغا دورا ئالدۇرۇپ، سېستىرالار بىلەن بىرلىشىپ تاز بالىلار-نىڭ بېشىنى چاتىرىقىمغا قىسىپ يوت سۈرەتتىم. كېيىن بىر خىل ماي دۇرىنى سۈركەيتتىم. مەكتەپتىن قاچقانلىرىنى ئىزلەيتتىم. يامانلىق قىلغانلىرىنى سوراق قىلاتتىم.

سەرگەردانلىق تۇرمۇشقا بەك ئادەتلىنىپ قالغان بىر نەچچە گۆدەك مەكتەپنىڭ تەرتىپ - تۈزۈمىگە كۆنمەي پات - پات قېچىپ كېتەتتى. بىر نەچچە سەرخىل ئوقۇغۇچىلارنى سايلاپ ئۇلارنى تۈتۈپ كېلىشكە چىقىراتتىم.

بۇ ئوقۇغۇچىلار قاچقۇنلارنى بەزىدە ئىزلەپ تاپالمايتتى، بەزىدە ئىزلەپ يۈرۈپ بەزىلىرىنى تۈتۈپ ئالسىمۇ 3 — 4 تى بىر بولۇپ، تۈتۈپ ئالغۇچىلارغا مۇشت ئېتىپ ياكى يىراقتىن تاش، چالما ئېتىپ ئۇلارنى قاچۇرۇپ يولداشلىرىنى قۇتقۇزۇپ يەنە قېچىشىپ كېتەتتى.

قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەكتەپتىن قېچىپ كەتكەن ئۇچ تازچاقنى خېلى قاۋۇل ئۇچ ئوقۇغۇچىمىز بىر كۈن ئىزلەپ تۈتالمىغاندىن كېيىن مەن ئۇلار بىلەن كېلىشىپ ئەتىسى تاڭ ئاتار ۋاقتىدا يېمىش بازارغا يېقىن جايدىكى دەك ئالدىدا ئۇچراشماقچى بولۇشتۇق. شۇ كۈنى ئاخشىمى ئۇلارنى قاناداق

سى بولسمۇ لېكىن ئوبۇل ھەممىدىن تولاراق ئەسكى ئىشلارنى قىلىدىغان تۇلكە ئىدى. ئۇ مەكـ تەپ ئىچى ۋە سىرتىدا قىلىپ يۈرگەن يامان خۇيلىرىنى ئۆز ئالدىغىلا قىلماستىن بەزى ياۋاش بالىلارغىمۇ يۇقتۇراتتى. مەسىلەن: كـو- چىلاردىن مەكتەپكە يېغىپ كېلىنگەن سەرگەردان بالىلار ئىچىدە ئون - ئون بىر ياشلار ئەترapىداكەيمە تاز بىر ئەرجەنزە بالا بار ئىدى. (ئۇنىڭ ئاتىسى خەنزۇ، ئانىسى رۇس بولۇپ يېتىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن كوچا بالىلىرى قاتارىغا كىرىپ قالغانىكەن) ئۇنىڭ بـۇ- رۇنقى ئىسمى كولە بولسىمۇ كوچا بالىلىرى ئىسلام دەپ ئاتـ شىۋاپتۇ. ئىسلام سېرىق تۆكلۈك باچكىدەك ۋىجىك بولۇپ بەش - ئالتە ياشتەك كۆرۈنەتتى. ئۇ توشقاندەك چەبدەس، زېرەك بالا ئىدى. مەن ئۇنىڭ تاز يارداملىرىغا يوت ۋە مايلىق دورىلارنى سۈركەپ يۇرۇپ پاك - پاكىز ساقايتىپ، ئۆزىگە لايىق ئىخچام كىيىندۈ- رۈپ قويغانىدىم. ئۇ دەرستىمۇ يۇز نومۇر ئالاتتى. ئۇيغۇرچە راۋان سۆزلەيتتى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدىن رازى بولۇپ ماختىشاتتى. ئۇمۇ ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپ خىزمەتچىلىرـ نىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى دېگەندەك ئورۇنداپ تۇراتتى. مەكـ تەپ تازىلىق خىزمەتچىسى مەستۇرىخاننىڭ ئىشلىرىغا پات - پات قارىشىپ بېرەتتى.

مانا مۇشۇ ئىسلامنىڭ ۋىجىك ھەم چاققانلىقىدىن پايدىلـ نىپ ئۇبۇق ئۇنى ئالداپ ئۆزىنىڭ ئوغرىلىق قىلمىشىغا شېرىك قىپتۇ. يەنى مەستۇرىخان ئايلىق مائاشنى ئالغان بىر كۈنى ئۇ- نىڭ بالىلار ياتىقىنى تازىلاشقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ، مەستۇرىخاننىڭ ئەينىكى سۇنغان دېرىزە كۆزىنىكىدىن ۋىجىك ئىسلامنى ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ ئۇنىڭ تېخى سانـ دۇقىغا سېلىپ ئۇلگۈرمىگەن قىرىق سوم پۇلىنى يانچۇقىدىن ئوغرىـ لاپ ئالدۇرۇپتۇ. مەستۇرىخان ئەتىسى پۇلى يوقالغانلىقىنى بـ- لىپ مەكتەپ مۇدىرى زۆھرە ئاپپاي ۋە مائا ئەرز قىلغانىدى

كەتتى، ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق» — دەپ قايتىپ كېلىشتى.

— ئوبۇق بەك ھېيلىگەر تۇلكە، سىلەر ئۇنى تاپالمايسىلەر! جۇرۇڭلار، مەن ئۇنى ئاسمانغا چىقىپ كەتسە پۇتىدىن، يەرگە كىرىپ كەتسە كۆكۈلسىدىن تارتىپ چىقىرىمەن — دېدىم.

قىزىنقىراق بىر ئوقۇغۇچۇم:

— ئەپەندىم، ئۇنىڭ ياغاق بېشىدا كۆكۈلسى بولمسا قانداق تۇتسىز، — دەپ چاقچاق قىلغانىدى، مەن:

— سىلەر بايا ماۋۇ شويىننى نېمە قىلسىز دېگەن ئىدىڭلارغۇ، ھە مانا ئۇنىڭ تۇتىدىغان كۆكۈلسى بولمسا بۇ شويىنا بىلەن بوينىدىن باغلاپ تارتسەمەن، — دېدىم. شۇنداق كۈلۈشەمەك بىلەن ئۇبۇل ھەييارنى ئاختۇرۇشقا تۇتۇندۇق. بىر سائەتكىچە ئەتراپ، بۇلۇڭ - پۇچقاق ھەتتا تەنزە ۋە كارىۋات تېگىلىرىنى ئاختۇرۇپ تاپالمىدۇق. ئاخىر مەن پەم بىلەن سىنچىلاپ يۇرۇپ تەنزىچىنىڭ قۇلۇپلاغلىق يوغان بىر ئەسكى سانداقى ئاستىدىكى ئىت كۇچۇكلەيدىغان بىر ئۆرەكتىن ئۇنى بايقىدىم. «ھەقىچان بۇ ھەييار تاز ئوبۇق بولۇشى كېرەك» دېگەن پەرەز بىلەن سانداقنىڭ ئاستىدىكى بىر غېرىچىتەك بوش جايدىن قولۇمنى تىقىپ تاياق بىلەن ھېلىقى قارا نەرسىنى تۇرۇتكەنىدىم. ئۇ مىدىرلىدى. ئوقۇغۇچىلارنى قىچقىرىپ «ئەنە كۆردۇڭلارمۇ، ئۇبۇل دېگەن ھەييار تاز شۇ بولماي نېمە» دېگەنىدىم، ئۇلارمۇ بۇنى بايقاپ «شۇ، راست شۇ ئىكەن. ئەپەندىم، سىز بۇنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى بىلگىنىڭىز ئۈچۈن تاياق نېمۇ بىكار ئالماپتىكەنسىز»، دەپ چۇرقىرىشىپ ھەركەت قىلىشىپ، تاياق بىلەن ئۇنى تۇرتۇپ ۋارقىراپ، ئاخىر سىرتقا چىقاردۇق. شۇنىڭ بىلەن ئۇبۇلنى ھەر تەرەپتىن مەھكەم تۇتۇپ مەكتەپكە ئېلىپ كەتتۇق. كوچىلاردىن يىغىپ كەلگەن سەرگەردان بالىلار ئارىسىدا يامانلىق قىلىدىغان بالىلاردىن بىر قانچە

یه، ــ دەپ بىر چاغگال كەپۈت ئېلىپ بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. مەن ئۇبۇلنى تەرتىپ بۆلۈمىگە يالغۇز ئەكىرىپ، كەچ كىچە تۇرلۇك ئۇسۇللار بىلەن سوراپ تەربىيە بېرىپ ھېچ ئىقرار كەلتۈرەلمىدىم. قىيناپ قورقۇتۇپ پۇلنى تاپشۇرتاي دېسەم ئوقۇغۇچىلارغا تەن جازاسى بەرمەسلىك توغرىسىدا ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بولغاچقا، ئۇنى ئۇرالمىدىم. ئەمدى بۇنى ساقچى ئىدارىسى ئارقىلىق ھەل قىلىش ئۈچۈن بۇتخانا يېنىدىكى پەيچۇسوغا ئاپىرىپ، ساقچى كادىرغا ئەھۋالنى ئېيتىپ، ئۇ بۇلنى جازالاپ بىر تەرەپ قىلىپ بېرىشنى ئۆتۈندۇم. ساقچى كادىرى «بىز مۇنداق كىچىك ئوقۇغۇچىلارنى جازالاپ سوراق قىلمايمىز. بۇ ئىشنى مەكتەپ ئۆزى بىر تەرەپ قىلسا بولىدۇ» دېگەندىن كېيىن ئۇبۇلنى مەكتەپكە ياندۇرۇپ كەلدىم.

ئەمدى نېمە قىلماق كېرەك؟

مەن بۇ سوئالنى مۇنداق يەشتىم:

كوچىدىن يىغىپ كەلگەن بالىلاردىن تۆت ئوقۇغۇچى قاتنىشىدىغان بىر گورۇپپا تەشكىل قىلىپ، ئۇلار بىلەن مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈپ ئىسلامنى ئۇبۇلنىڭ ئالدىدا تۇرغۇزۇپ، ئۆزىگە ئۇبۇلنىڭ ئوغرىلىق قىلىش توغرىسىدا قانداق كۆرسەتمىلەرنى بەرگەنلىكىنى ۋە پولنى ئالغاندىن كېيىن ئۇنى نېمە قىلغانلىقىنى بايان قىلدۇرۇش. باشقا تۆت ئوقۇغۇچى ئۇبۇلنىڭ مەكتەپ ئىنتىزامىغا نالايىق قىلغان ئىشلىرىنى بىرمۇ-بىر ئالدىغا قويۇش. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق قايىل قىلىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش. بۇنىڭدا بىز تەرتىپ ـ ئىنتىزامغا بويسۇنۇپ، تىرىشىپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قەدىرلىشىگە، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە بولغان تۇرسۇنىڭ ئىشـ ئىزلىرىنى ئۇنىڭغا سوزلەپ بېرىشنى لازىم تاپتۇق.

بىز كېلىشكىنىمىز بويىچە ئوقۇغۇچىلار دەرستىن چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن كەچقۇرۇن ئۇبۇلنى تەرتىپ بۆلۈمىگە ئەكىـ

بىز بۇ پۇلنى كىمنىڭ ئالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ تېپىپ ئىگىسىگە تاپشۇرۇش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت باشلىدۇق.

مەن گۇمان قىلغان بالىلارنى ئايرىم يىغىپ ئۇلارغا پۇل يوقالغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ، «ئۇنى بىرەرىڭلار بالىلىق قىلىپ ئويىنىپ ئالغان بولساڭلار قايتۇرۇپ بەرسەڭلارلا بولدى. ئەگەر ئالغان كىشى ئاشكارا قايتۇرۇپ بېرىشتىن ئەندىشە قىلسا مەن بۇگۈن تەرتىپ بۆلۈم ئىشىكىنى ئەتمەي قويىمەن، پۇلنى شۇ بۆلۈم ئىچىگە قويۇپ قويسىلا بولدى. ئەگەر ئەتىدىن قالسا سۈرۈشتە قىلىپ تېپىپ جازالايمىز» دەپ بىر سوتكا ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم. ئەمما ئىككى كۈنگىچە گۇمان قىلغان بالىلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىگە دىققەت قىلىپ يۈرگەنىدىم، قىش تام يېنىدا توپلىشىپ ئويناۋاتقان بالىلارغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى بالا تومپۇر تىيىننى تامغا ئېتىپ قايسىسىنىڭ ئاتقان تىيىنى ئالدىنقىدىن يىراقراق چۈشسە بىر كەپۈت ئۇتىدىغان مۇسابىقە تەرىزىدىكى ئويۇننى ئويناۋاتقانىكەن. بۇ ئويۇننى ئويناۋاتقانلارنىڭ بىرى ئىسلام بولۇپ، ئۇ يېڭىلىپ بىر كەپۈت بەرسە ئىسىق ئۇنىماي ئۇچ كەپۈتىنى تارتىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ماڭا يولۇقۇپ قالدى. مەن ئەھۋالنى سۈرۈشتۈرۈپ ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر چاڭگالچە كەپۈت بارلىقىنى بىلىپ قالدىم. مۇنچە كەپۈتنى نەدىن ئالغانلىقىنى سورىسام ئۇ دۇدۇقلاپ جاۋاب بېرەلمىدى. مەن ئىسلامنى بۆلۈمگە ئەكىرىپ، سىلاپ - سىيپاپ چىرايلىق سۈرۈشتە قىلغانىدىم. ئۇبۇقنىڭ كەيىنىگە كىرىپ، ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن مەستۇرىخانىنىڭ سۇنغان رام تۆشۈكىدىن ئۆيىگە چۈشۈپ قوزۇقتا ئېسىقلىق تۇرغان چاپانىڭ يانچۇقىدىن پۇلنى ئېلىپ ئۇبۇقنا بەرگىنىنى، ئۇبۇق پۇلنى ساناپ قىرىق‌سومدىن بەش سومنى ئايرىپ ئىسلامنى ئاشپۇزۇلغا ئەكىرىپ راسا مېھمان قىلىپ:

— سەن ئەپچىل چاشقان يەنە ماڭا ئەسقاتسەن، مانىمۇ

قوموشنی تارتىپ ئالدی ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىن پىلتە قىلىپ ئوراپ تە-
ڭىلغان ئوتتۇز بەش سوم پۇلنى چىقىرىپ مېنىڭ قولۇمغا تاپشۇردى.

بۇ ۋەقەدە «ئۇبۇلنى تەن جازاسى بىلەن قايىل قىلدىم» دەپ ئۆزۈمنى ئاقلىيالمايمەن. چۈنكى پېداگوگىكا قائىدىسىدە ئو-قۇغۇچىلارغا تەن جازاسى بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ. بۇ مېنىڭ شۇ چاغدىكى شارائىتتا ئامالسز قېلىپ ئېگىمغا سىگىپ قالغان كونا چارىنى جاھىللىق بىلەن تەكرارلىغانلىقىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇبۇلنىڭ قايىل بولۇپ ئىقرار بولۇشنى تاياق زەربىسىدىن بولدى دەپ چۈشىنىشتىن كۆرە روھى تەربىيىدىن بولۇپمۇ قايىل قىلىش، ئۇلگە كۆرسىتىش تەربىيىسىنىڭ تۈرتكىسىدىن بولدى دېيىش كېرەك. چۈنكى بىز ئۇبۇلغا تەن جازاسى بېرىشتىن بۇ-رۇن ئۇنىڭ ئېگىمغا بۇ توغرۇلۇق خېلى كۆپ چۈشەنچىلەرنى سىڭدۈرگەنىدۇق. بۇ ئىبرەتلىك چۈشەنچىلەر ئۇنىڭ روھىدا كېلەچەكتە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئالاھىدە كۈچ بولۇپ قالغانى-دى. يەنە بىر تەرەپتىن كونا جەمئىيەتتىكى يامان ئىجتىمائىي تەسىرلەر ئۇنىڭ خاراكتېرىنى ئىپلاسلاندۇرۇپ قويغان بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ مەردانە ئىرادىسىنى چېرىتىپ بولالمىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ «نامەردلىك قىلما» دېگەن سۆزۈم ئۇ-نىڭغا تاياق زەربىسىدىن كۈچلۈكرەك تەسىر قىلىپ، ئۇنىڭ رو-ھىدا «نامەردلىك قىلىپ خارلانغۇچە، مەردلىك بىلەن ئۆلگەن ياخشى» دېگەن چۈشەنچىنى پەيدا قىلغانىدى. شۇڭا ئۇ ھېچنې-مىدىن قورقماي، ھەر قانداق جازانى مەردلەرچە قوبۇل قىلىپ، ھادىل ئالغا ئىلگىرىلىگەنىدى.

لىپ ئوتتۇرىغا ئالدۇق ۋە پىلانسىز بويىچە يۇقىرىقى ئىشلارنى ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ قىلمىشلىرىغا ئىقرار بولۇشنى ھەم مەستۇرىخانىنىڭ پۇلىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى سورىدۇق. ئەسما ئوبۇل يا ھاء يا شا دېمەي يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋالغانىدى، مېنىڭ سەپسىرايىم ئۆرلەپ كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. غەزىپىمگە چىدىماي مائارىپنىڭ كۆرسەتمىسىنى قايرىپ قويدۇم- دە تارتامدىكى ئۇچ قىرلىق بامبۇك پالاقنى چىقىرىپ:

— ماۋۇ جاھىل بەدبەختنىڭ قولىنى تۆتۈپ ئۇستەل ئۈستىگە چىقىرىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدىم.

تۆت ئوقۇغۇچى ئۇنى تارتىپ كېلىپ ئۇستەل ئۈستىگە قولىنى قارتىپ باستى.

— ئالقىنىڭنى ئاچ!! — دەپ ۋارقىرىدىم.

ئەجەپلىنىدىغان يېرى شۇكى، شۇنچە ياخشى گەپلەرگە ئۇ- نىمايى كاجلىق قىلغان ئوبۇل مەردلەرچە ئالقىنىنى ئېچىپ كۆ- زۈمگە تىكىلىپ قاراپ تۇردى. مەن ئۇنى ئاياپ تۇرمايى پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئالقىنىغا پالاق ئۇردۇم. ئۇ بولسا چىشىنى چىش- لەپ بىر تولغۇنۇپ ئالقىنىنى يۇمۇۋالدى.

— ئاچە ئالقىنىڭنى نامەردا — دەپ ۋارقىرىم مەن. مې- نىڭ ئىككى كۈندىن بېرى قىلغان شۇنچە سۆزلىرىم تەسىر قىل- مىغان ئۇنىڭ قەلبىگە نامەرد دەپ ۋارقىرىغان سۆزۈم تەسىر قىلغان بولسا كېرەك ئۇ ئالقىنى كەڭ ئاچقان پېتى ئۇچ پالاق ئۇرغىچە يىغىپ ئالماي تۆتۈپ بەردى. ئالقىنى قىزىرىپ كۆپۈپ چىقتى. ئۇچ پالاقتىن كېيىن ئۇ قولىنى سىلكىپ كۆتۈرۈپ:

— جۇرۇڭلار، مەن پۇلنى ھازىر تاپشۇرىمەن. ئىسلام چاش- قانىنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست ... — دەپ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ مەردلەرچە چامداپ بۆلۈمدىن چىقتى. بىز ئۇنىڭ كەينى- دىن ماڭدۇق. ئوبۇل بىزنى ئات ئېغىلىغا باشلاپ كىرىپ تو- رۇستىكى بوردىنىڭ قىرىدىن قولىنى تىقىپ ئىككى غېرىچە توم

ماقالہ

ماكسىم گوركى

ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ماكسىم گوركىنىڭ ۋاپاتىغا ئون ئۈچ يىل بولدى. بۇ يازغۇچىنىڭ ئاتمىش سەككىز يىللىق ھاياتى كىشىنى ئۆگىنىشكە ناھايىتى قىزىقتۇرىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرمۇشى ئىنقىلابىي كۈرەش ۋە تۇرلۇك قىزىق ۋەقەلەر بىلەن تولغان. ئۇ پۈتۈن دۇنياغا تونۇلغان يازغۇچىلىق نامىنى مەكتەپتە ئوقۇش بىلەن ئەمەس بەلكى كىچىكىدىن باشلاپلا تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچىكىنى تېتىپ، مېھنەتكەشلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىش بىلەن چىقاردى.

م. گوركى (م. پېشكوۋ) غا سەككىز يېشىدىن باشلاپلا كىشىلەر ئىشكىدەچاكار بولۇپ ئىشلەشكە توغرا كەلدى. سىزغۇچى، ناۋاي، پىۋا توشۇغۇچى، قاچا يۇغۇچى ۋە باشقا تۇرلۇك ئىشلارنى قىلدى. ئۇ باغرى قاتتىق كىشىلەردىن كۆپ تاياق يېدى ۋە كۆپ يەرلەردىن قوغلاندى. شۇنداق بولسىمۇ ماكسىم گوركى ئۆسۈپ چوڭ بولغاندىن كېيىن تۇمانلىق كۈنلەر ئىچىدىن باشقا بىر يول تاپتى. ئۇ ئىنقىلابچى ستودېنتلار بىلەن تونۇشۇپ ئالدى. ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن گۇرۇھىغا قاتناشتى. بۇ كۇرۇژوكلاردا سىياسىي ۋە ئەدەبىي ماۋزۇلاردا سۆھبەتلەر بولۇپ تۇراتتى. گوركى بۇ چاغلاردا ناھايىتى نۇرغۇن ئىلمىي ۋە ئەدەبىي كىتابلارنى ئوقۇدى. بۇ بولسا گوركىغا بىلىملا ئەمەس بەلكى ئىنقىلابىي تەربىيىمۇ بەردى.

بىراق م. گوركى كىتابىي بىلىملەر بىلەن قانائەتلىنىپ قالمىدى. ئۇنى تولاراق تۇرمۇش قىزىقتۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن

لىپ قايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بىرىنچى ھېكايىلىرى دۇنيا-
غا كېلىشكە باشلىدى. 1892 - يىلى «كاپكاز» نامليق گېزىتتە
ئۇنىڭ بىرىنچى ئەسىرى «ماكارچودرا» بېسىلىپ چىقتى. ئۇنىڭ-
دىن كېيىن قازان گېزىتىدە كىچىك - كىچىك ئەسەرلىرىنى
باستۇرۇشقا باشلىدى. ئىككى - ئۈچ يىلدىن كېيىن «ركىزي
ژۇرناللاردا «چىلكاش»، «كونوۋالوۋ» ۋە باشقا ئەسەرلىرى پەيدا
بولدى.

م. گوركى 1905 - يىلى «قانلىق يەكشەنبە» ۋەقەسىدە
ئىشچىلارنىڭ ئېتىلىشى توغرىسىدا ھېسابات خاتابتامىسىنى يا-
زىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىستىبدات چار ھۆكۈمىتى ئۇنى قامـاق-
قا ئالىدۇ. بىراق ھەر تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن نارازىلىق سادالى-
رى ئىچىدە ئۇنى ئازاد قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. شۇنىڭدىن كې-
يىن ئۇ 1906 - يىلدىن باشلاپ 1913 - يىلغىچە چەت ئەللەردە
ياشايدۇ. گوركى بۇ يەرلەردىمۇ ئەدەبىي ئىجادىي ئىشنى تاشلى-
مايدۇ. چەت ئەلدە تۇرۇپ 1905 - يىلدىن بۇرۇنقى ئىشچىلار
ھەرىكىتىنىڭ ئوچۇق كارتىنىلىرىنى ئىپادىلەيدىغان «ئانا» نا-
ملىق مەشھۇر روماننى ھەم غەرب ئىشچىلار تۇرمۇشىدىن ئېلىنى-
غان ھېكايىلەرنى يازىدۇ.

1900 - يىلىدىن باشلاپ م. گوركىنىڭ ئىجادىي تەرەققى-
ياتىدا يېڭى بۇرۇلۇش باشلانغانىدى. ئۇ ئەدەبىيات ساھەسىدە
سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئۇسۇلۇنى يارىتىپ ئىنسانىيەت تەرەق-
قىياتىغا، ئۇنىڭ ھاياتىغا ئەڭ ئۈستۈن ئىدېئال بىلەن قارا-
دى. جاھان گۈزىل ئەدەبىياتىدا تېخى ھېچبىر يازغۇچى تو-
ۇق كەۋدىلەندۇرۇپ بېرىشكە جۇرئەت قىلالمىغان تۆۋەن قاتلام
ئادەملىرىنىڭ ئاجايىپ پەزىلەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ دۇنيانى ئۆز-
گەرتىشكە قادىرلىقىنى كۆرسەتكۈچى كۆرەشچان ئوبرازلارنى
ياراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن پرولېتارىيات داھىسى لېنىن 1910 -
يىلدا «گوركى ھېچ شۇبھىسىز پرولېتارىيات سەنئىتىنىڭ ئەڭ

ئۇ 1890 - يىلى يىگىرمە ئىككى يېشىدا پۇتۇن روسىيىنى پې-
يادە ئايلىنىپ چىقىشقا كىرىشتى. ۋولگا بويى بىلەن بېرىپ، دۇنايى،
ئوكرائىنىدا، بىسارابىيە ۋە قىرىم قىرغاقلىرىنى بويلاپ كوبان، قارا
دېڭىز ۋە گىورجىستانغا ئۆتتى. بۇ توغرۇلۇق م. گورکى ئۆزىنىڭ
بىر خېتىدە «مېنىڭ روسىيىنى ئايلىنىشىم بىكارغا لاغايلاپ يۈ-
رۈش بولماستىن، بەلكى ئۆزۈمنىڭ قەيەردە ياشاۋاتقانلىقىمنى،
مېنى ئوراپ تۇرغان خەلقلەرنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈش
ئۈچۈن ئىدى» دەپ يازغانىدى.

م. گورکى ئۇچرىغان يەردە ئىشلىدى، ئاچ - توق قالدى،
چۆل - باياۋانلاردا قوندى. تۇرلۇك خوجايىنلارنى، تۇرلۇك ئەھ-
گەكچىلەرنى كۆردى. شۇڭا ئۇ بو تۇرمۇش مەكتىپىنى بىكارغا
«مېنىڭ دارىلپونۇنلىرىم» دەپ ئاتىمىغانىدى. ھەقىقەتەنمۇ
ئۇ پۈتۈن دارىلپونۇننى، پۈتۈن كىتابلارنى تۇرمۇش قوينىدا
ئوقۇپ پۈتتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ سايياھەتلىرى، تۇرمۇشنىڭ
ئاچچىق - چۈچۈكلىرى م. گورکىنىڭ ھايات تەجرىبىسىنى بې-
يىتتى. ئۇنىڭ يازغان چوڭقۇر مەزمۇنلۇق چىرايلىق ئەسەرلىرى
ئۇچۈن پۈتمەس - تۈگىمەس ماتېرىياللار خەزىنىسىنى ئېچىپ بەردى.
ئىشچىلار بىلەن ھېسابسىز كۆپ ئۇچرىشىش، ناھايىتى ئېغىر كۈن
كەچۈرگۈچىلەرنى كۆرۈپ تەسىرلىنىش م. گورکىدا چار پادىشاھ
ئەمەلدارلىرىغا ۋە ئېكسپلاتاتۇرلارغا قارشى غەزەپ - نەپرەت
پەيدا قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دۇنيانى تىترەتكۈدەك كۈچلۈك
قەلبىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئەزگۈچىلەرنىڭ يۈرىكىگە دەھشەت
سالدى. ئەمگەكچىلەر، ئېزىلگۈچىلەر، كوچىدا قالغان يالىڭاياغلار
تەرىپىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئاھ زارىنى كۈيلىدى.

م. گورکى ئېچىنارلىق ئېغىر تۇرمۇش، جەبرى - جاپا كۆ-
رۈۋاتقان خەلقنى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان تۈزۈمگە، تەڭسىزلىك
تەرىپىتىگە قارشى چىقىشقا ئۈندىدى.

م. گورکى روسىيە سايياھىتىدىن نۇرغۇن تەسىرلەرنى ئې-

سەتىلغان دوختۇر ۋە پروفېسسورلار ئارقىلىق ئۇنىڭ ھاياتىغا قەست قىلىپ، تېنىگە زىيانلىق مىكروبلار ئەۋەتىش يولى بىلەن ئۇنى زەھەرلەيدۇ. نەتىجىدە گوركى 1936 - يىلى 18 - ئىيۇندا ئالەمدىن ئۆتىدۇ. لېكىن خەلق دۈشمەنلىرى م. گوركىنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ كىشىلىك مەدەنىيىتىگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇلۇغ ئەسەرلىرى مەڭگۈ ياشايدۇ. ئۇنىڭ شاگىرتلىرى ئۇنىڭ ئىجادىي يولىنى، ئادالەت ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى شان - شەرەپ بىلەن داۋام قىلدۇرىدۇ.

يىرىك ۋەكىلىدۇر. ئۇ بۇ سەئەت ئۇچۇن نۇرغۇن ئىش قىلدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كۆپ ئىش قىلالايدۇ.» دېدى. م. گوركى جاھانگىرلىككە كەتسپ بارغان كاپىتالىزم جەمئىيىتىنى، ئۇنىڭ خەلققە زىت بولغان يولىنى، ئۇنىڭ دەھشەتلىك ماھىيىتىنى ئېچىپ بەردى. زامانىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

ماكسىم گوركىنىڭ بۇ ماھىيىتىنى پەقەت رۇس خەلقلا ئەمەس بەلكى ئۆز بېشىدىن مۇشكۈلۈكلەرنى كەچۈرۈپ، ئازادلىققا ئىنتىلگەن پۈتۈن دۇنيا مەنەتكەشلىرىمۇ كۆردى. بۇ توغرۇلۇق مەشھۇر يازغۇچى ئىستېپان زىۋېك ياۋروپا زىيالىلىرى نامىدىن گوركىغا يازغان خېتىدە شۇنداق دېگەنىدى: «بىز بۈگۈن رۇس خەلقىنى ياخشى تونۇيدىكەنمىز، ئۇنى سۆيىدىكەنمىز ۋە ئۇنىڭ روھىي كۈچىگە ئىشىنىدىكەنمىز بۇنىڭغا ئەڭ ئاۋۋال سىز سەۋەبچىسىز. ماكسىم گوركى، بىز قولىڭىزنى قاتتىق قىسىپ مىننەتدارلىق بىلەن سىزنى تەبرىكلەيمىز. بىز قەسەن بۇ قولىڭىزنىڭ پۈتۈن رۇس خەلقىنىڭ جېنى ۋە قېنى ئىكەنلىكىنى سېزىمىز.»

م. گوركى چەت ئەللەردە روسىيە پرولېتارىيات ئىنقىلابىچىلىرى بىلەن تونۇشۇپ پۈختا ئالاقىدا بولىدۇ. كېيىن روسىيىگە قايتىپ كېلىپ يەنە ئەدەبىي ئىجادىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن گوركىنىڭ كۆتكەن ئۇلۇغ ئارزۇلىرى ئەمەلگە ئاشىدۇ. خەلق ئېركىنلىك ۋە بەخت ـ ساۋادەتكە ئىگە بولىدۇ. گوركى ئۆز خەلقى ۋە ئۆز تىلەكداشلىرى بىلەن يېڭىدىن يېڭى ئۇتۇقلار كانىنى ئاچىدۇ.

دۇنيا پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ داھىسى بولغان م. گوركىنىڭ بۈيۈك ئەسەرلىرى، يېڭى ئۇتۇقلىرىدىن چۆچىگەن خەلق دۇشمەنلىرى ئاخىر گوركىغا ئىپلاس قولىنى سۇنىدۇ. دۇشمەنلەرگە

خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ئۆسۈشىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن ئەدەبىيات ئۇستىدە ماقالىلەر بېسىلىپ تۇرۇلدى. خەلق روھى بىلەن سۇغىرىلغان بەدىئىي ئەسەرلەر خەلقىمىزنىڭ كىتاب - ژۇرنال ئوقۇشقا بولغان زوقىمەنلىكىنى كۈچەيتتى. ئۇ خەلقىمىزنىڭ سۆيۈپ ئوقۇيدىغان، چىن دىلىدىن ھمايە قىلىشقا ئىگە بولغان ئەھمىيىتى زور دەستۇر بولدى، ئۇنىڭ خەلق تۇرمۇشىدىكى يېڭى تەلەپۈنۈشلەرنى، تەلەپلەرنى تەمىن قىلىپ بېرىشىدىكى يەنە بىر ئەھمىيىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ تارىخىمىزدا ھېلىغىچە كۆرۈلمىگەن يېرىك ھەجمدە بولۇپ ئىككى تىلدا (ئۇيغۇر، قازاق تىلىدا) نەشر قىلىنىشىدۇر. بۇ يالغۇز ئۇيغۇر، قازاق خەلقىنىڭ مىللىي دوستلۇقىنى ئىپادىلەپلا قالماي، بەلكى بۇ ئىككى مىللەتنىڭ ھەر بىردە بولغان خۇسۇسىيەت نەمۇنىلىرىنى ئالماشتۇرۇشتىمۇ خېلى ئوبدان مەھسۇلات بەردى. ئۇيغۇر پولكلىرىنىڭ قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنىشىدا ھېلىغىچە كۆرۈلمىگەن يېڭىلىق بۇ ژۇرنالدا ۋۇجۇدقا كەلدى. شۇ قاتاردا قازاق شائىرى مەشھۇر ئاباي قونانبايىۇنىڭ بەزى ئەسەرلىرى، ئۇلۇغ مۇتەپپەككۇر شائىر ناۋائىنىڭ بەزى ئەسەرلىرى، ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى گورکىنىڭ بەزى ئەسەرلىرى، غەربنىڭ ۋە شەرقنىڭ مەشھۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيەتلىرى توغرىسىدىكى بەزى ماتېرىياللارنىڭ ژۇرنىلىمىزغا بېسىلىپ تۇرۇشى كىتاب - ژۇرناللارغا تەشنا خەلقىمىز ئۈچۈن ۋە مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئۈچۈن ئوقۇشلۇق بولۇپ تۇردى. شۇنداقلا ياش شائىر ۋە يازغۇچىلىرىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى بولۇپ قالدى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئەدەبىي سەھىپىلىرىدە خەلق ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ژۇرنال بولغىنى ئۈچۈن خەلق ئۇنى ناھايىتى قەدىرلەپ، سۆيۈپ ئوقۇدى. ئالۋ جەھەتتىن ئەلۋ تۆۋەن بولغان خەلقىمىزمۇ بۇ ژۇر-

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككى ياشقا قەدەم قويدى

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇلۇش بىلەنلا ئۆز نەشرىي ئەپكارى قىلىپ «ئالغا» گېزىتىنى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا قوللىنىدىكى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلغانىدى. بۇ ژۇرنال ئۆلكىمىزنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى مۇرەككەپلەشكەن بىر مەزگىلدە شۇ ئۆكتەبىر سانى بىلەن بىر يىللىق جەريانىنى بېسىپ ئۆتتى. يەنى ئۆزىنىڭ بىر ياشلىق ئۆمرىنى ئۆتكۈزدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى خەلقىمىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۆسۈشى ئۈچۈن، كۆمۈلۈپ ياتقان ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنى ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن، خەلق ئەدەبىياتىنى ئاساس قىلغان يېڭى زامان بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزنى بەرپا قىلىپ، ياش يازغۇچىلىرىمىزنى كامالەتكە يەتكۈزۈش يولىدا كۈچ چىقاردى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ يېرىمىنى ئەدەبىيات قىسمى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەدەبىيات سەھىپىسى ئارقىلىق كۆمۈلۈپ قالغان مىللىي پولكلورىمىز ۋە باشقىلار رەتلىك رەۋىشتە خەلق ئاممىسىغا تەقدىم قىلىنىدى. خەلقىمىز ئۆز پولكلورىنىڭ ھېلىمۇ ھېچبىر كىتاب - ژۇرنالدا مۇنداق زور نەمۇنىلىرىنى كۆرمىگەنىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى خەلقىمىزنى ئۆز مىللىي بايلىقلىرى بىلەن پەخىرلەنىشكە، مىللىي باراۋەرلىك ۋە ئازادلىق چاغلىرىدىلا ئۆز مىللىي خىسلەتلىرىنى مەيدانغا چىقىرالايدىغانلىقىنى ھېس قىلىشقا ئىگە قىلدى. ياش ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى، ياش يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ خېلى ئوبدان ئەسەرلىرى، دۇنيادىكى بۈيۈك يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىي نەمۇنىلىرى

خىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بېسىپ بارىدۇ. ھەم ئەدەبىيات مەسـ
لىلىرىگە دائىر ماقالىلەرنى، شەرق ۋە غەربنىڭ ئەدەبىيات نەمۇ-
نىلىرىنى كۆچىنىڭ يېتىشچە تەرجىمە قىلىپ ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا
تەقدىم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئۆ-
سۈشىگە ياردەم بېرىدۇ.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويغان بۇ ئۇلۇغ مەقسەتلىرىنى بارلىق قەلەم ئىگىلىرى ۋە سەنئەتكارلارنىڭ يېـ قىنىدىن ياردىمىگە تايىنىپ ئىشقا ئاشۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەرساھەدە ئىشلىگۈچى كادىرلىرىمىزنىڭ ئۆز ئىشلىرى تۇغرىسىدا ژۇرنىلىمىزغا لايىق ماتېرىياللار بېرىپ تۇرۇشىغا تايىنىدۇ. ئۇ ئۆز دوستلىرىنىڭ يېقىندىن ياردىمىگە سۆيۈنۈپە ئۆزىنىڭ ئىككىنچى يېشىنى، يەنمۇ چوڭ غەلىبىلەر بىلەن بېسىپ ئۆتىدۇ.

دالنى «قوشاق كىتابى»، «غەربىب - سەنەم كىتابى»، «غۇنچەم كىتابى» دەپ زوق بىلەن ئىزدىشىپ ئوقۇدى. ھەتتا ساۋاتسىز بولغانلار ئۇنى قولدىن - قولغا ئېلىشىپ، ساۋاتلىقلارغا ئوقۇتۇپ تىڭشىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى بۇ بىر يىللىق جەريانىنى پەقەت ئۇتۇق بىلەنلا ئۆتكۈزگىنى يوق. ئۇ ئۇتۇقلار بىلەن بىرگە بەزى كەمچىلىك ۋە يېتەرسىزلىكلەرنىمۇ ئۆز بېشىدىن كەچۈردى. بىزدە تېخى كۆزگە كۆرۈنگەن پوبلىست، ژۇرنالىست ۋە يېرىك يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ يېتىشىپ چىقمىغانلىقى سەۋەبلىك ژۇرنال ئۆز ئالدىدا تۇرغان مۇھىم مەسىلىلەرگە تولۇق جاۋاب بېرەلمىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆز كۆلىمىنىڭ يېرىمىنى ئەمەلىيەتقا بەرگەن بولسىمۇ، ئۇ ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى قاندۇرغۇدەك گۈزەل ئەدەبىياتىنىڭ ھەر خىل ژانىرلىرىنى تولۇق يورۇتۇپ بېرەلمىدى. ژۇرنالنىڭ يېتىشسىزلىكلىرىدىن كېلىپ چىققان كەمچىلىكلەرنىڭ بىرى ئاغدۇرۇش ۋە ئۇيغۇرچىنى قازاقچىغا، قازاقچىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يولغا قويۇلمىغانلىقىدۇر. شۇنىڭ نەتىجىسىدە بەزى ئۇيغۇرچە شېئىرلار قازاقچىغا ئۆز ئەينى بىلەن ياكى قازاقچە شېئىرلار ئۇيغۇرچىغا ئۆز ئەينى بىلەن بېسىلىش ئىشلىرى بولدى. تەرجىمىلەردىمۇ خېلى نۇقسانلار ساقلاندى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككىنچى يېشىغا قەدەم قويدى. ئۇ ئەمدىكى پائالىيىتىنى ئۆتكەنكى تەجرىبە - ساۋاقلىرى بىلەن بېيىتىپ، خەلق مەنپەئىتى يولىدا، تىنچلىق ۋە مىللەتلەرنىڭ دوستلۇق، قېرىنداشلىق يولىدا خىزمەت قىلىشىغا يەنىمۇ غەيرەت بىلەن مەيدانغا چۈشىدۇ. خەلقنىڭ ئېڭىنى كۆتۈرۈش، ئۇنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرىنى قاندۇرۇش مەقسىتىدە سىياسىي، ئىجتىمائىي مەزمۇندىكى ئىلمىي ماقالىلەرنى، ھېكايە، داستان، دراما، بالىلادا ۋە باشقا لېرىك ئەسەرلەرنى، شۇنداقلا كىشىلىك تۇرمۇشىغا توغرا ئىلمىي كۆز بىلەن قاراش ئاساسىدا ئىجاد قىلىنغان ھەر-

ئەدەبىيات ئىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىشتى ھەم دوستلۇق، تىنچلىق ۋە ھەمجەھەت بولۇپ ياشاش ئىدىيەتلىرىنى ئىزھار قىلىشتى. نۇرغۇن ئەدەبىياتچىلار دۇنيا خەلقلىرىنىڭ دوستانە ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇپ ياشاشلىرىغا توسقۇن بولۇۋاتقان ئۇرۇشخورلار جاھانگىر-لارنىڭ دۇنيا تىنچلىقىغا تەھدىت سېلىۋاتقانلىقىنى قاتتىق ئەيىب-لىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن يىغىن ئەدەبىي ئىجاد ئىشلىرىنىڭ خەلقلەر كۈرىشى بىلەن ماھكەم باغلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. يىغىن جەريانىدا سوتسىيالىستىك تۈزۈمىنىڭ سەن-ئەت ۋە ئەدەبىيات ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كەڭ يول ئاچقان-لىقى كۆرسىتىلدى. كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ۋە جاھانگىرلىكنىڭ مىللەتلەرنى ئېزىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى قالاق ئەھ-ۋالدا قالدۇرىدىغانلىقىنى ئاشكارىلىدى.

بىز تاشكەنت يىغىنى جەريانىدا سوۋېت يازغۇچى - شائىر-لىرىنىڭ ۋە سەنئەت ئۇستىلىرىنىڭ ئاجايىپ جۇشقۇن قەلبىنى كۆردۇق. ئۇلار ئۆز ۋەتىنىدە كوممۇنىزم قۇرۇلۇشلىرىدا غەيرەت ۋە جاسارەت بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتقان سوۋېت كىشىلىرىنىڭ ئوبرازلىرىنى يارىتىش، خەلق ھاياتىنىڭ گۈللەپ - ياشنىشى ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپلا قالماستىن، پۈتۈن دۇنيادىكى مىللەتلەر-نىڭ سەنئەت ۋە ئەدەبىيات خەزىنىسىنى بېيىتىش ئۈچۈنمۇ، مېھنەتكەش خەلقلەرنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈنمۇ يۇقىرى ماھارەت بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقانلىقلىرىنى كۆردۇق. سوۋېت خەلقلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئاساسىدا تەرەققىي قىلى-ۋاتقان ئەدەبىيات ۋە سەنئىتى بىزگىمۇ چوڭ ئىلھام بەخش قىلىدۇ.

ھازىرقى كۈنلەردە بىز جۇڭگو خەلقىمۇ سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا ناھايىتى چوڭ ئۈتۈقلارغا ئىگە بولماقتىمىز. مۇشۇ يىل بىزنىڭ خەلقىمىز ئالغا قاراپ ئۈچقاندەك ئىلگىرىلەشتە تىل-لاردا داستان بولۇپ مەدھىيلىنىدىغان ئاجايىپ مۆجىزىلىك ئىشلارنى قىلماقتا. بۇ ئۈتۈقلىرىمىز سوۋېت خەلقلىرىنىمۇ بىزگە

دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى

شۇ يىل ئۆكتەبر ئېيىدا ئۆزبېكىستان س س ر پايتەختى تاشكەنت شەھىرىگە، يەر شارىدىكى چوڭ قىتئەلەردىن بولغان ئاسىيا ۋە ئافرىقىنىڭ يازغۇچى، شائىر ۋە ئەدەبىياتشۇناسلىرىنىڭ ۋەكىللىرى توپلاندى. ئۇلار قەدىمدىن مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىگە باي بولغان بىر يېرىم مىليارىدتەك خەلقنىڭ سۆز سەنئىتى ۋارىسلىرىدۇر. مەن جۇڭگو يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدە ئاسىيا ۋە ئافرىقا يازغۇچىلىرىنىڭ تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختىيار ھېسابلايمەن.

دوستلۇق ۋە تىنچلىق ۋە ھەمكارلىقنى خالايدىغان مىليارد-لىغان خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرى شەرىپىگە بېزەلگەن گۈزەل تاش-كەنت شەھىرى، توزدەك جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. دوستلۇق ۋە تىنچ-لىق تەنتەنىسى بولۇۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى تولۇپ تاش-قان قىزغىنلىق بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشتى.

دوستلۇق ۋە تىنچلىق سۆز يەر قەدىردان سۈيۈت خەلقلىرى بارغانلا جايىمزدا ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگو خەلقلىرىگە بولغان مېھ-رى - مۇھەببىتىنى كۆرسەتتى. مېھرىبان دوستىمىز سوۋېت خەلق-لىرىنىڭ ۋە ئاتاقلىق رەھبەرلىرىنىڭ بىزگە قىلغان ئالىي ھۆر-مىتى ئۈچۈن چەكسىز مىننەتدارلىقىمىزنى ئىزھار قىلىمىز.

ئاسىيا ۋە ئافرىقا چوڭ ئىككى قىتئەنىڭ ئەدەبىياتچىلىرى دۇنيا تارىخىدا بىرىنچى قېتىم مۇشۇنداق كەڭ كۆلەمدە سوۋېت-لەر ئىتتىپاقى توپرىقىدا ئۈچرىشىپ ھەمجەھەتلىكتە بىر - بىرى بىلەن پىكىر ئېلىشتى. ئۇلار ئۆز خەلقلىرىنىڭ ئارزۇ - تىلەك-لىرىنى، ئازادلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەشلىرىنى، سەنئەت ۋە

يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارايلى!

يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى، ئاشلىق ئاساسىنىڭ ئاساسىدۇر. پەقەت شۇ ئاساسنى مۇستەھكەملەپ، يۇقىرى كۆتۈرگەندىلا ئاندىن ئېلىمىزنىڭ بىرىنچىدىن ئاق، ئىككىنچىدىن كەمبەغەل قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ ئۇنىڭ زامانىۋى سانائەتكە، زامانىۋى پەن ـ مەدەنىيەتكە ئىگە قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك مەملىكەت قىلىپ قۇرۇپ چىققىلى بولىدۇ. بۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا قويۇلغان ئۇزۇن مۇددەتلىك ھەم ئېغىر، ھەم شەرەپلىك ۋەزىپىدۇر.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇستۇرۇلمىدۇر. ئۇستۇقۇرۇلما ئەلۋەتتە بازىس ئۇچۇن خىزمەت قىلىشى شەرت. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇستۇقۇرۇلما ئىقتىسادىي بازىسنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرەلمەيدۇ. ئۆزىمۇ، جۇملىدىن ئەدەبىيات ـ سەنئەتىمۇ زامانىمىزغا لايىق گۈللەپ ياشنىيالمايدۇ. مۇشۇ بىر نەچچە يىلدىن بۇيان بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىمىز يېزىلارغا، زاۋۇت ـ كانلارغا بېرىپ يېڭى ۋەقە ۋە يېڭى كىشىلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئوبدان ئەسەرلەر يارىتتى، قوشۇنىمىزمۇ زور دەرىجىدە كېڭەيدى. گەرچە مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز زور بولسىمۇ، ئەمما تېخىمۇ زور تىرىشچانلىقلار كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا دەۋرىنىڭ تەلىپىدىن كېيىن قالىمىز. بولۇپمۇ بۇگۈنكى كۈندە بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى پارتىيىنىڭ سىياسىي ـ ئىدىيىۋى سەپلەردىكى كۆچلۈك قورالى قىلىپ مىليونلىغان خەلق ئاممىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتا ئۇزلۇكسىز ئالغا بېسىشىغا ئىلھام بېرىدىغان غايىەت زور كۈچ

ئوخشاش خۇشال قىلغانلىقلىرىنى كۆردۈق.

قىرىق نەچچە دۆلەتتىن كېلىپ تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقان ئەدەبىياتچىلار رەڭلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى، تۇرلۇك مىللەت بولۇشلىرىدىن قەتئىينەزەر، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىنسانىي ۋە چوڭ ھۆرمەتكە ئىگە بولۇشتى. ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قانچە جايلىرىدا زىيارەتتە بولۇپ، نۇرغۇن تەسىراتلار ئېلىپ قايتتى. تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقۇچى ياخشى نىيەتلىك بارلىق سۆز سەنئەتكارلىرى تىنچلىق، دوستلۇق ۋە ھەمجەھەتلىك غايىلىرىنى تەنتەنە قىلىپ، پۈتۈن جاھانغا يېڭراتتى. ئىرىقچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك زۇلۇمغا قارشى تۇرۇپ، ئادالەتسىزلىكلەرنى تۇگىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغانلىقلىرىنى ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنى كۈچەيتىشنى خالايدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ئاسىيا ۋە ئافرىقا يازغۇچىلىرىنىڭ تاشكەنت يىغىنى غەلىبە بىلەن تاماملاندى. تارىخ سەھىپىسىگە كىرگەن بۇ يېڭى غەلىبە لەر، تاشكەنت يىغىنى جەريانىدا دوستلۇق ۋە تىنچلىق ئۈچۈن بولغان تەنتەنىلەر يازغۇچىلارنىڭ ئىناق مۇناسىۋەتلىرى ھېچقاچان ئەستىن چىقمايدۇ.

مىزنى ئۆستۈرۈپ، تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش ئىستىلىنى جارى قىلالىساق ئۇنىڭغا قوشۇپ يېزىقچىلىق ماھارىتىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرەلىسەكلا خىلمۇ خىل شەكىلدىكى ياخشى ئەسەرلەرنى كۆپلەپ يارىتالايمىز. بىز ئەمگەكچى خەلق بىلەن ئەمگەكتە، يېتىپ - قوپۇشتا، تاماقتا بىللە بولۇپ، با مەسلىھەت ئىش قىلغىنىمىزدا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئوي - پىكرى، ھېسسىياتى بىلەن يېقىندىن تونۇشالايمىز. قەنتنى تېتىمىغان ئادەم ئۇنىڭ تاتلىقلىقىنى بىلەلمەيدۇ. لازىنى تېتىمىغان ئادەم ئۇنىڭ ئاچچىقلىقىنى بىلەلمەيدۇ. بىز ئۆزىمىز يازماقچى بولغان دېھقانىنىڭ زادى قانداق ئادەملىكىنى بىلمىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن بىۋاستە تونۇشۇشىمىز كېرەك. تۇرمۇش ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە خىلمۇ خىل نەرسىدۇر. شۇنداقلا ئاشۇ تۇرمۇش ئىچىدىكى ئادەملەرنىڭمۇ — بىز ئېيتىۋاتقان دېھقانلارنىڭمۇ بىر - بىرىدىن پەرق قىلىدىغان ئىنىدىۋىدۇئالنى خۇسۇسىيەتلىرى، ئالاھىدىلىكلىرى بولىدۇ. بۇنى ئات ئۈستىدە گۈل كۆرگۈچىلەردىن بولۇپ كۆزەتكىلى بولمايدۇ. بىز زىيالىيلارغا ۋە ياش يازغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئەڭ ئالدى بىلەن ئاشۇ قاينامغا چۆكۈپ كىرىپ ئەمگەك ئەھلىگە ئايلىنىشىمىز ئىنتايىن زۆرۈردۇر.

ئەلۋەتتە يېزىغا بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتناشقان بىلەنلا ھەممە ئىش ھەل بولۇپ كەتمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇشنى كۆزىتىشنىمۇ بىلىش كېرەك. تۇرمۇشتىكى بارلىق ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى پىششىق ئۆگىنىش، داۋاملىق تەتقىق قىلىش كېرەك.

ماۋجۇشى: «تەكشۈرمىگەن كىشىنىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى يوق» دېگەنىدى. تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىپ تەكشۈرۈش تەتقىق قىلىشنى يۈرگۈزمىگەندە ئەمگەكچىلەر ياخشى كۆرىدىغان ئەسەرلەرنى قانداقمۇ يارىتالايمىز؟!

تۇرمۇشنى توغرا ۋە جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئەڭ مۇھىم

لۇك تەربىيۇى قورالغا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم. ئۆتكەنكى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىگە قارىغاندىمۇ ئامما ئارىسىغا، ئىشلەپچىقىرىش كۇرىشى ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سەپتىدە داۋاملىق يىلتىز تارتىش، بىر ياقتىن ئىشلەپچىقىرىش ئەگىكى بىلەن بىۋاستە شۇغۇللىنىپ، بىر ياقتىن تۇرمۇشنى ئوبدان كۆزىتىپ، ۋەقەلەرنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، يەنىمۇ كۆپ، يەنىمۇ ياخشى ئەسەرلەر يارىتىش بىز ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنىڭ ئالدىغا قويۇلغان جىددىي ۋەزىپىدۇر، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكمىگەندە تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۇرۇشتىن سۆز ئېچىش قىيىن. ھازىر يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سەپتىدە مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئامما يېزا ئېگىلىكىتىن ھول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا توسقۇن بولۇۋاتقان تۇرلۇك ئىدىيىۋى ئىستىللارغا ۋە تەبىئەتكە قارشى كۇرەش قىلماقتا، بۇ جەريانىدا ئاجايىپ قەھرىمانلار پەيتىشپ چىقماقتا، ئۇلار كىشىنى قاتتىق ھاياجانغا سالىدىغان مۆجىزىلىك ئىشلارنى بارلىققا كەلتۈرمەكتە. ھەر بىر ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەتچىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇ ئۇلارنى قانداقلارچە خۇشاللىققا چۆمدۈرمەي، ئىلھام دېگىزلىرىنى دولقۇنلاتماي تۇرالىسۇن؟ بۇنداق يېڭى رېئاللىقنى يېڭى كىشىلەر ۋە يېڭى ۋەقەلەرنى ئەكس ئەتتۇرۇشتىن، مەدھىيىلەشتىن ۋە شۇ ئارقىلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش قىزغىنلىقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتىن ئارتۇق شەرەپ بارمىدۇ؟

بەزى يولداشلار: ھەممىزلا يېزا ئىگىلىكى توغرىسىدا ئەسەر يازساق، ئۇ چاغدا ئەسەرلەر بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىمەدۇ، دېگەن سۆزلەرنى قىلىدۇ، مېنىڭچە بۇ توغرا ئەمەس. ماۋجۇشى دېگەندەك: «يېزا كەڭ زېمىن، ئۇ يەردە ھەممە ئىشنى قىلغىلى بولىدۇ». بىز ھەقىقەتەن بىر دىل، بىر نىيەتتە دېھقانلار بىلەن ھەمنەپەس بولالمىساق ئۇزلۇكسىز سىياسىي سەۋىيە

قىلىپبازلىققىمۇ ئوخشاشلا قارشى تۇرىمىز. بۇنداق كىشىللىكلەر-دىن ساقلىنىش ئۈچۈن يەنە خەلق تۇرمۇشىنى چوڭقۇر ئۆگىنىشكە، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا، داۋاملىق ئىجادىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىشقا ماھىر بولۇشىمىز كېرەك. خەلق بىلەن مەدەنىي مۇناسىلارغا ئىگە. بىز ئەنە شۇ مۇناسىلارنى ياخشى ئۆگىنىشىمىز كېرەك. خەلقنىڭ ئوبرازلىق، يېنىك ۋە چوڭقۇر مەنىلىك تىلـ لىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ خەلق چۆچەكلىرىنىڭ، داستان ـ قوشاقلىرىنىڭ تىلىدىكى ئوخشىتىشلارنى، ئوبرازلىق سۆزلەرنى كۆپلەپ ئۆگەنسەك، ئۇنىڭ بىزگە نىسبەتەن پايدىسى تولىمۇ زور بولىدۇ.

بىز پارتىيىمىز كۆرسەتكەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت نىشانىسىنى بويلاپ داۋاملىق ئالغا باسىدىغان بولساق، بولۇپمۇ بۇ قېتىمقى قاينام تاشقىنلىق بىلەن قانات يېيىۋاتقان يېڭا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتىن ئىبارەت ئۇـ لۇغ ھەرىكەتكە ئاكتىپلىق بىلەن قاتنىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ كۈچ قۇدرىتىمىز ۋە ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى تولۇق جارى قىلدۇرغان بولساق، ئەدەبىيات ـ سەنئەت بوستانىمىزدا ھەممە گۈللەر تەكـ شى ئېچىلغان گۈزەل مەنزىرىنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز.

ھازىر ئىلىمىزنىڭ جۇملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا پۈتۈن پارتىيە ئومۇمىي خەلق يېڭا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش، يېڭا ئىگىلىكىگە يارەم بېرىش، يېڭا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىنى كۈچەيتىش ھەرىكىتى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلمەكتە. بۇ دولقۇندا جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان مىليونلىغان ئەمگەكچى خەلق ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي يازغۇچى شائىرلىرىدىن مۇشۇ قاينام ـ تاشقىن ھاياتنى روشەن ئوبرازلار ئارقىلىق رېئال، جانلىق ۋە يۇقىرى تەرىبىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈشنى تەلەپ قىلماقتا. بۇ

هالقا پرولېتارىياتچە دۇنيا قاراشنى ۋە كىشىلىك تۇرمۇشقا كۆز قاراشنى تىكلەشتۇر.

بەزىلەر يېزىلارغا بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكلىرىگە قاتناشسىمۇ، لېكىن ياخشى ئەسەرلەر يارىتالمايدۇ، ئەكسىچە ئۆز ئىجادىيىتىدە بىر تەرەپلىمىلىكتىن، ھەتتا جىددىي خاتالىقلاردىن خالىي بولالمايدۇ، بۇ يەردىكى ھەل قىلغۇچى ئامىل ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرغان - داۋاملاشتۇرماغانلىقىغا باغلىقتۇر. بىز ھەرگىز تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىش ئۇچۇنلا قويۇق ئارىلاشمايمىز. بىزنىڭ تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىشتىكى مەقسىتىمىز تۇرمۇشنى چوڭقۇر چۈشىنىش، تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش كۈرىشىگە بىۋاسىتە قاتنىشىپ، تۇرمۇشنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈندۇر. شۇڭلاشقا بىز دېئالېكتىك، ماتېرىيالىستىك دۇنيا قاراشقا، مۇستەھكەم پرولېتارىيات مەيدانىغا ئىگە بولۇشىمىز ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ھەرىكىتىمىزنىڭ قىبلىنامىسى قىلىشىمىز لازىم.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تىرىشىپ ئۆگىنىپ كەسپىي سەۋىيىمىزنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈشىمىز لازىم. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى، ئۇ ئوبرازلار ئارقىلىق ئۇلۇغ رېئاللىقنى ھەم ۋەقە روھىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەگەر بىز ئوبرازنى ئوبدان يارىتالمايدىكەنمىز ئۇ چاغدا ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئىدىيىۋىلىكىگە، بەدىئىيلىكىگە تەسىر يېتىدۇ. يازغۇچىنىڭ تۇرمۇشتىكى ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى ئەينەن كۆچۈرگۈچى ئەمەس، بەلكى ئۇ تۇرمۇشتا بولغان ۋەقە ھادىسىلەرنى تىپىكلەشتۈرۈپ، ئۇنى يەنىمۇ يۇقىرى بالداقا كۆتۈرۈپ، بەدىئىي ئوبرازلار ۋاستىسى بىلەن ئەكس ئەتتۈرگۈچىدۇر. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ باشقا پەنلەردىن پەرق قىلىدىغان جايىمۇ مانا مەشھەد. شۇڭلاشقا بىز تۇرمۇشنى ئۇزۇن كۆزىتىپلا تۇرمۇشتىكى ئادەتتىكى ۋەقەلەرنى ئەينەن كۆچۈرۈپ قويۇشقىمۇ، شۇنداقلا ئوبرازسىز، يالىڭاچ،

يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئاممىسىنىڭ ئىچىگە بېرىشى كېرەك

ماۋجۇشى بۇنىڭدىن ئون سەككىز يىل بۇرۇنلا يەنئەن سۆھبەتىيىغىنىدا سۆزلىگەن نۇتقىدا، بىزگە ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئىشچى، دېھقان ۋە ئەسكەرلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت نىشانىسىنى كۆرسىتىپ بەرگەنىدى. شۇنىڭدىن بۇيان، ئىلىمىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى توغرا نىشان ئاستىدا تېز راۋاجلانماقتا. بۈگۈن سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش لۇشيەنىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، ئىلىمىزنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىمىز ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ۋە سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش دېگەن نىشانىسىنى بويلاپ، «ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن، ھەممە بەس ـ بەستە سايرىسۇن»، «كونىلارنىڭ ئورنىدا يېڭىلار ئىجاد قىلىنسۇن» دېگەن يېڭى يۆنىلىش بىلەن مىسلىسز زور غەلىبىلەرگە ئېرىشتى. دۆلىتىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىمۇ پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى ۋە خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ قىزغىن ياردىمى بىلەن شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئىگە بولدى.

ئازادلىقتىن بۇرۇن، شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ كۆپچىلىكى دېگۈدەك ساۋاتسىز ئىدى، ئەدەبىي ژۇرناللارمۇ يوق ئىدى. ياپونىيا قارشى ئۇرۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە مۇنەۋۋەر

بىزنىڭ ئالدىمىزدىكى كېچىكتۇرگىلى بولمايدىغان شەرەپلىك ۋەزىپىدۇر.

— يولداشلار! دەۋرىمىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ تەلىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن بارلىق تىرىشچانلىقىمىزنى جارى قىلىپ يېزىغا ئەمگەك ۋە كۈرەش قاينىمىغا بارايلى. ئۆزىمىزنى ھەقىقىي ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندۇرۇپ، خەلقىمىزگە ئەڭ كۆپ، ئەڭ ياخشى ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلايلى!

ئىلگىرى شەكىلىمۇ داۋاملىق ئۆزگىرىپ، ئىجاد قىلىنىپ يېڭىلانماقتا. ئاممىۋى ئىستېتىك ۋە مىللىي ئىستېتىك جارى قىلىنىپ، ئەدەبىي ئەسەرلەر خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن سۆيۈشىگە ئىگە بولماقتا. بۈرۈن شىنجاڭ ھەر مىللەت ئەدەبىياتىدا ناھايىتى ئاز كۆرۈنىدىغان پروزا ۋە ئوچېرىك ژانىرلىرى داۋاملىق تەرەققىي قىلماقتا، كىنو سىنارىيىلىرى بارلىققا كەلمەكتە. بۈرۈن يېزىقى يوق مىللەتلەر بۈگۈنكى كۈندە ئۆزلىرىنىڭ يازغۇچىلىرىغا ۋە سەنئەتچىلىرىگە ئىگە بولماقتا. ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتى قانات يېيىپ، «شېئىر يېزىلىرى»، «شېئىر دۇيلىرى»، «شېئىر سېخلىرى» بارلىققا كەلدى، شۇنداقلا ئىشچى ـ دېھقانلار ئىچىدىن شائىرلار ۋە يازغۇچىلار يېتىشىپ چىقتى، بۇنىڭدىن باشقا ھەر مىللەت ئىبداەبىياتلىرىنى ـ كلاسسىك داستانلار، يېڭى ۋە كونا قوشاقلار، چۆچەكلەر، ماقالىلەر ۋە باشقىلارنى يىغدۇق، تەرجىمە قىلدۇق، رەتلىدۇق، بىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز ناھايىتى زور. شۇنداقتىمۇ بىزگە شۇ نەرسە روشەنكى، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزنى ۋەتىنىمىزنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەلىپى بىلەن ھەر بىر قېرىنداش ئۆلكىلەر ۋە ئاپتونوم رايونلارنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بىزنىڭ خىزمەتلىرىمىز ناھايىتى ئاز.

ئۇلۇغ دەۋرىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ئالدىغا يېڭىدىن ـ يېڭى شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنى قويماقتا. بىز ئەلۋەتتە بۇنى ئورۇنداش ئۈچۈن داۋاملىق تىرىشىمىز ۋە كۈرەش قىلىمىز. بىز ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ۋە خەلقىمىزنىڭ كوممۇنىستىك ئەخلاق ـ پەزىلەتلىرىنى، كۈرەشچان روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئىنقىلابىي غەيرەت بىلەن ئىشلىشىمىز كېرەك. بىز بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئورۇنداشتا پارتىيە ۋە ماۋ-

ۋەر كومموئنستلار چىك تيەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىك جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىڭ رەھبەرلىكى ۋە تەسىرى ئاستىدا شىنجاڭنىڭ يېڭى ئەدەبىياتى ھەرىكىتى تەرەققىياتقا ئېرىشىپ، ل. مۇتەللىپكە ئوخشىغان مىللىي ۋەتەنپەرۋەر شائىرلار چىققانىدى، بىراق بۇ يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى ئۇزۇن ئۆتمەي ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ بوغۇشىغا ۋە بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغانىدى. ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرى مىسلىسىز تەرەققىي قىلدى. ھازىر بىزنىڭ ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، قىرغىز، ئۆزبېك، تاجىك، شىبە، تاتار، داغۇر قاتارلىق ئون نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچ مىڭدىن ئارتۇق كىشىگە ئەدەبىيات - سەنئەت قوشۇنىمىز بار. (بۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت يۈزدىن ئارتۇق ھەر بىر شۆبە جەمئىيەت ئەزالىرى بار). يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىشچى - دېھقان ۋە ئەسكەرلەرنىڭ ئوتلۇق كۆرەشچان تۇرمۇشىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، يېقىندىن تونۇشۇپ، پىششىق ئۆگىنىپ قاتتىق چېنىقىش بىلەن خېلى كۆپ ساندىكى ئوبدان ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدى. ئۇلاردا ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىچىدىكى قەھرىمان دەۋرىمىزنىڭ روھىي ئەكس ئېتىلىپ كومموئنىستىك ئەخلاق، پەزىلەتكە ئىگە بولغان، كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازلىرى يارىتىلدى. ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى تۇرمۇشنىڭ باي مەزمۇنىنى ئەكس ئەتتۈرمەكتە. ھەر مىللەت خەلقىنى بولۇپمۇ خەنزۇ خەلقى بىلەن قېرىنداش مىللەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇق - ئىتتىپاقىنى، قولمۇقول تۇتۇپ ئىلىپ بېرىۋاتقان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىنى سۈرەتلەيدىغان ئەسەرلەر كۆنسېرى كۆپەيمەكتە. ياخشى مىللىي كلاسسىك ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى

ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەيمىز دېگىنىمىز قۇرۇق سۆز بولۇپ قالىدۇ. مەن بۇ يەردە ئۆزۈمنىڭ بىر تەسراتىمنى كۆپچىلىك يولداشلارغا. ئەيتىپ بەرمەكچىمەن.

مەن 1937 - يىلى بىرىنچى قېتىم «جاھالەتنىڭ جاپاسى» دېگەن دراما‌نى يازدىم. بۇ دراما‌دا ئەسلىدە مەن، ئەكسىيەتچىل تۇزۇم ئاستىدىكى شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ ئېغىر تۇرمۇشىنى كۆرسەتمەكچى ئىدىم. مېنىڭ بۇ يازغان قەھرىمانىم — نەشە چېكىدىغان بەگگە، شەھەر كەمبەغىلى بولۇپ، ئادەتتىن تاشقىرى خۇراپاتچى، ھەتتا ئۆز ئوغلىنى پەننى مەكتەپكىمۇ بەرمەيدىغان ۋە پۈتۈن بالا - چاقىسىنى ئەگەشتۈرۈپ سەرگەردانلارچە تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئادەم. كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا قېچىپ كېلىپ ئاخىر پۈتۈن ئائىلىسىنى كەمبەغەل تۇرمۇشتىن قۇتقۇزۇۋالىدۇ. ئۇ چاغلاردا مېنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزمدىن ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىدىن تامامەن خەۋرىم بولمىغانلىقتىن، كەڭ شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ كۆرەشچان تۇرمۇشى ۋە ئۇلارنىڭ ئازادلىققا بولغان ئۇمىد - ئارزۇلىرىنى ئۇقمىغانلىقىمدىن نەتىجىدە بۇ ئەسەردە ھەقىقىي ئەمگەكچىلەرنىڭ تۇرمۇشى ۋە غايىسى ئىپادىلەنمىدى، كېيىن - 1946 - يىلى مەن «غۇنچەم» نى يازدىم. بۇنىڭدا دېھقانلار بىلەن پومېشچىكلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشنى كۆرسەتمەكچى بولدۇم، لېكىن دېھقانلار ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن ھەم مەسىلىلەرنىمۇ دېھقانلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ كۆزىتەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن نەتىجىدە «غۇنچەم» دىكى كۆرىستىلگەن سىنىپىي كۆرەش ناھايىتى غۇۋا بولدى. دېھقانلارنىڭ خاراكتېرىمۇ كۆچسىز چىقتى. ئەڭ ياماڭ خاتالىقى مېنىڭ پومېشچىكلارنى ۋەجدانلىق كىشى قىلىپ كۆرسىتىپ قويغىنىم بولدى. ئازادلىقتىن كېيىن ماۋجۇشىنىڭ «يەنئەندىكى ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلىگەن نۇتقى» نى ۋە باشقا مۇھىم ئەسەرلىرىنى ئۆگەنگىنىمدىن

جۇشى كۆرسەتكەن ئىشچى ـ دېھقان، ئەسكەرلەر ئىۇچۇن ۋە سوتسيالىستىك قورۇلۇش ئۈچۇن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت توغرا ئەدەبىيات ـ سەنئەت لۇشيەنىنى بويىلاپ، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ۋە ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى چوڭقۇر ئۆگىنىپ، پرولېتارىيات سىنىپىنىڭ دۇنيا قارىشىنى قەتئىي تىكلىشىمىز كېرەك. ئەگەر بىز ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۇقماي ساق، ھەرگىز دەۋرىمىزنىڭ تەلەپ قىلغىنىدەك ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلالمايمىز. شۇڭلاشقا ھەممىمىز پارتىيىمىزنىڭ ئەمگەككە قاتنىشىپ تاۋلىنىش، ئاممىنىڭ ئىچىگە چوڭكۇش دېگەن توغرا چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇشىمىز كېرەك. نۇرغۇنلىغان يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر ئاما بىلەن بىللە ئىشلەپ تۇرمۇش كەچۈرگەچكە ئاجايىپ ئۇتۇقلارغا ئېرىشتى. شۇڭا بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئەلۋەتتە ئۇزۇن مۇددەت يېزىلارغا، زاۋۇت ـ كانلارغا بېرىپ، ئىشچى ـ دېھقانلار بىلەن بىللە ئىشلەپ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا بىز ھەقىقەتەنمۇ ئۆز ئىدىيىمىزنى ۋە ھېسسىياتىمىزنى ئىشچى ـ دېھقانلاشتۇرالايمىز. ئۇلار بىلەن ئۇزۇن مۇددەت بىللە ئىشلەپ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەندىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ نېمىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ۋە نېمىگە قىزىقىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز ۋە ئۇلارنىڭ ياخشى كۆرىدىغان ئەسەرلىرىنى يارىتالايمىز، شۇنداقلا بىز يېڭى دەۋرىمىزنىڭ بىزگە بەرگەن يېڭى ۋەزىپىلىرىنىڭ ئەھمىدىنى چىقالايمىز، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنى ئىشچى ـ دېھقانلاشتۇرۇشنى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئىشچى ـ دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئىشلەش دېگەن نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرالايمىز.

بىز دائىم ئاغزىمىزدا ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئىشلەيمىز دەپلا، ئۆزىمىز ھەقىقەتەن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كۈرەشلىرىگە بېرىپ، ئۇلار بىلەن بىر ئۇمىدتە بولالمىساق ئۇ چاغدا بىزنىڭ ئىشچى، دېھقان،

روهىي ئوزۇق توغرىسىدا

ئېچىنىشلىق ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي پالاكەت بورىنى چىقارغان « تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، تۇنجۇقۇپ قالغان پەن ۋە مەدەنىيەت ئەركىن نەپەس ئېلىشقا باشلىدى. جۇملىدىن تارىخ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈلۈشكە يۈز تۇتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىمۇ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. بۇ تارىخنى ئاچسىڭىز. ئۇنىڭدا ناخشا ـ مۇزىكا، شېئىرىيەت ۋە ئۇسسۇل سەنئىتى ئالاھىدە گەۋدىلىك ئورۇن ئالغانلىقىنى كۆرىسىز. يېقىندىن بېرى بەزى ئاپتورلارنىڭ بۇ توغرىدا يازغان ئايرىم ئەسەرلىرى مەيدانغا چىقتى. بۇ ئەلۋەتتە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان ئىش.

ئادەم ماددىي ئوزۇقتىن باشقا روهىي ئوزۇققىمۇ موھتاج، ئۇلار بۇ ئوزۇقنى پەن ۋە مەدەنىيەت ماتېرىياللىرىدىن، ماۋزۇ تەرىپىسىدىن، ياخشى تەسىر بېرىدىغان تۇرلۇك ئامىللاردىن ئالىدۇ. يېشىپراق ئېيتساق، ئادەم روهىي ئوزۇقنى كۆپرەك تۇرلۇك ئىلىم ـ بىلىمدىن ۋە شۇنىڭغا ئائىت كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللاردىن، رادىئو ھەم كىنو ـ تىياتىردىن، لېكسىيە، پايدىلىق سۆھبەت، مەنىلىك ياخشى سۆزلەردىن ۋە بەدىئىي ئەدەبىيات ئەسەرلىرىدىن ھەم ئۇنىڭ تارىخىي مەنبەيى بولغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تۇرلۇك شەكىللىرىدىن ئالىدۇ. ئېكسكۇرسىيە، ساياھەتلەردىن ئالىدۇ. بۇلار كىشىدە مەنسۇبايلىقنى ئاشۇرىدۇ. بۇ جەھەتتە بولۇپمۇ كىشىدە زوق قوزغاتقۇچى سەنئەت ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى ئۇ روهىي ئوزۇق بەرمەش بىلەن بىرگە كەيپىياتنى جانلاندۇرىدۇ. مەسىلەن، ياخشى

كېيىن، مەن ئۆز ئەسەرلىرىمدىكى بۇ خاتالىقلارنى يەنىمۇ چوڭ قۇر ھېس قىلدىم. ئۆزۈمنىڭ ئۆتمۈش تارىخىنى ۋە ئەمگەكچى خەلقنى بۇرمىلاپ قويغانلىقىمنى، ئەزگۈچى پۈمپىشچىكلار سىنىپىنى گۈزەللەشتۈرۈپ قويغان خاتالىقىمنى تونۇدۇم. (كېيىن بۇ پىيېسىگە ناھايىتى چوڭ ئۆزگەرتىش كىرگۈزدۈم).

مەن شەخسەن ئۆز تەجرىبىلىرىمنى ئېلىپ ئېيتقىنىمدا: ئەگەر بىر يازغۇچى ياكى سەنئەتچى ھەقىقەتەن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئىشلەيمەن دېسە، چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى، دېھقان ئەسكەرلەر ئاممىسىنىڭ ئىچىگە بېرىشى كېرەك. بۇنداق قىلماي بولمايدۇ. يۇقىرىقى مىسالمۇ، ھەر بىر خەلقنىڭ يازغۇچى ۋە سەنئەتچىنىڭ ئەلۋەتتە ماركسىزم - لېنىنىزمنى ۋە ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىنىشى كېرەكلىكىنى، مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ۋە سوتسىيالىزم ئۈچۈن ئىشلىگىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

بىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز چوقۇم سوتسىيالىزم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم. بىز ماۋجۇشى كۆرسەتكەن يولنى بويلاپ ئىشچى - دېھقان ئاممىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ تۇرمۇش ۋە كۆرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تېخىمۇ ياخشى ئەسەرلەرنى يارىتىپ چىقىشىمىز ئۈچۈن تىرىشىمىز.

روهلۇق بولىدۇ، كېلەچەككە ئىشەنچ باغلايدۇ. روھىي كۆتۈرەڭ-
گۈلۈك ــ جىسمانىي ساغلاملىقنىڭ كاپالىتى. ئالايلۇق: دېھقان
ئەمگەك قىلىپ يەرگە ئۇرۇقنى سالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەك-
شى ئۇنۇپ چىقىپ مول ھوسۇل بېرىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئەم-
ما تەر تۆكۈپ ئىشلىگىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جىسمىنى ھارغىنلىق
چىرمايدۇ. دېھقان كېلەچەكتىن ئۈمىدۋار بولۇپ ئۆيىگە قايتقان-
دىن كېيىن، بۇ ھارغىنلىقنى ئۈمىد لەززىتىگە ئايلاندۇرىدۇ. دې-
مەك بۇ لەززەت ئۇنىڭغا روھ بېغىشلايدۇ ــ دە، ھاردۇقى چې-
قىپ كېتىدۇ.

نېمە ئۈچۈن ئورما ئورۇۋاتقان دېھقانلار ناخشا ئېيتىدۇ؟
چۈنكى، ئۇلار تېخى ئورۇپ بولمىغان بۇغدايلىق بىپايان دې-
ڭىزدەك لەپشىپ تۇرىدۇ. ئورمىچىلار بولسا، بۇغدايىنى بىر تۇتام-
بىر تۇتامدىن ئورىدۇ. بۇ ھالدا ئۇ قاچان تۈگەيدۇ؟ دېگەن
ئوي بىلەن جىسمانىي بوشىشىش كەيپىياتى پەيدا بولىدۇ ــ دە،
ھارغىنلىق كېلىپ چىقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىچى پۇشىدۇ. ئورمە-
چى بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ناخشىنى باشلايدۇ. ئېيتىۋاتقان
بۇ يېقىملىق ناخشا بولسا، ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرىدۇ. روھىي
ئۇستۇنلۇك بىلەن جىسمانىي ھارغىنلىق دەفئى بولۇپ، ئۇمىدلىك
ھالدا، كۆز يەتمەس ئېتىزلار ئېگىزغا ئايلىنىدۇ. ناخشا روھىي
ئوزۇقنىڭ بىر قىسمى بولغىنى ئۈچۈن، كىشىلەر ئۇنىڭدىن
كېچەلمەيدۇ. دېمەك، كىشىلەرگە روھىي ئازادىلىك، گۈزەل ھا-
يات ۋە مەنىۋى بايلىق كېرەك. روھنى بوغقۇچى ئىچ پۇشۇرە-
دىغان بۇرۇقتۇملۇق، روھىي گادايلىق كېرەك ئەمەس.

مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن تۆۋەندىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ
قالدىم: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ئورما ئورۇ-
ۋاتقان بىر دېھقان ئايال زېرىكىپ:

«ياريمەن، نىگارىمەن،
بويىنۇمدا تۇمارىمەن،

ئويۇن، تاماشىلار، ساز - ناخشىلار، ئوسسۇل، خۇش چاقچاق - كۈلكە ۋە باغۇ بوستان، گۈل - چىمەنلەر، ئاجايىپ گۈزەل خۇش مەنزىرىلەر، سايراپ تۇرغان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرى كىشىنى روھلاندۇرىدۇ. زوق - كىشىدە قىزغىنلىق ۋە ئومىد تۇغدۇرىدۇ. ئەگەر سىز مۇھەببەتنىڭ قانداق ھالەتتىن كېلىپ چىقىشىنى بايقاپ كۆرسىڭىز، ئۇ زوق - قىزىقىشتىن تۇغۇلغانلىقىنى بىلىسىز. ئاتا - بوۋىلارنىڭ «مۇھەببەتسىز كىشىنىڭ كۆڭلى قىشتۇر، ئەسلا ياز بولماس» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى قىزغىنلىقنىڭ كىشى ئۇچۇن يالقۇنلۇق كەيپىيات ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەگەر سىز بىرەر ئىشقا قىزىقمىسىڭىز ئۇنىڭدىن ياخشى نەتىجە چىقىشى ناتايىن. مۇھەببەت يالغۇز ئەر-ئايالنىڭ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشىدىن ئىبارەت تار مەنىدىكى نەرسىلا ئەمەس، بەلكى ئۇ، ۋەتەنىگە، خەلقىگە بولغان يۈكسەك مۇھەببەتنى، قېرىنداشلىق ۋەدوستلۇق مېھرىنى، ئۆزى تاللىغان ئىشقا بولغان چوڭقۇر ھەۋىسىنى ھەم شۇنىڭغا ئوخشاش تۇرلۇك قىزىقىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمدى ئومىد توغرىسىدا ئېيتساق، ئومىدۋارلىق روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈككە باغلىق، روھىنى كۆتۈرۈش ئۇچۇن بولسا، زوقىي ھالەت بولۇش كېرەك. دېمەك ئومىدمۇ روھىي ئوزۇقلا موھتاج. ئومىدۋار ئادەم ھەر قانداق قىيىنچىلىقنى يېڭىشتا غەيرەتلىك بولىدۇ. ھەر قانداق شارائىتتا خۇشاللىق كەيپىياتنى ساقلاپ قالالايدۇ، ئۇ ھاياتنى سۆيىدۇ، يامان شارائىتتىمۇ چىدام بېرەلەيدۇ ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ. ل. تولستوينىڭ «ئادەم كۆنمەيدىغان شارائىت يوق» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى ئومىدۋار كىشىلەرگىلا خاس ئېيتىلغان بولۇشى كېرەك. ئومىدسىز كىشىلەردە روھىي چۈشكۈنلۈك بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چىدام ۋە ئىرادىسىنى يوقىتىپ، ھاياتتىن قول ئۈزىدۇ. ئومىدلىك ئادەمگە ھاياتنىڭ لەززىتى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۇن ئۇ

ھەنان مەنبەلەرنىڭ بولۇشى تولىمۇ زۆرۈر. مەسىلەن، قىرائەت ھانا، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش تۈگۈرەكلىرى (شاھمات، بىلىيارت، ناخشا مۇزىكا، ئۇسسۇل بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ياش ھەۋەسكار-لار كۇلۇبى) ۋە يېنىك تەنتەربىيە مەيدانلىرىغا ئوخشاش ئورۇن-لارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئۇنداق بول-مىغاندا، ياشلار قىمار ئويناش، ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىش-قا ئوخشاش يامان قىلىقلار ياكى بۇرژۇئا مىشچانلىرىنىڭ چۈش-كۈنلەشكەن، شەھۋانى تۈيغۇ قوزغايدىغان سەنئەتلىرىگە بېرىلىپ قالىدىغان ھادىسىلەر پەيدا بولىدۇ. ئەگەر مۇنداق زەھەرلىك كەيپىيات تەرەققىي قىلىدىغان بولسا، كېلىچەكنىڭ ئىگىلىرى بولغان ياشلار چۈشكۈنلىشىپ، ئىستىقبالى قاراڭغۇلىشىدۇ. قىس-قىسى، مانا شۇلارنى كۆزدە تۇتۇپ، ياشلار غايىۋى ئەخلاقىي تەربىيە ئالىدىغان مەدەنىي - مەنىۋى روھىي ئوزۇق مەنبەلىرىنى كۆچەيتىشكە ۋە كۆپەيتىشكە كۆڭۈل بۆلۈش لازىم.

لېكىن، روھىي ئوزۇق بېرىدىغان سەنئەت تۈرلىرىدىن توغ-را پايدىلىنىش كېرەك، ئەلۋەتتە، گۈزەللىك كىشىنىڭ زوقىنى قەلتۇرىدۇ. ئەمما، كىشىنى روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشتۈرىدى-غان بىمەنە گۈزەللىكنىڭ ھاجىتى يوق. مەسىلەن ئالايلۇق، بەزى ياشلار گۈزەل كۆرۈنمىز دەپ ئاجايىپ، غارايىپ ياسىنىپ - كىيىنىپ يۈرۈشىدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن شىكىسپىرنىڭ بىر پېرسوناژ تىلىدىن بالىسغا نەسىھەت قىلغان تۆۋەندىكى سۆز-لىرىنى ئەسلەپ ئۆتەيلى: «بالام، بىرىنچى، ئېھتىياتچان، پۈختا بول لېكىن سادىدىلىقنى يوقاتما؛ ئىككىنچى، پۇل تاپساڭ ئورۇن-سىز بۇزۇپ چاچما، ئۇنداق ئادەملەرگە پۇل بەرمە. ئۇلاردىن پۇلمۇ ئالما؛ ئۈچىنچى، پۇل تاپقاندا ئېسىل جاھاز ئالساڭ ئال، ئېسىل رەختتىن كىيىسەڭ كىي، لېكىن ئەل ئىچىگە سىغمايدىغان ئاجايىپ غارايىپ كىيىم كىيىۋالما» دېمەك گۈزەللىك پاك - ساغلام، سادىدىلىق بىلەن بېقىملىق بولىدۇ، يەنە بىر ئەھۋال،

ئاخشىمى قارائغۇدا،
ياندۇرار چىراغىم سەن.»

دېگەن قوشاق بىلەن ناخشا ئېيتىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئۆپكىسى يوق بىر ئەخمەق، قالتىس بىر پاكىتقا ئىگە بولدۇم، دەپ خىزمەت دۇيىگە بېرىپ، «پالانچىخان كېچە ئايدىڭدا ئورما ئورۇۋېتىپ، باشقىلارغا زەھەر چاچىدىغان سېرىق ناخشا ئېيتتى!» دەپ ئىنكاس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن دېھقان ئايالىنىڭ بېشىغا قەغەز كۆلا كىيدۈرۈلۈپ، نۇرغۇن كىشىلەر ئارىسىدا كۆرەشكە تارتىلىدۇ، ئۇنىڭ ناخشا ئېيتقان ئاغزى قان بولىدۇ؛ كىشىلىك ھوقۇقى ۋە ئادەملەرنىڭ روھىي ئازادلىقىغا قىلىنغان بۇنداق ئەخمەقانە ھۇجۇم كىشىنىڭ ئوغسىنى قاينىتىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ناخشا، قانداق قىلىپ روھىي ئوزۇق بولالىسۇن؟ ھازىر دەۋر ئۆزگەردى. بىز كىشىلەر ئۈچۈن ھەقىقىي روھىي ئوزۇق بولالايدىغان ھەر قانداق پائالىيەتلەردىن ئەركىن بەھرىمەن بولالايدىغان بولدۇق. ئەمدىكى گەپ، شۇنىڭغا شارائىت يارىتىپ بېرىشتىلا قالدى.

سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتىش — يېڭى تارىخىي شارائىتتا ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى ۋە جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، تەڭشەشنى ۋە جەمئىيەت تەنچلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ مۇھىم كاپالىتى.

مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك، پاكىز، تەرتىپلىك، ئەخلاقلىق بولۇش ۋە قەلبىگۈزەل، سۆزىگۈزەل، ھەرىكىتى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولۇش مەزمۇن قىلىنغان مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇپ، رايونىمىزنىڭ شەھەر - يېزىلىرىنىڭ كەيپىياتىنى ۋە ئەخلاقىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن روھىي ئوزۇق بېرىش

قىلىدۇ. ئەمدى ئالمىخان ئاملىق لەپەر تېكستىدە بولسا، بىر ئايالنىڭ بېشى پاخپاق، كۆزى چاپاق، ئوتتۇر چىشى تاشقىرى، بەدىنى رەندە سالغان تاختىدەك، دېگەندەك سۆپەتلەر بىلەن ئۇنىڭ جىسمانىي تۈزۈلۈشى زادىلىق قىلىنىدۇ. مېنىڭچە، بۇنداق ھەجۋىينى توغرا دەپ ئېيتىشقا بولمىسا كېرەك. چۈنكى ئۇ ئالمىخاننىڭ يارىماس قىلىقلىرىدىن ئەمەس، ئۇنىڭ جىسمانىي سەتلىكىدىن كۈلىدۇ. بۇ ئالمىخاننىڭ ئىززەت - نەپسىگە تېگىشتىن باشقا نېمە نەتىجە بېرىدۇ؟!

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ توغرا تەرەققىياتى خەلقىمىزنى بولۇپمۇ ياش ئەۋلادلىرىمىزنى زوقلاندۇرۇپ، روھىي ئۇستۈن، ئۇمىدۋار قىلىپ تەربىيىلەيدۇ.

كىشىلەرنىڭ گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈك ھاياتىنى زەھەرلىگۈچى شەخسىلەرنىڭ يامان خاراكتېرلىرىنى، جۈملىدىن ئۆز شەخسىي مەنپەئىتىنىلا كۆزلەپ، خەلققە زىيانكەشلىك قىلغۇچى ۋە ئىتتىپاقسىزلىق زەھىرىنى تارقاتقۇچى شەخسىلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ھەجۋىي ئوت بىلەن كۆيدۈرۈش كېرەك.

چۈنكى دائىم ئېشەكنىڭ يېغىرىنىلا كۆرگەندەك، يامان نىيەتلىك ئادەم باشقىلارنىڭ كەمچىلىكىنىلا كۆرىدۇ. مانا شۇنداق يارىماس- شەخسىلەرنىڭ خاراكتېرىنى يومۇر غەلۋىرىدە تاسقاپ، ئۇنىڭدىن چىققان ئىپلاس نەتىجىنى كۆرسىتىش كېرەك. قاراڭلار، تۆۋەندىكى بۇلبۇل بىلەن سېغىزخاننىڭ ھەرىكىتىنى سېلىشتۇرغان ساتىرىك شېئىردا ئۆزىنىڭ يامان نەپسىنى قانداقمۇ يولىدا قان تۆكۈشتىنمۇ يانمايدىغان شەخسىلەرنىڭ دەھشەتلىك خاراكتېرىگە نەپرەت ئوتى چېچىلغان:

قىزىلگۈل زوقىدا سازاندە بۇلبۇل،
كېلىپ باغ - بوستانغا قونسا بولدى.
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ،
ئۇ مەخلۇقنىڭ قورسىقى تويسا بولدى.

بەزى ياشلار خۇددى مايمۇنلارنىڭ ھەرىكىتىگە ئوخشايدىغان غەلىتە بىرخىل ئۇسسۇل ئويناۋاتقىنىنى، بۇمۇ كىشىدە غەلىتە تۇيغۇ قوزغىتىدۇ. بىزدە ئۇسسۇل سەنئىتى بولماي قېلىپ ئاشۇنداق قاملاشمىغان ئۇسسۇلغا موھتاج بولۇپ قالدۇقمۇ؟ بىزدە يارىشىملىق كىيىم فورمىسىرى بولماي، ئاشۇنداق غەلىتە فورمىلارغا موھتاج بولۇپ قالدۇقمۇ؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس. بۇ ياشلارنىڭ گۈزەللىككە بولغان ناتوغرا چۈشەنچىسىدىن بولۇۋاتىدۇ. ئەگەر ياشلار ئەنئەنىۋى سەنئىتىمىزنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى، توغرا چۈشەنگەن بولسا ئىدى، ئۇنداق نالايىق سەنئەتكە بېرىلمىگەن بولاتتى.

پاكىتلار شۇنداق ئىكەن، ئەدەبىيات ۋە سەنئىتىمىز ياشلىرىمىزغا بۇلغانمىغان مەنبەدىن بەدىئىي ئوزۇق ئېلىشنى چۈشەندۈرۈشى كېرەك. شۇنىڭدەك يەنە يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ناچار كەيپىياتلارنى ھەجۈي شەكىل بىلەن ئۇچۇغداپ تۇرۇشىمىز كېرەك. لېكىن شۇنى ئەستىن چىقارمايلۇقكى، ھەجۈيدىنمۇ توغرا پايدىلىنىشنى بىلىش لازىم. بۇنىڭغا بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەيلى:

«بىر كۈنى كەچتە ئاجايىپ ـ غارايىپ كىيىم كىيىپ، يۈزىگە ئۇپا ـ ئەڭلىك سۈركەپ، چاچلىرىنى پاخپايتىپ ياسىنىۋالغان بىر ئايال ھېسامغا:

ـــ مېنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويىسىڭىزچۇ؟ قورقۇۋاتىمەن، ـــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

ـــ نېمىدىن قورقىسىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ھېسام:

ـــ جىنىدىن، ـــ دەپتۇ ئايال. ھېسام ئۇنىڭغا كۈلۈپ قاراپ:

ـــ مۇشۇ تۇرقىڭىزدا جىن ـ ئالۋاستىمۇ سىزدىن قورقىدۇ، دەپتۇ.» (ھېسام چاقچاقلىرىدىن).

بۇ چاقچاقتا ھېسام بەتقىلىق ئايالالارنى تەنقىد زاكىلىق

غۇلجا تىياتىرچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە

1933 - يىلى ئاپرېل ئىنقىلابىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەممە ۋىلايەتلىرىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى قۇرۇلۇپ ئۇنىڭ قارمىقىدا سانايىنەفسە ئۆمەكلىرى تەشكىل قىلىندى.

ئىلى ۋىلايىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولغىنى ئۈچۈن ئۆكتەبر ئىنقىلابىدىن كېيىنكى سوۋېت تىياتىر-چىلىقىنىڭ تەسىرىدە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تىياتىر ئىشلىرى باشقا جايلارغا نىسبەتەن بالدۇرراق باشلانغانىدى. ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن مەدەنىي ماتارىپنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن ھۈسەيىن يۈنۈسۇف، ئۆزبېكنىڭ نامىغا قۇرغان ھۈسەينىيە مەكتىپىنى ئاساس قىلغان ھالدا ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىنى تەشكىل قىلىپ، تىياتىر سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئالاھىدە ھەسسە قوشتى. دەمەك، غۇلجا تىياتىرى رەسمىي شەكىللىنىشتىن بۇرۇنمۇ ئەنە شۇ خىل سەنئەت پائالىيەتلىرى بولۇپ تۇراتتى.

1934 - يىلىغا كەلگەندە غۇلجا شەھىرىدە تىياتىر ئىشلىرى رەسمىي باشلاندى. ئۇ چاغدا بۇ سانايىنەفسە ئۆمكى ئەر ھەۋەسكارلاردىنلا تەشكىللەنگەن بولۇپ بۇنىڭغا ھۈسەيىن ھاجى ۋە تىيىپ ھاجى دېگەن كىشىلەر رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇ تىياتىرنىڭ گەۋدىلىك ئەزالىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بولۇپ تىيىپ ھاجى، قاسىمجان قەمبىرى، زىيا سەمىدى، ھەرۇپ سەيدى، جالالىدىن يەھيارى قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلار ئويۇن تەييارلاشقا قاتنىشاتتى. سەھنىدە ئەڭ ئاۋۋال رول ئېلىپ ئۇلگە كۆرسەتكەن ئارتىس

يۇقىرىقىدەك ياماق ئىللەتلەرنى ئېچىپ تاشلاش ئۈچۈن ھەجۈمى ئەسكەرلەر ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى مۇنداق ئەسكەرلەر قىسقا ۋە قىزىقارلىق بولغىنى ئۈچۈن چاپسان ۋە كۆچلۈك تەسىر قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنداق روھىي ئۇزۇقنىمۇ ياشلارنىڭ غايىۋى ياخشى پەزىلەت ئىگىلىشىگە خەلى يارىدىمى تېگىدۇ.

قۇرۇن ۋە دەم ئېلىش كۈنلىرى ئۈيۈشۈپ ئويۇن تەيـ
يارلايتتى. ئويۇن قويۇش جەريانىدا توپلانغان پۇلدىن ھەرقايـ
سىسى ئۆزلىرىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىگە يارىشا پىرسەنت بوـ
بويىچە ھەق ئالاتتى.

سانائىنەفىسنىڭ مەخسۇس ئويۇن تەييارلايدىغان جايى
بولمىغىنى ئۈچۈن، دەسلەپتە دامولا باي دېگەن سودىگەرنىڭ
بىر ئېغىزلىق چوڭ ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ شۇ يەردە پائالىيەت
ئېلىپ باردى. مەن شۇ چاغلاردا ھەر كۈنى شۇ يەرگە بېرىپ
بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ ئويۇن كۆرەتتىم. ئەمما ماڭا ئوخشاش ئو-
يۇن كۆرۈشكە قىزىقىدىغان باللار كۆپ بولۇپ، رېپېتتسىيىكە تە-
سىر يەتكۈزگەنلىكتىن ھەممىمىزنى قوغلاپ چىقىرىۋېتەتتى. شۇنـ
داقتىمۇ بىز يەنىلا ئىشىك يوچۇقلىرىدىن مارىشپ ياكى دېرىـ
زىلەرگە يامىشىپ ئوغرىلىقچە ئويۇن كۆرەتتۇق.

30 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش
ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشخانا بىناسى سېلىنىپ سائايىنەفىسە ئۈچۈن
چوڭ بىر زال ئاجرىتىپ بېرىلدى. زالدا ھەر كۈنى كەچقۇرۇن
ئويۇن تەييارلىناتتى. مەنمۇ ھەركۈنى بۇ زالغا كىرىپ بەزى
يۈگۈر - يىتىم ئىشلارنى قىلىشىپ بېرىدىغان، كوچىلارغا ئېلانـ
لارنى چاپلاپ بېرىدىغان بولدۇم. ئاشۇنداق خالىس ئىشلەپ بەر-
گەنلىكىم ئۈچۈن مېنى قوغلىمايدىغان بولۇشتى. كېيىنچە ئابدۇـ
ۋەلى جارۇللا يوف ۋە زىكرى ئەلپەتتا قاتارلىق ناخشىچىلار ۋە
قاسىم ئاخۇن (لەقمى شەيتان)، خالىق ئاخۇن، ئابلاخان، زور-
دۇنلارغا ئوخشاش قىزىقچى ئارتىسلار كۆپەيگەنسېرى تىياتىر
ئىشلىرى بارغانسېرى جانلىنىپ كەتتى.

1937 - يىلى مەن، ئۇرۇمچىگە بېرىپ 1-ئوتتۇرا مەكتەپـ
تە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا شىنجاڭغا كەلگەن كومپارتىيە كادىرلىـ
رىدىن لىن جىلۇ قاتارلىق ئۇستازلار مەدەنىيەت ھەرىكىتى يۈرـ
گۈزۈپ يېڭى زامان تىياتىر ئىشلىرىنى يولغا قويىدى. ئۇ چاغدىـ

تىسلار ئەينىدىن، ئەخمەت پاك، جالالىدىن، قاسىمجان قەبىر-رىلەر ئىدى. ئۇ مەزگىلدە فېئودالىق كۆز قاراش كۈچلۈك بولۇ-غانلىق تۈپەيلىدىن ئايالار رولغا چىقالمايتتى. ئايالارنىڭ رو-لىنى ئەرلەر ئويناپ چىقاتتى. كېيىنچە شارائىت سەل ياخشىلانغاندىن كېيىن ئەينىدىن ئۆز ئايالى بىلەن رول ئېلىپ چىقىپ باشقىلارغا ئۈلگە كۆرسەتتى. بۇ بىر جۈپ ئەر - خوتۇن ئۆز زامانىسىنىڭ تالانتلىق ئارتىسلىرى ئىدى. قاسىمجان قەمبىرىمۇ ئايالى را-زىيە خانىم بىلەن سەھنىگە چىقىشقا باشلىدى. «غېرىب - سە-نەم» ئوپېراسىدا قاسىمجان غېرىب رولىنى، رازىيە خانىم سەنەم رولىنى ئېلىپ چىقتى. كېيىن «ئىچكىلىك نەتىجىسى» دېگەن ئۆزبېك چىدىن تەرجىمە قىلىنغان دراما‌دا رەخمەجان سابىرى ئايالى بىلەن رولغا چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن تۇران خانىم، گۈلسۇم، پە-رىزە، مەدىنە قاتارلىق ئايالارمۇ ئويۇن قويۇش پائالىيىتىگە قات-نىشىپ ئۇيغۇر تىياتىرىنى گۈللەندۈرۈشكە ھەسسە قوشقاندى. غۇلجا تىياتىرى ھەققىدە سۆز ئاچقىنىمىزدا ئەلۋەتتە ئۇلارنى ئەستىن چىقارمانسلىقىمىز كېرەك.

روزى تەمبۇر، ئابدۇنەبى، سەيدۇللام، ھۈسەيىن تەمبۇر، تىيىپغېجەك، مەھەممەت تايىر، ھەسەن ئاكا، نۇرمەھەممەت نا-سىر، ئەبەي، غۇپۇر دېك خۇلۇ، زوردۇن ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنرەك بالا سازەندىلەردىن تۇرسۇن تىيىپ، ھۈسەنجان جامى ۋە ئەخ-مەتجان باراتلارنىڭ قاتنىششى بىلەن سازچىلار ئەترىتى تەش-كىللىنىپ ئاۋۋال ناخشا - ئۇسسۇل قويۇلدى. كېيىنچە سەھنە ئە-سەرلىرىمۇ قويۇلۇشقا باشلاپ بۇ ئانسامبىل ئاخىر دراما تىيا-تىرى بولۇپ شەكىللەندى.

سانايىنەفسىگە قاتناشقان بۇ ئارتىس ۋە مۇزىكانتلار ماۋاش ئالمىدىغان شتاتلىق كەسپىي سەنئەتكارلار بولماستىن ئۆز-لىرىنىڭ تاپقان كىرىمى بىلەن ئۆزلىرىنى تەمىنلەيتتى. شۇڭا ئۇلار كۈندۈزلىرى باشقا تىرىكچىلىك بىلەن شۇغۇللانسا، كەچ-

ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەندە مەن ئۇنىڭغا ــ ھەي جالالىدىن، ماۋۇ تۆك يېنىدىن نېرىراق تۇرۇڭ، چۈنكى بۇ سۇدا توك بار، ئەگەر بۇنىڭغا تېگىپ كەتسىڭىز چاتاق بولىدۇ ــ دېدىم. نەدىكى بىر ئەنسىز ئىشلارنى تېپىپ كەپسەن. يىغىۋەت بۇ نەرسەڭنى! ــ دەپ خاپا بولدى ئۇ. مەن بۇ رېژىسسور تۇرۇپ سەھنە ئىشلىرىنى بىلمىسە، قانداق بولغىنى دەپ تېرىكسىپ:

ــ ھوي سەن قانداق رېژىسسور! ئالدىنقى كۈنى تاك ئېتىشنى كۆرسىتىش ئۈچۈن توكنى ئاز ــ ئازدىن بېرىپ ئەتراپىنى ئاستا ــ ئاستا يورۇتۇۋاتساق سەن «نېمە قاراڭغۇلۇق بۇ!؟ ئارتىس كۆرۈنمەي قالدىغۇ، چاپسانراق يورۇت!» دېدىڭ. ئەمدى كېلىپ، يوقات بۇ نەرسەڭنى دەيسە، سەھنە تېخنىكىسىنى ئۇقماي قانداق رېژىسسور سەن؟ ــ دېدىم. ئىككىمىز بىر مۇنچە تاكالاشتۇق. بەزى چاغلاردا دېكوراتسىيە تەييارلىنىپ پەردە ئېچىلاي دېگەندە ئاران تىكىلگەن دەرەخنى بىرەرى دىققەتسىزلىك تىن ئۆرۈۋېتىدىغان ئىشلارمۇ بولۇپ تۇراتتى. قىلدا تام قوپارغاندەك مىك تەسلىكتە تەييارلىغان نەرسىلەرنى بىپەرۋالىق قىلىپ بۇزۇپ قويغانلار بىلەن بەزىدە راسا تۆتۈشۈپ قالاتتىم. مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان ھالدا سەھنە ئىشلىرىغا بېرىلىپ قاتتىق چارچاپ كەتكىنىمنى بىلمەي قالاتتىم. لېكىن دېكوراتسىيە كۆڭۈلدىكىدەك ئىشلەنگەن كۈنلىرى، كەچتە ئۆيگە قايتقاندا، ئۆزۈمنى ئىنتايىن يېنىك ھېس قىلاتتىم ۋە چىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار، گۈزەل ئايدەك كېچە، ئاشىق ــ مەشۇقلارنىڭ شېرىن سۆھبەتلىرى ... كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى. «ئويۇنىنىڭ شۇنچە مۇڭۋىپەقىيەتلىك ئۇيىنالغانلىقىدىن كىشىلەر تازا رازى بولۇشقاندۇر، ھەي ــ دېگەن خىياللار ئىچىدە كېچىچە ئۇخلىيالمايتاك ئاتقۇزۇۋەتكەن كۈنلىرىمۇ بولغانىدى.

مەن تىياتىرغا شۇنچە ھېرىسمەن بولغانلىقىم ئۇچۈن 1941-يىلدىن باشلاپ ئىلى تىياتىرىدا ئاۋۋال ئارتىس، كېيىن رېژىسسور

كى تىياتىرلاردا جۇڭگو - ياپون ئۇرۇشى تېما قىلىنغانىدى. سانايىنەفسە ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى پارتىزانلىق ئۇرۇشـ نى ئەكس ئەتتۇرىدىغان «ئۆز ۈھىت» ناملىق سەھنە ئەسـ رىنى قويغاندا، مەن سەھنە ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ (دېكوراتسىيـ لەرنى يۆتكىشىپ، پەردە تارتىشىپ) ئۇلارغا ياردەملەشتىم. مەن تىياتىر مەستانىسى بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇلاردىن سەھنە تېخنىكىسىنى ئۆگىنىپ ئېلىشقا تىرىشاتتىم. شۇنداق قىلىپ يېرۇپ ئاخىر سۈپەت ۋە دېكوراتسىيىدىكى بەزى تېخنىكىلىق ئۇسۇللارنى ئۆگىنىۋالدىم.

1941 - يىلى غۇلجا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا خىزمەتكە كىرـ گىنىمدە دېكوراتسىيە ئىشلىرىدا يېڭىلىق يارىتىشقا باشلىدىم. سۈنئىي دەرەخ ياساش، شارقىراتما چىقىرىپ سۇ ئامبىرىغا ئاققۇزۇش، قار ياغدۇـ رۇش، ئالدى سەھنە، ئارقا سەھنە سۈپىتىنى تەڭشەپ ئاي، يۇلتۇزلارنى چىقىرىپ، ئاستا - ئاستا تاڭ سۈزۈلۈپ، توخۇنىڭ چىللىشىنى، ئىتنىڭ قاۋىشىنى ۋە ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازىنى چىقىرىشقا ئوخشاش ئىشلارـ نى قىلالايدىغان بولدۇم. شۇنىڭدەك يەنە سۈپەت تەڭشەش ئۈـ چۈن تورۇسلارغا يامىشىپ توك چىراغلارنى ئورنىتاتتىم. ساندۇقـ لۇق ماتور تېپىلمىغاندا تۆڭدا تۇزلۇق سۇدىن توك ئۆتكۈزۈپ، توكنى سۇشلاشتۇرۇپ يورۇقلۇقنى تەڭشەپ، سەھنىگە لايىقلاشـ تۇراتتىم. سەھنە ئەتراپىدا يۈگۈرۈپ ھېرىپ - چارچاپ كېتەـ تتىم. ۋەزىپە تاپشۇرۇلغان بەزى كىشىلەر ئۆز ئىشىنى مەسئۇلىيەتـ لىك بىلەن ئورۇندىمىغان چاغدا قاتتىق ئاچچىقلىنىپ ئۇرۇـ شاتتىم. مەسىلەن، بىر قېتىملىق ئويۇندا ئاينىڭ ئاستا - ئاستا پېتىشىنى توغرا قىلماي، ئاينى تېزلا چۈشۈرۈۋەتكەن ۈمن ئا- خۇن دېگەن كىشىنى ئاچچىقىمغا پايلىماي بىر ۈشت قويغانلـ قىمنى ھېلىمۇ خىجالەتچىلىك بىلەن ئەسلەيمەن. يەنە بىر قېـ تتىم سەھنە ئارقىسىدا ئارتىسلارنىڭ گىرىم ۋە كىيىملىرىنى تەكـ شۈرۈپ يۈرگەن رېژىسسور جالالدىن توك تەڭشەش تۈڭىنىڭ

رەپبتتسىيە قىلىۋاتقانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن ماڭا «زۇنۇن ئاشىق» دەپ لەقەم قويغانىدى. تىياتىر مەستانىسى بولۇپ يۈرگەن ئاشۇ چاغلىرىمدا مەشرەپلەردىمۇ ئويۇن كۆرسىتىشتىن قالمىدىم. قادىر پوماش بىلەن ئىككىمىز تۆگە ئېيىق سۈرىتىدە ياسىنىپ ئويۇن كۆرسىتەتتۇق. «لاتا بوت»، «خاڭدا ئۆلگەن قېرىندىشىمنىڭ ھازىسى»، «مۆڭگەك ئات» دېگەن ئويۇنلارنى تەييارلاپ ئويناپ بېرەتتۇق. مايمۇنلارنى دوراپ بېرەتتۇق. شۇنداق قىلىپ مەن تىياتىر ئىشلىرىغا قىزىقىپ يۈرۈپ، ئاخىر دراما يېزىشقا ئىشتىياق باغلاپ قالدىم.

1935 - يىلى ئالتە ئايلىق ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدىم. شۇ چاغلاردا ماكسىم گوركىنىڭ تاتارچىغا تەرجىمە قىلىنغان «ئانا» خىپ بوۋاي ۋە لیونكا» دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇپ شۇنىڭ تەسىرى بىلەن كەمبەغەل بىر بوۋاينىڭ كىچىك قىزى قەلەندەر-چىلىك قىلىپ يۈرۈپ كېسەل بوۋىسىنى باقىدىغان ئېچىنىشلىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان، «جاھالەتنىڭ جاپاسى» نامىلىق ئۇچ پەردىلىك بىر دراما يېزىپ چىقتىم، بۇنى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى سەھنىدە ئويناپ چىقتى.

1940 - يىلى يېزا ئىگىلىك تېخنىكۇمىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ ماڭا داربلمۇئەللىمنىدە ئۆتكەن سەياسىي دەرسىتە سۆزلەنگەن بىر ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى ۋە «مەن بۇنى ئېيتىر قىلىپ يازاي دىسەم قاملاشمىدى، سەن دراما قىلىپ يازساڭ ئوبدان بولاتتى» — دېدى. مەن ئۇنىڭ پىكرى بويىچە ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش تېما قىلىنغان «ئۇچراشقاندا» ناملىق ئۇچ پەردىتۆت كۆرۈنۈشلۈك دراما يېزىپ چىقتىم. 1941 - يىلى «گۈلنىسا»، «غۇنچەم» دراملىرىنى يېزىپ چىقىپ ئۇنىڭغا ئۆزۈم رېژىسسورلۇق قىلدىم ۋە سەھنىلەشتۈردۈم. بۇ كىتابلار ئون نەچچە يىلغىچە جايلاردىكى سەنئەت ئۆمەكلىرى

خور، دېكوراتۇر هەم سۈپەتچىك بولۇپ ئىشلەپ، ئىلى تىياـ تىرنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن، مۇناسىپ تۆھپە قوشقانىدىم.

مەن، شۇ چاغدا ئۇيغۇرلار مۇزىكىلىق دراما «غېرىب ـ سەنەم» دە ئۇستاز، قۇرئەندار، ئابدۇللا شاتىر روللىرىنى ئېلىپ چىققانىدىم. يەنە «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق دراما جاھىل بوۋاينىڭ رولىنى ئالغانىدىم. كېيىنكى ۋاقىتلاردا «پەرھاد ـ شېرىن» ئوپېراسىدا شاتۇر رولىنى، ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان ياۋروـ پانىڭ مەشھۇر كومېدىيىسى ـ «خىيالى ـ تېۋىپ» كومېدىيىسىدە ۋە گوگۇلنىڭ ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان «ئۆيلىنىش» ناملىق كومېدىيىلىرىدە باش رولنى ئۇيناپ چىقتىم. خىيالى تېۋىپ رولـ نى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۇيناپ تاماشىبىنلارنىڭ ئالاھىدە ئالقىشىغا ئىگە بولغانىدىم. «گۈلنسا» دراما سىدا قادىرنىڭ رولىنى ئوبـ دان ئوينىغانلىقىم ئۈچۈن ئويۇندىن كېيىن رېژىسسورىمىز جاـ لالىدىن يەھيارى سەھنىگە چىقىپ مېنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، «ئاـ پىرىنىم! رولنى قالتىس ئوبدان ئوينىدىڭ!» دېگەنىدى. ئەسلىدە بۇ سەھنە ئەسىرىنى رېژىسسور جالالىدىننىڭ تەكلىپى بىلەن، شۇكۇر يالقۇننىڭ شۇ ناملىق قىسقا بىر ھېكايىسىگە ئاساسەن، ئۆزگەرتىپ يازغانىدىم. مەن «غېرىب ـ سەنەم» داستانى ئاساـ سىدا ئىشلەنگەن «شىكارئۇستىدە» ناملىق بىر پەردىلىك درامـ مىدا ـــ مۇنەججىم رولىنى، «مەكتەپ» تە بولسا خەلپەت رولىنى، «شاڭخەي كېچىسى» دە گېنېرال رولىنى ئالغانىدىم. مەن ئوق تەككەن ئادەمنىڭ يىقىلىشىنى ئوخشىتىش ئۈچۈن ئاخشىمى ئۆيۈمدە ھەر خىل قىياپەتتە يىقىلىپ مەشىق قىلاتتىم ۋە ئائـ لەمدىكىلەردىن پىكىر ئالاتتىم. تام ئەينەككە قاراپ يۈز مىمـ كىلىرىمنى تەكشۈرەتتىم. تۈۋرۈككە ياستۇق تېڭىپ قوينۇپ ئۇـ نىڭغا مۇشت ئاتاتتىم. جېدەل چىقارغانىنى دوراپ ۋارقىرايتتىم. بۇ ھەرىكەت قىلمىشلىرىمنى كۆرگەن ئائىلەمدىكىلەر، «بۇ ساـ راڭ بولۇپ قالغانمۇ نېمە» دەپ ئەنسىرەيتتى. كېيىن مېنىڭ

بـاردى. مـەن ئـۇ كـىشىگىمـۇ ئـۆزىرە ئـېيتىپ تىياتىر ئىشلـىرىغا يېقىن يولۇقمايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم ۋە تىياتىردا بـۇرۇن تارتقان مۇشەققەتلىرىمنى بايان قىلدىم. ئەخمەت ئەپەندى بويـىنىنى سەل - سىكايان قىلـغان ھالدا سۆزۈمنـى ئاڭلىـدى ۋە سۆزلەۋاتقاندىكى قىياپىتىمگە قاراپ پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

— ھەي، ماڭا قاراڭ — دېدى ئۇ مۇرەمگە يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ،— سىزنى قىزىقچى دېيىشۋاتاتتى. راستىنلا قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز. سىزنى ھەربىي مەكتەپكىمۇ بىز چىقاردۇق. ئەمدى بىز راۋۇرۇس بىر سەنئەت ئۆمىكى تەشكىل قىلـىش ئۈچـۈن، ئۇنىڭغا لايىق كىشىلەرنى تاللاۋاتىمىز. سىزنىڭ تىياتىر ئىشلـىرىدىن خەۋىرىڭىز بار ئىكەن. سەنئەتچىلەر سىزنىڭ تىياتـىر ئۆمىكىگە كىلىشىڭىزنى كۈتۈۋاتىدۇ. شۇڭا سىزنى تىياتىر ئۆمـىكىگە رەھبەرلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلدۇق. قەيەرگە ئېھتىياجلىق بولساق شۇ يەرگە بارمايسىزمۇ؟ بۇئىنقىلابنىڭ چاقىرىقى، ئويـلىنىپ كۆرۈڭ!

— ئۇغۇ شۇنداق ئەپەندىم، بىراق تـىياتىرخانىنىڭ باش ئاغرىتىدىغان ئىشلىرىغا ئارىلىشىشنى كۆڭلۈم خالىمايدۇ، —دەپ يەنىلا ئۆزۈمنىڭ كۆز قارىشىنى تەكىتلەپ تۇرۇۋالدىم.

— بىلەمسىز، ئەمدى بۇرۇنقىدەك خالىسا قاتنىشىپ، خالـىمىسا كېتىپ قالىدىغان ئىشلار بولمايدۇ. بىـز دۆلەت ئىگىلـىكىدىكى رەسمىي تىياتىر ئۆمىكىنى قۇرىمىز. ئۇنىڭغا قاتناشقان سەنئەتكارلارنىڭ ھەممىسى شـتاتلىق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەرقايـسىسى ئۆزلىرىگە تېگىشلىك ۋەزىپىنى مەسئۇللۇق بىلەن ئورۇنـلايدۇ. كېلىپ - كېتىش، يۇرۇش - تۇرۇش، ئىنتىزام بويىچە بولىدۇ. سىز تىياتىر ئۆمىكىنى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ئەھـمىيەتسىز ئورۇن دەپ چاغلامسىز؟— دېدى ئەخمەتجان ئەپەندى.

— ئۇنداق ئويلىمايمەن — دېدىم مەن ئۇنىڭ سۆزىنـى بۆلۈپ، — بۇ ئەلۋەتتە ئـەھمىيەتلىك ئىش. سەنئەت ئـۆمىكى

تەرىپىدىن ئويىنلىپ تۇردى، 1945 - يىلى مەن يەنە «غېرىب- سەنەم» داستانىنى ئاساس قىلىپ «شىكار ئۇستىدە» دېگەن بىر پەردىلىك دراما ۋە «مەكتەپ» دېگەن بىر پەردىلىك دراما- نى يېزىپ چىقتىم.

شۇ مەزگىللەردە «غېرىب - سەنەم»، «پەرھاد - شېرىن»، «لەيلى - مەجنۇن»، «رابىيە - سەئىدى»، «بوز يېگىت»، «ئار- شىن مال - ئالال» غا ئوخشاش داڭلىق كلاسسىك ئەسەرلەرنى ئويناش بىلەن دراما تىياتىرىنىڭ ئورنى خېلى يۇقىرى كۆ- تۇرۇلگەن. بۇ چاغلاردا ئىلى ۋىلايىتىدە بىر قانچە جەمئىيەت ۋە مەكتەپلەردە ئىشتىن سىرتقى تىياتىر ئۆمەكلىرى قۇرۇلۇپ تىياتىر ئىشلىرى بەس - بەستە تەرەققي قىلىشقا باشلىدى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن كېيىن (1947 - يىللىرى) ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەزگىلىدە تىياتىر ئۆمكىنى قايتىدىن تىك- لەپ ئۆمەك ئەزالىرىنى قىرىقتا يەتكۈزۈپ رەسمىي شتاتلىق سەنئەت ئۆمكى قۇردى. قايتا قۇرۇلغان «دۆلەت تىياتىرى» نامى بىلەن ھەربىر كىشىنىڭ قابىلىيىتىگە لايىق ماۋاش بەلگىلىدى. ئۇچاغدا مەن بايانداىدا ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى ئىدىم. بىر كۈنى ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان بىر پار- چە چاقىرىق قەغەزنى تاپشۇرۇپ ئالدىم - دە، ئۆمەك مۇدىرى— مەھەممەت ئىمىن خەلپەت ھاجى بىلەن كۆرۈشتۇم. ئۇ ماڭا، «ئەخمەت ئەپەندىم سىلەر بۇرۇن تىياتىر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان ئىكەنسىلەر، ئەمدى زۇنۇن قادىرى ئىككىڭلار يېڭى قۇرۇلغان تىياتىرىمىزغا رەھبەرلىك قىلىڭلار، دەيدۇ. سەن مۇدىر بولغىن. مەن مۇئاۋىن مۇدىر بولاي ئۆمەكتە ئىككىمىز بىللە ئىشلەيلى» دېدى. مەن ئۇنىڭغا ئىككىنچىلەپ تىياتىر ئىشلىرى بىلەن شۇ- غۇللانمايدىغانلىقىمنى، ھەربىي مەكتەپتە ئەدەبىيات بىلەن جۇغ- راپىيىدىن دەرس ئۆتۈۋاتقانلىقىمنى ئېيتىپ ئونىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدىم. ئاخىر ئۇ مېنى ئەخمەت ئەپەندىنىڭ يېنىغا باشلاپ

ئاتا»، «ئۆگەي ئانا»، «بوز يىگىت»، «خى - خى»، «لەيلى - مەجنۇن»، «رابىيە - سەئىدىن»، «تۆت - تەنتەك»، «تىكەنلىك گۈللەر»، «شاگىخەي كىچىسى»، «گۈلنسا»، «غۇنچەم»، «شىكار ئۇستىدە»، «مەكتەپ»، «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «پارتىزان ئوغلى»قاتارلىق دراما، كومېدىيە ۋە ئوپېرا قاتارلىق يەتمىش-سەكسەن پارچىغا يېقىن ئەسەر ئوينالغانىدى. يۇقىرىدا ئاتالغان سەھنە ئەسەرلىرى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مەزگىلدە سانايىنەفىسە-نىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى قاتارىدا ساقلانغانىدى. مەدەنىيەت زورئىنقىلابىي مەزگىلىدىكى قالايمىقانچىلىقتا ئۇلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىپ كەتتى. بۇ ئەلۋەتتە مەدەنىيەت تارىخىمىزدىكى ئور-نىنى تولدۇرۇپ بولمايدىغان بىر قېتىملىق چوڭ يوقىتىش بو-لۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مۇھىم ئورۇن مەن شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنلا بۇ ئىشقا ئىشتىياق باغلىغانىدىم.

ــ ئاندىق بولغانسىكەن بوشاشماي داۋاملىق ئالغا قاراپ ھەڭشىمىز كېرەك. شۇنى بىلىشىڭىز لازىمكى، تىياتىر دېگەن ئۇنۇمۇبرسال سەنئەت. مەملىكەتنىڭ ياكى بىرەر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ قانچىلىك تەرەققىياتقا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ ماتارىپى بىلەن تىياتىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش كېرەك. بىزنىڭ سىرتتىن كەلگەن مېھمانلارغا ئويۇن كۆرسىتىشىمىز ۋە مەكتەپلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇشىمىزنىڭ سەۋەبىمۇ مەدەنىيىتىمىزنى نامايان قىلىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟

يولداش ئەخمەتجان قاسىمى ئۆتكۈر مەنتىقىلىق سۆزلىرى بىلەن، ئاخىر مېنى قايىل قىلدى. مەن تىياتىر ئۆمىكىنىڭ مۇدىرى بولماي، ئىجادىيەت بۆلۈم تەشكىل قىلىپ، شۇنىڭغا مەسئۇل بولدۇم. مۇھەممەت ئىمىن خەلپەت ھاجى بولسا، مۇدىر-لىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. مەن بىر ئىككى كاتىپ بىلەن كونسېرت تېكىستلىرىنى رەتلەيتتىم. ئەسەرلەرنى تەھرىرلەپ تەيـ يارلايتتىم. ئۇ ۋاقىتقا كەلگەندە غۇلجا تىياتىرى ئارتىس ۋە سازەندىلەر بىلەن تولۇقلىنىپ بىر قەدەر مۇكەممەللەشكەن تە-ياتىر ئۆمىكىگە ئايلاندى ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا ۋىلايەتلىرىگە ئۇلگە كۆرسەتتى. مېنىڭ ھازىر ئېسىمدە قېلىشچە 1934 - يىل-دىن، شىنجاڭ ئازاد بولغۇچە غۇلجا سەھنىسىدە «پېرىخۇن»، «كىمنىڭ ئىشى تەس»، «يامان يولداش»، «قانلىق داغ» «غېرىب - سەنەم»، «نازىگۈم»، «ئىچكۈلۈك نەتىجىسى»، «شانلىق غەلبە»، «چاقىرىلمىغان مېھمانغا سوۋغا»، «كۆرەش قىزى»، «بو-راندىن كېيىنكى ئاپتاپ»، «چىنمەن»، «پەرھاد - شېرىن»، «ئۆز مۇھىت» (دراما خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىنغان) «زەينەپكە تۆھـ مەت»، «ئۆيلىنىش»، «خىيالى تېۋىپ»، «ئارشىن مال- ئالان»، «باي بىلەن مالاي»، «شاھى ئەلقەم»، «كۆزى ئېچىلدى»، «چۇشەنگەن

تارىختا ئۆتكەن ئەدىپلىرىمىز نۇرغۇن نادىر ئەسەرلەرنى ياراتقان بولسىمۇ، ئۇنى ئېلان قىلىدىغان بىرەر مۇنبەر بولمىغاچقا، ئۇ كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. خەلقىمىز ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، يەنى 1934 - يىللاردىن باشلاپ مەتبۇئاتقا ئىگە بولۇپ، گېزىت-ژۇرناللارنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدى. مەن غۇلجا شەھىرىدە چىقىشقا باشلىغان «ئىلى دەرياسى» گېزىتىنىڭ بىرىنچى سانىنى كۆرگەن كۈنۈم ھاياجانلىنىپ ئۇخلىيالماي قالغانىدىم. سوۋېت ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىدە بىزدىن بۇرۇنراق ئويغانغان مەرۇپ سەيىدى، خەمىت سەيدى، خېلىل سەتتارى، ئايۇپ مەنسۇرى، قاسىمجان قەمبىرى، قاسىمجان قىسمىتى، دامولا رازى، تىبىيزات، تۇراخۇن قارى، رەبىق ئابىدى قاتارلىق كونا - يېڭى زىيالىيلارنىڭ ئەسەرلىرى بۇ گېزىتتە ئېلان قىلىنغان چاغلاردا كىشىلەر ئۇنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ، ئەتىۋارلاپ ئوقۇشاتتى، كىشىلەر گېزىتىنىڭ تارقىلىشىنى كۈتمەيلا گېزىتخانا دەرۋازىسى ئالدىدا ئۆچرەت تۇرۇپ گېزىت سېتىپ ئېلىشاتتى. مەنمۇ كىشىلەر ئارىسىدا ئۆچرەت تۇراتتىم. دېمەك، بۇ گېزىت مەندىمۇ دەسلەپكى ئويغىنىش سىگنالىنى چېلىپ، ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىمنى قوزغىغانىدى، غۇلجا شەھرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن چېگرا شەھەر بولغىنى ئۈچۈن ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ ئەدەبىيات تەسىرىنى ئۆتكۈزگۈچى گېزىت - ژۇرنال ۋە كىتابلار بۇ يەردە خېلى بۇرۇنلا تارقالغانىدى. مانا شۇ ئاسىللارنىڭ تۇرتكىسى بىلەن بۇ شەھەردە يېڭى زامان ئەدەبىياتىمىز قەد كۆتۈرۈشكە باشلىدى. مەندىمۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بولغان قىزىقىش پەيدا بولۇپ، تۇنجى شېئىرىم «تىڭشا دۇنيا» («ئىلى دەرياسى») گېزىتىدە بېسىلدى. بۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقىمدىن شۇ كۈنى كىملەر بۇ گېزىتنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈش ئۈچۈن كەچكىچە بازار - رەستىلەرنى ئايلىنىپ يۈرگەنىدىم. مەن

بىزنىڭ مۇنبىر دەمىز

«تارىم» ژۇرنىلى 1951 - يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» دېگەن نام بىلەن چىقىرىلغاندىن بۇيان 36 يىل ئۆتتۈپ، ھازىر ئۇچيۇز سانغاتوشتى. مۇشۇ جەريانىدا ژۇرنالنىڭ مۇندەرىجىسىدىكى تۇرلۇك ئەسەرلەر ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىدا قانچىلىك تەسىراتلار قالدۇرغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقىش تەس، ئەمما ژۇرنالىنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرى نەتىجىسىدە ئەدەبىيات سېپىمىزنىڭ قانچىلىك كېڭەيگەنلىكى ۋە بۇ سەپكە كىرگەن كونا، يېڭى ئاپتورلارنىڭ ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرىنى «تارىم» ژۇرنىلى ئۆز قوينىغا ئېلىپ، ئوڭى كەڭ كىتابخانلىرىغا يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكىنى، بۇ ئەسەرلەر ئاممىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر تەسىرات قوزغاپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى ئېچىپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ چىقىش مۇمكىن. مەن «تارىم» نىڭ پىشقەدەم ئاپتورلىرىدىن بىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئوڭى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغانلىقىم ئۈچۈن ناھايىتى خۇشالمەن. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆز ئەسىرىمىزنى نەشر قىلدۇرۇش يولىدا مەتبۇئاتقا تەشنا بولغان يىللاردىكى بەزى ئەسلىمىلەرنى ئىزھار قىلىپ ئۆتمەكچىمەن.

ئەدەبىياتنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە ئوڭىنىڭ جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشۈشى — مەتبۇئاتقا باغلىق. شۇڭا مېنىڭ ئەسلەپ ئۆتمەكچى بولغىنىم دەل مۇشۇ مۇنبەر — مەتبۇئات توغرىسىدا باردۇ.

1933 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا بىرەر مەتبۇئات بولمىغانلىقى ئۈچۈن خەلقىمىز گېزىت - ژۇرنال ئوقۇشتىن مەھرۇم بولۇپ، روھىي ئوزۇقسىز قالغانىدى. جۇملىدىن،

كەلگەنىدىم. مەن بۇ توپلامنى نەشىر قىلدۇرىدىغان ئورۇن ئىزدەپ، شىنجاڭ گېزىتخانىسىغا كەلدىم. گېزىتخانىدا مەن تونۇيدىغان مەرۇپ سەئىدى، خېلىل سەتتارىلار بار ئىكەن. ئۇلار ماڭا «توپلىمىڭىزنى مەنسۇر ئەپەندىگە تەستىقلاتسىڭىز، بىز جۇندەپ بېسىپ بېرەيلى» دېيىشتى. بۇ ۋاقىتتا مەنسۇر ئەپەندى مەتبۇئات ۋە ماتارىپ ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىكەن. ئۇنى ئىزدەپ ماتارىپ نازارىتى، گېزىتخانا، «يېڭى شىنجاڭ» ژۇرنىلى ۋە ئۇنىڭ قورۇسى ئەتراپىدا ئىككى ئاي قاتراپ يۈرۈپمۇ ئۇچرىشالمىدىم. ئاخىر بىر كۈنى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىگە كېلىپ باش مۇھەررىر مەرۇپ سەئىدىگە قورساق كۆپۈكمىنى ئېيتتىم:

— مۇھتەرەم مەرۇپ ئەپەندىم، مۇشۇ سىلەر چىقىرىۋاتقان شىنجاڭ گېزىتىنىڭ دەسلەپكى سانلىرىنى كىملەر چىقارغىنىنى بىلەمسىز؟ — دېدىم ئۇنىڭغا.

— خوش، خوش ئىنىم، بۇ سوئالىڭىز بىلەن ماڭا نېمە دېمەكچى بولۇسىز؟ — دېدى مەرۇپ سەئىدى ماڭا قىزىقىپ جىددىي قارىۋاپ.

— مەن 1934 - يىلى ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمدە ئاكام تۇردى قادىر نەنگەندەكى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قورۇسىدا شىنجاڭ گېزىتىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىلىرىنى لازىغا يېزىپ شاپىگىرافتا بېسىپ چىقىرىۋاتقانىكەن. ئەمدى گېزىتخانا ماشىنىلىشىپ تەرەققىي قىلغان چاغدا، سىلەر ئىگدارچىلىق قىلىپ ۋېتىپسىلەر. ئاكامنىڭ يۈز خاتىرىسى ئۇچۇن بولسىمۇ، بۇ ئەسىرىمنى نەشىر قىلىپ بەرسەڭلار قانداق؟

— ئېيتقىنىڭىز تۇزۇك. سىزنىڭ ئاكىڭىز تۇردى قادىر ئاجايىپ ھۆسىن خەت ماھىرى ئىدى. مەنمۇ ئۇنىڭ تەڭداشسىز پوچۇركىسى بىلەن گېزىت ماقالىلىرىنى لازىغا يېزىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن. بىراق شۇ چاغدىمۇ گېزىتكە بېسىلىدىغان ماقالىلەرنى قادىر ھاجى دېگەن كىشى تەستىق سالمىسا بېسىلمايتتى. ئەمدى

ئەتىسى بۇ گېزىتنىڭ باش مۇھەررىرى يۈسۈپجان غوپۇربنى زىيارەت قىلىپ گېزىت ئىدارىسىگە باردىم. ئېگىز بوي، خوش پېئىل بۇ ئادەمگە سالام بېرىپ رەھمەت ئېيتتىم. ئۇمۇ ماڭا مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن يېزىپ تۇرۇڭ شۇمغا ئىلھام بېرىدىغان شېئىرنى سۆزلەرنى قىلدى.

يۈسۈپجان غوپۇرى بۇ گېزىتتىن يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن، يەنە ئىككى - ئۈچ پارچە شېئىر بەرسەم گېزىتتە بېسىلمىدى. مەن كۆز كۆنلىرى شەھەردىن خۇدىيار يۇزى قۇمۇل لۇق مەھەللىسىگە چىقىپ كەتتىم. يېزىدا ئۇچ ئاي تۇرۇپ، «چىمەنگۈل» ناملىق بىر داستان يېزىپ چىقتىم. داستاننىڭ ئاساسىي ۋەقەلىكى ئالۋان - ياساق دەستىدىن ۋەيران بولغان بىر دېھقان بوۋاينىڭ قىزى چىمەننىڭ سەرگۈزەشتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بەش بوغۇملۇق بارماق ۋەزنىدە يېزىلغان بۇ داستان ئۇچ بابلىق ئىدى. مەن دەسلەپكى شېئىرىي ئەسىرىم «تىكشا دۇنيا»، «دەۋرلەر»، «ئىشلە، دېھقان ئاكا» دېگەنگە ئوخشاش ئون نەچچە شېئىرىم بىلەن قوشۇپ «چىمەنگۈل» ناملىق بىر توپلام تۈزدۇم. لېكىن بۇنى غۇلجىدا نەشر قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھېچقانداق ئۇرۇن تاپالمايمىز بىرنەچچە يىل كۆتۈرۈپ يۈردۇم.

شۇ چاغدا بۇ توپلىمىنى كۆرگەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ: «داستاننىڭ مەزمۇنى يامان ئەمەس ئىكەن، ئەمما بەدىئىيلىكى تۆۋەن ئىكەن. سەن شېئىر يازمەن دەپ ئاۋارە بولماي، نەسرىي شەكىلدە ئەسەر يېزىش بىلەن شۇغۇللانساڭ بولغۇدەك. شۇنداق دېسەم كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن ئاكا، ماۋۇ «چىمەنگۈل» دېگەن سۆزۈڭ بىلەن «تىكشا دۇنيا» دېگەن سەرلەۋھەڭ ماڭا يەكمۇ يېقىپ قالدى» دېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، بۇ كىچىنكى چاغدا «چىمەنگۈل» ناملىق بىر دراما يازدى.

يېقىر 1937 - يىلى مېنى جاپادا ئۇرۇمچىگە يۇقۇشقا كەلدىم. بۇ چاغدا «چىمەنگۈل» ناملىق توپلىمىنىمۇ بىللە ئالغاچ

جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىدى. 1954 - يىلى «توي» ناملىق درامىنى بۇ ژۇرنالغا چىقىرىش جەريانىدا ئۇنتۇلماس تەسىراتقا ئىگە بولغانىدىم. چۈنكى بۇ درامىنى نەشرگە تەييارلاش ئۈچۈن ژۇرنال تەھرىرلىرى ماڭا ئالاھىدە مەدەت بېرىپ، درامىنىڭ قاملاشمىغان جايلىرىنى ئون نەچچە كۈن مەن بىلەن بىرلىكتە تۈرۈپ ئۆزگەرتىپ تولۇقلىغاندىن كېيىن، بېسىپ چىقارغانىدى. ژۇرنال تەھرىرلىرىنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن بۇ ئەسىرنىمگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىنغانلىقى مەندە ئۆز ئەسەرلىرىم ئۈستىدە تېخىمۇ پۈختىراق ئىشلەش تۇيغۇسىدا ياخشى تەسىرات قالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەن 1941 - يىلى ئاددىيراق يېزىپ قويغان «غۇنچەم» ناملىق دراماىنى قايتا - قايتا تۈزەتتۈرۈپ، ھازىرقى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ دراما جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئوبدان قارشى ئېلىنىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ژۇرنال «چېنىقمىش» نامىلىق ھېكايەمنى نەشر قىلدى ۋە 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتۈردى.

مەن ھەر قېتىم يېڭى يولداشلارنىڭ مېنى ھۆرمەتلەپ «يازغۇچى»، «دراماتۇرگ» دەپ ئاتاشلىرىنى ئاڭلىسام، ئالدى بىلەن بۇ شەرەپلىك نامغا ئىگە بولۇشۇنىڭ مۇھىم ئامىللىرىدىن بىرى بولغان، يېڭى دەۋر يازىتىپ بەرگەن مەتبۇئات ئەركىنلىكى ۋە كەڭ ئىمكانىيەتلەرنىڭ مېنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىمگە زېمىن ھازىرلاپ بەرگەنلىكىنى، بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئەدەبىيات مۇنبىرىمىز بولغان «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ ماڭا بولغان سەمىمىي ياردىمىنى ئەسكە ئالماي قالمايمەن. مەن ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان دەسلەپكى چاغلىرىمدا يازغان بىرنېچچە ئەسىرىمنى نەشر قىلدۇرۇشقا ئورۇن تاپالمايۋاتقان ئىدىم، ئۇنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان ئەھۋالنى ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن ئەسلەسەم، ئازادلىقتىن كېيىن مېنىڭ ئەسەرلىرىمگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنى جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرگەن «تارىم» ژۇرنىلىنى چوڭقۇر سۆيۈنۈش ۋە ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن ئەسلەيمەن.

بولسا، بۇ ئىشقا مەنسۇر ئەپەندى مەسئۇل، بۇ كىشىنىڭ تەسىشقىسىز بىز ھېچ ئىش قىلالمايمىز، ــ دېدى. مەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بىرەر ئەسەرنى باستۇرۇشنىڭ قانچىلىك قىيىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئاخىر ئۇمىدسىزلىنى ئۇزۇپ قايتتىم.

ئاز كۈندىن كېيىن بۇ ئۇمىدسىزلىك تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى. چۈنكى جاللات شېڭ شىسەي مەن سۆھبەتلەشكەن ھېلىقى مەرۇپ سەئىدى، خېلىل سەتتارى، ئايۇپ مەنسۇرى، تۇراخۇن قارى، قاسىمجان قەمبىرى، خەمىت سەئىدىگە ئوخشاش زىيالىيلار ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يازغۇچى، شائىرلارنى كەينى ـ كەينىدىن قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىغانىدى، مەن بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدىن ھۇركىگەن ۋە غەزەپلەنگەن ھالدا «چىمەنگۈل» نامىلىق دەسلەپكى توپلىمىمنى ئوچاقتا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋەتتىم.

شۇ چاغدىكى مەتبۇئاتقا تايىنىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كۆپى خاراب بولۇش بىلەن يېڭىدىن شەكىللىنىۋاتقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ ئىجتىمائىي پالاكەتلىكلەر نەتىجىسىدە تۇنجۇقۇپ قالغانىدى.

ئازادلىق تېڭى ئاتتى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىي ـ مائارىپ ئىشلىرى قايتىدىن جانلىنىپ، بۇ قاتاردا مەتبۇئات ـ نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمۇ قۇدرەت تېپىشقا يۈزلەندى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئاردىدا يوقىلىشقا يۈز تۇتقان ئەدەبىياتىمىزنى قايتا تىكلەشكە يول ئېچىلدى. جۈملىدىن، 1951 ـ يىلى 8 ـ ئايدا «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانى خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، يازغۇچى، شائىرلىرىمىز ئۇچۇن يېڭى بىر مۇنبەر مەيدانغا كەلدى.

بۇ مۇنبەر يۈزلىگەن يازغۇچى، شائىرلارنى ئۆز ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى گۈللىنىش دەۋرىنى ئاچتى، سان ـ ساناقسىز ئاپتورلار قاتاردا مېنىڭ ئەسەرلىرىمۇ

رۇپ كۆرەتتى. ئۇلاردىن پايدىلىنىپ ئىجادىي يوسۇندا مۇقام نەغمىلىرىنىڭ كەم قىسمىنى تولۇقلاشقا تىرىشاتتى. زىكرى خانىقاغا كىرىپ سوپىلارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرغاندا ھاپىزلار ئۇنىڭغا غەيرىي كۆز بىلەن قاراپ «زىكرى بو يەرگە ئىبادەت ئۈچۈن ئەمەس، ھۆكمەت ئاھاڭىنى ئوغرىلاش ئۈچۈن كېلىدۇ» دەيتتى.

زىكرى بىر كۈنى ماڭا مۇقام توغرىسىدا سۆزلەپ «پىشقەدەم سازەندىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئون ئىككى مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ئوقۇلغاندىن كېيىن يەتمىش ئىككى نەغمە ئوقۇلىدۇ. ئەسلىدە مۇقام ئون ئىككى بۆلەك ۋاقىت يەنى يىگىرمە تۆت سائەتكە تەقسىملەنگەن. دېمەك، ھەر بىر مۇقام ئىككى سائەت داۋام قىلىپ بىر سوتكىدا تامام بولىدۇ. ئەگەر شۇنداق بولسا بىر مۇقامنىڭ داستان نەغمىسى ئالتىدىن بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن ھازىر بەزى مۇقاملارنىڭ بىر نەچچىدىن نەغمىسى يوق. مەن مۇشۇ ئۆلچەم بويىچە ئىزدىنىپ يۈرىمەن. ھازىرچە ئۆزھال (نالەش) نىڭ تۆت نەغمىسى بار ئىدى. ئىككى نەغمىنى ئىجادىي تەييارلاپ ئالتە قىلىپ رەتلەپ باقتىم» دېگەنىدى. مەن ئۇنىڭغا: «ئۇنداق بولسا، سەن ئاڭلىغىنىڭ بويىچە ئون ئىككى مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ۋە ئۇلارنىڭ داستان، نەغمە، مەشرەپلىرىنىڭ ھازىر غۇلجىدا ئېيتىلىپ يۈرگەن قىسمىلىرىنىڭ تەقسىم قىلىنىش سانلىرىنىڭ بار - يوقىنى كۆرسىتىدىغان بىر جەدۋەل تەييارلىغىن. مەن كۆپچىلىكنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزۈشى ئۈچۈن بىر پارچە ماقالە يېزىپ گېزىتكە بېرەي» دېدىم - دە، ۋەدەم بويىچە «ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىسى توغرىسىدا بىر نەچچە ئېغىز سۆز» سەرلەۋھىلىك بىر پارچە ماقالە يېزىپ ئۇنىڭدا مەشھۇر ناخشىچى، سازچىلارنىڭ ماھارىتىنى ۋە مۇقام توغرىسىدىكى چۈشەنچىلىرىنى ئىزاھلاپ زىكرى ئەلپەتتا تۆزۈپ چىقىقان جەدۋەل بىلەن قوشۇپ گېزىتتە ئېلان قىلدىم. (تەخمىنەن 1945 - يىلى 1946 - يىللاردا) بۇ ماقالە جامائەت

سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگە ئالىمىز

خەلق كومپوزىتورى زىكرى ئەلپەتتا بەختتىكە قارشى ۋاپات بولدى. بۇ قايغۇلۇق ماتەم بىلەن سەنئەت گۈلزارىمىزنىڭ خۇش پۇراق بىر گۈلى خازان بولۇپ، سەنئەت بېغىمىزنى يورۇتۇپ تۇرغان چىراغلاردىن بىرى ئۆچتى.

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ بۇ تالانتلىق خەلق سەنئەتكارىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن مەخسۇس بەت ئېچىپ ئۇنىڭ سەنئەت ھاياتىنى تونۇشتۇرماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ زىكرى ئەلپەتتانىڭ قەدىناس دوستى بولۇش سۈپىتىم بىلەن تىياتىر سېپىدە بىللە ئىلىپ بارغان پائالىيەتلىرىمىزنى ئەسلەپ ئۆتمەكچىمەن.

پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارى زىكرى ئەلپەتتا بىرنەچىدىن كامالەتكە يەتكەن چالغۇچى ئىدى. ئۇ خەلقنىڭ مول ۋە بېقىملىق كۈيلىرىنى چوڭقۇر ھېسسىيات ۋە ئۆزىگە خاس يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئورۇندايتتى. ئۇنىڭ بارماقلىرى تار ئۇستىدە ئوينىغاندا گويا دۇتار تىلغا كىرىپ نازۇك ھېسسىيات ۋە يېقىملىق شېئىرىيەت تىلى بىلەن سۆزلەۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى.

ئىككىنچىدىن، ئۇ خەلق ئاھاڭلىرىغا ۋارىسلىق قىلغۇچى ھەم ئۇنى ئىجادىي بېيىتقۇچى، خەلق كومپوزىتورى ئىدى. ئۇ ئۇيغۇر ئاھاڭلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئون ئىككى مۇقامنىڭ يوقالغان قىسىملىرىنى قېزىپ رەتلەشتە جاپالىق ئىزدىنىش ئېلىپ بارغانىدى. مەسىلەن، ئۇ داستانچى سازەندىلەر ئارىسىغا، ھاپىزلار سېپىگە قوشۇلۇۋېلىپ، ئۇلارنىڭ ھۆكمەتلىرىنى تەكشايتتى، ئۆگەنگەن ئاھاڭلىرىنى مۇقام قىسىملىرى بىلەن سېلىشتۇ-

لىق دارمنى يازغىنىمدا ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ، بۇ داراما ئۇچۇن پېشقەدەم سازچى ھەسىنكامغا بىر ناخشا ئىجاد قىلىپ بېرىشنى ھاۋاله قىلغانىدى، بۇ دراما ئۇچۇن ئۆزىمۇ بىر ناخشا ئىجاد قىلىپ بەردى ۋە بىر نەچچە جايلىرىغا خەلق ناخشىلىرىنى رەتلەپ ئورۇنلاشتۇردى. بۇ دراما سەھنىدە بىر نەچچە يىل ئويناپ قايتا - قايتا تۇزۇتۇلدى. كېيىن ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن دراماغا يەنە ناخشا قوشۇشقا توغرا كەلدى. بۇ چاغدا يولداش زىكرى ئەلپەتنا ياش كومپوزىتور ھۇسەنجان جامغا ئىككى ناخشا ئىجاد قىلىپ بېرىشنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئوتتۇز نەچچىنچى يىللىرى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى سانائىنەفىسە ئۆمكى تەرىپىدىن «غېرىب - سەنەم» داستانى ئاساسىدا سەھنىلەشتۇرۇلگەن مۇزىكىلىق دراما «غېرىب - سەنەم» بىر قانچە يىل سەھنىدە ئويناپ كېلىنىدا زىكرى بۇ دراما ئىنىڭ ئون ئىككى مۇقام ئاساسىدىكى داستان نەغمىلىرىدىن ئېلىنغان ناخشىلىرىنى رەتلىگەن ۋە تەلەپ قىلغان جايلىرىغا يېڭى ناخشا ئىجاد قىلىپ ئۇنى بېيىتقانىدى. مەسىلەن، 1945 - يىلى مەن بۇ مۇزىكىلىق دراما غا قوشۇمچە قىلىپ: «شىكار ئۇستىدە» ۋە «مەكتەپ» كۆرۈنۈشلىرىنى يېزىپ چىقىقانىدىم، زىكرى بۇ ئىككى پەردە ئۇچۇن ئىككى ناخشا ئىجاد قىلىپ بەرگەنىدى. كېيىن ئۇنىڭ ئون ئىككى مۇقام نەغمىلىرىگە تەقلىد قىلىپ يېڭىدىن ئىشلەپ چىققان ئىجادىي يەتتە ناخشىسىنى ئاساس قىلىپ ئورۇپ «غېرىب - سەنەم» مۇزىكىلىق دراما سى (ياكى ئوپېراسى) غا مەن يەنە بىر قانچە يېڭى كۆرۈنۈشلەرنى قوشتۇم. يەتتە ناخشا كىرگۈزۈلگەن بۇ دراما توققۇز پەردىگە تەرەققىي قىلدى. دېكوراتسىيە تۇزىلىشىنىڭ قالاقلىقى بىلەن دراما ئىككى كېچە ئويناتتى. كېيىن بۇ ئېغىر چىلىقنى تۇگىتىش ئۇچۇن دراما نى يەتتە پەردىگە قىسقارتىپ بىر كېچىدە ئويناپ تۇگىتىدىغان قىلدۇق. كېيىنچە «غېرىب - سەنەم» مۇزىكىلىق دراما سىغا قوشۇلغان بۇ ناخشىلار

چىلىك ئارىسىدا بولۇپمۇ بىلىملىك زىيالىي ۋە ناخشىچى - مۇزىكانتلار ئىچىدە خېلى تەسىر قوزغىغانىدى. ئۇلار «ئون ئىككى مۇقام توغرىسىدا يېپىقلىق قاپقاق ئېچىلىپتۇ. بۇتوغرۇلۇق پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ئىكەن» دېيىشكەنىدى. لېكىن ئون ئىككى مۇقامنى تولۇق-لاپ رەتلەش خىزمىتى ئۇ چاغدا تېخى تەشكىلىي جەھەتتىن ئىش باشلىمىغانىدى. ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىكىدە ئۇيغۇر خەلق ئاھاڭلىرىنىڭ ئانىسى، يەنى ئۇزاق تارىختىن بېرى نەسىلدىن - نەسىلگە كۆچۈپ خەلق ئاغزىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان، ناخشا - مۇزىكا قامۇسى بولغان ئون ئىككى مۇ-قامنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ۋە تولۇقلاش، رەتلەش ئىشى باشلىنىپ كەتتى.

جۇملىدىن جەنۇبىي شىنجاڭدا بۇ قامۇسقا ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتقان داڭلىق مۇقامچى تۇردى ئاخۇن بوۋاي ۋە مۇقامنىڭ ئىلى نۇسخىسىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان روزى تەمبۇرلەر ئۇرۇمچىگە تەكلىپ بىلەن ئەكەلتۇرۇلۇپ، ئون ئىككى مۇقام ئۇنىۋالغۇ ۋە پلاستىنكىغا ئېلىندى. كېيىن كومپوزىتور ۋەنتۇڭشۇ ئۇنىڭ نوتىسىنى يېزىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن زىكرى ئەلپەتتانىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئېشىپ ئۇيغۇر مۇزىكىسىدا قولغا كەلتۇرۇلگەن بۇ چوڭ نەتىجىدىن كۆڭلى بەكمۇ سۆيۈندى.

زىكرى 1931 - يىلى ھەم 1940 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە غۇلجا سەھنىلىرىدە ئويناللغان «غېرىب - سەنەم»، «پەرھاد - شېرىن»، «رابىيە - سەئىدىن»، «لەيلى - مەجنۇن» «غۇنچەم»، «ئارشىن - مال ئالان» قاتارلىق چوڭ تېپتىكى مۇزىكىلىق دراملارنىڭ ناخشا - مۇزىكىلىرىنى ئەسەردىكى ۋەقەلىك تەلەپ قىلغان جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشتا سەپداشلىرىغا مەسلىھەت بېرىپ تۇردى، نۆۋەتتىكى ئويۇننىڭ ناخشا - مۇزىكىسى يېتىشمەي قالسا ئۇنىڭغا ئۆزى يېڭى ناخشا ئىجاد قىلىپ بەردى. مەسىلەن، 1942 - يىلى مەن «غۇنچەم» ناملىق مۇزىكىلى-

مەسەلەر

ۋە

چۆچەكلەر

زىكرىنىڭ ئون ئىككى مۇقامغا تەقابىل قىلىپ ئىشلەپ چىققان «رۇخسارى» ناملىق چوڭ مۇزىكىلىق ئەسىرنىڭ داستان قىسىملىرى بولۇپ قالدى.

زىكرى مۇزىكا بىلەنلا شۇغۇللىنىپ قالماي ئارتىستلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ، بىر نەچچە سەھنە ئەسەرلىرىدە رول ئالغانىدى. ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم رولغا چىقىشى هېلىمۇ ئېسىمدە. قاسىمجان قەمبىرىنىڭ «زەينەپكە تۆھمەت» ناملىق درامىسى سەھنىلەشتۈرۈلمەكچى بولۇپ ئارتىس تاللىدۇق. درامىدا ئىككى تەرەپ بولۇپ مۇشتلىشىدىغان كۆرۈنۈش بولۇپ، مۇشتلاشچىلارنىڭ باشلىقىغا كىمنى تەيىنلەش مۇزاكىرە بولغاندا، مەن بۇ رولغا زىكرىنى كۆرسەتكەنىدىم، چۈنكى بىز ئۆسمۇر ۋاقىتلىرىمىزدا مەھەللەر ئارا تەرەپ بولۇپ مۇشتلىشاتتۇق. بىزنىڭ شەھەر ئىچىلىك ياشلارنىڭ ئىچىدە نوچىسى زىكرى بولۇپ، كۈچلۈك هەم چەبدەس ئىدى. تەكلىپىم قوبۇل قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن زىكرى رەپىتىتسىيىگە قاتنىشىپ نوچىنىڭ رولىنى چەبدەسلىك بىلەن ئورۇنداپ ئارتىستلار قاتارىغا ئۆتتى. كېيىن ئۇ «غەربىي - سەنەم» درامىسىدا شاھنىڭ رولىنى ئورۇنلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ تېپلىق سەھنە ئەسىرى «پەرهاد - شېرىن» دە ئىككىمىز مەسىلىھەتلىشىپ زىكرى پەرهادنىڭ رولىغا مەن دوستى شاپۇر رولىغا چىقىدىغان بولدۇم. ئۇ پەرهادنىڭ رولىنى هەقىقىدىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنداپ، يېقىملىق ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىلىرى بىلەن تاماشىبىنلارنى شېرىن هېسسىيات دېڭىزىغا چۆمدۈرگەنىدى.

زىكرى كەمتەر ئىدى، ئۇ ناخشا ئېيتىشقا باشقىلار بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرمايتتى، رولغا چىقىۋېلىرغا زېرىكمەي ناخشا ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ماهارىتىنى ئاشۇرۇشىغا ياردەم قىلاتتى. بىز ئۆز كەسپىنى قەدىرلەيدىغان بۇ پىشقەدەم سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭ خوشامەتتىن، مەنمەنلىكتىن، ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىشتىن خالىي، كەڭ قورساق ئالىيجانابلىقىغا پەزىلىتىنى ئۆگىنىشىمىز لازىم.

چۈجە بىلەن سېغىزخان

(ئى. كرىلوۋقا تەقلىد)

تېخى چۈجە چىقمىغان چاغ (تۇخۇمنىڭ ئىچىدە)
كۆرۈپ سېغىزخان يەپ ئالماقچى ئۇنى چۈشىدە.
ئۆتمۈشتىن تارتىپ مەلۇم ئۇ، شور تۇمشۇقنىڭ دەستى،
سۆز ئاچقىنىم ئۆتمۈشتىن چۆچەك ئېيتىشنىڭ قەستى.
قارا بۇلۇتلار تارىلىپ ئۇچۇۋاتىدۇ،
كۈن يۈزىنى كۈلۈمسىرەپ چىقىۋاتىدۇ.
قويۇق لايقى سۈلار ئاقتى،
بۇ تازا ئەتىياز ۋاقتى.
چۈجە ئاپىتاپقا قارىدى زوقى بىلەن،
ماڭدى ئۇ تەمتىلەپ ئاستا قىر بىلەن.
كەلدى سېغىزخان يورغىلاپ،
توختاتتى چۈجىنى چوقۇلاپ.
ۋالاخلاپ ئېچىلدى شور تۇمشۇقى:
— «نەگە بارىسەن هاي پەسنىڭ ئوغلى؟
كەڭ دالاغا هاياسىز دەسسەپسەن!
يا ماڭا تەزىم قىلىپ ئۆتمەپسەن!
تۇمشۇقۇم ئۇزۇن سەندىن
قۇيرۇقۇمۇ ئاندىن.
هېچ سۆز چىقمايدىغۇ سەن ياماندىن!»
ئوينىدى قاپقارا كۆزى، شۇمشەيدى چۈجە،
يۇمشاق ئاۋازدا كەلدى تىلى سۆزگە.

قوشچى بىلەن چاشقان

كەڭ ئېتىزنى قاراڭغۇ قىش باسقان،
ئويىنىدى شوم ئاۋازدا شۇىرغان.
پاسكىنا قولىدا تىلغاپ چاشقان،
يەرنى ئۇگا قىلىپ كىرىپ ئالغان.
كېلىپ باھار خۇش سازىنى چالدى،
ئېتىزمۇ گۈزەل ياسىنىپ ئالدى.
باھارنىڭ زوقىدا قوشچى ـ دېھقان،
گۈلزار يېرىگە قوشىنى سالدى.
بۇزۇلدى چاشقانلارنىڭ ئۇگىسى،
يىرتىلدى سېپىپ كەتكەن جۇگىسى.
چاشقانلار ئارا غۇلغۇيلۇق چىقتى،
ئۇگىدىن بېرى سۆزلىگىلى چىقتى:
ـــ «قوشچى سېنىڭ قىلغان ئىشىڭ قوپاللىق!
بىراۋنىڭ ئۇگىسىنى بۇزۇشۇڭ ئوسالللىق!
نەچچە يىللاپ يايلايمىز ئۇ ئېتىزدا،
ھېچكىم تەگمىگەن بۇ چاغلىق».
ـــ «ئۇزۇن يىللار ئاش تېرىدىم ھارماي،
ئىشلەپ دوك بولۇپ كەتتىم تىنماي.
ئالغان ھوسۇلۇمدا بەرىكە يوق،
سەن ئىپلاسلار ئوغرىلاپ قويماي! ...»
ـــ «مېنىڭ ھەققىمگە زورلۇق قىلىسەن!
يەنە ئوساللىقنى دۆڭگەپ قويىسەن!
بۇ ئېتىز سېنىڭ ئۇگاڭ ئەمەس،
ۋالاقلىماي تېز يوقال، كۆزۈمدىن سەن! ...»
ئاقتۇرالمىدى چاشقان سۆزىنى،

— «هېچ ... هېچ يامانلىق قىلمىدىم جاناب سىزگە، چوقۇپ ئازار بەرمىسىلە بىزگە».
ئاچچىق قىلىپ سېغىزخان يەرگە بىرنى تەپتى،
قۇيرۇقى ئۇنىڭ لەپكىلەپ كەتتى.
— «هېچ ... يامانلىق يوق سەندە؟!»
— «شۇنداق تەخسىر ئەلۋەتتە».
— «قانائەت يوق ... كاتەكتىن چىققىنىڭ،
مۇشتەك تۇرۇپ مېنى هاقارەت قىلدىڭ!
كەڭ دالاغا چىقىپ دان ئىزدەپگىنىڭ،
يامانلىق ئەمەسمۇ شۇ سېنىڭ.
چۈنكى بۇ دالالاردا مەن ياشايمەن،
قاقاقلاپ كۈلۈپ مەن سەكرەيمەن».
— «خاپا بولمىسىلا هۇرمەتلىك، دانمۇ تاپمىدىم،
تېخى كەڭ دالادا بىر كاپامۇ ئالمىدىم».
— «بولمىسا كەيپىمنى بۇزماقچىمىدىڭ».
ياكى داۋانغا چىقىپ قەچقارماقچىمىدىڭ».
— «يېڭىدىن كۆز ئاچتىمغۇ دۇنياغا،
هازىرلا چىقاتتىممۇ داۋانغا،
ياكى چۈشەتتىممۇ ياغا ...»
— «بولدى ئەخمەق، ئاسمانغا قارىدىڭ،
جاهان ئىسسىۇن دەپ تىلىدىڭ.
شۇملىقىڭدىن ئىسسىماقچى جاهان،
چۈگۈلۈپ كەتمەكچى بىزنىڭ ئەسكى ماكان،
كۈل بولۇپ كېتىمەن ئاپتاپتا،
كۆزۈڭنى چوقۇيمەن شۇ تاپتا» —
دېدى سېغىزخان چوقۇلاپ چۈجىنى
قانغا بويىاپ ئەتتى باش - كۆزىنى.

مەنسىز ھالاكەتكە قېنى چارە،
يۈرت ئۈچۈن ئاۋارە — مەن ئاۋارە.
ھەممە ناخشىغا ئامراق، نادان،
شۇنىڭ ئۈچۈن دەيدۇ سېنى ئوبدان.
سەن بىلەن بولۇپ باقاي سۆھبەتتە،
ناخشا ئېيتىپ كۆرەي بۇ پۇرسەتتە.
لېكىن ئارتۇق ۋارقىرىما يۈرتداش،
يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ ھەممە بەگباش.
خالىمايمەن نادانلار تىلىنى،
ئېيتساق ئەمدى سوپېتورغاي كۈيىنى».
— «بۇ بولمىغۇر تەكەللىپقۇ «ھۇرمەتلىك»،
ھەر قۇش ئۆز تىلىدا سايراش ئەپلىك».
— «ناخشىنى شۇنداق ياماق كۆرىمەن،
ئەمدى بىر ئېيتىپ كۆرەي دېگەنمەن».
بۇلبۇل ئىستىھزا بىلەن كۈلدى،
ئاڭا جاۋابەن مۇنداق سۆزلىدى:
— «بورىچى ھالۋىچى بولغانىكەن،
چاپاق بېسىپتۇ ئۇنىڭ كۆزىنى،
تۇرالمىسا بىر ھۇنەردە كىشى،
ۋۇجۇدقا چىقارمۇ ئۇنىڭ ئىشى».
ئەلەم ياندى سۇڭگۇلۇگۈچ كۆزىدە،
دېدى ئۇمۇ تەكەببۇر سۆزىدە:
— «سەنمۇ نادان، قەدىرىمنى بىلمىدىڭ!
سۆزگە ئاستىراق چۈشىنەلمىدىڭ ...
ئابروي ئۈچۈن ھەر نەرسىنى ئۆگەن،
ئۇقمۇدۇڭمۇ «جان باقماق پەرىز» دېگەن.
خوش ئېيتە ناخشاڭنى مەن تۇتۇپ ئالاي»
— «رەنجىمە مەيلى ئۆگىتىپ قويای».

تونۇپ قالدى پولات چىشنىك كۈچىنى.
چاشقان قاچتى ئېتىزنىك قىرىغا،
چۈشتى پولات چىش ئاچقان يولىغا.
ۋارقىرىدى قوشچى ئارقىسىدىن،
— «ئۇر، قوغلا چاشقانلارنى ئېتىزدىن!...
ئەگىكسىزنى غاجاپ پەست قىلغان —
يۇتسۇن ئۇ، ھاياتسىزغا قەست قىلغان!»...

بۇلبۇل بىلەن سۇئگۈلۈگۈچ

ھاۋا گۈلدۈرلىسە سۇئگۈلۈگۈچ،
يورغىلاپ كېتىدۇ ئۇ، غىلدىرغۇچ.
پۈتى ھاۋادا ئوڭدا ياتىدۇ،
ئاسمانىنى ئۇ، كۆتۈرۈۋاتىدۇ(؟!)
خىيالىدا ئاسمان يېقىلدى،
پەخرلەندى ئۇ مەغرۇر بىر كۈنى:
«دۇنيادا مەندەك دانىشمەن قېنى؟
نازۇك سۈمبات بۇلبۇلدىن ئارتۇق،
مۇشكۈل ئىشنى ئورۇندايمەن شاق - شۇق.
ناھايىتى ناخشا ئېيتالمىغانغا،
نۇقسان قويماق شۇنچە چوڭ ئىشمغا؛
بىر سائەتتە ئۆگىنىمەن ئۇنى،
قېنى بۇلبۇل دېمىسۇنچۇ مېنى؟!»

يورغىلاپ كەلدى بۇلبۇل قېشىغا،
ماختاندى سۇئگۈلۈگۈچ ئۆز قىلمىشىغا:
«ياخشىلىقنىك قەدرىنى بىلمەيدۇ،
تاشلىسام ئاسمانىنى كىم ياشايدۇ؟

بىر چالما كېلىپ بېشىغا تەگدى.
قېچىپ كەلدى خامانغا بىچارە،
بۇ يەردىمۇ قوغلاندى، نە چارە.
سارسانلىقتا ئۇچراتتى كەپتەرنى،
ئىزھار قىلدى ئاڭا مۇنداق گەپلەرنى:
«مەن قەيەرگە بارسام يەيمەن تاياق،
دان ئورنىدا چوقۇيمەن ئاخىر مايماق.
سېنى چاقىرىپ بېرىشىدىكەن دان،
بۇ ساڭا، بۇرادەر، قانداق شەرەپ - شان!
سەن شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق دۇڭىيم،
بۇلبۇلدەك سايراپ تۇرسەن دائىم.
پەرۋاز قىلىپ كۆكتە، شۇڭقاردەك ئۇچسەن،
بارغانلا يېرىڭدە بەخت قۇچسەن!»
«ئاي ھاي، بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭ سەن!»
دېسىمۇ كەپتەر، بولدى كۆپ خۇرسەن.
قاغا بىر كۈنى ئورمانغا بېرىپ،
قۇشلار ئارىسىدا يۈردى كېرىلىپ.
ئۇلار بىردەك باشلىشىپ غەيرەت،
كەپتەر ئۇستىدە قىلدى شىكايەت:
دېدى سېغىزخان: «كەپتەر بەك ھۇرۇن،
بىلەمسىلەر، ئوغرى ئىدى ئۇ بۇرۇن»
«ھە، راست مەنمۇ كۆرگەن، — دېدى قاغا، —
بىر نەرسىنى تەقىپ قويغان ياغا ...»
ئاشۇنداق بىر يارىماس تەييارتاپ،
بۇ ھىيلىگەر، يالغان سۆزلەر ساپ.
قارا قاغىدەكلەر بار جاھاندا،
ئالدىدا ماختاپ، كېيىن قىلار غەيۋەت...
ئۇلارنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك قارا،

ئۇ سايراپ كەتتى بۇلبۇل خۇش ئاۋاز!
تەرەننۇم① ئەيلىدى ياپيېشىل ياز.
سۆڭگۈلۈگۈچ لەپەڭلەپ چالدى ساز.
قېنى چىققىنى ئۇنىڭدىن ئاۋاز؟
بوستان ئارا ئۇنىڭغا مەھابەت②
ئۇشقىتىپ قمينالدى نەچچە سائەت
ئەسلىدە سۆڭگۈلۈگۈچ ئاۋازى قانداق؟
ناخشا ئېيتىپ كۆرگەنمىدى شۇنداق.
چىقتى شامال گۈرۈلدەپ ھاۋا،
ھودۇقۇپ سۆڭگۈلۈگۈچ قىلدى توۋا،
نە ئۇڭدا ياتالمىدى بىر شاقتا،
سەكرەپ كەتتى پۈتاقتىن - پۈتاققا.
سايراۋاتىدۇ بۇلبۇل دىلاۋەر ③
ئاۋالقىدەك جارانلىق، باراۋەر.
ھاۋادا دولقۇنلىنار سايرىشى،
دىلدە با④ زوق مۇھەببەت قاينىمى.
بۇلبۇلنىڭ تايماس شۇنداق يولى بار،
گۈلشەندە ئېچىلغان قىزىلگۈلى بار.

قاغا بىلەن كەپتەر

كۆز كېلىپ جاھان توقچىلىققا تولدى،
قاغا كېلىپ قوغۇنلۇققا قوندى.
تەشنالىقتا ئۇ تاۋۇزنى چوقۇدى،

① تەرەننۇم — ئاھانگىنىڭ تەمرىشى.
② مەھابەت — سۆز.
③ دىلاۋەر — باتۇر.
④ دىلدە با — كۆڭۈلگە لايىق. كۆڭۈلنى تارتقۇچى.

يىلانغا ئۇنماق ناخشىسى باكا.
ئەسلىدە ئۇنماق مەقسىتى باشقا:
ئۇنى ئىشلىتىپ يەتمەكچى ئاشقا...
پاقىنى غەپلەتتە قويۇپ شۇنداق،
ئۇنماق ئەدىبىنى بەردى مۇنداق:
يىلان پاقىغا سانجىدى نەشتىرىنى،
قېنىنى شوراپ ئالدى جېنىنى.
ئۇنى نابۇت قىلدى شۇ پەيتتە،
ھېكمەتلىك بىر گەپ بار ئەل ئىچىدە:
يىلاننىڭ تېشى سىلىق، ئىچى زەھەر،
شۇنىڭ ئۈچۈن قىل ئۇنىڭدىن ھەزەر!

كاككۇكنىڭ غەيۋىتى

گۈل - چېچەكلەر ئېچىلغان باھاردا،
قۇشلار توپلاندى گۈزەل بوستانغا.
باشقىلار جىم ئولتۇراتتى خەپ شۇك،
قاقاقلاپ كۈلۈپ سۆز ئاچتى كاككۇك:
«كۆردۈڭلارمۇ ھېلىقى كەپتەرنى؟
ئاڭلىدىڭلارمۇ مۇنداق گەپلەرنى:
ئۇ كۈندۈزى بوستانلارنى ئارىلاپ،
كەچتە ياتار ئەسكى تامدا ماريلاپ...

كىمنى كۆرسە ھېجىيدۇ ۋالاقلاپ،
ئارقىسىدىن يۇگۈرەيدۇ پالاقلاپ.
ئۇۋۇسىدا تۇخۇم بېسىپ ياتمايدۇ،
باشقىنىڭ جۈپىتىنى ئەگىپ كەتمەيدۇ.

كۆزنى يۇمۇۋېلىپ قىلىشار تۆھمەت.
سەندە بولمىغان قابىلىيەتنى،
«سەندە بار» دەپ ماختىسا كىمكى،
سەندە يوق ئەيىب بىلەن بىر كۈنى،
سېنى باپلاشقىمۇ تەييار ئۇ بەلكى.

يىلان بىلەن پاقا

يامغۇر ئۆتۈپ چۈشتى ئەجەب سالقىن،
چىمەنلەردە ئۇچتى ئەجەب سەلكىن.
ناخشا باشلىدى پاقا سازلىقتا،
سويلاپ كەلدى بىر يىلان يارلىققا.
پاقىنىڭ يېنىدا ئۇ تۇرۇلۇپ،
سۆز ئاچتى شۇنداق مۇلايىم كۈلۈپ:
— ئەجەب ماھىر ئىكەنسەن ناخشىغا،
ئۆگەتمەمسەن بۇنى باشقىغا؛
ئاھ ھەيران قالدىم، دوستۇم مەن سېنىڭ!
ئۆگەتسەڭچۇ بۇ ناخشاڭنى ماڭا؟
كەل ئىككىمىز دوست بولايلى ئەمدى!
ۋاپادار بولۇش پۇرستى كەلدى.

* * *

پاقا سۆيۈنۈپ يىلان بىلەن دوست بولدى.
ئۇنىڭ بىلەن خۇش چاغ - ئويناپ كۈلدى...
— مېنىڭ كارنىيىم ئېسىل قاراپ باق؟
كۆپكەندە تىترەيدۇ مانا شۇنداق، —
دېدى مەيدىسىنى كېرىپ پاقا،

«ماڭا قارا، بۇرادەر ھەربجان!
تىنماي ئىشلىسەڭ قالامدۇ دەرمان؟
يۇزلەپ كۇلگە قونساڭ نېمە پايدا،
مېنىڭ كەسپىمدەك ئاسان ئىش قايدا؟»
ھەرە دېدى: «ئاساندىن نېمە لەززەت؟
بىلەمسەن ئەمگەكنىڭ تۇڭى راھەت!
سەندەك تەييار راھەت ئىزلىمەيمەن،
قېزىپ جۆھەردىن ھەسەل ياسايمەن.»
چۈبن دېدى: «مەن سەندەك كەزمەيمەن،
ئەتراپقا بىرلا نەزەر تاشلايمەن،
كۆرىمەن ـ دە، ئېشەكنىڭ يېغىرىنى،
تېتىپ چىقىرىمەن پۇرىقىنى.
قانداق لەززەتلىك، ئۇنى بىلەمسەن؟
يۇر، سەنمۇ بېرىپ تېتىپ كۆرمەمسەن!»
«ياق» دېدى ھەرە، قۇسقىسى كەلدى،
ئۇ مەينەتچىلىكنى تېتىشتىن يىرگەندى.
چۈنكى ئۇ گۈلدىن تېتىيدۇ شەربەت،
خۇش پۇراقلاردىن ئالىدۇ لەززەت.
ئىشلەيدۇ ھەرە گۈل ـ گۈلستاندا،
ھەسەل ياسايدۇ باغۇ بوستاندا.
چۈبن ئۇچۇن «نېمە كاربدۇر گۈلنىڭ؟
يېغىرنىڭ ئۇستىگە قونسلا بولدى.
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ،
ئۇنىڭ قورسقى تويسلا بولدى.»
چۈبنگە ئوخشاشلار بار جاھاندا،
ھەمىشە يېغىرنىلا كۆرىدۇ:
باشقىلارنىڭ ياخشى يېرىنى كۆرمەي،
يامان يېرىنىلا ئىزلەپ يۇرىدۇ.

هه مانا ئۇجمه كۆڭۈل دېگەن شۇ!
ئۆز جۇپتىگە ۋاپاسىز ئىكەن ئۇ!

بۇ غەيۋەت شۇنى بىلدۇرىدۇ:
كاككۇك ئۆز ئىسمىنى قىچقىرىدۇ.

ھەسەل ھەرە بىلەن كۆك چۈبەن

يازنىڭ ئىسسىق كۈنى يايلاقتا،
گۈللەر ئېچىلىپ، خۇش پۇراق چاچقاندا،
ھەسەل ھەرە گۈل كاساسىغا قوندى،
تۇمشۇقىنى شەربەت سېرى سۈندى.
كۆك چۈبەنمۇ كېلىپ قوندى ياپراقتا،
ھېچنېمە تېتالماي يۇرۇپ ھەر ياقتا.
ئاخىرى كەلدى ھەسەل ھەرە قېشىغا،
نەزەر سالدى ئۇنىڭ ئىشىغا.
«نېمە باركەن، بۇرادەر، ئۇ يەردە؟
ئەجەبمۇ لېۋىڭنى تامشىپ كەتتىڭ ـ ھە!»
سوردى ھەيران بولۇپ كۆك چۈبەندىن.
«خالىساڭ سەنمۇ كېلىپ تېتىغىن» —
دېدى كۆك چۈبەنگە ھەسەل ھەرە.
لېكىن تېتالمىدى چۈبەن بىچارە،
تاتلاپ گۈل چىنىسىنى تىتتى،
پۇتىدىن چۈشكەن قەقەشنى يۇتتى.
ھەرىنىڭ ئىشىغا يەتتى نۇقسان،
باشقا گۈلگە قاراپ ئۇچتى چاپسان.
چۈبەنمۇ قوغلاپ بېرىپ قېتىلدى،
ۋالاقلاپ ئاغزى ئېچىلدى:

گۈللەر ئارا شۇنداق ئويناپمەن.
كېيىمەن ئەتلەس، كىمخابتىن چاپان،
سەيلە قىلىمەنغۇ مەن ھەر قاچان.
بىلىپ قوي ئەخمەق!» — دېدى كېپىنەكخان،
سەكرەپ كەتتى تېرىكسىپ ھەرىجان.
بۈزۈلدى باشقىلارنىڭ ئەيشى،
شۇنداقلا قالدى يەۋاتقان ئېشى.
سېمىز ھەرە چىقتى ئوتتۇرىغا،
ھەسەل ھەرىمۇ كەلدى بۇ قۇرغا.
«ئاڭلىدىڭمۇ كېپىنەكنىڭ دېگىنىنى؟
ھە، ياماق ئېيتىدۇ يېگىنىنى» —
دەپ سۆز باشلىدى سېمىز ھەرە،
جىم بولۇپ قالدى كېپىنەك بىچارە.
ھەسەل ھەرىگە سېمىز قىلدى چاقچاق:
«كۆردۈڭمۇ ئۇ شۇنداق ماختانچاق.
ھەسەل، ھەسەل بىلەمسەن ئۇنى؟
نېكتار① بىلەن ياسايدۇ بۇنى.
گۈل چىنىسى ئىچىدە بارشىلىم،
ئەنە شۇنى ھەسەل قىلار بىلىم.
ئۇ قانداق تاتلىق، قانداق مەززىلىك،
كىم بىلىدۇ ھە، بۇنى مەنچىلىك؟» —
ھىجايدى ھەسەل ھەرە بۇنىڭغا!
سېمىز ئاچچىقلاپ دېدى ئۇنىڭغا،
«زاڭلىقنى كىم قويدى ساڭا ئاۋاق؟!
ئۆمرۈڭدە ھەسەل كۆرگەنمىدىڭ، ئەخمەق!»
چاۋاك چالدى كېپىنەك ناياقلاپ،
«ئاۋاق، ئاۋاق!» دېدى ئۇ قاقاقلاپ.

① نېكتار — گۈل چىنىسى ئىچىدىكى شېرنە.

كېپىنەك بىلەن ھەربىلەر

گۈللەر ئېچىلغان باھار تېڭىدا،
شۇنچە رەڭمۇ رەڭ، شۇنچە چىرايلىق.
گۈل چىنىسى يوپۇرماقلاردا ،
يالتىراپ شەبنەم خۇددى مەرۋايىت.
چەقتى كېپىنەكخان ساياھەتكە،
شايى، ئەتلەس، كىمخابلار كىيىپ.
ھەربىلەرمۇ كەلدى گۈلزارلىققا،
دۇتار، تەمبۇر، غىجەكلەر چېلىپ،
گۈل ـ گۈلستاندا قىزىپ كەتتى توي،
كېپىنەك ئۇسسۇل ئويناپ كەتتى، قوي!
ئۇچرىشىپ قالدى بۇ بىر بەزمىدە،
كېپىنەك بىلەن بىر سىمىز ھەرە.
ھەر ئىككىسى تۇمشۇقىنى ئەپلەپ،
گۈل چىنىسىگە تىققانىدى كەپلەپ.
يەتمىدى تۇمشۇقى شۇندا شەربەتكە،
ئۇچرىدى ئۇلار شۇ چاغ غۇربەتكە.
«نېمە قىلىپ يۈرۈسەن، بوغۇرساق؟» ــ
دەپ سورىدى كېپىنەك چالۋاقاپ.
«ۋاي تاۋى نازۇك، ئۇقمىغانمىدىك؟
مەن بولۇمەن گۈل ھەرە دېگىنىك.
گۈللەر ئارىلاپ ھەسەل يىغىمەن،
ھەممىگە شۇنداق خىزمەت قىلىمەن.»
«ۋاي چىرايلىق ئاشىق، يۈكلۈق ئەخمەق،
ھەسەل ماڭىلا ئۇچرايدىغۇ نەق ـ نەق.
شەربەت ئىچىپ، ھەسەل يالايمەن،

لەئەل شاھ بىلەن ئىمپارگۈل

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا ئەل ـ يۇرتى ئاۋات، مال ـ مۈلكى كۆپ، بىرنەچچە كىچىك شاھلىقلار ئۇستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان چوڭ بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ دۆلىتى شۇنچە زىيادە بولسىمۇ، بىرەر پەرزەنتى بولمىغىنى ئۈچۈن كۆڭلى يېرىم بولۇپ كېچە ـ كۈندۈز ھەسرەت چېكىدىكەن ۋە پات ـ پاتلا خانىشىغا «بىز ئالەمدىن ئۆتسەك تاجۇ ـ تەختىمىزگە ۋارىسلىق قىلغۇدەك بىرەر پەرزەنتىمىز بولمىغىنى ئۈچۈن چىرىغىمىز ئۆچۈپ، تۇتقان جاھانىمىز قاپقاراڭغۇچىلىق ئىچىدە غايىپ بولىدىغان بولدى» دەپ قايغۇسىنى ئىزھار قىلىدىكەن.

ئۇنىڭ ئۆيى خىزمىتىنى قىلىدىغان ئىدراكلىق بىر دېدىكى بار بولۇپ، ئۇ خوجايىنىنىڭ بۇ ئەھۋالىدىن بەئارام بولىدىكەن، بىر كۈنى ئۇ خوجايىنىدىن:

ـ قەدىرلىك خانىش، شۇنچە ئالىي دۆلەتمەن، بەختلىك ياشاپ تۇرۇپ، يەنە نېمە ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ئاھ ئۇرىسىز؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىشىمگە بولارمۇ؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

تۇرمۇشىمدىن خاتىرجەم ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئېيتقاندەك بەختلىك ئەمەسمەن، ـ دەپتۇ خانىش.

ـ نېمە ئۈچۈن؟ ـ دەپ سوراپتۇ دېدەك.

ـ پەرزەنت كۆرمىگەنلىكىم ئۈچۈن، ـ دەپتۇ خانىش ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىپ، ـ ئاخىر غەم بىلەن ئۆلىدىغان بولدۇم.

ـ ئەگەر مۇرادىڭىزغا يەتسىڭىز ماڭا نېمە ئىنئام قىلى-

«ھەسەل ئىلمىنى سېمىز ھەرىجاندىن،
ئاۋاق، ئوبدان ئاڭلاپ ئۆگەن ئاندىن!»
ھەسەل ھەرە ئىشقا ماڭدى ئالدىراپ،
مۇنداق دېدى كېپىنەكخانغا قاراپ:
«ھەي چىرايلىق، نايناق كېپىنەكخان،
كۆرۈنگەننى دېمەڭ ھەسەل ھەرىجان!»

قېتىم جامىنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ قويۇپتۇ.

مانا شۇ تەرىقىدە يەتتە قىرىق كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر جۈمە كۈنى تاڭ سەھەردە خانىش شەھرىن ئۈيقۇدا ياتقانىكەن، ساندۇق ئىچىدىن بوۋاقنىڭ ئىڭىرغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بوپتۇ. ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا يۇرىكى ئويناپ، ئورنىدىن تۇردى - دە، يۈگۈرۈپ بېرىپ ساندۇقنى ئاچقانىدى، ئالتۇن جامدىكى سۈ ئىچىدە پۈت، قولى تېپىرلاپ تۇرغان بىر بوۋاقنى كۆردى. ئۇتىز لىنىپ ئولتۇرۇپ بوۋاقنى قولىغا ئالدى. شۇكۈنلا «خانىشنىڭ ئىلكىدە پىشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بۇدرۇق بىر بوۋاق پەيدا بوپتۇ» دېگەن خەۋەر پۈتۈن ئەتراپقا تارقالدى. بۇ سىرلىق ھادىسىنى ئاڭلىغان جامائەت ئوردىغا كېلىپ، پادىشاھ ۋە خانىشنى تەبرىكلىشىپ، نۇرغۇن سوۋغاتلار كەلتۈرۈشۈپتۇ. پادىشاھ يېڭى تۇغۇلغان ئوغلىنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن 40 كېچە - كۈندۈز توي - مەرىكە ئۆتكۈزۈپتۇ.

پادىشاھلارنىڭ كۆپى زالىم، ئىنساپسىز بولۇپ، ئەيشى ئىشرەت ۋە كەيپ - ساپاغا بېرىلىدىغان بولسىمۇ بۇ شاھ ئادىل، ئىلىق بىلەن يۈرت سورىغۇچى ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت مۇلكىنى باشقا ئىنسابسىز شاھلاردەك يوزلەپ خوتۇن ئېلىپ كەيپ - ساپا ئۈچۈن بۇزۇپ - چاچماي مۇشۇ بىر خانىش بىلەنلا ئۆمۈر ئۆتكۈزمەكتە ئىدى، ئەمما خانىش بىرەر پەرزەنت تۇغمىغىنى ئۈچۈن ئۇ يەنە بىر ئايال ئېلىپ بىر پەرزەنت كۆرۈشىنى نىيەت قىلغانىدى، ئەمدى بولسا پەرزەنتكە يېتىشكەنلىكى ئۈچۈن ئۇ نىيىتىدىنمۇ كېچىپ، ناھايىتى خۇشاللىنىپ خاتىرجەم بولدى. خانىشمۇ كۈندەشلىك ئازابىدا ئاھ ئۇرۇشتىن ئازاد بولدى.

بوۋاق لەئەل ناملىق قورتتىن پەيدا بولغىنى ئۈچۈن ئادىل شاھ ئوغلىنىڭ ئىسمىنى «لەئەل شاھ» دەپ قويۇپ يەنە قىرىق كۈن تەنتەنىلىك تۇي ئۆتكۈزۈپ غېرىب - غۇرۋالارغا

سىز؟ — دەپ سوراپتۇ دېدەك.

— سىزنى قوللۇقتىن ئازاد قىلاتتىم، ئۆزۈمۇ غەمدىن خالاس بولاتتىم، — دەپ كەسكىن جاۋاب بېرىپتۇ خانىش. شۇنىڭدىن بېرى خانىش پەرزەنت ئۈچۈن، دېدەك بولسا ئازادلىق ئۈچۈن تىلەك تىلەپ كۆز يېشى قىلمىشىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە دېدەك باغدىكى كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ يىغلىغانىكەن، ئۇنىڭ كۆزىدىن تامغان بىر تامچە ياش سۈغا تېمىپ چۈشۈپتۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇ ياش تامچىسىنىڭ غەلىتە بىر قۇرتقا ئايلانغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ - دە، ئۇ چېلەكنى سۈغا چۆكۈرۈپ قۇرتنى سۈزۈۋېلىپ ئۇنى خانىش ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ ۋە بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. خانىش چېلەكتىكى سۈغا قارايدىغان بولسا، بۇ قۇرت ئاپئاق تاۋلىنىپ نۇر چېچىپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا قارىغانسېرى خانىشنىڭ مېھرى چۈشۈپ كۆڭلى كۆتۈرۈلەتتى. غەم- قايغۇسى يېشىلىپكېتەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئەتىۋارلاپ يوغان بىر ئالتۇن جام ئىچىدە باقاتتى. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىر پەيشەنبە كۈنى كېچىسى خانىش ئاجايىپ بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇنىڭ ھەرەم خانىسىنىڭ تۆرىدە ئاپئاق ساقال بىر بوۋاي ئۆرە تۇرغۇدەك، ئۇ قولىدىكى تەسۋىسىنىڭ بىر تال ئۈرۈكىنى ئايرىپ خانىشقا شىلتىپ تۇرۇپ «بالام، ئەمدى كۆپ قايغۇرماي، ساندۇققا سېلىپ قويغان لەئەل قۇرتنى ھەرھەپتىدە بىر قېتىم كۆرۈپ، ئۇنىڭ سۈيىنى يېگىلاپ تۇر، يەتتە قىرىق كۈن ئۆتكەندىن كېيىن مانا شۇ خىسلەتلىك لەئەل قۇرت پېشانىسىدىن نۇر چېچىپ تۇرىدىغان بىر ئوغۇل بوۋاققا ئايلىنىدۇ...» دەپ غايىپ بوپتۇ.

خانىش سەھەر ئويغىنىپ، ساندۇقنى ئاچسا ھېلىقى قۇرت سۇ ئۈستىگە چىقىپ پىلتىگىلاپ ئۈيناقشىپ يۈرگۈدەك، خانىش ئۇنىڭغا تېخىمۇمېھرى چۈشۈپ تويماي قاراپتۇ ۋە ھەر ھەپتىدە بىر

ئېچىندى. ھەركۈنى گۈلچى مومای گۈلبانۇغا ھەرخىل گۈللەردىن گۈلدەستە تىزىپ بېرىپ يوقلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ روھىنى جانلاندۇرۇشقا تىرىشىپ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. لېكىن گۈلبانۇنىڭ گۈلدەك چىرايى سولۇپ باراتتى. بۇنى كۆرگەنسېرى بىچارە مومانىڭ مىسكىن كۆڭلى تېخىمۇ بىئارام بولۇپ تاقىتى قالمايتتى.

گۈلچى مومای گۈلبانۇنىڭ گۈلدەك يۈزىنىڭ خازان بولۇشىغا چىدىمايتتى، ئۇ بۇ كۈنلەردە سەھەر تۇرۇپ گۈلزارلىق ئىچىدە خۇش پۇراقلارنى كۆكسى توشقۇچە سۈمۈرۈپ بۇلبۇللارنىڭ خەندان ئۇرۇپ سايراۋاتقان ئاۋازىنى خۇش كەيپ بولغۇچە ئاڭلاپ «گۈل دېگەن گۈزەللىكنىڭ جەۋھىرى، ھاياتلىقنىڭ گۆھىرى، نۇرچېچەك كۆكۈللەرنى يورۇتقۇچى، بۇلبۇللارنى سايراتقۇچى، سەن ئېچىلساڭ ئۇرۇقلار چېچىلىپ، يەنە يېڭى - يېڭى مايسىلار ئۈنۈپ يەنە گۈل ئېچىلىدۇ. ھەي، قېنى ئەمدى بىر گۈل بولسا ئىدى. گۈلبانۇنىڭ غەمكىن كۆڭلىگە، دەردلىك يۈرىكىگە داۋا بولۇپ ياشناتسا ئىدى» دېگەن شېرىن خىياللار بىلەن گۈل دەستە تىزىپ يۈرگىنىدە گۈللەر ئارىسىدا بىر غېرىچ ئۆسكەن بىر ھالرەڭ گۈلگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئەتراپىغا نۇر چېچىپ تۇراتتى ھەم ئاجايىپ مەززىلىك پۇراپ تۇراتتى. مومای ئۇنى دەررۇ ئۈزدى - دە، گۈلدەستە ئوتتۇرىسىغا رۇنلاشتى.

گۈلچى مومای بۇگۈن ئەتىگەندە تىزغان گۈلدەستىنى ھالسىز ياتقان گۈلبانۇنىڭ كۆشۈگىسى يېنىغا ئېلىپ كەلگىنىدە ئۇنىڭ دىمىغىغاھىچقاچان پۇرىمىغان بىرخۇش پۇراق گۈل ھىدى كىرىپ، يۈرىكى ئويناپ كېتىپ ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ گۈلدەستىنى قولغا ئالدى. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىردانە ھالرەڭ گۈل كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. گۈلبانۇ گۈلنى كۆرىستىپ سورىدى:

نۇرغۇن خەيرىخاھلىقلارنى قىلدى.

لەئەل شاھيەتتە ياشقا كىرگەندە پادىشاھ ئۇنى مەكتەپكەبېرىپ ئوقۇتتى، ئۇ ئون يەتتە ياشقىچە تۇرلۇك بىلىملەرنى ئۆگىنىپ قامىتى كېلىشكەن تەكداشسىزچىرايلىق بىر يىگىت بولۇپ يېتىشتى. ئۇنىڭ داڭقى نۇرغۇن شەھەرلەرگە پۇر كەتتى. ئاتىسى ئۆنى ئۆيلەش ئۈچۈن ئوغلىنىڭ تاقابىلىدىكى بىلىملىك ھەم گۈزەل بىر قىزلايىق ئىزلەشكە تۇتۇندى ۋە ئۆزىنىڭ شەھىرىدىن لايىق تاپالماي نۇرغۇن شەھەرلەردىن قىز ئىزلەشكە ئەلچىلەر ئەۋەتتى. ئاخىر مۇشۇ شاھلىققا بېقىنىدىغان بۇ يەردىن قىرىق كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر شاھلىققا لەئەل شاھقا لايىق بولغۇدەك گۈزەل ئىپارگۈل ئىسىملىك بىر مەلىكىنىڭ بارلىقى مەلۇم بولدى.

ئىپارگۈل گۈلىستان دەپ نام چىقارغان شەھەردە دۇنياغا كەلدى. بۇ شەھەرنىڭ شاھىمۇ تۇرمۇش قۇرۇپ يىگىرمە يىل پەرزەنت كۆرۈش غېمىدە ھەسرەت چېكىپ يۈردى. ئاخىر گۈلىستان ئەڭ سۆيۈملۈك رەپىقەسى گۈلبانۇ ئۈستىگە خوتۇن ئېلىپ بالا كۆرۈش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەندە گۈلبانۇ كۈندەشلىك قايغۇسىدا ھەسرەت چېكىپ گۈلدەك چىرايلى خازانەك سارغىيىپ دەرمانسىزيېتىپ قالدى.

گۈلبانۇ گۈلنى ياخشى كۆرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇمۇ شەھەردە گۈل ئۆستۈرۈشتە داڭقى چىقىپ گۈلىستان دېگەن شەھەر نامىنى بەرپا قىلغان بىر گۈلچى مومايىنى ئۆزىنىڭ ھەشىمەتلىك بېغىغا كەلتۈرۈپ، گۈلچى قىلىۋالغانىدى، گۈلچى مومای بۇ باغدا دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل گۈللەرنى تاللاپ يېتىشتۈردى، شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلبانۇ گۈلچى مومايىنى ئۆزىنىڭ ئانىسىدىنمۇ ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا سۆيۈنەتتى. مومايمۇ خانىشنى جېنىدىن ئەزىز كۆرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ پەرزەنت داغدا سارغىيىپ خازان بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق

قول ۋەزىرىنى نۇرغۇن سوۋغا - سالاملار بىلەن ئۇنىڭ يۇرتىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتىپ ئىپارگۈلنى لەئەل شاھقا قوشۇپ كاتتا توي ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتىسىنى ماقۇل قىلىشقا كۆندۈرۈشكە نامە يوللىدى.

ئىپارمەلىكىنىڭ ئاتىسى لەئەل شاھىنىڭ ئاجايىپ ياخشى تەرىپىنى ئاڭلىغىنى ئۈچۈن ھەم ئۇنىڭ ئاتىسىغا بېقىندى شاھلىق بولغىنى ئۈچۈن لەئەل شاھقا قىزىنى بېرىشكە خۇشاللىق بىلەن رازى بولدى. ئوڭ قول ۋەزىرمۇ ئىپار مەلىكىنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالدى. شۇ كۈندىن باشلاپ بىر نائەھلى ۋەزىرنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇنىڭ لەئەل شاھتىن بەش ياش چامىسىداچوڭ بولغان ئۆزىگە ئوخشاش قارا نىيەت كەيپ - ساپاغا بېرىلگەن بەدبەشىر چىرايى سوغۇق، مۇتەھەم بىر ئوغلى بارئىدى. مانا شۇ مۇتەھەمنى بۇيەرگە لەئەل شاھدەپ كەل تۇرۇپ ئىپار مەلىكىدەك گۈزەل بىر قىزنى كېلىن قىلىۋېلىش خىيالى بىلەن ۋەزىر ئۇچ ئايدىن كېيىن مەخپي ھالدا بىر كېچىسى ئۆز ئۆيىگە كېلىپ چۈشتى.

ۋەزىر ئۆيىگە كىرىشى بىلەنلا ھېچ ئىشقا قارىماي خوتۇنغا ئىپار مەلىكىنىڭ تەرىپىنى بايان قىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان گۈلدەك يۈزىنى، نۇر يېغىپ تۇرىدىغان گۈزەل قىز ئىكەنلىكىنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى. ئۇنى قانداقلا بولمىسۇن ئۆز ئوغلىغا ئېلىپ بېرىپ تەگداشسىز ئاجايىپ ئولجىغا ئىگە بولۇشنى ئېيتتى. ئۇنىڭ شەيتانغىمۇ دەرس بېرەلەيدىغان ئازازۇل خوتۇنىغا بۇ ئىش بەك ياراپ كەتتى.

ئەر - خوتۇن ئىككىسى مەسلىھەت قىلىشىپ بۇگۈن كېچىدىلا شاھنى ئۆلتۈرۈپ، پادىشاھلىق تامغىسىنى قولىغا چۈشۈرۈپ، ۋەزىر شاھلىق ئېلان قىلىش، شۇنىڭدىن كېيىن لەئەل شاھنى كۆزدىن يوقىتىپ بولغاندىن كېيىن ئوغلىنى لەئەل شاھدەك

— بۇ قانداق گۈل جېنىم ئانا؟
— ئىپارگۈل بالام!
— مەن مۇنداق پۇراقلىق گۈلنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەنىدىم. ئەجەب كۆكلۈمنى جانلاندۇرۇپ ئۆتتى. بۇنى نېمە قىلسام بولار ئانا!

— باغرىكىمزغا تېكىمك بالام! دەردىكىمزگە شىپا بولسۇن، — دېدى مومای. گۈلبانۇ ئىپارگۈلنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ مەيدىسىگە تاقاپ ئالدى ۋە گۈل ھىدىنى پۇرىغىنىچە ئۇيقۇغا كەتتى.

گۈلبانۇ چۈشىدە لەئەل شاھنىڭ ئانىسى كۆرگەن ئاق ساقال بوۋاينى كۆردى. بوۋاي قولىنى ئىپارگۈلگە سوزۇپ:

— قىزىم، ئەمدى كۆپ قايغۇرما. گۈل — يېكى ھاياتنىڭ بەلگىسى. مانا قولۇڭغا چۈشكەن بۇ ئىپارگۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇ قۇيۇپ قوي. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم سۇيىنى يەڭگۈشلەپ تۇرساڭ يەتتە قىرىق كۈندىن كېيىن ئۇ گۈلدەك گۈزەل قىزغا ئايلىنىپ مۇرادىڭ ھاسىل بولغۇسى، — دېدى - دە، غايىب بولۇپ كەتتى.

گۈلبانۇ ئويغانغاندىن كېيىن، چۈشىدىكى بىشارەت بويىچە گۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇغا چىلاپ قويدى. ھەر يەتتە كۈندە بىر قېتىم سۇزۇك سۇ قۇيۇپ تۇرغانىدى، قىرىق قېتىم يەتتە كۈن شۇ تەرىقى ئۆتكەندىن كېيىن ئىپارگۈل گۈزەل بىر قىز بوۋاققا ئايلاندى.

ئىپارگۈلمۇ لەئەل شاھ دۇنياغا كەلگەن كۈندە دۇنياغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئېچىلغان جەننەتتەك ئازادە بىر باغقا مەكتەپ سېلىپ يەتتە يېشىدىن باشلاپ مەخسۇس ئالىي بىلىملىك ياخشى پەزىلەتلىك بىر مۇللامدا ئوقۇتۇپ تۇرلۇك بىلىم ئالغۇزدى. ئۇ پەرى سۇپەت گۈزەل ۋە ئىدراكلىق دانىشمەن بىر مەلىكە بولۇپ يېتىشكەنىدى. ئىپار مەلىكىنىڭ بۇنداق جاھانغا داڭ چىقارغاندىن كېيىن لەئەل شاھنىڭ ئاتىسى ئوڭ

قولغا چۈشۈرمەكچى بولدى.

ئەمدى بىز مۇناپىق ۋەزىر بولۇپ نەمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى شۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ، ئەككى ئېغىز سۆزنى لەئەل شاھنىڭ سەرگۈزەشتىسىدىن ئاڭلىغايسىزلەر.

لەئەل شاھنىڭ ئەككى ئانىسى — بىر ئانىسى خانىش بولسا، يەنە بىر ئانىسى خانىشنىڭ بۇرۇنقى ئەڭ يېقىن دېدىكى ئىدى. ئۇ لەئەل شاھ دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن خانىشنىڭ ۋەسىسى بويىچە دېدەكلىكتىن ئازاد بولۇپ لەئەل شاھنى تەربىيىلىگۈچى ئىنىكئانا بولۇپ، لەئەل شاھنى ساغلام ئۆستۈرگەنىدى. ئۇ پاراسەتلىك ئانا بولۇپ، شاھ ۋەزىرىنىڭ ئۆيىگە كەتكەن كېچىسى ۋەزىرنىڭ مۇشۇ كېچىلا شاھنى ئۆيىگە كەلتۈرۈشىدە گۇمانلىق ئىشنىڭ بارلىقىنى پەملەپ كېچىدە بېرىپ ۋەزىرنىڭ مېھمانخانا دېرىزىسى ستىدا شاھقا كۆز - قۇلاق بولۇپ، يوشۇرۇن ماربلاپ يۈرگەنىدى. ئۇ شاھنىڭ زەھەرلىنىپ يېقىلغانلىقىنى سەزگەن ھامان ئوردىغا كېلىپ خانىشلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئەمدى دەررۇ بۇ يەردىن قېچىشقا كېلىشىپ، ئۈچ ئات تەييارلاپ، يەتكۈدەك ئالتۇن - كۈمۈش ئېلىپ، شەھەردىن يېرىم كېچىدىلا چىقىپ كەتكەنىدى، ئۇلار شۇ ماڭغانلىرىچە ھېچ جايدا ماكانلاشماي قىرىق كۈن يول يۈرۈپ، باغۇ بوستانلىق بىر شەھەرنىڭ چېتىدىكى بىر مەھەللىگە چۈشكەنىدى. ئۇلار بۇيەردە بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن، بۇ شەھەرنىڭ ئەھۋالىدىن خېلى مەلۇماتلىق بولۇپ قالدى، شەھەرنىڭ نامى گۈلستان بولۇپ، خەلقى بايلىقى تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. شەھەر ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئىمارەتلىرى، ياپيېشىل دەرەخلەرگە چۆمۈلگەن بولۇپ ھەممە جايلىرى گۈلزارلىق ۋە بوستانلىق ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شەھەر «گۈلستان» دەپ ئاتالغانىكەن.

لەئەل شاھ بىركۈنى شەھەر ئەترابىنى ساياھەت قىلىپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ستىدا ناھايىتى كېلىشكەن

ياساندۇرۇپ، ئىپار مەلىكىنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىش قارارىغا كېلىشتى.

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ناھايىتى تەزلىك بىلەن بەتتە پولو تەييار قىلغۇزدى، ۋەزىر شاھقا «ئۇلۇغ شاھىم، جانابي ئالىيلىرىنىڭ تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ ماقۇللۇق خۇش خەۋىرىنى ئېلىپ قايتىپ كەلدىم. ئەھۋالنى جانابلىرىغا دەررۇ بايان قىلىشقا ھۇزۇرى ئالىيلىرىغا بارالمىدىم. چۈنكى يول ئازابىدا كېسەل بولغىنىم ئۈچۈن بىر - ئىككى كۈن ئارام ئېلىش توغرا كەلگەن بولسا كېرەك» دېگەن نامىنى خىزمەتچىسىدىن ئوردىغا ئەۋەتتى. شاھ نامىنى ئېلىپ ئوقۇغاندىن كېيىن چەكسىز خۇشال بولۇپ ۋەزىرنىڭ ئاغزىدىن خۇش خەۋەر ئاڭلاشقا ئالدىراپ ئۆزى يالغۇز ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى. شاھ ناھايىتى خۇشال بولغان ھالدا ۋەزىردىن ھال سورىدى. ۋەزىر شاھقا ئىپار مەلىكىنى لەئەل شاھقا مەمنۇنىيەت بىلەن قوشۇپ بېرىدىغانلىقلىرى توغرىسىدا خەۋەر يەتكۈزۈپ، قۇدىلارنىڭ نۇرغۇن سوۋغا - سالاملىرىنى ۋە يازغان ماقۇللۇق نامىلىرىنى ئوردىغا ئاپىرىپ تاپشۇرۇپ بەرگانلىقىنى ئېيتتى. شاھ خۇشال ۋە سەمىمىيەت بىلەن ۋەزىرنى يۆلەپ قۇچاقلىدى. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى شاھنىڭ قولىغا ئالتۇن چىلاپچىدا سۇبېرىپ تاماققا تەكلىپ قىلدى. شاھ ساھىبخانىنىڭ كۆڭلىنى تېزدەپ پولودىن خېلى يېدى، ھەم چاي ئىچتى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا پولوبىلەن چايغا سېلىنغان زەھەر ئۆزىنىڭ كۈچىنى كۆرسەتتى، شاھ قان قۇسۇپ جان ئۈزدى. ۋەزىر بىلەن خوتۇنى ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئوردىغا شاھنىڭ جەسىتىنى كۆمدى. ۋەزىر شاھنى جەمەتۇرۇپ، ئەمدى لەئەل شاھنى قولىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئوردىغا كەلگەندە ئۇ ئىككى ئانىسى بىلەن ئالالمىقاچان ئۆز يولىغا راۋان بولغانىدى. ۋەزىر ئەتىسى ناغرا - كاناي چالدۇرۇپ، چوڭ تەنتەنە بىلەن ئۆزىنى شاھ دەپ ئېلان قىلدى ۋە لەئەل شاھنى

هر قىز بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزىدىن چىققان ئۇچقۇن لەئەل شاھ-
نىڭ ئويناپ كەتكەن يۈرىكىگە كىرىپ تەگكەنىدى. ئۇنىڭ
پۈتۈن ۋۇجۇدى سىمابتەك تىترەپ كەتتى.

— ئەزىز ئوغلۇم، سەن ناھايىتى خەۋپلىك ئىشقا قەدەم
بېسىپسەن، — دېدى خانىش ئالاقزادە بولۇپ، — بىز بۇ يەرگە
مۇساپىر تۇرساق، ئۆز ئەھۋالىمىزغا لايىق ئىش قىلماي بۇ
جايىنىڭ قائىدە - يوسۇنىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلىپ يۈرسەڭ
چوڭ بىر بالايىئاپەتكە قالمامسەن، سېنىڭ كۆرگىنىڭ
ئالاھىدە مۇھاپىزەت تۇرنىدىكى شاھنىڭ قەسرى بولسا كې-
رەك، سەن كۆرگەن شاھنىڭ قىزى بولۇپ ئەتراپىدىكى كېنىزەك-
لەر بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن سەۋر - تاقەت قىلىپ جىم
يۈرسەڭ بولارمىكىن!

— قەدىرلىك ئانا! مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ئۇنىڭ ئىشقى ئوتىدا
كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىۋاتسا، مەن بۇنىڭغا قانداق تاقەت
قىلىپ تۇرالايمەن! قانداق كۈچ بىلەن سەۋر قىلىمەن! مېنى
شۇ جانان بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرۇشنىڭ ئىلاجىنى قىلمىسالار،
ئەمدى ماڭا ھاياتلىقنىڭ لازىمى قالمايدۇ، پەقەت مېنى بۇ
ئېغىر ئەھۋالدىن ئۆلۈملا قۇتقۇزىدۇ.

— ياھەبىم ئوغلۇم! ئۆلۈمدىن سۆز ئاچما! قېنى بولمىسا
سېنى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتۇرۇشنىڭ بىرەر ئىلاجىسىنى قىلىش
ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىپ كۆرەيلى.

ئۇلار لەئەل شاھ كۆرگەن باغنى ھەرتەرەپتىن سۈرۈشتۇرۇپ،
ئۇنى شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئۆزقىزى ئۈچۈن سالدۇرۇپ بەر-
گەن باغ ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەشىمەتلىك قەسىر
بولۇپ شاھ قىزى قىرىق كېنىزىكى بىلەن تۇرىدىغانلىقىنى ۋە
ئۇنىڭ ئىچىدە بىر ئالىي مەكتەپ بولۇپ، قىزلار ئۈچۈن مەخ-
سۇس بىر پەزىلەتلىك. شاھقا سادىق مۇدەررىس تەيىنلىنىپ
ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئەرجىنىسى ئۇ جايغا كىرىپ چىقالمايـ

چوڭ بىر باغنى ئوچراتتى. ئونىڭ ئەترابى بەش ئادەم بويى كەلگۈدەك ئېگىز قېلىن سوقما تام بىلەن ئورالغان بولۇپ، چوڭ تۆمۈر دەرۋازا ئالدىغا قاراۋۇل قويۇلغانىكەن. باغنىڭ ئىچىدىن ئەترايقا چېچىلىۋاتقان خۇش پۇراق ۋە بۇلبۇللارنىڭ چاكىلداپ سايراۋاتقان ئادەمنىڭ زوقىنى قوزغاتقۇچى يېقىملىق ئاۋازلىرى ھەممىلا شاھنىڭ خەستە كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، بۇ باغدا نېمىلەر بارلىقىنى بىر كۆرۈپ بېقىش ھەۋىسىنى قوزغىدى. ئۇ تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ بېقىش ئۈچۈن ئەپلىك خاس جاي ئىزدەپ تام ياقىلاپ خېلى يۈردى. ئاخىر باغ ئىچى تەرەپتە تامغا يېقىن ئۆسكەن يوغان بىر تۈپ چىنارنىڭ شاخلىرى تامدىن ئارتىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ توختىدى. «خوش، مۇشۇ چىنار شېخىغا سالما تاشلاپ شۇ ئارقىلىق باغقا چۈشۈشكە بولىدىكەن» دېگەن خىيالغا كەلدى. ئۇ ھەربىي مەشقتە سېپىلغا چىقىشنىڭ تۈرلۈك يوللىرىنى ئۆگەنگەنىدى، مانا بۇگۈن شۇنىڭ ئاددىي بىر تۈرىنى ئىشلەتمەك بولۇپ بازارغا قاراپ كەتتى.

لەئەل شاھ بىرتال ئارغامچا سېتىۋېلىپ ئەچىللىك بىلەن تام تۆپىسىگە چىقىپ، چىنارنىڭ شاخ ئارىسىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇپ باغ ئىچىنى تاماشا قىلدى، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ كۆل بولۇپ ئەترايىدا مەجنۇن تاللار سايە تاشلاپ تۇراتتى. كۆلنىڭ شىمالى تەرىپى شېپاك بولۇپ، ئۇنىڭ ئەترايى رەڭمۇرەڭ گۈلزارلىق ئىدى. دۇنيادىكى ھەممە گۈللەرنىڭ سەرخىللىرى بۇجايدا ئېچىلىپ، تاۋلىنىپ پۇراق چېچىپ تۇراتتى. بۇلبۇللار بولسا بوستانلاردا بەس - بەستە سايراپ باغنى جانلاندۇراتتى.

لەئەل شاھ باغنىڭ بۇ گۈزەل مەنزىرىسىنى قانغۇچە تاماشا قىلىپ تۇرغان چاغدا كۆلنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى يەتتە قەۋەتلىك يېشىل بىنا ئىچىدىن نۇرغۇن قىزلار چۈرقىرىشىپ چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۈزى گۈلزارىدىكى ئەڭ چىرايلىق گۈلدىنمۇ رەڭلىك نۇرلىنىپ تۇرغان پەرى سۈپەت

كېلىپ ھايات‌لىق ئەزالىگەنلىكلىرى توغرىسىدا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپ، لەشكەل شاھنىڭ مۇشۇ مەدىرىسىدە ئوقۇپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئۇستازىنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە بولۇشىنى مەقسەت قىلىپ بۇ يەرگە يوشۇرۇن ھالدا كىرگەنلىكىنى، لەشكەل شاھنىڭ بۇ ئىشتىكى ماھارىتى، ئۇنىڭ چىنار ئۇستىدە ئىجازەت كۈتۈپ تۇرغانلىقلىرىنى ئېيتتى، قوينىدىكى ھەيانىنى چىقىرىپ ئۇستازغا سۇندى تەرىقىسىدە سۇنۇپ تەزىم قىلدى. ئۇستاز ئالغاندىن كېيىن:

— خوش، ئوغلىمىز ھەقىقەتەن ئەقىل ۋە پاراسەتلىك بولۇپ يېتىشىپتۇ. بىزنىڭ شاگىرتىمىز ئىچىدە كۆلىمۇ خۇددى شۇنداق بولۇپ يېتىشتى، بۇلارنىڭ بىر - بىرىگە قوشۇلۇشى ئەڭ ئادىل ھەققانىيەتنىڭ تەلىپى ئىكەن. ئەمما مۇناپىق ۋەزىرنىڭ ۋەھشىيلىكى بۇلبۇلنىڭ بوستانىغا كېلىپ سايراپ مۇرادىغا يېتىشىگە توسقۇنلۇق قىلغانىكەن، خوش بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئەبلەخ ۋەزىر ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىگە يېتىش ئۈچۈن يەنە قانداق يامانلىقلارنى قىلىدىغانلىقلىرىدىن ھوشيار بولۇش ئۈچۈن شاھىمىزنى بىئارام قىلماي ئۆزىمىز يوشۇرۇن ھالدا لەشكەل شاھ بىلەن ئىچار گۈلنى قوشۇپ مەخپىي ھۇجرىدا بىرگە دەرس بېرىپ تۇرايلى، ئۆزلىرى لەشكەل شاھنى بۇكچە بۇيەردە قالدۇرۇپ كېتىپ تاكى بىز خەۋەر يەتكۈزگۈچە بۇ جايغا كەلمەي تۇرسىلا، — دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپ يولغا سالدى.

مانا شۇنىڭدىن بېرى ئىككى ئاشىق - مەشۇق مەخپىي بىرھۇجرىدا تۇرۇپ دەرس ئوقۇشقا باشلىدى.

ئەمدى بىز نەچچە ئېغىز سۆزنى لەشكەل شاھلارنى ۋەيران قىلغان ئىنساپسىز مۇناپىق ۋەزىرنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئاگاھلىغايسىز.

ئۇ زامانلاردا شاھلىق تامغا كىمنىڭ قولىدا بولسا ھوقۇق شۇنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ھۆكۈمران بولىدىغانلىقتى ئۈچۈن ۋەزىر لەشكەل شاھلار قاچقان كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۆزىنىڭ پادىشاھ تەختىدە

دىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. لەئەل شاھ كۆپ ئويلاپ باغقا كىـ رىشنىڭ چارىسىنى تاپالمايۋ ئاخىر ئۆزى باغنى تاماشا قىلغان چىنار شېخى ئاستىدىن كېچىسى ئانىسىنى باغقا چۈشۈرمەكچى بولدى. مەسلىھەت بويىچە لەئەل شاھ بىر ھەمىيانغا يۈز تىللانى سېلىپ بىر ئايدىڭ كېچىدە ئانىسى بىلەن چىنار ئارقىلىق باغـ قاچۇشتى، لەئەل شاھ ھېلىقى قىزلار كىرىپ. چىقىپ يۇرگەن بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ «ئانا، مۇشۇ مۇدەررىس ئىبيتىدىغان خانا بولسا كېرەك، سىز موللام تۇرىدىغان ھۇجرىغا كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن خاس بىر سۆزلەشسىڭىز، مەن ھېلىقى چىنار ئۈستىگە چىقىپ مۆكۈپ تۇرسام، ئەگەر موللام قوبۇل قىلسا مېنى چا قىرىپ كىرسىڭىز» دەپ ئۇنى كىرگۈزدى. خانىش دەرسخانا ئىچىگە كىرىپ ئوڭ تەرەپتىكى ھۇجرىنىڭ زىننەتلىك پەنجىرە سىدىن چىراغ نۇرى چۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ نەقىشدار ئىشىكىنى چەكەتسىدى، ئىچىدىن «خوش، ئۆزلىرى كىم» دېگەن مۇلايىم ئاۋاز ئاڭلاندى. «پېقىر بىر مۇساپىر، دا موللام ھەزرەتنىڭ ھۇجرىسى شۇمىكىن» دېدى خانىش.

— خوش شۇنداق، تارتىنماي كىرىۋېرىڭ!

خانىش كىرىپ داموللام بىلەن كۆرۈشتى، داموللا ئۇنىڭغا ھەيران بولغان قىياپەتتە قاراپ:

— ئۆزلىرى كىم بولىدىلا، بۇ جايغا نېمە ئۈچۈن ۋە قانداق كىردىلە؟ — دەپ سورىدى.

— ھۇرمەتلىك ئۇستاز جانابلىرىنىڭ سوئاللىرىغا مۇشۇ سائەتتىكى ئىشتىن جاۋاب بېرىشتىن بۇرۇن بىزنىڭ سەرگۈزەشـ تىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن باشلاپ جاۋاب بەرسەم شۇنىڭدىن كېيىن ھەيرانلىقتا قالماي بىزگە شاپائەت قىلىشلىرىنى ئىلتىجا قىلىمىز.

— خوش، قېنى بايان قىلغايسىز!

خانىش گەپنى لەئەل شاھنىڭ تارىخىدىن باشلاپ، ۋەـ زىرنىڭ قىلغان جىنايەتلىرى ۋە ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە قېچىپ

ئىپارگۈل ئۇجارنى كۆرگەندە لەئەل شاھنىڭ تەرىپى - تەسۈرىنى ئېيتىپ بۇ كۆرۈشكەن يىگىت لەئەل شاھ ئەمەسلىكىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن مەلۇم بىر ۋاقىتقىچە بۇ لەئەل شاھ بولۇپ كەلگەن يىگىت بىلەن ھەربىي ماھارەت ۋە قائىدە - يوسۇن، پەلسەپە ۋەمەنتىقە بىلىملىرىدىن سىناش، بەسلىشىش بولغاندىن كېيىن ماقۇللۇق جاۋاب بېرىپ ئاندىن توي قىلىشنى ئېيتماقچى بولۇشتى. ئەگەر قارا نىيەت ۋەزىر ئۆزىنىڭ ھەرىكىتى پاش بولۇشتىن ھۇركۈپ گۈلىستان شاھقا ھەربىي تەھدىت سېلىپ تويىنى باشلىسا بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق بۇ جايدىن مەخپىي ھالدا يىراق بىر جايغا بېرىپ ماكانلىشىش ئۈچۈن ۋەدە بېرىشتى.

جۈمە كۈنىمۇ يېتىپ كەلدى. ئىپارگۈل بىلەن لەئەل شاھ بىر - بىرىنىڭ دىدارىغا تويماي خېلى ۋاقىت قاراپ قېتىپ قېلىشتى. ئالدىن تەييارلانغان مەپە مۇدەررىس ئالدىغا كەلگەندە، ھەرئىككىلىسىنىڭ يۈرەكلىرى تىترەپ ئەندىشىلىك ھالدا ئىپار-گۈل مەپىگە قاراپ كەتتى.

مېھمانخانىنىڭ تۆرتەرىپىدە بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى ياسالغان كۆشۈگىنىڭ تاۋار پەردىلىرى ئېچىلىپ قىز بىلەن - يىگىت بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇشتى. بارلىق ساراي ئەھلى ئۇلارغا قاراپ تۇرۇشاتتى. ئىپارگۈلنىڭ ئىنىسكىتانىسى ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىغا ئالتۇن تاجلىق قالپاق كىيدۈرۈلگەن، ئۇچىسىغا تەتىللا كىمخاباق چاپانلار كىيدۈرۈپ، ئالتۇن كەمەر باغلىنىپ، لەئەل شاھ دەپ تونۇشتۇرۇلغان يىگىتكە قاراپ:

خاسىيەتلىك ئۇزۇن سەپەردىن گۈلىستانىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلغان لەئەل شاھ بىزگىمۇ شاھزادە بولۇش ئۇچۇن مەلىكە ئىپار گۈلنى مەنزور كۆردىمىكىن؟

گۈلىستاننىڭ گۈلى ئىكەنلىكى راست ئىكەن، قىزىڭىز كۆڭلۈمگە ياقتى، بىزگە مەلىكە بولۇشقا لايىق كۆردۇق، — دېدى ئۇجار ھەجىيىپ.

ئولتۇرغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئوردىدىكى شاھنىڭ يېقىنلىرىنى يوقىتىپ، ئۆزىگە تەرەپدار توپلىدى. ئادالەت ئاياغ ئاستى قىلمىسىپ، يۇرت ئىچىدىكى ئادالەت تەلەپ قىلغۇچىلارنى ئۆلتۈردى، شۇنىڭ بىلەن جاھالەت ۋە زۇلۇم ئەۋج ئېلىپ، خەلق خانىۋەيران بولۇپ، يېڭى شاھلىق، بۇزۇقچىلىق، ئىسراپخورلۇق، جىنايەتكە يول ئېچىپ بەردى، خۇشامەتچىلەر، مەككارلار ياخشى ئورۇنداش ياخشى كىشىلەر يامان كۆندە قالدى.

زالىم شاھ ئۆزىنىڭ زورلۇقىنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغان، پېشانىسىدە مەڭگۈلىك داغ بولغىنى ئەسلىگە شاھ سۈپتىدە ياساپ ئىككىنچى ئەسكەر بىلەن ئىپار گۈلنى توي قىلىپ ئوغلى ئۇچارغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن دەبدە بەيدىن گۈلىستان شەھرىگە قاراپ يولغا چىقتى، ئۇلار شۇ تەرىقىدە قىرىق كۈن يول يۈرۈپ، گۈلىستان شەھەر سىرتىغا چۈشۈپ بارىگاھ ياساپ تۇرۇشتى، ۋەزىر لەشكەل شاھنى ئېلىپ كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ ئانىسى ئۆز ئورنىدا ۋەكىل قىلىپ توي ئۆتكۈزۈشكە بۇ يەرگە ئەۋەتكەنلىكى، تويىنى قاچان باشلاشقا ئىجازەت بېرىش توغرىسىدا نامە يېزىپ، گۈلىستان شاھقا ئەلچىلەر كىرگۈزدى.

گۈلىستان شاھى ئەلچىلەرنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن قارشى ئېلىپ ماقۇللۇق جاۋابنامە تاپشۇردى. تەي باشلاشتىن ئاۋۋال ئۇلۇغ جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىدىن يانغاندا يىگىت بىلەن قىزنى دىدار كۆرۈشۈشكە ئۇچراشتۇرۇش ئۇراسىمى ئۆتكۈزۈشنى بېكىتتى. ھەرئىككى تەرەپ شۇ كۈنگە داغدۇغلىق ھازىرلىق قىلىشىپ، شاھ قەسرى ئىچىدىكى چوڭ ساراي زىننەتلىنىپ، قىزبىلەن يىگىت ئۈچۈن ئالاھىدە ئىككى تەخت تەييار قىلىندى. تەخت ئالدىغا ئەك ئېسىل پەردىلەر تارتىلدى.

بۇ خەۋەر ئۆز ۋاقتىدا لەشكەل شاھ بىلەن ئىسپارگۈلگە يېتىپ تۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلارمۇ قانداق ھەرىكەت قىلىشنىڭ تەدبىرىنى مەسلىھەت قىلىشىپ مۇنداق قارارغا كېلىشتى:

دۇنا ئېلىپ يولغا چىقتى.

ئۇلار شۇ ماڭغانچە قىرىق نەچچەكۈن يول يۈرۈپ ناھايىتى كاتتا بىر شەھەرنىڭ سىرتىدىكى ئېتىز قىرىدا ئۆسكەن باراقسان بىر قارىياغاچ سايىسىغاكېلىپ چۈشتى. ئىككىسى خۇرجۇندىن بىر-توقاچنى چىقىرىپ تەڭ بۆلدى - دە، ئېرىقتىكى سۇغاچىلاپ يېيىشتى، بىر ئاز دەم ئېلىپ قەددىنى رۇسلىغاندىن كېيىن:

— جېنىمنىڭ جانانى، يۈرىكىمنىڭ سەكپارىسى ئىسپارگۈ-لۇم! سىزمەن ئۈچۈن كۆپ چاپا چەكتىڭىز، — دېدى لەئەل شاھ يارىنىڭ بېشىنى سىلاپ، — بەس ئەمدى، بۇنىڭدىن ئارتۇق يول ئازابىنى مۇشۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ، ئۇشبۇ شەھەردە تۇرۇپ قېلىشنىڭ بىر ئىلاجىنى قىلايلى. ئەنە قاراڭ، بۇ شەھەرنىڭ ھايىتى كاتتا كۆرۈنىدۇ. بىزگىمۇ بىرەر ئىش قىلىپ كۈن كەچۈرۈشنىڭ ئىلاجى بولۇپ قالار. مېنىڭ مەسلىھەتىمچە مەن پىيادە شەھەر ئىچىگە كىرىپ بۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ چىقاي، سىز يول بويىدىن نېرىراق ئورمانلىققا بېرىپ ئاتلارنى باققاچ ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ.

— ئىككىمىز توغرا مېھمانخانىغا چۈشۈپ بىرگە ئەھۋال ئۇقساق بولماسمۇ؟ — دېدى قىز.

— بۇنداق كاتتا شەھەردە مۇسۇلمانلارنى بوزەك قىلىدى-غان ئىنصاپسىز كىشىلەرکۆپ بولۇشى مۇمكىن، دەن ئاۋۋال كىرىپ ئۆزۈمنىڭ ئۆگەنگەن سىنچىلىق بىلىمىم بىلەن كىشىلەرنى بىر قۇرسىناپ چىقاي، سىزگە خەتەر يېتمىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بۇ شەھەر كىشىلىرىنىڭ پەزىلىتىنى بىر قېتىم دەكسەپ باقىقۇم بار، — دېدى لەئەل شاھ ئىسپارگۈلگە تويماي قاراپ. ئىسپار-گۈلمۇ ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ:

— بۇ قارىشىڭىزدا سىز مېنىڭ ھۆسنۈمدىن ئەنسىرەيسىز، ئەكس ھالدا مېنىڭ پەمىچە سىزنىڭ ھۆسنىڭىز، بولۇپمۇ پېشا-نىڭىزدىن بەلگە بېرىپ تۇرغان نۇر بىر قارا نىيەتلىك ئادەمنىڭ

— قىزىمىز نېمە دەيدىكىن، — دېدى ئىنىكىئايا.

— لەئەل شاھنىڭ پېشانىسىدە بىرخالى بار، — دېدى ئىپارگۈل، — ئۇنىڭدىن نۇرچىقىپ تۇرىدۇ دەپ پۈتۈن جاھانغا پۇر بولغان، ئەجەبا بۇ لەئەل شاھ دەپ ئاتالغان يىگىتنىڭ پېشانىسىدە ئۇنداق خىسلەت كۆرۈنمەيدۇ. ئەكس ھالدا كۆڭلىگە قاراڭغۇلۇق بېغىشلايدىغان خۇنۇكلۇك زاھىر بولۇپ تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرچە مېنىڭ كۆڭلۈم پەرىشان، بۇنداق ھالدا بىزنىڭ قوۋمى - قېرىنداشلىرىمىز توي باشلاشنى ئويلىنىپ كۆرۈشى لازىم.

شۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش مۇراسىمى نەتىجىسىز ئاياغلاشتى. ئوردا ئەھلى ئىچىدە كەلتۇرۇلگەن يىگىت ھەقىقىي لەئەل شاھ ئەكەنلىكىگە گۇمان تۇغۇلدى. ئەمما ھېيلىگەر ۋەزىر ئەمدى ئالدامچىلىقنى قايرىپ قويۇپ، توي باشلاشقا زورلۇق قىلىش يولىنى تۇتتى. ئەگەر توينى قىلىپ، ئىپارگۈلنى كەلتۇرگەن ئوغلىغابەرمىسە ئۇستى - ئۈستىلەپ ئەسكەر كەلتۇرۇپ، شەھەرنى ۋەيران قىلىپ، بۇ شاھلىقنى گۈەران قىلىشنى جاكارلىدى.

گۈلستان شاھى تەختىدىن ئايرىلىشتىن قورقۇپ قىزىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايلا توينى باشلىدى. بۇ خەۋەر لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈلگە يەتكەندىن كېيىن ئۇستازىغا مۇراجىئەت قىلىپ بۇ يەردىن قېچىپ كېتىشنى ئېيتتى. ئۇستازىمۇ بۇ ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ نابۇت بولۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈلنى ھازىرچە يىراق جايلارغا كېتىپ ھايات كەچۈرۈپ تۇرۇشقا يارەم قىلماقچى بولدى.

لەئەل شاھ چىنار ئارقىلىق باغدىن چىقىپ ئانىسىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇنىڭغا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى تولۇق سۆزلەپ بەردى ھەم ئەمدى نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى، ئانىسىمۇ ماقۇل بولدى. لەئەل شاھ ئىپارگۈل بىلەن ئۇستازىدىن

يەنىپ چىقىپغاندىن كېيىن ئەندىشە ئىچىدە ناھايىتى بىئارام بولدى. ئۇ بىر كېچىنى دەرەخلىق ئارىسىدا دەككە - دۈككىدە ئۇخلىماي شەھەر تەرەپكە تىكىلگىنىچە تولىمۇ پەرىشانلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى.

تاڭ يورۇپ ئاش ۋاقتى بولغان چاغدا ئىپارگۈل لەئەل شاھنىڭ خۇرجۇنىدىكى كىيىملىرىنى كىيىپ ئەركىشى قىياپىتىدە ياساندى - دە، بىر ئاتنى مىنىپ بىر ئاتنى يېتىلەپ شەھەرگە كىردى. ئۇ كۈن چۈش مەزگىلگىچە ئات يېتىلىگەن ھالدا پۈتۈن ئەتراپقا، پۈتۈن مەھەللىلەرگە سەپسېلىپ قاراپ يۈرۈپ لەئەل شاھتىن ھېچبىرىدىرەك ئالالمايى، قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىدىن بىر خالىي ئاشخانىدىن تاماقلىنىش كويىغا چۈشتى، ئۇ بىر ئاشخانا ئالدىدىكى موما ياغاچقا ئاتلارنى باغلاپ قويۇپ تاماق يېيىش ئۈچۈن كىرىپ كەتتى.

ئوغرى - قاراقچى ھەم ئىناپسىزلارکۆپ بولغان بۇ شەھەردە كوچىلاردا ئەگىپ يۈرگەن بىر قاراقچى خېلىدىن بېرى بۇ «يىگىت» نى پايلاپ يۈرگەنىدى. مانا ئۇنىڭ ئاشخانىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قاراقچى ئاتلارنى ئېلىپ قاچتى.

مەلىكە ئىپارنى پالاكەت ئۈستىگە پالاكەت باسقانىدىن كېيىن ئۈستازىنىڭ «ئىنسانىنى ئۈمىد نىشانغا يەتكۈزىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئالدى - دە، پىيادە يۈرۈپ لەئەل شاھنى تېپىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىنى ئاقتۇرۇپ چىقتى، لېكىن ئۇنى ئۇچرىتالمىدى ياكى بىرەر ئۇچۇرىنى ئالالمىدى. ئاخىر ئەل ياتقۇ مەزگىلىدە ھېرىپ بىر دوقمۇشقا كېلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. «ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ قەيەرگە يېتىش كېرەك» دېگەن ئوي بىلەن ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىغانىدى، يېقىن بىرىيەردىكى پاكار دۇكانىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈندى.

ئىپارگۈل ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بىر دۇكانىنىڭ يېنىق

قەست نىشانى بولۇپ قېلىشىدىن كۆپ ئەنسىرەيمەن، ئەگەر سىز شەھەرگە كىرسىڭىز سىزگە غەلىتىرەك نەزەر سالغان كىشىلەردىن ئىھتىيات قىلغايسىز، مېنى كۆپ كۈتكۈزمەي قايتىپ كېلەرسىز، ــ دېدى قىز يالۋۇرۇپ.

ئۇلار مەسلىھەتتىن كېيىن ئاخىر پىشىم ۋاقتى بىلەن لەئەل شاھ شەھەرگە كىرىپ، مېھمانخانا ۋە رەستىلەرنى ئارىلاپ چىققاندىن كېيىن ئىپارگۈلگە يەل - يېمىشلەرنى ئالدى، ئۇنىڭغا كاۋاب قىلىپ بېرىش ئۈچۈن بىر پارچە گۆش ئېلىپ كېتىش نېيىتىدە خالىي جايدىكى بىر ساقاللىق قاسساپنىڭ گۆش دۇكىنى ئالدىغاكېلىپ گۆش نەرقىنى سورىغانىدى، قاسساپ ئۇزۇن قويۇق قېشى ئاستىدىكى يوغان كۆزى بىلەن لەئەل شاھقالاپ قىلىپ بىر قارىغانىدى، ئۇنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ تېنى شۇرۇكەندى. ئۇ گۆشمۇ ئالماي ئارقىسىغا ئۆرۈلگەنىدى قاسساپ:

ــ ئوغلۇم، ئاجايىپ بىر يىگىت ئىكەنسىز، ــ دەپ بىر پارچە گۆشنى «كېسىپلا كۆللەھۇن، چۆرھۇن» دېگەندەك بىر نەرسىلەرنى ئوقۇپ، «ماڭا بىر قاراڭ» دېدى - دە، گۆش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ «قوشقار بولۇڭ» دېگەنىدى. لەئەل شاھ مۇڭگۈزلۈك قوشقارغا ئايلىنىپ قالدى.

بۇ قاسساپ قىياپىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەر بولۇپ بۇ شەھەرگە يېقىنىدا كەلگەن، ئۇ ئەبلەخ گۈزەل ياش ئوغۇل - قىزلارنى قويغا ئايلاندۇرۇپ شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ قىممەت باھادا ساتىدىغان قۇل سودىگىرى ئىدى. «پالاكەت باسسا ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۈچقىشىدۇ» دېگەندەك بىچارە مۇساپىر لەئەل شاھ بىرىنچى بولۇپ بۇ جادۇگەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى، قاسساپ قوشقارنى باغلاپ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى.

قەدىرلىك تىڭلىغۇچىلار، ئەمدى ئىككى ئېغىز سۆزنى ئىپار گۈلدىن ئاڭلىغايسىزلەر:

ئىپارگۈل لەئەل شاھنى كۈن پاتقۇچە ساقلىدى. ئۇ شەھەردىن

لاشتى. «لەئەل شاھ» دۆكانىنى رەتكە سېلىپ كېچىسى مومايىنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن پەشمەت ۋە ھالۇيلارنى سېلىپ ئەتىسى كەچكىچە ھالۋا ساتىدىغان بولدى. مومايى بولسا قازناقتا ئارام ئالىدىغان بولدى.

ئۆتكەن - كەچكەن شەھەر خەلقى «لەئەل شاھ» نىڭ جامالىنى كۆرۈپ ھەيران قالىدىغان بولدى ۋە ھالۋا يېگەن بولۇپ ئۇنىڭ ھۆسنىگە تويماي تاماشا قىلىدىغان بولدى، بۇرۇن يېرىم قازان ھالۋا سېتىلىپ بولمايدىغان بۇ دۆكاندا مانا ئەمدى تولۇق بىر قازان ھالۋا يەتمەيدىغان بولۇپ، خېرىدار كۆپەيگەنسېرى ھالۋىنىڭ باھاسى ئېشىپ ئىككى ئۇچ ئاي ئىچىدە ھالۋا پۈرۈش مومايى خېلى بېيىپ قالدى. دۆكان ئاۋاتلاشقانسېرى لەئەل شاھنىڭ تەرىپى پۈتۈن شەھەردە پۈركىتىلىپ «ئاجايىپ گۈزەل ۋە يېقىملىق بىر يىگىت مومايغا بالا بوپتۇ» دېگەن سۆز بىلەن ئۇنى كۆرگىلى كەلگەنلەر ئۈزۈلمەي كېلىدىغان بوپتۇ» مۇنداق گەپلەر ھەممە ئۆيلەردە بولۇپ ئاخىر شەھەرنىڭ شاھ ئوردىسىغىمۇ يېتىپتۇ، پادىشاھنىڭ رەزىگۈل ئىسىملىك بىر گۈزەل ۋە لاتاپەتلىك قىزى بولۇپ ئۇمۇ لەئەل شاھنىڭ تەرىپىنى تولا ئاڭلاپ ئاخىر بىر كۈنى ئۇنىڭغا يىبانە ئاشىق بولۇپ ئۇنى بىركۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، بۇنى قاتداق ئەملگە ئاشۇرۇشنى ئەڭ يېقىن سىردىشى بولغان ئىنىسكىنسىغا ئېيتىپتۇ. ئىنىسكىنا ناھايىتى پەملىك بولغىنى ئۈچۈن «قىزىم سېنىڭ ئۇ يىگىت بىلەن ئاشكارا ئۇچراشمىقىڭ ناھايىتى مۇشكۈل. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ ياتاق ھۈجرائىدىن ھالۋىچى مومايىنىڭ دۆككىنى ئاستىغىچە يەر ئاستى يولى قېزىپ، يىگىتنى ھۈجرائىغا كەلتۈرىمىز، شۇ چاغدا سەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ئەركىن سۆزلىشەلەيسەن» دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپتۇ. رەزىگۈل شۇنىڭدىن كېيىن ئالتۇن جابدۇق ۋە گۆھەر كۆزلۈك زىننەت بۇيۇملىرى، ئالتۇن جىغىلرىنى گۆھەر پۈرۈشقا سېتىپ

تۇرغان ئىشكىنى قاقتى، دۇكان ئىچىدىن بىر موماي چىقتى.
— بالام كىمنى ئىزدەيسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟
— مەن بىر مۇساپىر، مەن تېنەپ قېلىپ كەچكە قالدىم. ئەگەر رەھىم قىلسىڭىز ئانا مۇشۇ يەردە قونۇپ ئالسام.
— ئىسمىڭ نېمە؟
— لەئەل شاھ.
— پاھ ئىسمىڭ ئۇلۇغ ئىكەن، مەيلى كىملا بولساڭ بول، مۇساپىر ئىكەنسەن، دۇكانغا كىر، — دېدى موماي.
«لەئەل شاھ» دۇكانغا كىردى. مومـاي ئۇنىڭغا نـان ۋە ھالۋا بىلەن چاي بېرىپ مېھمان قىلدى. ئۇلار يېرىم كېچىگىچە ئەھۋاللاشتى. «لەئەل شاھ بۇ شەھەرگە نەچچە ئايلىق يولدىن كېلىپ بىر ئاكىسىنى يوقتىپ قويغانلىقىنى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ نېمىسىنىڭ يوقلۇقىنى، يېتىم ۋە مۇساپىر بولۇپ قېلىپ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ شەھەردە نېمە قىلىدىغانلىقىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالـغانلىقىنى سۆزلىدى، موماي بولسا بۇ شەھەردە ئۆزىنىڭ بوۋىسى ۋە باللىرىدىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشاۋاتقانلىقىنى، تىرىكچىلىك ئۈچۈن ھەر كۈنى يېرىم قازان ھالۋا ياساپ سېتىپ، شۇنىڭدىن ئالغان بىر نەچچە تەڭگە پايدىنى راسخوت قىلىپ، دۇكانىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئېغىزلىق قازناق ئۆيدە تۇرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى، ھەرئىككىسى ئوبدان ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن مومانىڭ رەھمى كېلىپ:
— سېنىڭمۇ ھېچنېمەڭ يوق ئىكەن بالام، — دېدى موماي.
— سەن ماڭا ئوغۇل بول، سەن ئاكاڭنى تاپقۇچە ئىككىمىز بىرلىكتە تىرىكچىلىك قىلايلى، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟
— ئەگەر سىز شۇنداق قىلىشنى خالىسىڭىز، مەنمۇ ماقـۇل بولىمەن.
شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئانا ـ بالا دۇكان قازىنىقبدا ماكان-

«لەئەل شاھ» ئىنسكىنانا ئىارقىسىدىن رەھىمسىزلىك خانىسىغا يۇرۇپ كەتتى.

رەھىمسىزگۇل «لەئەل شاھ» نى كۆرۈپلا ھاياجان ئىچىدە يۇرىكى ئويناپ كەتتى ـ دە، تىلى سۆزگە كەلمەي تىترەشكە باشلىدى.

ـــ ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال قىزىم، مانا ئارزۇ قىلغان يىگىتىڭنى كۆردۇڭ، بۇنىڭغا بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىل، ـــ دېدى ئىنسكىنا رەھىمسىزگۇلنىڭ تەرباسقان پىشانىسىنى سىلاپ.

ـــ مەرھەمەت، ـــ دەپ قولىنى سوزۇپ «لەئەل شاھ» قا ئورۇن كۆرسەتتى. رەھىمسىزگۇل، ـــ سىز مەن ئاڭلىغاندىن يۇز ھەسسە ئېسىل بىر مېھرىگىياھ ئىكەنسىز يىگىت! ئەگەر سىز ماڭا نۇرىڭىزنى چاچسىڭىز بېشىڭىزدىن پەرۋانە بولۇپ ئايلىنىپ يۇرۇشكە تەييارمەن!

ـــ مەن بىر مۇساپىر قۇل، سىز بولسىڭىز شاھانە باغدىكى بىر گۈل، ئارىمىزدا قانداق تەڭداشلىق بولىدۇ؟

مەلىكە رەھىمسىزنىڭ نازـ نېمەتلەر كەلتۈرۈپ، شېرىن سۆھبەتلەر ياغدۇرۇپ، ئەتە يەنە مۇشۇ ۋاقىتتا كېلىپ دىدار كۆرسىتىشنى ماقۇل كەلتۈرۈپ «لەئەل شاھ» نى ئۇزىتىپ قويدى.

بۇ شەھەردە شاھنىڭ ئادىللىقىنى ئالغا سۈرگۈچى، ئىنساپسىزلارنى تۇتۇپ جازاسىنى بەرمەكچى بولغان بىر ۋەزىرى ئەزەم بارئىدى. ئۇ كىشى ئاددىي پۇقراچە ياسىنىپ، كېچىلىرى شەھەر ئايلىنىپ يۇرۇشنى ئادەت قىلاتتى، كىشىلەرنى بوزەك قىلغان مۇتەھەملەرنى تۇتۇۋېلىپ ئەتىسى جاجىسىنى بېرەتتى.

مانا بۇگۈن ئادىل ۋەزىر يېرىم كېچىگىچە شەھەر ئايلىنىپ كېلىپ ھالۇنچى مومايىنىڭ دۇكىنىدىن چىراغ يورۇقىدا چۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ دۇكانغا كىردى ۋە «لەئىل شاھ» بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇشتى، «لەئىل شاھ» ئۇنىڭ ئالدىغا ھالۋا قويۇپ مېھمان قىلدى، ۋەزىرئەدى

مەخپىي ھالدا ھەر كىچىسى ھۇجرىسىنىڭ ئاستىدىن ھالۋا پۇرۇش مومايىنىڭ دۇكىنى ئاستىغىچە يەر ئاستى يولى قېزىشقا ئىشچى يالاپ ئىش باشلاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ئۇچ ئاي ۋاقىت قېزىلغاندىن كېيىن يول پۈتۈپ بىر كۈنى يېرىم كىچىدە «لەئەل شاھ» ھالۋاتەييارلا-ۋاتقاندا دۇكان ئوتتۇرىسىدىكى بىر پارچە يەر گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى. «لەئەل شاھ قورقۇپ ھەيران بولۇپ بىر دانە كونا تۆۋاق بىلەن ھېلىقى يەرنى يېپىپ قويدى، بۇ يەر كونا ئورا بولۇپ، زەيلىشپ گۈمۈرۈلگەن بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ ئۆز ئىشىنى داۋام قىلدى.

ئەتىسى كىچىدە شۇ ۋاقىت بىلەن ھېلىقى تۆۋاق كۆتۈرۈ-لۈپ ئۇنىڭ ئاستىدىن بىرئايال بىلەن پانۇس كۆتۈرگەن بىر قىزچىقىپ كەلدى. «لەئەل شاھ» سۆبىھانالله» دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈرگىنىچە قېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

— ھاي - ھاي ... قورقماڭ ئەۋلىيا يىگىت! بىز شاھ ئۇر-دىسىدىن بولىمىز. شاھىمىزنىڭ ئەڭ قەدىرلىك بىرلا نازىنىن قىزى رەنزىگۈلنىڭ خىزمەتچىلىرىمىز. مەن ئۇنىڭ ئىنىكئانىسى، رەنزىگۈل سىزنى بىركۆرۈشكە تەشنا بولۇپ، بىر نەچچە ئاي يەرئاستىغا يول قېزىپ سىزنى ئېلىپ كېتىشكە دالالەت قىلىش ئۈچۈن، بىزنى ھۇزۇرلىرىغا ئەۋەتتى، بىز بىلەن بىللە بېرىپ بىر دىدار كۆرۈشۈپ كەلگەيسىز!

— مەن بولسام بىر مۇساپىرمەن، بۇنداق قورقۇنچلۇق ئىشقا قەدەم قويۇشۇم مۇمكىن ئەمەس!

بۇلار ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن تالاش - تارتىش بولدى. مومايمۇ بۇ ئىشقا ئارىلاشتى. ئىنىكئانىنىڭ بىرەر سائەتتە ساق - سالامەت مۇشۇ جايغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا بەرگەن قەسىمى بىلەن مومايىنىڭ «ئوغلۇم، رەنزىگۈل رەھىمدىل، راستچىل، خۇش پېئىل قىز دېگەن نامى بار» دەپ گۈۋاھلىقتىن ئۆتۈشى بىلەن ئاخىر

ئۇلارنى ئۆز هوجرىلىرىغا چەتئەلشقا رۇخسەت قىلىپ «لەئەل شاھ» نىڭ قوللىرىنى كۆزىگە سۈركەپ لەۋلىرىگە سۆيدى. بۇگۈن مۇشۇ جايدا قونۇپ قېلىشنى ئۆتۈندى. «لەئەل شاھ» بۇ يەردە يالغۇز قېلىش نالايىق ئىكەنلىكىنى، تاڭ ئېتىش ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقىنى، ئۆز ماكانىغا شۇ سائەتتە كەتمەسە زادى مۇمكىن بولماسلىقىنى ۋە تۇرلۇك سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ئەتە يەنە يېرىم كېمىدە دىرار كۆرۈشكىلى ۋەدە بېرىپ قايتىپ كەتتى.

ئەتىسى شاھ تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن ۋەزىر ئۇنىڭ خانىسىغا كىرىپ:

— جانابى شاھىم، مەن ئۆتكەن كېچە ئاجايىپ بىر ۋەقەنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم، — دېدى.

— قېنى قانداق ئىشكەن بايان قىلغايسەن، — دېدى شاھ.

— بۇ كارامەت بىرئىش! بۇ ۋەقەنى تاكى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيسىز، — دېدى ۋەزىر.

— قېنى مەيلى ئۇنى كۆرۈشنىڭ يولىنى قىلسەن!

— جانابىڭىزغا بۇ ۋەقەنى كۆرستىشتىن ئاۋۋال مېنىڭ بىر شەرتىم بار، ئەگەر شۇنىڭغا كۆنسىڭىز، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆرسەتكەيمەن.

— قېنى شەرتىڭنى ئېيت! — دېدى شاھ.

— شەرتىم شۇكى، سىز بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ھەم ئۇنىڭدىن پېقىر خۇلاسە چىقارغۇچە شاھلىق ئورۇنىنى ماڭا بېرىپ، تامغىنى تاپشۇرىسىز. شۇندىن كېيىن بۇ ئاجايىپ كارامەتنى كۆرۈشكە موشەررەپ بولىسىز.

— قېنى سۆزلە، شەرتىڭنى ئورۇندايمەن.

— يوقسۇ تەقسىر، ئاۋۋال تامغىنى تاپشۇرۇپ ئاندىن بىلگەيسىز، — دېدى ۋەزىر، شاھ بۇ كارامەت ۋەقەنى بىلىشكە

كېتەي دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ تۇرغىنىدا دۇكان ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋاق تاراق - تۇرۇق قىلىپ كۆتۈرۈلدى - دە، ئىككى قىز قوللىرىغا پانۇس تۇتقان ھالدا يەر ئاستىدىن چىقتى، ۋەزىر قورقۇپ كېتىپ قولىنى كۆتۈرگىنىچە تۇرۇپ قالدى، قىزلار:

— ئەي ئەزىز يىگىت، سىز ئۆتكەن كېچە مۇشۇ ۋاقىتتا مەلىكە رەمزە بىلەن كۆرۈشمەككە ۋەدە بەرگەنسىدىڭىز، لېكىن بارمىدىڭىز، مەلىكە بىتاقەت بولۇپ يولىڭىزغا قاراپ تۇرماقتا، — دېيىشتى.

— ھازىر مېنىڭ قېشىمدا مانا بۇ مېھمان بار، مەن بۇ كىشىنى تاشلاپ كېتىشىم مۇمكىن ئەمەس.

— ئەگەر سىز ۋەدە بەرگە چاغدا مەلىكىمىزگە كۆرۈنمىسىڭىز رەمزىگۈلىمىز سارغىيىپ توزۇپ كېتىدۇ.

ۋەزىر بۇلارنىڭ شاھ قىزىنىڭ كېنىزەكلىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ ھەيران قالدى ۋە مەلىكە رەمزى ھالۋىچى مومانىڭ ئوغلىغا ئاشىقى بىقارار بولۇپ يەرئاستى يول بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرغانلىقىنى پەملەپ:

— ئەي بەختىيار ئوغلۇم، شاھ قىزىنى مۇنچە ئىنتىزار قىلىپ ئۇنى بىمار قىلىش ياخشى ئەمەس، ۋەدە قىلغان ئىكەنسىز ئۇنىڭ ئۈچۈن سىزمۇ قەرزدار، بۇنى تۆلىمەك كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن چىقىپ كېتەي. سىز ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ مەلىكە رەمزىنىڭ ھۇزۇرىغا بارغايسىز، — دەپ ۋەزىر دۇكاندىن چىقىپ كەتتى، «لەئەل شاھ» بولسا قىزلار بىلەن رەمزىگۈل ھۇزۇرىغا يۈرۈپ كەتتى.

رەمزىگۈل «لەئەل شاھ» نى كۆرۈپ گۈلدەك ئېچىلىپ، بۇلبۇلدەك سايراپ كەتتى. ئۇنى تۇرلۇك ناز - نېمەتلەر ۋە ئىسىل شارابلار بىلەن مېھمان قىلدى، سازەندە قىزلىرىغا نەغمە قىلدۇرۇپ، ئۇسسۇل ئوينىتىپ كۆڭلىنى كۆتۈردى. كېيىن

قىزىنىڭ ھۇجرىسىغا كەتتى.

ئەتىسى پادىشاھ تەختكە چىقىۋېلىپ، جاللات باشلىقىنى چاقىرىپ:

— ئەي سەردار جاللات، ئۇقۇپ ئاگاھ بولغىنكى، نەۋكەر-لىرىڭنى تەييارلاپ بېرىپ رەستە دوقمۇشىدىكى ھالۋىچى مومايـنىڭ ئوغلىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىپ كاللىسىنى تېنىـدىن جۇدا قىلغايسەن، — دەپ ئەمر قىلدى. جاللات باشلىقى قىلىچىنى سۇغۇرۇپ، مۇرىسىگە سالدى - دە، لەئەل شاھنى چاپـقىلى ماڭدى.

ھەي جاللات، توختا، — دېدى ۋەزىر ۋاراقىراپ شاھنـىڭ تامغىسىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ، — بۇگۈنكى يېڭى ئەھۋالنى بىلـدىڭمۇ، تەختتىكى شاھ ئەمەس، ماۋۇ شاھلىق تامغىسىنى كۆردۈڭـمۇ؟ شاھلىق قىلىش ئەمدى كىمنىڭ قولىدا ئىكەن! مانا مـەن شاھ بولدۇم، مېنىڭ ئەمرىم قىلىشىمنى ئاڭلاپ تۇرغايسەن.

جاللات قىلىچىنى قېپىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى. ۋەزىر شاھ ئالدىغا كېلىپ:

— ئاھ قەدىرلىك شاھىم، مەن سىزنىڭ مۇشۇنداق غەزەپـكە كېلىشىڭىزنى پەملەپ شاھلىق ھوقۇقىنى ۋاقتىلىق قولغا ئېلىپ تۇرغانىدىم. سىز بۇ ئىشتا ھەرقانچە خاپا بولسىڭىزمۇ مەن شۇنى ئېيتىپ قويايكى، نۇرغۇن پادىشاھلار رەھىم - شەپقەتنى دوست تۇتمايدۇ. ئۆزىنىڭ جاھىللىقى بىلەن شەخسىي خاھىشىغا بېرىلىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ ئەھۋالدا ئالىي جانابلىق قىلالمايـدۇ. مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، قىزىڭىز رەمـزىگۈل بۇ غېرىـب مومايىنـىڭ مۇساپىر ئوغلىغا كۆيۈپ قاپتۇ، بۇ ئوغۇلنىڭ ئايدەك جامالى يۈرـتىمىزنىڭ قارىغۇ كەچىسىنى يورۇتۇۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن خەلقىمىز ئۇنى كۆرسە، كۆرگۈسى كېلىدۇ. شۇنداق خۇش پۇراق گۈلدەك بىر يىگىتكە قىزىڭىز رەمزىگۈلنى قوشۇپ ئۇنى ھۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزسىڭىز ئالىي جانابلىـق بولمامـدۇ؟! ئەكسى

ئاھايىتى قىزىققانلىقى ئۈچۈن ۋەزىردىن ۋەقەدىن كېيىن تامغىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە قەسەمياد قىلغۇزۇپ تامغىنى تاپشۇردى.

— خوش ئەمسە، بۇگۈن كەچە تۇن يېرىم مەزگىلدە ئۆزلىرى پۇقراچە كىيىنىپ يولۇچى سۈپىتىدە رەستىنىڭ نېرىقى چېتىدىكى ھالۋىچى موماينىڭ دۇكىنىغا كىرىپ ئولتۇرسىلا مەن ئېيتماقچى بولغان ۋەقەنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ بىلسىلا، شۇنىڭدىن كېيىن تىنچ ئوردىغا قايتىپ كېلىپ كۆرگەنلىرىنى ماڭا بايان قىلسىلا، ئاندىن كېيىن مەن ۋەقەنىڭ خۇلاسىسىنى چىقىرىمەن. سىلە بۇنىڭغا قايىل بولغاندىن كېيىن تامغىنى تاپشۇرۇپ تەختتىن چۈشىمەن، — دەپ ۋەزىر تامغىنى ئېلىپ ئۆيىگە قايتتى.

شاھ بولسا يېرىم كەچە بىلەن ۋەزىرنىڭ دېگەنلىرى بويىچە ھالۋىچى موماينىڭ دۇكىنىغا كىرىپ كەلدى، «لە ئەل شاھ» بۇ يولۇچى مۇساپىرنىڭ ئالدىغا ھالۋا قويۇپ بەردى. پادىشاھ لەئەل شاھ بىلەن ئەھۋاللىشىپ ھالۋا يەپ ئولتۇرغاندا دۇكاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاختاي يەنە كۆتۈرۈلۈپ پانۇس كۆتۈرگەن ئىككى قىز چىقتى، شاھ قورقۇپ كېتىپ، «سۇبھانالا» دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. قىزلار يەنە:

— ھاي - ھاي ئەزىز يىگىت، سىز يەنە نېمە ئۈچۈن ۋەدىگىزگە ۋاپا قىلمايسىز، مەلىكە رەزىگۈل يولىڭىزغا ئېنتىزار بولۇپ زارىزار يىغلىماقتا، دەررۇ بارمىسىڭىز ھالىدىن كېتىپ يېقىلىدۇ. قېنى مەرھەمەت قىلىپ يۈرۈڭ، بىز بىلەن شاھ سارىيىغا، — دەپ يەر ئاستى يولىغا چۈشتى.

شاھ قىزىنىڭ كېنىزەكلىرىنى تونىدى. بۇ ئاجايىپ ۋەقەنى كۆرۈپ قىزنىڭ كارامىتىنى چۈشەندى. ئەمما غەزىپى كېلىپ يېرىلغۇدەك ئەھۋالغا كەلسىمۇ، ۋەزىرنىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە ۋەقەنىڭ خۇلاسىسىنى ئەتىسى چىقارماقچى بولغىنىنى ئېسىگە ئېلىپ، دۇكاندىن چىقىپ ئوردىغا قايتتى. «لەئەل شاھ» بولسا كېنىزەكلەر بىلەن بىللە يەرئاستى يول بىلەن ئوردا ئىچىدىكى شاھ

ئۇنىڭدىن ماڭا يېقىنچىلىق قىلمايسىز، ھېچ كۆڭۈل بەرمەيسىز، بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بارەدەپ سوراڭ» دېگەن مەسىلىھەتنى بەردى.

رەمزىگۈل بۇ مەسىلىھەتكە ماقۇل بولۇپ، لەئەل شاھقا شۇنداق سوئال قويغانىدى:

— ئەي مېنىڭ ئۇچۇن جان پىدا بولغان ئەزىز مەلىكەم سىز بۇ سوئالنى ناھايىتى ياخشى قويدىڭىز، — دېدى «لەئەل شاھ»، — ئەگەر بۇ سىرنى ئېچىپ بېرىشىمنى جەزمەن خالىمىڭىز ئاتىڭىزغا بېرىپ ماڭا يەتتە كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن شاھلىق ھوقۇقىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى سوراپ ئېلىپ بەرمىگىز، شۇھەپتە ئىچىدە مەن بۇ سىرنى سىزگە ئاشكارىلاپ قېلىشىم مۇمكىن، ئۇنىڭدىن باشقا مېنىڭ ھېچ بىر ئىلاجىم يوق.رەمزىگۈل خۇشال ھالدا:

— خوپ ئەزىزىم، ئاتام مېنى ئۆز جېنىمدىن ئەزىز كۆرىدۇ. مەن ئۇنى سىزنىڭ يەتتە كۈنلۈك شاھلىق ئەمىرى يۈرگۈزۈشىڭىزگە جەزمەن كۆندۈرىمەن. سىز خاتىرجەم بولۇپ تۇرۇڭ، — دەپ ئاتىسىنىڭ ئارامگاھىغا يۈرۈپ كەتتى.

رەمزىگۈل ئانىسى بىلەن شاھ ئالدىغا كىرىپ كۈيئوغلىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىر سىرى بارلىقىنى، بۇنى شاھلىق ھوقۇقى ئورنىدا بولمىغۇچە ئېچىپ تاشلاشقا بولمايدىغانلىقىنى، شۇنىڭ ئۇچۇن شاھ كۈيئوغلىغا يەتتەكۈنلۈك شاھلىق يۈرگۈزۈش ھوقۇقىنى بېرىشىنى سورىدى، بولمىسا قىز بەختسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. شاھ ماقۇل بولۇپ «لەئەل شاھ» قا يەتتە كۈنلۈك شاھلىق تامغىنى تاپشۇرۇپ بەردى.

«لەئەل شاھ» تەختكە چىققاندىن كېيىن شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈدىغان كوچىغا سەھنە تۈزەتكۈزۈپ بارلىق شەھەر خەلقى شۇ سەھنە ئالدىدىن بىرمۇبىر ئۆتۈش ئۇچۇن بۇيرۇق چۈشۈردى. «لەئەل شاھ» ئوردا ئەھلى بىلەن يۇرت قازىسى ۋە مۆتىۋەرلىرىنى سەھنىگە چىقىرىپ تۇرغۇزدى ۋە ئۆتكەن ھەر بىر ئادەمگە قاراپ تۇرۇشنى بۇيرۇدى. ئۇزى بولسا ناھايىتى

هالدا شۇنداق يىگىتنى ئۆلتۈرۈپ ئۇۋال قىلسىڭىز، قىزىڭىزنىمۇ زار ـ زار قاقشىتىپ نابۇت قىلسىڭىز قارا كۆڭۈللۈك بىلەن جاھالەت يولىنى تۇتقان بولۇپ قالمامسىز، ئەمدى مېنىڭ شاھ-لىق ئورنىدا تۇرۇپ ئېيتقىدىغان سۆزۈم تۇگىدى. ئەھۋالنى جانابىڭىزغا ئېيتىپ قويدۇم، ماقۇل كۆرگىنىڭىزنى ئەمەلگە ئاشۇرغايسىزا ! ـــ دېدى ۋەزىر.

شاھ ئاقىل ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ:

ـــ قەدىردان دوستۇم، ئاقىلدار ۋەزىرىم، قىزىم رەمزىنى ھالۋىچى مومانىڭ ئوغلىغا قوشۇپ ئۇنى كۈيئوغۇل قىلغايمەن. سەن ئۇنى پۇتۇن خالايىقتا جاكارلىغايسەن، ـــ دەپ خۇشاللىق بىلەن ۋەزىرنى قۇچاقلىدى.

شۇنىدىن كېيىن ئاقىل ۋەزىر يۇرتقا بىرقانچە كۈن توي-تاماشا قىلىپ بېرىپ ھالۋىچى مومانىڭ «ئوغلى» غا شاھنىڭ قىزىنى نىكاھلاندۇرۇپ قويدى. شۇ خۇشاللىق بىلەن تەڭ ۋەزىر تامغىنى ئېگىسىگە تاپشۇرۇپ شاھقا ئورنىنى بەردى.

بىراق رەمزى مۇرادىغا يېتىپمۇ كۆلمىدى. «لەئەل شاھ» كىيىملىرىنىمۇ سالماستىن ئۇيقۇغا چۆمدى. رەمزىگۈل بولسا تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ دىدارىغا قاراپ ئۇخلىماي چىقتى.

ئەھۋال بىر نەچچە ئاي شۇ تەرىقىدە ئۆتۈۋەرگەندىن كېيىن رەمزىگۈل «لەئەل شاھ» ماڭا كۆڭۈلسىز بولسا كېرەك ـــ دەپ قاتتىق قايغۇغا چۆمۈپ، چىرايلىرى سارغىيىپ غەم ـ غۇسسە ئىچىدە پەرىشان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن ئانىسى:

ـــ ئەي قىزىم! ئۆزۈڭ كۆيگەن ئاشىقىڭغا سېنى قوشۇپ مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكۈزگەندۇق. يەنە نېمە ئۈچۈن بۇنچە غەمكىن بولۇپ گۈلدەك چىرايىڭ سولۇشۇپ كەتتى. ئەمدى يەنە نېمە دەردىڭ بار، ـــ دەپ سورىغانىدى، رەمزىگۈل ئانىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ لەئەل شاھنىڭ ئۆزىگە قارىماي يۈرگەنلىكىنى بىرمۇ بىر بايان قىلدى. ئانىسى قىزىغا ئىچ ئاغرىتىپ «سەن

ئاستىدىكى گەنگە سولاپ بېقىپ يۇرگەنلىك خەۋىرى يېتىپ كەلدى. بۇ شەھەرنىڭ بالىلىرى تولىمۇ شوخ بولۇپ، ئۇلار شۇ-كۈنى تۈتاش كەتكەن كوچا تاملىرىنىڭ يۈگۈرۈشۈپ ئويناۋېتىپ قاسساپنىڭ گەمىسى ئىچىدە بىر قوشقارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. بۇ سىرنىڭ ئاشكارىلىنىشىدىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگەن بالىلاردىن بىرىنى تۈتۈۋېلىپ ئىككى تەستەك ئۇردى. قالغان بالىلار قېچىپ بېرىپ بۇ ئەھۋالنى ۋاقتىلىق شاھقا ئەرز قىلىغاندى. شاھنىڭ ئەمرى بىلەن قاسساپ «قوشقار» بىلەن ئېلىپ كېلىندى. قوشقار سەھنە ئالدىغا كەلگەندە ۋاقتىلىق شاھقا (ئىپارگۈلگە) تەلمۈرۈپ قاراپ كۆزىدىن ھۇنچاقتەك ياش تامچىپ كەتتى. شاھنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ پۈتۈن تېنى تىترەپ كەتتى.

شاھ قاسساپنىڭ ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزىگە قاراپ بىلدىكى، ئەلۋەتتە بۇ جادۇگەر بولسا كېرەك. لەئەل شاھنى بۇ مەككار قوشقارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ، مېنىڭ ئويناپ كەتكەن يۇرىكىم، قاسساپ بىلەن قوشقارنىڭمۇ كۆزلىرى بۇنىڭدىن گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرىدۇ دېدى - دە:

— ئەي قاسساپ بۇ يىگىتنى دەرھال ئەكسىگە كەلتۇر! — دېدى شاھ.

— بۇ ئەسلىدە ئۆزۈمنىڭ قوشقىرى تەقسىر شاھىم!

— يالغان، بۇ ئەسلىدە بىر يىگىت، سەن ئۇنى سېھىرلىگەن!

— يوقسۇ تەقسىر، بۇ ئۆزۈمنىڭ ساغلىقى تۇغقان قوشقار.

— ياخشىلىقچە ئەسلىگە كەلتۈرسەڭ گۇناھىڭدىن ئۆتىمەن، بولمىسا ئەڭ دەھشەتلىك يول بىلەن ئۆلتۈرۈلىسەن!

— ئەزبىرايىل خۇدا ئۆزۈمنىڭ قولىدا چوڭ بولغان قوشقار.

شاھ دەرغەزەپ بىلەن:

— بۇ قاسساپنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەر، بۇنى جادۇغا بېسىپ كاللىسىنى ئېلىش كېرەك! — دەپ جاكارلىدى.

پۈتۈن خالايىق بۇ ۋەقەگە ھەيرانلىق بىلەن قىزىقىپ قاراپ تۇرىشاتتى.

دىققەت بىلەن ھەربىر ئادەمگە سىنچىلاپ قاراپ تۇردى. خىلق بولسا بىر - بىردىن سەھنە ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. يەتتە كۈن ئىچىدە بارلىق شەھەر خەلقى ئۆتۈپ بولدى. ۋاقىتلىق شاھ ھەقىقىي لەئەل شاھتىن ھېچقانداق دېرەك ئالالمايلا قالدى. ئەمدى ئۇ مەلىكە رەزىگە «سىز بېرىپ ئاتىڭىزغا مۇراجىئەت قىلىڭىز، مېنىڭ سىزگە كۆڑىستىدىغان سىرىم تېخى ئېچىلمىدى. ئەگەر مۇمكىن بولسا يەنە يەتتەكۈن شاھلىق ھوقوقىنى بەرسە» دەپ ئىلتىماس قىلدى. مەلىكە رەزى يەنە ئاتىسىغا بېرىپ «ئېرى» نىڭ ئىلتىماسىنى يەتكۈزگەندى، شاھ «ئەگەر ئۇ سېنى خوش قىلىشقا ۋەدە بەرسە دېگىنىنى بەردۇق» دەپ يەنەيەتتە كۈنلۈك شاھلىق ھۆكۈم يۈرگۈزۈشنى تاپشۇردى. بۇ قېتىم «لەئەل شاھ» يەنە يۇرت ئەھلىگە پەرمان چىقىرىپ:

— بارلىق شەھەر خەلقى يەنە يەتتە كۈنگىچە بارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى مېنىڭ ئالدىمدىن بىرمۇ بىرئېلىپ ئۆتىسۇن، — دەپ ئەمر قىلدى. شەھەر خەلقى ئىچىدە «پادىشاھنىڭ يېڭى كۆيئوغلى ئاينىپ قالغانمىكەن، ئەگەر ساق يېگىت بولسا ئۆزى يۇرت ئارىلاپ ئادەم ۋە ھايۋانلارنى كۆرۈپ سەيلە قىلسا بولمامدۇ، ئۇلارنى بىزدىن ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ كۆرۈش بۇ قانداق ئەخمەقلىق!» دېگەندەك سۆز - چۆچەكلەر بولۇپ تۇردى.

كۆيئوغۇل يەنە يەتتە كۈن ئاخىر پېشىنغىچە شەھەر خەلقى يېتىلەپ ئۆتكەن ئات - ئېشەك، قوي - كالا، مۈشۈك - توخۇ- لارغىچە سەپسېلىپ شۇنچە سىنچىلاپ دىققەت قىلسىمۇ لەئەل شاھتىن قىلچە دېرەك ئالالمىدى.

«ئەمدى ئۆتكۈزىدىغان ھايۋانلارمۇ تۈگىدى» دېگەن خەۋەر يەتكەندىن كېيىن «لەئەل شاھ» ئۇمىدسىزلىك بىلەن ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە خىيالغا پېتىۋاتقاندا لەئەل شاھنى قوش- قارغا ئايلاندۇرۇۋالغان جادۇگەر قاسساپنىڭ بىر قوشقارنى يەر-

شاھئەرەنجە كىيىمنى سېلىپ، ئۆزىنىڭ ئىپارگۈل مەلىكە ئىكەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى، بۇ يەرگەقانداق كېلىپ قالغانلىقىنى بايان قىلدى، خالايىق ئىپارگۈلگە ئاپىرىن ئوقۇپ دانىشمەنلىكىنى ماختاپ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ئۇچراشقانلىقىنى تەبرىكلەشتى ۋە جادۇگەر قاسىاپنى شۇ ھامان دارغا ئېسىشنى تەلەپ قىلىشتى. خەلقنىڭ تەلىپى ئورۇنلانغاندىن كېيىن ئىپارگۈل:

ـــ ئەي خالايىق، ئەمدى مېنىڭ بىر تەلىپىم بار، شۇنى كۆپچىلىك ۋە ئاتىمىز شاھى ئەزەم قوبۇل قىلسا بايان قىلسام ئىدى، ـــ دەپ كۆپچىلىككە مۇراجىئەت قىلدى.

ـــ سۆزلەڭ، سۆزلەڭ دانىشمەن مەلىكەم، ـــ چۇرقىرىشىپ كەتتى خالايىق.

ـــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ـــ دېدى مەلىكە ئىپارگۈل قولىنى كۆكسىگە قويۇپ شاھقا تەزىم قىلغاندىن كېيىن، ـــ رەھىمدىل شاھ ئاتىمىزنىڭ شەپقىتى بىلەن بىز ھەقىقىي ئاشىق مەشۇقلار مۇراد ـ مەقسىتىمىزگە يەتتۇق، پېقىر مەلىكە رەمزىگۈل ئاشىق بولۇپ قالغان لەئەل شاھ بولماي ئۇنىڭ مەشۇقىي ئىپارگۈلدۇرمەن، ھەقىقىي لەئەل شاھ بولسا مانا بۇ سېھىرلىنىپ قايتا ئەكسىگە كەلگەن يىگىت شاھزادە لەئەل شاھتۇر. مانا بۇ يىگىت بولسا مەندىن نەچچە ھەسسە گۈزەل ۋە بىلىم مەرتىپەتتە تەڭداشسىز يىگىت، ئەگەر بۇنى مەلىكە رەمزە خالىسا ھەقىقىي لەئەل شاھ بىلەن قوشۇلسا، مەن بۇلارنىڭ خىزمىتىدە جان پىدالىق بىلەن ئىشلەيمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ بۇ ئىلتىماسىمغا شەپقەتلىك ئەزىز ئاتىمىز، شاھىمىز ۋە مېھرىبان مەلىكىمىز رەمزىگۈلنىڭ ماقۇل بولۇشىنى تىلەيمەن، ـــ دېگەندى، پۈتۈن خالايىق:

ـــ ئالىي جانابلىق، مەردلىك، ـــ دەپ ۋارقىراشتى.

پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ، قىزىنىڭمۇ شاد ـ خۇرام

شاھ قاسىنى جادۇغا بېسىشقا ئەمر قىلدى. جاللاتلار قاسىنى جادۇ تىغى ئاستىغا ياسىغاندا، قاسىنى «ۋاي شاھىم مەن راستىنى ئېيتاي» دەپ يالۋۇردى، چاپارمەنلەر «قاسىنى» نى يۆلەپ تۇرغۇزدى، ھېلىقەر «قاسىنى» پۈتۈن خەلقە قاراپ:

— خالايىق ماڭا ئۇۋال بولدى، بۇنداق ناھەق ئىش بىلەن پېقىر ئۆلۈمگە كەتسە ئادالەتلىك ئىش بولامدۇ؟ مېنى بۇ ئازابتىن قۇتقازغايسىلەر! — دەپ مۇراجىئەت قىلدى، قاسىنى ساپىنىڭ ھالىغا ئېچىنغان خالايىق بۇ قانداق ئەھۋال؟! — دەپ تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقىراشتى.

ۋاقىتلىق شاھ:

— ئەي خالايىق! بۇجادۇ گەر سىلەرنى ئالداۋاتىدۇ، ئەگەر ئۇ بۇگۈن مېنىڭ دېگىنىمگە كۆنمىسە چاناپ ئۆلتۈرگەيمەن. شۇ چاغدا ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىشقا چارە تاپىمەن، ئاندىن ھەممە ۋەقەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىدىن ھەربىرىڭلار خەۋەردار بولىسىلەر، — دېدى - دە: «جاللات جادۇ بىلەن كاللىسىنى كەس» — دەپ ئەمر قىلدى.

جاللات قاسىنى جادۇغا بېسىشقا تەييارلانغاندا قاسىنى يەنە «ۋاي ئىقرار قىلاي» دەپ ۋارقىرىدى.

— ھە قېنى، كاللاڭ جادۇ ئاستىدا ئەپسۇنىڭنى قايتۇرساڭ قۇتۇلسەن، — دەپ ۋارقىرىدى شاھ. جادۇگەر قاسىنى قايتۇرۇش ئەپسۇنى ئوقۇپ قوشقارغا «سۇپ» دېگەنىدى، لەئەل شاھ بىر سىلكىنسە ئەكسىگە كېلىپ «ئەجەب ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن» دەپ ئىپارگۈل ئالدىغا يۇگۇرۇپ بارىدى.

خالايىق ۋە پۈتۈن ئوردا ئەھلى «سۇبھانالا بۇ ئاجايىپ خىسلەتتۇ» دەپ ھەيرانلىققا قاراپ قېلىشتى. جادۇگەر ئۆز قىلمىشىنى خالايىق ئالدىدا بىرمۇبىر بايان قىلىپ بەردى.

ئاشىق - مەشۇق قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ۋاقىتلىق

ئىككى ئاي يول يۈرگەندىن كېيىن كۆزلىگەن شەھەرنىڭ بىر دەريا بويىدىكى ئورمانزارلىق ئىچىگە باردىگاھ قۇروپ ئورۇنلاشتى، لەشكەل شاھ بۇ يەردە ئۇچ كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن ئىككى پاسىبانى بىلەن ئىككى نەۋكەرنى شەھەرنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ تۇرلۇك ھۇنەرۋەنلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ كۆردى.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ شەھەر نۇرغۇن ھالاكەتلىك ھادىسىلەرگە دۇچ كېلىپ، لەشكەل شاھ دەپ كەلتۈرگەن پېشانىسىدە مەرىزى بار بىر شاھزادىنىڭ تۇپەيلىدىن شەھەرنىڭ ئەڭ گۈزەل مەلىكىسى ئىپارگۈل قېچىپ كېتىپ ئۇنىڭ ئاتىسى ۋە مەلىكىنىڭ ئاشىقىنىڭ ئىككى ئانىسى ۋە ئۇستازى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلگەن، دېگەندەك خەۋەرلەرنى ئېلىپ چىقتى.

لەشكەل شاھ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، تاقىتى تاق بولدى. غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلەپ ئانىسى ۋە ئۇستازلىرى ئۈچۈن، ئۇمۇمەن بوزەك قىلىنغان خەلق ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىشقا ئاتلاندى، ئاقسۇل ۋەزىرلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تۈن نىسپىي بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇرۇدىدىن ئوجار شاھ دەپ ئاتالغان مەلئۇننى تۇتۇپ كېلىپ تاك سەھەردە ئۇنى دارغا ئاستى ۋە پۈتۈن يۇرت ئەھلىنى «شاھ» نىڭ زۇلمىدىن ئازاد قىلدى. لەشكەل شاھ ئاقسۇل ۋەزىرىگە كۆپ ئىلتىجا قىلىپ ئۇنى مۇشۇ شەھەرگە پادىشاھ قىلىپ تەختكە چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ دانىشمەن، رەھىمدىل يېڭى شاھ خەلقنى شاد - خۇرام تۇرمۇشقا يېتىشتۇردى. بۇ ئۇلۇغ غەلىبىدىن كېيىن لەشكەل شاھ ئۆز ئوردىسىغا قايتىپ بېرىپ ئىككى مەلىكىنىڭ ھەمراھلىقىدا، ھالۋىچى مومانىنى شاھ ئوردىسىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى ئانا ئورنىدا قەسرىگە ئولتۇرغۇزۇپ يۇرتنى ئادالەت بىلەن باشقۇرۇپ، پۈتۈن يۇرت ئەھلى بىلەن بەختسائادەتلىك كۈن كەچۈرۈپتۇ.

قوبۇل قىلىشىنى بۇيرىغانىدى. رەمزىگۇل ھەقمقي لەئەل شاھ-
نى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا، ئىپارگۇلگە ئاشىق بولغان ئوت-
پىراقىغا يەنە بىر ئوت قوشۇلغاچقا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئىپارگۇلنى
قۇچاغلاپ پېشانىسىگە سۆيدى. پۈتۈن خالايىق تەنتەنە قىلىپ
چۇقان كۆتۈردى. پادىشاھ ھاياجانلىنىپ پۈتۈن خەلقىقە قاراپ
تۆۋەندىكىچە پەرمانىنى چۈشۈردى:

— ھەي خالايىق، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، بۈگۈن ئاجايىپ
بىر سىرلىق ۋەقە يېشىلىپ ئاشكارا بولدى. شۇنىڭ بىلەن چەك-
سىز خۇشاللىقتىن ۋەبەختلىك ئۇچرىشىشلار بولۇپ ئۆتتى، مەن
مۇشۇنداق خاسىيەتلىك بىر كۈندە شۇنى جاكارلايمەنكى: مەن
شاھلىق ئورنۇمنى ھەقمقي لەئەل شاھ ئوغلۇمغا ئۆتۈنۈپ بېرە-
مەن. قىزىم رەمزىگۇلنى ئۇنىڭ خانىشلىقىغا لايىق كۆرىمەن.
لەئەل شاھ پادىشاھ بولۇپ تەختكە چىقىدۇ، پېقىر ئىستىقامەت
قىلىمەن. مەلىكە ئىپارگۇل ئوڭ قول ۋەزىر ۋە چوڭ خانىش
بولىدۇ. بۇ ئۇلۇغ تەنتەنە ئۇچۇن قىرىق كېچە - كۈندۈز توي
قىلغايسىلەر!

مانا شۇنىڭ بىلەن لەئەل شاھ توي ئۇستىگە توي بو-
لۇپ شاھلىق تەختىگە ئولتۇردى. ئىككى گۇل مەلىكە ئۇنىڭغا
ھەمراھ بولۇپ مۇراد - مەقسەتلىرىگە يەتتى.

ھەقمقي لەئەل شاھ شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغاندىن كې-
يىن ئىككى گۇل مەلىكىنى ئوڭ ۋە سول قول ۋەزىرى قىلىپ،
ئەقىلدار ۋەزىرنى پىر ئۇستاز تۇتۇپ يۈرت ئىچىنى ئامان،
خەلقنى پاراۋان تۇرمۇشقا يەتكۈزدى. قۇدرەتلىك ئەسكەر تەي-
يارلاپ ھېيلىگەر ۋەزىر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنىغان ئەزىزماكانە-
دىكى ۋەيرانە ئانا ۋە ئۇستازلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش
كويىغا چۈشتى ۋە بۇ مەقسىتىنى قېيىن ئانىسىغا بايان قىلىپ
ئۇنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئەسكەر باشلاپ يولغا راۋان بولدى.
ئىككى گۇل مەلىكە ۋە ئاقىلدار ۋەزىر بىلەن بامەسلىھەت

ـــ خوش تەقسىر، «جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرىمەن» دەپ ماخ تىنىپ، ئەلنى قورقاتقانلىرى شۇمىدى؛ جاھاننى سەلتەنەتلىرى ئالدىدا تىترەتكەن جانابلىرى، ئەجەب مېنىڭ ئۇستۇرامنىڭ ئالدىدا تىترەپ كەتتىلىغۇ، ئەھۋال شۇمىدى؟

ـــ جېنىم بۇرادەر، ئالتۇن بېرەي، ئالتۇن زەر ئال!

ـــ زەر ئالمايمەن، قان ئالىمەن قان! ... زەر مانا مېنىڭ قولۇمدىكى ئۇستۇرا. بۇ سېنى مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىدۇ.

ـــ سادىغاڭ كېتەي قەھرىنداش، زەر بېرەي - زەر! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ!

ـــ مەن زەر ئۈچۈن سېنىڭ قېنىڭدىن كەچمەيمەن. ئەگەر ھەر قاچان ماڭا بويسۇنىدىغان پادىشاھ بولساڭ كېچىمەن.

ـــ بويۇنسۇناي، ئەزبىرايىل خۇدا، بويۇنسۇناي! ساتىراش، پادىشاھنى قويۇپ بەردى. پادىشاھنىڭ قارا تەرگە چۆمگەن بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ، سىرقىراپ ئىدى. ئۇ ئۆزىنى بىر يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سېزەتتى. پادىشاھ ئوردىسىغا بېرىپ تەختىگە چىققاندىن كېيىن، دەرغەزەپ بولۇپ «جاللات!» دەپ ۋارقىرىدى. جاللات قۇيۇندەك ئۇچۇپ تەختى ئالدىغا كېلىپ:

ـــ كىمگە ئەجەل يار بوپتۇ. كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يېتىپتۇ، ئەي ئۇلۇغ شاھنشاھ، بۇيرىغايسىز، شۇ سائەتتە بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلغايمىز، ـــ دېدى پادىشاھ ئەركان دۆلەتكە قاراپ:

ـــ ھەممىگە روشەن ۋە مەلۇم بولغايكى، ئۆي بازارىدىكى ساتىراش ئەلەيھولەيىن شۇ سائەتتە كەلتۈرۈلۈپ دارغا ئېسىلسۇن ۋە پۈتۈن تېنى پارچە - پارچە قىلىپ چېپىلسۇن! ـــ دەپ ئەمر قىلدى.

نۆكەرلەر ساتىراشنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ، دار

ئالتۇننىڭ تەسىرىدە

بېشىغا قىممەتلىك زەرلەر بىلەن زىننەتلەنگەن تاج كىيگەن، ئۇستىگە زەرلىك كىمخاب تون يېپىنغان ھالدا پادىشاھ ئالدىراشلىق بىلەن ساتىراشخانىغا كىرىپ كەلدى.

ساتىراش دەسلەپتە تۇيۇقسىز كىرىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ ھېچ نەرسىنى مەكىستەمەسلىكى بىلەن مەغرۇر سۆزلىتىدىن ئەيمەندى.

پادىشاھ يېشىنىپ كۇسىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن ساتىراش ئەدەپ بىلەن كېلىپ ئۇنىڭ چېچىنى ئالدى، ساقال، بۇرۇتىنى ياساۋاتىپ بىردىنلا غەلىتە بىر تەسىرات بىلەن باشقا ۋەزىيەتكە كەتتى. (پادىشاھنىڭ ساقلىنى خۇددى ئۆچكىنىڭ ساقلىنى تۇتقاندەك كاپ قىلىپ تۇتتى ـ دە، كارنىيغا ئۇستۇرىنى تىكلەۋاتىپ:

ـ ھەم، مانا مۇشۇنداقلا سۇرسەم، جانابلىرىنىڭ ئىشى تامام بولىدىغۇ، ـ دېدى.

ساتىراش پادىشاھنىڭ ساقلىنى تېخىمۇ يۇقىرىغا تارتىپ كارنىيىنى بىر غېرىش سوزۇپ، ئۇستۇرىنى بوغزىنىڭ ئۇستىگە تاقىدى:

ـ مانا مۇشۇنداق قىلىپ بىرلا تارتسەم، ئىش تامام ـ ۋەسسالام.

پادىشاھنىڭ پۇت ـ قوللىرى تۇتقاقلىق كېسەلدەك لاغلاپ تىترەپ، كۆزلىرى چاندەمدىن چىقىپ كەتتى:

ـ بۇ پەيلىگىدىن يانى. نېمە خالىساڭ شۇنى قىلاي، ساڭا خەزىنەمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قويايى، دۇنيادەپنەمنى تىلىگەنچە ئال،

— ئون بەش يىلدىن بېرى.
پادىشاھ بىلەن ھەزىل (چاقچاق) قىلىشقانمىدىك؟
— يوق، ھەر دائىم ئەدەب بىلەن ئىش قىلدىم.
— بۇ قېتىم نېمە ئۈچۈن ئەدەب ساقلىمىدىك؟
— يۈغسۇ ئەدەبتىن قىلچىلىك چىقمىدىم.
— شاھنى ئۇستۇرا بىلەن بوغۇزلايمەن دەپ قورقۇتۇشۇڭ ئەدەبلىك ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرەلەمدۇ؟
— يوغسۇ، پېقىر پۇقرالىرى ئۈنداق باتۇرلۇقتىن مەھرۇم. شۇنداق ئىشنى ئۈكۈمدا تۇرماق، چۈشۈمدىمۇ قىلىپ كۆرگىنىم يوق.
سوراق بۇ جايغا كەلگەندە پادىشاھ تاقەت قىلالماي سۆزگە ئارىلاشتى:
— كاززاپ ... نامەرد ئىكەنسەن، لەنتى قورقاق، ئۆلۈم ئالدىدا تىترەپ يالغان سۆزلەۋاتسەنغۇ!؟
— ئۆمرۈمدە يالغان سۆزلىمىگەنىدىم تەقسىر، بۇنى جانابلىرىدىن ئۈقۇپ ھەيران بوپ تۇرىمەن.
پادىشاھ بۇ سۆزنى تەنە دەپ چۈشىنىپ، ئۆزىنىڭ ساتىراشخانىدا قورقۇپ كەتكەنلىرىنى ۋە بەرگەن ۋەدىلىرىنى خىيالىغا كەلتۈردى - دە، دەر غەزەپ بولۇپ:
— جاللات! پەرمانىنى جايىغا كەلتۈر! — دەپ ۋارقىرىدى.
— ئازغىنە توختاق، مەن بۇ ھادىسىنىڭ ھېكمىتىنىسەزگەندەك بولۇۋاتىمەن،— دېدى ھاكىم خىيالغا چۆمگەن بېشىنى كۆتۈرۈپ.
خوش نېمە گەپ؟ — دېدى پادىشاھ.
— ھازىر، تەقسىر، — دېدى ھاكىم ۋە ساتىراشتىن:
— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە ئالغان ئىدىك؟— دەپ سورىدى.
— ئۆز دۈكىنىمدا.

تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشتى. ئوردىدا پەم - پاراسەتتە ئاقىل، دانالىقى بىلەن شۆھرەت چىقارغان ھاكىم بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى - دەدى:

— شاھنىشاھ ساتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ باشقا سەۋەبى بارمىدۇر؟ — دەپ سورىدى.

پادىشاھ ساتىراشنىڭ قورقاتقانلىقىنى سۆزلەپ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاساس ئالماقچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇرغاندىن، ھاكىم بۇنى سوراق قىلىپ ئوبدان تەكشۈرۈپ، ئۆز گۇناھىغا ئىقرار بولغاندىن كېيىن جازا بېرىشنىڭ لازىملىقىنى ئېيتتى.

— بۇ ۋەقەنى مەن ئۆزىگۆزۈم بىلەن كۆرسەم ۋە ئۆز بېشىمدىن كەچۈرسەم، ئۇنى نېمە دەپ تەكشۈرۈش لازىم! — دېدى پادىشاھ.

— شۇنداق بولسىمۇ ئەدىلى تارازىسى ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى تارتىپ كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ، — دېدى ھاكىم.

— مېنىڭ ئەدىلى تارازام — ساتىراشنىڭ گۇناھىنىڭ ھەددى - ھېسابسىز ئېغىرلىقىنى ئۆز زىممىسىدە كۆتۈرۈپ كۆرۈپ ئۇنى ئۆلۈم بىلەن ئۆلچىدى. شۇ سەۋەبتىن بۇنى ئادالەت دەپ بىلىش كېرەك.

— جانابلىرىنىڭ ئەدىلى تارازىسىدا ئۆلچەنگەن ئادالەتنى پېقىرنىڭ ھېكمەت ئېلگىدە تاسقاپ كۆرۈشكە ئىجازەت قىلىسىڭىز.

— رۇخسەت، لېكىن پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ بولۇش شەرتى بىلەن بولىدۇ، — دېدى شاھ. ھاكىم ساتىراشنى سوراق قىلدى.

— سەن ساتىراش بولغىلى نەچچە يىل بولدى؟

— ئوتتۇز يىل، — دېدى ساتىراش.

— پادىشاھىمىزنىڭ چېچىنى قاچاندىن بېرى ئالىسەن؟

غان ۋاقتىدا ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەردىن چىقتى. بۇنىڭ ھېكمىتى شۇدۇركى: بۇنداق ئاددىي ساتىراش سىزدەك بىرشاھ-نىشاھنىڭ سەلتەنىتىنى كۆزىگە ئىلماي، غەزىۋىدىن قورقماي ئۇستۇرا بىلەن بۇغۇزلىماقچى بولۇشى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىكى قور-قۇمسىز خىسلەت بولۇپ قالماستىن، دەسسەپ تۇرغان جايىنىڭ ئاستىدىكى خەزىنىنىڭ يەنى ئالتۇننىڭ خىسلىتىدۇر. جانابلىرى ئالتۇن تاج ۋە ئالتۇن كەمەرلەردىن ئاجرىلىپ ئولتۇرغان ئەھ-ۋالدا، يەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان مانا شۇ كۆپتىكى ئالتۇن، ئۇستىدىكى تۇپراقنى دەسسەپ تۇرغان ساتىراشقا تەسىر قىلغان. ساتىراشنىڭ شۇ چاغدىكى تەسەۋۋۇرىدا ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇر-غىنى شاھ ئەمەس، ئاددىغىنە بىر ئۆچكە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراش، كۆپتىن نېرى كەتكەندە ئۆزىنىڭ شاھ بىلەن ئويناش-قانلىقىنى بىلمەسلىكى ئەجەب ئەمەس. بۇ ھېكمەت بائىسىدىن قارىغاندا ساتىراشنىڭ گۇناھىدىن كېچىپ، كىشىلەرنى ئەدەپ-ئەخلاق ۋە ئىنسانىتىن چىقىرىدىغان مانا شۇ ئالتۇننى دۆلەت خەزىنىسىگە ئېلىپ پۇقرالار ئۈچۈن سەرپ قىلىش لازىم.

ھاكىمگە بېرىلگەن بىر سائەت ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇمۇ ئۆلۈمگە لايىق بولغانىدى. لېكىن پادىشاھ نۇرغۇن ئالتۇنغا ئىگە بولغان خۇشاللىقىدىن ھەر ئىككىسىنىڭ گۇناھى-نى كەچۈردى.

1947 - يىل.

— بۇنىڭدىن بۇرۇن پادىشاھىم شۇ دۆكانغا بارغانمىدى؟

— يوغسۇ، ئۆمرۈمدە پادىشاھنىڭ چېچىنى ئۆز دۆكىنىمدا ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى.

— سەن بۇ دۆكىنىڭدا قاچاندىن بېرى تۇرىسەن؟

— تېخى كېچە كۆچۈپ كەلگەنىدىم.

— مەسىلە روشەنلەشمەكتە، — دېدى ھاكىم، پادىشاھقا تەزىم قىلىپ، — جانابلىرى بىرەر سائەت سەۋر قىلىپ. پېقىرغا بىر نەچچە نۆكەر قوشۇپ بەرسىلە ئىدى. ئەجەپ بىر ھېكمەتنىڭ سىرى ئاشكارا بولۇر ئىدى.

— قېنى ھېكىمتىڭىزنى كۆرسەتكەيسىز، لېكىن سورالغان ۋاقتىنى ئۆتۈپ كەتسە، سىزنىڭمۇ بېشىڭىز ئۆلۈمدە.

— خوپ.

ھاكىم، گۇناھكارنى زەنجىر، كىشەنلەردىن بوشىتىۋېلىپ، نۆكەرلەر بىلەن ساتىراشخانىغا كېلىشتى ۋە ساتىراشتىن سورىدى:

— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە تۇرۇپ ئالغان ئىدىڭ؟

— ماڭا تەقسىر، پادىشاھ بۇ يەردە كۈسىدا ئولتۇردى، پېقىر بولسام ماڭا بۇ يەردە تۇرۇپ ئالدىم.

ھاكىم، ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەرنى كولاشقا بويرىدى. نۆكەرلەر يەرنى بىر گەز كولىغانىدى، ئادەمنىڭ قۇچقى يەتمەيدىغان ئاغزى بېكىتىلگەن بىر كۇپ چىقتى. بۇ كۇپنى ناھايىتى مۇشەققەتتە ئوردىغا ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچقانىدى، كۇپنىڭ ئىچى ئاغزى بىلەن توشقۇزۇلغان ئالتۇن ئىكەن، پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ ھاكىمدىن بۇنىڭ سىرىنى سورىدى.

ھاكىم ئېيتتى:

— ماڭا بۇ كۇپتىكى ئالتۇن، جانابىڭىزنىڭ چېچىنى ئال

责任编辑：阿布都肉苏里·吾买尔
封面设计：张禄酒

祖农·哈迪尔作品集（维吾尔文）
穆罕默德·普拉特编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号　邮政编码830001）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷三厂印刷
850×1168毫米32开本　23.750印张 4 插页
1992年5月第1版　1992年5月第1次印刷
印数：1——3,950

ISBN 7—228—02014—6/I.685　　定价：7.80元